DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

53ste JAARGANG

1918.

BIBLIOTHEEK
DER
TECHNISCHE HOGESCHOOL
DELFT

's-GRAVENHAGE.
REDACTIE: STEPHENSONSTRAAT 92.

MAASSLUIS
ADMINISTRATIE: ZUIDVLIET J 131.

164 E

BIBL. TECHNISCH
T. H. AFD. BOUWKUNDE
No

REGISTER.

Bladz.

A.

Academie. (De Haagsche) . . . . . 153, 161.
Amsterdam in den woningnood voorziet. (Hoe) 166, 179.
Architectuur. (Moderne) . . . . . 170.
Amiëns. (De kunstschatten van) . . . . . 180.
Amsterdam. (Aan het Spaarndammerplein te) . . 197.
Amsterdam. (Commissie voor het Stadsschoon te) . 218.
Amsterdam. (Gerzon's nieuwe gebouw te) . . . 230.
Amsterdam. (Nederl. Historisch Scheepvaartmuseum te) 262.
Aluminium. (Bezwaren bij het soldeeren van) . . 270.
Afbreken van metselwerk met ongebluschte kalk. . 278.
Architectonische grap. (Een) . . . . . 281.
Architecten. (De Nationale Woningraad en de) 313, 321, 338.
Asbest. . . . . 350.
Amsterdamsche Raadhuiskwestie opnieuw aan de orde. (De) . . . . . 413.

B.

Bouwkunst. (Het Instituut voor) . . . . . 18.
Brongas. . . . . 36.
Bali. (Kunst op) . . . . . 38.
Brieven van Piet van Diever. . . 49, 185, 273, 385.
Boroboedoer. . . . . 62.
Brief van Jan van Lekkerkerk Jr. aan den Heer Piet van Diever. (Een) . . . . . 89.
Beton. (Gemetalliseerd) . . . . . 165.
Brief van Jan van Lekkerkerk aan Piet van Diever. 193, 409.
Baksteenprijzen. . . . . 210.
Beton. (Metallisatie van) . . . . . 245.
Bestrijding van den woningnood. . . . . 246.
Blomme. (Leonard) . . . . . 247.
Bouwbedrijven. (Raad van Arbitrage voor de) 250, 259, 268, 275, 291, 299, 331, 339.
Betonplanken. (Reiniging van) . . . . . 254.
Bezwaren bij het soldeeren van aluminium. . . . 270.
Bouwmaterialen. (Instelling Rijkskantoor voor) . . 278.
Bouw- en Woningtoezicht te 's-Gravenhage over het jaar 1917. (Uit het verslag van) . . . . . 283.
Begrippen van Bouwkunst. 289, 297, 305, 329, 338, 345, 362.
Balkloozе vloeren. (Gietijzeren kolommen onder) . 303.
Betonpalen. (Proeven met) . . . . . 325.
Bosschen. . . . . 356.
België en Noord-Frankrijk. (Wederopbouw van) . 364.
Bouwraad. . . . . 413.

C.

Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam. . 218.
Club van Haagsche Leden van het Genootschap A. et A. (De eerste Tentoonstelling van de) . . 225.
Cementgun. (Gunite en het) . . . . . 245.
Celebes. (Het ijzererts van) . . . . . 263.
Combinatiebouw te 's-Gravenhage. . . . . 319.
Centrale Bouwmaterialen-Voorziening. (De N.V.) 333, 340.
C.N.B.A.C. en de wederopbouw in België. (Het) 393, 401.
Commissie van voorlichting in bouwkundige en decoratieve aangelegenheden inzake de Jaarbeurs te Utrecht. . . . . 399.

D

Dure tijd. . . . . 35.
Dure begrootingen of welken weg op sturen ons de huidige materiaalprijzen. . . . . 45.
Drooglegging der Zuiderzee. (De) . . . . . 77.
Dam. (Het Paleis op den) . . . . . 366.
Drooglegging der Wadden. (De) . . . . . 390.

E.

Enkhuizen. . . . . 109.
Eigenaardige toestanden. . . . . 203.
Eerste Rotterdamsche Tuindorp. (N.V.) . . 356, 365.
Erkentelijkheid. . . . . 373.

F.

Friesche Kerken. . . . . 91.
Friesland. (De klokkenindustrie in) . . . . 349.

G.

Gebluschte kalk. . . . . 157.
Gemetalliseerd beton. . . . . 165.
Gemeentelijke woningbouw te Rotterdam. . . . 174.
Gerzon's nieuwe gebouw te Amsterdam. . . . 230.
Gedenkboeken. (Twee) . . . . . 233.
Gunite en het Cementgun. . . . . 245.
Groote plannen. . . . . 246.
Grap. (Een architectonische) . . . . . 281.
's-Gravenhage over het jaar 1917. (Uit het verslag van het Bouw- en Woningtoezicht te) . . 283.
's-Gravenhage. (Tuinstadwijk Houtrust te) . . . 285.
Gietijzeren kolommen onder balklooze vloeren. . 303.
Gemeentelijke dienst voor kunsten en wetenschappen te 's-Gravenhage. (Een) . . . . 310.
's-Gravenhage. (Combinatiebouw te) . . . . 319.
Grafzerken. (Oude) . . . . . 353.
Gemeentebesturen en kunst. . . . . 363.

H.

Holle Terra-cottaplaten. . . . . 6.
Hoogovenbedrijf in Nederland. (Het) . . 22, 36, 294.
Herleving van het College van Rijksadviseurs. (De) 42.
Huizenbouw. (Normalisatie van) . . . . . 75.
Hofvijver. (De.) . . . . . 85.
Hilversumsche Raadhuiskwestie. (De) . . . . 105.
Haagsche Academie. (De) . . . . . 153, 161.
Hout. (Een vuurvast materiaal ter vervanging van) 181.
Haarlem. (School voor bouwkunde, versierende kunsten en kunstambachten te) . . . . . 189.
Haagsche Raadhuisplan. (Het nieuwe) . . . . 217.
Hidde Nijlandstichting. . . . . 238.
Huizen. (Het verplaatsen van) . . . . . 286.
Hoogovenbedrijf. (Het) . . . . . 294.
Huismerken. . . . . 373.
Hunnebedden. . . . . 383.

I.

Instituut voor Bouwkunst. (Het) . . . . . 18.
Ikonografie als wetenschap en als hulpwetenschap. 54.
IJzererts van Celebes. (Het) . . . . . 263.
IJ. (Overbrugging van het) . . . . . 276.
Intreerede van Prof. J. G. Wattjes. . . . 326, 334.
Intreerede van Prof. van der Pluym. . . . . 342.
Intreerede Prof. R. N. Roland Holst. . . . . 347.
IJzer. (Roestvrij) . . . . . 355.

Bladz.

Ingezonden stukken.

Sneeker Klokkenspel, door A. Loosjes. . . . . 213.

J.

Jeruzalem. . . . . 2.
Jaarbeurs. (De Tweede) . . . . . 73, 81.
Jan van Lekkerkerk Jr. aan den Heer Piet van Diever. (Een brief van) . . . . . 89.
Jaarbeurs te Utrecht. (Commissie van voorlichting in bouwkundige en decoratieve aangelegenheden inzake de) . . . . . 399.
Jan van Lekkerkerk aan Piet van Diever. (Brief van) . . . . . 193, 409.
Japansche zwaarden. . . . . 413.

K.

Kunst op Bali. . . . . 38.
Kerken. (Friesche) . . . . . 91.
Kunst. (Vermogensbelasting en) . . . . . 151.
Kalk. (Gebluschte) . . . . . 157.
Kunstnijverheid. . . . . 169, 177.
Kunstschatten van Amiëns. (De) . . . . . 180.
Klokkenspel te koop. (Een oud) . . . . . 187.
Kerktorens. (Oude) . . . . . 197.
Klokkenspel. (Het Sneeker) . . . . . 264.
Kennen, kunnen, kunst. . . . . 257.
Kunsten en Wetenschappen te 's-Gravenhage. (Een gemeentelijke dienst voor) . . . . . 310.
Klokkenindustrie in Friesland. (De) . . . . . 349.
Kunst. (Gemeentebesturen en) . . . . . 363.
Kunstwerken in de Russische hoofdstad. (De) . . 372.

L.

La Granja. . . . . 18.
Luchtvaartverkeer in de toekomst. . . . . 181.

M.

Middelburgsche Stadhuisbeelden. (De) . . . . . 9.
Mahoniehout en wat er voor doorgaat. . . . . 38.
Monumentenzorg. (De nieuwe Rijkscommissie voor de) 162.
Moderne architectuur. . . . . 170.
Modern Utrecht. . . . . 189.
Metallisatie van beton. . . . . 245.
Mariakerk te Vianen. (De St.) . . . . . 266.
Metzelaar. (W. C.) . . . . . 271.
Modern Stadhuis-uurwerk. . . . . 278.
Meerwijk. (Het Park) . . . . . 372.
Manifest. (Een) . . . . . 377.
Maastricht. . . . . 414.

N.

Nederland. (Het hoogovenbedrijf in) . . . . 22, 36.
Nieuwe beelding in de Schilderkunst. (De) . . . 25.
Nationalen Woningraad. (Woningcongres van den) 50, 58, 66.
Normalisatie van huizenbouw. . . . . 75.
Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting. . . 75.
Normalisatie. . . . 164, 194, 201, 209, 226, 249, 265.
Nationale Woningraad. . . . . 211.
Nederlandsche Openluchtmuseum. (Het) . . . 236.
Nijlandsichting. (Hidde-) . . . . . 238.
Noodwoningen. (Regeeringsvoorschriften voor den bouw van) . . . . . 277.
Nationale Woningraad en de Architecten. (De) 313, 321, 338.
Nederlandsch Centraal Vakschoolmuseum. . . . 396.
Nieuwe Vijzelstraat. (De) . . . . . 407.

O.

Oude wereldstad Rome. (De) . . . . . 86.
Otto Wagner. . . . . 129.
Oud klokkenspel te koop. (Een) . . . . . 187.
Oude kerktorens. . . . . 197.
Openluchtmuseum. (Het Nederlandsche) . . . 236.
Overbrugging van het IJ. . . . . 276.
Ongebluschte kalk. (Afbreken van metselwerk met) . 278.
Ontslagkwestie. (Een Utrechtsche) . . . . . 315.
Oude weefsels. . . . . 349.
Oude grafzerken. . . . . 353.

P.

Piet van Diever. (Brieven van) . . 49, 185, 273, 385.
Panamakanaal. (Het) . . . . . 70, 78.
Plannen. (Groote) . . . . . 246.
Proeven met betonpalen. . . . . 325.
Pluym. (Intreerede van Prof. van der) . . . . 342.
Paleis op den Dam. (Het) . . . . . 366.
Park Meerwijk. (Het) . . . . . 372.

Prijsvragen.

Inzending natuursteen Jaarbeurs Utrecht. . . . 4.
Juryrapport Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, Prijsvragen 1917. . . . . 4, 12.
Paviljoen Stadspark, Groningen. . . . . 14, 21, 27.
Een Prijsvraagkwestie. . . . . 21.
Diploma Vereeniging t. B. d. B. Groningen. 21, 30, 101, 141.
Rijks-Academie. 21, 68, 84, 92, 101, 108, 118, 125, 131, 138, 302.
Stationsplein Leeuwarden. . . . . 54, 68, 84, 139.
Studieprijsvraag Ontginningsboerderijen. 68, 100, 196, 253, 379, 387.
Centraal punt IJ-bosch, Amsterdam. . . . 117, 134, 173.
Instituut voor Bouwkunst. . . . . 125, 174, 234.
Studieprijsvraag; Tijdelijk Restaurant, Utrecht. 172, 324.
Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam; Prijsvragen 1918. . . . . 205, 382, 412.
Prijsvraag, Vereeniging Bezuidenhout en Wijk VII's Belang, te 's-Gravenhage. . . . 243, 294, 301, 310, 318, 324, 411.
Veiligheidstoestel aan windmolens. . . . . 397.

R.

Rijksadviseurs. (De herleving van het College van) 42.
Rottevalle. (De Molen van) . . . . . 65.
Rome. (De oude wereldstad) . . . . . 86.
Raadhuiskwestie. (De Hilversumsche) . . . . 105.
Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. (De nieuwe) 162.
Rotterdam. (Gemeentelijke woningbouw te) . . . 174.
Rotterdam. (Woningbouw in den Reserveboezem te) 207.
Raadhuisplan. (Het nieuwe Haagsche) . . . . 217.
Rotterdamsche Tuindorp. (Eerste) . . . . . 220.
Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven. 250, 259, 268, 275, 291, 299, 331, 339.
Reiniging van betonplanken. . . . . 254.
Rotterdam. (Volkswoningbouw te) . . . . . 276.
Regeeringsvoorschriften voor den bouw van noodwoningen. . . . . 277.
Rijkskantoor voor Bouwmaterialen. (Instelling) . . 278.
Roland Holst. (Intreerede van Prof. R. N.) . . . 347.
Roestvrij ijzer. . . . . 355.
Russische hoofdstad. (De kunstwerken in de) . . 372.
Rapport op stedenbouwkundig gebied. (Een) . . 404.
Raadhuiskwestie opnieuw aan de orde. (De Amsterdamsche) . . . . . 413.

S.

Stadhuisbeelden. (De Middelburgsche) . . . . 9.
Schilderkunst. (De nieuwe beelding in de) . . . 25.
School voor bouwkunde, versierende kunsten en kunstambachten te Haarlem. . . . . 189.
Stedenschennis. (Voorkomen van verdere) . . . 196.
Spaarndammerplein te Amsterdam. (Aan het) . . 197.
Sneeker klokkenspel. (Het) . . . . . 204.
Scheveningen 1818—1918. . . . . 213, 222.
Staatscommissie afsluiting Zuiderzee. . . . . 261.
Scheepvaartmuseum te Amsterdam. (Nederl. Historisch) 262.
Stadhuis-uurwerk. (Modern) . . . . . 278.
Staatsbegrooting voor 1919. (Uit de) . . . . 307.
Stedenschennis. . . . . 398.
Stedenbouwkundig gebied. (Een rapport op) . . 404.

T.

Terra-cottaplaten. (Holle) . . . . . 6.
Tijd. (Dure) . . . . . 35.
Tweede Jaarbeurs. (De) . . . . . 73, 81.
Twee Tentoonstellingen. . . . . 97.
Tuindorpen. . . . . 113.
Twee villa's aan zee. . . . . 142.
Toekomst. (Luchtvaartverkeer in de) . . . . 181.
Toestanden. (Eigenaardige) . . . . . 203.
Tuindorp. (Eerste Rotterdamsche) . . . . . 220.
Tentoonstelling van de Club van Haagsche Leden van het Genootschap A. et A. (De eerste) . . 225.
Twee gedenkboeken. . . . . 233.
Taylorstelsel. (Het) . . . . . 252.
Tuinstadwijk Houtrust te 's-Gravenhage. . . . 285.
Tuindorp. (N.V. Eerste Rotterdamsche) . . 356, 365.

U.

Utrecht. (Modern) . . . . . 180.
Uit de Staatsbegrooting voor 1919. . . . . 307.
Utrechtsche ontslagkwestie. (Een) . . . . . 315.
Uitbreidingsplan voor Utrecht. . . . . 347.

V.

Volkshuisvesting. (Nederlandsch Instituut voor) . . 75
Vermogensbelasting en kunst. . . . . 151.
Vuurvast materiaal ter vervanging van hout. (Een) . 181.
Voorkomen van verdere stedenschennis. . . . . 196.
Vreewijk. . . . . 221.
Vianen. (De St. Mariakerk te) . . . . . 266.
Volkswoningbouw te Rotterdam. . . . . 276.
Verplaatsen van huizen. (Het) . . . . . 286.
Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen en de C. B. V. (De) . . . . . 340.
Vernielde kerken aan het Westelijk front. . . . 358
Volkswoningbouw. . . . . 369.
Verwoestingen. (Brugge en de) . . . . . 371.
Vakschoolmuseum. (Nederlandsch Centraal) . . . 396.
Vijzelstraat. (De nieuwe) . . . . . 407.

Vereenigingen.

Bond van Ned. Architecten.

Vergadering van 23 Maart 1918. . . . . 117.
Jaarvergadering van 11 Mei 1918. . . . . 163.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering van 25 Maart 1918. . . . . 116.
Het Hofpleinvraagstuk. . . . . 148.
Vergadering van December 1918. . . . . 403.
Uitbreidingsplan polder Cool. . . . . 411.

Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Vergadering van 24 April 1918. . . . . 147.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Examens 1918. . . . . 3, 156, 254.
Ledenvergadering 23 Januari 1918. . . . . 34, 44.
Algemeene vergadering van 4 Juni 1918. . . . 187.
Zuiderzeeraad. . . . . 411.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Lezing H. v. d. Kloot Meyburg 20 Dec. 1917. . . 11.
Vergadering van 12 Maart 1918. . . . . 90.
„ „ 26 November 1918. . . . . 387.

Vereeniging tot Bev. der Bouwkunst te Groningen.

Lezing P. F. van der Wallen. . . . . 131.

Nederlandsche Oudheidkundige Bond.

Vergadering van 12 Januari 1918 te 's-Gravenhage. 20.

Haagsche Kunstkring.

Tentoonstelling, Februari 1919. . . . . 411.

Instituut voor Bouwkunst.

Alg. vergadering van 1 Juni 1918. . . . . 178.
Alg. vergadering van 28 September 1918. . . . 323.

Bond Heemschut.

Alg. vergadering van 27 Mei 1918. . . . . 172, 189.

Arti et Industriae te 's Gravenhage.

Vergadering van December 1918. . . . . 402, 410.

Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht.

Tentoonstelling. . . . . 370.

Hendriek de Keijser te Amsterdam.

Vergadering van 1 Mei 1918. . . . . 165.

Nederl. Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs".

Programma van Schoonheidseischen. . . . . 395.

Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

Jaarverslag 1917. . . . . 163.
Alg. Jaarvergadering. . . . . 196.
Adres. . . . . 270.

Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland.

25-Jarig bestaan. . . . . 229.

Bond van Technici.

Jaarvergadering van 8 en 9 Mei 1918. . . . . 163.

Nederlandsche Aannemersbond.

Jaarlijksche Alg. Vergadering van 9 Juli 1918. . . 227.

Betonijzer-Bond.

Vergadering van 13 Juni 1918. . . . . 212.

Bond van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Vergadering van 9 Aug. 1918. . . . . 261.

Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland.

Vergadering van 9 October 1918. . . . . 339.
Actie tegen de C. B. V. . . . . 340.

W.

Woningcongres. (Het) . . . . . 23.
Woningnood, Woningbouw, Woningcultuur. . 33, 41, 57, 121, 137.
Woningcongres van den Nationalen Woningraad. 50, 58, 66.

	Bladz.
Wetsvoorstel ter voorziening in den woningnood	122.
Wagner. (Otto)	129.
Woningnood-wetsontwerp. (Het)	145.
Woningnood voorziet. (Hoe Amsterdam in den)	166. 179.
Woningbouw in den Reserveboezem te Rotterdam	207.
Woningraad. (Nationale)	211.
Windwijzerkritiek	241.
Woningnood. (Bestrijding van den)	246.
Woningnoodwet. (De)	254.
Wattjes. (Intreerede van Prof. J. G.)	326. 334.
Weefsels. (Oude)	349.
Westelijk front. (Vernielde kerken aan het)	358.
Wederopbouw van België en Noord-Frankrijk	364.
Wadden. (De drooglegging der)	390.
Wederopbouw in België. (Het C.N.B.A.C. en de)	393. 401.
Yper	415.

Z.

Zuiderzee. (De Drooglegging der)	77.
Zuiderzee-debat. (Het)	83. 98. 106. 114. 123. 130.
Zee. (Twee villa's aan)	142.
Zuiderzee. (Staatscommissie afsluiting)	261
Zwaarden. (Japansche)	413.

53STE JAARGANG. ZATERDAG 5 JANUARI 1918. No. 1

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIEN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

1918.

Met dit nummer vangt de 53ste Jaargang van „De Opmerker" aan, maar nog nimmer gedurende een bestaan van meer dan een halve eeuw, heeft de jaarwisseling plaats gehad onder omstandigheden, die met de tegenwoordige te vergelijken zijn.

Wij behoeven hier geen omstandig verhaal te doen van de moeilijkheden, waarmede de uitgave in den laatsten tijd gepaard gaat. Slechts met groote opofferingen is het gelukt, die moeilijkheden tot heden het hoofd te bieden.

Reeds in het begin van den oorlog hebben wij den omvang van het blad tijdelijk moeten bekrimpen, doch konden betrekkelijk spoedig althans weder een hoofdblad van 8 pagina's geven.

Wij doen hierbij een beroep op de medewerking van abonné's en adverteerders, om ons in het streven te steunen, „de Opmerker" in zijn ouden vorm te kunnen laten, opdat wij niet genoodzaakt zullen zijn het blad tot vier pagina's te verkleinen.

Dat een onafhankelijk bouwkundig weekblad nog steeds reden van bestaan heeft, is tot nog toe duidelijk gebleken uit den overvloed van stof, die altijd voorhanden was en meestal zoo groot, dat belangrijke zaken buiten beschouwing moesten blijven.

Ofschoon ook de thans door velen gekoesterde verwachting van een spoedigen vredestoestand weder teleurgesteld kan worden, zijn er toch wel teekenen, die op eenige verbetering wijzen, en dit althans staat vast, dat, wanneer een vreedzaam wereldverkeer zich langzamerhand zal gaan herstellen, er een nieuwe tijd zal aanbreken voor de bouwkunst en alle daarmede in verband staande vakken.

Met veel van het oude zal afgerekend moeten worden en vele nieuwe denkbeelden, nieuwe methoden, nieuwe technieken zullen zich baan breken. Wie opmerkzaam in de wereld rondkijkt zal dit reeds thans kunnen waarnemen en, evenmin als vroeger, zal het ook thans mogelijk zijn, den onweerstaanbaren stroom des tijds tegen te houden. Hoogstens kan men hem leiden in de richting, die voor de evolutie het meest behoeft. Over die richting kunnen en zullen de meeningen gewis uiteenloopen en dat zal aanleiding geven tot een nieuwen, zij het ook vreedzamen, strijd.

Maar voor den strijd is „de Opmerker" nimmer uit den weg gegaan, steeds heeft hij daaraan wakker deelgenomen en dikwijls met succes, al kwam dat succes ook somtijds eerst na jaren van arbeid.

En zouden wij dan, nu een nieuwe tijd in aantocht is, den strijd opgeven en de vele arbeid, die te verrichten zal zijn, aan anderen overlaten?

Dat kan en mag „de Opmerker" niet na een eervol bestaan, waarin hij zoo hoogst belangrijke tijdperken in de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst heeft medegemaakt, medegeleefd, kunnen wij wel zeggen, want men heeft slechts het oog te slaan in de twee-en-vijftig thans verschenen jaargangen, om spoedig overtuigd te worden, dat er weinig belangrijks in de bouwkunstaangelegenheden in ons land is voorgevallen, waarvan „de Opmerker" geen notitie genomen of zijn meening gezegd heeft of waarover hij zich alleen opmerkingen heeft veroorloofd, die te vaak als aanmerkingen werden opgevat.

Nimmer heeft voor „de Opmerker" de jaarwisseling plaats gehad onder omstandigheden als de tegenwoordige; laat ons dit feit echter zoodanig opvatten, dat het jaar 1918 zal zijn de aanvang van den nieuwen tijd, dien het ons past met opgeheven hoofde, met nieuwe energie en moed en goede verwachtingen tegemoet te gaan.

JERUZALEM

Slot.

Het inwendige van de moskee is met een schier niet te beschrijven rijkdom versierd met marmer, brons, beeldhouwwerk en mozaiek. Blijkbaar hebben voor den bouw vele materialen en onderdeelen van vroegere Romeinsche en Byzantijnsche bouwwerken gediend. De kruisvaarders hebben er dadelijk een Christenkerk van gemaakt, maar, toen Saladin in 1189 weder meester van Jeruzalem was, is een zijner eerste werken geweest, de moskee als zoodanig in eere te herstellen en de rijke binnenversiering aan te brengen, die men er thans nog grootendeels ziet, voor zoover het zeer getemperde licht der gekleurde vensters dit toelaat. Deze vensters dagteekenen uit de zestiende eeuw en behooren tot de grootste merkwaardigheden van het monument. Zij bestaan uit kleine stukjes gekleurd glas, samengevoegd niet met lood, doch door middel van een soort gips- of cementspecie en kleine ijzeren haakjes. Aan de buitenzijde zijn deze vensters beschermd, ten eerste door gewone glasruiten in mortel gezet, vervolgens door ijzergaas en eindelijk door geperforeerde fayence-tegels.

De buitenzijde van het gebouw is ongeveer ter halver hoogte met marmer, daarboven met veelkleurige fayencetegels bekleed, ook de tambour van den koepel heeft laatstgenoemde bekleeding. Het gebouw heeft vier ingangsportalen van verschillenden vorm en verheft zich op een hoog terras midden op de Tempelplaats. Breede trappen, van boven afgesloten door poortingangen van slanke verhoudingen, geven toegang tot dit terras, dat overigens begrensd wordt door kleine bijgebouwen. Vrij goed geplaveide paden leiden naar de toegangen tot de moskee, maar goed onderhouden volgens Westersche begrippen ziet de Tempelplaats er overigens niet uit. Voor een groot deel is zij een stoffige, steenachtige vlakte, hier en daar met wat mos begroeid, terwijl er slechts enkele boomen staan, die in het puin der eeuwen ook al niet bijzonder welig tieren.

De koepel van de Sakhra-moskee is een der domineerende monumenten in het silhouet der stad vooral van de Oostwaarts gelegen hoogten gezien, ook geeft de Tempelplaats een indruk van ruimte, die men elders binnen de muren tevergeefs zoekt.

Zoo staat bijvoorbeeld de niet minder bekende kerk van het Heilige Graf in het midden der stad zoodanig ingebouwd, dat men haar in het panorama alleen ontdekken kan, wanneer men haren hoofdkoepel van de talrijke andere koepels en koepeltjes, die zich aan het oog voordoen weet te onderscheiden.

Deze kerk dagteekent oorspronkelijk uit den tijd van Constantijn, de eerste helft der vierde eeuw, en was een groote vijfschepige basiliek met dwarsschip en daaraan sluitende halven koepel boven het graf. Voor de kerk was bovendien een ruim voorhof, nagenoeg even groot als het schip der kerk en door kolonnaden omgeven. Deze kerk werd in 614 door de Perzen geheel verwoest, ook de Joden namen daarbij deel aan het vernielingswerk.

De bouwwerken omvatten behalve het graf ook nog verscheidene heilige plaatsen, waaraan overleveringen verbonden waren.

Aan een volledige herstelling viel, ofschoon de Perzen in 629 door den Byzantijnschen keizer Heraclius II weder verdreven waren, voorloopig niet te denken; slechts de muren van den halfronden koepel en van het dwarsschip waren blijven staan. Men bouwde het halfrond toen uit tot een soort van rotonde met kegelvormige overkapping, waarboven zich de thans bestaande hoofdkoepel verheft. Ter plaatse van het vroegere schip der Byzantijnsche basiliek ontstond een kleine centraalbouw met kleinere koepel; en aan dezen centraalbouw sluit zich aan de Oostzijde een halfrond koor met omgang en drie kapellen. Bovendien sluiten nog verschillende bijgebouwen, kapellen en andere heiligdommen aan dezen kern aan, zoodat de belangstellende reiziger eerst na herhaalde bezoeken den weg leert vinden in dit doolhof van gebouwen en gebouwtjes, dat een geheele wijk van de stad beslaat en gerekend wordt tot de kerk van het Heilige Graf te behooren. Men betreedt de kerk van een zeer onaanzienlijk pleintje aan de zuidzijde ingesloten door de hooge muren der aangrenzende gebouwen, die de inwerking van den tand des tijds doen zien op een wijze, zooals men dien in Europa alleen bij bouwvallen pleegt waar te nemen. Men behoeft dan ook de geschiedenis dezer kerk slechts te lezen, zooals zij door Corroyer in zijn „L'Architecture Romane" in zeer beknopten vorm verhaald wordt, om een denkbeeld te krijgen van de lotgevallen, die niet alleen dit bouwwerk, maar geheel Jeruzalem te verduren heeft gehad van Arabieren, Perzen, Romeinen, Kruisvaarders, Saracenen, Turken, enz. om niet te spreken van hetgeen aan de Mohammedaansche overheersching is voorafgegaan.

Hoeveel evenwel de Mohammedanen op hun geweten mogen hebben, naar het oordeel van hun Christelijke tegenstanders, zij hebben zich niet altijd zulke barbaren getoond, als waarvoor zij wel zijn uitgescholden. Zelf vrome vereerders van heilige plaatsen, hebben zij dikwijls tegenover de Christenen groote toegevendheid betracht en hen ongemoeid in het bezit gelaten van de heiligdommen, waaraan zij het meest gehecht waren. Wel zijn er onder de Mohammedaansche overheerschers ongunstige uitzonderingen geweest, zooals de kalief Hakem-Biamr-Illah, die in 996, men zegt op aanstoken der Joden van het Westen, bevel gaf alle kerken van Jeruzalem met den grond gelijk te maken, maar het Heilige Graf bleef gespaard, volgens overlevering door tusschenkomst van de moeder van den kalief, die hem zelfs in zoover tot inkeer wist te brengen, dat hij kort daarop den Christenen toestond hun kerken weder op te bouwen.

Met de Sakhra-moskee, die met recht voor het belangrijkst monument van Arabische bouwkunst in geheel Palestina doorgaat, en de kerk van het Heilige Graf, zijn de twee belangrijkste bouwwerken van het hedendaagsch Jeruzalem genoemd, maar behalve deze zijn er nog zoovele kerken, kapellen, kleinere moskeeën, synagogen en andere gebouwen, die in eenig opzicht voor den architect van belang zijn, dat zelfs aan een dorre opsomming niet te denken is.

De groote belangrijkheid van Jeruzalem en nagenoeg al zijn bouwwerken schuilt in hun geschiedenis en in hetgeen daaraan van al de perioden, die zij doorleefd hebben, is overgebleven. Uit den aard der zaak is dat betrekkelijk veel in een land, arm aan hout, waar natuursteen van ouds het meest gebruikelijke materiaal geweest is. Onze kennis van de bouwkunst van Jeruzalem staat echter ver ten achter bij die van Rome bijvoorbeeld. Het Heilige Land is onder de Turksche heerschappij eeuwen lang moeilijk toegankelijk geweest voor wetenschappelijke onderzoekers en nog, hoezeer de toestanden zich in de 19de eeuw gewijzigd hebben, stuiten zij daar op eigenaardige bezwaren, die veelal een godsdienstigen ondergrond hebben en elders niet bestaan. Talrijke plekken, inzonderheid te Jeruzalem, zijn heilige plaatsen voor Joden, Christenen en Mohammedanen en er is immer tusschen deze drie partijen om het bezit daarvan gestreden. Bovendien zijn, misschien reeds sedert den tijd der kruistochten, de Christenen onderling nog scherper verdeeld en meer naijverig onder elkander, zoodat bijvoorbeeld in de kerken te Jeruzalem en Bethlehem steeds een wacht van Turksche soldaten op post staat om vechtpartijen tusschen Grieksche, Latijnsche, Armenische en andere priesters en monniken te beletten, die somtijds met doodslag gepaard gingen. Oneenigheden onder de Christenen van verschillende nationaliteit moeten dan ook indertijd een der oorzaken van de Krim-oorlog geweest zijn. De Fransche expeditie naar Syrië in 1861 heeft wel eenige verbetering in den toestand gebracht. Van de Porte werd toen de concessie verkregen, dat in het district van den Libanon, waaronder Palestina behoort, een Christen-Pacha zou worden aangesteld. Of daaraan later de hand gehouden is, weten wij niet, maar na genoemd jaar is de vestiging van vreemde kolonieën te Jeruzalem zeer toegenomen en vindt men er Engelsche, Fransche, Duitsche, Russische, Amerikaansche, Armenische, Joodsche, enz., die de bevolking der stad tot een in waarheid internationale maken. In de laatste jaren der 19de eeuw hebben vooral de Duitschers, na het bezoek van den Keizer in 1898, veel gedaan om hun invloed uit te breiden en er verscheidene nieuwe bouwwerken gesticht.

Thans zullen Engelsche invloeden waarschijnlijk wel het sterkst worden, maar het is zeer de vraag of Jeruzalem duurzaam onder Engelsch gezag zal blijven. Wij betwijfelen ook of dit gewenscht zou zijn, maar meenen te mogen verwachten, dat er nu wel een internationale overeenkomst tot stand zal komen, waarbij het Heilige Land voor Westerlingen meer toegankelijk wordt dan tot dusver het geval was.

Wel zal het daarbij voor een deel zijn eigenaardig karakter verliezen, maar er zal een reusachtig veld van onderzoek worden geopend voor geschiedenis en archeologie en de bouwkunst zal daarvan indirect goede vruchten kunnen plukken.

Vereenigingen.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1918 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den 25sten Februari 1918 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1918 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den 15den April 1918 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1918 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen vóór 12 Januari 1918 aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook vóór dien datum moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, geen afschriften, zie art. 15 en 16, of 14 van de respectieve programma's.

Teekeningen, werkstukken of diploma's Amibachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van f 15.— voor één, of f 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad, en kan, in dit geval inzending van de in sub 1 en 2 genoemde stukken achterwege blijven.

(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde waardecijfers voor „goed" geen vrijstelling.)

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1918 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1918 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1918 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vasgesteld, heeft behaald.

De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1918, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1918 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", vervalt, aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1918 luidt: „De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op burgerlijke bouwwerken practisch (als timmerman, onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest."

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op burgerlijke bouwwerken en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan drie keer aan hetzelfde Examen mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1918, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende exa-

mens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1918 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter) wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1918 is van kracht de bepaling: Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De Programma's van Eischen voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende Examenvragen:

Bouwkundig Opzichter 1917, 1916, 1915, 1914 à f 0.70;

Bouwkundig Teekenaar 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.70.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, à f 0.90.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. P. MIERAS.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG TEN BEHOEVE EENER INZENDING VAN NATUURSTEEN TER JAARBEURS 1918.

In deze prijsvraag zijn de navolgende ontwerpen bekroond:

Motto „Gedachte" 1e prijs, ontwerper de heer Ant. Pet te Utrecht.

Motto „Natuursteen" 2e prijs.

Motto „Poort" 3e prijs.

Voor de ontwerpen der afd. B. heeft de Jury gepoogd althans een der ingezonden ontwerpen voor bekroning uit te kiezen, maar is daarin niet geslaagd. Of de gedachte was zonder waarde, òf de behandeling was onvoldoende. De Jury meent dan ook geen dezer ontwerpen voor bekroning in aanmerking te moeten laten komen.

De ontwerpen zijn tot 15 Jan. tentoongesteld in het zaaltje van de firma Heystee, Smit & Co., Heerengr. 545—549, Amsterdam, alwaar het Jury-rapport ter lezing ligt.

Namens de Jury:
KUIPERS.

JURY-RAPPORT.
PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Prijsvraag 1: Arbeidsbeurs in een groote stad.

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 22 inzendingen, waarvan de kwaliteit zeer verschillend is. Wordt iedere inzending beschouwd als te bestaan uit twee deelen a: plan (de platte gronden) en b: architectuur (de gevels en doorsneden), dan valt op te merken, dat het werk over het algemeen zeer ongelijk is. Zelfs bij afzonderlijke ontwerpen houdt het gehalte van het plan geen gelijken tred met dat der architectuur. In vele gevallen is de verhouding tusschen beide zelfs omgekeerd evenredig.

In inzendingen, waar beide vrijwel gelijk zijn, is deze gelijkwaardigheid dan nog van mindere hoedanigheid. Bij de beoordeeling is de jury gekomen tot een verdeeling in drie groepen. Bij de eerste schifting zijn ter zijde gelegd die ontwerpen, welker planindeeling of architectuur òf zwak òf onbegrepen zijn, te weten de motto's:

1 M.s.; 2 S.t.r.i.d.; 3 M. E. P.; 4 Mei; 5 Toon en Piet; 6 X en 7 (gammakruisteeken).

Van de overgebleven 15 inzendingen zijn bij tweede schifting uitgevallen om kleinere of grootere gebreken hetzij in plan of architectuur, waardoor zij niet voor verdere bekroning in aanmerking konden komen, de motto's:

8 Economisch; 9 Arbeid; 10 Orde en Arbeid; 11 Y; 12 Labor ommia vincit; 13 M en V; 14 bij 'n Keerske; 15 AB (monogram in driehoek) en 16 L. G.

Zoodat ten laatste overgebleven zijn de motto's: 17 R'dam; 18 Res Publica; 19 Gammakruis (in krans); 20 Aan 't werk; 21 Arbeid adelt en 22 Driehoek (teeken).

Bij dezen is er echter geen, dat zoowel in plan als in architectuur tegelijk uitmunt. Motto Driehoek, dat wat plan betreft verreweg bovenaan staat, heeft een architectuur, die wel hoedanigheid bezit, doch van een bijzonderen aard. De ontwerper heeft zich bij zijn streven naar eenvoud dermate laten verleiden, dat deze eenvoud verworden is tot nuchterheid, die aan armoede grenst.

Een andere inzending, als b.v. Arbeid adelt, vertoont een architectuur van een beschaafd modern karakter, die zeker gelauwerd zou zijn, als eenige fouten in het plan het ontwerp in zijn geheel weer niet minder gemaakt hadden.

Hetzelfde is het geval met het zeer verdienstelijk voorgedragen Res Publica, dat evenwel door enkele storingen in het plan en daardoor ook in de architectuur geschaad wordt.

Iets eenders hebben ook „Aan 't werk" en Gammakruis (in krans).

Gezien deze feiten is de Jury tot den slotsom gekomen het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap voor te stellen:

den eersten prijs niet toe te kennen;

den tweeden prijs toe te kennen aan motto: Driehoek;

voorts toe te kennen drie derde prijzen, en wel aan de motto's: Arbeid adelt; Aan 't werk en Gammakruis (in krans), en een eervolle vermelding aan motto: Res Publica.

Ontwerpers van deze inzendingen bleken later te zijn:

van motto: Driehoek (teeken) de heer G. A. Kentie te 's-Gravenhage;

van motto: Arbeid adelt, de heer W. van der Sluys te Rotterdam;

van motto: Aan 't werk de heer G. Kelfkens C.Jzn. te Utrecht;

van motto: Gammakruis (in krans) de heeren W. H. Terpstra en P. Liesveld te Rotterdam;

en van motto: Res Publica de heer Walter Dahlen te Rotterdam.

Motto M.s. Een zwak plan. Door de scheve hoeken zullen verwrongen ruimten ontstaan. De opbouw der gevels is rammelend. Het teekenwerk is matig.

S.t.r.i.d. Een te verbrokkeld plan, vooral op de verdieping. De architectuur is zwak, zie het detail.

M. E. P. In tegenstelling met de voorgaanden geeft deze inzending blijk van een beter inzicht in de eischen van een platte grond. De architectuur is echter nog zeer zwak.

Mei. Een versnipperd plan. Ook de gevels zijn nog niet opgelost. Het teekenwerk is strak.

Toon en Piet. Het plan is niet slecht van distributie. Echter zijn hal en „overloop" buiten verhouding groot. De architectuur is dor.

X. Hoofdindeeling is goed. Beroepskeuze en intercommunale arbeidsbemiddeling zijn te geïsoleerd. De architectuur heeft enkele goede hoedanigheden; evenwel is de middenpartij met dubbelen ingang ook uit constructief oogpunt minder geslaagd.

Gammakruis (teeken). In hoofdopzet een goed plan, dat in zijn opstanden een streven naar monumentaliteit verraadt, die echter in den voorbouw nog niet beheerscht is. De kapgrond en de gevels spreken elkaar tegen. Het teekenwerk is vlot.

Economisch. In dit plan zijn de afdeelingskantoren te ver van de wachtzaal en centraalkantoor, wat een goed werken in den weg staat. De ingebouwde spreekkamers bij directie en werkgevers is niet gelukkig. De architectuur is over het geheel weinigzeggend, hoewel het detail enkele goede vormen vertoont.

Arbeid. Het gegeven is hier goed verwerkt. Evenwel treft het dadelijk dat het voorgedeelte in het plan ongemotiveerd groot is, in verhouding tot de wachtzalen, die veel te klein zijn. De massa van het gebouw is goed, doch de zijgevel is minder geslaagd dan de voorgevel. De vormen zijn hier en daar zonder illusie, niettegenstaande een enkel detail herinnert aan een motief van een projekt uit een raadhuisprijsvraag. Het teekenwerk is verzorgd, doch de perspectief is pover van behandeling.

Orde en arbeid. Ook hier zijn de wachtzalen, hoewel niet geheel verkeerd gelegen, te klein. De garderobes hebben geen licht. Te veel ruimte is opgeofferd aan den geweldigen torenbouw, die hier niet wel op zijn plaats is. Hoewel op zichzelf niet onverdienstelijk is door de opstapeling van veel kleine deelen de groote massa van het geheel uit het oog verloren, waardoor het gebouw niet meer é é n is, wat vooral in de perspectief terstond opvalt. De zijpartijen hebben een, van de middenpartij verschillende schaal en vormgeving. Het teekenwerk is hier en daar wat aan den groven kant.

Y. Te veel ruimte wordt ingenomen door den hof, die wel vriendelijk is van stemming. De wachtzalen zijn veel te klein voor het gegeven aantal personen. Ook hun ligging ten opzichte van de toegangen en de afdeelingskantoren is minder gunstig. Het groote kantoor, beroepskeuze, intercomm. arbeidsbemiddeling en de chefkantoren zijn goed gelegen. De garderobes zullen wat donker zijn. Het trappenhuis heeft goede kwaliteiten, is echter wat aan den ruimen kant. Het gebouw is rustig van massa, en de architectuur heeft een goed, eenvoudig karakter. Vooral de voorgevel is zeer geslaagd van compositie. Het teekenwerk is gaaf en de perspectief maakt een prettigen indruk.

Labor ommia vincit. Evenals bij het vorige projekt zijn hier de wachtzalen bedenkelijk klein, wat de ontwerper blijkbaar zelf gevoeld heeft door er gangen bij te voegen. De vestibule voor beneden en boven is te groot en ook liggen de dubbele trappen te verscholen. Het gebouw is een goed gesloten geheel en de architectuur is van een voornaam karakter. Het teekenwerk is vlot, wat bijzonder in het detail uitkomt.

M. en V. De groote tuin in het midden is niet te verdedigen, te meer daar de wachtzalen veel te klein zijn. Kleedkamers en toilettes zijn goed geprojecteerd. Boven, zou de koffiekamer met de bestuurskamer om te wisselen zijn, waardoor de eerste gunstiger ten opzichte van de woning kan komen. De architectuur is wat droog. Het teekenwerk is strak.

Bij 'n Keerske. Door de wachtzalen (voor beide groepen evengroot) aan den voorgevel te projekteeren is hier een afwijkend type verkregen. Echter zijn daardoor de kamers voor directie en werkgevers meer naar achter gekomen met het uitzicht op binnenplaatsen, wat niet fraai is. De verdeeling van centraalkantoor, afdeelings- en chefkantoren is goed. In de spreekkamers bij de werkgevers zal het niet overvloedig licht zijn. Toiletten enz. zijn goed gelegen. De opbouw boven de hall, die door de buitenarchitectuur gevraagd wordt is met de geheele opzet ervan te grootsch opgevat. Het gebouw verraadt een goed begrip van massaverdeeling, waarmee de detailleering in schaal is. Het teekenwerk is goed en uit de perspectief spreekt een zekere bravour. De lucht zou er voor een architectonische teekening wat ingehoudener hebben kunnen zijn.

AB. (monogram in driehoek) De eerste indruk van dit plan is door zijn regelmatigheid, zoowel beneden als boven, gunstig. Echter blijkt bij nader inzicht, dat de distributie er niet zoo gelukkig is. De wachtzaal voor mannen is door het aanhangsel niet fraai van vorm. De ligging ervan, evenals die voor vrouwen, grenzend aan het te kleine centrale kantoor is af te keuren (te veel ingesloten, geen uitzicht naar buiten en niet vrij voor het centrale kantoor).

De bovenverdieping is verdienstelijk opgelost, vooral wat den dienst betreft. Wat de architectuur aangaat, kan opgemerkt worden, dat de projektieteekeningen beter voldoen dan de perspectief, waar het te zware karakter opvalt, dat men in de eersten niet vermoeden zou. Een enkele vorm van het detail is wat raadselachtig. Het interieur is verzorgd en het teekenwerk getuigt van accuratesse.

L. G. Hoewel de wachtzalen te klein zijn, geeft dit plan door zijn duidelijken opzet blijk van goede bestudeering, wat vooral uitkomt in de wijze van plaatsing der afdeelingskantoren voor de intercomm. arbeidsbemiddeling en de beroepskeuze, alsmede in de verdere groepsgewijze verdeeling der overige afdeelingskantoren. Ook de plaatsing der chefs is goed. Wat kan echter de bedoeling zijn van de trappen achter, die noch naar boven, noch naar beneden gaan? In het voorgedeelte zijn de trappen te veel en is hun aanleg te royaal opgevat. Van buiten vertoont het gebouw een goed gesloten geheel, met goed verdeelde gevels, die echter in detailleering wat arm van vorm blijken. Voor de perspectief is het oogpunt niet gelukkig gekozen en ook te hoog genomen. Het blok rechts op den voorgrond is dood.

R'dam. De groote greep in dit plan is goed. Het doet op het eerste gezicht aangenaam en rustig aan. De algemeene dienst is goed opgelost, alleen de kantoren voor de intercomm. arbeidsbemiddeling en de beroepskeuze liggen wat achteraf aan een niet te fel verlichte gang. De mannenwachtzaal is door den aanhang niet mooi van vorm. Toiletten zijn niet genoeg gescheiden. De ingangen op den hoek zijn overbodig. Ook in den gevel doen ze niet goed. De voorgevel is zwak door te veel verschillende raamtypen en de middenpartij is er niet genoeg in doorwerkt, staat te veel op zichzelf. De zijgevel is veel beter en regelmatiger.

Res Publica. In dit plan grenzen de wachtlokalen ook gedeeltelijk aan het centraalkantoor, waardoor dit met het oog op doorkijken niet zoo vrij ligt. De afdeelingskantoren liggen te afgezonderd, doordat zij directe toegang missen. De communicatie is zoodoende gebrekkig. De toiletten grenzend aan het centraalkantoor zijn niet gelukkig.

Zeer goed van vinding zijn de overdekte gaanderijen en hoeken, die het idee „Beurs" aardig vertolken. Jammer, dat zij onvoldoende zijn opgelost in verband met het bovenplan. Daardoor komen de hoekpartijen te wankel te staan.

Overigens is de architectuur van zeer goede kwaliteit en het silhouet van het gebouw prachtig gesloten, terwijl het geheel met veel smaak voorgedragen is.

Gammakruis (in krans). De plattegrond is zeer mooi, en vertoont een goede distributie van het bedrijf. Ligging der chefs is goed. De toiletten in het souterrain zijn te ver af, doch kunnen door omwisseling met rijwielbergplaats dichterbij gebracht worden. Het voorgedeelte is veel te grootsch van opvatting, vooral op de verdieping, waar de aanleg van hal en trappen voor een museum of ander monumentaal gebouw zou kunnen dienen. De kwaliteit der architectuur staat in omgekeerde verhouding tot die van het plan en is maar zeer zwak te noemen. De middenpartij in den voorgevel is in het dak niet opgelost. De schaal van de versiering van

het fries en van het glas-in-lood in het detail is te grof. De ingang is goed.

Het teekenwerk is buitengewoon verzorgd en mee van 't beste. Uit de inzending blijken verschillende medewerkers. De perspectief, die uitmuntend gewasschen is, geeft niet dezelfde verhoudingen en gevel-indeelingen als de projectieteekeningen.

Aan 't werk. De wachtzalen zijn goed van grootte en ligging. De hoofdverdieping is in 't algemeen goed doch in de details hier en daar wat verloopen. De toiletten zijn te onoverzichtelijk en in vele gevallen niet voldoende aan de buitenlucht gelegen. De kantoren voor de intercomm. arbeidsbemiddeling en de beroepskeuze zijn goed gelegen, doch zullen geen ander licht dan kunstlicht kunnen krijgen. Op de verdieping is de koffiekamer te ver van de woning en zijn de verbindingstrapjes niet opgelost. De architectuur is groot gehouden. Het torentje op den voorgevel is te nietig. De aansluiting van de wachtzalen en hoekpartijen in de zijgevels is nog zwak. Het teekenwerk is korrekt.

Arbeid adelt. Hier zijn de wachtzalen aan den kleinen kant en de afdeelingskantoren te veel gesplitst. De ligging der chefkamers getuigt van goede bestudeering van het gegeven. De omtrek van het plan is door de vele sprongen wat onrustig. Het verdiepingsplan houdt weinig verband met beneden (verschillende partijen door gang verbonden).

Het gebouw bezit mede door het karakter zijner architectuur ongetwijfeld een zekere eenheid. Echter blijkt dat de ontwerper de plastiek van het bouwwerk nog niet beheerscht en nog te veel in het platte vlak denkt, want de projektieteekening doen een voorname fijnheid vermoeden, die in de perspectief niet terug te vinden is. Ook de kronkelwolken doen er schade. Het teekenwerk is zeer goed en de detail geeft wel blijk van aanleg.

Driehoek (teeken). Dit plan is zeer evenwichtig en geeft een uitstekende oplossing van het gegeven. Ligging van de kantoren voor intercomm. arbeidsbemiddeling en beroepskeuze zou te verbeteren zijn, evenals de verlichting der toiletten bij de wachtzalen, die nu te gering is. De kleine lichthoven in den voorbouw zijn goed gevonden en goed op hun plaats. De schaal van hoofdtrap, vestibule en gangen is zeer geslaagd.

Bij de architectuur is de ontwerper schijnbaar de dupe van een principe geworden, door het simpele te ver te willen doorvoeren. Daardoor geeft het gebouw niets belangrijks wat uit het detail wel het duidelijkst spreekt. Ook is de verdieping van de halramen in de zijgevel niet mooi. Het teekenwerk is zeer vlot.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 52. Een bouwkundig Adviesbureau? (slot).

Het hooger Bouwkundig Onderwijs en de Staatsbegrooting 1918.

Gemengde berichten.

Prijsvragen, examens, enz.

Verslagen van vergaderingen.

Afbeeldingen. De Veerpoort te Schoonhoven. — Traplamp en open haard, ontwerp H. J. Winkelman.

ONZE WONING No. 28. De beteekenis der tuinstadbeweging door J. van der Breggen, c. i.

Een geslaagde restauratie, door J. Schulte Nordholt, met afbeelding.

Woningverbetering (vervolg). Het verbeteren tegen inregenen van kozijnen, die op gebrekkige wijze bij het metselwerk aansluiten, met afbeeldingen.

Meubelen, door Huib Hoste.

erichten, enz.

DE INGENIEUR No. 52. Een en ander omtrent den druk van het grondwater onder bouwwerken, door ir. R. Loman.

Benaderingsmethode tot het bepalen van het spanningsverlies in lange hoogspanningsleidingen, door ir. J. L. M. Wijers, met afbeeldingen.

Herdenking van het 50-jarig bestaan van het Gezelschap »Leeghwater«. Openingsrede van den Eere-voorzitter, prof. ir. J. C. Dijxhoorn, in de vergadering van oud-leden en leden op 15 December 1917 te Delft.

Electriciteitsvoorziening van Nederland.

Uit het Verslag der Technische Hoogeschool over 1915—1916.

Ingezonden Stukken. Zuinigheid der hulpwerktuigen aan boord van zeeschepen, door Ir. I. G. Visser. — Bevordering van technische voorlichting door »Krachtwerktuigen«, door Ir. Chr. Muller.

TECHNISCH WEEKBLAD No. 52. Een woord tot de uittredende leden. — Mededeeling van de Redactie. — Aank. Vergaderingen en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Over collectieve contracten in verband met plannen voor een pensioenregeling ten behoeve van teekenaars en opzichters. — Gemengd. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 52. Nederlandsche Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Tweede Nederlandsche Jaarbeurs.

Schade aan derden.

Afdeelingsverslagen. Groningen, 18 December 1917. — Haarlem, 20 December 1917.

VAN GENDT's BOUWKALENDER 1918. 48ste Jaargang, vermeerderd en omgewerkt door Ir. B. A. Verhey, Amsterdam, L. J. Veen.

De bouwkalender is iets dunner geworden, maar bij onderzoek blijkt dit meer een gevolg te zijn van het gebruik van minder zwaar papier, dan van bestoeiing van den inhoud.

Wel zijn de opgaven over »Versterkte en gewapende liggers«, »Hangkappen«, »Gronddruk« en »Gebakken steen« weggelaten, zonder dat men kan bevroeden waarom, want wanneer zij naar het oordeel van den bewerker verouderd of onvolledig waren, hadden zij verbeterd kunnen worden, maar de paragrafen over »Reken- en Stelkunde«, »Beweging«, »Snelheden per seconde«, Specifiek gewicht«, »Hydraulica«, »Warmte«, »Thermometerschalen«, »Stoom«, »Scheepsmeting« en »Snelheid of vaart van schepen« vinden wij in de bijlage terug. De honorariumtabel voor architecten is weder in den kalender opgenomen, doch wij missen daarbij de bepalingen en tarieven, betrekking hebbende op het honorarium voor woningbouw in massa, welke juist in dezen tijd nogal eens gemaadpleegd zullen moeten worden. De opgaven omtrent gebakken steen zijn misschien weggelaten, omdat er ingrijpende wijzigingen in de baksteenfabrikatie op til zijn; waarom dan echter de mededeelingen over kalkachtige bindmiddelen en hydraulische toeslagen ongewijzigd behouden?

Overigens evenwel zal, wanneer de Personalia zoo nauwkeurig mogelijk zijn bijgewerkt, waaraan wij niet twijfelen, de bouwkalender het gemakkelijke en veel gebruikte zakboekje blijven, dat hij nu reeds bijna een halve eeuw geweest is.

Blijft er ook wat te wenschen over, bijvoorbeeld opname van de Prijsvraagregelen, in dezen tijd van prijsvragen, het was ons onder de huidige omstandigheden een aangename gewaarwording de Bouwkalender weder zonder mankeeren in zijn ouden vorm te zien verschijnen.

Varia.

HOLLE TERRA-COTTAPLATEN.

Aangezien tegenwoordig hier te lande holle terra-cotta platen in den handel worden gebracht, is het wel van belang de toepassing daarvan eens nader te bekijken. In de eerste plaats worden ze aanbevolen voor scheidingswanden ter vervanging van drijfsteen. Voor de binnenwanden van spouwmuren zullen zij ook bijzonder geschikt zijn om hun isoleerend vermogen.

Over de toepassing van deze platen bij vloeren van gewapend beton bevat „Bauwelt" ongeveer de volgende beschrijving:

De vloeren van betonijzer, die bij een minimum materiaalverbruik een groot draagvermogen en groote vastheid tegen doorbuiging bezitten, hebben door hun geringe dikte en hun grooten spanningstoestand tegenover de andere vloerconstructies, waarbij de materiaalbesparing nog niet zoo

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

ver gedreven werd, het nadeel van grootere gehoorigheid en kleiner isoleerend vermogen.

De meest gebruikte stoffen ter isoleering van vloeren zijn bimszand, fijn grint, gemalen kurk, zand, slakkenbeton, enz. Een beletsel in de toepassing is echter het feit, dat alle genoemde stoffen niet overal verkrijgbaar zijn en de vrachtprijzen ze te duur maken. Alleen grint, zand en baksteen zijn overal verkrijgbaar. Fijn scherp grint heeft bewezen te zijn een goed geluiddempend materiaal, ook de baksteen, n.l. de poreus gebakken holle steenen of platen, staan ons als een voortreffelijk isoleermiddel ten dienste. Het vervaardigen er van biedt geen groote moeilijkheden. De grondstof, evenals de ter verkrijging van de poreusheid noodige toeslag, als bruinkool, turf, zaagsel en dergelijke is bijna overal goedkoop te betrekken.

Zeer goed resultaat wordt bij vloeren van betonijzer verkregen door het boven elkaar aanbrengen van lagen van verschillende stoffen. Want hierdoor worden de geluidgolven gedwongen van een laag in de andere te treden, waardoor ze vaker gebroken worden en daardoor aanmerkelijk gedempt worden.

Uitgaande van deze gedachte der geluidbreking, heeft men in den laatsten tijd met goed gevolg een platte laag steen op een al naar de bestemming van den vloer dikkere of dunnere laag scherp zand of grint, die gelijktijdig den vloer scheidt van de eigenlijke draagconstructie, gelegd en met een zoo veel mogelijk geluiddempende pleisterlaag, die als als ondervloer van het linoleum of direct als vloer dienen kan, afgewerkt.

Deze constructie heeft echter in economisch en technisch opzicht verschillende nadeelen. Zoo moet de dragende constructie in verband met het eigen gewicht van de baksteen sterker, dus duurder, gemaakt worden. Dan bestaat bij de platte laag steen de mogelijkheid, dat bij een ongelijke belasting van den vloer of door andere oorzaken een golving van het zandbed intreedt, dat tot verzakkingen en scheuren in den bovenvloer aanleiding kan geven.

Om deze nadeelen te ondervangen, wordt volgens een nieuwe methode de isoleerlaag gemaakt van holle platen, die om het eigen gewicht te verminderen en ter verhooging van het isoleerend vermogen van evenwijdige kanalen en groeven zijn voorzien. Vorm, grootte en aantal van deze groeven en kanalen kunnen verschillend zijn. Worden deze platen van poreus gebakken aarde of van dergelijk materiaal gemaakt, dan wordt daardoor een verdere gewichtsbesparing en een aanmerkelijk grooter isoleerend geluiddempend vermogen bereikt.

Op den betonijzeren vloer wordt eerst, zooals reeds gezegd, de zandlaag van meerdere of mindere dikte aangebracht en gelijkmatig uitgespreid. In deze zandlaag worden de holle platen gelegd en door een pleistervloer, die als ondervloer voor linoleum dienen kan, afgedekt. De in den vloer dringende geluidgolven krijgen door de pleister- en platenlaag een meervoudige breking en daarmede een zeer groote demping. De zich nog verder voortplantende geluidgolven worden door de op den ondervloer uitgespreide zand- of grintlaag geabsorbeerd, zoodat overdragen van het geluid op den door den grooten spanningstoestand als klankbord werkenden gewapend betonvloer vermeden wordt. Om het golven van de zandlaag te voorkomen, hebben de isoleerplaten aan de onderzijde een willekeurig aantal evenwijdig loopende ribben. Deze ribben grijpen in het zandbed. Legt men de platen om en om, dan wordt het golven van de zandlaag naar elke richting vermeden.

(Alg. Ned. Adv. Blad.)

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het gerustetellen van het publiek, tot het normalieeren van het zakenleven.

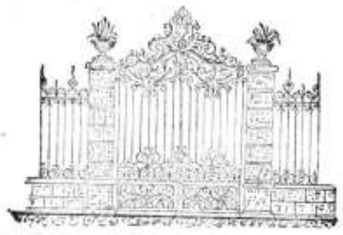
5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

„DE OPMERKER"
MEEST GELEZEN EN OUDST
BOUWKUNDIG WEEKBLAD
∴ IN NEDERLAND ∴

ABONNEMENTSPRIJS
VIJF GULDEN PER JAAR

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies,
Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wenteltrappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALHELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 181
TROTTOIRTEGELS — PERRONTEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE — WERKTUIGKUNDE
ELECTRO — TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS — VRAAG MET NOG RADEN AAN OPLEIDING VOOR — 90% ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
P B N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E.J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDE, WERKTUIGEL. ELECTROTECHNICUS ENZ. ALLE EXAMENS M.O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE GREVE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 12 JANUARI 1918 No. 2

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Middelburgsche Stadhuisbeelden.

Over de Gravenbeelden aan den gevel van het Stadhuis te Middelburg is een kwestie gerezen, die, oogenschijnlijk van ondergeschikt belang, thans nu het restauratie-vraagstuk opnieuw aan de orde is gekomen, een bijzondere beteekenis verkrijgt. Wij bedoelen daarmede niet, dat het ons gewenscht voorkomt de polemiek over die beelden aan te blazen tot een verbitterden woordenstrijd, die waarschijnlijk toch niet tot een resultaat zou voeren, maar achten de zaak wel de moeite waard, om er eens even kalm bij stil te staan en zoo mogelijk vast te stellen, waarom het hierbij gaat.

Daarbij kunnen en mogen wij ons niet op het standpunt stellen, dat de onbekende schrijver van een onlangs in de Nieuwe Rotterdamsche Courant verschenen artikeltje, een persoonlijke aanval bedoeld zou hebben op de architecten, die het Middelburgsche Stadhuis restaureeren, maar nemen wij aan, dat hij alleen beoogt, critiek op het hier gevolgd stelsel te oefenen.

Tot goed verstand der zaak laten wij hier het bedoelde artikeltje volgen. Het komt ons voor niet zonder kennis van zaken geschreven te zijn, doch de lezer oordeele zelf.

* * *

Ongeveer anderhalf jaar geleden vestigden wij te dezer plaatse (Ochtendblad A van 18 Mei 1916) de aandacht op het feit, dat de overblijfselen van deze oude beelden niet, zooals het behoorde en zooals overal elders zou gedaan zijn, als bewijsstukken bewaard, doch als oud puin weggegooid of verkwanseld waren.

In een onlangs verschenen vlugschrift van den heer J. A. Frederiks, opzichter van de herstellingswerken aan de Abdijgebouwen te Middelburg, wordt de toedracht dezer zaak nader uiteengezet.

Het blijkt, dat de beelden, nadat zij bij het ontwerpen en maken van hun plaatsvervangers dienst hadden gedaan, op verzoek van het gemeentebestuur in de kruisgang van de Abdij waren opgeborgen.

In 1907 gaven B. en W. order de „vrijwel waardelooze massa" naar de puinplaats te rijden.

De heer Frederiks vroeg en verkreeg tijdens het vervoer verlof „enkele nog vrij gave fragmenten" te mogen behouden.

Hij zond de beste daaruit aan den heer Pit met de vraag of ze nog waarde bezaten om in het Nederlandsch museum te worden opgenomen.

De heer Pit vond ze daarvoor te onbelangrijk.

(In eene in dit blad opgenomen mededeeling verklaarde de heer Pit evenwel, dat hij daarmede niet bedoeld had gezegd te hebben, dat de stukken daarom in 't geheel het bewaren niet waard geweest waren.)

In 1912 werden drie nog later terug ontvangen oude beelden op last van B. en W. van Middelburg in het openbaar voor ongeveer f 20 verkocht aan een uitdrager. Van dezen kwamen ze aan een antiquair; van dezen in handen van particulieren.

Nog andere fragmenten zijn van uit de puinplaats verkocht aan liefhebbers van curiositeiten.

Dat dit in de twintigste eeuw niet ergens in de Sahara maar in een provinciale hoofdstad van Nederland gebeuren kon onder de oogen van Dr. P. J. H. Cuypers, den leider van 's Rijks restauratiewerken en onder die van den heer J. A. Frederiks, den opzichter van de restauratie der Abdij-

gebouwen, beide heeren lid, de eene tevens voorzitter van de Rijksmonumenten-commissie, wordt door den heer Frederiks verklaard en verdedigd door het volgende betoog.

De beelden, waarmee thans aldus werd gehandeld, waren niet meer de beelden, zelfs niet meer de overblijfselen der beelden, die in 1514—19 door den Mechelschen beeldhouwer Michiel Ywijnsz voor het toen gebouwde raadhuis waren vervaardigd, doch veeleer die, welke ter vervanging van deze beelden in 1696 aan Louis Ramaut waren aanbesteed.

Het was dus geen beeldhouwwerk uit den laatgothischen tijd, waarom het ging, doch laat zeventiende-eeuwsch maaksel.

Ware deze bewering juist, dan maakt dit inderdaad een groot verschil en dan was de gevolgde handelwijze, zoo niet te verontschuldigen, dan toch te verklaren.

De heer Frederiks beroept zich ter staving zijner bewering op een post in de Middelburgsche stadsrekeningen, die, zooals zij door Kesteloo in het Archief van het Zeeuwsch Genootschap van 1902 (Dl. VIII stuk IV blz. 89) is medegedeeld, aldus luidt:

„Aan Louis Ramaut werd £ 75 betaald „tot voldoening van 't bestede werck wegens het maken en vernieuwen van alle de beelden voor het stadthuys volgens besteck". Item mogh tot 22 beelden voor 't stadthuys gemaeckt alle de sweerden, schepiers en ponjaerden in October 1696.

Op het eerste gezicht ziet deze mededeeling er volkomen overtuigend uit. Er blijkt, zou men zeggen, lace clarius uit, dat Ramaut in 1696 alle beelden gemaakt en vernieuwd heeft en dat dus de kortelings verwijderde beelden de door hem en niet de door Michiel Ywijnsz van 1514—19 gemaakte beelden waren.

Vergelijken wij evenwel dezen post met andere uit denzelfden tijd, dan rijzen er eenige bedenkingen, vooral van geldelijken aard.

Ramaut kreeg £ 75 vlaamsch, dat wil zeggen f 450, voor twee-en-twintig levensgroote steenen standbeelden, dus f 20.50 per stuk met inbegrip van steen, beeldhouwen en plaatsing.

Dit bedrag is opvallend laag. Vergelijken wij andere posten uit dezelfde rekeningen: Pieter Lindzay kreeg £ 9 = f 54 alleen voor 't schilderen en vergulden der mannekens en paarden op den toren. Er werd f 14 uitgegeven voor 't schilderen van 5½ wapen; f 30 voor beeldwerk aan een groote spiegellijst met inbegrip van het lindenhout; f 59 voor 100 el franje voor tafelkleeden; f 152 voor een rood karmozijnlaken tafelkleed; f 150 voor 31 stuks gesneden wapenen met ornamenten aan schouwen. Al deze bedragen stemmen ons reeds tot nadenken, of het in 1696 wel mogelijk was twee-en-twintig gloednieuwe levensgroote beelden te maken en te plaatsen voor het geringe bedrag van f 450. Indien wij dan ook verder rondkijken en nagaan wat op andere plaatsen omstreeks denzelfden tijd voor beeldhouwwerk werd betaald vinden wij bijv., dat in hetzelfde jaar 1696 Johannes Blommendael voor 12 caryatieden van hout in de Trevezaal, veel minder bewerkelijk dan steenen standbeelden, f 480 dus f 40 per stuk ontving. In 1702 voor een marmeren borstbeeld f 350. In 1678 had Andries de Mons voor het steenen wapen van Rotterdam in het fronton van het tegenwoordige ministerie van oorlog f 338 gekregen. Zoo zouden wij verder kunnen gaan, maar het medegedeelde is voldoende om aan te toonen, dat het leveren van materiaal, het beeldhouwen, plaatsen en polychromeeren van een levensgroote steenen standbeeld in 1696 voor f 20.50 niet kon geschieden, doch stellig ongeveer f 150 à f 200 moet hebben gekost. Trouwens tachtig jaar later in 1775 werd voor het vervangen van twee oude beelden door nieuwe inderdaad f 309 per stuk betaald (t. a. pl. stuk V blz. 45).

Het ligt dus wel voor de hand de uitdrukkingen „maken en vernieuwen" te verstaan in den zin van „herstellen", evenals wij thans nog van een kapot voorwerp plegen te zeggen „ik moet dat eens laten maken".

Ook de overige door den heer Frederiks aangehaalde plaatsen in de Middelburgsche stadsrekeningen hebben betrekking op herstellingen, zij het dan ook ten deele van vrij ingrijpenden aard; en er is zacht gesproken nog geen enkel bewijs aangevoerd, dat de thans verwijderde beelden niet in kern en hoofdzaak de bij den bouw van het stadhuis door Michiel Ywijnsz vervaardigde graven- en gravinnenbeelden zouden zijn.

De slotsom van ons artikeltje van Mei 1916, dat indien deze overblijfselen voor anderen kunst- oudheidkundige of historische waarde blijken te hebben, zij deze in de eerste plaats bezitten voor de oudheidkamer der stad, waar zij thuis behooren, en dat zij daar een veilige bewaarplaats hadden dienen te vinden.

* * *

Wat er met de overblijfselen der oude beelden gebeurd is, wordt hier duidelijk genoeg vermeld en in veler oogen zal de verontschuldiging van den heer Frederiks alleszins aannemelijk zijn. Hij toch zag in die overblijfselen alleen vrij waardelooze fragmenten van laat zeventiende eeuwsch werk, terwijl de ongenoemde schrijver, de mogelijkheid aanneemt en het zelfs zeer waarschijnlijk acht, dat de oorspronkelijke zestiende-eeuwsche beelden in het laatst der zeventiende eeuw niet vernieuwd, maar alleen hersteld zijn. Zijne argumenten, gegrond op een andere lezing van de betreffende posten uit de stadsrekeningen komen ons ook geenszins onaannemelijk voor.

Hoe echter uit te maken, wie hier gelijk heeft? Dit schijnt wel moeilijk, maar toch geenszins absoluut onmogelijk, omdat een gedeelte van de fragmenten der oude beelden nog wel te vinden zal zijn. Daaraan moeten oudheidkenners als de bij deze restauratie betrokken architecten toch wel genoeg kunnen zien, om hun ouderdom vast te stellen.

Wij geven toe, dat beelden uit de zestiende eeuw zoo gehavend kunnen zijn, dat men er niets meer van maken kan; maar, wanneer dit hier het geval is, zou zelfs een negatief resultaat van het onderzoek zijn waarde hebben. Het zou o. i. de opvatting van den ongenoemden schrijver tot steun verstrekken, om de eenvoudige reden, dat het haast ondenkbaar is, dat beelden, die in het laatst der zeventiende eeuw nieuw gemaakt zijn, zooveel geleden zouden hebben, dat de tijd hunner vervaardiging niet door onze knapste archeologen zou kunnen worden vastgesteld.

Talrijke beelden van omstreeks 1700 zijn aan gevels en onder ongunstiger omstandigheden bewaard gebleven; zoo zij van goed materiaal gemaakt en goed geplaatst waren, zelfs volkom en intact. Tuinbeelden zelfs, die dikwijls zomer en winter aan weer en wind blootgesteld waren, hebben den tand des tijds kunnen weerstaan en waar slecht materiaal daarvoor gebezigd werd zijn zij toch zelden tot geheel onherkenbare steenklompen geworden.

Voor de meening, door den heer Frederiks verdedigd, moeten dus nog, genoegzaam aan de fragmenten zelf, zichtbare bewijzen aanwezig zijn geweest en het verwondert ons, dat hij die niet vooropstelt, doch alleen posten uit de Stadsrekeningen als bewijsmateriaal aanvoert.

De bewoordingen van die oude rekeningen zijn, zooals blijkt, voor verschillende uitlegging vatbaar, maar over den ouderdom van beeldhouwwerken, als de hier bedoelde, kan geen twijfel bestaan, wanneer men alleen heeft uit te maken of zij van 1519 of van 1696 zijn.

Daarvoor behoeft men niet in de archieven te gaan zoeken, men kan het zichtbaar bewijs vinden aan het beeldhouwwerk zelf.

Was daaraan werkelijk niets te zien, dan wint het vermoeden veld, dat hier overblijfsels van zestiend-eeuwsche beeldhouwkunst, zij het dan ook zeer gehavende,

verloren zijn gegaan. Men kan dat betreuren, doch eigenlijk alleen uit oudheidkundig oogpunt en zoo hier iemand een verwijt moet treffen kan dit o. i. nimmer Dr. Cuypers zijn, die volkomen te goeder trouw de restauratie van het Middelburgsche Stadhuis geleid heeft, in de overtuiging, dat het zijn plicht was, dit monument zooveel mogelijk terug te brengen in zijn oorspronkelijken staat.

Men kan er den grijzen bouwmeester toch moeilijk een grief van maken, dat hij zich weinig bekommerd heeft over hetgeen er met den afbraak gebeuren zou.

Welke reden de heer Frederiks nu heeft om, in een antwoord op het bovenaangehaald artikel, te schrijven: „Nu de zoogenaamde fout van de bekroningen, die ook in de Memorie van Antwoord aanleiding heeft gegeven om als grief tegen het beleid van Dr. Cuypers te worden aangemerkt, door mijne brochure is weerlegd, wordt de beeldenkwestie op den voorgrond geschoven om het schuldmateriaal tegen den in den laatsten tijd voortdurend aangevallen bouwmeester te vermeerderen", kunnen wij niet nagaan. Onzes inziens is Dr. Cuypers' reputatie nog wel bestand tegen aanvallen van ongenoemde schrijvers.

Kan het zijn, zoo vragen wij ons af, omdat de heer Frederiks toch het onbewezene gevoelt van zijn meening omtrent den ouderdom der beelden?

Zoo ja, dan zouden wij zeggen, dat niemands eer of reputatie in gevaar gebracht wordt door het aannemen van de mogelijkheid eener vergissing en door een onderzoek, op de door ons aangeduide, voor de hand liggende wijze, of hier werkelijk een vergissing begaan is

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Op 20 December j.l. sprak Herman van der Kloo Meyaarg, architect te Voorburg, over „bouwkunst als ruimteomsluiting". Niet uit een historisch oogpunt wilde spreker zijn onderwerp behandelen, maar kritisch. En dan wees hij er op hoe de bouwkunst de meest aan de materie gebonden kunst is, hoe zij ook gebonden is aan de maatschappelijke samenleving en dus geeft een weerspiegeling van leven en streven der maatschappij, gewoonlijk stijl genoemd. Die stijl komt tot uiting in de samenstelling en in den vorm. Zij moet waar blijven, al is dan de vorm, waarin de waarheid verschijnt, telkens wisselend. Bij de samenstelling komt de eisch van ruimte scheppen op den voorgrond, waarbij van twee groote beginselen is uitgegaan, van den arcbitraaf- en den gewelfbouw. De architraafbouw eigent zich niet zoo voor het scheppen van groote ruimten. Hij berust op een stelsel van steunpunten in rust. Het gewelfstelsel is meer levendig van constructie en berust op krachten, die elkaar in evenwicht moeten houden.

Wanneer in de bouwkunst de meest zuivere periode valt waar te nemen, dan staat ook de zuivere samenstelling op den voorgrond; neigt zoo'n periode ten ondergang, dan komt meer en meer de versiering op. Eindelijk is de versiering zoo omvangrijk geworden dat het haast louter versieringskunst is.

Spreker gaat nu na de ontwikkeling van de ruimtevorming door middel van den architraafbouw, zooals die tot uiting komt in de Egyptische kunst: in het tempelgebouw, waar wij staan voor het eerste stadium der ruimteomsluiting. De Perzen gaan reeds iets verder. Zij maken gebruik van den Assyrischen terrasbouw en den Egyptischen architraafbouw. Zij gebruiken bij hun paleizen lichter materiaal (hout), kunnen daardoor de steunpunten meer van elkaar plaatsen, winnen dus meer ruimte.

De hoogste uiting van den architraafbouw vinden wij in de Grieksche bouwkunst, in den Grieksehen tempel, met het Parthenon aan de spits. Alles is daarbij wel overwogen en prachtig van ware constructie en vormgeving. Maar uit een oogpunt van ruimteontwikkeling is de architraafbouw geen ideaal.

Daarheen wijst alleen de gewelfbouw. Wij zien dien het eerst toegepast in de Caldeeuwsch Assyrische paleizen. Daar hier grootendeels baksteen werd gebruikt, moest men vanzelf tot een andere overdekkingswijze overgaan en kwam zoo tot het gewelf. Meestal is het afgedekt tongewelf gebruikt en de ruimteontwikkeling is nog gebrekkig. In de tweede periode wordt het gewelfstelsel tot de groote hoogte opgevoerd. Men ziet in, dat de zware muren niet meer het ware zijn en gaat de moeilijkheid oplossen door het aanbrengen van steunpunten. Hier is als 't ware de oorsprong van de gothiek te vinden. Hier ook is reeds de uitwendige architectuur afspiegeling van de inwendige ruimte.

De Romeinen passen het gewelf op groote schaal toe. In de Romeinsche samenleving was het openbare gebouw maatgevend, zoodat men groote ruimten noodig had. Toch laat de Romein den architraafbouw niet geheel los, maar gebruikt beide „ruimteomsluitingen" bij elkaar als bijv. bij het Pantheon. Daar is eenvoudig het voorgedeelte een architraafbouw en de koepel vormt het tweede gedeelte. Het is den Romeinen nooit gelukt eenheid in beide vormen te brengen. Bij het Colosseum is ook de kolom van den architraafbouw gebruikt, maar hier alleen als decoratief element. De Romeinen kenden ook het kruisgewelf (bij de thermen van Caracalla).

In de laat-Romeinsche of Byzantijn-sche kunst komt de koepelbouw tot zijn hoogste uiting (Aya Sofia te Konstantinopel), doordat op ingenieuse wijze is gevonden om van vierkant tot rond over te gaan. Op den bouw van latere Turksche moskeeën heeft de Aya Sofia grooten invloed gehad.

Is zoo van Rome uit de ontwikkeling van den gewelfbouw naar het oosten uit overwegend geworden, evenzoo is dat in het westen het geval. Na het jaar 1000 komt de Romaansche kunst op. Het plan-type is gebaseerd op de oud-Christelijke basiliek, maar dat wordt ten slotte vervormd door het aanbrengen van een kooromgang met kapellenkrans. Aanvankelijk berust de overdekking op het tongewelf, later komt de wijdere gewelfbouw en het streven naar de verticale lijn. Het tongewelf is kruisgewelf geworden. Het ribgewelf is eerst uit den laat-Romaanschen tijd. Op dit stelsel wordt de geheele gothiek gegrondvest. Van huis uit is dit stelsel een zuiver stelsel van pijlers, bogen en zijbogen. Eerst later is de versiering tot het uiterste opgevoerd. Men vraagt niet meer naar muren, maar naar ruimte. De luchtbogen moeten het gestel schoren. Het hoog-opgevoerde stelsel droeg de kiem van den ondergang in zich. Meer en meer gaat men zijn aandacht aan de versiering besteden en in de laat-gothiek ziet men niets dan versiering, waaraan zelfs de deugdelijkheid van het gebouw is opgeofferd.

In Engeland, waar men zijn kerken later bouwde, merkt men een toenemende ontleding van het gewelf. Op het tongewelf worden gewelfribben aangebracht, totdat men het constructief uiterlijk ziet verloren gaan in een spel van lijnen.

De Renaissance is in wezen geen nieuwe kunstrichting, maar een herleving van het klassicisme. Ook daar de koepelbouw, o. a. in de St. Pieter te Rome. De Renaissance brengt de opkomst van het woonhuis, zooals de middeleeuwen die van de kathedraal heeft gebracht. In de vroege-Renaissance paleizen in Italië (Pitti te Florence) treft het

massieve; het decoratieve treedt ook hier langzamerhand in plaats van het constructieve. Men gaat pilasters op den wand aanbrengen. Toch weet men tot uitingen van hooge schoonheid te komen (de bibliotheek van San Marco te Venetië). Bij voortgaande ontwikkeling komt de barok tot kolommen, die de geheele hoogte van het gebouw bestrijken, de versiering neemt toe en deze beginselen leiden ten slotte tot een uiterste als bij het paviljoen van het Zwinger te Dresden.

In de moderne bouwkunst komt de zakelijkheid weer op den voorgrond. Een der eerste uitingen daarvan is het warenhuis van Wertheim te Berlijn, waar de oplossing der ruimteomsluiting eigenlijk gothisch is, al lijkt het gebouw er niets op. Maar de opgave was ook hier het scheppen van een groote ruimte met zoo weinig mogelijk steunpunten. Niet het formeele van de gothiek treffen wij dus aan, maar het wezenlijke: dat is een stelsel van evenwicht.

Ditzelfde stelsel treffen wij ook aan bij andere moderne gebouwen (Dusseldorp, Mannheim, Berlijn). In Amerika stelt de moderne tijd nieuwe eischen. De groote kantoorgebouwen verschijnen (wolkenkrabbers). De architect Wright zoekt een andere oplossing en vindt die in zakelijke waarheid, die tot monumentaliteit groeit, in zijn kantoorgebouw van de Larkinfabriek te Buffalo, een protestantsche kerk te Chicago; een ander architect, Sullivan, bouwt een monumentaal bankgebouw te Owatonna.

Hier in Nederland wordt Berlage de baanbreker met zijn Beurs. Zijn naar constructieve waarheid strevende kunst heeft grooten invloed op de jongere bouwmeesters. Als reactie tegen de soberheid is een streven van het driemanschap Kramer, de Klerk en v. d. Mei, Amsterdamsche architecten, op te vatten, die het zuiver zakelijke alreeds ten deele voor het decoratieve laten plaats maken.

Zoo blijkt uit de kunstgeschiedenis van alle tijden, dat zuivere kunst berust op goede samenstelling. Als men dien weg verlaat, is men gekomen op een hellend vlak, dat steeds meer en meer naar het verval leidt. Vergelijkt men de moderne bouwkunst met den begintijd van andere perioden, dan treft een groote overeenkomst in wezen. Hieruit mag de hoop gekoesterd worden, dat na jaren deze kunst zal zijn gekomen tot een hoogte, die niet onderdoet voor die van vorige geslachten.

Prijsvragen.

JURY RAPPORT
PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Slot.

Tweede Prijsvraag.

Ontwerp: Ontvanghal in het gebouw eener groote Uitgeversfirma.

Als antwoord op deze prijsvraag kwamen vier ontwerpen in. Daar door geen der ontwerpers een voldoende oplossing van het programma is gegeven, besloot de Jury de eerste en de tweede prijs niet toe te kennen; mede om de volgende redenen. In het programma wordt de bestemming der hal omschreven als te zijn een voor het publiek aangenaam en voornaam ingerichte ruimte, welke den indruk geeft van hetgeen een uitgeversfirma presteert. Dit laatste moet blijken uit de vrucht van haar arbeid in den vorm van uitgekomen boek- en plaatwerken, enz. Wandruimten, ingebouwde en vrijstaande vitrines zouden tot uitstalling daarvan moeten dienen.

Nu blijkt uit het ingezonden werk, dat geen der ontwerpers de bovenstaande gegevens zoo heeft verwerkt, dat zijn ontwerp het karakter draagt van een ontvang-, tevens tentoonstellingsruimte. Deze wordt niet verkregen door het plaatsen van een armstoel, bloemen- en andere tafels.

De ontwerper Motto B.J. heeft er blijkbaar niet aan gedacht op eenigerlei wijze de hal te maken tot meer dan een ruimte waarin kantoor en trap uitkomen. Het is één groote vestibule, met gemetselde lambris, die zich allerminst leent tot verwezenlijking van de gevraagde bestemming. Het ontwerp is droog. Vermoedelijk gaat de verwerking van het gegeven boven de krachten van den ontwerper.

De ontwerper Motto Bezonnenheid heeft, zooals uit den plattegrond blijkt, meer aandacht geschonken aan een oplossing in den zin van het programma, doch is ook hij daarin niet voldoende geslaagd. Zijn ontwerp geeft geheel den indruk van een betimmerde kamer weer, een kamer, waar men bijeenkomt, gezien de vele stoelen en de groote tafel, om te lezen meer dan om bind-, druk- en plaatwerk te bezichtigen. De wandruimte ter zijde van kantoor- en directiekamer hadden meer benut kunnen worden. De bovengedeelten van de wanden, voor het tentoonstellen van affiches bedoeld, leenen zich daartoe niet bij voorkeur, daar de onderkant eener affiche of plaat zich ± 3.25 M. boven den vloer bevindt. Het ontwerp vertoont een zekere eenheid in behandeling; het teekenwerk is goed.

Motto P. F. De platte gronden zijn niet geheel afgewerkt. De teekening der vier wanden doet de bedoeling van den ontwerper duidelijk zien; deze en de perspectiefteekening vertoonen een rijkbetimmerde zaal in tegenstelling der gevraagde ontvang- en expositieruimte. Kan mogelijk hier of daar in de betimmering een gelegenheid tot het ter bezichtiging stellen van een plaat gewonnen worden, dan is deze gelegenheid zoo ondergeschikt aan het geheel, dat deze van geen invloed daarop is.

De teekeningen zijn vlot en met zorg behandeld; de perspectiefteekening is frisch en handig opgezet.

Motto Editor. Hoewel ook in deze teekeningen de ontwerper de vraag niet heeft beantwoord en ook dit plan niet voldoet aan de eischen, die een ontvang- en tentoonstellingsruimte vraagt, geeft de perspectief den indruk van een hal, doch niet zooals deze werd gevraagd, maar veel meer herinnert aan die van een landhuis, waar men zich rustig nederzet om door het groote venster van een mooi uitzicht te genieten.

De ruimte in het algemeen en die der wanden is te weinig benut. Dit ontwerp vertoont in gunstige tegenstelling met de reeds genoemde ontwerpen een zeker karakter.

De teekeningen zijn met smaak behandeld; de gekleurde perspectief is een verdienstelijk werkstukje.

Om een en ander verdient dit ontwerp de voorkeur boven de anderen.

Den ontwerper, den heer W. P. Meyer te Bussum, werd de derde prijs, een eervolle vermelding met getuigschrift toegekend.

Derde Prijsvraag:

Ontwerp voor een pakhuisgevel.

Gezien het groot aantal inzendingen stelt de Jury met voldoening vast, dat de lust voor de beantwoording dezer prijsvraag bijzonder is geweest. Waar het onderwerp daartoe gereede aanleiding gaf, bleek als vanzelf uit de een en vijftig ingekomen antwoorden een groote verscheidenheid in opvatting en uitbeelding. Door allen is echter in meerdere of mindere mate, op bijzonder goede of minder juiste wijze het pakhuis-type tot uiting gebracht.

Zoo werd de beoordeeling gevraagd van ontwerpen, welker vormgeving weinig zeggend was, evenals van andere, welke door samenstelling, vorm en kleur een uiting bleken te zijn van een krachtig en gezond beginsel. Uit zeer alledaagsche, betere en enkele zeer goede en voorname ontwerpen, moest de keuze bepaald worden.

Dit had tengevolge, dat bij eerste beoordeeling uitvielen de inzendingen onder Motto:

1. Dubbele cirkel. waarin Excelsior om cijfer drie in driehoek; 2. G. en R; 3. M in twee cirkels (teeken); 4. Drawing; 5. Zuiden; 6. Gammakruis (teeken); 7. Colly; 8. Mercuur (I;) 9. Cirkel en driehoek (door elkander geteekend); 10. Vraagteeken in cirkel (teeken); 11. Cuba; 12. Onze tweeling; 13. Zaanstreek; 14. O.W.; 15. M.; 16. Vita Lis; 17. Gaffelkruis, teeken in vijfhoek, waarom cirkel in kwadraat (figuur); 18. N; 19. Mery; 20. Boyau; 21. Langs de haven..

Bij de tweede beoordeeling vielen uit:

22. Rivierstad; 23. Zoo of beter; 24. Ruimten; 25. Rust-Roest; 26. Welvaart; 27. Handvorm; 28. Materiaal; 29. Baksteen (I); 30 X; 31. A.B.; 32. D.E. (monogram in cirkel); 33. Bep; 34. Mobilia; 35. de Tijdgeest; 36. No. 13; 37. Kleur; 38. Alex; 39. Contra.

Zoodat overbleven:

40. B.B.B.; 41. Mars; 42. Ware House; 43. Mercuur (II); 44. Hoop; 45. Twee scheepjes; 46. Tien (Rom. cijfer); 47. B.B.; 48. Karakter; 49. Baksteen (II); 50. A.H.; 51. G. en B.

Buiten beoordeeling bleven A. H. en G. en B., als niet voldoende aan het programma.

Hoewel voor den pakhuisgevel drie prijzen waren uitgeloofd, besloot de jury aan het Bestuur der vereeniging B. en V. voor te stellen, gezien de vele goede ontwerpen, welke daarvoor in aanmerking kwamen, twee eerste-, twee tweede-, twee derde- en twee vierde prijzen toe te kennen, en wel:

een 1e prijs, bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging en f 25.— aan Motto Baksteen (II), ontwerper de heer C. van Eesteren te Alblasserdam;

een tweede 1e prijs, bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging en f 25.— aan Motto Karakter, ontwerper de heer H. Russcher te Rotterdam;

een tweede prijs, eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en f 15.— aan Motto B.B., ontwerper de heer L. C. v. d. Vlugt L.Czn. te Rotterdam;

een tweede tweede prijs, eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en f 15.— aan motto Tien (Rom. cijfer), ontwerper de heer A. de Kok te Delft;

een derde prijs, eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en f 7.50 aan Motto Twee scheepjes, ontwerper de heer G. van der Gaast te Utrecht;

een tweede derde prijs, eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en f 7.50 aan Motto Hoop, ontwerper de heer J. Zuidema te Leeuwarden;

een vierde prijs, eervolle vermelding aan motto Mercuur (II), ontwerper de heer P. Kloosterboer te Zeist;

een tweede vierde prijs, eervolle vermelding aan Motto Ware House, ontwerper de heer Ant. Pet te Utrecht.

Korte beoordeeling der gevels:

1. Motto Excelsior. Ondanks uitvoerigheid een zwak ontwerp; kleur leelijk.

2. Motto G. en R. Gevel zonder bekoring; plaatsing van ramen en deuren goed.

3. Motto M in cirkels. Goed van indeeling; ingang is zwak.

4. Motto Drawing. Een alledaagsche opvatting. Wat is bedoeld door ontwerper met het teekenen van den gevel op een scheven plattegrond.

5. Motto Zuiden. Het pakhuiskarakter wordt gemist; raamopeningen te groot, vooral het topgevelraam.

6. Motto Gammakruis. Meer woonhuis- dan pakhuisgevel; vrij goed geteekend; kleur hard.

7. Motto Colly. Een weinig zeggend ontwerp; deuropeningen der verdiepingen erg smal; weifelend geteekend.

8. Motto Mercuur (I). Deuropeningen goed van verhouding; de ramen zijn die eener fabriek en ook te groot voor de pijlers, waarin deze zijn gevat; pijlers te zwaar van detail; teekenwerk goed.

9. Motto Cirkel en Driehoek. Gevel van heel gewone opvatting; de verhoudingen zijn over het algemeen goed.

10. Motto Vraagteeken in cirkel. Groote verscheidenheid van motieven is oorzaak van een onrustig geheel.

11. Motto Cuba. Een zwaar somber ontwerp; te groote gevelbekroningen; geen pakhuisramen; de kleur herinnert aan een zekere houtsoort.

12. Motto Onze Tweeling. Een onnoodig aantal sprongen in het metselwerk, onrustig gemaakt door sterk sprekende geteerde steenen.

13. Motto Zaanstreek. Een eentonige gevel met zorg geteekend; het verband tusschen beg.grond- en verdieping-ramen is verbroken.

14. Motto O.W. Hoofdindeeling goed; verder een gewoon ontwerp.

15. Motto M. Een rustige doch droge gevel; teekenwerk goed.

16. Motto Vita Lis. Door de verscheidenheid in afsluiting van gevel-traveeën en deur- en raamopeningen is het ontwerp niet geslaagd; teekening wel met zorg behandeld.

17. Motto Gaffelkruis enz. Een vrij goede gevel; afsluiting van den topgevel in slappe lijn.

18. Motto N. De verhouding van pilasters en terugliggende gevelgedeelten is niet gunstig; de deuren zijn arm.

19. Motto Mery. Zonderlinge toepassing van gekleurde metselsteenen, vooral de zich beurtelings versmallende en verbreedende randen ter linker- en rechterzijde van den gevel zijn zonder zin en evenals de andere uitmetselingen onrustig van teekening; deuren van de bovenste verdieping te groot.

20. Motto Boyau. Geen pakhuisramen, dak- en topgeveloplossing niet gelukkig van vorm.

21. Motto Langs de haven. Gezocht zijn de massale steunbeeren; zij maken den gevel onnoodig zwaar en benemen veel pakhuisruimte. Teekenwerk is grof; de dwarrelende serpentine lijnen vermogen het sobere aanzien niet weg te nemen.

22. Motto Rivierstad. Vertoont geen pakhuis; is is meer het fabriekstype, al kan er geheschen worden; een besliste fout is het kalme doorloopen van gemetselde lagen over de raam- en deuropeningen.

23. Motto Zoo of beter. Meer fabriek dan pakhuis, ingang beg. grond goed geplaatst; vrij goed ontwerp.

24. Motto Ruimten. Door het sterk terugspringen van de middenpartij wordt de gevel te opvallend in drie deelen gesneden; de pakhuisdeuren komen daardoor niet genoeg tot hun recht; ramen goed van verhouding.

25. Motto Rust-Roest. Topgeveltje niet in verhouding met gevel en dak; ramen en deuren goed geplaatst; teekening met zorg behandeld en gekleurd.

26. Motto Welvaart. De midden-partij is door de opgaande lijnen en de groote breedte te overwegend geworden. Topgevel rustig; teekening met toewijding behandeld.

27. Motto Handvorm. Een gevel van zeer gewone opvatting; onnoodig door terugliggende gedeelten verdeeld.

28. Motto Materiaal. Hoofdindeeling rustig; het in den gevel zichtbaar doorloopen van de betonvloeren werkt niet gunstig; onnoodig bewerkelijke uitbouw aan den topgevel met slechte schoorconstructie.

29. Motto Baksteen (I). Een zeer eenvoudige rus-

tige gevel; wel pakhuistype; de rechte trekken der deuropeningen hangen tusschen de muren.

30. Motto X. Dezelfde opmerkingen als bij 29 Baksteen.

31. Motto A.B. Artistiek ontworpen en geteekend; deuren der verdiepingen minder goed geplaatst; het geheel doet meer aan een fabriek of werkplaats dan aan een pakhuis denken; vooral de groote ramen werken daartoe mede.

32. Motto D.E. in cirkels. Een eenvoudige pakhuisgevel; de ongelijke hoogte, waarop de ramen en deuren zijn geplaatst, werkt wat onrustig evenals de vorm van de afsluiting der deuropeningen.

33. Motto Bep. Rustige gevel; details van pilastervoeten en bekroningen niet mooi.

34. Motto Mobilia. Gevel goed van compositie; ramen te groot; te veel fabriekstype. Ingang en ramen begane grond goed van verhouding.

35. Motto de Tijdgeest. Rustige gevel; zware kozijnhout doet goed; ramen te groot.

36. Motto No. 13. Een eenvoudige goede pakhuisgevel; ramen en deuren goed geplaatst, teekening met zorg bewerkt.

37. Motto Kleur. Een goed ontwerp; frisch en smaakvol gekleurd.

38. Motto Alex. Een ontwerp van zeer nuchteren vorm.

39. Motto Contra. Gevel zeer zwaar in opbouw; vertoont door de pilasterindeeling en het groote aantal terugmetselingen weinig tegenstelling; goed geteekend.

40. Motto B.B.B. Een zeer gevoelig ontwerp; rustige gevel; met fijne smaak gekleurd en geteekend.

41. Motto Mars. Een vlakke en daardoor groot gehouden gevel; goede pakhuisramen.

42. Motto Ware House. Goede pakhuisgevel, -dak, -deuren en ramen v. d. zolderverdieping te groot; zolderkozijn niet mooi opgelost; frisch gekleurd en geteekend.

43. Motto Mercuur (II). Een groot gehouden ontwerp — ramen en deuren mooi gegroepeerd — plint van grijze baksteen vormt een stevige voet en tegenstelling tegen de fijne gevelkleur; teekening met smaak gekleurd.

44. Motto Hoop. Een sobere hoogst eenvoudige, doch door plaatsing en tegenstelling van raam- en deuropeningen een bijzonder goede pakhuisgevel.

45. Motto Twee scheepjes. Een gevel van zeer afwijkende opvatting en uitvoering; door de donkere diep teruggelegde deuren wordt het vermoeden van twee gevels gewekt. Het groot aantal uitmetselingen (ribbelingen) geeft den gevel bij zijn gesloten heid een groote verfijning van indeeling.

46. Motto Tien (Rom. cijfers). Het aanbrengen van moerbinten in het midden van de breedte van het pakhuis gaf den ontwerper aanleiding tot een oplossing, welke afwijkt van de andere ontwerpen. De gevel vertoont groote eenheid in samenstelling en opbouw, is gesloten en bovendien van een zeer levendige werking; teekening goed geteekend en mooi gekleurd.

47. Motto B.B. Vermoedelijk heeft de ontwerper een weinig schuin oploopend dak bedoeld. De gevel vertoont een modern ontwerp met al de goede eigenschappen daarvan. De gesloten pakhuisgevel is aangenaam door de pilasters onderverdeeld; lichtopeningen goed geplaatst; gevelafsluiting met smaak opgelost en 't geheel is een goede compositie en in frissche kleuren opgezet.

48. Motto Karakter. Een massaal ononderbroken gevelvlak met stoere topgevelafsluiting, waardoor de gevel bijzonder rustig aandoet, mede door vorm en juiste plaatsing van ramen, deuren en goed opgeloste trijschblak.

Deze gevel is klaar voor de uitvoering, mooi geteekend en zeer gevoelig gekleurd.

49. Motto Baksteen (II). Een zeer geslaagd ontwerp, van bijzonder goede en voorname verhoudingen, mooi zijn de pakhuisramen gevat in de omlijsting, welke de eenvoudige, juist geplaatste deuren omgeeft en mede door haar tinteling van licht en schaduw het groote gevelvlak verfijnt. Vermoedelijk zal de topgevel er beter door worden, wanneer deze niet in schuine vlakken wordt opgemetseld.

50. Motto A.H. Jammer, dat deze gevel een verdieping te weinig heeft en daardoor niet aan de gestelde eischen voldoet. Zeer zeker was het werk van dezen ontwerper in aanmerking gekomen voor een onderscheiding, door de goede hoedanigheden, welke het doet zien.

51. Motto G. en B. Door zijn teekening op schaal 1 à 50 te teekenen heeft ook deze ontwerper niet aan de programma-eischen voldaan.

Ontwerp overigens vrij goed, meer fabriekstype dan pakhuis.

De Jury.

JAN STUIVINGA.
WILLEM STOK.
MELCH. VERMEER.
J. COENRAAD MEISCHKE. } Rapporteurs.
J. HEYINK. }

Rotterdam, December 1917.

Ingekomen antwoorden Prijsvraag Paviljoen Stadspark te Groningen.

1. KYT; 2. Silhouet; 3. Simplex Sigillum Veri; 4. 't Uilennest; 5. Kruis in vierkant geteekend); 6. Duur Uw. Uur; 7. HJH of BJB; 8. Symmetrie; 9. CHEOPS; 10. Zomer; 11. Vuur en Vogel; 12. Sum; 13. Manji; 14. Pourquoi pas; 15. Pro & Contra; 16. Delphi; 17. Zomer; 18 Gruoninga; 19. Emergo; 20 S in H in cirkel (geteekend); 21. Mawson; 22. PPSG; 23. Centrum; 24. Modul 4.407; 25. Centraal monument; 26. Geloof; 27. IHSIAG; 28. S; 29. Oorlog, Oorlog 1 en Oorlog 2; 30. Groen en Wit; 31. Stadspark; 32. Weinig tijd; 33. Kwik;; 34. Noorden; 35. Be Quick; 36. DCPPG; 37. Roeki 1 en 2; 38. Groninghe; 39. PAL; 40. BOB; 41. Melk den dag; 42. Eenvoud; 43. Groningana; 44. LGPODB; 45. RG; 46. De groene Inge; 47. Toren; 48. Kruis in twee gekruiste rechthoeken (geteekend); 49. PAX; 50. Driehoek; 51. Groningen; 52. Vertrouwen; 53. Bloei van Groningen; 54. Eenvoud; 55. Dixi; 56. PG; 57. In potloodlijnen; 58. Majeur; 59. ?; 60. Te mini; 61. PPP; 62. Centrum; 63. Vier F's tezamen vormende een kruis; 64. XXX; 65. ST (rood); 66. Diksoepen; 67. 't Spiegelbeeld; 68. Sober; 69. Middelpunt; 70. 22; 71. 's Zomers buiten; 72. Studie; 73. De Jongens; 74. G in cirkel (geteekend); 75. B in twee cirkels (geteekend); 76. Baksteen; 77. Vauxhall; 78. Het Paviljoen; 79. In Oorlogstijd; 80. IVUG; 81. M en S.

Leestafel.

ARCHITECTURA No. 52. Mededeelingen betreffende het Genootschap,

Adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Jury-rapport van de Prijsvragen der Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam.

A. van Walen, met portret.

Boekbeschouwing.

Reglement voor de Advies-Commissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

Ingezonden. Woningnood te 's Gravenhage, door H. P. Berlage en H. Fels.

Belgische moderne kunstkring »Open Wegen«, Amsterdam.

Examens der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Met dit nummer, van een rouwrand voorzien, houdt het weekblad »Architectura« op, te verschijnen.

DE BOUWWERELD No. 1, 1918, van heden af orgaan van het Instituut voor Bouwkunst te 's Gravenhage.

1917. Jaaroverzicht.

Een Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in Noord-Holland.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Personalia.

Instituut voor Bouwkunst. Ter inleiding. — Algemeene Vergadering van 8 December 1917.

ONZE WONING No. 29. De muuropeningen der woning IV (Vervolg), met afbeeldingen.

Regelingen ten opzichte van woningen in het Buitenland I.

Wederopbouw van België.

Berichten, enz.

DE INGENIEUR No 1. G. J. O. D. Dikkers, Overlijdensbericht, door Ir. R. A. van Sandick.

Benaderende bepaling der hoofdafmetingen van vrachtbooten, door Ir. J. C. Arkenbout Schokker, met afbeeldingen.

Enkele opmerkingen over het cyaan kaliumverbruik bij de looging van Sumatraansche zilvererts en, door ir. W. de Haan, met afbeeldingen.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 29 December 1917, te 's Gravenhage.

Vergadering van de Afdeeling voor Mijnbouw (afdeelingstak Nederland) van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 28 December 1917, te 's Gravenhage.

Ingezonden Stukken. Eenige opmerkingen naar aanleiding van het Rapport van prof. ir. G. J. van Swaay en I. van Dam inzake Electriciteitsvoorziening in Nederland, door ir. H. A. van IJsselsteyn. — Electriciteitsvoorziening van Nederland, door J. G. Bellaar Spruyt. — Electriciteitsvoorziening van Nederland, door ir. J. de Kuyser. — De invloed van den onvoldoenden waterafvoer op het landbouwbedrijf in een groot deel van Nederland en de crisismaatregelen in verband hiermede te nemen, door ir. A. van Linden van den Heuvell, met antwoord van ir. B. A. Verhey. — Over vaste verliezen van bovengrondsche lijnen voor zeer hooge spanning, door F. A. Smit Kleine en ir. W. L. C. Brunings, met afbeelding. — Mijnwet en Mijnwezen in Ned. Indië, door ir. J. Koster.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 1. 1918. — Nieuwjaar. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Vergaderingen en Excursies. — Verslag van de gewone Bondsbestuursvergadering. — Uit de afdeelingen — Ingezonden. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 1. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Een nieuwe tijdkring.

Uit de Staats Courant.

Uit de Pers. Een onjuist vonnis.

Afdeelingsverslagen. Bolsward, 20 December 1917.

BOUWSTOFFEN, Maandblad onder Redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 1 van den derden jaargang:

Proeven met rood cement. — Soelbindend schelpkalktrasmeel — Arnoud-Stork-pers. — Teerstoffen. — Boekbespreking — Verleende en aangevraagde octrooien. — Gedachtenwisseling.

BETONKALENDER 1918, samengesteld door ir. B. A. Verheij, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam.

Evenals de Bouwkalender, is bij denzelfden uitgever ook weder de Betonkalender in denzelfden vorm verschenen. Al kan hij ook nog slechts op een zesden jaargang wijzen gelooven wij, dat dit handige en nuttige zakboekje zich een blijvende plaats veroverd heeft en het debiet telken jare noodzakelijk moet toenemen, want de gegevens, die het bevat, hebben niet enkel waarde voor den beton-specialiteit, maar worden, om zoo te zeggen, dagelijks meer onmisbaar voor elk bouwkundige. Nieuwigheden zijn uit den aard der zaak in deze veelbewogen dagen niet te boeken, maar met het aanbreken van meer normale omstandigheden zal ongetwijfeld de betontechniek een grootere vlucht nemen en vele nieuwe toepassingen vinden, hetgeen natuurlijk op den inhoud der kalender niet zonder invloed zal blijven.

De »Bijlage« bij de Betonkalender is dezelfde, die bij de Bouwkalender gegeven wordt.

Een instituut voor Volkshuisvesting.

't Ligt in de bedoeling te A'dam op te richten een Instituut voor Volkshuisvesting. Deze instelling zou zich doorloopend aan dit belangrijke vraagstuk wijden.

De bedoeling is, dat de op te richten vereeniging zal zijn eenerzijds een federatie van alle bovengenoemde vereenigingen, welke reeds thans van hun belangstelling in het vraagstuk der volkshuisvesting hebben doen blijken, anderzijds de verzamelplaats voor allen die individueel zich wenschen aan te sluiten. Door het karakter van een federatie op den voorgrond te stellen, komt duidelijk aan den dag dat de genoemde constitueerende vereenigingen de nieuwe instelling zullen hebben te beschouwen niet als een nieuwe concurrent naast hen, maar als hun vereeniging, als het punt, waar zij de vraagstukken die hen bezig houden, voorzoover zij verband houden met de volkshuisvesting kunnen te berde brengen.

In overeenstemming daarmede zou het bestuur aldus zijn samengesteld, dat deze vereenigingen daarin een vertegenwoordiger hebben. Zij hebben dus medezeggingschap over alles wat het nieuwe instituut onderneemt.

Aan den anderen kant zullen ook particulieren een punt voor verzameling vinden; ook zij zullen in de op te richten bibliotheek en van het centrale bureau, evenals de genoemde lichamen, inlichtingen en voorlichting kunnen krijgen. Bijeenkomsten en nationale congressen zullen de gelegenheid hebben te bieden om van gedachten te wisselen, actueele vraagstukken van algemeen belang aan de orde te stellen; publicaties van het instituut zullen op de hoogte hebben te houden van wat er zoo hier als elders geschiedt, kennis verspreiden over wat in het belang der volkshuisvesting kan worden verricht.

Het voorloopig bestuur noodigt belangstellenden uit tot bijwoning van een bijeenkomst, alwaar tot een definitieve oprichting zal worden overgegaan en waar statuten en huishoudelijk reglement zullen worden vastgesteld. Het bestuur van den Nationalen Woningraad heeft de gelegenheid gegeven deze bijeenkomst te doen plaats hebben in aansluiting aan het door die instelling uitgeschreven congres en wel op 12 Febr. a.s., te 3 ure, in de kleine zaal van het Concertgebouw te Amsterdam. Secretaris is mr. M. J. A. Moltzer, Prinsengracht 691.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

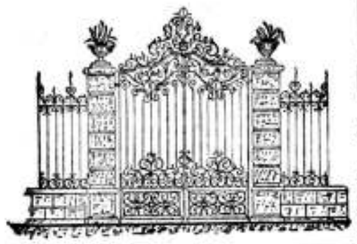
Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

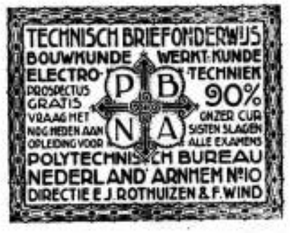

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wenteltrappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz.
Telefoon No. 14

CREOSOTEER-INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. DE CRANE C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 19 JANUARI 1918. No. 3

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Het Instituut voor Bouwkunst.

Schreven wij in April van het vorig jaar over een Instituut voor Bouwkunst, thans kan men spreken van het Instituut voor Bouwkunst. De nieuwe vereeniging heeft op 8 December 1917 te 's-Gravenhage hare eerste Algemeene Vergadering gehouden en in die vergadering is het Voorloopig Bestuur gekozen. Men vindt de namen van de heeren vermeld in ons nummer van 28 April 1917 en aan onze daar gemaakte opmerking betreffende de samenstelling van het bestuur hebben wij niets toe te voegen.

Uit een woord „Ter Inleiding" van de hand van Prof. Dr. H. Brugmans*) vernemen wij, dat het de vaste overtuiging der oprichters is, dat er in Nederland plaats moet zijn voor een Instituut, dat zonder zich met vakbelangen in te laten, in den ruimsten zin des woords belangstelling voor de bouwkunst wil opwekken. Deze overtuiging werd bij de opening der Algemeene Vergadering eveneens uitgesproken. Dat daarop zoozeer de nadruk gelegd wordt is zeker toe te schrijven aan de critiek, die zich reeds liet hooren, zoodra er iets van de voorgenomen oprichting van het Instituut bekend werd.

Het moge waar zijn, dat die oprichting van verschillende zijden met instemming en waardeering is ontvangen, van de zijde der beoefenaars der bouwkunst kan zeker niet gezegd worden, dat dit het geval is. Vooral onder de jongeren zijn er velen, die weliswaar niet kunnen tegenspreken, dat er in Nederland plaats moet zijn voor een dergelijke vereeniging, doch die plaats het liefst zouden zien aangewezen op de Mookerheide.

Niet geheel zonder grond zien zij in het Instituut een vereeniging van min of meer invloedrijke particulieren, geleid door architecten uit de oude doos. De qualificatie is vooral voor de bouwmeesters niet bijzonder vleiend, maar o. i. niet geheel juist. Onze indruk is van beginne af geweest, dat de architecten hier nu eens niet de leiding in handen zullen hebben en die indruk wordt nog eens bevestigd door de mededeeling van Prof. Brugmans, dat het Instituut opgericht is door „belangstellenden", die zich vereenigd hebben met „onze architecten". Het initiatief is dus blijkbaar van de particulieren uitgegaan, die op een of andere wijze wel eens met de bouwkunst en hare beoefenaars in aanraking zijn gekomen en daardoor eenige belangstelling in die kunst hebben voelen ontwaken. Zij willen nu op anderen „in den ruimsten zin des woords belangstelling voor de bouwkunst" overplanten.

Dit is een zeer mooie fraze, maar toch lijkt ook ons dit streven niet geheel onbedenkelijk. De uitdrukking „in den ruimsten zin des woords" slaat toch in hoofdzaak op het opwekken der belangstelling en niet op het begrip van „de bouwkunst", zoodat wij niet zeker zijn of de moderne stroomingen in de bouwkunst wel op de belangstelling kunnen rekenen, waarop zij aanspraak kunnen maken.

Wij zullen de woorden, waarmede het Instituut zijn intrede deed, niet aan verdere beschouwingen onderwerpen, doch het door den voorzitter aangehaald gevleugeld woord van Thorbecke: Wacht op onze daden! ter harte nemen. Of het een gelukkige greep was, op dit moment de schim van Thorbecke op te roepen, laten wij in het midden. Alleen zij hier in herinnering gebracht, dat de reputatie van den grooten staatsman, terecht of ten onrechte, in kunstkringen niet

*) Zie: »De Bouwwereld«, No. 1 van 2 Januari 1918.

bijster hoog wordt aangeslagen. Een citaat van Ruskin zou hier o.i. beter op zijn plaats geweest zijn.

Wacht op onze daden! Dat wachten behoefde niet lang te zijn, want het kort verslag der Algemeene Vergadering vermeldt als eerste daad de goedkeuring van een voorloopig contract met den uitgever van het weekblad „De Bouwwereld", krachtens welk contract de leden van het Instituut dit blad geregeld zullen ontvangen.

In deze daad zou niets opmerkelijks zijn, ware het niet, dat in hetzelfde blad, waarin zij vermeld wordt, No. 1 van de Bouwwereld, tevens een jaaroverzicht over 1917 voorkomt. In dat jaaroverzicht wordt o.a. het volgende gezegd:

„Inmiddels werd opgericht het „Instituut voor Bouwkunst", dat voor beoefenaars en belangstellenden in de bouwkunst gelijkelijk toegankelijk is en zich uitsluitend de bevordering der bouwkunst in ideëelen zin ten doel stelt. Terwijl de nieuwe organisatie niet in het minst eene konkurrentie met de bestaande vereenigingen beoogde, hebben deze, zonder daden af te wachten of zich nader van de bedoelingen te vergewissen, haar den handschoen toegeworpen en eene absoluut vijandige houding aangenomen. Het sterkst kwam deze tot uiting in de motie, waarin de Mij. tot Bev. der Bouwkunst haren leden de toetreding tot het Instituut feitelijk — zij het ook niet naar den letter der motie — verbood."

„Eene redelijke en steekhoudende verklaring van zulk optreden is niet te vinden in de besprekingen welke in de Mij. tot Bev. der Bouwk. of in „A. et A." aan het Instituut gewijd werden. Zij moesten berusten op gissingen en deze zijn naar de oud-vaderlandsche spreekwijze, veelvuldig misgingen." . . . . . .

„Indien het streven der architekten mocht zijn alle bemoeiingen met de bouwkunst te monopoliseeren tot hare beoefenaars in engeren zin, zou dit getuigen van een zeer bekrompen standpunt en allerminst geschikt zijn om eene toch reeds beperkte sympathie te vergrooten of den roep te verzachten hunner onhandelbaarheid — die ook berust op het aan de groote klok hangen van onderlinge meeningverschillen."

Wanneer men niet beter wist, zou men niet zeggen, dat het bovenstaande door een architect geschreven is. Veeleer zou men meenen te doen te hebben met iemand, staande buiten de kringen der architecten, die hun op grond van uiterlijke verschijnselen weinig sympathie toedraagt, doch niet bekend is met de innerlijke roerselen, die in die kringen de gemoederen in beweging brengen.

Ligt er niet iets van miskenning van het streven van een groote groep ernstige werkers onder de architecten in het verwijt, dat hun standpunt bekrompen zou zijn, in het verwijt van onhandelbaarheid, wanneer zij aan dit standpunt vasthouden?

Wij gelooven gaarne, dat de nieuwe leekenorganisatie, met voorlichting van architecten, niet in het minst een concurrentie met de bestaande vereenigingen beoogde; maar hebben de oprichters dan niet dadelijk ingezien, dat concurrentie en conflicten met de bestaande vereenigingen onvermijdelijk van zelf zouden moeten ontstaan, vooral nu het blijkens het program wel degelijk de bedoeling schijnt te zijn, dat zich in en om het Instituut een toongevende kring zal vormen? Wij zijn dan ook zeer benieuwd uit welke daden blijken zal, dat aan de andere vereenigingen geen concurrentie wordt aangedaan. Immers het Instituut zal zijn werkzaamheden voor een groot deel moeten vinden op een terrein, waar het in het belang der bouwkunst ten slotte toch het meest gewenscht voorkomt, dat de architecten meester blijven.

Wij zijn in ons land gewend aan versnippering van krachten. De neiging daartoe schijnt wel een nationale karaktertrek te zijn. Het verwondert ons dan ook niet meer, telkens vereenigingen op allerlei gebied te zien ontstaan, die veelal nagenoeg precies hetzelfde doel nastreven. De oprichting van het Instituut zou dan ook niet bijzonder de aandacht hebben getrokken, indien zij niet dadelijk als een reactionnaire maatregel ware aangezien door de, elk op hare wijze, vooruitstrevende vereenigingen.

Nu is het de vraag of voor deze opvatting in het optreden van het Instituut voldoende grond aanwezig is. Beschouwt men dit optreden oppervlakkig, dan schijnt de mogelijkheid niet uitgesloten, dat ook het streven der moderne bouwkunstrichtingen tot zijn recht zal kunnen komen.

Evenwel geeft de eerste daad der leden in hun Algemeene Vergadering, waarmede zij „de Bouwwereld" tot hun orgaan geproclameerd hebben, iets te denken. Dit orgaan zal op de geestesrichting der leden natuurlijk niet zonder invloed blijven en daar zou hoegenaamd geen bezwaar tegen bestaan, zoo niet een andere uitlating van de Redactie in het reeds aangehaalde jaaroverzicht nog meer te denken gaf. Wij lezen daar:

„De bouwkunst zal zich in de naaste toekomst hebben aan te passen bij geheel gewijzigde maatschappelijke en economische toestanden. Waarschijnlijk zal zij ook de aesthetische uiting worden van een andere gemoedsstemming dan die der laatste jaren van vrede, voorspoed en welvaart. Wij hebben het vermoeden uitgesproken, dat het romantisme in de bouwkunst zou herleven en de, toch reeds overal sterke voorliefde tot historische stijlen nog zou toenemen wijl menigeen een omgeving zou wenschen, waarin hij in zijn verbeelding gemakkelijker de zakelijke, harde werkelijkheid kan ontvlieden. Toevallig kwam ons dezer dagen het Amerikaansche maandblad „House and Garden" van Januari 1916 onder oogen, dat op dezelfde gronden eenzelfde verwachting verkondigde. Zij trouwens beantwoordt aan de ervaring die ook een eeuw te voren onder overeenkomstige omstandigheden werd opgedaan".

Is hier de wensch de vader der gedachte? Het is haast niet mogelijk, dat de Redactie van de Bouwwereld een terugkeer tot het romantisme gewenscht zou achten, maar wanneer dit zoo mocht zijn, dan zou er voor de Nederlandsche architecten alle reden zijn zich ongerust te maken over de oprichting van een Instituut, waarin de meening der Redactie wel eenig gezag zal hebben, alle reden om zich aan te sluiten bij de meening van den heer Van der Mey, dat een inrichting als deze op alle mogelijke wijzen bestreden moet worden.

Of meent men, dat de onafwendbare noodzakelijkheid ons in de armen der romantiek zal terugvoeren, omdat een Amerikaan dit ook denkt en de geschiedenis deze opvatting heet te bevestigen?

Onzes inziens is er thans van zulk een onafwendbare noodzakelijkheid geen sprake en het beroep op de historie er met de haren bijgesleept.

Men moet niet uit het oog verliezen wat de geschiedenis ons kan leeren, dat is ook onze meening, maar men stare zich niet blind op het verleden, zoodat men de dingen, die in aantocht zijn, niet meer kan waarnemen. Daarvoor moge de ervaring in de negentiende eeuw opgedaan ons bewaren.

Of hebben wij niets geleerd en niets vergeten?

La Granja.

Dezer dagen bevatten de dagbladen het ontstellend bericht, dat het beroemde paleis La Granja, niet ver van Segovia, een prooi der vlammen was geworden. Wij aarzelen, van ontstellend te spreken in een tijd, nu er zooveel moois van de aarde wordt weggevaagd, zonder dat iemand zich om het verlies schijnt te bekommeren, althans de berichten omtrent de vernieling van monumenten in het geheel geen indruk meer maken. Moet een neutraal land als Spanje nu bovendien ook nog een zijner merkwaardigste monumenten verliezen door . . . . oorzaak onbekend? Want dat zal hier wel weer het geval zijn, of anders zijn het de vrienden van wijlen Victor de Stuers, de vermaledijde loodgieters, die in Spanje allicht nog een graadje onverschilligeer tewerk gaan dan bij ons. Hoe het zij, de onmisbare factor voor een flinken brand, de bevroren waterleiding, was volgens de berichten ook hier aanwezig en maakte de brandweer, zoo die al op haar post geweest is, het blusschingswerk onmogelijk, en van redding van den kostbaren inhoud van het paleis moet dan ook niet veel zijn terechtgekomen.

La Granja of San Ildefonso was sedert het eerste vierdedeel der achttiende eeuw een geliefkoosd zomerverblijf der Spaansche koningen. Het ligt 62 K.M. ten Noorden van Madrid en men bereikt het vandaar het gemakkelijkst door middel van den spoorweg tot Villalba, een station, dat ook niet ver van het Escuriaal gelegen is. De oude weg doorsnijdt het Guadarrama-gebergte en na de tamelijk onbelangrijke omstreken van Madrid achter zich te hebben gelaten en uit de provincie Nieuw Castilië in Oud Castilië te zijn overgegaan, daaft men de noordelijke helling van het gebergte af langs kronkelende wegen, die telkens gevarieerde uitzichten opleveren in een van bosch en struikgewas rijk voorzien landschap.

Men komt dan eerst in Valsain, waar te midden van dennenbosschen nog eenige overblijfselen zijn van een jachtslot van Philips II, dat onder Karel II door een brand vernield werd. Toen werd het naburig San-Ildefonso voor den bouw van een nieuw vorstelijk verblijf gekozen. Daar stond een boerderij, die aan een klooster te Segovia behoorde.

Philips V, kleinzoon van Lodewijk XIV, evenals zijn grootvader gehecht aan vorstelijken praal, maar de regeeringszorgen als een ondraaglijken last verfoeiend, wilde zich hier een weelderige verblijfplaats stichten, waar hij zich uit het openbare leven zou kunnen terugtrekken. Het paleis, het park en de waterwerken moesten hem herinneren aan Versailles, waar hij zijn jeugd had doorgebracht. Men begon met den bouw in 1719, de bij het paleis behoorende kerk werd in 1723 voltooid. Het volgend jaar deed de koning, die aan zwaarmoedigheid leed, afstand van de regeering ten behoeve van zijn oudsten zoon Don Luis en trok zich in zijn nieuwe residentie terug, waar hij acht maanden in afzondering leefde. In September 1724 noodzaakte de ontijdige dood van den jongen koning hem, opnieuw de teugels van het bewind in handen te nemen, echter met grooten tegenzin en op een nieuwe abdicatie bedacht. De koningin wist evenwel haar gemaal te bewegen, afleiding te zoeken in een groote reis door Andalusië en van zijn afwezigheid maakte zij gebruik, om het geliefkoosd verblijf van Philips nog aanmerkelijk te verfraaien. Een geheele staf van architecten, schilders en beeldhouwers was daarmede belast.

Het paleis was gebouwd volgens ontwerpen van de Italiaansche bouwmeesters Juvara en Sacchetti, door Theodoor Artemans, wiens naam een Vlaamschen klank heeft en aan Hartmans doet denken. Voorts vinden wij namen van Fransche kunstenaars vermeld als René Frémin, Jean Thierry, Antoine en Hubert Demandre, Pierre Pitué, Jacques Rousseau, Robert Michel en nog een paar Italianen, Procaccini en Sani, vrijwel vergeten namen weliswaar in het vaderland der kunstenaars, doch hier bewaard gebleven. Het was een heele kolonie, ondergebracht in barakken, die in de nabijheid van het paleis een dorp vormden. Karel III, de opvolger van Philips V, liet de barakken door steenen huizen vervangen, waarbij tevens de aanleg van het dorp regelmatiger gemaakt werd. Er werd een klein paleis voor de Infantes, de koninklijke kinderen, gebouwd, zoomede woningen voor de ministers en voor de kanunniken der hofkerk en een kwartier voor de lijfwacht. Catalonièrs vestigden er bovendien een kristalfabriek, die groote vermaardheid verwierf en nog bestaat, en zoo heeft zich het tegenwoordig dorp San-Ildefonso gevormd.

Het paleis, dat nog steeds bij voorkeur met den aan de boerderij herinnerenden naam, La Granja, wordt aangeduid, staat met zijn voorgevel naar het voornaamste plein van het dorp toegekeerd en aan die zijde bevindt zich ook de hofkapel of Colegiata. De voornaamste gevel ligt evenwel aan de tuinzijde. Hij vertoont twee verdiepingen en een reuzen-orde van composiet-pilasters en halfzuilen. Alle vensters van de verdieping zijn van balcons voorzien met gesmeed ijzeren hekken. Een balustrade boven de kroonlijst, met vazen versierd, onttrekt het dak gedeeltelijk aan het oog. In de middenpartij van den gevel verheft zich daarboven nog een attiek, waarvan de lijst door caryatiden geschraagd wordt en bekroond door een tweede balustrade, welker pilasters tropheeën dragen. De drie vakken van de attiek zijn gevuld in het midden met de koninklijke wapens en ter zijde met medaillons.

Ofschoon zeer overladen en in de details wat zwaar, maakt de gevel door zijn goede verhoudingen een overweldigend monumentalen indruk. Imposant is ook het inwendige door de afmetingen en de rijke barok-decoratie der vertrekken, die overigens met Fransch-Spaansche weelde zijn ingericht. Afgezien van de schilderijen, die waarschijnlijk bij den brand verloren zijn gegaan, is het vooral te betreuren, dat de tot heden vrijwel intact gebleven binnen-architectuur van dit typisch achttiend-eeuwsche paleis, volgens de berichten, onherstelbaar geleden heeft, want een restauratie zal, hoe kunstvaardig ook uitgevoerd, het cachet blijven missen, dat aan het oorspronkelijk werk zijn aantrekkelijkheid verleende.

Het paleis bevatte ook nog een verzameling antiquiteiten, door Christina van Zweden te Rome bijeengebracht en later door Philips V aangekocht.

De kerk, die met het paleis een geheel uitmaakt, doch waaromtrent de berichten over den brand geen bijzonderheden mededeelen, bevat de graftombe van Philips V, opgericht door zijn zoon Ferdinand VI. Philips had, als Bourbon, deze rustplaats verkozen boven de traditioneele grafstede der koningen uit het Oostenrijksche huis in het Escuriaal; zijn gemalin Isabella Farnese werd in 1776 eveneens in dit graf bijgezet. De tombe vertoont, op een marmeren piedestal, een graf-urn, gedragen door twee beelden, die deugden voorstellen, en versierd met medaillons de portretten van den koning en de koningin bevattend. Boven die medaillons ziet men een draperie opgehouden door een beeld van de faam met de traditioneele bazuin, die geen toon kan voortbrengen; achter de urn verheft zich een pyramide bekroond door een vaas en daarboven zweven twee engelen, die de koninklijke wapenschilden dragen. De tombe is het werk van Pitué en Dumandré. De kerk bevat bovendien een hoofdaltaar van Artemans met beeldhouwwerk van den Napolitaan Solimena en fresco's van Bayeu en Maella.

De grootste aantrekkelijkheid van La Granja wordt evenwel gevormd door de wereldberoemde tuinen, aangelegd in den stijl van La Nôtre, door Boutelet en in 1743 voltooid ten koste van enorme sommen gelds. Zij worden dikwijls vergeleken bij die aan Versailles, doch hoewel niet zoo uitgestrekt, winnen zij het daarvan verre, wat rijkdom van versiering betreft met vazen, beelden, grotten, bassins, fonteinen en andere waterwerken. Ten behoeve van die waterwerken is een kunstmatig meer aangelegd op een punt, hoog genoeg om zonder verdere kunstmiddelen de fonteinen te doen springen, een tot een hoogte van 125 voet, zoodat men de straal te Segovia kan zien. In het geheel zijn er

26 fonteinen en cascades. Ze zijn alleen op hooge feestdagen in werking te zien en nimmer allen tegelijk.

In het parterre tegenover den tuingevel van het paleis is de Cascada Nueva, afdalend over tien trappen van kleurig marmer uit een cirkelvormig bassin, in het midden waarvan de drie Gratieën gegroepeerd zijn, gedragen door tritons. Bovenaan de cascade is een achtzijdig tempeltje, met Jonische pilasterorde en versierd met tropheeën, van binnen bekleed met marmer en mozaiek. In een ander bassin aan den voet der cascade ziet men Amphitrite gezeten op een schelp en omgeven door dolfijnen, zwanen en zephyrs. Het is niet mogelijk al deze kunstwerken in bijzonderheden te beschrijven, doch wij noemen onder de merkwaardigste nog een serie van kleine watervallen, genaamd Carrera de Caballos, de triomf van Neptunus voorstellend; de fontein van Eolus; die van de Faam; de Drakenfontein; de Fuente de Canastillo, een reusachtige bloemen- en vruchtenkorf voorstellend, waaruit veertig stralen opspuiten; Apollo den Python doodend, die stroomen water spuwt; Perseus, Andromeda en de Draak, midden in een bassin omgeven door acht beelden, de vier elementen en de vier vormen der dichtkunst voorstellend; en eindelijk de Banos de Diana, een gelukkige navolging van het bekende Bad van Apollo te Versailles, reusachtig tableau, samengesteld uit groepen van nymfen, een jacht, honden, wilde dieren, vogels, slangen, enz., waartusschen overal waterstralen en cascades springen.

Met den aanleg der tuinen heeft zich inzonderheid de koningin Elisabeth Farnese, tijdens een langdurige afwezigheid van Philips V, beziggehouden. Men zegt, dat de koning na zijn terugkeer, toen men hem het Bad van Diana in werking vertoonde, werkelijk eenige oogenblikken door dit schouwspel bekoord was, doch spoedig in zijn mismoedige stemming terugvallend, uitriep: „Gij hebt mij drie minuten verstrooiing bezorgd, maar gij hebt mij drie millioen gekost."

Zoo beantwoordde dus al die pracht nog niet aan het doel, dat de koningin er mede beoogd had, maar zij had, op echt koninklijke wijze, vele kunstenaars in de gelegenheid gesteld hun talenten te ontplooien en daarom verdient de naam van Elisabeth Farnese in eere te blijven. In het park van La Granja heeft zij ook zichzelf een monument gesticht, waardevoller dan de graftombe, waaronder haar stoffelijk hulsel rust. Dat park met zijn statige lanen en vele kunstwerken zal waarschijnlijk van den brand niet veel geleden hebben en dus nog tot vele geslachten kunnen spreken van een tijd, toen de koningen nog de aangewezen beschermers der kunst waren en zich een weelde konden veroorloven, die nu niet meer mogelijk zou zijn, somtijds ten koste van de welvaart hunner onderdanen weliswaar, maar toch met deze uitkomst, dat nog eeuwen naderhand, wij ons mogen verlustigen in den aanblik van het vele schoone, dat zij hebben tot stand gebracht.

Vereenigingen.

NEDERL. OUDHEIDKUNDIGE BOND.

Zaterdag 12 Januari heeft de Ned. Oudheidkundige Bond in Den Haag vergaderd. De vergadering is geopend met een rede van den voorzitter ,die de bij de Tweede Kamer aanhangige voorstellen tot instelling van een commissie van advies inzake de restauratie van Monumenten gedacht, vooral met het oog op de stille campagne door enkele tegenstanders ertegen gevoerd. Waar zóó gestreden wordt, is weerlegging van door de tegenstanders bijgebrachte argumenten zeer moeilijk.

Spr. wilde hier in het bijzonder drie der middelen van bestrijding ontzenuwen:: 1e. dat de jongeren het op den grijzen bouwmeester Dr. Cuypers gemunt hebben. Dit is onwaarschijnlijk. Zij erkennen allen zijn groote verdiensten, doch meenden boven de vereering van den persoon het behoud der monumenten te moeten stellen, dat een andere methode vereischt dan de tot voor korten tijd officieele.

2e. dat de nieuwe richting geen eerbied voor de monumenten zou hebben, en er jonge architecten op wil laten experimenteeren.

Wie echter op de hoogte is, weet dat juist de jongeren aandringen op meer piëteit tegenover de monumenten, daar zij van oordeel zijn, dat de oude methode te veel vernietigde en afbreuk deed aan de documenteele waarde van de oude gebouwen, om dezen een nieuw-oud kleed te omhangen.

De jongeren willen behouden, zoolang behoud ook maar eenigszins mogelijk is, en alleen dan, waar dit niet mogelijk is, waar bijgebouwd moet worden, aan den kunstenaar van heden meer de vrije hand laten, in plaats ven hem te dwingen tot slaafsche navolging van een verdwenen stijl. Zij doen hiermede niet anders dan terugkeeren tot de vroeger steeds gevolgde methode, die slechts op een ongelukkig tijdstip onderbroken werd door Viollet-le-Duc en de mannen der Fransche romantiek.

3e. dat de dictator-Cuypers nu vervangen zou worden door een jeugdiger dictator. Spr. heeft evenwel genoeg vertrouwen in de regeering om aan te nemen, dat zij in de nieuwe commissie geen napraters zal benoemen, doch krachtige mannen van verschillende richting.

De minderheid zal in de gelegenheid zijn van haar afwijkend gevoelen te doen blijken. De beslissing blijft bij de regeering en waar deze verklaart de voorlichting eener commissie te wenschen, ware het geen daad van staatsmanswijsheid aan haar dat advies te onthouden.

Verder was deze vergadering hoofdzakelijk gewijd aan de bespreking van eenige museumkwesties.

* * *

Adres aan B. en W. van Delft.

Naar aanleiding van de berichten, die dezer dagen de ronde deden, als zou bij het gemeentebestuur van Delft het voornemen bestaan om eenige grachten (Gasthuislaan, Molslaan en Achterom) in deze gemeente te dempen, heeft het Bestuur van den Bond zich met een adres tot B. en W. van Delft gewend, om verzet aan te teekenen tegen het doen verdwijnen van dit stuk Nederlandsch Stadsschoon.

Algemeen wordt tegenwoordig gevoeld, wordt o.a. in het adres aangevoerd, hoe groote schade de door menige gemeentelijke overheid in den loop der 19de eeuw genomen maatregelen tot het sloopen van vestingwallen, het opruimen van poorten, het dempen van grachten, e. d. aan het aspect, onzer oude steden berokkend hebben.

Dergelijke maatregelen schenen wellicht op een gegeven oogenblik onvermijdelijk noodig; nieitemin ondervond een later tijd (en tien, twintig jaren waren meestal reeds voldoende om dit inzicht bij te brengen), dat tegenover het in zekere practische opzichten behaalde voordeel doorgaans een aanmerkelijk en onherstelbaar verlies, uit een oogpunt van stadsschoonheid, te staan kwam. Ja, in vele gevallen werd het onaangename dezer ervaring verscherpt, door den twijfel, of die eens zoo onvermijdelijk geachte aantastingen van eeuwenlang in het stadsorganisme medegegroeide elementen inderdaad noodzakelijk waren, en of niet een prachtisch even nuttig gevolg te bereiken ware geweest met behoud van het nu voorbarig opgeofferde.

In het adres wordt voorts uiteengezet, dat in het bijzonder deze overwegingen voor Delft gelden.

Het Achterom speciaal met de bekoorlijke buiging van zijn kadelijnen, zal door demping onherstelbaar gehavend worden. Het is dan ook voor het behoud van deze laatste gracht vooral, dat het bestuur ten warmste komt pleiten.

Prijsvragen.

EEN PRIJSVRAAGKWESTIE.

In ons nummer van 15 December j.l. maakten wij melding van een prijsvraagkwestie in de Coöperatieve Woningbouwvereniging Tuinstadwijk „Daal en Berg" te 's-Gravenhage.

De heeren Dr. Berlage en Fels hebben op het door ons aangehaalde stuk van den heer Wouters geantwoord als volgt:

Woningbouw te 's-Gravenhage.

Niet zonder ontstemming hebben ondergeteekenden kennis genomen van het ingezonden stuk van den heer W. F. Bernard Wouters in ons blad van 8 December, waarop een stuk is gevolgd van den heer Blaauw met betuigingen van instemming van de heeren Hellendoorn, Prent, Kooijman, Poot en Cramer. En dat waarlijk niet, omdat niet mag worden geweten wat door beide ondergeteekenden in de oprichtersvergadering van de Woningbouwvereeniging „Daal en Berg" inzake het uitschrijven van een prijsvraag is gezegd, maar omdat het in het algemeen tegen alle goede trouw ingaat, wanneer een lid uit een „besloten" vergadering bij meeningsverschil met een ander lid, daarvan melding maakt in een publiek orgaan, en dat nog wel zonder eenige waarschuwing aan den betrokken persoon.

Daarbij heeft de heer Wouters het in die vergadering behandelde op zeer oppervlakkige, om niet te zeggen onjuiste wijze weergegeven, heeft hij geheel „naar zich toe" geredeneerd.

Ten eerste richt hij zich alleen tot den eersten ondergeteekende, terwijl de heer Fels, die daarom ook nu onderteekent, van volkomen dezelfde meening was, en dat ook heeft betoogd. Daarbij spreekt hij van „den grijzen leider" met een „helaas" bij diens argumenten, waaruit maar al te duidelijk blijkt, dat hij deze niet meer op de hoogte van zijn tijd acht, van „toortsdrager" en „bevrijder", die hij n.b. bij verschil van meening niet heeft willen „kwetsen", een betoog om wee van te worden, zoodat genoemde leider bij deze eens en vooral verzoekt van dergelijke eeretitels verschoond te blijven. Bovendien was „hij zelf" degene, die verzocht een zoo belangrijke beslissing tot de volgende vergadering te verdagen, om de overige leden in de gelegenheid te stellen over de hangende kwestie nog eens na te denken en eventueel inlichtingen in te winnen.

En nu het geval zelf. De wenschelijkheid van het uitschrijven van een prijsvraag is toch waarlijk onder alle omstandigheden, niet zulk een uitgemaakte zaak, dat deze, zooals de heer Blaauw beweert, „verre" de voorkeur verdient. Het houden van een enquête daarover, hetgeen trouwens genoeg bekend is, zou nog wel eens anders kunnen uitvallen dan genoemde Heer meent. Het toeval wil dat „de Heer Wouters", aan twee architecten naar hun meening gevraagd, van den eenen een gelijkluidend advies ontving als van ondergeteekenden.

En weet bovendien de Heer Blaauw zoo zeker, dat bij eventueele afstemming van de prijsvraag, door ondergeteekenden zou zijn geadviseerd het werk „alleen op te dragen aan „de bekende architecten, die overstelpt (!) zijn met werk."

Trouwens, al de bekende argumenten zoowel vóór als tegen een prijsvraag, en de laatste zijn zeker niet „zwak", zijn door ondergeteekenden in de vergadering nog eens te berde gebracht, met het reeds genoemde resultaat dat de beslissing tot de volgende vergadering werd uitgesteld.

Ondergeteekenden hebben gemeend, nu de prijsvraagkwestie in de vergadering van de woningbouwvereeniging eenmaal is openbaar gemaakt, dit als antwoord op het stuk van den heer Wouters te moeten geven, maar daarbij tevens als hun gevoelen te moeten uitspreken, dat deze openbaarmaking op onkiesche wijze is geschied.

H. P. BERLAGE Nzn.
H. FELS.

Het is jammer, dat in dit antwoord de eigenlijke kwestie buiten beschouwing is gelaten, want het doel van het schrijven van den heer Wouters zal toch wel geweest zijn een verklaring van de heeren B. en F. uit te lokken betreffende de redenen, die hen hebben genoopt een, laat ons zeggen, zoo gereserveerde houding aan te nemen tegenover het prijsvraagbeginsel, dat in de Statuten der Woningbouwvereeniging is opgenomen. Dat doel is niet bereikt.

In het belang der zaak hopen wij evenwel, dat alsnog het misverstand, wie daar dan aanleiding toe moge hebben gegeven, uit den weg geruimd zal kunnen worden ,zoodat de bedoelde vereeniging hare werkzaamheid niet behoeft te beginnen met conflicten in eigen boezem. Zij zal werkelijk naar buiten op genoeg moeilijkheden stuiten en dient inwendige verdeeldheid te vermijden.

Red

PRIJSVRAAG VOOR EEN PAVILJOEN IN HET STADSPARK TE GRONINGEN.

In deze prijsvraag is de eerste prijs niet toegekend.

De Jury heeft uitsluitend drie tweede prijzen toegekend en wel voor de inzendingen:

No. 31, Motto „Stadspark", ontwerper J. J. Planjer, B. I. te Leiden.

No. 35, Motto „Be quick", ontwerpers P. Liesveld en W. H. Terpstra, Rotterdam.

No. 56, Motto P. G., ontwerper G. de Groot, 's-Gravenhage.

De tentoonstelling zal plaats hebben in de zaal van het genootschap „Pictura" te Groningen van 16 tot en met 22 Januari e. k.

PRIJSVRAAG VOOR EEN DIPLOMA VAN DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

De Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen schrijft een prijsvraag uit voor het ontwerpen van een diploma, waartoe de deelname, behalve voor alle Nederlanders, ook is opengesteld voor geïnterneerde krijgsgevangenen of vluchtelingen der verschillende natiën.

De termijn van inzending is 15 Maart 1918.

Uitgeloofd worden een 1e prijs à f 50.— en een 2e à f 25.—.

Het volledige programma wordt op aanvraag gratis toegezonden door den Secretaris der Vereeniging, Emmastraat 3 te Groningen.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE.

Bij de terugzending der vóóronwerpen aan de tot den eindwedstrijd toegelaten mededingers ,is de termijn van in-

zending, aanvankelijk gesteld op 15 Januari 1918, met één maand verlengd. De tentoonstelling der inzendingen van den vóór- en den eindwedstrijd moest dus evenzoo een maand worden uitgesteld, en zal, naar zich laat aanzien, in den loop der maand Maart plaats hebben.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 2. Interieurkunst in achttiende-eeuwsche prentenboeken, door J. D. C. van Dokkum, met afbeeldingen.
Uit Amerika.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Ingezonden. Over duurtetoeslag, door J. F. H. Spier.

ONZE WONING No. 30. Woongedeelte - Boerderij te Winschoten arch. Jan Wils, met afbeeldingen.
Regelingen ten opzichte van woningen in het buitenland. II. (Vervolg
Architectuur. V. (Vervolg).
Het Woningvraagstuk, door J. van der Breggen.
Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 2. Motie van de Afdeeling voor Mijnbouw, Afdeelingstak Nederland.
Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Raad van Bestuur en Commissie voor 1918.
Eenige mededeelingen over de waterkrachtindustrie in Scandinavië en over het waterkrachtvraagstuk in Nederlandsch-Indië. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 17 November 1917, door ir. A. Groothoff, met afbeeldingen.
Personeel voor den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit in Ned. Indië, door ir. R. A. van Sandick.
Vlamovenstraatklinkers, door ir. R. A. van Sandick.
Verslag uitgebracht door de Commissie van onderzoek in zake het spoorwegongeval met trein 4, op 7 Juni 1917, tusschen Houten en Schalkwijk.
Ingezonden stukken. Het verslag der Commissie voor de verbetering en uitbreiding van de haven van Delfzijl, door ir. J. P. Wijtenhorst

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 2.
Ter herinnering. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Vergaderingen en excursies. — Uit de afdeelingen. — Schoorsteen-constructie — Examens. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 2 Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Het Handelsregister.
Overzicht der aanbestede werken gedurende de jaren 1915, 1916 en 1917.
Uit de Staatscourant. Vervoer van hout.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 5: Gemeentelijke proeven met betonpalen te Amsterdam, door A. A Kok — Vergelijkende proeven op gewapend bimsbeton en grindbeton door F. Poot. — Osmose of kristallisatie de oorzaak van afschilveren van metselwerk? door ir. E. Jacobs. — Verleende Octrooien. — Boekbespreking — Litteratuuroverzicht. Gewapend beton scheepsbouw. — Een droogdok van gewapend beton.

Varia.

HET HOOGOVENBEDRIJF IN NEDERLAND.

De schrijver in de Ec. Stat. Ber. heeft in een tweede artikel zijn beschouwingen (zie ons nummer van 29 December 1917) voortgezet. In dat tweede artikel wil de schrijver nagaan in hoeverre de oprichting van een hoogovenbedrijf met bijbehoorende staal- en walsfabrieken in Nederland met de drie genoemde voorwaarden: goedkoop ijzererts, goedkoope cokes en een goed afzetgebied, rekening houdt.

Reeds vóór den oorlog, zoo zegt de heer K., werd 40 pct. der Duitsche ruw-ijzer-productie gewonnen uit geïmporteerd erts. Voor het industriegebied van Rijnland en Westfalen was dit percentage nog zeer belangrijk grooter. Dit gebied is voor zijn ertsbehoeften afhankelijk van aanvoer, dikwijls van grooten afstand. Het Siegerland en het ertsgebied van de Lahn kunnen slechts een klein gedeelte van de behoeften dekken. Het industriegebied van Rijnland-Westfalen zal ook in de toekomst aangewezen zijn op Minette, maar vooral op buitenlandsche overzeesche ertsen. België bezit nagenoeg geen eigen erts en verwerkt bijna uitsluitend minette uit Frankrijk en Luxemburg.

Ook Holland zal voor den aanvoer van erts op het buitenland zijn aangewezen. Evenwel zal het niet noodig zijn hiervoor nieuwe kanalen te openen. Reeds gingen in 1913 ca. 8.000.000 ton voornamelijk Spaansch en Zweedsch erts door Holland naar Rijnland-Westfalen, slechts 7 pct. dezer hoeveelheid zou de behoefte van het geprojecteerde hoogovenbedrijf bevredigen. Dat het Nederlandsche bedrijf dus geheel afhankelijk zal zijn van geïmporteerd erts, onderscheidt het geenszins van zijn buren. Ook hun industrie staat en valt met de mogelijkheid van aanvoer van buitenaf.

Intusschen moet hier toch nog een onderscheid gemaakt worden en wel, omdat voor minette België een natuurlijk afzetgebied mag worden geacht, al moet dit erts dan ook over de landgrenzen worden aangevoerd. Nu is de kwaliteit van minette dusdanig, dat het minder geschikt is voor de vervaardiging van kwaliteitsstaal (Siemens-Martin-staal), dat in het bijzonder voor den scheepsbouw onder keur van Lloyd en Veritas gebruikt wordt. Waar het Nederlandsche bedrijf juist in hoofdzaak de vervaardiging van deze kwaliteit staal beoogt, zal zijn product met het Belgische product in geen directe concurrentie treden. Rijnland-Westfalen daarentegen heeft voor de vervaardiging van Siemens-Martin-staal een groote hoeveelheid van dezelfde ertsen noodig, die door het Nederlandsche bedrijf zullen worden gebruikt en ligt ten opzichte van den aanvoer van deze ertsen zooveel ongunstiger dan Nederland als de vracht bedraagt van Rotterdam (of Emden) naar de verschillende werken in dat industriegebied.

Ook is het in dit verband belangrijk op een andere omstandigheid te wijzen. De Spaansche en Zweedsche ertsen, welke vóór den oorlog door Rotterdam naar Rijnland-Westfalen werden afgeleverd, waren relatief zeker niet duurder dan de minette. De minette zal vóór den oorlog ca. 9 à 11 Mark per ton gekost hebben franco op de Westfaalsche werken. De Zweedsche ertsen werden in concurrentie met ertsen van andere herkomst verkocht en deden ca. het dubbele van minette, dooreengerekend 18 M. à 21 M. per ton. Op deze basis waren zij economischer in het gebruik; betrouwbare becijferingen voeren tot het resultaat, dat een hoogovenwerk in Westfalen meer dan den dubbelen prijs van Minette voor Zweedsch erts kan betalen en dan gelijk uitkomt, wat geldelijk resultaat betreft.

Onder de omstandigheden, die vóór den oorlog golden, was dan ook voor het Rijnland-Westfaalsche industriegebied het geïmporteerde erts in den regel voordeeliger dan het inheemsche (vooral voor kwaliteitsmateriaal) en juist dit erts beoogt de Nederlandsche onderneming voor haar eigen doeleinden te gebruiken. Nu is het natuurlijk mogelijk, dat na den oorlog, zoolang de zeevrachten abnormaal hoog blijven, tijdelijk het overzeesche erts duurder zal zijn, doch waar in het algemeen de ertsmarkt vrij is en niet door monopolies beheerscht wordt, mag men verwachten, dat de normale toestanden zich na den oorlog zullen herstellen.

Ofschoon het niet voor de hand ligt hier aan de kust minette te verwerken, is het toch niet van belang ontbloot er op te wijzen, dat ook minette aan de Hollandsche kust vermoedelijk zou kunnen worden betrokken voor een prijs, slechts weinig hooger dan de prijs, waarvoor dit erts in Rijnland-Westfalen geleverd kan worden. Indien de doorvoer door België niet kunstmatig wordt bemoeilijkt, ligt Rotterdam ten opzichte van het minette-gebied (met gebruikmaking van de Maas als waterweg) slechts weinig ongunstiger dan Rijnland-Westfalen.

Resumeerende meent de schrijver dan ook met gerustheid te mogen besluiten, dat ten opzichte van de ertslevering een hoogovenbedrijf aan de Hollandsche kust eerder in gunstiger dan in ongunstiger omstandigheden verkeert dan de hoogovens in Rijnland-Westfalen, terwijl ten opzichte van de de Belgische industrie er op gewezen is, dat het product, dat daar in overwegende mate vervaardigd wordt, in kwaliteit verschilt van het product, dat het Nederlandsche bedrijf uit overzeesche ertsen beoogt te fabriceeren.

Doch hoe staat het met de cokeskolen? Tot voor korten tijd was Nederland geen steenkolenproduceerend land. Thans evenwel produceeren de mijnen in Zuid-Limburg reeds bijna 3.000.000 ton kolen per jaar, een cijfer, dat gedurende een reeks van jaren zal blijven stijgen. Reeds thans worden ruim 500.000 ton goede cokeskolen gewonnen en de toekomstige productie zal steeds meer uit cokeskolen bestaan. Groote hoeveelheden goede cokeskolen bevinden zich in den Nederlandschen bodem en een aanzienlijke uitbreiding van de productie valt voor een reeks van jaren te verwachten.

Intusschen zal Nederland, zelfs indien de productie, zooals verwacht mag worden, aanzienlijk groeit, toch betrekkelijk arm aan kolen blijven. De nieuwe industrie zit niet op een steenkolenveld, zooals de Belgische en Duitsche industrie en deze omstandigheid is een nadeel in vergelijking met onze buren. Nu mag er echter wel op gewezen worden, dat Nederland ten opzichte van den aanvoer van steenkolen van buitenaf bijzonder gunstig gelegen is, daar Engelsche en Duitsche kolen elkaar hier in concurrentie ontmoeten. De Limburgsche productie, ofschoon relatief klein, biedt nu bovendien de gelegenheid om van het buitenland onafhankelijk te zijn. De behoeften van het hoogovenbedrijf kunnen met Limburgsche kolen gemakkelijk gedekt worden.

De productiekosten van de Limburgsche mijnen waren tot nu toe niet hooger dan de Duitsche en waarschijnlijk lager dan de Belgische; intusschen blijft de vracht van Limburg naar Holland een last, die ten nadeele zal komen van het nieuwe bedrijf. Nadat de Maas gekanaliseerd zal zijn, zal deze last tot zeer bescheiden proporties zijn teruggebracht en rekening houdende met het feit, dat op elke 3 ton kolen 5 ton erts noodig zijn, mogen wij wel zeggen, dat het bedrag, dat de kolen duurder zullen kosten tengevolge van de vracht van Limburg naar Holland, ruimschoots zal worden goedgemaakt door het bedrag, dat de ertsen goedkooper zullen zijn tengevolge van de besparing van de vracht van Holland naar Westfalen.

De heer K. bespreekt vervolgens de plaats van vestiging, die, zooals bekend, zal worden gekozen aan de Hollandsche kust en niet in Limburg. Het schijnt bij eerste beschouwing voordeelen op te leveren de fabrieken in Limburg te bouwen. Men zou dan de kolen in de onmiddellijke nabijheid hebben. Een hoogovenbedrijf in Limburg zou evenwel voor de ertsverzorging van overzee veel ongunstiger liggen en zou dan ook door zijn geografische ligging zijn aangewezen op minette en feitelijk in nagenoeg dezelfde omstandigheden gaan verkeeren als de Belgische industrie (aangenomen dat de doorvoer van minette door België naar Holland geen bezwaren zou ontmoeten). Een hoogovenbedrijf in Limburg, met minette werkende, zou Thomas-ijzer moeten produceeren en een onmiddellijke concurrent zijn van de Belgische industrie, terwijl het bovendien onder eenigszins ongunstiger omstandigheden zou werken dan deze (tengevolge van den grooteren afstand van het minette-gebied). Voor den afzet van de vervaardigde producten ligt Limburg natuurlijk veel ongunstiger dan Holland, waar het verbruik veel aanzienlijker is en o.a. de scheepsbouw geconcentreerd is.

(Slot volgt.)

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

Gemengd Nieuws.

Het Woningcongres.

Het woningcongres, dat 11 en 12 Februari, vanwege den »Nationalen Woningraad« in de kleine zaal van het Concertgebouw te Amsterdam gehouden wordt, zal geheel in het teeken der tijdsomstandigheden staan. Allerwege wordt gevraagd, wat toch gedaan moet worden tegen den steeds stijgenden woningnood. Over de wijze, waarop ingegrepen moet worden, bestaat verschil van meening. Het bestuur van den Woningraad hoopt, dat door onderlinge besprekingen, uitgelokt door de praeadviezen, meer eenheid van gevoelen zal ontstaan.

Het programma van dit belangrijke congres is als volgt:

Maandag 11 Februari. 's Voormiddags 10 uur precies: Opening van het congres door den voorzitter.

10.15 uur: Algemeene inleiding te geven door mr. M. W. F. Treub, minister van financiën.

10.45 uur: Besprekingen naar aanleiding van het praeadvies van mr. M. J. A. Moltzer, directeur van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen, over den woningnood en de huidige wijze van voorziening in de behoefte van volkswoningen.

11.45 uur: Besprekingen naar aanleiding van het praeadvies van den heer F. M. Wibaut, wethouder van de gemeente Amsterdam, over productie, aanvoer en distributie van bouwmaterialen.

3 uur: Besprekingen naar aanleiding van de praeadviezen van de heeren J. Schulte Nordholt, directeur van het bouw- en woningtoezicht der gemeente Amersfoort, en dr. J. v. d. Waerden, directeur van het bouw- en woningtoezicht der gemeente Amsterdam, over maatregelen, waardoor een vlaggere bouw wordt bevorderd, waarbij wordt gedacht aan: a. wettelijke maatregelen, betreffende opheffing van de bezwaren verbonden aan de uiteenloopende voorschriften der verschillende bouwverordeningen, in verband hiermee minimum-eischen aan een woning te stellen (praeadviseur de heer J. Schulte Nordholt); b. normalisatie in de uitvoering, maar in het bijzonder wat betreft de te verwerken onderdeelen (praeadviseur dr. J. v. d. Waerden).

Dinsdag 12 Februari. 's Voormiddags half 10 precies: Besprekingen naar aanleiding van het praeadvies vad mr. H. J. Nieboer, secretaris der Gezondheidscommissie te 's Gravenhage, over wettelijke noodvoorschriften, waardoor een snelle en voldoende bouw van volks- en middenstandswoningen wordt bevorderd.

2 uur: Samenvatting der gehouden besprekingen en vaststelling van de te volgen gedragslijn.

3 uur: Bijeenkomst van het Instituut voor Volkshuisvesting.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Openbare Werken te Breda, jaarwedde f 4500.—, klimmend tot f 5500.—. Instructie wordt vóór de benoeming vastgesteld. Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen vóór 1 Februari e.k. aan den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder lett. B. N. aan den Uitgever van het Weekblad »De Bouwwereld«, Heerengracht 281, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter met practische ervaring, voor Fabrieksbouw te Haarlem. Salaris f 120.— p. m. Brieven lett. I. V. 827, Nieuws v. d. Dag. (1)

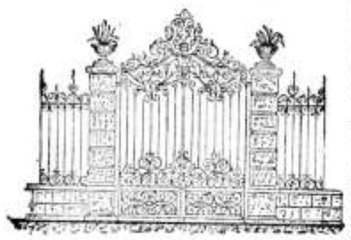
— Bouwkundig Opzichter, salaris nader te bepalen. Brieven No. 28, bureau der Leeuwarder Courant. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

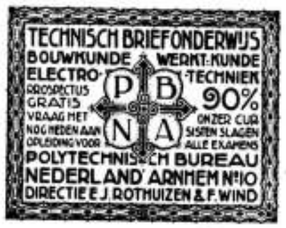
Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANE C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 26 JANUARI 1918. No. 4

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec., voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De nieuwe beelding in de Schilderkunst

Vervolg Zie No 50 van den jaargang 1917.

Nadat wij, in No. 50 van den vorigen jaargang, onze beschouwingen over den inhoud der eerste aflevering van het nieuw maandblad „De Stijl" voortzetten en afbraken met een „wordt vervolgd", zijn ook de tweede en derde aflevering verschenen. Wij zijn echter met de eerste nog niet gereed in dien zin, dat zij ons verder niets te denken zou hebben gegeven. Alleen, wanneer wij dat alles hier in woorden zouden moeten weergeven, zouden wij onwillekeurig in te groote uitvoerigheid vervallen. Er begint in die eerste aflevering ook een artikel van Anthony Kok, getiteld: „De moderne schilderij in het interieur". Het is eigenlijk nog maar een inleiding, maar opmerkenswaardig, omdat de schrijver daarin stelling neemt tegen de conventie, tegen de beoordeeling, die aan de nieuwe kunst ten deel valt, en tegen de oorzaken, die er toe leiden, dat die beoordeeling dikwijls ongunstig is. Hij zoekt die oorzaken uitsluitend bij den beschouwer van het kunstwerk, zijn betoog is daardoor eenzijdig en schijnt oppervlakkig, wanneer hij bijvoorbeeld schrijft: „Heeft een kunstenaar het groote geluk een kunstwerk te scheppen, dan moet het zijn invloed algemeen doen gelden. Die invloed is bij den één bewust, bij den ander onbewust. De bewuste voelt duidelijk en oordeelt daardoor juist. De niet-bewuste voelt vaag en combineert wellicht in beginsel juist, doch dikwijls in zeer bizarre parallellen. De onverschillige spot en vermoordt zijn ontvankelijkheid direct door dien spot. De geestelijk-impotente kijkt, maar ziet niet. De geestelijk-impatente denkt niet en ziet niet; is deze daarbij een spotter, dan kan hij door de suggestie van dien spot een menigte zwak onbewust voelenden op zijn hand krijgen."

„De doorsnee dogmatische denker — de uitwaaier van voor hem mogelijk bekende, mogelijk onbekende dingen en meent, bij afwijking van zijn daaruit gevormd eigen dogma, de waardeloosheid van die afwijking bewezen. Zulke personen denken op een bepaalde wijze te zien overeenkomstig, d.i. zien niet wat zij zien, hooren niet, wat zij hooren, voelen niet wat zij voelen; het water is ijs geworden."

Men ziet hieruit, dat de heer Kok een eenigszins eigenaardigen kijk op zijn publiek heeft en het land heeft aan dat deel daarvan, dat zich verstout, met het kunstwerk te spotten. Nu geven wij dadelijk toe, dat spot in het algemeen niet de meest aanbevelenswaardige vorm van kritiek is, maar ieder, die met geestelijk-impotent is weet, dat er zich in het leven herhaaldelijk gevallen voordoen, waartegenover spot alle recht van bestaan heeft en somstijds een nuttig effect kan hebben. De kunstenaar zij steeds indachtig aan het Fransche spreekwoord: Entre le sublime et le ridicule il n'y a qu'un pas.

Daar waar de heer Kok tot zijn eigenlijk onderwerp, de moderne schilderij in het interieur, komt, geeft hij eenige zeer juiste opmerkingen ten beste en wie zou niet gaarne de conclusie onderschrijven: „Voor het modrne kunstwerk bestaan de aanduidingen nieuw, onderwetsch enz., in den gewonen zin niet, daar een kunstwerk van reen aesthetische uiting voor alle tijden is".

Inderdaad het echte kunstwerk is voor alle tijden. Die meening wordt ook in andere woorden verkondigd door Piet Mondriaan in de voortzetting van zijn artikel: De nieuwe beelding in de schilderkunst. In die voortzetting om-

wikkelt de schrijver de denkbeelden, welke in zijn inleiding slechts in min of meer aphoristischen vorm zijn aangestipt en in dien vorm voor menig lezer moeilijk te verduwen moeten zijn geweest. Ook nu, in dit vervolg, zal men geen blik nooit goed over het begrip "stijl" gedacht heeft, wel op de eerste bladzijde blijven steken en dat is in zeker opzicht te betreuren, want daardoor mist het lezoog voor het grootste deel het waarschijnlijk beoogde doel, namelijk in aesthetischen zin opvoedend te werken bij hen, die daaraan het meest behoefte hebben.

De min of meer ingewijden, waaronder wij in het algemeen de kunstenaars kunnen rekenen, zullen in de beschouwingen van den heer Mondriaan begrippen ontwikkeld vinden, die hun niet vreemd zijn, omdat zij reeds meermalen door anderen met andere woorden verkondigd werden. Door een ver doorgezet streven om duidelijk te zijn, maakt de schrijver het echter zichzelf en zijn lezers niet gemakkelijk. Victor le Duc en Semper zijn beter te verstaan, maar de heer Mondriaan schept zich vrijwillig nog een tweede moeilijkheid. De resultaten door andere denkers verkregen zijn hem blijkbaar lang niet voldoende, want hij tracht veel verder te gaan en meent tot een zuiverder begrip van stijl, dan het tot nog toe gangbare te kunnen geraken. Misschien gelukt het hem wel, voor de wetenschap der aesthetiek nieuwe gezichtspunten te openen, maar of de kunst hiermede gebaat zal zijn, zouden wij niet durven verzekeren. Daarvoor is alles wat wij hier lezen te veel theorie en het gelukt hare verkondigers nog maar matig aan de hand der theorie iets voort te brengen, dat de opgewekte verwachtingen eenigszins bevredigt.

Trouwens het is ook vroeger nooit gelukt uit theorie kunst te distilleeren; wij betwijfelen dan ook sterk, of deze groep van moderne kunstenaars daarin slagen zal, hoe ernstig zij er ook naar streven, zichzelf en anderen het begrip van stijl duidelijk voor oogen te stellen.

Mondriaan is daarbij wel het uitvoerigst en het meest objectief en wanneer men zich eenige moeite geeft, te begrijpen wat hij wil uitdrukken, komt men tevens tot de conclusie, dat wat hij in het midden brengt ten aanzien van de schilderkunst evengoed gelden kan voor bouw- en beeldhouwkunst. Zoo bijvoorbeeld de stelling, dat stijl ontstaat, wanneer het gelukt in het kunstwerk het universeele tot uitdrukking te brengen, en evenzoo, wat hij verder in verband met deze stelling zegt:

„De wijze van stijlbeelding is van den tijd en beeldt de verhouding van den tijdgeest tot het universeele. Zij is datgene, wat een bepaalde kunstuiting karakteriseert, datgene, waaraan men de historische stijlen onderkent."

„Het universeele van stijl daarentegen is eeuwig en hetgeen alle stijl tot stijl maakt. Het is de beelding van het universeele, dat, naar ook de wijsheid leert, de kern van den menschelijken geest uitmaakt, hoewel het daarin door onze individualiteit gesluierd blijft. Zoo min als het universeele in ons tot bepaaldheid gekomen is, zoo min verschijnt het buiten ons in bepaaldheid. Hoewel het universeele zich door de natuur uitdrukt als het volstrekte, komt het volstrekte in de natuur slechts in natuurlijke kleur en vorm verborgen opgesluierd tot beelding. Hoewel het universeele zich beeldt als het volstrekte, in lijn door het rechte, in kleur door het vlakke, het pure en in verhouding door het evenwichtige, openbaart het universeele zich in de natuur slechts als drang naar het volstrekte — als drang naar het rechte, het vlakke, het pure, het evenwichtige en wel door spanning van vorm (lijn), vlakheid, intensiteit, zuiverheid van natuurlijke kleur en natuurlijke kleur- en natuurlijke harmonie."

„Het volstrekte nu naar voren te brengen is hetgeen de kunst tot uitdrukking brengt, is hetgeen zoowel het universeele als het individueele van alle stijlbeelding inhoudt. Het universeele van stijl maakt het volstrekte aanschouwelijk door het individueele van stijl. Omdat het individueele van stijl aangeeft de wijze waarop en de mate waarin het volstrekte aanschouwelijk gemaakt is, vertoont het de geestesgesteldheid van den tijd en is juist datgene, wat een stijl voor een zekeren tijd geschikt doet zijn, wat de levenswaarde van een stijl uitmaakt."

Wij vinden in de bovenaangehaalde uiteenzetting, die aan velen onzer lezers wel wat zwaar op de hand zal voorkomen, wij vinden daarin terug den drang naar het absolute, die in de kunst tot uiting komt als het streven naar volkomenheid; het oude ideaal, waaraan elke tijd op zijn wijze nader tracht te komen.

Wij weten, dat dit slechts in zekere mate mogelijk is. Wij weten, dat het absolute slechts in betrekkelijken zin te benaderen is, wanneer wij een of ander onbewezen beginsel als vaststaand aannemen. Zulk een beginsel is dan in den regel niet anders dan een abstractie, getrokken uit vergelijking der verschijnselen. Zoo heeft de natuurwetenschap hare abstracties, die wij natuurwetten noemen; daaraan is eigenlijk alles ondergeschikt, de abstracties van wijsbegeerte en theologie, zoo goed als die van het recht en ten slotte ook die van de kunst (verhouding, rhythme, ruimte).

Op zichzelf zijn die abstracties niet waarneembaar. Zoowel in de wetenschap als in de kunst zijn zij slechts waarneembaar te maken door hulpmiddelen, door vormen, die wij aan de natuur moeten ontleenen.

Ook voor de exacte beelding van het universeele, kan men den vorm niet missen. De kunstenaar is echter vrij in de keuze van den vorm uit de onuitputtelijke verscheidenheid, die de natuur aanbiedt. Het doet er zelfs niet veel toe, welke vormen hij kiest; hoofdzaak is, dat hij er in slaagt, het universeele tot uitdrukking te brengen. Naar de mate, waarin hem dit gelukt, zal zijn werk stijl bezitten en daaraan blijvende waarde ontleenen.

De uitdrukkingsvormen behoeven niet bepaald te zijn, wat men gewoonlijk natuurlijk, natuurgetrouw noemt. Zij kunnen zeer belangrijke afwijkingen vertoonen van hetgeen de natuur te zien geeft; zij kunnen ook hoogst eenvoudig zijn. Elke vormencompositie zal ten slotte te ontleden zijn in eenvoudige elementen.

Het wil ons echter voorkomen, dat een deel der hier aan het woord zijnde moderne kunstenaars en wel inzonderheid de schilders te ver gaat, door zich bij de keuze der uitdrukkingsvormen te bepalen tot de elementen alleen, in een zekere verhouding tot elkander, doch zonder eenig verband, dat men met den naam van compositie zou kunnen bestempelen.

Mondriaan drukt zich niet zeer duidelijk uit, waar hij tracht te verklaren, hoe men gekomen is tot het universeel beeldingsmiddel. Misschien geeft een volgende beschouwing op dit punt meer licht. Thans moeten wij bekennen, dat wij, ook bij aandachtige bestudeering van de afbeeldingen van moderne schilderijen in „De Stijl", slechts vaag gevoelen wat de schrijver bedoelt met een conclusie als:

„De nieuwe beelding, de consequentie van den stijl op de wijze der kunst, begint daar, waar vorm en kleur als eenheid gebeeld wordt in het rechthoekig vlak. Met dit universeel beeldingsmiddel kan de gecompliceerdheid der natuur herleid worden tot enkelverhoudingsbeelding in bepaaldheid."

Prijsvragen.

RAPPORT DER JURY in zake de prijsvraag, uitgeschreven door de „Centrale" vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen voor het plan van het Paviljoen in het Stadspark in aanleg aldaar.

De Jury, bovenbedoeld, vermeent haar verslag te moeten openen met de verklaring, dat zij bij de aanschouwing van de ingekomen plannen verrast is geworden, zoowel door de werklust en werkkracht, die daaruit sprak, als door de beheersching van den vorm, het talent uit een groot percentage der inzendingen te voorschijn tredende.

In de tweede plaats moet zij echter ook getuigen, dat het ingezondene het bewijs levert van de buitengewoon groote moeilijkheid verbonden aan het geven van een goede oplossing voor het gevraagde. Zeker moet aan de deelnemers de opgaaf een dankbare toegeschenen hebben, wijl het beperkt aantal der vereischte vertrekken tot geen complicaties dreigde te leiden en het hoofdelement, de zaal, de gelegenheid beloofde te verschaffen een werkelijk monumentaal geheel te scheppen.

Maar voor zoover mededingers zich volledig rekenschap hebben gegeven, niet alleen van de programma-eischen inzake de indeeling, maar ook van hetgeen uit een practisch oogpunt daaromtrent gevorderd moet worden, moeten zij gestuit zijn op een conflict van tegenstrijdigheden, hetgeen er wel haast toe moest leiden, de vraag als een onmogelijkheid ter zijde te leggen. Sommigen zijn er toe gedreven, wel is waar op ingenieuse manier een oplossing te bereiken, maar slechts ten koste der practische bruikbaarheid van het geheel. Anderen hebben zich tevreden gesteld met een soort compromis — een distributie benaderender wijze — aan al het verlangde voldoende.

Het moge daarom dienstig zijn, hier een beknopte uiteenzetting te doen volgen, om de voornaamste omstandigheden, waarop bij dit plan te letten was, van de bedoelde moeilijkheden, waarmede ontwerpers te kampen hadden en van de tekortkomingen, die naar het oordeel der Jury dientengevolge aan het aangebodene zijn blijven kleven.

Daartoe zij dan in de eerste plaats opgemerkt, dat er voor den ontwerper in het gegeven geval redenen waren om te streven tot het geven van een langwerpigen grondvorm aan de zaal. In het algemeen geeft deze voor het oog meer gelegenheid tot het scheppen van een bevredigende ruimteverhouding dan de kwadratische plattegrond. Maar in dit geval heeft men buitendien te doen met een zaal, die in hoofdzaak overdag gebruikt wordt en die ter weerszijden een fraai uitzicht aanbiedt.

Er moet zooveel mogelijk wandvlakte zijn, doorbroken door groote ramen — want daar alleen zijn de gezochte zitplaatsen. Het is geheel verkeerd, zooals bij enkele plannen gedaan is, een deel der zijwanden op te offeren voor podium of portalen.

Intusschen zullen de omstandigheden toch ook wel een niet zeer langgestrekten vorm en zelfs een regelmatigen veelhoek als plattegrond verdedigbaar kunnen maken.

Al geeft het programma eenige vrijheid wat betreft de lengte van den bouw in Noord-Zuidelijke richting, zoo blijkt namelijk uit de situatie, dat in het algemeen toch zekere beperking in die richting aanbeveling verdient.

Aannemende voorts, dat het podium aan Zuid- of Oostwand wordt geplaatst, wordt reeds hiervoor zekere breedte der zaal gevraagd. Slechts als het een flink front heeft en voor een deel aan de zijkanten is af te sluiten, kan toch dit podium ten volle dienst doen voor de zeer verschillende soorten van voorstellingen, voor welke de zaal de gelegenheid moet aanbieden. Maar buitendien moet ook rekening gehouden worden met de in het programma genoemde galerijen. Het voor de hand liggend arrangement hiervan, is deze te laten omloopen om zijwanden en achterwand. En deze aanleg dwingt ook tot verbreeding der zaal, daar de hoogopgaande ruimte tusschen beide niet een beëngenden indruk mag maken. Zoo ziet zich de ontwerper dus reeds in dezen voor een dilemma geplaatst. Verschillende ontwerpers hebben echter blijkbaar niet voldoende het vóór en tegen van den te kiezen zaalvorm overwogen.

Teneinde het aanbrengen van vrij staande steunpunten voor de galerijen in de zaal te vermijden, welke ongetwijfeld aanleiding tot hinder kunnen geven, is bij vele plannen de toevlucht genomen tot constructies in gewapend beton.

Voor zoover hierbij de galerij met daartegenover gelegen buitenterrasvloer tot één doorloopend lichaam is gemaakt, is deze oplossing wel uitvoerbaar; voor zoover beide elementen niet met elkaar correspondeeren, is zij echter hoogst bedenkelijk te achten.

Hetzelfde bezwaar moest de Jury maken tegen menig kapplan. De vraag moest er wel toe leiden met voorkeur gebruik te maken van het hooge pannendak. Maar om de binnenruimte van deze hoogte te laten profiteeren, wordt ongaarne gebruik gemaakt van de horizontale trekstangen en is door verschillende ontwerpers een soort springwerk geconstrueerd, met uitsluitend schuin oploopende sporen. Een noodwendig gevolg dezer constructie is, dat er een zijdelingsche druk overblijft, veel te groot om door de dunne draagmuren opgenomen te worden.

De voorgeschreven aanleg van den vloer der zaal op eenige hoogte boven den vloer der veranda's, voorkomt de belemmering van het uitzicht binnen door de beweging buiten.

Maar voor verbinding van zaal en veranda's dienen deuren aangebracht te worden en nu moet het hoogteverschil door trappen overwonnen worden, die, zoo zij geen gevaar voor struikelen zullen opleveren, moeilijk zijn aan te brengen zonder hinderlijk uit te springen in de veranda's. Ook met deze omstandigheid is niet in alle plannen rekening gehouden.

De bestemming der zaal maakt het noodwendig aan entrée en voorhal zulke afmetingen te geven, dat een talrijk publiek zich daarin gemakkelijk bewegen kan. Niet allen hebben daaraan voldoende zorg besteed, maar zij, die het wel deden en ook zorgden voor een doelmatig kantoor, bruikbaar voor verkoop van toegangskaarten, moesten stuiten op de moeilijkheid, dat aan dezelfde zijde der zaal slechts weinig ruimte overbleef voor het aanbrengen van een buffet. Vele ontwerpers zijn er daardoor toe gekomen, het buffet te verleggen naar de zijde van het podium. Het programma bevat geen bepaald verbod tegen deze dispositie. Maar het programma is geenszins bedoeld als een compleet richtsnoer van al hetgeen gedaan of nagelaten moet worden. En het laat zich begrijpen, dat uit een practisch oogpunt het buffet voor hetwelk het bedienend personeel voortdurend af en aanloopt, waar altijd aan zich een gerinkel met glazen en lepeltjes laat hooren, niet behoort naast het orchest.

Het is ongetwijfeld mede te beschouwen als een gebrek aan bekendheid met de eischen der praktijk, die verschillende ontwerpers er toe geleid heeft voor buffet met accessoires veel te beperkte ruimte te reserveeren.

De grootste moeilijkheid, waartoe het programma aanleiding gaf, was echter vermoedelijk de bepaling, dat het concertterrein, evenals het paviljoen, vanuit den hoofdweg bereikbaar moest wezen. De situatie gaf tot deze bepaling aanleiding, omdat bij zomerweer het publiek niet de zaal, maar het concertterrein met zijn uitzicht op den grooten parkvijver zal prefereeren, om er verpozing te zoeken en dit concertterrein vanaf den hoofdweg, door den bouw van

het paviljoen slechts langs een omweg bereikbaar zou zijn.

Sommigen hebben nu wel gezorgd voor deze gevraagde verbinding, maar deze gecombineerd met den hoofdingang tot de zaal en bij zoodanige oplossing zou men er geen gebruik van kunnen maken als de zaal voor een of ander doel afzonderlijk verhuurd is. Wil men niet in dit ongerief vervallen, dan staat men voor de keuze den bouw in lengte zoodanig te beperken, dat er ter zijde ruimte overblijft voor gang-aanleg of wel de gang dwars door den bouw heen te leggen. Dan mag zij echter geen samenhangend deel uitmaken met zaal en toebehooren. Om daarvoor een oplossing te vinden, hebben enkelen de gang door een verhoogd sousterrain laten loopen. Het is bezwaarlijk aan te nemen, dat de wandeling door zulk een moeilijk te verlichten benedengang erg aantrekkelijk zal kunnen uitvallen.

Het moet echter ook erkend worden, dat sommigen volkomen geslaagd zijn in het doorkruisen van hun gebouw met een flinke gang, welke zich volkomen aanpast bij de architectuur van het gebouw en zulks zonder dat deze aan de overige distributie schade berokkent.

Wat den aanleg der toiletten betreft, moge er op gewezen worden, dat de bepaling betrekkelijk de plaats hiervan, sommigen ertoe geleid heeft, deze direkt toegankelijk te maken vanuit de zijde der zaal tegenover het orchest. Velen hebben echter begrepen, dat het beter was de toegang tot deze inrichtingen daarbeen te verplaatsen, waar zulks behoort, in de omgeving der vestibule.

Het zal niet noodig zijn om ten slotte, wat den grondvorm betreft, nog stil te staan bij die oplossingen, welke zich vrij hebben gemaakt van het dringende keurslijf van het programma, al mogen zij als proeven ter vergelijking ook niet zonder waarde zijn.

Wat echter van de collectie het meest opvalt is zeker de groote verscheidenheid der architectonische behandeling. Op allerlei wijze is gestreefd monumentaliteit te bereiken. Maar waarmede bij dit zoeken niet algemeen rekening is gehouden, is, dat de Groninger dit park, hetwelk zoover doordringt in het open veld, geheel vrij van ombouwing, vooral zal opzoeken, om de stem der natuur tot zich te laten spreken. Daarin moet dit gebouw geen storing verwekken, het mag vooral daar niet staan als een verdwaald stedelijk monument.

Uit de menigte vlaggen, die de collectie laat zien, is op te maken, dat bij velen vooral de bedoeling geweest is, het gebouw tot een sprekend centrum bij feestelijke gelegenheden te maken. Maar ook hierbij is herhaaldelijk uit het oog verloren, dat het op den werkdag niet den stempel mag dragen van een ontakelde feesttent.

Wat voorts nog opgemerkt moet worden, is dat voor den opbouw de ontwerpers zich blijkbaar hebben laten inspireeren door voorbeelden uit ouderen en jongeren tijd; er is ook geleend bij den vormenschat van de Ooster- en Westerlanen; daarnaast is gestreefd, om nieuwe banen te betreden.

De Jury laat hierin elk gaarne de vrije keus, als wat tot stand gebracht is, werkelijk architectuur is. Als slechts begrepen is, dat de stijl niet mag zijn een willekeurig omgehangen kleed, maar dat het gebouw de belichaming moet zijn van één enkel consequent volgehouden principe. Zooals in de levende natuur de boom met de takken, bladeren en bloemen een harmonisch geheel vormt, zoo dienen ook in de architectuur de onderdeelen als het ware zich te doen gevoelen als gekristalleerd uit de totaal-formatie. Maar dat begrip is bij lange na niet in alle ingezonden plannen te ontdekken. Met willekeur laten ontwerpers de hoofdassen van den bouw verspringen; ook stuit men op deze willekeur in de distribueering der onderdeelen; er is niet steeds verband gehouden tusschen de ondersteuning der galerijen en de kern van de zaalbouw. Zonder eenig logisch verband wisselen in vele plannen platte daken met hellende af.

Het is, of vele ontwerpers vooral gedacht hebben aan het effect bij den eersten oogopslag — wat zij tot stand gebracht hebben, kan dan ook niet beschouwd worden als de rijpe vrucht van consequent doorgevoerde geestesarbeid.

Wel zal het niet met hunnen zin geweest zijn, als er niet iets hoogers is tot stand gebracht. Maar het is eene moeilijke taak, het nevelbeeld, dat den ontwerper in den geest voor oogen staat, bevrucht met den adem der schoonheid, in de stroeve lijnen van het project, tot werkelijkheid tot belichaming te brengen.

Het is dan nu deze combinatie van moeilijkheden, zoowel wat indeeling, opbouw als vorm betreft, die het beantwoorden aan de schijnbaar zoo bescheiden vraag van het programma zoo uiterst zwaar heeft gemaakt. Het is ook aan deze moeilijkheid te wijten, dat de Jury, niettegenstaande het vele hoogstaande werk, hetwelk ingekomen is, geen enkel ontwerp heeft aangetroffen, hetgeen naar hare zienswijze volledig voldeed aan de eischen, en derhalve voor volledige bekroning in aanmerking kwam.

Het zal voorts naar vertrouwd wordt, aan de hand der gegeven beschouwing, niet moeilijk zijn uit te maken, welke bedenkingen het waren, welke de beschouwing der ontwerpen stuk voor stuk bij de Jury opwekte. Zij vermaant daarom zich te kunnen onthouden van het geven van een compleet verlag over alle 81 plannen. Zij vertrouwt ter motiveering van hare eindconclusie te kunnen volstaan met het weergeven der beknopte aanteekeningen door haar gemaakt voor de 17 plannen, welke na herhaalde schriftingen aan voortgezette beoordeeling werden onderworpen.

No. 5. Motto: Omgekeerde T in vierkant geteekend.

De aanleg met geringe zaalhoogte is economisch; de groote lengte van het gebouw is verdedigbaar in verband met zijne geringe breedte. Zoowel uit een constructief als uit een aesthetisch oogpunt, is er wel iets bedenkelijks in de schijnbaar zwevende galerij. Het plan is in opvatting wel belangwekkend, maar zou voor een berglandschap beter voegen, dan voor het vlakke Groninger park.

No. 10. Motto: Zomer.

De doorgang naar het concertterrein is te nauw; de plaats voor het buffet is niet goed gekozen; bij de algemeene opvatting heeft de ontwerper het te bereiken doel uitstekend voor oogen gehad, echter heeft hij de daartoe vereischte vormen bij de ontwikkeling van den opbouw niet tot volledige klaarheid weten te brengen.

No. 11. Motto: Vuur & Vogel.

De doorgang naar het concertterrein is niet vrij; het buffet is naast het podium geplaatst; echter is een verdienste van dit plan, de flinke ruimte voor den keukendienst beschikbaar gesteld. De ingang tot de zaal met den omloop voor kaartenverkoop zijn te nauw. De aanleg van het geheel is passend en ook niet te kostbaar gedacht. De gevel zal vermoedelijk erbij winnen als een tweetal overtollige voorsprongen weggelaten worden.

No. 12. Motto: Sum.

De platte grond is oordeelkundig opgevat; doch heeft de ontwerper voor het buffet slechts een plaats aan de zijde van het orchest kunnen vinden. De overdekking van de zaal is rationeel. Het geheel heeft niet recht het karakter, hetwelk men voor een hoofdgebouw in een park zou verwachten, het doet meer denken aan een stationsgebouw.

No. 13. Motto: Manji.

De platte grond is logisch behandeld; zoowel de toegang tot de zaal als de doorgang voor het concertterrein heeft flinke afmetingen gekregen; buffet en toiletruimten zijn doelmatig geplaatst, echter heeft de ontwerper meer ruimte van het concertterrein in beslag genomen als volgens het programma toegelaten mag worden. De ingenomen vierkante vorm der zaal is voorts wellicht minder gelukkig gekozen; ook mist men het noodige verband tusschen de ondersteuning der galerij en de architectuur der zaal.

De ontwerper heeft het zich echter ook niet gemakkelijk gemaakt. Platgetreden banen vermijdende, heeft hij in allen deele gestreefd naar originaliteit. Dientengevolge munt zijn ontwerp uit door zekere frischheid, en is men geneigd min fraaie elementen daarin voor lief te nemen.

No. 14. Motto: Pourquoi pas.

Wegens de plaats voor de ingangen gekozen, wordt een deel der veranda aan de voorzijde aan haar doel noodeloos onttrokken; de grondvorm voor de vleugels der veranda aan de zijde van het concertterrein aangenomen, wekt bevreemding op. Men mist de vrije doorgang naar het concertterrein. Ofschoon de bouw wellicht een te massief karakter draagt, moet de architectuur in hooge mate verdienstelijk worden geacht.

No. 24. Motto: Modul 4.407.

Door een minder gelukkige plaatsing van het kantoor, kan de doorgang naar het concertterrein bij voorstellingen in de zaal, niet ter vrije beschikking blijven; de keuken is moeilijk te verlichten; de buffetkamer is te klein; de woning van den restaurateur is te ver van buffet en keuken. De groote ramen boven de galerij verzekeren eene goede belichting der zaal, echter belemmeren de breede dammen tusschen de smalle ramen daaronder te veel het uitzicht. De strenge architectuur van het geheel vereischt waardeering.

No. 27. Motto: „HISTAG".

De platte grond heeft de verdienste beknopt te zijn, maar als gevolg dezer beknoptheid heeft de toegang tot de zaal te geringe afmetingen gekregen; terwijl de aanleg der toiletten mede te wenschen overlaat; het buffet is naast het orchest; de vrije doorgang naar het concertterrein ontbreekt. Tegenover deze gebreken staat het voordeel eener zeer aantrekkelijke architectuur.

No. 31. Motto: Stadspark.

De plattegrond is vrijwel onberispelijk; er is een ruime toegang en voorhal voor de zaal; er is eveneens een breede doorgang naar het concertterrein; het buffet is goed geplaatst en in verbinding gebracht met ruime dienstlokalen. Ook de toiletkamers zijn goed verdeeld.

De belichting der zaal is doelmatig en voor goede ondersteuning der galerij is gezorgd.

Het silhouet echter van den bouw is niet zeer bevredigend; de architectuur is eenigszins dor en doet betwijfelen of men dit gebouw een passend centrum zou mogen heeten in een grootsch parklandschap.

No. 35. Motto: „Be quick".

De vrije doorgang naar het concertterrein is te nauw. Het buffet is niet aan de daarvoor meer aangewezen zijde der zaal. De vorm van het podium maakt het voor verschillende doeleinden minder geschikt. De overdekking der zaal laat te weinig ruimte boven de galerij. Ook is te betwijfelen of de belichting der zaal wel bevredigend zal zijn. Tegenover deze gebreken heeft het plan echter deze zeer groote verdienste, dat het in zijn vormen geheel en al uitdrukt wat men ter plaatse verlangt. Dit is inderdaad een bouwwerk, waarvan stemming uitgaat. De welgeslaagde aquarel was niet eens noodig geweest om het vertrouwen op te wekken, dat hier vormen zijn toegepast, waarin een zekere magnetische kracht is gelegen. Zij nooden tot binnentreden en brengen het begrip van behaaglijkheid met zich mede.

No. 41. Motto: „Melk den dag".

De vrije doorgang tot het concertterrein ontbreekt; de trappen voor de galerij zijn te nauw; de buffetten zijn niet ondoelmatig geplaatst, echter kan het ontbreken eener buffetkamer zich op hinderlijke wijze doen gevoelen. De aansluiting met het gebogen beloop der veranda is niet op geheel bevredigende wijze opgelost. In zijne opvatting van den bouw vertoont het eenige verwantschap met het plan onder No. 10 behandeld. Het verdient daarom evenals dit waardeering.

No. 42. Motto: „Eenvoud".

De plattegrond is beknopt; de afsluiting van de voorhal der zaal door een tourniquet is voor een zaal met de voorgeschreven bestemming minder aangewezen. Het toegankelijk maken der toiletten, direct vanuit de zaal, verdient geen aanbeveling. De vorm van het podium is eenigszins zonderling.

In zijn streven naar eenvoud heeft de ontwerper de eveneens gewenschte monumentaliteit van zijn bouwwerk niet kunnen behouden.

No. 47. Motto: „Toren".

De ingang met trappenaanleg voor de zaal is te eng. De plaats voor het buffet is met het oog op de bediening op het concertterrein met boven bedenking verheven. De geheele oplossing met onderdoorgang naar het concertterrein is noodeloos ingewikkeld. Ten gevolge van die arrangement komen ook de veranda's aan de zijde van het achter-terrein te hoog boven den beganen grond te liggen. Het ontwerp munt echter uit door den positieven wil, die uit zijn gedecideerde omlijningen spreekt, en die het doen betreuren, dat ontwerper niet een anderen weg ingeslagen heeft om het vraagstuk tot oplossing te brengen.

No. 51. Motto: „Groningen".

De ingang, de plaats van het buffet en de vorm van het podium, geven tot bedenkingen aanleiding. Voorts is de wijze van ondersteuning van de kap op de slechts dunne zijmuren voor den bouw wel gewaagd te achten. Het uiterlijk karakter van den bouw heeft daarentegen wel iets aantrekkelijks, moge het ook al te veel doen denken aan een boerderij met melkverkoop voor bezoekers.

No. 56. Motto: „P.G".

De plattegrond is beknopt en vernuftig in elkaar gezet. De ontwerper is van een geometrische indeeling uitgegaan en in de ontwikkeling van het plan is dit begrip systematisch doorgevoerd. Was dientengevolge de aanleg einer langwerpige zaal uitgesloten, zoo is toch aan te nemen, dat deze mede in verband met de wijze, waarop zij door hare galerijen omsloten wordt, geen onbevredigenden indruk maakt. Ook is een goede verlichting dezer zaal, dank zij de krans van vensters onder het plafond, verzekerd.

Daarentegen valt op te merken, dat als gevolg der systematische indeeling, de restaurateurswoning wel wat ver komt te liggen van het buffet. Ook is voor toegangen niet voldoende ruimte gereserveerd. De trappen naar de galerij zijn te steil en voor hun bestemming niet ten volle geschikt te achten.

Een gelukkige gedachte mag de aanleg der verbindingspaden heeten, welke den toegang tot het concertterrein verschaffen en die tot de monumentaliteit van den geheelen aanleg niet weinig zullen bijdragen. Dank zij de groepeering van lager blijvende massa's rond een domineerenden middenbouw is het behoud van een sprekend silhouet verzekerd, van welke zijde het gebouw ook bezien wordt.

Slechts geeft de teekening aanleiding tot de vraag, of men hier niet den indruk zou verkrijgen meer een tijdelijk feestgebouw voor zich te zien in plaats van het blijvend lustoord, hetwelk verlangd wordt. Ook is de vorm der galerij, die zich aan de voorzijde voordoet als een sleuf onder de terrasborstwering niet fraai.

No. 62. Motto: „Centrum".

Het plan onder het motto „Centrum" heeft met het bovenbesprokene gemeen, dat bij beide de plattegrond tot minimum afmetingen gereduceerd is, en voor de zaal een regelmatigen vorm is gekozen.

Slechts wijkt deze hier van het kwadraat af, door den gebogen voor- en achterkant. In deze gedaante zal de zaal

ook ongetwijfeld zeer wel kunnen voldoen, slechts spruit er het nadeel uit voort, dat niet onbelangrijke deelen van zaal en galerijen geen uitzicht hebben op het podium.

Bij het plan is de vrije doorgang naar het concertterrein niet aanwezig, doch als een ernstig gebrek mag zulks niet worden aangemerkt, daar er voldoende ruimte voor overbleef. Het buffet is naast het podium geplaatst; het moet echter toegegeven worden, dat in dit geval de ligging onder de galerij wel zoo gekozen is, dat het bezwaar niet te veel op den voorgrond dringt.

Voor toegangen en ook voor circulatie op de galerij is voorts niet in allen deele voldoende ruimte beschikbaar gesteld. Ook beantwoordt de gevelontwikkeling niet aan de verwachting, die de aanschouwing van den belangwekkenden plattegrond opwekt.

No. 64. Motto: XXX.

De uitbouw der centrale hal in de zaal is niet fraai. De vrije doorgang naar het concertterrein ontbreekt. Het buffet is naast het podium geplaatst; het één dit in een schuine richting te stellen, zoodat men er even zoo goed gebruik van kan maken voor den tuin als voor de zaal, verdient echter waardeering.

Het uitwendig karakter van den bouw is wellicht wat al te stemmig gehouden en al geven de vlaggestokken aan den voorgevel ruime gelegenheid tot feestelijken tooi, zoo zal ook daarmede het zich nauwelijks voegen in het parklandschap, waarvoor het is bedoeld.

No. 69. Motto: „Middelpunt".

Voortreffelijke accessoires bij het buffet is gezorgd. De vorm en ligging van het podium is niet voor alle doeleinden practisch te achten.

Wel heeft de plattegrond de verdienste beknopt te zijn, maar hier staat tegenover, dat het viertal torens onnoodig tot opdrijving der kosten leidt. Daarbij is het ook den ontwerper niet gelukt, om deze torens aannemelijk te maken als onmisbaar voor het uiterlijk van den bouw. Er is aanleiding om te twijfelen of de vorm der zaalzoldering met overhuiving der ramen gelukkig gekozen is.

De toegang tot het heerentoilet is te nauw.

De bestudeering dezer plannen heeft de Jury genoopt, ook de Nos. 5, 14, 24, 27, 41, 42, 47, 51 en 64 ter zijde te leggen.

Zoodoende bleven over de Nos. 11, 12, 23, 31, 35, 56, 62 en 69.

Bij een hernieuwde overweging van deugden en gebreken dezer 8 plannen, kwam de Jury tot de conclusie, dat ook de Nos. 11, 12, 23, 62 en 69 op de lijst der voor bekroning in aanmerking komende niet konden worden gehandhaafd.

Zoo bleven voor de drie beschikbare prijzen de drie plannen 31, 35 en 56 over. Doch ook van deze was er geen enkele zoodanig excelleerende, om een volledige bekroning te kunnen motiveeren. Bij groot verschil van opvatting, zijn echter in alle drie elementen aan te treffen van positieve waarde en bij de onmogelijkheid om de beteekenis dezer waarde in cijfers uit te drukken, lag de conclusie voor de hand, dat ook in de wijze hunner bekroning geen verschil kon worden gemaakt.

Gebruik makende van de bevoegdheid, haar in Art. 4 van het programma gegeven, heeft de Jury dienvolgens besloten aan de plannen Nos. 31, 35 en 56, ingediend onder de motto's „Stadspark", „Be quick" en „P G", elk een tweeden prijs, groot f 500.— toe te kennen.

De Jury voornoemd:

J. VERHEUL Dzn., Voorzitter.
W. KROMHOUT.
J. E. SCHOLTEN.
LEONARD A. SPRINGER.
J. A. MULOCK HOUWER, Rapporteur.

PROGRAMMA VOOR EEN PRIJSVRAAG TER VERKRIJGING VAN EEN ONTWERP VAN EEN DIPLOMA, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Er wordt verlangd een ontwerp van een diploma, hetwelk moet dienen als bewijs van lidmaatschap en kunstlievend lidmaatschap.

De afmeting van de teekening wordt aan den ontwerper vrijgelaten, met dien verstande evenwel, dat de oppervlakte van het papier niet meer mag bedragen dan 160 c.M².

Het diploma zal bevatten de woorden:

Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Ontvangen van het $\frac{\text{kunstlievend lid}}{\text{lid}}$

de somma van *f* ..... als contributie

over het .....

De 1e Secretaris:

De Penningmeester:

De teekeningen moeten op dubbele ware grootte in niet meer dan twee kleuren worden uitgevoerd.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs van f 50.00.
» tweede » » 25.00.

Algemeene bepalingen.

De deelname aan deze prijsvraag is behalve voor alle Nederlanders, ook opengesteld voor geïnterneerde krijgsgevangenen of vluchtelingen der verschillende natiën.

De behandeling der teekening is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.

Zij mag op karton gezet, doch niet in hougen lijst gespannen zijn.

De teekening moet met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentieadres bevat.

Op de brieven aan de buitenzijde moeten respectievelijk de woorden: „Naambrief" en „Correspondentieadres" voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp, welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.

De Jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren:

M. G. EELKEMA, Secretaris.
D. W. C. J. MEIJNERS.
P. PLOEGH.
IJ. VAN DER VEEN.
P. VAN DE WINT.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

De uitspraak der jury zal door het Bestuur der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst door middel van de Groninger Dagbladen en de bouwkundige bladen worden bekend gemaakt en de antwoorden publiek ten toon gesteld worden.

De inzendingen blijven het eigendom van de inzenders.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvraag worden vóór of op den 15den Maart 1918 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris der Jury, Verlengde Heereweg No. 8 te Groningen.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De Vereeniging houdt zich het recht voor, gedurende twee maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming der Vereeniging.

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden te reproduceeren en deze ter reproductie aan te bieden aan, de redactie van eenig tijdschrift, zonder dat zij gehouden zal zijn, den bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.

Inlichtingen worden uitsluitend gevraagd aan de Jury, p.a. den Secretaris van de Jury, den heer M. G. Eelkema, Verl. Heereweg No. 8 te Groningen. Zij kunnen worden gesteld tot den 10en Maart 1918.

De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 2 maanden, binnen een maand aan de Correspondentie-adressen worden toegezonden.

Namens het Bestuur der Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst,
P. VAN DE WINT, Voorzitter.
P. PLOEGH, te Secretaris.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 3. Interieurkunst in Achttiende-eeuwsche prentenboeken, door J. D. C. van Dokkum (slot), met afbeeldingen.

Een Stedenboek. Vijftig Stadsplattegronden. Uitgave A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland.

Sneldichten, door Candidus. De Duivel in Delft. — Advies-Commissies.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

ONZE WONING No. 31. De munropeningen der woning. V (vervolg), met afbeeldingen.

Een dreigend gevaar voor het bouwvak.

Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 3. Het scheuren van stoomketels over de klinknaden. Proefondervindelijke bepaling van de materiaal-spanning in klinknaden. Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 30 Juni 1917, door dr. ir. E. B. Wolff, met afbeeldingen.

Natte extractiemethoden, in het bijzonder met het oog op de toestanden in de ijzerindustrie. Samengesteld uit gegevens van een in het Zweedsch gehouden voordracht door Oveningenior A. Ramén, aangevuld met mededeelingen uit verschillende geschriften, door ir. W. L. Uitersmark, met afbeelding.

Scheepvaartbeweging te Amsterdam, met afbeeldingen.

De Technische Hoogeschool gedurende het studiejaar 1916—1917. Rede uitgesproken 8 Januari 1918 door den Rector-Magnificus, prof. ir. J. C. Dijxhoorn.

Rapporten en Mededeelingen van den Rijkswaterstaat.

Ingezonden Stukken. Electriciteitsvoorziening van Zuid-Hollansl, door C. Feldmann. — Over vaste verliezen van bovengrondsche hoogspanningslijnen, door C. Feldmann.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 3. Onze buitengewone vergadering. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Vereeniging tot bevordering der Vakopleiding voor Handswerklieden in Nederland. — Gemengd. — Boekbespreking en Catalogi.

DE AANNEMER No. 3. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Aanvulling der Huurcommissiewet.

Advies eener Commissie, samengesteld overeenkomstig de §§ 405 en 406 der A. V. van Waterstaat.

Gemengd Nieuws.

De Kroller-Stichting.

Naar gemeld wordt heeft de familie Kroller te 's Gravenhage thans definitief besloten hare landgoederen onder Otterloo en Hoenderloo tot een stichting te maken. Deze zal ongeveer 4500 H.A. aaneengesloten bosschen, heide en zandgronden omvatten, die alsdan ongerept behouden zullen blijven.

In de nabijheid van den Franschen Berg, een der mooiste vergezichten der Hooge Veluwe, zal volgens de plannen van Dr. Berlage een museum verrijzen, in hetwelk de bekende collectie schilderijen van Mevrouw Kroller een plaats zal vinden en alzoo in de stichting worden opgenomen.

Bij het tot stand komen van den ontworpen spoorweg Apeldoorn—Ede—Arnhem, zal het natuurpark uit deze drie gemeenten gemakkelijk bereikbaar zijn.

Met den bouw van het museum, alsmede met den aanleg van het wegennet, dat thans nog geheel ontbreekt, zullen zeker nog eenige jaren gemoeid zijn.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-Architect te Voorburg, jaarwedde f 2000.—, klimmend tot f 2800.—. Adres op zegel en verdere stukken, voor 1 Februari a.s., aan den Burgemeester. (1)

— Leeraar in Waterbouwkunde, Hydrographie van Nederland en Waterbouwkundig teekenen, aan de Kon. Militaire Academie te Breda; Civiel-Ingenieur met eenige praktijk. Jaarwedde f 2400; tot f 3000.—. Sollicitaties, stukken enz. voor 10 Februari aan den Gouverneur der Academie. Inlichtingen geeft de Kapitein der Genie, Hoofd van Onderwijs in de Geniewetenschappen te Breda. (1)

— Drie Bouwkundige Ingenieurs, diploma Delft en driejarige practische ervaring, ter plaatsing als tijdelijk ingenieur voor Landsgebouwen in Nederl. Indië. Aanvangssalaris f 700.— tot f 1000.— 's maands, al naar ervaring, vergoeding uitrusting f 1500.— en voor gehuwden huwenden een maand bezoldiging. Na beëindiging van het dienstverband vrije overtocht naar Europa met zijn gezin en 3 maanden bezoldiging. Voor verdere inlichtingen zie Staatscourant van 16 November 1917 No. 269 verkrijgbaar bij de 9de Afdeeling van het Ministerie van Koloniën. (1)

— Uitvoerder, voor zeer belangrijk bouwwerk. Uitvoerige brieven motto G. N. 164. Adv.-Bureau D. V. Alta, Wagenstraat 183, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voor Fabrieksgebouw. Volledige brieven lett. B. A. W. Nijgh en Van Ditmar's Alg. Adv.-Bur. Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, spoedig, op groot Architectenbureau. Brieven onder no. 3981, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

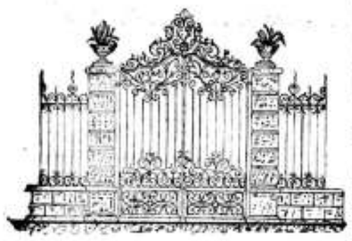
— Teekenaar-Constructeur (ijzerconstructie) op teekenbureau. Uitvoerige brieven onder no. 3894, bureau der Nieuwe Rotterdamsche Courant. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken, AUTOGENE LASCHINRICHTING, Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor PIEKSTRAAT 43-45 (a d Persoonshaven)
Telefoon No. 3332

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton- en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 181
TROTTOIR TEGELS — PERRON TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR
P B N A
90%
ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG — WERKTUIG. ELECTROTECHNICUS ENZ.
ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. DE CRANE C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 2 FEBRUARI 1918. No. 5

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2,50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woningnood, Woningbouw, Woningcultuur.

Men kan niet zeggen, dat de woningnood door den algemeenen crisis in het leven geroepen is, want hij bestond hier en daar reeds vrij lang geleden; hij is alleen maar veel nijpender geworden door onvoorziene verplaatsingen van bevolking en door de ongehoorde prijsstijging der bouwmaterialen en arbeidsloonen, die het bouwen van woningen als onderneming vrijwel onmogelijk maakt. Sprekend zijn voorzeker de cijfers, genoemd in een in dit nummer onder „Varia" overgenomen stukje uit de Haagsche Bouwkunst.

Of die cijfers geheel betrouwbaar zijn, kan wel niet gecontroleerd worden, maar ook al mochten zij bij onderzoek blijken, niet volkomen juist te zijn, dit zou hier weinig ter zake doen, want het feit, dat de prijzen op ongehoorde wijze zijn opgeloopen, behoeft niet meer geconstateerd te worden. Dat zij kunstmatig zijn opgedreven is in vele gevallen ook wel als zeker aan te nemen, al wordt dit natuurlijk bewist door degenen, die belang hebben bij die opdrijving.

Als steeds wordt ook hier weder de verbruiker het slachtoffer van de hebzucht dergenen, die de schoone gelegenheid, om misbruik te maken van den crisistoestand, niet willen laten voorbijgaan. Wat daartegen te doen is, is een economisch vraagstuk, waarvan de oplossing eigenlijk niet op onzen weg ligt. Wanneer de toestanden in het bouwvak echter van dien aard worden, dat zij het bouwen momenteel geheel onmogelijk en, wie weet voor hoe langen tijd, hoogst bezwaarlijk maken, is men wel gedwongen de zaak ook van de economische zijde te beschouwen, al ware het alleen, om eenigszins te kunnen beoordeelen of de maatregelen, die ter voorziening in den woningnood worden genomen en aanbevolen ook werkelijk eenige verbetering in den toestand beloven.

Met de invoering der Woningwet is het woningvraagstuk een onderwerp van Staatszorg geworden, maar de regeering, die die wet invoerde, heeft zeker nog slechts een vaag denkbeeld gehad van de moeilijkheden, waartegenover de overheid zich, na betrekkelijk weinige jaren, diementengevolge geplaatst zou zien. Die moeilijkheden zijn thans wel van zeer buitengewonen aard. Zooals wij reeds opmerkten bestond de woningnood feitelijk al, omdat men het woningvraagstuk te lang verwaarloosd had. Dat er eenmaal gebrek aan woningruimte zou komen had men anders, op grond der bevolkingsstatistiek gemakkelijk vooruit kunnen aantoonen, maar men heeft te lang gemeend, dat het particulier initiatief en de particuliere ondernemingsgeest wel in de behoefte zouden blijven voorzien, gelijk dit zoo vele jaren het geval was geweest. De treurige gevolgen van dit laissez-aller zijn niet uitgebleven en bij het woningonderzoek op schrille wijze aan het licht gekomen, vooral in de groote steden, maar evengoed in kleinere plaatsen en zelfs op het platteland, daar waar men dat allerminst zou hebben verwacht.

Het moet worden erkend, dat de verbetering in de woningtoestanden en de voorziening in den woningnood over het algemeen met ijver en toewijding zijn ter hand genomen, maar dat men toch eigenlijk nog aan het begin van het groote werk was, toen de crisis intrad. Niet alleen werd daardoor een normale en gelijdelijke uitvoering van plannen voor zooveel mogelijk afdoende verbetering zeer belemmerd, zoo niet dadelijk stopgezet, maar de nood steeg tengevolge van de bekende oorzaken en hij is op het

oogenblik zoo hoog gestegen, dat de toestand terecht bedenkelijk wordt geacht. Men is vrijwel ten einde raad, wat wel daaruit blijkt, dat waar anders deskundigen en onkundigen gewoonlijk even gul zijn met raadgevingen in het algemeen belang, thans ten opzichte van dit gewichtig vraagstuk een ongewoon stilzwijgen wordt in acht genomen. Men verwacht blijkbaar uitkomst van het komende Woningcongres. Daar zal het ongetwijfeld niet aan redevoeringen ontbreken, maar of men daarmede bereiken zal, dat een practische oplossing wordt gevonden èn practische maatregelen aan de hand worden gedaan, komt ons twijfelachtig voor. Groote verwachting hebben wij er niet van, hoe gaarne wij ook zouden wenschen, dat het anders ware.

Op zulk een congres kan men over allerlei beginselen gemakkelijk redeneeren, het voor en tegen van verschillende maatregelen in lengte en breedte overwegen en uitpluizen, voorstellen doen, moties en conclusies aannemen en lijvige rapporten concipieeren, maar buiten de congreszaal staat de werkelijkheid, die met moties en rapporten niet geholpen wordt uit den noodtoestand.

Het vraagstuk heeft zooveel kanten bovendien, dat het gevaar van spraakverwarring op zulk een congres geenszins uitgesloten is. De leiders zullen o. i. vrij wat moeite hebben, de discussies te houden in sporen, die althans tot eenige, zij het ook theoretische, resultaten voeren.

Uit het weinige, dat in de dagbladen over den woningnood geschreven is, blijkt o. i. duidelijk hoe weinig men zich eigenlijk rekenschap geeft van de consequenties die moeten voortvloeien uit de maatregelen, die men aanbeveelt. In het reeds aangehaalde stukje over duur bouwen in de Haagsche Courant wordt bijvoorbeeld alleen van bouwen op zeer ruime schaal, van overheidswege, een eenigszins afdoende oplossing van het woningvraagstuk verwacht. In gewone tijden kan een onderneming op ruime schaal in den regel goedkooper werken dan een klein opgezette, maar hier schijnt de schrijver te gevoelen, dat ook de ruime schaal geen uitkomst zal kunnen geven. Daarom concludeert hij dan tot een meer intensieve exploitatie der bestaande woonruimte. Distributie van woonruimte durft hij niet onvoorwaardelijk aan te bevelen en toch is distributie, in de hier aangeprezen meer intensieve exploitatie, zouden wij zeggen, de onafwendbare consequentie. Dat men er huiverig voor is, met de distributie-misère op ander gebied dagelijks voor oogen, is alleszins verklaarbaar, maar dat het denkbeeld gerezen is, verwondert ons in geenen deele, daar het nogal voor de hand ligt. De verdeeling der woonruimte is zeer ongelijk, hetgeen vooral in de groote steden aan het licht komt. Vele groote huizen worden slechts door zeer kleine gezinnen bewoond, terwijl het woningtoezicht een, eigenlijk nog kort geleden aangebonden, fellen strijd te voeren heeft tegen de overbevolking van kleinere en kleine woningen, die in plaats van af te nemen, thans begrijpelijkerwijze, alle verordeningen ten spijt, hand over hand toeneemt. Zullen zij, die over ruime woningen beschikken en daarvan vaak geheele verdiepingen feitelijk ongebruikt laten, gemakkelijk te vinden zijn, om de ongebruikte ruimte aan anderen af te staan? Het wil ons voorkomen, dat wij hier voor een vraag geplaatst worden van zoo ingrijpenden aard, dat zij ten volle een afzonderlijke bestudeering zou vereischen, want de rechtskwesties, die hierbij te pas komen, zijn nu niet juist van de eenvoudigste.

Wij zullen thans op het vraagstuk der woningdistributie niet verder ingaan, doch willen alleen vermelden, dat het Nieuws van den Dag, blijkens een hoofdartikeltje van een der laatste dagen alreeds een stap verder gaat, dan het Haagsche Blad en eenvoudig de vraag stelt, wanneer wij nu regeeringswoningen zullen krijgen. De vraag lag, nu wij zooveel regeeringsartikelen kennen en gebruiken evenzeer voor de hand, maar de schrijver, uitgaande van de stelling, dat de overheid moet ingrijpen, waar het particulier initiatief te kort schiet, maakt zich, ook al zou men deze stelling, wat zij zeker niet is, voor een uitgemaakte waarheid houden, van het antwoord nogal gemakkelijk af wanneer hij schrijft:

„Terecht heeft de regeering ingezien, dat er meer valt te doen dan het stellen van maximumprijzen. Er moet meer woningruimte zijn, zooals er meer laadruimte wordt vereischt in de scheepvaart. En 't kwaad is hier lichter te verhelpen dan daar. Een groot schip bouwt men niet binnen een jaar, woningen toovert men bijkans uit den grond. In Den Haag richtte men in 14 dagen voor Engelsche geïnterneerden een kamp op. Bouwmateriaal ontbreekt stellig nog niet geheel en moet worden aangevoerd."

„Vóór dit opraakt, vóór de grond gelijk alreeds de woningen tot fancy-prijzen wordt opgedreven, zal onze regeering moeten inzien, dat zij zich in de plaats dient te stellen van den onwilligen of den onmachtigen eigenaar. Vrijheid, blijheid: goed. Moet de wet van vraag en aanbod blijven gelden, dan gelde zij ook voor het Gemeenebest, die groote coöperatie, welke minstens even oude rechten heeft als welke coöperatie of alleenstaande huiseigenaar ook. Dan zal die groote coöperatie in 't groot grond moeten koopen en in 't groot huizen moeten bouwen om haar leden aan onderdak te helpen; nabij de steden voor hen wier werk hen aan de stad bindt; in weinig bebouwde streken en op de vele nog woest liggende gronden voor wie bij het hedendaagsche snelle verkeer en de toenemende neiging voor buiten wonen, eenigen afstand niet schuwt. Geen kan dit met zoo groote zekerheid doen als de Staat: wat is er veiliger en winstgevender belegging voor het Rijk dan het voorzien in een zoo toenemende behoefte van zijn steeds toenemende bevolking? Een sekuurder en beter rendeerende geldbelegging is er niet. Men stare zich niet blind op het „tijdelijke" van den tegenwoordigen toestand: het is niet zeker of wel een der thans geborenen den vrede zal beleven — en wat dan nog. Zeker is alleen dat er altijd een toenemende behoefte aan voedsel, kleeding, woning zal zijn."

„Onze regeering was verantwoordelijk voor het binnenhalen van duizenden vreemdelingen. Wij laken dat niet, wij prijzen het. Maar tegelijk wijzen wij nogmaals met nadruk op haar verantwoordelijkheid tegenover het eigen volk".

Het is wel beschouwd maar goed, dat de schrijver, de hier ter overweging aangeboden denkbeelden niet verder uitwerkt. Omtrent de vredeskansen is hij niet optimistisch gestemd; ook wat betreft het tijdelijke van den tegenwoordigen toestand gelooven wij, met hem van meening te verschillen en de zekerheid, dat er altijd en overal een toenemende behoefte aan voedsel, kleeding en woning zal zijn, kunnen wij evenmin aannemen, zoolang er in ons land nog steden en dorpen zijn, waar de bevolking stilstaat of zelfs achteruit gaat.

Wordt vervolgd.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Dezer dagen hield de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst haar ledenvergadering in haar gebouw te Amsterdam.

Naar aanleiding van verschillende klachten van architecten over moeilijkheden bij het verkrijgen van bouwmaterialen, nam de vergadering met algemeene stemmen de volgende motie aan:

„De ledenvergadering der M. B. V. A.,

„gezien de nog steeds voortdurende prijsstijging van alle bouwmaterialen en de daaruit voortvloeiende klimmende moeilijkheid, soms onmogelijkheid tot het bouwen — gezien de daardoor reeds ontstane en steeds grooter wordende werkeloosheid, zoowel onder werklieden als onder architecten en aannemers en hun personeel, noodigt het bestuur der M. B. V. A. uit aan den minister van landbouw enz. te doen weten, dat ernstig in twijfel wordt getrokken of de samenstelling en werkzaamheid van de Rijkscommissie voor hout, voor ijzer en voor baksteen en verdere bouwmaterialen — wel doeltreffend mag worden genoemd; en den minister te verzoeken, alsnog die maatregelen te willen nemen, die een meer normale bouwbedrijvigheid bevorderen.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 4. Een Stedenboek (slot).
De stad der Bataven en de Romeinsche vesting te Nijmegen, met afbeelding.
Sneldichten, door Candidus. Fusie. — Het Signaal.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.

ONZE WONING No. 32. De muuropeningen der woning, VI (vervolg), met afbeeldingen.
Architectuur, VI (vervolg).
Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 4. Ter herinnering aan N. H. Nierstrasz, door ir. R. A. van Sandick, met portret.
Prof. dr. H. A. Lorentz, door ir. R. A. van Sandick.
Uit ons parlement. Tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder concessie.
Ingezonden Stukken. De electriciteitsvoorziening van Nederland, door Ir. dr. F. G. Waller. — Electriciteitsvoorziening van Zuid-Holland, door Ir. H. A. van IJsselsteijn. — Betonpalen, door Ir. J. G. Christiaanse, met afbeeldingen. — Betonpalen, door Ir. J. F. Huisman.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 4. M. T. O. — Verslag van de buitengewone Bondsbestuursvergadering. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 4. Nederl. Aannemersbond. Officie mededeelingen.
De overeenkomst tusschen den bouwheer en den architect, door Mr. I. van Creveld te Amsterdam, beoordeeld door Mr. Egbert J. C. Goseling te Amsterdam.
Uit de Staatscourant. Cement.
Invoer van Engelsche Portland-Cement.

KALENDERS. Er zijn in het begin van dit jaar bijzonder weinig wandkalenders in het licht verschenen. Vele firma's hebben blijkbaar voor ditmaal, wegens de ongunstige tijdsomstandigheden en de duurte van papier en druk, afgezien van deze, voor weinige jaren nog zoo veelvuldig toegepaste reclame en wat er verschenen is, althans op onze leestafel is van te weinig beteekenis, om er melding van te maken.

Daarom was het ons een aangename verrassing, kennis te maken met de maandkalender, uitgegeven door de Afdeeling Lithografie der Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage. Hij is ontworpen in den trant der bekende Quellinusschool-kalenders, doch wij zouden zeggen, origineeler van opvatting en zeer goed geslaagd, wat de kleur betreft. Ofschoon er een monogram A. V op voorkomt, is het ons niet gelukt te ontdekken, met wiens werk wij hier eigenlijk te doen hebben en wij vermoeden dus, dat de kalender door een of meer der beste leerlingen, onder leiding van den leeraar voor de afdeeling Lithografie, is ontworpen en uitgevoerd.

Vroeger reeds kwam in ons bezit de maandkalender van de Levensverzekering-maatschappij Noord-Brabant te Waalwijk. Hoeveel werk hiervan gemaakt is kan blijken, alleen reeds uit de mededeeling, dat deze kalender bestaat uit twaalf afzonderlijke bladen, elk met een quasi-moderne veelkleurige versiering, telkens gevarieerd. De kunstwaarde blijft echter beneden het middelmatige en men kijkt dan nog liever naar een kalender, als bijvoorbeeld die van de firma De Beer & Gnirrep te Amsterdam, die in het geheel geen aanspraak maakt op aesthetische qualiteiten. Beide laatstgenoemde kalenders kosten niettemin zeer waarschijnlijk aan de uitgevers een aardig bedrag. Men vraagt zich af, zouden zij ons, zonder dat het hun een cent meer behoefde te kosten, of voor een bagatel meer, niet wat beters thuis kunnen sturen?

Wanneer firma's als de bovengenoemde, zich tijdig in verbinding stelden met de directie van een of andere kunstnijverheids- of teekenschool, gelooven wij, dat zij de meeste directeuren en leeraren bereid zullen vinden hen aan een ontwerpje voor een kalender te helpen. Menig leeraar zou o.i. gaarne de gelegenheid aangrijpen, om zijn leerlingen hun krachten eens te laten beproeven aan een opdracht van practischen aard en het resultaat zou aan het onderwijs en aan de reclame beide ten goede kunnen komen.

Varia.

DURE TIJD.

In een artikeltje over „Duur bouwen" schreef de Haagsche Courant dezer dagen o.a. het volgende:

Een treffende illustratie, wat de duurte betreft, vinden wij in een ons toegezonden vergelijkenden staat, zijnde de begrooting voor den bouw van 7 panden: 1e. voor den prijs der materialen en de loonen van begin 1914; 2e. naar de thans geldende prijzen:

	1914	1918
Transportkosten	f 339.25	f 360.—
Sluiten van een Hypotheek	„ 312.45	„ 1800.—
Taxatiekosten	„ 50.—	„ 50.—
189 heipalen	„ 1890.—	„ 8316.—
189 heipalen inheien	„ 472.50	„ 1134.—
Graven en platen leggen	„ 94.50	„ 200.—
Waalsteen 350.000 op het werk	„ 4725.—	„ 14700.—
Ysselsteen 175.000 op het werk	„ 1137.20	„ 2625.—
Tegels op privaten	„ 170.—	„ 225.—
Specie	„ 1120.—	„ 3355.—
Fannen 18.200	„ 637.—	„ 1001.—
IJzeren balken	„ 420.—	„ 1260.—
Rioolbuizen	„ 245.—	„ 855.—
Metselwerk	„ 3220.—	„ 6440.—
Hout	„ 7700.—	„ 17325.—
Loor timmerwerk	„ 3710.—	„ 7420.—
Steenhouwerwerk	„ 840.—	„ 1800.—
Loodgieters- en Gasfitterswerk	„ 2310.—	„ 9650.—
Schilderswerk	„ 2240.—	„ 5250.—
Stukadoorswerk	„ 2275.—	„ 4700.—
Behangerswerk	„ 420.—	„ 1700.—
IJzerwerk, knoppen, sloten enz.	„ 840.—	„ 3360.—
Gemeente-aansluitingen	„ 420.—	„ 420.—
Grondwerk	„ 335.—	„ 370.—
Bewaking	„ 125.—	„ 125.—
Uitvoeringsonkosten	„ 700.—	„ 1200.—
Risicopost		„ 1859.—
Totaal aan bouwkosten	f 36747.90	f 94500.—
Men rekent hierbij grond	„ 11970.—	„ 11970.—

De totale kosten der panden zijn f 48717.90 f 106470.—

De bouwkosten dezer panden, elk bestaande uit benedenhuis, 1e en 2e verdieping, met een totalen bouwinhoud van 6300 M³., zouden in 1914 bedragen f 36.747.90 of f 5.85 per M³., en thans f 94.500 of f 15 per M³. Een stijging dus van f 9.15 per M³.

Uit deze cijfers, die voor zichzelf spreken, blijkt wel, dat de particuliere bouwer voor eigen risico niet meer kan bouwen, omdat een tot de bouwkosten evenredige huur onmogelijk door den huurder kan worden opgebracht. De bouw zou alleen nog mogelijk zijn met steun uit de openbare kas.

maar die steun zou dan zóó belangrijk moeten zijn, dat 't zeer de vraag is, of de openbare kas in dezen tijd die zware offers zou kunnen brengen; immers alleen wanneer op zeer ruime schaal de bouw ter hand wordt genomen, kan daarvan een eenigszins afdoende oplossing van het woningvraagstuk worden verwacht. Wat thans door particulieren of corporaties met steun uit de openbare kas, of door de overheid zelf, wordt gebouwd, is — hoe welkom natuurlijk ook! — voor leniging van den woningnood volstrekt onvoldoende.

Voorloopig zien wij dan ook geen andere oplossing — een gedeeltelijke oplossing slechts, wel-is-waar — dan een meer intensieve exploitatie van de bestaande woonruimte. „Distributie" van woonruimte, die zeer diep in het individueele leven ingrijpt, zouden wij zoo lang mogelijk willen uitstellen, maar wij blijven er bij, dat door opheffing van alle verbod van onderverhuring (eventueel met schadeloosstelling voor den verhuurder) reeds véél zou zijn te bereiken. Zeer zeker wordt daarmee geen ideale toestand verkregen, maar wij leven nu eenmaal in een zeer bijzonderen tijd, waarin men zijn eischen niet te hoog mag stellen.

HET HOOGOVENBEDRIJF IN NEDERLAND.

Slot.

De schrijver richt dan zijn aandacht op de mogelijkheid van afzet en hij gaat daarbij uit van de omstandigheid, dat het nieuwe bedrijf in hoofdzaak beoogt de vervaardiging van zgn. kwaliteitsmateriaal, Siemens-Martin-ijzer, waaraan voor onzen scheepsbouw groote behoefte bestaat. In Nederland zijn de scheepsbouw- en de machine- en constructiefabrieken, alsmede tal van andere speciaal-industrieën tot belangrijke ontwikkeling gekomen. Onze geografische ligging en onze historische vaardigheid op het gebied van scheepsbouw zijn de oorzaken geweest, die in ons land aan deze bedrijven een aanzienlijke ontwikkeling hebben gegeven. Wij liggen ingesloten tusschen de grootste industrielanden van de wereld. Onze prachtige waterwegen, onze ligging aan de kust waarborgen ook voor de toekomst een centralisatie van handel en nijverheid op onzen bodem. Niemand betwijfelt of onze industrie is terdege gevestigd, in staat aan de buitenlandsche concurrentie het hoofd te bieden en voorbestemd tot verdere belangrijke uitbreiding. Het nieuwe hoogovenbedrijf vindt zijn afnemers naast de deur. De derde hierboven genoemde voorwaarde is dus vervuld.

Na deze theoretische uiteenzettingen onderzoekt de schrijver de practische mogelijkheid. Hij vreest de vergevorderde bedrijfsconcentratie bij onze buren niet. Natuurlijk zal het nieuwe bedrijf met moeilijkheden te kampen hebben. Indien echter de basis gezond is en de nieuwe onderneming op den loyalen steun kan rekenen van de belanghebbenden in Nederland (en dat wordt buiten twijfel gesteld door de personen, die aan de zaak deelnemen), dan zal de onderneming er komen ten spijt van mogelijke concurrentie. En dan wordt deze onderneming de sluitsteen van het gebouw, waarop onze Nederlandsche metaalindustrie is opgetrokken. Die industrie is gegroeid tot een omvang, waarop zij behoefte heeft aan een eigen hoogovenbedrijf. De totstandkoming van dit bedrijf is een voorwaarde voor haar verdere uitbreiding.

Tenslotte wijdt de schrijver nog een woord aan het tijdstip, waarop tot de oprichting dezer nieuwe onderneming besloten werd. Twee opmerkingen werden hierover wel vernomen. De eerste is dat het initiatief tot de oprichting genomen werd onder den druk van de oorlogstoestanden en dat dus de overwegingen, die tot dit besluit geleid hebben, niet meer zullen gelden, als eenmaal de vrede is weergekeerd. De tweede opmerking is, dat de bouw van de fabrieken bijzonder duur zal zijn tengevolge van de hooge prijzen, die nog lang na den oorlog voor allerhand bouwmateriaal en voor machinedeelen zullen blijven gelden. Wat de eerste opmerking betreft, zij erkend dat inderdaad de volkomen afhankelijkheid van het buitenland voor ijzermateriaal, zooals die in deze tijden gebleken is, de stappen tot oprichting der nieuwe onderneming wel verhaast zal hebben, ofschoon reeds vóór den oorlog de hoogovenplannen bezig waren te rijpen. Maar al is de oorlogstoestand misschien een krachtige impuls geweest om tot de oprichting te besluiten, ontkend moet worden, dat bij de beoordeeling van de bestaansmogelijkheid dezer onderneming rekening wordt gehouden met de abnormale toestanden van het oogenblik. De nieuwe onderneming is geen uiting van eng nationalisme en rekent voor haar ontwikkeling geenszins op tegen concurrentie afgesloten afzetgebieden, doch is integendeel het product van het steeds meer veldwinnend bewustzijn, dat wij de arbeidsmogelijkheden, welke ons land oplevert, tot ontwikkeling moeten brengen.

Wat de tweede opmerking betreft, wordt niet ontkend, dat de bouwkosten der fabrieken hooger zullen uitvallen dan dat voor den oorlog het geval zou zijn geweest. Maar onze Zuidelijke buren staan er niet beter voor. Niemand behoeft zich illusies te maken over hetgeen er van de Belgische industrie in deze jaren overblijft. De Belgische hoogovens en ijzerfabrieken (ook ettelijke Fransche) worden, practisch gesproken, gedemonteerd en zullen na den oorlog van meet af aan moeten worden opgebouwd. Wat de Duitsche fabrieken betreft, de vernieuwingen, welke na den oorlog noodig zullen zijn om de abnormale slijtage van deze jaren te herstellen, zullen ook daar de bouwrekening aanzienlijk doen stijgen. Instede dan ook van het oogenblik voor de oprichting uit dit oogpunt ongunstig te achten, zijn wij van oordeel, dat hoe eerder de fabrieken in werking zijn, hoe beter dat zijn zal. Na den oorlog zal er heel wat werk aan den winkel zijn om het vernielde te herstellen en mochten de Nederlandsche hoogovens en staalfabrieken daar nog hun deel van kunnen krijgen, dan zullen de financieele baten niet uitblijven.

„In het voorgaande", aldus eindigt de heer K. zijn belangwekkende beschouwing, „hebben wij ons uitsluitend bepaald tot de vraag, of de nieuwe onderneming „op zichzelf" beschouwd bestaansrecht heeft. De groote gevolgen, die een bloeiende ijzerertsverwerkende industrie voor ons land en onze kolonieën kan hebben, hebben wij niet onderzocht. Wat dat betreft zij hier alleen gewezen op de talrijke nevenbedrijven, die er uit voort zullen komen, zooals daar o.a. zijn: de cementfabricatie en de krachtige uitbreiding van de ijzerverwerkende industrieën in hare tallooze vertakkingen, die daardoor mogelijk wordt; verder op de wisselwerking, die ontstaan zal tusschen het bedrijf aan de kust en de opkomende bedrijvigheid in Limburg. Volstrekt niet uitgesloten moet het worden geacht dat ook in Limburg een hoogovenindustrie zal kunnen opbloeien, indien de transportmiddelen, die de Limburgsche kolen naar de kust brengen, met ertsen beladen retourvracht kunnen krijgen. Ook voor de Nederlandsche havens is de vestiging van het bedrijf, dat zelfs met den geprojecteerden bescheiden omvang ca. 1.000.000 ton producten zal aan- en afvoeren, geen onverschillige zaak.

In het kort, de hoogovenonderneming is geen ding op zichzelf, maar de totstandkoming ervan zal tengevolge hebben, dat, zooals een medewerker in het Polytechnisch Weekblad het uitdrukt, in de toekomst alle vragen, in verband staande met de ijzerproductie, van binnen uit bekeken zullen worden, waardoor mogelijkheden dichtbij worden gezien, die kort geleden nog veraf leken."

BRONGAS.

De beperking, die in dezen tijd ten opzichte van het gebruik van gas wordt opgelegd, heeft in sterkere mate de aandacht doen vestigen op het brongas en de vraag doen rijzen: waarom dit gas, dat niets kost, niet op groote schaal kan worden geëxploiteerd?

Het „Economisch Weekblad" zet uiteen, wat brongas eigenlijk is. Het bestaat hoofdzakelijk uit licht koolwaterstof of methaan (CH_4) en komt op tal van plaatsen in den grond voor. Roert men met een stok in slooten en poelen, dan zal het op menige plaats in den vorm van gasbellen opstijgen. Op sommige plaatsen stroomt het als een brandbaar gas van zelf uit den bodem door scheuren en spleten of vertoont zich bij het boren van gaten of putten in den grond. Vooral komt dit in de petroleumstreken veel voor en als voorbeeld zou kunnen dienen Petersburg in Pennsylvanië, waar het gedurende geruimen tijd door buizen naar de stad geleid, en tot verlichting en verwarming diende, totdat de gasaanvoer plotseling ophield. Hier heeft men dus het bewijs, dat het denkbeeld niet nieuw is, dat een exploitatie in het groot werkelijk reeds is ter hand genomen. Dat het resultaat na eenigen tijd negatief bleek, behoeft daarom nog niet af te schrikken, want in 1892 werd opnieuw in de nabijheid dier laatste stad een gasbron gevonden, die toen weder dadelijk in gebruik werd genomen.

Evenzoo werd in 1894 bij een boring in Indiana op 240—300 M. diepte zulk een aanzienlijke hoeveelheid brongas aangetroffen, dat 18 steden, waaronder Chicago, er mede van licht- en kookgas konden worden voorzien.

Ook in Europa zijn op tal van plaatsen uitstroomingen van brandbare gassen voorgekomen, zooals in Hannover, bij Chatillon, bij Parma, St. Barthelemy enz., echter slechts zelden in zulke hoeveelheden, dat het gas practisch bruikbaar was. Wellicht zou men bij een meer wetenschappelijk onderzoek en boringen hier en daar wel tot een ander resultaat kunnen komen.

Een feit is het toch, dat slechts in weinige gevallen de zaak ernstig is ter hand genomen.

Ook in ons land komt het veelvuldig voor. Zelfs uit zeer oude tijden wordt melding gemaakt van gas, dat uit den bodem stroomt en van zelf ontbrandt, voornamelijk uit Friesland.

Eerst in de laatste halve eeuw is men er hier te lande meer de bijzondere aandacht aan gaan wijden. In 1850 werd te Amsterdam en in 1871 te Delft de zaak ter hand genomen, doch gold het hier meer een onderzoek naar den aard van het gas zelve, dan dat men aan een praktische toepassing dacht. In de laatste jaren namen vooral in de lage westhelft van ons land de vindplaatsen belangrijk toe en werd het niet alleen in stilstaande wateren, maar ook in putten aangetroffen en wel in zulk een hoeveelheid, dat aan — zij het dan ook plaatselijke — practische aanwending gedacht kon worden, als bijv. in den „Braak", een deel van den polder Zeevang in de buurt van Etersheim, aan den westelijken oever der Zuiderzee tusschen Edam en Hoorn, verder aan den Kwadijkerweg in den Beemster, bij Enkhuizen, te Delft, in verschillende droogmakerijen in Zuid-Holland, op eenige plaatsen in Friesland, enz.

In Noord-Holland had men ook opgemerkt, dat bij het slaan van Norton-putten niet alleen water opwelde, maar dit ook een meer of min groote hoeveelheid gasbellen medevoerde, die brandbaar waren. Eerst in 1895 kwam men echter op het denkbeeld, dit gas te verzamelen en wel in de Beemster. Eenige jongens hadden daar in de buurt met lucifers gespeeld en daardoor was een vrij groote ontploffing ontstaan.

Dit gaf den heer Jan Lankelma te Purmerend, die het bestaan van het gas reeds lang kende, aanleiding te beproeven of het niet in voldoende hoeveelheid kon verzameld worden voor practische doeleinden en hij slaagde daarin werkelijk zoodanig, dat hij zijn geheele boerderij en bijbehoorende behuizing er mede kon verlichten. Sedert wordt in honderden plaatsen in de laatste jaren in Noord- en Zuid-Holland, Zeeland en het alluviale gedeelte van Friesland van het brongas partij getrokken en wel op de meest uitgebreide schaal te Wormer, waar den geheelen nacht de papierfabriek door 200—300 lichten verlicht wordt. Het gas is hier een nevenproduct van het welwater, dat voor de papierfabricage gebruikt wordt.

De wijze waarop in ons land het brongas tot verlichting en verwarming wordt aangewend, is zeer eenvoudig. Een plaatijzeren reservoir, welks grootte evenredig is aan de hoeveelheid gas, die de bron per etmaal oplevert, dient als gasketel, waarin men gelijk aan die bij de gasfabrieken, het gas dat door de Nortonbuis wordt meegevoerd, opzamelt. Aan den bovenwand van het reservoir bevindt zich een kraan, verbonden aan een buis, die het gas rechtstreeks brengt in de buisleiding, uit ijzeren pijpen saamgesteld.

Nu doet zich echter het bezwaar voor, dat het gas zeer zwak lichtgevend is en men er dus door middel van kousjes gasgloeilicht uit moet vormen; maar daarbij doet zich weder een ander bezwaar voor, n.l. dat het brongas bij verbranding in een brander met luchttoevoer van te lage temperatuur is om het geheele kousje voldoende sterk in gloeiing te brengen, wat echter kan verholpen worden door het gas te carbureeren, n.l. er dampen van koolwaterstoffen aan toe te voegen, die rijker aan koolstof zijn dan het gas zelf.

Dat het gas om het practisch te kunnen aanwenden, dus niets kost, is niet juist.

Maar toch blijft het in elk geval op zichzelf goedkooper dan dat men het eerst uit de steenkolen moet halen.

Tot zoover zou dus niets in den weg staan het op groote schaal te gaan exploiteeren. Maar nu rijzen echter weder andere bezwaren, waarop gewezen wordt in een lezenswaardig artikel, dat dezer dagen in „Handelsberichten" voorkwam, bezwaren van zoo ernstigen aard, dat het zeker de vraag blijft of het wel ooit tot practisch gebruik op groote schaal zal kunnen komen.

De ondervinding heeft n.l. aangetoond — zoo lezen wij daar — dat het natuurlijke brongras niet in onbeperkte hoeveelheid in den bodem ter beschikking is. Men kwam namelijk al spoedig tot de ervaring, dat de aanboring van nieuwe bronnen in de nabijheid van bestaande installaties slechts matige resultaten opleverde. Zelfs moest men op groote boerderijen, waar veel gas verbruikt werd, allengs op verschillende plaatsen nieuwe aanboringen tot stand brengen, om den gashouder voldoende gevuld te krijgen. De ter beschikking komende hoeveelheid gas schijnt bovendien in belangrijke mate afhankelijk van de werking van het bodemniveau. Op de grootste diepte is de stijging het sterkst, evenals in de onmiddellijke nabijheid der zee. Daar ook de barometerstand invloed op de toestroomingssnelheid van het gas uitoefent, heeft men in deze omstandigheid een bevestiging gezien van de meening, dat het gas zich als het ware in een natuurlijken gashouder bevindt, die echter niet zonder bezwaar en stellig niet op groote schaal kan worden aangesproken, zonder dat deze natuurlijke gashouder zeer sterk zakt.

De winning van het gas toch kan slechts plaats vinden door het van het bronwater, waarin het zich bevindt, af te scheiden. Teneinde die afscheiding te bevorderen, wordt het uit de bron of put opgestegen water over fijne verdeelinrichtingen geleid, opdat het gas gemakkelijker gelegenheid bekome daaruit te ontwijken. De uit het water vrijkomende hoeveelheid gas varieert van 2—6 pct. hoogstens. In enkele gunstige gevallen is een hooger percentage, zelfs 18 pct. gas gewonnen. Dit zijn echter uitzonderingsgevallen gebleven.

Wanneer men aanneemt, dat op een kleine boerderij al

spoedig 2 M³. gas per dag verbruikt zal worden, zal men dus per dag reeds minstens het twintigvoud aan water aan den bodem moeten onttrekken, in vele gevallen zelfs aanzienlijk meer. Dit water is noch voor menschelijk, noch voor dierlijk gebruik geschikt; men dient het dus zoodanig te doen wegvloeien, dat het slootwater, waaruit het vee moet drinken, daarmede niet kan worden verontreinigd. Uiteraard vormt ook dit feit een bezwaar tegen het maken van installaties voor brongas op ruime schaal.

Ook verlieze men niet uit het oog, dat in de laag gelegen polders het water weer moet uitgemalen worden, wat natuurlijk kolen vereischt. Wat aan de eene zijde is gewonnen, gaat dus weer aan de andere zijde teloor.

Van veel grooter beteekenis is echter, dat niet op willekeurige plaatsen naar believen gas aan den bodem kan worden onttrokken; immers de daarmede gepaard gaande enorme wateronttrekking levert het groote gevaar voor bodemverzakking met zich. Ging men inderdaad tot een krachtige exploitatie van den in den bodem aanwezigen voorraad gas over, dan zou men eene snelle daling van het maaiveld in de hand werken. Hierdoor zou de zeer ingewikkelde waterstaatstoestand van ons polderland ernstig benadeeld worden; in elk geval staat men voor allerlei verrassingen en mogelijkheden, die tot groote omzichtigheid nopen. Zoo is het een feit, dat op verschillende plaatsen in Noord-Holland, waar de natuurlijke gasexploitatie het meeste toepassing gevonden heeft, hier en daar op onverklaarbare wijze gaten in den bodem ontstaan zijn, die schier niet te dempen waren en ten slotte door drijftillen (takkenbossen enz.) zijn gedicht. Ook de langen tijd onverklaarde langzame bodemverlaging van verschillende polders begint men thans aan de vermindering van de gashoudende waterlaag in den ondergrond toe te schrijven. Het is n.l. niet te ontkennen, dat op verschillende bekende plaatsen het gas langen tijd gelegenheid heeft gehad onbenut te ontwijken; gaat de techniek deze natuurlijke langzame gasonttrekking zeer sterk bevorderen, dan zal de langzame bodemverlaging belangrijk toenemen; immers de loop van het grondwater blijkt niet in staat de onttrokken hoeveelheid water even snel en in dezelfde mate aan te vullen.

In elk geval schijnt de praktijk voldoende geleerd te hebben, dat men maar niet het brongas op groote schaal in ons land exploiteeren kan zonder andere gevaren in de hand te werken, terwijl de exploitatie voor bepaalde centra zelfs tot geen resultaten zou leiden. Voor op niet te korten afstand van elkaar liggende plaatsen kan — wanneer de bodemformatie daarop is ingericht — de gaswinning goede uitkomsten opleveren. Men mag aannemen, dat het eigenbelang der bewoners hen er toe drijven zal in die streken, waar het brongas wordt gevonden, dit voor verlichting en verwarming aan te wenden. Het is echter om de hiervoren uiteengezette redenen weinig aanbevelenswaard de practische toepassing nog meer in de hand te werken dan reeds in ons platte land normaal geschiedt, waar men voldoende van de voordeelen van het brongas op de hoogte is. Bovendien levert de momenteele buitengewone prijsstijging der metalen en het gebrek aan ijzer een bezwaar op, om de aanmaak der noodige toestellen buitengewoon te gaan forceeren.

Een verder bezwaar tegen exploitatie van brongas op groote schaal is, dat het onder te weinig natuurlijken druk staat, zoodat de stijgkracht onvoldoende is om het gas tot de bewoonde aardoppervlakte te doen geraken. Het moet dientengevolge worden opgepompt, hetgeen dus opoffering van arbeidsvermogen beteekent.

Bij de natuurlijke bronjnstallaties ontmoet men voorts het bezwaar, dat de gaswinning niet geregeld geschiedt. Men moet dus over grootere gashouders beschikken dan strikt genomen noodig zijn, waardoor de kosten belangrijk stijgen.

Veilig mag men bijgevolg aannemen, dat er geen buitengewone aanleiding bestaat nog meer aandacht aan het brongas te wijden dan reeds geschied is. Het is voor toepassing op groote schaal in ons land niet geschikt en men zal dus bij propageering der toepassing geen buitengewone brandstofbesparing in de hand werken.

Niet ondienstig schijnt het nog te vermelden, dat het natuurlijk brongas voor het grootste deel uit methaan bestaat (80—90 pct.), waardoor het ontploffingsgevaar zeer groot is. Herhaaldelijk zijn dan ook ongevallen bij onvoorzichtig gebruik der toestellen voorgekomen. Bij zeer sterke toeneming van het aantal der installaties wordt dientengevolge ook de kans op ongevallen vergroot. Ook dit is een reden om niet tot exploitatie van brongas op groote schaal over te gaan.

KUNST OP BALI.

De eerste Tentoonstelling, welke dit jaar, zoodra tijdsomstandigheden en weersgesteldheid voor een dergelijke onderneming gunstig zullen zijn, in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal worden gehouden, zal bestaan uit een verzameling kunstvoorwerpen van Balineeschen oorsprong.

Beeldhouwwerken, decoratieve kunst, textielkunst, werken uit metaal en verder voorwerpen betrekking hebbende op de verschillende op Bali uitgeoefende kunstambachten, alsmede fotografische opnamen der gebouwen en landschappen alsook van de bewoners van genoemd eiland.

Teneinde deze tentoonstelling zoo volledig mogelijk te doen zijn, wordt een beroep gedaan op de gelukkige bezitters van Balineesche voorwerpen van allerlei aard, om deze in bruikleen af te staan. De Directeur van genoemd Museum is gaarne bereid omtrent een en ander nadere toelichtingen te geven en vleit zich, dat zijn streven met gunstigen uitslag zal worden bekroond.

De prachtige fotografische opnamen van Dr. Krause, alsmede die welke aan de Directie van het Maandblad Indië, „Oud en Nieuw" toebehooren, werden reeds voor deze tentoonstelling toegezegd.

MAHONIEHOUT EN WAT ER VOOR DOORGAAT.

Een bulletin, uitgegeven door het Departement van Landbouw van de Vereenigde Staten, laat onder meer de dubbelzinnigheid zien van het woord mahonie. Werkelijk mahoniehout wordt geleverd door slechts twee nauw verwante soorten boomen n.l. Swietenia mahagoni Jacq en Swietenia macrophilta King, beiden voorkomende in tropisch Amerika. Het naam mahonie met of zonder een nadere aanduiding als Indisch, Madeira, Afrikaansch, Philippijnsch enz. wordt echter gegeven aan meubelmakershout, dat in verschillende deelen der wereld voorkomt. Deze zoogenaamde mahoniesoorten behooren tot 67 verschillende soorten van 41 geslachten welke verspreid zijn over niet minder dan 18 families van het plantenrijk; van sommige der West-Afrikaansche soorten is het niet bekend tot welke familie ze behooren. Om de verwarring nog grooter te maken, wordt het echte mahoniehout nog onder verschillende namen in den handel gebracht.

Gemengd Nieuws.

Verkeersweg bij de Gevangenpoort te 's Gravenhage.

Met 47 tegen 16 stemmen is de onteigeningswet aangenomen, welke de gemeente 's Gravenhage in de gelegenheid stelt, eenige gebouwen langs den Hofvijver te sloopen, ten einde op de minst bezwaarlijke en minst

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

oanesthetische (zij het ook niet: goedkoopste) wijze een behoorlijke verbinding van Buitenhof (Hofweg) en Kneuterdijk te verkrijgen. Ook bij deze oplossing zal een klein deel van den Hofvijver moeten worden gedempt; in stede van 23 M. (gelijk uit het oorspronkelijke plan voortvloeide) zal echter slechts een strook van 5 M. behoeven te worden aangeplempt. De weerspiegeling van de oude huisjes in het water zal men missen, maar het verkeer stelt nu eenmaal zijn eischen en de thans getroffen oplossing schijnt nog het best aan die van het verkeer en van de aesthetica te voldoen. De heeren Beumer en Van der Velden dachten er anders over.

De heer Beumer (A. R., Kampen) erkent dat verbreeding van dezen verkeersweg noodig is. Hij bespreekt de bezwaren tegen het plan tot het leggen van een dam in den Hofvijver, n.l. het feit dat het eigendomsrecht omtrent den vijver niet vaststaat en dat door dien dam de schoonheid van den vijver wordt geschaad. Maar tegen het nieuwe plan, tot uitvoering waarvan dit wetsontwerp is ingediend, bestaan eveneens bezwaren. Ten eerste mag iemand alleen, wanneer de noodzakelijkheid daarvan niet is te ontgaan, van zijn eigendom worden ontzet. De bezwaren tegen het eerste plan, dat van 1909, gelden ook voor het plan van 1916. Voor het eerste is een dam noodig van 20 M. breed, voor het tweede gedeelte een dam van 5 M. Is het twijfelachtig, of men een dam van 20 M. mag leggen, dan geldt dat ook voor een dam van 5 M. En de bezwaren, ontleend aan de eischen der aesthetica, gelden voor beide dammen.

Een breede weg ter plaatse is, naar spr. uitvoerig betoogt, in strijd met het historisch karakter van de Gevangenpoort. Spr. vraagt voorts in verband met den bestaanden woningnood, waar de menschen heen moeten, die in de te onteigenen huizen een bedrijf uitoefenen.

De heer Van der Velde (A. R., Delft) sluit zich bij dit betoog aan, uiteenzettende dat de noodzakelijkheid van dit plan niet vaststaat. Ook op financieele gronden keurt spr. dit plan af. Bij de uitkeering van een deel der oorlogswinstbelasting aan de gemeenten zal er rekening mee gehouden moeten worden, dat voor dit plan tienmaal meer is uitgegeven dan noodig is, als een ander plan wordt uitgevoerd. Het toezicht op het financieel beleid der gemeenten is bij een ontwerp als dit wel degelijk ter sprake te brengen.

De Voorzitter verzoekt den spreker, dit ontwerp thans te laten rusten. Alleen de onteigening is aan de orde.

De heer Van der Velde blijft, met het oog op de gemeentefinancien, tegen het ontwerp bezwaren opperen.

Bouwmateriaal.

De heer Schaad bepleitte dezer dagen in de Zw. Ct. de distributie van overheidswege van bouwmaterialen, om het bouwen in dezen tijd weer mogelijk te maken. Dat er in die richting iets moet gebeuren is zeker en dit hebben ook de Gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag begrepen.

Zij zijn daarom overeengekomen een naamlooze vennootschap te stichten, welke zich ten doel stelt voor gezamenlijke rekening, zoowel in het buitenals binnenland, bouwmaterialen aan te koopen. Ze zal onder leiding staan van een technisch-deskundig directeur en hoogstwaarschijnlijk zetelen in Den Haag. De statuten zullen de bepaling bevatten, dat ook na de definitieve oprichting andere gemeenten zich bij de combinatie kunnen aansluiten

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-Architect te Alphen a. d. Rijn, tevens te belasten met het Grondbedrijf, jaarwedde f 2000.— klimmend tot f 2600. Stukken vóór 14 Februari a.s. aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Architect, aanvankelijk tijdelijk, tevens koopman, om als vertegenwoordiger te reizen. Uitvoerige brieven onder no. 5810, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

— Leeraar in Lijnteekenen en kennis van Bouwconstructies en Werktuigen aan de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer. Diploma civiel-ingenieur en eenige Indische ervaring gewenscht, jaarwedde f 2000.— tot f 3200.—. Zich vóór of op 15 Februari a.s. bij gezegeld adres te richten tot den Directeur, die nadere inlichtingen geeft. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bij het Bouwbureau van de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. Uitvoerige sollicitaties uiterlijk 9 Februari a.s. te zenden aan de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. (1)

— Opzichter, bekend met onderhoud en administratie van perceelen bij Maatschappij. Uitvoerige brieven onder motto »Opzichter« aan Scheltema & Holkema's Adv.-Bur. Rokin 74, Amsterdam. (1)

— Directeur der Gemeente-reiniging te Meppel, jaarwedde f 1500.— tot f 1700.—, vergoeding huishuur f 100.—, duurtetoeslag gehuwden 8 pCt. ongeh. 4 pCt., pensioenbijdrage 7 pCt. Adres op zegel en verdere stukken vóór 8 Februari a.s. aan den Burgemeester. (1)

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 20 Februari 1918,** des namiddags te **2 uren,** zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te BILTHOVEN (de Bildt-Station).

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na 6 Februari 1918 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district, Van de Spiegelstraat 3 te 's Gravenhage, en is, na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders Van Cleef, Spui nº. 28, te 's Gravenhage en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, en door den Districts-opzichter bij de Landsgebouwen, H. W. Hooft te Utrecht.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 13 Februari 1918, des namiddags te 1½ uren.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in de 4e alinea van § 2 van het bestek.

's Gravenhage, 28 Januari 1918.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te UTRECHT.

EXAMEN

voor Aspirant-Opzichter van den Weg en bij het Seinwezen bij den Dienst van Weg en Werken.

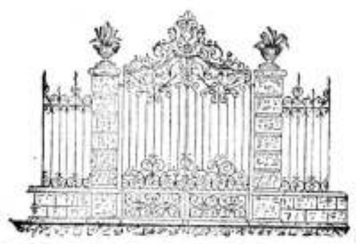
Schriftelijke aanmelding vóór 20 Februari e.k.

Leeftijd niet jonger dan 18- en niet ouder dan 25 jaar

Voorwaarden van toelating tot dit examen zijn aan bovengenoemd adres op franco aanvrage verkrijgbaar.

Industrie- en Handelsadressen.
„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunststandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.
Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.
ADVERTEERT IN DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz.
Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR 90% ONZER CUR SISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
P B N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E J ROTHUIZEN & F WIND

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 9 FEBRUARI 1918 No. 6

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woningnood, Woningbouw, Woningcultuur.

Vervolg (Zie bladz. 34).

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zocht, blijkens de in hare laatste ledenvergadering aangenomen motie (Zie „Vereenigingen" in ons vorig nummer) de oplossing weder ergens anders, namelijk bij de bouwmaterialen. Terecht trekt zij in twijfel, of de samenstelling en werkzaamheid van de Rijkscommissie voor hout, voor ijzer en voor baksteen en verdere bouwmaterialen, wel doeltreffend mag worden genoemd. Wat er aan mankeert zegt zij in de motie niet en zij laat zich ook niet uit over de maatregelen, die genomen zouden kunnen worden om verbetering in den toestand te brengen. De motie bepaalt zich tot het zeer vage verzoek aan den minister, alsnog maatregelen te willen nemen, die een meer normale bouwbedrijvigheid bevorderen. Op een in zoo algemeene termen gesteld verzoek, kan de minister, wanneer hij het niet onbeantwoord terzijde legt, bijna niet anders antwoorden dan in het gunstigste geval, dat maatregelen, als door de adressanten bedoeld, bij hem in overweging zijn.

Hebben de crisiservaringen ons nog niet zooveel wijzer gemaakt, dat een vereeniging van bouwkundigen niet het volkomen nuttelooze inziet van een actie in dezen vorm, wanneer hier van actie gesproken mag worden.

Maar gesteld, dat de Maatschappij, in duidelijk omschreven vorm, bepaalde maatregelen van den minister gevraagd had, om den woeker in bouwmaterialen tegen te gaan en de prijzen daarvan tot een redelijk peil terug te brengen; zou zij ook dan nog niet een verzoek hebben gedaan, waaraan door den minister zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk, kan worden voldaan? Bovendien is de duurte der bouwmaterialen slechts een der factoren, die thans de bouwbedrijvigheid belemmeren; er zijn er nog verscheidene andere en het is niet de duurte der bouwmaterialen, die de woningnood veroorzaakt heeft. Wel heeft de duurte dien nood uitgebreid, zoodat niet alleen gebrek aan onderdak voor den arbeider in hooge mate is toegenomen, maar dit gebrek ook in de betere soorten burgerwoningen meer en meer een dreigend aanzien krijgt.

Het woningvraagstuk is dientengevolge in omvang toegenomen en dat dit meer en meer begrepen wordt blijkt o.a. uit de tuinstadbeweging, die zich in den laatsten tijd inzonderheid in de groote steden heeft geopenbaard. Die beweging is misschien wel eenigszins door den crisistoestand aangewakkerd, maar men kan geenszins zeggen, dat zij daardoor in het leven geroepen is en de prijsstijging der bouwmaterialen heeft haar zeker niet bevorderd, maar werkt integendeel hare ontwikkeling tegen.

Zooals men weet zoekt de tuinstadbeweging de oplossing van het woningvraagstuk, op haar gebied, bij voorkeur langs coöperatieven weg te bereiken. Evenwel beoogt zij vooralsnog meer het coöperatief bouwen dan de invoering van een verder doorgevoerd stelsel van coöperatief wonen, zooals b.v. onlangs door „de Haagsche Post" werd aanbevolen. Volgens dit blad blijkt het ingeboren conservatisme van het menschdom uit niets duidelijker dan uit zijn woningen en tot staving van deze stelling wordt aangevoerd:

„In beginsel zijn zij nog precies dezelfde als de holwoningen in het steenen tijdperk, en wat de onderdeelen betreft, wijken zij zoo goed als niet af van de huizen, die vijf-

honderd jaren geleden werden gebouwd. Rioleering, watertoevoer, en verlichting werden, in de steden althans, coöperatief. Maar verder dan tot deze dingen strekt samenwerking in verband met woningen zich niet uit. Ieder huis stookt nog voor zichzelf, kookt nog voor zichzelf, heeft zijn eigen badkamer, en zijn eigen bediening. En ook al weet iedereen dat dit omslachtig, ongeriefelijk en duur is, dat het vooral het leven der vrouwen omheint met een zielsverengend staketsel van overtollig werk, er komt maar geen verbetering. Het beschaafde menschdom blijft redeneeren my house is my castle, ofschoon dat huis in menig opzicht eer een gevangenis is."

„Waarom probeert iemand, of een groep lieden, het niet eens met coöperatief wonen? Niet met een soort hotel, of met eenig andere inrichting die dat individueele cachet wegneemt waarin nu eenmaal de bekoring ligt van „eigen haard", maar met een complex woningen, zóó ingericht, dat arbeid zooveel mogelijk door coöperatie wordt bespaard, en het onvermijdelijke restant zoo economisch mogelijk langs coöperatieven weg verricht wordt? Waarom bouwt men in een onzer grootere steden niet eens een complex huizen, dat den vermijdelijken, kostbaren en zooveel zorg barenden rompslomp van individueele keukens, kelders, kolenhokken, stookplaatsen en badkamers mist? Een complex huizen met overdekten toegang naar een gemeenschappelijke eetzaal, een gemeenschappelijke badinrichting en een gemeenschappelijke lees- of conversatiezaal? Met gemeenschappelijke centrale verwarming en een gemeenschappelijken staf van dienstboden of werksters, die de individueele kamers, onderling verbonden door een minimum van lastige trappen en gangen, in orde houdt? Juist deze dure tijden met hun gebrekkigen toevoer van allerlei benoodigdheden verlokken tot een proefneming, die o. i. zekerheid van slagen biedt."

Van een zekere overdrijving is het bovenaangehaald betoog niet vrij te pleiten, doch zonder overdrijving gelukt het zelden, de aandacht op het een of ander te vestigen; zij is dus vergeeflijk, evengoed als de naïveteit, waarmede de schrijver zijn denkbeeld, als de afdoende oplossing van het woningvraagstuk aanbeveelt. Men neme slechts de proef, zij zal zijns inziens zeker slagen. Wij zouden in de verzoeking komen, hem te vragen, of hij niet zoo vriendelijk zou willen zijn, het ons voor te doen. Wij zouden den schrijver in de Haagsche Courant, dien wij de vorige week citeerden, wel eens willen vragen, om een uitgewerkt plan voor woningdistributie en zijn collega in het Nieuws van den Dag, om een nadere mededeeling, hoe hij zijn groote denkbeelden practisch uitvoerbaar denkt te kunnen maken, wanneer wij niet wisten, dat zij ons allen zouden wijzen op den minister, althans op de overheid, die men gemakkelijk kan aanspreken en verantwoordelijk stellen, maar toch niet voor dingen, die hun macht te boven gaan. Men verliest in den regel te veel uit het oog, dat in een constitutioneelen staat de macht van de overheid betrekkelijk zeer beperkt is. Zij kan en moet zich in een crisistijd als de onze reeds veel meer macht aanmatigen, dan wij in normale tijden zouden dulden. Daarin schikt men zich, omdat men veronderstelt, dat 't niet anders kan, doch niet zonder critiek en zonder verzet. Gaat het nu wel aan, van de overheid de invoering van maatregelen te eischen, waarvan de consequenties tot een zekere hoogte gelijk staan met die van een revolutie? Wij zouden daarin onzerzijds geen bezwaar zien, wanneer die maatregelen, zoo algemeen als noodig uitvoerbaar en afdoend, zoo algemeen als rechtvaardig werden beschouwd, dat een groote meerderheid in alle klassen der bevolking van de wenschelijkheid der invoering overtuigd was, maar daar is geen sprake van. Integendeel, uit de kleine bloemlezing van denkbeelden, die wij boven hebben gegeven, blijkt wel hoezeer de meeningen omtrent de wijze, waarop het woningvraagstuk op te lossen zou zijn, uiteenloopen. Laat ons slechts enkele punten nog even nader aanstippen.

Het denkbeeld der woningdistributie lijkt misschien heel practisch, maar wij meenen ons niet aan overdrijving schuldig te maken, wanneer wij beweren, dat het in de practijk op reusachtige bezwaren zal stuiten. Telt men die bezwaren niet, stapt de overheid daar overheen en voert zij de distributie in krachtens draconische bepalingen, dan nog is het de vraag of het beoogde doel er mee bereikt zou worden en de kwaal die er mede bestreden moet worden er niet juist door vererger zou. Immers de welgestelden zullen zich aan de lasten wel weten te onttrekken, de middenstand zal er het meest door getroffen worden, een ongewenschte overbevolking van de burgerwoning zal ontstaan naast een nog grooter overbevolking van de volkswoning en zelfs van de onbewoonbaar verklaarde krotten. (Wordt vervolgd.)

De herleving van het College van Rijksadviseurs.

Zoo is dan feitelijk, na jaren van halve maatregelen en betrekkelijke stelselloosheid inzake monumentenzorg, in de vergadering der Tweede Kamer van 29 Januari j.l. besloten tot het opnieuw instellen van een college van Rijksadviseurs.

Zij, die het eerste college van dien aard nog hebben zien geboren worden en, na een kortstondig doch veelbewogen leven, ten grave dalen, zullen wellicht bij het lezen van het bericht het hoofd hebben geschud. Zou Dr. P. J. H. Cuypers, naar wij meenen het eenige lid van het vorig college overgebleven, wel gedacht hebben, dat hij dit nog beleven zou? Zelfs wordt hij als voorzitter genoemd en het noemen van zijn naam schijnt een geruststellende uitwerking te hebben gehad op hen, die vreesden dat de nieuwe „commissie van advies" wellicht te hard van stal zou loopen in een richting, die ongewenscht voorkomt aan de aanhangers der bestaande, slecht geregelde wijze van werken.

Zonder slag of stoot is de nieuwe commissie er niet gekomen. De Nieuwe Rotterd. Courant gaf van hetgeen er in de Kamer over voorgevallen is het volgend résumé:

„De rijkscommissie, welke belast is met de inventarisatie en beschrijving van de monumenten ,krijgt eene „commissie van advies" naast zich. Deze laatste zal den minister voorlichten omtrent de volgorde, waarin de monumenten voor rijkssubsidie in aanmerking komen, en — wat nog wel zoo belangrijk is — over de wijze van restauratie hare meening zeggen. Beide commissies zullen te beschouwen zijn als afdeelingen eener algemeene „rijkscommissie voor de monumentenzorg", waaraan een rijksbureau zal worden verbonden. Aanvankelijk had het in de bedoeling gelegen, den tegenwoordigen secretaris der inventarisatie-commissie (Jan Kalf) tot leider van dit rijksbureau voor de monumentenzorg te benoemen. De heer Kalf zou dan als secretaris der inventarisatie-commissie (voortaan eene „afdeeling") door Dr. Haslinghuis opgevolgd worden, maar zelf belast worden met het secretariaat der algemeene commissie en dat der afdeeling voor het behoud en herstel van de monumenten (zgn. commissie van advies).

Deze plannen zijn in hoofdzaak ongewijzigd gebleven; één concessie heeft de minister echter aan de critici in de Tweede Kamer gedaan. Het directeurschap van het bureau en het secretariaat zullen worden gescheiden, zoo beloofde hij. Deze toezegging leidde tot intrekking van het amendement-De Visser om den betrokken post met f 4500 te verminderen.

De Christelijk-Historische afgevaardigde was namelijk, (evenals mr. Ruys de Beerenbroeck) uitermate bevreesd geweest voor zoodanige versterking van de positie van dr. Jan Kalf, dat deze op het stuk van restauratie van monumenten feitelijk de lakens zou uitdeelen. Zij zien in dezen kunsthistoricus een gevaarlijken nieuwlichter, die aan moderne theorieën oude monumenten opoffert. Al te veel macht mooogt gij dezen doortastenden man niet geven, riepen zij uit; en zij waren zelfs nog nauwelijks tevreden, toen de minister beloofde, althans een der aan dr. Kalf toegedachte functies aan een ander op te dragen.

Tegenover deze afgevaardigden stonden zij, die met de heeren Van Beresteyn, De Savornin Lohman, Schaper en Boissevain ook de nieuwe school op het gebied der monumentenzorg stem in het kapittel wilden geven en het geraden achtten, den kring der adviseurs van den minister uit te breiden. Tot dusver adviseerde menigmaal alleen een drietal ambtenaren van een departementaal bureau over de wijze, waarop restauratiewerken behoorden te geschieden. Weliswaar werd soms ook nog het oordeel van den beroemden architect der Rijksmuseumgebouwen, dr. P. J. H. Cuypers, ingewonnen, maar het gebrekkige systeem, kan men ook hierdoor niet goedmaken. Behoorlijk advies is thans meer dan ooit noodig; schept gij daarvoor een orgaan — aldus de minister — dan zullen in de toekomst waarschijnlijk heel wat minder klachten komen over de wijze, waarop in bepaalde gevallen restauraties hebben plaats gehad. „Hadden wij reeds eerder zoo'n commissie van advies gehad, dan zoudt gij wellicht hier niet hebben kunnen klagen over de restauratie van de St. Janskerk te Gouda", voegde hij dr. De Visser toe en hij sloeg hem daarmee een gaarne gehanteerd wapen uit de hand.

Vloeit hieruit voort, dat de minister het met dr. De Visser en de historische school houdt? In geenen deele; ofschoon minister Cort van der Linden verzekert, dat hij geen partij kiest, bleek toch wel uit de memorie van toelichting, memorie van antwoord en zijne redevoeringen, dat de minister wel degelijk het goed recht erkent der opvatting, welke constateert, dat de hedendaagsche bouwmeester zich niet kan herscheppen in een architect der 13de, 14de of 15de eeuw, de opvatting, die aansluit bij de daden dier oude bouwmeesters, die monumentale gebouwen uit een vroeger tijdperk in den stijl van hun eigen tijd voltooiden. En nu verklaart de minister wel — en wie zou het tegenspreken? —, dat de aesthetische oplossing van hem, die een restauratie ter hand neemt, in harmonie moet zijn met het oude bouwwerk: nu constateert hij wel: „men kan bij herstellingen niet geheel en al spontaan handelen gelijk bij nieuwen bouw", maar hij voegt daaraan dan toch onmiddellijk toe, dat de architect alleen aan aesthetische eischen gebonden moet zijn. Niet dus aan schoolsche of historisch-formalistische eischen!

Overigens is minister Cort van der Linden de eerste om te erkennen, dat Dr. Cuypers prachtig werk verricht heeft, en dat het er zonder zijn onvermoeiden arbeid treurig met onze monumenten zou uitzien. Aan dezen eminenten man zal dan ook het voorzitterschap der (algemeene) rijkscommissie voor de monumentenzorg worden opgedragen. Maar tevens is het verre van onwaarschijnlijk, dat eerlang het oude voetspoor verlaten zal worden, waarin men volgens de memorie van antwoord niet maar steeds voort mag gaan, met volkomen negatie van de „Stellingen" van den Oudheidkundigen Bond.

Niet ten onrechte noemt de heer J. C. Overvoorde de beraadslagingen in de Tweede Kamer van 29 Januari j.l. op oudheidkundig gebied wel het belangrijkste, wat daar sinds jaren behandeld is. Alleen betreurt hij, dat de heer De Visser, die het debat inleidde, daarbij wel wat al te veel toonde, een gebied te betreden, waarop hij zich volkomen leek gevoelt. Deze spreker had zich namelijk, wat betreft het moeilijk probleem van het aanpassen van het nieuwe aan het oude, ongeveer als volgt uitgelaten:

„We staan voor de mogelijkheid, dat het oude wordt misvormd, ja ontaard door het nieuwe. En dat terwijl onze tijd, wat de bouwkunst betreft, nog in de tastende periode is. Spr. gewaagt daarbij van de wanstaltige toepassingen bij het nieuwe gebouw van het departement van landbouw. Maar erger nog is, als het oude wordt verknoeid om het nieuwe. Spr. critiseert in dit verband de restauratie van de Sint-Janskerk te Gouda. In plaats den toren van de St Jacobs- of Groote Kerk te 's-Gravenhage te restaureeren, wil de nieuwe school dien toren afbreken en er een van haar z.g. schoonheidsconceptie in de plaats stellen. Spr. kan zich dan ook voorstellen, dat de Belgische minister van binnenlandsche zaken hoffelijk maar beslist het aanbod heeft afgewezen van den Oudheidkundigen Bond om dien de leiding te geven bij den wederopbouw van België."

Niet alleen in de Kamer, maar ook door den heer Overvoorde werd deze critiek van den heer De Visser afdoende weerlegd en aangetoond, dat zij op geheel verkeerde voorstellingen berustte. Een beter begrip van hetgeen door de mannen der zoogenaamde nieuwe koers beoogd wordt had blijkbaar de heer Van Beresteyn, die meende, dat de rede van den heer De Visser, gewijd aan het nieuwe bureau, langs het voorstel van den minister heen ging. De kwestie oude of nieuwe school staat hier eigenlijk buiten. De philippica van den heer De Visser was onjuist. Als spr. iets in de nieuwe richting ziet, is het juist omdat hij voor de historie onzer monumenten veel voelt. Beter is het de richting van dr. Cuypers te noemen de nieuwe richting, die in de helft der 19de eeuw ontstond en de z.g. nieuwe richting, de richting welke juist terugkeert naar den ouden toestand van vroeger eeuwen, toen men voortbouwde in den bouwstijl van den tijd. De z.g. oude richting heeft dat verlaten en is gaan bouwen in gotischen stijl, d. w. z. nieuwbouw in een ouden stijl. Een restauratie als die van het stadhuis te Middelburg en van de Doorwerth is onhistorisch. Deze restauratie krijgt een karakter van betweterij, van een zitten op den stoel van den bouwmeester uit dien tijd. Wanneer men aan een bouwwerk toevoegsels of verbeteringen aanbrengt, doet men niet anders. Uit historische motieven moet spreker dus de nieuwe richting toejuichen. Tot nu toe is veel te veel gerestaureerd. Maar het gaat niet om de oude of de nieuwe richting. Het is niet de bedoeling den secretaris der commissie te maken tot rijksrestaurateur. De minister constateert slechts dat er tegenover de richting-Cuypers verzet komt. Het is den minister niet mogelijk over een restauratie uitspraak te doen. En daarom wenscht hij adviseurs. Spr. ziet niet in, dat die commissie slechts zelden bijeenkomt, zooals de heer De Visser meent. Men vindt overal in het buitenland zulke monumentencommissies. Het zou ondoenlijk zijn, deze zaak op te dragen aan een commissie van drie leden. Dan zou men, betoogt spr., juist krijgen wat de heer De Visser niet wil.

Het verdient vermelding, dat ook tegen het door den heer Van Beresteyn gesprokene buiten de Kamer reeds protest is aangeteekend en wel naar aanleiding van leelijke dingen, die hij, behalve het bovenaangehaalde, ook moet hebben gezegd van de restauratie der Ned. Herv. kerk te Zuidbroek. Dit protest komt van den heer Adolph Mulder, Rijksarchitect, dus van de tegenovergestelde zijde van die, waaraan de heer Overvoorde staat.

Wel merkwaardig betreurt ook de heer Mulder, dat in deze aangelegenheid een afkeurend oordeel wordt uitgesproken, door iemand, wien hij het recht tot oordeelen meent te moeten ontzeggen.

Het is wel zoo, het Kamerdebat was een leekendebat en zou wellicht anders geweest zijn wanneer Victor de Stuers er nog aan had kunnen deelnemen en het gevallen besluit is een leekenbesluit. Wij scharen ons echter gaarne aan de zijde van den heer Schaper, die de verwachting uitsprak,

dat Dr. Cuypers de verschillende stroomingen tot elkander zal weten te brengen.

Vooralsnog schijnt dit wel het beste, wat men wenschen kan. Zooals in den laatsten tijd gebleken is staan de partijen vrij scherp tegenover elkaar en wanneer dit in de commissie ook het geval zou zijn en zij hare werkzaamheden moest beginnen met oneenigheid, zou de kans groot zijn, dat de geschiedenis van het vroegere college van Rijksadviseurs zich nog eens herhaalde.

Overigens heeft de wedergeboorte in zoover onder gunstiger omstandigheden plaats gegrepen, dat men thans zoo verstandig geweest is, politieke overwegingen ter zijde te stellen. Hoogstens hebben persoonlijke sympathie of antipathie op enkele punten een woordje medegesproken, maar in hoofdzaak was het een zuivere beginselstrijd, die hier ten deele werd uitgevochten.

Daarmede is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat de politiek zich nog wel eens zal kunnen mengen in kwesties, die de monumentenzorg betreffen, maar de kans hiertoe is in de laatste vijf en dertig jaren zeer verminderd en zal steeds geringer worden, naarmate men vorderingen maakt in de kennis der oude monumenten en hun behandeling en die kennis meer algemeen wordt.

In het vroegere college was Dr. Cuypers eigenlijk de eenige, die daarvan op de hoogte was volgens de inzichten van zijn tijd, althans degene, die er het meest van afwist. Dit is spoedig door Victor de Stuers ingezien en het verwondert thans niemand meer, dat deze beide eminente mannen, weldra de leiding geheel in handen hadden en behielden. Zij mogen dan fouten gemaakt hebben, hun arbeid verdient, zooals de heer Ruys de Beerenbrouck opmerkte, groote waardeering.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Wij maakten in ons vorig nummer melding van de motie, door de ledenvergadering van 23 Januari j.l. aangenomen. Vooraf was in diezelfde vergadering nog besloten tot uitbreiding van het werkprogramma der M. B. V. A. met enkele belangrijke vraagstukken, n.l. de positie van den architect tegenover opdrachtgever en aannemer in verband met zijn rechtspositie in het algemeen, waarbij tevens zal worden opgenomen een studie over de strafrechterlijke verantwoordelijkheid van den architect, voorts een uiteenzetting van de positie en den werkkring van den ambtenaar-architect (zoowel bij het rijk, de gemeente, als bij particuliere lichamen), terwijl hieraan verbonden wordt een beschouwing over het uitvoeren van particuliere bouwwerken door ambtenaar-architecten. Ten slotte werd op het werkprogramma geplaatst: De betere verdeeling van den volkswoningbouw over de architecten.

De M. B. V. A. benoemde voorts tot afgevaardigde in de schoonheidscommissie te 's-Gravenhage den heer Ir. G. C. Bremer, tot die te Voorburg den heer A. J. Hekker, architect te 's-Gravenhage, en die te Hoorn den heer P. N. Legêne, architect te Alkmaar.

* * *

Tegenover de uitbreiding van het werkprogramma, waarvan hierboven melding gemaakt wordt, maakt het wel een eigenaardigen indruk, dat uit den boezem van het Bestuur der Maatschappij zich een stem doet hooren, die een nieuwe hervorming bepleit.

Ongetwijfeld zou een nieuwe reorganisatie liggen in de historische lijn, die sedert jaren door de Maatschappij gevolgd is, doch het wil ons voorkomen, dat een krachtiger ter hand nemen van het werkprogramma meer tot bevordering der bouwkunst zou kunnen bijdragen.

Natuurlijk staat, hetgeen thans door ir. J. B. van Loghem, bestuurslid der Maatschappij, wordt voorgesteld in het teeken der aesthetiek, gelijk blijkt uit het Bouwkundig Weekblad, waarin hij schrijft:

„Hoewel het hervormingsproces der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, waaruit de M. B. V. A. werd geboren, nog pas kort achter ons ligt, lijkt mij de tijd rijp om de M. B. V. A. wederom te vervormen. Om deze meening te verklaren is het noodig verschillende verschijnselen naar voren te brengen, die duidelijk toonen, dat de thans bestaande Mij. niet soepel genoeg is om haar te doen worden tot het algemeene lichaam, waarvan alle architecten lid kunnen zijn. De thans bestaande Mij. is oogenschijnlijk eenhoofdig, maar in wezen tweehoofdig. Het eene oogenblik grijnst het eene gezicht ons aan, het andere oogenblik het andere. Wanneer we maar weten met welk gezicht we rekening hebben te houden, dan zal deze moderne Janus recht van bestaan hebben, maar zooals de toestand thans nog is, wordt niet duidelijk kleur bekend. Er is nog teveel wisselwerking tusschen de twee gezichten. Dit was begrijpelijk, zoolang het vakvereenigingsleven der architecten nog in windselen lag, toen nog maar weinigen begrepen, dat ook de kunstenaars gemeenschappelijke materieele belangen hebben."

„Dit laatste wordt nu wel algemeen ingezien en Janus kan dus zijn vakvereenigingsgezicht gerust laten zien, terwijl zijn andere helft met evenveel recht de meer ideëele uitdrukking kan toonen, die den kunstenaar past. — Het gevolg hiervan zal moeten zijn, dat de leden van de toekomstige Mij. gedifferentieerd zullen moeten worden. Er zullen moeten zijn algemeene leden der vakvereeniging, waartoe alle architecten kunnen behooren, dus zonder onderzoek naar hun aesthetische capaciteiten. Natuurlijk zullen die leden moeten blijven voldoen aan de eischen, die de vakvereeniging aangaande goede architectengebruiken stelt."

„Uit die leden zullen na onderzoek aangaande de aesthetische capaciteiten degenen gekozen worden, die in werkelijken zin tot de bevordering der Bouw„kunst" meewerken. Al moge die verdeeling in schijn een versnippering beteekenen, in wezen zal het een versterking blijken."

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 5. De Centrale Keuken te Almelo, door ir. H. E. Suijver, Dir. v. Gemeentewerken, met afbeeldingen.
De stad der Bataven en de Romeinsche vesting te Nijmegen (vervolg), met afbeelding.
Sneldichten, door Candidus. Het wapen van Amsterdam. — Levende kunst.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Losse plaat. Tuindorp 's t Lansink te Hengelo, arch. Karel Muller.
Instituut voor Bouwkunst. Algemeene vergadering op 16 Februari 1918 te Amsterdam. Agenda. — Ledenlijst, Januari 1918.

ONZE WONING No. 33. Een nieuwe boerderij, II, door Huib Hoste (slot), met afbeeldingen.
Regelingen ten opzichte van woningen in het buitenland, III (vervolg).
Zegel- en Registratierechten van aandeelen en huurcontracten.
Veilingen van vaste goederen te Amsterdam.
Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 5. Jan Smit, V, overlijdensbericht. — Jubileum Prof. dr H. A. Lorentz, door Ir. R. A. van Sandick.
De toepassing van de Octrooiwet en de behoeften van de industrie, door Ir. A. E. Jurriaanse.
Automobielen in bogen, door W. Mantel, met afbeelding.
Een en ander omtrent den druk van het grondwater onder bouwwerken, door ir. R. Loman.
Het Instituut van Directeuren van Amsterdamsche Gemeentelijke Diensten en Bedrijven, door F. 's Jacob.
Uit ons parlement. Radiotelegrafische gemeenschap tusschen Nederland en Ned. Oost-Indië.
Ingezonden Stukken. Zuinigheid der hulpwerktuigen aan boord van zeeschepen, door Ir. H. W. van Tijen, met afbeelding. — De invloed van den onvoldoenden waterafvoer op het landbouwbedrijf in een groot deel van Nederland en de crisismaatregelen in verband hiermede te nemen, door Ir. A. van Linden van den Heuvell. — Een en ander omtrent den druk van het grondwater onder bouwwerken, door Ir. C. M. Lugten.
Boekbespreking. De waarde van wetenschappelijk onderzoek voor de vaststelling van technische eigenschappen van Hout. Proefschrift van ir. J. Ph. Pfeiffer, scheikundig ingenieur.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 5. Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Vragenbus. — Boekbespreking. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 5. De overeenkomst tusschen den bouwheer en den architect, door Mr. I. van Creveld te Amsterdam, beoordeeld door Mr. Egbert J. C. Goseling te Amsterdam. II (slot).
Hout.
Verschil in prijzen.
Bouwmaterialen.

GEWAPEND BETON No. 6, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat: Vergelijkende proeven op gewapend bimsbeton en -grindbeton, door F. Poet. — Metallisatie volgens de methode van ingenieur Schoop. — Tweede Nederlandsche Jaarbeurs. — Gemeentelijke proeven met betonpalen te Amsterdam, door A. A. Kok. — Boekbespreking. Comité Néerlando-Belge d'art Civique.

BOUWSTOFFEN, Maandblad onder Redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 2: De bouwstoffen in de bestekken. — Aangevraagde octrooien. — Waterdichtheid-capillariteit. — Microscopisch onderzoek van hout. — Neerslag op cementsteen. — Schuttingen van gewapenden cementsteen — Begripsverwarring. — Boekbespreking. — Gedachtenwisseling.

Varia.

DURE BEGROOTINGEN OF WELKEN WEG OP STUREN ONS DE HUIDIGE MATERIAALPRIJZEN.

Onder bovenstaanden titel schreef de heer R. Schlechter in het Indisch Bouwkundig Tijdschrift van 31 October 1917 een artikel, waaruit blijkt, dat de oorlogstoestand ook in Indië niet zonder invloed is op de materiaalprijzen.

Bij de maatregelen, die de schrijver ter overweging aanbeveelt, moet men rekening houden met de wijze van werken en de toestanden in Indië, die nog al verschillen van de hier in Europa gevolgde en bestaande. Wij zijn dan ook buiten staat, te beoordeelen of en in hoever die maatregelen werkelijk aanbeveling zouden verdienen.

Alleen willen wij wijzen op de overeenkomst, die tusschen Indië en het moederland bestaat. Ook in de Kolonie wordt ter ter bestrijding van de moeilijkheden de hulp der regeering ingeroepen. De schrijver doet echter geen gelukkige greep, wanneer hij de levensmiddelendistributie aanhaalt als voorbeeld, om zijn voorstellen te steunen. Daarmede zijn de ervaringen verre van schitterend. Overigens echter geeft het artikel weder eens een eigenaardigen kijk op toestanden in Indië, waarvan slechts zij een goed begrip kunnen hebben, die daar een aantal jaren practisch hebben gewerkt. Daarom kwam het ons niet ongewenscht voor, het artikel in ons blad over te nemen.

* *

Tegenwoordig worden dure begrootingen opgemaakt. De oorzaken zijn verhoogde materiaal- en vrachtprijzen en arbeidsloonen. Of die stijgingen alle op rekening van den oorlog gebracht moeten worden, valt echter te betwijfelen.

Doch daar niet van.

Wat mij echter wel bevreemdt is, dat tot heden nog niets bekend is van een actie uitgaande van het Departement der B. O. W. ter opsporing van middelen tot neutraliseering van prijsverhoogingen of liever een actie om middelen te verkrijgen die leiden kunnen tot het goedkoop bekomen van bouwmaterialen.

Ik weet niet of er in het geheim reeds in die richting gewerkt wordt.

Mocht dit echter nog niet het geval wezen dan noodig ik de betrokken autoriteiten beleefd uit aandacht te willen schenken aan den inhoud van dit schrijven.

Vroeger kon men uit 's Lands voorraad vele, nu niet meer te verkrijgen artikelen bekomen. Waarom daaraan een eind is en wordt *) gemaakt, (vide prijslijst R.-nummers) begrijp ik niet. Hoe het echter zij, thans is de tijd daar om dat oude werk weer te hervatten, maar op een andere wijze.

Eerst even het waarom. De vele en omslachtige administratie, verbonden aan het betrekken van materialen uit 's Lands voorraad en het enorme verlies van tijd door trapsgewijze briefwisseling, maken dat aan zulk landsbeheer moeilijk de voorkeur kan worden gegeven.

Het door mij bedoelde materialenbeheer moet vorderen weinig administratie en korter tijd van uitvoering, m.a.w. activiteit tot de spits gedreven. Het lichaam dat voor de materiaalvoorziening zorgt, moet zoo werken, als tegenwoordig de levensmiddelen-bureaux in Europa. Daartegen zullen toch zeker geen bezwaren bestaan. Evenwel moet voor décentralisatie ruim gezorgd worden. Voor stapelplaatsen komen b.v. in aanmerking: Batavia, Semarang, Soerabaia en Tjilatjap wat Java en Madoera betreft; Atjeh, Medan, Palembang, Telokbetong, Pontianak, Bandjermasin, Makaser, Menado en Ambon wat de Buitenbezittingen aangaat.

Of men deze idee eens in overweging zou willen nemen? Dan is er nog iets.

De Waterstaat op de Buitenbezittingen betrekt zijn materialen hoofdzakelijk uit Java, o. m. kalk, tras, steenen, tegels, dakpannen, gehouwen steen, hout, enz. Dit komt doordat men het nu eenmaal zoo gewend is, de materialen van Java door jarenlange ondervinding een zekere vermaardheid hebben gekregen en last not least omdat Waterstaatswerken niet van zoo'n omvang zijn, als waarop Irrigatie- en Havenwerken kunnen bogen, om de fabricatie van materialen ter plaatse te wettigen. Althans, wat het laatste betreft, zoo is de schijn. Om verklaarbare redenen heeft men den sluier niet willen wegnemen. Echter wil ik hier enkele toestanden schilderen die in mijn ressort bestaan, welke wellicht aanleiding kunnen geven tot het inslaan van den hier aangegeven weg.

B. v. kalk. Kalk uit Soerabaia kost tegenwoordig franco reede Menado ongeveer f 30.— de kubieke M. (10 picol). De gemiddelde vervoersafstand bedraagt 20 paal en de vervoerkosten zijn (per sapikar) f 0.05 per picol per paal, zoodat 1 kubieke M. kalk op het werk geleverd op f 40.— komt te staan. Daartegenover staat, dat aan de kust goede koraalsteen is te vinden (goedgekeurd door B. O. W.) en becijferde ik de kalkprijs op f 12.50 (ruim gerekend, met alle tegenvallers) franco kalkbranderij. Dat zou dus tot een prijsvermindering van f 17.50 leiden, of 40 % van den tegenwoordigen prijs minder.

Tras. Gembong-tras kost franco reede Menado eveneens f 30.— de kubieke M. (13 picol); op het werk geleverd bedraagt de eenheidsprijs f 30.— + f 13.— is f 43.—. Daartegenover staat dat in het gebergte goede tras is te vinden (goedgekeurd door B. O. W.) en becijferde ik de prijs daarvan op f 15.— de kubieke M. franco maalplaats. Daar

de vindplaats in het centrum is gelegen wordt de gemiddelde transportafstand 10 paal, dus de kosten worden f 6.50 en de totaalkosten f 21.50 de kubieke M. of 50 % van den tegenwoordigen prijs minder.

Baksteenen. Inferieure kwaliteit baksteen kost f 25.— per mille franco steenbakkerij, en op het werk geleverd f 75.—. Daartegenover staat dat in het centrum goede kwaliteit klei te vinden is, (ik durf dit hier neer te schrijven omdat ik op Java veel kennis heb opgedaan van diverse kleisoorten en ettelijke duizenden baksteenen en steenen voor roode cement onder mijn leiding zijn gebakken). Ik becijferde de prijs voor 1000 beste kwaliteit baksteenen op f 20.— en daar de transportafstand 10 paal zou worden, zou de eenheidsprijs f 45.— zijn of 40 % van de tegenwoordige waarde minder.

Verder hoef ik niet te gaan; de hier vermelde cijfers spreken boekdeelen.

U vraagt mij waarom dan niet in eigen beheer of door aannemers uitgevoerd. Juist, daar zit 'm de knoop. Aannemers zijn voor dat werk niet te vinden, alle gedane moeite in die richting was nutteloos.

En in eigen beheer nemen, och, dat werk bezorgt iemand immers veel te veel soesah. Denkt eens aan de paperassen, die er alzoo bij te pas moeten komen, voor en aleer men aan het werk trekken mag. Gegevens worden er gevraagd, vooral veel gegevens, om het risico tot nihil liefst tot negatief te reduceeren. 't Is geen praatje maar de werkelijke toestand.

Ik vind: daar moet nu mee gebroken worden. En dat kan, wanneer het Departement eens al te groote omzichtigheid liet varen en zonder veel vragen fondsen beschikbaar wilde stellen met de noodige Opzichters, speciaal voor dien tak van dienst, laat ik hem noemen Materiaalvoorzieningsdienst. Wat zouden de werken en het Land door zulk een organisatie gebaat wezen. Een materialen-bureau, dat zorg draagt voor ontwikkeling van de moederlandsche Industrie, een corps Waterstaats-Opzichters, dat speciaal belast is met de zorg voor de opleving van de Indische Nijverheid.

Echter beveel ik hiermee niet aan een algemeen Staatsbedrijf! Waar aannemers te vinden zijn, die onder toezicht van B. O. W. willen werken, zou het bedrijf aan hen moeten worden opgedragen. Maar er zijn op de Buitenbezittingen nog veel Gewesten waar aannemers voor dergelijke werken niet te vinden zijn en voor die streken dunkt mij, gebiedt het belang van den dienst staatsbedrijf te provoceeren.

Het zijn wel scherpklinkende woorden die ik hier bezig, maar het is dan ook om uit Uw vel te springen, als Ge op al dat remmend gedoe machteloos moet blijven toezien.

U zoudt zoo zeggen „maak je niet dik, dun is de mode", zeker, in normale tijden. Maar nu, nu dwingen, ja eischen de tijdsomstandigheden buitengewone actie. En waarom zou men aan de stem der Natuur geen gehoor geven?

't Is immers Indië's heil dat hier beoogd wordt en beweegt zich de Regeering niet reeds in die richting?

Ik hoop van harte dat mijn schrijven niet onopgemerkt blijve en dat het gevolg moge hebben.

R. SCHLECHTER.

Personalia.

E. A. VON SAHER.

Uit Haarlem wordt het overlijden gemeld van den heer Von Saher, Directeur van het Museum van Kunstnijverheid en de daaraan verbonden School.

Hij werd, als zoon van een Duitscher, die officier geweest is in het Nederl. Indisch leger, in 1849 te Breda geboren en aanvankelijk opgeleid voor beeldhouwer aan de Academie voor Schoone Kunsten te Brussel, daarna ging hij naar de polytechnische school te Zürich.

Hij werkte achtereenvolgens te Parijs, te Brussel, in Duitschland, Oostenrijk en Engeland. In 1880 werd hij benoemd tot conservator van het museum voor kunstnijverheid te Haarlem en tevens tot directeur van de daaraan verbonden school, welke in dat jaar werd gesticht. Beide instellingen heeft hij tot bloei gebracht, altijd was hij op de bres om de verzamelingen uit te breiden en de school te verbeteren.

Veel succes heeft hij deze laatste verzekerd door collectieve werkinzendingen op verschillende tentoonstellingen, ook in den vreemde. Daar had hij een gevestigden naam. Hij was lid van de internationale jury op de wereldtentoonstellingen in Amsterdam, Chicago en Parijs. Bijzondere verdiensten heeft hij zich verworven als leider eener expeditie naar Java voor het opnemen en afgieten van vermaarde Hindoe-monumenten met name van de Boroboedoer. Daarover heeft hij o.a. een beschrijving gegeven.

In het begin zijner werkzaamheid in het Kunstnijverheidsonderwijs stond Von Saher sterk onder Duitsche, meer in het bijzonder, Weener invloeden.

Hij heeft zich daaraan echter later weten te onttrekken en een ruimere opvatting is voor de eenzijdige voorliefde in plaats getreden. Dit is inzonderheid ten goede gekomen aan de ontwikkeling der School, die alleen voor de Nederlandsche Kunstnijverheid grooter beteekenis kreeg. Dat die School thans onder hare zusterinstellingen een eerste plaats inneemt, is voornamelijk te danken aan Von Saher's onvermoeide werkzaamheid. Ook het Museum, dat er onafscheidelijk van is, heeft veel aan hem te danken.

Zijn nagedachtenis blijft aan beide instellingen verbonden.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur of Techniker, bekend met fabrieksinstallaties, op groot technisch bureau. Volledige brieven lett. B K.R. Nijgh & Van Ditmar's Alg. Adv. Bur., Rotterdam. (1)

Opzichter in algemeenen dienst bij den Provincialen Waterstaat in Noord-Brabant, bijzonder te belasten met opmaken en onderzoeken van dijken. Aanvangsjaarwedde f 1200.— met 20 pCt. duurtetoeslag en vergoeding reis- en verblijfkosten. Vereischten, Diploma Rijkswaterstaat en ervaring in dijksonderhoud. Schriftelijke aanmelding met volledige opgaven vóór 19 Februari a.s. aan den Hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat J. M. H. R. Kersemaekers te 's Hertogenbosch. (1)

— Meubelteekenaar, genegen voor een Woninrichting thuis te teekenen. Volledige brieven onder No. 54 bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, zelfstandig kunnende werken. Br. met volledige opgaven No. 7263, Bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor circa 5 maanden spoedig. Volledige brieven lett. B.B. aan den Uitgever van »de Bouwwereld« Heerengracht 281, Amsterdam. (1)

— Gemeente-Architect te Alphen a. d. Rijn, tevens te belasten met het Grondbedrijf, jaarwedde f 2000.— klimmend tot f 2600. Stukken vóór 14 Februari a.s. aan Burgemeester en Wethouders. (2)

— Architect, aanvankelijk tijdelijk, tevens koopman, om als vertegenwoordiger te reizen. Uitvoerige brieven onder no. 5810, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (2)

— Leeraar in Lijnteekenen en kennis van Bouwconstructies en Werktuigen aan de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer. Diploma civiel-ingenieur en eenige Indische ervaring gewenscht, jaarwedde f 2000.— tot f 3200.—. Zich vóór of op 15 Februari a.s. bij gezegeld adres te richten tot den Directeur, die nadere inlichtingen geeft. (2)

— Opzichter, bekend met onderhoud en administratie van perceelen bij Maatschappij. Uitvoerige brieven onder motto »Opzichter« aan Scheltema & Holkema's Adv.-Bur. Rokin 74, Amsterdam. (2)

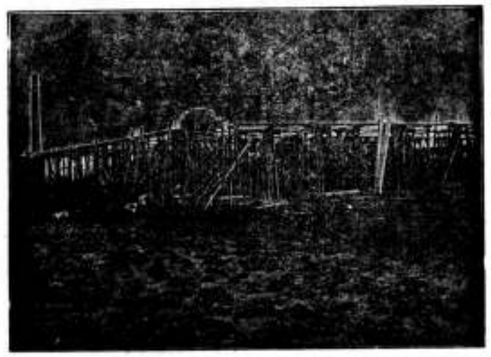
Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te UTRECHT.

EXAMEN
voor Aspirant-Opzichter van den Weg en bij het Seinwezen bij den Dienst van Weg en Werken.

Schriftelijke aanmelding vóór 20 Februari e.k.

Leeftijd niet jonger dan 18- en niet ouder dan 25 jaar.

Voorwaarden van toelating tot dit examen zijn aan bovengenoemd adres op franco aanvrage verkrijgbaar.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

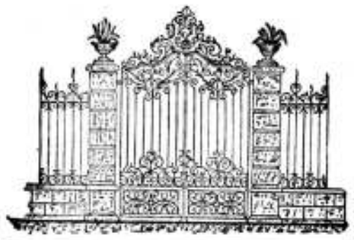
Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

„DE OPMERKER"

ABONNEMENT
PER JAAR F 5.-

Oudst Bouwkundig Weekblad in Nederland

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz.
Telefoon No. 14.

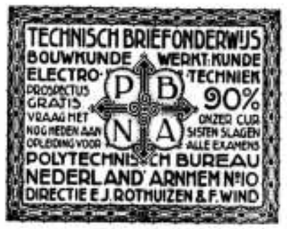
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c.i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 16 FEBRUARI 1918. No. 7

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Het heeft U misschien verwonderd, dat ik bij den aanvang van 1918 niets van mij heb laten hooren, maar Jan van Lekkerkerk heeft U zulk een mooie nieuwjaarswensch toegezongen, als ik bij geen mogelijkheid in staat geweest zou zijn bij elkaar te dichten. Daarbij zou mijn nuchter proza zoozeer zijn afgevallen, dat ik maar besloot, stilletjes in mijn loopgraaf te blijven en in mijn eentje mijn zonden te overdenken, zooals dat een Christenmensch past, al ben ik dan ook een buiten-model Christenmensch. Ik ben dat altijd maar gebleven, al hebben ze mij ook dikwijls willen overhalen, Boeddhist, Theosoof, Confuciaan, Spiritist, Adventist, Hegeliaan, Tolstoïaan of wat anders van dien aard te worden. Ge zult wel zeggen „ik dacht niet, dat Piet zoo conservatief was en zoo weinig met de geestesstroomingen zijns tijds medeging", maar let s.v.p. op het „buiten-model", dat de vrijheid in zich sluit, om van al die stroomingen te denken wat men wil en zoo er iets in voorbij drijft, dat het opwisschen waard schijnt, dit aan den haak te slaan en in zich op te nemen. Maar mij met lijf en ziel over te geven aan een stelsel, hoe mooi ook bedacht, dat is niets voor mij. In mijn jonge jaren heb ik het, als iedereen, natuurlijk wel eens gedaan, maar ik ben er nu voorgoed van genezen en bevind er mij heel goed bij, er over de wereldsche zaken mijn eigen denkbeelden op na te houden.

Ik heb echter niet de gewoonte, om op elk denkbeeld maar dadelijk een stelsel te gaan bouwen en dat lijkt mij tegenwoordig nog meer in de mode dan vroeger. Misschien vergis ik mij hierin, want Goethe wees er in zijn tijd ook al op, hoe gemakkelijk het is, een systeem in elkaar te zetten, enkel met behulp van woorden, nog niet eens van denkbeelden. Die gemakkelijkheid maakt het verleidelijk, en elk nieuw geslacht schijnt geregeld voor die verleiding te zwichten. Het verschijnsel doet zich in de grootste verscheidenheid van vormen, doch nagenoeg in alles voor.

Daar hebt gij bijvoorbeeld in de bouwkunst de geregeld wederkeerende zucht naar het monumentale, die ons telkens weer parten speelt. Daar hebt gij het onderwijs in al zijn vertakkingen. Vroeger hoorde men nog wel eens het spreekwoord gebruiken „Elk meent zijn uil een valk te zijn"; of een ander „Het zijn niet allen koks, die lange mossen dragen". Thans maakt evenwel ons onderwijsstelsel alle uilen tot valken, van Rijksmerk voorzien precies als de volvette kaas; het lange mes, of beter nog een of ander gek voorvoegseltje of titeltje bij den naam maakt iedereen tot kok.

Daar hebt gij het octrooien- en patentenstelsel, dat de ontwikkeling der industrie meer belemmert dan vooruithelpt.

Daar hebt gij de staatkundige partijen, de godsdienstige genootschappen, de wijsgeerige en de kunst-scholen.

Daar hebt gij, om iets heel actueels te noemen, het woningvraagstuk, waarmede wij eerst recht vastgeloopen zijn, sedert men ook daarvoor een stelsel heeft uitgevonden.

Het loopt met al die stelsels ten slotte onvermijdelijk op versteening uit, op een wringen van alle wereldsche instellingen in één groot fossielen-museum. Er is misschien een kosmische wet, volgens welke dit alles plaats heeft en de wereld zal wellicht niet kunnen ontkomen aan de bestemming, haar door de geleerden toegedacht, om eenmaal als een uitgedoofde bol door het wereldruim te rollen, zoo omgeven in den toestand als waarin, naar onze voorstelling,

thans de maan verkeert. Maar het leven, het onverklaarde en onverklaarbare leven van het individu komt telkens en telkens weer in opstand tegen dit versteeningsidee.

En toch gaan wij voort te trachten zelfs de natuur in een stelsel te wringen en met de kunst doen wij hetzelfde. Wij maken onszelf tot mummie, ons werk tot fossiel. Wij werken ons zoo vast in de begrippen, dat wij er niet meer tusschen uit kunnen komen, om onszelf te zijn en een eigen kijk op de dingen te krijgen en, wat het bedenkelijkst is, wij gaan maar steeds op denzelfden weg voort, terwijl wij zuchten onder de rampzalige gevolgen van een verkeerd stelsel.

Dat is gemakkelijk gezegd, meent gij, nu iedereen die gevolgen ondervindt en ik hoor reeds uw verwijt, dat ik toch ook het verkeerde van het stelsel niet te voren heb ingezien.

Het zij zoo, maar aan wie de schuld, aan mij, of aan degenen die mij het stelsel hebben opgedrongen? De eenling moet wel mee in het schuitje, wanneer hij niet als lastig element overboord geworpen wil worden. Maar is het wel billijk, wanneer hij protesteert en niet precies in de maat met de anderen mee wil roeien, hem dadelijk uit te maken voor een anarchist, in den zin van een voor de samenleving gevaarlijk individu?

Maak u niet bezorgd, amice, ik heb mij nog niet bij de Bolsjewiki aangesloten, trouwens ook hun stelsel, dat eigenlijk alleen nog maar een theorie is, draagt de kiem der versteening in zich. Maar voor zoover bij die kerels het individu spreekt hebben zij mij veel te denken gegeven en vind ik er allermerkwaardigste figuren onder. Ik moest daarbij weder denken aan Kropotkin, den revolutionnairen aristocraat, en diens „mémoires". Daarin klinken de beginselen der anarchie als een blijde boodschap, evenals die van het Christendom, maar bij de lezing wordt men tegelijkertijd gewaar, dat deze denkbeelden volkomen ongeschikt zijn, om er een stelsel of een partijprogramma mede in elkaar te zetten, zij zijn daarvoor veel te mooi, veel te precieus; slechts het hoog ontwikkeld individu kan ze als kostbaarheden dragen, maar zoodra zij door meerderen beduimeld worden verliezen zij hun glans en wanneer men ze gaat gebruiken als leuzen voor de massa zijn zij reddeloos geprofaneerd.

Waarom moet van elk mooi en goed denkbeeld dadelijk een dogma worden gemaakt en dit aan andere opgedrongen? Is dit een eisch voor de samenleving? Volgens de hedendaagsche opvattingen schijnbaar wel. Ik vraag mij evenwel af, of er geen samenleving denkbaar zou zijn, waarin aan elk individu zijn geestelijke vrijheid gewaarborgd was.

Nederland is een land, waar, naar het heet, de gewetensvrijheid gehuldigd wordt, waar het volk goed en bloed daarvoor veil gehad heeft, gedurende een strijd van tachtig jaren. Het verschil tusschen gewetensvrijheid en geestelijke vrijheid is niet zoo heel groot, geloof ik, maar wij hebben ze nog niet veroverd en zullen ons moeten getroosten, den strijd nog maar wat voort te zetten.

Nog een vraag ten slotte en dan zal ik dit zwaar-op-dehandsche epistel eindigen. Hebben stelsels wel ooit de wereld vooruitgebracht of de ontwikkeling der kunst bevorderd? Ik geloof het niet, ik geloof, dat het altijd het genie van den enkeling geweest is. Dit is een groot woord, dat weet ik wel, en gij zoudt mij dadelijk wat kunnen zetten met de vraag, wat is genie?, want ik gevoel mij niet in staat, daarvan maar zoo dadelijk een goede definitie te geven. Ik weet wel, dat het genie ten deele een product is van het milieu, waarin de kunstenaar leeft, dat het onder den invloed staat van dingen buiten het individu. Maar de wijze, waarop het individu de dingen om zich heen in zich opneemt, verwerkt en weder teruggeeft, is toch iets eigens, iets aparts, in één woord iets zuiver individueels en daar komt het dunkt mij op aan.

Met theorie, een theorie beoogt gewoonlijk een stelsel te propageeren, is de kunst weinig gebaat. Er zijn mij geen voorbeelden bekend, dat zij er door op een hooger peil gebracht is en wanneer men nu van stelsels spreekt, die in de kunst van het voorgeslacht niet te miskennen zijn, vergete men niet, dat die stelsels niet gemaakt zijn door de kunstenaars zelf, maar door de archeologen en kunsthistorici, die het noodig gevonden hebben, waartoe mag de hemel weten, de kunst in hare ontwikkeling in vakjes af te deelen.

Als steeds,

t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

9 Februari 1918.

Woningcongres van den Nationalen Woningraad.

Maandag 11 Februari jl. is te Amsterdam het woningcongres van den Nationalen Woningraad geopend, onder leiding van den heer H. G. J. Bloemers, burgemeester van Rheden, oud-secretaris der Mpij. tot Nut van 't Algemeen. De belangstelling was zeer groot.

Aan de bestuurstafel hadden o.m. plaats genomen de minister van financiën, mr. M. W. F. Treub, en de burgemeester van Amsterdam, de heer J. W. C. Tellegen. Bovendien waren aanwezig vele burgemeesters en secretarissen van andere gemeenten, directeuren van publieke werken, bouw- en woningdiensten, leden van verschillende gezondheidscommissies, vertegenwoordigers van woningbouwvereenigingen, architecten, bouwkundigen, enz.

Zooals bekend is, was het de bedoeling van den Woningraad, op dit congres een zoo mogelijk vruchtbare gedachtenwisseling uit te lokken over de meest belangrijke punten van het woningvraagstuk, die thans dringend om oplossing vragen. De praeadviezen over deze punten opgesteld vormden het werkprogramma van het congres, dat dus bestond uit de volgende hoofdstukken:

„De woningnood en de huidige wijze van voorziening in de behoefte aan volkswoningen", door mr. M. J. A. Moltzer; „Productie, aanvoer en distributie van bouwmaterialen voor woningbouw op den voet van de Woningwet", door F. M. Wibaut; „Wettelijke maatregelen betreffende opheffing van de bezwaren verbonden aan de uiteenloopende voorschriften der verschillende bouwverordeningen, in verband hiermede minimumeischen aan de woning te stellen", door J. Schulte Nordholt; „Maatregelen waardoor de bouw in massa bevorderd wordt. Normalisatie in de uitvoering, in het bijzonder wat betreft de te verwerken onderdeelen", door dr. J. van der Waerden; „Wettelijke voorschriften, waardoor een snelle en voldoende bouw van volks- en middenstandswoningen wordt bevorderd", door mr. H. J. Nieboer.

Alvorens evenwel tot den eigenlijken Congresarbeid over te gaan, werd het woord gegeven aan minister Treub.

De minister begon met er op te wijzen, dat de geheele regeering het in hooge mate waardeert, dat dit congres wordt gehouden en dat hij hoopt, dat hieruit vruchtbare denkbeelden naar voren zullen komen, die verschillende overheidspersonen tot leiddraad kunnen dienen, bij hunne pogingen om aan den steeds nijpender wordenden toestand het hoofd te kunnen bieden.

Spreker wierp hierna een blik in het verleden en herinnerde er aan, dat na de groote malversatie aan de Hollandsche Hypotheekbank in 1905 de bouwers het vertrouwen in het hypotheekwezen verloren.

De crisis van 1907 en 1908 werkte ook belemmerend op het bouwbedrijf.

In 1907 bedroeg in 's-Gravenhage de nieuwbouw 1/5 van den bouw van 1905, in Amsterdam was in 1907 en 1908 de nieuwbouw resp. 1/5 en 1/4 van die in 1904. In Rotterdam was 't alleen iets beter. De stagnatie na 1907 verdween wel, doch de vooruitgang was echter maar zoo, dat vlak voor den oorlog de toestand in de bouwbedrijven lang niet zoo bloeiend was als in 1905 en de jaren daarvoor.

Toen in 1914 de oorlog uitbrak, had men reeds een achterstand, die moest worden ingehaald en niet ingehaald kon worden. In den loop van 1915 scheen er met een kleine opleving verbetering te komen, welke echter weer even spoedig opgehouden is door de toenemende duurte van de bouwmaterialen. Eenerzijds kwam de bouwnijverheid, wat arbeiderswoningen betreft, absoluut, wat particulieren bouw betreft, bijna geheel stil te liggen, anderzijds kreeg men door de bekende oorzaken een sterke toeneming van de bevolking. Van den kant der regeering is een der eerste maatregelen geweest, dat niettegenstaande de belangrijke stijging van de rente, voor de bouwmaatschappijen, die met voorschot bouwden, de te betalen rente niet verhoogd is. In het begin van 1916 is de rente door spreker's ambtsvoorganger wel verhoogd, maar toch niet tot den thans geldenden rentevoet.

Het Rijk heeft reeds 33½ millioen aan voorschotten sinds het uitbreken van den oorlog gegeven; het Kon. Nat. Steuncomité subsidieert den bouw van kleine middenstandswoningen, waardoor al voor 5 millioen kon worden gebouwd, met de bijdrage van 25 pct. in de bouwkosten door het Steuncomité. Wie dus officieel met het woningvraagstuk te maken hebben, houden de aandacht erop gevestigd, al hebben zij nog niet het hoofd kunnen bieden aan den toenemenden nood. Bovendien heeft het Steuncomité een maatregel genomen, om.. waar de wet niet helpen kan, zooveel mogelijk aan den nood tegemoet te komen. Nu is er veel van waar, dat men door noodwoningen de ellende verplaatst, maar zelfs door het bouwen van semi-permanente woningen kan men niet binnen het jaar degenen helpen, wier behoefte aan woongelegenheid het meest dringend is. Het is beter, dat er eenigszins brandgevaarlijke woningen komen of woningen, die bij min zindelijke bewoning gevaar opleveren voor wandgedierte, dan dat vele moeten verblijven in toevluchten en arrestantenhokken, of door overbevolking van arbeidswoningen de hygiëne en de moraliteit in gevaar worden gebracht.

Spreker geeft vervolgens als zijn overtuiging te kennen, dat niet opgevolgd zal moeten worden de raad van een der prae-adviseurs, dat de regeering den buitenlandschen houthandel en de particuliere steenbakkerijen in handen zal moeten nemen om aan het tekort van grondstoffen een einde te maken. Niet alleen, dat de prijzen door een zoodanige onteigening heel hoog zouden worden, maar gevolg zouden ook zijn processen, en het staat te bezien, of door dezen maatregel binnen de twee of drie jaar huizen gebouwd zouden worden van de steenen, gebakken in onteigende steenbakkerijen. Men zal, meent spreker, van regeeringswege aangemoedigd moeten worden de aanmaak van grondstoffen, met name doordat de steenbakkerijen verzekerd worden van de brandstoffen, welke zij in haar bedrijf behoeven. Een practisch denkbeeld lijkt het spreker, dat groote gemeenten haar bestellingen van materialen gezamenlijk doen, maar evenzeer acht hij het aangewezen voor de regeering, zoodanige prijzen voor de bouwmaterialen vast te stellen, dat geen woekerwinsten kunnen worden gemaakt.

Spreker wijst er verder op, dat de aanvoer van hout uit Zweden en Oostenrijk-Hongarije krachtig in de hand wordt gewerkt door de regeering, uit Oostenrijk-Hongarije vooral, door het belangrijke crediet, aan dit land verleend.

Spreker kan zich volkomen vereenigen met die prae-adviseurs, die hebben aanbevolen het betrachten van zuinigheid in het uitvoeren van bouwwerken, in dien zin, dat zij het uitvoeren van min nuttige bouwwerken verboden willen zien. Alleen wil hij hiervan zeggen: men drijve dit niet te ver, want hoezeer aan aanbouw van woningen op het oogenblik de meest dringende behoefte bestaat, mag toch niet uit het oog worden verloren, dat ook de ontwikkeling van de nijverheid, dus het tot stand komen van industriele gebouwen, een zeer gewichtig nationaal belang is. Minder practisch acht spreker den raad van het doorvoeren van een zekere unificatie van de onderdeelen en types, omdat hij zich niet kan voorstellen, dat aan het bouwen b.v. in de groote steden en op het platteland dezelfde eischen zijn te stellen. In dit verband betoogde hij ook nog, dat men aan den particulieren bouwer het bouwen niet nog moeilijker moet maken dan het reeds is, omdat ook deze zijn onmisbare krachten, kennis en ervaring moet blijven stellen in dienst van de verbetering van de toestanden.

Laat men er vooral aan denken, zeide de minister, dat er naast de groote behoefte aan volkswoningen, ook groote werkloosheid is. Twee nuttige zaken kunnen gecombineerd worden. Bij den bouw kunnen honderden en honderden weer werk vinden.

De particuliere bouwnijverheid, die nu reeds zoovele moeilijkheden heeft, moet ook gesteund worden.

Spr. hoopte, dat het resultaat van de besprekingen, waarbij alle deze kwesties ter sprake komen, moge wezen, dat aan de betrokken autoriteiten practische, nuttige wenken gegeven zullen kunnen worden, waardoor zoo snel mogelijk, met vereende krachten aan den noodtoestand een einde gemaakt kan worden.

Nadat de voorzitter den minister dank gezegd had, werd tot de werkzaamheden overgegaan.

De woningnood en de voorziening aan volkswoningen.

Aan de orde werd alsnu gesteld het praeadvies van mr. M. J. A. Moltzer over: De woningnood en de huidige wijze van voorziening in de behoefte aan volkswoningen.

Na te hebben uiteengezet dat de maatregelen om den bouw van woningen te bevorderen, niet afdoende hebben doel getroffen en breedvoerig te hebben aangetoond, waarin de regeeringsmaatregelen hebben te kort geschoten, komt hij tot deze conclusie:

Wat wij behoeven, dat is een Centraal Rijksbureau voor de Volkshuisvesting, waaronder alles valt, wat met de volkshuisvesting heeft te maken en aan welks directeur een zoo groot mogelijke macht wordt gegeven.

Deze directeur moet de man zijn, vervolgt het praeadvies, die leiding weet te geven bij de vraag, hoe wij ons uit de nog grootere moeilijkheden, die wij hebben te wachten, zoo goed mogelijk redden. Onder dit bureau dienen te ressorteeren de inspecteurs voor de volksgezondheid, die thans staan onder de hoofdinspecteurs voor de volksgezondheid. Inplaats van al de nu vereischte adviezen en goedkeuringen hebben wij daden noodig. In plaats van de lijdelijkheid, die nu gebruikelijk is, een krachtige actie, onder bekwame leiding gevoerd. Noodig is een stelselmatig van een centraal punt uit georganiseerd inwerken op den stand der volkshuisvesting in den lande.

Ik heb den indruk gekregen, zoo betoogt mr. Moltzer, dat er op de bureaux van het departement van binnenlandsche zaken een zeer conservatieve geest heerscht, en dat de

belangen der volkshuisvesting er opgeofferd worden aan den wensch de rijksfinancien niet te zwaar te belasten.

Het is niet alleen de groote woningnood, die onrust baart, maar het is vooral de onzekerheid of de verantwoordelijkheid wel ernstig genoeg beseft wordt. De volkshuisvesting is niet een vraag van den dag, maar zal nog jaren de grootst mogelijke aandacht vergen.

Niet minder dan 29 sprekers waren er, die over dit praeadvies iets wilden zeggen.

De heer Küpers (N.V.V.Z.) acht de oorlogscrisis niet de oorzaak van de woningellende. Nimmer is er bericht, dat 3 pct. van de woningen disponibel waren, hetgeen noodig is. De staatsmachine werkt veel te langzaam. Soms duurt het jaren, eer op de aanvragen om voorschotten zesiet wordt.

Spreker is tegen het plan van minister Treub om zich nu uitsluitend toe te leggen op den bouw van noodwoningen, drong aan op vereenvoudiging in het verleenen van voorschotten en onderschreef het plan tot oprichting van een Centraal Rijksbureau.

De heer Kruijsweg (Gezondheidscommissie Bussum) drong aan op verplichten bouw door de gemeenten, onder drang van het Rijk (wettelijke verplichting).

De heer Cohen (Borne) achtte 't noodig, dat ook invloed uitgeoefend wordt door het Rijk om de gemeenten te verplichten woningen van een beter type te bouwen voor ambtenaren enz. Daaraan is ook dringende behoefte. Bij het Centraal Rijksbureau dient een commissie gevoegd te worden, waarin personen zitting hebben, die over de plaatselijke toestanden inlichtingen kunnen geven.

De heer Keppler (Soc. Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs), wees erop, dat te Amsterdam voor de eerste vijf jaren 10.000 en Nederland 100.000 woningen noodig hebben. Het is zaak dat hiervoor de milliocnen beschikbaar gesteld worden. Het Rijk moet de oorlogskosten cadeau geven, anders gaan de gemeenten en de woningbouwvereenigingen niet aan den gang. Voortdurend kijkt men tegen de benoodigde 100 millioen aan. Men kan „woningnoodwoningen", oorlogswoningen, noodwoningen en semi-permanentwoningen gaan bouwen, doch het woningpeil wordt er steeds door verlaagd. Als stelsel dus deze dingen niet. Engeland doet het ook niet. Als conclusie zegt spreker: een afzonderlijk departement of een dienst, speciaal voor de volkshuisvesting en betaling door het Rijk van alle kosten boven de normale kosten!

Mr. B. H. Vos (Bond van Huiseigenaren) betoogde als volgt: Woningnood vraagt noodwoningen, niet anders, ook omdat men in aanmerking moet nemen, dat na den oorlog een groote uittocht van menschen uit ons land zal plaats hebben. Er wordt zoo maar 100 millioen gevraagd, doch de minister hier tegenwoordig, zal wel toegeven, dat het niet zoo gemakkelijk gaat bij de belastingbetalers dat geld los te krijgen.

De heer Vos bepleitte verder de oplossing door den bouw van noodwoningen.

De heer Schuilenburg, inspecteur der Volksgezondheid Groningen en Drenthe, meent, dat de gemeentebesturen vaak oorzaak van vertraging zijn.

De heer Keurschot (Opzichters- en Teekenaarsbond, Arnhem) is 't niet eens met mr. Moltzer, dat de oorzaak van den woningnood is, dat de toeneming van de bevolking doorgaat, maar het aantal woningen niet in evenredigheid vermeerdert. In Arnhem is het getal woningen in de laatste jaren meer toegenomen in percentage dan de bevolking. Spr. meent derhalve, dat mr. Moltzer in zijn praeadvies tot verkeerde conclusies moet komen.

De heer Klaver (redacteur van het orgaan „Ons Eigendom") betoogde, dat indien de particuliere bouwers maar voldoende faciliteiten krijgen van rijk en gemeente, zij zich met ijver zullen toeleggen op den bouw van arbeiderswoningen.

De heer v. Buren (Fed. van Amst. Woningbouwvereenigingen) achtte het billijk, dat de bouwkosten niet door de enkele huurders, doch door het algemeen gedragen worden.

De heer Bossenbroek (Patrimonium) vroeg een uitspraak van het congres over de vraag of de oorlogs-(crisis-) kosten der bouwvereenigingen niet door het Rijk gedragen dienen te worden. Gebeurt dit niet, volgens spreker, dan zullen de bouwvereenigingen haar werk moeten staken.

De heer Lobatto (Amstel's Bouwvereeniging), zegt 80 à 90 pct. der Amsterdamsche eigenbouwers te vertegenwoordigen. Hij betreurt 't, dat de Woningwet aan de bouwers, die steeds de hoofdstad van woningen, ook arbeiderswoningen, voorzien hebben, onmogelijk maakt te werken. Minister Treub heeft zooeven gezegd, dat de particuliere bouwnijverheid ook geholpen moet worden. Welnu, als straks de eigenbouwers vragen aan de gemeente en het Rijk om steun bij voorstellen tot leniging van de woningnood en werkloosheid, dan hoopt spreker op eene welwillende houding.

De heer Piccardt, burgemeester van Wonseradeel, zegt, dat geen burgemeester in Friesland een houding heeft aangenomen als door den praeadviseur geschetst. Spr. betoogt, dat de landeigenaren in de leniging van den woningnood moeten meewerken. Het platteland ware gered, als elke eigenaar van een boerenbedrijf verplicht werd, op zijn grond ten minste één arbeiderswoning te bouwen. Overigens moet de trek van de steden naar het platteland in plaats van het omgekeerde bevorderd worden.

De heer De Bruyn (Gezandheidscommissie te Rotterdam), acht den toestand, zooals de praeadviseur dien heeft geschetst, te gunstig voorgesteld. Overigens meende hij, dat mr. Moltzer geen rekening heeft gehouden met de ontruiming van woningen tengevolge van de mobilisatie. De woningen, welke te Rotterdam na den oorlog zullen vrijkomen door het vertrek van de Belgen, zullen onmiddellijk worden betrokken door de gezinnen van de gedemobiliseerden. Het tekort woningen te Rotterdam kan eerder op 7000 dan op 3000 geschat worden. Spr. twijfelt niet aan de belangstelling der regeering voor het vraagstuk.

Hij meent, dat de tijd is gekomen voor het opleggen van de verplichting aan dengene, die een woning afbreekt of aan bewoning onttrekt, daarvoor een andere woning in de plaats te stellen. Dit zou natuurlijk het karakter van een noodmaatregel moeten dragen.

De heer v. d. Kaa, ingenieur van het bouwtoezicht te Amsterdam, betoogt, dat de overheid zal moeten beginnen de lekkage te stoppen; aan haar alleen moet nl. de beslissing zijn, of een bestaande woning al of niet mag verdwijnen.

De heer v. Boven, inspecteur van den Centralen Gezondheidsraad te 's-Gravenhage, stelt vast, dat slechts een zeer klein aantal kleine gemeenten door het verleenen van voorschotten aan bouwvereenigingen in de goede richting is medegegaan. Het is het gevolg van den vorm der bijdragen; de kleine gemeenten weten niet waar het met de annuiteitsbijdragen heen moet; te dien opzichte moeten ze met de groote gemeenten over één kam geschoren worden.

De heer Willemsen, te Weesp, klaagde over de tegenwerking, welke de vereenigingsbouw daar van het gemeentebestuur ondervindt.

De heer J. W. C. Tellegen wil een door een der sprekers gezegde onjuistheid recht zetten. Deze heeft gezegd, dat met den gemeentelijken woningbouw nog niet begonnen is. Aan de overzijde van het IJ is reeds begonnen.

Na eene pauze werd te halfdrie het congres heropend.

De heer Bylonse (Amstels Bouwvereeniging) wees er op, dat de bouw al dadelijk minder geworden is na de invoering van het erfpachtstelsel, waartoe de toenmalige wethouder Treub in den Amsterdamschen gemeenteraad het initiatief nam; de Woningwet knaagde nog meer aan het particulier initiatief en de slechte grondpolitiek van de gemeente Amsterdam maakte den toestand nog erger. Spreker bewondert de particuliere bouwers, die nog bouwen. De woningnood zal alleen eindigen als de particuliere bouw meer vergemakkelijkt wordt; dan zal de gemeente veel eerder woningen kunnen hebben dan wanneer ze den vereenigingsbouw steunt.

De heer Sissingh, wethouder van de gemeente Groningen, betoogt, dat de tegenwoordige financieele regeling het bouwen door de gemeenten niet in de hand werkt, omdat voor de gemeenten vereenigingsbouw voordeeliger is.

De heer van Dijken (woningbouwver. Glück auf, te Heerlen), gelooft, dat er na den oorlog geen uittocht van arbeiders naar het buitenland zal volgen. Velen blijven in allerlei nieuwe industrieën werkzaam. De industrie zal in de kosten dienen bij te dragen. Voorts wil spreker aan min. Treub — die liever een half ei dan een leege dop heeft — vragen, of het moreel der arbeidersklasse niet „naar beneden getrapt wordt" indien zij jaren in een noodwoning moeten kruipen. Spreker schetste voorts den treurigen toestand in de mijnstreek, waar honderden daklooze gezinnen in op dood spoor gereden waggons moeten leven. Voor deze gevallen wordt allerspoedigst voorziening gehoopt.

De heer Kempers, burgemeester van Harderwijk, zegt, dat daar op de bevolking van 8000 zielen 3000 gezinnen van de 13000 geïnterneerden gekomen zijn, en soms 14 gezinnen in één huis leven. De toestand is diep treurig. Spr. gelooft dat het congres tot de conclusie zal moeten komen dat mr. Moltzer den woningnood duidelijk en niet overdreven heeft geschetst. Men zal dus de gevolgde democratische lijn moeten volgen en niet mr. Treub is spreker het eens, dat dan ook niet de ambtenaren en de middenstand vergeten moeten worden.

Ten slotte was het woord aan den praeadviseur mr. Moltzer, die twee opmerkingen bestreed. Ten eerste die van den uittocht. Niemand weet, zeide spreker, hoeveel menschen er weg zullen gaan na den oorlog. Toch doet die uittocht er niets toe. Er blijft gebrek aan woningen. In de tweede plaats wilde spr. zeggen, dat 't de groote vraag is, dat er woningen gebouwd worden. Hoe die er komen is een quaestie van later zorg. Spr. is opgeschrikt door een uitlating van den minister, dezen morgen. Is het gewenscht vraagt spreker, dat het Kon. Nat. Steuncomité zich met den bouw van woningen bemoeit? Het verdient toch de voorkeur, dat 't Rijk den ganschen woningbouw op zich neemt.

De Nationale Woningraad strijd met kracht voor den bouw van definitieve woningen. Dit is het eerste wat bevorderd moet worden.

Spr. heeft semi-permanente woningen gezien, die goed zijn, doch er wordt toch niet mee bereikt, wat men wil. Die semi-permanente woningen moeten er niet te veel komen. Het wordt mode deze woningen te bouwen. Als er van mode sprake moet zijn, bouw dan goede, blijvende huizen!

Spreker vraagt aan de particuliere bouwers: zijt gij bereid te bouwen, als gij niet meer rente van uw geld krijgt dan 4 pct., evenals de vereenigingen; voorts, wilt gij bouwen als de gemeente het recht krijgt uw huis te naasten? Spreker heeft van den particulieren bouw van arbeiderswoningen niet veel verwachting, gezien het verleden der eigenbouwers, van die, welke dit type steeds gebouwd hebben. Als lid eener Huurcommissie heeft spr. slechte ervaringen opgedaan, wat betreft de arbeiderswoningen van particulieren.

De preadviseur gelooft, dat de regeering niet langer doof zal blijven. Reeds heeft de minister van justitie aan spreker mcegedeeld, dat de statuten-behandeling van woningbouwvereenigingen den voorrang zal krijgen boven statuten-behandeling van andere vereenigingen, hetgeen den heer Wibaut de opmerkng ontlokte „Een kinderhand is gauw gevuld".

Ten slotte zeide mr. Moltzer, dat allen, die de geestelijke goederen van ons volk willen bewaren, mede moeten ijveren voor een snellen woningbouw.

Productie, aanvoer en distributie van bouwmaterialen.

De heer F. M. Wibaut, wethouder voor de Volkshuisvesting te Amsterdam, besprak het onderwerp: Productie, aanvoer en distributie van bouwmaterialen voor woningbouw op den voet van de Woningwet.

Kan de overheid die, krachtens de Woningwet, de voorziening in voldoende woningbehoefte tot haar taak heeft gemaakt, volstaan met geldelijken steun in den vorm van voorschotten, bijdragen en „crisisbijdragen"? Of moet de overheid ook ingrijpen in de productie, den aanvoer en de distributie van de voornaamste bouwmaterialen, die voor den woningbouw zijn vereischt? vraagt de heer Wibaut.

Voorts:

Is in het belang van den woningbouw overheidsingrijpen in de productie, in den aanvoer en in de distributie van bouwmaterialen, in 't bijzonder van steen en van hout, gewenscht?

1e. Gedurende den crisistijd?

2e. Ook in normalen tijd?

Inzake het ingrijpen door de overheid in den crisistijd zeide de heer Wibaut o.a. het volgende:

De metselsteen voor woningbouw wordt voor een groot deel in het eigen land geproduceerd. Deze metselsteen kost thans f 40 à f 45 per 1000 stuks, tegen voor den oorlog f 16 à f 20 per 1000 stuks.

Indien de prijs van den metselsteen grootere winst laat dan voor de normale instandhouding van het bedrijf noodig is, dient de regeering een maximumprijs voor metselsteen, berekend op dezen grondslag, vast te stellen. Indien de Nederlandsche steenfabrikanten zich de brandstoffenschaarschte ten nutte zouden maken om kunstmatig steenschaarschte te verwekken, als middel voor meer oorlogswinst, dan dient de regeering ook deze praktijken tegen te gaan.

Ten opzichte van metselsteen behoeft 't overheidsingrijpen zich niet tot prijsregeling of tot voorschriften omtrent de productie te beperken. Hier is een aangewezen gebied voor zelfstandig optreden in de productie. Er is geen geldige reden, waarom de Nederlandsche regeering zulk een echt Nederlandsch bedrijf als de steenfabricage niet zou ter hand nemen, als de wenschelijkheid zich voordoet.

De staatsproductie van metselsteen zou geen monopolie zijn. Zij zou zich slechts behoeven uit te strekken allereerst tot de voorziening in de behoefte voor woningbouw, daarnaast allicht ook de voorziening in de behoeften voor rijksbouwwerken omvatten, indien dit voor een economisch werkend staats-metselsteenbedrijf een gewenschte aanvulling bleek.

Zooals ten opzichte van de verschaffing van steen voor woningbouw door den Staat dient te worden ingegrepen, zal het ook ten opzichte van hout, voor woningbouw moeten geschieden. Voor gezaagd hout voor woningbouw, dat voor den oorlog tegen omstreeks veertig gulden per kubieken meter werd geleverd, wordt thans door de leveanciers tusschen f 110 en f 120 per kubieken meter berekend.

Het regeeringsorgaan, dat met den aanvoerhandel van hout voor woningbouw wordt belast, zal de bestellingen verzamelen van het in hoofdzaak benoodigde hout, voor een aantal blokken van woningen, die met rijksvoorschotten zullen worden gebouwd.

Het ingrijpen in de productie van metselsteen en van heipalen, voorts in den aanvoerhandel van hout, zal voorbereiding eischen, doch de maatregel is hoog noodig.

Wij willen, zeide de heer Wibaut, allerminst komen tot uiterlijke eenvormigheid of eentonigheid bij den woningbouw. Integendeel, zijn wij van meening, dat de verbetering der

volkshuisvesting ook eischt dat de nieuwe woningbouw aan eischen van eenvoudige architectonische schoonheid zal voldoen. Doch we vragen van onze woning-architecten en van onze woning-ingenieurs, die aan den woningbouw de leiding moeten geven, dat zij het eene met het andere zullen vereenigen.

De conclusie schijnt gewettigd, aldus eindigt de praeadviseur, dat ook in normalen tijd, overheidsingrijpingen in de productie, in den aanvoer en in de distributie van bouwmaterialen, van gebiedend belang voor de verbetering der volkshuisvesting moet worden geacht. Dit ingrijpen zal moeten gaan langs den weg van eigen productie en eigen aanvoerhandel in overheidsbeheer.

Ook in zake dit praeadvies lieten velen zich inschrijven voor het debat.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG STATIONSPLEIN LEEUWARDEN.

Op de prijsvraag (Versiering van het Stationsplein te Leeuwarden) uitgeschreven door de afdeeling Leeuwarden van de Algemeene Nederlandsche Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer zijn ingekomen 29 antwoorden (waarvan één buiten mededinging) en wel onder de volgende motto's:

1. Helios; 2. Rustoord; 3. Hoop; 4. In afwachting; 5. De 100e Kans; 6. Herfstroest; 7. N om H in cirkel (geteekend); 8. Leeuwarden; 9. Vierkant in vierkant (geteekend); 10. Het fiere geslacht; 11. Pan; 12. Driehoek in cirkel (geteekend); 13. Vooruit; 14. Sljucht en Rjucht; 15. Plein; 16. Kan 't zoo; 17. Monumentaal; 18. A.; 19. A.B.C. 510; 20. X.Y.Z.; 21. Jan Ruik; 22. Horticultura; 23. L.; 24. Fryslan Boppe; 25. Plein C.; 26. Armenland; 27. Doelmatigheid Bovenal; 28. Residentie; 29. Regulatie.

Namens het Bestuur van V.V.V.
R. BUISMAN, Voorzitter.
C. H. VAN DUYSEN, Secretaris.

Leestafel.

WENDINGEN, Maandblad voor Bouwen en Sieren van Architectura et Amicitia, Jaargang I, Afl. 1 Januari 1918.

Wendingen, door H. Th. Wijdeveld, met afbeeldingen, houtsneden van Anna Krizmany.

Werk van de »Afdeeling Gebouwen« van den Dienst der Publieke Werken, Amsterdam, door A. R. Hulshoff, met afbeeldingen.

C. A Lion Cachet, door J. F. Staal, met afbeeldingen.

De nieuwe Schilderkunst, door H. C. Verkruysen.

De Vitrine-poppen van Lotte Pritzel, door J. L. M. Lauweriks, met afbeeldingen.

TECHNISCH GEDEELTE.

Mededeelingen van het Genootschap.

Aan de leden.

Portland-cement en zijn keuring in de praktijk.

Inlandsche dennen als heipalen.

Ontvangen boekwerken.

DE BOUWWERELD No. 6. De Quarantainestations te Didam, Sittard en Venlo, met afbeeldingen.

Sneldichten, door Candidus. — Wendingen I, II.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Instituut voor Bouwkunst. Algemeene Vergadering, op 16 Februari 1918, Agenda. — Bekuopt verslag der Bestuursvergadering van 19 Januari 1918. — Nieuwe leden.

ONZE WONING No. 34. Het afdekken van muren met natuursteen, door P. Verhave, met afbeelding.

Het maken van luchtgas in een woning is niet verboden, doch daarvoor moet hinderwetsvergunning worden aangevraagd.

Het laten begroeien van muren, door J. Wils.

Het woningvraagstuk, door Ir. W. F. C. Schaap (overgenomen uit het Bouwkundig Weekblad).

Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 6. Hydraulische mortelmaterialen, door ir. A. E. Dinger, met afbeeldingen.

Een bezoldigd beambte voor de Normalisceringscommissie gewenscht, door ir. E. P. Haverkamp Begemann.

Uit ons parlement. Begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1918.

Personalia.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No 6. W. A. Becker. Discipline. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Mededeeling. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Theorie en praktijk bij Ontsmettingsdiensten. — Gemengd. — Boekbespreking.

DE AANNEMER No. 6. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur van 29 Januari 1918 te Amsterdam.

Het samenstellen van een bestek.

Uitspraak eener Commissie van Scheidsmannen.

R.K. Aannemersbond.

Uit de Staatscourant. Bladzink. — Koper en Brons.

Afdeelingsverslagen. Dordrecht, 25 Januari 1918. — Heerlen en omstreken, 30 Januari 1918.

DE STIJL No. 4. Over schilderen en bouwen, door B. van der Leck.

Architectonische beschouwing bij bijlage VIII (afbeelding en losse plaat woonhuis door Frank Lloyd Wright), door J. J. P. Oud.

De nieuwe beelding in de Schilderkunst, door Piet Mondriaan, IV. Beeldingsmiddel en compositie (vervolg).

La peinture d'avant-garde IV, par Gino Severini.

Fragmenten, door Theo van Doesburg.

TEERSTOFFEN, door M. F. Oortgysen, Technisch Ambtenaar van den Rijkswaterstaat, uitgave L. J. Veen, Amsterdam.

Dit boekje kondigt zich aan als No. 1 van Veen's Bouwstoffen-Bibliotheek. Het is een overdruk uit het maandblad »Bouwstoffen« en de lezers van dit maandblad hebben dus reeds met de degelijke studie van den heer Oortgysen kunnen kennismaken, die verdient in ruime kring bekend te worden, wat dan ook zeker de bedoeling dezer afzonderlijke uitgave is. Uit een bouwkundig oogpunt hebben de teerstoffen, gelijk bekend genoeg is, in den nieuweren tijd, zich een belangrijke plaats onder de bouwstoffen veroverd. Over den aard dezer in een groote verscheidenheid van vormen voorkomende en toegepaste stoffen is betrekkelijk weinig bekend. Al lost ook de schrijver niet alle geheimen op, waarop degene, die op dit gebied aan het onderzoeken gaat, onvermijdelijk stuit, hij slaagt er in om een duidelijk overzicht te geven van het voor de praktijk meest wetenswaardige. Wij kunnen dan ook ieder bouwkundige de aanschaffing van dit boekje aanbevelen.

Varia.

IKONOGRAFIE ALS WETENSCHAP EN ALS HULPWETENSCHAP.

Pater dr. Ligtenberg O. F. M., toegelaten als privaatdocent in de geschiedenis der kerkelijke bouw- en meubelkunst en ikonografie aan de Universiteit te Utrecht, heeft eenigen tijd geleden, bij de opening zijner colleges een openbare les gegeven in het klein-auditorium.

De keus van het onderwerp en de wijze van behandeling was eenigszins beperkt, zoo begon spreker.

Er moest n.l. niets worden beweerd, waarvan de verklaring of het bewijs de hulp van het sciopticon wenschelijk maakte.

Ikonografie of ikonologie, naar den zin, dien men gewoonlijk aan het woord hecht, is de wetenschap die ons in staat stelt de voorstellingen der beeldende kunst naar hun inhoud en hun geschiedenis te verklaren. De ikonograaf laat dus, als zoodanig den aesthetischen en den stylistischen

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

vorm, de techniek en het materiaal buiten beschouwing. Hem is het te doen vooreerst om het onderwerp dat behandeld wordt, het wat der voorstelling: dan om de wijze waarop hetzelfde onderwerp op verschillende plaatsen en tijden behandeld wordt, het hoe of de geschiedenis der voorstelling.

Maar met die kennis heeft hij nog geen wetenschap. Wetenschap is kennis der verschijnselen uit hun oorzaken. Daarom moet de ikonograaf ten tweede de voorstellingen en hun geschiedenis trachten te verklaren. Het is niet genoeg te zeggen: die figuur met een toren naast zich heet Barbara, en die andere met een wiel naast zich heet Catharina. Dit stond gelijk met te zeggen dat e-a-u moet worden uitgesproken als o. Maar die o-klank aangeduid door e-a-u, heeft een beteekenis, en dat hebben die toren en dat wiel ook. Zij beteekenen een heele geschiedenis of legende, en alleen daaruit is zoo'n figuur met haar attribuut te verstaan.

Dit geldt a fortiori, waar wij niet voor een enkele figuur, doch voor meer samengestelde tafereelen staan, zooals de z.g. Gregoriusmis, of een schilderij als Memlinck's Zeven Vreugden. Alleen voor wie die geschiedenissen en legenden kent, krijgen de voorstellingen een bepaalden zin, worden het woorden eener taal, eener rijke beeldentaal waarin de verschillende geslachten hun vereering en verachting, hun bewondering en sarkasme hebben uitgesproken.

De verklaring van de geschiedenis der voorstellingen is soms gemakkelijk en gauw te vinden: als we de Psalmen sinds de 9e eeuw meer geïllustreerd zien worden dan andere boeken der H. Schrift, dan is dat te verklaren uit de grootere beteekenis die de psalmen hadden voor de liturgie, met name voor het Kootgebed, dat toen vaste vormen aannam. Als we in de ikonografie van sommige steden en streken, zooals Ravenna, Venetië, Zuid-Italië, een sterken invloed uit het Oosten waarnemen, dan is de reden weer niet ver te zoeken in de staatkundige en commercieele betrekkingen. Maar als sinds het einde der XIIe eeuw de ikonografie van didaktisch lyrisch, van plechtig huiselijk wordt, en later, in de XIVe en XVe eeuw, de gezonde lyriek vaak in een ziekelijke dramatiek en het huiselijke in platheid ontaardt, dan is dat te verklaren uit een geheel complex van maatschappelijke en kerkelijke toestanden. Spreker werkte dit in groote trekken uit en besloot, dat de ikonograaf, wilde hij man van 't vak zijn, heel wat literatuur kennen en gedeeltelijk doorwerken moet, een parate kennis ter beschikking moet hebben ter verklaring van de meest gebruikelijke voorstellingen en voor 't overige weten moet, waar hij de verklaring kan vinden voor de ikonografie van het volk en den tijd, die hij bestudeert.

Omgekeerd — hier kwam Spr. tot de ikonografie als hulpwetenschap — kunnen ook de historische wetenschappen de hulp der ikonografie niet missen. Hij toont dit achtereenvolgens aan voor de geschiedenis der volken, der literatuur, der theologie en der kunst.

De geschiedenis, mits niet verstaan als de kennis van een reeks namen en data, veldslagen en vredestraktaten, maar als de wetenschap van het periodiek stijgen en dalen der volken in stoffelijke welvaart en zedelijke beschaving, kan de kostbare inlichtingen niet verwaarloozen die de ikonografie geeft over het godsdienstige, moreele en oeconomisch-sociaal leven der verschillende tijden. Naast de geschreven dokumenten staan de monumenten, en daaronder de voorstellingen der beeldende kunst, als de beste en duidelijkste getuigen. Vaak zelfs zwijgen de dokumenten en spreken de monumenten alleen; wat vooral het geval is met zooveel schijnbare kleinigheden als volksvermaken, huismoederlijke bezigheid en huisvaderlijk bedrijf, meubileering van kamer en keuken, kostuums van edelen en burgers — allemaal dingen die niet alleen de „groote" feiten in hun lijst zetten, het leven in zijn lokale kleur en concreten vorm toonen, maar in dat leven zelf dieper leeren zien. Want die kleinigheden zijn niet toevallig zoo, doch beantwoorden in hun bestaan en in hun vorm aan bepaalde behoeften en verlangens, dragen de signatuur van het leven van dit volk in dezen tijd.

De literaire kunst is zoo innig met de beeldende kunst verbonden, dat, wie met de eene omgaat, de andere niet ontloopen kan. Beide zijn immers kunst, beide brengen het innerlijk leven naar buiten. Daarom gaat hun geschiedenis parallel en is de geschiedenis der eene kunst de beste verklaring en aanvulling van die der andere. Spreker wijst er op, dat dit beset bij de studenten der klassieke letteren levendiger schijnt dan bij die der nieuwe letteren. Voor het goed begrip der Grieksche en Romeinsche literatuur wordt een elementaire cursus in de klassieke archeologie minstens wenschelijk geacht. Hoe meent men echter de literatuur onzer Middeleeuwen b.v. te begrijpen, te begrijpen als een produkt der middeleeuwsche beschaving — met totale verwaarloozing van de middeleeuwsche kunst, van den commentaar met name, die de beeldende kunstenaars bij die literatuur geleverd hebben?

Voor de geschiedenis der theologie, meent Spr., wordt de waarde der monumenten, althans in ons land, zoowel door protestantsche als katholieke theologen, misschien wat onderschat. De bijbel — als dokument der historie en als monument van literatuur — is toch niet te verstaan zonder de hulp der bijbelsche archeologie d.i. zonder kennis der monumenten. Van den tempel zijn toebehooren, van Salomon's spreekwoordelijke heerlijkheid b.v. is geen behoorende voorstelling te vormen, zonder de kennis van de kunst der Oostersche volken; en hoe denkt men zich, zonder eenig begrip der romeinsch- hellenistisch- Oostersche Kunst, de maatschappij, waarin Christus optrad en de apostelen hun zending vervulden? Met het oog op de jonge „liturgische beweging" onder de katholieken, merkt Spr. op, dat de liturgie zonder de voorstellingen der beeldende kunst, in haar geschiedenis niet te volgen is.

Eindelijk is de ikonografie, voor den kunsthistoricus een voortreffelijk hulpmiddel bij dateering en lokaliseering d.i. bij de plaatsing der kunstwerken in hun milieu; bij het opsporen en bepalen van den invloed die de kunst van het eene beschavingscentrum op die van het andere heeft gehad; en als de geschiedenis der kunst niet moet blijven een geschiedenis van het artistiek kunnen, maar worden moet een geschiedenis van het artistiek denken en willen, dan schijnt de studie der Ikonografie, beter dan stijlkritiek en aesthetische waardeeringen, als inleiding tot de kunstgeschiedenis in bedoelden zin te kunnen dienen. Utr. Sted. Dagblad.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofdleeraar voor de Afd. E, Onderwijs voor Decorateurs en Kunstnijveren aan de Academie v. B. K. en T. W. te Rotterdam. Volledige brieven vóór 24 Februari 1918 aan het Bestuur der Academie, Coolvest 84, Rotterdam. Inlichtingen geeft de Directeur der Academie. (1)

— Bouwkundige (bouwkundig Ingenieur of Architect) aan het Bureau der Gemeentewerken te Groningen. Jaarwedde f 3000—f 3800. Bekendheid met volkshuisvesting vereischt. Stukken uiterlijk 24 Februari a.s. aan Burgemeester en Wethouders. (1)

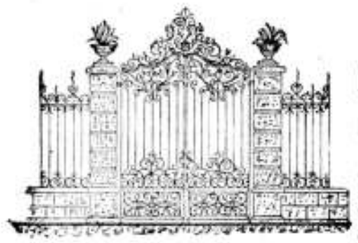
— Teekenaar, voor ijzerconstructie, op Fabriekskantoor. Uitvoerige brieven met opgave van referenties, onder letter B V 85, Nieuws v. d. Dag (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14.

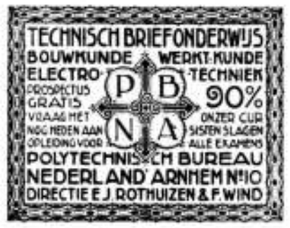
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 23 FEBRUARI 1918. No. 8

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woningnood, Woningbouw, Woningcultuur.

Vervolg (Zie bladz. 42).

De schrijver in het Nieuw van den Dag, die vroeg, wanneer wij regeeringswoningen zullen krijgen, had wel eens mogen denken aan de regeeringsvarkens, waarvan thans niemand weet, waar ze gebleven zijn.

Met regeeringswoningen kon het wel eens evenzoo gaan, in dien zin, want een huis kan men niet zoo gemakkelijk verstoppen, dat er toch geen voldoende woningruimte mede verkregen werd.

Wij zien niet in, dat het thans zooveel gemakkelijker zou zijn woningruimte te produceeren dan scheepsruimte. Scheepsruimte zou misschien voor veel geld nog te importeeren zijn, maar de bewering dat men woningen uit den grond kan tooveren gaat in den tegenwoordigen tijd in het geheel niet meer op. Men lette slechts eens op het weinige, dat hier en daar nog gebouwd wordt; hoeveel langer duurt niet thans de meest gewone bouwerij, omdat de meest gewone materialen ontbreken.

Evenmin gaat de vergelijking op van onze samenleving met een groote coöperatie. Ware zij dat, dan zou er wellicht geen woningnood bestaan. De beginselen van coöperatief werken zijn echter in onze samenleving nog maar zeer weinig doorgedrongen, veel te weinig, om eenig gewicht in de schaal te leggen.

Het ingrijpen van de overheid in de productie, aanvoer en distributie van bouwmaterialen, waarover de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een motie aannam, werd ook in het praeadvies van den heer Wibaut op het Woningcongres bepleit.

Veel verder heeft de behandeling van dit praeadvies ons niet tot de oplossing van de kwestie gebracht en, zooals wij reeds opmerkten, is de duurte der materialen slechts een der factoren, die de bouwbedrijvigheid thans belemmeren. De oorzaak van die duurte ligt slechts ten deele bij de fabrikanten en groothandelaars, maar voor een zeer belangrijk deel, ook hier, bij de woekeraarsbende, die zich tusschen voortbrenger en verbruiker indringt en waartegen de regeering maar niet schijnt te kunnen of te durven optreden. Hier laat zich de leelijke kant van den veelgeroemden handelsgeest van het Nederlandsche volk zien. Toen Multatuli indertijd schreef: „Er ligt een roofstaat tusschen Oost-Friesland en de Schelde", had hij meer bepaald het besteelen van de weerlooze inboorlingen onzer kolonien op het oog. Thans besteelt een deel van ons volk zijn weerlooze medeburgers op de meest schaamtelooze wijze en het wordt daarbij, ontzien door een regeering, die daarmede den schijn van medeplichtigheid op zich laadt.

Van een distributie van bouwmaterialen, in denzelfden geest als de kolendistributie, verwachten wij dezelfde misère en heel weinig verlichting van den woningnood.

In het denkbeeld van „de Haagsche Post" over coöperatief wonen zal voor velen iets aantrekkelijks liggen, maar nog steeds is in ons land coöperatie uitzondering en wordt zij stelselmatig tegengewerkt. Hare aanhangers vormen in de volksvertegenwoordiging slechts een kleine minderheid en het zal nog jaren en jaren duren eer hare beginselen meer algemeen zijn doorgedrongen en zij een macht in den

staat zal gaan vormen, waarmede rekening moet worden gehouden.

Is dus coöperatief bouwen een zaak, die eerst in de toekomst tot grootere ontwikkeling zal kunnen komen, gezien de ingrijpende hervorming in de sociale verhoudingen, die daaraan zal moeten voorafgaan, van coöperatief wonen kan hetzelfde gezegd worden.

Bovendien is coöperatief wonen een stelsel dat diep ingrijpt in de woningcultuur.

Wij weten, hoe langzaam sociale hervormingen hun beslag krijgen; cultuurhervormingen sluiten in den regel nog meer op traditie en ingewortelde begrippen, zoodat het denkbeeld van coöperatief wonen, als oplossing van het vraagstuk van den woningnood, hier, waar een snelle oplossing gewenscht is, weinig waarde heeft.

Inmiddels is het Woningcongres van den Nationalen Woningraad te Amsterdam bijeengeweest en de conclusiën, daar aangenomen na uitvoerige debatten over de praeadviezen, vormen te samen één noodkreet, in hoofdzaak gericht tot de regeering, die in den loop van het Congres menig verwijt heeft moeten hooren. Bovendien is er een Instituut voor Volkshuisvesting gesticht, een nieuwe vereeniging, die zich ten doel stelt het verzamelen en verspreiden van kennis omtrent de vraagstukken, die op de volkshuisvesting betrekking hebben en het bevorderen van samenwerking tusschen hen, die op het gebied der volkshuisvesting werkzaam zijn.

Wij meenden, dat de Nationale Woningraad precies hetzelfde doel beoogt, maar op een vereeniging meer of minder komt het niet aan. Daar is allicht weer voor verschillende personen een baantje bij te vinden, dat kan bijdragen tot verhooging hunner maatschappelijke positie. De nieuwe vereeniging zal natuurlijk ook een orgaan uitgeven, ook dat geeft weer werk. De papiernood zal daarvoor geen beletsel zijn, want dat er papiernood bestaat schijnt maar een praatje te zijn, door speculanten verzonnen.

Hoe zou men er anders over durven denken, de oprichting van een Rijksbureau tot voorziening in den Woningnood te bepleiten; men weet toch, dat de Rijksbureaux de grootste papierverslinders en papierverkwisters zijn. Doch ook op wat paperassen meer of minder komt het niet aan, wanneer wij maar uit den woningnood geraken, en op dit punt schijnt het woningcongres velen een riem onder het hart gestoken te hebben. De voorzitter van het congres heeft in zijn slotrede zelfs van een succes durven gewagen, doch dit komt ons wel eenigszins voorbarig voor en wij betwijfelen of wel alle deelnemers huiswaarts zijn gekeerd met dezelfde voldoening.

De debatten waren nogal sterk sociaal-democratisch gekleurd en dat is zeer natuurlijk, waar een volksbelang bij uitnemendheid besproken werd. Die bespreking geschiedde evenwel door personen, die wel van nabij, somtijds van zeer nabij, met den woningnood bekend zijn, maar wij gelooven niet, dat een van de sprekers bepaald tot de slachtoffers van den woningnood gerekend kan worden, hoogstens vertegenwoordigende een enkele misschien een aantal slachtoffers; zij zelf hebben zich echter niet doen hooren en zij zijn toch hier de direct belanghebbenden.

Vandaar ook, dat de praeadviseurs elk een onderdeel van de maatregelen, die voor de oplossing van het woningvraagstuk gewenscht schijnen, en wel waarschijnlijk het onderdeel, waarmede zij het best bekend waren, ter sprake hebben gebracht; maar geen van allen en ook geen der verschillende sprekers heeft zich gewaagd aan een samenvatting van die maatregelen tot een schema, dat eenigszins tot leiddraad zou kunnen strekken aan de regeering, die men ten slotte de kastanjes uit het vuur wil laten halen. De conclusies van het congres hebben meer van een verlanglijstje van tamelijk onsamenhangende wenschen, dan van een weloverwogen schema. Een grondgedachte zit er niet in, zoomin als het Congres zelf het uitvloeisel van een grondgedachte was.

Het woningvraagstuk in den kern aan te tasten heeft niemand, ook geen der inleiders aangedurfd. Men heeft om die kern heengedraaid, maar een zeer belangrijke factor, misschien zou bij onderzoek wel blijken de belangrijkste, angstvallig onaangeroerd gelaten. Wij bedoelen het grondvraagstuk en wel meer in het bijzonder het vraagstuk van den grondeigendom. Zeer waarschijnlijk zou, indien men op dit Congres dit vraagstuk aan de orde had gesteld, het debat spoedig den weg der politiek zijn opgegaan en de Woningraad heeft waarschijnlijk dit gevaarlijk terrein willen vermijden, hetgeen op zichzelf van het standpunt van dien raad misschien niet onverstandig was. Maar wij gelooven niet, dat het op den duur mogelijk zal zijn, de politiek buiten het woningvraagstuk te houden, nu men de oplossing daarvan formeel aan de Regeering wil opdragen, want de Regeering kan niet, zooals de Woningraad deed, het grondvraagstuk buiten beschouwing laten. Er is op het Congres gesproken van naasting van steenfabrieken en naasting van productiemiddelen in het algemeen, alsof dit een even eenvoudige zaak was, als het in beslag nemen van een schuit met aardappelen. Van naasting der productiemiddelen tot naasting van den grondeigendom is maar een stap, maar de beteekenis van zulk een stap wordt ons eerst recht duidelijk, wanneer wij bedenken, dat de rijkdom van een natie bestaat uit grond en productiemiddelen en dat op het bezit daarvan de macht van de geheele bezittende klasse berust. Aan die macht valt niet te tornen of men moet ook het eigendomsrecht aantasten en dat recht wordt nog steeds, natuurlijk in de eerste plaats door de bezitters, als een heilig en onaantastbaar recht beschouwd, ofschoon het, als de meeste rechten, niet anders is dan een conventierecht, dat zijn oorsprong vindt in het recht van den sterksten.

Het recht van den sterksten is op moreele gronden niet te verdedigen; zij die het toepassen zoeken daarvoor in den regel een of ander min of meer aannemelijk voorwendsel. Het staatsgezag berust op het algemeen aannemen van het voorwendsel, dat de staat alleen het algemeen belang beoogt; maar wanneer de staat te kort schiet in macht is dit een gevolg van andere machten in den staat, die hem tegenwerken en de felste tegenwerking ondervindt hij, waar hij de hand op particulier eigendom moet leggen.

Deed hij het plotseling en willekeurig, dan zou hij de geheele samenleving ontwrichten en ofschoon er voorbeelden zijn, dat een gewelddadige revolutie ten slotte tot goede resultaten heeft geleid, zoo gaat een bestaande regeering toch nimmer uit zichzelf tot revolutionnaire maatregelen over, maar, ook daarvan bestaan voorbeelden, zij kan er door de omstandigheden toe gedwongen worden.

Wordt vervolgd.

Woningcongres van den Nationalen Woningraad.

Vervolg (Zie bladz. 54.)

De Heer De Wijs, architect te Enschede, vereenigt zich met de bezwaren, door minister Treub aangevoerd tegen staats-exploitatie. Kunnen de ringovens en de overslaande vlam-ovens voldoende kolen krijgen, zoodat deze in volle productie kunnen gesteld worden, dan zal de steen tegen een gemiddelden prijs van f 26 tot f 27 gemaakt kunnen worden.

Zoo zullen voldoende steenen gemaakt kunnen worden voor woningbouw in snel tempo.

De heer Kempers, burgemeester van Harderwijk, wijst erop, dat men heeft te ontzien de belangen van de tusschenschakels bij de distributie. Met dat voorbehoud kan spr. de opvatting van wethouder Wibaut inzake staats-productie van materialen deelen.

De heer Schalij, te Rotterdam, steenbakker, bestrijdt het praeadvies van den heer Wibaut. Hij wijst erop, dat de steenbakkerijen wel degelijk gebonden zijn aan prijzen, door een commissie vanwege de regeering vastgesteld. Van een misdadig misbruik maken van het steenkolengebrek door de steenbakkers om hun bedrijf stop te zetten is geen sprake; de steenfabrieken zijn stopgezet op last der regeering, die geen maatregelen genomen heeft om ervoor te zorgen, dat de overvloed van turf welke in de veenderijen opgestapeld ligt, naar de steenbakkerijen gaat. Dit bedrijf ligt stop doordat het geen brandstof heeft. Als de staat zorgt dat iedere fabrikant zijn voldoende hoeveelheid turf krijgt, kan hij zijn voorwaarden stellen ten aanzien wat hij terugverlangt. En wanneer de voorziening der fabrieken van turf in de regeling van wat de staat daarvoor in baksteen terug moet hebben geschiedt door één commissie, komt er overvloed van goedkoope baksteen.

De heer Posthumus Meyjes gelooft, dat het zou zijn het paard achter den wagen spannen, als het rijk steenfabrikant ging worden. Wat men juist niet moet doen als men den bouw wil verhaasten, is het invoeren van staatsexploitatie van steenbakkerijen. Dat de bouwmaterialen duur zijn geworden, is juist het gevolg van het werk der rijkscommissie; wie achter de schermen heeft gekeken, heeft wel eens den indruk, dat de prijzen in zekere gevallen met zekere doeleinden hooger worden gemaakt. Het is dom, dat men de veldovens van brandstoffen heeft uitgesloten en alleen de ringovens heeft voorzien. Daardoor zijn de baksteenen duur geworden. Voorts wijst spr. erop, dat we er met hout en steen niet zijn; voor portlandcement, ijzer, zink en lood zijn we geheel van het buitenland afhankelijk.

Mr. Nieboer (secretaris gezondheidscommissie 's-Gravenhage) hoopt dat inderdaad den steenbakkers brandstoffen voor hun bedrijf zullen worden verstrekt in ruil voor bouwmateriaal. Eerst wanneer deze weg niet gevolgd kan worden, zie men om naar meer ingrijpende maatregelen. Er is een noodwet denkbaar in den geest der Schepenvorderingswet.

De heer Uyttenbroek (Patrimonium) is 't eens met Minister Treub. Hij is tegen het Staatssocialisme van den heer Wibaut en ook tegen de unificatie in den woningbouw.

De heer Küpers (N. V. V.) drong aan op een krachtig ingrijpen van regeeringswege. 't Is steeds een fout geweest, dat in alle rijkscommissies belanghebbenden zitten. Het argument van den heer Posthumus Meyjes is ons niet steekhoudend. Als de steenfabrikanten niet voor een behoorlijken (geen oorlogs-) winst willen werken, moet de Staat de bedrijven overnemen en voortzetten. Er zit nu oorlogswinst in de prijzen der bouwmaterialen.

De heer Lansing Jr. (N. A. S.) drong niet alleen aan op staatsinmenging, doch drong aan op inbeslagneming en distributie van woningruimte. De particuliere aangelegenheden dienen nu voor het algemeen te wijken.

Mr Steinmetz ('s-Gravenhage) vroeg of nu n.r. Moltzer al gewezen heeft op het langzame, het trage in de staatsmachine, het wel gewenscht is, aan het Rijk productie en fabricatie op te dragen. Spreker heeft niet gelezen in het praeadvies van den heer Wibaut, dat deze algemeene staatsexploitatie wenscht, doch alleen op dat gebied waar door de particulieren te kort geschoten wordt.

De heer L. Visser (S. D. P.) noemde hetgeen dezen dag gehoord is een aanklacht tegen het kapitalisme, dat zooveel ellende over het Nederlandsche volk gebracht heeft en tegen onze regeering, ten onrechte een volksregeering genoemd. Spr. noemde inbeslagneming van woningruimte het eenige afdoende middel in deze noodtoestand.

Indien de democraten of socialisten, die hier aanwezig zijn, dat niet willen, dan, roept spreker uit, zeg ik, dat het schijnhervormers zijn. Als geen afdoend besluit genomen wordt en dat zal niet, want al de schijndemocraten willen geen proletariërs in hunne woning hebben, roep ik de arbeidersklasse op tot in bezitneming van woningruimte!

De heer J. J. Samson zeide: Het praeadvies van Wibaut heeft het debat op hoog peil gebracht, al konden niet alle sprekers dat peil bereiken. Hij heeft den Staat boven den enkeling gesteld. Men ziet overal de Staat beschikken over de levens der millioenen om ze ten verderve te voeren, zou men dan niet de Staatsmacht mogen gebruiken om het leven van millioenen te redden?

Ongeveer 24 jaar geleden, toen minister Treub destijds nog mijnheer Treub, te Koog a/d. Zaan Staatsexploitatie van spoorwegen bepleitte, stelde spr. er een werkloozenverzekering van Staatswege tegenover. Dat ging niet, maar.... het is toch gegaan. Zoo zal het met deze aangelegenheid ook wel geschieden. Minister Treub wil nu nog niet, doch moet er aan gelooven!

Hierna was het woord aan den heer Wibaut.

Spreker beantwoordde de verschillende debaters. Hij was stellig van oordeel, dat de geuite bezwaren — de tegenwerping van minister Treub er bij gerekend — niet van zóó overwegenden aard zijn, dat zijn denkbeeld onuitvoerbaar geacht moet worden. Vele sprekers wenschten eene doeltreffende prijsregeling, doch spreker meent, dat een zoodanige regeling der prijzen dan alleen mogelijk is, indien de aanvoerhandel van hout en de steenproductie geheel in handen van den Staat komen.

Mijn denkbeeld, zeide spreker, heeft eenige opschudding verwekt, doch ik was meer getroffen door de mededeeling van den heer Posthumus Meyes, die vertelde, dat de Rijkscommissie voor distributie van bouwmaterialen zeer werkt op het duurder worden van de prijzen. Waarom, vraagt spr., worden zulke dingen niet eerder bekend gemaakt, opdat zulk een commissie naar huis gestuurd kan worden?

De regeering, meent spr., heeft voor zeer vele moeilijke dingen gestaan en is in vele opzichten in hare bemoeiingen niet geslaagd. Echter hieruit te concludeeren, dat nu niet buiten de eigenlijke grenzen van het Staatsbeleid regelend opgetreden kan worden door haar, is zeker verkeerd.

Ten slotte komt het er maar op aan een zoodanig parlement samen te stellen — immers de Staat zijn wij zelf — dat die Staat volbrengen kan, wat volkswensch is. De distributie-commissies bestonden tot dusver te sterk uit belanghebbenden. Dit werd terecht gezegd en is zeker zeer verkeerd. Ten slotte hield spr. staande, dat ook in normalen tijd overheidsingrijpen in de productie, aanvoer en distributie van bouwmaterialen ook van gebiedend belang voor de volkshuisvesting is.

Na nog vele sprekers afzonderlijk beantwoord te hebben werd de discussie over dit onderwerp gesloten.

* * *

In de zitting van Dinsdag zijn aan de orde gekomen de praeadviezen van de heeren J. Schulte Nordholt en dr. J. van der Waerden.

Opheffing der aan de Bouwverordeningen verbonden bezwaren en de minimum-eischen.

De preadviseur heeft nagegaan, welke wettelijke maatregelen genomen dienen te worden voor de opheffing van de bezwaren, verbonden aan de uiteenloopende voorschriften der verschillende bouwverordeningen, voorts, in verband hiermede, welke minimum-eischen aan woningen gesteld moeten worden.

Dat de regeering indertijd de verbetering der volkshuisvesting wel tot een rijkszaak verklaarde, doch de zorg voor de uitvoering geheel aan de gemeente opdroeg, achtte de heer Nordholt een groote fout.

Slechts de verplichting om voorschriften vast te stellen, werd den gemeentebesturen opgelegd en alleen de hoofdlijnen dier voorschriften aangegeven; elke gemeente werd een bouwtechnisch en bouwhygiëntisch koninkrijkje met eigen wetgeving. Was een algemeene verplichte leiddraad ontworpen, toe te passen bij het concipieeren der bouwverordeningen, met rationeele inachtneming van plaatselijke omstandigheden, gebruiken en behoeften, een en ander getoetst door een centraal-technische commissie, nimmer waren de gemeenteverordeningen met zoo vreemd saamgestelde bouwvoorschriften verrijkt geworden.

Logisch zou evenwel, meent praeadviseur, in dat stelsel de beslissing over de verordeningen niet bij Gedep. Staten hebben moeten liggen, doch bij de Kroon, in laatste instantie geadviseerd door den Centralen Gezondheidsraad en in te stellen Centraal-technische commissie, in eerste instantie door Ged. Staten en de inspecteurs van de Volksgezondheid.

In plaats van decentralisatie dus centralisatie.

Een centraal-technische commissie van bijstand dus.

De eerste taak der commissie zou moeten zijn een algemeenen leiddraad samen te stellen omtrent de huidige inzichten en perspectieven van uitbreidingsplan en bouwverordening, alsmede van de belangrijke rol, welke een goede grondpolitiek bij het streven naar een gewenschte verbetering dier volkshuisvesting kan spelen; voorts zou de leiddraad moeten wijzen op de mogelijkheid welke de woningwet geeft, haar bestemming enz. der woningen, verschillende voorschriften te stellen, alsook (volgens art. 121 der Gemeentewet) ter onderlinge regeling van grensbebouwingen.

In verband met een an ander zou de leiddraad over vooropstelling van algemeene eischen van hygiëne, techniek, welstand en zedelijkheid, eene aanwijzing moeten inhouden omtrent toepassing van doelmatige bouwblokindeeling, goedkoopen stratenaanleg, in te voeren minimumeischen en gebruik van goedkoope materialen.

Bevordering van bouw in massa.

Het praeadvies, dat thans in bespreking kwam, was ook dat van dr. J. van der Waerden, dir. van het Bouw- en Woningtoezicht te A'dam, getiteld: Maatregelen, waardoor de bouw in massa bevorderd wordt; normalisatie in de uitvoering, in het bijzonder, wat betreft de te verwerken onderdeelen.

Er moeten, zoo betoogt de heer van der Waerden, in massa woningen worden gebouwd, zoowel hier in Amsterdam en andere groote steden, als in de provincie. Het materiaal of de materialen om zulks te kunnen doen, moeten losgemaakt of ingevoerd worden en daarna over de gemeenten verdeeld, naar rato van de evenredige behoeften. Dit „losmaken" zal enkel kunnen geschieden door ingrijpen van het centraal gezag. Hetzelfde gezag zal voor de distributie over de verschillende gemeenten moeten zorgen.

Centrale regeling, althans wat aangaat het verkrijgen der bouwmaterialen en de overige onderdeelen, is het eenige middel tot uitkomst.

Die regeling zal alles moeten omvatten: de bouwmaterialen, de geldmiddelen of kredieten en de woningsoorten.

Enkel de oprichting der woningen kan blijven gecentraliseerd. Daarbij zal echter het bouwen-zelf, de uitvoering, moeten gaan in den vorm van opdrachten van het centraal gezag door middel van regeling door een centraal college, dat dit gezag kan vertegenwoordigen.

Het formuleeren van dergelijke opdrachten valt, wat aangaat de woningsoorten — hierover loopt meer in het bijzonder dit prae-advies — enkel te bereiken door het vooraf centraal vaststellen van een of meer woningtypen door het vaststellen van enkele „normaalwoningen", en deze in de betrokken gemeenten tot het getal, waaraan behoefte bestaat, te doen uitvoeren.

Het Centraal gezag of een door het Centraal gezag erkend college moet het aandurven eenige woning-ontwerpen te laten uitwerken, deze te arresteeren als goede, als voldoende woningen en de Regeering moet enkel tot den bouw van deze woningen medewerken, dus uitsluitend daarvoor de in beslaggenomen en aan te voeren materialen beschikbaar stellen (en met geldmiddelen steunen), zoo deze typen zonder eenige wijziging worden aanvaard.

Alle andere bouwerij, om het nu maar eens beknopt uit te drukken (dus zonder beoordeeling van niet te ontgane oplossing van reeds loopende gevallen en andere consequenties) staat zoolang stil.

Zeker is het, dat de bouwkunst hier op proef wil worden gesteld en ook, dat onze stijllooze tijd met een massaopbouw naar normaaltypen als hier vooropgesteld, een zekeren druk zal ondervinden, zoodat de bijzondere gevolgen voor zekere stijlopvattingen der toekomst er ernstig door beïnvloed zouden kunnen worden en .... hoogstwaarschijnlijk niet ten kwade.

De praeadviseur meent, dat b.v. 30 à 40.000 woningen in totaal, in 1 jaar en 9 maanden (na het woningcongres) in Nederland opgericht en bewoonbaar afgeleverd kunnen worden.

Beide praeadviezen werden tegelijk behandeld.

De heer Schulte Nordholt zegt, dat gelijktijdige behandeling van zijn praeadvies met dat van den heer v. d. Waerden niet insluit, dat hij het met de conclusies van dr. v. d. Waerden eens is. Hij meent integendeel, dat uitvoering van het denkbeeld van den heer v. d. Waerden verlammend op de gemeentebesturen zoude werken. Spr. betwijfelt, of het practisch mogelijk zoude zijn, één type te scheppen, dienstig voor het heele land, afgezien nog van de aesthetische bezwaren, welke de gemeenten er toe zouden brengen, liever noodwoningen te bouwen. Toch acht spr. normalisatie gewenscht; hij denkt daarbij aan bouwverordeningen en bouwmaterialen.

De heer Kempers (burgemeester van Harderwijk), acht normalisatie als door den heer van der Waerden bedoeld, gewenscht, vooral voor kleine gemeenten, welke niet in staat zijn op eigen kracht de woningbouw in goede banen te leiden.

De heer Keurschot (Opzichters- en Teekenaarsbond) betoogde, dat de arbeidersbonden ook gehoord hadden moeten worden bij de voorbereiding van het congres. Van arbeiderszijde had er een praeadvies moeten komen, dan zou er ook wat meer hart in gekomen zijn, meer dan uit het werk van den heer van der Waerden spreekt. De arbeiders willen niet in menschenpakhuizen opgeborgen worden; zij verlangen ook naar een gezellig, aangenaam verblijf. Spr. heeft nog liever noodwoningen, in afwachting van eene Regeering en stedelijke besturen, die beter bouwen.

De heer Van Buren (federatie van woningbouwverecnigingen) bestrijdt het denkbeeld van normaalwoningen, welke, meent hij, ook niet goedkooper zullen zijn.

De heer Uyttenbroek (Patrimonium, Rotterdam) noemde eenvormigheid den dood van alle leven. Spreker is het eens met den vorigen spreker. Hij wil buurten vormen, waarvan iets opvoedends uitgaat.

De heer Z. D. W. Gulden (Amst.) zeide, dat, dank zij de hulp der arbeiders, die de belanghebbenden zijn, reeds het goede type woningen naar voren is gebracht. Nu wil de heer van der Waerden al het verrichte werk weer te niet doen. Daartegen zullen we ons met kracht verzetten. Spr. was teleurgesteld. Het type woning van den heer van der Waerden verlaagt het woningpeil, gelijk de noodwoningen het doen.

De heer Tj. Kuipers (Amsterdam), verzette zich ook tegen de normalisatie en bepleitte goede, gezellige woningen voor arbeiders. Dr. Berlage kan anders wel, volgens spreker, met zijn uitbreidingsplan naar huis gaan.

De heer K. P. C. de Bazel hecht aan het stelsel van normalisatie niet veel waarde, maar bepaald bezwaar ziet hij er toch niet tegen; het komt maar aan op de uitvoering. Een fout in het stelsel is, dat voor mechanisatie geen grens is aangenomen. Er bestaat echter een grens, waarboven het geen waarde heeft te gaan. Overigens acht spr. het niet gewenscht, aan een bepaald stelsel vast te houden, met het gevaar van de krachtverspilling, welke noodig is om later dat stelsel door een ander te vervangen. Er bestaan woningcomplexen, waarvan de levendigheid gecombineerd is met practische uniformiteit. Evenzoo bestaan reeds en worden reeds gebruikt handelsnormalen, verwerkt in woningen, welke zoo te reproduceeren zouden zijn door gebruik van de handelsnormalen. Waar in het praeadvies vooral de nadruk is gelegd op de administratieve beteekenis van het stelsel, d. wl. z. op de administratieve besparing, wil spr. daarentegen wijzen op de technische besparing, welke mogelijk zoude zijn en welke in een tijd van noodstand zoo gewenscht is.

De heer Broese van Groenou (voorzitter van de Mij. tot Bevordering van Bouwkunst) betoogt, dat snelle massabouw ook mogelijk is zonder normalisatie. De nivelleering, door den heer v. d. Waerden gewenscht, beteekent, dat de bewoners grootere en kleinere offers zullen moeten brengen, welke van slechten invloed zullen zijn op het moreel. Bovendien is in het schema van praeadviseur geen rekening gehouden met zijn uitgangspunt, dat de normale woning moet uitgaan boven de minimum-woning. Spr. betoogt, dat de bouwkunst wèl in het gedrang zal komen door normalisatie. Namens vele vakgenooten verklaart hij den bouw van permanente woningen volgens normalisatiestelsel ongewenscht.

De heer Lindeman (Arnhem) ziet in het stelsel een negatie van den geest en het belang der arbeiders, niet minder dan op ander gebied in het Taylor-stelsel.

Spr. had aan den heer Berlage gevraagd eens het woord te voeren over de kwestie. Dan zou men wel een anderen kijk krijgen op de voorgestelde anarchie in het bouwen! Spr. hoopte, dat de heer Berlage zijne meening uiten zou.

Dr. Berlage zeide:

Ik ben hier „opgeëischt", doch ik moet den vorigen spreker zeer teleurstellen, wat mijn inzicht betreft. In principe schaar ik mij aan de zijde van den heer Van der Waerden, den praeadviseur. Ik vrees, dat dit bij vele sprekers teleurstelling wekt, vooral bij hen, die de sociale kwestie ten opzichte van dit vraagstuk ter sprake brachten. Echter heb ik met groote verbazing de heeren Gulden en Lindeman aangehoord. Het praeadvies gaat juist in de sociale richting. Alles komt er maar op aan — dit is spreker volkomen met den heer De Bazel eens — hoe iets tot stand gebracht wordt. Het praeadvies van dr. v. d. Waerden is in verkeerde richting uitgelegd. Als er door de architecten met talent gewerkt wordt, is de normaliseering een schoone taak, vooral voor kunstenaars. Men kan de arbeiders eventueel medezeggenschap geven.

In gemeenschappelijk overleg kan zeker iets goeds tot stand gebracht worden. Het gaat eigenlijk om den blokbouw in het algemeen. Van vroege tijden af zijn er rhythmische blokken gemaakt.

Het is sprekers conclusie, dat hetgeen de heer van der Waerden voorstelt goed is, mits uitgevoerd op een wijze die niets aan het aesthetische tekort doet.

De heer Keppler ondersteunt het stelsel-v. d. Waerden, in welke richting reeds eerder Engelsche en Duitsche tendenzen zich hebben bewogen. Voorts bepleit spreker normaliseering in verband met de beschikbare hoeveelheid bouwmaterialen. Intusschen kan de kwestie op een congres als dit niet uitgevochten worden; hiervoor zoude een studiecommissie noodig zijn. Voorts constateert spr., dat Amsterdam wat het aantal arbeiderswoningen, in den laatsten tijd gebouwd, aangaat, nog aan den spits staat. Er is veel afgegeven op de ambtenaren, maar de vertraging is ook dikwijls aan weinig medewerking van den kant van de architecten te wijten.

De heer Bossenbroek (Patrimonium, Amsterdam) betoogt, dat het plan-v. d. Waerden misschien van theoretische waarde is, maar practisch is het voor de leniging van den bestaanden woningnood van geen waarde.

De heer Bakker Schut meent, dat de heer v. d. Waerden een vloo heeft opgeblazen tot een olifant. Het plan is spr. te Amerikaansch; in Amerika maken de fabrieken automobielen en alle mogelijke andere artikelen „while you wait". Zoo wil de heer v. d. Waerden een stad van arbeiderswoningen, tweemaal zoo groot als Utrecht, bouwen, „while you wait". Spr. betwijfelt sterk, of het denkbeeld in ons land ingang zal vinden. De groote fout in het stelsel ziet spr. hierin, dat het niet alleen de materialen, maar ook de woningen zelve wil normaliseeren.

Dr. Poels (Mijnstreek) hield alsnu een krachtig pleidooi voor het bouwen van goede woningen. Hij beschreef het werk van de vereeniging „Ons Limburg", te Heerlen, welke hard werkt en spreker hoopte, 1e. dat de vakorganisatie voor de arbeiders zoodanige loonen weten te verkrijgen, dat ze goed en behoorlijk kunnen wonen; 2e. dat het particulier initiatief, door de Regeering gesteund zal worden en 't niet meer zal voorkomen, dat men door het Rijk van Pontius naar Pilatus gestuurd wordt, zoodat 't soms bij woningbouw jaren duurt eer de eerste spade in den grond gezet kan worden.

Een stem: Dat hoop ik ook, doch niet alleen voor de katholieken!

Dr. Poels: In dit gebouw, mijnheer de voorz., van de Vrije Gemeente, kunnen wij toch zeker zeggen, dat de zaak der volkshusivesting boven alle partijen staat.

Voortgaande betoogde spreker, dat in de 3e plaats de Regeering voor materialen behoort te zorgen.

De heer Küpers (N.V.V.) zeide, dat te Voerendaal en Spekholzerheide woningen leeg staan. Er waren arbeiders voor geweigerd, omdat ze geen lid waren van een katholieke organisatie.

Dr. Poels protesteert heftig. (Het congres wordt wat rumoerig, doch de voorzitter weet de gemoederen te kalmeeren).

Dr. Poels zegt, dat de heer Küpers onwaarheid spreekt. De ver. „Ons Limburg" staat boven de partijen. Er is niemand geweerd om redenen van zijn geloofsovertuiging of politieke gezindheid. Er zijn 1254 woningen, voorts nog 400 in aanbouw en plannen voor nog 900 woningen liggen gereed.

De heer Küpers (N.V.V.) weer aan het woord komende, bestreed verder de normaal-woning. Er moet voortgegaan worden op de wijze als tot dusver gevolgd is. Goede volkswoningen, anders niet. Het denkbeeld van der Waerden moet in studie genomen worden voor later.

De heer Gratama (Architectura), betoogde dat in het bouwen van volkswoningen het goede type nog niet bereikt is. In zooverre voelt spreker iets voor het praeadvies, dat het juiste type er uit geboren kan worden.

De heer Ten Bokkel Huinink (Lochem), vindt het noodig, dat in de Centrale Technische Commissie, die de praeadviseur wenscht, ook hygiënisten zitting zullen hebben.

De heer van Achterberg (Centr. Bond van Bouwvakarbeiders), aanvaardde noode het standpunt van den heer v. d. Waerden. Anders komt men niet uit de misère. Men

heeft te kiezen tusschen de noodwoning of de woning-v. d. Waerden.

De heer Von Saher (Rijkscommissie voor Bouwmaterialen), verdedigde het beleid der commissie en wees er op, dat deze commissie zich wel degelijk bezig houdt met prijsbepaling en in beslagneming. Het werk der Rijkscommissie is, in de eerste plaats er voor te zorgen, dat er voldoende materialen zijn en in de tweede plaats, dat de prijzen zoo laag mogelijk blijven.

Een stem: Dit heeft de heer Posthumus Meijjes gisteren anders verteld.

De heer Von Saher, voortsprekende onder voortdurende interrupties zegt, dat, indien men bezwaren heeft, men zich tot de commissie wenden moet.

De heeren Keppler en Bakker Schut: „Dat hebben we al gedaan; de commissie doet niets!"

De heer Von Saher: De commissie acht het zich niet slechts een taak, doch een plicht en een eer mede te werken tot de voorzieningen in goede volkshuisvesting.

Nadat eerst de heer Schulte Nordholt nog gerepliceerd had, sprak nog de heer Van der Waerden, ter beantwoording der sprekers.

De heer v. d. Waerden, praeadviseur, herinnert er aan, dat minister Treub, door te zeggen: „houd de belangen van de industrie toch vooral in het oog", aan de vlag van het congres den wimpel van den Economischen Bond heeft verbonden. Het groote aantal woningen is door de industrie aan de woningmarkt onttrokken; spr. denkt er niet aan de waarde van de industrie voor de volkskracht te verkleinen, maar de toestand is thans zoo geworden, dat de behoeften, door de volkshuisvesting gesteld, voorgaan. Spr. heeft normalisatie bepleit uit zuinigheidsoverwegingen, zonder de architectonische eischen uit het oog te verliezen. Nu twee architecten als Berlage en de Bazel het normalisatie-denkbeeld ook uit architectonisch oogpunt in bescherming nemen, gevoelt spr. zich op dit punt niet zoo zwak. Het heeft spr. verbaasd van arbeiderszijde te hebben gehoord, dat hij het woningpeil wil drukken. Neen, hij wil het verhoogen, en niet eenzijdig, in de groote stad, maar over het heele land. Spr. erkent het gevaar, dat men bij normaliseering een zekere klasse, die ruimer behuisd wil zijn, niet zal kunnen helpen aan woningen, maar dat is dan een der oorlogsgevolgen, waaraan niet tegemoet is te komen. Dat men in de normalisatiecommissie ook de belanghebbenden zal moeten opnemen. Spr. wijst er op, dat Berlage en de Bazel op het van Beuningenplein te Amsterdam genormaliseerde woningen hebben gebouwd; en het zijn behoorlijke, voldoende arbeiderswoningen. Nu heeft men het plan bestreden omdat het de vrijheid van bouwen aantast. Wanneer men de vrijheid aantast, welke ons heeft geholpen aan de groote huurkazerne-buurten, acht spr. daarmede niet zooveel verloren. De gevreesde normalisatie zal nog veel beter zijn; men zal er door besparen, en kunnen gaan bouwen in heel Nederland.

Daarna werd gepauzeerd.

Wordt vervolgd.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 7. De spelonkwoningen van de Mesa Verdi, met losse plaat.

De sociale maatregelen in de Algemeene Administratieve Voorschriften, door Ir. H. E. Snijver.

Gemengde berichten.

Sneldichten, door Candidus. — Nerveuze Architectuur. — Worst en kunst. — Het spook. — Woning-congres

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Personalia.

ONZE WONING No. 35. Woningbouw te Dordrecht, I, door Huib Hoste.

Woning en ziekte, door Ir. J. van der Breggen.

Het woningvraagstuk, II (slot).

Woning-politiek, door Ir. J. van der Breggen.

Huizen veilen zonder notaris.

Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 7. Hoe krijgt ons leger het snelst veel meer mitrailleurs?, door J. H. Peereboom Voller.

Ontdekking van belangrijke delfstofafzettingen in Ned.-Indië (Midden-Celebes) op grond van een geologischen verkenningstocht, door ir. E. C. Abendanon met 2 afbeeldingen.

Algemeene electrificatie van ons land, door ir. R. C. Sissing.

Ingezonden Stukken. Betonpalen, door Ir. J. Th. Thijsse. — De toepassing van de Octrooiwet en de behoeften van de industrie, door G. Doorman. — Opmerkingen op de nota van ir. C. W. Lely betreffende berekeningen omtrent rivierverbeteringen, door Ir. J. P. van Vlissingen, met afbeeldingen en naschrift van Ir. C. W. Lely. — Vaste verliezen van bovengrondsche hoogspanningsleidingen, door F. A. Smit Kleine en Ir. W. L. C. Bruinings.

TECHNISCH WEEKBLAD No. 7. M. T. O. — Onze actie voor het personeel voor de Rijksgebouwen van Onderwijs. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Uitbreiding inspectie Vakonderwijs. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Examens. — Commissie Staatsexamen Spoorweg-opzichter, enz.

DE AANNEMER No. 7. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Beslissing van Geschillen.

Afdeelingsverslagen. Haarlem, Jaarverslag. — Utrecht, 31 Januari 1918. — Assen, Jaarverslag 1917.

Varia.

BOROBOEDOER.

Als tegenhanger van de Middelburgsche beeldenkwestie, kan de geschiedenis van hetgeen indertijd met beelden van den Boroboedoer gebeurd is gelden.

De herinnering daaraan werd juist dezer dagen opgefrischt. In de zooeven verschenen afleveringen 3 en 4 van deel 73 der Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië vindt men namelijk als eerste opstel „Eenige mededeelingen betreffende de beelden en fragmenten van Boroboedoer, in 1896 geschonken aan den koning van Siam". De schrijver, de heer T. van Erp, bekend door hetgeen hij deed om de Javaansche tempels voor verder verval te behoeden, zegt, dat de publicatie van deze mededeelingen is vertraagd. Het voorval is al meer dan 20 jaar oud en wij hebben indertijd het feit vermeld; maar eerst uit dit opstel blijkt wat er eigenlijk gebeurd is en wat er vervoerd is met de acht grobaks naar Semarang.

De koning verlangde een Boeddhabeeld van den Boroboedoer; de landvoogd, Jhr. C. H. A. v. d. Wijck, had liever, dat hij een beeld uitzocht op het residentie-erf te Jogja, niet omdat het onbehoorlijk is een beeld van een tempelruine weg te halen, maar „met het oog op de groote moeite, welke aan het overbrengen van een beeld van die tempelruine is verbonden". De koning vond op het residentie-erf niets van zijn gading en hield voet bij stuk; daar is iets koninklijks in; en eenmaal boven op de ruine... ziehier wat de resident van Kedoe, de heer Ament, seinde aan den algemeenen secretaris: „Koning Siam verlangt van Boroboedoer tempel vijf Boeddhabeelden in verschillende houdingen, twee leeuwen en eenige ornamenten, ook het eenigste voorhanden exemplaar raksasa staande voor de pasangrahan; van het overige gevraagde zijn meerdere exemplaren voorhanden. Door inwilliging van het verzoek wordt kunstwaarde niet geschonden."

De landvoogd had „geen bezwaar" en de koning kreeg wat hij verlangde. Volgens den heer Van Erp is er geen twijfel aan, of het verlies van vijf der schoonste en geheel gave beelden moet afbreuk gedaan hebben aan de kunstwaarde van het geheel. Verder is het eenige ongeschonden exemplaar van een der beide typen van singha's (leeuwen) verdwenen, zoomede een makara-spuier van den breeden omgang, van een kunstwaarde, die blijkt uit een der vele afbeeldingen, welke het opstel sieren, en nog andere ornamenten, ongerekend de steenen, eenmaal behoorende tot de reliefs, die teksten vertolken, terecht door den schr. belangrijke documenten genoemd voor het ontcijferen van deze steenen afbeeldingen.

De Boeddhisten-koning heeft goed rondgekeken en na veel wikken en wegen met een wit krijtje de stukken gemerkt, die zijn kennersblik waardig gekeurd had naar Bangkok te verhuizen....

We zeiden reeds, 't is al meer dan 20 jaar geleden gebeurd, maar nuttig mag toch wel heeten, dat de preciese toedracht vastgelegd is als waarschuwing voor het heden en de toekomst. Een resident, blijkbaar volslagen leek op artistiek en bouwkundig gebied, adviseert over kunstwaarde van beelden en andere samenstellende deelen eener tempelruïne. Het kan inderdaad niet heftig genoeg gehekeld worden, dat onze bewindhebbers, hoe zij ook heeten mogen, nog altijd een woord mee te spreken hebben over kunst en zoodoende op onvoegzame wijze ingrijpen in wat buiten hun emplooi ligt.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

Gemengd Nieuws.

Tentoonstelling van noodwoningen.

Tegelijk met het Woningcongres is te Amsterdam in de achtertuinzaal van het Stedelijk Museum de tentoonstelling van noodwoningen geopend.

Deze tentoonstelling, waartoe het initiatief was genomen door de «Sociaal-technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten», had in hoofdzaak de bedoeling, om eenige klaarheid te brengen in het begrip «noodwoning», want daaromtrent bestaan heel wat verschillende opvattingen.

Dit viel in het oog als men de wanden der zaal langs wandelde en daar zag opgehangen de verschillende plans, die door onderscheiden gemeenten, door de Staatsspoorweg-maatschappij en door de Staatsmijnen zijn uitgevoerd,

De meest primitieve ontwerpen zijn uit den aard der zaak die van de Staatsspoor. 't Zijn eigenlijk verplaatsbare loodsen, die door de maatschappij gebezigd worden als een deel van haar personeel verplaatst wordt naar plaatsen waar de woningnood groot is. Men treft ze tegenwoordig aan in Heerlen, Kerkrade, Stadskanaal, Breda en Groningen.

De noodwoningen voor de Staatsmijnen, bestemd voor de mijnwerkers, die in verband met den kolennood in December 1916, in der haast in dienst genomen moesten worden, zijn al iets beter, hoewel ook de constructie van deze barakken nog zeer eenvoudig is.

Dan volgen de noodwoningen, welke de verschillende gemeenten hebben laten bouwen, die begonnen zijn met half steenen woningen, maar waarin al duidelijk een voortschrijdende verbetering niet te miskennen is.

Onze Amsterdamsche noodwoningen met haar dorpschtig karakter, zien er veel vroolijker uit dan b.v. de stijve rijen van 's Gravenhage. Daar staat echter tegenover, dat bij de Haagsche ontwerpen het hout minder dominneert en men daar, na geheel steenen woningen gebouwd te hebben, waaruit echter nog altijd het kanakter van noodwoningen sprak, nu reeds gekomen is tot een type, dat reeds bijna geheel aan de eischen in de Bouwverordening is aangepast. Dat zijn de z.g. semi-permanente woningen, die er aardig uitzien, maar toch dit groote gevaar medebrengen, dat men later als de woningnood tot het verledene zal behooren, deze bijna goede woningen, niet zoo spoedig zal opruimen.

Dat is natuurlijk tegen het belang van een definitieve goede oplossing van het woningvraagstuk. Een goed ding is echter reeds het gevolg geweest van de voorziening met noodwoningen. 't Zijn alle éengezinswoningen, en dat denkbeeld zal nu wel niet meer uit den arbeiderswoningbouw te verdrijven zijn, en is zeker een aanmerkelijke stap voorwaarts.

Deze in menig opzicht zeer interessante tentoonstelling was voornamelijk het werk van de heeren Gratama en Versteeg architecten, en Keppler, directeur van den Amsterdamschen Woningdienst.

De Steenhouwers op de Jaarbeurs.

Naar onze lezers bekend is zal de Bond van Steenhouwerspatroonsvereenigingen in Nederland op deze Jaarbeurs vertegenwoordigd zijn door een expositie van natuursteen in verschillende soorten en bewerkingen. Volgens een door het hoofdbestuur aan zijn leden gericht schrijven is het doel van deze expositie tweeledig, n.l. 1. Te doen uitkomen de voordeelen zoowel uit aesthetisch als uit financieel oogpunt van de toepassing van natuursteen boven die van surrogaten (kunststeen). 2. De aandacht van regeering, bouwkundigen en particulieren te trekken op het steenhouwersbedrijf, een bedrijf waaruit in den loop der eeuwen de grootste kunstenaars zoowel op architectonisch als op decoratief gebied ontsproten zijn.

De Bond heeft in overleg met de permanente prijsvraag-commissie uit de Architectenvereenigingen een prijsvraag uitgeschreven. Het ontwerp onder motto »Gedachte« voor een open-lucht inzending, van den heer A. Pet, architect te Utrecht, werd met den 1sten prijs bekroond.

Op een buitengewone algemeene ledenvergadering werd met algemeene stemmen besloten het met den eersten prijs bekroonde ontwerp uit te voeren.

Voor een interieur maakte de architect v. Baalen, te Amsterdam, een ontwerp, dat uitgevoerd zal worden in luxe marmer.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van RHEDEN, welke gemeente de particuliere gasfabrieken heeft overgenomen en binnen afzienbaren tijd electriciteit- en waterleidingbedrijven zal inrichten, roepen sollicitanten op naar de betrekking van

DIRECTEUR
der gemeente-bedrijven,

op eene jaarlijksche bezoldiging van f 3500.— tot f 5000.—.

Inzonderheid komen daarvoor in aanmerking zij, die zoowel theoretische kennis als practische ervaring hebben van exploitatie van gemeente-bedrijven en den dienst van openbare werken.

Stukken in te zenden aan den Burgemeester ten gemeentehuize te DE STEEG vóór 16 Maart e.k.

Zij, met wie persoonlijke kennismaking wordt gewenscht, zullen daartoe worden opgeroepen.

Vacante Betrekkingen.

— Technicus, bekend met machines voor bewerking van Indische Houtsoorten. Volledige brieven lett. A. H., Adv.-Bureau Gebr. Schröder, Rokin 50, Amsterdam. (1)

— Opzichter aan de Gemeente-Gasfabriek te Winterswijk, met het geheele bedrijf bekend. Aanvangsjaarwedde f 1125.—, pensioenstorting 1½ pCt. Sollicitaties vóór 1 Maart aan den Directeur. (1)

— Twee Teekenaars, bekend met Gewapend Beton. Adres: G. Kuypers, Slepersvest 1, Rotterdam. (1)

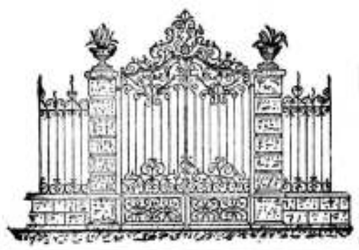
— Teekenaar voor Binnenbetimmeringen, koperwerken, enz. Uitvoerige brieven lett. P. 446, Adv.-Bur. C. W. Betcke, Coolsingel 68, Rotterdam. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUIVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH-INT-181
TROTTOIR TEGELS — PERRONTEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE — WERKTUIGKUNDE
ELECTRO-TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS VRAAG MET NOG REDEN AAN OPLEIDING VOOR
P B N A
90% ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG — WERKTUIG. ELECTROTECHNICUS ENZ.
ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG ZATERDAG 2 MAART 1918. No. 9

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Molen van Rottevalle.

De molen rust op een open standaard in pyramidevorm, waarop hij met een houten spil draaibaar is. Veelal is deze onderbouw betimmerd, zoodat een berg- of woonruimte ontstaat. Dit type, met open onderbouw, komt zeer weinig meer in ons land voor en in Friesland is deze de laatste van dat soort. Wel is er in den loop der eeuwen natuurlijk wat aan vernieuwd, doch de oude vorm is geheel bewaard en inwendig zijn stellig slechts kleinigheden vernieuwd. Op onze oude kaarten uit de 17e eeuw en vroeger zien wij op de wallen der steden dit type. Ook vele oude meesters hebben deze zeer schilderachtige molens op hun doeken vereeuwigd.

Een mooie aanwinst dus voor onze stad!, aldus noemt de Leeuwarder Courant deze aankoop en van verschillende zijden wordt deze daad gewaardeerd.

Dit is in dergelijke gevallen in Friesland wel eens anders geweest. Sedert korten tijd is men daar dan toch eindelijk tot het besef gekomen van de plicht, de karakteristieke eigenaardigheden en monumenten van het land voor het nageslacht te bewaren. Jammer, dat men te laat tot dat besef gekomen is, want wat er van dien aard nog over is is een bedroevend klein restje, vergeleken bij wat er eenmaal was en, wat er voor in de plaats gekomen is, daarover doet men het best maar te zwijgen. Friesland is zwaar gestraft voor de nalatigheid en onverschilligheid der negentiende eeuw, voor de roekeloosheid van de sloopers en hun lastgevers. Het is voor lange jaren gestraft met leelijkheid, op vele plaatsen onherstelbaar en daar, waar nog uitzicht bestaat op verbetering kan die niet dan met groote kosten verkregen worden, zooals wel blijken zal aan het Leeuwarder Stationsplein.

Om nu te behouden, wat er nog is, moeten allerlei kunstmiddelen aangewend worden, want het inzicht inzake monumentenzorg moge bij sommigen eenigermate ontwaakt zijn, het gaat nog niet zoover, dat men algemeen de waarde beseft van het behoud van een monument op de plaats, waar het behoort.

De molen van Rottevalle zal overgebracht worden naar Leeuwarden, om daar geplaatst te worden op een overblijfsel van een der bolwerken of als eerste nummer in een op te richten Friesch openlucht-museum.

De heer Martin zou het ook wel aardiger vinden, wanneer de molen blijven kon waar hij behoort, maar, dom genoeg, schijnt men hem te Rottevalle kwijt te willen zijn.

Is de uitdrukking „dom genoeg" overdreven of te scherp? Wij gelooven het niet, wanneer wij kennis nemen van de meening van Mr. Boeles, die in een zijner ingezonden stukjes naar aanleiding van de molenkwestie o.a. schreef:

„Waar ik in mijn vorig stukje nog niet genoeg nadruk op legde is dit, dat, dank zij mr. Stork en den A. N. W. B., het mogelijk is geblieken door Friesland, van Leeuwarden uit, een wandelweg te leiden. Door Friesland, dat mooier en rijker aan natuurschoon blijkt te zijn dan velen voorheen bevroedden."

„Het is een enorm werk geweest om het meest gunstige traject op te sporen en toegankelijk te maken en tot de glorieputten van het Friesche gedeelte van den tocht behoort nu o.a. de stendermolen van Rottevalle, wrecht door mr. Stork een afbeelding waardig gekeurd en die, uit zijn isolement verlost, voortaan in ongerepte oorspronkelijkheid de aandacht zal trekken van tal van Nederlandsche natuurvrienden."

„Het verplaatsen van den molen zou een ernstige slag

zijn voor het succes van den wandelweg en is nu niet in de eerste plaats een lichaam als „Vreemdelingenverkeer" als aangewezen om alles te doen voor de instandhouding van het ongedacht mooie werk van den toeristenbond? Al was het maar als blijk van dankbaarheid en hulde voor het feit, dat Friesland, evenals Gelderland, zoo'n weg waardig is gekeurd. Ons wakkere „Vreemdelingenverkeer" heeft gelukkig reeds meermalen getoond dat zijn horizont niet ophoudt bij de wallen van Leeuwarden en ook het gemeentebestuur, dat zich zoo beijvert om oude voetpaden weer toegankelijk te maken, zal zich slechts noode willen verrijken ten koste van den wandelweg, die ook een Leeuwarder belang is. Eerst wanneer het werkelijk ondoenlijk blijkt om den molen te laten staan, mag tot verplaatsing worden overgegaan. Vooral na het stukje van den heer Martin heb ik niet den indruk, dat de kans verkeken is. Is de hulp ingeroepen van den A. N. W. B.?"

„Op de kwestie of een goed openluchtmuseum voor Leeuwarden bereikbaar is, zullen wij hier niet te diep ingaan. Wanneer de vraag aan de orde komt of de oude molen een eerste aanwinst voor een op te richten museum zoude kunnen zijn, zal men goed doen ook eens het „Friesch Genootschap" te raadplegen, dat tot dusverre bij het reddingswerk werd voorbij gegaan. Ik weet niet of de heer Martin wel eens een openluchtmuseum bezocht heeft. Hij meent, terecht, dat een oude Friesche boerderij moet staan in de verre Friesche weidevlakten en toch zou hij er een willen interneeren in een openluchtmuseum. Ik draag aan die instellingen geen kwaad hart toe, doch beschouw ze ten opzichte van berging van landelijk schoon als een uiterst redmiddel. Hoe zielig verdwaald staat niet in het overigens uitnemende openluchtmuseum van Christiania dat oude houten kerkje, in tegenstelling met die andere „stavekirk" van Borgund, die nog wortelt in het dal, bij de hooge Noorsche rotsen, die reeds eeuwen lang den klank van haar klokken hebben weerkaatst. Die stemming gaat bij verplaatsing onherroepelijk verloren. Men redt het omhulsel, maar dat is niet alles. Zoo zal het ook gaan bij verplaatsing van den molen. De ware natuurvrienden en kunstzinnigen zullen er „Vreemdelingenverkeer" altijd dankbaar voor blijven, wanneer het een oud monument weet in stand te houden daar waar het gegroeid is en kan blijven leven."

Uit dit welsprekend pleidooi krijgt men den indruk, dat eerstens niet alles beproefd is, om te trachten de molen ter plaatse te behouden en ten tweede, dat Mr. Boeles, zoomin als wij dat zijn, een voorstander is van openlucht-museums. Museums in het algemeen zijn o. i. nu eenmaal een noodzakelijk kwaad, openlucht-museums een niet noodzakelijk kwaad, dat wij nog kunnen afwenden.

Moge het woord van iemand als Mr. Boeles den Leeuwarders een waarschuwing zijn, niet te ver te gaan in hun ijver en niet de dwaasheid te gaan uithalen, op een weiland bij de stad, alle eigenaardige overblijfsels, van ver en van nabij uit de provincie weggehaald, bij elkaar te plakken in zielige verlatenheid. Het openlucht-museum is ons altijd voorgekomen als een eenigszins ziekelijk uitwas van verkeerd toegepaste zorg voor monumenten en volkseigenaardigheden, bovendien is het alweder een navolging van een buitenlandsch voorbeeld.

Laat ons toch in deze dingen eens onszelf zijn en trachten te blijven!

De Vereeniging tot bevordering van Vreemdelingenverkeer te Leeuwarden betoont zich in den laatsten tijd zeer actief. Daar mochten sommige harer zustervereenigingen wel eens een voorbeeld aan nemen. Zij heeft de zeer practische maatregel toegepast, met gepaste middelen een fonds bij elkander te krijgen, waardoor zij in staat is af en toe een restauratie te subsidieeren, een prijsvraag uit te schrijven of een antiquiteit aan te koopen, alles met het doel om Leeuwarden voor den vreemdeling aantrekkelijk te maken.

Of de prijsvraag tot verfraaiing van het Stationsplein succes zal hebben, moet nog blijken. Te Leeuwarden was men niet het denkbeeld van deze prijsvraag niet onverdeeld ingenomen en wie de leelijke entrée van Friesland's hoofdstad kent zal het met ons eens zijn, dat het lang niet gemakkelijk zal vallen, daarvan iets toonbaars te maken. Iets moois zullen wij maar niet zeggen, want daarvoor zou over meer ruimte moeten kunnen worden beschikt en het maken van die ruimte zou ongetwijfeld te veel in de papieren loopen. Zoo is het dan hier de vraag, de banale omgeving, het station incluis, zooveel mogelijk onzichtbaar te maken, maar het is wel een eenigszins vreemde eisch, een stationsplein zoo aan te kleeden, dat het station en zijn bijgebouwen maar liefst zoo weinig mogelijk in het oog vallen.

Oogenschijnlijk belooft de aankoop van den laatstovergebleven Frieschen standaardmolen, die te Rottevalle staat, voor „Vreemdelingenverkeer" meer succes. Wij vonden daaromtrent medegedeeld, dat in den vorigen zomer de heer H. Martin, directeur van ons Friesch Museum, reeds den kunstschilder Ids Wiersma verzocht den molen voor hem te teekenen. Later vernam de heer Martin, dat hij voor afbraak zou worden verkocht en verzocht daarop den heer Bottema, bouwkundige hier ter stede, den molen op te meten, teneinde deze teekening in het Prentenkabinet van het Friesch Museum te bewaren.

De heer Martin stelde zich verder met den heer Veenstra, architect, in verbinding, bezocht met hem den molen met den eigenaar (den heer Bloembergen te Rottevalle) en stelde pogingen in het werk hem van het plan af te brengen om den molen af te breken, hetgeen de daaropvolgende week zou gebeuren.

Daarop zijn toen allerlei onderhandelingen van de heeren Veenstra en Martin met den heer Bloembergen gevolgd. De heer Martin bezocht den burgemeester om te beproeven of deze ervoor te vinden zou zijn den molen voor de gemeente Leeuwarden te aanvaarden als het hem gelukken mocht er een kooper voor te vinden, die den molen aan de gemeente aanbieden wilde. De burgemeester was zéér met dit denkbeeld ingenomen. Ten slotte bleek, dank zij de bemoeiingen van wethouder Schoondermark, die voor de zaak gewonnen werd, dat enkele bestuursleden van „Vreemdelingenverkeer" veel voor het denkbeeld gevoelden. In de laatste vergadering van „Vreemdelingenverkeer" werd de molen gekocht en kort daarna is de koopakte geteekend. De bedoeling is, dat „Vreemdelingenverkeer" den molen aan de gemeente zal aanbieden, die er dan een geschikte plaats voor uitzoeken zal en voor transport, afbraak en wederopbouw zal zorgen.

Daarmede is de laatste „Standaardmolen" in Friesland gered. Een mooie daad van „Vreemdelingenverkeer", temeer daar hier reeds zooveel werd gesloopt zonder dat iemand er iets tegen deed.

De molen is een houten z.g. standaardmolen en gedateerd 1698. Tot ongeveer 3 jaren geleden werd hij gebruikt om koren te malen. Hij staat zeer schilderachtig aan een vaartje te Rottevalle; op eenigen afstand het oude molenhuis.

Woningcongres van den Nationalen Woningraad.

Slot (Zie bladz. 62).

Wettelijke voorschriften voor den bouw van woningen.

Na een pauze werd behandeld het praeadvies van mr. H. J. Nieboer, secretaris der Gezondheidscommissie te 's-Gravenhage, over „Wettelijke voorschriften, waardoor een snelle en voldoende bouw van volks- en middenstandswoningen wordt bevorderd".

Mr. Nieboer komt tot de volgende conclusies:

1. Onder die wettelijke maatregelen zal een allereerste plaats moeten innemen een voorschrift, dat woningbouw, waar die noodig is, gebiedt. Anders komt men er niet.

2. Voor woningbouw is grond noodig. Deze moet, als hij anders niet beschikbaar is, door onteigening worden verkregen.

Een nieuwe regeling is echter niet zoo eenvoudig, dat die aanstonds bij een noodwet kan worden getroffen. De noodregeling zou zich daarom moeten bepalen tot één eenvoudige, maar niet onbelangrijke voorziening: het scheppen van gelegenheid tot spoedige inbezitneming van den grond.

3. Noodig zijn verder bouwmaterialen. Het laat zich voorzien, dat ook na den vrede bijzondere maatregelen om daarover tegen redelijken prijs de beschikking te verkrijgen vereischt zullen zijn.

4. Vermoedelijk bevat hier of daar de plaatselijke bouwverordening bepalingen, die den bouw van arbeiderswoningen onnoodig belemmeren. De onder 1 bedoelde noodwet opene daarom de mogelijkheid om, bij bouw ingevolge die wet, van de bouwverordening af te wijken.

5. Aan kleine gemeenten moet deskundige voorlichting bij het opmaken der bouwplannen verzekerd zijn. Het Rijk kan voor die voorlichting zorgen door middel van de, zoo noodig met het oog hierop te versterken, Rijkswoninginspectie of door een afzonderlijk bureau.

6. De formaliteiten, bij en krachtens de Woningwet voorgeschreven, kunnen worden vereenvoudigd.

Het moet bij de wet worden uitgesproken, dat het de taak der overheid is, aan den noodtoestand op het gebied der volkshuisvesting ten spoedigste een einde te maken.

De heer Zoetmulder (inspecteur der Volksgezondheid) achtte de maatregelen van mr. Nieboer onuitvoerbaar en niet bevorderlijk voor een snellen woningbouw. Spr. verwacht meer heil van de voorgestelde Huuropzeggingswet.

Mr. Bik ('s-Gravenhage) is 't eens met den praeadviseur, doch wil de huurklassen schrappen. Spreker wil een termijn in de wet tot bouwplicht vastleggen en wilde nog van deze gelegenheid gebruik maken om hulde te brengen aan den geestelijken vader van de Woningwet, wijlen mr. Goeman Borgesius.

De heer Van Loghem (Gezondheidscommissie, Bloemendaal) schilderde de treurige omstandigheden te Schoten, waar zes families in een lijkenhuis „opgeborgen" zijn. Spr. wilde, dat de regeering terstond tot bouwen overgaat, voorts slechte woningen, desnoods op rijkskosten, zal laten verbeteren en ten slotte spoedig zal overgaan tot in besiagneming van woningruimte (burgerlijke inkwartiering).

Mr. J. Kruseman (voorzitter Amsterdamsche Gezondheidscommissie) wees op het ingewikkelde dat alle bemoeiingen met rijkssteun over twee regeeringsdepartementen loopen. Dit vertraagt alles ten zeerste. Er dient eigenlijk een rijkscollege voor den woningbouw met alles wat er aan vastzit, te komen. Spr. wil het dep. van binnenlandsche zaken de hoofdleiding geven, nl. aan dat departement een hoofdambtenaar benoemen, die als speciaal verantwoordelijk persoon optreedt. De generale thesaurie van het dep. van financiën dient zich dan terug te trekken, zoo noodig alleen de hoofdlijnen van het rente-type en de bijdragen vast te stellen.

Mr. Steinmetz (Den Haag) zegt, dat de bouwondernemers de geheele moderne stadsuitbreiding in handen hebben gehad. Men mag hen niet verwijten, dat zij weinig voor woningbouw hebben gedaan, omdat zij onder ongunstiger omstandigheden werken dan de woningbouwvereenigingen. Zij vragen gelijke behandeling.

De praeadviseur, mr. H. J. Nieboer, kort repliceerend, begint met eenige opmerkingen te maken over de crisisbijdrage. Spr. wijst er op, dat de huurbijdrage van den bewoner niet moet afhangen mede van het aantal verdienende kinderen. De tegenwoordige regeling is verkeerd, uitgebroeid op een bureaustoel, maar niet getoetst aan de practijk.

Vervolgens beantwoordde spr. aan de hand van zijn praeadvies de door de onderscheidene sprekers gemaakte opmerkingen.

De voorzitter van het congres, de heer Bloemers, sprak een woord van dank aan mr. Nieboer voor diens praeadvies en betoog.

Daarop constateerde de voorzitter, dat dit congres een succes is geweest voor den Nationalen Woningraad. Helaas is dit succes slechts een pijnlijke noodkreet uit het gansche land om aan de regeering duidelijk te maken, dat het zoo met de volkshuisvesting niet langer gaat.

De regeering is niet bij machte gebleken om dezen toestand te beheerschen. Spr. wil niet onderzoeken waar de schuld ligt; waarschijnlijk aan het systeem van de Woningwet, onder welke wij sedert 15 jaar leven en dat niet berekend was op de abnormale tijden van thans. In dit congres is ten volle tot uiting gekomen de wensch naar één rijksdienst, niet over verschillende departementen verdeeld. Dit centrale bureau is ook door het bestuur van dit congres in zijn ontwerp-conclusies vooropgesteld. Spreker onderschrijft ten volle den wensch van mr. Kruseman naar een centraal Rijkscollege. Als er nu ingegrepen wordt moet zulk een bureau ten spoedigste komen, het bureau dat alle noodmaatregelen neemt en het peil van de volkshuisvesting opvoert, ook na den oorlog. We moeten een ver vooruitziende woningpolitiek krijgen. Het bureau moet de groote lijnen voor de toekomst vaststellen.

Spreker stelde ten slotte aan het congres voor, het nemen van de volgende conclusies.

Het Woning-Congres, gehouden door den Nationalen Woningraad te Amsterdam, op 11 en 12 Februari 1918, overwegende, dat uit de uitgebrachte praeadviezen en de gehouden besprekingen is gebleken, dat de reeds in 1914 bestaande achterstand in den bouw van volks- en middenstandswoningen gedurende den oorlog in hooge mate is verergerd en zich tot een noodtoestand heeft ontwikkeld, dat deze noodtoestand met den dag bedenkelijker afmetingen aanneemt, dat hij tot een nationale ramp dreigt te worden, wanneer na de demobilisatie de uitgestelde huwelijken worden voltrokken, en de bij hun ouders ingetrokken jonggehuwden en de getrouwde gemobiliseerden opnieuw of voor het eerst om een woning vragen, spreekt als zijn overtuiging uit:

De toestand der volkshuisvesting is van dien aard, dat onverwijld maatregelen moeten worden genomen om een verergering te voorkomen.

De tot heden van regeeringswege getroffen maatregelen zijn onvoldoende.

Het is noodig, dat met den meest mogelijken spoed een rijksdienst voor de volkshuisvesting worde ingesteld, waar alles wat de volkshuisvesting betreft, samen komt en waaronder de woninginspecteurs onmiddellijk ressorteeren.

Deze dienst neme, in het volle besef, dat hier een ernstig volksbelang met kracht moet worden behartigd, het initiatief tot alle maatregelen, die daaraan bevorderlijk kunnen zijn en verkrijge hiertoe zeer ruime bevoegdheid.

Noodig is, dat van overheidswege gezorgd wordt voor een voldoenden en snellen aanbouw van volks- en middenstandswoningen (huurgrens overeenkomstig de Huurcommissiewet).

Van regeeringswege worde bepaald het aantal woningen, naar huurklassen verdeeld, dat in elke gemeente binnen een vast te stellen termijn moet worden gebouwd.

Aan de gemeente worde de verplichting opgelegd om voor den bouw van het genoemde aantal woningen zorg te

dragen, hetzij door den vereenigingsbouw te bevorderen, hetzij door zelf te bouwen, hetzij door het particulier initiatief te steunen. Eveneens worde zij verplicht hiervoor de noodige bouwterreinen beschikbaar te stellen. Ter verkrijging daarvan worden de formaliteiten voor onteigening vereenvoudigd.

Van regeeringswege worde alles gedaan om de verplichte totstandkoming der woningen binnen redelijken tijd te verzekeren, zoo noodig worde van rijkswege gebouwd, waar dit van gemeentewege dreigt niet te geschieden.

Verboden worde het willekeurig sloopen of voor andere doeleinden in gebruik nemen van woningen (o.a. eventueel door wijziging van het ontwerp-huuropzeggingswet).

De bouw door gemeente of vereeniging worde mogelijk gemaakt door het verleenen van bijdragen onder niet belemmerende voorwaarden, in het tekort der exploitatie als regel 90 pct. en zoo noodig 100 pct. daarvan, met dien verstande, dat de gevolgen van de abnormale bouwkosten voor de gemeenten en de vereenigingen zullen worden opgeheven, zoodra met normale bouwkosten kan worden gerekend.

De regeering zorge voor een goede distributie van de aanwezige bouwmaterialen.

Tegen ongemotiveerde prijsopdrijving dienen krachtige maatregelen genomen te worden.

Voor zoover deze bouwmaterialen niet in voldoende hoeveelheid aanwezig zijn, terwijl productie in ons land mogelijk is, worde deze met alle beschikbare middelen bevorderd, o.a. door het verstrekken van brandstoffen, of daarin ingegrepen, en worde deze zoo noodig zelf door de regeering ter hand genomen. Ook ten opzichte van den aanvoer van materialen uit het buitenland worde aldus te werk gegaan.

Aan dezelfde eischen, die vóór den oorlog aan een woning in verband met plaatselijke omstandigheden behoorden te worden gesteld, worde vastgehouden.

Vereenvoudiging, die op verlaging van den woningstandaard zou uitloopen, zij uitgesloten.

Ten einde bezuiniging te verkrijgen, worde naar eenheid van onderdeelen gestreefd, die niet mag worden gezocht ten koste van de architectonische waarde der woningen.

Ten behoeve van den verplichten woningbouw worde van rijkswege vrijstelling verleend van voorschriften van bouwverordeningen, voorzoover deze door het uiteenloopen hunner bepalingen de uitvoering van van rijkswege goedgekeurde plannen beletten.

Bouw van noodwoningen worde slechts in gevallen van uiterste noodzakelijkheid toegepast, d.w.z. wanneer het voor alles op onmiddellijke voorziening aankomt. In alle andere omstandigheden verdient den aanbouw van normale woningen de voorkeur.

Waar noodwoningen worden gebouwd en andere maatregelen tot tijdelijken huisvesting worden genomen (als het weder in gebruik nemen van onbewoonbaar verklaarde woningen) geschiede dit overeenkomstig regelen, van regeeringswege te stellen.

Aan gemeenten, waar in arbeiderswoningbouw geschoolde krachten ontbreken en waar geen vereeniging werkzaam is, die zich de medewerking van zulk een kracht heeft verzekerd, worde voorlichting verleend. Dit geschiede door bevoegde architecten overeenkomstig een regeling daartoe in overleg met de betrokken architectenvereeniging te treffen.

De erkenning van woningbouwvereenigingen worde vereenvoudigd en bespoedigd. Alle vertraging bij het aanvragen van toelating en voorschot ondervonden, worde uit den weg geruimd door centralisatie van alles wat daarop betrekking heeft bij het regeeringsbureau. Voorzoover tot uitvoering van bovengenoemde maatregel noodig, worde langs wetgevenden weg daarin voorzien.

Met het nemen der thans reeds uitvoerbare maatregelen worde geen oogenblik tijd verloren, het is zaak, dat met den grootsten spoed wordt gewerkt. Voor zoover maatregelen thans nog niet uitvoerbaar zijn, dienen zij volledig te worden voorbereid, opdat zij zoodra de mogelijkheid zich daartoe voordoet, kunnen worden genomen.

De conclusies werden door het congres zonder discussie en onder langdurig applaus aangenomen.

De voorzitter sprak de hoop uit, dat de uitingen van dit congres indruk mochten maken op de regeering.

Nadat mr. Bik den voorzitter voor diens uitstekende leiding had dank gezegd, werd het congres gesloten.

Daarna werd overgegaan tot de stichting van de vereeniging Instituut voor Volkshuisvesting, een nieuwe vereeniging, die zich ten doel stelt het verzamelen en verspreiden van kennis omtrent de vraagstukken, die op de volkshuisvesting betrekking hebben en het bevorderen van samenwerking tusschen hen, die op het gebied der volkshuisvesting werkzaam zijn.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKSACADEMIE.

In de op Vrijdag 22 Februari gehouden eindzitting heeft de Jury, bestaande uit de heeren Prof. Dr. A. J. der Kinderen, voorz.; Prof. J. Bronner, Prof. Jhr. Dr. J. Six, Dr H. P. Berlage, A. W. Bos, R. N. Roland Holst, Jos. Th. J. Cuypers, Dr. Jan Kalf, J. Gratama, J. Limburg en Paul J. de Jongh, secr., aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „VI", zonder hoofdelijke stemming den eersten prijs toegekend.

In een samenkomst van de Jury met de Commissie van Toezicht der Academie, vertegenwoordigd door de heeren E. Heldring, voorz., Mr. H. K. Westendorp en Mr. Dr. F. Kranenburg, werd de naambrief door den Voorzitter der Comm. van Toezicht geopend en bleken de inzenders van het bekroonde ontwerp te zijn de heeren B. Bijvoet, B. I., en J. Duiker, B. I., te 's-Gravenhage.

Vervolgens werden door de Jury toegekend: de tweede prijs aan het ontwerp motto „Groot Amsterdam", de derde prijs aan het ontwerp motto „Lage landen", de vierde prijs aan het ontwerp motto „Ne Jupiter quidem omnibus", de vijfde prijs aan het ontwerp motto „Athena". Aan de inzenders dezer ontwerpen is machtiging tot openen hunner naambrieven gevraagd.

Nadat deze machtiging verkregen was, bleken laatstgenoemde vier ontwerpen te zijn, respectievelijk van de heeren: M. de Klerk, architect te Amsterdam; M. P. J. H. Klijnen, b. i. te Rotterdam; D. Roosenburg, b. i. te 's-Gravenhage en G. C. Bremer, b. i. te Rijswijk.

PRIJSVRAAG STATIONSPLEIN LEEUWARDEN.

Wegens verhindering der jury wordt de uitspraak op ingekomen ontwerpen uitgesteld tot 8 Maart a.s.

STUDIE-PRIJSVRAAG voor ontwerpen van ontginningsboerderijen, uitgeschreven door de Grondverbeterings- en Ontginningsmaatschappij te Zwolle; met medewerking van het Instituut voor Landbouwwerktuigen en -gebouwen te Wageningen, en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel goede ontwerpen te verkrijgen van boerderijen op heideontginningen, ter grootte van 10 HA. De ontwerpen moeten uitmunten door eenvoud, doelmatige inrichting, goedkoope doch degelijke uitvoering; voldoen aan eenvoudige eischen van schoonheid en welstand en een Nederlandsch karakter vertoonen.

2. De deelname aan deze prijsvraag staat voor een ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.

3. Ter beoordeeling van de ingekomen ontwerpen is een Jury benoemd, bestaande uit de heeren:

Ir. P. J. W. J. v. d. Burgh, architect te Renkum, voorzitter.
H. v. d. Kloot Meijburg, architect te Voorburg.
Ir. Jos. Cuypers, architect te Roermond; alle aangewezen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
J. J. Wintermans, Rijkszuivelconsulent, Eindhoven, aangewezen door de Grondverbeterings- en Ontginnings-Maatschappij.
Ir. A. M. Kuijsten, Rijkslandbouwingen. te Wageningen, secretaris.

Aanvragen om inlichtingen dienen voor den 15en Maart 1918 schriftelijk gericht te worden tot den secretaris; bij wien ook de afbeelding van plattegronden van enkele typen, schetsmatig weergegeven, verkrijgbaar zijn. De antwoorden zullen uitsluitend worden medegedeeld aan de vakbladen.[1])

4. Voor deze prijsvraag is beschikbaar een bedrag van f 400, te verdeelen onder die inzenders (ten hoogste zeven) wier ontwerpen daarvoor in aanmerking komen; in dier voege dat de eerste prijs zal bedragen f 150, de tweede f 100, de derde f 50; terwijl de vier volgende ontwerpen in aanmerking kunnen komen voor een bedrag van f 25. De jury heeft het recht om de prijzen ook op andere wijze te verdeelen.

5. De ontwerpen moeten voldoen aan de volgende eischen:
Het woonhuis moet ten minste bevatten:
a. Een woonkeuken van ± 20 M². oppervlakte;
b. een slaapvertrek van ± 16 M².;
c. een kelder van ± 16 M². waarboven
d. opkamer, respectievelijk twee slaapkamertjes, ook van ± 16 M². Op zolder:
e. twee afgescheiden slaapruimten, elk van ± 8 M².; bestemd voor de oudste kinderen, of voor meid of knecht;
f. een privaat, gelijkvloers met de woonvertrekken, en al of niet onder hetzelfde dak met de woning.

6. De ontwerper is geheel vrij in de indeeling der boerderij zoowel als in de keuze van het type.

7. De stal- en bergruimten, kunnen met het woonhuis onder één dak vereenigd, of afzonderlijk geprojecteerd worden.

8. Het bedrijf bestaat voor een derde uit bouwland en twee derde uit weiland. Te rekenen op:
a. Benoodigde bergruimte voor den graanoogst van 2 H.A.: 150 M³.
b. Id. voor hooiopbrengst (10.000 K.G.). Al naar de hoogte van optassing, kan men rekenen op een gewicht van 75 tot 100 K.G. hooi per M³.
c. Stalling voor den veestapel bestaande uit 6 melkkoeien, 3 stuks jong vee, 3 kalveren, 1 paard; voorts uit eenige varkens, waarvoor twee hokken noodig zijn, elk van ± 9 M². oppervlak.[1])
d. Voor kalveren, die gedurende den winter mochten worden geboren en alsdan buiten den stal moeten verblijven, moet ergens in de boerderij ruimte gemaakt worden voor tijdelijke stalling bijv. in een ruimte vrij komend naarmate het hooi is vervoederd of het graan gedorscht.

9. Voor de bedrijfsinrichting wordt vereischt:
a. Een bijkeuken of stookplaats, met oven, tevens lokaal voor voederbewaring en -bereiding, groot ± 12 M².
b. Dorschvloer, met minimaal oppervlak groot ± 20 M²., om desgewenscht binnenshuis te kunnen afdorschen; tevens de gelegenheid biedende om mangelwortels te snijden, groenvoeder te bergen, enz.; met toegangsdeuren van 3.25 M. breed en 3.50 M. hoog.
c. Graanzoldertje, ter oppervlak van ± 12 M².
d. Wagenbergplaats, ruimte biedende voor 2 wagens, 1 ploeg, 1 egge en verdere kleine benoodigdheden, als brandstoffen e. d., in totaal groot ± 16 M².
e. Een mestvaalt, groot 50 M².
f. Een gierkelder, groot 25 M³.
g. Een electromotor moet kunnen worden geplaatst, benoodigde ruimte 2 M².

In geval voor graanberging een open veldschuur wordt gekozen, dient het bijbehoorende afdak voor berging van wagens en gereedschappen en is het overstek te gebruiken voor het dorschen, mangels snijden e. d.

Alsdan zal een verplaatsbare electromotor dienen te worden aangeschaft en vervalt de ruimte sub g.

10. De ontwerper dient rekening te houden met redelijke eischen van hygiene; het brandgevaar en de kosten van onderhoud moeten gering zijn. Hij mag goedkoope materialen gebruiken naar keuze, als rondhout voor stijlen en kapconstructie, voor gebinten bij open of dichte veldschuur e. d.

Een eenvoudige fundeering op staal is voldoende, terwijl de meest algemeene voorschriften, in diverse landelijke bouwverordeningen voorkomend voor deze prijsvraag zullen worden geacht te gelden.

De bouwkosten moeten een bedrag van f 5000 zoo dicht mogelijk naderen; rekening houdende met normale prijsverhoudingen van vóór den oorlog.

11. De inzending van de deelnemers aan deze prijsvraag moet bestaan uit:
a. het ontwerp, geteekend op schaal 1:50, met platte grond, langs- en dwarsdoorsneden en gevels;
b. een eenvoudige perspectiefteekening;
Alle teekeningen in zwarte lijnen, geschikt voor reproductie.
c. een globale begrooting, met opgave van de hoeveelheden en den aard der te gebruiken bouwmaterialen;
d. een beknopte toelichting van het ontwerp, naar aanleiding van het gekozen type en de gevolgde indeeling;
e (niet verplicht) een in kleuren opgezette perspectief (aquarel).

De teekeningen mogen hoogstens 50 × 70 c.M. groot zijn.

12. De volledige inzendingen met vlak verpakte teekeningen moeten vrachtvrij op den 1en Juni 1918 zijn ingekomen aan het Bureau van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. De sub 11 vermelde teekening en stukken dragen elk een motto en gaan vergezeld van:
a. opgave van een correspondentie-adres in gesloten omslag;
b. opgave van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met ingesloten verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is, zoo noodig met vermelding der medewerkers.

Eerstgenoemde omslag mag door de Jury geopend worden om met den inzender in briefwisseling te treden; laatstgenoemde omslag slechts met diens nadrukkelijke toestemming.

Op straffe van uitsluiting is het den inzenders verboden zich vóór de uitspraak van de Jury bekend te maken.

13. De Jury zal de ingezonden ontwerpen toetsen aan de hierboven vermelde eischen en voorwaarden, de verdiensten der verschillende ontwerpen, in het bizonder in verband met punt 1, zorgvuldig overwegen en de uitgeloofde prijzen met getuigschrift, toekennen aan inzenders, welke het beste aan de prijsvraag hebben voldaan.

1) Te weten: Het Bouwkundig Weekblad, de Bouwwereld, het Centraalblad der bouwbedrijven, de Veldpost, de Veldbode en het Algemeen Landbouwweekblad.

1) Gegevens omtrent de standplaatsen van het vee: Voor een volwassen rund moet men rekenen op een standlengte van 1.55 Meter; standbreedte 1.00 Meter. (Z.-Holl. grupstal).
Aan het einde van den stal minderen deze maten voor jongvee tot resp. 1.35 Meter en 0.80 Meter.
Met het oog op de kans op fokken van een veulen, moet de standbreedte van den paardenstal 2.50 Meter bedragen. Standlengte minstens 2.50 Meter.

14. De bekroonde ontwerpen zullen op nader te bepalen tijden en plaatsen tentoongesteld worden.

Publicatie der bekroonde ontwerpen zal geschieden in een rapport, daartoe door de Jury op te stellen.

15. Alle inzenders worden geacht hun toestemming tot het tentoonstellen van de orginieelen en tot het maken en publiceeren van reproducties van hun werk te hebben verleend, alléén voor zooverre:

a. hun ingezonden ontwerp valt onder de bekroonde ontwerpen;

b. de reproductie plaats heeft tegelijk met het bovengenoemde rapport in eerste oplage;

c. de reproductie geschiedt in het orgaan der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. —

Overigens behouden de inzenders zich hun auteursrecht voor.

De toestemming bovengenoemd wordt geacht stilzwijgend te zijn verleend, door het enkele feit van inzending op deze prijsvraag.

16. Het Jury-rapport zal gedurende de te houden tentoonstelling(en) voor belanghebbenden ter inzage liggen en zal na in druk te zijn verschenen aan elken inzender op aanvrage kosteloos worden uitgereikt.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 8. Brieven uit Rotterdam.
Beschouwingen naar aanleiding van het Woningnood-Congres, door Ir. H. E. Stuyver.
Gemengde berichten.
Sneldichten, door Candidus. Aan een profeet. — Stijl.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.
Afbeeldingen en losse plaat. Roc green village, Kingsbury. — Glas schildering in de Oosterkerk te Hoorn.

ONZE WONING No. 36. Woningbouw te Dordrecht II. (Vervolg) door Huib Hoste, met afbeeldingen.
Bevordering van den kleine-woningenbouw, door J. Schulte Nordholt.
Acetyleen-verlichting.
Berichten, enz,

DE INGENIEUR No. 8. Theorieën en ervaringen over bedrijfsleidin g Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 24 November 1917, door ir. E. Hijmans, met afbeeldingen.
Standaardvormen voor de Nederlandsche Nijverheid (klinknagels), door ir. B. M. Gratama.
Ingezonden Stukken. De Electriciteitsvoorziening van Nederland, door ir. F. K. Th. van Iterson en ir. J. W. D. van Eck, met afbeeldingen

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 8. Huldiging van W. A. Becker. — M. T. O. (vervolg). — Aank. Verg. en Excursies. — Ingezonden. Ledenlijst.

DE AANNEMER No. 8. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.
Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.
Schadevergoeding.
Een onbevredigend vonnis.
Afdeelingsverslagen. Groningen, 5 Februari 1918. — Haarlem 11 Februari 1918.

Varia.

HET PANAMAKANAAL.

De voormalige superintendent der Pacificsluizen R. H. Whitehead M. E. heeft ontlangs in de „Scientific American" de volgende mededeelingen omtrent het Panamakanaal gepubliceerd.

Een zorgvuldige studie van het verkeer door het kanaal insluitende de passage van 2000 handelsvaartuigen, laat zien dat de maximumcapiciteit van de sluizen, behoedzaam geschat, is zestig stoomschepen van gemiddelde grootte per dag. De van te voren uitgerekende capaciteit was acht en veertig schepen.

Dikwijls moet een van de tweelingssluizen in ieder stel sluizen voor het verkeer gesloten worden om grondig onderzocht te worden, vooral wat betreft de groote afsluiters en poorten daar steeds door ontbindende krachten aan het werk zijn en men daarom voorbehoedmiddelen moet toepassen om die deelen een langere levensduur te verschaffen, op zulke tijden zal het kanaal ongeveer een capaciteit hebben van veertig schepen per dag.

De commandant van het oefen-eskader van de Vereenigde Staten, dat bestond uit de slagschepen Missouri, Ohio en Wisconsin, het welk 15 en 16 Juni 1915 het kanaal passeerde. zond het volgende rapport aan het departement van marine: Wat betreft het schutten, de Missouri en de Ohio konden tegelijk door de Pedro Miquel en Miraflores sluizen, terwijl de Wisconsin direct na kwam. Het leiden en stoppen der schepen door de elektrische sleeplocomotieven was zoo nauwkeurig, dat een divisie van vier schepen van deze afmetingen of iets grooter terzelfder tijd geschut kunnen worden, twee in iedere kolk.

In het geval van dreadnoughts belet de lengte van de schepen zulks. Echter kan de tegenwoordige hoofdvloot geformeerd in vier divisies van vijf schepen ieder en een vlaggeschip, in totaal een en twintig schepen, in een dag het kanaal passeeren.

Bij de Gatunsluizen, die in totaal drie kolken hebben, samengevat in een sluisgebouw is het mogelijk acht schepen van gemiddelde grootte tegelijk te behandelen, vier in de bovenste kolken en vier in de benedenste, terwijl de volgende bewegingen op dezelfde wijze plaats hebben.

Om een schip ter grootte van de „Kroonland" te schutten is noodig 8 millioen kubieke voet water (4 millioen aan ieder einde van het kanaal). Om de groote vrachtschepen te schutten is in 't algemeen noodig 5½ millioen kubieke voet, terwijl als er twee schepen tegelijk in een kolk gaan gemiddeld 4 millioen kubieke voet. Neemt men aan dat de normale passage bestaat uit een groot schip en twee van de tweede soort en zeven van de derde, dan is de gemiddelde per schip benoodigde hoeveelheid 4½ millioen kubieke voet, wat overeenkomt met een hoeveelheid van 54.4 kubieke voet per seconde per schip per dag. Het water moet in de natte moeson bewaard worden voor gebruik in de drooge. Op 't oogenblik gebeurt dit door de lage stand van het Gatunmeer op te stuwen van 82 voet tot 87 voet, zoodat hiertusschen in 22.800 millioen kubieke voet water bewaard wordt, welke als ze heelemaal gebruikt kan worden voor de verliezen bij het schutten voldoende zou zijn voor 4.850 schepen. Echter is voor krachtopwekking 1.000 secunde voeten, voor lekverliezen en verschillende andere kleine factoren 100 secunde voeten noodig, voor verdampingsverlies in de natte moeson 630 secunde voet en in de droge 924 secunde voet. In het totaal wordt dit voor de natte moeson 1730 secunde voeten en voor de droge 2024 secunde voeten. Gedurende de periode van 21 Januari 1912 —31 Mei 1912 was de aanvoer door de rivieren die in het Gatunmeer stroomen, het laagste over een gemiddelde van 25 jaar en wel 1174 sec. voet. Dit was minder dan de helft van het gemiddelde benoodigd voor de droge moeson behoefte. Deze aanvoer is niet voldoende om de verliezen aan water te vergoeden en laat een tekort aan 850 secunde voeten over, of maakt dat er gemiddeld zestien schepen per dag minder geschut kunnen worden. De in het Gatunmeer opgeborgen hoeveelheid zou daardoor slechts kunnen dienen voor 16 schepen per dag gedurende de 150 dagen, dat het noodig is op de opgeborgen hoeveelheid te teren.

Als het verkeer door het kanaal de twintig schepen per dag begint te naderen, zal het noodig zijn, voor verdere uitbreiding van het verkeer, meer water op te vangen gedurende de natte moeson. Een ideaal plaats voor een dam bestaat te Alhajeula, waar een dam gebouwd kan worden die een extra bewaarplaats voor 12.000 millioen kubieke voeten, (Gen. Abbatt neemt aan 15.000, echter zijn andere onderzoekers voorzichtiger) vormt. Dit water zou voldoende zijn voor het schutten van nog een 2100 schepen, wat voor de bedoelde droge periode het aantal schutbare schepen brengt van 16 tot 30 per dag. Deze getallen zijn gebaseerd, zooals boven is aangetoond, op een serie van 5 droge maanden in 5 achtereenvolgende jaren, waarna de kanaaldiepte nog 42 voet zou zijn.

Deze cijfers zijn lager dan de 48 schepen, die per dag in het kanaal verwacht werden, echter kan dit cijfer toch bereikt worden door het waterkrachtstation uit te schakelen en de benoodigde energie op te wekken met behulp van de aanwezige stoommachine-installatie. Het jaar van de minimumaanvoer in het Gatunmeer, dat een record was voor 25 jaren, gaf nog een gemiddeld cijfer van 4435 kubieke voeten. Indien al dit water benut werd en de hulpdam bij Alhajeula was gebouwd, dan zou de gemiddelde benutbare waterhoeveelheid over het geheele jaar 2.600 secunde voeten per dag zijn, waarmede ongeveer 48 schepen per dag konden worden geholpen en indien de waterkrachtinstallatie stop werd gezet ongeveer 60 schepen.

De tegenwoordige maximumaanvoer in het Gatunmeer is 175.000 secunde voeten en eens is er een bandjir geweest van 173.500 secunde voeten gedurende drie en dertig uur. De overlaat van de Gatundam heeft een capaciteit van 180.000 secunde voeten als het peil van het water 87 voet is. Het maximum aantal geopende schuiven is tot nu toe acht, wat overeenkomt met een afgevoerde hoeveelheid van 100.000 secunde voeten. Om te vergelijken zij hier genoteerd, dat de totale afvoer van de Niagara wordt geschat op 250.000 secunde voeten. Het water, benoodigd voor het schutten, wordt voor de sluizen getrokken met een maximum aanvoer van 154.000 sec. voeten.

Sommige ingenieurs dachten dat een snelheid van 1.5 voet per minuut om de schepen op te heffen een veilig maximum was. Gen. Hodges, die de sluizen ontwierp, nam aan het dubbele van die snelheid of 3 voet per minuut en om de instrooming in het laatste tijdperk te versnellen, voordat de waterspiegels gelijk komen, heeft hij in de mond tusschen de beide parallel loopende kolken nog een extra groot riool geprojekteerd, dat kan dienen voor de beide kolken. De practische ondervinding heeft geleerd, dat als de sleeplocomotieven schepen midden in de kolk houden, de maximum-snelheid, die verkregen wordt als de beide riolen geopend zijn, van 7½ voet in de minuut nog absoluut veilig is en hierdoor wordt de vroegere, totaal voor de opheffing benoodigde tijd van 15 minuten teruggebracht tot 8 minuten. Dit geeft voor de Gatunsluizen een tijdsbesparing per schip van 20 minuten.

(Slot volgt.)

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter, bij den Provincialen Waterstaat van Noord-Brabant. Aanvangssalaris f 1200 met 20 pct. duurtetoeslag. Diploma Rijkswaterstaat vereischt, practische ervaring van kunstwegen gewenscht. Eventueel nader examen af te leggen. Schriftelijke aanmelding vóór 5 Maart e.k. bij den Hoofdingenieur v. d. Prov. Waterstaat van Noord-Brabant, J. M. H. R. Kersemaekers te 's Hertogenbosch. (1)

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

— Ontwerpers van ijzerconstructies, ook in staatbegrootingen te maken. Praktijk vereischt. Volledige brieven lett. B. C. Adv.-Bur. Gebr. Schröder, Rokin 50, Amsterdam. (1)

— Onderbaas, voor bouwwerk te Amsterdam. Brieven lett. A. B. bureau v. h. Algem. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

Deli-Spoorweg-Maatschappij
vraagt voor haren dienst in DELI
EEN OPZICHTER
voor de Afdeeling Weg en Werken.

Aanvang-salaris f 240.— per maand, met vrijen overtocht, vrije geneeskundige behandeling en vrije woning.

Zij, die reeds eenigen tijd als opzichter bij den aanleg of exploitatie van Spoorwegen hier te lande werkzaam geweest zijn, genieten de voorkeur.

Aanbiedingen per brief franco, zonder inzending van getuigschriften, Heerengracht 164, Amsterdam.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 13 Maart 1918,** des namiddags te **2 uren,** zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

de verbouw van het Post- en Telegraafgebouw te LISSE.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na 27 Februari 1918 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage, aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2e district, Nassau Odyckstraat 59 te 's Gravenhage, aan het Post- en Telegraafkantoor te Lisse, en is, na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders Van Cleef, Spui n°. 28, te 's Gravenhage en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, en den adjunct-Rijksbouwmeester H. J. A. van der Kooy, te 's Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 6 Maart 1918, des namiddags te 2 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in de laatste alinea van § 2 van het bestek.

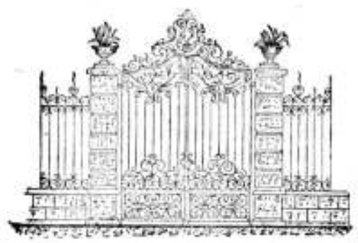
's Gravenhage, 21 Februari 1918.

Industrie- en Handelsadressen.
„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunststandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG MET NADERE AANWIJZINGEN OPLEIDING VOOR
P B N A
90% ONZER CURSISTEN SLAGEN IN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E.J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING · TOT BOUWKUNDIG · WERKTUIGKUNDIG · ELECTROTECHNICUS · ENZ.
ALLE EXAMENS · M · O

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 9 MAART 1918. No. 10

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Tweede Jaarbeurs.

Zonder twijfel is de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs een veel verbeterde editie van de Eerste, maar zij is toch nog lang niet wat zij wezen moet en misschien ook eerst, na verloop van tijd, worden kan, namelijk een goed overzichtelijk geheel. Ziedaar de eerste indruk, die wij kregen aan het beginpunt, bij het betreden van het terrein Vredenburg.

Men moet toegeven, dat de verdeeling over vier afzonderlijke terreinen eigenaardige moeilijkheden opleverde en het verkrijgen van een goed geheel niet in de hand werkte, maar geen der vier terreinen op zichzelf is ook een goed geheel te noemen. Wel zijn in de behandeling der gebouwtjes groote verbeteringen op te merken en zien zij er over het algemeen wat aantrekkelijker uit, dan de sjofele kramen van verleden jaar, maar de wijze, waarop zij zijn neergezet laat nog veel te wenschen over.

Het blijkt een zeer moeilijk aesthetisch vraagstuk te zijn, een groot aantal tijdelijke gebouwtjes, die in uiterlijk aanzien weinig verschillen en waarbij slechts enkele met wat ruimer middelen aangekleed konden worden, zoo te groepeeren, dat aan de eischen van schoonheid, zoo goed als aan die van doelmatigheid, voldaan wordt. Dat vraagstuk is hier niet opgelost, waarschijnlijk tengevolge van gebrek aan ervaring bij de leiders van den aanleg, misschien ook wegens gebrek aan eenheid in de leiding van het geheel.

Wij ontveinzen ons niet, dat die leiders voor een taak stonden, die zeer hooge eischen aan hun bekwaamheid stelde. Wie hier een afbrekende critiek wil uitoefenen moet zelf eerst maar eens beproeven, wat beters voor den dag te brengen. Wij erkennen dan ook bereid, dat er veel verbeterd is, niettegenstaande de even groote zoo niet grootere moeilijkheden, vergeleken bij die van het eerste jaar. Blijft men op den weg der verbetering voortgaan, dan zal men ongetwijfeld binnen afzienbaren tijd wel tot een resultaat komen, waarop redelijker wijze niets is aan te merken, maar wij herhalen het nog eens, slechts de ervaring zal ons daarbij den weg kunnen wijzen.

Het groote bezwaar is, het te Utrecht ontbreken van een terrein, groot genoeg, om de geheele Jaarbeurs te kunnen plaatsen. In ander opzicht is Utrecht anders door zijn centrale ligging wel de aangewezen stad voor deze jaarlijksche handelsmis, ofschoon er thans nog geen onderkomen te vinden is voor alle bezoekers die van te ver komen, om in een dag hun zaken af te doen. Wij vernamen, dat, na het sluitingsuur, velen zich naar Amsterdam begeven om daar den avond en de nacht door te brengen.

Aan het terreinbezwaar is moeilijk tegemoet te komen, wanneer men althans, wat wel het meest gewenscht is, in de stad wil blijven. Verleden jaar reeds heeft men dus gedacht aan een schijnbaar nogal voor de hand liggende oplossing door de stichting van één groot gebouw. Dat denkbeeld schijnt thans reeds vaster vorm te hebben aangenomen, te oordeelen naar hetgeen het dagblad „de Maasbode" weet mede te deelen, namelijk, dat de raad van beheer der Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland het plan heeft gemaakt tot de stichting van een vast Jaarbeursgebouw te Utrecht, in de naaste omgeving van het Vredenburg. Dit gebouw, waarvoor de ingenieur-architect van de Tweede Jaarbeurs, de heer J. de Bie Leuveling Tjeenk, een bouwplan ontworpen heeft, zal uit vijf verdiepingen bestaan en ruimte bieden aan circa 300 monsterkamers en 400 tafel-

vlakten. Gelijkvloers zal het gebouw een restaurant, vergader- en sociëteitslokalen en bureaux voor semi-officieele lichamen bevatten benevens de groote zaal voor tafelvlakten, die buiten de beurstijden — men stelt zich voor in dit gebouw méér dan één beurs per jaar te kunnen houden — voor vergaderingen, tentoonstellingen, kleine congressen e. d. kan worden gebruikt.

Uit deze, waarschijnlijk eenigszins onvolledige, mededeeling meenen wij te moeten opmaken, dat men voorloopig slechts voornemens is een gebouw op bescheiden schaal te stichten. Wij hebben het aantal thans aanwezige monsterkamers en tafelvlakten niet geteld, maar een gezamenlijk getal van 700 komt ons klein voor.*) Wij veronderstellen dus, dat men ook met dit gebouw een proefneming bedoelt en er op rekent het, bij welslagen, te kunnen uitbreiden. Eventwel kunnen wij hier niet nalaten, te vragen, waar men nabij het Vreeburg terrein zal vinden voor een dan toch ook niet zoo heel klein gebouw met de noodige ruimte tot uitbreiding. Zal men daarvoor dure bebouwde perceelen moeten aankoopen of onteigenen? Dit zou de in dezen tijd toch reeds buitengewone stichtingskosten nog belangrijk verzwaren. De nabijheid van het Vreeburg begrijpen wij zoo, dat men dit plein met enkele vaste gebouwen, die daar staan, in verband met het hoofdgebouw zal willen benutten, voor tijdelijke voorziening in de benoodigde ruimte voor expositie- en monsterlokalen. Zoo zal men zich dan misschien eenige jaren kunnen redden, maar wij vreezen, dat ook bij een dergelijk plan ten eerste het ruimtevraagstuk toch weer spoedig naar voren zal dringen, terwijl het verkrijgen van een goed geheel ook binnen afzienbaren tijd niet te bereiken zal zijn.

Het Vreeburg is een leelijk plein, onregelmatig begrensd en met eenige gebouwen bezet, die er neergezet zijn op de onbeholpen manier, die een uitvloeisel is van het beginsel: Zooals je het maakt, zoo heb je het. Wat een Nederlander eenmaal heeft, geeft hij niet gaarne prijs, ook al is het leelijk en hij laat den architect dan maar tobben met de bestaande, soms zeer hinderlijke gegevens, en geeft hem bovendien gaarne de schuld, wanneer het verkregen resultaat beneden het middelmatige blijft. Dat is het ook thans nog gebleven, wat de groepeering op de verschillende terreinen betreft. Het Vreeburgplein heeft geen enkelen fatsoenlijken toegangsweg. Daarom heeft men den hoofdingang maar weer aan de Noordzijde gemaakt, welke zijde van het Station het gemakkelijkst te bereiken is. Bij dien hoofdingang staan nu wel een paar vrij aardige dienstgebouwen, zeer zakelijk en practisch ingericht, maar er is niets, dat de hoofdentrée van het voornaamste gedeelte van de Jaarbeurs tot iets bijzonders, iets karakteristieks, stempelt. Verleden jaar deed het gemetalliseerd betongebouwtje dit wel, al was het ook niet op geheel passende wijze.

Het kiezen van dezelfde plaats voor den hoofdingang, heeft tot dezelfde fouten geleid als verleden jaar. Bij het bepalen van de hoofdas van den aanleg heeft men zich weder gebonden geacht aan de bestaande bebouwing en aan de richting van de rooilijn van de Noordzijde van het plein. Daardoor kwam de hoofdingang met de daarbij behoorende dienstgebouwen scheef op die hoofdas te staan. Er is wel getracht, door het maken van een pleintje, de hieruit ontstane moeilijkheid op te lossen, maar dit is niet gelukt en evenmin heeft het gebaat, dat men de schilderachtigheid te hulp geroepen heeft, waar de regelmatigheid niet kon worden bereikt. De aanleg werd daardoor alleen verbrokkeld.

Wanneer men de plattegrond beschouwt in verband met de omgeving en de mogelijkheden tot verkrijging van een goeden toegang tot het Vreeburgplein, althans voor deze en dergelijke gelegenheden, dan rijst de vraag, welk bezwaar er zou bestaan, den hoofdtoegang te maken aan de zijde van de vest, bijvoorbeeld tusschen de Fruithal en de Korenbeurs. Men zou de Singelgracht dan met een flink breede brug moeten overspannen, maar de kosten van zulk een constructie van tijdelijken aard zouden niet hoog behoeven te zijn. Misschien zou het te Utrecht gevestigde Genie-korps daarbij wel zijn assistentie willen verleenen; dat kan de Directeur der Gemeentewerken, die immers oud Genie-officier is, gemakkelijk gedaan krijgen. Een ingang van deze zijde zou bijna onmiddellijk van het Station naar het terrein leiden en van twee zijden langs den breeden Singelweg toegankelijk. Het is slechts een denkbeeld, dat wij hier aan de hand doen, aan hen, die het aangaat, maar wij meenen, dat het niet zoo moeilijk en kostbaar kan zijn, het Vreeburgterrein van de zijde van den Catharijne-singel een waardigen hoofdingang te geven.

De andere terreinen, het Janskerkhof, de Tivolituin en de Maliebaan, blijken al even weinig aan het doel te beantwoorden.

Het Janskerkhof is feitelijk te klein voor een eenigszins royalen, regelmatigen aanleg, men moest daarbij bovendien rekening houden met de boomen. De omgeving van het plein is echter veel beter, er staan verscheidene oude en nieuwe gebouwen, die het aankijken wel waard zijn, terwijl de oude, verweerde Janskerk er een eigenaardig cachet aan geeft. Vreemd genoeg heeft de ontwerper van de Jaarbeurs in geen enkel opzicht van deze omgeving weten partij te trekken. Hier ware met een eenigszins schilderachtige opvatting wellicht wat te bereiken geweest, de regelmatigheid, waarnaar hier blijkbaar gestreefd is, heeft tot geenerlei resultaat geleid of wel tot het negatieve van een misstand. De oude kerk staat zoo zielig tusschen de kleurige gebouwtjes en deze staan in hun houten tijdelijkheid zoo onnoozel tegenover het eeuwenoude, grijze monument, dat het treurig is om aan te zien, hoe weinig hier van een draaglijke aanpassing van het oude aan het nieuwe, van het tijdelijke aan het blijvende, is terechtgekomen.

Van den Tivolituin valt weinig te zeggen, dan dat dit terrein heel weinig aan een tuin doet denken. De gebouwtjes zijn er schijnbaar zonder eenige leidende hoofdgedachte neergezet, zooals dat het best uitkwam.

Rest ons nog de Maliebaan, de lange allee, waar een regelmatige aanleg beter te maken was en dan ook streng is doorgevoerd. De betrekkelijk geringe breedte van dit terrein, bij groote lengte leverde moeilijkheden op, die alleen door verdeeling te overwinnen waren. Men is daarin vrijwel geslaagd, maar er ware toch nog wel iets mooiers te bereiken geweest, ook omdat hier met de omgeving van het terrein geenerlei rekening behoeft te worden gehouden. Het was goed gezien van den ontwerper, dat de rijen monsterkamers hier niet eenvoudig in twee of vier onafzienbare rijen in de lengte-richting geplaatst konden worden. Dan toch zouden een of twee, uiterst vervelende straten zijn ontstaan. Daarom heeft hij, telkens na een rij van hoogstens 18 of 20 monsterkamers, waarvan de eentonigheid nog door een voorsprong verbroken is, open vakken gelaten, pleintjes als 't ware, waarop dan telkens een grooter gebouwtje of groep dwars op de lengteas van het terrein geplaatst is. Hierdoor is een zekere geslotenheid verkregen, die over het algemeen een goed effect maakt en de overzichtelijkheid bevordert. Hetzelfde effect had echter kunnen worden verkregen op andere wijze dan door de dwarsplaatsing der gebouwen, die uit een aesthetisch oogpunt niet geheel bevredigt, namelijk door den aanleg op te vatten als een aaneenschakeling van gesloten pleintjes. Wij bepalen ons evenwel ook hier alleen tot het aangeven van een denkbeeld, waarmede men bij een volgende gelegenheid de proef zou kunnen nemen.

Slot volgt.

*) Volgens de kaartjes der terreinen in den Catalogus omvat de Tweede aarbeurs 969 monsterkamers, 564 M2 tafelvlakte en 242 M2 open expositieterrein.

Vereenigingen.

NORMALISATIE VAN HUIZENBOUW.

Op het dezer dagen gehouden Woningcongres is, naar aanleiding van het praeadvies van den heer J. van der Waerden, directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, waarin normalisatie van den huizenbouw werd bepleit, een geanimeerde discussie gevoerd. De heer Van der Waerden heeft thans in een vergadering van „Architectura et Amicitia" uitvoeriger over het denkbeeld gesproken.

Na nog eens het voornaamste uit zijn praeadvies te hebben voorgelezen, en te hebben herinnerd aan het veelzijdige verzet, dat op het woningcongres tegen zijn denkbeeld gerezen is, verweerde hij zich tegen degenen, die meenen, dat een standariseering een verstarring van het stadsbeeld ten gevolge zou hebben. Er kan ook bij standariseering zeer veel verscheidenheid blijven bestaan, verschil in kleur, in rooilijn (in- en uitspringen), in hoogte. Er moeten dan ook geen huizen, maar blokken worden ontworpen.

De normalisatie is een economische eisch, die strookt met de evolutie in de bouwkunst en de kunstenaar moet zich vooral niet buiten de maatschappij willen stellen; de arbeid, (óók van de architecten), is er niet om zichzelf, maar altijd ten behoeve van een grootere of kleinere samenleving. Spr. heeft tijd-, kosten- en materiaalsparing willen bereiken; hij is vervuld geweest van de universeele ellende en heeft, krachtens zijn gemeenschapsgedachte, gezocht naar een oplossing van den woningnood, die nog eeuwen kan duren. Achteruitgang van de architectuur vreest spr. niet; op het gebied van den huizenbouw is er trouwens naar zijn meening zoo weinig kunstzinnigs bereikt, dat de woningbouw bezwaarlijk kan achteruitgaan. De architectuur is niet met haar tijd meegegaan; nu moet ze: de tijd zelf maakt sprongen.

De quaestie, die het hier geldt, is niet een zaak die men aanvaardt, of niet, maar een die men begrijpt of niet. Het is waar, dat de normalisatiegedachte indruischt tegen de thans geldende architectonische adat, — en de meeste tegenstand is dan ook ontstaan uit conservatisme, en uit de angst van de architecten hun vrijheid te verliezen. Doch wat is eigenlijk normaliseering? Men ziet er een „maszregeln", een Duitsche overdrijving in. Ten onrechte echter: de normaliseeringsgedachte is eerder Amerikaansch dan Duitsch. Men bereikt er besparing van materiaal en werkkrachten door, en het is in dezen tijd eisch, evenals men te onzent broodkaarten, in Amerika zelfs .... eenheidskleeding heeft ingesteld, waardoor 10 pCt. op materiaal en arbeidskrachten wordt bespaard.

Spr. eindigde met de woorden, ook door dr. Berlage op het Congres gesproken: alles hangt af van de wijze waarop de gedachte wordt uitgevoerd. En hiertoe deed spr. een beroep op de architecten.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 9. Uitbreiding van de Haarlemsche Stoomverffabriek aan het Noorder-Buitenspaarne te Haarlem, arch. J. J. van Noppen, met afbeeldingen.

Brieven uit Rotterdam (slot).

Sneldichten, door Candidus. — De professor. — Wijsbegeerte en kunst.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Verslagen van vergaderingen.

Personalia.

ONZE WONING No. 37. Het Woningnoodcongres, door J. Schalte Noordholt.

Eigenaardige houding van Gedeputeerden ten aanzien van een voorschot voor woningbouw.

Berichten.

DE INGENIEUR No. 9. Ir. M. J. van Bosse, levensbericht, door ir. R. A. van Sandick, met portret.

Ir. W. H. M. de Gelder, overlijdensbericht, door Ir. R. A. van Sandick.

Roesten van het ijzer in gewapend beton, door ir. J. A. Bakker, met afbeeldingen.

Normalisatie.

Ingezonden Stukken. Electriciteitsvoorziening van Nederland, door Ir. G. J. van Swaay en I. van Dam. — Zuinigheid van hulpwerktuigen aan boord van zeeschepen, door ir. S. G. Visser. — Ontdekking van delfstoffen, door Ir. W. de Haan. — IJzerertsen in Celebes, door Ir. R. W. van der Veen. — Automobielen in bogen, door Ir. P. M. Montijn.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 9. Salarisherziening voor de ambtenaren in dienst bij de gemeente Amsterdam. — M. T. O. (vervolg). — Dankbetuiging. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Verslag van de gewone Bondsbestuursvergadering. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Jaarverslag. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 9. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Een misleidende besteksbepaling

Het Woningvraagstuk. I.

Afdeelingsverslagen. Leeuwarden, 15 Februari 1918. — Doetinchem. 11 Februari 1918.

BOUWSTOFFEN, onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 3: Tras in cementbeton en gewapend beton. — Dijkmaterialen. — Zuurvaste voeringen. — Boekbespreking. — Gedachtenwisseling.

Varia.

NEDERLANDSCH INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING.

Na afloop van het Woning-Congres is het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting definitief opgericht.

Bij de oprichting is uitgegaan van de gedachte, dat weliswaar verschillende vereenigingen zich met het vraagstuk der volkshuisvesting bezig houden, maar dat het van belang is een centraal punt te vormen, waar zij elkaar ontmoeten. Dit zou aan onderling overleg en samenwerking bevorderlijk zijn. Bovendien leek het ook voor particulieren gewenscht door deelneming aan de te stichten vereeniging aan de verbetering der volkshuisvesting te kunnen medewerken. In overeenstemming met deze gedachte is de opzet aldus, dat de vereeniging eenerzijds een federatie is van bovenbedoelde vereenigingen, welke thans reeds van haar belangstelling in het vraagstuk van de volkshuisvesting hebben doen blijken, anderzijds de verzamelplaats van allen, die zich individueel willen aansluiten. Door het karakter van een federatie op den voorgrond te stellen, komt duidelijk aan den dag, dat genoemde constitueerende vereenigingen de nieuwe instelling zullen hebben te beschouwen niet als een concurrent naast hen, maar als haar vereeniging.

De statuten zijn behandeld en met enkele wijzigingen goedgekeurd. Reeds zijn een 200-tal leden (gemeenten, vereenigingen en physieke personen, waaronder de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en Arnhem) toegetreden. Het bestuur wordt gevormd door vertegenwoordigers van de constitueerende vereenigingen en 5 anderen. Het is thans samengesteld uit mr. D. Hudig (Nationale Woningraad), mr. dr. H. J. Romeyn (Rijkswoningcollege), mr. J. Kruseman (Amsterdamsche Woningraad), den heer A. Broese van Groenou (Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst), H. J. J.

Bloemers (Maatschappij tot Nut van 't Algemeen), mr. J. C. graaf van Randwyck (Vereeniging van Nederlandsche gemeenten), P. Bakker Schut (Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten) en mr. M. J. A. Moltzer (Centraal Bureau voor Sociale Adviezen), terwijl enkele der constitueerende toegetreden vereenigingen, zooals het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Volksbond tegen Drankmisbruik, Bond Heemschut, nog geen vertegenwoordiger hebben benoemd. Overigens bestaat het bestuur uit de heeren J. H. Faber, mr. H. J. Nieboer en J. M. A. Zoetmulder, terwijl nog één vacature moet worden vervuld. Tot voorzitter werd benoemd mr. D. Hudig, terwijl het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen (Prinsengracht 691, Amsterdam) als secretaris werd aangewezen.

DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL IN INDIË.

In een ingezonden stuk in het Indisch Bouwkundig Tijdschrift lezen wij het volgende:

In de Indiër is opgenomen de volgende vertrouwelijke circulaire van het „Comité voor een Technische Hoogeschool in Indië", welke door verschillende dagbladen is overgenomen en welke wij om haar belangrijkheid, vooral in verband met het P. v. A. in haar geheel hieronder laten volgen:*)

„Ten einde het comité „Indië-Weerbaar" niet naar Oost-Indië te laten terugkeeren zonder aan deze personen een bewijs te geven van de belangstelling, die in Nederland getoond wordt voor het streven naar ontwikkeling der Indische bevolking, heeft zich een comité gevormd, dat zich ten doel stelt gelden bijeen te brengen om een stichting in het leven te roepen, waardoor meer intellectueel ontwikkelde inlanders in de gelegenheid worden gesteld zich te bekwamen in een richting, waarvoor de Indiërs, in het algemeen gesproken, aanleg toonen.

Het is toch bij de verschillende gelegenheden, dat leden van het comité „Indië-Weerbaar" zich in het openbaar hebben geuit, gebleken, dat niet bij allen in de eerste plaats de kwestie van de militaire weerbaarheid hunne gedachten vervult, doch dat wel degelijk de intellectueele weerbaarheid bij hen een voorname rol speelt.

De gedachte is daarom opgekomen, in Indië te stichten een inrichting van Middelbaar Technisch Onderwijs, die den naam zal dragen van „Instituut voor hooger technisch onderwijs in Nederlandsch-Indië". Aan Hare Majesteit de Koningin, een blijk willende geven van Hoogstderzelver belangstelling bij de totstandkoming dezer inrichting van onderwijs, heeft het behaagd aan onze stichting het „Koninklijk" praedicaat te verleenen. Het ligt uit den aard der zaak geenszins in de bedoeling deze inrichting van onderwijs op één lijn te stellen met de Technische Hoogeschool te Delft, omdat daarvoor de Indische jeugd nog niet rijp is, wegens het nog niet *) aanwezig zijn van onderwijs-inrichtingen, die als onderbouw daarvoor zouden kunnen dienen.

Wat in de toekomst van de school kan groeien, kan niemand zeggen, doch wanneer de drang naar ontwikkeling zich zoo duidelijk blijft uiten als thans het geval is, dan is het geenszins ondenkbaar, zelfs waarschijnlijk, dat hieruit t. z. t. een inrichting van werkelijk hooger technisch onderwijs kan groeien.

Aan de bedoelde inrichting zou voornamelijk in practische richting onderwijs moeten worden gegeven, zoodat zij, die het te geven onderwijs met vrucht hebben doorloopen, met den titel van b.v. Indisch Ingenieur spatieering van ons A. J. L.) werkzaam kunnen worden gesteld bij den civielen bouw, irrigatiewerken en bij de Spoor- en Tramwegen, terwijl het daarenboven bepaald in de bedoeling ligt, op de school ook practische chemici te vormen, waaraan in Indië een groote behoefte bestaat en waarvoor de Indische jongelui reeds bewezen hebben bijzondere geschiktheid te bezitten.

Komt dit plan tot uitvoering en blijkt dit een succes te zijn, dan zullen bij de verschillende diensten en op ondernemingen de ondergeschikte ingenieursbetrekkingen gevoegelijk door Indische jongelui kunnen worden vervuld.

Bij den grooten omvang, die Nijverheid en Landbouw als gevolg van meer intensieve exploitatie van de koloniën krijgen, zal spoedig blijken, dat ons betrekkelijk klein land niet in alle opzichten aan de vraag naar technici zal kunnen voldoen. Thans reeds is het een feit, dat aan de vraag naar Nederlandsche technici zeer moeilijk kan worden voldaan.

Teneinde de aan deze inrichting studeerende jongelui eenigszins aan de Inlandsche omgeving te onttrekken, ligt het in de bedoeling aan de school een internaat te verbinden in den geest als bij de Doktor Djawa School en andere inrichtingen bestaat en waarmede zulke bij uitstek gunstige resultaten zijn bereikt. De school zal toegankelijk zijn voor alle rassen.

Door terzake bevoegden wordt de verwachting uitgesproken, dat na eenige jaren van haar bestaan aan deze onderwijsinrichting een vijf- à zeshonderd jongelui zullen studeeren.

Wij hebben dus een vrij kostbare inrichting noodig. Een deskundige raming heeft bij ons de overtuiging bevestigd, dat daarvoor een bedrag van 2½ millioen noodig zal zijn.

Het ligt in de bedoeling der commissie, te trachten een bedrag van f 3.000.000.— bij elkaar te brengen, zoodat nog een bedrag over zou blijven om daaruit studiebeurzen aan uitstekende minder gegoede personen te kunnen verstrekken.

Door de leden van het comité is bereids een bedrag van f 1.500.000.— voor het beoogde doel ter beschikking gesteld. Zij wenschen thans over te gaan aan allen, die belang hebben bij of belangstellen in de totstandkoming dezer onderwijsinrichting, de gelegenheid te openen, daaraan hun steun te verleenen.

Zij zetten met deze stichting den eersten stap op den weg, die voeren zal naar de hoogere vorming van de Nederlandsch-Indische bevolking en stichten daarmede een monument, waarvoor het nageslacht hun dankbaar zal zijn.

De Nederlandsche Regeering heeft het plan met instemming begroet en de minister van koloniën heeft in uitzicht gesteld, dat hij t. z. t. genegen zal blijken bij de Volksvertegenwoordiging voorstellen aanhangig te maken, om de exploitatie van de Nederlandsch-Indische Polytechnische School mogelijk te maken.

De vereeniging, die hier te lande wordt opgericht, zal hier haar bestuur hebben, doch zal haar orgaan in Indië hebben in een Raad van Beheer, waarin de verschillende elementen der Indische Maatschappij vertegenwoordigd zullen zijn.

Het ligt in de bedoeling in het op te richten gebouw op een gedenkplaat de namen der stichters en donateurs te vermelden, terwijl een oorkonde zal worden gemaakt, die t. z. t. aan den Raad van Beheer in Indië zal worden toegezonden.

Stichters zullen zijn zij, die voor de totstandkoming dezer inrichting van onderwijs een bedrag van f 25.000.— hebben bijgedragen. Donateur zijn zij, die f 10.000.— voor dit doel beschikbaar stellen.

Overtuigd van de algemeene belangstelling, doet het comité met vertrouwen een beroep op allen, die willen medewerken aan een rustige en geleidelijke ontwikkeling der Inlandsche bevolking!

(Volgden de namen van het comité.)

*) Met P. v. A. is bedoeld het Program van Actie der Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch Indië, waarvoor die Vereeniging een Commissie heeft benoemd.

*) Niet juist; beter ware hier gezegd: niet in voldoend aantal. A. J. L.

Tot zoover het rondschrijven.

Het staat er dus duidelijk: De „technische hoogeschool" (tusschen aanhalingsteekens s. v. p.) wordt dus eigenlijk slechts een middelbare school met, mocht het in No. 20 van dit tijdschrift opgenomen bericht juist zijn, 3 jaar H. B. S. of Mulo als eisch van toelating (zie ook toelichting 14 stelling VI P. v. A.), alzoo dus gelijk aan de in het P. v. A. voorgestelde onderwijsinrichting. (Stelling II toelichting I t/m. II).

Welke tegenstrijdigheid krijgt men nu, ondanks toelichting 14 van stelling VI? Dat van twee gelijke onderwijsinrichtingen de een (de M. T. S. volgens P. v. A.) „opzichters", de andere (het Koninklijk instituut voor hooger technisch onderwijs) „ingenieurs" zal afleveren, al dan niet met de toevoeging „Indische".

Zou het niet van oppervlakkigheid, op dit één punt althans, getuigen, indien dit door de Commissie P. v. A. wordt voorbijgegaan, zonder dat er eenig verband wordt aangegeven tusschen de in het P. v. A. voorgestelde en de in wording zijnde M. T. S.?

A. J. L.

De Redactie van het I. B. Tijdschrift teekent hierbij aan:

Men zal de C. P. A. nooit oppervlakkigheid kunnen verwijten, als deze geen rekening gehouden heeft met de nieuwe onderwijsinrichting, daar, toen hier iets over bekend werd, de commissie reeds geheel gereed was met haar werkzaamheden.

Trouwens is er nog veel te weinig van bekend om er gebruik van te maken. Aan de andere kant kan men zeggen, dat er heel makkelijk verband is te brengen. Men behoeft de nieuwe onderwijsinrichting slechts in de plaats te stellen voor de H. T. C. Daar degenen die op de H. T. C. moesten komen, reeds een technische middelbare opleiding achter den rug hebben, behoeven zij dan niet de geheele nieuwe school te doorloopen. Zooals ik boven al zeide, is er echter te weinig met zekerheid van te zeggen, dan dat nu reeds in het P. v. A. er rekening mede gehouden kan worden. Geen der beide inrichtingen werkt thans al, dus is het wel een beetje voorbarig nu al verband er tusschen aan te brengen.

De Redactie heeft o. i. gelijk, wanneer zij voor de Vereeniging het tijdstip nog niet gekomen acht om handelend op te treden. Niettemin deed A. J. L. goed, de aandacht nu reeds op de zaak te vestigen, want in hetgeen over de zoogenaamde Technische Hoogeschool wordt medegedeeld is wel een en ander dat bedenkelijk schijnt, al ware het b.v. alleen maar het in het leven roepen van een nieuwe categorie van ingenieurs.

Er zijn hier te groote belangen in het spel en te groote sommen daarmede gemoeid, dat men niet zou mogen eischen, dat deze zaak vooraf grondig bestudeerd wordt en zoodanig georganiseerd, dat goede resultaten verzekerd zijn.

DE DROOGLEGGING DER ZUIDERZEE.

Het volgende adres is aan de Tweede Kamer gericht:

„Geven eerbiedig te kennen, ondergeteekenden, allen Nederlanders, dat requestranten met groote instemming hebben kennis genomen van de indiening bij uwe Kamer door de Regeering van een wetsontwerp tot afsluiting en gedeeltelijke droogmaking der Zuiderzee, welk voorstel thans gereed is voor de mondelinge beraadslagingen en op de agenda van uwe Kamer is geplaatst; dat naar de meening van requestranten de afsluiting en gedeeltelijke droogmaking der Zuiderzee voor ons land van het allergrootste gewicht is, zoowel wegens de aanwinst van vruchtbaren grond waarop duizenden Nederlanders een welvarend bestaan zullen kunnen vinden en die ons land in de toekomst voor zijn voedselvoorziening minder van het buitenland afhankelijk zal doen wezen, als wegens de verbetering van den waterstaatkundigen toestand van een groot gedeelte van ons land, welke hiervan het gevolg zal zijn; dat ook de aanneming van het bedoelde wetsontwerp door de Staten-Generaal er toe zal bijdragen het aanzien van ons land tegenover het buitenland te verhoogen, iets wat juist onder de huidige omstandigheden van het uiterste gewicht is; dat derhalve het genoemde wetsontwerp van groot en onmiddellijk belang is te achten; redenen waarom requestranten zich wenden tot uwe Kamer met het eerbiedig verzoek het wetsontwerp tot afsluiting en gedeeltelijke droogmaking der Zuiderzee ten spoedigste aan te nemen.

Het adres is geteekend door de heeren:

Prof. mr. P. J. M. Aalberse, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; C. J. K. van Aalst, president der Nederlandsche Handel-Maatschappij te Amsterdam; dr. Alph. M. A. J. Ariëns, R. K. Pastoor te Maarsen; H. Ph. Cox, directeur der Hollandsche Stoomboot-Maatschappij te Amsterdam; prof. Mr. F. A. Diepenhorst, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam; dr. Frederik van Eeden, letterkundige te Bussum; S. P. van Eeghen, president der Kamer van Koophandel te Amsterdam; prof. dr. D. Van Embden, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam; prof. mr. D. P. D. Fabius, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam; mr. d. J. P. Fockema Andreae, burgem. van Utrecht; R. H. Gockinga, hoofd-ingenieur van 's Rijks Waterstaat te Leeuwarden; mr. J. N. J. E. Heerkens Thyssen, wethouder te Haarlem; J. N. Hendrix, lid van den Gemeenteraad te Amsterdam; C. M. Herckenrath, directeur der Deli-Spoorweg Mij. te Amsterdam; J. B. van Heutsz, oud-gouverneur-generaal van N.-Indië te Amsterdam; A. W. F. Idenburg, oud-gouverneur-generaal van Ned.-Indië te 's-Gravenhage; J. B. A. Jonckheer, directeur der Stoomvaart-Mij. „Nederland" te Amsterdam; jhr. mr. dr. H. A. van Karnebeek, burgemeester van 's-Gravenhage; mr. dr. E. van Ketwich Verschuur, burgemeester van Groningen; dr. E. B. Kielstra, staatsraad i. b. d. te 's-Gravenhage; Ernest Laane, bankier te Bergen-op-Zoom; A. Ledeboer te Almelo; jhr. H. Loudon, directeur der Bataafsche Petroleum-Mij. te 's-Gravenhage; dr. W. Lulofs, B. Sc., directeur der Gemeente Electriciteitswerken te Amsterdam; H. P. de Monchy Rzn., president der Kamer van Koophandel te Rotterdam; H. Rud. du Mosch, koopman te Amsterdam; J. Muysken, directeur der Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmateriaal te Amsterdam; mr. A. P. L. Nelissen, oud-Minister van Justitie en Raadsheer in den Hoogen Raad der Nederlanden te 's-Gravenhage; mr. H. J. Nieboer, secretaris der Gezondheidscommissie te 's-Gravenhage; prof. J. F. Niermeyer, hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht; jhr. Otto Reuchlin, directeur der Holland-Amerika Lijn te Rotterdam; Ad. Roelvink, gedelegeerd-commissaris der Twentsche Bank te Amsterdam; mr. J. C. Schölvinck, bankier te Amsterdam; mr. J. N. van Sonsbeeck, secretaris van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam; jhr. H. Smissaert, directeur der Algemeene Mij. voor Levensverzekering en Lijfrente te Amsterdam; dr. N. P. van Spanje, geneesheer-directeur van het O. L. Vrouwengasthuis te Amsterdam; J. W. C. Tellegen, c. i., burgemeester van Amsterdam; C. G. Vattier Kraane, directeur der Nederlandsch-Indische Steenkolen Handel Maatschappij te Amsterdam; P. J. M. Verschure, oud-lid van den Gemeenteraad van Amsterdam; mr. G. Vissering, president der Nederlandsche Bank te Amsterdam; mr. S. de Vries Czn., wethouder van Amsterdam; W. Westerman, president der Rotterdamsche Bankvereeniging te Rotterdam; F. M. Wibaut, wethouder van Amsterdam; J. Wilmink, directeur van den Koninklijken Hollandschen Lloyd, te Amsterdam; mr. A. R. Zimmerman, burgemeester van Rotterdam; en mr. K. Jansma, advocaat te Amsterdam.

HET EERSTE VASTE JAARBEURSGEBOUW.

Het Secretariaat van de Jaarbeurs deelt het volgende mede:

De gunstige resultaten voor industrie en handel met het instituut der Nederlandsche Jaarbeurzen verkregen, hebben den Raad van Beheer der Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland tot de overtuiging gebracht, dat thans het oogenblik gekomen is om zoo spoedig mogelijk de Jaarbeurs als blijvende instelling te huisvesten en nam derhalve het initiatief tot de stichting van een vast Jaarbeursgebouw in het centrum der stad Utrecht in de naaste omgeving van het Vreeburg. Dit gebouw, waarvoor door den ingenieur-architect van de Tweede Jaarbeurs, den heer J. de Bie Leuveling Tjeenk, een bouwplan ontworpen is, zal uit vijf verdiepingen bestaan en ruimte bieden aan circa 300 monsterkamers en 400 M. tafelvlakte. Gelijkvloers zal het gebouw een restaurant, vergader- en sociëteits-lokalen en bureaux voor semi-officieele lichamen bevatten benevens de groote zaal voor tafelvlakten, die buiten de beurstijden — men stelt zich voor in dit gebouw méér dan één beurs per jaar te kunnen houden — voor vergaderingen, tentoonstellingen, kleine congressen e. d. kan worden gebruikt.

Voor het gebouw zal noodig zijn eenterrein groot 2560 M², terwijl de bouwkosten, met inachtneming van de abnormale prijzen, berekend zijn op totaal rond f 1.350.000. De Raad van Beheer stelt zich voor dit bouwkapitaal bijeen te brengen door de oprichting van een afzonderlijke naamlooze vennootschap. De jaarlijksche uitgaven zijn berekend op f 147.000, de jaarlijksche ontvangsten op f 211.000. Het kapitaal der vennootschap zal f 850.000 bedragen, gesplitst in 5000 preferente aandeelen, welke alle worden genomen door de Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland en f 845.000 gewone aandeelen, waarvan tijdens de Tweede Jaarbeurs een inschrijving is geopend, terwijl voor de ontbrekende f 500.000 een obligatieleening zal worden gesloten, bij voorkeur bij een der openbare lichamen, welke geacht kunnen worden bij het algemeen belang der instelling in de eerste plaats betrokken te zijn.

De exploitatierekening stelt in het vooruitzicht een dividend van ruim 6 pct. 's jaars op het gewoon aandeelenkapitaal. Ten einde te bevorderen, dat het aandeelen-kapitaal zooveel mogelijk onder de huurders der monsterkamers en tafelvlakten zelven wordt geplaatst, is aan de deelneming in het kapitaal verbonden een recht van voorkeur en wel tegen een lageren huurprijs in dien zin, dat voor elke f 1000 deelname in het kapitaal het recht van voorkeur op de huur van één monsterkamer in het nieuwe gebouw wordt toegekend, een en ander voor een tijdvak van ten hoogste tien achtereenvolgende jaren. Dit recht van voorkeur betreft slechts het aantal monsterkamers of meters tafelvlakte; op een bepaalde monsterkamer kan geen recht van voorkeur worden toegekend.

HET PANAMAKANAAL.

Slot.

De tijd benoodigd voor het opheffen moest eigenlijk tien minuten zijn, inplaats van acht, indien niet het water geneigd was de gelijke waterspiegel te overtreffen en de laatste oogenblikken de stijging zeer langzaam geschiedde hierdoor is het mogelijk de sluizen te openen voor de instroming door de riolen geëindigd is. Het toevloeien van het water geschiedt niet volgens de vroeger algemeen erkende formules en de ontwikkeling van de nieuw opgestelde formule heeft aangetoond dat in het vervolg bij het ontwerpen van sluizen nog meer verbeteringen kunnen worden aangebracht, zoodat het mogelijk zal zijn nog meer tijd te winnen en de voortbeweging van de schepen door de gecombineerde sluizen nog weer regelmatiger te doen plaats hebben.

Het snelle toestroomen en de bovengenoemde eigenaardigheid van het water, tezamen met de vlugge voortbeweging van de schepen door de electrische locomotieven en de centrale behandeling van alle machinerieën hebben gemaakt, dat de snelheid waarmede de schepen de sluizen kunnen passeeren grooter is dan men eerst gedacht had.

De centrale behandeling en de electrische locomotieven zijn gebleken een buitengewoon groote zekerheid aan het bedrijf te geven. De locomotieven hebben een vaste snelheid daar ze gedreven worden door inductiemotoren, en trekken de schepen naar verkiezing met een snelheid van een of van twee mijlen per uur door de sluizen. De centrale behandeling van alle machines maakt het mogelijk de machines aan elkaar te doen aansluiten om een verkeerde opvolging van de verschillende operaties te voorkomen. Hierdoor wordt ook de mogelijkheid van het verkeerd begrijpen van orders voorkomen, hetgeen vroeger of later toch gebeurd zou zijn, als de machines ieder voor zich werden behandeld door personen in verschillende stations op de sluizen. Thans dirigeert een loods op het schip de bewegingen in de sluizen, een voorman op de wal volgt ieder schip en rapporteert de vorderingen door de telefoon aan de centrale controle. Hier kan men ook direct de plaats van het schip zien waardoor het bericht van de voorman gecontroleerd wordt en hier worden alle sluismachinerieën behandeld. De toestellentafel geeft zelf precies op hoe de toestand is van alle kranen, schuiven, waterspiegels enz., terwijl de beweging van de hoofdmachines ook weer door verklikkers wordt overgebracht.

De hoofddeuren aan de bovenzijde van alle sluizen zijn dubbel en de een wordt gebruikt als een veiligheid voor de ander. Ook zijn voor alle deuren veiligheidskettingen aangebracht. Men heeft een van deze kettingen geprobeerd door er het stoomschip Christobal tegen op te jagen. Het schip was geheel geladen, verplaatste 16000 ton inhoud en had een snelheid van 2.5 mijl per uur. De ketting stopte het schip ongeveer 50 voet voorbij de plaats waar het schip de ketting raakte en zonder eenige schade aan schip of ketting toe te brengen.

In geval van een doorbraak van een der deuren zijn er veiligheidsdeuren of schotbalken die de vloed kunnen stoppen. Deze kunnen aangebracht zijn binnen 25 minuten nadat het doorbraaksignaal gegeven is. Om te voorkomen dat door een doorbraak van de middelste (Pedro Miguel) sluizen, de Miraflores sluizen beschadigd zouden worden, heeft men daar een overloop aangebracht met acht schuiven, welke kunnen voorkomen dat het Mirafloresmeer boven een veilig peil stijgt

Gemengd Nieuws.

Het Monument De Jongh.

Aan den raad der gemeente Rotterdam heeft Bouwkunst en Vriendschap onlangs een adres gericht om te betoogen:

«Kort geleden werd in Uwe vergadering het besluit genomen, de nagedachtenis van den vroegeren Directeur der Gemeentewerken van Rotterdam, G. J. de Jongh, door het stichten van een monument te eeren.

Tevens werd besloten eene Commissie van deskundigen te benoemen ter voorbereiding van de uitvoering van dat denkbeeld.

De Vereeniging «Bouwkunst en Vriendschap», een en ander ten zeerste toejuichende, mag niet nalaten U te kennen te geven, dat bij haar de vrees is gewekt, dat, ten aanzien der personen, uit welke de bedoelde Commissie gevormd zou worden, het begrip «deskundige» in den engeren zin bedoeld zou kunnen zijn van: deskundig in zake de kunstwaarde van het te stichten monument, in het bizonder, m. a. w. dat het de bedoeling kon zijn eene Commissie van uitsluitend kunstenaars te benoemen.

De Vereeniging «Bouwkunst en Vriendschap» zou deze begrensde opvatting ten zeerste betreuren.

Zij is van meening, dat een zoo specifiek Rotterdamsche zaak als de onderhavige, die in haar juiste waarde, alleen door Rotterdammers ten volle kan worden gezien, worde geleid door hen die te Rotterdam zelve, den arbeid van De Jongh hebben kunnen gadeslaan en naar waarde hebben leeren schatten.

De Vereenigtng zou in die Commissie dan ook opgenomen willen zien de vertegenwoordigers van de Rotterdamsche Scheepvaart den Handel en de Industrie, deze hoofdbronnen van Rotterdamsch bestaan, aan welker ontwikkeling De Jongh zulk een belangrijk en levenwekkend aandeel heeft gehad, en een groot deel van zijn werkzaam leven heeft gegeven.

Daarnaast mogen vertegenwoordigers van het Dagelijksch Bestuur der Gemeente, en van den Technischen Dienst, aan welks hoofd De Jongh zoo lange jaren stond, niet ontbreken en ten slotte zullen deskundigen, in den engeren zin als boven bedoeld, daarin zitting moeten hebben, aan wie in 't bizonder wordt overgelaten en voor wier bijzondere verantwoordelijkheid moet komen, de zorg voor een juiste afwikkeling van de zaak uit een aesthetisch, steïebouwkundig en kunst-oogpunt, en die in de alleereerste plaats te zorgen hebben, dat daarbij de geest van den huidigen tijd tot uiting komt.

Ten slotte geeft de verwezenlijking van het denkbeeld, onder de boven omschreven voorwaarden het uitschrijven van een algemeene ideeën-prijsvraag, met een groote mate van vrijheid in de bepaling van den aard van het monument en de plaats waar het zou kunnen verrijzen en een daarop gevolgde beperkte eindprijsvraag, de meest gewenschte weg is te achten den kunstenaar voor de uitvoering van het monument aan te wijzen.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel-Ingenieur, als tijdelijk ingenieur van den Rijkswaterstaat, bij den aanleg van het Wilhelminakanaal, voorloopig voor een jaar, aanvangssalaris f 150. p. maand. Brieven met volledige inlichtingen vóór 10 Maart a.s. aan den Ingenieur v. d. Rijkswaterstaat Schuller tot Peursum te Tilburg, die nadere inlichtingen geeft. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bekend met begrooten;

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met aquarel en perspectief;

— Architect of Bouwkundige, als reizend vertegenwoordiger, alleen bij een technische onderneming. Volledige brieven No. D 56, Alg. Z. Holl. Adv. Bureau C. Brouwer, 's Gravenhage. (1)

— Ontwerpers van ijzerconstructies, ook in staatbegrootingen te maken. Praktijk vereischt. Volledige brieven lett. B. C. Adv.-Bur. Gebr. Schröder, Rokin 50, Amsterdam. (2)

— Onderbaas, voor bouwwerk te Amsterdam. Brieven lett. A. B. bureau v. h. Algem. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorzichtige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

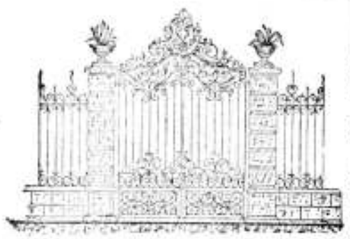
Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
DE OPMERKER
PER JAAR VIJF GULDEN

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE · WERKTUIGKUNDE
ELECTRO-TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR 90%
ONZER CURSISTEN SLAGEN
ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 16 MAART 1918. No. 11

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Tweede Jaarbeurs.

Slot (Zie bladz. 74).

Zooals te verwachten was stond de Tweede Jaarbeurs min of meer onder den invloed van den druk der tijden en gaf zij ook dezen keer nog geen volledig beeld te zien van hetgeen de Nederlandsche industrie en handel vermogen. Vele bekende firma's schitterden door afwezigheid. Dit zal nu wel altijd in zekere mate het geval blijven; er zal altijd, om een of andere reden, wel eens een vroeger deelnemer wegblijven, terwijl er telkens nieuwe ondernemingen zullen verschijnen. Deze wisseling zal evenwel van weinig invloed zijn op de deelname, die zich wel gestadig zal uitbreiden. Naar wij vernamen zijn velen weggebleven, omdat zij er geen nut in zagen nieuwe connecties aan te knoopen, nu zij toch niet in staat zijn, eventueele bestellingen uit te voeren en reeds de grootste moeite hebben een beperkt aantal klanten te bedienen of zelfs hun bedrijf gaande te houden. Of het daarom verstandig is, zich dan ook maar niet te vertoonen, zullen wij niet beslissen. Er werden echter ook firma's aangetroffen, die zich door het hier bedoelde bezwaar, hoezeer zij het ook ondervonden, niet hadden laten afschrikken, doch alleen acte de présence hadden gegeven met het oog op de concurrentie. Zij oordeelen, dat men juist in dezen tijd de concurrentie-mogelijkheden niet uit het oog moet verliezen, te meer waar ook hier te lande de ersatz-artikelen zich een plaats op de markt beginnen te veroveren. Dat geschiedt nog wel niet op die schaal als in Duitschland nu onder andere op de Leipziger Messe blijkt, maar de beweging in die richting was toch ook op de Jaarbeurs merkbaar, b.v. in de afdeelingen Voedingsmiddelen, Textielproducten, enz.

Die afdeelingen liggen echter buiten ons bestek. Wij bepaalden ons bij onze wandelingen, zooals vanzelf spreekt, meer tot datgene, wat op bouwkunst en bouwbedrijf betrekking heeft. Ook daarvan evenwel verwachte de lezer hier geen volledig verslag, doch moeten wij ons bepalen tot enkele opmerkingen, omtrent hetgeen hier en daar onze aandacht trok.

Tot degenen, die zich daartoe, reeds vooraf, de meeste moeite hadden gegeven behoorde zonder twijfel de Bond van Steenhouwerspatroonsvereenigingen in Nederland. Zooals bekend is heeft deze bond een prijsvraag uitgeschreven voor een monumentale reclame in de open lucht en voor de inwendige aankleeding van zijn monsterkamer. Als resultaat van die prijsvraag prijkte op het Janskerkhof een klein Völkerschlachtdenkmal, uitgevoerd in hardsteen. Obernkirchner, Touillenay en Euville, naar het ontwerp van den architect Ant. Tet te Utrecht. Mooie monsters waren het, waaruit het was samengesteld en er schijnt nog wel wat voorraad van deze steensoorten voorhanden te zijn. Aanvulling van den voorraad is echter, wat Belgische steen betreft, zeer moeilijk, terwijl Fransche in het geheel niet wordt aangevoerd.

De monsterkamer is niet volgens een prijsvraagontwerp uitgemonsterd, maar in elkaar gezet door den architect Van Baalen te Amsterdam, uit een twaalftal verschillende marmersoorten, die ook nog wel uit voorraad geleverd kunnen worden, al kost het dan ook meer dan vroeger. In deze monsterkamer waren loffelijke pogingen gedaan, om aan de drie aanwezige schoorsteenmantels betere vormen te geven, dan die, welke men in de albums der handelaars nog steeds als de meest gangbare aantreft. Het was echter niet zoo

zeer de bedoeling van den Bond om aesthetische verbeteringen aan te brengen, dan wel aan het publiek te doen zien, dat het Steenhouwersbedrijf, hoewel uitgeoefend onder moeilijke omstandigheden, toch nog in staat is goed voor den dag te komen en het hoofd te bieden aan de mededinging van surrogaten, die trachten het mooie en duurzame natuursteenmateriaal te verdringen.

Waren alle hier geëxposeerde steensoorten van buitenlandschen oorsprong, voor het eerst waren op het Janskerkhof ook aanwezig inlandsche natuursteenen, namelijk de Limburgsche. De Eerste Kunrader Gevelsteengroeve, F. Schunck te Heerlen, had hare monsters eveneens in de open lucht uitgestald. Deze kalksteen, niet te verwarren met de mergelsteenen, wordt gevonden bij Kunrade, een plaatsje tusschen Valkenburg en Heerlen gelegen. Men vindt daarover uitvoerige bijzonderheden in het boekje: Limburgsche Bouwsteenen, door L. Keuller, E. Lahaye en W. Sprenger. Er zijn van deze steensoort verscheidene kerken en huizen in Limburg gebouwd, laatstelijk o.a. de kerk op de Heerlerbaan, ook is de steen aan de bekende kerk te St. Odiliënberg gebruikt. In kleur en aanzien heeft zij wel iets van Bentheimer, maar zij is gemakkelijker te bewerken en daarbij belangrijk goedkooper te verkrijgen dan buitenlandsch product. Zij komt ons niet ongeschikt voor, om er ook buiten Limburg eens de proef mede te nemen. Slaagt die proef, wordt het aanvoeren, dat nu nog moeilijkheid ondervindt, wat vergemakkelijkt en de groef oordeelkundig ontgonnen, dan heeft de Kunrader steen o. i. wel een toekomst.

Wat de mergelsteenen van Limburg betreft moet nog worden uitgemaakt, of zij in de provinciën, dichter bij de zee gelegen, voor buitenwerk bruikbaar zal blijken, eer een meer uitgebreid gebruik daarvan zal kunnen worden gemaakt.

De Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Mergel- en Kalksteengroeven te Amsterdam, schijnt zich meer op de fabrikatie van kalk voor het bouwbedrijf en voor den landbouw toe te leggen, dan op het leveren van bouwsteen, ofschoon zij ook daartoe in staat is. Zij had in hare monsterkamer een mooi staal van Sibbersteen tentoongesteld, een gemakkelijk te bewerken mergelsteen van een levendig gele kleur. Ofschoon voor buitenwerk in een zeeklimaat wellicht niet onvoorwaardelijk aan te bevelen, behoeft niet meer bewezen te worden, dat deze steen voor binnenwerk uitstekende diensten kan bewijzen en dus meer aandacht verdient, dan er over het algemeen tot heden aan geschonken is. Voor het succes zal ook hier veel afhangen van een oordeelkundige ontginning.

Dat de baksteenfabrikanten goed vertegenwoordigd waren op deze Jaarbeurs kan niet juist gezegd worden; trouwens van de kalkzandsteenindustrie kan hetzelfde gezegd worden. De Vlamoven-straatklinkers ontbraken niet, dat zou ook wel wat erg gewcest zijn. Ook de Rijnsteenfabrikanten hadden in hun collectief optreden blijk gegeven te begrijpen, dat een passieve houding in deze tijden allerminst aan te raden is. Hunne met mooie monsters van hun fabrikaat bekleede monsterkamer maakte een goeden indruk en het was goed gezien, op die wijze voor den dag te komen, al moge de Rijnsteen ook nog zoo algemeen en gunstig bekend staan. Hier toch kwamen belangstellenden uit alle deelen van het land bijeen, en daaronder zijn er allicht, die nimmer Rijnsteen verwerkt hebben en de fabrikanten zullen er geen 't minste bezwaar tegen hebben, gegadigden in Winschoten of Maastricht met concurreerende prijsopgaven te dienen, zoomin als de fabrikanten uit het Zuiden er tegenop zien, dit in Holland te doen.

De mooiste baksteen-reclame die wij zagen was zonder eenigen twijfel de monsterkamer der N. V. Figlia, Stoomfabriek van Kleiwaren te Tegelen. Zij was op smaakvolle wijze samengesteld uit handvorm-gevelsteen van verschillend formaat, profielsteen en verglaasd en onverglaasd bouwornament. Men kon hier opmerken hoezeer de tijden veranderd zijn, hoe de gladde en nageperste steen en profielsteen blijkbaar heeft uitgediend, om weder plaats te maken voor den alouden handvorm, met zijn levendig aspect en prachtige kleur. Opmerkelijk is het, dat dit mooie product verkregen wordt uit een kleisoort, die jarenlang als ongeschikt ter zijde werd geworpen, maar thans door oordeelkundige bewerking blijkt, als grondstof voor een product met zulke eigenschappen uitnemend geschikt te zijn. Welk een verschil ook, wanneer men het miserabel terracotta van voorheen vergelijkt met het hier vertoond bouwornament. Wij behoeven werkelijk voor dergelijke zaken niet naar het buitenland te gaan en kunnen, dat is in deze monsterkamer aangetoond, wanneer wij maar willen, in deze industrie glansrijk tegenover het buitenland voor den dag komen.

Tot de pioniers der moderne steenfabrikatie in Nederland behooren ook Canoy-Herfkens' Steenfabrieken te Venlo. Aanvankelijk naar Duitsche voorbeelden ingericht, hebben deze fabrieken in de gevelsteen en profielsteen al spoedig een superieur product aan de markt gebracht van een eigen karakter. Dat dit misschien niet algemeen bekend is ligt wellicht daaraan, dat deze fabrieken in lateren tijd zich meer speciaal toegelegd hebben op de materialen voor en de uitvoering van den bouw van fabrieksschoorsteenen en watertorens. In hare monsterkamer op het Janskerkhof was thans het meeste werk gemaakt van een nieuwe specialiteit, namelijk vuurvaste en z.g. hoogvuurvaste producten. Wat zij in staat zijn te leveren voor alle soorten van ovens, retorten, enz. voor de meest uiteenloopende industrieele doeleinden, behoeft in geenerlei opzicht onder te doen voor het vroeger, zonder uitzondering, uit het buitenland betrokkene. Al weer dus een verblijdend voorbeeld van hetgeen wij bereiken kunnen, wanneer wij slechts willen.

Trachten de Limburgsche kalksteengroeven ons aan steenkalk te helpen, de schelpkalkfabrikanten blijven er op uit, hun product zooveel mogelijk te verbeteren en zelfs de portlandcementindustrie tegelijkertijd concurrentie aan te doen.

Het Brielsche Schelpkalktrasmeel was present, om dit te demonstreeren en ook met het Snelbindend Schelpkalktrasmeel kon men hier kennis maken, althans oppervlakkig. Het werd echter, zooals men weet, gunstig beoordeeld en er behoeft dus niet aan getwijfeld te worden of beide materialen zullen hoe langer hoe meer populair worden. Reeds komen andere schelpkalkfabrikanten met concurreerende producten te voorschijn. Laat ons hopen, dat de concurrentie hier niet zal leiden tot depreciatie van een echt Nederlandsch materiaal van oude reputatie.

Het is wel jammer, dat wij voor beton altijd nog op buitenlandsch cement zijn aangewezen. Wij schrijven het aan de moeilijkheden van voldoenden aanvoer van cement toe, dat onze zeer belangrijke betonindustrie dit jaar niet zoo waardig op de beurs vertegenwoordigd was als verleden jaar. Evenwel was er weder, evenals toenmaals, de N. V. „Betondak" te Gorinchem met haar betondakconstructie, die wel de aandacht verdient. Ook de door haar gebezigde Hooghwinkels Java-Dakbedekking, zonder asphalt of teer leek ons op het oog een ernstig concurrent voor Ruberoid te kunnen worden.

De Industrieele Mij. „Protector" te 's-Gravenhage, die het Onbrandbaar Riet exploiteert, demonstreerde tevens een z.g. Riet-Betondak, een lichtere constructie, eigenlijk een dunne rietbedekking, waarop een met ijzerdraad gewapende betonbepleistering van ± 3 c.M. dikte wordt aangebracht. Geheel geslaagd leek ons de constructie nog niet, doch met eenige verbeteringen zou er o. i. wel toepassing voor te vinden zijn, ook omdat zij belangrijk goedkooper is, dan het Gorinchems betondak.

Op allerlei ander gebied was er op de Jaarbeurs nog veel belangrijks voor den bouwkundige te zien. De kurkindustrie was ruim vertegenwoordigd en hierin maakte de firma Kasteelen & Co. te Rotterdam zeker wel de beste figuur, om van anderen niet te spreken.

Wat houtbewerking betrof waren er de timmerfabriek De Rietvink, Bruynzeel & Co. en tal van andere firma's met halffabrikaten als triplex, compohout, enz.; ook van asbestfabrikaten kon men zich op de hoogte stellen. Voorts was ook de glasbewerking er vertegenwoordigd van het Maasshuische vensterglas tot de kunstvaardig bewerkte producten van firma's als Vos & van Straten en Bouvy. Vooral de laatstgenoemde firma was goed voor den dag gekomen.

In niet minder mate geldt dit van Braat-Crittal, die nevens de Crittal-ramen en -deuren menig mooi stuk smeedwerk en gietwerk exposeerden, o. a. een maquette in brons van het ruiterstandbeeld van den Koning-Stadhouder Willem III.

In het smeedwerk blonk ook uit een ons tot heden onbekend atelier van den heer Gispen te Rotterdam en op meer practisch gebied toonde ons de firma „Hillarius Draadindustrie" te Haarlem, dat verschillende draadfabrikaten hier te lande evengoed gemaakt kunnen worden als in het buitenland, alleen de grondstof vinden wij nu eenmaal in onzen bodem niet.

Grondstoffen om papier van te maken vindt men overal en misschien is er geen materiaal te bedenken, dat voor zoo uiteenloopende doeleinden te gebruiken is als papier. Hoewel het nog niet tot de gangbare bouwmaterialen behoort, meenen wij toch, dat het niet lang meer duren zal, of wij zien het als zoodanig in verschillende vormen op de markt verschijnen. Thans was het reeds als textielstof en weefsel o.a. voor gordijnen en wandbekleeding aanwezig en de belangstelling was zoo groot, dat het ons tot onzen spijt niet gelukte, met deze producten van nabij kennis te maken.

Wij bepalen ons hier dus tot de bloote vermelding; trouwens het was onze bedoeling, slechts enkele indrukken van de Jaarbeurs mede te deelen. Veel, zeer veel, dat voor onze lezers belangrijk zou kunnen zijn moesten wij onvermeld laten, geheele afdeelingen, zooals die van de Verfstoffen, Teerproducten, Aardewerk, Tegels, Sanitaire artikelen, Verwarming, enz.

Men behoeft slechts de catalogus ter hand te nemen, om dadelijk gewaar te worden, dat aan een volledig verslag, ook al bepaalt men zich tot de bouw- en aanverwante vakken, niet te beginnen is. Bovendien zou zulk een verslag voor hen, die de Jaarbeurs niet hebben bezocht, een droge lectuur zijn.

Men beschouwe dan ook onze aanteekeningen meer als een opwekking aan allen, die deze noodig hebben, beoefenaars der bouwvakken, zoowel als industrieelen in bouwmaterialen, enz. om bij volgende gelegenheden niet te verzuimen naar de Nederlandsche Jaarbeurs op te gaan, want deze instelling zal op den duur veel kunnen bijdragen tot een gemakkelijke en goede samenwerking tusschen bouwkunst en bouwindustrie.

Het Zuiderzee-debat.

In de avondvergadering van de Tweede Kamer van 7 dezer is eindelijk in behandeling gekomen het wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, waarbij, zooals gebruikelijk is, allereerst werd overgegaan tot de volgende

Algemeene beschouwingen.

De heer De Muralt (U. L., Oostburg) verklaart zich met de groote lijnen van het grootsche plan, dat in het wetsontwerp is neergelegd, wel te kunnen vereenigen. Hij acht de drooglegging van de Zuiderzee een nationaal plan en noemt een aantal mannen, die zich in het bijzonder hebben verdienstelijk gemaakt voor de voorbereiding van het plan, o. a. die van dr. A. Beekman, dr. Lely en mr. Vissering. Spr. zal den minister in de groote lijnen volgen, maar zal in verschillende belangrijke onderdeelen eenige critiek moeten oefenen. Hij verwacht daarbij van de zijde der regeering een tegemoetkomende houding jegens de ingediende amendementen. Spr. is van meening, dat de Friesche en Groninger dijken na de drooglegging van de Zuiderzee in veel slechter conditie zullen komen. De te verwachten verhooging van de stormvloedstanden is eigenlijk meer de laatste tijden in studie genomen. Spr. oefent hier critiek uit op de conclusie ten dezen getrokken door den ingenieur van den waterstaat, den heer C. W. Lely. Hij acht de opvatting van de deskundigen te optimistisch. De brochures en nota's van de heeren Gallé en van den ingenieur Kooper worden hierbij achtereenvolgens besproken. Al vindt spr. dat ook de heer Kooper met zijn cijfers aan den lagen kant is gebleven, de verhooging, die deze deskundige bij de eilanden verwacht, n.l. 30 c.M. bij hoogen stormvloed, acht hij al zeer zorgwekkend. Spr. beroept zich op voorbeelden uit zijn praktijk als ingenieur om te betoogen, dat die betrekkelijk kleine verhooging de oorzaak kan zijn, dat de eilanden, die toch al zooveel te lijden hebben, zullen verdwijnen.

Hieruit volgt, dat alvorens de afsluiting te maken een voornemen zal noodig zijn, gelijk het amendement door spr. met den heer Teenstra voorgesteld, wel bereiken. Spr. acht de berekeningen van den heer Lely niet juist. Deze heeft een zeer vernuftig betoog geleverd, maar heeft te weinig rekening gehouden met het feit, dat wanneer bij N. W. storm de wind plotseling uitschiet naar het Noorden, de afsluitdijk de oorzaak zal zijn, dat de Groninger dijken niet zullen worden ontlast. In dit verband bespreekt spr. uitvoerig de brochure van den heer Mansholt, waarmede hij na eenige correcties in vele opzichten instemt. De Groninger dijken zullen ongetwijfeld zooal niet hoogere stormvloeden hebben te keeren, dan toch zeker in de versterkte momenten van den storm veel langer het hooge water hebben te keeren dan vroeger.

Spr. beroept zich voor de beteekenis hiervan op voorbeelden uit zijn praktijk. Verweet de heer Mansholt het provinciaal bestuur van Noord-Holland en ook dat van Utrecht nalatigheid, weinig deskundigen hebben zoo zeer het recht daartoe als spreker. In 1908 heeft hij de dijkbesturen van Noord-Holland in een groote vergadering uitvoerig uiteengezet, nog wel met modellen, dat de Noordhollandsche dijken veel te laag waren en spoedig zouden doorbreken. Ook de toenmalige hoofdingenieur van den prov. waterstaat van Noord-Holland was daarbij tegenwoordig, maar men nam niet veel notitie van spr.'s waarschuwing, al moest men de juistheid er van erkennen. Spr. spoort de besturen van de provinciën Friesland, Groningen en Noord-Holland aan, vooral om de eilanden, er op te staan, dat het Rijk vooraf de dijken verhoogd, alvorens met de afsluiting van de Zuiderzee werkelijk wordt aangevangen.

Vervolgens behandelt spr. uitvoerig de kruinhoogte, welke de afsluitdijken en de meerdijken zullen verkrijgen. De afsluitdijk zal komen op 5.20 à 5.60 + N. A. P. Dat is volgens spr. echter veel te laag. Veelzeggend is in dit verband, dat na de gebeurtenissen van Januari 1916 in Noord-Holland de Drechterlandsche Noorderdijk is gebracht op 6.50 + N. A. P. Maar nu ligt het in de bedoeling, de meerdijken op 2.50 + A. P. te brengen.

Aan dat roekelooze gedoe doet spr. niet mede. Daarvoor kent hij het zeeweringsvak te goed. Er wordt maar aangenomen, dat de afsluitdijk nooit zal kunnen doorbreken, ook

niet in tijden van oorlog of troebelen door moedwil. Spr. neemt aan, dat de afsluitdijk, die niet geheel van klei, maar inwendig uit zand zal kunnen bestaan, wel degelijk kan doorbreken. Daarom wil hij de afmetingen ervan niet in het wetsontwerp vastleggen. Wel echter moet de Kamer aan de commissie van advies zelve een raad medegeven, die klemmend moet zijn. Wanneer de afsluitdijk doorbreekt en de nieuwe polders loopen in, dan zullen die ettelijke meters onder water komen; dat kan duizenden menschen het leven kosten. Dus moeten de meerdijken berekend zijn om het water te keeren, wanneer de afsluitdijk, door welke reden dan ook, is doorgebroken.

Met den heer Boogaerts stelt spr. te dezen aanzien de volgende motie voor:

De Kamer, van oordeel, dat bij eventueele drooglegging van een of meer gedeelten van de Zuiderzee de dijken van alle inpolderingen zoodanige afmetingen zullen moeten verkrijgen, dat zij in staat zullen moeten zijn den hoogst bekenden stormvloed te keeren, gaat over tot de orde van den dag.

Men heeft spr. gevraagd, wat dit kosten moet, doch daar gaat het niet om; het gaat hier om groote belangen.

Hierna komt spr. tot een uitvoerige beschouwing over het plan, vastgesteld door den heer Boogaerts. In het algemeen is dat plan aantrekkelijker dan dat van het wetsontwerp, vooral omdat het IJsselmeer in het plan-Boogaerts slechts met één peil heeft te maken, n.l. een onvoldoend hoog peil om behoorlijk voor de waterverversching van de omliggende landen te kunnen zorgen.

In het plan van het wetsontwerp dient het IJsselmeer niet alleen, naast de functie van reservoir, voor verwerking, maar dient het ook als uitslagboezem, waarop de omliggende polders moeten loozen.

In het plan-Boogaerts heeft de loozing van de polders niets te maken met het IJsselmeer; het geeft loozing direct op de Noordzee. Het peil behoeft dus daarom in dat meer niet zoo laag te worden gehouden, behoeft althans geen rekening met die loozing te houden.

Toch kan spr. met het plan-Boogaerts niet meegaan. De financieele bezwaren zijn voor hem onoverkomelijk, en het plan-Lely is goed bestudeerd en is voor uitvoering vatbaar.

Spr. betoogt dan, dat het denkbeeld-Boogaerts ook later na de uitvoering van het plan-Lely door het nageslacht trouwens nog ter hand kan worden genomen, zonder in botsing te komen met de dan reeds uitgevoerde werken.

Ook kan spr. zich niet vereenigen met het onverbrekelijke verband, dat gelegd is tusschen den aanvang van de uitvoering van de werken en de te treffen maatregelen ten behoeve van de defensie. Hij vraagt den minister van oorlog, de Kamer in deze te vertrouwen.

Ook al was er geen soldaat meer over om de nieuwe polders te verdedigen of geen geld meer om forten te bouwen, dan zou spr. toch voor dit wetsontwerp stemmen.

Zeker, de belangen der defensie moeten in het oog worden gehouden, maar men make de drooglegging van de Zuiderzee niet ondergeschikt aan het militair belang. Spr. onderteekende ook het amendement-IJzerman, dat het verband tusschen den aanvang van den uitvoer, van de werken en de defensie losser wil maken.

Hij beveelt dit amendement zeer aan. Eveneens het amendement betreffende de tegemoetkomingen, die zullen worden gegeven aan de visschersbevolking.

Hij wenscht die tegemoetkoming ook gegeven te zien aan andere personen, die door de drooglegging van de Zuiderzee in hun bedrijf geschaad worden.

Hij verlangt een wettelijke regeling hiervan, bij afzonderlijke wet, en beveelt hiervoor aan het amendement door hem met den heer Duymaer van Twist ingediend.

Ten slotte betoogt spreker, dat ook de volgorde van uitvoering van de werken niet in het wetsontwerp moet worden geregeld. Daarom heeft hij met den heer Boogaerts een amendement ingediend om dit uit het ontwerp te lichten.

Spr. eindigt met de hoop uit te spreken, dat volle overeenstemming worde verkregen tusschen regeering en Kamer. Een volk, dat zich in staat acht, een grootsch werk als de drooglegging van de Zuiderzee te ondernemen en te voleindigen, zal daardoor bewust worden van zijn kracht; daar zal een opvoedende kracht van uitgaan.

Het ondernemen van groote zaken maakt de sluimerende energie wakker en werkt opvoedend voor een volk. Spr. hoopt dus, dat het wetsontwerp, zij het verwijzigd, met algemeene stemmen zal worden aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot Dinsdagavond a.s. 8 uur. De vergadering wordt gesloten.

(N. R. Ct.) Wordt vervolgd.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE.

De Tentoonstelling van de 114 ontwerpen ingekomen op de prijsvraag voor een nieuw Academiegebouw, zal voor belangstellenden kosteloos toegankelijk zijn van Zondag 17 Maart tot en met Maandag 1 April a. s. (2de Paaschdag), dagelijks van 10 tot 4 uur, in het gebouw der Maatschappij „Arti et Amicitia", Spui, te Amsterdam.

PRIJSVRAAG STATIONSPLEIN LEEUWARDEN.

De jury voor de prijsvraag van Vreemdelingenverkeer voor den bouw van een fontein en het verbeteren en verfraaien van den aanleg van het Stationsplein te Leeuwarden is met haar rapport gereed gekomen.

Den inzender onder het motto „Regulatie" is de 1e prijs toegekend. In verband met enkele gebreken, welke aan het ontwerp kelven, is de bekroning bepaald op f 450 (f 500 was uitgetrokken). De jury stelt voor de fontein naar dit ontwerp (met de door haar gemaakte wijzigingen) te doen uitvoeren.

Voorts werden aan de inzenders resp. onder het motto: „Twee vierkanten in elkaar" en „Het fiere geslacht" f 250 en f 150 toegekend.

De jury bestaat uit de heeren mr. J. A. N. Patijn, burgemeester (voorzitter), dr. H. P. Berlage, prof. H. Evers, de heer G. J. Versteegh en L. N. Holsboer, directeur der gemeentewerken te Leeuwarden, (secretaris).

Leestafel.

WENDINGEN No. 2. Prijsvraag voor een gebouw der Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Beeldhouwwerk van H. A. van den Eijnde, door J. B van Loghem, met afbeeldingen.

De beweeglijkheid van de bouwkunst der laatste dagen, door C. J. Blaauw.

De nieuwe Schilderkunst, door H. C. Verkruysen.

Gustav Klimt 1862—1918, door H. Th. Wijdeveld, met afbeeldingen.

Negerplastiek, door R. N. Roland Holst, met afbeeldingen.

Aphorismen van Gustave Le Bon.

Afbeeldingen. Kantoorgebouw der Ned. Plantenboterfabriek te Amsterdam. Onuitgevoerd project, arch. J. F. Staal.

Technisch Gedeelte. Over muurdragende balken, door W. J. M. van de Wijnpersse, met afbeeldingen. — Kurk in de bouwtechniek. — Mededeelingen van het Genootschap.

DE BOUWWERELD No. 10. Koptische bouwkunst, door dr. R. Miedema.

Twee polen der kunst.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Instituut voor Bouwkunst. Kort verslag der Algemeene Vergadering van 16 Februari 1918 te Amsterdam.

ONZE WONING No. 38. Woningverbetering, X (vervolg). Waterdichte aansluiting van veranda en balkonvloeren, met afbeeldingen.

Bevordering van den kleine-woningenbouw, door J. Schulte Nordholt.

De oppervlakte van een woonvertrek.

Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 10. Technisch-economische studie van waterkrachten, door prof. ir. G. H. van Mourik Broekman.

Verwerking van Sumatraansche zilvererts, door ir. W. de Haan.

Bescherming van koopvaardijschepen tegen automobiele torpedo's, door ir. J. K. E. Triebart.

Ingezonden Stukken. Een protest, door S. G. Visser, met naschrift van Ir. R. A. van Sandick. — Oetrooien, door A. Vosmaer.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 10. Voorstellen voor de Alg. Vergadering van 1918. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — M. T. O. (vervolg). — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Jaarverslagen. — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 10. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Het Woningvraagstuk, II.

Een aanbesteding van het Departement van Marine.

Privaatrechtelijke Geschillen.

IJzer en Staal.

Zand en Grind.

Lood.

Afdeelingsverslagen. Brielle, Jaarvergadering van 11 Februari 1918. — Groningen, 26 Februarie 1918. — Steenwijk, 25 Februari 1918.

Varia.

DE HOFVIJVER.

Dezer dagen is gepleit in het tusschen den staat en de gemeente 's-Gravenhage aanhangige geding over den Hofvijver.

Voor den staat trad als pleiter op mr. J. H. Telders. Fleiter gaf een overzicht van het geding. De stad wilde een deel van den Hofvijver dempen en legde een dam in den vijver. In kort geding beval de president van de Haagsche rechtbank staking van het werk mits de staat binnen 6 weken den vijver als zijn eigendom zou opeischen. De staat deed dit en de rechtbank wees de vordering van den staat toe. Het Haagsche Hof evenwel wees haar af.

Het Hof was van meening, dat aan de gemeente het beheer en onderhoud van den Hofvijver was overgedragen krachtens een arrêté van den staatsraad intendant-generaal van de financiën en keizerlijke schatkist en binnenlandsche zaken in Holland van 10 Juli 1812 en daarmee die gemeente eigenaresse was geworden.

Schending van dit arrêté kan in cassatie worden onderzocht. Het is een maatregel van wetgevenden aard. De intendant-generaal toch stond in gelijken rang met een Fransch minister. Staatsrechtelijk hadden de intendanten binnen hun ressort de macht des keizers. Feitelijk waren de daden van mannen als de intendant daden des keizers. Heeft het arrêté inhoud van wetgevenden aard, dan kan schending ervan door den Hoogen Raad worden onderzocht. De graaf liet vijver en beek graven en beschouwde zich als eigenaar. Bukkend voor de omstandigheden, transigeerde hij met de omwoners; er werd een sociëteitskas gevormd, waartoe omwoners en graaf bijdroegen en waaruit het onderhoud van vijver en beek werd bekostigd. De sociëteit had de zorg. Bij het genoemd arrêté werd de sociëteitskas overgedragen aan de stad, die dan echter beheer en onderhoud had te behartigen. De sociëteit werd opgeheven. Een dergelijke maatregel is naar inhoud een wet. Het Hof heeft het arrêté onjuist uitgelegd. Juist is het uitgelegd door de rechtbank.

Bij dit arrêté werden overgedragen de „travaux publics". Daartoe behoorden niet de Hofgebouwen en, waar die vijver bij de gebouwen behoorde, ook niet de Hofvijver. Zulks blijkt uit een brief van den Landdrost van Maasland. Deze acht het niet mogelijk den werkman van den Hofvijver in dienst van de stad te doen overgaan, omdat de vijver behoort bij de landsgebouwen. Er blijkt in ieder geval niet van overdracht van den vijver bij het arrêté. Dat de gemeente het onderhoud na 1812 gevoerd heeft, bewijst niet, dat het arrêté den vijver overdroeg.

De eigendom van landsgebouwen in Holland mocht niet worden overgedragen dan krachtens keizerlijk decreet.

Dan is het aannemelijk, dat de intendant Gogel het bij arrêté zou hebben gedaan.

Nu zegt het Hof, dat, waar bij het arrêté het beheer en onderhoud werden overgedragen, ook de eigendom overging, omdat het Fransche recht ten aanzien van domaine public geen onderscheid kende tusschen beheer en eigendom. Spr. betwist den door het Hof ten aanzien van het Fransche recht, gestelde stelling.

De bedoeling van het arrêté is nooit geweest den eigendom over te dragen, maar slechts een administratieve maatregel te nemen. Er bleef zeker een deel van het recht in handen van den staat, of dit al dan niet in eigendom was. in ieder geval is dit recht in 1838 als eigendom erkend. Hieraan doet niet af, dat door den staat in 1820 de recognities van den Hofvijver aan de gemeente 's-Gravenhage werden overgedragen. Deze worden beschouwd als recognities van publiekrechtelijken aard.

De staat was eigenaar; is er geen acte van eigendomsoverdracht, dan is de staat nog eigenaar.

De zitting wordt geschorst.

De advocaat der gemeente 's-Gravenhage, jhr. mr. E. N. de Brauw, zegt, dat het arrêté het beheer en onderhoud van „travail public" overdraagt en dat is de Hofvijver. De Hofgebouwen zijn geen „travail public". Fleiter heeft allen eerbied voor de bekwaamheid van mr. Gratama, die tot de slotsom komt, dat de Hofvijver wel annex was aan de Hofgebouwen. Maar mr. Gratama heeft niet alle stukken gekend. Na de behandeling bij de rechtbank heeft de raadsman der gemeente de lucht gekregen, dat er nog stukken waren in het Rijksarchief den Hofvijver betreffende en na lijdelijk verzet van de regeering, heeft pleiter eindelijk door bemiddeling van minister Lely die stukken kunnen krijgen. Uit die stukken blijkt, dat bij de arrêté wel degelijk de bedoeling was, in tegenstelling met vroegere plannen, den Hofvijver over te dragen.

De uitvoering van het arrêté is beslissend voor de bedoeling. Alle uitgaven aan den vijver zijn door de gemeente gedaan. Het is onaannemelijk, dat de vijver zoo maar aan de gemeente is gekomen, als dit niet is geschied krachtens het arrêté.

Wanneer de bedoeling van het arrêté was alléén onderhoud en beheer over te dragen, en niet den eigendom, dan zou moeten worden aangenomen, dat de gemeente alleen zorg moest dragen voor alle voorwerpen bij het arrêté overgedragen, maar er niets over te zeggen had.

De recognities, die in 1820 aan de stad kwamen, betreffen niet den Hofvijver, maar stukjes van huizen, tusschen Gevangenpoort en Hofvijver gebouwd, die niet meer tot den vijver behoorden.

In overeenstemming met tal van Fransche schrijvers neemt

het Hof aan, dat burgerrechtelijke eigendom van den staat niet bestond. Tegenpleiter kan zich slechts op 2 Fransche schrijvers beroepen voor het tegendeel, wier meening pleiter uitvoerig bestrijdt.

Het arrêté was een maatregel van het uitvoerend gezag, maar niet bestemd om algemeen te werken. Het arrêté is niets dan eene toepassing van een wet van Frimaire an VII, welke bepaalde, zulke maatregelen ten laste van de gemeenten moeten komen. Alleen die wet gaf den intendant de bevoegdheid tot het uitvaardigen van het arrêté.

Schending van het arrêté kan niet in cassatie worden onderzocht.

De vijver is een zaak ten algemeene nutte, maar niet een openbaar gebouw, waarvan volgens keizerlijk decreet de vervreemding aldus mocht geschieden. Al zou volgens de opvatting van eenige Fransche schrijvers, de overdracht op onjuiste wijze geschied zijn, dan doet dit niet ter zake. Men moet vragen naar de opvatting geldende ten tijde der overdracht. De wet kan niet geschonden zijn, wanneer er geene wetsbepalingen bestaan om den eigendom in 1838 te regelen, toen de publiekrechtelijke eigendom weer werd erkend. Logisch is, dat de eigendom dan gekomen is aan hem, die beheer heeft. Den publiekrechtelijken eigendom had de staat overgedragen, een privaatrechtelijke eigendomsverkrijging had de staat moeten bewijzen, maar heeft hij niet bewezen.

Na repliek en dupliek werd de conclusie van het O. M. bepaald op 29 dezer.

DE OUDE WERELDSTAD ROME. [1])

Het oude Rome was uit stedenbouwkundig oogpunt in vele opzichten een merkwaardige stad, die voor het geheele Romeinsche Rijk als voorbeeld heeft gediend.

Het wereldrijk der Romeinen, dat ten gevolge van eindelooze oorlogen steeds werd uitgebreid, eischte voor een goede instandhouding een stelsel van verkeersinrichtingen, zooals alleen door een volk met zulke organisatorische talenten kon worden aangelegd. Immers moesten steeds bij opstanden der bedwongen volkeren of invallen van naburige volksstammen in de grensgebieden geheele legerafdeelingen naar de bedreigde punten worden gezonden vanaf de provincies, waar een betrekkelijke rust de aanwezigheid der troepen minder noodig maakte. Het gevolg is dan ook geweest, dat een uitmuntend systeem van groote heerwegen, kanalen en havens werd aangelegd. Dat een en ander den zich snel ontwikkelenden wereldhandel der Romeinsche kooplieden uitnemend ten goede kwam, behoeft geen nader betoog. De meeste der groote verkeerswegen zijn heden ten dage nog aanwezig en veelal hebben zich op belangrijke kruispunten of bij rivierovergangen, of wel uit vestingaanleg langs die heerwegen, steden van beteekenis gevormd.

Behalve Rome, ontstonden er op deze wijze vele grootere en kleinere steden, die, naarmate het wereldrijk zich ontwikkelde, aan omvang en invloed belangrijk wonnen. Vooral ten tijde van het Keizerrijk groeiden de steden snel en was de beweging der bevolking van het platteland naar de steden toe het grootst.

Dit geldt in de eerste plaats voor Rome zelf, dat in de bloeiperiode van den Keizertijd een geduchte wereldstad was geworden met een bevolking van 1 à 2 millioen menschen. De woningtoestanden in deze millioenenstad vertoonden, evenals de sociaal-economische verhoudingen onder de bevolking, schrille tegenstellingen. De patriciërs baadden zich in hunne schitterende paleizen in de grootste weelde, terwijl bij den middenstand en de arbeidersklasse hoogst ongunstige woningtoestanden voorkwamen.

Ten tijde der republiek was een laag blijvende bebouwing en het bezit van een eigen huis regel. Door de snelle bevolkingstoename, die in hoofdzaak ontstond door het toestroomen van minder bedeelden, veranderden deze gunstige verhoudingen in het tegendeel. Naarmate de bevolking toenam, werd in den woningnood voorzien door steeds hooger te bouwen en ten slotte ontstonden in Rome de eerste „huurkazernes". De steeds stijgende macht der Keizerlijke regeering uitte zich natuurlijk in de eerste plaats daardoor, dat de gebouwen en lusthoven voor den Keizer-zelve en de aan het hof verbonden edelen en patriciërs steeds grooter omvang aannamen, terwijl verder elke volgende Keizer den roem zijner voorgangers trachtte te overvleugelen door de stichting van steeds kostbaarder, machtiger en grooter openbare gebouwen. (Men denke slechts aan de beroemde „Thermen" van Keizer Caracalla.) Voor al deze min of meer officieele gebouwen moest ruimte gevonden worden en dit had de opruiming van uitgestrekte volkswijken ten gevolge, waardoor de woningnood weder werd versterkt.

Het valt gemakkelijk in te zien, dat het klein particulier grondbezit, dat een der eerste voorwaarden voor een goeden woningtoestand vormt, bij den zoo juist geschetsten samenloop van omstandigheden betrekkelijk snel geheel te loor ging. Bouwspeculanten kochten den grond op en na verloop van tijd waren deze groot-grondbezitters geworden. Een der bekendsten onder hen was Crassus, die de grondspeculatie zeer in 't groot als een bedrijf uitoefende en daarmede fabelachtige sommen verdiende, natuurlijk ten koste der huurders.

De huizen werden, zooals ik reeds schreef, in steeds meer verdiepingen opgebouwd. Men bediende zich hierbij voornamelijk van het houten vakwerksysteem. De bouwverordeningen, — de lezer denke vooral niet, dat een bouwverordening een uitvinding is van dezen tijd; reeds de Assyriërs en Grieken hadden vrij uitgebreide wettelijke bouwvoorschriften en eene stedelijke bouwpolitie — de bouwverordeningen dan, stamden namelijk nog uit den gelukkigen tijd van de lage bebouwing, toen verdiepingwoningen niet bekend waren, en schreven een bepaalde muurdikte voor, die natuurlijk ontoereikend was voor de aanzienlijk hoogere huizen. *) Het schijnt in die tijden al evenzeer als thans bezwaarlijk geweest te zijn, wijzigingen aan te brengen in eenmaal vastgestelde bouwbepalingen. Men gaf er tenminste, natuurlijk mede in verband met de daaraan verbonden voordeelen van goedkoop en snel bouwen, de voorkeur aan tot het houten vakwerksysteem over te gaan, waarbij de drukken op de stijlen worden overgebracht en de wanden als vulling veel lichter kunnen worden gemetseld. Het is niet bekend of er ook voor dezen bouwtrant voorschriften zijn gemaakt, aangezien deze niet zijn overgeleverd. Wij weten alleen uit Vitruvius' **) beroemde boek over „Bouwkunst" dat deze den vakwerkbouw sterk afkeurde, o. a. met het oog op het brandgevaar.

De opeenhooping van menschen in deze vakwerk-„kazernes" was bedenkelijk groot, terwijl ook kelderwoningen van de slechtste soort zeer talrijk waren. Het spreekt vanzelf, dat deze slechte woningtoestanden door de toenmalige specialisten sterk werden afgekeurd. Men had echter door de groote bevolkingstoename bij gebrek aan bouwterrein geen keus. Toch waren er reeds toen ter tijde sofisten te vinden, die het als een grooten roem voor de Romeinsche wilskracht en energie beschouwden, dat men er in Rome in geslaagd was, een millioenenbevolking in zoo'n beperkte ruimte te herbergen.

Deze redeneering kon natuurlijk geenszins verhinderen, dat de ergerlijke woningtoestand in de politieke twisten na het Triumviraat meermalen ter sprake werd gebracht. Men drong herhaaldelijk op een ingrijpen van overheidswege aan, echter zonder veel succes. Wat tenslotte bereikt werd was, dat onder de regeering van de Keizers Caesar en Octavianus een, zij het dan ook tijdelijke wettelijke regeling betreffende de huren van de lagere klassen werd getroffen, waardoor natuurlijk in financieelen zin wel eenigermate leniging in den nood werd gebracht, maar die het kwaad niet vermocht uit te roeien.

Merkwaardig is ook nog de poging van Nero om in den woningnood te voorzien door het stellen van een soort premie op het bouwen. Hij stelde n.l. in, dat een vrijgemaakte slaaf het Romeinsche burgerrecht kon verwerven, wanneer hij een vermogen bezat van minstens 200.000 sesterziën en daarvan voor 100.000 sesterziën een huis in Rome bouwde.

Ofschoon dus de volkshuisvesting in elk opzicht verre van schitterend was, heeft de stedenbouw in zuiver technischen zin een glansperiode doorgemaakt. Op het gebied van bestratingen hebben de Romeinen buitengewoon veel goeds tot stand gebracht, terwijl de door hen gebouwde waterleidingen heden ten dage nog onovertroffen zijn. Ook op het gebied van rioleering werden enorme werken uitgevoerd, waarvan wel het voornaamste de groote Cloaca Maxima, het hoofdriool, te Rome is. De geheele bouwtechniek der Romeinen stond trouwens, gelijk bekend is, op een verwonderlijk hoog peil.

De stedenbouw zelf werd ook theoretisch bestudeerd. Bij stadsuitbreidingen werden de hoofdstraten volgens de windstreken gelegd en wel zoodanig, dat zij tegen de scherpe koude of warme winden beschut lagen. (Men vindt dezen eisch later bij den grooten renaissancist Leo Baptista Alberti, die hem van Vitruvius overneemt, terug.) Overigens werd bij den aanleg van nieuwe steden, die meestal hun ontstaan dankten aan militaire overweging, vrijwel altijd den grondvorm van de vesting der Romeinen (het vierkant of den rechthoek van de Castra Romana) aangehouden. Nog heden ten dage is deze grondvorm, met zijn in het midden liggende hoofdstraat, de loodrecht daarop getrokken dwarsstraat en zijn vier stadspoorten, zeer duidelijk terug te vinden in de plattegronden van plaatsen als Aosta, Straatsburg en vooral het Engelsche Chester.

Wij zien dus deze groote tegenstrijdigheid in het oude Rome: n.l. eenerzijds een buitengewoon hoogstaande techniek, aan den anderen kant zeer ongunstige woonverhoudingen. En deze opmerking is een ernstige overpeinzing waard! Want is dit in onzen modernen tijd eigenlijk niet precies hetzelfde?

Ook wij kennen een ongemeenen bloei der techniek, die steeds verder de volmaking nadert. Ook nu worden op technisch stedenbouwkundig gebied zeer hoogstaande prestaties geleverd. Maar naast deze uiterlijke volkomenheid lijden onze moderne steden toch bijna alle aan dezelfde innerlijke kwaal als het oude Rome. En ook nu is het euvel der slechte volkshuisvesting het gevolg van dezelfde redenen: n.l. aan den eenen kant van het feit, dat de groote massa van het volk maatschappelijk afhankelijk is van de enkele bezittenden; aan den anderen kant van de afwezigheid van een goede gemeentelijke grondpolitiek. Ik hoop op dit laatste punt nog eens nader terug te komen en wil er nu alleen op wijzen, dat in de oudste wereldstad, Babylon, waar het kleingrondbezit steeds gehandhaafd bleef, de woningtoestand oneindig veel beter is geweest dan in Rome, waar het grootgrondbezit overheerschte.

Het is de hopen, dat de historische studie van den stedenbouw de oogen moge openen voor de verstrekkende gevolgen van dit maatschappelijk verschijnsel en dat dienovereenkomstig maatregelen zullen worden getroffen om tot een beteren toestand te geraken. Anders waren al deze twintig eeuwen voor niet geweest!

L. S. F. Schr.

(Polytechnisch Weekblad.)

1) Het volgende is in hoofdzaak bewerkt naar de gegevens van Rud. Eberstadt's Handbuch des Wohnungswesens und der Wohnungsfrage 3e druk, 1917, 1e deel. Zie verder ook P. W. 1917, No. 14.

*) Keizer Augustus bepaalde de maximum toegelaten bouwhoogte op 70 Romeinsche voeten, d. i. 21 meter.

**) Vitruvius' Bouwkunst, in 't Nederlandsch bewerkt door J. H. A. Mialaret, 1915.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur van het Museum met Bibliotheek en of

— Directeur v. d. School voor Kunstnijverheid te Haarlem. Stukken in te zenden bij Mr. A. E. von Saher, waarn. Secretaris der Commissie voor het Museum van Kunstnijverheid, Smidswater 27, 's Gravenhage. (1)

— Iemand, bekend met gewapend beton, landmeten, waterpassen en waterbouwkunde, aan bouwkundig bureau in Ned.-Indië. Uitvoerige brieven lett. D B., Adv.-Bur. Gebr. Schroder, Rokin 30, Amsterdam. (1)

— Opziehter-Teekenaar, bij de firma De Ridder & Co., Steenfabiek en Fabrieksschoorsteenbouwer, Stationweg 157, 's Gravenhage. Volledige schriftelijke sollicitatie gewenscht. (1)

— Civiel-Ingenieur, als tijdelijk ingenieur van den Rijkswaterstaat, bij de voorbereiding van den bouw van een schutsluis te Ijmuiden. Aanvangsbezoldiging f 150.— per maand. Schriftelijke aanmelding uiterlijk 20 Maart 1918 bij den ingenieur van den Rijkswaterstaat belast met den sluisbouw, de Wetstraat 3, Ijmuiden. (1)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan andere tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het gerustatellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

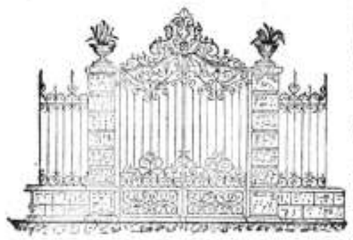
Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 181
TROTTOIR TEGELS
PERRON TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en
ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM
EN
's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN
IN ALLE CONSTRUCTIEEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO-TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR 90%
ONZER CURSISTEN SLAGEN
ALLE EXAMENS
P B
N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUND. -- WERKTUIG. ELECTROTECHNICUS ENZ.
ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRAAF C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 23 MAART 1918. No. 12

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brief van Jan van Lekkerkerk Jr. aan den Heer Piet van Diever.

Lekkerkerk, Maart 1918.

Hooggeachte Heer Van Diever,

De reden dat mijn vader U niet persoonlijk schrijft is van ernstigen, helaas treurigen aard. Laat me het U maar dadelijk mededeelen: het gaat den laatsten tijd niet goed met Vader! Misschien heeft U het óók al opgemerkt uit Vaders brieven aan U en anderen, dat hij een weinig overspannen, een weinig opgewonden was in wijze van zich uit te drukken; èn door het zich, meer dan noodig is, aantrekken van de groote den tijd beheerschende gebeurtenissen, zooals die in Esth-, Lijf-, Fin-, Jut-, A- en Rusland, èn door het zich verdiepen in het groote beweeg der dingen ook hier te lande.... heeft Vader iets over zich gekregen, dat men vaak bij professoren opmerkt..., iets verstrooids, iets verwards, iets.... alsof Vader ze „vliegen" zag!

Dat maakte ons ongerust en Dr. Likpot ten Bate, onze dokter, heeft nu tot wederopzeggens toe, Vader verboden zich met woord of geschrift in te laten met al wat „Kunst" heet, vooral naar hij zei: „tegenwoordig alle Kunst „ontroerende" Kunst is en Vader toch al neiging tot apoplexie bezit."

Hoe-i dáár nu bij komt begrijp ik werkelijk niet; want Vader lijkt wel een giraffe, zoo mager als-i is! Hij kan wel dienaal in minister Posthuma, zegt Moeder, zoo vaak ze zich het hoofd breekt met de bónnetjes en de broodkaarten.

Heusch, mijnheer Van Diever, 't is bij ons geen Lekkerkerk meer.... U zou Vader niet meer kènnen!!

Mijn oom, de houthandelaar, U wel bekend.... dito dito. En onze dominé, die toch al zoo mager was, is nú bijna „à-jour". Toen die 't laatst over den levensmiddelenminister had besloot-i met 'n Latijnsch gezegde; ....als ik 't goed verstaan heb: „Beati pauperes spiritu", dat volgens mijn broêr, die in de Oudheidkunde zoo ver is, beteekent....„Hans komt...." maar dat zal U niet weten?!!

Neen; we weten er allemaal evenveel van, hoor, wat Vader betreft! Dat verzeker ik U!... Tusschenbeiden zit-i heele gesprekken te houden in zijn één'tje.... Dan heeft-i 't over die arme ambtenaren, wier halve tractement er af moet aan de wasch-, strijk- en glansinrichting, gehouden als ze zijn behoorlijk als „meneer" voor den dag te komen ....en of mijn broêr 'm nu al zegt: „Och vader, dat is zoo erg niet, geloof me,.... die strijken zelf.... de vlag en àl wat u wilt,.... die zijn één-en-al „strijkage" als 't er op aan komt"....; dat helpt allemaal niets..... Vader zit maar te tobben en te jeremieëren....!

Waar 't met 'm heen moet mag Joost weten.

Dàn weer hoor je op eens een soort gekerm uit Vaders kantoortje komen en zoo'n uitroep als: „Varus, Varus, geef me mijn legioenen weder". Daarmeê schijnt-i de „Kunst" te bedoelen, die volgens hem in heel verkeerde handen is....

Moeder vertelde me laatst in diep vertrouwen, dat Vader alléén kunstbevoegd vond: „meesters in de rechten, doctoren, professoren, houders van middelbare acten in de beide teekenen, bankiers en anarchisten".

Nu, mijnheer Van Diever, nu ziet U wel hoe 't met m'n armen Vader gesteld is! Vindt U 't niet diep-rampzalig?

O! nog wat!... ik zelf kom laatst bij 'm inloopen en daar zit-i me uit 'n reuzen-Hoornschen-wortel een figuur te snijden, precies zal 'k maar zeggen als dat beeld aan de Am-

sterdamsche Beurs, dat Gijsbreght van Aemstel moet voorstellen. Ik vraag 'm, zeer behoedzaam natuurlijk,: „Vader wat doet U noû?" En nu hadt U eens moeten zien, mijnheer Van Diever, welk vuur daar glinsterde in zijn oogen, toen hij mij toedonderde: „Dat is je Kunst, begrijpt ge?... dat is 't waar we heen moeten; onthoud dat, Jan! Als ik mijn oogen eens voor goed gesloten zal hebben.... stuur dan in deze richting; de primitieven, half-behouwen, haast onbehouwen beeldhouwwerken moeten 't 'm doen, m'n jongen".... en verteederd trok hij mij tot zich, wijl hij mijn lach voor blijdschap hield, en besloot met de verzuchting:

„Wanneer, wanneer zal héél een volk eens inzien de schoon-„heid dezer dingen; wanneer zal men eens tot 't besef ko-„men, dat „Kunst" nimmer „natuur" mag zijn,.... maar „moet zijn de kristallisatie van de eigen observatie en der „intense sensatie tot de eindelijke creatie? Voelt men niet „het ordinaire ervan een beeld te geven als de Venus van „Belvédère, waaraan niets meer te volmaken valt?, dat is „als een reeds gekauwde spijze?... O, Jan! hier! (en hij „duwde me de peen in de hand) gaat rond, óveral... naar „de kantoren van architecten-beunhazen, naar de ateliers „van quasi-beeldhouwers, naar de Rijksbureaux voor bouw-„werken, naar de laatste voorál, Jan, en verkondig het goede „woord, strooi het zaad in de voren.... en houd allen deze „peen vóór, als wortel van alle subliems en heerlijks in „de Kunst!"

Nu, ...nu vraag ik U in gemoede, mijnheer Van Diever, wat moest ik doen, dat oogenblik?

Ik ging heen met de peen naar een vriend, die prachtig fotografeert en liet van het main-d'oeuvre mijns Vaders een groot aantal kiekjes maken en zond die aan de aangegeven adressen!

Ik liet een kennis van m'n zuster, die middelbaaracte-teekenen heeft, een magnifiek, begeleidend woord opstellen en zorgde dat dit in de bladen kwam.... enfin.... U zult 't zelf al wel gelezen hebben.... (hoewel door een misverstand men vergeten heeft Uw vriend, den redacteur van „De Opmerker" een exemplaar te zenden) en thans, mijnheer Van Diever, regent 't brieven en visitekaartjes van adhaesie bij ons in de bus. U begrijpt niet waar 't papier vandaan komt, in dezen duren tijd!

Eén briefje uit velen wil ik hier citeeren. 't Is het ongekunstelde bewonderde woord van een eerzame, ook helaas eenzame zes-en-veertigjarige dame, die veel, ontzaglijk veel aan Kunsten doet:

„Geachte mijnheer Van Lekkerkerk,.... Een groote ont-„roering émotionneerde mij bij 't aanschouwen van dat heer-„lijke Kunstwerk, waarvan de afbeelding stellig niet voor „'t geringste deel de ontroerende schoonheid van het origi-„neel zal wedergeven.... o, ik begrijp welk een ziel de „kunstenaar had te ontplooien, welk een zending hij hier-„mede vervult!.... 't Komt mij voor, dat we hier staan „voor 't werk van een alles-belovend kunstenaar."

„Hoe merkwaardig zijn die proporties en wat schijnt mij „dat marmer heerlijk geplekt en geaderd!"

Tast ik mis wanneer ik oordeel dat dit marmeren gedicht getoonzet werd in de School van onzen grootsten, eenigsten en volmaaktsten meester?

Zoo juist leg ik voor een wijle de „Pantalon der Menschheid" uit de hand en o.... als ik bedenk hoe ook dáárin de Vrouw zich geeft om het mannelijke oeuvre te verklanken, dan komt in mij plots de onbedwingbare begeerte op.... 't zoo even door Uw goedheid ontvangen meesterstuk een zang te wijden, als is mijn Juit ook zooveel zwakker van toon dan de fluit des meesters!.....

„'k Zie in de meesterlijke lijnen
„Een zee van louter klaarheid deinen....
„Van top tot teen van zool tot haar
„Is 't geestbedwelmend... wonderbaar!
„Dit is geen Kunst als van een ander,
„Neen „and're Kunst.... o, fijn Genot...
„De achterling die U bespot....
„En Gij!.... o, wat ontwijkt g'elkander....
„Nooit zal zijn zielsoog U aanschouwen....
„Wat weet hij áf van 't „zingend" bouwen?
„Wat weet hij af van Godes gunst....?
„Van 's werelds ruim en „ruimtekunst"?
„De stakker denkt dat hout en steenen
„Te zaam gevoegd in zich vereenen
„Het hooger beeld van een „Gebouw"....
„Zoo zal hij zeker ook niet snappen
„Dat bolle vulsels en wat lappen.
„Ooit vormen 't hooger beeld der Vrouw.....
. . . . . .
„En nu, ik leg mijn zangtuig neder....
„Ontroerend was mij Uw gezicht
„O, heerlijk beeld.... o steen-gedicht....
„In 't „Binnenhuis" zie ik U weder!
„Dáár hoort Ge thuis, dáár zien Uw vormen
„Verniet'gend neer op d'aardsche wormen
„Die blind zijn voor Uw heerlijk „schoon"....
„Daar kondigt ge aan heel de Aarde
„Aanschouw mijn innerlijke waarde
„Dit is mijn heiligdom, mijn „Woon"!"

Een mooi vers, vindt U niet, mijnheer Van Diever? Ik heb 't Vader voorgelezen en nu is er heelemaal geen huis meer met hem te houden!

Hij gaf mij den raad mijzelf óp te bouwen tot die hoogte, die vereischt wordt voor „Kunstenaar-binnenhuisarchitect-negociant-idealist-dichter"!

Wilt U nu even aan Uw vriend van „de Opmerker" vragen, wat er voor zoo'n opleiding verlangd wordt?

Dáárheen, Dáárheen richt ik m'n schreên!

U vergeeft me dit laatste? Verzen zijn veelal besmettelijk.....

Met gevoelens van hoogachting,
Uw dienstwillige
JAN VAN LEKKERKERK Jr.

P. S. Schrijft U mij even terug, poste restante?
Als boven.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de vergadering van den Frieschen Bouwkring van 12 dezer sprak de heer W. G. de Groot, architect te Leeuwarden, over het Friesche boerenhuis. Spreker zou het dimaal niet hebben over de esthetische eischen van het boerenhuis, maar over de historische ontwikkeling en de eischen van een goed ingerichte boerderij. Daarover heeft hij allereerst geraadpleegd de bekende werken van prof. Gallee en den heer Uilkema. Terwijl men uit het werk van eerstgenoemde geen duidelijk beeld van het type van het boerenhuis in Friesland krijgt, is dat wel het geval uit het boek van Uilkema. Spreker gaat dan aan de hand van een plattegrond de inrichting van het oudste type van het boerenhuis na. Voorop had men een kamer, daarnaast den melkkelder, achter de kamer was de ruimte voor het karnbedrijf en daarachter het stalgebouw. Terzijde van het stalgebouw vond men den kleinen koestal, terwijl los van het gebouw de hooiberg stond. Dit was zoo ongeveer het type vóór 1700. Later is de inrichting naarmate het bedrijf in

omvang toenam, uitgebreid. Uit dit oudste type is het langhuis gegroeid. De stelphuizinge is eerst ontstaan toen men als 't ware alles onder één dak heeft gebracht.

Het huis van den bouwboer was dadelijk anders ingericht. Die moest over meer ruimte beschikken, had een schuur noodig voor berging van het graan en voor het dorschen.

Nadat de aangeduide uitbreiding had plaats gehad, is het boerenhuis lang op dezelfde hoogte gebleven, vooral wat den stal betreft. Eerst omstreeks de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw, toen er een groote malaise in het boerenbedrijf was ingetreden, heeft men de noodzakelijkheid van belangrijke verbeteringen ingezien. En die zijn dan ook gekomen. De melkkelder, de stallen, de ventilatie, kortom de geheele inrichting onderging een groote verbetering. De oprichting der zuivelfabrieken had ook haar louterenden invloed op het bedrijf. Er ontstond naast de verbeterde oude types ook een nieuw Friesch boerenhuis, dat, op de keper beschouwd, ten slotte toch ook slechts het verbeterde oudste Friesche boerenhuis blijkt te zijn, waarvan spreker ten slotte, eveneens aan de hand van plattegronden en teekeningen, de inrichting en de voor- en nadeelen besprak.

Na de pauze werd het rapport der commissie van nieuw- en oudbouw hier ter stede uitgebracht door den heer G. J. Veenstra. De commissie, daarmede belast, bestond behalve uit genoemden heer uit de heeren S. Koldijk en D. B. Kalma. In dit rapport worden o. m. besproken het winkelgebouw van de firma C. en A. Brenninkmeijer aan de Nieuwestad, kantoor en woonhuis van den heer Slager aan de Korfmakersstraat, het gebouw van de firma Grijpma en de Hosson aan de Tweebaksmarkt, de woningen van de Woningstichting aan het Cambuursterpad, de woningen van de woningstichting Patrimonium, de Rijkslandbouwwinterschool, school 13, de nieuwe brug over de Potmarge, het kantoorgebouw van de firma Scheepstra aan den Grachtswal en de gevel ten oosten daarvan, een woonhuis in de Willem Lodewijkstraat, het gemeentehuis in de Schrans, de woningbouw van de gemeente Leeuwarden aan den Hollanderdijk en het woonhuis van dr. Sikkema in de Verlengde Schrans.

Na langdurige discussie besloot de vergadering aan de conclusies van het rapport voorloopig geen openbaarheid te geven. Eerst bij twaalven ging men uiteen.

FRIESCHE KERKEN.

Sedert verscheidene jaren heeft de Friesche Bouwkring een aantal foto's van merkwaardige bouwwerken en belangrijke interieurs gepubliceerd. Ook dimaal is deze vereeniging haar loflijke gewoonte getrouw gebleven door de uitgifte van een drietal foto's, voorstellende de kerk en toren te Deinum, den preekstoel in de Ned. Herv. kerk te Sexbierum en het orgelfront, den voet der doopvont en twee der textborden in laatstgenoemde kerk.

Voor zoover wij weten is dit jaar echter voor het eerst een beknopte beschrijving bij de foto's gevoegd, welke beschrijving is opgesteld door een commissie, bestaande uit de heeren S. Koldijk, D. B. Kalma en G. J. Veenstra.

Een ieder kent den min of meer Oostersch aandoenden toren van de Deinumer kerk, die reeds van verre in het vlakke landschap de aandacht trekt. Van deze bekroning vertelt de commissie a. a.:

„Volgens de legende zou de tegenwoordige bekroning van den toren een overblijfsel zijn van de kruistochten. Een der edelen, die in de omgeving zijn woonplaats had, zou, nadat hij behouden van den tocht naar het heilige land was teruggekeerd, geld geschonken hebben voor den bouw van den toren, daaraan echter de bepaling verbindend, dat hij in den vorm overeen moest stemmen met de minarets, welke hij in het heilige land had gezien.

Op deze wijze zou de typische — in Friesland alleenstaande — bekroning van dezen toren zijn ontstaan. Men vindt echter in de provincie Groningen op den toren te Noordwolde, in Drente op dien te Dwingelo een dergelijke afdekking.

Denkelijk is het niets anders dan een Renaissanceafdekking op een Gothischen torenromp. In 1550, toen de toren met dezen koepel werd bekroond, deed de Renaissance ook hier zijn invloed reeds gelden.

Merkwaardig is en blijft deze bekroning, en wel omdat ze zelden meer in dezen vorm voorkomt, n.l. direct opgaande uit den vierkanten torenromp en met de vier hoektorentjes."

Na een korte beschrijving van de kerk te Sexbierum zegt de commissie van den preekstoel:

„Bovenal merkwaardig is de preekstoel in zijn rijke rococovormen, die in 1768 is vervaardigd door den beeldhouwer „Johan George Hempel". Zij herinnert aan de jubé's en predikstoelen uit de 18e eeuw in de oude Fransche kathedralen. Als meesterstuk van kunst is ze eenig onder de vele nog overgebleven beeldhouwwerken in de Friesche kerken, welke gewoonlijk van vroeger datum zijn.

Ook is de symboliek merkwaardig, als geheel doelende op de prediking des Woords. Rustende op, en gesteund en omslingerd door een zich beneden in tweeën verdeelenden palmboom (het Woord) waarin een vogelnestje met eieren (het leven uit het Woord), doelen de twee stammen op de beide deelen des Woords, het Oude en het Nieuwe Verbond. Met hunne rijke bladerkronen dragen zij het klankbord, waarop aan den onderkant, in het midden, de zon der gerechtigheid hare stralen schiet.

De bekroning van het klankbord is een sierlijke kroon, waarop een cherubijn, de bazuin blazende en in de hand eene banderol houdende, waarop Jesaja 58 : 1: „Roep uit de keel, houdt niet in; verhef uwe stem als eene bazuin en verkondig mijn volk hunne overtredingen".

Deze symboliek vervolgt zich in de prachtig gebeeldhouwde paneelen van den stoel, waarop:

1e. barmhartigheid uitgebeeld naar Lukas 10 : 30—37;
2e. geloof en standvastigheid naar Efeze 6 : 14—17;
3e. de liefde naar Corinthe 13 : 1—8;
4e. de hoop naar Hebreeën 6 : 18 en 19;
5e. de waarheid naar Johannes 17 : 17.

Op de hoekkolommetjes zijn, tusschen de paneelen, de jaargetijden aangeduid door hunne attributen. Het rijk gebeeldhouwde bovengedeelte van het doophek, geheel ajour bewerkt en toch aan beide zijden verschillend, heeft boven de toegangsdeur een pelikaan, zijne jongen met zijn bloed voedende, het zinnebeeld der liefde van Christus.

In het ornament vindt men op een lint de namen der schenkers: Rutger van Haersma, Grietman van Barradeel en Jan Gerlofsma, Secretaris, met zijne echtgenoote Trijntje Gaarda.

En ten slotte worden wij over de derde plaat aldus ingelicht:

Het orgel dateert van 1767 en is vervaardigd door den eertijds beroemden orgelbouwer Albertus Anthony Hinz te Groningen.

De kerkafsluiting onder dit orgel is, door pilasters met fraai beeldhouwwerk versierd, ondergedeeld; ze dateert uit denzelfden tijd als het geheele interieur.

De zijvleugels van het orgel zijn versierd met bloemornamenten komende uit een hoorn des overvloeds, een gelieft Louis XV ornament.

De textborden zijn gezet in een fraai gesneden omlijsting, aan weerszijden vindt men de attributen der muziek, als de viool, de fluit, de hoorn, de bazuin, enz.; ze zijn bekroond

met een tweetal cherubijnen, die òf een lint met spreuk òf een bazuin dragen.

De voet van de doopvont wordt voorgesteld door een gedeelte van een boomstam.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM. — — — JURY-RAPPORT.

Voorwoord.

Bij haar inleiding tot het programma van eischen betreffende deze prijsvraag, deed de Jury vol vertrouwen een beroep op de medewerking van de Nederlandsche architecten. Zij bracht daarbij naar voren, dat het voor hen een voldoening genoemd mocht worden, dat voor het nieuwe gebouw der Rijks-Academie een openbare prijsvraag werd uitgeschreven, waardoor de mogelijkheid geopend werd de uitvoering van een zeer belangrijk Rijksbouwwerk in handen van den particulieren architect te stellen, en dat daarin tevens zou zijn opgesloten een tegemoetkoming aan een sedert langen tijd, bij herhaling en met aandrang uitgesproken verlangen der bouwkundige vereenigingen hier te lande.

Met voldoening dan ook kan worden geconstateerd, dat deze prijsvraag zich de belangstelling der Nederlandsche architecten heeft weten te verwerven, getuige de daaraan in zoo ruime mate verleende medewerking, die te beschouwen is als een bewijs, dat voornoemd verlangen dier vereenigingen op deugdelijken grond steunde.

Bij deze prijsvraag toch is er, over het geheel genomen, alle aanleiding om waardeering uit te spreken over de verkregen resultaten.

Niet alleen is het groote aantal van honderd en veertien medewerkers bereid gevonden zich aan de studie van het gevraagde monumentale bouwwerk te wijden, (een gelegenheid die in den regel in ons land slechts aan enkele bevoorrechten, en dan nog als hooge uitzondering, in hun practijk geboden wordt), uit de ingekomen projecten blijkt daarenboven, dat die studie door velen der inzenders met ernst en toewijding is ter hand genomen, en met min of meer succes ten einde gebracht.

Dit valt te meer te waardeeren, wanneer in aanmerking worden genomen het gewicht en de niet te ontkennen moeilijkheden aan de practische, zoowel als de aesthetische oplossing van het probleem verbonden, waartoe buitendien nog het noodige studiemateriaal in ons land feitelijk ontbreekt.

En waar, naar het oordeel der Jury, in den vóórwedstrijd tien inzenders in aanmerking konden komen voor de onderscheiding in het programma ter beschikking gesteld, en uit die tien vijf tot den eindwedstrijd konden worden toegelaten, met het gewenschte resultaat dat een van hen waardig werd geacht in dezen prijskamp te worden bekroond, en diens ontwerp ter uitvoering aan de Regeering kon worden voorgedragen, daar is alle aanleiding tot verheugenis over het welslagen van deze door de Nederlandsche Regeering gewenschte eerste proefneming om den particulieren architect in de gelegenheid te stellen zijn beste krachten te wijden aan de studie en de totstandkoming van een openbaar bouwwerk van groote beteekenis.

Samenstelling der Jury.

In de samenstelling der Jury is geen verandering gebracht, zoodat die bleef zooals in het programma is vermeld.

Inzending in den Voorwedstrijd.

Op den in het programma vastgestelden datum van 14 Juli 1917, waren 114 ontwerpen ingekomen (Zie „de Opmerker" no. 29 van 21 Juli 1917).

Rapport omtrent den voorwedstrijd.

Bij de nadere bespreking der ontwerpen valt, zooals bij zulk een ruime mededinging aan een wedstrijd van dezen omvang te verwachten is, over het algemeen op te merken, dat nog een vrij groot aantal inzenders hebben blijk gegeven, dat het onderwerp der prijsvraag in meer of mindere mate boven hun krachten ging, en zij niet bij machte waren het vraagstuk tot een oplossing te brengen, die aan redelijk gestelde eischen kon beantwoorden. Onmiddellijk echter kan hiertegenover worden gesteld, dat vele inzenders de beteekenis van het programma, voorzoover betreft de eischen van den dienst der Academie, goed begrepen hebben, en dat hun ontwerpen getuigen van een ernstig zoeken naar de juiste oplossing om die eischen zooveel mogelijk tot hun recht te doen komen in de dispositie der drie hoofdgroepen: a. de lokaliteiten, welke door een ruimer publiek bezocht worden; b. de lokaliteiten voor het avondonderwijs bestemd; c. de lokaliteiten, die uitsluitend voor het dag-onderwijs zijn aangewezen, en die dus wel de voornaamste afdeeling van het academisch onderwijs vormen; deze afdeeling toch heeft, niet alleen ten aanzien harer ligging, maar vooral ook van de dagverlichting der werklokalen, aan hooggestelde eischen te beantwoorden.

Op de hiervoren bedoelde hoofdgroepeering en de wijze waarop deze architectonisch was opgelost, is bij de beoordeeling der plannen door de Jury in hoofdzaak gelet, zonder dat zij zich in dezen vóórwedstrijd uit den aard der zaak al te zeer is gaan begeven in de beschouwing van de kleinere onderdeelen, of althans de gebreken daarin aangetroffen, te zwaar heeft laten wegen.

Het programma van eischen bracht feitelijk geen sterk sprekend moment voor het plan naar voren; bij verscheidene ontwerpen is daartoe de hal met trappenaanleg gekozen, bij vele anderen zijn de beeldenzalen als zoodanig in aanmerking genomen, wat voor beide gevallen juist kan zijn, mits overdrijving worde vermeden, en zulk een hoofdmoment in het plan naar buiten ook architectonisch spreekt. Nog moet worden aangemerkt, dat uit betrekkelijk weinig ontwerpen blijkt, dat de maker zich het plan in zijn opbouw voorgesteld heeft, en zich van de ruimteontwikkeling een duidelijk beeld heeft kunnen vormen; onder de vele ontwerpen, die overigens groote verdiensten hebben, zijn er maar betrekkelijk weinig, waarbij door een juiste groepeering der groote ruimten met hallen en trappen de ontwikkeling van het interieur in alle opzichten blijkt overwogen.

Ten aanzien van de architectuur der gevelontwerpen, valt in het algemeen te zeggen, dat de waarde daarvan is gebleven beneden de verdiensten, die uit de plattegronden spreken. In het bijzonder treft het groote verschil in opvatting hoe voor dit gebouw zijn bestemming voor het hooger kunstonderwijs moest worden uitgedrukt: eenerzijds een zucht naar grooten, massalen opbouw, een openbaring van luister, van overdaad dikwijls, die vooral zich uitte in een overdadigen toren- en koepelbouw, waartegen in het programma gewaarschuwd was; anderzijds een prijzenswaardig streven naar strengheid, naar rust en eenvoud, vaak echter bij het dorre af.

En in de vormgeving: de groote verscheidenheid, welke het kenmerk vormt van den ontwikkelingsgang der architectuur in onzen tijd.

Afgescheiden daarvan valt in vele gevelontwerpen te waardeeren de wijze waarop de ontwerpers er in geslaagd zijn het gestelde vraagstuk ook in aesthetischen zin bevredigend op te lossen, en daarbij tevens in voldoende mate in aanmerking genomen hebben de groote beteekenis die aan den pleingevel als afsluiting van een belangrijk stadsbeeld in het uitbreidingsplan-Zuid moet worden toegekend. Door de Jury vervolgens is, voorzoover dit in den vóórwedstrijd reeds mogelijk was, nagegaan in hoeverre door inzenders rekening was gehouden met het bedrag der bouwsom in het programma genoemd. In dit verband valt op te merken, dat blijkbaar vele inzenders zich bewust zijn geweest, dat hier beperking was opgelegd, en dat inzendingen waarbij met die voorwaarde absoluut geen rekening was gehouden, en die door inkrimping der plannen zonder prijsgeven der grondgedachte, niet tot vereenvoudiging zouden zijn te brengen, betrekkelijk weinig in aantal zijn.

Voorts kunnen nog de volgende algemeene bemerkingen gelden: bij verschillende ontwerpen is overschrijding der gestelde terreingrenzen, en in sommige gevallen een wat al te vrij gebruik van de in het programma toegelaten speling in de maat-bepaling van diverse lokaliteiten opgemerkt. Deze afwijkingen, die voor ontwerpers geenerlei voordeel brachten, zijn echter door de Jury niet als van zoo ernstigen aard beschouwd, dat, althans in den vóórwedstrijd, uitsluiting van verdere beoordeeling zou moeten volgen.

Geconstateerd is voorts, dat bij enkele ontwerpen het terrein grooter geteekend was dan in het programma staat vermeld; de verklaring hiervan door inzenders gegeven, dat deze afwijking in hoofdzaak een gevolg is van het rekken van het papier bij het opspannen der teekeningen, werd door de Jury aanvaard.

Het heeft ten slotte de aandacht getrokken, dat betrekkelijk weinig mededingers bij de verzorging hunner inzending blijk gaven de bedoeling van een vóórwedstrijd te hebben begrepen. Waar het programma een schetsmatige behandeling der teekeningen toeliet, wekt het verwondering, dat nog zoo weinig inzenders werkelijk schetsontwerpen geleverd hebben, en nog zoo velen gekomen zijn tot een uitvoerige afwerking hunner teekeningen. Hiermede kwam het voordeel eener gesplitste prijsvraag ten deele te vervallen, waarbij toch beoogd wordt aan inzenders in den vóórwedstrijd omvangrijk werk zooveel mogelijk te besparen.

Door de hiervoren in groote trekken gegeven overwegingen geleid, heeft de Jury de beoordeeling ter hand genomen, en is begonnen met de eerste schifting der ontwerpen, waartoe in eerste instantie behoorden die ontwerpen, welke met algemeene stemmen zouden worden afgewezen; bij deze stemming werden terzijde gesteld de nummers: 9, 14, 14a, 16, 17, 30, 41, 47, 53, 56, 65, 66, 68, 70, 71, 82, 85, 93, 94, 100, 106, 108, 109 en 110.

Een tweede groep, feitelijk nog tot deze eerste schifting behoorende, omvattende ontwerpen, waarin weliswaar de Jury enkele goede hoedanigheden mocht aantreffen, maar niet in die mate, dat zij voor verdere beschouwing in aanmerking konden komen, werd bij meerderheid van stemmen gevormd door de nummers: 4, 5, 6, 8, 12, 13, 19, 20, 22, 23, 27, 29, 33, 34, 40, 42, 45, 51, 52, 57, 58, 59, 69, 79, 80, 89, 90, 95, 103, 104, 105 en 107.

Tot de tweede schifting behoorden die ontwerpen, die op zich zelf wel verdienste hadden, maar bij nadere beschouwing niet in voldoende mate om tot het aantal te behooren, waaruit de eindkeuze zou worden gemaakt. Bij deze schifting vielen bij meerderheid van stemmen uit de nummers: 1, 2, 3, 11, 15, 18, 21, 25, 28, 31, 32, 35, 36, 38, 44, 48, 50, 54, 55, 60, 61, 64, 67, 72, 75, 76, 77, 84, 86, 87, 91, 92, 96, 97, 98, 99, 111 en 113, zoodat na deze stemming voor de derde schifting overbleven de nummers: 7 (11), 10 (7), 24 (8), 26 (7), 37 (10), 39 (11), 43 (8), 46 (7), 49 (10), 62 [9], 63 (10), 73 (10), 74 (11), 78 (6), 81 (8), 83 (11), 88 (11), 101 [9], 102 (7) en 112 (6). Het cijfer tusschen twee haakjes achter elk volgnummer geeft aan het aantal van de elf uitgebrachte stemmen, waarmee de inzendingen in de laatste groep zijn geplaatst geworden.

Uit deze twintig ontwerpen werd bij stemming met gesloten briefjes eerst de keuze gemaakt van vijf ontwerpen, waarvan de inzenders zouden worden toegelaten tot den eindwedstrijd. Het resultaat van deze stemming is dat gekozen werden:

No. 39. Lage Landen, met algemeene stemmen.
No. 49. Ne Jupiter quidem omnibus, id. id.
No. 83. VI, id. id.
No. 7. Athena, met acht stemmen.
No. 73. Groot Amsterdam, met zeven stemmen.

Aan elk dezer inzendingen werd een premie van f 1000.— toegekend, met toelating tot den eindwedstrijd.

Vervolgens kwamen mede voor een premie van f 1000.— in aanmerking:

No. 37. Kompakt, met zeven stemmen.
No. 62. Amsterdam Zuid, met negen stemmen.
No. 63. P. R. A. B. K., met zes stemmen.
No. 74. Epictetus, met negen stemmen.
No. 81. Cosi, met zeven stemmen.

Als inzenders dezer gepremieerde ontwerpen hebben zich onderscheidelijk bekend gemaakt de heeren:

Meischke en Schmidt, architecten te Rotterdam.
J. Crouwel Jr., architect te 's-Gravenhage.
H. F. Mertens b. i. te Arnhem.
Heineke en Kuipers, architecten te Amsterdam.
H. Bijlard, architect te Utrecht, met als medewerker Th. J. Taen te Amsterdam.

Nadat de ontwerpen gedurende drie dagen voor de leden der Jury ter bestudeering waren tentoongesteld geweest, hebben de besprekingen en de stemmingen, die vijf dagen in beslag namen, plaats gehad; de Jury was steeds voltallig tegenwoordig.

De voorbereiding van het rapport werd opgedragen aan den Secretaris, onder medewerking van de heeren Six en Gratama, die samen de commissie van redactie vormden.

Ter voldoening aan het voorschrift van het programma, volgen hieronder de gedétailleerde beschouwingen over de ontwerpen der laatste schifting, en vervolgens nog een beknopt overzicht van enkele der voornaamste aanteekeningen door de Jury op de ontwerpen van de tweede schifting gemaakt. Bij de Jury bestond geen aanleiding dit overzicht ook uit te strekken over de ontwerpen der eerste schifting, hoewel zij gaarne erkent, goede kwaliteiten in de planoplossing van de nummers 8, 33, 42, 51, 57, 58, 79, 103 en 105, en in het gevelontwerp van de nummers 6, 13, 19, 40, 90 en 104, te hebben mogen aantreffen.

Met de ontwerpen der tweede schifting beginnende, kan het volgende worden gerapporteerd:

No. 1. R. A. met Amst. wapen (vignet).

De lokaliteiten voor het publiek zijn goed gegroepeerd, de werklokalen echter te ver gelegen, en, bij gemis aan verbinding in het midden van het gebouw, niet gemakkelijk bereikbaar; de lokalen voor avondteekenen liggen te ver van den ingang. Er is overdaad in de ruimte aan hal en trappen gegeven, wat wel het meest uitkomt op de eerste verdieping; de ligging der hoofdtrap is overigens goed, de neventrappen zijn in het plan goed verdeeld. De plaatsing van het gebouw op de grens aan de waterzijde, brengt mede, dat de zich reflecteerende gevel een al te massaal effect zal verkrijgen; voorgrond aan die zijde is wel gewenscht.

De gevel aan het plein is goed van verdeeling en van verhouding der lichtopeningen; de beeldenzalen zijn niet als een eenheid in den gevel tot uitdrukking gekomen.

No. 2. Leo.

Een beknopt plan, dat veel tuinoppervlak beschikbaar laat; de lokalen voor het publiek, en die voor het onderwijs zijn op gunstige wijze gescheiden, de voorvestibule is te

ondiep; de hal mist ruimtewerking; de werklokalen zijn goed gelegen.

De gevel is voornamelijk in de tusschenpartijen vrij saai, er is te veel opening; de middenbouw heeft enkele goede elementen.

No. 3. Helena.

De lokalen voor het publiek en de academie zijn te zeer vermengd; de ligging der werklokalen is, wat betreft den lichtinval, niet gunstig; de voordrachtzalen zijn voor het doel te ver gelegen; de gangen zijn onvoldoende verlicht; de verbinding tusschen vóór- en achterbouw is op de eerste verdieping verbroken, wat een nadeel is voor den dienst. De aanleg van de hal met trappen is ruim van opzet en vormt met de beeldenzalen een goed geheel; op de eerste verdieping echter wordt deze ruime dispositie door de ligging der tentoonstellingszaal geschaad. Bij de samenstelling van dit plan is blijkbaar rekening gehouden met het te verkrijgen aspect van den gevel aan de noordzijde, ten koste echter van de ateliers die aan die zijde hun plaats opeischen.

Het gevelontwerp is vrij goed van hoofdverdeeling, de middenpartij echter mist eenheid, de groote lichtvakken in de tusschenpartijen der eerste verdieping, worden in het plan niet terug gevonden, en zijn door de daar gelegen lokalen niet gemotiveerd.

No. 11. R. A. $\frac{V}{A}$ B. K. (vignet).

Een beknopt plan met goede hoofdgroepeering; de werklokalen zijn gunstig gelegen en verlicht; enkele ganggedeelten, en twee zalen naast de hal, zijn onvoldoende verlicht; de reserve-teekenzalen achter de hoofdtrap zijn geheel van daglicht verstoken. De verdeeling der trappen is goed.

De architectuur van den pleingevel is te veel gedétailleerd, en mist daardoor rust; de koepel blijft zonder functie en is buitendien niet mooi van vorm.

No. 15. Iktinos.

De verdeeling der hoofdgroepen is goed; de vorm der beeldenzalen is niet mooi; de ligging der tentoonstellingszalen op het eerste bordes zal bij talrijk bezoek bezwaren opleveren. De werklokalen zijn goed gelegen; de administratie en de daarbij behoorende wachtkamer liggen te ver van elkaar. De dispositie van de hal met hoofdtrap is goed, maar wat al te ruim opgevat.

Het gevelontwerp heeft geen groote verdiensten; de lichtverdeeling is vrij dor; de boogvormen vallen uit het karakter van het geheel; de koepel boven de beeldenzalen heeft geen functie, wat vooral blijkt uit het plan der eerste verdieping.

No. 18. Wapen van Amsterdam. (geteekend.)

De beeldenzalen en tentoonstellingszalen vormen een mooi geheel, en zijn van monumentalen opzet, waaruit begrip van een goede ruimteontwikkeling spreekt; de lokalen voor het publiek bestemd, zijn over 't algemeen goed gerangschikt; toch is dit plan voor den dienst al te ingewikkeld geworden en is daarin aan gangen te veel ruimte verspild. Alleen het licht van de in het midden gelegen werklokalen is goed, de verlichting echter der overige ateliers laat te wenschen over.

De architectuur van het gevelontwerp is tamelijk saai, en heeft weinig expressie.

No. 21. Noorderlicht.

De hoofdgroepeering van dit plan is goed; de in kruisvorm geprojecteerde hoofdtrap zal op de eerste verdieping niet mooi doen; evenmin de vorm en de aanleg der tentoonstellingszaal met kabinetten; deze laatste zijn ongunstig verlicht; de neventrappen zijn in het plan goed verdeeld; de werklokalen zijn goed geplaatst; de beeldenzalen zijn in het plan niet tot een mooie architectonische oplossing gebracht.

De gevel is rustig, maar overigens weinig aantrekkelijk; de dakvorm, vooral die van den middenbouw, is niet mooi.

No. 25. W. O. (monogram).

Een tamelijk beknopt plan met goede hoofdgroepeering rond een ruimen binnenhof; de werklokalen zijn gunstig gelegen; de aanleg der traphal is wat te breed van opvatting; de hoofdtrap met langen lichtwand te gestrekt; de corridor-einden zijn niet voldoende verlicht.

De waarde van het gevelontwerp is niet evenredig aan die van het plan; de architectuur is onrustig; samenhang in de verschillende partijen wordt gemist.

No. 28. R. S.

De hoofdgroepeering van het plan is goed; de werklokalen zijn gunstig gelegen; de modellenzalen, met het daarachter gelegen complex toiletten en garderobes, liggen niet mooi in het plan en doen afbreuk aan den overigens breeden opzet van ingang en hal c.a. De in de lucht hangende verbindingsgangen op de eerste verdieping zullen geen goed effect maken.

Het gevelontwerp doet aangenaam aan; de middenbouw is rustig van verdeeling, hoewel te zwaar naar verhouding van de overige deelen; de eindpartijen zijn als gevelafsluiting niet opgelost; de koepel heeft voor het intérieur geen functie.

No. 31. XL.

Het plan heeft een goede hoofdverdeeling; het complex van tentoonstelling- en beeldenzalen is vrij goed gedacht, hoewel eerstgenoemde zaal niet mooi in het plan is gelegen en niet gunstig is verlicht; hier bleef de ruimteontwikkeling onoverwogen. De werklokalen zijn gunstig gelegen en verlicht; de trappen zijn in het plan op juiste wijze verdeeld; bovenlicht is voor lokalen als raadzaal en administratie niet gewenscht.

Het gevelontwerp mist monumentale gedachte, en is droog van indeeling, die is als twee vleugels zonder lichaam.

No. 32. Ideaal.

Het plan voldoet ten aanzien van de verlichting der ateliers niet aan de eischen van het programma; tengevolge toch van het uitbouwen der beeldenzalen tot aan den waterkant, wordt het licht der tusschengelegen werklokalen ernstig geschaad. De tentoonstellingszaal ligt wat afgelegen; de vorm der voordrachtzalen, van twee beeldenzalen en van de raadzaal is al te gerekt.

De aanleg van de hal met hoofdtrap is goed.

De architectuur van den gevel is streng gehouden en van een rustig karakter, bij het saaie af.

No. 35. Amsterdam.

Een beknopt plan met vrij goede hoofdverdeeling, waarbij de gewenschte scheiding der lokaliteiten voor het publiek en die voor het onderwijs is in acht genomen; de werklokalen zijn goed van ligging, van verhouding en van verlichting. De hoofdtrap is niet mooi in de hal gelegen; de verdeeling der neventrappen is goed; bovenlicht is voor de gehoorzaal niet aangenaam; voor het overige is de verlichting der tentoonstellingszalen en der gangen wel bestudeerd.

Het gevelontwerp is al te nuchter, en mist architectonische gedachte; de beeldenzalen komen in den gevel niet tot uitdrukking; de twee torens boven de studeerkamers der professoren zijn hier volkomen overbodige elementen.

No. 36. R. A.

Het plan is goed van opzet, hoewel wat veel kleine binnenplaatsen zijn geprojecteerd; twee kleine hoofdtrappen op de wijze als in dit plan naast elkaar in de hal te plaatsen, is geen gelukkige gedachte; de verdeeling der overige trappen twee aan twee naast elkaar is niet practisch. De dispositie der tentoonstellings- en bibliotheeklokaliteiten is goed; de tentoonstellingskabinetten hebben slecht licht; de werklokalen zijn gunstig gelegen en goed verlicht; het atelier van den directeur, en het lokaal voor de administratie zijn daarentegen slecht verlicht.

Het gevelontwerp is weinig boeiend.

No. 38. Noordelijke Nederlanden.

De algemeene indeeling van het plan is vrij goed en beknopt; de binnenplaatsen zijn te gerekt van vorm, de aanleg van de hal met hoofdtrap, aansluitend aan de corridors en neventrappen, is mooi opgelost; de verlichting van de hal zal niet voldoende zijn; de ingang is wat te benauwd. De werklokalen zijn goed gelegen.

De middenpartij van den gevel heeft verdienste; de tusschenpartijen echter doen saai aan; de plaatsing der wapens en beelden is niet mooi van vinding.

No. 44. Academos.

Een tamelijk goede distributie van het plan. De tentoonstellingszaal ligt niet mooi in den plattegrond; de beeldenzalen zijn met vier binnenplaatsen te gerekt van vorm; de werklokalen zijn goed gelegen en gunstig verlicht; de verlichting echter van het atelier van den directeur, en de ateliers o³ is onvoldoende.

De verdeeling der trappen is goed, hoewel een aantal van tien wel overdadig is te noemen.

De architectuur van het gevelontwerp is eentonig en van weinig expressie; de middenpartij heeft eenige verdienste, hoewel de hooge opbouw als nutteloos is te beschouwen.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 11. De 2e Jaarbeurs, te Utrecht, met afbeeldingen.
Koptische Bouwkunst, door Dr. R. Miedema (vervolg).
Twee Polen der kunst (slot).
Sneldichten, door Candidus. — Wendingen III, IV.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.

DE INGENIEUR No. 11. Knikvastheid van het spoor. Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 28 November 1918, door prof. ir. G. H. de Vries Broekman, met afbeeldingen.
Veevoeder in oorlogstijd, door ir. H. F. G. J. Grevers, met afbeelding.
Verleening van het doctoraat in de Technische Wetenschap, honoris causa, aan prof. dr. H. A. Lorentz.
Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 7 Maart 1918, te Utrecht.
Ingezonden Stukken. IJzerertsen in Celebes, door Ir. E. C. Abendanon. — Verslag van de Afdeeling voor Mijnbouw, door Ir. J. Koster.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 11. M. T. O. (vervolg). — Verslag Buitengewone Bondsbestuursvergadering. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Onze actie voor het personeel bureau Rijksgebouwen van Onderwijs, enz. — Uit de afdeelingen. — Prijsvragen. — Examens. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 11. Rapport der Trust-Commissie uit den Nederlandschen Aannemersbond.
Kort Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 5 Maart 1918 te Amsterdam. Verslag der Huishoudelijke Vergadering.
Het vervoer te water. Bezwaren tegen de beurtregeling.
Crisisbijdrage voor woningbouw.
Zand en Grint.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 7: De Rijkscommissie voor Bouwmaterialen, door ir. B. A. Verheij. — Betonpalen postgebouw Rotterdam D.P., door ir. C. M. Lugten. — Vergelijkende proeven op gewapend bimsbeton en -grindbeton, door F. Poot. — Proefbelasting van riolen, door ir. C. M. Lugten. — Aangevraagde octrooien. — Verleende octrooien. — Boekbespreking. — Literatuuroverzicht. Nieuwe hydraulische bindmiddelen. — Uitslag van aanbestedingen. —

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Bouwen in Duitschland.

Vanwege het Rijks Statistisch Bureau is verschenen het overzicht over het laatste kwartaal van 1917, betreffende den stand van het bouwen in de voornaamste Duitsche steden. Het bevat gegevens omtrent 34 groote en 17 middelmatige steden. Onder de groote steden staan vooraan Keulen, Essen, Hamburg, Neurenberg, onder de middelmatige Dessau. Het meest worden gebouwd industrie- en handelsgebouwen, terwijl ook zelfs in de genoemde steden slechts zeer weinig woonhuizen zijn ingericht. Zoo waren van de nieuw gebouwde huizen in het laatste kwartaal van 1917 te Dusseldorf één woonhuis van de 18, in Essen daarentegen 54 van de 56, in Bremen 16 van de 27, in Neurenberg wederom slechts 1 van de 50, in München 6 van de 23, in Mannheim 3 van de 29. In een reeks groote steden als Barmen, Chemnitz, Elberfeld, Erfurt, Halle, Hamburg, Hannover en Saarbrücken is in het vierde kwartaal van 1917 heelemaal niet gebouwd

BINNENLAND.

Utrecht.

B. en W. stellen, naar het U. D. meldt, den gemeenteraad voor, een groot deel van het park Nieuweroord te bestemmen voor den bouw van het derde administratiegebouw der Staatsspoor, dat dan met het middelste gebouw zou worden verbonden door een tunnelloop, zooals die ook reeds bestaat tusschen de beide andere gebouwen. Het gebouw op Nieuweroord, waarin thans het Staatsboschbeheer is gevestigd, moet verdwijnen, en een deel van Nieuweroord als park zal men moeten opofferen.

Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland.

Het Bestuur van genoemden Bond maakt bekend, dat in de maand September 1918 een Examen voor Waterbouwkundig Opzichter vanwege den Bond zal worden afgenomen.

Hun, die aan de gestelde eischen hebben voldaan, wordt een Diploma van voldoend afgelegd Examen uitgereikt.

Zij, die aan het Examen wenschen deel te nemen, kunnen zich vóór 1 Augustus 1918, met overlegging van een geboorte-akte, bij onderstaand adres aanmelden.

Ter bestrijding der te maken kosten wordt den Bond door iederen Candidaat bij de aanmelding een bedrag van tien gulden en door iederen Gediplomeerde bovendien vijftien gulden uitgekeerd.

Het programma is à 25 cents verkrijgbaar bij den Bondsvoorzitter P. L. Bolier, te Veere.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in Rechtlijnig, Bouwkundig en Vakteekenen aan de Eerste Nederl. Vak- en Kunstnijverheidschool tot opleiding van goud- en zilversmeden en horlogemakers te Schoonhoven. Cursus van primo September tot ultimo April, 15 lesuren per week, salaris f 750 met uitzicht op pensioen. Stukken vóór 31 Maart a.s. aan den Directeur Fred. A. Tepe, die inlichtingen geeft. (1)

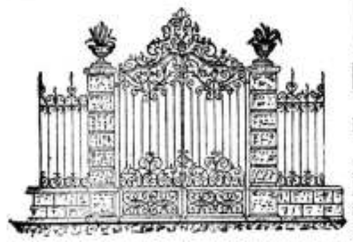
— Civiel-Ingenieur als tijdelijk ingenieur v. d. Rijkswaterstaat, bij de voorbereiding der werken van de kanalisatie van de Maas, voorloopig voor een jaar; aanvangsbezoldiging f 150 per maand. Stukken vóór 1 April a.s. aan den Ingenieur v. d. Rijkswaterstaat J. L. Schlingemann Papenweg, Maastricht, die inlichtingen geeft. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR 90%
ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E J ROTHUIZEN & F WIND

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE GRAAF C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53 STE JAARGANG. ZATERDAG 30 MAART 1918. No. 13

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Twee Tentoonstellingen.

Twee tentoonstellingen in de laatste weken gehouden, en op 1 April sluitende, hebben de belangstelling van de beoefenaars der bouwkunst getrokken en beiden verdienden die, ofschoon van aard aanmerkelijk verschillend.

De belangrijkste en meest bezochte is zeker die van de ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor het Gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten. De andere, uitsluitend van werk van leden van den Haagschen Kunstkring, was echter eveneens een bezoek overwaard en van meer dan plaatselijke beteekenis.

Enorm is, zooals te verwachten was, de hoeveelheid arbeid, en natuurlijk grootendeels vergeefsche arbeid, die in de zalen van Art. et Amicitiae is tentoongesteld. Een grondige bestudeering van zulk een hoeveelheid bij elkaar is voor den tentoonstellingsbezoeker onmogelijk. Gelukkig geeft het zeer serieus in elkander gezette Jury-rapport bij een groot aantal ontwerpen een soort van handleiding, maar ook daarmede gewapend zal menigeen zich hebben bepaald tot de beschouwing van de tien of zelfs van de vijf bekroonde ontwerpen. Deze vijf zijn dan ook uit den aard der zaak de belangrijkste en zeer opmerkelijk is het, dat, ofschoon in alle vijf naar een moderne vormgeving gestreefd is, zij toch alle vijf een verschillende architectonische opvatting vertoonen en niet in onderdeelen, doch in den geheelen opzet.

Over de verdiensten der plattegronden zullen wij niet in bijzonderheden treden. Uit alles blijkt, dat de Jury haar taak zeer ernstig heeft opgevat en de ontwerpen in de eerste plaats op dit punt grondig heeft onderzocht. Aan haar oordeel valt redelijkerwijze niet te tornen. Eenigszins anders is het gesteld met de beoordeeling van den architectonischen vorm; ook hierbij is de Jury zeer serieus te werk gegaan, maar het zal ieder bezoeker der tentoonstelling zijn opgevallen, dat zij hier tegenover zeer groote moeilijkheden moet hebben gestaan. Hebben toch de ontwerpers van het plan „VI" de oplossing van het aesthetisch vraagstuk gezocht en gevonden in een tot het uiterste gedreven soberheid, in een architectuur van enkel verhouding, de ontwerper van „Groot Amsterdam" (tweede prijs) daarentegen heeft zijn kracht gezocht in een fantastisch lijnenspel, naar bewonderenswaardige virtuositeit op het papier geworpen. Het contrast tusschen deze beide ontwerpen is zoo opvallend, dat men bij de eerste beschouwing er door in de war geraakt en niet in staat is zijn voorkeur te bepalen. Eerst bij nadere en herhaalde beschouwing begrijpt men ten slotte, welke overwegingen de Jury er toe gebracht hebben, den lauwerkrans des overwinnaars aan ontwerp „VI" toe te kennen, ondanks de groote artistieke verdiensten van „Groot Amsterdam" en men legt zich met volle instemming bij dit oordeel neer.

Ver staat, onzes inziens, het ontwerp „Lage Landen" bij de beide voorgaanden ten achter. Ook hierbij is een groote virtuositeit in de wijze van voorstelling op te merken, maar de ongebreidelde fantasie heeft hier den ontwerper parten gespeeld.

De teugels zijn hem uit de hand geschoten en waar de ontwerper van „Groot Amsterdam" blijk gaf van zijn meesterschap over de vormen, wordt bij „Lage Landen" de ontwerper meegesleept door een fantastische gedachte, waaraan hij per slot geen aannemelijken vorm heeft weten te geven. Het bleef bij een verdienstelijke poging en deze is door de Jury zoozeer gewaardeerd, dat dit ontwerp het noch wn-

nen van de ongetwijfeld evenzeer verdienstelijke poging, die spreekt uit de ontwerpen, welke met den vierden en vijfden prijs werden bedacht. Het plan „Ne Jupiter quidem omnibus" wekt gewaarwordingen van gemengden aard op. Er spreekt een ernstig streven uit naar een sobere en strenge vormgeving en in sommige voorname onderdeelen is de ontwerper daarin op gelukkige wijze geslaagd, doch blijkbaar heeft hij het vraagstuk in zijn geheel niet in die mate kunnen beheerschen, om een grootsch geheel te voorschijn te brengen.

Het ontwerp „Athena" vertoont meer eenheid dan het vorige, doch staat bij de vier andere ontwerpen achter, door een ietwat dorre en weinig origineele vormgeving, waarop te meer de aandacht valt, nu de ontwerper ook in de verhoudnigen niet gelukkig is geweest.

De schetsontwerpen uit den voorwedstrijd waren bij de eindontwerpen ter vergelijking neergelegd en stelden den bezoeker in de gelegenheid tot het maken van vergelijkingen.

Ook in het Juryrapport zijn deze te vinden en wij meenen te kunnen volstaan met daarnaar te verwijzen.

Wat de overige 108 ontwerpen betreft, die alle in de zalen van Arti op zeer overzichtelijke wijze waren geëxposeerd, moeten wij in de eerste plaats de opmerking der Jury beamen, dat de meeste inzenders niet schijnen te hebben begrepen, dat voor den Voorwedstrijd slechts schetsontwerpen werden gevraagd, doch velen zeer uitgewerkte projecten hebben ingezonden, zoodat het doel van den Voorwedstrijd feitelijk gemist werd.

Het voordeel van een gesplitste prijsvraag, dat voor een groot deel bestaat in besparing van arbeid aan de mededingers, kwam nu voor dat deel te vervallen en de Jury verwondert zich een weinig over de uitvoerige afwerking der meeste teekeningen, waar het programma toch een schetsmatige behandeling toeliet. Dit moge zoo zijn, maar toch ligt het wel een weinig voor de hand, dat in dezen tijd van malaise vele mededingers gedacht hebben, dat, nu zij er toch den tijd voor hadden, een meer zorgvuldige behandeling van de teekeningen geen kwaad kon. Het is in de Jury te waardeeren, dat zij zich, zooals anders nog wel eens voorkwam, niet door mooie prentverbeeldingen van de wijs heeft laten brengen, want vooral in den Voorwedstrijd zou dit niet onverklaarbaar geweest zijn.

Het feit is hier te constateeren, dat het teekenwerk van het eerstbekroond ontwerp alle bekoring mist, zelfs zeer ordinair genoemd kan worden, terwijl zelfs onder de bij eerste schifting uitgevallen ontwerpen beter teekenwerk te vinden is.

Men kan op de tentoonstelling menige schampere opmerking opvangen over hetgeen in de „gruwelkamer", de zaal waar het kaf was ondergebracht, te zien was, maar er was daar toch nog werk te zien, dat allerminst verdiende, met minachting te worden voorbijgegaan. Ook in die zaal was veel te leeren, vooral ook uit de bijna hopelooze verscheidenheid, die bewijst hoever wij nog af zijn van iets, dat op stijl gelijkt. Men vraagt dan onwillekeurig naar de oorzaken, inzonderheid die welke het voortduren van de anarchie in de bouwkunst teweegbrengen en dan gevoelt men bijvoorbeeld eerst goed hoeveel er nog aan ons kunstonderwijs ontbreekt. Maar een straaltje van hoop breekt toch door, dat, wanneer eenmaal het nieuwe Rijksacademiegebouw uit den grond zal zijn verrezen, wij eindelijk den weg zullen hebben gevonden, die naar betere resultaten voert.

Zal die weg voeren over het monumentale naar het meer alledaagsche, of omgekeerd?

Men zou geneigd zijn het laatste aan te nemen, wanneer men de tentoonstelling der Academieontwerpen vergelijkt met de reeds genoemde bouwkunsttentoonstelling van den Haagschen Kunstkring. Het monumentale is daar alleen vertegenwoordigd door Berlage's Pantheon der Menschheid, een ontwerp dat ons in hoogere sferen verplaatst, en het ontwerp van de Basiliek van het Heilig Hart van Jan Stuyt, maar overigens wordt het karakter der tentoonstelling bepaald door den woonhuisbouw en de tuinstad en het is verblijdend op te merken hoeveel goeds hier te zien is onder werk, dat, vergeleken met een ontwerp voor een Rijksacademie, zeker alledaagsch mag heeten, zonder dat het daardoor gedeclineerd wordt.

Zou de stijl, waarnaar zoo reikhalzend wordt uitgezien, dan toch van onderop moeten komen? 't Is best mogelijk, maar wij hebben dan een langen weg af te leggen, om op een hooger en hooger plan te komen. Dit vooruitzicht mag ons echter niet ontmoedigen, te minder, waar wij in het kleine en eenvoudige een merkbare vooruitgang en een toenemende eenheid van opvatting meenen te kunnen constateeren. Het gold hier geen wedstrijd, waarop men zich gepreparceerd had en zijn beste beentje voorgezet, maar eenvoudig een voor den dag komen met eenig werk uit de gewone practijk. Daardoor alleen reeds stemt een wandeling over deze tentoonstelling veel rustiger en aangenamer dan een bezoek aan die te Amsterdam en gaat men van Amsterdam naar Den Haag, dan is het of men komt van een slagveld, waar pas een groote strijd is beslist, in een vriendelijk tuindorp of villapark.

Op het gebied van landhuisbouw trekt in de eerste plaats de aandacht Roosenburg's villa aan de Kralingsche Plaslaan te Rotterdam, verder verdient vermelding het huis „de Klaproos" te Helmond van Fokker en verder verschillende andere werken van Eschauzier, Broese van Groenou en De Clercq, Wouters en Co Brandes, Eberson, Zwiers. Jan Wils exposeert o.a. een landelijk schoolgebouwtje met onderwijzerswoning te St. Anthoniepolder en het bekroond ontwerp voor de kerk te Nieuw-Lekkerland. Zeer aantrekkelijk werd hebben de hier aanwezige tuindorp-architecten laten zien. Verschoor is er met zijn tuindorp „Meerdervoort" te Zwijndrecht, Jan Stuyt met een woningbouw „Eerste Honderd" te Hoensbroek, maar W. van Boven geeft vier of vijf tuinstadplannen, weliswaar in potloodschets, maar niettemin getuigend van een grondig inzicht in de aesthetische en practische eischen, die aan zulk een ontwerp gesteld moeten worden. Vooral het uitbreidingsplan van Alphen aan den Rijn leek ons een geslaagde oplossing.

Hier mag dus, meenen wij, geconstateerd worden, dat wij op dit terrein, dat der kleine woningbouw en landhuisbouw, op den goeden weg zijn. Wij gelooven, dat dit vrij algemeen de indruk is, die deze tentoonstelling maakt. De indrukken die de Academietentoonstelling teweegbrengt zijn uit den aard meer uiteenloopend en minder onvermengd, maar toch gelooven wij, dat men ten slotte voldaan kan zijn over het resultaat, dat deze merkwaardige wedstrijd heeft opgeleverd.

Het Zuiderzee-debat.

Vervolg (Zie bladz. 84).

In de avondvergadering der Tweede Kamer van 12 Maart j.l. werden voortgezet de algemeene beschouwingen over het wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking der Zuiderzee.

De heer Teenstra (V.-D., Zuidhorn) zegt dat dit een merkwaardig ontwerp is, dat tot de verbeelding spreekt. Het spreekt vanzelf, dat duizenden reikhalzend uitzien naar de uitvoering van dit groote plan, al zal 't misschien tientallen van jaren duren voor 't uitgevoerd zal zijn. Het is in elk geval een mooi plan, dat getuigt van energie en ondernemingsgeest en er zijn zeker voordeelen aan 't maken van

den afsluitdijk verbonden. Maar evenzeer zijn er bezwaren aan verbonden, afgezien van de kosten. Voorop stelt spr., dat dit ontwerp per slot van rekening niet meer is dan een motie. Er moet nog een tweede wetsontwerp komen en de regeering kan de indiening daarvan uitstellen terwijl de Kamer het kan afstemmen.

Op dit oogenblik kan trouwens niemand er aan denken met dit werk te beginnen, met het oog op de enorme duurte der materialen en het gebrek aan werkkrachten. Er is voor dit werk ook geen begrooting en niemand weet hoe de loonen en prijzen de eerste jaren zullen zijn. Van een betrouwbare raming kan dus eerst sprake zijn als de tijden van rust zijn teruggekeerd.

Sprekers bezwaar tegen het wetsontwerp is de verhooging der waterstanden op de kusten van Friesland en Groningen, waaraan spr. en de heer De Muralt door indiening van een amendement uiting hebben gegeven. Dat de minister dit bezwaar in de Memorie van Toelichting totaal negeert, wekt geen vertrouwen.

De heer Mansholt, te Groningen, klaagt in de „Provinciale Groningsche Courant" van 7 Maart 1918, dat zijn brochure over dit punt totaal is genegeerd. De minister verklaart in de Memorie van Antwoord, dat dit bezwaar van weinig beteekenis is. Maar wat de minister zegt, is op zijn zachtst genomen voor twijfel vatbaar. De heeren Mansholt, vader en zoon, zijn zeer bekwame landbouwers, die wel hebben meegemaakt op 't gebied van overstroomingen en de zoon is door de S. D. A. P. gekozen tot lid van Provinciale Staten, terwijl de vrijzinnigen zijn verkiezing tot lid van Gedeputeerde Staten hebben bevorderd. Deze heer kan zich voorts beroepen op den steun van twee ingenieurs, een werktuigkundig ingenieur, den heer Obreen en een civiel-ingenieur, den heer C. J. Vijverberg, gewezen ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Friesland. Voorts beroept spr. zich op het rapport van den heer Kooper, hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Groningen, die meent dat de verhooging van den waterstand wel zal merkbaar zijn ten noorden van den afsluitdijk Wieringen-Plaam, en bij de eilanden. Verder hebben we de redevoering gehoord van den heer De Muralt.

De minister zal daar wel eenige moeite mee hebben. Het gaat langzamerhand niet meer aan, deze quaestie als van weinig beteekenis te beschouwen, gelijk is geschied in de brochure der Zuiderzeevereeniging. Een andere vraag is, of die hooge waterstand daar niet veel langer zal blijven dan elders, m. a. w. of de stormvloeden Noord-Friesland en Groningen niet veel langer zullen beuken dan andere deelen der provincies. Dan bestaat er veel meer gevaar voor doorbraak. Spr. hoopt dan ook, dat de minister zich tegen zijn amendement, dat beoogt preventief te werken, niet zal verzetten, allerminst om de kosten. Zoodra dit ontwerp is aangenomen zal een commissie moeten worden benoemd om na te gaan, wat ten dezen opzichte moet gedaan worden om rampen in het Noorden van Friesland en Groningen te voorkomen.

De dijk zelf krijgt een hoogte van 5.60 M. boven A. P. en hier en daar nog lager. Dat is wel erg laag!

In Groningen zijn de dijken 6 M. hoog en onlangs is besloten ze te verhoogen. Spr. acht het volstrekt niet denkbeeldig, dat deze dijk van 5.60 M. zal kunnen doorbreken. Het is zelfs mogelijk, dat de doorbraak door moedwil kan geschieden. In elk geval wil 't er bij spr. niet best in, dat deze dijk niet zal kunnen doorbreken.

Ook is spr. sceptisch gestemd over den bodem, die volgens den minister van de allereerste en de allerbeste qualiteit zal zijn. De menschen in het Noorden denken daar anders over. Een verwijzing naar de Haarlemmermeer aanvaardt spr. niet.

Wat het leggen van den dijk betreft in 't afgedamde gedeelte, betwijfelt spr. of het wel zoo vast staat, dat dit zeer eenvoudig zal zijn. Dit hangt af van de gesteldheid van den bodem en het kwelwater.

Het waterbezwaar in de omliggende provincies zal volgens den minister bij afsluiting veel geringer zijn. Spr. betwijfelt echter met den ingenieur Deking Dura of 't voordeel voor Overijsel zoo groot zal zijn.

Absoluut overbodig acht spr. voorts, dat er 's zomers zoet water in de sloten zal zijn. Spr. erkent, dat dit voor 't weiland een voordeel is, maar voor 't bouwland omkent bij het beslist.

Over de verkaveling zal spr. zwijgen; wij behoeven de huid van den beer nog niet te verkoopen.

Voor de visschersbevolking zal natuurlijk moeten worden gezorgd, en men zal ten spoedigste moeten vaststellen, wie voor schadeloosstelling in aanmerking komen.

Ziedaar sprekers leeken-opmerkjes. Geruststellend acht spr. dat alle ingenieurs verzekeren, dat 't leggen van den afsluitdijk technisch vrij eenvoudig is, al zal 't wel wat duurder uitkomen dan de minister raamt. Ook acht spr. van belang, dat de landerijen door dit werk van het overtollige water worden verlost. Dit dient bij de uitvoering van 't werk zelfs op den voorgrond te blijven staan.

De heer Forest (V. L., Alkmaar) verheugt zich erin, dat het hem nog gegeven is tijdens zijn leven, en zelfs tijdens zijn parlementair leven, een zijner grootste idealen in vervulling te zien komen, dat reeds meer dan een halve eeuw zijn belangstelling trok. Het inpolderen zit den Nederlander in het bloed en toen spr. zijn loopbaan begon als burgemeester van een der Zuiderzeeplaatsen, zag hij het doorbreken der Zuiderzeedijken met leede oogen aan. Ook later moest hij vaak in zijn werkkring bij het waterschapswezen zich ergeren aan het onderwater staan van gansche streken van Noord-Holland. Menigmaal verzuchtte spr.: groote plas, groote plas, 'k wou je leeggemalen was! Met een enkel woord wil spr. de bezwaren bespreken, tegen dit werk geopperd. De quaestie der defensiebelangen laat spr. aan meer bevoegden ter behandeling over. En wat de financieele bezwaren aangaat, wij zouden ons moeten schamen, als Nederlanders daarvoor uit den weg te gaan.

Aan de uitvoerbaarheid van het werk heeft spr. nooit getwijfeld, evenmin als andere leden en bestuursleden der Zuiderzeevereeniging waaronder mannen van naam.

De bezwaren der Zuiderzeevisschers telt spr. niet hoog, daar dezen over het algemeen een armoedig en kommervol bestaan leiden. Een geslacht verder zullen zij in een bloei en welvaart verkeeren die vroeger ongekend was. De bezwaren van de belanghebbenden bij de dijken in 't Noorden van Friesland acht spr. overdreven. Het leggen van den afsluitdijk zal geen of weinig merkbaren invloed hebben op de verhooging van den waterstand ten Noorden van Friesland. Ook bestaat geen vrees voor hooger opstuwing van 't water bij stormvloed. Overigens knabbelt de Noordzee reeds thans sinds eeuwen op bedenkelijke wijze aan onze kust, met name aan de eilanden. Spr. wijst op een kaartje de oeverlijn aan gelijk deze in 1660 was.

Spr. hoopt dat de Kamer de motie-de Muralt niet zal aannemen.

De gedachte is bij spr. opgekomen dat vrees voor de bolsjevik den heer de Muralt tot zijn motie heeft geïnspireerd. In elk geval is 't niet noodig dat alle polderdijken hetzelfde waterkeerende vermogen als de de afsluitdijk hebben. Spr. wil niet eindigen zonder een hartelijk, welgemeend eeresaluut te brengen aan allen, die voor dit nationale werk propaganda hebben gemaakt en speciaal aan minister Lely. Spr. spreekt den wensch uit, dat 't hem gegeven zij dit ontwerp binnenkort in 't Staatsblad te zien, waardoor zijn levensdoel zal zijn bereikt. Wat spr. zelf betreft, zijn jaren zijn zoo hoog gestegen, dat het hem slechts gegeven zal zijn een klein deel der uitvoering gade te slaan. Het feit

echter, dat hij voor zijn bescheiden deel tot die uitvoering heeft kunnen bijdragen, vervult hem met vreugde.

De heer Albarda (S. D. A. P., Enschede) zegt, dat uit de beknopte discussie over dit belangrijke ontwerp geen gebrek aan belangstelling der Kamer valt af te leiden. De Kamer heeft dit onderwerp bestudeerd en is overtuigd, dat thans het stadium van oplossing is aangebroken. Die oplossing zal moeten zijn de aanneming van dit ontwerp, een rooi oogenblik voor minister Lely. Maar niet ter wille van den minister zal de Kamer dit ontwerp aannemen, maar omdat zij meent, dat de aanneming van groote economische beteekenis is voor ons volk. De aanwinst der gronden beteekent een groot voordeel voor den staat en voor handel en nijverheid. Bij een verstandige grondpolitiek kan de winst voor den staat groot zijn. Bovendien wordt hierdoor het oppervlak vergroot, waarop voedsel voor ons volk kan worden verbouwd.

Men verzuime daarbij echter niet de afwatering van andere deelen des lands.

De heer de Muralt vreesde voor 't doorbreken van den afsluitdijk. Maar voor ongerustheid bestaat geen vrees, nu de daad alle twijfel aan de veiligheid van de dijken wordt opgeheven. Daarom zal spr. vóór de motie stemmen. Voorts geve men liever eenige millioenen meer uit om den weerdijk te verhoogen, dan dat men reden geve tot ongerustheid dat er gevaar voor overstrooming bestaat. Wat de stellingen van den heer Mansholt betreft, deze zijn bestreden, o.a. door den zoon van den minister en de heeren Beekman en Kooper. Maar ook te dezen aanzien mag geen ongerustheid bestaan.

Het plan-Bongaerts heeft veel aantrekkelijks, maar de uitvoering ervan zou veel langer duren dan die van 's ministers plan. Daarom dienen we thans over te gaan tot uitvoering van 't kleiner plan.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

STUDIEPRIJSVRAAG VOOR ONTWERPEN VAN ONTGINNINGSBOERDERIJEN

Vragen en antwoorden.

Naar aanleiding van punt 5:

Vraag: Wat is de bestemming van de opkamer?

Antwoord: Slaap- of logeerkamer.

Vr.: Grootte van de twee kleine slaapkamers?

Antw.: Elk van pl.m. 8 M², gelegen boven den kelder; naar dan in plaats van de opkamer. De overige slaapruimten komen op zolder.

Vr.: Zoldering in het woonhuis van plafond te voorzien?

Antw.: Vermoedelijk te duur.

Vr.: Zijn de kasten inbegrepen bij het vloeroppervlak?

Antw.: Neen.

Vr.: Hoe hoog ligt de vloer van de opkamer tegenover de vloer van de woonkamer?

Antw.: Neem aan pl.m. 1 Meter hoogteverschil.

Vr.: Hoe hoog zijn de woonkamers?

Antw.: 2.75 M. van bovenkant vloer tot onderkant balklaag. Zie verder elke plattelandsbouwverordening.

Vr.: Is de trap bij het kelderoppervlak van 16 M². inbegrepen?

Antw.: Ja.

Vr.: Moet de kelder persé onder opkamer?

Antw.: Ja.

Vr.: Mogen bedsteden gebruikt worden?

Antw.: Bij voorkeur niet.

Vr.: Moet gerekend worden op gemeenteriolering, of niet beerput enz.?

Antw.: Op beerput, om ook deze meststoffen te kunnen benutten.

Naar aanleiding van punt 8.

Vr.: Wat moet nog meer worden geborgen?

Antw.: Sub. a. Voor aardappels, voederbieten enz. geen bergruimte te reserveeren.

Vr.: Hoe oud is het jongvee?

Antw.: Hiermede worden éénjarige kalveren bedoeld, die met het melkvee in één ruimte zijn gestald.

Vr.: Is er een stierenstal noodig?

Antw.: Niet op deze boerderij.

Vr.: Hoe breed moet de paardenstal zijn?

Antw.: Zie programma.

Vr.: Is een apart kippenhok noodig?

Antw.: Blijft buiten beschouwing.

Vr.: Wat is de oorzaak dat pasgeboren kalveren elders moeten worden ondergebracht?

Antw.: Het is een eisch van hygiëne.

Vr.: Welke eischen moeten worden gesteld aan een bergplaats voor kunstmest?

Antw.: Opgaven inbegrepen onder punt 8, sub a en b, of punt 9 sub d; omdat alle ruimten zooveel mogelijk het geheele jaar moeten worden benut.

Naar aanleiding van punt 9.

Vr.: Afmetingen dorschvloerdeuren?

Antw.: 3.50 M. hoog, 3.25 M. breed; voor in- en uitrijdeuren.

Vr.: Afmetingen wagens?

Antw.: Normale tweewielige vrachtkarren.

Vr.: Is de dorschvloer met geladen wagens berijdbaar?

Antw.: Ja.

Vr.: Mag de graanzolder boven het woonhuis komen?

Antw.: Neen.

Vr.: Hoe hoog mag het graan worden opgetast?

Antw.: Ongedorschte granen onbeperkt; gedorschte granen 0.60—0.70 Meter.

Vr.: Waarvoor dient de oven?

Antw.: Om brood in te bakken; het verwarmen kan eventueel in aparten kookpot klaargemaakt worden.

Vr.: Waarvoor dient de electromotor, en waar die te plaatsen?

Antw.: De motor dient voor dorschen, mangels snijden en verdere werkzaamheden; zelf de plaats aan te geven; alle deze werkzaamheden geschieden dan op den dorschvloer, die bij voorkeur in beton is gemaakt.

Vr.: Moet de mestvaalt van een grondmuur voorzien zijn?

Antw.: Natuurlijk.

Vr.: En overdekt?

Antw.: Neen.

Vr.: Moet de veestal op het zuiden liggen?

Antw.: Niet naar den bekenden weg vragen.

Vr.: Mogen inrichtingen aangebracht worden, die plaatselijk niet bekend zijn?

Antw.: Ja, mits rekening wordt gehouden met de opgegeven bouwkosten.

Vr.: Wat gebeurt met de melk?

Antw.: De melk gaat eenmaal daags naar de fabriek. Er moet daarom gerekend worden op een gelegenheid tot afkoeling, nl. een z.g. koelbak, die binnen of buiten kan worden aangebracht. In het laatste geval onder een afdak, en beveiligd tegen diefstal. Dit afdak dient dan tevens voor waschplaats.

Naar aanleiding van punt 10.

Vr.: Op welke manier te voorzien in de behoefte aan drinkwater?

Antw.: Wat betreft watervoorziening, te rekenen op een gepaalsden put, tegen den prijs van f 150.— stelpost begrooting). In verband hiermede wordt ieder vrijgelaten in de keuze van dakbedekking.

Vr.: In welke afmetingen is rondhout aanwezig? En waarvoor mag het worden gebruikt?

Antw.: Neem aan, in alle afmetingen in de omgeving verkrijgbaar; te gebruiken voor gebinden, daksparren, stalpalen enz.

Naar aanleiding van punt 11.

Vr.: Is een situatieteekening noodig, met aanduiding van het Noorden?

Antw.: Noodig is plattegrond, aanduiding van het Noorden gewenscht met het oog op de plaats van de stallingen.

Vr.: Moeten alle gevels geteekend worden?

Antw.: Ja.

Vr.: Mag de perspectief in zacht potlood geteekend?

Antw.: Alleen in inkt is reproductie mogelijk.

Vr.: Hoe groot moeten de teekeningen zijn?

Antw.: Maximaal 50 × 70 cM.

Vr.: Mag iemand meerdere plannen inzenden?

Antw.: Ja.

Vr.: Is een globale begrooting per M². voldoende?

Antw.: Neen, zie prijsvraag.

De Rapporteur van de Jury?
(get.) A. M. KUYSTEN.

PRIJSVRAAG DIPLOMA. GRONINGEN.

Op de door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen uitgeschreven prijsvraag voor een diploma zijn 72 antwoorden ingekomen, onder de navolgende motto's:

1. Mascotta; 2. Geteekende cirkel half zwart en half blauw; 3. Silvius; 4. Cor; 5. Zuil; 6. Groen; 7. Inspiratie-Arbeid; 8. Twee cirkels als achtvorm, in een vierkant; 9. Grumo; 10. Tonmi; 11. Iris; 12. Doris; 13. Goudsbloem; 14. Eenvoud; 15. Bouwkunst; 16. Strenge Eenvoud; 17. Rival; 18. Decor; 19. Geteekend kruis; 20. Nutrex; 21. Oefening; 22. Vé-al-o; 23. M.V.A.V.; 24. I; 25. Ieder een steentje; 26. Groen en Wit; 27. Honos Alit Artis; 28. Adekaar; 29. Bouwkunst; 30. Opbloeiende Bouwkunst; 31. Eenvoud; 32. Diploma; 33. HP; 34. Beschutting; 35. Annie; 36. Lente; 37. Ruim baan voor 't nieuwe; 38. M — W — R.; 39. M.; 40. Rood — Zwart; 41. 9 × 16; 42. Geteekende vlag; 43. Simplex; 44. Eenvoud; 45. Ook eens proberen; 46. Groningen; 47. Ontwerp; 48. Groningen; 49. P.V.B.; 50. Edo; 51. E M; 52. Pandora; 53. Molly; 54. Geteekend 2 vierkanten in elkander met schuine streep in de middenste; 55. Geteekend een vierkant waarin een figuur; 56. Driehoek; 57. Driehoek; 58. Luctor et Emergo; 59. Studie; 60. S.; 61. Studie; 62. Vierkant (en geteekend vierkant); 63. J A Z; 64. Geteekende vogel; 65. Drie in elkaar met rood getrokken cirkels; 66. Architectura; 67. Lucie; 68. Bouwkunst; 69. Geteekend monogram van twee letters R en W in een cirkel; 70. Geteekend monogram van twee letters B in G; 71. Rie; 72. Erica.

Namens de Jury:
M. G. EELKEMA.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

JURY-RAPPORT.

Vervolg (Zie bladz. 95).

No. 48. De schoone jacht.

In het plan is te veel ruimte aan de beeldenzalen geofferd, en de ligging daarvan een nadeel geworden voor de verlichting der in den voorbouw gelegen ateliers, waardoor te kort gedaan wordt aan den in het programma gestelden eisch van onbelemmerden lichtinval van de noordzijde. Zoowel in het plan als in den gevel is de groote beeldenzaal een te sterk overheerschend en te overdadig moment geworden, buiten alle verhouding tot de overige deelen van den bouw; een koepelbouw van 50 M. hoog, is zeker wel te beschouwen als een voor de Academie nutteloos bouwdeel. Blijkens de toelichting heeft de ontwerper van de groote beeldenzaal een sterk sprekend motief willen maken, dat den geheelen omtrek overheerscht; daargelaten nog dat de architectonische vormgeving van dat motief te zwaar is en distinctie mist, berust de overheersching, waarnaar gestreefd is, voor het onderhavige vraagstuk op een onjuist inzicht.

Voor het overige valt nog op te merken, dat in het plan de lokaliteiten voor het publiek over het algemeen vrij gunstig zijn geplaatst; de tentoonstellingszaal ligt echter wat afgelegen. Op de eerste verdieping zijn voor- en achterbouw gescheiden, zeer ten nadeele van den van het gebouw te vragen dienst.

No. 50. Parabolische spiegel. (geteekend.)

In het plan is aan zalen, gangen, enz. een gezochte onregelmatigen en onlogischen vorm gegeven; de beteekenis van deze onregelmatigheid is niet duidelijk, en wordt door den ontwerper niet toegelicht. De werklokalen zijn slecht gelegen, en ondervinden ongewenschte Lichtbelemmering door den grooten middenbouw. De hoofdtrap en de neventrappen liggen niet mooi in de halruimten; de gangen zijn over het algemeen onvoldoende verlicht. Het gevelontwerp is pretentieus, en biedt bij nadere beschouwing weinig aantrekkelijks; het heeft een meer tijdelijk karakter, en is allerminst geëigend voor een Academie van beeldende kunsten.

No. 54. In Amstelstad.

De hoofdgroepeering in het plan is goed; de trappen zijn regelmatig verdeeld; over het algemeen is te veel ruimte aan gangen opgeofferd; de werklokalen zijn goed gelegen. De beeldenzalen zijn niet schoon van verhouding; de verzameling zal verdeeld zijn over vijf zalen, wat in strijd is met het programma, dat ten hoogste drie toelaat.

De gevel is in hoofdverdeeling goed, van ernstig maar tamelijk nuchter karakter; de variatie levert daarop weinig variatie, alleen eenig streven naar meer verticale lijnen.

No. 55. Andante.

De ligging der groote zalen is goed; de trappenaanleg is niet mooi, en wat al te ruim opgevat; enkele gangruimten zijn onvoldoende verlicht. De werklokalen zijn gunstig geplaatst; op de eerste verdieping zijn diverse aan binnenplaatsen gelegen ateliers ongunstig verlicht. De groep lokalen voor avondteekenen is niet mooi van indeeling.

De gevelarchitectuur is rustig, maar eentonig; het ontwerp geeft niet den indruk van een gebouw bestemd voor het onderwijs der schoone kunsten.

A
No. 60. A B K.
K

De groepeering der voornaamste lokaliteiten heeft verdienste; te veel ruimte echter is in het plan geofferd aan hal en gangen. De ligging der ateliers aan de binnenruimten verdient, met het oog op den verlichten onbelemmerden lichtinval, afkeuring. De architectuur van het gevelontwerp biedt weinig aantrekkelijks; de beeldhouwwerken zijn op onaesthetische wijze daarin gebracht.

No. 61. Non confractus, non divisus.

Een beknopt plan met vrij goede hoofdverdeeling; niet fraai is het uitloopen van de groote hal op een complex toiletten. De beeldenzalen liggen in dezen plattegrond te veel buiten den hal-aanleg; de werklokalen zijn goed van

ligging en gunstig verlicht; het atelier van den directeur boven de hal der eerste verdieping is slecht gelegen.

Het gevelontwerp biedt een weinig-zeggende architectuur; de middenpartij bleef ondergeschikt en is te veel gedétailleerd; de uitsprongen in de vleugels zijn niet mooi opgelost.

No. 64. Inkt.

In den vóórbouw een tamelijk gebrekkig plan; de middengroep van den beganen grond is niet mooi van aanleg en sluit een gunstige ruimteontwikkeling uit; door de plaatsing der beeldenzalen in de eindvleugels is echter een mooi voorplein ontstaan. De ateliers zijn in hun verlichting ernstig belemmerd door de uitbouwing in den tuin.

Het gevelontwerp is weinig aantrekkelijk en biedt een vrij dorre architectuur, die aesthetisch niet beantwoordt aan het overigens niet onjuist gestelde karakter, dat de ontwerper zich blijkens zijn toelichting heeft gedacht: „het gebouw is daarom in een gesloten karakter ontworpen, als een zwijgende, in zich gekeerde dominant in het gewoel".

No. 67. De tijd hare kunst, de kunst hare vrijheid.

Dit plan is af te keuren om de dispositie van de middengroep, waardoor een slechte verlichting der werklokalen is ontstaan; de beeldenzalen in die groep zijn overigens mooi van aanleg; de ligging der andere voornaamste lokalen is goed. De hal ter hoogte van 42 M. is van zeer ongunstige werking; de verdeeling der trappen is onvoldoende.

Het ontwerp van den gevel bevat enkele goede elementen; de al te drukke middenbouw met toren is hiervan uitgezonderd; de aansluiting van den torenbouw met het dak is slecht opgelost; de architectuur mist eenheid, en doet in niets denken aan de bestemming van het academiegebouw.

No. 72. X.

Een beknopt plan, waarin de hoofdverdeeling goed is opgezet; de ligging der beeldenzalen is weloverwogen, de verlichting echter minder gunstig; de ruimte der binnenplaatsen rond deze zalen is te beperkt, ook met het oog op de daaraan gelegen lokalen der eerste verdieping. De ateliers zijn goed van aanleg, en naar den eisch verlicht. De plaatsing der trappen is niet practisch, drie groote trappen bij elkaar wijst op een niet-overwogen verdeeling; de twee groote trappen aan den voorgevel hebben weinig nut, en zouden kunnen worden gemist.

Het gevelontwerp is niet van groote beteekenis, en vertoont een vrij drooge architectuur.

No. 75. Ars addicta.

Het plan met zijn al te lange gangen is te uitgebreid geworden, waardoor de inrichting ongemakkelijk wordt voor den dienst. De middenbouw is saai van aanleg, en daarbij de ruimteontwikkeling niet voldoende overwogen; de tentoonstellings- en beeldenzalen zijn voor een mooie opstelling te gerekt van vorm; de ligging en verlichting der werklokalen zijn goed; enkele van deze ateliers zijn echter te diep naar verhouding van de breedte; de trappen zijn in het plan goed geplaatst; maar het aantal van negen is te groot.

De gevel is in massa goed verdeeld; in de onderverdeeling echter tamelijk droog; de koepelbouw is niet voldoende uitgewerkt, en heeft voor het uit- en inwendige geen functie.

No. 76. X.

Het plan is in hoofdverdeeling vrij goed, er is echter te veel ruimte aan hal en gangen geofferd; de werklokalen zijn gunstig gelegen; de toegangen naar de beeldenzalen, voordrachtzalen, e. d. zijn niet mooi opgelost; eerstgenoemde zalen liggen te ver uit het plan; aan de groep w.c.'s zijn in de hal een al te belangrijke plaats toegekend.

De gevelarchitectuur op zich zelf heeft verdienste; zij vertoont een meer landelijk, dan wel een grootsteedsch karakter, en is zeker niet passend als een afsluiting van een breeden en drukken verkeersweg, en weinig in overeenstemming met den grootschen aanleg der situatie van het academiegebouw.

No. 77. Y.

Blijkbaar dezelfde hand als van het vorig ontwerp; in dit plan liggen de beeldenzalen beter, maar ook hier veel ruimteverspilling aan hal en gangen, die buitendien niet mooi van aanleg zijn. De werklokalen zijn goed gelegen. De voorvestibule ligt met de hal te ver in het gebouw gedrongen, waardoor de bezoekers van de beeldenzalen, raadzaal en administratie weer terug moeten loopen.

Voor het gevelontwerp kunnen dezelfde opmerkingen gelden als voor No. 76 zijn gemaakt; het karakter van een Academie wordt gemist; de beeldenzalen zijn niet naar waarde opgelost, en doen als werkplaatsen of loodsen aan.

No. 84. A. B. K. (monogram in ruit).

Het plan is groot van opzet, maar voor den dienst te wijdloopig; de aanleg van de hal is wat te ruim opgevat, de verdeeling der hoofdgroepen en die der trappen is vrij goed, de werklokalen zijn gunstig gelegen; de beeldenzalen zijn in het plan goed geplaatst, evenzoo de tentoonstellingszaal en de gehoorzaal op de eerste verdieping; op deze verdieping echter wordt de verbinding tusschen vóór- en achtergebouw gemist, wat voor den dienst een inconvenient is te noemen. De plaatsing van het gebouw juist op de noordelijke grens van het terrein, moet als gevolg hebben, dat de zich in het water reflecteerende gevel, zonder voorgrond, een al te massaal karakter zal verkrijgen.

Het gevelontwerp heeft weinig expressie, en doet dor en ouderwets aan; de indruk van „een tempel aan de kunst gewijd", waarnaar blijkens de toelichting is gestreefd, wordt niet verkregen.

No. 86. Hanny.

Een beknopt plan met tamelijk goede hoofdgroepeering; de uitbouwen aan de noordzijde zullen een belemmering opleveren voor den verlangden vrijen lichtinval der werklokalen. De dispositie van de hal, tentoonstellings- en beeldenzalen is als ruimteontwikkeling vrij goed begrepen; de verdeeling der trappen is juist.

De architectuur van het gevelontwerp is nie zeer belangrijk; de koepelvorm is te zwaar tegenover de vormgeving der gevelpartijen.

No. 87. Hellas.

De hal met beelden- en tentoonstellingszalen vormen in het plan een mooi geheel, waarvan de dispositie wijst op een goed begrepen ruimteontwikkeling. Het plan echter is te royaal van opvatting, er is daarin te veel ruimte aan gangen en hallen geofferd; de tuin is verbrokkeld; het in het water uitgebouwde terras kan niet worden toegelaten; de ligging der ateliers is over het algemeen goed; de lichtinval echter wordt door den uitbouw, waarin de steenbewerkinglokalen, benadeeld. De trappen zijn niet goed verdeeld, te veel in het midden gehouden.

Het gevelontwerp doet eentonig aan; de middenbouw is verbrokkeld; de koepel zal alleen op zeer verren afstand te zien zijn, en maakt als zoodanig geen deel uit van den voorgevel.

No. 91. Psyche.

Een beknopt plan, met tamelijk goede hoofdverdeeling; die beknoptheid echter is verkregen door het gebouw een verdieping hooger te maken dan in het programma wordt toegelaten; hierdoor komen verscheidene lokalen hooger te liggen, dan een dienstig gebruik meebrengt; o.a. liggen de tentoonstellingszalen en de gehoorzaal op de tweede verdieping. De hal met trappenhuis is nuchter van aanleg, en toont aan, gezien ook de aansluiting der gangen, dat hier

aan het verkrijgen eener goede ruimteontwikkeling niet in voldoende mate is gedacht. De ligging der beeldenzalen is goed; de werklokalen in de vleugels van den voorbouw zijn ongunstig verlicht, ten gevolge van den voorsprong van den middenbouw.

De architectuur van het gevelontwerp vertoont goede kwaliteiten, maar geeft niet het karakter van een Academie, doet eerder denken aan een eerste klas zakengebouw.

No. 92. Zuid.

Klaarblijkelijk van dezelfde hand als het vorige ontwerp; het plan is nog beknopter, maar heeft dezelfde fout als het voorgaande, nl. het inbrengen van een verdieping meer dan is toegelaten, waardoor verscheidene lokalen voor het publiek en vóór het onderwijs bestemd op de tweede verdieping zijn ondergebracht, wat zeker geen aanbeveling verdient. De werklokalen zijn overigens goed gelegen; de hal met hoofdtrap is niet mooi van aanleg; de ligging van een dienst trap onmiddellijk achter de hoofdtrap is niet juist; de gangen zijn over het algemeen niet voldoende verlicht.

Voor het gevelontwerp kunnen dezelfde opmerkingen gelden als bij No. 91 gemaakt; hier doen vooral de enorme glaswanden meer denken aan een warenhuis dan aan een gebouw voor hooger kunstonderwijs bestemd; als rustige afsluiting van het straatbeeld is dit ontwerp zeker niet te aanvaarden.

No. 96. S. P. Q. A.

In het plan is de groepeering van de hal met beeldenzalen, de lokalen voor architectuurteekenen en voor avondteekenen eenvoudig en practisch opgelost; de werklokalen zijn goed gelegen en gunstig verlicht; de indeeling der eerste verdieping is in hoofdzaak vrij goed geslaagd.

Het gevelontwerp blijft ver beneden de waarde van het plan; de architectuur is uitermate droog, en mist alle expressie; de grootheid in de architectuur, waarmaar de ontwerper, blijkens zijn toelichting, heeft gestreefd, is in dit ontwerp zeker niet bereikt.

No. 97. In A'dam Zuid.

Het plan vertoont in zijn verdeeling van zes- en achthoekige grondvormen, aan groote en kleine ruimten gegeven, een door de eischen van den dienst van het gebouw niet gemotiveerde afwijking van den voor de verlangde lokalen als nuttig beschouwde gebruiksvorm; in zijn opbouw zal dit plan, met zijn talrijke verwijdingen onrustig aandoen. Bij de dispositie vooral van den ingang niet omgeving geeft dit stelsel een verwarden planaanleg; de tentoonstellingsgroep is te benauwd in den binnenmuin geplaatst, waardoor de verlichting der groote zaal in ongunstige conditie komt; men vergelijke in dit verband de vleugels van den kernbouw op de eerste verdieping. De werklokalen zijn goed gelegen.

Het gevelontwerp heeft in zijn groote groepeering en in de détails goede kwaliteiten, en is als afsluiting van het straatbeeld weloverwogen; de beeldenzalen komen echter niet tot uitdrukking, verborgen als ze zijn achter een rij ramen, die als type voor een landhuis kunnen gelden.

No. 98. C. R. A. V. B. K. A.

Het plan is niet mooi van opzet; de talrijke insprongen en hoeken der gevels aan de binnenruimen zullen een onrustig aspect opleveren. De ateliers zijn goed gelegen; de uitbouw voor de steenbewerking is beelijk; de trappen zijn in het plan niet practisch verdeeld; de verbindingsgangen op den beganen grond zijn vrijwel onbruikbaar en zullen op de verdieping erg ijl doen. De doorsnijding van de tentoonstellingszaal op de eerste verdieping is ongewenscht; de gangen in de omgeving der raadzaal zijn gebrekkig van aanleg.

In het gevelontwerp is eenheid in de groepeering der partijen; de afdaling der daklijnen is wel wat te sterk geaccentueerd; de beeldenzalen komen in den gevel niet voldoende tot uitdrukking; ook in dit ontwerp is de torenbouw volkomen doelloos.

Wordt vervolgd.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 12. Koptische bouwkunst, door Dr. R. Miedema (vervolg), met afbeeldingen.

„Deutscher Wohnungsausschuss", door Ir. H. E. Sayver.

Snelzichten, door Candidus. — Prijsvraag I en II.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

ONZE WONING No. 40. De hoekbebouwing in het stadsbeeld, I, door Ph. J. Hamers, met afbeeldingen.

Jaarbeurs en Nuemale woningen, door Hajo Hoste.

Verwarming, II (vervolg), door Ir. J. van der Breggen.

Architectuur, VII (vervolg).

Standaard-woningen.

Woningverbetering, XI. Voetstuk (muren tengevolge van plantengroei).

Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 12. Ir. N. C. Lambrechtsen. Levensbericht met portret, door Ir. P. J. van Voorst Vader Jr.

De herbevloeiing van Mesopotamie, door Ir. R. G. Hoeffelman, met afbeeldingen.

Gewapend beton in het vuur, door Ir. J. J. L. Baardtz, met afbeelding.

Verleening van het doctoraat in de Technische Wetenschap, honoris causa, aan prof. dr. H. A. Lorentz (abst), met portret.

Ingezonden Stukken. Opmerkingen op de nota van Ir. C. W. Lely betreffende berekeningen omtrent riviervebeteringen, door Ir. J. P. van Vlissingen, met naschrift van Ir. C. W. Lely.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 12. Voorstel III Bondsbestuur. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Jaarverslagen. — Nationaal Congres voor Vakonderwijs. — Nederlandsch fabrikaat. — Boekbespreking en catalogi. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 12. Nederl. Aannemersbond, officieele mededeelingen.

Regeling zand en grind.

Het Woningvraagstuk, III (slot).

Een groot Aannemers-bedrijf.

Een gevaarlijke proef.

Afdeelingsverslagen Amsterdam; Jaarvergadering van 4 Maart 1918. — Heerenveen; Jaarvergadering van 31 Januari 1918. — Rotterdam; Jaarvergadering van 26 Februari 1918. — Den Helder; Jaarvergadering van 19 Januari 1918.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Tentoonstelling Tuindorpen.

De Vereeniging ter Bevordering van de Belangen der Gemeente Voorburg zal op 6, 7 en 8 April, in het Stationskoffiehuis aldaar, een tentoonstelling houden van »Tuindorpen«, welke door de vele toegezegde inzendingen belangrijk belooft te worden.

De tentoonstelling zal geopend zijn van 10 uur v.m. tot 10 uur n.m.

Industrie- en Handelsadressen.

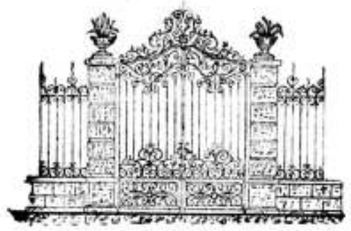
„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19. APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 6 APRIL 1918. No. 14

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Hilversumsche Raadhuiskwestie.

Een nabetrachting.

De Hilversumsche Raadhuiskwestie is van de baan. De gemeenteraad heeft in zijn vergadering van 19 Maart j.l. besloten, met algemeene stemmen, op een na, om den directeur van plaatselijke werken, den heer Dudok, op te dragen het maken van een definitief ontwerp, zonder meer (althans volgens de berichten, die ons bereikten). Daarna werd ook omtrent de plaats, waar het raadhuis gebouwd zal worden, in beginsel een besluit genomen, doch dit onderdeel van het vraagstuk, dat eigenlijk reeds vroeger opgelost is, is voor ons van minder belang.

De kern van de zaak werd onlangs door den heer J. C. Veldheer in de Nieuwe Rott. Courant blootgelegd in het volgend schrijven:

In de hoofdplaats van het Gooi, in het welverzorgde Hilversum, is de voorgenomen bouw van een nieuw raadhuis een kwestie geworden, die de belangen van alle beeldende kunstenaars raakt.

De zaak is deze: Het gemeentebestuur van Hilversum belastte indertijd zijn directeur-architect van Publieke Werken met het maken van een ontwerp voor een nieuw raadhuis. Een daad, die, in deze tijden van luttel durf en weinig levensernst bij de onzen, getuigt van een prachtigen moed en meer dan edelachtbare voortvarendheid.

En voor den bouwmeester Dudok, den directeur van Publieke Werken, zal het een feest zijn geweest, dat hij verwierf, waar andere architecten hun gansche leven op wachten: het maken van een monumentaal gebouw. Ieder kunstenaar mag onderstellen, dat een dergelijk feit voor den heer Dudok een aansporing zal geweest zijn, in zijn plannen alles te geven wat hij te geven had, nu hij het voorrecht had zijn gansche persoonlijkheid uit te leven in een bouwwerk van algemeene strekking. Ieder ernstig bouwmeester zal er evenzoo voor staan.

De heer Dudok heeft in een paar openbare gebouwen te Hilversum, o. a. de gemeentewerf, getuigenis afgelegd van zijn bouwkundige inzichten. Deze arbeid staat in den eigen tijd van den belijder van nieuwe mogelijkheden in het samenvatten der gegevens. Zijn werk blijkt van een mensch te zijn, die het overgeleverde niet aanvaardt als het eenig aannemelijke, die overtuigd is, dat juist in de bouwkunst het aantal mogelijkheden onbegrensd blijft. Een kunstenaar, die in zich schouwend, luisteren wil naar de stemmen, die slechts innerlijk zijn.

Men zou zoo zeggen, voor een zich snel uitbreidende gemeente is een kunstenaar-leider van het bouwbedrijf, van wien men tevoren wist, dat hij geen copieën uit zijns overgrootvader's tijd in zijn portefeuille voert, een kostelijk bezit; wat te meer door een gemeente op prijs dient gesteld te worden, als men kan vaststellen, dat een kunstenaar — niet ambtenaar tevens — in het vrije leven, met minder banden, toch meer kansen heeft zich gebondener te uiten.

Intusschen zijn nu de voorloopige plannen voor een nieuw raadhuis gereed of bijna gereed. Te zien of te zien geweest zijn ze nog niet.

Het is onduidelijk en ook wel een weinig onverdragelijk, nu tot een beslissing zal moeten worden overgegaan, wordt men plotseling weifelmoedig. Burgemeester en wethouders voelen zich nu zoo wankel, misschien wel onder invloed van

het geschrijf in de plaatselijke pers, dat zij zich voorstellen, de plannen van den man, wien zij hun gansche vertrouwen schonken, te laten onderzoeken door een commissie van deskundigen. Een minder prettig vooruitzicht voor een ernstig kunstenaar, die reeds zooveel tijd en moeite en geest aan zijn arbeid heeft gegeven. Doch het ergste in dit geval lijkt wel, dat een kunstenaar-deskundige, door een college van edelachtbaar desonkundigen, waarvan hij deskundig adviseur is — onder curateele zal geplaatst worden van een door desonkundigen te benoemen commissie van deskundigen. Dit wordt een pijnlijk abracadabra en het zou, dacht me, niet zoo héél verwonderlijk zijn als de heer Dudok zich uit dien verwonderlijken chaos pijnloos trachtte te redden door .... ontslag te nemen. En dit zou niet alleen voor Hilversum een gevoelig verlies beteekenen, bouwkundigen, die tevens kunstenaar zijn plegen niet zoo grif in gemeentedienst te gaan — doch men kan dan de gansche historie van den bouw van een nieuw gemeentehuis van voren af aan beginnen.

Wat evenwel in deze gansche materie het meest weerzinwekkend blijft, is de onheusche houding, die men gaat aannemen tegen den langdurigen arbeid van een oprecht kunstenaar. Het is de gebruikelijke gedachte bij een actie tegen het werk van kunstenaars. Men schijnt te blijven veronderstellen, dat ze hun arbeid maar uit den mouw hebben te schudden, dat men hen kan dwingen te werken in den geest van den opdrachtgever. Buitendien hier staat de zaak zoo. Den bouwmeester Dudok is een opdracht gegeven. Die opdracht heeft hij volvoerd en nu wenscht men vooral den „aesthetischen" kant van het plan te doen beoordeelen. Dit is een aanranding van het recht des kunstenaars, zich in een opdracht vrij en open te uiten. Dit is een ingrijpen in de geestelijke rechten van alle kunstenaars, waartegen wij ons met kracht verzetten.

Zooals reeds gezegd is, werd deze gansche kwestie voor een goed deel gelanceerd en ook helaas vertroebeld door de plaatselijke pers en het lijkt onbegrijpelijk dat B. en W. van Hilversum niet zien, dat zij nolens volens zijn gedreven in een toestand, die van weinig eerbied getuigt voor het werk van den man „die hun gansche vertrouwen heeft".

* * *

Waarom moet elk eenigszins belangrijk bouwwerk, dat een openbaar bestuur zich voorneemt uit te voeren, aanleiding geven tot een kwestie? Om de eenvoudige reden, dat bij zulk een bouw allerlei particulieren belang hebben of meenen te hebben. Wanneer dan zulk een zaak vlot van stapel schijnt te loopen, worden alle krachten ingespannen en alle middelen aangewend, om er een kwestie van te maken.

Zoo is het ook hier gegaan.

Toen de heer Dudok indertijd naar zijn tegenwoordige betrekking solliciteerde is hem evenals de andere sollicitanten te kennen gegeven, dat er te Hilversum twee belangrijke zaken op den voorgrond stonden nl. het uitbreidingsplan en de bouw van het raadhuis. De heer Dudok gevoelde zich tot beide zaken zeer sterk aangetrokken en hij zal het niet meer dan natuurlijk gevonden hebben, dat hem het maken van een voorloopig plan voor het raadhuis werd opgedragen. Dit plan is nu zoodanig ontworpen, dat met de uitvoering tevens gepaard kan gaan een belangrijke verruiming en verbetering van de kom der gemeente.

Toen de bouwmeester aan den arbeid toog zijn echter tegelijkertijd verborgen machten aan het werk gegaan, om hem te dwarsboomen, niet zoozeer omdat men iets tegen zijn persoon had, of niet genoeg op zijn bekwaamheid vertrouwde, de oppositie heeft zelfs niet opgehouden hem voortdurend te vleien, maar omdat het met de plannen niet den kant uitging, die sommigen wel gewenscht hadden.

Zoo vernemen wij, dat de Ned. Herv. Gemeente gaarne haar kerkgebouw aan de burgerlijke gemeente had willen verkoopen, ten behoeve van den raadhuisbouw. Nu evenwel de plaats zoo gekozen is, dat men een zeer goede oplossing tot stand kan brengen, waarbij men het kerkgebouw kan laten staan, ontgaat aan de kerk het voordeel, dat de voorgestelde transactie ongetwijfeld zou hebben opgeleverd.

B. en W. schijnen het echter niet noodig te vinden, met de kerkvoogdij in onderhandeling te treden, hoeveel moeite de laatste zich ook geeft om de noodzakelijkheid van den aankoop van het kerkgebouw aannemelijk te maken.

Dat er dus oppositie van deze zijde komt, een oppositie die nog wel eenigen tijd kan voortduren, is nogal natuurlijk. Ook kerkvoogden zijn menschen.

Wat moet men echter denken van de campagne, die door de plaatselijke pers op touw gezet werd. Toen B. en W. tot de conclusie waren gekomen, dat de thans gekozen plaats achter het bestaande raadhuis boven andere situaties verre de voorkeur verdiende en zij, op grond van deze conclusie, opdracht gaven tot het maken der voorloopige plannen, brak de storm los. De „Gooi- en Eemlander" stelde zich aan 't hoofd van de oppositie en eischte eerst, dat de plannen zouden worden goedgekeurd door een commissie van deskundigen en toen B. en W. dat zelf ook wilden, nam het blad zijn draai en bepleitte een prijsvraag. Het stelde zelfs een enquête in onder architecten, welke intusschen, merkwaardig genoeg, niet ten voordeele van het blad en de oppositie uitviel. Vrijwel alle architecten, die antwoordden, achtten den heer Dudok bekwaam genoeg een raadhuis te bouwen, zelfs ook zij, die voor een prijsvraag zijn.

Dat was nu niet juist de bedoeling en men vermoedt, dat dit échec de oppositie tot nog hardnekkiger verzet zal prikkelen. Daar kan de heer Dudok dus nog veel genoegen van beleven, ofschoon het hem inwendig toch een voldoening moet zijn, dat de enquête zoozeer in zijn voordeel is uitgevallen.

De uitslag der enquête is nog in een ander opzicht merkwaardig, omdat er uit blijkt, hoezeer de meeningen der architecten, over de belangrijke vraagpunten van prijsvragen, directe opdracht, commissie van onderzoek, enz. uiteenloopen.

Met dat al de raadhuiskwestie van Hilversum moge voorloopig van de baan zijn, uit is zij nog niet, want men zet niet met veel moeite een kwestie in elkaar, wanneer men er niet meer mee bereiken wil dan een mislukte enquête.

Onwillekeurig vraagt men in dit geval: wat bedoelt men er dan wel mede, wat zit er achter, wie zit er achter?

Misschien zullen wij later het antwoord op deze vragen vernemen; wij betwijfelen echter of, wanneer de sluier eenmaal wordt opgelicht, een hartverheffend schouwspel zichtbaar zal worden.

Het Zuiderzee-debat.

Vervolg (Zie bladz. 100).

Wellicht kan 't dan later worden uitgebreid. Spr. betreurt, dat in dit ontwerp verband wordt gelegd tusschen de droogmaking en de landsverdediging. Daardoor wordt of dit plan krachteloos gemaakt óf het militarisme aangewakkerd en versterkt. Een gedeelte reorganisatie van onze levende en doode strijdkrachten wordt hierbij beoogd. De heer Eland heeft in zijn nota gewezen op het verderfelijke van die samenkoppeling. De regeering heeft gemeend aan die bezwaren tegemoet te komen door in art. 2 te bepalen, dat de indiening van de Defensiewet binnen twee jaren na de aanneming van het Zuiderzee-ontwerp zal moeten geschieden. Maar zoolang art. 6 ongewijzigd blijft is het bezwaar van den heer Eland niet ondervangen. Wanneer het Defensieontwerp voor Juli 1920 is ingediend, dan zal het toch niet direct kunnen worden behandeld en aangenomen. Spr. betwijfelt zelfs of er een meerderheid voor zal zijn te vinden.

Maar dan zullen de voorstanders van het droogmaken der Zuiderzee er niet tegen kunnen stemmen, zonder dat het Zuiderzee-plan daardoor tevens wordt weggevaagd, daar het eene met het andere is samengekoppeld. Daarom dient die samenkoppeling verbroken. Het amendement-Ijzerman stelt de Kamer daartoe in de gelegenheid. Spr. wijst vervolgens op de voordeelen voor Friesland en Noord-Holland, gelegen in de afsluiting der Zuiderzee, doordat in de kanalen en vaarten zoet water in plaats van zout water zal kunnen worden ingelaten. Dit is een groot voordeel voor de scheepvaart, maar tevens voor de grondbezitters, daar de opbrengst van 't grasland met f 680000 zal stijgen, en de waarde dier gronden met 15 milloen gulden. Moet niet een zeer groot deel van dit voordeel ten goede komen aan de gemeenschap? De vraag stellen is haar beantwoorden. Toch wil de regeering de grondeigenaars niet laten bijdragen in de kosten van het werk. Maar het is niet de bedoeling, dat die bijdragen vooraf van de betrokken provinciën worden geëischt, maar dat achterna een deel van de waardevermeerdering der gronden door den staat wordt opgevorderd, in den vorm van een Wertzuwachssteuer, dan wel op andere wijze. Spr. dient daarom de volgende motie in: De Kamer, van oordeel, dat het wenschelijk is, dat de regeering alsnog een onderzoek instelle naar de mogelijkheid, om van de provinciën, aan de Zuiderzee gelegen en van de eigenaars van de daarin gelegen gronden, aan wie tengevolge van de afsluiting en de droogmaking van de Zuiderzee geldelijke voordeelen zullen te beurt vallen, geldelijke bijdragen te vorderen, gaat over tot de orde van den dag.

Wat de uitgifte der gronden betreft, deze zal in studie worden genomen, maar blijkbaar is het de bedoeling, dat de gronden niet in eigendom aan den staat zullen worden gegeven, zulks overeenkomstig de denkbeelden van de staatscommissie en van de brochure der heeren Van der Houven van Oordt en Vissering. Daarentegen heeft m.r. Moltzer in de Gids van 1893 aanbevolen, de gronden in eigendom van den staat te houden, maar ze uit te geven in eeuwigdurenden erfpacht, doch tegen veranderlijken canon. Ook in het rapport der Commissie van Landhuiskundigen wordt aanbevolen, den grond te verpachten. Ook beroept spr. zich op Pierson's Leerboek der Staathuishoudkunde, II, 402.

Volgens dezen berust bewijslast altijd op hem, die vervreemding aankweekt. Spr. meent, dat onderzocht dient of niet op deze nieuwe gronden een staatslandbouwbedrijf moet worden opgericht. Het kleinbedrijf zal overigens in de nieuwe polders niet achterwege kunnen blijven, maar spr. waarschuwt tegen het denkbeeld een leger van keuterboertjes op deze gronden te vestigen. Men moet voor modern bedrijf wat electrische drijfkracht organiseeren. Over de uitgiften dezer gronden dient in elk geval door de Staten-Generaal beslist. Nog behandelt spr. de aesthetica der verkavelingen. Laat men niet verkavelen langs de liniaal, door de polders in rechthoeken te verdeelen. De mensch leeft niet bij brood alleen. De mensch heeft schoonheid noodig. Na de ramp, die Waterland heeft getroffen, is over de restauratie overleg gepleegd met de Vereeniging voor sociaal-technische bouwkundigen en daardoor is veel schoons geschapen. Spr. hoopt, dat ook van de nieuwe provincie een schoon gewest zal worden gemaakt.

De heer Bongaerts (R.-K., Helmond) herinnert eraan, dat uitgestrekte oppervlakten kleigrond op den bodem der Zuiderzee liggen, van oude formatie en zeer goede hoedanigheid. Het is gewenscht, zoo oordeelde spr., niet te wachten totdat in den loop der eeuwen de Zuiderzee zal zijn aangeslibt, maar reeds thans in 't belang der schatkist tot inpoldering over te gaan. Spr. gaat de grondgedachte na der verschillende in den loop der jaren daartoe gepubliceerde plannen. Een aantal daarvan beoogden rechtstreeks voordeel te trekken uit de in te polderen gronden. In later jaren echter stond de algeheele afsluiting der Zuiderzee uit waterstaatsoogpunt meer op den voorgrond, met name in 't ontwerp-Kramer. Zelfs in den laatsten tijd echter heeft men dit argument nimmer uitsluitend doen gelden.

De regeering kan zich nog steeds niet van de oudere denkbeelden losmaken. We wachten nu al 25 jaren op de beslissing, dat men met de afsluiting van de Zuiderzee zal beginnen voordat men tot inpoldering overgaat. Spr. begrijpt niet waarom men zich zoo blind gestaard heeft op die betrekkelijke economie en de absolute economie over het hoofd heeft gezien. Men kan de Zuiderzee-vereeniging niet genoeg dankbaar zijn voor hetgeen zij ten deze heeft gedaan, maar zij heeft in al haar brochures steeds een plan verdedigd, waartegen vele waterbouwkundigen ernstige bezwaren hebben geopperd. En thans, nu wederom en waarlijk niet uit verdachte kringen technische bezwaren worden geopperd, moet men niet zeggen de zaak is al eens onderzocht en bestudeerd. Van technische zijde was voor deze vraag totdusver niet zooveel belangstelling. Ook de Zuiderzeeprovincies zwegen tot dusverre. In elk geval is het niet juist, dat de geheele ingenieurs-wereld zich 50 jaar lang reeds met dat vraagstuk heeft bemoeid. Het tegendeel blijkt uit de dezer dagen verschenen brochures en belangwaardige wenken. Spr. wil echter gaarne medewerken tot dit wetsontwerp, al oordeelt men thans allicht daarover te optimistisch. Dit wetsontwerp moet naar zijn merites worden beoordeeld en naar de beteekenis daarvan voor ons land. Als wij dit ontwerp aannemen, dan moet de afsluiting wachten totdat het departement van oorlog klaar is en de inpoldering moet wachten op de afsluiting. Zoo wacht alles op elkaar. Het ware wenschelijk geweest, dat we de bakens hadden verzet voor het getij verloopt en dat wij waren begonnen met inpoldering van enkele gronden.

Spr. heeft den minister verzocht in een door hem ingediende nota een onderzoek in te stellen in de richting van een plan, dat veel ruimer was dan dat der Zuiderzeevereeniging en dat zich leende voor uitvoering bij gedeelten. De minister heeft een onderzoek doen instellen, maar dit is halverwege blijven steken. Er blijft nu niets anders over dan dit wetsontwerp te accepteeren.

Dit klemt des te meer, daar we door de langen duur van den oorlog steeds meer zijn aangewezen op de producten van eigen bodem. Spr. zal dus tot dit ontwerp medewerken, mits de veiligheid achter de dijken gewaarborgd is. De economische voordeelen van dit ontwerp zijn inderdaad groot. Een bruto-opbrengst van 100 millioen gulden per jaar is te wachten van de Zuiderzee-demping of een vermeerdering van omzet van 200 millioen gulden per jaar. Daar tegenover staat een vermindering van omzet slechts van 4 millioen gulden als gevolg van het verdwijnen der visscherij. Naast dit directe voordeel staan tal van indirecte voordeelen als betere afwatering, vermeerdering der bevolking, onafhankelijkheid van 't buitenland, enz. De Zuiderzeeprovincien hechten daaraan echter blijkbaar zoo weinig waarde, dat van haar nooit eenige aandrang is uitgegaan om iets tot stand te brengen. Het werk dient echter zoo uitgevoerd, dat daardoor geen belangen geschaad worden.

Als spr. nu nagaat de grondslagen van het ontwerp, dan moet hij teruggaan tot de nota's der Zuiderzeevereeniging. Zeezand wilde de Zuiderzeevereeniging niet indijken tenzij dit onvermijdelijk was om betere grondstukken in te dijken, maar sinds de desbetreffende nota werd geschreven, onstreeks 1887, is veel veranderd en kan men ook zandgrond

met kunstmest productief maken. Hoofdzaak is, dat men den waterstand op peil houdt, opdat de grond niet uitdroogt. Spr. beroept zich op de gunstige ervaring op Texel. Ook in Zeeland is meermalen zeezand met gunstig gevolg ingedijkt. Wat de grondslagen der bedijking aangaat vreest de minister van spreker's plan meer technische moeilijkheden, maar deze zijn op te lossen. Waarom niet dadelijk een dijk naar Terschelling gelegd ten einde terstond de wadden in cultuur te kunnen brengen? Het is gewenscht de grondslagen te herzien in verband met de gewijzigde tijdsomstandigheden.

Maar de minister blijft bij zijn oud plan onder verwijzing naar de nota's der Zuiderzeevereeniging. Volgens dit plan kan echter niet behoorlijk worden geïnundeerd naar spr. in den breede aantoont, tenzij men zijn toevlucht neemt tot zeewater.

Als men de grondslagen herziet, dan heeft men ook een meer economische oplossing voor het IJselmeer, dat volgens 's ministers plan door baggerwerken op peil zal moeten worden gehouden. Volgens de plannen van den minister zal men voor de enkele dagen van 't jaar, dat er een hooge waterstand is, het heele jaar door dit groote meer in stand moeten houden, terwijl men bij spreker's plan een belangrijke landaanwinning zal hebben.

De minister betoogt, dat spreker's afsluitdijk 145 millioen meer kost dan de zijne, maar de kosten van den afsluitdijk Wieringen—Piaam zijn sinds de nota der Zuiderzeevereeniging van 42 tot 66 millioen gestegen en de minister zelf schreef indertijd een nota, waarin hij een nog langeren dijk aangaf over Terschelling en Ameland naar Friesland, die maar 30 millioen meer zou kosten dan de dijk Wieringen—Piaam.

Blijkbaar heeft men dus eenerzijds andere hoogere eischen aan den dijk van spr. gesteld en deugt anderzijds de kostenberekening van den minister niet. Nu eens heet het, dat spreker's dijk duurder is omdat hij door dieper water gaat, dan weder omdat het te ondiep is ter plaatse waar de dijk moet komen.

Ook heet het, dat spreker's dijk hooger moet zijn, ofschoon de minister anders voortdurend optimistisch is omtrent de waterstanden aan de Friesche kust. Spr. treedt in technische bijzonderheden omtrent de helling van het buitenbeloop van zijn dijk, die aan alle eischen voldoet om aan de zwaarste stormvloeden weerstand te bieden.

Overigens wijst spr. op de grondgedachte van zijn voorstel, volgens hetwelk men den dijk geleidelijk kan tot stand brengen. Met zijn dijk kan men ook het IJselmeer meer uitwateringspunten geven.

De Voorzitter verdaagt daarna de vergadering tot den volgenden ochtend.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM. —. — —

JURY-RAPPORT.

Vervolg (Zie bladz. 103).

No. 99. Res non verba.

Over het geheel is het plan goed van opzet; de beeldenverzameling is over vijf zalen verdeeld, die buitendien nog verspreid liggen, wat in strijd is met het programma, waarin ten hoogste drie zalen zijn genoemd; de zalen zijn onevenredig klein ten opzichte van den aanleg van de hal en trappen, waaraan al te veel ruimte is gegeven; de ligging der werklokalen is goed. De vele, overbodige pijlers in het plan doen schade aan de klaarheid.

De architectuur van het gevelontwerp is tamelijk streng gehouden, maar nuchter en weinig-zeggend; de gekantelde torens vallen uit het karakter van het geheel.

No. 111. Incipit vita nova.

Het plan is niet mooi van groepeering; de groep gehoorzaal met omgeving is slecht van verdeeling; verscheidene gangen zijn onvoldoende verlicht; de werklokalen zijn goed gelegen. De ligging der tentoonstellingszaal is niet mooi, de ingang daarvan benepen.

Het gevelontwerp is pretentieus, en niet van bijzonder groote beteekenis; niet te loven valt de lichtverdeeling der beeldenzalen, die overigens in den gevel goed tot uitdrukking komen; de ingang is een gedrukte opening van onuitgewerkten vorm.

No. 113. Harmonie.

Het plan is, vooral in den middenbouw, mooi van opzet; de voorvestibule, hal en tuinvestibule zijn wat al te royaal van opvatting, maar vormen met de beeldenzalen een mooi geheel; dit geldt ook de op de eerste verdieping gelegen groep tentoonstellingszalen en gehoorzaal. De verlichting der werklokalen wordt door de uitbouwen van den tuingevel ernstig benadeeld.

De architectuur van het gevelontwerp is overdadig en druk, en mist eenheid in de vormgeving; de koepel is een kostbaar en voor dit ontwerp vrijwel nutteloos bouwdeel.

Omtrent de niet tot den eindwedstrijd toegelaten ontwerpen der laatste schifting, wordt door de Jury het volgende rapport uitgebracht:

No. 10. F.F.F.

Het plan is beknopt, en goed van verdeeling der hoofdgroepen; niet mooi echter is, dat de hoofdas der pompeus aangelegde hoofdtrap, zonder eenig perspectivisch effect, loopt op den muur der beeldenzaal, zoodat weinig verband met de omgeving der hal en de beeldenzalen is behouden gebleven en het contact van het centraal punt met de voornaamste zalen wordt gemist; hierdoor is van een gunstige ruimtewerking weinig te verwachten. De verdeeling der neventrappen is goed, de voorvestibule is bekrompen van aanleg, en niet in verhouding met den daarop aansluitenden, zeer breeden opgang naar de hal. Over het algemeen is wat al te ruim van bovenlicht gebruik gemaakt voor zalen, o.a. die voor avondteekenen, die zich minder daarvoor eigenen. De verlichting der beeldenzalen is niet gunstig; er moge voor staand licht veel te zeggen zijn, de al te hooge plaatsing der betrekkelijk lage ramen maakt hier de verlichting onvoldoende, hieruit ontstaat in dit plan ook een minder gunstige verlichting der aangrenzende gangen op den beg. grond. De ligging der ateliers is goed, het licht van enkele lokalen wordt door de uitgebouwde werkplaats voor steenbewerking benadeeld. De indeeling van de eerste verdieping en van het souterrain is over het geheel goed.

Aan het gevelontwerp wordt geen groote verdienste toegekend; de zijvleugels zijn onaangenaam van lichtverdeeling, en niet in de juiste verhouding tot de middenpartij; de koepel is niet mooi van vorm en weinig doordacht; binnen wordt door het inbrengen van een vlakke zolder ing van den koepelvorm niets terug gevonden.

No. 24. Onbekende arbeid.

Het plan is mooi van groepeering der voornaamste lokaliteiten; de beeldenzalen zijn daarin gelukkige, doch al te domineerende momenten geworden; tegen den ronden vorm dier zalen kan ten aanzien van de opstelling en rustige beschouwing der beeldwerken bezwaar bestaan; de grondvorm dier zalen heeft den ontwerper nog andere moeilijkheden bezorgd, die hij niet heeft weten op te lossen; zoo is de aanleg van den omloopenden gang, waarvan de rechte gedeelten buiten de as der zalen liggen, niet gelukkig, terwijl de aanhangsels aan de buitenzijde der rotondes afbreuk doen aan den monumentalen opzet. De vorm der tentoonstellingskabinetten en de daarboven gelegen ateliers is gezocht; deze uitbouwen belemmeren buitendien het licht der werklokalen, die overigens goed gelegen zijn. De hal en omgeving is breed van aanleg, maar zonder functie bij gemis van aansluiting met groote lokaliteiten. De ruimten in den middenbouw zijn goed gegroepeerd; de hallen naast de gehoorzaal zijn onvoldoende verlicht, het atelier van den directeur ongunstig.

In de indeeling van het souterrain wordt een behoorlijk verband gemist; de fietsenberging is zonder contrôle; de koffiekamers zijn niet gemakkelijk bereikbaar.

In het gevelontwerp is de goede gedachte van het plan om beide beeldenzalen als hoofdmomenten te nemen, niet tot oplossing gekomen; hoewel dit ontwerp blijk geeft van capaciteiten, is daarin de architectuur niet beheerscht, en zonder monumentalen opzet gebleven.

No. 26. Hareit.

De algemeene, tamelijk compacte opzet der drie hoofdgroepen is zeer goed in dit plan; de centrale hal is mooi van aanleg en vorm, maar verliest op de eerste verdieping zijn functie als centraal punt. Bij den aanleg van dit plan is geen gebruik gemaakt van de ligging der beeldenzalen als middel om, met den hal-aanleg en aangrenzing, tot een overzichtelijk geheel en een grootsche ruimteontwikkeling te komen.

De werklokalen zijn goed geplaatst; de verlichting der leeszaal, en die van den gang langs de werklokalen is niet gunstig; de tentoonstellingskabinetten aan de binnenplaats gelegen, zullen last van reflexlicht ondervinden. De verdeeling der trappen is goed; de toiletten, garderobes en dergelijke kleine ruimten zijn te veel in verloren hoeken weggewerkt.

De groep gehoorzaal en bijgelegen vertrekken achter de hal, eerste verdieping, is gunstig gesitueerd, hoewel een gescheiden ligging der administratielokalen geen aanbeveling verdient. In het souterrain is de fietsenberging vanaf de straat, en zijn de koffiekamers vanuit het gebouw niet gemakkelijk bereikbaar; de ligging der woningen is goed.

Het gevelontwerp vertoont, vooral in den middenbouw, zeer te waardeeren kwaliteiten en gevoelig werk. De ontwerper heeft zich echter blijkbaar niet ten volle rekenschap gegeven van den gewenschten samenhang tusschen vóór- en achterbouw; aan het als een lagen schoolbouw behandelde voorgedeelte, waaraan alle monumendaliteit ontbreekt, zal de achterbouw als een naar verhouding te massaal bouwblok zich niet gunstig aansluiten; het mooie effect van de teekening der middenpartij zal, door de sterke terugwijking van den halopbouw, eerst op grooten afstand verkregen worden.

No. 37. Kompakt.

Het plan is inderdaad kompakt, goed doordacht en eenvoudig van opzet, wat nuchter zelfs; aan tegenstelling echter ontbreekt het niet: zoo is de breedte der gangen van 5.50 M., leidende naar de architectuurzalen, en de lokalen voor avondteekenen al te ruim genomen. De ligging en verlichting der werklokalen zijn gunstig; de verlichting der beeldenzaal, staand licht aan de halfronde zijde en een strook bovenlicht daartegenover, is niet mooi. De hoofdtrap is goed van aanleg; de neventrappen zijn niet juist verdeeld, zij liggen te kort bij elkaar en bij de hoofdtrap; de gangen zijn niet overal even goed verlicht, een gang loopt dood op de ruimten w^1. en z^2. waardoor de gewenschte circulatie in het gebouw verbroken is.

De groep gehoorzaal c.a. op de eerste verdieping is goed gelegen, de wachtkamer der administratie is niet mooi. In de afdeeling graveeren zijn een tweetal lokalen op een entresol ondergebracht, wat voor den dienst ongerieflijk is; de werklokalen zijn overigens goed van licht, vorm en ligging.

De omgeving van de trap is op deze verdieping ruim van aanleg, een verdienste omdat de zalen voor het publiek grootendeels daar gelegen zijn; de voordrachtzalen en de administratie hebben bovenlicht, wat geen aanbeveling verdient, en vermeden had kunnen worden. De indeeling van het souterrain is goed.

Het gevelontwerp vertoont rust, en een uit den plattegrond vrij goed doorgevoerde eenheid; men zou echter den ontwerper wat rijkere fantasie in massa zoowel als in onderdeelen toe wenschen. Zoo vonden de taaie gelijkvormigheid der lichtopeningen, de couliesachtig wijkende deelen van den middenbouw, en de hierin voorkomende ornamentiek weinig bewondering; de plaats aan de beeldhouwkunst toegekend, werd armelijk genoemd. De blinde gevelmuren op de eerste verdieping, waarachter lokalen van verschillende bestemming en vorm zijn onvoldoende gemotiveerd; hier is geofferd aan uiterlijkheden, zonder dat daarmede de architectuur van den gevel is gebaat. Bij enkele leden wekte de indeeling van het geheel eenige herinnering op aan den gevel van het museum te Mannheim, hoewel wat de architectuur betreft, de vergelijking dan niet in het voordeel van het prijsvraag-ontwerp uitvalt.

No. 43. Ars una.

Een beknopt plan, maar zonder veel accent; hoewel gezocht is naar een doelmatige indeeling der hoofdgroepen, is de ontwerper in den plattegrond niet tot een gunstige ruimteontwikkeling gekomen.

De werklokalen zijn goed van ligging, afmetingen en verlichting; de groep zalen voor avondteekenen aan de kruisgangen is niet gelukkig; de verlichting der gangen is niet overal even gunstig; niet mooi is het voorspringen van de gehoorzaal in den corridor, waardoor deze tot op de helft wordt versmald; de administratie is te ver afgelegen en te veel verborgen. De indeeling van de eerste verdieping is over het geheel goed; de tusschengaanderijen zouden kunnen worden gemist. De indeeling van het souterrain is eveneens goed; de fietsenberging is te klein.

Het gevelontwerp geeft een goede hoofdgroepeering, maar met weinig eenheid in de vormgeving der partijen, die ook in het intérieur wordt gemist; de zijgevels sluiten niet gunstig op den voorgevel aan; de middenpartije kon er hooger uitkomen, de koepel is niet mooi van vorm.

No. 46. Centralisatie.

Het plan heeft goede kwaliteiten; de scheiding van de afdeeling academisch onderwijs en de lokaliteiten voor het publiek toegankelijk, is verdienstelijk opgelost; de dispositie der beeldenzalen met modellenzalen c.a., is goed; de rond de binnenplaats loopende gangen met mooie oplossing der hoeken, brengt een gunstige verlichting mede. De werklokalen zijn goed gelegen; de kleine ateliers zijn wat te diep tegenover de breedte.

De groep raadzaal met aansluitende lokaliteiten is te loven, hoewel de ligging van de directeurskamer, die buitendien niet mooi van vorm is, aan de binnenplaats niet aangenaam kan zijn; het beloop der gangen in de omgeving van die lokaliteiten is leelijk. De hal is als architectonisch moment in het plan niet geheel geslaagd, een hoogte van 40 M. zal voor het intérieur zeer ongunstig doen; de verdeeling der trappen is juist. De eerste verdieping is goed van indeeling, behalve de aanleg der tentoonstellingsruimte, de groote zaal is niet mooi van vorm, de kabinetten zijn te klein, en ongunstig verlicht; de indeeling van het souterrain is goed, maar wat al te uitgebreid geworden.

De architectuur van het gevelontwerp met eenige verdienste

in de hoofdverdeeling, vond toch niet veel waardeering; zij is in haar vormgeving van weinig beteekenis en doet niet aangenaam aan; de beeldenzalen komen in den gevel wel tot uitdrukking, maar zijn te nuchter van behandeling; de torens hebben geen reden van bestaan.

No. 62. Amsterdam Zuid.

Het plan trekt in zijn grooten opzet wel aan, maar is zeker al te uitgebreid geworden; de ligging der tentoonstellingszaal in het midden achter de hal is hier een belemmering voor een mooie ruimteontwikkeling; dit geldt ook voor de beeldenzalen waarvan het verband met den hoofdaanleg van het plan wordt gemist. De verlichting van de tentoonstellingszaal met ingebouwd bovenlicht zal niet gunstig zijn. De zijgebouwen zijn in het plan niet met kleur ingevuld, waardoor niet onmiddellijk opvalt, dat ze te dicht bij den noordelijken gevel staan en een lichtbelemmering zijn voor de werklokalen. De ligging van de gehoorzaal is een goed moment in het plan, maar deze zaal, die ook voor een grooter publiek is bestemd, is wat ver gelegen; de wijze waarop de zaal is afgedekt, zal voor het gebruik niet aangenaam zijn; de dispositie der verschillende ruimten vóór de gehoorzaal is niet gelukkig; de uitbouw der zaal verbreekt de communicatie tusschen de twee, betrekkelijk smalle stroken, die aan de waterzijde van het terrein overblijven. De aanleg van twee hoofdtrappen met verbindingsgangen van 8 M. breed, is overdaad, en wijst op een gemis aan verband tusschen vóór- en achterbouw; de trappen in den achterbouw hebben op de eerste verdieping zonderlinge versmallingen. De vier zalen voor avondteekenen zijn voor een doelmatig gebruik te zeer verspreid gelegen; de ligging der voordrachtzalen en de lokalen voor avondteekenen en voor de administratie is beter. De indeeling van het souterrain is goed; de koffiekamers liggen echter te ver van de woning van den concierge; de toegang tot de fietsenberging van buitenaf is zonder voldoende toezicht.

De waardeering voor het gevelontwerp was niet onverdeeld; van een gunstig effect der al te sterk uitspringende beeldenzalen werd weinig verwacht: de architectuur mist rust en is niet geheel doorwerkt; bezwaar is gemaakt tegen de bekleeding van de op de teekening als dak doende gevelvlakken.

No. 63. P.R.A.B.K.

Het plan heeft de groote verdienste van economie en klaarheid in den opzet, en een regelmatige en logische indeeling der groepen. De voorhal zal met de beeldenzalen en de middenhal met trappenaanleg een mooi geheel vormen van een welbegrepen ruimteontwikkeling; de hal is volkomen gecentreerd, wat aan de bruikbaarheid der inrichting ten goede komt, de voorgestelde verlichting uit den koepel zal echter niet gunstig van werking zijn. De werklokalen zijn goed gelegen; de ligging van de gehoorzaal op het noorden gaat ten koste van de vereischte afmetingen dier lokalen; het atelier voor gebrand glas moet vrij staan; de vorm der zaal voor dieren teekenen is te gerekt. De avondzalen zijn goed gelegen, evenzoo de administratie. Ondanks de daaromtrent gegeven toelichting moet de lichtinval der verdiepinglokalen aan den voorgevel, voordrachtzalen, bibliotheek, leeszaal, niet gunstig worden genoemd. Het prentenkabinet ligt te ver buiten de afdeeling; de verlichting der loges in het voorgebouw komt door den middenbouw in minder gunstige conditie.

De indeeling van het souterrain is goed; de vorm van de kamers der dienstwoningen is voor de bruikbaarheid niet geschikt; de koffiekamers zijn te klein.

De aanmerkingen op betrekkelijk ondergeschikte punten daargelaten, geeft dit ontwerp in zijn geheel een der beste planoplossingen te zien; de waarde van de gevelarchitectuur echter is daaraan niet evenredig. De eentonige pijlerbouw, waarin in het midden de hoofdingang onuitgesproken blijft, toont gemis aan fantasie, en is van weinig architectonisch effect, hoewel niet te ontkennen valt dat het geheel als rustige afsluiting van het straatbeeld, zich wel gunstig zal voordoen. De koepel, op de teekening nog doende als een moment in den overigens weinig wisselenden gevelbouw, zal door zijn terugligging in werkelijkheid veel van dat effect verliezen.

No. 74. Epictetus.

De hoofdindeeling van het plan is verdienstelijk, beknopt, en correct in alle opzichten; de aanleg van de hal met de groote zalen is goed doordacht, en doet een gunstige ruimte-ontwikkeling verwachten; de ligging van de gehoorzaal c.a. is eveneens goed; het atelier van den directeur is te klein. De werklokalen zijn gunstig gelegen, van goede verhouding en verlichting; de studievertrekken der professoren liggen te ver van hun ateliers; de zalen voor avondteekenen zijn wel gemakkelijk bereikbaar, maar voldoen niet aan de voorgeschreven maat.

Op de eerste verdieping zijn de verschillende groepen over het algemeen goed gelegen; de ruimte daar voor den aanleg van de hal met trappen en corridors is wel wat overdadig, gezien de bestemming der localiteiten die op deze verdieping zijn ondergebracht. De indeeling van het souterrain is goed.

Het gevelontwerp is van forsche gedachte; er valt daarin eenheid te erkennen, hoewel het geheel wat zwaar doet; in tegenstelling daarmee zijn de penanten der gevelvlinden te ijl, en vormen geen massieve hoekafsluiting. De ingangspartij heeft goede kwaliteiten, de bovenbouw met koepel is echter al te massaal; de afdekking van den koepel wordt, wat den vorm betreft, in het intérieur niet teruggevonden. Blijkens de toelichting is de uitvoering gedacht in metselwerk met toepassing van natuursteen; het gevelontwerp is met die gedachte in strijd, en maakt den indruk eener uitvoering uitsluitend in laatstgenoemde steensoort.

No. 78. Z.

Het plan maakt ten aanzien van zijn distributie een onbeholpen indruk, en mist samenhang; ernstig bezwaar bestaat tegen den uitbouw aan de noordzijde, waardoor de lichtinval voor de werklokalen wordt benadeeld.

De voorvestibule en de hal doen hun functie niet, de ingang gaat nog voorbij de gehoorzaal, en de tentoonstellingszaal met kabinetten; een dezer laatste ligt te ver van de tentoonstellingszaal; de groepeering van de gehoorzaal met bijbehoorende ruimten is overigens vrij goed; de ligging der beeldenzalen is niet mooi, en de toegang daarvan gebrekkig; de variante toont in dat opzicht verbetering; het omgeven van de studievertrekken der professoren door een complex toiletten verdient geen aanbeveling; de verlichting van enkele gangen laat te wenschen over. Op de eerste verdieping is de ligging en de verlichting der werklokalen goed, ook de ligging der architectuurzalen; de aanleg van de hoofdtrap met groep toiletten is ver van mooi; de groep tusschen vóórbouw en beeldenzalen vertoont eenmin een bevredigende oplossing; de lokalen t^1, s^1, en t^1 liggen te ver van elkaar. Het souterrain is niet mooi van verdeeling; er zijn buitendien al te veel donkere gangen; de woningen echter zijn goed van ligging en indeeling.

De plaatsing van dit ontwerp in deze schifting dankt het in hoofdzaak aan het gevelontwerp, dat zich onderscheidt van alle andere projecten door het intiem karakter en door een zekere stemming, waardoor in het geheel iets schilderachtigs is verkregen; het ontwerp doet echter, mogelijk wel juist als gevolg daarvan, meer aan een groep kunstwerkplaatsen denken, dan wel aan een Academie van hooger kunstonderwijs te stichten in de omgeving eener groote stadswijk.

No. 81. Cosi.

Het plan is organisch in elkaar gezet, en bevat goede elementen; de dispositie van de hoofdgroepen is welbeheerscht, hoewel wat koel aandoend, en zonder de belofte eener mooie ruimteontwikkeling. Goed opgelost zijn de werklokalen, de groep tentoonstellingszalen en de beeldenzalen; de ligging der zalen voor architectuurmodellen is echter minder gunstig. Overdaad in den aanleg zijn de twee hallen met twee hoofdtrappen, hier een gevolg van het gemis aan een axiale verbinding tusschen vóór- en achterbouw; de neventrappen zijn juist verdeeld; de gangen zijn niet overal even gunstig verlicht. Op de eerste verdieping is de groep gehoorzaal-raadzaal c.a., uitgezonderd het atelier van den directeur goed gelegen; enkele lokalen der graveerafdeeling zijn op een entresol ondergebracht, welke scheiding voor den dienst geen aanbeveling verdient. De tuinateliers zijn goed verlicht; de onderverdeeling der dierenzaal is niet gewenscht; van het aspect der acht kleine gebouwtjes aan den waterkant wordt weinig verwacht. Door de diepe en onregelmatige terugsprongen der zijgevels, waarbij buitendien de assen niet zijn in acht genomen, zullen die gevels van onrustige werking worden. De woningen, koffiekamers en fietsenberging in het souterrain zijn goed van aanleg.

Het gevelontwerp is van bescheiden conceptie, en van een goed volgehouden eenheid; het geheel echter mist karakter, stemming en is wat koel en zakelijk. De regelmatige maar eentonige verdeeling der tusschenpartijen wordt in het plan niet terug gevonden; de gelijke verdeeling van vijf ingangen in de middenpartij, beantwoordt evenmin aan het plan, waarin drie ervan de functie van ingang hebben, terwijl achter beide andere garderobes gelegen zijn. Het aspect van het geheel doet maar weinig denken aan een Academie van beeldende kunsten.

Wordt vervolgd.

Leestafel.

WENDINGEN No. 3. Bouwkunst en Maatschappij, door J. M. van der Meij.

Gemeenschapskunst en Individualisme I, door J. L. M. Lauweriks.

Een nieuw werk van Mendes da Costa, bijschrift bij foto's, door Albert Verweij, met afbeeldingen.

Verlangens naar Monumentale kunst en eenig werk van J. Mendes da Costa.

Jessurun de Mesquita, door J. Greshoff, met afbeeldingen.

Over rationalisme in meubelkunst, door P. H. Endt.

Afbeeldingen. Kleine Landhuizen van H. F. Sijmons Jr., J. A. Snellebrand en A. Eibrink, Heineke en Kuipers, J. M. van der Meij, M. de Klerk.

Technisch Gedeelte. Over de strafrechtelijke verantwoordelijkheid bij bouwongevallen, door W. J. M. van de Wijpersse. — Verbeterde techniek der straatklinkerfabricage. — Mededeelingen van het Genootschap.

DE BOUWWERELD No. 13 Noodwoningen. Een overzicht bewerkt door ir. P. Bakker Schut, boekbeschouwing, met afbeeldingen.

Gemengde berichten.

Prijsvragen, examens, enz.

ONZE WONING No. 41. Lichtdragers van de Ie tot de XXe eeuw V, door J. C. Stoffels (Vervolg) met afbeeldingen.

Berichten.

DE INGENIEUR No. 13. Jhr. ir. M. J. Schuurbeque Boeije, overlijdensbericht, door Ir. J. C. Ramaer.

Bescherming van koopvaardijschepen tegen automobiele torpedo's, door ir. J. K. E. Triebart, met afbeeldingen.

Het krimpen van rails, door Ir. F. Suringar.

Vergadering van de Afdeeling voor Mijnbouw (afdeelingstak Nederland) van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 16 Maart 1918.

Uit ons parlement.

Ingezonden stukken. Betonpalen, door Ir. V. Disseldorp. — Betonpalen, door Ir. J. G. Christiaanse.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 13. Vereenigen van Middelbare Technici. — Titulatuur. — Rekening en Verantwoording over 1917. — Schade- en Batenrekening 1917. — Balans 1917. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 13. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

De Huuropzeggingswet.

Afdeelingsverslagen. — Neede en Omstreken; jaarverslag over 1917. — Zeist en Omstreken; jaarverslag over 1917.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 8. De December-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift, eerst dezer dagen verschenen, begint met een studie over werklieden en werktuigen, van voor-historische tijden af. Daarin wordt getracht ook met behulp van de taalstudie een verklaring te geven van den oorsprong der gereedschappen en de wijze waarop zij worden gebruikt, terwijl tevens vele afbeeldingen tot toelichting gegeven worden.

In het volgend artikel behandelt de heer G. J. Veenstra de Oldehove te Leeuwarden en deelt omtrent dit monument verschillende bijzonderheden mede, terwijl daarbij verschillende détails van het bouwwerk worden afgebeeld.

Over het kunsthandweven schrijft verder de Directrice der Nederlandsche Kunstweefschool W. Laman Trip—Nolen; een paar kiekjes van de school illustreeren dit stukje, terwijl te slotte de heer Corn. J. Gimpel nog een paar afbeeldingen geeft van Oud-Amsterdamsche huizen, met korte toelichting.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

WERKTUIGKUNDE VOOR DEN ELECTROTECHNICUS. Inleiding tot de studie der Electrotechniek, door R. Swierstra te Onderwijzer a. d. Marine-Monteursschool; Amsterdam, N. V. Uitgevers-Maatschappij v.h. Van Mantgem & de Does.

Veelzijdig, als de Electrotechniek zelf, is ook het doel van deze uitgave, ingericht ten dienste van het meer uitgebreid en middelbaar technisch onderwijs en bovendien geheel bewerkt voor zelfstudie en schriftelijk onderwijs. Het is zeker goed gezien, door den schrijver, de werktuigkunde als uitgangspunt te nemen voor de studie der electrotechniek.

De electrotechnicus vindt daarvoor evenwel in de litteratuur slechts werken, die, of te uitgebreid zijn en hem te veel geven, of te onvolledig en meer ingericht voor de bouwambachten. Daarom meenen wij, dat dit beknopte leerboek der werktuigkunde, speciaal voor aanstaande electrotechnici ingericht, in een behoefte voorziet.

De practische en bevattelijke inrichting van het boek, geïllustreerd met duidelijke figuren en voorzien van vele opgaven tot oefening, kan vooral bij zelfstudie goede diensten bewijzen. Of de mondelinge toelichting van den onderwijzer, niet hier en daar gewenscht zou zijn is wellicht niet tegen te spreken. Onzes inziens verdient het mondeling onderwijs nog steeds de voorkeur boven schriftelijke of boekenstudie. Het boek lijkt ons echter ook voor den onderwijzer een geschikte handleiding te kunnen zijn.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur v. h. Bouw- en Woningtoezicht te Haarlem. Jaarwedde f 4000. Verzoekschriften op zegel voor 15 April 1918 aan den Burgemeester. (1)

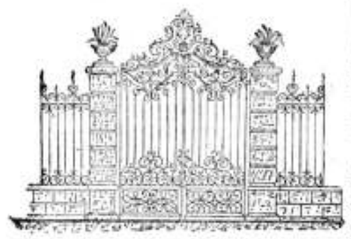
— Bouwkundig Opzichter, met veel praktische ervaring, bij woningbouw te Amsterdam. Brieven lett. B. K. Administratie »De Bouwwereld«, Heerengracht 291, Amsterdam. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO- TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR 90%
ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E.J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
GEEF BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUND. WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS ENZ. ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. DE GRAAF C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAAG

53STE JAARGANG. ZATERDAG 13 APRIL 1918. No. 16

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6,50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Tuindorpen.

— De Vereeniging ter bevordering van de belangen der gemeente Voorburg, heeft in de bovenzaal van het Stationskoffiehuis gedurende drie dagen een tentoonstelling gehouden van afbeeldingen van Tuindorpen.

Vrijdagavond 5 dezer is de tentoonstelling door den voorzitter, den heer H. v. d. Kloot Meyburg, geopend.

Het doel der vereeniging zette spreker in zijn openingsrede uiteen, nl. zooveel mogelijk mede te werken aan de belangen der gemeente, en bovenal het schoone in een tuindorp niet te loor te doen gaan.

Spreker zegde dank voor de belangstelling van genoodigden, verschillende autoriteiten, o.a. de burgemeester, leden van de pers, enz.

Het viel echter op dat geen der architecten van Voorburg aanwezig was.

Hierna was het woord aan den heer W. van Boven, die een zeer interessante lezing hield over tuindorpen.

Spreker zei dat er nog veel valt te doen op 't gebied van woningbouw, in hoofdzaak met betrekking tot de hygiënische toestanden.

„In de woningwet", aldus spr., „werd het uitbreidingsplan opgenomen, menig gemeentebestuur heeft echter dit uitbreidingsplan aangezien als een exploitatieplan. En niettegenstaande de woningwet reeds ruim 15 jaren in werking is, doet zich toch nog het betreurenswaardig verschijnsel voor, dat er nog steeds gemeenten zijn, welke geen uitbreidingsplan(n) hebben".

Geruimen tijd stond spr. stil bij de financieele kwestie, nl. dat smal-bouw minder financieele opofferingen zou kosten dan breed-bouw.

Dit is, volgens spr. niet juist, en na een zeer nauwkeurige berekening kwam spr. tot het resultaat, dat het verschil in beiden te gering is, dan dat dit invloed mag hebben op het plan. „Men vraagt te veel naar de voorzijde, de achterruimte doet immers niets ter zake", aldus merkte spr. ironisch op.

Na de pauze werd een en ander met lichtbeelden verduidelijkt.

Wat de tentoonstelling betreft, men vond er De Bazel met het tuindorp Philipsdorp te Eindhoven, correct in alle opzichten, tot in de perspectiefteekeningen van de hand van Rotgans.

Daarnaast had Baanders veel werk gemaakt van de expositie van Heyplaat. Het is wel jammer, dat deze stichting in economisch opzicht niet levensvatbaar gebleken is, doch daartegenover gelukkig, dat de Rott. Droogdok-Maatschappij nog steeds bereid gevonden is, de gebleken tekorten aan te zuiveren.

Meer economisch van opzet, maar daardoor ook veel minder aantrekkelijk zijn de andere Rotterdamsche tuindorpen, namelijk: het 1ste Rott. Tuindorp en het daarvan door de Leede gescheiden Vreewijk. Wij vonden hiervan twee plannen, een van de Roos & Overeynder en een van Granpré Molière. Wij meenen, dat het eerste uitgevoerd of in uitvoering is. In het tweede is ontzaglijk veel werk van de teekeningen gemaakt, waarbij wij verdienstelijke aquarellen, doch een zeer onduidelijke isometrisch opgehaalde vogelvluchtperspectief aantroffen.

Van Boven had ook hier zijn aantrekkelijke advies-schetsen voor Alphen a. d. Rijn, IJsselmonde en andere plaatsen geëxposeerd, die de vorige week ook in den Haagschen Kunstkring terecht de aandacht trokken.

Evenzoo waren hier ook weder Jan Stuyt met „De Eerste Honderd" woningen te Heerlen en Verschoor met het tuindorp Zwijndrecht. Laatstgenoemde architect vertoonde hier ook het in aanbouw zijnde tuindorp te Voorschoten, een aardige combinatie van een woningwijk met een raadhuisje als centrum.

Ten slotte zij nog vermeld het Uitbreidingsplan der gemeente Voorburg door Van der Kloot Meyburg, dat hier niet ontbreken mocht en dan ook een ereplaats innam.

Het wilde ons echter voorkomen, dat dit plan door de wel wat te droge, zakelijke behandeling der teekeningen hier eenigszins uit den toon viel. Vooral voor leeken heeft dit plan weinig aantrekkelijks, terwijl de verdiensten ook voor bouwkundigen, wegens het ontbreken van voldoende toelichting, moeilijk te beoordeelen waren.

Evenwel mag de tentoonstelling over het algemeen zeer goed geslaagd heeten en past ons een woord van waardeering voor degenen, die er het initiatief toe namen.

Het Zuiderzee-debat.

Vervolg (Zie bladz. 108).

Op 14 Maart werden de algemeene beschouwingen voortgezet en daarbij behandeld de moties van orde van de heeren:

1°. De Muralt en Bongaerts, om de Kamer als haar oordeel te doen uitspreken, dat bij eventueele drooglegging van één of meer gedeelten van de Zuiderzee de dijken van alle inpolderingen zoodanige afmetingen zullen moeten verkrijgen, dat zij in staat zullen zijn den hoogst bekenden stormvloed, die ooit in de Zuiderzee is voorgekomen, volledig te keeren;

2°. Albarda, om de wenschelijkheid uit te spreken, dat de regeering alsnog een onderzoek instelt naar de mogelijkheid, om van de provincièn aan de Zuiderzee gelegen en van de grondeigenaren in die provincièn, voor zoover hun tengevolge van de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee geldelijke voordeelen zullen te beurt vallen, bijdragen te vorderen.

De algemeene beschouwingen worden voortgezet.

De heer Bongaerts (kath., Roermond) vervolgt zijn Donderdag jl. afgebroken rede. Hij stelt vast, dat de nota van wijziging in belangrijke mate aan zijn wenschen tegemoetkomt. Men moet echter verder gaan en vandaar het amendement-IJzerman, door spr. mede onderteekend. Hij hoopt, dat de minister van oorlog geen bezwaar zal maken tegen dit amendement.

Spr. behandelt daarna verschillende technische quaesties, o.a. die betreffende de afvloeiing der IJssel.

Het gaat niet de slibafzetting geheel anders als de minister op theoretische gronden aangeeft. Men moet ook niet vergeten, dat de IJssel niet alleen slib, maar ook zand aanvoert. Vervolgens bespreekt spr. de beteekenis welke de IJssel kan verkrijgen als verbindingsweg tusschen zee en achterland.

De minister staat nog steeds op hetzelfde standpunt ten aanzien van de Friesche dijken als vroeger. Volgens 's ministers eigen theorie over de oorzaken der hooge waterstanden aan de Friesche kust zullen óók na de afsluiting calamiteiten te duchten zijn en voorzieningen zoowel op de eilanden als op het vasteland zullen onvermijdelijk zijn. Spr. hoopt, dat de minister dat in gedachten zal houden en zijn maatregelen zal nemen. In dit verband beveelt spr. het amendement-de Muralt—Teenstra aan.

Hetgeen geldt voor de Friesche dijken, geldt evenzeer voor den afsluitdijk.

Spr. vraagt of het wel geoorloofd is aan te nemen, dat deze niet zal kunnen doorbreken, gezien de enorme belangen, die daarvan afhankelijk zijn. Er zijn wel meer dijken doorgebroken, die men voor alleszins houdbaar hield, o.a. in Noord-Holland bij den jongsten stormvloed. Zwakke punten zullen in ieder geval de sluizen in de waterkeering zijn. De minister zelf weet bij ervaring, hoe bevreesd b.v. waterschapsbesturen steeds zijn voor dergelijke sluizen. Men zal rekening moeten houden met de vrees, welke ongetwijfeld zal bestaan ten aanzien van de veiligheid der bewoning van het nieuw-ingepolderd land.

Het ïs gewenscht, voor de aan het IJselmeer liggende polders een veelvoudige zekerheid te behouden of te scheppen.

Vervolgens maakt spr. enkele opmerkingen over de defensie. Acht de minister het niet gewenscht, telkens slechts die maatregelen te nemen, die in verband met den stand van het werk noodig zijn? Is het verder uit defensie-oogpunt nog steeds als in 1894 gewenscht, een breedte van 5 K.M. voor het afvoerkanaal van Amsterdam naar het IJselmeer te handhaven?

Tenslotte resumeert spr. zijn rede, hulde brengende aan den minister, wiens levenswerk thans staat te worden verwezenlijkt.

De heer Smeenge (U.-L., Meppel) uit zijn warme waardeering jegens den minister, de voorgeschiedenis van het wetsontwerp schetsend.

Spr. memoreert de oprichting in 1886 en de werkzaamheid van de Zuiderzeevereeniging, waarbij de minister zoo nauw betrokken is geweest en nog is. De instelling der staatscommissie van 1892 in herinnering brengend, brengt spr. hulde aan wat haar leden hebben verricht, hun namen opsommend. Tal van bezwaren zijn in den loop der jaren geopperd, maar telkens opnieuw bleek, dat de staatscommissie aan alle punten aandacht had geschonken. Thans zal de wetgever bekronen wat de minister in verschillende functies heeft ondernomen met hulp van vele bekwame mannen. Nog memoreert spr. het werk van den Nationalen Zuiderzeebond te Rotterdam, die onder het Nederlandsche volk stemming heeft gemaakt voor de goede zaak.

De landaanwinning is voor spr. tot op zekere hoogte bijzaak; in het bijzonder juicht hij toe, dat thans een behoorlijke afwatering zal worden verkregen voor de rond de Zuiderzee gelegen provincies. Thans staat bij Westen- en Zuidwestenwind de waterlossing van Friesland en Drente eenvoudig stop, tot groote schade van alle belanghebbenden, neen, voor het geheele vaderland. Want niet alleen in het Noorden, ook in de overige provincies langs de Zuiderzee vindt men overeenkomstige toestanden. Eens in de vijf jaar gaat thans de oogst verloren aan de kust, als gevolg van het hooge peil der Zuiderzee. Voor spr. komt het dus aan op het feit, dat het peil van het IJsselmeer lager zal zijn dan thans dat van de Zuiderzee.

Bij Oostenwind is het thans b.v. niet altijd mogelijk het Zwolsche diep te bereiken wegens de lage waterstanden. Niet zelden had dit vroeger moeilijkheden met de levensmiddelenvoorziening tengevolge. Het thans voorgestelde plan heeft dus spr.'s volle sympathie, ook uit een oogpunt van vermeerdering der productie en visch-gelegenheid. Het gebrek aan kunstmest heeft ten volle de beteekenis van vruchtbare kleigrond aangetoond. De verbreeding van het kanaal van Amsterdam voor het meer juicht spr. dus toe uit verkeersoogpunten, ook al vermindert daardoor de hoeveelheid ingedijkte grond. De ontginning van de woeste gronden in Nederland behoeft geen oogenblik te worden opgehouden door dit werk.

Minstens 3/4 van de gronden, die men verkrijgen zal, zijn bouwgronden van groote waarde.

Nog wijst spr. er op, dat herhaaldelijk vroeger concessies zijn aangevraagd, b.v. voor de indijking der Wieringermeer; naar zijn meening mag uitermate een werk als dit slechts door den Staat worden ondernomen. Intusschen is ook spr. overtuigd van de noodzakelijkheid van een regeling ten aanzien van de geldelijke voordeelen, die sommigen genieten zullen in verband met de drooglegging. Hij zal vóór de motie-Albarda stemmen.

Wat de motie-Bongaerts aangaat, in ieder geval zullen de Friesche zeedijken welke binnen de polders mochten vallen, niet meer behoeven te worden onderhouden, hetgeen een belangrijke besparing beteekent.

Dat is een niet minder groot voordeel als de verbetering der waterverversching. Op spr. heeft de publicatie van de Wageningsche hoogleeraar Visser inzake de mogelijkheid van stormvloeden veel indruk gemaakt en hij verzocht de deskundige nadere inlichtingen over de daarin gebezigde argumenten.

Nog bespreekt hij de quaestie van de visscherijverzekering van een weekloon aan oude visschers en vrijstelling van havengelden van allen is reeds aanbevolen door de Staatscommissie van 1892. Zoetwatervisscherij zal intusschen altijd mogelijk blijven.

De heer De Muralt (U.-L., Oostburg): De visch is er toch niet direct!

De heer Smeenge: Maar zij komt er! Men moet niet vergeten dat de binnenvisscherij in de aan de Zuiderzee grenzende provincièn thans veel belangrijker is dan de visscherij in de Zuiderzee. Eenig aanpassingsvermogen mag men van de visschers wel veronderstellen.

Kan men niet volstaan, wat de veiligheid betreft, met wat het ontwerp biedt, dan zal zonder twijfel deze minister nadere voorzieningen voortstellen.

Tenslotte wijst spr. op de beteekenis van de gemakkelijker verbinding tusschen Holland en Friesland, die tot stand zal komen na de afsluiting.

Vreemde volkeren zullen, hoe men thans Nederland ook moge beschouwen, moeten erkennen, dat wij in deze barre tijden nog onze oude ondernemingsgeest hebben behouden.

De heer IJzerman (U.-L., Den Haag II) wijst evenzeer op de beteekenis van het ontwerp en schetst ook de voorgeschiedenis van het ontwerp. Het is naar spr.'s opvatting slechts een voorontwerp. Alvorens tot uitvoering over te gaan, moeten hoofdzaken en details nader worden onderzocht en berekend. Een nauwkeurige overweging van hetgeen deskundigen in deze vergadering hebben betoogd is noodzakelijk.

Over de motie-Bongaerts zal spr. gaarne het oordeel van den minister vernemen. Op dit oogenblik wil hij wel verklaren weinig te gevoelen voor een motie, die bepaalde voorschriften aan de regeering geeft, waarvan niet kan worden afgeweken. Aan de Commissie van Advies moet het laatste woord blijven.

In verband met deze motie bespreekt hij eenige technische punten. Spr. zou reeds tevreden zijn, wanneer de minister verklaarde, alle gevolgen op zich te nemen van een mogelijk ongeval na de inpoldering. De Commissie van Advies zal zeker niet gaan over één nacht ijs en alle ramingen wel aan den veiligen kant nemen.

Evenals bij vele voorstellen van den minister is er een grendel op de deur in een beperkende voorwaarde gesteld voor de uitvoering. Eerst plaatste de minister zelf de grendel op de deur, thans echter heeft zijn ambtgenoot van oorlog dit gedaan. Die grendel moet van de deur. Spr. wil een poging in dien zin wagen. De toestand, die thans bij aanneming van het ontwerp ontstaat, zou tot moeilijkheden moeten leiden. Dat is duidelijk voor ieder, die de geschiedenis onzer defensie kent. Spr. betoogt, dat eerst met de vrede het oogenblik zal zijn gekomen om onze defensie te herzien. Dit zou ook moeten geschieden, wanneer de Zuiderzee niet werd drooggelegd. Het is een gelukkige coincidentie, dat men thans beide vraagstukken in onderling verband zal kunnen beschouwen. Er is intusschen geen reden om de kosten der verdedigingswerken te doen dragen door een fonds als wordt genoemd. De bedragen zouden beter op dezelfde wijze gevonden en geregeld kunnen worden als bij de kustverdediging, want het geldt hier geen speciaal waterstaatsbelang, maar een vitaal belang van het geheele volk.

Trouwens, de wereldoorlog zal van veel meer belang zijn voor onze defensie dan de geheele drooglegging. Ruimer plaats zal worden toegekend aan de levende strijdkrachten, zet spr. uitvoerig uiteen. Bovendien zal het ontwerpen der verdedigingswerken in de eerste groep zeer veel tijd vorderen. De termijn van twee jaar 'acht spr. niet toereikend en hij is voorts van meening, dat de regeering zich onnoodig heeft bezwaard met een lastige verplichting. Belangrijke verdedigingswerken zullen eerst bij de inpoldering der tweede groep worden ontworpen en dat duurt nog wel tien jaar. Spr. is van oordeel, dat de afsluiting niet mag wachten op de defensieplannen. De grendel moet van de deur. Daartoe dient dan ook spr.'s amendement, dat hij met eenige andere leden zal indienen. Wordt het aangenomen, dan is een practisch iets bereikt.

De heer Van Hamel (U.-L., Amsterdam IV) wijst op de beteekenis van de behandeling van het ontwerp, dat een nieuw gewest aan ons land toevoegt. De materieele zijde van de zaak laat spr. daar; hij wil de aandacht vestigen op de waarde, die het overwinnen van teleurstellingen en onaangename verrassingen heeft.

De Haarlemmermeer-inpoldering is een voorproefje geweest, dat van veel beteekenis is voor het plan tot drooglegging der Zuiderzee. Eerst 10 jaar geleden is men er toe overgegaan de Haarlemmermeer als een modern gebied te beschouwen. Vóór dien beschouwde men het eenvoudig als een waterstaatswerk.

Dit moet een waarschuwing zijn voor dit nieuwe werk. Van niet minder beteekenis is dat jarenlang een ware anarchie heeft geheerscht onder de polderjongensbevolking.

Moord en doodslag waren aan de orde van den dag, en dit eenvoudig als gevolg hiervan, dat Thorbecke vergeten had een administratieve en justitieele regeling te ontwerpen voor het gebied.

Ook dit moet een waarschuwing zijn. Zou het niet goed zijn, het werk van den aanvang af te stellen onder een veelzijdig bestuur, niet onder een eenzijdig waterstaatsbeheer?

Men moet het werk beschouwen als het stichten van een nieuwe kolonie. In dat verband beveelt spr. het uitgeven van het land in pacht aan, terwijl de staat eigenaar blijft. De commissie van advies zou vervangen kunnen worden door een raad voor de Zuiderzee, een college, gevormd door de zaakgelastigden van het Nederlandsche volk.

Een dergelijk permanent orgaan zou alle vragen, die zich voordoen, in overweging kunnen nemen en voorbereiden. Op de basis van art. 5 zou met een kleine wijziging een dergelijke raad te vormen zijn.

Spr. verzoekt den heer Bongaerts nadere inlichtingen naar aanleiding van het artikel van den heer Visser in het Alg. Hbld. Hij vestigt nog de aandacht van den minister op een artikel van den ingenieur Den Tex in hetzelfde blad, waarin wordt aangetoond, dat de afsluitdijk veel spoediger kon worden gereed gebracht als in het ontwerp wordt voorgesteld.

Nog verklaart spr., dat hij, wat de Wadden-eilanden aangaat, met vertrouwen zeilen zal op het kompas van den minister.

De heer Eland (U.-L., Arnhem) zal niet terugkomen

op zijn vroeger bij het rapport der staatscommissie gevoegde nota. Naar spr.'s meening moeten in het algemeen de kosten der defensie niet drukken op een bepaald werk. Spr. heeft met groot genoegen zijn handteekening gezet onder het amendement-IJzerman betreffende de samenkoppeling der defensie en drooglegging, dat spr. nader verdedigt.

De verstralling van het kanaal van Amsterdam naar het meer, thans op 5000 M. breedte gesteld, zal mogelijk zijn, wanneer men niet langer Amsterdam als kringstelling handhaaft, doch een geheel ander stelsel van defensie kiest.

De Minister van Waterstaat (de heer Lely) heeft met genoegen de sympathieke ontvangst van het ontwerp in de Kamer geconstateerd.

Spr. herinnert aan de werkzaamheid der staatscommissie ingesteld na zijn optreden als minister. Uiteraard is het rapport niet meer geheel op de hoogte van den tijd. Waar geen nieuwe staatscommissie werd ingesteld om na te gaan, op welke punten het rapport zou moeten worden herzien, diende spr. zich bij zijn ontwerp wel te bepalen tot enkele hoofdlijnen, zich voorbehoudend de details nader vast te stellen. Verschillende redenen (in de laatste jaren speciaal het verzet van oorlog) hebben de indiening, herindiening en behandeling van het ontwerp jaren lang vertraagd.

Natuurlijk was in die jaren ook de aanvankelijke begrooting verouderd, maar evenals vroeger heeft spr. zich thans gehoed voor al te optimistische beschouwingen. Wel is waar vat men thans het begrip millioen heel anders op dan 25 jaar geleden, maar niettemin heeft spr. zijn onderzoek naar de kosten zeer nauwkeurig ingesteld.

Welk een overwegend belang er steekt in een uitbreiding van het productiegebied in ons land, heeft eerst deze oorlog ten volle doen inzien. Daarnaast is van zeer groote beteekenis de verbetering van den waterstaatkundigen toestand. Dit zijn beide zaken van algemeen belang en er is dus alle reden te bepalen, dat het werk op zoo ruim mogelijke schaal door den staat wordt ondernomen. Vandaar dan ook de bepaling van art. 1 inzake de voorziening in een eventueele schade.

Daaronder valt evenzeer een schade, die thans wordt voorzien als die, welke later mocht ontstaan; zoowel de schade aan waterkeeringen als bijv. aan de scheepvaart. Spr. kan niet inzien, dat het amendement-de Muralt-Teenstra dit duidelijker zou zeggen dan de redactie van het artikel. In beginsel bestaat er intusschen niet het minste verschil tusschen spr. en de voorstellers. Spr. gelooft alleen aan een verhooging van de waterstanden aan de Friesche, niet aan de Groningsche kust. Spr. licht deze opvatting aan de hand van kaarten uitvoerig toe.

Spr. breekt hier zijn rede af.

De vergadering wordt daarna verdaagd.

Wordt vervolgd.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Op 25 Maart j.l. heeft voor de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap" de heer J. Coenraad Meischke, hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam, gesproken over „Kaapsch-Hollandsche Huizen uit de 17de en 18de eeuw."

Na een korte inleiding vertelde spreker iets van de vroege geschiedenis van de kolonie aan de Kaap.

Het was Johan van Riebeek, die dit land herhaaldelijk aanbeval als uiterst geschikt voor cultiveering. Hij stelde den directeuren der V. O. C. voor, er een stapelplaats te stichten, die de schepen op de uit- en thuisreis van het noodige zou kunnen voorzien.

Het gevolg ervan was dat v. Riebeek met een kleine vloot uitzeilde, die 6 April 1652 in tafelbaai aankwam. Direct na aankomst werd met den bouw van een fort begonnen, dat niet lang daarna door uitbreiding van de kolonie plaats moest maken voor een grooter, steenen fort; het tegenwoordige kasteel te Kaapstad.

Dit „kasteel", waarin ook het gouverneurshuis zich bevond, was het brandpunt van het leven der jonge kolonie. Vooral zijn het de gouverneurs die veel gedaan hebben voor den bloei der nederzetting. De vele door hun gestichte districten en dorpen dragen nog hun oorspronkelijke namen.

Zulk een historisch dorp is b.v. Stellenbosch, door gouverneur Simon van der Stel gesticht, die er in 1679 de plaats voor uitzocht op ca. 31 mijl afstand van Kaapstad. Van hieruit als centrum begon de gouverneur zijn groote kolonisatieschema, waarbij hij vooral het oog had op de vruchtbare Drakensteinwallei en omgeving. Door gebrek aan menschen konden zijn plannen niet volledig ten uitvoer gebracht worden. De toestrooming van Hugenooten naar de vrije Nederlanden bracht evenwel onverwacht uitkomst. Velen van hun toch vestigden zich op uitnoodiging van H. H. directeuren der V. O. C. in de Kaapkolonie, waar zij na aankomst wijn- en boomgaarden planten als ook tarwe bouwden. Hun hofsteden, thans nog onder de oorspronkelijke namen bekend, behoorden spoedig tot de welvarendste der nederzetting.

Van de bouwwijze der oude kolonisten is weinig bekend. De door hen gebezigde krachten waren meestal slaven, uit Indië of Madagascar aangevoerd. Ook hielden de gouverneurs de door de V. O. C. voor de bouwwerken te Batavia uitgezonden werklieden op, om eerst aan de Kaap voor henzelf te werken.

In de meeste gevallen zijn de kolonisten dan ook hun eigen bouwmeesters geweest. Eerst uit den lateren tijd zijn enkele namen bewaard gebleven. De meest bekende zijn Thibault en Schutte, bouwmeesters, en Anton Anrijts, beeldhouwer. Zij waren tijdgenooten, in Kaapstad woonachtig en werkten veel samen. De niet geringe verdienste van deze mannen is, dat ze op de juiste wijze hebben voortgebouwd op het tot hun overgekomen werk.

Dat werk van de vroegere kolonisten heeft een eigen karakter, dat het best uitkomt in hun woningen. De vormen van het vaderland worden gewijzigd naar de nieuwe voorwaarden van het vreemde land — klimaat en materiaal. Deze ontwikkeling vormt de grondslag van den nieuwen stijl.

Wat het plan betreft, kunnen twee typen onderscheiden worden. Het dak is een eenvoudig zadeldak door topgevels afgesloten. En het zijn juist deze topgevels, die met de stoep, het meest karakteristieke onderdeel vormen. Ze komen overvloedig voor. De oudste zijn eenvoudig, de latere sierlijker. Ze laten zich in drie groote groepen indeelen, wier grenzen echter niet scherp te trekken zijn. Ook komen aan eenzelfde huis combinaties van verschillende typen voor, meestal als gevolg van latere herstellingen.

De opvoedende waarde van deze huizen is ook door het Gouvernement begrepen, die aan enkele ervan een bijzondere bestemming gaf, ze zoodoende blijvend behoudend.

Zoo werd Elsenburg de Gouvernements Landbouwschool en Groot-Constantia de Gouvernements-wijnboerderij.

Aan de hand van een reeks fraaie lichtbeelden had de heer Meischke gelegenheid enkele dezer huizen nader te bezien, waarbij vooral Groot-Constantia, het in 1685 gebouwde landhuis van Gouverneur Simon van der Stel, uitmuntte.

Ook van de meer openbare gebouwen als kerken enz., verschenen enkele interessante voorbeelden op het doek.

Spreker hoopte belangstelling gewekt te hebben voór deze bouwwerken onzer vaderen, opgericht op ruwe stranden, duizenden mijlen van 't eigen land verwijderd en die krachtens hun bijzondere kwaliteiten behooren tot wat hij zou wenschen te noemen: de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst buiten Nederland".

Met een hartelijk woord van dank aan den heer Meischke sloot de voorzitter, de heer Buskens de vergadering.

BOND VAN NED. ARCHITECTEN.

Op 23 Maart j.l. heeft de B. N. A. een buitengewone ledenvergadering in het American-Hotel te Amsterdam gehouden onder leiding van den voorzitter den heer P. J. Houtzagers, die in een rede o. m. zei:

Als ik mij de vraag voorleg, hoe het tienjarig bestaan het best kan worden herdacht, zou dan daarop niet het beste antwoord zijn: „Zie hoe wij onzen weg hebben gemaakt, of wij op dien met tevredenheid mogen terugzien, of de Bond inderdaad het recht van bestaan heeft getoond en tot welke resultaten onze arbeid heeft geleid." Spr. stipte de werkzaamheden aan, die in het bondsleven een voorname plaats hebben ingenomen. Zoo legde o. m. de Bond de verhoudingen vast, die tusschen den bouwmeester en den bouwpatroon, die tusschen hem en zijn kunstbroeders, zijn aannemers en zijn hulppersoneel behooren te bestaan en consolideerde in een eerecode, wat in veler harte leefde n.l. het front maken tegen de straffelooze, den architect onteerende misbruiken van het provisiestelsel, ongeoorloofde concurrentie en onderkruiperij.

In de tweede plaats herinnerde spr. aan de medewerking die de Bond verleende in het tot stand brengen van vereenigingen, die beoogen het behoud van het stedelijk en landelijk schoon; het tegengaan van de ontsieringen van het landschap, het behoud van kunsthistorische monumenten, alsmede die het oprichten van een architectuurmuseum en het in stand houden van een instituut voor hooger bouwkundig onderwijs zich ten doel stelde.

Ook bestudeerde de Bond de vele vraagstukken van den dag op het gebied der bouwkunst in den ruimsten zin en aanverwante kunsten en bracht daarover, waar het pas gaf, zijn adviezen uit.

„Als we onze balans opmaken dan mogen wij m. i. zeggen, dat gij met tevredenheid op uwen weg moogt terugzien, maar dat ook de Bond naar buiten van leven heeft blijk gegeven.

„Mijne heeren! Ik geloof, dat onze invloed grooter is dan wij zelfs mochten verwachten. En daarom past het hier nog eens hulde te brengen aan de heeren Berlage en Ingenohl, die den 19 Februari 1908 samen kwamen om te beraadslagen over 't oprichten van den Bond en daartoe het initiatief namen. Ook wensch ik hulde te brengen aan de heeren De Bazel en Cuypers, die in de moeilijkste perioden de leiding der zaken hebben gehad, met hunne medestanders w. o. in de eerste plaats de secretarissen en gedenken wij den heer C. N. van Goor, en den heer J. Ingenohl, die groote werkzaamheid en een vast en bekwaam beleid hebben ontwikkeld.

Ten slotte M. H. nog een belangrijke vraag met 't oog op onze toekomst.

Waar schuilt eigenlijk de grond van de bereikte resultaten?

Mij dunkt hij ligt in de beginselen, die aan den Bond ten grondslag liggen.

De beginselen neergelegd in de statuten en de eerecode, waarbij wij voor ons zelf de regelen hebben vastgesteld en waarop ieder lid de belofte aflegt; regelen, waardoor de vereischte eenheid wordt verkregen om kracht te ontwikkelen, waardoor een zelfde belang alle leden beheerscht, de rechte samenwerking mogelijk maakt, alle vrees voor botsing van diverse belangen, die alle actiën zwak maakt of vernietigt, uitsluit."

Er blijven nog steeds veel moeilijkheden te overwinnen bij regeerders en publiek. De aannemers met hun Middelbaar Technische scholen bedreigen de architecten meer en meer en zij staan ook sterk.

Bij de behandeling der agenda werd besloten als lid tot het Instituut voor Volkshuisvesting toe te treden.

Tot vertrouwensmannen van den Bond, in de commissie welke tot functie heeft een lijst van architecten op te maken, berekend voor de taak tot het bouwen van arbeiderswoningen, werden gekozen de heeren K. P. C. de Bazel en Jan v. d. Valk.

De commissie zal worden samengesteld uit vertegenwoordigers van den Nat. Woningraad, de M.B.V.A., het Genootschap Architectura en den Bond.

Ten slotte worden de conclusies, opgesteld door de voorloopige commissie voor de fusie tusschen M.B.V.A. en B.N.A., na met algemeene amendementen te zijn aangevuld, aangenomen.

Tot leden in de officieele fusie-commissie werden daarna gekozen de heeren Paul J. de Jongh, Jan de Meijer en Joh. D. Looyen.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG voor den aanleg van een centraal punt (ontspanningsplaats) in het IJ-bosch aan de overzijde van het IJ te Amsterdam. — — — —

Het Bestuur van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" heeft met belangstelling de ontwikkeling van het IJbosch („Vliegenpark") gadegeslagen. Waar dit bosch hoe langer hoe meer tot zijn recht zal komen, daar de begroeiing een zekere wasdom heeft bereikt en de bevolking van den overkant van het IJ steeds groeiende is, leek het het Bestuur gewenscht, dat nu reeds plannen worden beraamd tot een geschikten aanleg van een centraal punt.

Het Bestuur zag dit centrale punt op als een ontspanningsplaats, hoofdzakelijk voor kinderen. Dat wil niet zeggen een een kinderspeelplaats, doch een plaats, waar de kinderen met hunne ouders kunnen verpoozen.

Het Bestuur van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" acht het van groot belang tot de verwezenlijking hiervan mede te werken.

Ons Gemeentebestuur heeft zich met onze gedachten volkomen vereenigd en zoodoende het uitzicht op de verwezenlijking ervan geopend.

De Vereeniging „Kunst aan het Volk" schrijft daarom de volgende ideeën-prijsvraag uit:

Aanleg van een centraal punt (ontspanningsplaats) in het IJbosch.

Art. 1. De keuze van het aan den aanleg te geven karakter wordt vrijgelaten. Alleen moet streng in het oog worden gehouden:

1°. dat het geen park in den gewonen zin, maar meer een bosch is;

2°. dat het bosch ligt te midden van een volkswijk.

Monumentale fonteinen, beeldgroepen en dergelijke mogen dus niet worden toegepast. Een eenvoudig, ondiep bassin, waarin de kinderen hun scheepjes laten varen, is echter wel toegelaten.

Gewenscht worden de volgende eenvoudige gebouwtjes:

a. eenige, aan één zijde open, schuilplaatsen;

b. een verversching slokaal.

De ontwerper is vrij in de plaatsbepaling van het centrale punt.

Verandering in den, op bijgaand plan aangegeven, aanleg is in verband met die plaatsbepaling toegelaten, doch is

't wenschelijk zooveel mogelijk rekening te houden met de reeds tot ontwikkeling gekomen begroeiing.

De thans bestaande groententuintjes worden na den oorlog weder opgeruimd.

Art. 2. Gevraagd wordt:

a. de situatie, schaal 1 tot 200;

b. een perspectievische schets (vogelvlucht), opgehaald uit schaal 1 tot 100.

De teekeningen uitgevoerd in potlood (gekleurd potlood is ook toegelaten). Zij mogen niet opgerold worden verzonden.

Art. 3. Aan de Jury is een bedrag van f 400 beschikbaar gesteld om gedeeltelijk te bestemmen voor drie bekroningen. Bij gebruikmaking door de gemeente van de gedachte van den 1sten prijswinner, zal voor de uitwerking en aesthetische leiding van de uit te voeren bouwwerken (in den meest algemeenen zin) een nadere regeling met hem worden getroffen.

Algemeene bepalingen.

Tot de mededinging worden toegelaten alle Nederlanders.

De inzendingen op deze prijsvraag moeten uiterlijk 6 Mei 1918 's middags vóór 12 uur, vrachtvrij zijn bezorgd aan het Stedelijk Museum, te Amsterdam.

Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.

De ontwerpen moeten worden ingezonden onder een motto, dat op alle, tot de inzending behoorende stukken, moet voorkomen.

De motto's van alle inzendingen zullen in de dag- en vakbladen bekend worden gemaakt.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten envcloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto ..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.

Inlichtingen worden door tusschenkomst van het correspondentie-adres uitsluitend gevraagd aan de jury, p. a. den Secretaris van de jury, den heer P. BINK. Zij kunnen worden gesteld tot 15 April a.s.

De vragen worden met de antwoorden openbaar gemaakt in de vakbladen.

Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der jury zullen alle inzendingen voor tentoonstelling ter beschikking blijven van de Vereeniging; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brandschade en andere schade voor een door den inzender op te geven bedrag.

Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak der Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige bekooning in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen, welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.

De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal vóór de opening van de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eindbesluiten zal de Jury voltallig moeten aanwezig zijn.

Bij ontstentenis van een lid der Jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door het Bestuur van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" worden benoemd.

De Jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen.

Na de uitspraak der Jury zal door haar den naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige, voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Voor zoover dit programma niet nader bepaalt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Regelen voor Nat. Bouwk. Prijsvragen van 1914, ingesteld door het Genootschap „A. et A.", den Bond van Ned. Arch., de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" en de Mij. t. Bev. der Bouwk. vakver. v. Ned. Arch.

De Jury:

J. M. VAN DER MEIJ, Arch.
D. F. TERSTEEG, Tuinarch.
H. C. ZWART, Hoofd der beplantingen bij de diensten der Publ. Werken.
JAN DE MEIJER, Arch.
C. OOSSCHOT, Beeldh.
P. BINK, Secretaris.

Adres: Nieuwe Tolstraat 64, Amsterdam.

Amsterdam, April 1918.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM. — — —

JURY-RAPPORT.

Vervolg (Zie bladz. 111).

No. 88. Homo.

Een beknopt, economisch plan met goede hoofdindeeling; de aanleg van de hal is wat al te ruim opgevat, doch de ligging is gunstig in aansluiting met de beeldenzalen; deze zalen zijn in haar afmetingen niet van een mooie verhouding, de staande verlichting echter is gunstig en meer dan voldoende, zoodat het bedoelde bovenlicht te veel is, en hinderlijk voor de lichtwerking van binnen, zoowel als van buiten gezien; een trap in de voorvestibule van 11 M. is zeker al te breed opgevat; vier opgangen voor de hoofdtrap naar een verdieping waar weinig lokalen gelegen zijn, die door het publiek bezocht worden, is zonder twijfel te veel.

De groep gehoorzaal met raadzaal en directeurskamer is goed van aanleg; de bibliotheek ligt uit de as, ontoelaatbaar in een overigens streng doorgevoerd axiaal plan. De werklokalen zijn gunstig gelegen, door uitspringen zullen sommige minder goed licht hebben. De gangen in de hoekpaviljoens van den achterbouw zijn niet mooi van aanleg, en onvoldoende verlicht; de gewenschte verbinding tusschen middenbouw en zijvleugels in den vóórbouw wordt op de eerste verdieping gemist. Verscheidene loges zullen door uitbouwen belemmering van den lichtinval ondervinden. In het souterrain zijn de beide woningen goed van ligging en indeeling, de fietsenberging en de koffiekamers echter zijn te klein, en de gangen donker.

In het gevelontwerp is de bestemming van het gebouw tot uitdrukking gekomen, terwijl tevens verkregen is een rustige afsluiting van het straatbeeld. De vormgeving bevat wel eenige breedheid en stemming in de groote massa, maar is overigens een niet-doorvoelde toepassing van oorspronkelijk goede architectuur; het stelsel der afgeschuinde pilasters is niet gelukkig; het gevelvlak der hoekpartijen heeft nog een uitspringend middengedeelte, dat door de daarachter gelegen lokaliteiten niet wordt gemotiveerd; de beeldenzalen met wat al te groote glasvakken, komen in den gevel goed tot uitdrukking; de wijze waarop de beeldwerken tegen de attiek, geheel los van de architectuur, zijn opgesteld is niet mooi. Dit ontwerp vond bij de beoordeeling voldoende waardeering, om het een ernstige kans te geven tot de tien gepremieerde te behooren.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 14. Eerste »Heemschut«-nummer 1918.
De noodzaak van een »Heemschut«-wet, met afbeelding.
Uit de geschiedenis van Heemschut.
Het jammerlijk einde van den slimmen houtvester, door P. H. van Moerkerken.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.

ONZE WONING No. 42. Noodwoningen, door Huib Hoste.
Goedkoop materiaal voor kleine-woningenbouw, door J. Schulte Nordholt, met afbeelding.
Verwijdering van vast huisvuil, door Jan Wils, met afbeeldingen.
Woningverbetering XII (vervolg).
Eenige gegevens over het jaar 1917, in verband met gegevens over de jaren 1914, 1915 en 1916.
Berichten, enz.

DE INGENIEUR No. 14. I. Inleiding tot het bezoek van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut van Ingenieurs te brengen op 18 April 1918, aan de nieuwe stapelplaats en houtbereidingsinrichting der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aan de Zeehaven te Dordrecht, door ir. G. J. F. van Vrijberghe de Coningh, met afbeeldingen.
II. De bouw van de houtbereidingsinrichting en de beschoeiing langs de Zeehaven te Dordrecht, door ir. F. M. van Panthaleon baron van Eck, met afbeeldingen.
De aanneming door de Tweede Kamer van het wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, door Ir. R. A. van Sandick.
Het hoogovenplan, door prof. ir. I. P. de Vooys.
Rijvloer met kleine constructiehoogte voor spoorwegbruggen, door ir. K. den Tex, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 14. Wat zijn wij? — Aank. Verg. en Excursies. — Algemeene Vergadering 1918. Rekening en Verantwoording der fondsen 1917. — Balans der fondsen op 31 Dec. 1917. — Uit de afdeelingen. — Vrij Nederland. — Ingezonden. — Vragenbus. — Ledenlijst.

DE AANNEMER No. 14. Bond van Nederlandsche Architecten.
Scheidsrechterlijke Uitspraak.
Polisvoorwaarden.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Derde Nederlandsche Jaarbeurs.

In de op 21 Maart gehouden Algemeene Ledenvergadering der Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland is aan den Raad van Beheer machtiging verleend tot het voorbereiden van een 3de Nederlandsche Jaarbeurs welke te Utrecht zal gehouden worden in het voorjaar van 1919.

Het standbeeld van Jan de Witt.

De onthulling van Jeltsema's bronzen standbeeld van Jan de Witt zal naar de N. Ct. meldt, in het begin van Juni geschieden.

Op de Plaats, waar het 3 Meter hooge standbeeld zal worden neergezet met het front naar den Langen Vijverberg, en ongeveer in het midden van den toekomstigen verkeersweg Gevangenpoort—Kneuterdijk te den Haag, is met het werk voor de fundeering reeds een aanvang gemaakt.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur of Architect (diploma Delft) bij den Woningdienst te Amsterdam. Stukken vóór 22 April 1918 bij den Directeur, Sarphatistraat 92, Amsterdam, die inlichtingen geeft. (1)

— Directeur der Ambachts- en Textielschool te Almelo tegen 1 Sept. 1918. Aanvangsalaris f 2200, klimmend tot f 2600. Eventueel ook benoembaar met 1 October tot Directeur der Burgeravondschool en Avondschool voor Ambachtslieden. Salaris f 400—f 500. Pensioenstorting 7 pCt. Uitvoeringe brieven vóór 20 April aan het Bestuur. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, tegen 1 Mei a. s. Brieven lett. H. D. Boekhandel firma P. B. Nieuwenhuys, Breda. (1)

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 8 Mei 1918,** des namiddags te **2 uur,** zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

het sloopen van het voormalig Muntgebouw met aangrenzende perceelen en het maken van den onderbouw c.a. voor het te stichten Post- en Telegraafgebouw te UTRECHT.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na 24 April 1918 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district, Van de Spiegelstraat no. 3 te 's Gravenhage, aan de Post- en Telegraafkantoren te Utrecht, en is, na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui n°. 28, te 's Gravenhage en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, en door den opzichter der Landsgebouwen H. W. Hooft te Utrecht (Neude).

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 1 Mei 1918, des namiddags te 2 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in de 3de alinea van § 2 van het bestek.

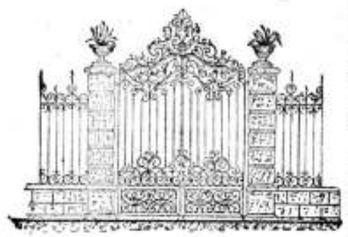
's Gravenhage, 11 April 1918.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

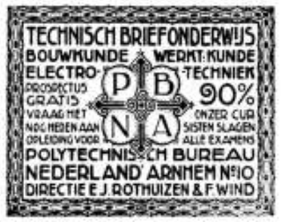

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wenteltrappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19. APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c.i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 20 APRIL 1918. No. 16

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woningnood, Woningbouw, Woningcultuur.

Vervolg (Zie bladz. 58).

Het Woningcongres van den Nationalen Woningraad behoort reeds sedert verscheidene weken tot het verleden, maar van practische gevolgen heeft men, zooals ook wel te verwachten was, nog niet veel gezien. Het congres was eigenlijk niet veel meer dan een herhaling van den noodkreet, die reeds vroeger door den Woningraad was geslaakt, of eigenlijk een koor van noodkreten. Of de conclusiën veel indruk op de Regeering hebben gemaakt, wij gelooven het niet.*) en zoo is dus eigenlijk het eenige, wat van het congres is overgebleven, alweer een nieuwe instelling, bij de veel te vele, die wij reeds hebben, het Instituut voor Volkshuisvesting, dat de boomen, die op het congres zijn opgezet, waarschijnlijk verder zal besproeien met stroomen van welsprekendheid, maar ons evenmin uit het moeras zal kunnen trekken, als de Nationale Woningraad dit vermocht.

Het heeft er wel iets van of wij de eigenschap, een nuchter, practisch volk te zijn min of meer hebben verloren; die eigenschap zou ons nu uitnemend te pas komen, maar er was ook in de op het congres uitgebrachte praeadviezen niet veel van te bemerken.

Slechts twee van de vijf inleiders hebben maatregelen besproken, die meer of minder direct een practische oplossing van het woningnoodvraagstuk beoogden; en merkwaardig genoeg, het waren juist deze inleiders de heeren Wibaut en Dr. van der Waerden, wier voorstellen op het congres het scherpst gecritiseerd werden.

*) Deze veronderstelling wordt o.i. bevestigd door hetgeen dezer dagen bekend werd, omtrent het indienen, door de Regeering, van een Wetsontwerp ter voorziening in den woningnood. Red.

De heer Wibaut had als uitgangspunt de voorziening in de schaarschte der bouwmaterialen genomen. Wij zouden voorzeker vrij wat minder in de klem zitten, wanneer daarop iets gevonden kon worden, maar, zooals wij reeds vroeger opmerkten, de moeilijkheden, verbonden aan de verwezenlijking van 's heeren Wibaut's denkbeelden zijn niet gering te schatten. Hij heeft ze in zijn praeadvies weten te ontgaan, door zich te bepalen tot het aangeven dier denkbeelden, zonder zich te begeven in een nadere beschouwing van de wijze, waarop de Regeering tot toepassing zou moeten overgaan. Had hij dit gedaan, had hij, gelijk de heer Van der Waerden zijn denkbeelden tot practische voorstellen uitgewerkt, dan zou het hem evenzoo gegaan zijn als laatstgenoemden inleider. Hij zou in het slot van zijn praeadvies zelf de onuitvoerbaarheid zijner voorstellen hebben aangetoond.

Vooral van de voorstellen van Dr. van der Waerden, die op sociaal-technisch gebied meermalen blijk heeft gegeven van een scherpen kijk op menschen en dingen, is het jammer, want in het door hem als redmiddel aanbevolen normalisatie-stelsel zit ongetwijfeld op zichzelf veel goeds, niet alleen als noodmaatregel, maar ook onder meer normale omstandigheden. Het is in overeenstemming met den geest des tijds en behoeft uit bouwkunstoverweging niet te worden verworpen; integendeel het verdient de volle aandacht van den architect van onzen tijd. De inleider is echter in zijn ijver in de fout vervallen, een onmiddellijke invoering, in de bestaande omstandigheden, als een voor de hand liggende en uitvoerbare zaak voor te stellen en dit heeft velen aan

den ernst van zijn betoog doen twijfelen. Zou hij zelf werkelijk aan de mogelijkheid hebben geloofd, dat een centraal lichaam het zou hebben klaargespeeld, om in 1 jaar en 9 maanden 30 à 40.000 woningen bewoonbaar af te leveren?

Nog afgezien van de reusachtige moeilijkheden van het bij elkander krijgen der vereischte materialen, die door dezen inleider niet geteld schijnen te worden, heeft hij blijkbaar van de voorbereiding der normalisatie een zeer onvolledig begrip. Voor het ontwerpen der algemeene typen van normaalwoningen achtte hij aanvankelijk bijvoorbeeld één maand tijds voldoende, maar bij nader inzicht stelde hij daarvoor twee maanden, met het oog op den tijd noodig tot het verkrijgen van opgaven der locale behoeften van de verschillende gemeenten. Vervolgens stelt hij drie maanden voor de volledige détailleering der normaalschema's tot in de geringste onderdeelen. Men zou bijna veronderstellen, wat toch naar wij meenen niet zoo is, dat de inleider geheel vreemdeling was op het gebied van woningbouw en op dat van gemeentelijke administratie, althans de werkelijke toestanden op beiderlei gebied geheel uit het oog heeft verloren.

Voor het ontwerpen van eenige woningtypen zal weliswaar, op elk architectenbureau, twee maanden een voldoende tijd zijn, maar men staat voor een geheel ander en geheel nieuw vraagstuk, wanneer het normaaltypen moeten zijn, die zonder meer voor ons geheele land, ook al is dat niet groot, bruikbaar moeten wezen. Maar gesteld eens, dat een vindingrijk bouwmeester, die reeds veel ervaring in woningbouw bezat en over al de gegevens beschikte, die de Nationale Woningraad nu nog niet eens bij elkander heeft weten te krijgen, in staat was, op het papier, een of eenige goede normaaltypen te voorschijn te brengen, hoe heeft de inleider zich dan wel de détailleering voorgesteld?

Onzes inziens levert die nog oneindig meer bezwaren op dan het ontwerp der woningen zelf, want wanneer men het normaalstelsel tot in de geringste onderdeelen wil doorvoeren, en dat is, meenen wij, een onafwijsbare eisch, dan is men er nog op verre na niet, wanneer men van alle onderdeelen nauwkeurige werkteekeningen met alle ingeschreven maten heeft gereed gemaakt en alle vernuftige combinaties, die met deze onderdeelen saam te stellen zijn, grondig heeft overwogen. De architect toch, zal bovendien de bouwindustrie, die deze onderdeelen moet vervaardigen en leveren, voor het grootste deel moeten organiseeren en dit lijkt ons een taak, waarbij het ontwerpen en detailleeren der woningtypen zelf slechts een kleinigheid is.

Tot proefnemingen leent het normalisatie-stelsel zich uiterst moeilijk en de industrie zal zeker het risico van proefnemingen niet gemakkelijk vrijwillig aanvaarden, tenzij men haar waarborgen kan geven wat betreft de uitkomsten, en dat is alleen denkbaar, wanneer het stelsel zoodanig in elkaar gezet en uitgewerkt is, dat alle mogelijkheden en gevolgen, die zich kunnen voordoen, met voldoende zekerheid vooruit berekend kunnen worden, zoodat het risico niet grooter is dan gewoonlijk in elke industrieele onderneming.

De normaliseering van den woningbouw moet zich onvermijdelijk uitstrekken over alle industrieën, die daarbij betrokken zijn en daarom is zij geen zaak, die men zoo maar eens even kan decreteeren en in eenige maanden in werking brengen. Wij durven er zelfs geen slag in te slaan, hoeveel jaren er zullen moeten verloopen, aleer voorstellen als die van Dr. van der Waerden voor onmiddellijke verwezenlijking vatbaar zullen zijn.

Het pleidooi voor de normalisatie is dus op niets uitgeloopen. Door al te practisch te willen zijn is het plan onpractisch en volkomen onbruikbaar geworden. En wat het meest te betreuren is, in plaats van de normalisatie-idee te propageeren, heeft dit betoog veeleer gestrekt, om er de menschen afkeerig van te maken, een afkeer, die bij de meerderheid niet is weggenomen door de betuigingen van instemming van de heeren Berlage en De Bazel, omdat die betuigingen slechts betrekking hadden op de aesthetische zijde van het vraagstuk en de practische zijde onaangeroerd lieten.

Slot volgt.

* * *

WETSVOORSTEL TER VOORZIENING IN DEN WONINGNOOD.

Bij de Tweede Kamer is ingediend een wetsontwerp ter voorziening in den woningnood. Aan de memorie van toelichting is het volgende ontleend:

De berichten, welke den laatsten tijd de regeering hebben bereikt omtrent de Volkshuisvesting, spreken alle van toenemende moeilijkheden en van stijgenden nood. Reeds lang verlaten krotten, waarin een menschelijk bestaan niet meer mogelijk is, worden thans weder bewoond, terwijl helaas nog niet valt te zeggen, dat de nood zijn hoogtepunt heeft bereikt.

De oorzaken hiervan op te sporen zou uit een sociaal oogpunt belangwekkend zijn, maar de regeering meent zich van causaliteits bespiegelingen te moeten onthouden en alleen te moeten onderzoeken wat te doen staat om uitkomst te geven. Krachtens de Woningwet worden nog steeds voorschotten verleend, maar hier liggen dikwijls vele moeilijkheden.

Om in de noodgevallen te voorzien zijn op korten termijn uitvoerbare en veel minder kostbare plannen noodig. Er moeten noodwoningen opgericht worden daar waar de nood zoo is, dat niet gewacht kan worden op definitieve plannen. Ook de z.g. semi-permanente woningen zullen in menig geval uitkomst kunnen bieden. Zal de noodtoestand worden weggenomen, dan moet de regeering de macht hebben trage of onwillige gemeenten te dwingen en het rijk moet in ruime mate de gemeenten bijspringen.

De Woningwet is voor dezen nood niet berekend, waarom de regeering meent een voorziening te moeten voorstellen, waarvan het tijdelijk karakter blijkt uit art. 6.

Volgens deze regeling zal de Kroon de bevoegdheid krijgen gemeenten aan te wijzen, die voorzieningen moeten treffen. Kan in den nood voorzien worden door de Woningwet, dan verdient dit de voorkeur. In welk soort woningen die voorzieningen zullen moeten bestaan zal afhangen van den nood en van den aard der bevolking. Voor personen, die na den oorlog weder zullen vertrekken zullen allereenvoudigste woningen kunnen gebouwd worden, terwijl voor andere meer geschikte woningen zullen vereischt zijn.

Het staat intusschen voor de regeering vast, dat de noodwoningen een zeer tijdelijk karakter moeten hebben. Daarnaast moet echter terstond een plan voor definitieve voorziening ter hand worden genomen.

Nu de nood zóó dringt moet over ernstige bezwaren worden heengestapt en moet het centraal gezag de bevoegdheid worden gegeven voor te schrijven wat gedaan moet worden.

Deze gedachte ligt ten grondslag aan het wetsontwerp.

De gemeenten kunnen toepassing van art. 1 voorkomen door alsnog vrijwillig de noodige plannen te maken. Wat het geldelijke betreft, zullen zij daardoor niet achterstaan bij de gemeenten, die gedwongen worden, maar volgens art. 3 uit 's rijks kas ontvangen 90 pct. van de kosten. Het is de bedoeling dit geld niet als voorschot te verstrekken. Ten aanzien van de onvermijdelijke noodvoorzieningen kan van aflossing niet wel sprake zijn. Van de huur, opbrengst van afbraak en verkoop van den grond moet het rijk 9/10 ontvangen. De regeering meent dat met f 15.000.000 wel in den ergsten nood voorzien zal kunnen worden. De baten laten zich echter bezwaarlijk becijferen. Art. 5 geeft de regeering de bevoegdheid te dwingen tot een definitieve voorziening naast de noodvoorziening. Een woningtelling en een woningbeurs zullen hiervoor onmisbaar kunnen zijn. Zijn de gemeentefinanciën reeds te zwaar belast, dan zal ook hiervoor rijkssteun gegeven worden. Voor de uitvoering van deze regeling is een afzonderlijke dienst noodig, de woninginspectie van het staatstoezicht op de volksgezondheid is reeds met werk overladen, zoodat, wanneer deze noodregeling haar doel wil bereiken, de minister de beschikking moet hebben over een deskundig ambtenaar met eenige helpers, terwijl overleg met de woninginspectie op den voorgrond moet staan.

Ook zal hij zijn aandacht moeten geven aan de moeilijkheden die de materialen bieden en moeten streven zoowel naar tijdig beschikbaar komen van de noodige materialen als naar het meest economische gebruik ervan. De minister van binnenlandsche zaken zal dan ook uitsluitend met de uitvoering zijn belast.

N. R. Ct.

Het Zuiderzee-debat.

Vervolg (Zie bladz. 116).

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee en daarbij de moties van de heeren:

1°. De Muralt en Bongaerts, om de Kamer als haar oordeel te doen uitspreken, dat bij eventueele drooglegginge van één of meer gedeelten van de Zuiderzee de dijken van alle inpolderingen zoodanige afmetingen zullen moeten verkrijgen, dat zij in staat zullen moeten verkrijgen, dat zij in staat zullen zijn den hoogst bekenden stormvloed, die ooit in de Zuiderzee is voorgekomen, volledig te keeren;

2°. Albarda, om de wenschelijkheid uit te spreken, dat de regeering alsnog een onderzoek instelt naar de mogelijkheid om van de provinciën aan de Zuiderzee gelegen en van de grondeigenaren in die provincien, voor zoover hun ten gevolge van de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee geldelijke voordeelen zullen te beurt vallen, bijdragen vorderen.

De algemeene beschouwingen worden voortgezet.

De Minister van Waterstaat (de heer Lely) zet zijn afgebroken rede voort. Hij behandelt de quaestie van aanslibben en opslibben. Voor den bodem van de Zuiderzee was de opslibbing van groote beteekenis. Volgens den heer Mansholt zou de Zuiderzee op den duur op die wijze vanzelf zijn gedempt. De heer Leemans heeft dit vraagstuk behandeld in de Instituutsvergadering van 1887. Spreker brengt aan diens verdiensten voor de plannen tot droogmaking van de Zuiderzee hulde. Duizend jaar zijn noodig geweest om de sliblaag 1 meter te verhoogen, zoodat 10.000 jaar noodig zouden zijn voor de demping.

Wat het denkbeeld aangaat om een dijk te maken van Wieringen naar Friesland, werd het bezwaar geopperd, dat daardoor de IJsel zou worden opgesloten en het IJselmeer op sommige plaatsen worden opgeslibt. Er zouden daarvoor echter 3000 jaren noodig zijn. Bij ongelijke neerzetting kan men het slib zonder moeite wegbaggeren.

Al leidt men den IJsel naar de Waddenzee, dan kan men deze toch niet opslibben door het IJselslib. Veel beter is de natuurlijke aanslibbing van uit zee te behouden. Toch moet men zich ook daarvan niet te groote verwachtingen vormen. Daartoe is die aanslibbing alweer te gering. Spreker maakt dit duidelijk door een kaart, die hij op een bord achter de ministertafel heeft opgehangen. Door indijking en droogmaking zal men de Waddenzee in land moeten herscheppen. In de eerste plaats komt het Amelander Wad daarvoor in aanmerking, waartoe reeds een concessie-aanvraag aanhangig is. Het zou echter ook van staatswege kunnen geschieden. Voorts kan men de Lauwerzee droogmaken. (Spreker geeft de polders aan door gekleurde stukjes papier op de kaart te spelden.) Wil men verder gaan, dan kan men op dezelfde wijze het Terschellingerwad en het wad tusschen Tessel en Vlieland droogmaken. De bodem bestaat daar echter bijna uitsluitend uit zand.

Heeft men dan nog niet genoeg, dan kan men het gedeelte vóór Harlingen droogmaken.

Voor de droogmaking van het zuidergedeelte geeft spreker een andere kaart, die den geologischen toestand van den Zuiderzee weergeeft. Wil men meer droogmaken dan voor 't oogenblik is voorgesteld, dan komt daartoe in de eerste plaats in aanmerking het Enkhuizer Zand. Spreker meent, dat dit in de uitvoering van de droogmaking zal worden opgenomen. Heeft men behoefte aan nog meer land dan de 200,000 H.A., die thans zullen worden drooggemaakt, dan kan men nog een dijk maken van Stavoren naar Oudemirdum, en dan blijft het IJselmeer van 100,000 H.A. over. In de droogmaking van het Wieringermeer zijn de groote hoeveelheden klei, die daar liggen, niet opgenomen, omdat daar een der diepste geulen ligt. Hetzelfde geldt voor het z.g. Val van Urk. Voor alles is echter noodig het maken van den z.g. afsluitdijk. De droogmaking moet daarop volgen.

De grondslag van dit plan heeft nog meer beteekenis gekregen na den storm van 1916. De dijk moet zoo gemaakt worden, dat er menschelijkerwijze geen vreses bestaat voor doorbraak. Hij moet voldoende breedte en hoogte hebben. De heer Teenstra acht den dijk niet hoog genoeg met het oog op de stormvloeden bij de Groninger kust. Maar daar zijn de stormvloeden veel hooger dan in dit gebied. De staatscommissie heeft bij de bepaling van de hoogte van den dijk juist gelet op den Drechterlandschen dijk, waarop de heer De Muralt wees, en men heeft de maximum hoogte te Andijk aangenomen voor den nieuwen dijk. De maten van 5.20 en 5.60 M. aan de West- en de Oostzijde zijn algemeen als voldoende aangenomen, getuige het rapport van den ingenieur De Blocq van Kuffeler in 1914. Daarbij komt, dat de Drechterlandsche dijk bij Andijk zoo ongunstig mogelijk ligt wat betreft de windrichting en ook omdat er daar een diepe geul langs loopt.

De hoofdingenieur van den provincialen waterstaat in Noord-Holland heeft een algemeen schema gegeven van de hoogte der dijken langs de Zuiderzee (in De Ingenieur van 27 October 1917), waarbij hij tot de conclusie komt, dat voor het kleine gedeelte van den dijk tusschen Medenblik en Enkhuizen een verhooging van 1 Meter noodig is. De staatscommissie heeft dus een juisten maatstaf aangegeven. De storm van 1916 heeft echter een zeer juiste waarschuwing van de natuur gegeven om bij de eischen, die men stelt, aan den veiligen kant te zijn. Spreker zou er dus geen bezwaar in zien, den dijk hooger te maken dan de staatscommissie aangaf en kan zich dus vereenigen met de motie-De Muralt.

Wat den Waterlandschen dijk aangaat, na de afsluiting zal men lager waterstanden kunnen verwachten dan thans. Met een dijkshoogte van 1.50 Meter zal men daar dus kunnen volstaan. Hoewel spreker met de motie instemt, heeft hij voor de grondgedachte geen sympathie. Die grondgedachte is: een dijk kan altijd instorten en daarom moet men niet één enkelen dijk maken, maar meer. Maar als dat juist is, dan moet men eerst beginnen met den afsluitdijk, alvorens te gaan inpolderen.

Bovendien zal niemand eraan denken, eenvoudige inundatiedijken of polderringdijken op zeedijkshoogte te maken. Dat is nergens geschied in Noord- of Zuid-Holland. In 1916 heeft ons groot gevaar gedreigd tusschen Muiden en Am-

sterdam, waardoor de polder van Watergraafsmeer en van Haarlemmermeer dreigde onder te loopen. Daarom komt men veel beter tegemoet door een afsluitdijk te maken dan daar ter plaatse een tweeden dijk te leggen. Spreker meent echter 50 c.M. te kunnen gaan boven den geprojecteerden aanleg van den weerdijk, maar niet verder. Beter is het, de millioenen te besteden aan versterking van de 30 K.M. langen afsluitdijk dan aan de 200 K.M. weerdijken.

Spreker komt nu tot de quaestie der afwatering. Den heer Teenstra verwijst hij naar de nota's der Zuiderzeevereeniging omtrent deze quaestie en naar het oordeel van den heer Deking Dura, dat door bemaling aan de bezwaren der afwatering kan worden tegemoet gekomen, waarbij de afsluiting dus een groot voordeel biedt.

Verwacht kan nu worden, dat in de toekomst het geheele Noordoosten bemalen zal worden.

Wat de verkaveling van de polders aangaat, spreker acht uit practisch oogpunt — b.v. voor het gebruik van maalmachines — de rechte verkaveling de beste, maar men heeft daarbij niet noodig de eentonigheid van de Haarlemmermeer, waar alles rechthoekig op elkaar staat. Met enkele diagonaalwegen kan men de eentonigheid breken, maar de kavels zelf moeten rechthoekig blijven. De qualiteit der gronden zal gelijkwaardig zijn met de beste gronden in den IJpolder en in het Noorden van Groningen.

Wat de uitgifte van die gronden betreft, daarvan zal een nadere studie moeten worden gemaakt. We staan op dit oogenblik daaromtrent zoo vrij mogelijk. De wet geeft daaromtrent geen enkele aanwijzing.

Wat de motie-Albarda aangaat, spreker vraagt, of daarin ook niet de waterschappen dienen opgenomen.

Voorts wijst hij erop, dat de voordeelen niet alleen van geldelijken aard zijn. Wie door de afsluiting volkomen veilig is, geniet ook een groot voordeel. Tegen een onderzoek bestaat echter principieel geen bezwaar. Maar voor het denkbeeld zelf gevoelt spreker weinig. Door de rivierverbetering is ook de veiligheid der landen achter de dijken zeer bevorderd. Toch heeft men van de polders geen bijdragen gevorderd. Ook bij de Maaskanalisatie en den aanleg van spoor- en tramwegen heeft men geen bijdragen gevorderd van de grondeigenaren, die daarvan hebben geprofiteerd. Trouwens, ook anderen dan grondeigenaren profiteeren van zulke werken. Overigens is het de richting van de staatsbemoeiing van den laatsten tijd om de afwatering te verbeteren in het belang van de grondeigenaren.

Over de motie-De Muralt heeft spreker reeds uit technisch oogpunt gesproken. Hij stelt echter de vraag, of het geven van een advies in dezen vorm wel geheel juist is. Niet de Kamer heeft een advies te geven aan een deskundige commissie, maar omgekeerd. Tegen het geven van een advies op zich zelf bestaat echter geen bezwaar.

De Minister van Oorlog (de heer De Jonge) bespreekt het wetsontwerp uit een oogpunt van defensie. Het ontwerp is toegejuicht, maar spreker kon daaraan niet mededoen. Uit defensie-oogpunt heeft dit ontwerp groote bezwaren. Door den afsluitdijk wordt een acces gemaakt naar het uit strategisch oogpunt tot dusver meest veilige deel van Nederland, het hart, de voorraadschuur van Holland in oorlogstijd. Tot dusver was dat hart alleen door de waterlinie te bereiken. Het maken van den afsluitdijk moet dus leiden tot een stelsel van verdedigingswerken op Wieringen en bij de Friesche kust.

Het droogmaken heeft nog andere nadeelen voor de defensie, met name de Zuidwestelijke en de Oostelijke inpolderingen. De eerste maken van het zeefront van Amsterdam een landfront, zoodat de verdedigingswerken daar met 8 K.M. moeten worden verlengd, tot Marken, en met mitrailleurs bewapend. Ernstiger nog is het gevaar van de Oostzijde, waar de waterlinie niet meer zal aansluiten aan de Zuiderzee en inundatie van de inpoldering uit het IJselmeer veel langer zal duren dan uit de Zuiderzee. Aan die inundatie zal dan ook een groot bezwaar verbonden zijn. Dit bezwaar is ondervangen door water van de Noordzee ter plaatse te brengen. Men krijgt dan echter een inundatie met zout water. Inderdaad tast dan ook dit plan de grondslagen van ons defensiestelsel aan. Het spreekt vanzelf, dat de regeering maatregelen heeft gemeend te moeten nemen om onze landsverdediging zeker te stellen.

Daarom moeten er volgens art. 7 defensiewetten gemaakt worden, alvorens met de droogmaking kan worden begonnen. Men heeft daartegen het bezwaar gemaakt, dat het departement van oorlog de zaak op de lange baan kan schuiven. Dit bezwaar heeft spreker ondervangen door aan art. 2 een alinea toe te voegen, volgens hetwelk die wetten binnen 2 jaar door het departement van oorlog moeten zijn ingediend. Men heeft voorts het bezwaar geopperd, dat uit art. 6 spreekt zeker wantrouwen in den wetgever van de toekomst. Wantrouwen tegen de Kamer bestaat echter niet bij spreker, maar hij beschouwt het artikel van waarde als een pro-memoriepost. Als zoodanig heeft hij echter het artikel niet noodig. Defensiewerken blijven noodig, als men nieuwe accessen maakt, maar het artikel kan gerust uit de wet verdwijnen. Met de strekking van het amendement-IJzerman kan spreker zich dus vereenigen.

De minister van oorlog, de heer De Jonge, vervolgt zijn rede in de avondvergadering.

Een waarborg als in een papieren artikel heeft spr. niet noodig: den grootsten waarborg voor den minister biedt deze wet zelf, want daaruit spreekt een andere geest dan het bekende „het geeft toch niets, we kunnen toch niets".

De heer Albarda (S. D. A. P., Enschedé) repliceert. Naar aanleiding van 's ministers opmerkingen voegt hij in zijn motie achter het woord „grondeigenaren" de woorden „en anderen" in.

Daarna repliceert de heer De Muralt (U.-L., Oostburg), die zijn motie nader verdedigt o.a. tegen de beschouwingen van prof Visser in het Handelsblad, doch zich in overleg met den heer Bongaerts bereid verklaart de motie in dien zin te wijzigen, dat zij luidt: de Kamer, van oordeel, dat bij eventueele drooglegging van een of meer gedeelten der Zuiderzee de dijken van alle inpolderingen zoodanige afmetingen zullen moeten verkrijgen, dat zij in staat zullen zijn den hoogst bekenden stormvloed, die ooit op de Zuiderzee is voorgekomen, volledig te keeren, als de afsluitdijk geruimen tijd over groote lengte is doorgebroken of de sluizen het begeven, gaat over tot de orde van den dag. Spr. wenscht, dat over deze motie wordt gestemd in een volle Kamer, doch niet hedenavond omstreeks 12 uur wordt aangenomen zonder hoofdelijke stemming in tegenwoordigheid van den minister en enkele leden, van wie nog sommige slapen.

De Voorzitter verzoekt spreker zich niet op deze wijze over zijn medeleden uit te laten.

De heer Bongaerts (R.-L., Roermond) repliceert en zet nader de bedoeling uiteen van de gewijzigde motie. De meerdijken moeten in staat zijn bij stormvloed het water te keeren, als de afsluitdijk daartoe niet meer in staat is.

De Minister dupliceert. De hoogte van de meerdijken en den afsluitdijk is in de wet niet genoemd. Na uitvoerig technisch onderzoek zal deze worden vastgesteld. De motie-de Muralt is thans geheel van karakter veranderd; thans moeten de binnendijken alleen in staat zijn, het inundatiewater te keeren. Spr. heeft daartegen geen bezwaar. Des te eerder wil hij de meerdijken wat meer verhoogen, omdat dan ook meer zal kunnen worden ingedijkt.

De algemeene beschouwingen worden gesloten.

De stemming over de moties wordt bepaald op Donderdag na de pauze.

Bij artikel 1 trekt de heer De Muralt een amendement in door hem met den heer Teenstra ingediend.

De heer Bongaerts licht een amendement toe, strekkende om vrijheid te behouden omtrent de volgorde, waarin tot de uitvoering der verschillende droogmakerijen zal worden overgegaan.

De Minister neemt het amendement over.

Artikel 1 wordt aangenomen z. h. s.

Te 11.45 wordt de vergadering verdaagd.

Wordt vervolgd.

Prijsvragen.

INSTITUUT VOOR BOUWKUNST.

Het Instituut voor Bouwkunst schrijft de volgende prijsvragen uit:

A. Een ontwerp voor een stempel.

De teekening in zwart en wit van een stempel groot 4 cM. diameter, waarin het karakter van het Instituut (zie bijgaand uittreksel der Statuten) wordt uitgedrukt en waarin op duidelijke wijze de naam „Instituut voor Bouwkunst" voorkomt. (De teekening te maken op het dubbele der ware grootte, dus 8 cM. diameter.)

Als eerste prijs wordt uitgeloofd 50 gulden, als tweede prijs 25 gulden.

B. Een ontwerp voor een briefhoofd.

Het brievenhoofd moet uitgevoerd een lengte hebben van 20 cM. en een hoogte van 5 cM. (de teekening in zwart en wit te maken op de dubbele grootte) en bevatten de volgende tekst:

Instituut voor Bouwkunst, gevestigd te 's-Gravenhage, opgericht 1917.

Overigens in de versiering het karakter van het instituut uit te drukken.

Uitgeloofd wordt een eerste prijs van 50 gulden en een tweede prijs van 25 gulden.

De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:

S. Moulijn, Secretaris van de Vereeniging ter bevordering der Grafische Kunst.

Huib Luns, Hoofdleeraar Rotterdamsche Academie.

Jan Stuijt, Lid van het Bestuur van het Instituut, Bezuidenhout 195, Den Haag.

Algemeene bepalingen.

Alle stukken worden vrachtvrij ingewacht voor of op den 18 Mei 1918 aan het Secretariaat van het Instituut, Bazarstraat 5, te Den Haag.

Elke inzending te voorzien van een motto en gesloten naambrief en een dito correspondentie-adres.

Op de buitenzijde dezer brieven moeten respectievelijk de woorden Naambrief en Correspondentie-adres voorkomen en moet het motto van het ontwerp herhaald worden.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken voor de uitspraak der Jury.

Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van het Instituut voor te stellen de prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

De mededinging staat open voor alle Nederlandsche en in Nederland aanwezige kunstenaars.

De ingekomen antwoorden zullen tentoongesteld worden, het juryrapport zal ter inzage liggen en de bekroningen zullen worden uitgereikt op de algemeene Jaarvergadering van het Instituut voornoemd en alle mededingers zullen door middel van hun correspondentie-adres tijdig bekend worden gemaakt met tijd en plaats dezer tentoonstelling.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van het Instituut, de niet bekroonde worden franco aan de correspondentie-adressen teruggezonden binnen een maand na bovenbedoelde tentoonstelling.

Het Instituut behoudt zich het recht voor de bekroonde en eventueel eenige niet bekroonde antwoorden in haar orgaan of op andere wijze te doen reproduceeren, binnen de termijn die voor de terugzending is bepaald.

Inlichtingen worden schriftelijk gevraagd tot 27 April a.s. aan het adres van laatstgenoemd Jurylid en beantwoord in de bladen waarin dit programma wordt gepubliceerd.

Alle inzendingen zullen tot een bedrag van f 50 per stuk verzekerd worden.

Programma's op franco aanvrage zoolang de voorraad strekt gratis verkrijgbaar aan het bureau van het Instituut.

Uittreksel Statuten.

Het Instituut stelt zich ten doel:

de beoefening en de belangstelling voor de Bouwkunst in den ruimsten zin te bevorderen en zal trachten dit doel te bereiken door:

het uitgeven van periodieken,
het houden van vergaderingen,
het houden van voordrachten en tentoonstellingen,
het organiseeren van excursies,
het uitschrijven van prijsvragen,
het uitgeven van bekroonde ontwerpen en verhandelingen,
het bevorderen van het onderwijs en alle andere wettige middelen die daartoe kunnen leiden.

Het Bestuur van het Instituut voor Bouwkunst,
Prof. H. BRUGMANS, Voorzitter.
Mr. A. FREDERIKS, Secretaris.

's-Gravenhage, April 1918.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE.

Aan de inzenders der ontwerpen No. 32 motto „Ideaal", No. 80 motto „Herleving" en No. 86 motto „Hanny", wordt medegedeeld, dat na verzending aan de opgegeven correspondentie-adressen, de ontwerpen als niet-bestelbaar zijn terug gekomen.

Tevens wordt bericht aan den inzender van het ontwerp No. 108 motto „Doet nuttig werk", dat poststukken aan het (onvolledige) correspondentie-adres te 's-Gravenhage verzonden, als onbestelbaar terug kwamen.

Genoemde vier ontwerpen liggen ter beschikking van de inzenders aan de Rijks-Academie, Stadhouderskade 86, Amsterdam.

De Secretaris der Jury.
PAUL J. DE JONGH.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM. — — —

JURY-RAPPORT.

Vervolg (Zie bladz. 118).

No. 101. De bruid der materie.

Het plan is te grootsch en te kostbaar van opzet, met veel ruimteverspilling aan de hallen en gangen; het terrein is geheel bebouwd, terwijl nog de begrenzing aan de noordzijde, door het uitbouwen der gehoorzaal overschreden is. Voor den dienst is het plan te uitgebreid, te wijdloopig geworden; de hal met gangen en beelden- en modellenzalen vormen overigens een monumentaal geheel; de voordrachtzalen liggen te veel verspreid, twee van deze zalen in den

achterbouw zijn niet mooi gelegen en ongunstig verlicht, de afrondingen aan de corridorzijde zullen onaangenaam van effect zijn.

De werklokalen zijn goed gelegen, een der ateliers ondervindt lichtbelemmering door aangrenzenden uitbouw; het leggen van treden in de zaal w. is bezwaarlijk; de werkplaats a. is van de tuinzijde niet bereikbaar.

De bibliotheek is overdadig groot pl.m. 300 M². waar 160 M². is gevraagd. De beide hoofdtrappen maken betrekkelijk weinig deel uit van den aanleg van de hal en omgeving; de overige trappen zijn te ondergeschikt behandeld en te weinig in aantal voor een gebouw van deze uitgebreidheid. Het verdeelen der loges over drie hoog gelegen verdiepingen is niet toelaatbaar.

De fietsenberging is te klein; de indeeling van het souterrain is goed; de koffiekamers zijn te klein.

Het gevelontwerp is zonder twijfel belangrijk, het spreekt van bijzondere kwaliteiten en van decoratief talent, maar een talent waarvan in dit geval geen juist gebruik gemaakt is; het geheel is te kostbaar; te pompeus, maar noch waardig, noch voornaam geworden; de rustige tusschenpartijen zijn in tegenspraak met de al te overladen middenpartij, waarvan de bekroning, een bewerkte rots gelijk, geen aesthetisch effect belooft; de ruimte in dien 60 M. hoogen bouw is bovendien als volkomen nutteloos te beschouwen.

In dit ontwerp is de werking van het geheel in verband met het stadsbeeld niet voldoende overwogen.

No. 102. Maximum in minimum.

Dit ontwerp, waarbij blijkens de toelichting het minimumkostbare als uitgangspunt is genomen, heeft zeker de verdiensten van beknoptheid en eenvoud, welke verdiensten echter voor een groot deel worden teniet gedaan door de gebreken, die de al te nuchter opgezette plattegrond aankleven. Het geheel is onsamenhangend en mist in den architecturalen opzet alles, waardoor een plan aantrekkelijk kan worden gemaakt; begrip van ruimteontwikkeling is hier uitgesloten. De maten van nagenoeg alle vertrekken zijn kleiner genomen dan als p.m. in het programma is voorgeschreven; de administratie staat ingeschreven 60 M²., is slechts 30 M².; de studievertrekken t. zijn 12 en 16 in plaats van 25 M².; de bibliotheek 115 in plaats van 160 M². De werklokalen liggen goed, maar zijn aanmerkelijk dieper dan breed, wat schade doet aan de bruikbaarheid; de beelden- en de modellenzalen liggen ongunstig in het plan, en zijn slecht van verhouding en verlichting. De vóórvestibule is te klein; de aanleg van de hal is niet mooi; twee der voordrachtzalen bij de hal zijn goed gelegen.

De loges aan de daktuinen ondervinden lichtbelemmering; het onderbrengen van de drukkerij op de zolderverdieping, dus buiten de afdeeling waartoe die behoort, is niet goed.

Het gevelontwerp vertoont eenheid, maar is overigens vrij zwak en te fantastisch geworden voor een ernstig bedoeld gebouw; de doorloopende ruitenverdeeling vindt geen motiveering in het plan; enkele geestige détails worden gewaardeerd.

No. 112. Mars.

Een wel-bestudeerd, mooi opgezet plan; de groepeering van de hal met hoofdtrap, de beelden- en modellenzalen leveren een schoon geheel, waarbij de ruimteontwikkeling wel in overweging is genomen; de verdeeling der neventrappen is goed. De ligging van de werklokalen aan de binnentuinen moet, ten opzichte van den vrijen lichtinval, worden afgekeurd; uit tal van andere ontwerpen moge blijken, dat het ontwerpen van tweemaal twee vleugels naar de noordzijde gericht, niet noodig was om goed gesitueerde en goed verlichte werklokalen te verkrijgen; de uitsprong van den middenbouw aan den noordgevel en de tuingebouwen zullen hinderlijk zijn voor de verlichting der nabij gelegen ateliers. De ruimte voor de administratie is onvoldoende verlicht; de gehoorzaal, raadzaal en directeurskamer in aansluiting met de hal, zijn tot een zeer mooi geheel gegroepeerd. De indeeling van het souterrain is goed; de gangen zijn donker.

Het gevelontwerp is zeer verzorgd maar doet niet aangenaam aan; het is te druk te pretentieus, en mist eenheid in de vormgeving; de twee verdiepingen hooge beeldenzalen spreken zich in de raamvormen niet naar buiten uit; het geheel zal al te bewegelijk zijn, om een gunstig effect als afsluiting van een breeden verkeersweg te bereiken.

Aan ieder der inzenders, die tot den eindwedstrijd werden toegelaten, zijn bij de terugzending der vóórontwerpen, de volgende aanteekeningen van de Jury, op zijn ontwerp betrekking hebbende, ter hand gesteld.

Volgens de bepaling van het programma mochten die inzenders van de hun op deze wijze ter kennis gebrachte opmerkingen van de Jury in ruime mate gebruik maken ter verbetering van hun ontwerp.

No. 7. Athena.

Uit de plattegronden blijkt, dat gezocht is naar een doeltreffende verdeeling der hoofdgroepen, omvattende de lokaliteiten voor een ruimer publiek bestemd, en die welke voor het onderwijs zijn aangewezen. De tot eerstbedoelde groep behoorende beeldenzalen, modellenzalen voor architectuur, de groote gehoorzaal en de tentoonstellingszalen zijn goed gelegen. Een der vier voordrachtzalen voor het publiek ligt op de eerste verdieping; beter zou zijn ligging der vier zalen op den beganen grond.

De raadzaal is niet gemakkelijk bereikbaar; de geheele omgeving daarvan, bestaande uit toiletten, garderobes en trappen, is wat gewrongen in elkaar gezet.

Ligging, vorm en licht der werklokalen aan de noordzijde zijn zeer goed; het licht echter van de werkplaats voor steenbewerking, met atelier van den Hoogleeraar, en de modelleerklassen, wordt door het tuingebouw belemmerd. Tegen het ontwerpen van twee hoofdtrappen van betrekkelijk bescheiden afmetingen bestaat geen bezwaar; de aankomst van deze twee trappen op de eerste verdieping is echter niet ruim opgevat. De trappen in den achterbouw liggen te dicht bij elkaar; zoo onmiddellijk in elkanders nabijheid ontworpen, zouden de beide als dienst aangeduide trappen, gevoegelijk kunnen worden gemist. Er zijn ook wat veel trappen noodig geworden, om het verkeer met het souterrain te onderhouden.

Op de 1e verdieping is de groep zalen voor avondteekenen goed gelegen, doch de toegang naar de halfronde zaal is niet mooi opgelost.

De ligging der groepen bibliotheek en architectuurteekenen is gunstig.

Over 't algemeen moest in dit ontwerp wat veel met bovenlicht gewerkt worden. De beide lange gangen op de tweede verdieping, tot niets anders dienende dan tot verbinding der liften met den achterbouw, zijn niet voldoende gemotiveerd. De loges zijn, wat het licht betreft, goed gelegen; het verdeelen echter van het aantal over twee verdiepingen, is minder wenschelijk.

In het souterrain zijn de woningen goed van verdeeling en ligging, de koffiekamers moeten grooter zijn.

Ten aanzien van de kwaliteiten van den gevel was de Jury niet zoo gunstig gestemd, als voor die van de plattegronden.

Wel werd aan de verhoudingen verdienste toegekend, en in den gevel rust en ernst opgemerkt; ook werd gewaardeerd, dat de ontwerper zich in de vormgeving der massa heeft weten te beheerschen, maar toch verkreeg de meerderheid der Jury van het gevelontwerp den indruk van koelheid, van dorheid, waardoor het over het algemeen maar weinig sympathie wist te wekken.

Wordt vervolgd.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 15. Het Ziekenhuis der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij te Weltevreden, arch. F. J. L. Ghijsels, met afbeeldingen.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Verslagen van vergaderingen. Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

DE INGENIEUR No. 15. Enkele opmerkingen over de belasting onzer spoorwegen. Bezoadslagingen gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut v. Ingenieurs van 30 November 1917 over de voordracht van P. A. Arriëns in de vergadering dier Afdeeling van 30 Juni 1917.

Ir. A. van Hooff. Levensbericht, door ir. A. A. Bekaar, met portret.

Economische vorming en invloed van den ingenieur, door prof. ir. R. W. van der Veen.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instituut van Ingenieurs, van 6 April 1918, te 's Gravenhage.

Ingezonden Stukken. Een en ander omtrent den druk van het grondwater onder bouwwerken, door Ir. Ch. Driessen, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 15. Alg. Vergadering 1918. — Amendementen en tegenvoorstellen voor de Alg. Verg. van 1918. — Aank. Verg. en Excursies. — Ontwerp Bondsbegrooting 1918. — Uit de afdeelingen. — Van de Pensioencommissie. — Jaarverslagen. — Correspondentie. — Examens. — Boekbespreking.

DE AANNEMER No. 15. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Afgebrand voor de oplevering.

Arrest van den Hoogen Raad inzake artt. 1638b en 1637 B. W.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 8: Perkuhn's waarnemingen omtrent scheuren in gewapend betonconstructies, door Ir. V. M. D. Kentie. — Pontons van gewapend beton voor het gemeentelijk zwembad te Deventer, door Ir. C. M. Lugten. — Ingezonden.

BOUWSTOFFEN, Maandblad onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 4: Natuursteen in Nederlandsch-Indië. — Microscopisch onderzoek van hout. — Houtskool branden. — Bezwaren tegen het »Stelsel de Muralt«. — Betondaken. — Boekbespreking. — Gedachtenwisseling. — Natuurkunde der Bouwstoffen.

EEN SMID TOT EEN SMID, Handleiding voor den jongen plaatwerker, door J. H. Deijs, uitgave van de Firma Ruijgrok & Co., Haarlem-Batavia.

Van dit bij uitstek practische werkje verscheen dezer dagen een Derde, veel verbeterde, druk, wel een bewijs, dat de heer Deijs den juisten toon heeft weten te treffen, waar de Mr. Smid spreekt tot den leerling-smid. Bij de vorige drukken vergeleken is het boekje aanmerkelijk in omvang toegenomen, buitendien door den schrijver in alle onderdeelen herzien. Inzonderheid is daarbij op het groote nut, de onmisbaarheid, van het teekenen en uitslaan voor den plaatwerker gewezen. Zoo bevat het boekje dus niet alleen een doorloopenden cursus voor den leerling, doch ook zij, die het diploma voor Gezel of Meester willen behalen, zullen, zooals de schrijver ook zelf meent, veel nut kunnen trekken uit de talrijke, hier in systematische volgorde gegeven voorbeelden.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter bij Waterleiding in Zuid-Holland tevens voor administratie. Leeftijd pl. 30 jaar. P. G. Aanvangsalaris f 1400, met vrije woning. Brieven met afschriften lett. N. L. Adv.-kant. Janssens & Co., Amsterdam. (1)

— Bedrijfsdirecteur in Meubelfabriek. Vakkennis en kunstzin vereischt. Uitvoerige brieven No. 20890, bureau van de N. R. Ct. (1)

— Teekenaar voor detailleeren van kunstsmeedwerk en koperwerk bij Winkelman en van der Bijl, Westerstraat 99, Amsterdam. (1)

— Directeur der Gemeentewerken te 's Gravenhage, tegen 1 Juli 1918. Jaarwedde f 6000, klimmend tot f 8000. Geneeskundig onderzoek vereischt. Adres op zegel en verdere stukken vóór 5 Mei 1918 aan Burg. en Weth. (1)

— Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting te 's Gravenhage, tegen 1 Juli 1918, Jaarwedde f 6000, klimmend tot f 8000. Geneeskundig onderzoek vereischt. Adres op zegel en verdere stukken vóór 5 Mei 1918 aan Burg. en Weth. (1)

— Leeraar in Constructieve Bouwkunde. Utiliteitsbouw, IJzerconstructie en Mechanica aan de Midd. Technische School te Dordrecht. Aanstelling voorloopig tijdelijk tegen f 3000 per jaar. Bij vaste aanstelling salaris tot f 4200 met pensioen. Uitvoerige brieven voor 1 Mei a.s. aan den Voorzitter v. h. Bestuur der Vereening voor M. T. O., Ir. J. L. de Muynk, Singel 286, Dordrecht. Inlichtingen geeft de Directeur, Oranjelaan 12.

— Leeraar in Smeden, Bankwerken en Vakteekenen, akte Mf en kennis van electrotechniek vereischt. Salaris f 1309—f 1800. Diploma Mz. en akte Mh, Mg of M2 f 100 salarisverhooging. Uitvoerige solicitaties vóór 23 April aan den Directeur H. Kleinhout. (1)

— Dagelijksche Opzichters voor 6—8 maanden bij dijkwerken in den Brakman. Salaris nader te bepalen. Brieven enz. aan den Ingenieur der Domeinen in Zeeland, Groenmarkt 31, Middelburg. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor 4 maanden bij verbouwing in Den Haag. Verlangd salaris gevraagd. Brieven aan Kantoor-Boekhandel J. P. Bladergroen, Raadhuisstraat 30—32 Amsterdam. (1)

AMBACHTSSCHOOL
TE
SNEEK.

Het Bestuur roept sollicitanten op naar de vacante betrekking van

Leeraar in het Timmeren
en Vakteekenen,

op een aanvangsjaarwedde van f 1100.- met 3 driejaarl. verh. ad f 100.-

Onbevoegden f 100.— minder. De leeraren genieten Rijksduurtebijslag. Verplichte pensioenverzekering. De benoeming geschiedt tijdelijk, doch kan na gebleken geschiktheid in een vaste aanstelling overgaan.

Sollicitatiestukken franco in te zenden bij den directeur, aan de school, vóór 27 April.

De Directeur,
C. OVAA.

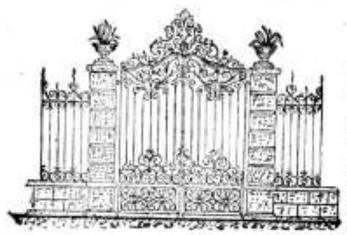
SNEEK, 13 April 1918.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz.
Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 181
TROTTOIR TEGELS — TERRAZZO TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en
ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM
EN
's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN
IN ALLE CONSTRUCTIEEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE
WERKTUIGKUNDE
ELECTROTECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR
90% ONZER CURSISTEN SLAGEN
ALLE EXAMENS
P B N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG, WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS ENZ.
ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. DE CRANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 27 APRIL 1918. No. 17

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

OTTO WAGNER. †

Temidden van de lange reeksen berichten, die ons dagelijks een overzicht geven van de dien dag plaats gehad hebbende verwoestingen van mensch en dier, van huis en have, van landen en landstreken, komt daar plotseling, heel kort, tusschen de tijding van het overlijden van Otto Wagner. Op 76-jarigen leeftijd is hij heengegaan in een tijd, waarin de menschenhand al tracht te verwoesten, wat anderer hand opbouwde. Hoe moet het hem te moede zijn geweest, nog in den avond van zijn leven dit mee te maken.

Aan de latere schrijvers van de geschiedenis der bouwkunst is overgelaten de plaats te bepalen, die Otto Wagner in de ontwikkeling der architectuur heeft ingenomen. Op het oogenblik kunnen wij met groote zekerheid constateeren, dat hij een der punten is, waarover de lijn naar een nieuwe bouwkunst getrokken wordt. Zouden wij hem met iemand moeten vergelijken, dan zouden wij geen betere vergelijking vinden dan met ten onzent Berlage. Hun ontwikkeling, hun individueel staan in de maatschappij, de tegenkanting, die beider werk ondervond, vertoonen groote punten van overeenkomst.

Otto Wagner, als architect, als ruimte-scheppend kunstenaar, is ons in de eerste plaats bekend uit zijn niet uitgevoerde ontwerpen. Weinig van wat zijn geest aan het papier toevertrouwde, is omgezet in de realiteit. Maar als voor den kunstenaar het geboren worden van zijn plan, de ontwikkeling en tenslotte het volle, rijpe kunstwerk is vastgesteld tot het oogenblik van uitvoering het grootste geluk is, dan heeft Wagner vele gelukkige oogenblikken in zijn leven gekend. Al heeft Weenen de uitvoering van het meerendeel zijner projecten kunnen verijdelen, de gedachten zelf, de krachten, waarmee hij de architectuur trachtte op te voeren, kon men hem niet ontnemen en liggen als een lange rij getuigen van zijn machtige kunst voor ons.

„Wien und Wagner", zij behooren bij elkaar. Daar werd hij geboren, daar leefde hij, daar ontstonden zijn plannen, daar werd hij door een leger van intriganten tegengewerkt, maar ook daar staan het meerendeel zijner uitgevoerde werken.

Hij werd den 13en Juli 1841 te Weenen in Penzing geboren. Op 16-jarige leeftijd komt hij op de Technische Hochschule te Weenen, om daarna nog 1½ jaar aan de Königliche Bauschule te Berlijn te werken. Op zijn twintigste jaar bezoekt hij de Academie voor Beeldende Kunst te Weenen en is de leerling van Nüll en Siccardsburg. Als hij twee en twintig is draagt hij zijn eerste zege in de prijsvraag voor den Kursalon weg. Hij vestigt zich vroeg zelfstandig en vele werken worden hem ter uitvoering opgedragen. Alhoewel hij later liever over deze werken zweeg, zullen zij toch ten allen tijde, wanneer over het verschil van oude en nieuwe kunst niet meer, maar alleen over goede kunst gesproken wordt, van veel belang zijn. Uit deze tijd dateeren vele woonhuizen te Weenen — huizen in de Stadiongasse, Villa in Hüttendorf, Oesterreichische Länderbank en een synagoge te Buda-Pest. Tot nog toe mocht hij zich in de gunst van een ieder verheugen. Men kende hem nog niet als revolutionair. In 1894 begon hij met de plannen voor de Wiener Stadtbahn en vanaf dat oogenblik begint de tegenwerking. Dan vangt het drama aan. Talloozen machtige ontwerpen verlaten zijn bureau — geen enkel komt tot uitvoering. Van 28 belangrijke prijsvragen, waaronder

internationale als het Vredespaleis in Den Haag, wordt zijn werk 24 maal bekroond. Het meeste en beste echter was voor Weenen bestemd. Bekend en beroemd zijn zijn plannen voor het Stadtmuseum en de regularisatie van de Karlsplatz en Weinziele, waarvoor hij drie jaren een titanenstrijd voerde.

Van zijn uitgevoerde werken zijn het meest bekend de Wiener Stadtbahn met zijn vele stationnetjes (1894—'97), Postsparkassengebäude (1905), de kerk am Steinhof bij Weenen (1906) en het gesticht voor Lupuslijders (1913).

In vier statige banden zijn een aantal van zijn schetsen, plannen en uitgevoerde werken verzameld, terwijl hij zelf in zijn „Moderne Baukunst", dat vroeger „Moderne Architektur" heette, de grondslagen van zijn kunst uiteenzette. Als eerste en voornaamste stelling zegt hij daarin, dat „der einzige Ausgangspunkt unseres künstlerischen Schaffens nur das moderne Leben sein kann".

Otto Wagner is gestorven, maar een groote schaar van leerlingen en bewonderaars hebben zijn voetspoor gevolgd en zullen het werk dat hij aanving, voortzetten. Voor de nieuwe, komende architectuur zal hij niet tevergeefs geleefd hebben.

JAN WILS.

Het Zuiderzee-debat.

Slot (Zie bladz. 125).

In de avondvergadering van 21 Maart j.l. werd voortgegaan met de behandeling van het wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.

Aan de orde is art. 2.

De Minister van Oorlog (de heer De Jonge) brengt nog een wijziging aan, aldus, dat het ontwerp, betreffende de afsluiting van de Zuiderzee binnen 2 jaren na de inwerkingtreding en dat tot droogmaking van die gedeelten van de afgesloten Zuiderzee binnen 5 jaar na de inwerkingtreding van het onderhavige ontwerp moeten zijn ingediend.

Art. 2 wordt z. h. st. aangenomen.

Bij art. 3 verdedigt de heer Duymaer van Twist (A. R., Steenwijk) een amendement, door hem met den heer De Muralt ingediend, om bij de wet te regelen en vast te stellen de tegemoetkoming, aan de Zuiderzee-visschersbevolking en andere personen te geven wegens de schade, welke de afsluiting hun zal berokkenen.

Het ontwerp beoogt slechts bij algemeenen maatregel van bestuur een tegemoetkoming te geven wegens berokkende schade. Spr. meent, dat de Staten-Generaal de gelegenheid moeten hebben, zich nader uit te spreken over de wijze, waarop de tegemoetkoming geregeld zal worden, en om na te gaan, volgens welke andere methode tegemoetkomingen gegeven kunnen worden.

Een nadere specialisceering, als het amendement door den heer Snoeck Henkemans ingediend, verlangt, acht spr. niet practisch. Daarbij zou den visschers ook een andere broodwinning kunnen gegeven worden, doch zij willen juist visschers blijven.

Spr. wijzigt zijn amendement nog in dien zin, dat bij de wet de maatregelen voor de tegemoetkoming zullen worden vastgesteld.

De heer Snoeck Henkemans licht een amendement toe, om bij afzonderlijke wet vast te stellen de maatregelen, welke genomen zullen worden ten einde aan de Zuiderzee-visscherijbevolking en aan andere personen, die door de afsluiting nadeel zouden lijden, of hun broodwinning zouden verliezen, de schade te vergoeden of nieuwe wegen te openen tot voorziening in hun levensonderhoud.

Spr. herinnert aan het rapport van de Staatscommissie en meent, dat het regeeringsartikel niet dienovereenkomstig is.

Voorts wenscht hij een studiecommissie voor deze zaak, welke over een bureau van inlichtingen moet beschikken.

Na een redactiewijziging door den heer Duymaer van Twist nog aangebracht in zijn amendement, trekt de heer Snoeck Henkemans het zijne in.

De heer Smeenge (U.-L., Meppel) meent, dat het amendement een uitspraak wil krijgen over niets anders dan wat de regeering toch eigenlijk bedoelt. Alleen iemand, die nooit iets gelezen heeft over de drooglegging van de Zuiderzee, kan meenen, dat de regeering alleen een geldelijke tegemoetkoming zou bedoelen.

Intusschen heeft spr. geen bezwaar tegen een wettelijke regeling, en de in te stellen Zuiderzeeraad kan dan de gewenschte voorlichting geven.

De Minister van Waterstaat (de heer Lely) heeft met instemming den laatsten spreker gehoord.

'Uitvoering aan de maatregelen zou niet gegeven kunnen worden zonder aanvrage van gelden, ook wanneer men de regeling overliet aan een algemeenen maatregel van bestuur. Spr. heeft geen bezwaar om de regeling bij de wet te doen geschieden; de wet zal dan tevens uitmaken, wie de „andere personen" zijn, die evenals de Zuiderzeevisscherij-bevolking voor tegemoetkoming in aanmerking komen.

Spr. neemt het amendement over.

Art. 3 wordt z. h. st. aangenomen, alsook art. 4.

Bij art. 5 licht de heer Smeenge een amendement toe, om dit artikel aldus te doen luiden:

„Er wordt ingesteld een Zuiderzeeraad, om de regeering van advies en bijstand te dienen in de voorbereiding van werken, alsmede in de voorbereiding van de regelingen betreffende het ingebruik-brengen van de drooggelegde gronden.

Aan den Zuiderzeeraad kan de leiding van de werken, onder de bevelen des ministers, hoofden van de betrokken departementen, geheel of ten deele worden opgedragen.

Omtrent de samenstelling, taak, bevoegdheid en werkwijze van den Zuiderzeeraad worden bij algemeenen maatregel van bestuur regelen gesteld.

De bedoeling is aan de commissie van advies, in het regeeringsartikel genoemd, de naam van Zuiderzeeraad te geven en de werking en bevoegdheid van dezen raad nader te omschrijven.

De heer Teenstra (V.-D., Zuid-Horn) betoogt, dat de Zuiderzeeraad niet alleen zich met technische vragen moet bezig houden, maar vooral en in hoofdzaak met hetgeen er na de afsluiting en drooglegging moet gebeuren, als de verkaveling van de gronden en de wijze van uitgifte van den grond.

Onjuist acht spr. het, de leiding van de werken aan den raad op te dragen; de minister moet verantwoordelijk blijven en zoo weinig mogelijk de verantwoordelijkheid overdragen.

De Minister zegt, dat de uitvoering van de wet aan den minister moet blijven. Daar stapt hij niet van af. De uitvoering betreft echter niet alleen de techniek, maar ook de visscherij- en defensiebelangen. Daarom kan er behoefte zijn aan een centraal lichaam van advies, waarin al de belangen vertegenwoordigd zijn.

Spreker schetst dan nader het karakter der commissie van advies.

De slot-alinea van het amendement beperkt te zeer de bevoegdheid van den minister inzake de samenstelling en werking van de commissie; meer vrijheid is gewenscht, omdat het noodig kan blijken de commissie in afdeelingen te splitsen.

Tegen het amendement heeft spr. geen bezwaar, maar hij geeft in overweging, de slot-alinea aldus te wijzigen, dat indeeling in afdeelingen mogelijk wordt.

De heer Smeenge wijzigt het amendement in dien zin.

Na repliek neemt de Minister het amendement over.

Art. 5 wordt z. h. st. aangenomen.

Bij art. 6 verkrijgt de Minister van Oorlog het woord. Hij geeft in overweging, het desbetreffende amendement-IJzerman c. s. inzake de termijnen voor voorbereiding en uitvoering van de werken te wijzigen, als door hem aangegeven wordt, zoodat onverwijld begonnen kan worden, voorzoover er geen belangen der landsverdediging bij betrokken zijn, en met andere werken deels 1 Mei 1921, deels 1 Mei 1924, zulks in verband met de totstandkoming van de verdedigingswerken.

De heer IJzerman (U.-L., Den Haag II) wijzigt in dien zin het amendement en betuigt zijn ingenomenheid met 's ministers houding.

De heer Eland (U.-L., Arnhem) sluit zich hierbij aan en spreekt ook nog nader over de Zuiderzeedrooglegging en de defensie.

De Minister neemt het amendement over.

Art. 6 wordt z. h. st. aangenomen.

Het wetsontwerp wordt z. h. st. aangenomen.

Minister Lely wordt door alle leden gelukgewenscht. Ook de ministers Cort v. d. Linden en De Jonge werden gelukgewenscht.

N. R. Ct.

Vereenigingen.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Door den heer P. F. van der Wallen, Scheikundig Ingenieur te Brielle, werd dezer dagen in het „Huis de Beurs" te Groningen, voor de leden der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst en eenige genoodigden, eene lezing gehouden, toegelicht met proeven over „Het verschijnsel, waarop het verharden van het snelbindend scheipkalktrasmeel berust".

In aansluiting met de mededeelingen door Spr. gedaan in een bijeenkomst op 1 December j.l. in het Hotel Willems, werd thans in het bijzonder behandeld de hydraulische verharding van ongebluschte kalk, en trachtte spr. daarvan eene verklaring te geven door aan te nemen, dat de kalk zich in den z.g. colloïdalen toestand bevindt. Maakt men n.l. fijngemalen ongebluschte kalk met water aan tot een bal, die de consistentie van stopverf heeft, en deelt men deze in tweeën, brengt de eene helft onder water en laat de andere aan de lucht verblijven, dan ziet men dat die in de lucht onder ontwikkeling van waterdamp spoedig tot poeder uiteen valt, terwijl die onder water reeds na korten tijd hard wordt, en steeds in hardheid toeneemt. Vermoedelijk heeft men hier met een z.g. coagulatie- of stollingsverschijnsel te doen, in het leven geroepen door stoffen, die zich in de kalk zelf of in het aanmaakwater bevinden (electrolyten) en waardoor het zich vormende colloïdale kalkhydraat in een onoplosbare massa wordt veranderd, die steeds harder wordt, doordien de kalkdeeltjes, voorzoover zij inwendig nog niet door het water zijn aangetast, het water van de hen omgevende reeds gestolde massa afzuigen. De niet onder water gebrachte helft vertoont in den beginne hetzelfde verschijnsel — ook hier wordt de buitenkant hard, doch de, tengevolge van de warmteontwikkeling bij de vereeniging van kalk en water, ontstane waterdamp, doet na eenigen tijd de bal barsten en uiteenvallen.

Het water dient ons alleen om, door afkoeling, de zich vormende waterdamp op zoodanig peil te houden, dat de samenhang van het geheel niet verbroken wordt; het is duidelijk dat water daarvoor niet een bepaalde vereischte is, maar dat een koude luchtstroom hetzelfde zou doen. Doordien het gestelde kalkhydraat onoplosbaar is, behoeft er geen vrees bestaan voor het zg. nawerken in de mortel; slechts moet gezorgd worden, dat de ongebluschte kalk zóó fijn gemalen is, dat, bij het aanmaken met water en de dientengevolge plaats hebbende vorming van kalkhydraat, de deeltjes de grenzen van den colloïdalen toestand bereiken.

Ten slotte werd eene vergelijking gemaakt tusschen de verharding van kalkhydraat en die van Portland-cement volgens de theorie van Michaëlis, en de overeenkomst en de verschillen daarmede in het licht gesteld. Een en ander met proeven toegelicht.

Na afloop der lezing werd gelegenheid gegeven tot het vragen van inlichtingen, waarvan door velen gebruik werd gemaakt.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM. — — —

JURY-RAPPORT.

Vervolg (Zie bladz. 127).

No. 39. Lage Landen.

Het plan is economisch van opzet, waardoor een goed deel van het terrein voor tuinaanleg wordt behouden. Bij deze verdienste, is de hoofdgroepeering der verschillende afdeelingen ten aanzien ook van de ontwikkeling der ruimte, goed gedacht. Er is eenheid in den architectonischen opzet van alle gevels, die in het plan harmonisch op elkaar aansluiten. Door het teekenen van al te veel zuilen en smalle penanten echter, verliest het plan aan klaarheid; de binnenarchitectuur, voor zoover die uit de doorsnede is te zien, mist de goede eigenschappen der gevels. De beeldenzalen dienen tevens als doorloop naar de aan west- en oostzijde gelegen lokalen; hiertegen is geen bezwaar, mits die doorloop b.v. door een lage, opengewerkte afscheiding, vrijgemaakt zou kunnen worden.

Ligging, vorm en licht der werklokalen aan de noordzijde zijn over 't algemeen goed; de ontworpen pergola zal echter het licht van enkele ateliers belemmeren. De afmetingen der studievertrekken van professoren (3 × 6 M.), de vertrekken voor de administratie (2.50 × 8.80) en (3.50 × 10 M.), alle met het raam in den korten wand, zijn niet gunstig te noemen. Tegen het ontwerpen van twee hoofdtrappen van betrekkelijk bescheiden afmetingen bestaat geen bezwaar; de trappen zijn in dit plan goed verdeeld; de opgang der trappen in de hal is te veel ondergeschikt gehouden, en niet mooi.

De woningen in het souterrain zijn goed gelegen; de ligging der slaapkamers aan de binnenplaats minder gewenscht; de koffiekamers moesten meer in het centrum liggen; toegang fietsenbergplaatsen goed, deze moeten echter ruimer zijn; een en ander is gemakkelijk te verhelpen.

De gevel met een sterk uitgesproken karakter, verdient in zijn verdeeling der massa wel waardeering, hoewel meer-

dere leden van oordeel waren, dat deze architectuur weinig karakteristiek voor een academie van beeldende kunsten kon worden genoemd; bij de in diepe voren horizontaal doorsneden gevelvlakken mag de ontwerper zich wel ernstig rekenschap geven van de aesthetische werking niet alleen, maar ook van hun constructieve samenstelling, de te gebruiken materialen, en de kosten; dat de ontwerper, blijkens zijn toelichting, hierbij voor oogen heeft gehad de „steeds sterker wordende verkeersstroomen", maakte voor de Jury het geforceerde overheerschende horizontalisme in deze architectuur niet aannemelijk.

No. 49. Ne Jupiter quidem omnibus.

Dit plan heeft de groote verdienste van te geven een gelukkige oplossing van de groepeering der drie hoofdafdeelingen: lokaliteiten voor een ruimer publiek bestemd, die voor het avondteekenen, en die voor het dagonderwijs der academie aangewezen. Het geheele terrein wordt echter ter voller diepte bebouwd, wat ook met het oog op de bouwkosten minder gewenscht kan zijn; dat de inzender zich de inrichting wellicht te royaal gedacht heeft, blijkt ook uit de omvormen enorme hal met de daaromheen loopende gangen. Door het zeer ruim gebruik van het beschikbaar gestelde terrein is aan de N.-zijde geen tuin gelaten, maar is de gevel gezet op de grens van het water; men had ernstige bedenkingen tegen dien, zich in het water reflecteerenden gevel ter lengte van 160 M., hoog plm. 20 M., bij een naar verhouding geringe diepte van den bouw van 15 M. Aantrekkelijke momenten vormen in het plan de beide beeldenzalen, die zonder twijfel een gunstige opstelling der te exposeeren afgietsels mogelijk maken; de zalen zijn echter overdadig hoog, terwijl de vraag der verlichting verdient nader te worden overwogen. In aansluiting met de beeldenzalen is de ligging der tentoonstellingzalen en die der architectuurmodellen zeer goed opgelost.

De ligging der vier voordrachtzalen, voor het publiek bestemd, is goed. De groote gehoorzaal is mooi en rustig gelegen; de raadzaal en de kamer van den directeur zijn wat ver van de gehoorzaal verwijderd, terwijl de vertrekken voor de administratie dichter bij den hoofdingang moesten liggen.

De ligging van de lokalen der 1e verdieping is goed; evenwel zou meerdere toenadering tusschen vóór- en achterbouw ook hier aan het plan ten goede komen; waardoor dan ook een juistere verhouding ontstaan kan tusschen hal met hoofdtrap en de lokaliteiten, waarheen die voeren. Het souterrain vraagt een meer economische verdeeling, waardoor de ruimten, welke nu in den achterbouw zijn ondergebracht, meer bij den vóórbouw zullen aansluiten.

Het gevelontwerp vond om de daaruit sprekende waardigheid en schoone vinding bij de Jury over 't algemeen veel waardeering; ook daarom dat het als afsluiting van een breede straat goed begrepen is; het rustig afgesloten wordt verlevendigd door de gelukkige wijze waarop de beeldenzalen in den gevel tot uitdrukking zijn gekomen; hier is ook aan de beeldhouwkunst een waardige en juiste plaats toegekend. Toch werden de al te groote afmetingen der beeldenzalen en der hooge nissen, hoe fraai ook van werking, niet geheel gemotiveerd gevonden, terwijl ook de meerderheid der Jury van meening was, dat het geheele aspect zou winnen, indien de middenpartij zou domineeren, in plaats van tusschen de beeldengalerijen weg te zinken. De koepelvormige afdekking der hal vraagt nadere bestudeering; de vormen zijn niet in overeenstemming met de te loven stemmigheid welke de middenpartij vooral kenmerkt.

De vrij sterke scheiding, die zich in den opzet van het plan tusschen den vóórbouw en het overige gedeelte uit spreekt, en waardoor daarin geslotenheid en samenhang worden gemist, doet de vraag rijzen, of op dit plan de vormgeving van den voorgevel harmonisch zal zijn door te voeren aan de gevels der west- oost- en noordzijden.

No. 73. Groot Amsterdam.

In den opzet van het plan is een te waardeeren streven naar beknoptheid te onderkennen; in zijne groote lijnen werd het, met zijn tuinaanleg en de daarin opgenomen gebouwen, (te betwijfelen valt of de indeeling voor den dienst bruikbaar is) zeer aantrekkelijk gevonden. Jammer dan ook, dat naast deze verdiensten, groote gebreken dit plan aankleven, waardoor het ontwerp in meerdere opzichten niet beantwoordt aan de eischen van het programma.

Een zeer ernstig bezwaar tegen dit plan is de lichtbelemmering van de werklokalen aan de noordzijde, door den 28 M. voorspringenden hoogen uitbouw.

De vorm en verlichting der halfronde, plat afgedekte beeldenzaal, benevens de verlichting van de kleinere beeldenzaal, werden voor het doel niet geschikt geacht; eerstgenoemde is o.a. bij gebrek aan een rustigen achtergrond, voor expositie ongeschikt.

De gangen zullen onvoldoende zijn verlicht; het voorportaal met in de as de trap naar het souterrain, is niet mooi van aanleg; evenmin de opgang der hoofdtrap, de toegang daarheen is te eng, en de ingang naar de hal te gedrukt; de uitgang naar den tuin bij de afdeeling steenbewerking laat een gemakkelijk vervoer van groote stukken niet toe; de verbinding met zaal w is evenmin ruim te noemen.

Van de ateliers r liggen drie in plaats van vier bij elkaar; het vierde is op de zolderverdieping ondergebracht, wat voor den dienst niet gewenscht is; dit geldt ook voor de ateliers u, waarvoor van een entresol is gebruik gemaakt. De studievertrekken der professoren liggen wat ver van de ateliers. De graveerafdeeling is verdeeld over twee diepingen; wat zeer bezwaarlijk is voor den dienst; buitendien liggen de lokalen, welke op de zolderverdieping zijn ondergebracht te ver uit elkaar.

De groepen bibliotheek en groote gehoorzaal zijn goed gelegen; het trapje in de kamer van den directeur, voerende naar de tribune, is minder geschikt.

De loges liggen verspreid, en zijn niet alle goed van verlichting; op de 3e verdieping zijn nog twee loges ondergebracht, die elk voor zich een trap hebben en een langen gang van 3.50 M. breed, die overigens nergens toe dienen; hier is de economie van het plan opgeofferd aan een uitwendig effect.

In het souterrain zijn de woningen goed, de koffiekamers, en de centrale verwarming minder goed gelegen.

Ten aanzien van de kwaliteiten van het gevelontwerp, was het inzicht der Jury verdeeld. Meerdere leden zagen in deze architectuur een veelbelovende moderne vormgeving; zij waren van oordeel dat, met erkenning van de bedenkingen welke tegen het plan zijn aan te voeren, vooral bij zulk een merkwaardige, frissche poging, de eischen van het programma de beslissing niet te zeer mogen beinvloeden, en deze ontwerper in de gelegenheid moest worden gesteld zijn project nader uit te werken.

De minderheid der Jury daarentegen gevoelde ernstige bedenkingen tegen de hier geboden architectuur, zij oordeelde het gevelontwerp niet geëigend voor een Academie van beeldende kunsten, en kon ook deze vormgeving voor het monumentaal werk niet aanvaarden; zoo vond o.a. de „monoliete gebondenheid" van den sterk sprekenden gerekten gevelwand der 1e verdieping waarachter de lokalen met hunne lichtopeningen onregelmatig zijn verdeeld, bij haar weinig waardeering.

No. 83. VI.

De voor den dienst doeltreffende verdeeling der hoofdgroepen, ook in hare onderdeelen, is in dit plan verdienstelijk volgehouden; de beeldenzalen, met de hal en corridors een geheel uitmakend, zijn zeer goed gelegen, en zijn, wat de

ruimteontwikkeling betreft, tot een mooi geheel geworden. Men vreest echter, dat het geheel te groot van opzet is, te veel van de oppervlakte van het terrein in beslag neemt, en daardoor te kostbaar zou kunnen worden.

De werklokalen aan de noordzijde zijn goed van vorm en gunstig verlicht; dit laatste met uitzondering echter van het atelier van den Hoogleeraar in de beeldhouwkunst. De tentoonstellingszalen, de bibliotheek met bijbehoorende vertrekken, de groote gehoorzaal en de vier voordrachtzalen voor het publiek, zijn alle goed gelegen, de kleine binnenhoven zullen een aangenaam, rustig accent in den bouw kunnen vormen.

De raadzaal en de kamer voor den directeur zijn niet in voldoende aansluiting met de gehoorzaal; laatstgenoemde kamer is wat te ondergeschikt behandeld. De verlichting van het atelier van den directeur is door den aangrenzenden bouw niet gunstig.

De ligging der garderobes en toiletten is goed; de gangen zijn ruim verlicht; de dwarsgangen in de eindvleugels (beg. grond) zullen wel te weinig licht hebben. Het souterrain is noodeloos uitgebreid geworden; de woningen zijn goed gelegen; de koffiekamers moeten grooter zijn; de fietsenbergplaatsen liggen wat te ver van den hoofdingang.

In den opbouw heeft de ontwerper zich weten te beheerschen, wat ten goede komt aan den minder economischen aanleg van het plan.

Over 't algemeen werd door de meerderheid der Jury (die ten slotte ook de minderheid wist te overtuigen) bijzondere waarde toegekend aan den architectonischen opzet van dit plan, als één harmonisch geheel, dat ook in den gevel volkomen tot uitdrukking is gebracht. In de architectuur, waarin enkele leden een zekere droogheid van opvatting en pooverheid van behandeling vreesden, achtte de meerderheid de vereeniging van monumentaliteit en schilderachtigheid tot een stemmingsvolle eenheid geworden, waarbij tevens verkregen is een goed begrepen afsluiting van de breede straat; zij vond ook in deze gevelcompositie de uitdrukking van wat de Academie van beeldende kunsten in haar algemeene vormgeving zijn kan.

Dat beide sterk sprekende voorsprongen als blinde gevelvlakken zijn behandeld, waarschijnlijk met de bedoeling om forsche verticale accenten te verkrijgen, tegenover de sterk heerschende horizontale lijnen, is juist gezien; echter wordt die forschheid aanmerkelijk verzwakt door de groote lichtopeningen in de zijvlakken dier voorspringende gedeelten.

Eindwedstrijd.

Bij de terugzending hunner schetsontwerpen is aan de mededingers in den eindwedstrijd een verlenging van één maand op den termijn van inlevering hunner uitgewerkte projecten toegestaan, zoodat die termijn werd gesloten op den 15en Februari 1918. De vijf voor den eindwedstrijd toegelaten ontwerpen kwamen, onder dezelfde motto's van den vóórwedstrijd, op den gestelden tijd in; de beoordeeling door de Jury kon daarop den 19en Februari een aanvang nemen, om den 22sten d.a.v. met haar uitspraak te eindigen.

Bij de beoordeeling werd vooraf nagegaan of de ontwerpen voldeden aan de eischen van het programma, en of, en met welk resultaat, gebruik was gemaakt van de aanteekeningen der Jury, hiervoren op blz. 48 opgenomen; vervolgens hadden uitvoerige besprekingen plaats van elk ontwerp afzonderlijk; ten slotte werd aan elk jurylid gelegenheid geboden om de door hem gewenschte rangorde der vijf ontwerpen met een resumé van zijne inzichten en bevinding te motiveeren. Bij deze werkwijze is het mogelijk geworden, dat zonder hoofdelijke stemming kon worden toegekend:

de eerste prijs aan het ontwerp motto „VI".

de tweede prijs aan het ontwerp motto „Groot Amsterdam".

Met negen van de elf stemmen:

de derde prijs aan het ontwerp motto „Lage Landen";

terwijl de plaatsing van de beide overige ontwerpen, bij meerderheid van stemmen, werd vastgesteld als volgt:

de vierde prijs aan het ontwerp motto „Ne Jupiter quidem omnibus";

de vijfde prijs aan het ontwerp motto „Athena".

Ontwerp „Athena".

De bij de beoordeeling van het vóóronwerp doeltreffend genoemde verdeeling der hoofdgroepen, heeft bij uitwerking van het plan dezelfde waarde behouden; verbeterd is de ligging der vier voordrachtzalen voor het publiek bestemd. In den aanleg der omgeving van de raadzaal is wel eenige verbetering gebracht, hoewel het bezwaar blijft bestaan, dat die zaal, benevens de kamer van den directeur en de daarbij gelegen lokalen voor de administratie, te ver van den ingang zijn verwijderd. In den aanleg der beide hoofdtrappen is betering gekomen, de aankomst op de eerste verdieping evenwel is niet ruim genoeg; de verdeeling der overige trappen is goed. De groep zalen voor avondteekenen is beter opgelost; de langs deze zalen voerende gang, ter breedte van 1.70 M. is, naar verhouding van lokalen en omgeving, te smal; dit gemis aan verhouding spreekt in tegenovergestelde mate uit de verdeeling van het plan der eerste verdieping boven de beide beeldenzalen; daar zijn de langs de voordrachtzalen loopende hallen ter breedte van 6.50 M. weer wat al te royaal van aanleg. Bij het vóóronwerp was er aanmerking op gemaakt, dat beide verbindingsgangen op de tweede verdieping niet voldoende motiveering vonden in het plan; na omwerking van het plan is bedoelde situatie nog ongunstiger geworden. De tentoonstellingszaal ontvangt ongewenscht reflexlicht van den opgaanden zijmuur. De verdeeling der loges is verbeterd, terwijl aan de gemaakte bezwaren aangaande het plan van het souterrain is tegemoet gekomen.

Behoudens de gemaakte opmerkingen, als geheel dus wel een verdienstelijk plan, maar niet van voldoende overzichtelijke indeeling, en wat kostbaar van aanleg; van de vijf antwoorden bereikt dit ontwerp dan ook het hoogste inhoudcijfer (187500 M³.).

Het gevelontwerp is er, na uitwerking, niet op verbeterd; door de gewijzigde verdeeling van den middenbouw zijn de verhoudingen ongunstiger geworden, en zijn nu de drie ingangstraveeen al te zeer samengedrukt tusschen de meer massieve zijbouwen; de doellooze attiek drukt zwaar op dit geheel, terwijl de door niets gewettigde torenvormen de architectuur zeker niet vermogen te verbeteren. Het ontwerp van den noordgevel, van de tuingebouwen, en de details der terreinafsluiting geven geen aanleiding tot gunstiger oordeel; in den zijgevel komen enkele partijen (afsluiting beeldenzaal en het gedeelte op de terreingrens staande) beter uit tegenover de in het algemeen nog wat dorre vormgeving van het geheel, waarbij echter enkele onderdeelen gelukkig afsteken.

Ontwerp „Ne Jupiter quidem omnibus".

De in het vóórproject gevonden gelukkige oplossing van de groepeering der drie hoofdafdeelingen, is in het ontwerp behouden gebleven. De ontwerper is er niet toe gekomen zich een eenigszins beduidende beperking op te leggen ten aanzien van het gebruik van het terrein; alleen is nu een strook ter breedte van plm. 5 M. aan de noordzijde onbebouwd gebleven, waardoor eenigermate slechts is tegemoet gekomen aan de vroeger door de Jury gemaakte opmerking; het is toch duidelijk dat, afgescheiden nog van den weinig economischen aanleg van dit plan (inhoudsberekening 182000 M³.), de noordgevel ter lengte van ongeveer 160 M. zonder beduidende voorsprongen, of een uit het plan gegroeide groote afwisseling in de partijen en in de lichtverdeeling, bij de hier gegeven situatie een voor-

grond noodig heeft van breedere afmeting dan in dit ontwerp is geboden.

De groote gehoorzaal in het vóórontwerp rustig gelegen aan een binnenhof, vanwaar ze haar licht kan ontvangen, is nu geheel ingebouwd, waardoor het voor zulk een zaal minder gewenscht bovenlicht is noodig geworden; dit is zeker geen verbetering voor dit deel van het plan.

De verbinding von vóór- en achterbouw op de eerste verdieping is aanmerkelijk verbeterd, wat niet te zeggen valt van de groep lokalen voor de bibliotheek, die bovendien door den weinig organischen aanleg der trappen, in ongemakkelijke verbinding staat met de overige ruimten der eerste verdieping. In het plan van het souterrain is, na de gemaakte opmerkingen, geen verbetering gekomen.

Het gevelontwerp bezorgde een ontgoocheling. Gaf de architectuur van het schetsontwerp alle aanleiding tot waardeering en groote verwachting van de uitwerking der gedachte daarin neergelegd, bij de beschouwing van het eindproject werd nagenoeg alles gemist wat de eerste conceptie aantrekkelijk maakte; die teleurstellende indruk werd nog versterkt door de ongevoelige wijze, waarop, in tegenstelling met het schetsontwerp, de architectuur is uitgewerkt; de behandeling van het intérieur en van de tuingebouwen was slechts in staat de disillusie te vergrooten.

Met volle erkenning der aangevoerde bezwaren, bleef toch een kleine minderheid der Jury aan dit ontwerp (bepaald om de verdiensten en beloften van het vóórontwerp) een hooge plaats toekennen, omdat daarin aan de eischen van den dienst der Academie uitmuntend was voldaan, en omdat in den geest van het ontwerp bijzonder te waardeeren was de aansluiting aan dat gedeelte van het programma, waarmede het behoud der beeldende kunsten bedoeld werd bij de zoo actueele gevaren van industrieelen invloed.

Ontwerp „Lage Landen".

De verdiensten van den economischen opzet van het plan (inhoudsberekening 149620 M³.) en van de goede indeeling der hoofdgroepen, bij de beoordeeling van het vóórontwerp daaraan toegekend, bleven behouden; de ligging en de verbouding der voornaamste lokaliteiten zijn alleszins gunstig, en van mooie ruimtewerking.

De opgang der hoofdtrappen is verbeterd; ook aan de opmerking omtrent de ligging der dienstwoningen is tegemoet gekomen, de indeeling is er echter niet beter op geworden; aan de gemaakte aanmerking omtrent den gerekten vorm der studievertrekken, e. d. werd geen aandacht geschonken. Geen verbetering in het plan dere erste verdieping is de dispositie der vertrekken links en rechts van de gehoorzaal, de oplossing hiervan was in het vóórproject aanmerkelijk beter. De werklokalen u. zijn over twee verdiepingen verdeeld, zoo ook de zalen voor architectuurteekenen, wat voor den dienst geen aanbeveling verdient; een bezwaar is ook de verspreide ligging van de voordrachtzalen. Zonder aanleiding is de plaatsing der loges gewijzigd, waardoor nu in plaats van 24, als is voorgeschreven, 20 loges zijn verkregen.

Met volle erkenning van het talent, dat ongetwijfeld uit het hier geboden werk spreekt, kan van het gevelontwerp niet worden gezegd, dat het bij uitwerking heeft gewonnen.

Bij de bespreking reeds van het vóórontwerp is te kennen gegeven, dat de wijze van opbouw der gevels in sterk over- en terugspringende lagen en blokken, zoowel uit aesthetisch als uit practisch en economisch oogpunt beschouwd, niet zonder bedenking is te achten; had, blijkens zijne toelichting, de auteur in den vóórwedstrijd bij zijn gevelconceptie voor oogen gehad, „de steeds sterker wordende verkeersstroomen", nu is uit de toelichting te lezen, dat „in de profileeringen moet worden gezien een plastiek, die een sfeer om het gebouw weeft, waartoe de armosfeer dezer lage landen den inzender heeft geleid."

Noch de eene, noch de andere overweging kon voor de Jury deze uitvoering van dit sterk overheerschende horizontalisme in de architectuur van het project aannemelijk maken.

Overigens is er reden voor veel waardeering van dit geestig geteekend ontwerp als complete conceptie van een sterk doorgevoerde eenheid in het inwendige en het uitwendige.

Slot volgt.

VEREENIGING „KUNST AAN HET VOLK", AMSTERDAM.

Prijsvraag voor een centraal punt in het IJbosch (aan de overzijde van het IJ te Amsterdam).

Vraag 1. Wat is de vierkante ruimte aangegeven op de situatie?

Antwoord: Het is een niet beplant gedeelte.

Vraag 2. Is het een bezwaar deze te gebruiken als centrum?

Antw.: Moet de ontwerper beoordeelen. Voor het bereiken van een goede oplossing acht de Jury het onvermijdelijk, dat de ontwerper den toestand ter plaatse gaat opnemen. Al is de ontwerper vrij in het geven van een gedachte, toch zal hij den bestaanden toestand niet kunnen veronachtzamen.

Vraag 3. Hoe is de ligging van dit punt ten opzichte der windstreken?

Antw.: De Meeuwenlaan wijst in de richting van Nieuwendam naar het Noorden.

Vraag 4. Hoeveel bezoekers kan men op drukke zomerdagen ongeveer verwachten?

Antw.: Het is niet mogelijk van het bezoek van een openbaar park een statistiek op te geven. De Jury kan dus deze vraag niet beantwoorden.

Vraag 5. Met een vergrootglas gezien geeft de schaal onder de situatie aan 0, 10, 15, 20. Dat kan natuurlijk niet. Als u de maat van een zijde van de kwadraatjes in de situatie aangeeft, zijn we uit den brand. Ik reken er op, dat elke zijde 10 M. is?

Antw.: Dit is niet juist. De zijde van het kwadraatje is 20 M.

Vraag 6. De noordpijl is niet op de situatie aangegeven. Ik reken er op, dat het laatste eindje Meeuwenlaan van Zuid naar Noord loopt. Noord bovenaan de teekening.

Antw.: Is juist. Zie ook antwoord onder 3.

Vraag 7. Op welke schaal is de situatie geteekend?

Antw.: Zie het antwoord onder 5.

Vraag 8. Wat is de bestemming van het vierkante vak op de situatie aangegeven?

Antw.: Zie het antwoord onder 1.

Vraag 9. Moet in het ververschingslokaal ruimte zijn voor eenige zitplaatsen of alleen voor verkoop?

Antw.: Daar het een ideeënprijsvraag is, wordt het bepalen van de inrichting en grootte aan den ontwerper overgelaten.

Vraag 10. Hoe is de doorsnede van den weg, die op het vierkante open vak toeloopt?

Antw.: Het is een vlakke weg met een greppel ter weerszijden.

Vraag 11. Indien het een weg met bermen en twee sloten is, blijven die dan in de toekomst ook bestaan of alleen de weg?

Antw.: De wegen zijn voorloopig aangelegd. Het zijn zandwegen, slechts een heel enkele is in het midden een weinig verhard. De bestaanszekerheid der wegen staat niet vast. Zooals in het programma is gezegd, mag een wijziging worden voorgesteld.

Vraag 12. Worden allen later doorgetrokken of de weg alleen?

Antw.: Hiervan staat niets vast.

Vraag 13. Is het vierkante open vak de groententuintjes, die na den oorlog worden opgeruimd?

Antw.: Neen, dit is de z.g. kweekerij, waar de jonge plantjes worden gekweekt. De groententuintjes zijn tijdelijk aangelegd in den grooten hoofdweg. De aanleg der kweekerij is niet van dien aard, dat zij als blijvend behoeft te worden aangenomen.

Vraag 14. Hoe ligt ten opzichte van de gegeven situatieteekening de Noordpijl? Is misschien de bovenzijde van de teekening het Noorden, met dien verstande, dat de lijn onder het woord „Boschaanleg" zou loopen van west naar oost?

Antw.: Zie vraag 3.

Vraag 15. Wat is de eigenlijke schaal van de gegeven situatie-teekening? Op de aan de onderzijde gegeven is de afstand van 0—10 slechts de helft van den afstand 10—20. Hier schuilt blijkbaar een vergissing. Is misschien de over de teekening gestippelde ruitverdeeling gebaseerd op ruiten van 10 M.?

Antw.: Zie vraag 5.

Vraag 16. Welke grootte van ontspanningsplaats stelt het bestuur zich voor aan te leggen? Is misschien het op de situatie-teekening aangegeven vierkant bedoeld als eenigszins de grootte aan te geven?

Antw.: Neen. De ontwerper blijft ten opzichte van de ontspanningsplaats vrij.

Vraag 17. Hoe ligt het bosch ten opzichte van de windstreken?

Antw.: Zie vraag 3.

Vraag 18. Op welke schaal is bijgaand plan geteekend?

Antw.: Zie vraag 5.

Vraag 19. Hoe ligt het bosch ten opzichte van de windstreken?

Antw.: Zie vraag 3.

Vraag 20. Waar bevinden zich de thans bestaande groententuintjes?

Antw.: Zie vraag 13.

Vraag 21. Op wat voor schaal is bijgaand plan geteekend?

Antw.: Zie vraag 5.

Vraag 22. Wat is de vierkante open ruimte en de twee cirkelvormige ruimten?

Antw.: Zie vraag 13. De cirkelvormige ruimten zijn beplant; zij hebben geen doel.

Vraag 23. Op de situatie is het noorden niet aangegeven. Waar is dit?

Antw.: Zie vraag 3.

Vraag 24. Ook is de schaal der teekening onduidelijk.

Antw.: Zie vraag 5.

Hiermede is de vragenlijst gesloten.

Namens de Jury:
P. BINK, Secretaris.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 16. Otto Wagner 1841—1918.
De Ontmanteling van Naarden
Sneldichten, door Candidus. — Wendingen V en VI. — 1838 — August Allebé — 1918.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.
Afbeeldingen. Geschäftshaus, Schmiklerski, Zürich, arch. Hirsbrunner und Schäfer.
Instituut voor Bouwkunst. — Prijsvragen, uitgeschreven door het Instituut voor bouwkunst.

DE INGENIEUR No. 16. Verslag over den toestand der Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Inst. van Ingenieurs in het jaar 1917.
Het uitbreidingsplan der Indische Gemeenten. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 29 December 1917, door ir. A. Plate, met afbeeldingen.
Verplaatsbare zelfregistreerende peilschaal, door J. Jo. de Vries, kapt. luit. t. zee, met afbeelding.
De verdiensten van Nederlandsche ingenieurs als ontwerpers der bruggen te Zutphen en Venlo (1861), door ir. R. A. van Sandick.
Vergadering van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs van 13 April 1911.
Ingezonden Stukken. Betonpalen, door Ir. J. G. Christiaanse, met naschrift van Ir. V. Disselkoen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 16. In memoriam. — Alg. Vergadering 1918. — Bezoldigd bestuurder. — Salarisherziening ambtenaren gemeente Amsterdam. — Nauwere aaneensluiting van de Technici. Aank. Verg. en Excursies. — Ingezonden. — Uit de afdeelingen. — Jaarverslagen. — Rekening en verantwoording over 1917 van het T. W. — Balans idem. — Verlies- en Winstrekening idem. — Vrij Nederland. — Prijsvragen. — Boekbespreking. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 1°. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.
De aannemers in vrijwaring opgeroepen.
Vijftien millioen voor Woningbouw.
Overzicht der aanbestede werken over het eerste kwartaal van 1918.
IJzer en Staal.
Centrale Bouwmaterialen-Voorziening.

Het MAANDBLAD der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs, geeft een hoofdartikel over August Allebé, oud-Directeur der Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, die 19 April j.l. 80 jaar geworden is, met portret van den jubilaris. Artikel en portret zijn beide van de hand van den heer B. W. Wierink.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Schiedam. Jaarwedde f 3500.—f 4000.—, plus 10 pCt. duurtetoeslag. Zich vóór 1 Mei a.s. bij gezegeld adres en verdere stukken te wenden tot Burgemeester en Wethouders. (1)

— Ingenieur van het Hoogheemraadschap Delfland tegen 1 Augustus 1918. Jaarwedde f 4000, klimmen tot f 5500 en pensioen. Diploma Civiel-ingenieur vereischt. Stukken vóór 1 Mei 1918 bij den Dijkgraaf, Koninginnegracht 55, 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar tegen 1 Mei op Architectenbureau, Rotterdam. Salaris f 120 per maand. Brieven No. 25324, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Jong Bouwkundige aan Stoomtimmerfabriek. Brieven No. 25580, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Hoofdopzichter bij den bouw der M. T. S. en A. B. S. te Haarlem, zoo spoedig mogelijk. Minimum salaris f 2000. Volledige brieven voor 1 Mei a.s. aan den Directeur der Ambachtsschool. (1)

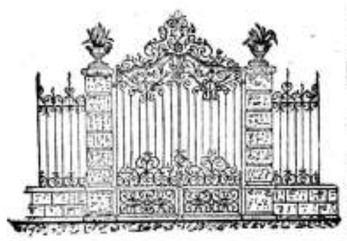
— Teekenaar op Bouwbureau. Uitvoerige brieven lett. E 59 Alg. Adv. Bur. Ronna & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs en z.
Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1869.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

Voor een Jongen van 14 jaar wordt plaatsing gezocht als **Timmermansleerling.**
Brieven onder no. 6 bur. v.d. blad.

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTROTECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS VRAAG HET NOG HEDEN AAN OPLEIDING VOOR
P B N A
90% ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E.J. ROTHUIZEN & F. WIND

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

3STE JAARGANG. ZATERDAG 4 MEI 1918. No. 18

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.20
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woningnood, Woningbouw, Woningcultuur.

Slot (Zie bladz. 122).

Wanneer men het verslag van het Woningcongres naast het ingediende wetsvoorstel ter voorziening in den woningnood legt, moet men wel tot het besluit komen, dat de berg een muis gebaard heeft. Wij weten niet of het wetsontwerp, zooals het daar ligt, door de volksvertegenwoordiging zal worden aangenomen en zullen er thans niet lang bij stilstaan. Alleen kunnen wij niet nalaten op te merken, dat de regeering al zeer weinig besef schijnt te hebben van den ernst van den toestand, ook al moge die op het congres door sommige sprekers wat sterk gekleurd zijn afgeschilderd, wat echter in het algemeen, naar onze meening, niet het geval was.

Men vraagt zich zelfs af, of de minister, die dit ontwerp indiende, wel eens de praeadviezen van het congres gelezen heeft. Daaruit toch kan men althans een beter begrip van den omvang van het vraagstuk, dat hier op te lossen is, verkrijgen, dan schijnt te blijken uit de voorgestelde aanstelling van een, zegge: „een deskundig ambtenaar met eenige helpers", die in overleg met de woninginspectie, het zaakje zal hebben op te knappen.

Ook zal hij zijn aandacht moeten geven aan de moeilijkheden, die de materialen bieden en moeten streven, in overleg met andere takken van dienst, zoowel naar tijdig beschikbaar komen van de noodige materialen als naar het meest economische gebruik daarvan — waartoe hij voorai bij de bestudeering en ontwerpen van typen zal moeten komen.

Wij hebben er reeds vroeger op gewezen, dat bij de behandeling van het woningnoodvraagstuk verschillende factoren tot heden vrijwel buiten beschouwing zijn gebleven. Dat kan men straffeloos doen, zoolang het bij praten blijft, maar, wanneer tot handelen zal worden overgegaan, kan men ze niet blijven verwaarloozen en dient men althans hun invloed te overwegen en de gevolgen daarvan vooraf zoo goed mogelijk onder de oogen te zien.

Het gaat hier om niet meer of minder dan een radicale hervorming der volkshuisvesting en wil men daarbij tot goede resultaten komen, dan kan men niet volstaan met voorziening in den woningnood, door zoo snel en zoo goedkoop mogelijk een zoo groot mogelijk aantal woningen te stichten, maar dient men ook rekening te houden met goede beginselen van woningcultuur.

In de zoogenaamde beschaafde landen van de wereld is de cultuur in het algemeen in de negentiende eeuw zeer verwaarloosd en die van de woning is, inzonderheid in de groote steden, zoo goed als verloren gegaan. Niet overal was dit in gelijke mate het geval. Engeland bijvoorbeeld heeft altijd min of meer een uitzondering gemaakt, omdat het Engelsche volk van nature meer voor woningcultuur schijnt te voelen dan andere volken. Ook in Duitschland zijn streken aan te wijzen, waar de woningcultuur meer in eere gehouden wordt dan elders, maar toch treft men zoowel in Engeland als in Duitschland, zoowel in Frankrijk als in ons eigen land, in vele steden de zichtbare bewijzen, dat de beginselen van goed wonen in het gedrang zijn gekomen en geheel op den achtergrond gedrongen door andere dingen, die men van meer belang achtte.

Zoo woont dan ook een groot deel der bevolking niet

meer als voorheen maar het wordt eenvoudig gehuisvest, meestal onvoldoende en dikwijls slecht gehuisvest. Men meene niet, dat dit alleen geldt voor het proletariaat of voor de z.g. arbeidende klassen; het geldt evengoed voor den meer gegoeden middenstand en zelfs voor een groot deel der meer welgestelden; er zijn zelfs rijke menschen, die vergelijkenderwijs miserabel gehuisvest zijn.

In kleine plaatsen en op het platteland doet het euvel zich in veel geringer mate gevoelen, ten minste daar waar men nog zoo wijs geweest is, in de wijze van wonen niet de groote steden te willen naäpen. De boer woont over het algemeen beter dan de met hem in vermogen gelijk te stellen zakenman en een groote stad, en de boerenarbeider is er op dit punt vrij wat beter aan toe dan de stadsambachtsman, ook al verdient deze laatste een vrij wat hooger weekloon.

Om die hoogere loonen is indertijd de uittocht van het platteland naar de groote steden begonnen, maar eerst later zou aan het licht komen, wat de vroegere landbewoners hadden prijsgegeven. Toen beseften zij het niet, ook omdat het besef der woningcultuur, door het verlangen naar andere levensgenietingen, verduisterd was.

Eerst toen de woningellende en woningnood, door overbevolking zoo nijpend waren geworden, dat de overheid moest ingrijpen, kwam langzamerhand dat besef weer te voorschijn, niet bij de massa, maar bij enkelen, die met aandacht den gang der sociale verschijnselen volgden en, vreemd genoeg, ten slotte ook bij de architecten.

Een eeuw lang hadden ook zij de woningcultuur geheel verwaarloosd; een eeuw lang hadden zij de voorziening in de behoefte aan woningen voor den handwerksman, den middenstand en het grootste deel der welgestelden overgelaten aan den bouwondernemer, die zich aan studie van woningcultuur niet te buiten ging, maar eenvoudig woningen als een massa-artikel ging produceeren, wel met eenige variatie van kwaliteit en afmeting, al naar hetgeen kooper of huurder wilden besteden, wel een weinig rekening houdende met de wisseling van de mode en den smaak zijner afnemers, maar overigens te werk gaande naar eenige vaste recepten, die proefondervindelijk gebleken waren goed te voldoen ter bereiking van het doel, een winstgevende speculatie en een goed bestaan voor den ondernemer.

En het publiek legde hem over het algemeen niet veel moeilijkheden in den weg; met een nieuwerwetsch behangselpapiertje, een frisch kwastje verf en een paar vierkante meters glas in lood, deed men wonderen. Van woningcultuur was allang geen sprake meer, maar van woningnood kon ook niet gesproken worden, zoolang door de bouwondernemers in de behoefte aan huisvesting voor alle klassen voorzien werd, zij het dan ook op de wijze, zooals dat het best in hun kraam te pas kwam. De concurrentie tusschen de ondernemers kwam bovendien aan de beurzen van het publiek ten goede; al daalden tengevolge daarvan ook hun winsten, het bouwen bleef geruimen tijd een goed vak, totdat een andere categorie van speculanten ten tooneele verscheen, die op veel gemakkelijker wijze dan de bouwondernemers geld wist te slaan uit de toenemende behoefte aan huisvesting van een steeds toenemende bevolking in en nabij bepaalde centra. Dat waren de grondspeculanten, grondscharrelaars, grondwoekeraars, die geholpen door plaatselijke toestanden, bestaande wetten en partij trekkende van de kortzichtigheid van vele bestuurslichamen, de bouwgrondprijzen tot een ongekende hoogte hebben weten op te drijven.

Nog andere factoren kwamen in het spel toen de crisistoestand intrad, zoodat het den bouwondernemer steeds moeilijker werd, inzonderheid in den kleinwoningbouw met zijn bedrijf nog een schappelijke rekening te maken en velen dan ook feitelijk het bedrijf hebben gestaakt.

Uit economisch oogpunt is dit misschien te betreuren, met het oog op een mogelijke herleving der woningcultuur echter is het verblijdend, dat de omstandigheden er toe hebben geleid, den woningbouw, althans de kleinwoningbouw te leggen in de handen der architecten. Zij hebben er niet veel moeite voor gedaan, weliswaar, maar zij schijnen nu toch langzamerhand het belangrijke te gaan inzien van de taak, die in de eerste jaren voor velen hunner is weggelegd.

Die taak is voor een groot deel van technischen en economischen aard, maar laat ons hopen, dat zij zich daartoe niet uitsluitend zullen bepalen, doch de gelegenheid, die zich thans voordoet, om ons volk, ook de beter gesitueerden inbegrepen, weder eenig begrip van woningcultuur bij te brengen, niet zullen laten voorbijgaan.

Dan alleen toch kan de woningnood, waaronder wij thans lijden, ten slotte nog zegenrijke gevolgen hebben. Bepaalt men zich echter tot oppervlakkige maatregelen, tot enkel huisvesten en onder dak brengen, dan kon later wel eens blijken, dat al de arbeid, die staat gedaan te worden en al het geld, dat daaraan zal worden besteed, toch niet gestrekt heeft, om ons nader te brengen tot een bevredigende oplossing van het woningvraagstuk.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM. — — —

JURY-RAPPORT.

Slot (Zie bladz. 134).

Ontwerp „Groot Amsterdam".

Het kon na de aanmerkingen door de Jury op het plan van het vóórontwerp gemaakt, niet uitblijven, dat de inzender tot algeheele omwerking van zijn oorspronkelijken plattegrond komen moest; waar daarin de ligging der beeldenzalen aan de noordzijde een ernstige belemmering opleverde voor den lichtinval der ateliers, moesten die zalen met bijbehoorende lokaliteiten worden verplaatst, en ontstond in het nieuwe plan de gewenschte ligging van de reeks werklokalen aan den noordgevel, zooals die in verscheidene andere plannen op alleszins gunstige wijze werd opgelost; in dit plan echter met het bezwaar, dat in het midden van den gevel de tentoonstellingszaal ter diepte van 18 M. is uitgebouwd, ten nadeele van het licht der tentoonstellingskabinetten, en van een der ateliers w. De beeldenzalen zijn naar den zuidgevel overgebracht, en in haar geheel naar buiten uitgebouwd, welke dispositie zoowel ten aanzien van het plan, als van den opbouw, de instemming van slechts een deel der Jury heeft weten te verwerven. De ontwerper heeft die zalengroepen niet als groote momenten tot een organisch geheel in den plattegrond weten te brengen, en daardoor de gelegenheid gemist om tot de samenstelling van een goed architectonisch plan, met een mooie groote ruimte-ontwikkeling te komen. De hal mist als centraal punt door de nu verkregen indeeling voldoende functie, de toegangen naar de beeldenzalen nemen daarin een weinig belangrijke plaats in, terwijl dat gemis aan functie nog meer uitkomt op de eerste verdieping waar de toegangen tot de groepen gehoorzaal en bibliotheek nauwelijks aan de hal gelegen zijn.

Niet gunstig werd beoordeeld de geheel willekeurige wijze waarop laatstgenoemde zalen over de beeldenzalen heen gebouwd zijn, waardoor bovendien de lichtinval van een gedeelte dier zalen en van de modelzalen wordt geschaad. In de hal en gangen treedt staand licht slechts in geringe mate toe, waardoor in het gebouw mooie lichtwerking wordt

gemist; het bovenlicht van de hal zal op de eerste verdieping overvloedig, op den beganen grond daarentegen nauwelijks voldoende zijn, en ongunstig van werking.

Ernstige architectonische en ethische bedenking bestaat tegen de rijen garderobes en toiletten tusschen de parallelgangen in de lengte-as van het gebouw geprojecteerd; de gangen en hallen zullen door de kleine binnenplaatsen, en dit nu is een practisch bezwaar, zeker niet in voldoende mate verlicht en geventileerd kunnen worden.

Toch valt overigens te waardeeren de beknoptheid van de planindeeling, en de eenvoudige, practische wijze waarop de onderwijsafdeeling gescheiden is gehouden van de lokaliteiten, die ook door een ruimer publiek zullen worden bezocht; door de bescheiden opzet dan ook van dit plan bereikt de berekening van den kubieken inhoud het laagste cijfer van de vijf ontwerpen, zijnde: 143550 M³.

In sterke tegenstelling en zonder organisch verband met de vrij zwakke conceptie van den plattegrond als bouwkunstig werk, is de monumentaal opgebouwde massa van de nagenoeg onverdeeld gunstig beoordeelde gevelontwerpen; zoowel de groote forsche lijnen van het hoofdgebouw, als de meer pittoresk doende vormen der tuingebouwen, zijn, althans naar het oordeel van een groote meerderheid der Jury, onmiskenbaar van groote architectonische werking, getuigende van het buitengewoon kunnen, van de rijke fantasie eener artistieke persoonlijkheid, die zijne eigen, interessante vormgeving tot in onderdeelen volkomen meester is, en waarvan ook de geleverde détails als de even duidelijke, als schoone bewijzen zijn te beschouwen. Het is dan ook in hoofdzaak om die voorname kwaliteiten, dat de Jury tot de conclusie is gekomen dat dit ontwerp, dat wegens de bedenkingen tegen het plan aangevoerd, zeker niet op de eerste plaats kon worden gesteld, toch in waarde als tweede van de vijf ontwerpen in den eindwedstrijd behoorde te worden geplaatst.

Ontwerp „VI".

De zeer verdienstelijk volgehouden gunstige verdeeling der hoofdgroepen in een mooi opgezet architectonisch plan, waaraan in den vóórwedstrijd reeds alle lof kon worden toegekend, is in het uitgewerkte plan volkomen behouden gebleven. De indeeling van de plattegronden beantwoordt tot in onderdeelen aan de eischen van het programma, en levert door een harmonische dispositie der groote ruimten en voornaamste groepen, en door een weloverwogen verlichting van de hal met beeldenzalen en aansluitende gangen, een geheel van schoone ruimtewerking. De verschillende groepen zijn doeltreffend van ligging en indeeling; bij een weidschen opzet van het plan, is toch ruimteverspilling vermeden: de inhoudsberekening levert, na „Groot Amsterdam", het laagste cijfer (145700 M³). De economie, welke bij de samenstelling van dit ontwerp heeft voorgezeten, zal het mogelijk maken dat, ten aanzien van de bouwkosten, de redelijke grenzen der uitvoerbaarheid zeker niet behoeven te worden overschreden.

Als een organisch, monumentaal gedacht geheel, groeit eenvoudig en natuurlijk uit dit plan de opbouw in forsche groote lijnen en sobere vormgeving op; de zuidgevel van mooie lichtwerking in de verspringende gevelvlakken, rustig, ernstig en van goede verhoudingen, tevens als een welbegrepen afsluiting van het academieplein met den daarop uitloopenden breeden verkeersweg.

In tegenstelling met het vorig ontwerp treft hier de hoogst bescheiden voordracht, de nuchtere behandeling der teekeningen, waardoor bij eerste beschouwing de indruk van een zekere koelheid, van verstarring zelfs, niet kon uitblijven, welke indruk echter na volgehouden bestudeering van het project, voor een groot deel althans, kon worden overwonnen.

Die ernstige bestudeering dan ook heeft ten slotte de Jury ertoe geleid de groote verdiensten van deze inzending ten volle te erkennen, en haar tot de conclusie gebracht, dat niet alleen daaraan zonder voorbehoud de hoogste plaats in dezen endkamp moest worden gegeven, maar dat hier alleszins aanleiding bestaat dit ontwerp bij de Regeering voor uitvoering voor te dragen.

Zoo heeft de Jury niet geaarzeld aan het ontwerp „VI" zonder stemming den eersten prijs toe te kennen, in de overtuiging dat, hoewel de ontwerper zijn voorkeur voor één richting der beeldende kunst heeft uitgesproken, zijn schepping zóó zuiver architectonisch is gedacht, dat zij voor iedere kunstrichting, zooals die aan de Academie onderwezen wordt, alle ruimte laten kan, en dus ook laten moet.

De Jury adviseert daarom den eerstbekroonde de uitvoering op te dragen onder beding, dat hij zich bereid verklaart ten aanzien van de medewerking der beeldende kunsten, behoudens in de gevallen als bedoeld op blz. 27 al. 3 van het programma, (betreffende die kunstwerken, welke een onmisbaar deel van den bouw uitmaken), te handelen in overeenstemming met de Directie der Rijks-Academie.

Nadat de Jury op Vrijdag den 22sten Februari 1918 hare conclusies had vastgesteld, is dienzelfden dag in een samenkomst met haar en de Commissie van Toezicht der Academie, vertegenwoordigd door de heeren E. Heldring voorz., Mr. H. K. Westendorp en Mr. Dr. F. Kranenburg, overeenkomstig de bepaling van het programma, de naambrief door den Voorzitter der Comm. van Toezicht geopend en bleken de inzenders van het bekroonde ontwerp te zijn de heeren:

B. Bijvoet b. i. & J. Duiker b. i. te 's-Gravenhage.

Als de auteurs der overige vier bekroonde ontwerpen hebben zich vervolgens bekend gemaakt:

„Groot Amsterdam", de heer M. de Klerk, architect te Amsterdam.

„Lage Landen", de heer M. P. J. H. Klijnen, b. i. te Rotterdam.

„Ne Jupiter quidem omnibus", de heer D. Roosenburg, b. i. te 's-Gravenhage.

„Athena", de heer G. C. Bremer, b. i. te Rijswijk.

Namens de Jury:

A. J. DER KINDEREN, Voorzitter.
PAUL J. DE JONGH, Secretaris.

Amsterdam, Maart 1918.

PRIJSVRAAG TOT VERFRAAIING STATIONSPLEIN TE LEEUWARDEN.

Jury-Rapport.

Algemeene beschouwingen.

Behalve of voldaan is geworden aan de eischen welke in het prijsvraag-programma gesteld zijn, is door de Jury, alvorens de aesthetische waarde van de ontwerpen nader te bestudeeren, bij het nemen van hare beslissing nagegaan in hoeverre rekening gehouden is met de factoren welke de verfraaiing van het plein beheerschen.

Deze zijn:

1. De maskeering van verschillende spoorweg- en andere werken, welke thans het stationsplein ontsieren en welke werken niet opgeruimd of verplaatst kunnen worden;
2. de geslotenheid van het plein;
3. de verkeerseischen en, in onmiddellijk verband daarmede, de plaatsing van de fontein.

Hieromtrent is op te merken: dat de spoorwegemplacementen met hare gebouwen aan de West- en Oostzijde van het plein moeten gemaskeerd worden door eene afsluiting van steen of groen, waardoor tevens de geslotenheid van het plein bevorderd wordt. Ook moet getracht worden de verschillende spoor- en tramlanen, welke thans het plein door-

kruisen, door het aanbrengen van dekkende beplanting of inderzins aan de aandacht te onttrekken.

Voorts is de Jury van oordeel dat het plein zeer in aanzien zou winnen indien het parkje, dat nu de Veemarkt afsluit, kan vervallen, om plaats te maken voor eene open bebouwing. Daardoor wordt bereikt, dat het plein ook aan de Noordzijde afgesloten en de onsymmetrische bebouwing van de Sophialaan vervalt. Deze bebouwing kan dan tevens eene goede afsluiting van de Veemarkt vormen. Daar het verkeer naar en van de stationsgebouwen c. a. soms zeer druk is, zal een al te omvangrijke bebouwing of beplanting op het eigenlijke plein moeten vermeden worden. Een eventueele plaatsing van de fontein midden op het plein mag dus niet te veel ruimte in beslag nemen.

Bij vergelijking van de plannen blijkt wel dat verschillende ontwerpers met de onder sub. 1 bedoelde maskeering rekening gehouden hebben, en vooral de motto's „Regulatie", „In afwachting", „Herfstroest", „Driehoek in cirkel" (geteekend) de aandacht vragen.

Aan de Noordelijke afsluiting van het plein door bebouwing heeft slechts de ontwerper van Motto „Het fiere geslacht" gedacht. Hoewel door het ontwerp dit doel niet geheel bereikt is, heeft de ontwerper wel ingezien dat aldaar een afsluiting noodig is. Overigens hebben alle ontwerpers aan dit pleingedeelte, als park, niets gewijzigd, en is de aanleg bij enkele alleen veranderd. Een fontein met bijbehoorende beplanting in het midden van het plein, zooals verschillende ontwerpers dat aangeven, zou op den duur een sta-in den weg blijken te zijn. Een muurfontein zooals Motto „Regulatie" aangeeft, voorkomt dit bezwaar, terwijl daarmede tevens een goede maskeering van het stationsemplacement verkregen wordt.

Wat de architectuur van de eigenlijke fontein betreft, is de Jury van oordeel, dat deze zeer eenvoudig van opzet moet zijn en het plein niet moet domineeren.

Oordeel der Jury over de ontwerpen.

Bij de beoordeeling werden onmiddellijk de ontwerpen, ingekomen onder de motto's: „Rustoord", „Hoop", „De honderste kans", „Kan 't zoo", „Monumentaal", „A", „A. B. C. 510", „X Y Z", „Jan Ruik", „Horticultura", „L", „Fryslân Boppe", „Plan C", „Armenland", „Doelmatigheid bovenal", „Residentie", ter zijde gelegd.

Deze plannen getuigden van weinig teekenvaardigheid en misten een goede hoofdgedachte. De prijsvraag ging dezen mededingers blijkbaar boven hunne krachten.

Bij de volgende schifting vielen, omdat het plein teveel opgeofferd was voor plaatsing van de fontein met omgeving, de motto's „Vooruit", „Plein" en „Nh in cirkel" (geteekend) af.

Van de overblijvende 10 ontwerpen volgt hieronder het oordeel der Jury.

„Regulatie". Een vlot opgezet ontwerp. De teekeningen doen in alle opzichten aangenaam aan. Het plein is iets teveel bezet met plantsoen, zooda: de wegen welke in de lengterichting van het station over het plein geprojecteerd zijn, te smal zijn. Door eenige verplaatsing van de lengteas van het plantsoen is aan dit bezwaar tegemoet te komen.

De aanleg van een voetpad naar het station tusschen afscheiding van metselwerk is goed gedacht. De maskeering van de emplacementen in verband met de toegangen is zeer gelukkig geslaagd. De wandfontein tevens afsluitmuur, is origineel. De tramlijnen zijn goed verborgen.

„Vierkant in vierkant" (geteekend). De teekeningen zijn goed geteekend. De pleinruimte is zeer goed ontwikkeld, doch de aanleg van trottoirs belet het rijverkeer naar de emplacementen. Enkele details van het ontwerp zijn eenigszins primitief. De fontein, veeleer gedenkteeken, is niet goed geplaatst en is zonder uitdrukking.

„Het fiere geslacht". De teekeningen zijn correct. De plaatsing van het monument met fontein is goed, terwijl het verwijderen van verschillende boomen, om het plein te verruimen, eene goede gedachte is. Evenals bij het vorig ontwerp is het rijverkeer naar de emplacementen belemmerd. De beide afsluitingen van het plein zijn niet fraai en gelijken meer op schermen. De fontein is te forsch gedacht en zal hier niet voldoen.

„Herfstroest". Het plein is wel ontwikkeld en door hagen afgesloten, doch de toegang voor het goederenbureau is niet geslaagd. De aesthetische waarde van het geheel is onvoldoende, hetgeen blijkt uit de perspectievische schets. Hoewel de plaatsing van de fontein te verdedigen zou zijn, mist het ontwerp zelf bekoring.

„Hilfos". De fontein met aanleg plantsoen vormt een sta-in den weg voor het verkeer. De teekeningen zijn uitvoerig behandeld en goed geteekend. Het geheel is meer geschikt als aanleg van een groote buitenplaats dan voor een stadsplein.

„In afwachting". Is goed geteekend, doch alle vereischte teekeningen zijn niet aanwezig. Zoowel de fontein als de afsluitingen zijn in metselwerk gedacht en van eenvoudig goed karakter. De plantsoenaanleg op het plein is geheel verbrokkeld en niet fraai. Er ontbreekt verband tusschen de beplantingen.

„Sljucht en Rjucht". De teekeningen getuigen wel van een zekeren durf, doch geven geen duidelijk beeld van den gedachten aanleg. Het plein is zeer vernauwd en de fontein is niet doelmatig geplaatst. De beplaning is niet fraai en niet in overeenstemming met het karakter van plein.

„Driehoek in cirkel" (geteekend). Hoewel de plaatsing van de fontein en van de afsluiting goed zijn te noemen is de architectuur van de afsluiting eenigszins slap. De afsluitingen zijn gedeeltelijk van hekwerk, waardoor deze niet aan het doel beantwoorden. De drichoekige vorm van de fontein en de bloembakken doen niet aangenaam aan. De teekeningen zijn goed.

„Leeuwarden". De teekeningen zijn met zorg behandeld, doch bepaald aesthetische kwaliteiten zijn aan het ontwerp niet toe te kennen.

De plantsoenindeeling is niet fraai in verband met de plaatsing van de fontein.

„Pan". De plaatsing van de fontein is niet logisch, terwijl de fontein zelf een ongunstigen vorm heeft. Het plein is eigenlijk geheel onveranderd gelaten. Alle zorg is aan het park voor de Veemarkt besteed. De teekeningen zijn niet onverdienstelijk.

Conclusie.

De ontwerpen „Regulatie", „Vierkant in vierkant" (geteekend) en „Het fiere geslacht" voldoen het meest aan de gestelde eischen.

Het eerste ontwerp vraagt vooral om den architectonischen opzet de aandacht en bevat zooveel kwaliteiten, dat met enkele wijzigingen een uitvoering mogelijk is. De beide andere ontwerpen verdienen de voorkeur om de goede pleinontwikkeling, terwijl bovendien het ontwerp „Vierkant in vierkant" (geteekend) nog te verkiezen is boven „Het fiere geslacht", door zijn meer architectonische waarde.

Aangezien geen der ontwerpen zonder wijziging kan uitgevoerd worden en dus geen volledige eerste prijs kan worden toegekend, heeft de Jury de beschikbaar gestelde bedragen gesplitst in drie bekroningen van f 450.—, f 250.— en f 150.—.

Zij stelt voor deze te verdeelen als volgt:

1ste bekroning à f 450.— motto „Regulatie".

2de bekroning à f 250.— motto „Vierkant in vierkant" (geteekend).

3de bekroning à f 150.— motto „Het fiere geslacht".

Voorts geeft de Jury aan het Bestuur der Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingen verkeer in overweging om met den ontwerper van motto „Regulatie" in overleg te treden en hem, na indiening van een gewijzigd ontwerp waarbij met bovenstaande opmerkingen der Jury is rekening gehouden, de uitvoering daarvan op te dragen.

Leeuwarden, 28 Maart 1918.

De Jury:

J. PATIJN.
HENRI EVERS.
M. BERLAGE.
D. T. TERSTEEG.
L. HOLSBOER.

Bij opening der naambrieven bleken de ontwerpers der bekroonde plannen te zijn:

Motto „Regulatie" Meischke & Schmidt te Rotterdam en J. W. M. Sluiter te Dedemsvaart.

Motto „Vierkant in vierkant" (geteekend) Jan Wils te Den Haag en Theo van Doesburg te Leiden.

Motto „Het fiere geslacht" Charles Eisongie en Eg. Everaerts te Nijmegen.

RAPPORT DER JURY van de Prijsvraag voor een ontwerp van een Diploma, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen. — — —

Bij de beschouwing van de 72 ingekomen antwoorden op bovengenoemde prijsvraag, was het in hooge mate interessant en aangenaam voor de Jury, zich tegenover een zoo uitgebreide verzameling ontwerpen van de meest verschillende kunstuiting geplaatst te zien. Zij kan niet nalaten het zoeken naar een juiste oplossing van het gevraagde, alsmede de schoone, kunstvolle uitvoering van vele ontwerpen ten zeerste te prijzen; slechts enkelen hadden de vraag wel zeer eenvoudig opgevat, doch het overgroote deel komt, zoo niet een woord van welverdiende lof, dan toch zeker eene aanmoediging toe, daar zij in meerdere opzichten in goede richting werkzaam zijn geweest.

Teneinde de mededingers in de gelegenheid te stellen, zich een idée omtrent de beoordeeling hunner ontwerpen te vormen, meent de Jury het volgende te moeten opmerken:

Een diploma dient in hoofdzaak als vlakversiering te worden behandeld. Afwijkingen hiervan doen spoedig aan een plaat (reclameplaat) denken en brengen den ontwerper alzoo op een moeilijk terrein om het juiste karakter van het gevraagde te behouden; zelfs schaduwkant van letters zijn liefst te vermijden.

Natuurlijk dient het diploma zich als een harmonisch geheel voor te doen; de versiering met de woorden, die echter toch duidelijk moeten uitkomen, overigens niet in deelen gesplitst, die niet of door slechts weinig sprekende lijnen of banden aan elkaar gevoegd zijn. Vooral tegen het laatste is dikwijls gezondigd, waar vele ontwerpen slechts eene losse bijeenvoeging van aanduiding der Vereeniging, naam van het lid en quitantie zijn. Een flinke zware rand brengt hierin al direct groote verbetering. Hierbij is tevens op te merken, dat men eene goede verhouding dient te kiezen tusschen de afmetingen der versiering en van het te versieren vlak, voor het geheel en voor elk onderdeel; groote witte vlakken doen in het algemeen niet mooi tegenover smalle randen. Wat de versiering zelve betreft, dient deze zooveel mogelijk toepasselijk te zijn op het doel der Vereeniging, het samenwerken tot bevordering der Bouwkunst in het algemeen.

Hoewel de behandeling der teekening vrij was, dient men toch rekening te houden met de eischen voor de reproductie, speciaal wat betreft de keuze van de kleuren op zich zelf en tegenover elkaar; frissche sprekende kleuren zijn gewenscht.

Ten slotte nog eene opmerking over het teekenwerk. Over het algemeen komt den inzenders in dit opzicht een woord van lof toe en is er geen moeite gespaard de teekeningen duidelijk, zorgvol en nauwkeurig af te werken; slechts weinigen hebben een eenigszins ruw schetsontwerp ingezonden.

Bij het beschouwen van elk ontwerp op zich zelf, was er geen enkel ontwerp, dat in alle opzichten aan de eischen, door de Jury gesteld, voldeed, hoewel, zooals gezegd, in vele opzichten hoogst verdienstelijk en waardevol werk werd aangetroffen. De Jury kon daarom geen ontwerp ter volle bekroning voordragen.

Twee ontwerpen, n.l. onder de Motto's „Rie" en „Erica" (Nos. 71 en 71), toch niet voor een prijs in aanmerking komende, moesten buiten beschouwing blijven, als niet het gevraagde oppervlak hebbende.

Na herhaalde schiftingen bleven 10 ontwerpen ter nadere beoordeeling voor eventueele bekroning over.

Na langdurige beschouwing en bespreking zonderde de Jury de vier hieronder genoemde ontwerpen af, welke volgens haar oordeel voor toekenning van prijzen in aanmerking komen.

Van deze ontwerpen*) zegt het rapport het volgende:

Motto „Molly" (No. 53.).

Het ontwerp geeft het diploma juist als één geheel weer, alleen de perspectievische teekening, hoe artistiek ook uitgevoerd, vermindert de waarde, het wekt even de gedachte op aan een reclameplaat of geïllustreerde briefkaart, overigens is versiering en uitvoering in alle opzichten te prijzen. Teekenwerk uiterst correct, kleuren (ontleend aan het wapen van Groningen) aangenaam en de frischheid van het geheel uitstekend geschikt voor reproductie.

Motto „Oefening" (No. 21).

Ook dit ontwerp geeft zeer duidelijk het diploma als een geheel en bestemd voor een Vereeniging van Bouwkunst weer. Hoewel de gedachtengang van den ontwerper schitterend genoemd mag worden, is toch het middengedeelte eenigszins te groot gekozen; het brengt eene afscheiding teweeg; eene verbetering ware geweest, hier ook een ondergrond aan te brengen. In aanmerking genomen de keuze van het teekenpapier, is het teekenwerk correct te noemen. Kleuren als hiervoor omschreven ontwerp.

Motto „Gruno" (No. 9).

Het diploma is correct geteekend en in vlakversiering gehouden. De samenhang der verschillende deelen is niet sterk. De silhouetten van torens in Groningen zijn goed uitgevoerd en duiden de Bouwkunst aangenaam aan. De kleuren zijn op zich zelf goed, doch het opschrift zal voor reproductie niet duidelijk zijn.

Motto „Pandora" (No. 52).

Het ontwerp, in mooie zachte tint uitgevoerd en voortreffelijk geteekend, geeft een aangenaam geheel, doch waarvan helaas het middenstuk een deel inneemt, dat eenigermate aan een scheurkalenderblok doet denken; een ondergrond had veel ten goede geholpen. Overigens zijn de versiering en de attributen der Bouwkunst-mooi in elkaar gevoegd.

Volgens de haar door het programma toegekende bevoegdheid stelt de Jury aan het Bestuur der Vereeniging voor, toe te kennen:

---

*) De opmerkingen van de Jury, betreffende de andere zes ontwerpen der laatse schifting, moeten wij wegens plaatsgebrek achterwege laten.
Red.

Een eersten prijs van f 40.— voor het ontwerp Motto „Molly" (No. 53).

Een tweeden prijs van f 20.— voor het ontwerp Motto „Oefening" (No. 21).

Een derden prijs van f 10.— voor het ontwerp Motto „Gruno" (No. 9).

Een vierden prijs van f 10.— voor het ontwerp Motto „Pandora" (No. 52).

De Jury:

P. VAN DE WINT.
M. G. EELKEMA.
P. PLOEGH.
IJ. VAN DEN VEEN.
D. W. C. J. MEIJNERS.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 17. Van een oud trapgeveltje, door B. van Bracken Feck.

Het Graniet, Fragment van Goethe (1783).

Luchtverversching en verlichting van veestallen door ir. A. M. Keysten, Rijkslandbouw-ingenieur, met afbeeldingen.

Snelditchte,n door Candidus. — De muze. — Teekenaar.

Afbeeldingen. Gevelsteenen, door J. W. Graaff, beeldhouwer, Laren.

Gemengde berichten.

Boek en Tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Verslagen van vergaderingen.

DE INGENIEUR No. 17. De Suikerfabriek Djatiroto. Verslag van de excursie van de Afdeeling Nederlandsch Indië van het Kon. Instituut van Ingenieurs en de Technische Vereeniging Midden-Java, 28—30 Augustus 1917, door K. Kroitzsch, met afbeeldingen.

Stoomprijzen van vroeger en thans, door ir. F. Muller.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 20 April 1918 te Amsterdam.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 18 April 1918 te Dordrecht.

Ingezonden Stukken. De prijzen voor metselsteen en de woningnood, door Ir. L. G. Westhoff. — De toepassing van de Octrooiwet en de behoeften van de industrie, door Dr. A. J. C. de Waal. — De electriciteitsvoorziening van ons land, door J. van Haersolte.

TECHNISCH WEEKBLAD No. 17. Twee en twintigste gewone Algemene Vergadering te houden op 8 en 9 Mei te Utrecht. — Onze 22ste Gewone Algem. Vergadering. — Uit de Pers. — Aank. Vergaderingen en Excursies. — Jaarverslag 1917.

DE AANNEMER No. 17. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.

Onkunde of laatdunkendheid.

Steenfabricage.

NAAMLIJST van Nederlandsche Fabrieken in de Metaal-Industrie 1918.

De nieuwe jaargang van deze adreslijst, uitgegeven door de Nederlandsche Vereenigingen van Werkgevers in de Metaal-Industrie, bevat thans 130 adressen van fabrieken. Daaraan is toegevoegd een alphabetische lijst van Producten der Nederlandsche Metaal-Industrie, waarin circa 500 artikelen zijn vermeld.

Varia.

TWEE VILLA'S AAN ZEE.

Wie kan mij zeggen hoe het komt, dat hier aan zee zoo slecht gebouwd wordt?

Ik kan mij maar niet indenken hoe de Hollanders, die over 't algemeen vrij fatsoenlijke landhuizen maken, zich met zulke onbeduidende villa's aan zee kunnen tevreden stellen! Inspireert het grootsche schouwspel der steeds bewegende wateren hen zoo weinig, dat zij het aandurven, zonder architectenhulp in zoo'n omgeving te bouwen? Of is het slechts uit modezucht, dat zij er telkenjare een paar maanden gaan doorbrengen, en is het hun dan onverschillig welk huis zij er bewonen?

Wat er ook van zij, ik meen goed te doen de aandacht te vragen voor twee jongste pogingen op dit gebied.

Te Noordwijk a/Zee, boven op een duin, heeft Kromhout een villa gebouwd, welke niet alleen als massawerking de aandacht trekt, maar ook, omdat er een duidelijk zoeken aanwezig is den heelen opbouw met de omgeving te doen harmonieeren. In de buurt liggen meer villa's op den duinenkam en wij zien dan hoe de meest onbenullige trappen den bewoner toelaten zijn woning te bereiken. Kromhout daartegenover heeft direct ingezien, hoe het groote verschil van peil tusschen straat- en huis aanleiding kon zijn voor een monumentale conceptie, en deze is dan ook niet achterwege gebleven.

Een grootsche aanleg van trappen en terrassen, afgesloten door telkens verspringende schuin toehoopende muurtjes, vormt hier dan den overgang tusschen twee peilen en is tevens een prachtig voorstuk voor de villa. Het piramideeren van den onderbouw wordt in den bovenbouw doorgevoerd; het middendeel wordt aan beide zijden door een lageren vleugel gesteund en terzelfderijd gedomineerd door twee kaptorens, die zich aan den achterkant bevinden. Wij staan dus voor een opstapeling, die verwant is met den natuurlijken opbouw van een duin; het natuurlijke is hier echter vervangen door het bewuste, hetgeen zich nog duidelijker voordoet bij de oplossing van het geheel in verschillende massa's; het zoeken naar afzonderlijke deelen, die zich toch in het geheel versmelten, is zeer opvallend.

Aan den straatweg hebben wij eerst, als gevolg op de flink terugliggende ingangshekken een vooruitspringend en eenige treden hooger gelegen terras, dat zich als een mooie evenwichtige massa voordoet; ter hoogte van den begaanen grond van het huis strekt zich een tweede terras uit, waartegen twee groote bloembakken staan van verschillende hoogte en zich heel aardig inschuivend in den vorm van het lager gelegen terras. Verder heeft de architect nog de muren waartusschen zich aan elke zijde een trap bevindt, hoog opgevoerd, zoodat hij nog eens over massa's beschikte, die den onderbouw goed afsluiten en tevens voldoende verbinden met den bovenbouw. Hier wachtte hem echter een groote moeilijkheid; aangezien de straatzijde der woning op de terrassen uitzicht geeft, moest de ingang aan den achterkant en laatstgenoemde trappen nevens het gebouw aangebracht worden, zoodat men makkelijk den ingang kan bereiken. Kwamen nu bedoelde trapmuren in een ijlte, op de lucht terecht, dan was er gevaar, dat de heele massawerking van den onderbouw zou vernietigd zijn. Om dit euvel te voorkomen, heeft Kromhout zijn trappen afgesloten met poorten, die aan den gevel verbonden zijn en die, wat het piramideeren betreft, een gelukkigen overgang maken tusschen onder- en bovenbouw. Deze oplossing kan mij toch niet voldoen, want het is te opvallend, dat zij gezocht, artificieel is. In de eerste plaats voelt men direct, dat die poort niet een wand van een massa is, maar alleen een vlak, een decor, iets dat in dit midden niet thuis hoort. Het artificieele is nog merkbaar aan de vormgeving zelf der poort; de hoogte van een normalen doorgang was den architect niet voldoende, en toen hij zijn vlak even doorgetrokken had, heeft hij het, om' een te groote zwaarte te vermijden met een rond gat doorgebroken, dat hier allerminst gelukkig is!

De massawerking van den bovenbouw is goed uitgewerkt; wij gaven reeds de hoofdmassa's aan, om hun bevordering van het piramideeren; zij zijn nu op hun beurt door ondergeschikte massa's verlevendigd; het zijn aan den straatkant en van boven naar beneden, twee uitgebouwde badkamers waartusschen een uitspringend balcon op een waranda, die het middenstuk bewegelijk maken; aan de zijvleugels hebben wij een balcon boven een loggia aangebracht. De sterke schaduwwerking der loggia's is uitstekend.

Er is ongelukkigerwijs aan dit gebouw iets, dat mijn goeden indruk er van vertroebelt; ik bedoel de stompe daken, die regelrecht in conflict staan met de rustige horizontale lijnen zoowel der balcons als van den onderbouw. In deze laatsten zijn er ook enkele schuine lijnen, die mij tweeslachtig lijken; ik zou ze meer schuin of horizontaal wenschen, ik bedoel in contrast of in harmonie werkend met het overige.

De tweede villa, die ik nu bespreken wil, ligt naast de sluizen te Katwijk aan Zee.

Het gaat hier niet om een nieuw werk, maar om de verbouwing, ontworpen door den kunstschilder M. Kamerlingh Onnes en technisch uitgewerkt door den architect J. J. P. Oud. Deze verbouwing is nog niet volledig; er zijn inderdaad verschillende oude vensteropeningen met hun oude ramen blijven zitten, die absoluut afsteken tegen de nieuwe.

De eisch was tevens het aanbrengen van terrassen en loggia's, het bouwen van een groote slaapkamer en van ruimere en menigvuldiger dienstvertrekken; dit heeft geleid tot het optrekken van een nieuwen vleugel in den vorm van een zwaren vierkanten toren, die als massa heel goed werkt naast de bestaande plat afgedekte woning. Vóór deze laatste is een loggia aangebracht, terwijl een tweede loggia den bestaanden met den nieuwen bouw verbindt, en maakt dat de toren zich gedeeltelijk uit een groep massa's ontwikkelt. Er was immers gevaar dat die toren en het bestaande huis twee afzonderlijke stukken zouden geschenen hebben; nu vormt alles een geheel, waarin de vóór- en terugspringende vierkante massa's groote levendigheid en beeldende werking brengen.

De geheele opzet is bijzonder sober, men voelt zich hier voor een ernstige poging om' architectuur zoo zuiver mogelijk op te lossen; het zijn zuivere ornamentlooze vlakken die tot massa's vereenigd en waarin de noodige openingen gespaard werden. De raamverdeeling is over het algemeen goed. Oud- en nieuwbouw werden voor het verkrijgen der noodige eenheid bepleisterd met een ruwe specie, en met het truweel afgewerkt; daardoor hebben de massa's een forsch en grootsch aanzien, dat best harmonieert met de wilde duinen-architectuur en het woeste zeegeweld.

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat alles volmaakt is; zoo doet de loggia aan de kanaalzijde erg ijl aan; het traprraam tusschen toren en oudbouw is eigenlijk geen raam; het lijkt eer een toevallige opening tusschen beide deelen te zijn die met glas dichtgemaakt werd — heel mooi glas in lood, naar ontwerp van Theo van Doesburg —. Het ronde gedeelte van het terras valt er ook wel buiten.

* * *

Kromhout's villa schijnt het talentvol einde te zijn van een architectuur, die haar tijd gehad heeft; Oud's villa is het nederige begin van een kunst, die vol beloften zit voor de toekomst.

HUIB HOSTE.

(In: „de Telegraaf".)

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Baksteen in Indië.

Te Nagreg, in de Preanger Regentschappen, is opgericht een Naamlooze Vennootschap, die zich ten doel stelt het leveren van gebakken steenen van de daar voorkomende prachtige klei. Voorloopig zal de capaciteit der fabriek ongeveer 10000 steenen per dag bedragen, doch men is van plan spoedig groote uitbreiding aan het bedrijf te geven, waarvoor reeds alle benoodigde machines aanwezig zijn, alleen de gebouwen moeten nog opgericht worden.

Vlak in de buurt van deze steenen- en pannenbakkerij bevinden zich de bekende Nagregtrasbergen, die reeds in exploitatie zijn, doch de nieuwe vennootschap heeft zich van een groot complex van die bergen verzekerd en gaat binnen korten tijd eveneens tras leveren.

Dat deze zaak zeer zeker goede rente zal opbrengen is aan geen twijfel onderhevig, gezien de groote uitbreidingsplannen van de stad Bandoeng, waar niet alleen door particulieren veel gebouwd wordt, maar ook de B. O. W. en de Genie groote bouwwerken onderhanden hebben en de bouwers tot nog toe aangewezen waren op het gebruik van minderwaardige steenen en pannen door inlanders en Chineezen geleverd.

Daar de oprichters tot de vaklieden behooren zullen bouwers er op kunnen rekenen goede waar te krijgen.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

OVERIJSELSCHE STEENFABRIEKEN - DEVENTER
FLINKE VOORRADEN IN HARDE METSELSTEENEN UIT VLAM- EN RINGOVENS. (KLOEK WAALFORMAAT)
VRAAGT PRIJS EN MONSTERS

Vacante Betrekkingen.

— Tijdelijk Opzichter in Alg. Dienst bij de Domeinen, standplaats Middelburg. Uitvoerige brieven aan den Ingenieur der Domeinen in Zeeland, Groenmarkt 31, Middelburg. (1)

— Bureelambtenaar bij den Prov. Waterstaat van Noord-Holland. Bekend met machineschrijven en Ned. taal, jaarwedde f 1000.—, klimmend tot f 1800, standplaats Haarlem.

— Teekenaar voor kaartwerk bij den Prov. Waterstaat van Noord-Holland, jaarwedde f 800.—, klimmend tot f 1800.—. Op de jaarwedden duurtebijslag. Aanstelling voorloopig voor een jaar, daarna vast, met pensioen. Gezegelde verzoekschriften enz. vóór 15 Mei 1918 aan den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland, Nieuwe Gracht 47, Haarlem. (1)

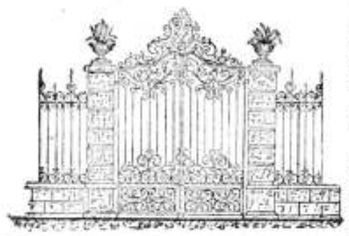
— Bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat 3de klasse, op een bureel van den Ingenieur in het zuidelijk Arrondissement van de 1ode Directie, Maarland No. 72, Brielle. Aanvangsjaarwedde f 600.—, Nederlander, leeftijd minstens 18 jaar. Diploma H. B. S. 5 j. c. of getuigschrift Opzichter Rijkswaterstaat genieten de voorkeur. Woonplaats Brielle. Geneeskundig onderzoek vereischt. Benoeming voorloopig voor een jaar, daarna vast.

Sollicitatie vóór 15 Mei 1918 bij genoemden Ingenieur van den Rijkswaterstaat. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE · WERKTUIGKUNDE
ELECTRO · TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
P B N A
90% ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
OPLEIDING VOOR
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E.J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT·
JACOB VAN CAMPEN
·AMSTERDAM·
BRIEFOPLEIDING · TOT BOUWKUND. · WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS-ENZ. ALLE EXAMENS M·O

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Het Woningnood-wetsontwerp.

In de Nieuwe Rott. Courant van 24 April j.l. kwam een niet onbelangrijke beschouwing voor over het aanhangig wetsontwerp tot voorziening in den woningnood en de gevolgen, die aanneming van dit wetsontwerp, inzonderheid voor een gemeente als Rotterdam, waarschijnlijk zal hebben.

De schrijver levert daarin allereerst een kritiek op onze Woningwet of liever op het tweeslachtig stelsel, van te veel dwang eenerzijds en te veel vrijheid anderzijds, dat in de Woningwet gehuldigd is, tengevolge waarvan die wet niet heeft beantwoord aan de groote verwachtingen, die men er destijds van heeft gekoesterd.

Hij juicht het dan toe, dat in het nieuwe ontwerp met dit stelsel gebroken is en daarin een stelsel van dwang is aangenomen, van onbeperkten dwang der regeering tegenover de gemeenten. Men kan in het algemeen tegenstander zijn van een dergelijke dwangtoepassing, doch in de zeer buitengewone omstandigheden van deze dagen, zal daaraan wel niet te ontkomen zijn en er valt dan oo'c niet aan te twijfelen of zij zal, als tijdelijke maatregel althans, zonder veel tegenstribbelen worden aanvaard.

Kritiek op de Woningwet te leveren is, na de daarmede opgedane ervaringen, niet zoo heel moeilijk. Het Woningcongres heeft dit opnieuw aangetoond. Zoo vaak ons dergelijke kritiek onder de oogen komt, zijn wij evenwel geneigd ons af te vragen: Zouden, zoo de Woningwet er niet geweest was, de woningtoestanden thans nog niet veel erger geweest zijn dan nu het geval is? Die vraag moet, dunkt ons, in het algemeen bevestigend worden beantwoord, al zal men wellicht hier en daar beweren, dat het met die toestanden niet erger kan, dan het thans is. Tot deze laatste meening zal men natuurlijk het meest geneigd zijn in onze groote steden; wat echter het Woningcongres ons ook geleerd heeft, de woningnood bestaat en nijpt in het geheele land en eischt nagenoeg overal dringend, zoo mogelijk onmiddellijk, voorziening.

Heeft de regeering nu in het nieuwe wetsvoorstel getoond, het juiste inzicht te hebben in de eischen, welke de woningvoorziening in de naaste toekomst stelt?

De schrijver der bovengenoemde beschouwing erkent:

„Dat blijkens de toelichting de zaken van de volkshuisvesting bij één departement zullen worden behandeld en daardoor wrijving en tot groote vertraging leidende correspondentie zullen worden voorkomen, niet anders dan toe te juichen valt. Dat aan het beschikbaar komen van de noodige materialen en het meest economische gebruik daarvan aandacht zal worden geschonken, is mede een punt, waarmede men in beginsel gaarne kan instemmen. Dat men verder, waar het belang eener snelle voorziening in den woningnood meer dan ooit een vraagstuk van algemeen rijksbelang is geworden, hinderlijke bepalingen in plaatselijke verordeningen niet wenscht te eerbiedigen — tegen zoodanig voornemen kan niet langer met recht een beroep worden gedaan op de onaantastbaarheid der gemeentelijke autonomie."

„Wat echter betreft het tempo en den omvang, waarin de regeering zich voorstelt aan den nood tegemoet te komen, blijft men ook na lezing van de Memorie van Toelichting en nadat men genoten heeft van het optimisme, dat daarin te dien aanzien doorstraalt, in twijfel verkeeren."

Voor dezen twijfel is zeker grond aanwezig, wanneer men de toestanden in aanmerking neemt, zooals zij zich in de groote steden voordoen. Het gaat tevenwel niet aan, om daaruit, zooals de schrijver doet, te besluiten, om welke maatregelen het in dit geval voor het geheele land gaat. Het

zal o. i. hier alweder aankomen op de toepassing van de wet. Wanneer men daarbij, evenals met de Woningwet, weder vervalt in het over één kam scheren van de groote steden, met de kleine en met de plattelandsgemeenten, dan kan men er wel zeker van zijn, opnieuw in allerlei moeilijkheden en onbillijkheden verward te raken, die een vruchtbare toepassing der te nemen maatregelen ongetwijfeld zullen belemmeren.

Dat het woningvraagstuk voor de groote steden eigenlijk afzonderlijk behandeld dient te worden, mag, vooral in den tegenwoordigen noodtoestand, door de regeering niet uit het oog worden verloren. Wij zouden zelfs nog verder willen gaan en zeggen dat voor elke groote stad afzonderlijke maatregelen vereischt worden, want nemen wij slechts Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage in aanmerking, dan blijkt bij eenig onderzoek dadelijk, dat een maatregel, die hier doeltreffend zou zijn, elders geen zin zou hebben.

Evenwel blijft het voor alle groote steden gelijkelijk de vraag, in hoever de woningnood er door de voorgestelde maatregelen gelenigd zal kunnen worden. Wij durven niet van wegnemen, doch slechts van lenigen te spreken, wanneer wij den toestand te Rotterdam als volgt beschreven vinden.

„Rotterdam heeft blijkens de officieele gegevens thans ruim 100.000 woningen. Men neemt algemeen aan, dat de toestand op woninggebied slechts normaal is, zoo ongeveer 3 pct. leegstaande woningen worden aangetroffen. Van leegstaande woningen is echter in onze stad, zoomin als elders, sprake, zoodat de normale plaatselijke behoefte uit dezen hoofde reeds een tekort aanwijst van 3000 woningen. Doch dan is men er nog geenszins. De gevallen immers, dat meerdere gezinnen in één woning zijn gehuisvest, een verschijnsel, dat pleegt te worden aangeduid als „dubbele bewoning", schijnen schrikbarend in aantal. Het verslag der Gezondheidscommissie over 1917 spreekt van 5000 van zulke gevallen. Genoemde cijfers wijzen dus voor Rotterdam op een tekort van 8000 woningen, waarbij men echter rekening moet houden met het verblijf hier ter stede van buitenlanders, die hier wel niet in hun tegenwoordig aantal zullen blijven vertoeven. Doch ook dan mag men aannemen, dat het tekort niet beneden de 6000 woningen blijft, terwijl de bevolking en daarmede de behoefte dagelijks blijft toenemen. Misschien dat de Huuropzeggingswet daartegenover de sloopping van woningen voor bedrijfs- en zakendoeleinden, die jaarlijks mede in beteekenende mate het tekort vergroot, gaat breidelen, doch dit is allerminst een onvermengd voordeel en dient zoo eenigszins mogelijk ten spoedigste op te houden, te meer daar op die wijze een aantal woningen verdwijnen, welke dien naam niet meer verdienen."

„Wordt nu het wetsontwerp, waarvan blijkens de toelichting de tendenz is aan de normale behoefte tegemoet te komen, aanvaard, dan zal de regeering kunnen decreteeren welke aantallen woningen, gerangschikt naar grootte en soort, binnen bepaalde termijnen in een gemeente moet worden opgericht. De gedwongen voorziening zal dan, ter beoordeeling van de regeering, bestaan in den aanbouw van noodwoningen of van definitieve woningen; gelijktijdige bouw van beide soorten is daarbij niet uitgesloten, ligt zelfs bepaaldelijk in de bedoeling der regeering, als zij in de Memorie van Toelichting uitspreekt, dat er veel gemeenten zijn, waar onverwijlde voorzieningen onmisbaar zijn, doch dat de definitieve aanbouw daarmede hand aan hand moet gaan, wil men later niet voor nog grooter moeilijkheden komen te staan."

„De regeering moet dus de schifting maken tusschen tijdelijke en definitieve voorzieningen. Omtrent de gedragslijn, welke daarbij zal worden gevolgd geeft de Memorie van Toelichting een aanwijzing doordat zij uitspreekt dat, indien in de woningbehoefte langs den normalen weg van de Woningwet voorzien kan worden, dit de voorkeur verdient. Voor de beoordeeling van de vraag of er ook noodwoningen zullen moeten worden gebouwd zal dus de onmiddellijke behoefte beslissend zijn. Wat is echter b.v. te Rotterdam de dadelijke behoefte? Een aanbouw van ten minste 6000 noodwoningen? Blijkens een in het begin van dit jaar door Burgemeester en Wethouders dezer gemeente aan den raad uitgebracht praeadvies raamden de betrokken technische hoofdambtenaren de bouwkosten van een minimum-noodwoning, waarvoor op een afschrijving in 5 jaren werd gerekend, op f 1650. Naar dien maatstaf berekend zou, zonder den grond, de bouw van 6000 noodwoningen voor Rotterdam reeds tien millioen verslinden, uitmakende 2/3 van het bedrag, dat de regeering voor het geheele land beschikbaar wil stellen. Zoo de regeering met haar bedrag van f 15.000.000 maar niet losweg van een stelcijfer is uitgegaan, blijkt uit het vorenstaande, dat voor Rotterdam niet eens de bouw van 1000 noodwoningen in aanmerking kan komen. De bevolking van Rotterdam toch vormt ongeveer 1/12 van die van het geheele land, naar welken maatstaf aan Rotterdam slechts 1/12 van de f 15.000.000 zou kunnen toevallen. Daarmede bouwt men echter ten hoogste 1000 noodwoningen, hetgeen voor onze stad niet meer dan 1/6 van de behoefte uitmaakt!"

Wat moet er op die manier terechtkomen van de ruime voorziening in den woningnood, van welker noodzakelijkheid **de regeering nu toch ook wel overtuigd zal zijn? Of is zij** daarvan nog niet overtuigd?

Wij vreezen er voor. Al is er nu dan ook een ontwerpje tot voorziening in den woningnood voor den dag gekomen, wij vreezen, dat de maatregelen bij de regeering nog slechts in het stadium der overweging zijn en er van voorbereiding eigenlijk nog geen sprake is, en dat, waar men voor feiten gesteld staat, die onmiddellijk voorziening eischen.

In de distributie-misère hebben wij gezien, hoe de volksvertegenwoordiging zich heeft laten tevreden stellen met beloften van overweging en voorbereiding. Zou de minister van binnenlandsche zaken meenen, dat hij ditzelfde systeem hier zal kunnen toepassen en de noodkreten daarmede tot zwijgen zal kunnen brengen?

Het heeft er wel den schijn van, want indien het werkelijk de bedoeling der regeering was, hier doortastend op te treden, zou men o. i. reeds lang wat hebben moeten bemerken, zooal niet van voorbereiding, dan toch van het uitzetten van bakens, opdat, zoodra het ontwerp wet geworden zal zijn, onverwijld de hand aan de ploeg geslagen kan worden. Hoe het nu gaan zal zullen wij maar weder moeten afwachten. Zooals het zich echter laat aanzien, zal de regeering de door haar beoogde voorziening uitsluitend leggen in handen van overheids- of semi-overheidsorganen; welke gevolgen dit heeft hebben wij in de verloopen crisisjaren ervaren, aan den lijve en in onze beurs gevoeld. Dat het die richting uitgaat is echter niet geheel aan de overheid te wijten, want in het koor van noodkreten, alom aangeheven, klonk als slotaccoord geregeld een beroep op de overheid, die alleen de reddende engel zou kunnen en moeten zijn.

Ook waar het particulier bouwbedrijf in het koor meezong, was dit het geval; de overheid moet helpen met haar gezag en met haar geld, vooral met het laatste. En zij is voor een zoo krachtig en algemeen beroep gezwicht, omdat zij zich bewust was, ook wel zedelijk verplicht te zijn de reddende hand uit te steken. Dit doet gewoonlijk, evenals wanneer er iemand in het water valt, ieder op zijn manier; de een springt zonder zich te bedenken den drenkeling na, de ander blijft op het droge en probeert, hem een stok toe **te steken of een touw toe te werpen. Sommigen zelfs bepalen zich tot toekijken of het geven van een advies. Is het nu wonder, dat de regeering hier optreedt niet als de eerste noch als de laatste der ooggetuigen van den nood, maar dat zij op geheel ambtelijke wijze een stok toesteekt of touw toewerpt aan ons in het moeras geraakte volk? Laat ons de redmiddelen, die zij aanbiedt, aangrijpen, ook al lijken zij onvoldoende en daarbij bedenken, dat wij zelf van onzen kant ook moeten medewerken, om uit het moeras te geraken.**

Dit mogen vooral de belanghebbenden inzien; dan alleen is er kans, dat met het wetje iets bereikt zal worden.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

Vergadering van 24 April 1918.

Dr. H. P. Berlage hield over: Het vraagstuk der Normaalwoningen een voordracht in deze vergadering.

Men herinnert zich dat op het onlangs gehouden Woningcongres een krachtige en veelzijdsche bestrijding ontstond van het praeadvies van den ingenieur J. van der Waerden, waarin deze als middel tegen den woningnood en ter gedeeltelijke ontkoming aan de moeilijkheid van de hooge materialenprijzen aanbeval het instellen van enkele normaaltypen van woningen, waarnaar dan gedurende eenigen tijd alle woningen zouden moeten worden gebouwd. Een der bestrijders deed een beroep op Dr. Berlage, in de verwachting dat die op esthetische gronden wel zijn autoriteit in de schaal zou leggen tegenover het denkbeeld van den heer Van der Waerden. De heer Berlage echter, — die zich reeds direct ten congresse uit zijn tent liet lokken, — kwam integendeel verklaren dat hij ten aanzien van het denkbeeld van der Waerden sympathiek stond en de bezwaren, van kunstenaars- en arbeiderszijde ertegen geopperd, niet deelde. Op het congres was geen gelegenheid tot ampele bespreking, hij, Dr. Berlage, echter zou gaarne de gelegenheid aangrijpen om zijn meening over het denkbeeld nader uiteen te zetten.

Die gelegenheid vond hij 24 April in de vergadering van „Architectura et Amicitia", waar hij het onderwerp inleidde onder het motto: „aux grands maux les grands remèdes". Hij had, zoo zeide Dr. Berlage, deze gelegenheid met graagte aangegrepen, omdat hij zich geprikkeld gevoelde door het groote verzet tegen het praeadvies, zoowel van de zijde der arbeiders als van die der architecten, en het van belang scheen, althans van bouwkunstige zijde te trachten met beide maatschappelijke groepen tot overeenstemming te komen.

De woningnood is er, en hij maakt noodzakelijk dat binnen enkele jaren minstens honderdduizend woningen verrijzen. Dit voor oogen kan men bezwaarlijk een normale werkwijze verdedigen, en moet een bijzondere worden aanvaard. De woningproductie móét een massaproductie worden, — wat geenszins wil zeggen dat aan het enkele voorwerp dezer massaproductie slechts minimale eischen worden gesteld.

De noodzakelijkheid van de snelst mogelijke en goedkoopst mogelijke productiewijze moest leiden tot het denkbeeld voor fabricage van een of meer derzelfde woningtypen.

De groote grief van arbeiders- en van architectenzijde was tegen wat men in het algemeen de psychologisch esthetische zijde van het vraagstuk zou kunnen noemen. De arbeiders vreezen een aanslag op hun persoonlijkheid, op hun vrijheid, op hun mensch-zijn. De architecten vreezen een aanslag op hun persoonlijkheid, op hun kunstenaarschap, op de vrijheid van schepping.

Intusschen, de bezwaren, op het congres tegen de zaak geopperd, raken niet het wezen ervan.

De vraag, zuiver gesteld, en ontdaan van alle mystificatie, luidt als volgt: „Is, gegeven het feit van den noodtoestand, die een snel en op groote schaal handelen noodzakelijk maakt, een genormaliseerde bouwwijze met woningen van een technisch zoowel als esthetisch goed type niet toch te verwerpen, als sociaal zoowel als esthetisch minderwaardig?"

Ter beantwoording van deze vraag begon spreker erop te wijzen dat de normaliseering, wat haar algemeene toepassing betreft, allerminst nieuw is, — wat vanzelf spreekt omdat het denkbeeld dat niets anders beoogt dan ordenen, regelen, regelmaat brengen in het ongeordende, reeds als zoodanig iets menschelijks is. En het toeval wil, dat juist op kunstgebied het regelmatige, d. i. het zakelijk styleeren, primair, het onregelmatige, d. i. het persoonlijk styleeren, secundair is. En in 't bijzonder leert de geschiedenis van den stedenbouw, dat er, wat het straatenplan zelf betreft, reeds van de vroegste tijden af naar regelmatigheid werd getracht. En dat was steeds dan het geval wanneer een plan van te voren was vastgesteld. Het onregelmatige daarentegen is gevolg van langzaam opeenvolgende bebouwing. Spreker geeft dan een reeks voorbeelden van zeer ouden datum van regelmaat in den stedenbouw. Carthago, de Romeinsche koloniale bebouwingen, van de middeleeuwsche steden zijn of waren er velen regelmatig (bijv. Trier). En eindelijk bereikt het schematische plan zijn meest grandiose oplossing in de Renaissance, welk plan aan dat onzer moderne steden vooraf gaat. Er is dus in het algemeen een streven naar regelmatig maken, d. i. normaliseeren van het straatenplan. Maar met een straatenplan hangt de bebouwing ten nauwste samen, zij zijn in elkaar vóórondersteld.

Spreker stelt dan op den voorgrond, dat het voorwerp van bouwkunst, krachtens zijn weten in eersten aanleg is gebruiksvoorwerp, dientengevolge is de bouwkunst een sociale kunst. Nu blijkt uit de geschiedenis van den bouw der stad, dat, wanneer de gemeenschap snel groeide, zij op groote schaal woningen bouwde, volgens een regelmatig plan en van eenzelfde, of althans van eenige dezelfde typen, en de sociale beteekenis was, dat natuurlijk dezelfde woningen ook een volkomen sociale gelijkheid hunner bewoners veronderstelde. Spreker noemt dan voorbeelden van stedenbouw op dezen voet voor arbeiders, maar wijst erop dat reeds in het begin der Renaissance geheele blokken van gelijke woningen werden gebouwd, niet slechts voor de kleineren, maar ook voor de gegoede, en zelfs rijke burgerij. Van sociale minderwaardigheid van de normaliseering van woningen is dus geen sprake, en het aanzicht van verschillende stadsbeelden uit vroegeren en lateren tijd leert, dat er ook van esthetische minderwaardigheid geen sprake kon zijn. Het is principieel onjuist dat slechts het schilderachtig aanzien der oude huizen het stelsel aannemelijk zou maken. De bekoring is ontstaan door de eenheid van bouwbegrip welke in die oude huizen is gedemonstreerd, welke in de 19e eeuw, bij ontbreken van een maatschappelijke eenheidsidee, is verloren gegaan, en zich heeft ontwikkeld in de richting van hyperindividualisme. Indien wij hadden die eenheid van bouwbegrip als kunstige verwerkelijking van een algemeene kultuur, dan zouden wij niet zoo zinloos kibbelen over de schoonheid van het een of ander bouwstelsel, over de eentonigheid van een lange straat met dezelfde huizen. Dan zouden wij beseffen dat het huizenblok zijn eigen esthetische noodzakelijkheid wordt wanneer het betreft den architektonischen vorm te vinden van het woningcomplex met hetzelfde woningtype.

Bij verwezenlijking van het praeadvies zou niets anders gebeuren dan wat reeds vroeger veelvuldig is gebeurd, alleen in veel sneller tempo. De ontwikkeling heeft overigens reeds geleid tot de samenstelling van één bouwgeheel van op elkaar gestapelde of aan elkander geregen woningen van éénzelfde type. Die ontwikkeling is niet slechts een sociaal economische, maar ook een esthetische noodzakelijkheid, omdat de rhythmische herhaling van hetzelfde motief een primaire esthetische werkzaamheid is. Zij is dus ook reeds als onontkoombaar aanvaard. De moderne stedenbouw streeft

naar verindividualiseering van het stadsgezicht, niet naar die van het enkele huis. Niet dit, maar de rhythmische aaneenrijging der huizen, het blokfront, vormt het ruimte-element voor de hedendaagsche stedenbouwkunst. Alleen, omdat wij een algemeene bouwcultuur missen, is de kunstvorm der verschillende tot nu toe gebouwde bouwblokken geworden een openbaring van de even zoovele kunstvormen der daarbij betrokken architecten.

Het verzet tegen het praeadvies heeft spreker dan ook verbaasd, niet slechts van den kant der architekten, maar ook van dien der arbeiders. Het is toch, wanneer men technisch zooveel als practisch een goede woning krijgt, wat à priori moet verstaan, waarlijk niet onmenschwaardig als geestverwanten eenzelfde type van woning te bewonen! Of is de arbeider inderdaad bang voor het verlies van zijn persoonlijkheid, als hij, wat de woning betreft, de gelijke is van zijn klassegenooten? Het waarachtig mensch-zijn hangt toch niet af van de woning die men bewoont!

De architecten, zelfs zij, die op zoo goeden weg waren wat den arbeiderswoningbouw betreft, verzetten zich en verklaren geen opgedrongen huis te willen aanvaarden van een collega. Getuigt zulk een geest niet van objectief kunstegoisme, met voorbijzien van de groote, algemeene idee? Spreker zou den architect willen toeroepen: Denk er aan, dat bouwen is een sociale werkzaamheid, die er in eersten aanleg niet is om de kunst, maar om de woning als nuttigheidsobject! En zelfs wanneer die werkzaamheid groeit tot een kunst, wat ook zeker moet, — dan nog is daarbij te bedenken, dat die kunst er niet is voor U zelf, maar door en voor de gemeenschap.

Wanneer, vervolgt spreker, de talentvolsten der jongeren zich aan het vraagstuk wijden, is er iets buitengewoons te bereiken. Want het is door de groepeering, aaneenrijging en opstapeling van dezelfde eenheden, te vergelijken met het ontwerpen van een driedimensionaal kubistisch ornament. Stedenbouw is met huizenmateriaal ruimte scheppen.

Nadat spreker nog had aangetoond dat ook buiten de bouwkunst normaliseering ligt in den aard van den tijd, wees hij op de oppervlakkigheid, zoowel van arbeiders- als van architectenzijde getoond, waar werd aangevoerd, dat het voorstel was ondemocratisch en onesthetisch. Dit is naar zijn meening een volkomen miskenning van wat de bouwgeschiedenis te dien opzichte heeft nagelaten, en daarom ook van den geest van het voorstel zelf.

De heer Berlage liet daarna een 50-tal lichtbeelden vertoonen, om te doen zien dat tot in de oudste tijden bij den stedenbouw de idee van normaliseering heeft geheerscht, niet slechts in den aanleg, maar ook in de bebouwing, en dat dit geenszins tot esthetisch minderwaardige resultaten heeft geleid.

Er was geen discussie. „Alg. Hbl."

* * *

Op 3 Mei heeft de heer Berlage dezelfde voordracht gehouden voor de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te 's-Gravenhage, in een zeer druk bezochte vergadering met tal van genoodigden.

Van de gelegenheid tot debat werd hier gebruik gemaakt door den architect S. de Clercq en door Mr. J. Nieboer.

Het debat gaf geen aanleiding tot het openen van nieuwe gezichtspunten. Of men daaruit mag opmaken, dat de vergadering het over het geheel met den spreker eens was is echter te betwijfelen. Wellicht vinden wij binnenkort gelegenheid nader op de zaak terug te komen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.
Het Hofpleinvraagstuk.

In een zeer druk bezochte bijeenkomst van de leden der vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, in de zaal van den Rotterdamschen Kunstkring, heeft de heer P. G. Buskens, architect te Rotterdam, een bespreking van het Hofpleinvraagstuk ingeleid.

Onder de aanwezige genoodigden bevonden zich wethouder v. Dorp, de onder-directeur van gemeentewerken en een aantal raadsleden.

Alvorens tot de behandeling van het vraagstuk zelf over te gaan, waarin ook het Slagveld en omgeving begrepen is, achtte de heer Buskens het niet ongewenscht, eenige beschouwingen te geven over de verschillende voorkomende pleinen en pleinvormen.

Wij onderscheiden, aldus spr., verschillende typen van pleinen, al naar gelang van het doel waarvoor zij zijn aangelegd, al komt het meermalen voor, dat zij in den loop der tijden van karakter veranderen. In de eerste plaats zijn er dan pleinen met plantsoenaanleg, die speciaal dienen tot verfraaiing van een stadsgedeelte, of om aan een dicht bebouwd gedeelte eenige lucht te verschaffen, en die dan ook veelal de longen eener groote stad worden genoemd. Te Rotterdam legt men deze longen bij voorkeur aan de buitenzijde van het stadslichaam.

In de tweede plaats heeft men de z.g. bebouwde pleinen, die met een of meer gebouwen van monumentalen aard bezet zijn, welke aan het plein cachet geven. Deze pleinen komen al of niet gecombineerd voor met de eerstgenoemde, dan wel met een volgend type, de z.g. architecturale pleinen, waarbij de architectonische uitbeelding hoofdzaak is. In verband daarmede zou men nog kunnen noemen de gedenkteekenpleinen, die als het ware ge- of ombouwd zijn, om het domineerende gedenkteeken goed te doen uitkomen.

De genoemde pleinen zijn hoofdzakelijk aangelegd tot verfraaiing van een stadsdeel. De nu volgende zijn aangelegd of worden gebruikt voor bepaalde nuttige doeleinden. Allereerst de marktpleinen, waarvan overoude voorbeelden bestaan. Men gevoelt zich thans steeds meer aangetrokken tot de overdekte markten, waarnaar ook hier ter stede reikhalzend wordt uitgezien. De marktpleinen komen in allerlei grootte en vormen voor.

Ten slotte komen wij dan aan de z.g. verkeerspleinen, die zijn aangelegd of zich hebben gevormd op de kruisingen van verkeersstraten, ten einde een goede verdeeling van het verkeer, zoowel van voertuigen als van voetgangers, te bewerkstelligen. Bij de bepaling van de juiste grootte, van vorm en indeeling van deze pleinen, spelen de plaatselijke omstandigheden een alles overheerschende rol.

Van al deze typen liet spr. lichtbeelden zien. Bij de verkeerspleinen wees hij er op, dat de stervormige pleinen niet voldoen, en toonde hij het verkeersplein volgens den architect Eugène Hinan.

Veel is er, zeide hij verder, bij de verschillende pleintypen gesproken en geschreven over den eisch van gesloten-heid, d. w. z. dat de pleinwanden de straatopeningen zoodanig overheerschen, dat een gesloten stadsbeeld ontstaat. Voor de z.g. verkeerspleinen zal veelal blijken, dat aan dien eisch onmogelijk kan worden vastgehouden.

Spr. ging daarna over tot een bespreking van „het Hofplein met omgeving". Hij deed dit aan de hand van het rapport van de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. De vereeniging heeft reeds dadelijk na het verschijnen van het voorstel van burgemeester en wethouders, tot vaststelling zonder meer van de rooilijn hoek Coolsingel-Slagveld-Stationsweg, aan haar aesthetische commissie het vraagstuk in zijn geheel ter bestudeering gegeven. Uit die commissie werden vier leden benoemd, om het bedoelde rapport uit te brengen. In deze sub-commissie hebben de heeren D. van Bergen en M. Vermeer het teekenwerk verricht; de heer C. N. van Goor stelde het rapport samen. De leiding berustte bij spr.

De heer Buskens liet voorafgaan de door het bestuur van Bouwkunst en Vriendschap gegeven inleiding tot dit rapport.

Daarin wordt o.m. gezegd, dat de oplossing van het Hofpleinvraagstuk, al kan in beginsel worden aangenomen dat het scheepvaartverkeer ter plaatse, zij het ook wellicht niet direct, wordt opgeheven, zeer moeilijk blijft, doordat het verkeer in zoo veelerlei richtingen moet worden geleid en in die verschillende richtingen van zoo verschillende intensiteit is, en tevens rekening moet worden gehouden met bestaande bebouwingen, niet het minst met de Delftsche Poort, die ondanks haar karakter van sta-in-den-weg, nochtans als een der weinige historische monumenten in onze stad behouden dient te worden.

Aan het rapport van de aesthetische commissie ontleent het bestuur o.m.:

De beginselen, waarvan de commissie bij de beoordeeling van de verschillende plannen meende te moeten uitgaan, zijn de volgende:

a. Om tot een behoorlijk geheel te komen, moet het verbeteringsplan zoowel de verkeerswegen ten Oosten als die ten Zuiden van de Delftsche Poort omvatten; een plan, dat slechts een dezer gedeelten in het oog vat, zou noodwendig ongunstig reageeren op een latere uitwerking van het andere gedeelte.

b. Hoe zeer de aanwezigheid van de Delftsche Poort het vraagstuk der verkeersverbetering ook bemoeilijkt, dient er naar gestreefd te worden, dit monument, een van de uiterst weinige, die Rotterdam uit vroegere eeuwen bezit, te behouden, en als een belangrijk element in de architectonische oplossing van het vraagstuk op te nemen.

c. Indien het niet mogelijk blijkt, bij de Poort een gedeelte water van eenigszins belangrijke uitgebreidheid te behouden, is het beter, dit geheel op te offeren.

d. Als vaststaande behoort te worden aangenomen, dat de open verbinding van de Rotte met de Schie en Delftsche Vaart, als op den duur onhoudbaar, zal moeten vervallen, zelfs al zouden Schie en Delftsche Vaart zelve nog geruimen tijd in hun tegenwoordigen vorm blijven bestaan.

e. Het verkeer over het knooppunt tusschen de zeer belangrijke verkeerswegen Coolsingel, Kruiskade, Stationsweg en Schie eenerzijds, en Pompenburgsingel, Strooveer, Haagscheveer en Delftsche Vaart anderzijds, met als vereenigingspunt het station der Z. H. E. S., moet zoodanig verdeeld worden, dat een opeenhooping van verkeer op eenig punt niet te vreezen is, en dat het zich zooveel mogelijk langs gelcidelijke lijnen beweegt.

f. Indien een plein wordt gevormd, dient het zoodanig te worden geprojecteerd, dat het zich niet alleen in plan, doch ook in opstand als zoodanig architectonisch kan manifesteeren, d. w. z. dat een behoorlijke lengte pleinwand, tot één geheel vereenigend, aanwezig zij, die niet door de openingen daarin overheerscht wordt en waarmede de Delftsche Poort tot een organisch geheel kan worden verwerkt.

Beoordeeld worden dan achtereenvolgens: het plan van burgemeester en wethouders, het plan v. Gils en Klawer, het plan van den bouwkundigen medewerker van de N. R. Ct., het plan-Hylckama Vliegh, het plan van den directeur van gemeentewerken dd. 24 Dec. 1915, het plan van de commissie voor de plaatselijke werken, het plan van den directeur van gemeentewerken dd. 20 April 1916, het plan-Van de Sandt.

De commissie komt tot de volgende conclusiën:

1ste. Het zoeken naar de oplossing van het vraagstuk met behulp van een groot zich als zoodanig uitsprekend plein is niet geslaagd, en zal ook door den aard der bestaande of van de te maken bebouwing en het groot aantal uitmondingen van verkeerswegen op dat plein niet kunnen slagen.

2de. Voor het leiden van het verkeer van Stationsweg en Diergaardelaan naar den Coolsingel, is het niet voldoende den scherpen hoek van de bestaande bebouwing tusschen laatstgenoemde wegen weg te nemen, doch is het beslist noodig een doorbreking van die bebouwing te maken, die een meer directe verbinding tot stand brengt en het verkeer op de juiste plaats splitst.

3de. Voor een goede verbinding van Coolsingel en Kruiskade met Pompenburgsingel en Strooveer, is het noodzakelijk dat de rooiing van het Delftsche Poortplein terug worde gebracht.

4de. De verbindingsweg Coolsingel-Pompenburgsingel moet in een ononderbroken lijn en breedte worden geleid langs de Delftsche Poort, hetzij aan de stadszijde, hetzij aan de Schiezijde, in welk laatste geval bovendien een directe verbinding Kruiskade-Strooveer niet te ontgaan is.

5de. Wanneer de hoofdverkeersweg Coolsingel-Pompenburgsingel langs de stadszijde van de Poort wordt geleid, dan ontstaat aan de Schiezijde vanzelf een plein van grooter of kleiner omvang, met de Delftsche Poort als daarin te verwerken element. Wanneer de hoofdverkeersweg wordt geleid langs de Schiezijde van de Poort, dan moet de Poort als element in een plaatselijke verbreeding van dien weg worden verwerkt; van een eigenlijk plein is dan geen sprake.

Aan de hand van deze conclusies (welke de commissie tot op zekere hoogte slechts van problematieke waarde acht, omdat haar niet alle noodige gegevens — de kosten, rechten van derden enz. — ter beschikking stonden, en die dan ook slechts ter overweging zouden kunnen gegeven worden aan hen, die ten slotte geroepen zullen zijn, de plannen tot uitvoering te brengen) heeft de commissie nu twee plannen opgemaakt, in elk waarvan een der denkbeelden, onder ten 5de genoemd, verwerkt is. Zij geeft de voorkeur aan het plan, waarin de hoofdverkeersweg langs de Schiezijde van de Delftsche Poort is geleid, en tevens een directe verbinding van Kruiskade met Strooveer is ontworpen, daar dit naar haar meening het eenvoudigst en meest logisch het vraagstuk oplost en waarbij de hoofdverkeerswegen een ongedwongen en natuurlijk beloop hebben verkregen, terwijl de vorming van een pleintje, welks dichte wanden niet voldoende de openingen daar tusschen overheerschen, (hetgeen het zwakke punt van het andere plan is) vermeden is.

De heer Buskens deelde verder mede, dat ook de secretaris van Bouwkunst en Vriendschap, de heer J. C. Meischke, in samenwerking met den heer Schmidt een plan heeft ontworpen, (zie Avondblad C. van de N. R. Ct. van Woensdag 24 April) dat spr. in het kort besprak. De daarvan vertoonde lantaarnplaatjes lokten applaus uit.

Wanneer, zeide hij vervolgens, als een gevolg van de bestudeering van het vraagstuk, een grooter of kleiner plein zou worden vastgesteld, dan zou ik het gemeentebestuur dringend in overweging willen geven, toch vooral tijdig die maatregelen te willen nemen, welke er toe leiden, dat naast de eischen van verkeer ook de architectonische oplossing van de pleinwanden verzekerd worde. Een eerste vereischte bij een plein, door vele verkeerswegen doorsneden, is dat de pleinwanden een rustig cachet verkrijgen. Dit kan bereikt worden door te bepalen, dat de bebouwing in blokvorm moet geschieden, d. w. z. dat een bouwblok tusschen twee straten als één geheel moet worden behandeld, al zou zulk een blok ook uit eigendommen van meer dan één eigenaar bestaan. De neiging om het eene gebouw zoo min mogelijk op dat van zijn buurman te laten gelijken, is uit den booze. Deze stelling zou ik met alle kracht den architecten op het hart willen binden, ook daar waar zij de vrije hand hebben. Vooral is het ongewenscht, het materiaal, waarvan de gevels worden opgetrokken, in één blok te laten verschillen; dat werkt onrustig en dientengevolge onaesthetisch.

Een groot voordeel voor het aspect van het plein zou het zijn, indien een voornaam bouwdeel, b.v. een massale toren, het geheele plein kon beheerschen.

Daarenboven zou ik nog een lans willen breken voor een

bebouwing niet in het gezicht komende daken, waardoor men tevens veel meer het karakter van een Hollandsche stad bewaart. Het spijt mij dan ook ten zeerste, dat mijn collega Otten aan de andere zijde van den Coolsingel een hotel gaat bouwen met een plat dak; het daarvan gepubliceerde ontwerp met schuine daken zou mi. i. veel meer in de omgeving passen.

De commissie is ten slotte gekomen tot de aanbeveling van een plan zonder plein. Mocht tot een dergelijke oplossing besloten worden, dan blijft veel van het gesprokene van kracht.

Opdat zooveel mogelijk aan de aesthetische eischen der bebouwing van plein of straat voldaan worde, komt het mij gewenscht voor, bij vastlegging van het plan door den ontwerper, tevens in groote lijnen de gevelschetsen te doen aangeven, opdat daarmede rekening kan worden gehouden, terwijl bij de beoordeeling van de bouwplannen aan hem ook het laatste woord dient gegeven te worden. Daardoor zal vrij sterk worden ingegrepen in de rechten van den eigenaar of de kunstzin van zijn architect, doch men zal zich steeds meer dienen te doordringen van het feit, dat om een aesthetisch goed verzorgd stadsbeeld te verkrijgen, de rechten van het individu moeten wijken voor die van de gemeenschap.

Spr. sprak ten slotte den wensch uit, dat de bestudeering van dit vraagstuk door alleszins bevoegden, er toe moge leiden, dat het geheele vraagstuk der stadsverbetering, daarbij het Oostplein niet te vergeten, onder de oogen zal worden gezien en gepubliceerd, waarmede dan tevens alle speculatiën de kop wordt ingedrukt, en dat helgeen Bouwkunst en Vriendschap in deze heeft gedaan, moge bijdragen tot een goede, nuttige en aesthetische oplossing van het geheele verbeteringsvraagstuk, opdat het „Rotterdam, woonstad" steeds meer bewaarheid worde. (Applaus.)

Van de gelegenheid tot gedachtenwisseling maakten de heeren v. Gils en Otten gebruik.

Den heer v. Gils verwonderde het, dat de aesthetische commissie haar tweede plan het beste vindt. Z. i. verlangt men in een groote, drukke stad naar pleinen. Verder meent hij, dat een Hollandsche stad geheel andere eischen stelt dan een nieuwe aanleg, en daarom twijfelt hij er aan, of het vierhoekige plein van de heeren Meischke en Schmidt zou passen in de bestaande, typische bebouwing. Waarom men tegen platte daken zou moeten zijn, begreep spr. niet. Hij zeide ten slotte, dat opnieuw gebleken is, hoe moeilijk het is, een goed plan te ontwerpen, en hij hoopte dan ook, dat het stadsbestuur deze zaak in de handen van knappe deskundigen zal leggen.

De heer Otten had waardeering voor den door de commissie verrichten arbeid. Met den heer v. Gils meende spr., dat het tweede plan van de commissie klein is opgezet, dat daarin verschillende nieuwe sta-in-den-weg's voorkomen. Bovendien neemt het verkeer steeds den kortsten weg, zoodat de ontworpen smalle verkeersweg Kruiskade-Strooveer het verkeer zal opnemen, in plaats dat de ontworpen groote weg Coolsingel-Pompenburgsingel dit zal doen. Hem heeft het plan-Meischke-Schmidt een groote verademing gegeven. Dit heeft voor hem zooveel aantrekkelijkheid, dat hij wilde herinneren aan de Damprijsvraag van 1908. De heeren Kromhout en Overeynder hebben toen den moed gehad, elk een rechthoekig plein te ontwerpen. Men heeft dat uitgekreten voor een utopie, maar zes jaar later waren bijna alle panden afgebroken, die het vierkantige plein in den weg stonden. Wij hebben, zeide hij verder, bij het Hofplein ruimte noodig. Het is absoluut onjuist, rekening te willen houden met bestaande toestanden. Wij krijgen daar een geheel nieuwe bebouwing. De grondprijzen loopen zoo in de hoogte, dat er een intensieve, hoogte bebouwing gemaakt zal worden, en ruimte zal er dus noodig zijn. Denkt spr. zich een groote en grootsche bebouwing, dan zal men niet angstvallig moeten vasthouden aan gebouwen met daken. Het goed recht van de platte daken is reeds in het Bouwkundig Weekblad verdedigd. Overigens is een hotel niet een monumentaal gebouw, waarin alleen eenige groote ruimten ondergebracht moeten worden, maar een menschenpakhuis, driekwart utiliteitsgebouw, waarin tot in het uiterste de ruimte benut moet worden. Het is daarbij een gedwongen eisch geworden tot het verkrijgen van een behoorlijke oplossing, te gaan in de richting van de platte daken. In de toekomst zal dit nog sterker op den voorgrond komen. In het plan-Meischke-Schmidt zou spr. zich dan ook heel goed een oplossing met platte daken kunnen denken.

De heer Buskens bleef met de commissie van meening, dat een doorgaande weg een veel betere oplossing geeft voor het verkeer dan een plein, dat eigenlijk geen plein kan zijn. Overigens heeft deze bespreking ten doel, het vinden van een goede oplossing te bevorderen, zoodat de commissie aan haar eigen plan niet vasthoudt. Met den heer Otten is spr. het volkomen eens, dat men niet het oog moet vestigen op de bestaande toestanden, maar dat men moet zoeken naar een moderne oplossing van het vraagstuk. Wat de platte daken betreft, ook de heeren Meischke en Schmidt hebben zich niet gebouwen met platte daken gedacht. Er mogen goede redenen zijn om het hotel een plat dak te geven, dit neemt niet weg, dat de lijst van het gebouw op veertig meter hoogte zal liggen, dat de omliggende bebouwing daardoor zeer klein zal worden, en dat een daklijn naar die lagere bebouwing een overgang zou vormen, die nu gemist zal worden.

De heer Verheul opperde nog het denkbeeld, aan de brochure van Bouwkunst en Vriendschap het interessante plan Meischke-Schmidt toe te voegen, desnoods als bijvoegsel.

Het bestuur zal de mogelijkheid daarvan overwegen.

De vergadering werd daarna gesloten.

Leestafel.

WENDINGEN No. 4. Beschouwingen naar aanleiding der Faustopvoering, door H. Th. Wijdeveld, met afbeeldingen.
De tweespalt in de hedendaagsche kunst, door ir. J. Grampré Molière.
Kandinsky door Jan Gratama, met afbeeldingen.
Het vlechtwerk der Indianen, door E. Kuipers, met afbeeldingen.
De moderne architecten, door H. A. van Anrooij.
Over verweering, door A. J. Kropholler.
Aphorismen van Oscar Wilde.
Afbeeldingen. Buitenverblijf te Heemstede, onuitgevoerd project van H. Th. Wijdeveld. — Dubbel heerenhuis Waldeck Pyrmontlaan te Amsterdam, arch. G. F. Rutgers.
Technisch Gedeelte. Bijdragen voor Wendingen. — „Ersatz"-goten. — Geconstrueerde houten balken van groote overspanning, door Van de Wijnperssc, met afbeeldingen. — Metselspecies en muurkanker. — Club van Haagsche Leden van het Gen. A. et A. Verslag over het jaar 1917. — Prijsvraag Rijks-Academie. — Mededeelingen van het Genootschap.

DE BOUWWERELD No. 18. De prijsvraag voor een gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, met afbeeldingen.
Vergeten.
Luchtverversching en verlichting in veestallen, door ir. A. M. Kuysten, (vervolg), met afbeeldingen.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.
Verslagen van Vergaderingen.

DE INGENIEUR No. 18. Verslag van de verrichtingen der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut van Ingenieurs over het jaar 1917.
Dijkverzakkingen bij stormvloed, door ir. J. W. Thierry en ir. B. A. Verhey.
Een algemeen uitbreidings- en verbeteringsplan voor de gemeente Semarang, door ir. A. Maclaine Pont, met afbeeldingen.

Een leerplan voor de op te richten Nederlandsch-Indisch-Technische Hoogeschool.
Ingenieurs in de Commissie tot voorbereiding van de wettelijke regeling van het Waterstaatsbestuur.
Uit ons parlement.
Boekbespreking.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 18. Vakorganisatie. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excurcies. — Verslag van de gewone Bondbestuursvergadering. — Uit de afdeelingen. — Jaarverslagen. — De berekening van een glijdbaan. — Ingezonden. — Boekbespreking. — Gemengd. —

DE AANNEMER No. 18. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, II (Slot).
Cementkalk.
Een adres der afdeeling Arnhem.
Afdeelingsverslagen. Groningen, 24 April 1918.

BOUWSTOFFEN, Maandblad onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 4: De Limburgsche kalknijverheid. — Nabootsen van gehouwen steen. — Veldovens. — Microscopisch onderzoek van hout. — Boekbespreking. — Aangevraagde octrooien. — Gedachtenwisseling.

Varia.

VERMOGENSBELASTING EN KUNST.

Aan de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal is het volgend adres verzonden:

Ondergeteekenden zien in iedere belasting op kunstwerken, in het bezit van personen of instellingen, een ernstige bedreiging van dit kunstbezit; zij zijn van oordeel, dat het particuliere kunstbezit, naast het openbare, een van de grootste geestelijke belangen van het geheele volk vertegenwoordigt, en dat het dus zooveel mogelijk bevorderd, zeker niet bedreigd behoort te worden; zij spreken derhalve de hoop uit, dat gij uw steun zult onthouden aan ieder wetsontwerp dat een belasting op kunstwerken beoogt.

Dit adres is onderteekend door: De Vereeniging Rembrandt, tot behoud en vermeerdering van kunstschatten in Nederland; de Vereeniging tot het vormen van een Openbare Verzameling van Nedendaagsche Kunst te Amsterdam; de stichting Rembrandthuis; den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond; het Kon. Oudheidkundig Genootschap; het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, waarbij zijn aangesloten: de Bond van Nederlandsche Architecten; het Genootschap Architectura et Amicitia; de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; De Federatie van de Nederlandsche Beeldende Kunstenaarsvereenigingen: Vereeniging van Letterkundigen, de Nederl. Toonceikunstenaarsvereeniging, het Genootschap van Ned. componisten, de Nederl. Toonkunstenaarsvereeniging; de Nieuwe Toonkunstenaarsvereeniging; de Haagsche Kunstkring; de Federatie van Nederlandsche Beeldende Kunstenaarsvereenigingen, waarbij zijn aangesloten: de Vereeniging tot Bevordering der Grafische kunst; de afdeeling Schilder- en Beeldhouwkunst van den Haagschen Kunstkring; de Nijmeegsche kunstkring In Consten Een, de vereeniging van Beeldende kunstenaars, De Onafhankelijken, het Teekengenootschap Pictura, de Vereeniging Pictura Veluwensis; het schilderkundig genootschap Pulchri Studio, de vereeniging van beeldende kunstenaars De Rotterdammers, de vereeniging St. Lucas, de Maatschappij Art. et Amicitiae, de Hollandsche Teeken-Maatschappij, de Nationale Bond voor volkskunst, de Vereeniging van Handelaren in Oude Kunst.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Nationale Woningraad.

De Nationale Woningraad tracht te bevorderen dat bij den arbeiderswoningbouw zooveel mogelijk de hulp van bevoegde architecten wordt ingeroepen.

Het is voor hem daarbij van groot belang te kunnen beschikken over een lijst van architecten, van wie hij weet, dat hij ze met gerustheid voor dit belangrijk werk mag aanbevelen.

Zij, die wenschen dat hun naam op genoemde lijst wordt geplaatst, gelieven zich bij het secretariaat van den Nationalen Woningraad, Prinsengracht 691, Amsterdam, op te geven.

Opgemerkt wordt, dat het de bedoeling is uit alle deelen des lands de geschikte krachten te leeren kennen. Of iemand lid van een architectenvereeniging is of niet, is onverschillig.

De lijst zal éénmaal in de zes maanden worden herzien.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, te 's Gravenhage. Salaris f 120.— p. maand. Brieven lett. A, Bureau Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Ingenieur, met eenige jaren practijk, op Architectenbureau. Brieven No. 3980, Technische Boekhandel J. Waltman Jr., Delft. (1)

— Tijdelijk Opzichter in Alg. Dienst bij de Domeinen, standplaats Middelburg. Uitvoerige brieven aan den Ingenieur der Domeinen in Zeeland, Groenmarkt 31, Middelburg. (2)

— Bureelambtenaar bij den Prov. Waterstaat van Noord-Holland. Bekend met machineschrijven en Ned. taal, jaarwedde f 1000.—, klimmend tot f 1800, standplaats Haarlem.

— Teekenaar voor kaartwerk bij den Prov. Waterstaat van Noord-Holland, jaarwedde f 800.—, klimmend tot f 1800.—. Op de jaarwedden duurtebijslag. Aanstelling voorloopig voor een jaar, daarna vast, met pensioen. Gezegelde verzoekschriften enz. vóór 15 Mei 1918 aan den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland, Nieuwe Gracht 47, Haarlem. (2)

— Bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat 3de klasse, op een bureel van den Ingenieur in het zuidelijk Arrondissement van de 10de Directie, Maarland No. 72, Brielle. Aanvangsjaarwedde f 600.—, Nederlander, leeftijd minstens 18 jaar. Diploma H. B. S. 5 j. c. of getuigschrift Opzichter Rijkswaterstaat genieten de voorkeur. Woonplaats Brielle. Geneeskundig onderzoek vereischt. Benoeming voorloopig voor een jaar, daarna vast.

Sollicitatie vóór 15 Mei 1918 bij genoemden Ingenieur van den Rijkswaterstaat. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wenteltrappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

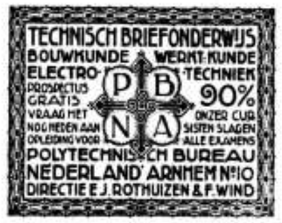
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 181
TROTTOIR TEGELS — TERRAZZO TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM.
Dir. J. E. de Cane c.i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 18 MEI 1918. No. 20

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Haagsche Academie.

De tijd gaat snel. Over enkele dagen zal het reeds drie jaren geleden zijn, dat wij ons moesten nederzetten om een levensbericht te schrijven van Jan Springer, op 28 Mei 1915 te 's-Gravenhage overleden. Drie dagen later bewezen wij hem mede de laatste eer op de begraafplaats Eik-en-Duinen, die reeds prijkte met haar prachtige decoratie van frisch groen, en waar de nagedachtenis van den overledene gehuldigd werd als kunstenaar en vriend, maar ook als Directeur der Haagsche Academie van Beelden Kunsten, een betrekking sedert 1906 door hem met eere vervuld.

Toen is kort daarop gevolgd een tentoonstelling van Springer's werk en daarna heeft het leven zijn gewonen loop hernomen. Een nieuwe Directeur werd benoemd en, zooals steeds het geval is bij benoemingen, de keuze werd eenerzijds toegejuicht, van andere zijde met minder instemming begroet, maar 't'en slotte werd er niet meer over gesproken. Er waren andere dingen, die de belangstelling in beslag namen.

Enkele weken geleden echter werd onze aandacht opnieuw op de Haagsche Academie gevestigd, bij ontvangst van het jaarverslag der inrichting over 1916-1917 en een daarmede samenhangend Rapport van den Directeur, den heer P. Doorn.

Er zijn, volgens dit verslag, groote veranderingen in het vooruitzicht. Daarvan blijkt reeds op de eerste bladzijde, waar men leest:

„Werd in het vorige jaarverslag melding gemaakt van de onderhandelingen met het Bestuur van de Ambachtsschool omtrent het overbrengen van het lager technisch onderwijs, thans kan worden medegedeeld, dat de in overleg met bovengenoemd bestuur gedane voorstellen door de verschillende autoriteiten zijn goedgekeurd en een regeling van de subsidie werd vastgesteld. Het lager technisch onderwijs, dat tot heden door de Academie in avondcursussen werd gegeven, zal met den aanvang van den eerstvolgenden avondcursus onder beheer van het Bestuur van de Ambachtsschool komen."

Dat gedeelte van het onderwijs, dat eigenlijk op een Ambachtsschool tehuis behoort, zal dus van de Academie verdwijnen. Het verwondert ons niet, dat dit een der eerste maatregelen is, ingevoerd door den nieuwen Directeur, die zelf zoovele jaren met de leiding van het Ambachtsonderwijs belast was, dat hij, nu hij geroepen is een Academie te besturen, hoogere aspiraties koestert. En dat dit werkelijk het geval is komt reeds op de tweede bladzijde van 'het jaarverslag aan het licht, waar wij medegedeeld vinden:

„Zooals in het vorige jaarverslag was vermeld, was den directeur opgedragen zijne meening omtrent het onderwijs aan de Academie in een rapport uiteen te zetten en tevens voorstellen te doen tot verdere reorganisatie. Bedoeld rapport is thans door den Directeur uitgebracht."

„De Raad van Bestuur kan zich met de hierin ontwikkelde denkbeelden omtrent deze organisatie en uitbreiding van het onderwijs vereenigen."

„Het breed opgezette plan van onderwijs kan echter niet in het bestaande Academiegebouw tot uitvoering gebracht worden. Daar het niet mogelijk is aan de daarin blootgelegde plannen voor het onderwijs in het tegenwoordige gebouw uitvoering te geven en evenmin eene verbouwing of uitbreiding afdoende verbetering kan brengen — de huiten verhouding groote kosten daargelaten — vond het voorstel van

den directeur om plannen voor een nieuw te stichten academiegebouw te ontwerpen volle instemming bij den Raad van Bestuur."

„Daar de Directeur thans bezig is het in groote lijnen ingediende project voor onderwijs verder uit te werken, zal het binnenkort mogelijk zijn aan de verschillende lichamen als Rijk, Provincie en Gemeente de plannen voor te leggen."

In het hier genoemde Rapport van den Directeur wordt eerst bij wijze van inleiding een overzicht gegeven van het „Ontstaan der Academies", ontleend aan het artikel „Kunsten Ambachtsonderwijs" van Prof. A. J. Der Kinderen in „De Gids" van 1902 en daarna een zeer beknopt overzicht van de Geschiedenis der Haagsche Academie.

Wij hebben indertijd in ons nummer van 29 Mei 1915 die geschiedenis uitvoeriger medegedeeld en willen alleen opmerken, dat de architect van het tegenwoordig Academiegebouw niet was L. van Reijers, doch de bekende Haagsche Stadsbouwmeester, Zeger Reijers.

Maar deze historische overzichten dienen blijkbaar slechts ter inleiding. De kern van het rapport wordt gevormd door het project voor organisatie en reorganisatie in verband met de bestaande afdeelingen, terwijl ook het slot, handelende over de gebouwen, hier niet onbesproken mag blijven.

Men zal zich herinneren, dat in 1914 onder Springer een reorganisatie van het onderwijs is tot stand gekomen. In onzen jaargang 1915, reeds boven aangehaald, kan men de inrichting van het onderwijs beschreven vinden, zooals die was op het tijdstip van Springer's overlijden. Men vindt daar ook een en ander over hetgeen onder Springer's directeurschap geschied is, o. a.:

„In 1909 is een der lokalen geheel als een atelier voor decoratieschilders ingericht, zoodat de practijk in dat vak naar behooren kon worden beoefend en werd een begin gemaakt met practisch onderwijs aan litografen".

„In de afdeeling „Decoratieve Bouwkunst" werd in 1908 behoefte gevoeld om het onderwijs met dat in de constructieve bouwkunst uit te breiden en werd die afdeeling omgewerkt tot een volledigen cursus in de bouwkunde".

„In het leerjaar 1910–1911 werden in de vergaderingen van den Raad van Bestuur besprekingen gevoerd over een wenschelijke uitbreiding van het onderwijs voor bouwkundig opzichter en teekenaar, in den geest van het Middelbaar Technisch Onderwijs. Voorts werden plannen beraamd tot uitbreiding van de opleidingscursussen voor de akte examens M. O teekenen, in dier voege, dat volledige opleiding werd gegeven voor alle teekenakten van *Ma* tot *Mk* en *Mo*".

„Ook kwamen ter sprake een reorganisatie van het onderwijs in toegepaste kunst in de afdeeling Kunstnijverheid, teneinde dat onderwijs zoodanig in te richten, dat het voldoen zou aan de eischen van een theoretische en zooveel mogelijk ook practische opleiding voor de verschillende kunstambachten en een uitbreiding van de verzamelingen van het Museum van Kunstnijverheid, om dit beter aan zijn bestemming ten behoeve van het onderwijs en voorlichting van het publiek te doen beantwoorden".

„In 1912 kregen deze plannen tot reorganisatie vasteren vorm en in 1914 kon door financieelen steun van Rijk, Provincie en Gemeente tot uitvoering worden overgegaan".

Klinkt het hiertegenover niet wat vreemd, dat de tegenwoordige Directeur in zijn rapport verklaart:

„Bij de reorganisatie, die in 1914 heeft plaats gehad, is het principe waarvan is uitgegaan, m.i. niet juist geweest".

„Terwijl het doel had moeten zijn om te komen tot een aesthetisch en technisch hoog staand instituut van onderwijs, heeft de uitbreiding zich bepaald tot een reorganisatie die op een veel lager niveau staat. Bovendien is bij de samenstelling van het plan geen rekening gehouden met de stroomingen die in de kringen van kunstenaars en technici bestonden en nog bestaan. Dit geldt voornamelijk de afdeelingen bouwkunst en kunstnijverheid".

Er wordt hier een oordeel uitgesproken, dat o.i. niet voldoende gemotiveerd is. Het is toch ongetwijfeld Springer's bedoeling geweest, om te komen tot een aesthetisch en technisch hoog staand instituut van onderwijs. Het zou van weinig waardeering van Springer's arbeid als directeur getuigen, indien zijn opvolger dit zou willen tegenspreken. De stroomingen in de kringen van kunstenaars en technici zijn ook Springer's aandacht zeker niet ontgaan en zoo hij zijn program verder tot ontwikkeling had kunnen brengen, zou hij daarmede evenzeer rekening hebben gehouden.

Het is nog iets anders „een leerprogramma voor een hoog staand instituut van kunstonderwijs te ontwerpen, dan bij uitvoering van zulk een programma goede resultaten te bereiken. Dit moge de nieuwe Directeur bedenken. Wat het door hem voorgestelde betreft, bepalen wij ons tot de mededeeling, dat hij het onderwijs wil splitsen in 5 Afdeelingen t.w:

Afdeeling A.

I. Algemeene Voorklasse.
II. Opleiding Middelbare Akten (Ma, Mb, Mc, Mk).

Afdeeling B.

I. Teeken- en Schilderkunst.
II. „ „ Beeldhouwkunst.

Afdeeling C.

Kunstnijverheid.

I. Artistieke Metaalbewerking.
II. Decoratief Schilderen (met glasschilderen).
III. Lithografie en graveeren.
IV. Meubelteekenen.
V. Fotografie.
VI. Kunstnaaldwerk.

Afdeeling D.

Bouwkunde (Midd. Techn. met voorbereidende cursussen.)

Afdeeling E.

I. Architectuur.
II. Decoratieve Schilderkunst.
III. „ Beeldhouwkunst.

De vrij uitvoerige toelichting, die in het Rapport bij dit programma gegeven wordt kunnen wij hier achterwege laten. Alleen willen wij een uitzondering maken voor de Afdeeling E, omdat daarin voortgezet en hooger onderwijs in Architectuur, Monumentale Schilderkunst en Monumentale Beeldhouwkunst zal worden gegeven. Verschillende invloeden hebben er toe geleid, aan het vakonderwijs een zoo ruime plaats aan de Academie in te ruimen, dat velen daarover bedenkelijk het hoofd hebben geschud. Het karakter van de aloude kunstschool dreigde daardoor geheel verloren te gaan en wij zien in deze afdeeling E een loffelijke poging, om dat karakter te behouden.

Of die poging slagen zal, dit zal voornamelijk daarvan afhangen of de nieuwe Directeur opgewassen blijkt tegen de zware taak, die hij zich in zijn programma zelf op de schouders legt.

Uit de toelichting tot Afdeeling E, I. Architectura blijkt toch duidelijk, dat hij geenszins halverwege wil blijven staan, doch de opleiding van den kunstenaar aan de Academie tot de volle hoogte wil opvoeren. Na in die toelichting het oordeel van Berlage, Shakespeare, Dr. Cuypers en de Vereeniging van Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs te Amsterdam te hebben aangehaald, spreekt hij de meening uit, dat waar de technische grondslag, waarop de studie van Architect moet worden opgebouwd, door de Academie wordt gelegd, het recht tot verdere studie niet mag worden ontzegd en vervolgt dan:

„Voor zulk een verder gaande studie schijnt mij de Academie eene aangewezen plaats."

„De meening, dat dit recht alleen aan de Technische Hoogeschool toekomt, alleen op grond van de kennis van de H. B. S. 5-jar. cursus is al te exclusief en het zou zeker niet getuigen van breede opvatting indien de Raad van Bestuur, tot het verkrijgen van onderwijs op het groote terrein der Architectuur de deur achter den cursus voor M. T. O. zou afsluiten."

„Waar nu aan de Academie het verband met de techniek, door de afdeeling Bouwkunde (M. T. O.) aanwezig is, komt het mij voor, dat er alle aanleiding bestaat om ook gelegenheid te geven tot verdere studie in Architectuur en zoodoende de hoogere opleiding voor Architect in een afdeeling voor Architectuur mogelijk te maken, ook voor die leerlingen, die het diploma van een andere Midd. Techn. School (onverschillig welke, d.w.z. gesubsidieerde scholen) bezitten of een gelijkwaardige kennis bezitten. Deze gelijkwaardigheid kan dan uit een examen blijken."

„In deze afdeeling zal de Academie haar culminatiepunt kunnen bereiken. Bij de vaststelling van de vakken van onderwijs die moeten gedoceerd worden, zal het uitgangspunt moeten zijn, dat de Architect èn technisch èn aesthetisch op een niveau moet staan, vanwaar hij al de werkzaamheden die voor de „Bouwende Kunsten" noodig zijn, behoorlijk kan overzien en beheerschen, zoodat het leerplan ongeveer parallel zal moeten loopen aan dat van de Technische Hoogeschool, met uitschakeling van die vakken, die bij het M. T. O. reeds behandeld zijn en die aan de T. H. S. ook niet verder gedoceerd worden."

„Waar nu aan de leerlingen van de M. T. S. hoofdzakelijk constructie (geen ontwerpen) en wiskunde is onderwezen, zal in de afdeeling Architectuur aan de Academie de aesthetische factor bij het onderwijs domineeren."

„In deze afdeeling zal als van zelf, ook een ruime plaats moeten worden aangewezen aan de studie van het interieur, zijnde een onderdeel van de Architectuur."

Gelijk men uit het bovenstaande zien kan eischt de heer Doorn, zonder omwegen, het recht van opleiding van den Architect voor de Academie op, een recht, dat haar ook o.i. toekomt. Maar heeft niet destijds Prof. Ir. J. A. G. van der Steur, eveneens zonder omwegen, verklaard, dat dit recht uitsluitend aan de T. H. S. toekwam?

En Prof. van der Steur is Voorzitter van den Raad van Bestuur der Haagsche Academie. En die Raad van Bestuur heeft zich blijkens het Jaarverslag ten volle met inhoud en strekking van het Rapport van den Directeur vereenigd.

Hoe zijn deze feiten met elkaar in overeenstemming te brengen?

Slot volgt.

Vereenigingen.

HENDRICK DE KEYSER EN DE AMSTERDAMSCHE BOUWKUNST.

In een op 1 Mei j.l. gehouden vergadering van de Vereeniging Hendrick de Keyser heeft de architect A. W. Weissman gesproken over: „Hendrick de Keyser en de Amsterdamsche Bouwkunst."

Spr. gaf een overzicht van de geheele bouwkundige ontwikkelingsgeschiedenis der stad. Wat aangaat Hendrick de Keyser herinnerde spr. eraan, dat deze den 19den Juli 1595 als „stadssteenhouwer en beeldsnijder" werd aangesteld en dit ambt tot zijn dood in 1621 heeft bekleed.

De Keyser, niet slechts beeldhouwer en steenhouwer, maar ook architect, is een der grootste Nederlandsche kunstenaars die niet alleen te Amsterdam, maar ook elders, belangrijke werken tot stand heeft gebracht. Hij was een beeldhouwer van ongemeene gaven en een bouwmeester, die zijn eigen stijl had.

De eerste gebouwen, die de Keyser te ontwerpen kreeg, waren de huizen, die het stadsbestuur in 1599 aan de oostzijde van den Dam liet optrekken. Die huizen sloten aan de westzijde en aan de zuidzijde de Vischmarkt af. Later is daar het Kommandantshuis gekomen. Aan de overzijde van den Vijgendam kwamen ook dergelijke huizen, waaronder een poortje naar het Rokin was gemaakt. De huizen, waarin het zoogenaamde „Beurspoortje" zich bevond, zijn nog niet lang geleden gesloopt.

In 1603 werd De Keyser met het bouwen van een kerk belast, de Zuiderkerk, eerst genaamd St. Janskerk, en in 1605 ontwierp hij het Bushuis of Arsenaal, dat wij thans, al is de gevel met een smakelooze bepleistering bedekt, nog als Militiezaal aan den Singel zien dienst doen. De Keyser had dien gevel gevolgd naar dien van het in 1551 tot 1554 aan den Kloveniersburgwal op den hoek der Hoogstraat gebouwde Bushuis, dat in 1890 is gesloopt. Dit oude Bushuis werd als pakhuis aan de Oost-Indische Compagnie afgestaan, waaraan De Keyser kantoorlokalen deed toevoegen; het nog bestaande Oost-Indische huis.

Spr. releveerde dan o. m. den bouw van de beurs, naar De Keyser's ontwerp, over het Rokin; en dien van de huizen op den hoek van den Dam en de Beursstreeg, in een waarvan jaren lang de bureaux van de N. R. Ct. te Amsterdam gevestigd waren. De uitbreiding der stad, die van 1613 tot 1615 plaats had, maakte dat de Haarlemmerpoort, die aan het einde van den Singel gestaan had, door een nieuwe, meer westwaarts, vervangen moest worden. De Keyser maakte er het ontwerp voor. Het valt zeer te betreuren dat deze poort, de mooiste van Amsterdam, in 1838 is gesloopt.

Spr. noemde dan als werk van De Keyser de woonhuizen van Hans Bartholotti op de Heerengracht over de Warmoesgracht en van Hans van Wely op den Oudezijds Voorburgwal. In 1616 werd aan De Keyser opgedragen de turfpakhuizen der Huiszittenmeesters tusschen den Oudezijds Voorburgwal en de Nes, in 1550 gebouwd, voor een „Jombard bekwaam te maken". Hij vond daarbij gelegenheid een paar aardige poortjes aan te brengen.

Verscheidene gebouwen bracht de meester in 1617 tot stand. De meeste daarvan zijn verdwenen. Alleen de Waag op de Nieuwmarkt, toen door verandering der voormalige St. Anthonispoort verkregen, geeft in de fraaie poortjes, die den toegang naar de voormalige gildekamers omlijsten, eene herinnering van De Keyser's werkzaamheid in dat jaar.

Aangestipt werden daarna het zoogenaamde „Zeerecht" aan de Slijpsteenen, later Stadswaterkantoor en de Latijnsche school aan het Singel, als Aalmoezeniershuis gesticht (beide van 1618); de Hal op de Westermarkt (1619) en de Munttoren. De Westerkerk, het voornaamste werk door De Keyser ontworpen, werd in 1620 begonnen, doch pas tien jaar na des meesters dood kwam zij gereed. En de toren zou nog zeven jaar vorderen eer hij voltooid was. De spits, die De Keyser als een twaalfkante piramide had ontworpen, werd gewijzigd naar ontwerp van Jacob van Campen, waarbij het vierkante behouden bleef.

Wat de Noorderkerk betreft houdt spr. vast aan de meening, dat ook deze door De Keyser ontworpen is, al wijst Dominus Laurentius, den stadstimmerman Staets als den auteur aan.

Na dit overzicht van het werk van Hendrick de Keyser

behandelde spr. diens opvolger: Pieter de Keyser, zoon en leerling van Hendrik; Jacob van Campen, Philips en Justus Vinghrons, Adriaan Dorsman en Steven Vennecool.

Komende tot de 19e eeuw wees spr. erop, dat gedurende de eerste helft van die eeuw Amsterdam zijn oud karakter nog grootendeels behouden had, al deed men roekeloos heel wat gebouwen verdwijnen, die wij thans nog zoo gaarne zouden bezitten, zooals den Jan Roodepoortstoren, den Haringpakkerstoren, de Waag op den Dam, de Beurs op het Rokin, de Haarlemmerpoort en de Hal op de Westermarkt. En menig grachtpaleis werd verminkt, doordat de gang bij de kamers werd getrokken, de stoep werd weggebroken, enz. De burgerij voelde niets voor haar stad. Het scheen omstreeks 1860 beter te worden (dr. Sarphati en dr. Cuypers), maar nà 1870 begon eene algemeene ontluistering van Amsterdam.

* * *

Het is hier de plaats niet, aldus spr., om over de beteekenis en de waarde van de bouwkunst der 19e eeuw uit te weiden. Slechts dit moge worden gezegd, dat zij, bij gemis van een algemeene cultuur, zooals die tot het einde der 18e eeuw had bestaan, geen richtsnoer meer had, en poogde, die in meest verschillende tijdperken, die voorbij waren, te vinden. Men ziet nu in, dat dit vergeefsche moeite geweest is. Maar wij zullen pas weder een bouwkunst krijgen, als wij weder een cultuur bezitten. Voorloopig lijkt het daar nog weinig naar.

De stedelijke overheid maakte wel een bouwverordening, doch daarbij liet zij de schoonheidseischen geheel buiten beschouwing. Had zij daarmede rekening gehouden, dan zou zij een aanslag gepleegd hebben op de vrijheid, die in de 19e eeuw als het hoogste goed gold. Wij erkennen nu, dat heel wat toen voor vrijheid doorging, niets anders dan bandeloosheid was. Wat de eenling zijn belang achtte ging boven het belang der gemeenschap.

Vond iemand het noodig, om een fraaien gevel af te breken en er een heel leelijken voor in de plaats te stellen, men liet hem zijn gang gaan, al werd een stadsgezicht ook nog zoo geschonden. En tot den huidigen dag is dit zoo gebleven. Wel werd in 1898 een zoogenaamde „Schoonheidscommissie" ingesteld, doch deze heeft slechts iets te zeggen over ontwerpen, welke zijn bestemd voor gronden, die de gemeente verkoopt of in erfpacht uitgeeft. Het gedeelte van Amsterdam binnen de omwalling van 1663 gelegen, valt buiten de bemoeiing dier commissie.

Wie daar den mooisten gevel wil sloopen en er het grootste prul voor in de plaats doen stellen, kan gerust zijn gang gaan. De overheid van Amsterdam zal het hem niet beletten. Wel hebben de besturen van andere gemeenten reeds sedert verscheidene jaren eene bepaling gemaakt, die het uiterlijk van alle nieuw te stichten gebouwen aan het oordeel van bevoegden onderwerpt, doch Amsterdam volgde dit voorbeeld niet.

Eenige jaren geleden vormde zich in de hoofdstad de zoogenaamde commissie voor het stadsschoon, die, door de gemeente gesubsidieerd, tracht het bederven van Amsterdam te voorkomen. Haar staat geen ander middel ten dienste dan de overreding, daar haar gezag ontbreekt. En, al is het waar dat dikwijls een goed woord een goede plaats vindt, toch de commissie weet daarvan mee te spreken, zijn er ook halsstarrigen, waaraan zelfs de beste woorden verspild blijken. Zoo kan deze commissie, met al haar ijver, niet datgene bereiken, wat zij zoo gaarne zou willen.

In de laatste jaren zijn zeer veel oude gevels gesloopt, die de commissie had willen behouden. Door wat voor die gevels in de plaats kwam heeft menig stadsgezicht zijn bekoorlijkheid verloren. Andere gevels werden door verbouwingen verminkt.

Veel van de gevels, die dus verdwenen of ontluisterd werden, waren van groot belang voor de geschiedenis onzer bouwkunst. Vooral onder de gevels uit de zestiende en uit het begin der zeventiende eeuw, die toch al niet bijzonder talrijk meer waren, is een groote opruiming gehouden. Vraagt men waarom dit geschiedde, dan moet het antwoord luiden, dat de eigenaars van vernieuwing of verbouwing een grooter opbrengst verwachtten. Hadden zij hunne huizen voor een behoorlijken prijs kunnen verkoopen aan personen, die met de huur, die getrokken werd, tevreden waren geweest, dan zouden die huizen nog bestaan.

Het was deze overweging, die leidde tot het oprichten van de vereeniging, welke zich Hendrick de Keyser als patroon heeft gekozen, en aan wien zij haar naam ontleent.

De werkzaamheid van Hendrick de Keyser heeft zich niet tot Amsterdam bepaald. Ook daarbuiten schiep hij belangrijke werken, terwijl ook zijn invloed als kunstenaar zich over geheel Nederland uitstrekte. Wanneer dus de vereeniging die zich naar hem noemt, het verdwijnen van stedenschoon wil beperken door het aankoopen van huizen, die óf op zichzelf architectonische beteekenis hebben óf aan een stadsgezicht schoonheid geven, óf waaraan geschiedkundige herinneringen verbonden zijn — in het bijzonder wat de bouwkunst aangaat — dan wil zij dit behalve te Amsterdam ook overal elders doen, waar men haar hulp inroept.

De vereeniging stelt zich voor, dat het verhuren der huizen meestal de onkosten zal dekken en de koopsom ten deele zal gevonden worden door het sluiten van een hypotheek. Twee fondsen zijn gevormd, namelijk „het Beschermersfonds" en „het Aankoop en Herstellingsfonds". Het eerste dient als zekerheid voor de obligatiën, die de vereeniging uitgeeft, het tweede voor afschrijvingen indien huizen boven hunne waarde moeten worden aangekocht — en voor herstellingen, die niet uit de opbrengst der huizen kunnen worden betaald.

De vereeniging rust dus op een goeden grondslag. Daarom verdient zij ten zeerste gesteund te worden. Dien steun kan men haar geven, door het deelnemen in een der twee fondsen, door het nemen van obligatiën of door het toetreden als lid. Reeds kon de vereeniging eenige huizen aankoopen, t.w.: Enge Kerksteeg 2 en 4, Nieuwemarkt 20 en 22, Heerengracht 59, Brouwersgracht 48, Prinsengracht 2 en 4, Nieuwebrugsteeg 13, en Rapenburg 13.

EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN BOUWK. TEEKENAAR, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden in 1918. — — — —

In verband met het Behaalde Rangnummer hebben de volgende heeren het diploma behaald voor:

Bouwkundig Opzichter.

1. C. van der Wilk; 2. M. J. Hols; 3. A. Abcouwer; 4. A. Timminga; 5. M. Scholten; 6. J. L. van Deursen; 7. J. J. van Egmond; 8. F. J. W. Okkes; 9. W. van Berkel; 10. C. N. Schmidt; 11. M. H. Schmidt; 12. W. Stein; 13. W. van Iersel; 14. L. W. van Duivenbooden; 15. W. Nijland; 16. S. Meinsma; 17. J. Benninga; 18. J. de Haan; 19. T. P. van der Waal; 20. J. A. Crucq; 21. S. van der Bijl; 22. G. J. van Keulen; 23. W. Enklaar; 24. T. Sikma; 25. T. E. Tak; 26. W. G. Verhoef; 27. J. E. van Doorn; 28. H. van Hoogdalem; 29. J. de Wind; 30. W. van de Linde; 31. J. Kuyken; 32. Chr. van Wamel; 33. U. Visser; 34. P. G. Elemans; 35. N. Diepering; 36. P. J. van Roon; 37. A. Buys Jzn.; 38. C. ten Heuvel; 39. G. J. J. van Melick; 40. P. v. Peereboom; 41. J. C. van Zutphen; 42. P. A. Kuypers; 43. J. van der Schaaf; 44. S. Jager; 45. R. W. Ran; 46. C. G. Batterman; 47. J. Zeeman; 48. F. Spronk Jzn.; 49. D. Voet; 50. A. de Graaf; 51. P. Uchtman; 52. Ch. J. van Liempt; 53. W. A. de Jonge; 54. C.A. P. Minderhoud; 55. P. van Leeuwen; 56. A. Halma; 57. J. Drummen; 58. S. P. van den Berg; 59. P. Rezelman; 60. J. B. Verdonk; 61. J. de Jong; 62. A. Lamers; 63. P. C. Beversluis; 64. J. Bloklander; 65. W. A. Mathlener; 66. C. L. H. van Erkom; 67. H. J. Bastmeijer; 68. Gr. van den Berg Jr.; 69. B. Stolk; 70. H. J. Brand; 71. B. Jansma; 72. F. Vervest; 73. J. Heuvink; 74. G. Meijer; 75. K. van Doorn; 76. W. F. Götte; 77. K. Sanders; 78. J. G. ten Raa; 79. H. Bron; 80. W. Tinholt; 81. J. de Kok.

Bouwkundig Teekenaar.

1. N. J. Kruizinga; 2. W. Stein.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 19. Luchtverversching en verlichting in veestallen, door ir. A. M. Kuysten (vervolg), met afbeeldingen.

Gemengde berichten. De Mayo-klinieken te Rochester (Minn. U.S.A.), met afbeeldingen.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

DE INGENIEUR No. 19. Een nieuwe Nederlandsche uitvinding op metallurgisch gebied. Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Mijnbouw, Afdeelingstak Nederland van het Kon. Instituut van Ingenieurs, te Delft op 16 Maart 1918, door ir. W. de Haan.

Belastingproeven op palen van gewapend beton en op staal in dalnground, door A. Eekhoff, kapt. der Genie, met afbeeldingen.

Voorloopig Verslag van de Staatscommissie inzake buitengewoon hooge waterstanden op den Rotterdamschen Waterweg, door ir. C. W. Lely.

Ingezonden Stukken. Het Semarangsche heuvelplan, door Ir. W. Elenbaas. — De prijzen voor metselsteenen en de woningnood, door het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, met naschrift van Ir. L. C. Westhoff.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 19. Adres aan de Tweede Kamer. — Vakbond. — Verslag van de Staatscommissie voor de Salarisregeling van Burgerlijke Rijksambtenaren en Beambten. — Aank. Verg. en Excuraies. — Uit de afdeelingen. — Op den uitkijk. — De berekening van een glijbaan. — Boekbespreking en catalogi.

DE AANNEMER No. 19. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Over woningbouw en aannemers (Uit den Gemeenteraad van Amsterdam).

Een belangrijke crediet-overschrijding.

Uit de Staatscourant. Lood. — Tin. — Balk- en U-ijzer.

Uit Heerlen.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 9. De Januari-aflevering van Ed. Cuypers's Maandelijksch Prentenboek opent met een studie van H. M. Werner over den Engelschen schilder George Morland, een type uit de kunstwereld der achttiende eeuw en evenals vele zijner tijdgenooten ver buiten Engeland bekend geworden door de reproducties zijner werken, die thans weder zoo gezochte Engelsche gravures, die in geen antiekhandel van eenige beteekenis ontbreken.

In de bij het artikel gegeven afbeeldingen komt men dan ook vele der zoo eigenaardige voorstellingen uit het landelijk en huiselijk leven tegen, die zoo goed den tijd en het milieu kenschetsen, waarin zij ontstaan zijn en waarvan ook de uitvoering bij de origineelen zulk een groote bekoring teweeg brengt.

Verder vindt men in dit nummer het vervolg van het artikel: Werklieden en Werktuigen, terwijl het slot gevormd wordt door een stukje van J. G. Sinia, over Oud-Gastel, met eenige aardige afbeeldingen naar teekeningen van den schrijver.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 9: Bepaling van de afmetingen en wapening van excentrisch belaste constructiedeelen van gewapend beton (b.v. kolommen, gewelven, stijlen van raamwerken, enz.) indien de normaal kracht en de excentriciteit gegeven zijn, onder voorwaarde dat in de doorsnede slechts drukspanningen optreden, door ir. W. J. Wisselink. — Een gevel in gewapend beton, door ir. G. J. Meyers. — Roesten van ijzer in gewapend beton. — Engelsch cement. — Aangevraagde Octrooien. — Verleende Octrooien. — Boekbespreking. — Literatuuroverzicht. — Ingezonden.

Varia.

GEBLUSCHTE KALK.

Verscheidene malen was er reeds gelegenheid te wijzen op de bijzonder praktische handleidingen, die door het Departement van Landbouw van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika worden uitgegeven en gratis aan belangstellenden worden toegezonden, niet alleen ten opzichte van landbouw en vruchtenteelt, met alles wat daarbij te pas komt (insectenplagen, bemesting, irrigatie, enz. enz.) maar over het algemeen op elk gebied, dat voor den grondeigenaar van belang is en bij kan dragen om de producten van den grond in naaste omgeving beter te leeren kennen en daarvan voordeel te trekken. Zeer interessant is ook Bulletin No. 314, waarin wordt aangegeven hoe asfalt wordt onderzocht en de kenmerken van natuur- en kunstasfalt.

Zoo werd in No. 17, jaargang 1915 van het I. B. T. een overzicht gegeven omtrent het voorkomen van gips en het branden daarvan; in No. 15 van jaargang 1916 werden de kenmerken behandeld van kalksteen, ten einde te kunnen dienen voor het kalkbranden; in No. 23 van denzelfden jaargang kwamen de kalkovens aan de beurt, terwijl nu weder een bulletin het blusschen behandelt en de voor- en nadeelen van het verkoopen van gebrande en van gebluschte kalk. Het voornaamste volgt hieronder.

Gebluschte kalk is een product, dat hoe langer hoe meer de kluitkalk, stukkalk of gebrande kalk verdringt (in Amerika). Zooals de naam aanduidt is het kalk, waarin door het blusschen een gedeelte van het toegevoegde water scheikundig gebonden is aan het oxyde van het metaal calcium. Op de goede wijze gebluscht vormt het een fijn, droog, zuiver wit poeder, dat in alle gevallen de gebrande kalk kan vervangen, tenzij deze gebruikt moet worden voor het uitdrogen of droog bewaren van andere stoffen.

Het gebruik van gebluschte kalk werd door den handel tegengehouden door de veronderstelling, dat deze zich bij bewaring gedurende langeren tijd minder goed zou houden, dan gebrande kalk, terwijl anderen beweerden, dat juist de gebluschte kalk beter bestand zou zijn tegen den invloed der vochtige lucht en het daarin bevatte koolzuur.

Om aan dezen strijd eens en voor al een einde te maken werden door het Departement van Landbouw in de V. S. v. N. A. uitvoerige proeven ingesteld en wel met de twee kalksoorten op de meest verschillende manieren opgeslagen: los in de lucht, in de natuurlijke verpakking, in papieren en katoenen zakken, in donkere kelders en heldere, van de buitenlucht afgesloten bewaarplaatsen, ook onder omstandigheden, zooals die op de bouwplaats in den regel voorkomen, dus gewoon in open loodsen.

De invloed van de lucht openbaart zich bij ongebluschte stukkalk door warmte-ontwikkeling, veroorzaakt door het aantrekken van vocht uit de lucht, het uit elkander vallen der stukken tot poeder en eindelijk door de vorming van koolzure kalk, door binding van de gebluschte kalk met koolzuur uit de lucht. Bij gebluschte kalk heeft alleen deze laatste scheikundige werking plaats.

Zonder in nadere beschouwing te treden omtrent de monsters, die onder bijzondere omstandigheden werden bewaard, is het resultaat van 11 monsters in open loodsen gewoon aan de buitenlucht blootgesteld, dat het gemiddelde koolzuurgehalte 3.77 % bedroeg met een maximum van 10.09 %. Deze getallen komen overeen met een gehalte van 8.57 en

22.93 % koolzure kalk, een voor mortelbereiding volkomen waardeloos bijmengsel, dat zich aan de lucht heeft gevormd.

Ten einde na te gaan, hoe snel de vorming van koolzure kalk plaats vindt, werd van een monster goed gebranden kalksteen een gedeelte met de juist benoodigde hoeveelheid water gebluscht en daarna beide monsters afzonderlijk gemalen, totdat op een zeef met 60 mazen per Eng. duim geen restant bleef liggen.

De vorming van koolzure kalk werd telkens scheikundig bepaald en vertoont de volgende vermeerdering:

Aantal dagen blootstelling aan de lucht.	Gevormd koolzuur in ongebluschte kalk %	Gevormd koolzuur in gebluschte kalk %
1	0.93	3.14
4	1.68	6.38
6	3.23	7.45
7	3.87	10,34
8	4.02	10.73
10	8.73	11.25

Hieruit volgt duidelijk, dat gebluschte kalk zich ten opzichte van koolzuur-vorming minder gunstig gedraagt dan ongebluschte kalk van dezelfde korrelgrootte.

Maar daar gebluschte kalk, op een hoop gestapeld, zich zeer spoedig bedekt met een uiterst dun laagje koolzure kalk, dat verder toetreden van koolzuur aan de onderliggende kalk volkomen belet, terwijl dit bij stukkalk eerst het geval is na blusschen en uiteenvallen, is het duidelijk, dat over het algemeen genomen gebluschte kalk minder snel achteruit gaat dan ongebluschte.

De voornaamste voordeelen van gebluschte boven ongebluschte kalk kunnen in het kort worden samengevat in het volgende:

1. gebluschte kalk kan gemakkelijker behandeld worden als stukkalk en neemt minder ruimte in;*)
2. de koolzuur aantrekking is geringer, mits de stapeling onaangeroerd blijft;
3. blusschen is niet meer noodig, alleen aanlengen met water voor mortelbereiding; doodblusschen kan dus niet plaats vinden, daar het blusschen bij de kalkovens door geoefend personeel geschiedt;
4. hierdoor wordt veel arbeid op het werk uitgespaard en tijdverlies voorkomen;
5. men heeft geen last van ongebluschte stukken, daar deze bij het uitziften vanzelf verwijderd worden;
6. het verlies is geringer.

**)

Het eenige nadeel van gebluschte kalk is, dat het gehalte aan water (chemisch gebonden) 15 tot 25 % bedraagt en dat hiervoor ook transportkosten betaald moeten worden.

Voor de kalkbranders is het leveren van gebluschte kalk van voordeel, omdat zij zonder noemenswaardigen achteruitgang lang bewaard kan worden, zoodat de ovens kunnen blijven doorbranden, ook al is de vraag naar stukkalk aan het verminderen. Verder geven enkele kalksteensoorten donkergrijs tot zwart gekleurde ongebluschte kalk, die niet verhandeld kan worden, terwijl deze na blusschen volkomen zuiver wit wordt, en niet onderdoet voor gebrande kalk, die wit of lichtgekleurd uit den oven komt.

Gebluschte kalk wordt op haar koolzuurgehalte onderzocht door overgieten met verdund zoutzuur en opvangen van het gevormde koolzuur in bijtende potasch-oplossing.

In een glazen kolf wordt bijv. 5 gram van de te onderzoeken kalk zeer zuiver afgewogen. De goed sluitende kurk is voorzien van een trechter, waardoor het verdunde zoutzuur wordt toegevoegd en een afvoerbuisje voor het gevormde koolzuur; dit wordt eerst boven zwavelzuur gedroogd, en daarna in de oplossing van bijtende potasch geleid. De gewichtsvermeerdering hiervan is veroorzaakt door het uit de kalk vrijgekomen koolzuur; dit gewicht vermenigvuldigd met 0.2272 geeft het aantal grammen koolzure kalk in de gebluschte kalk aanwezig.

Voorbeeld. 5 gram kalk geven 0.2354 gram koolzuur, hetgeen overeenkomt met 0.2354 × 0.2272 = 0.535 gram koolzure kalk, voorhanden in 5 gram gebluschte kalk = 10.7 %.

In Amerika geldt de verordening, dat het koolzuurgehalte van goed bewaarde gebluschte kalk niet meer mag bedragen dan 1 %; is het gehalte hooger, dan mag dergelijke kalk niet gebruikt worden voor werken door den staat uitgevoerd. Enkele gemeenten schrijven deze bepaling eveneens voor in hun voorwaarden bij aanbesteding.

Een ander middel ter onderzoek van de zuiverheid bestaat in het bepalen van het soortelijk gewicht. Zuiver gebluschte kalk (calcium hydroxyde) heeft, behalve water, het laagste soortelijk gewicht van alle stoffen, waarmede zij vermengd zou kunnen worden.

19 Monsters van zuivere handels-gebluschte kalk vertoonden een s. g. tusschen 2.15 en 2.24; 7 monsters, die magnesia bevatten, hadden een s.g. grooter dan 2.38; 4 andere monsters wezen tusschen 2.34 en 2.38 aan en bleken bij scheikundig onderzoek veel kiezelzuur te bevatten, benevens magnesia en een kleine hoeveelheid nog ongebluschte kalk.

Ind. Bouwk. Tijdschr.

*) De meeste kalksoorten bezitten juist in gebluschte toestand een grooter volume! Luiksche kalk b.v. heeft na blussching een 3 × grooter volume. Red. I. B. T.

**) Vergeten is hier het gevaar voor zelfontbranding, dat bij ongebluschte kalk voorkomt. Red. I. B. T.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Haven te IJmuiden.

Bij een wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1918, wordt voorgesteld f 4.886.000 uit te trekken voor aankoop van gronden ten Noorden van het kanaal van Amsterdam naar de Noordzee te IJmuiden.

Hoewel ingevolge de wet van 2 Januari 1917 het Rijk de beschikking kan verkrijgen over de eigendommen, noodig voor den bouw van de nieuwe schutsluis c.a. te IJmuiden, en het ter onteigening aangewezen terrein ruimte genoeg biedt voor de uitvoering van eenige uitbreidingswerken, behoort toch, zegt minister Lely in de Memorie van Toelichting, de aandacht gevestigd te blijven op de terreinen in den omtrek, die in aanmerking zouden komen voor werken van openbaar nut. Hierbij wordt in de eerste plaats gedacht aan den aanleg van aanloophavens. Het is dan ook voor het Rijk van groot belang op een zoo gewichtig punt, als de mond van het Noordzeekanaal is, op ruime schaal grond in eigendom te hebben met het oog op de ontwikkeling daar ter plaatse. De Onteigeningswet van 1851 laat intusschen niet toe op bedoelde gronden thans beslag te leggen, doch er doet zich nu een goede gelegenheid voor om over die gronden of althans over een gedeelte daarvan de beschikking te verkrijgen, doordat het comité inzake de oprichting van een hoogoven-, staal- en walswerk in Nederland onder meer het oog heeft laten vallen op een terrein, gelegen ten noorden van de sluizen te IJmuiden.

Het comité is geslaagd om van de Maatschappij „De Breesaap" het recht van koop tot 31 December a.s. te verkrijgen voor het geheele terreincomplex der maatschappij tegen een prijs, welke overeenkomt met f 0.625 per vierkante Meter. Wordt het hoogovenbedrijf niet daar ter plaatse gevestigd, dan zal het Rijk door tusschenkomst van het comité, het geheele grondbezit kunnen koopen voor den prijs, dien eerstgenoemde daarvoor zal moeten betalen en voorts de op den koop vallende kosten moeten vergoeden. Wordt het hoogovenbedrijf aldaar wèl opgericht, dan zal het Rijk van het comité alleen het westelijk gedeelte van het terreincomplex kunnen koopen. In het eerste geval zal het Rijk de beschikking verkrijgen over 292.18.42 H.A. voor rond f 1.886.000. In het andere geval zal het Rijk over 197.18.42 H.A. kunnen beschikken voor rond f 1.273.000.

De nasleep van de Schouwburgverbouwing te 's Gravenhage.

B. en W. hebben, naar aanleiding van het verzoek der raadsleden de heeren Niehoer, v. Sandick en Bourdrez, aan den raad overgelegd het rapport van de commissie van deskundigen tot voorlichting van de enquêtecommissie voor den schouwburg.

De commissie, bestaande uit de heeren J. E. v.d. Pek, A. Rietsnijder Hz. en C. N. v. Goor, geeft als haar oordeel te kennen, dat de door haar onderzochte werken behoorlijk voor de daarvoor in rekening gebrachte bedragen uitgevoerd konden worden, en hoewel het denkbaar is, dat sommige werkzaamheden wellicht met minder kosten konden zijn tot stand gekomen, er nergens sprake is van een wanverhouding tusschen het geleverde en het daarvoor in rekening gebrachte, die op een verkeerd beheer of erger zou wijzen, terwijl er naar hare meening, bij een mogelijke andere wijze van werken en een andere keure van leveranciers grond is voor de veronderstelling, dat dit even goed tot hoogere als tot mindere kosten zou hebben kunnen leiden.

De enquête-commissie heeft bij B. en W. geprotesteerd tegen het eenzijdige publiceeren van slechts één stuk uit haar lijvige dossier en thans geëischt volledige openbaarmaking van alle stukken uit het dossier, zonder eenige uitzondering, die nu alleen voor de leden van den raad in de leeskamer ter inzage lagen.

Woningnood.

Verschenen is de memorie van antwoord inzake het wetsontwerp tot voorziening in den Woningnood, waaraan het volgende is ontleend:

Wat het beginsel van het ontwerp betreft, de minister ontkent geenszins, dat de zich steeds verder uitbreidende centrale overheidsbemoeiing voor de veerkracht der maatschappij haar bedenkelijke zijde heeft maar aan dit bezwaar is niet te ontkomen. De omstandigheden dringen voort in dezelfde richting. Het bezwaar schuilt hier evenwel minder in den steun van het Rijk, dan in den dwang die zal worden opgelegd, de ruime steun is echter een noodzakelijk tegenwicht tegenover den dwang. Dat noodwoningen de slechte elementen der bevolking samenbrengen is volgens den minister niet noodig, de overheid kan hier doeltreffend toezicht houden. Steun aan die groep der bevolking, welke in meer gunstige financieele omstandigheden verkeert zou niet alleen het stelsel der Woningwet aantasten, maar ook voor het Rijk zeer vergaande financieele gevolgen hebben.

Wat kan dienen, tot bespoediging van de toekenning van Rijksvoorschotten wordt niet achterwege gelaten.

Aangaande aard en aantal van de te bouwen woningen kan de minister nog geen bijzonderheden mededeelen, terwijl de minister ook niet kan toegeven, dat zijn departement in deze in voortvarendheid te kort zou zijn geschoten.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, te 's Gravenhage. Salaris f 120.— p. maand. Brieven lett. A. Bureau Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, Den Haag. (2)

— Bouwkundig Ingenieur, met eenige jaren practijk, op Architectenbureau. Brieven No. 3980, Technische Boekhandel J. Waltman Jr., Delft. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan andere tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

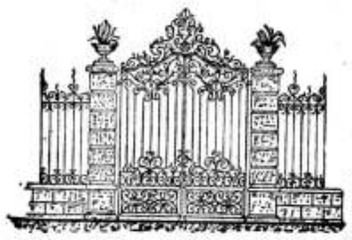
Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

„DE OPMERKER"
BOUWKUNDIG WEEKBLAD
KOST PER JAAR VIJF GULDEN

ABONNEERT U OP DIT BLAD
ADVERTEERT IN DIT BLAD
UW SUCCES IS VERZEKERD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE.

53STE JAARGANG. ZATERDAG 25 MEI 1918. No. 21

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Haagsche Academie.

Slot (Zie bladz. 155).

Heeft de Directeur der Academie zich, in zijn programma tot reorganisatie van het onderwijs, reeds een zware taak op de schouders gelegd, hij heeft daarnevens nog een andere aanvaard, die zeker evenmin licht mag worden genoemd, namelijk het ontwerpen van een nieuw te stichten Academiegebouw. Ook dit geschiedt met volle instemming van den Raad van Bestuur, die overtuigd is, dat het niet mogelijk is aan de reorganisatieplannen in het tegenwoordige gebouw uitvoering te geven en evenmin eene verbouwing of uitbreiding afdoende verbetering kan brengen.

Bij het Rapport van den Directeur is een schema van dit bouwplan gevoegd, waarin men aangegeven ziet een centraal gebouw, bestemd voor Administratie, Bibliotheek, Aula, Zalen voor Tentoonstelling, Zalen voor verzameling gipsafgietsels, enz. Rondom dit hoofdgebouw zijn vijf paviljoens straalsgewijze gegroepeerd en door een halfcirkelvormige corridor verbonden. Deze paviljoens zijn bestemd elk voor een der in het programma genoemde afdeelingen A, B, C, D en E. Bovendien is een afzonderlijk Museum van kunstnijverheid achter de Academiegebouwen geprojecteerd.

Wat nu dit plan betreft lezen wij in het Rapport o.a.:

„Bij het tegenwoordige gebouw, in 1839 gebouwd, is getracht een zeker monumentaal karakter uit te drukken door den Griekschen Tempelbouw te imiteeren in een van surrogaten opgetrokken peristyle. Dat karakter is volgehouden in de groote zaal, die èn als tentoonstellingszaal van schilder- en beeldhouwkunst, èn als teekenzaal totaal ongeschikt is."

„Een bezoek aan de andere lokaliteiten, die om de groote zaal zijn gegroepeerd en die alle als teekenlokalen gebruikt worden, geeft de overtuiging, dat òf de bouwsom ontoereikend is geweest en men hierdoor het monumentaal karakter terzijde heeft moeten zetten òf onbekend is geweest met de eischen, die aan goede teekenzalen gesteld moeten worden, ook wat betreft de artistieke entourage."

„Het voteeren van groote bedragen om, met behoud van het z.g.n. centrale gedeelte van het Academiegebouw, een betere huisvesting voor het onderwijs te verkrijgen, is absoluut onverantwoord."

„Een gedeeltelijke nieuwbouw, aansluitende aan bestaande lokaliteiten, kan niet geven wat voor een Academiegebouw, waarin onderwijs moet worden gegeven volgens het vorenstaande plan, noodig is. Zelfs wanneer alle gebouwen die bij de Academie in gebruik zijn, worden gesloopt, en dus alleen het bouwterrein overbleef, zou de beschikbare oppervlakte voor het doel onvoldoende zijn."

„Hieruit volgt, dat, wanneer de Raad van Bestuur mocht besluiten stappen te doen om uitvoering te geven aan bovenomschreven organisatie, een nieuw terrein zal moeten worden gezocht, waarop het gebouw of de groep van gebouwen zou kunnen verrijzen."

Er blijkt uit het bovenaangehaalde alweder weinig waardeering voor het werk van vorige geslachten. Niet alleen wordt het bestaande gebouw finaal afgekeurd, maar er wordt vrijwel te kennen gegeven, dat het nooit heeft gedeugd. Al is het oordeel van tijdgenooten nu niet altijd juist, toch kunnen wij niet nalaten hiernevens te plaatsen wat Johan Gram indertijd schreef in zijn aardig en belangrijk boekje over de Schildersconfrerie Pictura en hare Academie van Beel-

dende Kunsten te 's-Gravenhage 1682—1882. Daar lezen wij op bladz. 106:

„De heer Z. Reyers, stadsbouwmeester, volgde evenzeer de inspraak van zijn klassiek hart als den architectonischen geest van dien tijd, door aan het Academie-gebouw dien monumentalen stempel te geven. Van den Koekamp beschouwd, maakt de gevel van het Academie-gebouw, naar mijn bescheiden meening, door zijn ernstig en eenvoudig karakter eene uitmuntende uitwerking en drukt de deftige Jonische architectuur de bestemming van het gebouw goed uit."

„Het gebouw was den 22en Augustus 1839 gereed en kostte omtrent twee ton. Toen men het ruime, hooge en streng versierde voorportaal binnentrad, de verschillende goed geevenredigde zalen en vertrekken achtereenvolgens bezocht, had iedereen ongetwijfeld slechts lof voor deze flinke, welingerichte ruimte."

Waren die menschen van 1839 nu onnoozele halzen; was Johan Gram iemand, die in het geheel geen kijk op architectuur had? Wij gelooven het niet, en al behoort het tegenwoordig Academiegebouw niet tot de meest waardevolle monumenten van de Residentie, het steekt toch gunstig af bij de soortgelijke gebouwen te Amsterdam en Rotterdam en verdient bewaard te blijven als een type uit een tijd toen men, wat de onderwijsgebouwen betrof, nog wat bescheidener in zijn eischen was.

De behoefte aan verbetering der lokaliteiten voor het kunstonderwijs doet zich in den Haag zeker evengoed gevoelen als in Amsterdam, maar men kan de eischen ook overdrijven.

Welke groote plannen men in de hoofdstad heeft, kon men zien op de tentoonstelling der prijsvraagplannen voor de Rijksacademie. De heeren van de Haagsche Academie schijnen de hoofdstad naar de kroon te willen steken niet alleen, maar haar te willen overtreffen.

De slottirade van het Rapport laat daaromtrent geen twijfel.

»Wanneer het waar is, wat Dr. Perlage schrijft bij zijn ontworpen plan voor uitbreiding, n.l. »dat den Haag langzamerhand geworden is een stad van internationale beteekenis niet alleen, maar zelfs van de allergrootste beteekenis kan worden voor het cosmopolitisch geestesleven der toekomst«, dan is er alle reden om te mogen verwachten, dat het aan medewerking, om het boven omschreven plan te verwezenlijken, niet zal ontbreken en de middelen zullen gevonden worden, die noodig zijn om de architecturale manifestatie van een monumentaal Academie-project mogelijk te maken «

Wanneer de Directeur zijn rapport aan den Raad van Bestuur heeft voorgelezen, is dit pakkend slot zeker met luid applaus begroet, maar wij begrijpen alweder niet de stelling, die de Voorzitter van dien raad Prof. Ir. van der Steur bij die gelegenheid heeft ingenomen en tegenover al deze groote plannen inneemt.

Is het ook met zijn volle instemming, dat de Directeur der Haagsche Academie zich bezighoudt met een monumentaal Academie-project, met de bedoeling, ook de architecturale manifestatie daarvan te verwezenlijken?

Behoort een dergelijke opdracht, volgens zijn meening, niet veel eer gegeven te worden in handen van een bouwkundig ingenieur of architect?

Men vergete niet, het cosmopolitisch geestesleven der toekomst is bij deze plannen in het spel.

De nieuwe Rijkscommissie voor de Monumentenzorg.

Bij Kon. besluit van 10 Mei 1918 is met ingang van 16 Mei 1918:

1°. opgeheven de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en een beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, ingesteld bij Koninklijk besluit van 7 Juli 1903;

2°. aan den voorzitter dier commissie dr. P. J. H. Cuypers en aan haar leden: ir. Jos. Th. Cuypers, prof. H. Evers, J. A. Frederiks, dr. C. Hofstede de Groot, F. A. Hoefer, mr. dr. S. Muller Fzn., mr. dr. J. C. Overvoorde, C. H. Peters, W. te Riele, ir. J. A. Roijer en ir. J. J. Weve, eervol ontslag verleend onder dankbetuiging voor de door hen aan den lande bewezen diensten;

3°. opgeheven het aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken verbonden bureau voor de monumentenbewaring;

4°. ingesteld een Rijkscommissie voor de monumentenzorg, bestaande uit twee afdeelingen, te weten:

Afdeeling A. voor het inventariseeren en beschrijven van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, en

Afdeeling B. voor het behoud en de herstelling dier monumenten;

5°. zijn in deze commissie benoemd tot lid en algemeen voorzitter, tevens voorzitter van de afdeeling B: dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen te Roermond;

tot lid en algemeen secretaris, tevens secretaris der afdeeling B: prof. ir. J. A. G. van der Steur, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

tot lid, tevens voorzitter van de Afdeeling A: mr. dr. J. C. Overvoorde, archivaris der gemeente Leiden;

tot lid, tevens secretaris der afdeeling A: dr. E. Haslinghuis, te 's-Gravenhage;

tot leden, met bepaling, dat zij zitting zullen nemen in de afdeeling A: J. A. Frederiks, architect te 's-Gravenhage; dr. C. Hofstede de Groot, te 's-Gravenhage; F. A. Hoefer, archivaris der gemeente Hattem; jkvr. dr. C. H. de Jonge, adjunct-commies 1ste klasse bij het gemeente-archief te Utrecht; ir. L. J. M. Keuller, leeraar aan de gemeentelijke H. B. S. te Maastricht; dr. R. Ligtenberg, O. F. M., privaatdocent aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, te Woerden; J. H. A. Mialaret, architect te Maastricht; mr. dr. S. Muller Fzn., Rijksarchivaris te Utrecht; W. te Riele Gzn., architect te Deventer; ir. J. J. Weve, directeur van gemeentewerken te Nijmegen;

en tot leden, met bepaling dat zij zitting zullen nemen in de afdeeling B: K. P. C. de Bazel, architect te Bussum; jhr. mr. dr. E. A. van Beresteyn, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage; dr. H. P. Berlage, architect te 's-Gravenhage; dr. A. Bredius, adviseur bij het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's-Gravenhage; ir. Jos. Th. Cuypers, architect te Amsterdam; mr. S. Graiama, raadsheer in den Hoogen Raad te 's-Gravenhage; H. van Heeswijk, districtsbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs, enz. te 's-Gravenhage; dr. J. Kalf, te 's-Gravenhage; prof. dr. A. J. der Kinderen, hoogleeraar-directeur der Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam; prof. A. W. M. Odé Jr., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; dr. A. Pit, adviseur bij het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Laren (N.-H.); mr. dr. A. B. G. M. van Rijckevorsel, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Hertogenbosch; prof. K. Sluyterman, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, te Wassenaar; Prof. ir. C. K. Visser, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

6°. ten behoeve van de onder 4°. genoemde Rijkscommissie opgericht een Rijksbureau voor de monumentenzorg en zijn bij dat bureau benoemd:

tot directeur: dr. J. Kalf, te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als secretaris der sub 1°. genoemde op te heffen commissie;

tot onderdirecteur: dr. E. Haslinghuis, te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als adjunct-secretaris der sub 1°. genoemde op te heffen commissie, en A. J. M. Mulder, te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als Rijksarchitect voor de monumenten van geschiedenis en kunst;

tot architect: G. de Hoog Hzn., te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als architect bij de sub 1°. genoemde op te heffen commissie;

tot architect-teekenaar: W. C. L. A. Scheepens, te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als architect-teekenaar voor de monumenten van geschiedenis en kunst;

tot opzichter-teekenaar: W. A. Hemsing, te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als opzichter-teekenaar voor de monumenten van geschiedenis en kunst;

tot bouwkundig teekenaar: J. P. A. Antonietti, te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als bouwkundig teekenaar bij de sub 1°. genoemde op te heffen commissie.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 11 Mei werd in het American Hôtel, onder voorzitterschap van den heer P. J. Houtzagers, de jaarvergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten geopend.

Naar aanleiding van een schrijven van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, in zake samenwerking betreffende het Middelbaar Technisch Onderwijs, waarvoor het volgende jaar op initiatief van genoemden Bond een nationaal congres wordt georganiseerd, besloot de vergadering te vragen naar een nadere definitie der plannen dienaangaande. Van het antwoord daarop zal afhangen of de Bond van Nederlandsche Architecten, welke meent in dezen eventueel de leiding te moeten hebben, tot de gevraagde medewerking bereid zal zijn.

Aan het jaarverslag ontleenen wij het volgende:

De Bond besloot te gaan werken voor een goede regeling van het vakonderwijs. Dienaangaande werd aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een adres gezonden, om dezen te wijzen op het gevaarlijk streven om 't onderwijs bij de verschillende inrichtingen van kunstonderwijs hooger op te voeren.

De Bond hoopt zijn werkzaamheden op dit punt dit jaar voort te zetten.

Het verslag maakt verder melding van de bemoeiingen van den Bond in zake den strijd tegen de ontsiering van stad en land, in zake de regeling van honoreering, met name voor het ontwerpen van uitbreidingsplannen, waaromtrent binnenkort voorstellen den leden zullen bereiken.

Verschillende commissies droegen ook dit jaar het hare er toe bij om het werk van den Bond te helpen slagen.

Blijkens de rekening en verantwoording van den penningmeester bedroegen de ontvangsten van dit jaar f 1145, de uitgaven f 982, zoodat het batig saldo f 163 bedraagt. De begrooting voor het volgende jaar werd vastgesteld op f 1548, voor ontvangsten en uitgaven.

Goedgekeurd is het voorstel van het bestuur de heffing over 1918 (hoofdelijke omslag, berekend naar de beroepsinkomsten) te bepalen op 18 pCt.

Het aftredend bestuurslid de heer A. P. Smits werd herkozen. Ook werden herkozen als leden van de commissie van onderzoek de heeren H. A. Reus en Paul J. de Jong.

BOND VAN TECHNICI.

Op 8 en 9 Mei j.l. is te Utrecht de 22ste jaarlijksche vergadering gehouden van den Bond van Technici.

Van de 13 afdeelingen waren er in den aanvang 12 vertegenwoordigd (de 13de afdeeling is die in Ned.-Indië).

In zijn openingswoord bracht de voorzitter hulde aan de afdeelingen Leiden, Den Haag en Winschoten voor de door haar gevoerde krachtige vakactie.

Bij handgeklap werd vervolgens de nestor der leden, de heer W. A. Becker te Utrecht, tot eerelid benoemd.

Verschillende verslagen over 1917 werden goedgekeurd. In het einde van dat jaar kwam de eerste afdeeling in het einde van dat jaar kwam de eerste afdeeling in het zuiden tot stand en wel te Breda. Door den oorlog is de band met de Indische afdeeling zeer los geworden. Het ledental nam slechts weinig toe. De rekening en verantwoording van het bondsbestuur sluit met een bedrag van f 11.080.18.

Het bestuur werd gemachtigd te gelegenertijd een gesalarieerd bestuurder te benoemen.

De heer Haver uit Amsterdam, voorzitter van de commissie M. T. O., hield een inleiding over het in te nemen standpunt inzake het Middelbaar Technisch Onderwijs. Hij kwam daarbij tot de volgende conclusies: Het M. T. O. dient voortdurend onderwerp te zijn van Rijkszorg. De centralisatie is noodzakelijk. Aansluitende semester-cursussen zullen het best voldoen. Avondcursussen voor hen, die overdag in de praktijk werkzaam zijn, zijn gebiedend noodzakelijk. Correspondentie-onderwijs, eveneens onder Rijkstoezicht gegeven, diene als aanvulling. Schoolgeld naar draagkracht onder ruime toepassing van studiebeurzen, verdient aanbeveling. Bij het toezicht en beheer moet het technisch element tot zijn recht komen. Een eindexamen, ingericht als bij de H. B. S., zal noodig zijn, met gelegenheid tot deelneming voor hen, die geen bepaalde school hebben kunnen volgen. Het diploma geeft de noodige gewaarborgde faciliteiten voor toelating tot het H. T. O.

De vergadering aanvaardde deze conclusies, welke de vrucht waren van het werk van een door haar ingestelde commissie, welke de bestudeering dezer quaestie opgedragen was, als het richtsnoer van den Bond in zijn actie in zake M. T. O.

Mr. J. C. Scheurer, adjunct-directeur van het Centraal Bureau voor Sociale adviezen te Amsterdam, hield vervolgens een inleiding over pensioenactie en arbeidscontracten.

De begrooting werd goedgekeurd tot een eindbedrag van f 13.628.91.

Aan het bestuur werd ten slotte opgedragen stappen te doen bij andere middelbaar technische bonden om te komen tot één landelijke federatie van technische bonden.

V. A. N. K.

Orgaan No. 3 der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst brengt verslag over het vereenigingsjaar 1917. Het jaar was voor de vereeniging een tijdperk van gestadige en vruchtbare actie ter bevordering en verdediging der vakbelangen. Dat de werkzaamheden voortdurend toenemen en zich naar meer en meer zijden vertakken, is wel het beste bewijs dat de actie der V. A. N. K. begint door te dringen en telkens nieuwe paden opent die naar het doel leiden. Dat ook in de kringen der nijverheidskunstenaars, die oorspronkelijk tegenover de vereeniging een afwachtende houding aannamen, dit feit erkenning begint te verkrijgen, daarop wijst de regelmatige toeneming van het ledental. Het bedroeg op 1 Januari 1918 139 tegen 118 op 1 Januari van het voorafgaande jaar (en steeg inmiddels tot 145).

Ook de Publicatie- en Propaganda-Commissie geeft verslag.

Over de Tentoonstelling te Rotterdam schrijft de heer Corn. van de Sluys:

„Alle richtingen en stroomingen zijn aanvaard, alles is overwogen. Of de commissie haar taak juist heeft opgevat, zal uit het tentoongestelde blijken. De opinies zullen hierover wel verdeeld zijn, en het zou ons niet verwonderen wanneer de meening meermalen werd uitgesproken dat de commissie van toelating ..... nog strenger had kunnen wezen.

Intusschen is op deze tentoonstelling bewaarheid wat ondergeteekende reeds lang meende in te zien, en wel het totaal mislukken der afdeeling „Volkskunst".

Waar ter wereld zouden we een nieuwe volkskunst vandaan moeten halen?

Met moeite en zorgvollen arbeid is te Rotterdam een expositie samengesteld, als nog nergens in ons land, ook in Amsterdam niet, heeft plaats gevonden. Voor dat feit hebben we dankbaar te zijn. Wij brengen gaarne hulde aan de heeren die het initiatief namen, en wat niet minder belangrijk is, voor de financiën zorgden. Zij hebben het vak en den kunstenaars een grooten dienst bewezen. En ook door vele commissieleden is ijverig gewerkt. Want ditmaal is niet gepraat of geschreven, maar is gedaan. Gaarne zou ik hier namen noemen, maar ik vrees dat ik daaraan niet goed doe. Eén echter mag ik niet verzwijgen, n.m. den heer J. J. Hoogewerff, die als secretaris zoo'n groot en nuttig werk heeft verricht, en zeker ons aller dank verdient."

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 20. Ook een nationaal gevaar.
Hoe woont men in Amerika?
Luchtverversching en verlichting in veestallen, door ir. A. M. Kuysten, met afbeeldingen.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Personalia.
Afbeeldingen. Villa in het Willemspark, arch. F. L. Janssen Jr.

DE INGENIEUR No. 20. Bijdragen tot de discussie over de voordracht van ir. E. Hijmans over »Theorieën en ervaringen over bedrijfsleiding«, I door dr. ir. F. C. Hvijgen, II door Ch. Smulders.
De tarieven voor electrische stroomlevering in verband met het aantal voor de stroomlevering zorgende centrales, door ir. H. Doyer, met afbeeldingen.
Delfland's kustverdediging, door dr. ir. L. R. Wentholt.
Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, van 11 Mei 1918.
Uit ons parlement.
Ingezonden Stukken. De prijzen voor metselsteen en de woningnood, door Hugo van Foelgeest.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 20. Onze 22e Jaarvergadering. — Hemelvaartsdag 1918. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Verslag van de Commissie volgens Art. 27 Huish. Regl. over 1917. — Jaarverslagen. — Examens.

DE AANNEMER No. 20. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
§§ 495 en 475 der A. V. van Waterstaat.
Binnenlandsch vervoer te water.
Uit de afdeeling »Heerlen en Omstreken«.
Bond van Nederlandsche Architecten.
Uit de Staatscourant. Hardsteen.

Varia.

NORMALISATIE.

Niet alleen ten onzent, ook in het buitenland houdt men zich bezig met allerlei middelen om tot goedkooper bouwwijze te geraken. Het meest besprokene en het meest in aanmerking komende middel is wel de normalisatie. Ook in Duitschland schijnt het op gebied der bouwmaterialenvoorziening allesbehalve rooskleurig te zijn gesteld, getuige vele artikelen op dat gebied in de vakbladen, waaronder ook een artikel in „Die Bauwelt" onze aandacht trok.

De zware strijd om het zijn of niet zijn, heet het daarin, en de afsluiting van onze maatschappij van andere landen, slaat, hoe langer deze toestand duurt, steeds dieper wonden in het oeconomische leven van ons volk. De aanwezige grondstoffen, inheemsche zoowel als buitenlandsche, worden langzamerhand opgebruikt en daarmede het nationale vermogen aangetast. Het onderhoud der bestaande werken wordt met den dag moeilijker. Het bouwen wordt door de dure bouwstoffen steeds duurder en daarmede onoeconomischer.

Het sluiten van den vrede zal alle volken voor een groote, tot nog toe niet gedachte taak stellen, waarvan de vervulling uiterst moeilijk zal zijn. Het bouwvak dat, afgezien van bouwwerken voor militaire doeleinden, nu reeds jaren stil gelegen heeft, zal groote vraagstukken hebben op te lossen. Juist het bouwbedrijf, dat zijn behoefte aan bouwstoffen voor het grootste deel uit binnenlandsche producten kan dekken en naast de industrie het grootst getal menschen werk kan verschaffen, zal in de eerste plaats aangewezen zijn onze terugkeerende soldaten aan loonenden arbeid te helpen.

Groote vraagstukken zullen door het bouwvak moeten worden opgelost.

1e. Het wederopbouwen der door den oorlog verwoeste dorpen en steden en het in bedrijf zetten van door den stilstand sterk beschadigde bedrijven.

2e. Nieuwbouw van woningen.

3e. Stichting van koloniën en woningcomplexen voor het onderbrengen onzer terugkeerende soldaten en de nieuw te vestigen gezinnen.

4e. Vernieuwing van bestaande gebouwen, die door slijtage en zeer slecht onderhoud in de laatste jaren sterk hebben geleden.

5e. Stichting van nieuwe industrie-centra, waarbij beter geprofiteerd wordt van onze waterkracht (de witte kolen).

6e. Bouwen van voorraadsmagazijnen voor het onderbrengen van graan en grondstoffen in de overgangsjaren.

7e. Nieuwbouw van boerderijen, enz.

Reeds nu worden milioenen-sommen genoemd, die de Regeering ter beschikking wil stellen voor den bouw van kleine woningen, industrieele bouwwerken, pakhuizen, havens, enz., om bij het sluiten van den vrede direct met het werk te kunnen beginnen. Het komt er echter op aan daarbij met de grootst mogelijke spaarzaamheid te werk te gaan, te meer waar na het sluiten van den vrede de arbeidsloonen aanmerkelijk hooger zullen zijn dan vroeger.

Des te meer schijnt het een gebiedende noodzakelijkheid, te onderzoeken of ook de toepassing dezer geldmiddelen en de later toe te wijzen bouwstoffen in oeconomisch opzicht op elke wijze aan de eischen onzer technische wetenschappen beantwoord en geen besparingen te bereiken zijn.

Hier kan bij geheel oppervlakkige beschouwing, zonder in details te treden, nog wel worden verbeterd en veel worden bespaard. De verkwisting van arbeidskrachten en bouwstoffen is in het bouwvak, door gewoonte, nog zeer groot. De oeconomische kant wordt nog te veel uit het oog verloren. Vooral konden in dit opzicht de bouwverordeningen eens grondig worden herzien. Alleen op het gebied van den woningbouw kon door normalisatie van bouwstoffen en onderdeelen reeds een groote besparing bereikt worden. Algemeene gebruiksvoorwerpen konden genormaliseerd worden door groote bedrijven, zonder in aesthetisch opzicht in waarde te verminderen. Hier kan dikwijls de geringe verdienste der originaliteit opgeofferd worden voor de blijvende oeconomische waarde, zonder daarbij de kunst afbreuk te doen. Alleen het geven van kleur en de afwisseling in de bouwstoffen bieden den kunstenaar genoeg speelruimte. Hiertoe behoort echter grondige zakenkennis, die dikwijls te wenschen overlaat.

In vroeger tijden trad, tengevolge van langjarige vorming van den bouwmeester in ambachtelijk en artistiek opzicht, minder het traditioneel-inheemsche op den voorgrond. Dit is het dat ons zoo aangenaam aandoet bij het aanschouwen van oude stadsgezichten. Reeds meerdere jaren hebben enkele grootere architecten de zoogenaamde normalisatie van woningen in practijk gebracht. Doch afgezien van deze typenvorming, die meer den aesthetischen vorm omvat, kan ook nog een sterker normaliseering der verschillende onderdeelen een groote besparing tengevolge hebben. B.v. is tot heden nog geen normaliseering van steigerhout ingevoerd. Wanneer alle onderdeelen van bepaalde gebouwenklassen, zooals ramen, deuren, hang- en sluitwerk, hekwerken, trappen, dakgoten, enz. als massa-artikel vervaardigd konden worden, kon een belangrijke besparing der bouwkosten verkregen worden. Bij den woningbouw in Staaken bij Spandau, waar men met groote massa's kon werken, heeft de architect de mogelijkheid der normalisatie benut en de daardoor verkregen besparing in de bouwkosten geschat op 5 pCt.

Welke sommen zouden er nog te besparen zijn wanneer de normalisatie door industrie, verbruikers en architecten op de spaarzaamst gedachte wijze werd toegepast. Bij verder uitwerken dezer vragen zouden zeker nog verbazingwekkende resultaten aan den dag kunnen komen.

Voor gebouwen van dezelfde soort, zooals ze in de industrie en den landbouw veel voorkomen, kan gemakkelijk tot normalisatie worden overgegaan, evenals voor veel onderdeelen die gebruikt worden in het geheele bouwbedrijf.

De normalisatie zou gescheiden naar de streken beantwoordend aan de inheemsche gewoonten en gebruiken moeten geschieden, waarbij jaarlijks de geschiktheid der gekozen vormen zou moeten worden onderzocht, zoowel in oeconomisch als aesthetisch opzicht.

De kracht onzer samenleving berust voor een zeer groot deel op arbeidsverdeeling en die der arbeidsverdeeling op de vervaardiging van massaproducten. Vroeger bracht verkwisting van arbeidskrachten en materiaal oeconomische schade aan den enkeling. Thans is echter elk verlies, elke verkwisting een zaak die de gemeenschap treft.

Dit te meer, waar de Staat voor velerlei doeleinden groote sommen ter beschikking stellen zal.

Mocht het gelukken de normalisatie scherp door te voeren dan konden groote sommen gespaard worden en het productievermogen belangrijk worden opgevoerd.

In Duitschland heeft de industrie in onderling overleg een normalisatiecommissie in het leven geroepen. Deze wordt voorgelicht door sub-commissies, samengesteld uit ontwerpers, vervaardigers en verbruikers. De verkregen ontwerpen worden aan de openbare critiek onderworpen en de eventueele op- en aanmerkingen worden nogmaals onderzocht. Het resultaat wordt dan aan een raad, bestaande uit eerste-klas vakmenschen, ter eindbeslissing voorgelegd. Eerst daarna geldt de normalisatie als aangenomen.

Alg. Ned. Adv.bl.

GEMETALLISEERD BETON.

Toen Dr. Sanders op de Eerste Nederlandsche Jaarbeurs met zijn proeven op groote schaal van het gemetalliseerd beton voor den dag kwam, was de belangstelling daarvoor zoo groot, dat de bezoekers in dichte drommen voor het gebouwtje queue maakten en groot waren ook de verwachtingen, die men van de uitvinding koesterde.

Toch heeft men er daarna niet zooveel meer van gehoord, als te verwachten was en dit moge ten deele toe te schrijven zijn aan de tijdsomstandigheden, voor een ander deel, moet het, althans naar geruchten, die ons ter oore kwamen, een gevolg zijn daarvan, dat de metaalkleuren in onze atmosfeer op den duur niet standhoudend zijn gebleken.

Wat daarvan is, zijn wij momenteel buiten staat te beoordeelen, maar een vreemde indruk maakt toch tegenover deze geruchten in het tijdschrift „De Beweging" te lezen hoe ir. Van Loghem, in verband met deze uitvinding schrijft over een „failliet van de suprematie van de natuur ten koste van den geest".

Gewapend beton stelt hij voor als „een meer vergeestelijkt materiaal".

„Het is door studie uit den geest gesproten, terwijl de oude materialen min of meer natuurprodukten zijn, wel door den geest bevrucht, maar minder veelzijdig. De oude materialen blijven natuur. Het gewapend beton is in zijn elementen, als in zijn samenstelling bijna uitsluitend produkt van den geest, waarbij de natuur als het onmiddellijk voorhandene slechts aanvankelijk heeft te gelden. Het ijzer is in de natuur in ertsvorm voorhanden. Het staafijzer in het gewapend beton is door het menschelijk vernuft zoodanig uit het erts vervormd, dat het gegevene daarin slechts even is terug te vinden. Dit geldt ook voor het portlandcement, dat bijna uitsluitend kunstprodukt is. De samenvoeging der beide materialen, met als doode tusschenstof het zand en het grind, zoodanig dat van de eigenschappen van ijzer en cement, d.w.z. het bestand zijn tegen trek en druk, op de juiste wijze is gebruik gemaakt, doet het gewapend beton ontstaan, dat dus bij uitstek produkt is van den menschelijken geest. Het is geheel boven de natuur uit, en daardoor het meest vergeestelijkte bouwmateriaal."

Helaas „het gewapend beton is bij uitstek grijs. Grijs is nog geen kleur in den waren zin. Het is de kleurlooze kleur, als zijnde het midden tusschen licht en donker. Grijs symboliseert derhalve de doelmatigheid. Daar schoonheid boven de doelmatigheid uit gaat, zal de kleur moeten meedoen. De kleur is de geest in de natuur, de idealiteit van de realiteit."

Doch nu zijn de Sandersen met een uitredding gekomen. „Tot voor korten tijd was het bij werken in gewapend beton den kunstenaar slechts mogelijk in een droom zijn kleurfantazieën bot te vieren, daar de kleurstoffen, die bestonden, niet voldeden aan zijn wenschen. Door pleisterwerk is zijn verlangen niet te bevredigen. Wel kunnen min of meer fraaie oppervlakken verkregen worden door bepleistering met gemalen natuursteen, met terranova, monoliet e.a., maar toch missen al deze materialen diepte van toon. Het menschelijk vernuft is er thans in geslaagd diepe rijke kleuren te vinden, en wel door van de chemische eigenschappen van de portlandcement gebruik te maken. De eer hiervan komt aan Dr. L. A. Sanders en A. J. Sanders toe, die hebben ontdekt, welke wondere effecten verkregen worden wanneer opgeloste metaalzouten gebracht worden op de portlandcementlagen. Hierdoor is het mogelijk geworden het gewapend beton, dat door zijn grijze kleur op zichzelf niet boven de doelmatigheid kan uitkomen, als door een tooverstaf te beroeren, zonder dat de zuivere denkvorm, wordt verkracht; integendeel, de harde gespierde substantie spreekt als het ware nog duidelijker door de bewerking. Het is wel een eigenaardige konsekwentie, die in deze ontdekking ligt besloten, d.w.z. het gewapend beton als zuiver produkt van den geest schijnt slechts veredeld te kunnen worden door den geest, het onnatuurlijk materiaal vraagt onnatuurlijke behandeling on, tot schoonheid te komen. Het failliet van de suprematie van de natuur ten koste van den geest.

De kunstenaar, die door metallisatie de kern moet veredelen en bezielen, beschikt in de metallisatiekleuren over een ongekend rijk palet. Naast mozaiken, stille en fonkelende marmers, is het gemetalliseerd beton een materiaal van even verrukkelijke schoonheid, wanneer de kunstenaar het heeft geadeld. De diepe bruinen der ijzerzouten, de sombere tonen der tinzouten, de fonkelende zilverzouten en de felle groenen der koperzouten, die door schakeering tot de oude bronstonen kunnen verloopen, openen de rijkste perspectieven voor bouwmeester en bouwschilder.

Niet de schilderijschilders zullen zich erdoor bekoord voelen, maar zij, die dieper willen schouwen in het wezen der kunst, zij, die begrijpen, dat door het samengaan van alle kunsten slechts het volkomen kunstwerk zal kunnen ontstaan. Evenals de frescoschilders dit begrepen, zullen ook enkele der jonge moderne schilders zich willen uiten in en aan het gebouw door metallisatie der hoofdelementen. Want al is de metallisatie der groote deelen, die onversierd blijven, het werk van den geroutineerden werkman, de hoofdpartijen, die door beelding moeten verhoogen het karakter van het gebouw, de geestelijke geaardheid daarvan, zullen door den bouwschilder moeten behandeld worden.

Een groote vraag, die terstond in ons opkomt bij het doordenken van al die nieuwe mogelijkheden, is of de tijd al rijp zal zijn voor het nieuwe materiaal. Hierop kan tweeledig geantwoord worden. Uit kunstoogpunt beschouwd, slechts met een volledig ja. Er is een groot aantal kunstenaars, die in staat zullen blijken het nieuwe materiaal na grondige studie te beheerschen. Uit maatschappelijk oogpunt, met een helaas ja. Want de gewapend betonbouw eischt naast enkele verlichten van geest, een groote schare domme werkkrachten, gespierde machines, die werktuigelijk hun eentonige arbeid verrichten."

* * *

Bescheidenlijk meenen wij te mogen vragen, of een beschouwing als de bovenstaande niet wat voorbarig is.

En de groote vraag, die terstond bij ons opkomt bij het doordenken van al de nieuwe mogelijkheden, volgens de bovenvermelde geruchten is — of het nieuwe materiaal al rijp zou zijn voor den tijd?

HOE AMSTELDAM IN DEN WONINGNOOD VOORZIET.

beschrijft de correspondent van de Nieuwe Rott. Courant als volgt:

Overal aan den rand van de stad, in de Polanen- of Spaarndammerbuurt, aan de overzijde van 't IJ en in de Transvaalbuurt is thans het groote werk van de voorziening in den woningnood in vollen gang. Woningbouwverenigingen en gemeente werken nâást en mèt elkander om aan dien nijpenden nood, die met den dag erger wordt, zoo goed mogelijk tegemoet te komen — ondanks den stremmenden invloed van den oorlog. En het behoeft nu zeker geen betoog meer, dat hier op de meest krachtdadige wijze moet worden ingegrepen. Het tekort aan woningen te Amsterdam wordt, blijkens ons verstrekte officieele gegevens, geschat op niet minder dan elf duizend, ongerekend het aantal wegtrekkende gezinnen ad 3500. En daarbij komt dan nog het surplus, voortkomend uit het verdwijnen van woningen door afbraak en verandering van bestemming (cityvorming), en uit het natuurlijk accrès der bevolking door vestiging en gezinsvermeerdering, welk surplus wij in totaal hoorden stellen op 3600 woningen (De huisvesting van de 8500 oorlogsvluchtelingen is bij laatstgenoemd cijfer natuurlijk niet meegerekend.)

Wil men het tekort aan woningen hier ter stede binnen afzienbaren tijd opheffen en den toestand dan baas blijven, dan zou — naar men ons ter bevoegde plaatse verzekerde — noodig zijn de aanbouw van ten minste 4700 woningen per jaar.

4700 woningen!

Een geweldig cijfer! En het meerendeel van die 4700 woningen zal moeten worden gebouwd met steun van rijk en gemeente. Het Rijk verleent, naar men weet, overeenkomstig de Woningwet, voorschotten voor den bouw van woningen tot een huurprijs van f 4 per week; de gemeentesteun strekt zich verder uit en wel van f 4 per week tot f 700 per jaar. En zonder dien overheidssteun zou er zeker geen uitkomst te wachten zijn. Want de ondervinding heeft geleerd dat door particuliere bouwondernemers, althans in oorlogstijd, geen of niet voldoende woningen beneden de f 700 huurprijs per jaar worden gebouwd, ondanks de 25 pct. à fonds perdu die het Kon. Nat. Steuncomité voor woningbouw tot f 10 huur per week, beschikbaar stelt. De bouwondernemers achten dit bedrijf niet voldoende loonend, en dus nemen gemeente en Woninngbouwvereenigingen thans hun taak over.

Een geluk (bij alle ongeluk dat de oorlog ook over ons land en over onze stad heeft gebracht) is het dat er voor dezen woningbouw nog wel voldoende materiaal te verkrijgen is. Zij het dan ook tegen hooge prijzen! Maar terecht deinst de overheid voor het financieel bezwaar niet terug. Er moet een eind komen aan het tekort; zoo spoedig mogelijk! Elke week, zoo vertelde men ons, melden er zich van 600 tot 800 woningzoekenden aan bij de gemeentelijke Woningbeurs te Amsterdam. En vaak zijn ze in radeloozen toestand. Zij weten niet hoe zij behoorlijk onder dak moeten komen met hunne vaak groote gezinnen. En de woningbeurs kan hen niet helpen, zoolang er niet voldoende bijgebouwd is.

* * *

Hoe staat het nu echter met den aanbouw van nieuwe woningen hier ter stede?

Ter beantwoording van deze vraag hebben wij een dezer dagen een bezoek gebracht aan de Polanenbuurt en aan de overzijde van 't IJ.

Het eerst bezochten wij de Polanenbuurt.

Aan het zoogenaamde Spaarndammerplantsoen is zoo langzamerhand al een geheel nieuwe, moderne stadswijk voor arbeiders ontstaan. Aan de eene zijde stond reeds het naar de plannen van den architect M. de Klerk gebouwd blok arbeiderswoningen, dat al betrokken is. Het bevat 60 à 80 woningen. De directeur van den Woningdienst, de heer Keppler, heeft toen bij het aanwijzen van het tegenoverliggend terrein aan de woning-bouwvereeniging „Eigen Haard" den eisch gesteld dat het maken van het project moest worden opgedragen aan een door haar voor te dragen architect, t. w. den heer De Klerk. Dit geschiedde niet — 't spreekt wel vanzelf — om eenige bevoorrechting te scheppen, maar uitsluitend om stedebouwkundige redenen. En het resultaat is prachtig geweest! Er is een fraai modern stadsbeeld verkregen, een stadsbeeld dat wel uitstekende reclame mag heeten voor de hedendaagsche bouwkunst. Jong en frisch van kleur — wat doen de roode halfronden van de trappenhuizen aardig tegen de hel-gele baksteen van den voorgevel! — en monumentaal van lijn en verhoudingen staat daar het nieuwe type van „huurkazerne". Het blok bevat 60 woningen, eenvoudig van inrichting maar hyper-modern betimmerd. Zie de deuren, de kasten, de trapleuningen enz. Het zijn practische woningen, groot twee of drie kamers met keuken; alle ruim en welvoorzien van licht en lucht. De huurprijs bedraagt gemiddeld f 4 per week. Dit werk is in oorlogstijd begonnen en voltooid; eerlang zullen deze woningen betrokken kunnen worden.

Wij noemden reeds twee zijden van het plein. Een derde kant wordt afgesloten door den spoordijk naar Zaandam, een groen taluud, waarachter oprijzen, in blauw verschiet, de hooge gashouder der Westelijke gasfabriek, een molen en wat boomen. De vierde zijde van het plein wordt begrensd, gedeeltelijk door een paar oude buiten-huisjes met landelijke omgeving, die nu wel hun langsten tijd gehad zullen hebben, en door het blok dat de Woningbouwvereeniging „Amsterdam-Zuid" heeft laten plaatsen op den hoek van de Krommeniestraat en de Derde Spaarndammerdwarsstraat, door de architecten Gulden en Geldmaker. Hierin zijn 44 woningen. Ook dit werk is tijdens den oorlog voltooid.

Dezelfde woningbouwvereeniging heeft daarnaast in de Krommeniestraat een tweede blok arbeiderswoningen in de maak, bevattend 106 woningen ad f 4 per week.

Die Krommeniestraat is reeds geheel volgebouwd door woningbouwvereenigingen. Een complex van de Katholieke vereeniging „Het Oosten" met 90 woningen is in vollen aanbouw. Architect is de heer Moleschot. In den voorgevel ziet men een groote poort die toegang zal geven tot eene te bouwen in-pandige school. Daarop volgt in die straat het blok dat de woningbouwvereeniging „Eigen Haard" laat zetten, en dat ruimte biedt voor 52 woningen. De architect Leliman ontwierp hiervoor de plannen.

Aan het eind van de Krommeniestraat strekt zich uit het groote Zaandammerplein, met op den achtergrond de loodsen van de Houthaven. Het plein ligt nog geheel braak, en is voor een groot gedeelte in gebruik van den A. B. L. O. (Amsterdamsche Bond voor Lichamelijke Opvoeding) als speelterrein. Hier zal later de architect de Bazel voor de gemeente 622 woningen bouwen. Het bestek voor den onderbouw ligt al gereed.

Aan de linkerzijde van het Zaandammerplein verrijst al weder voltooide nieuwbouw. Het is een complex, samengesteld uit de blokken van drie woningbouwvereenigingen, t. w.: de H. IJ. S. M.-vereeniging (architect W. Greve Jr.), de woningbouwvereeniging „Patrimonium" (architecten Tjeerd Kuipers en Ingwersen) en de vereeniging „Het Westen" (architect Walenkamp), te zamen gelegen om den zoogenaamden Zaanhof, en bevattend bijna 500 woningen. Van de H. IJ. S. M.-vereeniging is een deel der woningen, nl. 24, al voltooid. Zij werden dezer dagen eenigszins officieel geopend. Over eenige weken komen er nog 78 bij. De huurprijzen varieeren van f 3.60 tot f 4.60. De huizen zijn verder modern en geriefelijk ingericht.

De blokken van de H. IJ. S. M.-vereeniging en van Patrimonium vormen den hoogen buitenrand van het uitgebreide complex. De kern hiervan is de laagbouw van „Het Westen", om de straks genoemde Zaanhof. Van „Het Westen" is nog niet veel te zien, maar het heien is nu toch afgeloopen, zoodat men ook daar op spoedigen voortgang mag hopen, zoodra H. IJ. S. M. en „Patrimonium" wat ruimte op het bouwterrein hebben gemaakt.

Het stratenplan van den Zaanhof is opgemaakt door den aesthetischen adviseur van Publieke Werken, den architect Van der Meij, na principieele aanwijzingen indertijd van den heer Tellegen, toen Directeur van Bouw- en Woningtoezicht. Ongetwijfeld zal deze hof, met haar plantsoen en verdere beplanting, haar poortjes met vriendelijke doorkijkers en hare lage huisjes een gezellig, intiem plekje worden.

Recht in de lengte-as van den Zaanhof, aan de overzijde van de Hembrugstraat, zal een complex van „Eigen Haard" komen, te bouwen naar de plannen van den heer De Klerk. Wat een heerlijke gelegenheid biedt toch de Woningwet in hare uitvoering aan onze hedendaagsche bouwmeesters om hunne idealen practisch toe te passen!

Het grootste gedeelte van de stadsuitbreiding aan deze zijde van de stad — de uitbreiding-West, zooals zij wel eens genoemd wordt — wordt dus gebouwd niet door de gemeente, maar door woningbouwvereenigingen. Maar het aandeel, dat de gemeente in dezen arbeid neemt, de invloed dien zij erop oefent, is zeer groot, omdat ten slotte de financieele verantwoordelijkheid op haar schouders rust. En het financieel toezicht, dat de gemeente bij den vereenigingsbouw uitoefent, is daarom niet minder groot dan het technisch toezicht.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Kunst aan het Volk.

De vereeniging «Kunst aan het Volk» houdt in het Stedelijk Museum te Amsterdam van 18 Mei—18 Juni een tentoonstelling van Hollandsch klein beeldhouwwerk, medailles en aardewerk van oude en hedendaagsche kunstenaars en cretonnes van Duco Crop, zoomede van ingekomen ontwerpen op de prijsvraag van een Centraal Punt in het IJbosch.

Uit een Haagsche verzameling is ontvangen een keurcollectie van penningen, die in beknopten vorm een denkbeeld geven van de fraaiste en belangrijkste geslagen, gegoten en gegraveerde penningen, bij ons te lande vervaardigd sedert 't midden der 16de eeuw tot aan den tegenwoordigen tijd. Er zal tevens een collectie medailles en penningen van J. C. Wiencke aanwezig zijn.

Van de oude ceramiek zijn er van verschillende verzamelaars collecties ingekomen, die een beeld geven van de geschiedenis der pottebakkers in ons land. Ook het moderne aardewerk is vertegenwoordigd.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

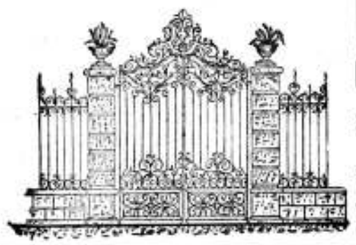
3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het gerusstellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5eDoor het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wenteltrappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz.
Telefoon No. 14

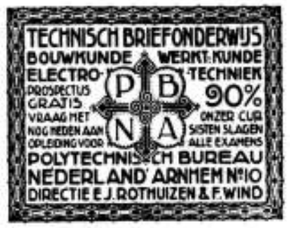
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dr. J. E. de Clerk C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 1 JUNI 1918. No. 22

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen,
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Kunstnijverheid.

Wanneer de fatale sluitingstermijn niet verlengd wordt, behoort de groote Rotterdamsche Kunstnijverheidstentoonstelling bij het verschijnen van dit nummer reeds tot het verledene. Met veel ophef in de dagbladen aangekondigd, heeft de tentoonstelling ongetwijfeld beantwoord aan de verwachtingen, die dientengevolge gekoesterd werden, althans wat betreft den flinken opzet van het geheel en de uitgebreidheid en verscheidenheid der inzendingen. Wat betreft het gehalte van het tentoongestelde, is het de vraag, of dit over het algemeen een verheffenden, of laat ons zeggen, bevredigenden indruk heeft achtergelaten. Er is, naar wij vernamen van het ingezondene heel wat afgewezen; wij moeten dus aannemen, dat wij in het tentoongestelde wel ongeveer het beste te zien hebben gekregen, wat de Nederlandsche kunstnijverheid te voorschijn kan brengen, althans naar het oordeel van de Commissie van toelating. In die commissie treffen wij ook inzenders aan, of dit volkomen en règle is willen wij daar laten. Het doet er in ons kleine land, waar wij elkaar allen kennen, per slot niet zoo heel veel toe.

De uitgebreidheid liet niet te wenschen over, maar maakt het schrijven van een overzicht vrijwel onmogelijk, zooals blijkt uit de serie artikelen, die de Nieuwe Rott. Courant over de tentoonstelling ten beste heeft gegeven. Hoeveel moeite de schrijver van die artikelen zich ook gegeven heeft, om over alles en nog wat zijn lezers op populaire en onderhoudende wijze in te lichten, het is hem niet gelukt hen de beteekenis van de in het Academiegebouw bijeengebrachte verzameling duidelijk te maken. Een deel der exposanten wordt met een woord van lof bedacht, een ander, kleiner, met een kritischen wenk, maar de schrijver motiveert zijn oordeel niet en daardoor leert men weinig uit zijn kritiek, waarmede menigeen bovendien dikwijls niet zal instemmen, evenmin als met algemeene opmerkingen en stellingen, die in de artikelen uitgestrooid zijn, zonder meer, zonder een nadere toelichting, die hier, waar voor een groot publiek geschreven werd, noode gemist konden worden.

Het is ook eigenlijk een onbegonnen werk, om van zulk een tentoonstelling een beschrijving te geven. Het gebied, waarop zij zich beweegt, is te uitgebreid, men geraakt er licht aan het dwalen; en op de tentoonstelling moest men zich daarvoor ook in acht nemen. De inrichting gaf daar aanleiding toe. Men was namelijk van het denkbeeld uitgegaan, om niet al te stelselmatig te werk te gaan bij de plaatsing, b.v. niet alle ceramiek, niet alle textielwerk, niet alle meubelen bij elkaar te plaatsen en ook niet al het werk van denzelfden inzender bij elkander; maar er was getracht, om van elke ruimte een goed en aantrekkelijk geheel te maken, juist door de verscheidenheid van het ingezondene. Bij de zeer groote verscheidenheid moet dit voor de tentoonstellingscommissies een moeilijk werk geweest zijn; zij was daarin echter over het algemeen goed geslaagd, maar het had één ding tegen, het was moeilijk geworden te overzien, wat van elken tak van kunstnijverheid aanwezig was, het was moeilijk het werk van een inzender te vergelijken met dat van een anderen en het was ook bijna niet doenlijk, de ontwikkeling in de verschillende takken van kunstnijverheid gedurende de laatste jaren na te gaan.

Of het daaraan lag of aan wat anders weten wij niet, maar toen wij na het bezoek de Rotterdamsche straatkeien

weer betraden, drong zich onwillekeurig de vraag bij ons op: Zijn wij door deze expositie veel wijzer geworden? Die vraag moet zich, dunkt ons, opdringen aan ieder, die met de noodige belangstelling onze kunstnijverheid in haar werken en ploeteren heeft waargenomen.

Is het eigenlijk nog niet altijd voor het grootste deel zoeken en tasten, nu eens met meer, dan weer met minder succes, door een aantal ernstige werkers, voor wie de nijverheidskunst doel is, en daarnevens het reclame maken, door een aantal minder ernstige, die haar als een zeer geschikt middel gebruiken om zaken te doen?

Men was in deze zalen alweder in een zeer gemengd gezelschap. Daar was werk, waaraan men zien kon, dat er een stukje ziel van den maker inzat, daar was ook veel werk, waarvan men voelen en tasten kon, in figuurlijken zin altijd, want het was verboden de voorwerpen aan te raken, dat het onmogelijk gemaakt kon zijn, door den man, wiens naam in den catalogus vermeld stond.

Dan vraagt men zich af, wie zijn eigenlijk onze nijverheidskunstenaars. Zijn het die hoofden van firma's, architecten, meubelfabrikanten en andere zakenmenschen, die hier, als exposanten, quasi met hún werk voor den dag komen of zijn het de bescheiden werkers, die zij in hun dienst hebben, wier namen onvermeld blijven. Ongetwijfeld toch zeker de laatsten.

Maar werkt dan een tentoonstelling als deze niet ontmoedigend op hen, van wie juist de vooruitgang te verwachten is en zal er wel werkelijke verbetering komen, zoolang dit exploitatie-systeem in de kunstnijverheid blijft bestaan? Wij zullen geen namen noemen, dat spreekt vanzelf en het behoeft ook niet, want wie geen vreemdeling in Jeruzalem is weet ze evengoed als wij, en toch zou het wel eens goed zijn, dat het groote publiek eens werd ingelicht, hoe al het moois, dat men hier zag uitgestald, ontstaan en gemaakt is. De belangstellenden, die onze kunstnijverheid werkelijk een goed hart toedragen en haar met ruime middelen steunen, zonder hun steun toch zoude het houden van een zoo weidsche tentoonstelling niet mogelijk zijn geweest, die belangstellenden zouden, wanneer zij alles wisten, hun zeer te waardeeren steun in andere richting distribueeren, dan thans het geval is, en de kunstnijverheid zou daar wel bij varen.

De klacht, dat ons publiek geen geld meer over heeft voor een mooi gebruiksvoorwerp, is sinds lang verjaard. Menigeen moge in deze dagen wat zuiniger zijn dan gewoonlijk, de koopkracht is er geenszins op verminderd. Hier wringt de schoen dus niet, maar in vele gevallen zal het geld, aan het aankoopen van de voorwerpen besteed, terecht komen in verkeerde zakken.

Daar is voorloopig weinig of niets aan te doen. Wij moeten er ons toe bepalen, te hopen, dat ook dit langzamerhand veranderen zal.

Laat ons erkennen, dat er reeds eenige verbetering is. De ernstige werkers worden meer en meer gewaardeerd, ook zelfs door vakgenooten, de bescheiden talenten worden meer op prijs gesteld en een deel van het publiek komt, hoewel zeer langzaam, tot het inzicht, dat men in kunstnijverheid den makelaar kan ontberen en de onmiddellijke aanraking van den lastgever met den maker, niet alleen aan beiden persoonlijk, maar ook aan het werk ten goede komt.

Het peil, waarop onze kunstnijverheid staat, heeft, ofschoon het belangrijk gerezen is, nog niet een zoodanige hoogte bereikt, dat een tentoonstelling niet altijd nog min of meer een verzameling van rijp en groen te zien geeft. De commissie van toelating zou al te streng in haar oordeel geweest moeten zijn en misschien wel werk van hare eigen leden hebben moeten weigeren en dat ging natuurlijk niet. Zoo zagen wij dan een groote verscheidenheid in gehalte, technisch zoowel als aesthetisch, in het ingezondene, een merkbaar onderscheid ook tusschen het meer bezonken, meer geacheveerde werk der ouderen en het minder doordachte, meer brutale van de jongere generatie. Hiermede is volstrekt niet gezegd, dat het werk der ouderen over het algemeen meer tot het rijpe, dat der jongeren meer tot het groene behoort, want het tegendeel was somtijds op te merken, maar het onderscheid teekende zich vrij duidelijk af en wel inzonderheid in de meubelkunst. Daar bleek nu en dan, hoe de ouderen een standpunt innemen, dat zij niet meer verlaten en ook wellicht niet kunnen verlaten, een standpunt, vanwaar zij tot het publiek zeggen: daar ben ik, zoo is mijn opvatting, ik ben daarmede tevreden, wat hebt gij op mijn werk aan te merken? En het publiek ziet voor zich iets, dat af schijnt, er ongetwijfeld goed uitziet en bovendien historische herinneringen opwekt; en vooral voor dit laatste gevoelt men veel, ofschoon zulke herinneringen, bij leeken althans, in den regel het oordeel in kunstzaken vertroebelen.

Slot volgt.

Vereenigingen.

MODERNE ARCHITECTUUR.

De heer W. Kromhout Cz., architect te Rotterdam, hield dezer dagen voor de vereeniging A. G. O. te Dordrecht een lezing over moderne architectuur.

Spreker zegt gaarne te zullen spreken over de moderne bouwkunst, niet alleen omdat hij iets te zeggen heeft maar ook omdat hij zelfs hoopt proselieten te maken. Hij hoopt zijn hoorders over te halen mee te gaan in het kamp der modernen en af te zweren hun liefhebberijen voor alles wat oud is. Men moet de moderne eisch zoover stellen, dat het verkeerd is liefhebberijen er op na te houden om ten koste van veel geld oude dingen te koopen, want dit gaat ten koste van de moderne kunstnijverheid, die onze steun en medewerking vraagt om te komen op dezelfde hoogte, ja nog hooger dan de kunst van het verleden, die ge uit sleur of gewoonte voor veel geld koopt. De moderne kunst staat bij ons misschien hooger dan in eenig ander land van Europa en is waard gesteund te worden. Had men in de 17e eeuw geredeneerd als nu de menschen van de 20e eeuw, dan was er geen 17e-eeuwsche kunst als toen ontstaan. Toen was men niet bedorven door het om zich zien van andere dingen maar steunde de kunst van zijn tijd. Daardoor is ontstaan die prachtige kunstnijverheid. Ook spreker vereert die, maar niet ten koste van den arbeid onzer eigen kunstenaars. Men hoort wel eens zeggen: vroeger stond de kunst zoo hoog dat alles wat te bereiken is reeds bereikt is. Doch dit is niet zoo. De Romaansche kunst lijkt ons volmaakt en toch is ze gevolgd door het Gothische tijdperk met haar kathedralen.

We zijn nu niet meer tevreden met een Rubens of Van Dijck. Alles evolueert, alles wordt anders. Ons gedachtenleven, de omstandigheden waaronder we leven zijn, als we die b.v. vergelijken met den tijd van Lodewijk XIV, is ontzettend veel veranderd. De bouwkunst, schilderkunst, litteratuur moet, wil ze in harmonie blijven met onzen tijd, ook evolueeren.

Om te begrijpen waarin de moderne Bouwkunst wortelt moeten we nagaan de geschiedenis der XIXe eeuw. Bij den aanvang was de toestand van het land nog treuriger dan nu. Ook de kunst was in verval. We krijgen dan een herleving van de Oud-Romeinsche bouwkunst (Herculanum en Pompei waren pas gevonden) bijna in zuiveren vorm. Tot wat voor disharmonie met opvattingen van den eigen tijd dit voert kan men nagaan aan het standbeeld dat te Milaan opgericht werd voor Napoleon, waarbij deze op Romeinsche wijze, naakt werd voorgesteld.

Ook schilderkunst en litteratuur waren gebaseerd op Romeinsche kunst. De tochten van Napoleon gaven aanleiding tot het bestudeeren der oude kunsten en tot het navolgen hiervan. Zoo kwam men ook tot het Nieuw-Grieksch, b.v. het paviljoen van de prinses von Wied te Scheveningen, de Propylaeën te Munchen enz. Men was onmachtig iets uit zichzelf te geven; de taak van den architect was alleen het samenstellen.

Daarna volgde de Neo Gothiek. Sinds de 15e eeuw bij het ontstaan der Renaissance werd de gothiek minskend en was men steeds verder van de Gothiek verwijderd. Tegen het eind der 18e eeuw werden gothische bouwwerken zelfs beschouwd als producten van zeker barbarisme. De herleving der Gothische kunst werd ingeleid door Viollet le Duc. De kunst van het Westen werd steeds meer bestudeerd. Na de Gothiek kwam men tot bestudeeren der Renaissance, in de verschillende landen, zoodat zelfs een zekere chauvinistische periode ontstond, waarin ieder land ging propageeren de kunst van zijn eigen vroeger tijdperk. Daarna bestudeering en als gevolg navolging der Lod-stijlen en ten slotte werd alles door elkaar gebruikt. Hiertegenover ontstond het streven der modernen dat als eerste eisch van den kunstenaar stelt zich zelf te zijn, iets te geven dat voortkomt uit hem zelf en door de menschen van zijn tijd begrepen en gevoeld kan worden. Eigenaardig is weer dat dit zelfde streven op allerlei gebied te constateeren valt. Als de tijden er rijp voor zijn, zijn de menschen er ook. Zoo valt het ontstaan der nieuwe richting in de Bouwkunst en Nijverheidskunst samen met de nieuwe litteratuurbeweging van 80 en nieuwe richtingen in schilder- en beeldhouwkunst. Er komt weer contact tusschen de kunst en de menschen.

Daarna ging spreker over tot het vertoonen van lichtbeelden, waarbij hij gelegenheid vond nog nader op het besprokene in te gaan.

Allereerst liet spreker zien de oude beurs te Amsterdam in Neo Grieksche stijl. Duidelijk toont de afbeelding hoe weinig dit gebouw in harmonie is met de omringende gebouwen, met het stadsbeeld daar ter plaatse. Het zelfde geldt voor het paleis van justitie te Brussel, wel grootsch van compilatie maar geen vormen van eigen bodem. Het streven der moderne Bouwkunst is ook steeds een harmonie met de omgeving te bereiken. Een gebouw op een mooie rustige gracht mag niet door opzichtig uiterlijk de eenheid verstoren, een landhuis moet in harmonie met de omringende natuur zijn. Daarna liet spreker meerdere gebouwen in Italiaansch-Hollandsche Renaissance enz. zien. Bij de afbeelding van het kasteel Oud-Wassenaar in Oud-Holl. Renaissance wijst spreker op het groote verschil tusschen een echt Oud-Holl. gebouw en dit quasi-Oud-Holl. Bij vergelijking b.v. met de vleeschhal te Haarlem wordt dit kasteel te Oud-Wassenaar koud en gevoelloos compilatiewerk. Ter illustratie van de groote stap in de laatste 30 jaren gedaan laat spreker eerst zien een ontwerp van Berlage van 1884 voor een prijsvraag van een beursgebouw te Amsterdam.

Het eerste is in oud-Holl. renaissance. Er spreekt talent genoeg uit, maar hij zit evenals iedereen in dien tijd nog vast aan de oude vormen, die moesten getransponeerd naar gebruik van dezen tijd. In de 17e eeuw maakte men niet zulke groote gebouwen en de vormen van dien tijd zijn dan ook niet geschikt om toegepast te worden aan deze veel grootere gebouwen.

Daarna als sterk contrast de beurs door Berlage een 20 jaar geleden in opdracht der gemeente Amsterdam ontworpen en gebouwd. Deze toont aan de geweldige verandering in bijna alle landen ontstaan, zeer sterk ook bij ons. Als een nieuw beginsel op den voorgrond treedt, bestaat alle kans dat eerst iets te sterk overdreven wordt, maar het mooie blijft toch van de groote daad. Ook de opdrachtgevers zijn wel eens schuld dat niet bereikt is wat bereikt kan worden.

Er wordt wel eens gezegd, dat uit de Beurs van Berlage niet naar buiten spreekt het aanwezig zijn van groote hallen. Maar men vergete niet dat als eisch door de gemeente Amsterdam gesteld was om de hal kantoorgebouwen te ontwerpen. Daardoor spreekt naar buiten niet meer de aanwezigheid der groote hallen, maar de kleine lokalen die deze omringen. De gevel langs het Damrak is toch in zijn geslotenheid één der schoonste.

Bij dit bouwwerk niets meer van de oude klassieke inventaris, niets dan baksteenbouw en een tegenstelling van licht en donker, opening en gesloten heid. Verscheidene menschen die 20 jaar geleden niets voor de beurs voelden, beginnen ze nu veel meer te appreciëeren. De waan, die in de vorige eeuw bij het publiek was ingebracht begint te verdwijnen en meer en meer een ingrijpen van het nieuwe te komen.

Ook bij de foto's van de versieringen ter gelegenheid van de troonsbestijging en het huwelijk der Koningin (van Kronthout) wijst spreker op het geheel ander karakter dat uit deze versieringen spreekt in vergelijking met vroeger.

Vroeger maakte men een triomfboog met rechts en links zuilen er naast. Hierbij ging men uit van een geheel verkeerd standpunt, want men gebruikte als versiering dingen, die ontleend waren aan vaste architectonische vormen, die bestemd zijn eeuwen te trotseeren. De versiering in 1898 droeg dan ook een tijdelijk karakter en is, waar mogelijk b.v. op grachten, ontworpen in verband met het aanwezige groen der boomen. Ieder zal zich deze versiering nog wel herinneren. De schuinstaande masten versierd met touwen, kwasten, lampions en mooie lappen stof, die een prachtig effect gaven tegen het groen der boomen. Spreker laat zien hoe hij bij de versiering ter gelegenheid van het huwelijk der Koningin, dat viel in April, dus toen geen gebruik gemaakt kon worden van het groen der boomen, kwam tot een geheel andere oplossing.

Daarna liet spreker nog eenige voorbeelden zien van Amerikaansche architectuur. De skyscrapers met niets anders dan een opeenstapeling van verdiepingen, die wel groot maar niet grootsch zijn en als tegenstelling moderne bouwwerken van Wright. Het vraagstuk waarvoor we in dezen tijd staan is ook de toepassing van nieuwe materialen. Elk materiaal kweekt zijn eigen vormen. Baksteenbouw draagt een geheel ander karakter dan granietbouw of marmerbouw. Gaat men een nieuw materiaal, b.v. gewapend beton, gebruiken en voert men dit in zijn consequenties door, dan moet een nieuwe architectuur ontstaan. Spreker laat van Wright eenige voorbeelden van goede gewapend betonarchitectuur zien.

Toch is er ook in Amerika soms nog groote tegenkanting der autoriteiten tegen de moderne richting. Van den zelfden tijd als de werken van Wright dateert b.v. het Pennsylvania-station te New-York in klassieken stijl, dat in- en uitwendig een zuivere afbeelding is van een — Romeinsch badhuis!

Spreker laat daarna nog eenige lichtbeelden zien van goede moderne Hollandsche architectuur, villa's, woonhuizen, kantoorgebouwen enz. van De Bazel, Berlage, Hanrath enz., ook eenige foto's van Dordtsche bouwwerken van Reus en Van Bilderbeek.

Bij het bekende „huize de Merel" van De Bazel wijst spreker er op, hoe dit niet onder hoeft te doen voor den mooisten Oud-Hollandschen gevel. Een verblijdend teeken is, dat ook de autoriteiten soms mede werken in de goede richting. Als voorbeeld laat spreker zien de kazerne te Nijmegen, gebouwd door den particulieren architect Limburg. Ook als voorbeeld hiervan kan gelden de prijsvraag voor de nieuwe Academie van Beeldende Kunsten, waarvoor de stad Amsterdam een kostbaar stuk grond afstond op voorwaarde, dat het gebouw niet door het Rijk zou worden gebouwd, maar een prijsvraag zou worden uitgeschreven. Spre-

ker laat zien de ontwerpen bekroond met 1en en 2en prijs, resp. van Bijvoet en Duiker en van de Klerk, beide geheel moderne ontwerpen. Treurig hiertegenover staat de geschiedenis van de prijsvraag voor het Raadhuis te Rotterdam, waarbij de overheid o.a. Berlage van deelneming uitsloot, en alle moderne ontwerpen uitgeschakeld werden, om te komen tot één in oud-Hollandschen stijl, wat zeker later tot teleurstelling zal leiden.

Dordr. Cour.

BOND HEEMSCHUT.

In de 27 Mei te Amsterdam onder leiding van Prof. H. Brugmans gehouden algemeene vergadering van den Bond Heemschut heeft de 1e secretaris, de heer A. Weissman, het jaarverslag uitgebracht, dat een overzicht geeft van de werkzaamheden. Heemschut is er, blijkens het verslag, in geslaagd, veel ontsiering te voorkomen, mede door de medewerking der autoriteiten. In het bijzonder ten aanzien van het voorkomen van kappen van boomen is, in verband met het kapverbod, veel bereikt. In enkele gevallen mochten de beroepingen van Heemschut in dezen niet baten. Met ingenomenheid maakt het verslag er melding van, dat steeds meer gemeenten een „welstandsbepaling" aan de bouwverordening toevoegen. Meermalen is aan Heemschut bij het toepassen van die bepaling om advies gevraagd.

De drie periodiek aftredende bestuursleden zijn herkozen: als voorzitter: Prof. Brugmans.

In behandeling kwam vervolgens een voorstel van het bestuur omtrent de Bouwkunst-commissie.

De voorzitter herinnerde eraan, dat indertijd een commissie is samengesteld, welke aan het dagelijksch en het algemeen bestuur van Heemschut adviezen zoude geven in zaken, bouwkunst betreffende. In deze commissie hadden zitting Architectura, de Mij. tot Bev. der Bouwkunst, de Bond van Ned. Architecten en Bouwkunst en Vriendschap. Deze commissie heeft nuttig werk verricht, doch men stelt zich thans op het standpunt, dat beoordeeling van het werk der architecten door deze commissie aan de vakbelangen der laatste schade berokkent. Architectura heeft zich daarom aan de commissie onttrokken. Het bestuur stelt thans voor haar op te heffen, en over te gaan tot de instelling van een Schoonheidsraad, welke overeenkomstig art. 5 van het werkprogram tot taak zal hebben, van advies te dienen omtrent aangelegenheden, de schoonheid van stad en land betreffende, dus niet alleen omtrent stichting en uitbreiding van gebouwen, maar ook omtrent de belangen van het natuurschoon. Spr. voegde hieraan toe, dat het bestuur verwacht, dat het rijk dezen Schoonheidsraad zal subsidieeren.

De heeren Van Loghem (Architectura) en Otten (Bouwkunst en Vriendschap) zouden het betreuren als in den Schoonheidsraad niet de bouwkundige lichamen vertegenwoordigd waren, die ook in de Bouwkunst-commissie zitting hadden. Ware dit niet de bedoeling, dan zouden zij liever de bouwkunstcommissie behouden.

De voorzitter zette uiteen, dat de bouwkunstcommissie wat stroef werkte, tot schade van de zaken waar het over ging.

Toen het bestuur, naar aanleiding daarvan, maatregelen beraamde, kwam men tot het inzicht, dat het beter zou zijn, een schoonheidsraad te stichten, in den vorm van een Duitsche Bauberatung, waarvan het geven van advies een voorname werkzaamheid is. Men kwam tot deze conclusie, mede door de omstandigheid, dat er ten aanzien van belangrijke bouwkundige kwesties advies was gevraagd aan het bestuur van Heemschut, o.a. door den architect Wils, ten opzichte van de hem opgedragen bebouwing in de buurt van de Gevangenpoort te 's-Gravenhage. Spr. wees er nog op, dat in de bijeenkomst, waar de heer Wils gelegenheid had om zijn zaak uiteen te zetten, geen der leden van de bouwkundige commissie aanwezig was, hoewel hij overigens geen bezwaar had tegen de stichting van een schoonheidsraad. De voorzitter zeide nog, de tegen de bouwkundige commissie aangevoerde grief, dat architecten door haar werk in hun vakbelangen geschaad zouden worden, overdreven te achten. Tenslotte besloot de vergadering, de bouwkundige commissie te vervangen door een schoonheidsraad, met een ruimer werkplan en instructie; de samenstelling zal door een nieuwe vergadering van architecten worden vastgesteld.

In de middagvergadering heeft de heer H. Hoste, architect te Soesterberg, een voordracht met lichtbeelden gehouden over de Hal te IJperen.

Na de inleiding van den heer H. Hoste heeft over de Hal te Yperen nog een gedachtenwisseling plaats gevonden of deze weder moet worden opgebouwd. Tegenover de meening van den heer Weissman, dat een nieuw gebouw niet noodig zal zijn en daarom niet gebouwd moet worden, en dat men, hoe zuiver ook in ouden stijl bouwend, een taal zal spreken, welke men niet verstaat, stond de meening van Dr. Jan Kalf, dat die behoefte ligt in het verklaarbaar verlangen der burgerij, om dus het herstel zoo volledig mogelijk te zien. Voldoende zal daarvoor zijn een gebouw, dat in groote lijnen aan het oude herinnert.

De heer Louis v. d. Swaelmen meende ook, dat een middenweg ware te kiezen.

Prof. Sluyterman betoogde, dat de Halle, als behoorende tot een afgesloten tijdperk, niet in den ouden vorm herbouwd moet worden; en ook mag er niet komen iets, wat in groote lijnen aan de Halle herinnert; men moet uit Holland, waar men over de liefhebberij heen is, om van een stad kunstmatig een oudheden'-museum te maken, een dergelijk advies niet verwachten. We moeten het verlies van de Halle met dat van zooveel andere schoone bouwwerken betreuren als het onherstelbaar verlies van dooden.

De vergadering besloot de vraag, of de Halle herbouwd moet worden, ontkennend te beantwoorden, zonder daarbij eenige uitspraak te willen doen omtrent andere vraagstukken, den herbouw van verwoeste steden rakende.

Prijsvragen.

STUDIE-PRIJSVRAAG. — EEN ONTWERP VOOR EEN TIJDELIJK RESTAURANT.

Uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst, te Utrecht.

Het restaurant is gedacht op een openbaar plein in het centrum van eene groote stad, tijdens eene tentoonstelling, eene jaarbeurs of eene dergelijke onderneming.

Het gebouw moet bevatten:

a. een zaal voor ongeveer 200 personen;
b. een buffet;
c. een kook-keuken;
d. een dien-keuken;
e. een provisie-ruimte;
f. een ruimte voor berging van kleeren;
g. ruimten voor toilet, enz.;
h. een ruimte voor telefoon.

De zaal moet zoodanig in het ontwerp worden opgenomen, dat van daaruit een aangenaam uitzicht op het plein wordt gegeven. Ruimte voor orkest van acht personen.

De verwarming van deze ruimte is gedacht met electrische kachels.

Het buffet moet een verbinding vormen met de dien-keuken, welke laatste weder in aansluiting met de kookkeuken moet worden ontworpen.

De spijzen kunnen worden bereid op een gasfornuis.

Behalve, dat in de restauratie-ruimte gelegenheid moet zijn tot het ophangen van kleeren, dient er nog eene afzonderlijke ruimte te worden ontworpen, waar onder toezicht de kleeren kunnen worden bewaard.

De toilet-ruimten voor dames en heeren.

De toegang tot de telefoon-ruimte moet in de zaal zichtbaar zijn. In de telefoon-ruimte mag geen hinderlijk geluid doordringen.

Als materiaal is in hoofdzaak gedacht hout; echter mogen ook die materialen worden gebezigd, welke zich aanpassen bij het tijdelijk karakter van het gebouw.

Alle afmetingen worden aan de ontwerpers overgelaten.

Verlangd worden: een plattegrond, twee gevels en een doorsnede op de schaal 1 à 100, benevens een perspectiefteekening van het uiterlijk en een perspectiefschets van de zaal.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: f 40.— met het diploma der vereeniging.
Een tweede prijs: f 20.— met het diploma der vereeniging.
Een derde prijs: het diploma der vereeniging.

Algemeene Bepalingen.

De deelname tot deze Studie-prijsvraag is openge teld voor inwoners der Gemeente Utrecht. Er dient echter op gewezen te worden, dat deze prijsvraag is bedoeld als studie en dus niet is uitgeschreven voor zelfstandig werkzaam zijnde architecten. Tot deelname zijn ook gerechtigd: zij die elders woonachtig zijn, doch hun bouwkundige opleiding te Utrecht genieten, alsmede de militairen in garnizoen in den kring Utrecht.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de een den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde respectievelijk de woorden „naambrief" en „correspondentie-adres" voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp.

In den naambrief moet tevens de verklaring staan dat het ontwerp het geestelijk eigendom is van den ontwerper en de teekeningen door hem zelf zijn gemaakt.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de jury uitspraak heeft gedaan.

De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren:

1. Ir. A. W. C. Dwars, c. b. i., Den Haag.
2. C. J. Kraaisweg, architect M. B. V. A., Bussum.
3. Ir. D. F. Slothouwer, b. i., Amsterdam.
4. Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, b. i., Amsterdam.
5. H. J. Kolk, architect M. B. V. A., te Utrecht, Stadhouderslaan 81.

Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worvoorgedragen, heeft de jury het recht het uitgeloofde bedrag op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

De uitspraak der jury zal door middel van twee Utrechtsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvraag worden vóór of op den 1en September 1918 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris der Vereeniging, Catharijnesingel 1, te Utrecht. De teekeningen moeten plat verpakt zijn.

De Vereeniging heeft het recht de bekroonde ontwerpen ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig tijdschrift zonder den bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na de gehouden tentoonstelling aan de correspondentie-adressen franco worden toegezonden.

Programma's zijn verkrijgbaar bij den Secretaris der Vereeniging.

Inlichtingen moeten schriftelijk worden gevraagd vóór 1 Juli 1918 aan het adres van laatstgenoemd jurylid, Stadhouderslaan 81 en zullen door de jury worden beantwoord in de Bouwkundige en Plaatselijke bladen.

Namens het Bestuur van de
Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst,
B. A. J. v. d. HEGGE ZIJNEN, Voorz.
M. E. KUILER, Secretaris.

Utrecht, Mei 1918. Catharijnesingel 1.

PRIJSVRAAG VOOR DEN AANLEG VAN EEN CENTRAAL PUNT IN HET IJ-BOSCH TE AMSTERDAM.

Jury-rapport (uittreksel).

Ingekomen zijn 24 antwoorden.

Een oplossing van het vraagstuk: ontspanningsplaats in een boschachtige plek, liggende te midden van een volkswijk, is niet gevonden.

Er zijn verschillende factoren, waarmede rekening moet worden gehouden, namelijk overzichtelijkheid van het centrale punt met het oog op het zoonoodige toezicht, noodzakelijk door de gedragingen der daar wonende jeugd; evenzoo geen toepassing van die elementen der tuinarchitectuur, welke slechts passen in den werkelijken parkaanleg, zooals: bloembedden, op bijzondere wijze geschoren hagen, enz.; vrije, doch gecentraliseerde rangschikking van de gebouwtjes; alleen toepassing van een waterpartij of partijen, die — rekening houdende met de gesteldheid van den bodem — geschikt zijn om aan te spelen en dus geen gevaar opleveren voor de jeugd; dusdanige situatie, welke rekening houdt met, en op natuurlijke wijze aansloot aan den bestaanden aanleg, al moet die aanleg plaatselijk min of meer gewijzigd.

Bij de eerste schifting vielen de inzendingen uit, wier ontwerpers absoluut machteloos tegenover de opgave stonden (motto's: Nieuwendam, De strooppot, A. Groen en bloem, De drie cirkels, Pro populi, C. J., Pars pro toto, Jonge kracht, IJ-bosch); bij de tweede schifting die, wier ontwerpers wel eenig blijk gaven iets te kunnen, doch welker ontwerpen toch beneden de gestelde middenmaat bleven, (motto's: V, Vliegenpark, Vrede, Als 't Zondag is, -|-, O. D. B., Het Boschhuis); bij de derde schifting ten slotte die, welke, ofschoon zij goede hoedanigheden bezitten, toch voor geen bekroning in aanmerking konden komen, (motto's: Over 't IJ, Eden, De gouden wagen, Vestibule.)

Ten laatste bleven over de ontwerpen, welke de beste hoedanigheden vertoonen (motto's: Populair, De groene schoot, Kindervreugd.)

De slotsom der jury luidt dat geen der inzendingen de oplossing van het vraagstuk geeft.

Geen vertoont die bijzondere hoedanigheden, welke haar zoo ver boven de andere doet uitsteken, dat er van een eersten prijs sprake kan zijn. Bij het eindoordeel werd dan ook met algemeene stemmen besloten, alle bekroningen toe te kennen, en wel aan die ontwerpen, welke na de laatste schifting overbleven. In verband daarmede werd eveneens met algemeene stemmen besloten, dat slechts een gedeelte van de bestaande som voor belooningen zou worden besteed, en wel zóó, dat de ontwerper van de eerste belooning, motto „Populair" f 100.—, de tweede, motto „De Groene Schoot" f 75.— en de derde, motto „Kindervreugd" f 50.— zal ontvangen.

De ontwerper van motto „Populair" is P. J. Determan, Rotterdam; van motto „De Groene Schoot" P. J. H. Klijnen, Rotterdam; van motto „Kindervreugd" Ant. Pet, Utrecht.

Ofschoon geen der bekroningen onvoorwaardelijk aan het Gemeentebestuur kan worden voorgedragen voor uitvoering, bevatten deze toch wel gedachten, welke voor uitvoering in het onderhavige geval vatbaar zijn.

Bouwwereld.

INSTITUUT VOOR BOUWKUNST.

Prijsvragen voor een stempel en brievenhoofd.

Door de jury werden in de prijsvraag voor een Stempel bekroond de inzenders onder motto: „Bouwkunst" en „Stroomingen". In de prijsvraag voor een brievenhoofd kon de jury geen bekroning toekennen.

De inzendingen zijn tentoongesteld op de Algemeene Vergadering van het Instituut op Zaterdag 1 Juni te Rotterdam in de Doelenzaal.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 21. De volbouwing van Amsterdam. De reorganisatie der Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.
Gemengde berichten.
Prijsvragen, examens, enz.
Personalia.
Losse plaat en afbeeldingen, Interieurs en meubelen, ontwerp J. H. W. Leliman, uitvoering C. Kromhout, Amsterdam.
Instituut voor Bouwkunst. Algemeene vergadering op 1 Juni 1918, Agenda.

DE INGENIEUR No. 21 Lodewijk Johannes Kesper, levensbericht, door Jhr. ir. O. J. A. Repelaer van Driel, met portret.
Opmerkingen naar aanleiding van het bezoek aan eenige Amerikaansche spoorwegwerkplaatsen, door ir. W. H. van Schouwenburg, met afbeeldingen.
Het stelsel van Halsey in een nieuwen vorm, door ir. J. Ingerman, met afbeelding.
1ste Jaarverslag 1917 van de Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 21. Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Het verslag der Staatscommissie Stork. — Wat zijn wij? . . . en onze titulatuur. — Uit de afdeelingen. — Draagkracht van heipalen van gewapend beton. — Jaarverslagen.

DE AANNEMER No. 21. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht Verslag over het jaar 1917.
Een jubileum.

Varia.

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW TE ROTTERDAM.

De eerste groep van 64 gemeente-woningen aan den Bloemhof is thans nagenoeg geheel voltooid. De bouw, aangenomen door den heer D. Jungerius alhier, is ondanks een staking van ongeveer een maand, toch nog voorspoedig geweest, daar de woningen thans bijna alle sedert korteren of langeren tijd reeds bewoond zijn, ofschoon de eigenlijke opleveringstermijn gesteld was op 12 Mei a.s.

Het blok woningen, waarvan de plannen door gemeenteambtenaren zijn ontworpen, maakt van buiten gezien een soberen, doch netten indruk. Aan de vier hoeken springt de bouwlijn een weinig in; overigens loopt de gevellijn egaal, wat bij een vergelijking met het daartegenover liggende, over breede gedeelten diep inspringende, nieuwe bouwblok der Woningbouwvereeniging Patrimonium, aangenamer aandoet dan de wijde holten openlatende gevellijn van Patrimonium's woningen.

Het blok bevat woningen van verschillende typen, waarvan slechts een beperkt gedeelte met alkoven en bedsteden, en de meeste met twee tot vijf slaapkamertjes, alle onmiddellijk in verbinding staande met de buitenlucht. Hoewel men dit streven van de ontwerpers dezer bouwplannen om de slaapgelegenheden zooveel mogelijk direct in contact met de buitenlucht te brengen, bijzonder moet waardeeren, valt het toch aanstonds bij een aandachtig beschouwen van het innerlijk dezer woningen op, dat zij, althans bij de meeste woningen dezer groep, dit doel niet hebben kunnen bereiken zonder in ander opzicht te kort te doen aan de eischen der hygiëne en aesthetica. Zoo constateerden we, dat in verschillende woningen het privaat slechts kon bereikt worden door de woonkamer; in andere — benedenwoningen — stond men bij het binnenkomen direct met zijn neus voor de deur van het privaat. Dan misten vele woningen, door de indeeling in verschillende woon- en slaapvertrekjes ongeproportioneerde afmetingen, alle gezelligheid en rust, terwijl zij meer dan het gebruikelijke type eischen stellen voor een zindelijke bewoning.

Bijna alle benedenwoningen hebben een afzonderlijk tuintje met houten loods, en grenzen verder aan een binnenruimte, welke voor speelplaats der kinderen bestemd is, een niet onaardig idée. Het zal echter zaak zijn, dat door of namens de gemeente streng toezicht worde gehouden op deze speelplaats, zoodat zij niet misbruikt worde voor afval of iets dergelijks, waarvan wij nu reeds de eerste symptonen meenden te bespeuren.

Wat nu het gehalte der bewoners van deze eerste groep gemeentewoningen betreft, dit is sterk uiteenloopend. Naast zeer nette eerste klas-werkmansgezinnen treft men er ook aan, die niet ver boven de paupers staan. Nu begrijpen we zeer goed, dat voor deze zonderlinge samenvoeging voornamelijk de huidige woningnood aansprakelijk is, die deze menschen, welke hun oude woning om verschillende redenen buiten hun schuld moesten ontruimen, naar dit plekje in den Bloemhof heeft gedreven, maar èn voor de goede verstandhouding der bewoners èn in het belang der woningen zelve, achten wij het wenschelijk, dat, indien eenigszins mogelijk reeds nu, en zeker bij het intreden van normale omstandigheden, de aspirant-huurders goed worden geschift. Het geldt hier immers woningen, die, — met een toeslag op het exploitatie-tekort van pl.m. f 100 per jaar en per woning —, verhuurd worden voor bedragen varieerend van f 3.50 tot f 4.25 per week. En nu noteerden wij bij ons bezoek eenige gezinnen, die geen vast inkomen hebben, en vroeger verwoonden f 1.75, f 2.10, f 2.50 of f 2.70 per week, doch thans in deze woningen (die natuurlijk veel grooter en geriefelijker waren dan de vorige) resp. f 4, f 3.70, f 3.75 en f 3.90 per week moeten betalen. Is deze verhooging in huur niet te zwaar voor het budget dezer gezinnen?

Nog eens: in de tegenwoordige omstandigheden zal men vanzelf hiervoor een oogje moeten dicht doen, en als critiek op de huidige exploitatie dezer woningen is onze opmerking dan ook volstrekt niet bedoeld; zulks neemt echter niet weg, dat een totaal negeeren van het door ons gesignaleerde gevaar al zeer spoedig de meest nadeelige gevolgen na zich zou sleepen.

Het is ons nog opgevallen, hoe sommige bewoners bepaalde vertrekken niet laten beantwoorden aan het doel, waarvoor zij gemaakt zijn. Zoo zagen wij in een woning een slaapvertrekje ingericht voor speelkamertje der kinderen, terwijl in een andere, waarin notabene een gezin woonde met 10 kinderen, twee der vijf slaapvertrekken niet gebruikt werden.

Behalve deze groep van 64 woningen bouwt de gemeente nog verschillende blokken permanente woningen aan den Bloemhof. Een blok van 48 woningen en een van 44 is eveneens zoo goed als geheel voor bewoning gereed; een van 44 woningen wordt afgewerkt en is vermoedelijk tegen September a.s. bewoonbaar. Drie andere blokken, omvattend in totaal 109 woningen, staan thans onder den kap, en zullen waarschijnlijk tegen November a.s. gereed zijn, en van het laatst aanbestede blok van 62 woningen zijn thans de fundeeringen gelegd.

* * *

Naast deze groepen van permanente woningen worden er van gemeentewege aan den Linker-Maasoever nog verschillende semi-permanente woningen gebouwd, waarvan wij binnenkort een nader overzicht en beschrijving zullen geven.

N. R. Ct.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundige, grondig bekend met bouwmaterialen, inzonderheid baksteen. Salaris naar bekwaamheid. Brieven lett. B. D. aan den uitgever van »de Bouwwereld«, Heerengracht 281, Amsterdam. (1)

— Leeraar in ontwerpen en Stijl- en Ornamentleer, aan de Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor Meisjes, Gabriël Metsustraat, Amsterdam. Salaris f 70.— per wek. lesuur (16 uren per week). Sollicitatie vóór 10 Juni. Spreekuur Directrice van 10 u. —11½ uur dagelijks, behalve Woensdag en Zaterdag. (1)

— Chef van de uitvoering bij een groot bouwwerk, civiel-ingenieur of bouwkundige met ervaring van eigen beheer. Salaris f 5000.— per jaar. Brieven lett. H. 64. Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar (aankomend). Brieven onder No. 1836 Adv.-Bur. Jac. Duits, Dordrecht. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 26 Juni 1918,** des namiddags te **2 uur,** zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

Het voltooien van den bovenbouw van het Centraal Magazijn voor telegraaf- en telefoonmaterieel met Portierswoning aan de Binckhorstlaan te 's Gravenhage.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na 12 Juni 1918 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district, Van de Spiegelstraat no. 3 te 's Gravenhage, aan de post- en telegraafkantoren te 's Gravenhage en is, na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling van den kostenden prijs, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders Van Cleef, Spui n°. 28, te 's Gravenhage en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, en door den opzichter A. H. S. van Oort, op het werk aan de Binckhorstlaan.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 19 Juni 1918, des namiddags te 1 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in sub e van § 2 van het bestek.

's Gravenhage, 27 Mei 1918.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 26 Juni 1918,** des namiddags te **2 uur,** zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

de bouw van een pakketpostgebouw nabij het station te Groningen.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na 12 Juni 1918 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het te district, van de Spiegelstraat 3 te 's Gravenhage, aan de post- en telegraafkantoren te Groningen, en is na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling van den kostenden prijs, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders Van Cleef Spui n°. 28, te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, en door den districts-opzichter der Landsgebouwen, G. van den Doel te Groningen.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 19 Juni 1918, des namiddags te 1 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in de 3e alinea van § 2 van het bestek.

's-Gravenhage, 24 Mei 1918.

ADMINISTRATIE.

Voor de administratie van een technisch bedrijf wordt gezocht

EEN VERTROUWD PERSOON,

bekend in het bouwvak, op de hoogte van eenvoudige technische administratie. Ook gepensioneerde onderofficieren der Genie komen in aanmerking.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen in te zenden onder lett. K. 4 Alg. Advert. Bureau ROUMA & Co., Amsterdam.

WATERBOUWKUNDIG OPZICHTER.

Wordt gevraagd voor den tijd van 2 à 3 maanden, om direct in dienst te treden,

EEN OPZICHTER,

bekend met opmeten en waterpassen en die het verbeteren van kleine stroomende wateren zelfstandig kan ontwerpen en uitvoeren. Salaris naar bekwaamheid.

Br. onder lett. L. B. aan den Boekh. JOHs. WILMES, Almelo.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz.
Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal gesperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH-INT-181
TROTTOIR TEGELS — PERRON TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE ELECTRO-TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
ONZER CURSISTEN SLAGEN IN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUND. en WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS ENZ. ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 8 JUNI 1918. No. 23

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Kunstnijverheid.

Slot (Zie bladz. 170).

Bij de jongere meubelkunstenaars daarentegen merkt men een opvallende neiging op, om origineel te zijn in de vormen. Dit is iets zeer moeilijks in een wereld, die al zoo ettelijke eeuwen bestaan heeft en waarin al van alles gemaakt is, zoodat volkomen onbevangenheid van den hedendaagschen kunstenaar niet verwacht kan worden. Onwillekeurig gaan wij zoeken naar het voorbeeld en voor den ingewijde is het ook meestal te vinden, hoever ook de kunstenaar moge zijn gegaan in zijn pogen, om tot het meest primitieve, tot den allereersten oorsprong der dingen terug te gaan. Het publiek kent in den regel de voorbeelden niet en vindt de vormen bizar en gezocht, of bewondert zonder te vragen, waar de ontwerper ze vandaan gehaald heeft.

Onbewust heeft het publiek gelijk, wanneer het van gezocht spreekt, want gezocht is tegenwoordig alles, ook de grootste eenvoud en de primitiefste vormgeving. Die gezochtheid is niet als een gebrek te beschouwen, wanneer de kunstenaar gevonden heeft wat hij zocht, want dan bemerkt men niets meer van het zoeken, dan doet het werk zich voor als af, als eenheid, als spontaan resultaat van een genialen greep. Edoch de vinders zijn zeer zeldzaam onder de zoekers en even zeldzaam is de geniale greep. Wat daarvoor op het eerste gezicht gehouden wordt, blijkt bij nadere beschouwing te vaak nog het resultaat van lang en moeizaam zoeken, waarbij toch niet gevonden is wat gezocht werd. En zoo bevredigt de meest moderne meubelkunst dan ook weinig in haar streven naar het oogenschijnlijk massieve en zware of zwaarmoedige, wars van alle futiliteiten, wars ook van een rationalisme in de constructie, waarin een vorige generatie haar heil zocht, tot heden zelfs met meer succes.

Onzes inziens is het min of meer rationeele van de constructie wel een punt, dat bij de beoordeeling van een meubel in aanmerking komt, doch niet het voornaamste. Wanneer het aan eischen van schoonheid en doelmatigheid voldoet, behoeft men niet al te streng te zijn in zijn onderzoek met welke technische hulpmiddelen deze uitkomst is verkregen. Den meubelmaker kan men heel wat meer vrijheid toestaan dan den timmerman of bouwmeester, maar het maakt toch geen prettigen indruk, wanneer men bij die meest moderne meubels bemerkt, dat zij op de meest onbeholpen wijze in elkaar gezet zijn en dat het massale effect verkregen is, door het aan elkander lijmen van dunne plankjes. Dan begrijpt men, dat velen nog de voorkeur geven aan die meubels, waar het rationalisme dik opzit of zoo dit hen hindert aan het werk der oudere modernen. Daarin is geen extravagance noch in den vorm noch in de constructie, en het staat daarom en ook om de hoogst zorgvuldige afwerking veel nader bij de beste meubelkunst van vroegere tijdperken, die wij thans in museums bewaren. Bij veel van het meest moderne werk vraagt men zich echter af, of daar wel zooveel inzit, of die richting wel tot zoodanige ontwikkeling zal komen, dat daaruit karakteristieke typen ontstaan voor onzen tijd. Wij vreezen, dat het in veel gevallen bij de proefnemingen, waarvan wij hier de resultaten zagen, zal blijven en dat deze vormen weder zullen verdwijnen als die van een mode.

De mode, ziedaar het groote gevaar voor kunstnijverheid zoowel als voor bouwkunst. De mode is de klip, waarop reeds zoovele ernstig begonnen pogingen gestrand zijn, dat men niet mag ophouden, den jongen kunstbeoefenaar daarvoor bij voortduring te waarschuwen, temeer omdat door de zakenmenschen, die de kunst exploiteeren, dikwijls opzettelijk op die klip wordt aangestuurd. Het publiek dient daarbij als speelbal en wordt, als het uitgeput is, van de eene klip afgehaald en onder voorwendsel van redding op een andere aan den grond gezet en zoo gaat het spel zijn gang, totdat men eenmaal tot inkeer zal komen, maar wanneer zal dat zijn?

De meubelkunst heeft als alle gebruikskunst iets, dat haar van de zuiver monumentale kunst onderscheidt. Men mag er ten slotte nooit bij uit het oog verliezen, waartoe het meubel dient. Vergemakkelijking en veraangenaming van het leven is zijn bestemming en het kan een menschenleven lang en zelfs over meerdere geslachten, gedurende een paar eeuwen, aan die bestemming beantwoorden.

Het verdient dus wel met dusdanige zorg behandeld te worden, dat iets van eenigszins blijvende waarde ontstaat, zonder in monumentaliteit te vervallen, die niet in overeenstemming is met het karakter van het meubel, het verplaatsbare gebruiksvoorwerp.

Maakt men er een modeding van, dan is er van blijvende waarde geen sprake.

Nu is de mensch over het algemeen wel veranderlijk, maar toch niet in die mate, dat hij om de drie of vier jaar de inrichting van zijn huis geheel vernieuwt, zooals hij dit doet met zijn garderobe.

Hij zou dit echter moeten doen, wanneer hij ook in zijn meubelen, evenals in zijn kleeding, met de mode gelijken tred wilde houden. Gelukkig echter zijn de meeste menschen verstandiger en de normale gang van zaken is dan ook o. i., dat iemand, die zich eenmaal goed heelt ingericht, de natuurwet der stofwisseling volgt en datgene, wat versleten of opgebruikt is, geleidelijk vervangt door iets nieuws en iets moderns. Van zijn ontwikkeling en smaak zal het natuurlijk afhangen of de harmonie van het geheel, die wij nu eens aannemen dat in de oorspronkelijke inrichting aanwezig was, behouden blijft.

Onzes inziens behoeft zij volstrekt niet te worden verstoord. Maar om dit doel te bereiken is een ding noodig, namelijk dat de moderne kunstnijveren rekening houden met het bestaande, waarbij zij moeten aansluiten. Zij werken echter te veel met groote sprongen; dat kan een modekunst zich wel veroorloven, maar de meubelkunst niet. En nu willen wij niemand beletten, in de kunstnijverheid sprongen te maken, zelfs kromme sprongen; dat staat iedereen vrij, maar men moet zich later dan ook niet verwonderen, dat daarmede slechts een voorbijgaand succes te bereiken is en zich niet beklagen, dat de kunstnijverheid er niet blijvend door gebracht wordt op het hoogere peil, waarnaar men voorgeeft te streven.

Wat wij hier zeiden in verband met de meubelkunst is misschien ook, althans ten deele op andere takken van kunstnijverheid van toepassing. Het zou ons te ver voeren, dit thans te onderzoeken, hoe aantrekkelijk zulk een onderzoek ons ook toeschijnt bijvoorbeeld op het uitgestrekte gebied der textiele kunst met haar schat van technieken en hulpmiddelen, die menige andere kunst, op slechts enkele aangewezen, haar benijdt.

Wij zullen ook niet in beschouwingen treden over de kunst der vlakversiering in het algemeen, hoeveel stof tot opmerkingen ook het hier tentoongestelde aan de hand deed.

Moeten wij uit land van de Rijzende Zon alle heil voor onze moderne kunstnijverheid verwachten of uit Indië, waar ouderen het zochten, of uit Egypte, dat ons niet loslaat, of uit Nias en de Kei-eilanden?

Wij zagen haar liever opnieuw bezield door een modernen echt Nederlandschen geest. Alleen daardoor zal zij kunnen terug krijgen iets als een sprekend modern Nederlandsch karakter, dat met den besten wil op deze tentoonstelling nog niet geconstateerd kon worden.

Vereenigingen.

INSTITUUT VOOR BOUWKUNST.

Het Instituut voor bouwkunst, gevestigd te 's-Gravenhage, heeft op 1 Juni j.l. in den Doele te Rotterdam, onder voorzitterschap van Prof. Dr. H. Brugmans uit Amsterdam, een algemeene vergadering gehouden, waarin de aftredende bestuursleden, Prof. J. A. G. van der Steur en Mr. Dr. J. C. Overvoorde zijn herkozen en de heer Brugmans als voorzitter is herbenoemd.

De voorzitter deelde mede, dat op de beide door het instituut uitgeschreven prijsvragen voor een stempel en voor een brievenhoofd, 89 antwoorden zijn ingekomen. De jury heeft voor wat de stempelprijsvraag betreft, den eersten prijs toegekend aan den heer A. Smit te Arnhem, den tweeden prijs aan den heer C. de Graaf te Utrecht. Het beschikbaar gestelde bedrag aan prijzen voor de tweede prijsvraag zal onder drie bekroonden verdeeld worden, van wie een nog niet bekend is. De anderen zijn de heeren H. Sutterland te Rotterdam en A. Smit te Arnhem.

De vergadering vereenigde zich met een voorstel van het bestuur, f 1000 te bestemmen voor uitbreiding van het instituut en zijn werkzaamheid. Voor dit jaar werd daarvoor **f 500 uitgetrokken; het overige zal zoo goed als zeker door vrijwillige bijdragen bijeenkomen.**

Prof. H. Evers heeft daarna een aantal lantaarnplaatjes van het nieuwe stadhuis laten zien, en daarbij mededeelingen gedaan betreffende de uit- en inwendige architectuur en de indeeling van het gebouw, hetwelk de leden, na den gemeenschappelijken lunch, onder zijn leiding hebben bezichtigd.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 22. Koptische bouwkunst II, door Dr. R. Miedema, met afbeelding.

De reorganisatie der Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage (slot), met afbeelding.

Sneldichten, door Candidus. — Tentoonstelling. — Lezing.

Gemengde berichten.

Personalia.

Prijsvragen, examens, enz.

Instituut voor Bouwkunst. — Ons program.

DE INGENIEUR No. 22. Korte inleiding tot het bezoek aan de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs. Gegeven in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs te Utrecht op 7 Maart 1918, door ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk.

Betonberekeningen in Amerika, door ir. J. B. Evers.

Rapporten en Mededeelingen van den Rijkswaterstaat, door Ir. P. H. Kemper.

Uit ons parlement. Voorziening in den woningnood.

Ingezonden Stukken. De tarieven voor electrische stroomlevering in verband met het aantal voor de stroomlevering zorgende centrales, door J. G. Bellair Spruijt. — Het uitbreidingsplan der gemeente Semarang, door Ir. A. Plate. — De prijzen voor metselsteenen en de woningnood, door het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Baksteenfabrikanten met naschrift van Ir. I. C. Westhoff.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 22. Wat zijn wij . . . en onze titulatuur. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Mededeeling van de Redactie. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen. — Ingezonden. — Correspondentie.

DE AANNEMER No. 22. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur van 23 Mei 1918, te Amsterdam.

De steenprijzen en de woningnood.

GEWAPEND BETONVOORSCHRIFTEN van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam zijn bovengenoemde voorschriften, zooals zij thans na grondige herziening opnieuw zijn vastgesteld, afzonderlijk verschenen. Er zijn belangrijke wijzigingen in aangebracht en verscheidene artikelen aan toegevoegd, zoodat ook de nummering der artikelen niet meer overeenkomt met die der oude voorschriften, die o.a. in den »Betonkalender« zijn opgenomen. Bij verwijzing naar de voorschriften zal men daarmede dus rekening hebben te houden, teneinde misverstand te voorkomen.

Tijdens de behandeling van de concept-voorschriften, is daarop, ook in ons blad, kritiek uitgeoefend en die kritiek heeft op enkele punten nog tot kleine verbeteringen geleid. Wij zullen ons daarom thans van uitvoerige besprekingen onthouden. Er behoeft niet aan getwijfeld te worden, of de nieuwe voorschriften zullen over het algemeen in de practijk aan hun doel beantwoorden.

Varia.

HOE AMSTERDAM IN DEN WONINGNOOD VOORZIET.

In een tweede artikel schrijft de Amsterdamsche correspondent van de Nieuwe Rott. Courant nog het volgende:

Ons volgend bezoek gold, zooals gezegd, de overzijde van 't IJ, waar evenzeer zoowel de gemeente zèlve als de Woningbouwvereenigingen ijverig werkzaam zijn. Het zijn een zestal vereenigingen, namelijk: de Algemeene Woningbouwvereeniging (**architect Van Epen**); **Patrimonium** (**Tjeerd Kuipers** en Ingwersen), Eigen Haard (Gratama en Versteeg), Het Oosten (Lippits en Scholten. Dr. Schaepman (Reinja) en Amsterdam over 't IJ (Walenkamp). Zij alle gaan bouwen aan de Havikslaan, in den zoogenaamden Nieuwendammerham. **2. In totaal zullen deze zes vereenigingen daar 840** woningen bouwen. En dan zal er nog een afzonderlijk blok gezet worden door de Kon. Stoombootmaatschappij, waar**van de heer Leliman als architect optreedt.**

Er is getracht al die verschillende plannen tot een aesthetisch geheel, een aesthetische eenheid, te vereenigen. Volkomen gelukt schijnt dit niet — zooveel hoofden, zooveel zinnen! —, maar er is toch een zeker streven geweest bij de verschillende bouwmeesters, om zich bij elkander aan te passen. En dien weg moet het in de toekomst dan ook meer en meer uit.

De gemeente heeft den vereenigingsbouw hier, over 't IJ, op eene bijzondere wijze bevorderd door, met instemming van alle vereenigingen, op te treden als inkoopster van het benoodigde materiaal, als: steenen, cement, draadnagels, heipalen, enz. enz. Het is dus eene lokale regeling in den trant van de Centrale Bouwmaterialen-voorziening. En ook in andere opzichten hielp zij de vereenigingen vooruit. Zoo maakte zij bijv. een electrisch stationnetje in de de Volewijk, zoodat de vereenigingen electrisch kunnen malen en heien, een electrische timmerfabriek kon worden ingericht en eene electrische kalkmengerij in bedrijf kon worden gesteld. Ook richtte de gemeente twee haventjes met steigers in, waar alle hulpmiddelen en grondstoffen kunnen worden aangevoerd, en vervolgens, langs smalspoor, in lorries, kunnen worden vervoerd naar de werken of de opslagplaatsen. Midden in het haast onafzienbare werkterrein staat een bureautje van de gemeente, waar men alles, wat aan de vereenigingen geleverd wordt, administreert.

In het geheel zijn er nu 120 à 130 werklieden aan den arbeid; maar straks, als een deel van de grondslagen gelegd is, zoodat er voortgang kan komen, zullen er wel duizend man aan het werk gaan. Nu reeds ziet men aan alle zijden graven, kruien en heien, laden en lossen.

Men verwacht, dat de woningen van de Algemeene Woningbouwvereeniging, van Patrimonium en van Eigen Haard gedeeltelijk in 1918 en gedeeltelijk in 1919 gereed zullen zijn. Met den bouw van de andere zal eerlang een begin worden gemaakt.

Dicht hierbij, in den Nieuwendammerham 3, in de onmiddellijke nabijheid van het schoon-opgroeiende Vliegenbosch (dus wèl op een uitverkoren plekje), is men bezig met den bouw van de circa 300 gemeentelijke noodwoningen, over het karakter waarvan in onzen gemeenteraad zooveel te doen is geweest. De voorbereiding van den bouw is, zooals men weet, door allerlei invloeden, niet zoo snel gegaan als met het oog op den woningnood noodzakelijk was. Ook had men moeite met het verkrijgen van zand, voor de ophooging van het terrein. In plaats van het duinzand uit IJmuiden, moest men ten slotte het veel duurdere rivierzand bezigen. Maar nu is men zóóver, dat in Juli a.s. 100 noodwoningen hier ter plaatse en een even groot getal in den Buiksloterham (aan de overzijde van het Noordhollandsch Kanaal), waar er in het geheel 200 zullen worden gebouwd, gereed zullen zijn. Met Augustus/September zullen er, naar men berekent, 500 noodwoningen voltooid zijn.

Het zijn alle éénzgezinswoningen, solider dan de bestaande noodwoningen in den Buiksloterham, maar nog altijd het karakter van eene noodvoorziening dragend. De huisjes hebben **steenen wanden en staan op betonplaat, maar de bovenbouw is deels van hout. Men bouwt twee typen; langs den** buitenrand van het complex hoogbouw, middenin laagbouw. De hoogbouw heeft eene verdieping met slaapgelegenheid; bij den laagbouw zijn alle vertrekken op den beganen grond gelegen. Deze noodwoningen hebben in doorsnede: een huiskamer, een keuken, twee à drie slaapkamertjes, en een bergplaatsje. Elke woning heeft een klein voortuintje en een grooter achtertuintje of erfje. De kleinste afstand tusschen de **achtergevels is 10 Meter.** wat wel voldoende schijnt, gezien de geringe hoogte der huisjes.

Dwars door het complex, dat een klein dorpje op zichzelf wordt, loopt eene hoofdstraat, recht toe recht aan op de geweldige kolentip van de Steenkolenhandelsvereeniging. Ter weerszijden geven poortjes toegang tot de zijstraten.

Aan het eind van deze hoofdstraat is een open terrein, een pleintje, waaraan een clublokaal met volksbibliotheek, en een „warenhuis" zullen worden gebouwd. In het Vliegenbosch is een school geprojecteerd. Dat bouwen van scholen — dit als tusschen twee haakjes — in de nieuwe stad over 't IJ vereischt bijzondere zorg. Naar men berekent zullen er in totaal een 8-tal scholen noodig zijn. Reeds bouwt Publieke Werken een hulpschool aan den Laanweg. Voorts is bij de Maatschappij tot verkrijging van eigen woningen in voorbereiding de bouw van een complex van 300 à 400 woningen in dezen zelfden Nieuwendammerham 3.

Aan de overzijde (den Tolhuiskant) van het Noordhollandsch kanaal, nabij den Laanweg komt de definitieve woningbouw van de gemeente (architect de heer Van der Pek). Nu is er nog niet veel meer te zien dan bouwmateriaal. Maar deze schijn bedriegt. De fundeering zit er al in den grond, en met den bovenbouw hoopt men spoedig te beginnen. In het geheel komen er hier 1450 definitieve woningen. Er staan reeds 350 tijdelijke huisjes (de noodwoningen van het oude type), en er komen, zooals gezegd, nog 200

tijdelijke woningen bij in den Buiksloterham. Dat is dus in totaal eene vermeerdering van de woonruimte met t w e e d u i z e n d woningen, ruimte biedend (het gezin gerekend op vier leden) voor 8000 personen. En er is hier nog méér bouwterrein beschikbaar.

Wat aangaat de Transvaalbuurt — dat is dus weer in het Oosten der stad — kan worden meegedeeld, dat daar de woningbouwvereeniging Handwerkers Vriendenkring (architect Leliman) bezig is met den bouw van 168 woningen. Later komen daarbij nog 188 woningen van dezelfde vereeniging. En de gemeente werkt er aan den onderbouw van 395 woningen, welk complex zich op den duur zal uitbreiden tot 800.

Dan zullen gemeente en woningbouwvereenigingen nog circa 900 woningen bouwen in den Watergraafsmeerpolder; zijn plannen in voorbereiding (bij Eigen Haard, het Oosten en de Bouwmaatschappij tot het verkrijgen van eigen woningen), om in de Indische buurt ongeveer 500 woningen te bouwen, en is door de gemeente Amsterdam op Sloten's grondgebied een terrein voor woningbouw aangekocht.

En eindelijk zijn plannen in voorbereiding om in de uitbreiding-Zuid 900 Woningen te doen bouwen door de „Algemeene", door Rochdale en door Patrimonium. De overige terreinen in Zuid die voor de volkshuisvesting zijn aangewezen, zullen eerlang verdeeld worden tusschen de gemeente en de gegadigde vereenigingen.

Zoo wordt er dus thans te Amsterdam wel hard gewerkt aan de voorziening in den woningnood, en zijn er honderden woningen gedeeltelijk voltooid of in voorbereiding. In totaal zijn er, volgens opgave van Woningdienst nu circa 3200 woningen „onder handen" (bij gemeente en bouwvereenigingen). Maar men zal zich herinneren dat er, volgens deskundigen, niet minder dan 4700 woningen per jaar noodig zullen zijn. En dus is er wel reden tot blijdschap over hetgeen reeds verkregen is, maar nog lang niet tot zelf-voldaanheid. Men zal in vermeld tempo moeten voortgaan. De achterstand is heel groot!

Naar aanleiding van hetgeen wij in ons eerste artikel schreven over den zoogenaamden Zaanhof in de Spaarndammerbuurt, merkt men ons van geachte zijde op, dat het denkbeeld om zulk een hof, in navolging van het buitenland en van Arnhem (van Verschuerhof) — wat de m o d e r n e voorbeelden betreft — hier ter stede te stichten, te danken is aan den heer Keppler, destijds ingenieur bij het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, thans directeur van den Gemeentelijken Woningdienst.

DE KUNSTSCHATTEN VAN AMIENS.

Onder de kunstschatten, die zich te Amiens bevinden en die door het aanhoudend bombardement van de stad bedreigd worden, behoort ook de waarlijk unieke collectie werken van Puvis de Chavannes, waarop het museum van Amiens niet ten onrechte trotsch is.

Onder deze werken behoort een aantal der zeer schoone muurschilderingen, die de glorie van dezen meester zijn. De collectie te Amiens is eenig in haar soort. Het in veiligheid brengen van zulke werken is natuurlijk zeer moeilijk. Er is een Fransch technisch woord voor dit zeer delicate werk, „démaroufler". Nu is de „démarouflage" bij werken van Puvis de Chavannes te gewaagder, omdat de verflaag zeer dun is. Men was er dan ook aanvankelijk voor teruggedeinsd. Maar nadat eerst eenige deskundigen verklaard hadden, dat het niet mogelijk zou zijn zonder de werken te beschadigen, hadden andere deskundigen betoogd, dat in beginsel de „démarouflage" altijd mogelijk is en dat men met goede specialisten een poging doen moest om de werken in veiligheid te krijgen.

Zoo is dan een hoofdambtenaar van de afdeeling Schoone Kunsten van het ministerie van openbaar onderwijs en schoone kunsten, de heer d'Estournelles de Constant, half Mei naar Amiens gegaan. Er waren onder de militairen, die in de buurt van Amiens lagen, vier mannen, die in hun burgerlijk leven aan „démarouflage" gedaan hadden en aangewezen waren om de démarouflage te helpen beproeven. Er werd een proef genomen op een klein stuk, ongeveer 75 vierkante centimeter, van een der muurschilderingen. Het resultaat was uitstekend.

D'Estournelles de Constant liet toen de noodige stellages maken om het werk te kunnen beginnen en ging naar Parijs terug om verslag te doen aan minister Laferre.

De Matin, die deze mededeelingen van d'Estournelles de Constant kreeg, vroeg hem ook nog naar den toestand van de stad en van de schoone kathedraal. De ambtenaar verklaarde, dat de stad wel veel geleden heeft, maar dat de kathedraal slechts eenmaal bij weeromstuit van een granaat, indirect geraakt is. Het houtsneewerk en de gekleurde vensters zijn in veiligheid gebracht.

Inmiddels wordt gemeld, dat minister Laferre 18 Mei zelf nog naar Amiens gegaan is en daar toen gelast heeft, de muurschilderingen af te nemen.

MODERN UTRECHT.

De Belgische architect Huib Hoste levert in de Telegraaf een kritiek op moderne Utrechtsche bouwkunst. Nadat men te Utrecht tot heden de Renaissancestijl gehuldigd had, is in deze richting plotseling verandering gekomen en bezit de oude bisschopstad thans twee gebouwen die sterk verwant zijn met hetgeen men de Amsterdamsche school noemt.

Het eerste is het kantoor van de Nationale Bankvereeniging op den hoek van het Vreeburg en een zijstraat gelegen, een veelbesproken gebouw, dat door de eenen als absoluut goed, door de anderen als absoluut slecht betiteld wordt. Ik kan geen van deze gedachten volledig deelen en beschouw deze schepping van Baanders als een der vele gebouwen die iets van het haastige van onzen tijd in zich hebben. Was dit werk iets meer gedragen, met meer liefde nog gekoesterd geweest, dan zouden de goede elementen ervan meer beslist de overhand gekregen hebben dan nu wel het geval is en zou de eerste indruk bepaald goed zijn geweest.

Ik heb wel eens een architect hooren vertellen, hoe hij zijn opzet begon met het dak. Wanneer dit goed is, zoo voegde hij erbij, dan is er groote kans, dat alles goed wordt. Er zit wel iets in deze bewering en daarom begin ik het onderzoek van Baanders' werk met het dak. Er is er eerst een, gebroken van vorm, waarvan de nok paralel loopt met de pleinzijde waar het kleine front van het gebouw zich voordoet. Men krijgt den indruk, dat men zich voor een ondiep-perceel bevindt, dat op normale wijze afgedekt is, en zoo gaat men denken, dat de Nationale Bankvereeniging hier een buitengewoon klein filiaal opgericht heeft. Wanneer men zich echter verplaatst heeft om het gebouw overhoeks te bekijken, dan ziet men dat het zich nog tamelijk ver in de zijstraat uitstrekt en dat dit verdere gedeelte met een plat afgedekt is. Bestond er eenige reden om het voorstuk der Bank sterker te doen spreken dan het overige door dit hooge dak? Het lijkt mij uitstekend dat een architect hetgeen het hoofdmoment van zijn gebouw is, als nuttigheidsding, ook als hoofdmoment van zijn architectonische beelding verwerkt. Indien mijn idée juist juist is, dat bij een bankgebouw de kantoorruimte hoofdzaak is, dan moet ik besluiten dat deze hier minder tot uitdrukking gebracht wordt dan de bijboorige ruimten, zooals de spreekkamer en 't directeurskantoor, die zich langs Vreeburg onder 't hoogere dak bevinden. De vorm van dit laatste lijkt mij zeer gezocht en kan, mij niet bekoren, en dit voel ik zooveel te meer, daar de eenvoudige, natuurlijke lijn van het plat, zeer weldadig aandoet; zij is daarenboven veel krachtiger, veel rustiger, en kan op geen enkele wijze aanleiding geven tot het optrekken van zware lompe topgevels, zooals deze die het andere dak beëindigen.

De wanden van het gebouw werden opgetrokken in kleurige baksteen (waarom handvorm in onzen tijd van machinale voortbrengselen?) en opgelost in pijlers die zich ontwikkelen uit 'n stevigen voet, den als plint behandelden beganen grond; de gang dezer pijlers is uitstekend; hij geeft aan den wand een rustige bewegelijkheid, zonder het geslotene van het vlak te schaden.

Eindelijk heeft Baanders hier iets bereikt, dat maar al te vaak in onze moderne architectuur ontbreekt, een stemming; deze heeft hij verwekt niet in de hoofdruimte maar in den toegang tot deze ruimte. Hij heeft op den hoek een soort open portaal gemaakt, dat van het Vreeburg en van de zijstraat te betreden is; daarom heeft hij zijn gevel laten rusten op een gemetselde zuil, het portaal overkluisd met een zichtbaar gewelf en den toegang naar het intérieur voorzien van een aardig bewerkte deur. Ik geloof, dat een ieder direct onder den indruk komt, en ik vind het zonde en jammer, dat men bij het verder betreden van het gebouw ontgoocheld wordt, daar het dan zoo duidelijk is, dat deze stemming hier misplaatst is. Nu beseft men immers voor het eerst, dat men zich in een bankgebouw bevindt, in een ruimte, waarin men voortdurend dat hatelijke ding behandelt waar men helaas niet buiten kan: geld. Men gaat denken op de macht van het geld, op de pretentie der O. W.-ers, en men vraagt zich af waarom die zoo moeilijk te bereiken stemming in dit midden van brute realiteiten verspeeld werd!

Met velen heb ik bezwaren tegen de portaalzuil. Waarom gezocht met baksteen het effect van natuursteen te bereiken? Waarom met baksteen gespeeld op een bedenkelijke manier als aan dit z.g. kapiteel? Waarom deze dekplaat zonder overgang op de zuil aangebracht?

Van de tweede „moderne schepping" hoef ik niet veel te zeggen; het is immers de Internationale Jaarbeurs in de Voorstraat, een gebouw dat zich voordoet als iets waar het extra-vagante in sterke mate gezakt werd. Ik heb dan ook nixet getracht te weten, welke architect op dergelijke wijze met baksteen speelde, en over zoo'n uitgebreide serie muuropeningen beschikte; het is eerst deze alwaar men de **niet getracht te weten, welke architect op dergelijke wijze** een gapende wonde; dan zijn het de flinke winkelpuien, de ramen van de ijzeren erkers en eindelijk nog zeven verschillende soorten van vensteropeningen. En dan te moeten zeggen, dat men met zooveel materiaal nog geen kunst bereikt.

EEN VUURVAST MATERIAAL TER VERVANGING VAN HOUT.

De oudste methode om hout eenigszins tegen vuur bestand te maken, bestaat in bekleeding daarvan met een dunne metalen plaat, in den regel gegalvaniseerd ijzer of koper. Nieuwere methoden berusten voornamelijk op de behandeling met scheikundige stoffen, die op tweeërlei manier kan plaats hebben. Beide werkwijzen zijn echter gebaseerd op het drenken van het hout met een oplossing, welke na droging in de poriën een zout achterlaat, dat bij verbranding gassen ontwikkelt, die de vernieling door het vuur verhinderen of belangrijk vertragen. Bij de eerste methode gebruikt men òf phosphorzuren ammoniak òf wolframzuur natron; bij de tweede neemt men daarentegen stoffen, die, zooals b.v. aluïn, een groote hoeveelheid kristalwater bevatten, dat zich in waterdamp omzet en de verbranding vertraagt.

Een vuurvast materiaal ter vervanging van houten wanden zijn metalen platen of gipsplanken. De eerste hebben het nadeel, dat zij in vochtige localiteiten licht gaan roesten. Gipsplanken bestaan uit gips en een vezelachtig bindmiddel.

In den laatsten tijd heeft men herhaaldelijk beproefd, platen te vervaardigen, die uitsluitend uit onbrandbare, anorganische stoffen bestaan, zooals asbest of mineraalwol met allerlei lijm- en kleefmiddelen. Een geschikt kleefmiddel hiervoor is magnesium oxydchloride.

Vuurvast is ook het z.g. asbesthout, dat volgens recept van prof. Norton wordt vervaardigd; het bestaat uit asbestvezels en magnesiumoxyde of gecalcineerde magnesia, en een mengsel van kiezelzuur en aluinzuur calcium.

Verder kan als een vuurvast vervangingsmateriaal voor hout genoemd worden de z.g. Cohnfeld-stof, die aldus is samengesteld. Fijngemaakt afval van hout, stroo, hooi, bladeren, run e. d. worden elk apart of naar believen doorceengemengd, vervolgens met een zwakke chloorzinkoplossing vermengd, waarna men de massa laat drogen. Daarop wordt deze met een basische chloormagnesiumoplossing behandeld, in vormen geperst en 10—12 uur onder druk gehouden, waarbij zij door eigen verwarming hard wordt. Na eenige dagen droging worden de stukken weder gedurende 10 à 12 uren in een chloorzinkoplossing gelegd en daarna opnieuw gedroogd. Hiermee is een materiaal verkregen dat zich evenals hard hout laat bewerken, vuurvast is, en ondoordringbaar voor water, zwakke zuren of loog. Daar het ook ongevoelig is voor weersinvloeden, is het bijzonder geschikt als bouwmateriaal en voor decoratieve doeleinden.

(Centraalblad.)

LUCHTVAARTVERKEER IN DE TOEKOMST.

Daartoe uitgenoodigd door de Kon. Ver. voor Luchtvaart (vakafdeeling voor aviatiek) heeft onze landgenoot de heer John. Rozendaal, ingenieur te Berlijn, onlangs in de zaal van Pulchri Studio te 's-Gravenhage, een lezing gehouden over: Het luchtvaartverkeer in de toekomst.

De lezing werd bijgewoond door de Koningin-Moeder, Prins Hendrik, den minister van oorlog en een talrijk publiek, dat ze met groote belangstelling volgde.

Nadat de heer Kapteyn, voorzitter van de vakafdeeling voor aviatiek van de Kon. Nederl. Vereeniging voor Luchtvaart, de aanwezigen had welkom geheeten, ving de heer Rozendaal (die naar men zich mogelijk herinnert in 1908—'09 technisch assistent was van Wilbur Wright en de eerste passagier was die met den Amerikaan in diens toestel opsteeg) zijn lezing aan met een — hier en daar wel wat pathetische — inleiding, in welke de ontwikkeling van de ideeën en van de techniek, kortom, de ontwikkelingsgeschiedenis van het menschdom werd geschetst om dan eindelijk te komen tot het werkelijke uitgangspunt voor zijn lezing: de eerste proeven tot ontsluiting van het luchtruim.

Waar in de zooeven geschetste ontwikkelingsgeschiedenis der techniek steeds evolutie en vervolmaking kan worden geconstateerd achtte spreker het buitengesloten, temeer gezien reeds den tegenwoordigen stand van het vliegwezen, dat de vliegvaarttechniek een uitzondering zou vormen, weshalve hij dan ook met overtuiging van een toekomst gewaagde, welke in vele opzichten geheel en al door het vliegtuig zal worden beheerscht.

Ten einde de weergaloos snelle ontwikkeling van het vliegwezen te doen uitkomen, verwijlde spreker even bij de beginperiode van het door motorische kracht gedreven vliegtuig.

Den 8sten Augustus 1908 was het, dat Wilbur Wright voor het eerst boven Europeeschen bodem vloog. Reeds in 1903 was het hem in Amerika gelukt zich los van den grond voort te brengen, maar hoedanig hij zijn geheim had weten te bewaren en welke meeningen in dien tijd heerschten,

blijkt wel uit het feit, dat in 1907 een vertegenwoordiger van Barnum en Bailey aan Wright inlichtingen verzocht aangaande de afmetingen van zijn vliegtoestel aangezien men voornemens was hem te engageeren om in de circustent rond te vliegen.

Met reusachtige sprongen is de luchtvaart vooruit gegaan. In 1907 bereikte Henri Farman een snelheid van 53 K.M. per uur, thans wordt met een snelheid van 230 K.M. per uur gevlogen.

25 Juli a.s. zal het 9 jaar geleden zijn, dat er een enthusiasme over de wereld ging wijl Blériot het Kanaal was overgestoken. Thans is er een permanente dienst van het hartje van Engeland uit naar het hart van Frankrijk, welke door honderden vliegtuigen wordt onderhouden.

21 Sept. 1908 vestigde Wright een wereldrecord door 1 uur 31 min. in de lucht te blijven en in dien tijd 66 K.M. af te leggen. Wat beteekent dit tegenover het wereld-duurrecord van Ingold, die in 1914 vloog van het ochtendgloren tot den laten avond.

Het hoogte-record bracht Wright in 1908 op 110 Meter. 1 Oct. 1910 vestigde Henri Wijnmalen het op 2780 M. in een vliegtijd van 1 uur 45 min. — 26½ M. per minuut. Thans zijn er machines die in een kwartier tijds op een hoogte van 7000 M. zijn, wat een stijgsnelheid geeft van 435 M. per minuut.

Welke houding nu, vroeg spreker, heeft het Nederlandsche volk, tegenover deze snelle ontwikkeling aangenomen. Een zeer betreurenswaardige, zegt spreker, wat juist in deze donkere dagen blijkt. In dit verband herinnerde spreker aan den 27sten Juli 1909, toen op aanstichting van een pittig, ver-zend industreel, graaf de Lambert te Leur een vliegdemonstratie gaf. Hoe stond de pers en hoe stond ons volk tegenover dit groote, dit historische gebeuren dat voor het eerst boven Nederlandschen bodem werd gevlogen. Betweter en Jan Salie sloten een geestelijk huwelijk. Zeer in den breede wijdt spreker, wien het een pijnlijke ergernis was, dat geringschatting en spot de plaats van een trillend enthusiasme innamen, hier over uit.

Eenmaal scheen ook in ons volk de vonk te zullen gloeien, n.l. toen Wijnmalen als deelnemer aan de Europeeschen Rondvlucht te Soesterberg aankwam.

Maar daarna?

Daarna heeft ons volk, heeft onze industrie, hebben onze fabrikanten en onze leiders tegenover het tot oplossing komende vliegvraagstuk gestaan alsof het hun niet aanging. Alsof zij er nooit iets mee van noode zouden hebben. Ware zulks wel het geval, nu dan kon er immers op het buitenland worden geteerd.

Hier gekomen, liet spreker een serie lichtbeelden zien welke het ontwikkelingsstadium van de vliegmachine deed uitkomen. Het waren alle oorlogskieken, immers van het begin van den oorlog is alle particuliere luchtvaart verboden, maar eenmaal, aldus spreker, komen deze machines voor zegenrijken arbeid vrij.

Na opnamen uit de oudheid (1908—09) welke de primitieve constructie lieten zien, zagen we prachtige opnamen van het allermodernste vliegtuig, van de razend snelle kleine jagers tot het reusachtige Engelsche bombardeervoestel, de driedekker Handley-Page, toe.

Met de lichtbeelden zweefden we over bergen, zeeën en woestijnen. Van de eeuwige sneeuw op de Alpen, vlogen we tot hoog boven Jerusalem, van de woestijn en de pyramiden bij het Suez-kanaal, naar Dover.

En welke weersomstandigheden het moderne vliegtuig kan verdragen, toonde een foto van een toestel in felle sneeuwjacht gefotografeerd van een ander vliegtuig uit.

Bij elk toestel gaf de heer Rozendaal uitvoerige toelichtingen nopens constructie, snelheid en draagvermogen.

Na behandeling der lichtbeelden, ging spreker over tot het bespreken van de marine-vliegvaart. Aangaande de gezichtswijde deelde hij mede, dat de vlieger van 5 M. hoogte reeds een horizon van 5 zeemijlen heeft, bij 50 M. hoogte wordt dit 15 zeemijlen, bij 500 M. 44 zeemijl en bij 1000 M. hoogte 61 zeemijl of ± 100 K.M.

Vervolgens kwam spreker tot den dienst van het vliegtuig na den oorlog. Spreker gewaagde er van, dat de wetten ter regeling van de internationale luchtverbindingen reeds gereed liggen. Het geld voor luchtvaartverbindingen is reeds gevonden. Het materiaal is er en komt direct bij den vrede vrij. Voor spreker, die wat de middelrijken betreft, dienaangaande is ingelicht, staat vast, dat binnen enkele weken na den oorlog, internationale luchtvaartverbindingen zullen zijn ingesteld. De politieke consellatie zal mogelijk in den beginne de richting dezer verbindingen bepalen. Doch spoedig, zeer spoedig, zullen alle landen mee moeten. Het welbegrepen eigen belang eischt zulks. Nemen we de capaciteit der huidige vliegmachine (over enkele jaren gaat het nog aanmerkelijk sneller) dan zouden onderstaande luchtpostverbindingen vorderen:

Amsterdam—Berlijn 635 K.M. met 200 K.M. per uur = 3 uur 15 min.
Amsterdam—Berlijn met 150 K.M. per uur = 4 uur 15 min.
Amsterdam—Parijs 430 K.M. met 200 K.M. per uur = 2 uur 15 min.
Amsterdam—Parijs met 150 K.M. per uur = 2 uur 55 min.
Berlijn—Liverpool 1100 K.M. met 200 K.M. per uur = 5 uur 30 min.
Berlijn—Liverpool met 150 K.M. per uur = 7 uur 25 min.
Hamburg—Liverpool 850 K.M. met 200 K.M. per uur = 4 uur 15 min.
Hamburg—Liverpool met 150 K.M. per uur = 5 uur 40 min.
Antwerpen—Liverpool 600 K.M. met 200 K.M. per uur = 3 uur.
Antwerpen—Liverpool met 150 K.M. per uur = 4 uur.

Na 1½ uur met een snelheid van 200 K.M. te hebben gevlogen, zou benzine kunnen worden ingenomen, doch deze maatregel zou slechts tijdelijk noodig blijken.

Wat dit betreft, brengt spreker de vlucht van den Italiaanschen officier Lauresti in herinnering, welke aviateur in 1917, in gezelschap van een mecanicien, zonder tusschenlanding, van Turijn naar Londen vloog in 7 uur 12 min. wat een gemiddelde snelheid geeft van 146 K.M. per uur.

Reeds nu is zeer goed uitvoerbaar de vlucht Berlijn—New-York, een afstand van 6150 K.M., welke met een snelheid van 150 K.M. per uur in 41 vlieguren, en met een snelheid van 200 K.M. in ± 31 vlieguren zou zijn af te leggen.

Enorme handelsbelangen zijn bij zulke luchtvaartverbindingen gemoeid. Het zijn geen droombeelden meer. Heel de berekening is uitgegaan van hetgeen reeds in de practijk bewezen is. En elk jaar, elk half jaar, neemt het prestatievermogen, neemt de capaciteit toe.

Al zeer gauw na den oorlog zullen wij, Nederlanders voor de mogelijkheid staan van een postverbinding, een luchtpostverbinding Amsterdam—Batavia, met een kleine afwijking ter vermijding van het Himalaya-gebergte, een afstand van 13.500 K.M. Evenmin natuurlijk als eenige der vorenbedoelde verbindingen, is deze vlucht voor één man en één toestel gedacht. Zoo'n afstand wordt verdeeld in étappen, waarbij elke étappe door een ander vliegtuig met nieuwe bemanning wordt afgelegd. De route zal moeten loopen als volgt: Amsterdam—Berlijn—Odessa—Bakoe—Teheran—Karatsji—Delhi—Calcutta—Rangoon en over het schiereiland van Malakka naar Batavia.

Alweer aan de hand van de vlucht van Lauresti (dus van iets wat reeds in 1917 vlot en wel heeft plaats gehad) zou dit geheele traject vorderen: 93½ uur zuiveren vliegtijd. Met dertien maal overladen van de post inbegrepen ± 96 uur. En dan zullen nog slechts machines zijn aangewend, die een gemiddelde snelheid van 150 K.M. per uur bereiken.

Dit alles, zeide spreker, is zeer aanstaande werkelijkheid. Een werkelijkheid, waarmede wij nu reeds rekening moeten houden. Evenals onze buren, moeten wij ons nu reeds voorbereiden. Wij moeten niet wachten op den vrede, want dan komen we te laat. Met den vrede moeten we in voorbereiding, technisch en financieel klaar zijn. Laat ons niet praten: hoe komen we aan zulke beste vliegtuigen. Met den vrede is er materiaal, prachtig materiaal te over, voor ieder land. We moeten en behoeven niet op het buitenland te wachten. Wij moeten mét het buitenland gereed zijn. Nu reeds dient een studie-commissie te worden ingesteld. Ten slotte verwijst spreker naar Amerika, waar reeds 37 luchtpostlijnen zijn en naar de onlangs geopende verbinding Kopenhagen—Christiania.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

Personalia.

— Tot directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is, naar ons wordt gemeld, benoemd de heer Otto van Tusschenbroek, te Amsterdam, en tot directeur van de aan het Museum verbonden school voor bouwkunde, versierende kunsten en kunstambachten, de heer H. C. Verkruysen, te Haarlem.

Voorts zijn benoemd tot hoofdleeraren aan voornoemde school de heeren heeren C. J. Blauw en P. Vorkink, architecten, te Amsterdam.

— Tot directeur van openbare werken te Breda is benoemd de heer J. F. A. Elich.

— Te Maastricht is benoemd, tot directeur van het bouw- en woningtoezicht, de heer W. J. S. Sandhövel, architect te Hilversum.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in Decoratief Schilderen akte Mb., practische ervaring en bekend met kunstnijverheidstechniek. Salaris f1800.—, klimmend tot f 3000.—, Lesuren 21 per week, benevens eventueel extra-uren avondcursus. Stukken en teekeningen vóór 10 Juni a.s. aan den Directeur. (1)

— Leeraar in Smeden en Plaatwerken aan de Ambachtsschool te Schiedam. Akte Mf. gewenscht. Salaris f 1000.— tot f 1600.— en duurtebijslag. Pensioenstorting 4 pCt. Stukken, afschriften en teekeningen vóór 18 Juni a.s. aan den Directeur St. Liduinastraat 15. (1)

Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderwijs te Amsterdam

AANMELDING VAN NIEUWE LEERLINGEN
voor den Cursus 1918-1919
kan geschieden bij de Administratie:
Rijks-Academie van Beeldende Kunsten
Stadhouderskade 86 - Amsterdam,
alwaar een prospectus en alle inlichtingen zijn te bekomen.

De Vereeniging stelt zich ten doel: het verstrekken van Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderwijs, noodig voor de uitoefening van het beroep van den Architect (Art. 2 der Statuten.)
De Cursus is een vierjaarlijksche avondcursus.
Tot het eerste studiejaar kunnen worden toegelaten zij, die in praktijk werkzaam zijnde, bewijzen kunnen overleggen van hunne vaardigheid in het bouwkundig teekenen, kennis der bouwkundige samenstellingen en van de bouwmaterialen en beschikken over voldoende algemeene ontwikkeling: buitendien Hospitanten.

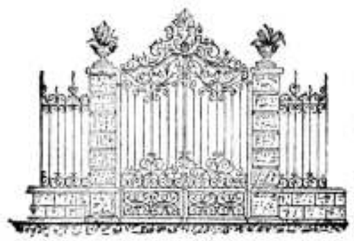
Namens het Dagelijksch Bestuur der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderwijs.
JAN DE MEIJER, Voorzitter.
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Secretaris.

OVERIJSELSCHE STEENFABRIEKEN · DEVENTER
FLINKE VOORRADEN IN HARDE METSELSTEENEN UIT VLAM- EN RINGOVENS - (KLOEK WAALFORMAAT)
VRAAGT PRIJS EN MONSTERS

— Bouwkundig Inspecteur bij een Assurantiemaatschappij standplaats Groningen, voor enige dagen per week. Honorarium, enz. nader te bepalen. Brieven lett. K. Z. B. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (1)
— Bouwkundig Teekenaar, zelfstandig, bekend met perspectief. Brieven Nos. 34829, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)
— Leeraar voor Smeden en Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Oosburg. Diploma hoefsmid gewenscht. Jaarwedde f 900.—, klimmend tot f 1050.—. Stukken vóór 10 Juni a.s. aan den Directeur. (1)
— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij de Rotterdamsche Dierentuin tegen 1 Augustus of eerder, zelfstandig kunnende werken, practisch ervaren en ongeveer 30 jaar oud. Sollicitaties vóór 10 Juni a.s. bij den Directeur der Dierentuin. (1)

ABONNEERT U
OP DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz.
Telefoon No. 14

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1869.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR 90% ONZER CURSISTEN SLAGEN IN ALLE EXAMENS
P B N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG, WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS ENZ.
ALLE EXAMENS M.O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 15 JUNI 1918 No. 24

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Wanneer gij deze ontvangt zult ge wel denken: Wel, wel, laat Piet eindelijk ook weer iets van zich hooren en als ge dat doet hebt ge gelijk, want nu ik het nakijk bemerk ik zelf, dat het 9 Februari was, toen ik het laatst schreef.

Gebrek aan stof was het geenszins, dat is hier met droog weer altijd genoeg en emoties of sensaties, of hoe je die dingen noemen wilt, daarvan denkt ge misschien, dat wij hier geen last hebben, dat zou bij onderzoek ter plaatse meevallen. Laatst heeft zich nog een boerenzoon aan de Windauer grenen balk in de schuur van zijn vader opgehangen, omdat hij als landstormer in dienst moest, hetgeen niet met zijn dienstweigeraarsbeginselen strookte en een oud moedertje is krankzinnig geworden, omdat de Russische papieren niet meer betalen en in de Hoofdvaart gesprongen, maar met veel moeite er nog levend uitgehaald. Zulke gebeurtenissen wekken emoties, niet waar, wanneer je er toevallig tusschenin woont, maar toch ligt daarin de oorzaak niet van mijn langdurig zwijgen.

Het was in de tweede helft van Maart, toen ik er juist over dacht weer eens naar den Haag te schrijven en wel over het Woningcongres, waar ik toevallig een dag even geweest ben en daar krijg ik dien brief van Jan van Lekkerkerk Jr., waarin dat jonge mensch zulk een hartverscheurend tafereel ophangt van den geestestoestand van zijn vader, dat ik er na lezing bepaald naar van geworden was, zoo naar, dat de lust tot schrijven mij verging en ik alleen aan Jan Jr. verzocht mij te melden, of de toestand zoo erg was, dat mijn overkomst gewenscht geacht moest worden.

Ik kreeg gelukkig een nogal geruststellend antwoord. Na dat geval met die peen, zoo schreef de zoon, was vader, oogenschijnlijk althans, veel kalmer geworden, maar de dokter vond het toch noodig een verblijf van eenige maanden in een sanatorium voor te schrijven en dat voorschrift heeft hij opgevolgd en zoo zit hij nu al een paar maanden ergens in Gelderland. De patiënten worden daar behandeld volgens een nieuwe methode van professor Irrlicht uit Hohenschwalbach „Gewitterkur" geheeten, wat het best te vertalen is met „Donderbuikuur".

Ik had er vroeger nooit van gehoord, maar de methode schijnt te berusten op waarnemingen, die de heilzame werking van een donderbui bewijzen bij soldaten op marsch. De patiënten moeten allen in linnen zomerpakken gekleed gaan en krijgen elken morgen zoo gekleed en wel een douche, zoodat zij tot op het hemd doornat zijn. Daarna moeten zij dadelijk een marsch van een paar uren in veld en bosch maken, totdat het goed aan 't lijf gedroogd is; teluiskomende worden zij dan eerst gemasseerd en moeten daarna drie uren slapen in een lighal op het noorden. De methode moet ongemeen gunstig werken op de zenuwen en ook veel bijdragen tot versterking van de hartspier. Voor zoover ik weet heeft Jan van Lekkerkerk nooit last van hartzwakte gehad; de kuur kan echter voor hem wellicht preventief nuttig zijn.

Voor toepassing in de zeebadplaatsen heeft dezelfde professor een gewijzigde methode uitgevonden, die hij „U-bootopferkur" noemt; men zou in 't Hollandsch eenvoudig kunnen zeggen „schipbreukelingenkuur". Daarbij nemen de patiënten eerst, geheel gekleed, een bad in zee en moeten

daarna een paar uren in een boot rondroeien tot zij droog zijn.

De wetenschap gaat toch ver tegenwoordig en bij al het kwaad, dat de oorlog ons berokkent, hebben wij hem toch weer, naast den professor, deze heilzame nieuwe methoden te danken tot genezing van de lijdende menschheid.

Ik schrijf U dit alles, zooals ik het van Jan Jr. vernam, voor de curiositeit; de hoofdzaak is echter, dat de kuur er onze oude vriend spoedig weer bovenop zal helpen. Voorloopig mag hij zich nog niet met woord of geschrift inlaten met al wat kunst is.

Teekenen en schilderen mag hij wel en hij doet dat dan ook voornamelijk karikaturen, waar hij altijd nogal slag van gehad heeft. Jan Jr. stuurde mij een van zijn krabbels, een rake charge van den dokter van het Sanatorium, maar de jongen begrijpt niet, dat het een charge is, dat bleek mij duidelijk uit het hoogdravend epistel, dat hij er mij bij schreef.

Hij draafde daarin door in hetzelfde tempo als onlangs in zijn brief van Maart, dien gij in de Opmerker geplaatst hebt, maar als dat dichterlijke jonge mensch zoo voortgaat, zie ik hem ook spoedig naar een sanatorium verhuizen. Ik wed, dat de dokter hem al observeert met de gedachte: 't zal niet lang duren manne je of ik heb jou ook als klant in mijn inrichting, misschien wel als vaste klant.

Dertig jaren geleden verklaarde de directeur van een krankzinnigengesticht mij al eens: je begrijpt niet waar al die gekken vandaan komen. En nu met den oorlog is het natuurlijk nog veel erger, want die brengt de helderste koppen van de wijs. Dat heb ik op het Woningcongres bemerkt, al was ik er ook maar enkele uren. Ik trof er juist het debat over het praeadvies-van der Waerden, het veelbestreden Normalisatie-voorstel. Gij zult U herinneren, dat ik het in mijn vorigen brief over stelsels had en dat herinnerde ik mij ineens, toen ik hier de uitvinder of uitdenker van het normalisatie-stelsel, tegenover een macht van bestrijders zag staan, die er maar niets van wilden weten, de eene hierom de andere weer daarom, sommigen eenvoudig omdat ze zelf niet wisten waarom. Maar gij hebt menschenkennis genoeg, om te weten, dat de laatstbedoelde gewoonlijk je felste tegenstanders zijn; zoo scheen het mij ook hier. En ik geloof niet, dat de bijval van de zijde der heeren De Bazel en Berlage de zaak gered heeft, want later heb ik nog herhaaldelijk collega's ontmoet, die allen, zonder dat ik het hun vroeg, tegenstanders bleken. Het spijt mij voor Van der Waerden, dat ik het zeggen moet, maar hij zou verstandiger hebben gedaan zich met de heele congrespoppenkast niet in te laten. Nu liet men hem in zijn hemd staan en met den kous op den kop vertrekt hij naar Indië, waar hij naar ik vernam een mooie betrekking heeft gekregen.

Ik spreek met weinig eerbied van de bijeenkomst, denkt gij wellicht, maar ik heb nu eenmaal weinig eerbied voor vergaderingen en congressen, zelfs voor de Tweede Kamer en het Vredescongres. Het zijn mijns inziens instellingen, die op hoogst onvoldoende wijze beantwoorden aan het doel, waarmede zij, naar het heet, gehouden worden en dat is nogal verklaarbaar.

Ernstige en soms langdurige arbeid van enkelen is, geloof ik, het eenige middel, om in deze rare en verwarde wereld, op welk gebied ook, een doel te bereiken; maar in plaats van naar dit middel te grijpen, gaat men van heinde en ver een bende bij elkaar trommelen en benoemt eenige inleiders, die voor uitgangspunten voor de conversatie moeten zorgen. Conversatie zeg ik, want den naam van debat verdient het niet; het is ook geen gedachtenwisseling, doch alleen woordenwisseling.

Voor inleiders zoekt men natuurlijk geen domme menschen uit, maar menschen, waarvan men bovendien veronderstellen kan, dat zij op de hoogte zijn van de zaken, waarover hun praeadvies gevraagd wordt, maar men schrijft hun meestal te enge perken voor, waartusschen zij zich hebben te bewegen, dit kan gewoonlijk niet anders. De vraagstukken, voor welker oplossing gewoonlijk congressen worden belegd, behooren meestal tot de moeilijkste en omvangrijkste die zich in het maatschappelijk leven voordoen. Maar enfin, als je een beetje handig bent, dan kunt ge toch in een paar weken wel een praeadviesje over zulk een vraagstuk, of over een onderdeel daarvan, in elkaar zetten, dat zich vlot laat lezen en geschikt is, om de menschen aan 't praten te krijgen. Je kunt er natuurlijk geen al te gekke beweringen inzetten, maar al te tam en bezadigd moet je je onderwerp ook niet beschouwen. Een gewaagde stelling, op het paradoxale af, hier en daar gelanceerd, kan volstrekt geen kwaad, er behoort wat overdrijving, wat vuurwerk en ten slotte een goede klap op de vuurpijl bij, zoo je de tongen der verzamelde menigte los wilt maken.

Dr. van der Waerden is daarin wel geslaagd, vrij wat beter dan de andere inleiders, die meerendeels bejegend werden met een stemming van: Nu ja, we gelooven het wel.

Toen ik er kwam, tijdens de woordenwisseling over de normalisatie, ging het er bepaald warm toe, maar ik ben er op het punt, waarom het ging, even wijs vandaan gekomen, als ik er heengegaan was.

Ik had het praeadvies gelezen en met allen eerbied voor den samensteller, die werkelijk een knappe vent met een helder verstand is, had ik al de opmerking gemaakt, dat in het denkbeeld van normalisatie wel wat goeds kon zitten, maar dat op verre na niet genoeg de consequenties waren overwogen, die zich bij toepassing van het stelsel in de practijk onvermijdelijk zullen voordoen.

Het is vreemd, dat geen van de sprekers daar eigenlijk op gewezen heeft, als motief van zijn tegenstand tegen het voorstel. De bezwaren, die de meesten inbrachten, sproten blijkbaar voort uit gevoelsoverwegingen, slechts zwak omlijnd en met weinig talent verjokt.

In het praeadvies zat ten minste nog een denkbeeld, dat, al mocht het dan geen ingang vinden, toch de overweging wel waard was; een denkbeeld moet al heel slecht zijn, als het verdient behandeld te worden, zooals hier het geval was. Ik heb mij daaraan zelfs een beetje geërgerd, maar later gedacht: mensch erger je niet aan iets zoo gewoons, als het te grabbelen gooien van een denkbeeld voor een congres. Dr. van der Waerden had kunnen weten, dat hij dit deed; hij heeft zijn echec grootendeels aan zichzelf te wijten en als hij op zijn lange reis naar Indië tusschen de zeemijnen en duikbooten nog eens daarover piekert, zal hij het zelf wel inzien, dat zijn laatste optreden in 't vaderland niet tot zijn glorie heeft bijgedragen.

Een ding kan hem troosten, namelijk, dat niemand minder dan Dr. Berlage zich over het, door de wereld verstooten, kind heeft ontfermd. Of deze veel genoegen beleven zal van de zorgen, aan het in het leven houden en verder opvoeden besteed, is een andere vraag, die ik nu maar zal laten rusten.

Uit hetgeen ik erover gelezen heb, heb ik den indruk gekregen, dat Dr. Berlage's optreden meer gericht is tegen de gevoels- en gemoedsbezwaren, die op het congres door een slecht voorbereid auditorium zijn ingebracht, dan tegen de practische bezwaren, die ik zoo straks aanroerde. Met het overwinnen der gevoelsbezwaren komt men, dunkt mij, nog maar een klein eindje verder. In den grond geloof ik, dat de practische bezwaren, zonder dat men zich daarvan eigenlijk goed bewust was, de oorzaak geweest zijn van het kelderen van het normalisatievoorstel.

Ik moet er nog eens goed over denken en kom er, als het U niet verveelt, nog wel eens op terug. Urgent vind ik de zaak nog niet, hoe diep wij ook in den woningnood

mogen zitten, want een dadelijke oplossing daarvan, door de normalisatie is toch vrijwel ondenkbaar.

Als steeds

t. t.

PIET VAN DIEVER.

9 Juni 1918.

Een oud Klokkenspel te koop!

In de Leeuwarder Courant lazen wij dezer dagen de volgende advertentie:

KLOKKEN.

Burgemeester en Wethouders van Sneek zullen op Zaterdag 22 Juni 1918, 's namiddags 1 uur, in het openbaar bij inschrijving verkoopen in massa of afzonderlijk:

25 bronzen Klokken en 1 bronzen Speeltrommel,

behoord hebbende tot het carillon van den Sint Martinitoren.

De gezegelde inschrijvingsbiljetten, ingevuld overeenkomstig het ter Secretarie dier gemeente verkrijgbare model, moeten aldaar worden ingeleverd uiterlijk op den dag der verkooping vóór des middags 12 uur.

De klokken zijn opgesteld in het voorportaal der Ned. Herv. Kerk te Sneek en vanaf 17 Juni a.s., elken dag van 12 uur 's middags—3 uur 's namiddags, te bezichtigen.

Nadere inlichtingen worden verstrekt door den stadsuurwerkmaker E. Nieuwenhuis.

Bij onderzoek, voor zoover wij daartoe in staat waren, bleek ons, dat wij hier wel niet te doen hebben met een carillon van de Gebr. Hemony, maar toch waarschijnlijk met een zeer goed en, op één klok na, geheel compleet klokkenspel van omstreeks 1770, dus bijna 150 jaren oud.

Het heeft, zooals de advertentie ook vermeldt, gehangen in den St. Martinitoren, niet in den ouden toren die weleer bij de kerk stond en die in 1682, wegens bouwvalligheid van 't bovenwerk, werd afgebroken, maar in het koepeltorentje, dat op het dak van de kerk staat.

Omtrent dit laatste torentje en het klokkenspel vindt men in den „Tegenwoordigen Staat van Friesland", 1788, het volgende:

„Midden op de Kerk was voor deezen een koepeltoren gebouwd, en daarin geplaatst een Slagklok met eenige kleinere klokjes, die in 't jaar 1710 werden vergooten tot een Speelwerk van 14 klokjes, gedreeven door een houten ton met ijzer beslagen; dan dewijl dit werk, op den duur, niet goed kon blijven en 't zelve in 1770 genoegzaam bedorven was, besloot men in dat jaar, het oude klokspel geheel weg te doen, en daar voor een grooter van beter en duurzaamer hoedanigheden aan te leggen. Dan dewijl het gemelde torentje daar toe te klein, en daarenboven reeds meer of min bouwvallig was, oordeelde men, dat ook te moeten afbreeken, en daar voor op dezelfde plaats, een nieuw en breeder torentje, koepels wijze, te maaken, gelijk in den jaare 1771 geschiedde. Dit klokspel heeft zes en twintig slagklokken, die te samen 2540 ponden weegen, en in den nieuwen koepel, met koper gedekt, geplaatst zijn. De koperen trom is zwaar 690 ponden en heeft 4680 gaten, tot verandering der pennetjes voor allerlei psalmen en gezangen; daarenboven is er een handklavier bij gemaakt, om dus den Klokkenist daar op allerhande deuntjes te kunnen doen speelen."

En van dit oude klokkenspel wil de gemeente Sneek, die toch al niet rijk meer is aan overblijfselen uit vroeger eeuwen, maar toch nog trotsch is op haar Waterpoort, zich thans ontdoen, waarschijnlijk omdat de marktprijs van het brons een hoogte bereikt heeft, als niemand heugt.

Zijn hier, zouden wij willen vragen, geen termen aanwezig voor de Monumentencommissie, of voor den Klokken- en Orgelraad, of voor beide colleges te zamen, om de Regeering te nopen, het verloren gaan van dit oude klokkenspel door tijdig ingrijpen te voorkomen?

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Op 4 Juni j.l. heeft de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, vakvereeniging van Nederlandsche architecten, haar algemeene vergadering gehouden in het gebouw der M. B. V. A. te Amsterdam.

Aan het jaarverslag over 1917 is het volgende ontleend:

Hoewel bij de malaise in het bouwbedrijf voor de architecten de tijden verre van gunstig zijn, blijkt de nog jonge vakvereeniging in groei en bloei toe te nemen. De weinige werkzaamheid op practisch gebied van velen schijnt ten goede te komen aan de overdenking en de bestudeering van vele vraagstukken, welke na den oorlog, wanneer zich een groote bedrijvigheid in de bouwvakken ontwikkelen zal, op den voorgrond zullen treden. Deze vraagstukken maken punten uit van het uitgebreide werkprogramma der M. B. V. A. Over vier punten brachten de daarvoor benoemde commissies in 1917 rapport uit n.l. over den bouw van volkswoningen door bekwame architecten, het nader bestudeeren der bouwkundige advies-bureaux in verband met de schoonheidscommissies, de bevordering van het systeem van prijsvragen en de bevordering der instelling van schoonheidscommissies ten platte lande.

De vergadering herbenoemde de aftredende bestuursleden de heeren J. B. van Loghem, A. Broese van Groenou en G. Versteeg, terwijl de heer Broese van Groenou bij acclamatie tot voorzitter werd herkozen. De vergadering benoemde tot algemeen secretaris-redacteur den heer J. P. Mieras, thans als zoodanig tijdelijk werkzaam.

De rekening en verantwoording van het bestuur over het boekjaar 1917 werd goedgekeurd alsmede een bestuursvoorstel om een 4 pct. leening aan te gaan van f 3500 tot delging van het nadeelig saldo op 31 December 1917. Een bestuursvoorstel voor den hoofdelijken omslag voor het jaar 1918 werd z. h. s. aangenomen. De vergadering benoemde tot afgevaardigde der M. B. V. A. in de hoofdcommissie voor de normalisatie van teekenwerk den heer J. W. Hanrath.

Inzake de bouwmaterialenvoorziening kon de voorzitter mededeelen dat pogingen worden aangewend om ook voor den perceelen bouw de noodige materialen te kunnen verkrijgen. De vergadering nam kennis van de oprichting van de vereeniging Hendrik de Keyser, aan wier streven de M. B. V. A. steun zal verleenen. De vergadering droeg aan het bestuur op door een adres aan de regeering de aandacht te vestigen op de onvoldoende salarieering van de rijksbouwmeesters en hun staf, zooals die in het rapport van de Staatscommissie Stork is voorgesteld. Na afloop van de vergadering brachten vele leden een bezoek aan de bekende complexen arbeiderswoningen aan het Spaarndammerplantsoen, welke met uitvoerige toelichting van den architect, den heer M. de Klerk, met groote belangstelling werden bezichtigd. In de avondvergadering sprak Prof. Dr. A. E. Brinckmann, hoogleeraar bij de Universiteit te Karlsruhe, over het woningvraagstuk en den woningnood.

De woning-nood, aldus leidde de spreker zijn onderwerp in, is zoo oud als de steden zelf. Reeds Rome kende in den tijd der Romeinsche keizers een ernstigen woningnood en de daarmee verbonden woningspeculatie in haren onhoudbaarsten vorm. Bijzondere omstandigheden, als de verplaatsing van het Pauselijk hof naar Avignon, waren oorzaak, dat in de 13e eeuw de huren tot zulk een hoogte werden opgedreven, dat zij, berekend naar een gemiddeld burger-inkomen en in vergelijking met de waarde van het geld, reusachtig schijnen. De stijgende macht van het kapitaal, het vormen van trusts, die een speculatie in de toekomst mogelijk maken, hebben nu de mogelijkheid van stedenuitbreiding met zulke prikkeldraadhindernissen omgeven, dat het wegruimen van deze hindernis, de strijd van het socialisme tegen de individueele speculatie, een bepaalde studie is geworden. Spr. toonde met voorbeelden aan welke pogingen men voornamelijk in Duitschland en Engeland gedaan heeft om dit probleem op te lossen.

Den hedendaagschen toestand moeten wij van sociaal en economisch standpunt beschouwen. Een vergelijking tusschen inkomen en huurprijs toont aan, dat de huurprijs van een familie-inkomen procentsgewijze des te hooger wordt, naarmate dit inkomen kleiner is. Hij bereikt in de Duitsche groote steden bij inkomens tot 1500 mark, volgens nauwkeurige berekeningen, de enorme hoogte van 45 pct., zinkt bij inkomens van 50.000 Mark tot op 5 pct. Als norm moet gelden, dat de huurprijs 20 pct. van het inkomen niet overtreft. De lagere standen lijden derhalve het meest en helaas hebben in de laatste jaren de toestanden voor de lagere standen zich verslechterd, voor de meergegoeden zijn ze eerder verbeterd.

Wie den moed heeft gehad in de achterbuurten van Londen en New-York, in het quartier des Halles te Parijs, in sommige stadsgedeelten van Berlijn, Amsterdam en Hamburg nauwkeurige woon-studies te maken, zal de beste voorbereiding hebben gevonden om aan de oplossing van het woning-vraagstuk te arbeiden.

Spr. toonde een aantal oude stad-afbeeldingen, die de aesthetische ontwikkeling van het bouwblok aan de straatzijde voorstellen. In de oude middeleeuwsche stad achtte men daarop nog niet zoozeer, het handel drijven in de steden was nog te sterk vermengd met de landbouwbedrijven, zoodat de afzonderlijke woongebouwen ordeloos naast elkaar stonden. Later echter vond de eenvormige levenswijze en de gelijkmatig geschoolde huisnijverheid ook in de kleine steden, wier bewoners bijna allen uit landbouwers bestonden, een normaal huizentype, waarop de harmonie der oude stadsgezichten berust. Voorbeelden daarvan vindt men in het in 1599 gestichte stadje Freudenstadt in het Schwarzwald, in Hamburg en in verschillende andere plaatsen der 18e eeuw in Duitschland, Frankrijk, Engeland en Zweden. Vooral Amsterdam met zijn prachtige oude koopmanshuizen levert een prachtig bewijs voor de aesthetische uitwerking van overeenstemmende huizen-typen. Op deze overeenstemming in het type der huisvormen en hare tegenstelling met monumentale bouwwerken, berust de uitwerking der groote architectonische composities in de 18e eeuw.

Is deze overeenstemmende huis- en gevelontwikkeling een juiste uitdrukking voor de levensvormen van bepaalde sociale lagen eener stad, die juist door hunne gelijke economische behoeften en door eenzelfde financieele draagkracht zich kwartiergewijze samensluiten, zoo heeft nog een andere oorzaak de nieuwere stadbouwkunst er toe gebracht hare belangstelling naar deze overeenstemmende vormingen te wenden. Dat zijn de economische voordeelen van het bouwen naar eenzelfde type. Bestel ik voor een huis acht gelijksoortige vensters en zes binnen-deuren, dan zal een venster afzonderlijk en een deur afzonderlijk duurder worden, dan wanneer ik voor tien zelfde huizen 60 vensters en 60 deuren bestel. Te goedkooper zal het worden, wanneer ik voor een complex van 200 arbeiderswoningen 1200 deuren en 1200 vensters kan bestellen. Dit slechts als voorbeeld, het goedkooper worden komt eveneens voor bij andere deelen van het huis en bij het materiaal, waarbij nog komt, dat de bouwlieden eenzelfde type vlugger kunnen opzetten.

Sociale, economische en aesthetische gezichtspunten begunstigen derhalve het typen-bouwwerk, dat op zijn beurt eveneens weer een schrede tot de oplossing van het woningvraagstuk nader brengt. Voorbeelden uit Berlijn en Essen verduidelijken de verschillende wegen naar dit doel.

Een reorganisatie van het woningwezen is ondanks alle deze voortschrijdingen in bijzonderheden zonder particulier initiatief of algemeene eischen niet mogelijk.

Met de beschouwing van den aanleg van straten en pleinen komen wij tot het aanleggen van grootere kwartieren, stadsgedeelten en ten slotte nieuwe nederzettingen. In een schematische voorstelling toonde spr. aan, hoe een oude aanleg, met tegelijk breede en slechte straten, veranderd kan worden, doordat men de straten, die slechts als woonstraten benut worden, in hare breedte bekrimpt, de blokvorm gunstiger vervormt en zoo betere woningtoestanden en zelfs een betere benutting van het grondstuk verkrijgt. Als practisch voorbeeld kan gelden een aanleg van de London County Council. Raymond Unwin, de bouwmeester van de Engelsche tuindorpen Letchworth en Hampstead, heeft verschillende bebouwingsschema's voor grootere groepen van bouwblokken opgesteld die onder gelijke gezichtspunten ontworpen zijn. Voorbeelden ook geven Frankfurt a/M., Essen, Berlijn-Schöneberg.

Het streven naar een bouworde, die de compactheid en de hoogte der bebouwing differentieeren, kon spr. slechts vluchtig behandelen. In Duitschland wordt dit samengevat onder den naam Zonen- oder Staffel-Bauordnungen.

Na het vraagstuk van het woningwezen en de middelen om dit op te lossen in het kort getreekend te hebben, kwam spr. tot den nieuwen aanleg. Op een zomerreis in 1911 heeft hij in Normandië een kleine badplaats Jullouville, in de buurt van Granville bezocht, waar een Parijsch architect op eigen initiatief een aanleg had gemaakt, waarmede goedkoope woningtoestanden werden geschapen. De gedachte van zulke nieuwe nederzettingen heeft een grooten stoot gekregen door het in 1889 verschenen boek van Ebenezer Howard „Garden cities of tomorrow"-tuindorpen in zicht. In Engeland ontstonden achter elkaar Port Sunlight als fabrieksdorp, Letchworth, Hampstead, in Duitschland in aansluiting aan het bedrijf der Deutschen Werkstätten het tuindorp Hellerau bij Dresden. Talrijke andere tuindorpen, arbeidersdorpen, neerzettingen voor oorlogsgewonden, zijn thans in opkomst. De organisatie werkt over geheel Duitschland en geeft een eigen tijdschrift uit.

Het beslissende bij een nieuwen aanleg van een tuindorp is niet alleen het in toepassing brengen van alle verbeteringen betreffende het woonwezen, maar een bijzondere regeling in den huurprijs en het benutten van den bouwgrond. De bouwgrond blijft het eigendom van de tuindorp-maatschappij en wordt daarmede aan particuliere speculatie onttrokken. Nadruk wordt gelegd op het bouwen van eenzelfde huizentype. Met groote belangstelling heeft in Duitschland de grootindustrie aan deze beweging deelgenomen. Toen te Mülhausen de fabrikant Jean Dolfuss in 1853 een bouwonderneming stichtte, die technisch volmaakte arbeiderswoningen zou bouwen, was zijn bedoeling zonder twijfel de arbeiders daardoor aan zijn fabriek te binden. En het verdient van het standpunt der arbeidersverzorging de scherpste critiek, dat de arbeider door afbetaling op een eigen huis zijn zelfstandigheid tot op de afbetaling der volle schuld tegenover zijn werkgevers verliest, en hij bij het opgeven van zijn arbeidsvermogen de gemaakte afbetaling inboet. In werkelijkheid moet derhalve de arbeider de kosten voor de hem toegedachte banden dragen. Lujo Brentano heeft daarover in zijn lezenswaardig boek „Elsässer Erinnerungen" uitvoerig gesproken. De toestanden hebben zich langzamerhand verbeterd, de arbeiders genieten de voordeelen zonder slaven te worden. In alle industriestreken in Duitschland zijn in de laatste jaren, zelfs nog gedurende den oorlog zulke nederzettingen ontstaan. De talrijkste en grootste vindt men bij de fabrieken en mijnen van Friedrich Krupp. Als typisch voorbeeld, leerrijk in alle opzichten, is de kolenmijnenkolonie Emscher-Lippe. In 1910 uit niets ontstaan, telt zij thans duizenden bewoners. Voor den opbouw zijn slechts twee huizentypen gebruikt. De huur van een huisje met stal en tuin bedraagt ongeveer 20 tot 25 Mark maandelijks. Midden in Essen, dat in minder dan honderd jaren van 3000 tot 500.000 inwoners is uitgebreid, verheft zich het Altenhof, waarin oude werklieden van de fabrieken van Krupp een kostelooze en zorgenvrije verpleging tot aan hun dood vinden.

Deze lichtzijde der Duitsche groot-industrie moet men niet over het hoofd zien, ja, eene verbetering van het arbeiders-woningvraagstuk schijnt slechts mogelijk, wanneer de vele millioenen van het groot-kapitaal er zich mede bemoeien, met het bewustzijn, dat het menschenmateriaal het kostbaarste goed is, waarover een land beschikt.

Bij de bespreking van de arbeiderswijk van het door hem ontworpen bouwplan voor de stad Cöthen in Anhalt, vat de spreker de verschillende eischen van een gezond woningwezen samen. Hij sluit met er op te wijzen, dat al deze vragen eene internationale beteekenis hebben.

Holland heeft reeds bij de verzorging der krijgsgevangenen gezond, welk begrip het van de lijdende menschheid heeft. Het ware een heerlijke taak en een verheven doel, wanneer Nederland, en in het bijzonder de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst de internationale verbetering van het woningwezen op zich zou nemen en wellicht reeds thans de voorbereidingen van een groot woning-congres na den oorlog wilde treffen, dat de strijdende naties op het heerlijkste gebied, namelijk dat der sociale verpleging, weder zou te samen brengen.

Ingezonden Stukken.

BOND HEEMSCHUT.

Onder bescherming van H. M. de Koningin.
Secretariaat: Heerengracht 247, Telefoon 3952.

Amsterdam, 5 Juni 1918.

Wat in Uw laatste nummer omtrent de op den 27sten Mei 1918 gehouden Algemeene Vergadering van Heemschut werd medegedeeld, is niet in alle opzichten juist. De Voorzitter zeide, dat door het Genootschap Architectura et Amicitia het verzoek was gedaan, om het vraagstuk der verbetering van het verkeer bij de Gevangenpoort te 's-Gravenhage in de Bouwkunst-commissie te doen behandelen. Ingevolge dit verzoek was de Commissie den 20sten Maart 1918 bijeengeroepen tot een vergadering, waarin de heer Jan Wils, architect te 's-Gravenhage, het vraagstuk zou inleiden. Daar echter niemand van de vertegenwoordigers der vier bouwkunst-lichamen, die in de Commissie zitting hebben, was opgekomen, moest de heer Wils onverrichterzake weder vertrekken.

De 1e Secretaris van Heemschut,
A. W. WEISSMAN.

Leestafel.

WENDINGEN No. 5. De bouw van de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs, door ing. J. de Bie Leuveling Tjeenk, met afbeeldingen.
Bouwkunst en Maatschappij II, door J. M. van der Meij.
De muurschilderingen van Frank Brangwijn, door R. N. Roland Holst.
Dr. Berlage's Kantoorgebouw te Londen, door A. J. Kropholler, met afbeeldingen.
De eenheid in de komende kunst, door ing. J. B. van Loghem.
Ivar Arosenius, door Otto van Tussenbroek, met afbeeldingen.
Af- en Toe-wendingen, door J. F. Staal.
Affiche van het Concertgebouw-Sextet door Jan Huijtens.
Tentoonstelling van den »Werkbond« in 1914 te Keulen. Zaal voor oude kunst van J. L. M. Lauweriks (afbeeldingen).
Tentoonstelling voor Christelijke Kunst te Düsseldorf. Expositieruimte van J. L. M. Lauweriks (afbeeldingen).
Technisch Gedeelte. Bijdragen voor »Wendingen«. — Ersatz-goten. — Metselspecies en Muurkanker (slot). — Nederlandsche Kalksteen. — Houteonstructie, voorheen en thans. — Mededeelingen van het Genootschap.

DE BOUWWERELD No. 23. Goethe. Kunst en handwerk (1789).
Koptische bouwkunst, door Dr. R. Miedema (vervolg) met afbeeldingen.
Sneldichten door Candidus, Yperen.
Spreuken en citaten.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.

DE INGENIEUR No. 23. De fabricage van den straatklinker, door Adr. van de Koppel, met afbeeldingen.
Besparing van smeermiddelen, door C. J. Hedig.
Vergadering van de afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 1 Juni 1918 te Rotterdam.
Ingezonden Stukken. Een blik in de verre toekomst betreffende het vraagstuk van de drooglegging der Zuiderzee, door ir. W. H. Kloppenburg. — Dijkverzakkingen bij stormvloeden, door T. Huitema.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 23. Uit »Onze Oosten. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Verslag van de gewone Bondsbestuursvergadering. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 23. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Voorloopige aankondiging Algemeene Ledenvergadering, te houden op 9 en zoo noodig op 10 Juli 1918, te Amsterdam.
Nog eens: de steenprijzen en de woningnood.
Baksteenen verkrijgbaar
Aansprakelijkheid van den werkgever bij de toepassing van veiligheidsmaatregelen.
Verplichte arbitrage.

BOUWSTOFFEN. Maandblad onder redactie van Prof. J. M. van der Kloes, bevat in No. 6:
Onder den hamer lasschen van plaat. — Creosoteeren. — Verf op ijzer. — Snelbindend schelpkalktrasmeel. — Licht beton. — Baksteenindustrie. — Boekbespreking. — Geelbakken en gedeeltelijk geelbakken. — Houten klemhaak. — Aangevraagde octrooien. — Gedachtenwisseling.

Varia.

SCHOOL VOOR BOUWKUNDE, VERSIERENDE KUNSTEN EN KUNSTAMBACHTEN TE HAARLEM.

In verband met de benoeming van een nieuwen directeur aan de Haarlemsche School wordt het volgende gemeld:

Voor de School breekt een nieuwe periode aan, staande in het teeken van het verband der onderscheidene kunsten, met de architectuur als toonaangevend moment. In eene voordracht in 1917 in het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam gehouden, is door de heeren Blaauw, Vor-

kink en Verkruysen de door hen aan de Haarlemsche School, voor zoover die school zich met haren bestaanden toestand daartoe eigende, gedurende een aantal jaren toegepaste methode van kunstonderwijs uiteengezet. Thans zal deze werkwijze volledig doorgevoerd worden, ook ten opzichte van het kunstambacht in den ruimsten zin des woords. Voor de bouwkundige opleiding wil dat zeggen, dat de leerling reeds in de eerste studiejaren van het bouwgeheel uitgaande, een door hem zelf in overleg met den betrokken leeraar gekozen en met zijn standpunt van ontwikkeling overeenkomend onderwerp technisch en aesthetisch volledig doordenkt, in alle details uitwerkt en dus vermeden wordt de thans nog nagenoeg overal gevolgde weg, bouwkundige onderdeelen zonder eenig verband te laten teekenen, om aan het einde der studie al die onsamenhangende deelen tot een bouwgeheel te vereenigen. Op de Haarlemsche School volgt de leerling den weg, dien de praktijk aangeeft; van den aanvang af bouwt hij werkelijk in den geest, gaat van het eenvoudig geheel uit, om aan het einde der studie tot het meer ingewikkelde geheel te komen. Tot de technische doordenking is het daadwerkelijk timmeren, dat reeds in de eerste leerjaren beoefend wordt, een hulpmiddel. Deze arbeid heeft niet ten doel, timmerlieden op te leiden, maar een inzicht in de mogelijkheden van het materiaal te geven. Tot het ontwikkelen van het aesthetisch moment draagt de decoratieve studie bij.

In de eerste studiejaren wordt de leerling door decoratieve opleiding, n.l. ruimtelijk door boetseeren en vlak door het natuurteekenen en ontwerpen van vlakornament, tot het begrip van vormgeving gebracht. Deze studies hebben voor de bouwkundigen ten doel hun scheppend vermogen, hunne phantasie te ontwikkelen en hun een inzicht te geven in dezen voor hen zoo belangrijken tak van kunst. Ook zullen zij, die talenten in die richting mochten openbaren, dien weg niet voor zich afgesloten zien, maar veeleer in het hoofdelijk opgevat onderwijs tot hun recht kunnen komen.

Voor de kunstambachten, in het bijzonder de artistieke metaalbewerking, waarvoor de school ruime werkplaatsen bezit, zal de leerling evenzoo van den aanvang af moeten leeren uit de mogelijkheden van het materiaal de schoonheid en dus zijn vormgeving te zoeken. Juist in de kunstambachten, waar een schoone verwerking van het materiaal nog nadrukkelijker uitkomt dan in de overige kunsten, zullen de vormen, die de natuurlijke geaardheid van het materiaal weerstreven, voor het zuivere kunstgevoel stuitend zijn; zooals men alleen etsend het etskarakter kan teweeg brengen en slechts door te snijden in het hout tot het houtsnedekarakter kan komen, zoo moet ook de metaalbewerker zijn vormkarakteristiek vinden in het materiaal zelf. Het verband met de architectuur en meubelkunst opent voor den metaalbewerker een groot arbeidsveld; men denke slechts aan al wat in het interieur aan objecten van schoonen metaalarbeid noodig is, aan op meubelen aangebracht metaalwerk, scharnieren, slotplaten, versierende deelen enz., maar ook het in de eerste studiejaren ontwikkelde decoratieve begrip zal het mogelijk maken, de voortbrengselen van het kunstambacht tot groote nobelheid van vormgeving en versiering op te voeren.

Ook voor de aanstaande bouwkundigen, meubelmakers en decorateurs kan het van groot belang zijn, dat zij tijdens hunne studie in de gelegenheid zijn, kennis te nemen van de voor hen zoo belangrijke techniek van het kunstambacht. Zij, die meer bepaaldelijk tot decorateur opgeleid worden, zullen door natuurstudie en door ontwikkeling hunner fantasie, zoowel boetseerend als door in de schildertechnieken uitgevoerde vlakke beelding, tot compositiebegrip gevoerd worden, om in de laatste studiejaren het verkregen inzicht in het interieur te leeren verwerken. Hiertoe zullen zij, wanneer het begrip van het ornament als zoodanig is verkregen, in de decoratief-bouwkundige klasse het inzicht moeten verwerven van het decoreeren van een ruimte als geheel, dat wil zeggen, niet als som van wanden en zoldering, maar als eenheid van die factoren. In alle deze studies is het boetseeren eene zeer belangrijke aangelegenheid. Van het boetseeren, evenzeer als van het timmeren, het schetsen, het natuurteekenen enz. geldt, dat zij door de leerlingen der bouwkundige en decoratieve afdeelingen en in de opleiding voor een kunstambacht, slechts beoefend worden als hulpvak; bij het teekenen nog in het bijzonder om de ruimtelijke vormgeving met hare werking in het natuurlijke licht te leeren verstaan.

Beeldhouwers, timmerlieden of teekenaars als zoodanig worden in dit verband niet gevormd. De school geeft echter als onderdeel der decoratieve afdeeling ook opleiding tot decoratief beeldhouwen, daarin is het boetseeren niet meer op dezelfde wijze hulpmiddel als in de andere studies, het heeft daar een overwegende plaats. Ook zal er steeds voor hospiteerende leerlingen, voor zoover de plaats zulks toelaat, gelegenheid bestaan, in bijzondere vakken meer vrijelijk te studeeren. Ook brengt de school gelegenheid voor leerlingen van inrichtingen voor lager en middelbaar onderwijs, om de Woensdag- en Zaterdagmiddagcursussen onder vakkundige leiding te volgen, teneinde zich in algemeen aesthetischen zin te ontwikkelen door teekenen, beoefening van bepaalde technieken, eenvoudige kunstbeschouwingen, het bezoeken van musea enz. Als meer zelfstandige vakken, die echter voorzoover de behoefte daaraan zich doet gevoelen, ook door de bouwkundige en andere leerlingen tijdelijk kunnen beoefend worden, om hunne aesthetische mogelijkheden te verruimen, zijn te noemen; het etsen, lithographeeren, houtsnijden, batikken, enz.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Alkmaar.

Er bestaan sinds lang plannen tot restauratie van de Groote Kerk te Alkmaar. Reeds vroeger was daartoe een opdracht gegeven aan den architect Frowein, inmiddels overleden. Thans is een plan en begrooting daarvoor opgemaakt door den architect Te Riele te Deventer. De kosten zouden volgens dezen deskundige in normale tijden bedragen f 250.000. Hoewel het rijk van het benoodigde bedrag 50 pCt. subsidie zou verleenen, dreigen de plannen op de hooge kosten af te stuiten. Thans is een belangrijk bedrag daarvoor disponibel gekomen. De groote schilderij in de kerk (lang ongeveer 5 meter), bestaande uit zeven kleinere, voorstellende de zeven werken van barmhartigheid, is nu voor f 50.000 aan het rijk afgestaan om te worden geplaatst in het rijksmuseum te Amsterdam, onder uitdrukkelijk beding, dat deze som moet worden gebruikt voor de restauratie.

Het is wel jammer, dat een der merkwaardigste en schoonste sieraden der kerk alweder naar het Rijksmuseum zal verhuizen. Wij meenden juist op den beteren weg te zijn, die er toe leidt, dat dergelijke kunstwerken zooveel mogelijk blijven op de plaats, waar zij behooren en dat hetgeen vroeger van zijn oorspronkelijke plaats geraakt is, zooveel mogelijk daarheen teruggebracht wordt.

Herstelling van den toren der Nieuwe Kerk te 's Gravenhage.

Bij besluit van 26 Juli 1916 heeft de gemeenteraad f 1700 beschikbaar gesteld voor het verrichten van verschillende herstellingen aan den toren der Nieuwe Kerk. Tijdens de uitvoering is gebleken, dat die werkzaamheden veel omvangrijker moesten zijn dan aanvankelijk was gedacht. Een en ander is oorzaak, dat de onderhoudskosten over de jaren 1916 en 1917 hebben bedragen f 9186.07. De gemeente moet derhalve nog een bedrag van f 7286.07 betalen.

In hoever de brand, die verleden jaar in den toren heeft plaats gehad, tot deze belangrijke overschrijding heeft bijgedragen, vonden wij niet vermeld.

Waarschijnlijk voor een aanzienlijk gedeelte, want anders zou een zoo grove misrekening vrijwel onverklaarbaar zijn.

Dokkum.

Van een in de Korte Oosterstraat staande woning, die voorheen de boekerij moet geweest zijn van een groot heerenhuis in de Kleine Breedstraat en bekend was om haar wandbetimmering, stijl Lodewijk XV, zijn thans beschilderde behangsels blootgelegd. Ontdaan van een vijf à zesdubbele laag gewoon behangselpapier, ziet het doek er nog tamelijk goed uit, zoodat de drie verschillende stukken, zij het geen historische dan toch zeker antieke waarde hebben. De traaie betimmering met haar zinnebeeldige grauwtjes boven de deur heeft dat zeker ook.

De Hofvijverkwestie.

De Hooge Raad heeft dezer dagen arrest gewezen in het geding over den Hofvijver, door den Staat tegen de gemeente 's Gravenhage aanhangig gemaakt.

Het Haagsche gerechtshof had, anders dan de Haagsche rechtbank, de eigendomsvordering van den Staat afgewezen.

De Hooge Raad verwierp heden het door den Staat tegen 's hofs beslissing ingestelde cassatieberoep.

De Hooge Raad overwoog, dat in cassatie als bindend moest worden beschouwd 's hofs opvatting, dat de Hofvijver behoorde tot de travaux publics, die bij de arrêté van den Franschen gouverneur in beheer en onderhoud aan de gemeente 's Gravenhage waren overgedragen.

Waar nu beheer en onderhoud overgingen aan de gemeente 's Gravenhage en de gemeente dus trad in de publiekrechterlijke verhouding, die vroeger tusschen Staat en Hofvijver bestond, moet worden aangenomen, dat de gemeente ook den privaatrechterlijken eigendom verkreeg. Zij wordt dus eigenares.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJKVORM.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het gerustatellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderwijs te Amsterdam

AANMELDING VAN NIEUWE LEERLINGEN
voor den Cursus 1918-1919
Kan geschieden bij de Administratie:
Rijks-Academie van Beeldende Kunsten
Stadhouderskade 86 - Amsterdam,
alwaar een prospectus en alle inlichtingen zijn te bekomen.

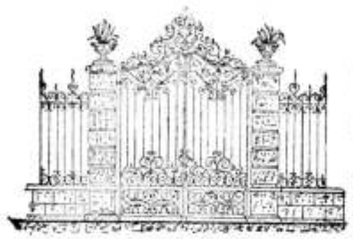
De Vereeniging stelt zich ten doel: het verstrekken van Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderwijs, noodig voor de uitoefening van het beroep van den Architect (Art. 2 der Statuten.)
De Cursus is een vierjaarlijksche avondcursus.
Tot het eerste studiejaar kunnen worden toegelaten zij, die in praktijk werkzaam zijnde, bewijzen kunnen overleggen van hunne vaardigheid in het bouwkundig teekenen, kennis der bouwkundige samenstellingen en van de bouwmaterialen en beschikken over voldoende algemeene ontwikkeling: buitendien Hospitanten.

Namens het Dagelijksch Bestuur der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderwijs.
JAN DE MEIJER, Voorzitter.
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Secretaris.

Vacante Betrekkingen.
— Bouwkundig Opzichter Teekenaar. Brieven lett. G Bureau v. h. Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, Den Haag. (1)
— Teekenaar, op een groot technisch bureau. Volledige brieven lett. G. M. H. Nijgh & Van Diemen's Adv.-Bur., Rotterdam. (1)
— Teekenaar, bij de Rijksopsporing van Delfstoffen, bureau Heerlen. Volledige brieven aan genoemd bureau. (1)
Tijdelijk Leeraar, in timmeren en vakteekenen, aan de Ambachtsschool te Middelharnis (wegens ziekte van den tegenwoordigen). Salaris f 75 — per maand. Zich aan te melden bij den Directeur, 's morgens van 9—12 en 's middags van 1—3.30. (1)
— Inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Delft. Jaarwedde f 2100.—, klimmend tot f 2500.—. Practische ervaring vereischt. Stukken aan den Burgemeester vóór 22 Juni a.s. (1)
— Bouwkundig Opzichter, voor direct, leeftijd circa 30 jaar. Volledige brieven No. 37034, bureau der Nieuwe Kott. Courant. (1)

Adverteert in dit blad

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz. Telefoon No. 14

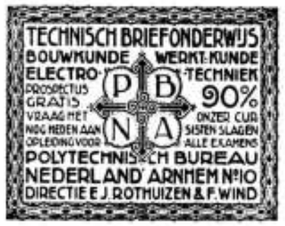
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c.i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 22 JUNI 1918. No. 25

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brief van Jan van Lekkerkerk aan Piet van Diever.

Waarde Piet!

Bij 'n smeerkaarsje schrijf 'k dezen aan jou, Piet!
Met 'n roestige kroontjespen....
Maar m'n schrijflust verlaat me zoo gauw niet
Zoolang ik nog ben die ik ben!
In d' Opmerker, medio-dezer
Daar las ik je laatsten brief,
En je weet als ik lees.... ben ik lézer,
Want „verstaan" wat ik lees is me lief!
En nu meen 'k uit je brief te bespeuren,
Dat je mij in een gekkenhuis waant,
Want je „maalt" in de schriklijkste kleuren
„Hoe m'n beterschap weg wordt gebaand....
„Hoe 'n „Irrlicht" (een dwaallicht godbetert),
„Een „donderbuikuur" aan me pleegt."
En verder wordt 't fijn uitgefeterd
„Hoe na m'n gezondheid je weegt!"
Zie-je, Piet, dat zijn dingen, dat voel-je
Die men zoo aan 't Publiek niet verluidt....
Maar jij.... als 'n ouwe gargouille
Flapt er al wat je in hebt, zóó uit!
't Is tot zekere hoogte te loven,
Dat je zegt, dat je schrijft, wat je denkt....
Maar je twijfel aan m'n bovenste „boven",
Die, Piet! heeft me razend gekrenkt!
Dat heeft me 'm'n jongen gebakken,
Met z'n brief aan jouw vrind-redacteur,....
Maar, ochgod, Piet! je liet je verlakken
Want die jongen is 'n eerste acteur!
Dat zoontje, dat kan fantaizeeren,
Al wat z'n verbeelding maar wil....
En, Piet, dat ik was aan 't sculpteeren,
Geloof me, dat was maar een gril!....
„Ik sneed uit 'n Hoornsche peen, Piet,
„Niet a'ers dan uit tijdverdrijf,
„Wat die kunstlievende schoone uit Heenvliet,
„Dan zoo véél vond te hebben om 't lijf!....
Maar ik, Piet, ik wist er de grap van:
„Ik hield me maar hyper-modern,"
En m'n jongen,.... of dat ik 'm snap, man,
Zocht, daár waar-i niet zat, de kern!
Zóó kwam dan 't praatje in omloop:
„Dat 'k bijna met molentjes liep."
Maar dat jij, Piet, ook tusschen dien drom sloop,
Dat, kerel".... vind 'k sterlotiep!
Hiermeê toch is heerlijk bewezen,
Dat de flauwste, de nuchterste mop,
Door Publiek in de bladen gelezen,
De geestdrift doet stijgen ten top!
Dat 'k „naam" had, dat wist ik al lang wel,
Maar.... dat er een brief van m'n zoon
Zoo'n fameus-óvergroote belangstel,,
„ling uitlokte..... Dat vind ik schoon!!

Wees gerust, Piet, ik ben nog „secúúr" hier!
(Nu wijs 'k met m'n vinger naar m'n hoofd.)
Maar m'n zóón en dat „oud-vaatje zúúr hier,"
Die hebben de kool je gestoofd!!!

Piet,
als steeds je toeg.
JAN VAN LEKKERKERK.

Lekkerkerk, Juni 1918.

Normalisatie.

Het vraagstuk der normalisatie is, nu deze op het Woningcongres door Dr. van der Waerden als middel ter bevordering van den woningnood is aanbevolen, in onze bouwkundige kringen actueel geworden.

Wel heeft de inleider er op het congres niet veel succes mede ingeoogst, maar wij hebben reeds vroeger onze meening gezegd wat betreft de oorzaken van deze negatieve uitkomst en doen uitkomen, dat zij niet in het normalisatiestelsel zelf te zoeken waren, doch elders. Wij hebben er toen tevens op gewezen, dat normalisatie geen zaak was, die men maar zoo een, twee, drie kan invoeren en om dit nog beter te doen uitkomen, komt het ons niet ondienstig voor, eens te wijzen op hetgeen in de laatste jaren in zake normalisatie gedaan is op ander gebied, namelijk op dat van de ingenieurstechniek en de „ingenieursindustrie. Een algemeen inzicht daarin geeft het onlangs in „de Ingenieur" verschenen jaarverslag van de Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland, dat wij hieronder laten volgen.

Het wil ons voorkomen, dat daaruit voor een normalisatie van de bouwtechniek en bouwindustrie wel wat te leeren valt, een meening, die bij den aandachtigen lezer zeker weinig bestrijding zal vinden.

Van commentaar op het verslag onthouden wij ons voor heden. Wellicht komen wij er echter nog wel nader op terug.

1ste Jaarverslag 1917 van de Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland.

De Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland, ingesteld door de Maatschappij van Nijverheid en het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, acht het niet alleen haar plicht, maar ook een bijzonder voorrecht, dit haar eerste jaarverslag uit te brengen aan hen die, vooral in de afgeloopen maanden, zulke doorslaande bewijzen hebben gegeven het streven der Hoofdcommissie op prijs te stellen.

Wel werden in de 140ste jaarlijksche algemeene vergadering der Maatschappij van Nijverheid, op 28, 29 en 30 Juni 1917 te Deventer gehouden, door den voorzitter der Hoofdcommissie eenige mededeelingen gedaan over de werkzaamheden in het belang der normalisatie verricht, maar deze mededeelingen, afgedrukt in het Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid van Augustus 1917, kunnen slechts beschouwd worden als een inleiding tot hetgeen sedert dien werd tot stand gebracht.

Ten einde tot een juist begrip te komen van hetgeen de Hoofdcommissie als haar taak heeft opgevat, achten wij het niet ondienstig een kort overzicht te geven van haar ontstaan en haar ontwikkeling.

Hoewel reeds in verschillende bedrijven en vooral in die der Metaalindustrie, het begrip normalisatie was doorgedrongen en verschillende fabrieken tot normalisatie van onderdeelen van constructie waren overgegaan, werd toch meer de algemeene aandacht op dit onderwerp gevestigd door een artikel in het Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid van October 1915, van de hand van ir. E. A. du Croo getiteld „Normalisatie", en door een daarop in hetzelfde Tijdschrift van November 1915 verschenen artikel van ir. D. H. Stigter onder het hoofd „Gematigde Normalisatie". In beide artikelen werd een dringend beroep gedaan op het Hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid om het zoo belangrijke vraagstuk in studie te nemen.

Het Hoofdbestuur bleef dan ook niet in gebreke aan dit beroep gehoor te geven, en door den toenmaligen voorzitter der Maatschappij van Nijverheid, ir. J. van Hasselt, werd reeds in de spoedig daarop volgende vergadering van het Hoofdbestuur de vraag gesteld of het op den weg der Maatschappij kon liggen den stoot tot deze beweging te geven.

Hoewel de gestelde vraag algemeen bevestigend werd beantwoord, begreep men terecht dat, ter bereiking van het beoogde doel, in de eerste plaats moest worden ingeroepen de medewerking van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, en het is zeker aan de warme belangstelling van den Raad van Bestuur van dit Instituut te danken, dat tot de instelling van een normalisatie-commissie kon worden overgegaan. Behalve uit den ondervoorzitter van den bovengenoemden Raad van Bestuur, H. J. E. Wenckebach, en ir. B. M. Gratama, beiden leden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, bestond deze commissie uit ir. J. van Hasselt als voorzitter en J. F. Hulswit, beiden leden van het Hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid, ir. E. A. du Croo en ir. D. H. Stigter, terwijl de algemeene secretaris der Maatschappij van Nijverheid, G. S. de Clercq, het secretariaat op zich nam. Na ampele bespreking werd besloten een oproep tot de Nijverheid te richten om opgave te doen van voorwerpen waarvoor zij normalisatie wenschelijk en mogelijk achtte, en naar aanleiding van de daarop ontvangen antwoorden vermeende de Hoofdcommissie, dat in de eerste plaats behoefte bestond aan het normaliseeren van klinknagels en schroefbouten. Dit gaf aanleiding tot de instelling van een Commissie A, die in opdracht had na te gaan of aan de wenschen van de Nijverheid kon worden voldaan en zoo ja, daaromtrent voorstellen aan de Hoofdcommissie te doen.

Intusschen bleef de medewerking van de Maatschappij van Nijverheid en van het Kon. Instituut van Ingenieurs niet beperkt tot dezen steun, maar ter bestrijding van de eerste kosten werd door elk der beide instellingen een bedrag van f 500 toegestaan, welke later gevolgd werd door een bijdrage van f 500, door de inmiddels opgerichte vereeniging van Metaalindustrieelen verleend. Ook van de zijde der Regeering werd de gewenschte medewerking verkregen door het aanwijzen tot leden van de Commissie A van ir. J. 't Hooft namens het Dep. van Marine, ir. J. E. Inckel namens het Dep. van Koloniën en ir. J. Schroeder van der Kolk namens het Dep. van Waterstaat, terwijl de Commissie verder bestond uit ir. B. M. Gratama, als voorzitter, ir. D. H. Stigter, als secretaris, en als leden werden toegevoegd ir. R. Borger, ir. G. H. Brandt, ir. E. A. du Croo, ir. H. Goedkoop, Ant. G. van Thiel Hzn., M. Triebels, ir. Joh. H. H. Verloop en Joseph van der Weijden, zoodat zoowel de fabrikanten als de groote afnemers in de Commissie waren vertegenwoordigd.

Hoewel reeds den 6den Juli 1917 het voorstel dezer Commissie A voor normale klinknagels gereed kwam, waren verschillende omstandigheden oorzaak dat daaraan eerst den 11den October de goedkeuring der Hoofdcommissie kon worden gehecht.

Een der hoofdoorzaken van vertraging in het werk der Hoofdcommissie, was wel de dood van den algemeen geachten voorzitter ir. J. van Hasselt, die met zoo groote toewijding en overtuiging gehoor had gegeven aan den geuiten wensch het vraagstuk der normalisatie in studie te doen nemen. Voor een ander deel was de vertraging te wijten aan de omstandigheid dat men hier voor een geheel nieuw veld van arbeid stond en dat, zelfs na de vaststelling van het door de Commissie A aangeboden voorstel, nog rekening moest worden gehouden met verschillende opmerkingen en bezwaren. Dank zij de medewerking van de firma J. H. de Bussy te Amsterdam, werd over de wijze van uitgave overeenstemming bereikt en gelukte het eindelijk in het begin van 1918 de eerste aflevering van de Standaardvormen voor de Nederlandsche Nijverheid aan de openbaarheid prijs te geven. In hoeverre daarmede nuttige arbeid is verricht, zal in de practijk moeten blijken. Door de samenstelling der commissie, welke voor dezen arbeid verantwoordelijk is, werd getracht zooveel mogelijk met aller belangen rekening te houden, maar het kan en zal gelukkig ook niet uitblijven, dat die arbeid aan kritiek wordt onderworpen die op den verderen arbeid der Commissies niet alleen van invloed zal zijn, maar ook tot vruchtbare herziening van hetgeen reeds is verricht, zal kunnen leiden. Indien slechts bij die kritiek niet uit het oog worde verloren, dat zij steeds opbouwend dient te zijn, en dat het hier slechts een eerste stap betreft op een weg bezaaid met ontzaglijke moeilijkheden en hindernissen, maar die leidt tot een schoon doel dat alleen bereikbaar is wanneer allen die over ervaring, kennis en wetenschap beschikken, daartoe naar hun beste vermogen eendrachtig bijdragen. Dan kan het niet uitblijven of het werk der reeds ingestelde en nog in te stellen commissies zal van groot algemeen belang voor Nederland en zijn industrie blijken te zijn.

Ons verslag, hoewel tot het einde van 1917 loopende, zou dan ook niet volledig zijn wanneer wij niet vermeldden hoe zich de werkzaamheden der Hoofdcommissie in het begin van het loopende jaar hebben ontwikkeld. Niet alleen werden ir. E. C. W. van Dijk, voorzitter van de studie-commissie voor beveiliging van het verkeer op de spoorwegen, prof. ir. I. Franco, voorzitter van de studie-commissie voor het rollend materieel der spoorwegen en prof. L. A. van Royen, voorzitter van het Munitiebureau, bereid gevonden in de Hoofdcommissie zitting te nemen, maar ook door het instellen van verschillende studie-commissies wordt getracht, binnen den kortst mogelijken tijd, verdere proeven van normalisatie in het licht te doen verschijnen.

Deze commissies houden zich bezig met te onderzoeken in hoeverre het mogelijk is vereenvoudiging te brengen in het gebruik van walsprofielen en eenheid van benamingen van constructie-onderdeelen te bevorderen, terwijl, op initiatief van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instituut van Ingenieurs, een commissie in het leven is geroepen om standaard-voorschriften voor de uitvoering van teekeningen samen te stellen. Dank zij de medewerking van leden der Hoofdcommissie zal echter niet gewacht behoeven te worden op het gereed komen van den arbeid dier commissies voor het in druk uitgeven van verdere afleveringen der Standaardvormen. Binnenkort zullen het licht zien aflevering 2, „Schroefbouten" van de Commissie A, aflevering 3, „Spoorstaven en Laschplaten voor Nederland en Nederlandsch-Indië", en aflevering 4, „Bovenbouw voor Locaalspoorwegen en Tramwegen", beiden met groote welwillendheid aan de Hoofdcommissie ter publicatie afgestaan door resp. het Bestuur der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut van Ingenieurs en de Nederlandsche Vereeniging voor Locaalspoor- en Tramwegen.

Dit alles kon evenwel de Hoofdcommissie niet bevredigen omtrent den gang der werkzaamheden, en reeds lang was in overweging genomen om op andere wijze den arbeid te bespoedigen. In de eerste plaats werd daarom aanraking gezocht en verkregen met hen die zich reeds met normalisatie bezig hielden of daartoe het voornemen hadden, terwijl in de tweede plaats een oplossing werd gevonden om de voorstellen, die van de verschillende commissies worden verwacht, in definitieve voorstellen aan de Hoofdcommissie te verwerken. Om tot die oplossing te geraken, werd besloten in overleg met enkele der voornaamste fabrikanten hier te lande, uitvoering te geven aan het voornemen een beroep te doen op den geldelijken steun van hen, die in de eerste plaats geacht konden worden belang te stellen in de Normalisatie, waardoor de oprichting van een Centraal Normalisatie-Bureau, onder leiding van een bekwaam directeur, mogelijk zou worden.

Wij achten ons gelukkig te kunnen verklaren, dat dit beroep niet te vergeefs werd gedaan. Op een tot dit doel verzonden circulaire werd in gunstigen zin geantwoord door een aantal machinefabrieken, scheepswerven, gieterijen, electrotechnische en andere industrieën, Nederlandsche en Ned.-Indische spoorweg- en tramweg-maatschappijen, stoomvaartmaatschappijen, mijnbedrijven en banken.

Aangemoedigd door dezen uitslag vond de financieele commissie vrijmoedigheid ook de verschillende Regeeringsdepartementen om financieelen steun te verzoeken, en de welwillendheid waarmede haar verzoeken, o. a. door een der Ministers, in overweging werden genomen, doen haar vertrouwen, dat het voorbeeld der particuliere ondernemingen met zoo ruime opvatting gegeven, door Regeering en Staten-Generaal zal worden gevolgd.

De Hoofdcommissie meent dan ook niet te mogen nalaten haar dank uit te spreken voor het in haar gestelde vertrouwen en heeft in verband met de bijdragen door particulieren toegezegd en, in afwachting van hetgeen door de Regeering zal worden gedaan, niet geaarzeld reeds dadelijk aan haar voornemen gevolg te geven om door de aanstelling van een directeur, tevens secretaris der verschillende normalisatie-commissies, de oprichting van het Centraal Normalisatiebureau mogelijk te maken. In haar vergadering van 17 April 1918 heeft zij haar keuze gevestigd op ir. E. Hijmans, te Voorburg, in wien zij vertrouwt den man gevonden te hebben, die den arbeid der verschillende commissiën op vruchtbare wijze in definitieve voorstellen aan de Hoofdcommissie zal kunnen omzetten. Een der eerste en voornaamste werkzaamheden van het nieuwe Bureau zal zijn het tot eenheid brengen van den normalisatie-arbeid welke reeds door verschillende fabrieken en anderen is verricht. De Hoofdcommissie neemt deze gelegenheid te baat om haar groote waardeering uit te spreken voor de welwillendheid waarmede door vele fabrieken de arbeid, die reeds door hen op dit gebied is tot stand gebracht, belangeloos ter beschikking werd gesteld.

Ten slotte heeft zij de aandacht er op gevestigd dat het, vooral in ons land van groot gewicht is zich waar mogelijk aan te sluiten bij hetgeen op het gebied der normalisatie in het buitenland is en wordt verricht, zonder dat daardoor de oorspronkelijkheid van het Nederlandsch werk en de economische onafhankelijkheid in gevaar worden gebracht. Zij heeft zich daartoe in verbinding gesteld met het „Engineering Standards Committee" in Londen en de „Normenausschuss" in Berlijn ter uitwisseling van gegevens en beraadslagingen, terwijl het voornemen bestaat in gelukkiger tijden, door persoonlijke bezoeken, deze schriftelijke gedachtenwisseling te bevorderen en inmiddels reeds verbinding te zoeken met normalisatie-commissies in andere landen o. w. Amerika en Frankrijk.

Zoo is dan de, uit den aard der zaak, eenigszins aarzelende stap die in den beginne op den langen en moeilijken weg der normalisatie werd gezet, gevolgd door een welbewust voortschrijden, waarbij de Hoofdcommissie door de toegezegde belangrijke bijdragen haar groote verantwoordelijkheid gevoelt. Zij zal echter met vertrouwen op dien weg voortgaan, zoolang zij de voldoening heeft met vrucht werkzaam te kunnen zijn voor het algemeen belang van Nederland. Zij rekent daarbij op den steun van allen, die, evenals zij, de overtuiging hebben dat ook hier te land een vruchtbaar veld voor fabrikant en verbruiker door normalisatie ter bewerking ligt. Zij eindigt dit jaarverslag met het vertrouwen uit te spreken, dat ook hier te lande deze met zooveel vertrouwen aangevangen beweging zal groeien tot een van grooten omvang en van nationaal belang. Ook hier zal blijken dat steeds meerdere onderwerpen om regeling vragen, en een beroep op de hulp der Hoofdcommissie zal nimmer te vergeefs worden gedaan mits de ernstige behoefte aan zulk een regeling op overtuigende wijze blijke.

De Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland.

Haarlem, April 1918.

Vereenigingen.

VOORKOMEN VAN VERDERE STEDENSCHENNIS.

Onder dezen titel is een geïllustreerd vlugschrift verschenen. Het is uitgegaan van het bestuur en toegezonden aan de leden van de jonge vereeniging Hendrick de Keyser tot behoud van architectonisch- en historisch-belangrijke oude gebouwen, erkend bij Kon. besluit van 26 Februari ll. Zij stelt zich voor het verdwijnen van het stedenschoon — om te beginnen in Amsterdam, maar op den duur ook door geheel Nederland — te beperken, door aankoop van de bedreigde panden, waarbij dan het verhuren dier perceelen meestal de onkosten zal kunnen dekken en de koopsom ten deele zal worden gevonden door het sluiten van hypotheek.

De vereeniging heeft twee fondsen gevormd: een beschermfonds en een aankoop- en herstellingsfonds. Het eerste dient als zekerheid voor de obligatieleeningen (men wordt beschermer door een gift van minstens f 2500). Het tweede dient voor afschrijvingen bij mogelijke aankoopen boven de waarde der panden en voor eventueele herstellingen welke uit de opbrengst der huur niet kunnen worden bestreden. Voorts zal de vereeniging obligatiën rentende 5 pct. uitgeven. Het totaal van de door de vereeniging te sluiten hypotheken mag, vermeerderd met de uitgegeven obligatiën, nooit de te taxeeren handelswaarde der vaste eigendommen overtreffen, terwijl de obligatiën steeds bovendien voor 18 pct. door het beschermingsfonds moeten gedekt zijn.

Hendrick de Keyser heeft van den aanvang af de daad bij het woord gevoegd, door den aankoop van huizen te Amsterdam. Daarbij de perceelen Enge Kerksteeg 2 en 4, welke zulk een fraai geheel vormen met de naburige 16e-eeuwsche kapellen van de Oude Kerk; de huizen Nieuwmarkt 20 en 22 met hun fraaie gevels van 1605, die als achtergrond van de Waag voor het stadsgezicht groote waarde hebben. Voorts Heerengracht 59 met een gevel in den trant van Philips Vingboons; Brouwersgracht 48, uit het begin der 18e eeuw; Prinsengracht 2 en 4, op den schilderachtigen hoek van de Brouwersgracht; Nieuwebrugsteeg 13, van ouds een bakkerij en reeds voorkomende op de kaart van Amsterdam door Balthasar Florisz. van Berkenrode in 1625; en eindelijk Rapenburg 13, welke gevel van 1614 op de pui na, goed is bewaard.

Het vlugschrift geeft afbeeldingen van de meeste der aldus „geredde" perceelen en bovendien van andere welker verlies valt te betreuren. Als Hendrick de Keyser wat vroeger was opgericht, zouden ook deze wellicht nog gespaard zijn gebleven.

Het bestuur bestaat uit de heeren: J. Th. Boelen, voorzitter; Dr. Jan Veth, Mr. F. E. Posthumus Meyjes, secretaris, (Keizersgracht 144), C. G. 't Hooft, 2e secretaris, en M. Onnes van Nijenrode, penningmeester (Singel 250).

N. R. Ct.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Op de Algemeene Jaarvergadering van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts-, en Nijverheidskunst werden de aftredende Bestuursleden, de heeren W. Penaat en N. P. de Koo, herkozen.

Het Bestuur der VANK wordt voor 1918 gevormd door: W. Penaat, voorzitter; H. Fels, onder-voorzitter; N. P. de Koo, secretaris; mejuffrouw E. Nierstrasz, penningmeesteresse; Corn. van der Sluys.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG ONTGINNINGSBOERDERIJ.

Voor de prijsvraag over een kleine ontginningsboerderij zijn ingekomen in totaal 89 ontwerpen.

De inzendingen hielden voor elk van de te noemen motto's het achter den naam geplaatste aantal teekeningen in:

Buiten-Boeren, 6 teekeningen; O. B. I, 6; Friesland, 7; Zuid-Holl., 5; 5 in een vierkant (geteekend), 6; Hei, 10; Boer, 4; Chi Lo Sa, 4; „Boerderij" Mei 1918, 9; A I, 7; Betsy, 5; Eenvoud I, 5; Anna, 10; Eenvoud II, 5; Hooge gronden, 7; Eenvoud betracht, 9; Boschrand, 9; Ieder meent zijn uil een valk, 7; Cultuur, 7; 't Platte land, 7; Nieuw Leven, 7; Swastika in dubbel vierkant (geteekend), 7; Dubbele driehoek (geteekend), 5; Kruis (geteekend), 5; Uil (penteekening), 5; Tine, 4; Werklust, 6; Vlinder in driehoek (penteekening), 6; Drie vierkanten in elkaar met kruis (geteekend), 6; Heidebloem, 6; Gelderland, 5; Elk huisje heeft zijn kruisje, 3; Nederlandsch, 6; Morgenrood, 4; Eenvoud III, 5; Buiten, 6; Vierkant met afgeschuinden hoek (geteekend), 5; 32, 8; Rietdak, 7; Eenvoud IV, 5; Heijbleumke, 8; Welvaart, 7; Heide I, 5; 's Lands Zegen, 6; Boerkerij, 6; Vrede I, 6; Ontginning, 7; Motto 1918, 5; Heide II, 9; Groen, 6; Pro-Boer, 10; Saamgeperst, 5; Plaatske, 5; H. E. V., 6; Korenbloem, 5; A II, 6; Kejenrand, 4; Han, 6; Boerengrauw, 5; Vrede II, 7; Rika, 5; A III, 5; II in een cirkel (geteekend), 7; Kultuur, 6; Twee concentrische cirkels (geteekend), 7; Gemengd bedrijf, 4; Nijverheid, 6; Drie snijdende cirkels in een grooten cirkel (geteekend), 10; Ned. Boerderij in kruis (kruis geteekend), 7; Koe en kalf, 7; W. B. V., 10; E. M., 7; Drie verticale streepen van ongelijke lengte (geteekend), 9; R.P.D.P., 4; Op het land, 8; Spa en riek in een cirkel (geteekend), 3; Heem, 8; O. B. II, 6; E. K. S., 5; Van zaaien komt maaien, 5; Mei, 9; Hoop op zegen, 7; Riet, 5; Zeldenrust, 6; Reclaiming, 6; Arbeid Adelt, 6; M. 6; ?, 7; ??, 9.

Van ? en ?? zijn de motto's nog onbekend.

De rapporteur:
Ir. A. M. KUIJSTEN.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 24. Restaureeren en Ruskin, door A. W. Weissman.
Koptische bouwkunst, door Dr. R. Miedema (vervolg), met afbeeldingen.
Sneldichten, door Candidus. — Wendingen VII.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.
Personalia.

DE INGENIEUR No. 24. De verbetering van de Overijsselsche Vecht. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 23 Juni 1917, door wijlen ir. N. C. Lambrechtsen, met afbeeldingen.
Het algemeene transformatordiagram en de differentiaalvergelijkingen van den transformator, door Dr. Coster, met afbeelding.
Rapporten en Mededeelingen van den Rijkswaterstaat.
Ingezonden Stukken. De tarieven voor electrische stroomlevering in verband met het aantal voor de stroomlevering zorgende centrales, door Ir. H. Doyer. — Verlaagde prijzen voor baksteen, door Ir. W. Elenbaas.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 24. Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Verslag van de gewone Bondsbestuursvergadering. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Examens. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 24. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen. — Algemeene Ledenvergadering, te houden op 9 en 10 Juli 1918 te Amsterdam. Agenda, enz.
Schadevergoeding
De Binnenscheepvaart.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 10. De Februari-aflevering van Ed. Cuypers' maandschrift geeft het slot van de studie van H. M. Werner over den Engelschen schilder George Morland met nog eenige afbeeldingen zijner werken.

Voorts vinden wij hier ook het slot van het artikel Werklieden en Werktuigen in den ouden tijd. De bedoeling van dit door vele afbeeldingen toegelichte artikel blijkt het best uit de slotwoorden waarin de schrijver zegt:

«Ziedaar, waarde lezer, een en ander over werklieden en werktuigen. Nieuws is er niet bij, immers het is alles oer-oud gebleken. Doch toen ik voor een paar jaren aan een onzer autoriteiten op vakgebied iets vroeg betreffende de oudste gereedschappen, was zijn antwoord: «Onze bibliotheek heeft er niets over, maar als u iets ontdekt houden wij ons zeer aanbevolen.»

«Een ontdekken is het niet geweest, tenzij men het opsnorren uit verborgen hoeken en gaatjes zoo wil noemen.»

«Ik geef het hier voor hetgeen het is, wellicht voor anderen uitgangspunt voor verder zoeken en vinden.»

Varia.

OUDE KERKTORENS.

In „Oud Holland" komt een artikel voor van Stan Leurs en Dr. C. F. X. Smits over Kempische torens.

„De Kempen en de Meyerij! Ondanks den indruk van verlatenheid en armoede, dien de naam dezer gewesten op ons maakt, bieden zij ons toch veel belangrijks. Voor zoover het natuurschoon er nog bestaat, is de goede naam dezer gewesten in Noord en Zuid bekend, veel minder echter is dit het geval met de oude architectuur-monumenten.

Weinig heeft zich — als men tenminste de laatste jaren uitzondert — de gewestelijke architectuur der oude landstreek Taxandria in de belangstelling der deskundigen mogen verheugen. En wat voor deskundigen waren het dan?

Aan die vrij algemeene onbekendheid — en dus miskenning — is het wellicht te wijten, dat zoo menig oud kasteel en schilderachtige dorpskerk aan de XIXe-eeuwsche afbraak- en vernieuwingswoede ten prooi is gevallen.

Alleen bleef in vele gevallen de kloeke massa van den zwaren, fieren kerktoren het Kempische landschap stoffeeren; de toren was over 't algemeen te geweldig, om zoo maar op zij gezet of afgebroken te worden, men had hem niet noodig voor den eeredienst, en daarom liet men hem ongemoeid.

Juist omdat de meeste torens, zelfs op vele plaatsen geheel alleen overgebleven naast een verwoeste kerk, ongerept tot ons zijn gekomen, zijn zij onze bijzondere aandacht waardig als karakteristieke, onvervalschte getuigen der plaatselijke bouwkunst.

„.....Daar dit artikel hoofdzakelijk gewijd is aan de baksteenen torens der Antwerpsche Kempen, der Baronie van Breda, van het Markiezaat van Bergen op Zoom en van de Meyerij van Den Bosch, is het niet van belang ontbloot, het gebied, waarin men de torens geheel of grootendeels uit baksteen optrok, vooraf te bepalen. Dit is des te meer noodig, daar de torens in de Antwerpsche Kempen zoowel in natuursteen als in baksteen gebouwd werden.

Baksteenen torens zijn in de Nederlanden uiterst zeldzaam vóór het jaar 1200.

Uit het begin der XIIIe eeuw vindt men enkele baksteenen torens in de Vlaamsche, Friesche en Hollandsche polderlanden. In Gelderland wordt de tufsteen nog bijna algemeen omtrent dien tijd aangewend. Dit blijkt eveneens 't geval geweest te zijn in Noord-Brabant.

Nochtans zijn de nagenoeg gelijktijdig gebouwde torens van Den Bosch en van Berlicum en de laat XIIIe-eeuwsche toren van Vlierden (dien men tot een harden weg heeft omgewerkt!) uit baksteen opgetrokken.

Hier trouwens, evenals in de meeste Nederlandsche gewesten, komt het gebruik van baksteen naarmate de gothiek vooruitgaat, meer en meer in zwang.

Eigenaardig is het voorzeker, dat in Zuid- en Noord-Nederland de grenslijn tusschen het gebied van de baksteenen en dat van de bergsteenen torens, (in zooverre ten minste de laat-gothische periode betreft) tamelijk zuiver te trekken is.

Deze grenslijn begint aan de monding der Fransche rivier de Aa in de Noordzee (tusschen Duinkerken en Calais), loopt parallel met laatstgenoemde rivier tot ten Z. van Hazebroek, om vervolgens weer op te klimmen in N.-Oostelijke richting, langs de Leie tot bij Deinze. Vandaar kronkelt zij door Noord-Vlaanderen, om de Schelde op de hoogte der Nederlandsche grens te overschrijden. Verder doorsnijdt zij als een diagonaal van het N.-W. tot het Z.-O. de Belgische provincie Antwerpen; door Belgisch en Nederlandsch Limburg herneemt zij daarna weder een Noord-Oostelijke richting. De Belgische grens kruist zij ten Noorden van Bocholt, de Maas ten Zuiden van Roermond. Dan wijzigt zij weer haren loop naar het Zuiden en volgt de Nederlandsch-Duitsche grens tot Eigelshoven. Een Zuidermaximum wordt weer op Duitsch gebied ten Z. van Duren bereikt. Verder richt zij zich opnieuw Noordwaarts om den Rijn ten Noorden van Wezel te passeeren en zelfs weder het Nederlandsch gebied te betreden in den Overijselschen achterhoek. Dan slaat zij verder de Oostelijke richting in dwars door het Duitsche rijk.

Ten Noorden van de bewuste lijn is bergsteen een luxeartikel, tot enkele afzonderlijke gevallen beperkt, zoo b.v. de abdijtoren van Middelburg, de torens der groote kerken van Zierikzee, Veere, Bergen-op-Zoom, Breda, 's Bosch (koepeltoren) en Gheel (St. Amands).

In Gelderland en in den lande van Kleef zijn tufsteenen torens ook ten N.-W. van bedoelde grenslijn betrekkelijk talrijk b.v. Doesburg, Zalt-Bommel, Zutphen, Rhenen e. a., zoodat hier de twee gebieden elkander doordringen.

Doch er dient tevens opgemerkt dat, wat de versiering betreft, de vóórnoemde torens zich op de baksteenarchitectuur inspireeren, hetgeen trouwens wegens de kleine afmetingen der tufsteenen zich licht laat verklaren.

Men denke echter niet dat de hierboven aangegeven begrenzing ook juist het gebruik van bak- of natuursteen in het overige van den kerkbouw bepaalt.

Men kan „im groszen und ganzen" en behoudens enkele afwijkingen, bedoelde grens met een zekere stelligheid bepalen, alleen voor zoover het 't gebruik van bak- of natuursteen bij de torens betreft.

Bijna in geheel Nederland, in de beide Noordelijke uithoeken van België, in Fransch-Vlaanderen en in het Noordelijk gedeelte der Rijnprovincie worden er dus gedurende de latere middeleeuwen baksteenen torens gebouwd. Dit gebruik van gelijksoortig materiaal bracht natuurlijk gemeenschappelijke vormen en kenmerken mede. Daarnaast treden in de verschillende gewesten provinciale eigenaardigheden min of meer op den voorgrond. Zoo laat zich het bestaan van een Friesche, een Geldersch-Nederrijnsche, een West-Vlaamsche groep duidelijk vaststellen, in mindere mate echter die van een Hollandsche en een Kempische."

AAN HET SPAARNDAMMERPLANTSOEN TE AMSTERDAM.

De Telegraaf heeft in den Belgischen architect Huib Hoste een medewerker gevonden, die vrij onbevangen staat

tegenover de Nederlandsche bouwkunst, voor zoover men in onzen tijd nog van onbevangenheid spreken kan. Zijn oordeel is tot heden vrij gebleven van den invloed van kringen en coterietjes, waar de collega's elkaar, al naar het uitkomt, ophemelen of verketteren, en daarom laten zijn kritieken, die van een scherp opmerkingsvermogen getuigen, zich aangenaam lezen, zonder aanstoot te geven.

Wat hij eenige dagen geleden schreef over het Spaarndammerplein komt op het volgende neer:

De tweede zijde van dit plein is nu bebouwd en wel door den architect, die het blok aan de andere zijde ontwierp. Het zijn niets dan arbeiderswoningen: opstapelingen, vier hoog, van alle dezelfde woningen, bestaande uit een woonkamer, een keuken, twee slaapkamers en een privaat. Als eenige afwisseling: de gemeenschappelijke trap, die naar de verdiepingen leidt. Deze gegevens kunnen och! zoo gauw tot eentonigheid leiden; wie ergens absolute dorheid bekomen wil, behoeft anders niets te doen dan zijn architect een dergelijk programma van eischen voor te leggen.

Dit neemt niet weg, dat er zoo nu en dan pogingen aangewend werden, om die woningcomplexen minder saai te maken; zoo bouwde men de eindwoningen van elk blok een verdieping hooger; zoo ging men het dak versieren (?) met topgeveltjes, wier opdracht het was in samenwerking met de dakvensters afwisseling te doen ontstaan in het geheel, die den toeschouwer moesten in den waan brengen, dat het hier ging niet om een reeks gelijke, maar om afzonderlijke woningen. Had men maar over geld beschikt, dan zou men vast elke verticale gevelstrook op een andere manier, — van andere bouwstoffen, in een anderen stijl — op verschillende hoogte en breedte — uitgewerkt hebben. Dan zou men minstens iets bewegelijks geschapen hebben, dat terzelfder tijd uiting zou geven aan de individualiteit van den bouwmeester en van de bewoners!

Bekijkt nu de twee wanden van het Spaarndammerplantsoen en stelt u voor oogen, dat ge werk ziet van een architect, die zich zonder protesteeren laat betitelen als een der voorstanders der individueele richting in architectuur. Moet ge niet bekennen, dat het individualisme zich op een heel andere manier uit dan vroeger, dat het staat in het teeken van onzen tijd en daardoor zijn einde naderbij is? Want onze tijd is er een o.m. van groepeering en organisatie, een die langzamerhand het individu aan het uitschakelen is ten bate der gemeenschap.....

Hoe komt dit in deze woningen te voorschijn?

In de eerste plaats zegt het ons, dat het blok opgevat en behandeld werd als een geheel; er werd geen enkele poging aangewend om die serie van een en dezelfde woningen het uiterlijk te geven van verschillende, accidenteel naast elkaar gegroeide huizen; neen, wij zien hier uitgedrukt, rechtzinnig naar voren gebracht het feit, dat het openbaar gezag zich met de huisvesting der arbeiders is gaan bemoeien, waardoor het aanpakken van groote complexen mogelijk werd; dit is een feit, dat werkelijk tot onzen tijd hoort, en waar het individu niets meer mede te maken heeft.

Vervolgens merken wij op, hoe de architectuur zelf geen zuiver individueele meer is. Vroeger toch hield ieder architect daar zijn eigen theorie op na; het ging toch om het bouwen van geveltjes; de eene wilde ze monumentaal, de andere schilderachtig; de eene zocht ze met, de andere zonder versiering; een ieder wilde zijn werk meer in 't oog doen vallen dan de omringende perceelen. Nu begint het langzamerhand aangenomen te worden, zoowel in.... Europa als in Amerika, dat architectuur een echte ruimtekunst is, dat de ruimte, die door wanden en daken opgesloten wordt, moet tot uiting gebracht worden; architectuur wordt meer dan ooit een werking van abstracte vormen, een speling van vlakken, die, zich ontmoetend, groeien tot massa's, waarin het drie-dimensionale, dat ons 't gevoel van ruimte geeft, heel sterk op den voorgrond treedt.

Eindelijk uit zich hier het moderne gemeenschapsgevoel in hetgeen wij noemen de stedenbouwkunde; wij kunnen niet meer bouwen, zooals wij het zelf maar willen; wij zijn verplicht rooilijnen te volgen, door anderen vastgesteld, een hoogte, door anderen bepaald, niet te overtreffen, enz. Maar binnen deze begrenzingen kan een ieder toch nog individueel gaan bouwen. De Klerk heeft het niet gedaan; zijn laatste gebouw verheft zich niet als een eenheid, maar als een onderdeel van het plein; als eerste factor kwam hier niet in aanmerking hetgeen de kunstenaar zelf meende of gevoelde; neen, er moest een groote verhouding gevonden worden, die harmonieerde met het door een ander geschapen plein, er moest een architectuurwerking bereikt worden die strookte met deze van een reeds bestaande, die men graag zou noemen een opene ruimte.

Terwijl andere individualisten zeggen: vandaag voel ik zus, morgen voel ik anders, en telkens werk ik maar mijn gevoel uit, heeft De Klerk niet gepoogd zich aan al deze gemeenschapseischen te onttrekken. Ik ben er overgelukkig om, want het gevolg daarvan is iets dat dienen kan als vruchtdragend voorbeeld; ik wou dat geheel het bouwend Amsterdam ging zien hoe men tot een verhouding komt tusschen gebouwen en openen ruimten, hoe men eenheid bereiken kan tusschen verschillende straatwanden, hoe arbeiderswoningen kunnen aanleiding geven tot monumentale oplossingen, hoe de verkregen eenheid noch de verscheidenheid van vorm noch de verscheidenheid van kleur uitsluit.

Het Spaarndammerplantsoen mag doorgaan als voorbeeld van een der manieren, waarop het moderne plein kan opgelost worden.

Het feit, dat De Klerk zijn individualisme aan de gemeenschapsbelangen ondergeschikt heeft, lijkt mij van oneindig veel meer beteekenis dan het andere feit dat 's bouwmeesters individueele neigingen nog aan alle kanten uitspatten. Maar het is hoofdzakelijk in onderdeelen en het verwondert mij grootelijks, dat om enkele strookjes metselwerk die in dit geheel absoluut van geen belang zijn, de voorzitter der schoonheidscommissie destijds meende te moeten ontslag nemen! De oplossing van den hoek van de Wormerveerstraat hindert mij veel meer; 't is alsof de architect in dit monumentale werk toch een schilderachtig stukje wou tusschenlasschen; terwijl de andere hoek gevonden werd door het terugbouwen der gevelfronten en het afsnijden van den hoek, werd hier een gebogen dak ontworpen, dat ewen boven de rustige horizontale van het groote blok uitkijkt, dat zich maar aan eene zijde ontwikkelen kan, dat bijgevolg gekneld schijnt te zitten tusschen de rustige grootsche wandpartijen.

De bezoeker zal hier niet nalaten De Klerk's architectuur te vergelijken met die der nabijgelegen school, een gebouw van P. W., op zichzelf een goede poging die toch in elk opzicht bij die arbeiderswoningen ten achter blijft.

Wat mij bij deze laatste niet minder hindert is de bochtige lijn der uitstekende schoorsteenen (of ventilatiepijpen?); zij valt m.i. heelemaal buiten het lijnenspel; wel komt zij nog voor aan de plint; daar staat zij echter in het vlak en niet in de ruimte; haar werking is er dus van heel anderen aard.

Nog wil ik hier wijzen op het schitterend mozaiek der plint aan den hoek bij den spoordijk.

Het grootste gedeelte van den derden pleinwand is nog onbebouwd. Zal het mogen gezegd worden dat Amsterdam het aangedurfd heeft deze bebouwing niet aan De Klerk op te dragen.

ENKHUIZEN.

Men meldt uit Enkhuizen aan de N. Rott. Ct.:

De laatste gewelfschilderingen in de Zuider- of St. Pancraskerk zijn van de in 1609 aangebrachte verflaag ontdaan. Het geheele werk stond onder leiding van den bekenden oudheidkundige prof. jhr. J. Six, wiens beschouwingen en toelichtingen betreffende de ontbloote kunstwerken, grootendeels ontleend aan den Spiegel der Menschelijke Behoudenis, op hoogen prijs moeten worden gesteld.

De uitkomst van den arbeid heeft in de laatste maanden niet altijd aan de verwachtingen beantwoord. De laatste travée boven het orgel, bleek onbeschilderd. Wel bevatte de elfde de bespotting volgens den Spiegel, met een besluierd gelaat; terwijl de doornenkroning, in de tiende, reeds eerder vermeld, eene vermenging vertoont van de voorstellingen in Speculum en Biblia pauperum. Daar tegenover staat de bespotting van Elisa naar het laatstgenoemde boek, maar met een leeuw en een wolf, die de kinderen verscheuren.

Veel wonderlijker is nog wat het elfde vak te zien geeft naar het Speculum en volmaakt onverklaarbaar zonder dat wij daar lezen: Hur vir marie fuit suffocatus sputis indeorum, d. i. Hur, de man van Mirjam, werd gesmoord door het speeksel der Joden. Daarbij wordt verwezen naar Exod. XVII Capitulo, waar Hur wel vermeld wordt, maar niet het verhaal, dat de Spiegel geeft en vertaald aldus luidt: Die Joden, die het gelaat van Christus met hun speeksel bezoedelden, waren te voren verbeeld door de afgodendienaars van het gegoten kalf. En toen de zonen van Israël vreemde goden voor zich zelf wilden maken, weerstreefden Aäron en Hur, de man van Maria zelve. En toen vielen zij verontwaardigd op Hur aan en op hem spuwende versmoorden zij hem in hun speeksel.

Het getal gewelfschilderingen dat in den Zuiderbeuk is blootgelegd, bedraagt 22, gelijkelijk over de Noord- en Zuidzijde verdeeld. Nu alles volledig is, geven wij hierbij nog eens de benamingen der reeds bekende en ook die der nieuwe vakken. Noordzijde: Hemelpoort, Hemelvaart, Uitstorting van den Heiligen Geest, Verlossing van de heilige vaderen uit de hel, Opstanding, Graflegging, Kruisiging, Kruisdraging, Geeseling, Doornenkroning, Bespotting.

Zuidzijde: De duivel in de hellepoort, Elia ten hemel varend, Mozes ontvangt de tafelen der Wet, Abraham uit Ur der Chaldeeën verlost, Simson draagt de poorten van Gaza weg, Jonas door het zeemonster verslonden, De Serpentbijting, Isaäc draagt het hout voor zijn offer, Geeseling van Job, Bespotting van Elisa, Hur door de Joden bespogen.

In den uitbouw ten Noorden werden geen XVe-eeuwsche schilderwerken gevonden, wel onder de bovenste verflaag, op een blauwigen grond, eenig gouden randwerk.

Betreffende de eerste muurschildering, die onlangs zeer toevallig bij 't herstellen van een karbeel aan 't licht kwam, kan nog worden medegedeeld dat de heilige, groot van lijn, voorgesteld is als een gebaarde man met edele trekken, die met de rechterhand zijn wijde kleed schijnt op te houden, en in de linker een bardesaan of zwijnsspriet heeft. Stond de bardesaan voor een lans, dan zou men in de eerste plaats aan St. Thomas kunnen denken. Ook wordt vermoed, dat het St. Mattheus zal zijn, apostel en evangelist en patroon der tolgaarders, die onder keizer Domitianus door de lans den marteldood stierf.

De witte achtergrond van deze muurschildering is bezaaid met groepen van roode moesjes, waarvan stersgewijze zwarte spiralen uitgaan.

Het zal zeer waarschijnlijk de moeite wel loonen een verder onderzoek naar de andere muurschilderingen in te stellen, vooral ook wijl de nu ontbloote figuur beslist een kunstenaarshand verraadt.

Personalia.

Henri Leeuw.

Te Amsterdam, waar hij verpleegd werd, is op 56-jarigen leeftijd overleden, de talentvolle beeldhouwer en schilder Henri Leeuw, geboren te Roermond en sedert tal van jaren te Nijmegen gevestigd. Zoon van den bekenden beeldhouwer Leeuw, had hij al zeer jong door medewerking aan het plaatwerk van Prof. Ewerbeck over de Hollandsche Renaissance bekendheid verworven. Hij bleef in verbinding met decoratieve kunst door den sierenden arbeid aan de bouwwerken van zijn broeder, den architect Oscar Leeuw, te Nijmegen. Ook door zijn bemoeiingen in het vakonderwijs had hij zich bekend gemaakt. Hij was leeraar aan de H. B. S. te Nijmegen en had een achttal jaren zitting in de commissie van de middelbare teekenexamens.

Als schilder van luministische buitenstudies en levendige dierstudies ontbrak hij zelden op tentoonstellingen, en vooral als grafisch kunstenaar, etser en houtsnijder heeft hij zich onderscheiden. Op de tentoonstellingen van St. Lucas en Arti heeft hij ook verscheidene malen beeldhouwwerk geëxposeerd, en kort geleden voltooide hij groote figurale wandschilderingen in de kleine Concertzaal van het gebouw »de Vereeniging« te Nijmegen. Een hersenziekte heeft hem midden uit het werk weggenomen.

Te 's Gravenhage zijn benoemd:

tot directeur der Gemeentewerken, de heer j. Lely, c.i., ingenieur van den Rijkswaterstaat te Nijmegen, met 27 stemmen, tegen 8 op den ingenieur I. C. Dumont, te Haarlem;

tot directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, de heer P. Bakker Schut, adjunct-directeur der Gemeentewerken alhier.

Te 's Gravenhage is de vorige week overleden de heer A. W. Stortenbeker, de laatste der oudere generatie van het in de kunstwereld bekende geslacht der Stortenbekers. Destijds te Rotterdam werkzaam bij den aanleg der Staatsspoorwegen behoorde hij tot de oprichters van het Aesthetisch Genootschap aldaar. Later heeft hij zich, inzonderheid als bestuurslid der Maatschappij van Nijverheid verdienstelijk gemaakt.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Brieven lett. G Bureau v. h. Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, Den Haag. (2)

— Teekenaar, op een groot technisch bureau. Volledige brieven lett. G. M. H. Nijgh & Van Ditmar's Adv.-Bur., Rotterdam. (2)

— Teekenaar, bij de Rijksopsporing van Delfstoffen, bureau Heerlen. Volledige brieven aan genoemd bureau. (2)

Tijdelijk Leeraar, in timmeren en vakteekenen, aan de Ambachtsschool te Middelharnis (wegens ziekte van den tegenwoordigen). Salaris f 75.— per maand. Zich aan te melden bij den Directeur, 's morgens van 9—12 en 's middags van 1—3.30. (2)

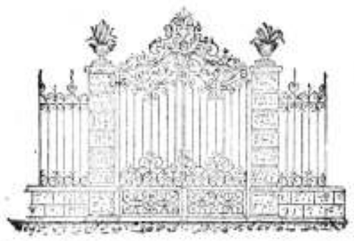
— Bouwkundig Opzichter, voor direct, leeftijd circa 30 jaar. Volledige brieven No. 37034, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Gebroeders VINCENT
Buitenhavenweg 132 - SCHIEDAM
FABRIEK van
IJzeren Hekken, IJzerconstructies, Smeedwerken,
AUTOGENE LASCHINRICHTING,
Inschuifhekken, Steek- en Wentel-trappen, IJzeren Deuren, Reservoirs enz.
Telefoon No. 14

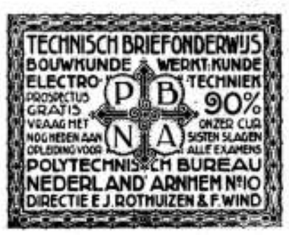
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANS C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 6 JULI 1918. No. 27

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Normalisatie.

Vervolg (Zie bladz. 203).

Al heeft het betoog van den heer De Bazel het praeadvies-van der Waerden, betreffende Normalisatie, niet kunnen redden, uit het stenografisch verslag kan men toch zien, dat de discussie er even door op een iets hooger peil gebracht werd, dan te voren.

Weliswaar gaf de heer Kruisweg daarna slechts weder theoretische beschouwingen, waarin hij trachtte aan te toonen, dat de normalisatie op de regelmatige ontwikkeling der volkshuisvesting remmend zouden werken, maar de beginselen waarvan hij uitging waren althans goed. Daar men er echter met de toepassing dezer beginselen in onze abnormale omstandigheden niet komen kan wist hij geen anderen uitweg aan de hand te doen dan „de noodvoorziening tot het strikt noodige te beperken in zuiveren noodwoningbouw, met den zekersten waarborg dat deze bouw binnen een bepaalden tijd zal verdwijnen."

De heer Broese van Groenou gaf, als oordeel van het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den indruk weer, die het normalisatievoorstel wel bij de meerderheid der architecten schijnt te hebben gemaakt en hij deed dit in zeer duidelijke bewoordingen. Niettemin plaatste hij zich dadelijk op het standpunt van den tegenstander met de verklaring, te zullen trachten, de nadeelen van sommige door den praeadviseur aangeprezen maatregelen in het licht te stellen en aan te toonen. „dat ook zonder zijn systeem de bouw in massa bevorderd zal worden als de wenschen van de verschillende andere praeadviezen in wettelijke maatregelen vervuld worden."

Bij de met wettelijke maatregelen opgedane ervaring, klinkt deze meening nogal optimistisch, om niet te zeggen naief, en uit de kritiek op verschillende panten van het praeadvies, die de spreker daarna ten beste gaf zou men kunnen opmaken, dat de architecten over het algemeen nog weinig doordrongen zijn van den ernst van den noodtoestand. In die kritiek toch worden allerlei eischen gesteld, die in normale omstandigheden zeer gemotiveerd zijn, maar die men bij den thans heerschenden woningnood, tijdelijk althans, ter zijde moet stellen, om snel tot een practisch resultaat te kunnen komen.

Schijnbaar heeft spreker ook de zwakke zijde van zijn betoog wel min of meer gevoeld, maar het argument, dat hij daarna tot versterking bijbracht was o.i. niet gelukkig gekozen. Dat argument betrof de door de normalisatie te verkrijgen besparing van kosten, waaraan de heer Broese niet geloofd. Het eenig economisch voordeel, dat hij hiervoor kon vinden was: uitsparing van teekenwerk. Nu is het toch wel wat al te dwaas, een architect te hooren beweren, dat normalisatie geen besparing van kosten zou geven. Juist die besparing is een der beste argumenten vóór normalisatie en dat die besparing niet bestaat is o.i. moeilijk vol te houden. De eenige verklaring, die wij voor de houding van den heer Broese op dit punt kunnen vinden, is, dat hij de voorstellen van der Waerden, die, zooals wij reeds vroeger opmerkten niet geheel vrij van overdrijving zijn, ook met overdrijving heeft willen bestrijden. Hij had dan echter een meer kwetsbare plek moeten uitzoeken of zich alleen moeten bepalen tot het aesthetisch bezwaar dat nu in de tweede plaats tegen

de normalisatie in het vuur werd gebracht. De vraag door den praeadviseur gesteld: „zal door het toepassen tot in de verst mogelijke consequentie van genormaliseerde, dus uniforme onderdeelen, de schoonheid der woning, het uiterlijk schoon der huizenblokken, de stadsopbouw in bouwkunstigen zin absoluut geschaad worden, moet hier noodwendig een verstarring van het stadsbeeld ontstaan?" meent hij met een volmondig ja te moeten beantwoorden. Wij hadden gaarne in het verslag een voldoende motiveering van dit antwoord aangetroffen, maar de tijd ontbrak daarvoor op het congres. Spreker wilde ook de architecten nog tot voorzichtigheid aanmanen ten opzichte van den tijd benoodigd voor de stichting van normaalwoningen en ten opzichte van de kosten, die wel eens niet zouden kunnen meevallen. Hij noemt de kwestie der kosten een gevoelskwestie. Wij zouden zeggen, dat de tegenkanting der architecten ten aanzien van de voorstellen van der Waerden geheel op gevoelskwesties berust. Alleen waar reeds sedert tal van jaren bewezen is, dat normalisatie werkelijk voordeel kan aanbrengen, namelijk ten opzichte van de onderdeelen, acht de heer Broese ten slotte het normalisatie-denkbeeld niet alleen toelaatbaar, maar zelfs gewenscht. Wanneer dit de meening der architecten is, vragen wij, waarom zij zich zoo weinig moeite hebben gegeven den praeadviseur nog wat verder te volgen op het pad waar dit denkbeeld hem gevoerd heeft. Het praeadvies ware dan wellicht anders ontvangen en beoordeeld geworden.

De heer Lindeman verklaarde, als leek, met eenigen schroom aan de debatten deel te nemen en wij kunnen ons dit voorstellen, wanneer wij gewaar worden, dat geenerlei nieuwe gezichtspunten door hem naar voren werden gebracht. Dat er, welk stelsel men moge aannemen, bij pogingen tot leniging van den woningnood, nog allerlei bijkomstige moeilijkheden te overwinnen zijn, dat het met de volkshuisvesting hokt op alle mogelijke manieren, wisten wij reeds lang, voordat het op het Congres gezegd werd. Over architectuur had deze spreker beter gedaan te zwijgen, want op dit gebied bleek hij geheel vreemdeling te zijn, hetgeen wel in het bijzonder uitkwam, toen hij Dr. Berlage, als het ware noodzaakte aan het debat deel te nemen.

Wat Dr. Berlage zeide zal hem echter zeker verrast hebben en met hem tal van andere bestrijders van het normalisatiestelsel. Van Dr. Berlage schijnt men verwacht te hebben, dat hij met aesthetische argumenten het praeadvies van der Waerden zou bestrijden en daarmede het normalisatiedenkbeeld voorgoed van de baan gewerkt zou worden. Dr. Berlage heeft niet alleen op het Congres dit denkbeeld verdedigd, maar het later ook buiten het Congres in het openbaar gepropageerd. Op het Congres zeide hij het volgende:

„Ik zal heel kort zijn. Ik ben zeker zeer gevleid door het applaus, waarmede gij mij om zoo te zeggen naar deze tribune hebt gelokt; want ik was eerlijk gezegd niet van plan geweest hier naar aanleiding van deze zaak een woord te spreken. En wel waarom? De zaak is van zooveel gewicht en een bespreking en toelichting eischen zooveel tijd, dat het niet mogelijk is deze in drie minuten op dit Congres te geven. Maar laat ik dadelijk zeggen, dat ik den vorigen spreker, die mij om zoo te zeggen hier naar toe heeft geëischt, moet teleurstellen, wat betreft mijn inzicht, omdat ik mij in principe schaar aan de zijde van den praeadviseur. Ik vrees, dat dat hier misschien zeer veel teleurstelling zal wekken juist bij degenen, die hadden gemeend, dat ik zou spreken ten bate van de sociale kwestie in verband met de architectuur, hetgeen dan volgens de voorgaande sprekers zou ingaan tegen het praeadvies van Dr. van der Waerden. Want ik moet eerlijk zeggen, dat ik mij daar zeer over verbaas. Ik heb met verwondering èn den heer Gulden èn den heer Lindeman gehoord, omdat ik juist meen, dat het praeadvies van Dr. van der Waerden wel degelijk gaat in sociale richting. Ik zeg nog eens: het is hier niet de plaats om dat in drie minuten te bespreken. Ik zou er heel graag een voordracht over houden, die dan een avond zou vergen. Ik wil alleen zeggen en dan schaar ik mij aan de zijde van den heer De Bazel, alles komt er op aan hoe iets gedaan wordt. Wanneer men het praeadvies van Dr. van der Waerden uitlegt in een richting, die men natuurlijk uit een dergelijken tekst kan halen, ja dan is het — het zij mij vergund dat te zeggen — een klein kunstje om het absoluut naar beneden te drukken en af te maken, maar ik zou, wanneer ik daarvoor den tijd had, wel een advies kunnen geven en de zaak zoo kunnen uitleggen, dat er een heel andere kijk op dat praeadvies zou komen. Alles komt er op aan, zooals de heer De Bazel zeide, hoe iets gedaan wordt, maar wanneer dat met talent wordt uitgevoerd, niet dood-amboelijk, dan vind ik het juist een mooie taak voor den architect. Aan de verwezenlijking moet natuurlijk door werkelijke kunstenaars worden gewerkt en, ik geef graag toe, eventueel met medezeggenschap van de arbeidersklasse; maar dan geloof ik ook dat, met een toelichting aan die klasse, die blijkens het hier gesprokene zeer noodig zal zijn, met gemeenschappelijk overleg, in die richting alles kan worden verkregen. Tenslotte is dat heele geval ook heusch niet nieuw. Het gaat op het oogenblik om de aesthetische kwestie; de technische laat ik buiten bespreking. Het gaat om den blokbouw in het algemeen, die nu zulke groote voorstanders vindt. En deze is niet nieuw. Er zijn ten allen tijde rhytmische bouwblokken gemaakt, van de middeleeuwen af. Dat weet men, als men een weinig de stadsbouwkunst bestudeert. Die eenvormigheid is niet iets, waarvoor men bang behoeft te wezen. Het gaat hier om een logisch bouwkunstig rhytme. Juist de anarchie, waarover gesproken is, is de absolute vijand van wat wordt nagestreefd in het praeadvies van Dr. van der Waerden."

„Ik geloof dus in het kort te kunnen resumeeren, dat ik mij schaar aan de zijde van dit praeadvies, mits het wordt uitgevoerd op een wijze, die waarborgt, dat het — en dat kan heel goed — niet alleen in goede technische, maar ook in goede aesthetische richting zal worden geleid."

Wordt vervolgd.

Baksteenprijzen.

Er is in de afgeloopen maanden in de vakbladen en dagbladen een vrij heftigen pennestrijd gevoerd over de schromelijke opdrijving der baksteenprijzen, waarvan het bouwvak de gevolgen op allerenaangenaamste wijze ondervindt. Eenerzijds werd daarbij o.a. in het weekblad „De Ingenieur" betoogd, dat die opdrijving geenszins gemotiveerd is, anderzijds beweren de fabrikanten, dat alles in orde is en dat het niet anders kan. Wie gelijk heeft is moeilijk uit te maken, wanneer men niet over alle gegevens beschikt; dat zal wellicht later wel aan het licht komen, evenals zoovele andere dingen, waarover wij ons thans in gissingen verdiepen en die ons duister en raadselachtig schijnen. Volkomen in orde is de zaak der baksteenprijzen waarschijnlijk niet, in elk geval heeft hetgeen daarover o.a. op het Woningcongres gezegd is een nogal vreemden indruk gemaakt en er is zeker ook wel iets vreemds in, dat thans door den Directeur-Generaal van den Arbeid baksteenen verkrijgbaar worden gesteld tegen lagere prijzen dan die, vastgesteld door de Rijkscommissie voor de Bouwmaterialen. Hoe is dat mogelijk? vraagt men hier onwillekeurig, terwijl men

meent, dat de Rijkscommissie nu wel naar huis kan gaan.

Verschillende belanghebbenden hebben dan ook aan den Directeur-Generaal, den heer H. A. van „IJsselsteyn nadere inlichtingen gevraagd en van dezen hoofdambtenaar o.a. het volgende ten antwoord ontvangen:

Ik heb de eer u te berichten, dat eenige fabrikanten reeds thans steen te mijner beschikking stelden voor levering in de eerste twee maanden, welke tegen belangrijk lagere prijzen dan door de R. C. B. werden vastgesteld zullen worden afgestaan in het bijzonder voor werken van altruïstische strekking.

Contracten met genoegzaam alle steenfabrikanten in ons land zullen mij binnenkort in staat stellen om voor een belangrijk deel in de behoefte aan goedkoope steen voor dergelijke werken te voorzien.

Het zal mij echter dàn alleen mogelijk zijn op tijd de toewijzing van de benoodigde steen te doen geschieden, wanneer belanghebbenden zorg dragen mij steeds zoo mogelijk 3 maanden te voren opgave te doen van de juiste hoeveelheden der verschillende soorten die zij behoeven, met vermelding tevens van de steen-fabrieken van welke zij wegens vervoersomstandigheden het liefst de steen zouden betrekken en met nauwkeurige vermelding van de werken waarvoor zij bestemd zijn.

Van de steenen benoodigd voor de maand Juli ontving ik de opgave liefst dadelijk.

Uitteraard zal het mij niet altijd mogelijk zijn de meest gewenschte fabriek voor de levering aan te wijzen, waarom als regel meer dan één fabriek ware op te geven in volgorde van preferentie.

Zoo spoedig mogelijk na ontvangst der opgave wordt door mij gemeld welke fabriek voor de levering is aangewezen. De steenen staan dan gedurende 14 dagen ter beschikking van den aanvrager op het tasveld der fabriek.

Bereikt mij binnen dien termijn geenerlei bericht, zoo vervalt de toewijzing en kunnen de steenen ter beschikking van andere aanvragers worden gesteld.

Voor het geval de steenen aan de fabriek door den aanvrager worden afgekeurd, wordt een andere fabriek voor de levering aangewezen, indien het bericht van de afkeuring binnen 14 dagen na de toewijzing door mij is ontvangen en een herkeuring mijnerzijds den aanvrager in het gelijk stelt.

Geschillen omtrent deze keuring worden door een van mijnentwege aan te wijzen deskundige in hoogste instantie beslist.

Na ontvangst van bericht, dat de steenen worden geaccepteerd zijn deze aan mijn bemoeienis onttrokken. De aanvrager heeft dan verder met den fabrikant het vervoer te regelen.

Deze levert de steenen, overeenkomstig het met mij te sluiten contract, franco aan fabriek of laadplaats in het vervoermiddel waarmede deze rechtstreeks dus zonder verdere overlading, naar de losplaats van den geadresseerde worden vervoerd. Klachten van dezen bij aankomst der steenen ter bestemmingsplaats ten aanzien van het niet voldoen der lading aan het bij de keuring getrokken monster, worden op schriftelijke aanvrage van de meest gereede partij beslecht door 3 arbiters, waarvan één door den geadresseerde, één door de fabriek en de derde door de twee eersten worden aangewezen. Kunnen partijen omtrent de aanwijzing van het 3de lid niet tot overeenstemming geraken, zoo wordt dit door mij aangewezen.

Alle gemaakte kosten worden gedragen door de in het ongelijk gestelde partij.

Tenzij de afnemer daaromtrent met den fabrikant anders overeenkomt, zal de afname der steenen geschieden binnen een bij iedere toewijzing door mij op te geven maximumtermijn.

Betaling geschiedt aan mij binnen 1 maand nadat ik bericht zal hebben ontvangen, dat de toegewezen steenen worden aangenomen.

De prijzen der steenen worden telkens, wanneer een verhooging of verlaging van den brandstofprijs dit noodig maakt, opnieuw door mij vastgesteld.

Voor de steenfabrieken aan de groote rivieren en in Limburg is thans de prijs per 1000 steenen gesteld op:

f 24.75	voor	rood;
„ 26.75	„	boerengrauw;
„ 28.75	„	hardgrauw;
„ 30.75	„	miskleurige klinkers;
„ 32.75	„	straatklinkers.

Deze regeling geldt alleen voor de meest courante soorten baksteen; fraaikleurige gevelsteen bijvoorbeeld wordt daarin niet betrokken.

De door de R. C. B. geheven distributiekosten komen voor de door mijn tusschenkomst te betrekken steen te vervallen. Daartegenover wordt echter door mij voor iedere 1000 steen aan den aanvrager 5 cts. in rekening gebracht.

Waarschijnlijk komt in deze prijzen geen wijziging in de maand Juli.

Deze mededeelingen gelden alleen voor steenen betrokken van fabrieken aan de groote rivieren of in Limburg. De verlaagde prijzen waarvoor IJsel-, Rijn- en Vechtsteen, Groninger- en Friesche steen, en steen uit de provincie Noord-Brabant door mijn tusschenkomst verkrijgbaar zal zijn, zullen spoedig worden bekend gemaakt.

Vereenigingen.

NATIONALE WONINGRAAD.

De Nationale Woningraad heeft dezer dagen te Amsterdam zijn jaarlijksche vergadering gehouden, onder leiding van den heer I. J. Bloemers. Deze zeide in zijn openingswoord, dat de arbeid van den Woningraad dit jaar heeft gestaan in het teeken van de moeilijkheden der tijdsomstandigheden, bij welker bestrijding de raad in menigerlei opzicht niet zonder succes is opgetreden. Spr. herinnerde aan het onlangs gehouden woningcongres en sprak den wensch uit, dat ook in de toekomst de Woningraad in zijn in dezen tijd zoo moeilijke taak zal slagen.

De verslagen van secretaris en penningmeester werden goedgekeurd.

Nadat eenige statutenwijzigingen waren goedgekeurd, kwam in behandeling een voorstel van de Coöp. Woningvereeniging Tuinstad te Groningen, dat de Nationale Woningraad zich zal wenden tot het Kon. Nationaal Steuncomité teneinde het subsidie van 25 pct. in de bouwkosten van middenstandswoningen tot 40 pct. verhoogd en de door dit college aangenomen huurgrens verruimd te krijgen. Het bestuur stelde voor, opnieuw bij de regeering aan te dringen op het verleenen van rijksvoorschotten en bijdragen, overeenkomstig de Woningwet, voor het bouwen van bedoelde woningen. Bij de discussies bleek, dat men algemeen de wenschelijkheid gevoelt van verhooging van de huurgrens, teneinde ook voor middenstandswoningen subsidie te kunnen verkrijgen.

De voorzitter zeide, dat het er naar toe gaat, dat de middenstanders in arbeiderswoningen gaan wonen, hetgeen een verlaging van het woningpeil beteekent. Spr. beval het bestuursvoorstel als principieel juister aan. Treedt de regeering niet in het verzoek, dan kan men zich nog altijd tot het Steuncomité wenden. Hij stelde daarom voor, het bestuur te machtigen, in den zin van het prae-advies werkzaam te zijn. Overeenkomstig dit voorstel werd besloten.

De arbeiders-bouwvereeniging Hilversum te Hilversum had voorgesteld te overwegen het in het leven roepen van een centrale organisatie, in den geest van de in Limburg bestaande. Het hoofdbestuur zal deze zaak bestudeeren en eventueel nieuwe voorstellen indienen.

De woningbouwvereeniging De Eendracht te Leiden had voorgesteld, dat het bestuur er bij de regeering op zal aandringen, den termijn van aflossing ook voor die vereenigingen, waarvoor de termijn is gesteld op 50 jaren, te brengen op 75 jaren. De vereeniging meent, dat er met haar andere vereenigingen zullen zijn, welke moeilijkheid ondervinden met het aflossen in 50 jaren, door de hooge kosten van reparaties, enz. Voor de vereeniginngen, welke vóór den oorlog een voorschot kregen, moet naar haar oordeel de aflossing evenzeer als voor de vereenigingen, die na het begin van den oorlog een voorschot kregen, op 75 jaar gesteld worden.

De bedoeling is niet om te komen tot huurverlenging, maar alleen om de verhoogde uitgaven te kunnen bestrijden.

Het bestuur ontried de aanneming van dit voorstel. De aflossingstermijn van 75 jaren immers wordt slechts gesteld op de voorschotten voor grondaankoop. Vijftig jaren is al een voldoende lange termijn.

Na breedvoerige discussies, waarbij de voorzitter zeide, zijn functie te zullen neerleggen, indien het voorstel-Leiden werd aangenomen, is dit voorstel verworpen. Het bestuur zal de vraag onderzoeken, of het mogelijk is, middelen te vinden om de exploitatierekening sluitend te maken zonder verlenging van den aflossings-termijn.

In de namiddagvergadering heeft de heer Karel Muller, architect, eenige beschouwingen gehouden over tuindorpen. Hij achtte het gewenscht, dat het maken van stratenplan en bouwplan aan denzelfden architect worden opgedragen. Ten aanzien van het vraagstuk van den bouw van normaalwoningen is spr. het eens met dr. Berlage, dat ook in dit opzicht de omstandigheden zekeren dwang opieggen. Spr. zou geen bezwaar hebben tegen den bouw van normaalwoningen, indien het te bebouwen terrein maar groot genoeg, en voldoende ruimte biedt om een goede straatsindeeling mogelijk te maken.

Aan de orde was vervolgens een voorstel van de Maastrichtsche Woningbouwvereeniging Beter Wonen, hierop strekkend, dat de Woningraad zich wende tot de regeering, om de exploitatie-rekeningen, waarvan de opzet laatstelijk is vastgesteld bij schrijven van den minister van binnenlandsche zaken van 14 Jan. 1918 aan de inspecteurs van de Volksgezondheid, weder te doen vaststellen volgens den opzet van vóór Januari 1918.

Daar het bestuur zich reeds in deze materie tot de regeering gewend heeft, is het voorstel ingetrokken.

Na eenige gedachtenwisseling verzekerde het bestuur bij monde van den voorzitter, in dezen diligent te zullen blijven.

De woningvereeniging Nijmegen had een voorstel ingediend om den minister van binnenlandsche zaken te verzoeken, zijn circulaire van 27 Januari 1917 no. 898 afd. V. A. in dien zin te wijzigen, dat niet langer de toekenning der crisis-bijdrage afhankelijk kan worden gesteld van de medewerking der industrie.

De secretaris, de heer Moltzer, zegt dat hij het eens is met het voorstel-Nijmegen. Spr. acht echter de bijdrage door de industrieelen in het algemeen ongewenscht. Overigens is het de vraag, waar het begrip „groot-industrieel" begint, in dien zin dat hij in de termen valt, om bij te dragen. De heer Zoetmulder, hoofdinspecteur voor de Volkshuisvesting, zegt, dat een bepaalde grens niet getrokken is.

De voorzitter, zich aansluitend bij het door mr. Moltzer gesprokene, zegt, dat het bestuur in deze diligent zal blijven. De omstandigheid, dat de industrie overwicht heeft in verschillende aangelegenheden, de woningen betreffende, leidt tot allerlei ongewenschte toestanden.

De heer Keppler, directeur van den gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam, stelt zich op het standpunt, dat geen verband mag bestaan tusschen het werkzaam zijn van een arbeider in een bepaalde industrie en het wonen van zijn gezin in een bepaalde woning. Bestaat zulk verband wel, dan loopt de arbeider kans de dupe te worden, als hij den industrieëel minder sympathiek is of wordt.

BETONIJZER-BOND.

Op 13 Juni j.l. heeft de Betonijzerbond te Utrecht een vergadering gehouden, waarin werd aangenomen een bindend besluit, waardoor de aangesloten aannemers van betonijzerwerken zich verplichten, alle geschillen, van welken aard ook, daaronder begrepen die, welke door een der partijen als zoodanig worden opgevat, die naar aanleiding van of in verband met het bestek of de overeenkomst of den uitleg en de uitvoering daarvan mochten ontstaan, aan de uitspraak van scheidsmannen te onderwerpen.

Ofschoon de groote wenschelijkheid werd aanvaard, deze clausule ook toepasselijk te verklaren op de overeenkomsten van publiekrechtelijke lichamen en de spoorwegmaatschappijen, werd besloten de leden in hun overeenkomsten met deze lichamen ten opzichte van arbitrage in geschillen vrij te laten.

Tenzij de partijen overeenkomen, het geschil te doen beslechten door een enkelen scheidsman of door den raad van arbitrage, wat de wijze van benoeming en het rechtspreken der scheidsmannen betreft, geschieden door een college van drie arbiters.

In dezelfde vergadering werd ook een bindend besluit genomen in zake het plaatsen van reclame-advertenties in bladen, periodieken, enz. Alle reclame-advertenties zullen geplaatst worden door tusschenkomst van den administrateur, en zullen een, ieder jaar opnieuw vast te stellen bedrag per lid en per jaar niet te boven mogen gaan. Het vroegere besluit, waarbij slechts in enkele bepaald aangewezen periodieken mocht worden geadverteerd, werd ingetrokken.

De vereeniging trad toe tot de Binnenscheepvaart-Unie.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 26. De Halle te Yper. Voordracht gehouden op de Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut, 27 Mei 1918, door Huib Hoste, met afbeeldingen.

Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut, 27 Mei 1918, te Amsterdam.

De Electrificatie van ons land.

Gemengde berichten.

Personalia.

DE INGENIEUR No. 26. De Scheepvaartweg van Amsterdam naar den Rijn. Bezaadslaging over de voordracht, gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde, op 20 April 1918 te Amsterdam, door ir. C. A. Jolles.

I. A. Lindo, door ir. J. W. C. Tellegen, met portret.

De Eeuw van de »Transmissie van de kracht« na de Eeuw van het »Transport van de materie«, door ir. H. Doijer.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 26. Samenwerking. — W. A. E. van der Pluijm. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies — Uit de afdeelingen, — Jaarverslagen. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 26. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen. Algemeene Ledenvergadering te houden 9 en 10 Juli 1918 te Amsterdam.

Adres van de Binnenscheepvaart-Commissie.

Baksteen tegen verlaagden prijs.

Afdeelingsverslagen. Utrecht, 13 Juni 1918.

BOUWSTOFFEN, Maandblad onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 7:

Onder den hamer lasschen van plaat. — Verf op ijzer. — Keuring van straatklinkers. — Boekbespreking. — Gedachtenwisseling. — Bladvulling.

BOUWWETGEVING EN HARE TOEPASSING. I. Bepalingen uit de Zegelwet 1917 ten opzichte van Bestekken, Aanneemingscontracten, enz., door C. Broerse Jr., Inspecteur b. h. Gem. Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. N. V. Uitgevers-Maatschappij voorheen Van Mantgem & De Does — Amsterdam. Uit den bovenstaanden titel blijkt voldoende de bedoeling waarmede dit boekje in het licht werd gegeven. Het verscheen als No. 12 van de Polytechnische Bibliotheek, een uitgave, bestaande uit beknopte verhandelingen over allerlei speciale technische onderwerpen, waarvan er reeds verscheidene in de vakwereld bekend zijn. Betreft dit werkje uitsluitend de zegelwet, voor zoover ieder bouwkundige daarmede te maken heeft, het ligt waarschijnlijk in het voornemen der uitgevers, in volgende nummers van de serie ook andere wetten, die tot het bouwvak in betrekking staan, in denzelfden vorm behandeld, het licht te doen zien. Nu bij het bouwen, hoe langer hoe meer, allerlei wetten in acht moeten genomen worden, kan het nut van een dergelijke verzameling niet worden ontkend.

KERN DER MATERIALENKENNIS, door H. Wind. N. V. Uitgevers-Maatschappij, voorheen Van Mantgem & De Does, Amsterdam.

Dit werkje is een tweede druk van No. 4 der Polytechnische Bibliotheek. Volgens het Voorwoord is deze druk op verschillende plaatsen grondig herzien. Deze kern is voorts niet zoozeer bedoeld als studieboek dan wel als naslag- en repetitieboekje, en niet in de eerste plaats voor ambachtslieden, doch meer voor opzichters, bouwmeesters en ingenieurs. Met erkentelijkheid maakt de schrijver gewag van de medewerking van de heeren Oortgijzen, De Nooy e. a.

Het spreekt vanzelf, dat in een dergelijk beknopt handboekje de beschrijving van aard en eigenschappen der materialen slechts zeer kort kan zijn.

Niettemin schijnt de inhoud, al zijn er ook enkele fabrikaten, die men er vergeefs in zoekt, vrij volledig wat betreft de algemeen gebruikelijke bouwstoffen.

Ingezonden Stukken.

Aan de Redactie van „de Opmerker", 's-Gravenhage.

Geachte Redactie.

Het is waar, dat men te Sneek omstreeks 1770 het oude klokkenspel door een „grooter van beter en duurzamer hoedanigheden" heeft willen vervangen, maar het is niet minder waar, dat men er slechts gedeeltelijk in geslaagd is. Terwijl de speelklokken-gieter van die dagen Andreas van den Gheyn uit Leuven was, die o.a. in 1767—'68 de klokken voor 't carillon van de St. Servaas te Maastricht, in 1770 die voor 't carillon van Vlissingen goot — de laatste bij den brand in 1911 vernield — en de in 1775, 1777 en 1786 de klokken voor de carillons te Schoonhoven, Nijkerk en Schiedam leverde, richtte Sneek zich jammer genoeg tot den klokgieter J. Borchardt van Enkhuizen, die, hoe bekwaam overigens om mooie klokken te gieten, géén meester was in de kunst, om zuiver op bepaalde tonen gestemde klokken te maken, iets wat voor een carillon natuurlijk noodig is.

Ieder, die niet geheel van gehoor ontbloot is en het Sneeker klokkenspel wel eens hoorde spelen — ondergeteekende heeft het vele jaren achtereen gehoord — zal het er over eens zijn, dat we hier met een van de leelijkste carillons van ons land te doen hadden. Een nauwgezet onderzoek naar de muzikale waarde der klokken heeft ten overvloede aangetoond, dat timbre en zuiverheid van toon der klokken veel te wenschen overlieten.

Nu is het geval aldus: door — zeker niet te verdedigen — nalatigheid in het onderhoud der speelinrichting is deze zóó deerlijk in verval geraakt, dat totale vernieuwing ervan beslist noodig was geworden. Het is begrijpelijk, dat men zich te Sneek de vraag heeft gesteld: zijn déze klokken dat geld wel waard? Mijns inziens volkomen terecht heeft men deze vraag ontkennend beantwoord. Het is evenwel beslist de bedoeling, zich van het geld dat de oude klokken zullen opbrengen, een nieuw klokkenspel aan te schaffen. En dat de kans zéér groot is, dat dit beter zal zijn dan het oude, maken de mooie speelklokken te Appingedam en Vlissingen waarschijnlijk.

Mag ik U ten slotte even wijzen op het principieele meeningsverschil, dat zich bij deze klokkenspel-kwestie voordoet? Aan den eenen kant staat „de Klokkenraad" met zijn leider, den heer Enschedé, die het klokkenspel in 't algemeen slechts als een kunsthistorische merkwaardigheid beschouwt, en het Sneeker klokkenspel in 't bijzonder juist vanwege zijn leelijkheid een buitengewone merkwaardigheid acht, die moet behouden blijven. Daartegenover staat de meening van hen, die het klokkenspel niet slechts als rariteit wenschen beschouwd te zien, maar als levend klokkenorgaan van een stad, dat voldoen moet aan de eischen van den tegenwoordigen tijd, die meenen dat thans — evenals in de 17de eeuw, den bloeitijd van het klokkenspel, stéédes geschiedde — een niet meer voldoend klokkenspel door een beter moet worden vervangen, en dat een stad niet gedoemd mag worden eeuwig het klokkenspel, ook het leelijke, te behouden, dat zij zich eens aanschafte. Het is de meening van de pas opgerichte klokkenspel-vereeniging.

Zegeviert de eerste opvatting, dan zal langzaam maar zeker onze torenmuziek verstommen. En reeds in dit speciale geval van het Sneeker klokkenspel zal een verbod tot verkoop der klokken hoogstwaarschijnlijk ten gevolge hebben, dat Sneek carillon-loos wordt. Want het raadsbesluit tot verkoop der klokken kan bij K. B. vernietigd worden. Maar men kan Sneek niet dwingen, de oude klokken weer in den toren te hangen, en er de kosten van een nieuwe speelinrichting voor over te hebben. En zoo gaat het in schijn voor 't behoud der oude klokken, maar inderdaad om de gewichtiger vraag: zal Sneek al of niet een carrillon behouden.

Het zàl dit slechts, men behoeft er niet aan te twijfelen, als het in staat wordt gesteld de oude, onvoldoende, betrekkelijk zeer-jeugdige klokken te verkoopen.

Wie dus het klokkenspel lief heeft, niet met de apenliefde van den archeoloog, die door zijn behoudzucht dooddrukt wat tot nieuw leven kan opbloeien, maar met de gezonde liefde van den Nederlander, die het klokkenspel weer een levende plaats in het hart van ons volk wil geven, moet verkoop van de klokken wenschen.

Met dank voor de plaatsing,

Hoogachtend,

A. LOOSJES.

Amsterdam, 2 Juli '18.

Varia.

SCHEVENINGEN.
1818—1918.

Honderd jaar is het dezen zomer geleden, dat Jacob Pronk, een eenvoudig Scheveninger, maar, met dat al de grondvester van de badplaats Scheveningen, het eerste badhuisje aan den Zeekant neerzette, honderd jaren van afwisselenden voor- en tegenspoed in welke Scheveningen gegroeid is tot een centrum van vermaak en verkeer voor landgenoot en vreemdeling, een wereldbadplaats van den

eersten rang. Een feit, dat, wanneer de tijdsomstandigheden er naar geweest waren, zeker aanleiding gegeven zou hebben tot een feestelijke herdenking; doch nu waarschijnlijk in stilte zal voorbij gaan. Aan de Nieuwe Rott. Courant ontleenen wij enkele geschiedkundige bijzonderheden over de ontwikkeling van de badplaats, die wij bij deze gelegenheid hier laten volgen.

Bij oude schrijvers vindt men melding gemaakt van de moeilijkheden, die in vroeger jaren de verbinding tusschen Den Haag en het strand kostte, moeilijkheden, waarvan wij menschen van den tegenwoordigen tijd, die in een wip met de electrische tram van de stad naar het Kurhaus rijden, ons geen denkbeeld kunnen vormen. Wandelaars, die naar den zeekant wilden, vonden overal slechte wegen; voor de gelukkigere stervelingen, die zich de weelde van een koets konden veroorloven, waren er aan het uitstapje ook nog heel wat bezwaren verbonden. De aanleg van den ouden Scheveningschen weg, op initiatief van Constantijn Huygens en welke volgens diens plannen in 1665 werd voleindigd, bracht in dien toestand verbetering en van toen af werd Scheveningen meer en meer de uitspanningsplaats voor de stedelingen, die vermaak en verfrissching zochten.

Wandelen, visschen of een toertje met den zeilwagen, de uitvinding van Simon Stevin, behoorden in dien tijd tot de voornaamste aantrekkelijkheid van het nogal onherbergzame strand. Het baden was toen nog niet zoo in de mode als tegenwoordig, dat kwam pas een geruimen tijd later in zwang en toen nog maar op een manier, waarvan wij met onze strenge voorschriften van den tegenwoordigen tijd misschien wel zouden hebben moeten blozen! Want de badcostuums waren toen nog niet uitgevonden en men wist ook niet van badkoetsen of pudeur, ontkleedde zich in gezelschap van de eugdige Scheveningsters, die op de kleeren pasten en die later hielpen afdrogen, maar die toch voor de zedelijkheid geen gevaar moeten hebben opgeleverd, omdat zij te onzindelijk waren en zooals een bezoeker verhaalt „Puaient comme des capucins et étaient habillées jusque de même".

In 1818 kwam in dien primitieven toestand verandering door de hierboven reeds gememoreerde stichting van het eerste badhuis door Jacob Pronk. Die stichting is niet zonder moeilijkheden van stapel geloopen. Reeds in 1806 kwam Pronk met zijn denkbeeld voor den dag, waarschijnlijk opgewekt door het voorbeeld van buitenlandsche badplaatsen, maar hij werd toen danig uitgelachen en bespot en vond zoo goed als geen medewerking. Men was het er niet over eens; maar met de geneesheeren aan 't hoofd toch vrij algemeen overtuigd, dat het zeewater eigenlijk in 't geheel niet bekend was, en in het dorp stonden de meeste huizen dan ook met hun achterkant naar de zee gekeerd.

Pronk liet zich echter niet uit het veld slaan; hoewel een eenvoudig man, bleek hij toch een beter inzicht te hebben dan zijn tijdgenooten, hij ging rustig zijn gang en had eindelijk het benoodigde bedrag bijeengebracht en zag zijn arbeid in 1818 bekroond door de voltooiing van het oudste Scheveningsche badhuisje. Het was naar onze begrippen niet meer dan een loods of keet, van hout gebouwd en zoodanig ingericht, dat het in den wintertijd uit elkaar genomen kon worden, slechts één verdieping hoog en met in 't geheel zeven ramen aan den zeekant. Ook de inwendige inrichting was niet schitterend; er waren maar vier badkamers en een ontvang- of wachtkamer. Het succes overtrof echter aller verwachting, zeker die van de spotters. In het jaar van de opening was de toeloop van baders ongekend groot en werden niet minder dan 1400 baden genomen.

Het welslagen van zijn proef verzekerde Pronk ook de medewerking van het gemeentebestuur van 's-Gravenhage, dat hem een soort van monopolie voor het verschaffen van zeebaden en het hebben van badkoetsen, verleende. Wie buiten zijn inrichting wilde baden werd naar het strand bezuiden den vuurtoren verwezen. Wat de badkoetsen betreft, voorloopig waren er maar twee; een groote en een kleine. Voor het gebruik van de groote werd f 1 per persoon berekend, voor dat van de kleine 60 cts. In 1820 kon het houten badhuisje, dank zij het voortdurende succes, door een steenen vervangen worden met steun van de provincie, die f 8000 subsidie verleende. Het nieuwe gebouw was langs de Wassenaarschestraat, door Pronk aangelegd, en langs een schelpenpad bereikbaar. Warren vertelt, dat het uit twee gedeelten bestond, het eigenlijke badhuis en een aangrenzenden vleugel. Bij het binnentreden vond men in het hoofdgebouw links de anti-chambre, rechts een gang waarin vier badkamers uitkwamen, die elk met een raam uitzicht hadden op zee. Ook was er een vertrek, waar dames vóór het gebruik van een warm bad konden uitrusten.

In het bijgebouwtje was de keuken, tegelijk huiskamer van moeder Pronk en voorts een klein vertrekje voor zwakke badgasten, die na het bad rust noodig hadden. Van het balcon voor de galerij, die langs de voorzijde van het badhuis liep, voerde een houten trap naar het strand.

Met de jaren nam het aantal baders toe; oorspronkelijk waren het enkel Hagenaars geweest die kwamen baden, mettertijd voegden bij dezen ook vreemdelingen, zelfs vorstelijke personen als Prins Willem van Pruisen, twee Prinsen van Salm en anderen. De bezoekers van buiten de stad logeerden ten deele in het dorp zelf bij de bewoners, die kamers verhuurden of in het logement van Habraken, het tegenwoordige Zeerust. Maar de logies- en vooral ook de eetgelegenheden lieten veel te wenschen over. Dat was dan ook de reden, dat op aanstichting van burgemeester Copes van Cattenburch in 1824 een commissie werd benoemd, die na een grondig onderzoek (dat twee jaar duurde) voorstelde voor rekening van de gemeente een badhuis te bouwen en een kanaal van Den Haag naar Scheveningen te graven. Zonder veel moeite werd dit voorstel spoedig daarop aangenomen. In dien tijd was men ook te Zandvoort reeds doende met plannen voor een badhuis; de concurrentie welke van deze zijde werd gevreesd, spoorde onze stedelijke regeering nog te meer aan om de verwezelijking van haar plannen met kracht door te zetten. In 1826 werd met den bouw van het nieuwe badhuis, naar het ontwerp van den gemeente-architect Reyers, begonnen, twee jaar later was het voltooid. De bouwkosten hadden f 230,000 bedragen; aan meubileering enz. werd f 20,000 besteed. Het badhuis van Pronk werd voor f 13,175 overgenomen en hijzelf tot badmeester aangesteld.

In het dagblad van 's-Gravenhage van 15 Juni 1827 vindt men een oproep van B. en W. van 's-Gravenhage, voor een baddokter en van gegadigden voor het directeurschap van de inrichting, welke oproep tevens een in levendige bewoordingen gestelde uiteenzetting van de aantrekkelijkheden der badplaats Scheveningen bevat. Als gevolg daarvan werd dr. F. d'Aumerie benoemd als geneesheer-directeur, mevrouw Maas tot directrice van het badhuis. De exploitatie geschiedde door een raadscommissie voor rekening van de gemeente. Volgens een beschrijving van dr. d'Aumerie moet het gebouw er ongeveer als volgt hebben uitgezien: Aan de landzijde binnentredende kwam men in een groote marmeren vestibule, die met drie glazen deuren op de zuilengalerij aan de zeezijde uitkwam. Rechts waren de receptiezaal, de biljardkamer en de bibliotheek, links het kantoor waar de badkaartjes werden afgegeven en de ingang tot de eetzaal. Aan een gang, die het geheele gebouw doorsneed, kwamen de vertrekken uit van de directrice, de consultatie-kamer van den baddokter en de vergaderzaal van commissarissen. De eetzaal was een wit gepleisterd vertrek met ingelegden vloer; de wanden waren met spiegels voorzien, het plafond werd door acht zuilen gedragen.

Bovendien bevonden zich in het hoofdgebouw tien vertrekken, die meestal als logeerkamers van vorstelijke personen of aanzienlijke vreemdelingen of wel tot het geven van partijen werden gebruikt. De beide cirkelvormige vleugels bevatten elk beneden vier logeervertrekken. In de vierkante hoekgebouwen bevonden zich de badkamers, zes in elken vleugel. Op de bovenverdieping van de beide vleugels waren in 't geheel 22 logeerkamers.

Tot vermaak dienden een kegelbaan en een schommel. Het terras aan de zeezijde, van waar een houten trap toegang gaf tot het strand, was gedeeltelijk geplaveid en gedeeltelijk met schelpen bestrooid.

Het ging met de exploitatie niet zooals men zich had voorgesteld, door het slechte weer kwamen de bezoekers niet in zoo grooten getale opdagen als men had gehoopt. Onder hen, die kwamen, waren wel verschillende zeer aanzienlijke gasten, zooals Prins Alexander van Pruisen; dat kon echter de schade slechts gedeeltelijk goedmaken en men eindigde het eerste jaar met een nadeelig saldo. Ook het volgende jaar ging het niet voor den wind, opnieuw werkte het weer tegen en al was Prins Alexander van Pruisen ook andermaal onder de gasten en gaf de Russische Prinses ook luisterrijke feesten, het badhuis was slechts voor een klein gedeelte bezet en er werden weinig baden genomen. Het jaar daarop begon onder gunstiger vooruitzichten, het weer was dezen keer prachtig en het badhuis was dan ook vol gasten, onder wie de hertog van Nassau. Toen deze echter door de roodvonk aangetast werd, vertrokken de meeste bezoekers even snel als zij gekomen waren.

Ook het derde jaar liep dus op verlies uit. Het nadeelig saldo was in deze drie jaren van tegenspoed danig opgeloopen, en steeg nog tengevolge van de cholera, die Den Haag en Scheveningen gedurende twee seizoenen onveilig maakte.

Slot volgt.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Zuidland.

Aangaande den kerkbrand te Zuidland vernemen wij het volgende:

Van het, uit het begin der zestiende eeuw dagteekenend, kerkgebouw is niet veel over. Alleen het onderste gedeelte der muren is blijven staan en links van den toren staat nog een stuk gevel in zijn geheel overeind. De 42 M. hooge toren, die reeds omstreeks 1470 gebouwd zou zijn, heeft zijn spits verloren, welke op een schuurtje neergevallen is. De bronzen klok, tegen het einde der vijftiende eeuw door Wouter Kaerwas gegoten, is weggesmolten. Wat er van over mag zijn ligt onder de puinhoopen.

Het inwendige van de kerk is nagenoeg geheel verbrand. Ook het eikenhouten doophek met balustres, dateerend van 1646, ging verloren. Het uit denzelfden tijd dagteekenend koperwerk is evenals de bijbel door dominee Koolhaas persoonlijk gered. De kerk, die oorspronkelijk een katholieke kerk was, is aan den H. Bartholomeus gewijd geweest. Zij bevatte twee priesterzerken, onderscheidenlijk van 1472 en 1512.

Als een merkwaardigheid kan nog gemeld worden, dat Zuidland's burgemeester ook burgemeester van het naburig Oudenhoven is en dat in die gemeente de kerk vier jaar geleden in vlammen is opgegaan. Deze heeft men nog altijd niet opgebouwd, daar de gevraagde rijkssubsidie tot nog toe niet verleend is. In het welvarende Zuidland zal men echter niet zoo lang wachten. Reeds worden er plannen tot wederopbouw beraamd.

Zuiderzee-fonds.

Ingediend is een wetsontwerp tot instelling van een fonds ten behoeve van de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee.

Aan de Memorie van Toelichting is het volgende ontleend:

In artikel 4 der wet tot afsluiting en droogmaking der Zuiderzee is bepaald, dat de uitgaven voor de werken, bedoeld onder A. van artikel 1, worden gebracht ten laste van een nader bij de wet in te stellen fonds.

Het hierbij gevoegd wetsontwerp strekt tot instelling van dat fonds en is opgemaakt in overeenstemming met hetgeen daaromtrent is medegedeeld in de desbetreffende Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag.

Rijksacademie van beeldende kunsten.

Bij Kon. besluit van 18 dezer zijn, met ingang van 1 Juli, aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam benoemd:

1e. tot hoogleeraar, om onderwijs te geven in de algemeene kunstgeschiedenis en aesthetica, meer in het bijzonder in die van het ornament, en met bepaling dat hij zal zijn belast met de zorg voor de bibliotheek en de administratie, W. A. E. van der Pluym, te Amsterdam, met gelijktijdig eervol ontslag als leeraar aan de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers en leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid;

2e. tot buitengewoon hoogleeraar, om onderwijs te geven:

a. in de iconografie en symboliek, dr. R. Ligteenberg, C. F. M., te Woerden;

b. in de compositie, R. N. Roland Holst, te Laren (N.-H.);

c. in de portretkunst, dr. J. Veth, te Bussum;

3e. tot lector, om onderwijs te geven:

d. in costuumkunde, A. H. J. Molkenboer, te 's Gravenhage, en

e. in de anatomie, H. van der Poll, te Amsterdam.

Nieuw Raadhuis voor 's Gravenhage.

De Gemeenteraad van 's Gravenhage nam dezer dagen met algemeene stemmen op 2 na het voorstel van B. en W. aan, waarbij in beginsel besloten wordt tot den bouw van een nieuw Raadhuis op het door de Kl. Bagijnestraat, Kalvermarkt, Nieuwe Markt, Nieuwe Haven, Schedeldoekshaven en Spui begrensde terrein, en voorts: om B. en W. te machtigen stappen te doen, opdat de daarbij betrokken perceelen onteigend kunnen worden.

Wethouder Kok had te voren meegedeeld, dat het Rijk, bij aanneming van het voorstel, onteigening zou overwegen van een aangrenzend blok woningen tusschen Schedeldoekshaven en Ammunitiehaven, voor den bouw van een geheel nieuw post- en telegraafkantoor.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, R. K., voor vast, op een bureau in Limburg. Sollicitatie met copie-getuigschriften onder No. 5168, Bureau van de Ingenieurs, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bekend met fabrieksbouw, voor direct, salaris pl. m. f 100.— p. m. Brieven lett. M. 293, aan De Lange's Centr. Ad.-Bureau, Deventer. (1)

— Meubelteekenaar, op groot teekenbureau. Volledige brieven lett. IJ. L. 321, Nieuws van den Dag. (1)

— Drie Civiel-Ingenieurs, als aspirant-adjunct-ingenieur, bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Dienst van Weg en Werken, diploma T. H. S. Zich schriftelijk aan te melden bij genoemden Dienst, bureaugebouw I, Moreelsepark, Utrecht. (1)

— Directeur (bij voorkeur Ingenieur) voor de burgeravondschool en de school voor technisch vakonderwijs in Bouwkunde, Waterbouwkunde en Electrotechniek van het Genootschap »Mathesis Scientiarum Genitrix«, te Leiden. Aanvangsjaarwedde f 4000.—. Stukken met volledige gegevens vóór 20 Juli a.s. aan den Secretaris te Leiden, Oegstgeesterlaan 43. (1)

— Tijdelijk Civiel-Ingenieur, bij den Rijkswaterstaat, bij de havenwerken te Vlissingen, aanvangsbezoldiging f 150 — per maand. Schriftelijke aanmelding bij den Ingenieur van den Rijkswaterstaat, J. F. Schoufeld te Vlissingen. (2)

— Bouwkundig Opzichter, aan de Nederl. Fabriek van Betonno, Merwedekanaal Utrecht, voor toezicht over de afdeeling steenhouwerij en schuurderij. Sollicitaties schriftelijk. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

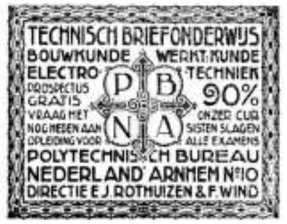
Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c.i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 13 JULI 1918. No. 28

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.20
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Het nieuwe Haagsche Raadhuisplan.

De gemeenteraad van 's-Gravenhage heeft op 1 Juli j.l., zonder hoofdelijke stemming, het voorstel van B. en W. aangenomen om in beginsel te besluiten tot de stichting van een nieuw raadhuis aan het Spui.

De heeren De Koning en Van Vredenburgh verzochten aanteekening in de notulen, dat zij zich niet met het genomen besluit konden vereenigen.

Een overijld besluit kan het niet worden genoemd, of het echter aanspraak mag maken op den naam van een weloverwogen besluit meenen wij te moeten betwijfelen.

Met den besten wil kunnen wij niet instemmen met de vele blijken van ingenomenheid, in de dagbladpers geuit, over deze oplossing van het Haagsche raadhuisvraagstuk. Men kan er een oplossing in zien, wanneer men aan een pis-aller dien naam geven wil.

In een zoo belangrijke kwestie als deze is evenwel o.i. een gemeentebestuur slechts verantwoord en heeft het slechts aanspraak op lof en erkentelijkheid, wanneer het inderdaad alles gedaan heeft, om de burgerij het beste te geven, dat te verkrijgen is. De overweging: „naar omstandigheden" mag hierbij niet gelden. Indien de omstandigheden ongunstig zijn en aan de beste oplossing in den weg staan, behoort er op aangestuurd te worden, ze in gunstigen zin gewijzigd te krijgen. Dit moge voor een particulier wel eens zeer bezwaarlijk en, practisch gesproken, zelfs onmogelijk zijn, voor het gemeentebestuur der Residentie is dit iets geheel anders. Zulk een lichaam kan gedaan krijgen, wat den invloedrijksten particulier niet gelukt, zulk een lichaam kan dingen doen, onverstandige dingen soms, waar geen menschelijke macht later iets aan veranderen kan, aan zulk een lichaam mogen wij dus de hoogste eischen stellen van wijs beleid, van rekening houden met de maatschappelijke stroomingen, van een helder inzicht in de waarschijnlijkheden van de toekomst.

Niets van dat alles kunnen wij zien in het thans gevallen besluit, integendeel het komt ons voor, geenszins het resultaat te zijn van rustig overleg. De groote lijnen van de ontwikkeling van 's Gravenhage tot een groote stad met een cosmopolitisch karakter, schijnen er geheel bij uit het oog verloren te zijn.

Over de geschiedenis van de Haagsche raadhuiskwestie zou men wel een boek kunnen schrijven, waarin aan het slot het thans genomen besluit vermeld zou kunnen worden. Wij gelooven echter niet, dat die geschiedenis daarmede afgesloten zou zijn, maar meenen veeleer, dat het thans tijd is geworden, om de gegevens te verzamelen voor het tweede deel, dat misschien belangrijker zou worden, dan het eerste, want er zijn in de laatste tien, twaalf jaren wel heel wat oplossingen aan de hand gedaan, maar van de meeste plannen kon vrij spoedig worden aangetoond, dat zij niet aan het doel zouden beantwoorden en op de weinige denkbeelden, die werkelijk tot een goede uitkomst hadden kunnen leiden, is men, vreemd genoeg, niet verder ingegaan, toen er bezwaren tegen ingebracht werden en werkelijk ernstige pogingen, om die bezwaren uit den weg te ruimen, zijn er niet gedaan.

Al kunnen wij op het oogenblik de geschiedenis van het Haagsche raadhuisvraagstuk niet in den breede behandelen, enkele momenten meenen wij toch in herinnering te moeten brengen.

Het zal ongeveer twaalf jaar geleden zijn, dat er ernstig

gedacht werd maatregelen te beramen, om te voorzien in het voortdurend toenemend gebrek aan ruimte voor den gemeentedienst, waaraan door allerlei lapmiddelen moest worden tegemoet gekomen.

Allereerst dacht men daarbij aan verbouwing en uitbreiding van het bestaande raadhuis. Een aangrenzend winkelhuis was reeds vroeger aangekocht en door de sloopingvan het oude St. Nicolaasgesticht en eenige huisjes aan de Drie hoekjes meende men voldoende terrein tot zijn beschikking te hebben gekregen, om met succes een verbouwingsplan te kunnen doen opmaken Daarmede werden, elk afzonderlijk, belast de architecten Vrijman, Rijksbouwkundige en Schadée, Gemeentebouwkundige. In April 1908 werden de plannen dezer heeren, nadat B. en W. het ontwerp van den Rijksbouwkundige ter aanneming voor uitvoering hadden aanbevolen, publiek tentoongesteld en met groote belangstelling bezichtigd De gemeente archivaris had bij deze gelegenheid tevens een kleine tentoonstelling van historische documenten, op het raadhuis betrekking hebbende, georganiseerd, die insgelijks zeer belangrijk was.

De geheele beweging ging in de historische lijn. Men was van het denkbeeld uitgegaan, dat de historische plek niet verlaten mocht worden, dan alleen in geval daar absoluut geen voldoende ruimte te vinden was.

Beide ontwerpen waren min of meer gedacht in 18de eeuwschen stijl om goed aan te sluiten bij de architectuur van het jongste gedeelte van den ouden raadhuisbouw en beiden voldeden aan het programma, zoodat de kritiek zich in hoofdzaak bepaalde tot de architectonische opvatting der ontwerpers.

Daarmede kon zich o. a. de architect Frowein niet vereenigen. Deze meende, dat men aansluiting moest zoeken aan den stijl van het oudste gedeelte van het bestaande gebouw en publiceerde nog voordat een beslissing genomen was een ontwerp, waarin dit met veel talent beproefd was.

De zaak was namelijk eenigen tijd slepende gebleven, omdat men twijfelde, of het beschikbare terrein toch de benoodigde ruimte wel opleverde voor meer dan de allernaaste toekomst en niet zonder grond vreesde, later weder tot nog veel kostbaarder uitbreidingen te zullen moeten overgaan. Buitendien was inmiddels het Uitbreidingsplan der Gemeente gereed gekomen en daarin was ook rekening gehouden met verschillende mogelijke oplossingen van het raadhuisvraagstuk. Zoo kwamen dan, nevens het denkbeeld, om het raadhuis te plaatsen aan de Houtmarkt nabij een nieuwen verkeersweg in de binnenstad, ook voorstellen ter sprake tot plaatsing op het Alexandersveld, of op het terrein van het Koninklijk Paleis in het Noordeinde. Het laatste voorstel stond in verband met tot heden mislukte pogingen, om te komen tot de stichting van een nieuw Koninklijk Paleis op Zorgvliet.

Over al deze plannen is lang en breed gesproken en geschreven zonder dat men veel verder kwam. Het denkbeeld tot plaatsing op het Alexandersveld vond vele voorstanders, nadat vrijwel algemeen werd aangenomen, dat de historische plek aan de Groenmarkt moest worden prijsgegeven, maar geheimzinnige machten schijnen dit denkbeeld dermate te hebben tegengewerkt, dat zelfs de burgemeester, die er aanvankelijk veel voor gevoelde, er maar liever niet meer aan denkt.

Toen heeft het gemeentebestuur het Houtmarktplan, dat nogal tegenkanting had ondervonden, omdat het plaatsing beoogt in een der onaanzienlijkste buurten van de oude stad, een tijdlang opgeborgen. De oorlog was een zeer geschikt voorwendsel daarvoor.

Nu het evenwel niet aangaat, het eind van den oorlog af te wachten, alvorens de zaak weder ter hand te nemen, hebben B. en W. het oirbaar geacht, het Houtmarktplan om te werken tot een van wijder strekking met grooter onteigening, zoodat weliswaar ten koste van eenige milioenen de noodige ruimte voor een voldoend gebouw verkregen zal kunnen worden, maar het toch nog een open vraag blijft, of de thans in beginsel gekozen plaats wel werkelijk de in alle opzichten meest gewenschte en ook uit een aesthetisch, stedenbouwkundig oogpunt de meest geschikte is, die met mogelijkheid in de Residentie te vinden is.

De wethouder, die het voorstel te verdedigen had, had een vrij gemakkelijke taak, tegenover een college, volkomen onbevoegd, om in een zoo belangrijke aangelegenheid als deze een beslissing te nemen, een college, dat bovendien begrijpelijkerwijs de gelegenheid niet heeft laten voorbijgaan, om zich met een applausje af te maken van een kwestie, waar, na een twaalftal jaren van overweging en beraadslaging, de frischheid vrijwel af is.

De enkele tegenstanders van het voorstel konden gemakkelijk tot zwijgen worden gebracht met een paar argumentjes, die niets om 't lijf hadden en het aloude, beproefde dreigement, dat zoo er nu geen beslissing genomen werd, verder uitstel slechts tot hoogere kosten zou leiden, miste ook thans zijn uitwerking niet.

Maar wij herhalen het nog eens, de groote lijnen, waarlangs zich de ontwikkeling van 's-Gravenhage tot een groote stad van cosmopolitisch karakter ontwikkelt, zijn bij het nemen van dit besluit geheel onopgemerkt gebleven en dat achten wij een betreurenswaardig verschijnsel, een veeg teeken des tijds.

Een lichtpunt echter is er, namelijk dat er nog heel wat vuil water door het Ververschingskanaal zal stroomen, alvorens de eerste spade voor den bouw van een raadhuis aan het Spui in den grond kan worden gestoken. Een krijgsman wint genoeg, al wint hij dan niets dan tijd en tijd is er gelukkig nog ruimschoots voorhanden, om een nieuwen strijd te beginnen voor een oplossing van het raadhuisvraagstuk op een der Residentie waardige wijze. Wanneer het thans genomen besluit daartoe het sein mocht blijken, dan zijn wij de mannen erkentelijk, die het hebben uitgelokt, zij het dan met andere bedoeling.

Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam.

Aan het jaarverslag 1916—1917 van bovengenoemde commissie is het volgende ontleend:

De economische toestand der afgeloopen jaren is niet zonder invloed gebleven op het bouwvak. Het werk der commissie, dat zich uitstrekt over het bouwen en verbouwen van huizen op particuliere terreinen, heeft den terugslag daarvan gevoeld. Daardoor zijn iets minder gevallen, waarin haar advies werd gevraagd, of waarin zij uit eigen beweging advies gaf, door haar in de afgeloopen jaren behandeld. Verheugend is het daarna te lezen: Uit de mate van haar slagen is echter wel gebleken, dat het in vorig jaarverslag tot de burgerij gericht woord niet zonder weerklank is gebleven. Ook de buurtvereenigingen gaven blijk de samenwerking met de commissie op prijs te stellen. De daarbij te volgen werkmethode maakt nog een punt van overweging in de commissie uit.

Met de inventariseering (door middel van photo's en teekeningen) van datgene, wat Amsterdam aan uiterlijk schoon bezit wordt, blijkens het verslag, steeds voortgegaan. De verzameling photo's is in 1916 met 145 stuks uitgebreid, terwijl 250 stuks afdrukken werden afgestaan aan daarvoor in aanmerking komende belanghebbenden. Deze getallen waren in 1917 respectievelijk 165 en 180. Bovendien werden 37 gebouwen opgemeten en in teekening gebracht. De commissie betreurt het, niet vlug genoeg te kunnen komen tot volledige inventarisatie. Doch al waren er voldoende krachten aanwezig toch zou dit werk slechts langzaam vorderen. Dit ontbreken van een inventarisatielijst liet zich weder gevoelen bij de besprekingen, die de commissie voerde met het college van B. en W. over den aankoop van merkwaardige oude huizen in Amsterdam. Van de zijde der commissie was hierop aangedrongen in die gevallen, dat de gemeente voor een of anderen tak van dienst een particulier huis zou moeten aankoopen.

In verband hiermede en ter tegemoetkoming aan het gemis van zulk een lijst, worden door de commissie de veilingen van perceelen van belangrijke bouwkunstige waarde ter bevoegder plaatse ter kennis gebracht. In het afgeloopen jaar bedroeg dit aantal 12.

Aangestipt wordt in het verslag dat de commissie, op uitnoodiging van den wethouder voor de publieke werken, den heer W. H. Vliegen, heeft deelgenomen aan de bespreking van het ontwerp voor de nieuwe brug over de Heerengracht ten behoeve van de te verbreeden Vijzelstraat, en dat die bespreking met goeden uitslag bekroond is. Een nieuw plan is sedert verschenen. Gunstige resultaten hadden ook de bemoeiingen van de commissie in het belang van de buiten-restauratie van het Koninklijk Paleis aan den Dam. Dit zou eerst met beton geschieden. Op verzoek van de commissie is echter genomen natuursteen van dezelfde soort als waarvan het gebouw is opgetrokken. Getracht werd voorts, geen verdere uitbreiding te doen geven aan de lichtreclames, die met concessie der gemeente op verschillende punten van de stad aan de lichtmasten en aan de palen der electrische geleidingen van de tram werden bevestigd. Uit het antwoord van B. en W. mag de verwachting worden geput, dat hieraan zal worden tegemoet gekomen. De commissie teekent hierbij aan: een hierbij aansluitend, hoogst belangrijk vraagstuk, een reclame-verordening, tengevolge waarvan het behoud der schoonheid van Amsterdam niet kan worden aangetast, is dringend noodig.

Met medewerking van 't Gemeentel. Bouw- en Woningtoezicht werden, naar 't verslag verder vermeldt, op verschillende punten der stad de desbetreffende eigenaren verzocht hunne resp. perceelen in een behoorlijken toestand te herstellen en te onderhouden (toepassing van art. 253 der Bouwverordening). Dit heeft tot goede resultaten geleid. In zake de minder gelukkige verandering der voortuintjes aan de Dapperstraat, de von Zesenstraat en omgeving, die gedurende de laatste jaren meerendeels onordelijke berg en stapelplaatsen zijn geworden met gebrekkige en zelfvervaardigde afsluitingen, heeft de commissie overleg gepleegd met het gemeentebestuur. Verbetering, waarbij rekening zal gehouden worden met den welstand, kan worden verwacht.

Een studie is door de commissie gemaakt van het aan B. en W. aangeboden »Uitbreidingsplan-Zuid«, door dr. Berlage ontworpen. Ter bevordering van een waardige bebouwing van dat nieuwe stadsdeel is de commissie begonnen met het samenstellen van een geschrift, waarin wordt uiteengezet op welke wijze die h. i. zal kunnen worden verkregen. Hierin zal ook de noodige aandacht worden geschonken aan de wijze van beplanting, waar het, naar het oordeel der commissie, voor het aanzien van het stadsbeeld wenschelijk zal zijn ook andere beplantingswijze en vormgeving der boomen toe te passen.

In een der vergaderingen heeft de commissie zich eenparig uitgesproken tegen de demping van het Rokin. Zooals het Rokin nu is, ziet het er verwaarloosd uit, aldus terecht het verslag. De commissie hoopt met voldoende medewerking te voorkomen, dat dit gedeelte gedempt zal worden, terwijl pogingen vullen aangewend worden, om deze gracht te doen verbeteren en tot een sieraad van Amsterdam te maken.

De commissie heeft ook het vraagstuk in behandeling genomen betreffende de verbouwing van het Amsterdamsche stadhuis. Het heeft n.l. — naar zij opmerkt — allen schijn, dat met de voortdurende uitbreiding van het Amsterdamsche stadhuis, ter plaatse waar het nu is, beoogd wordt het op die plaats te behouden, althans kan het allicht er toe leiden, dat een geheel nieuw stadhuis in de naaste toekomst ter plaatse verrijst. Dit nu kan, op zichzelf beschouwd, van groot economisch voordeel zijn, afgezien van de vraag, of die plaats, bij de steeds grooter wordende uitbreiding van de stad, de juiste is — aldus het verslag En het voegt er aan toe: Een ander feit is echter, dat, hoe grooter uitbreiding de stad en bijgevolg ook het stadhuis ondergaat — zooveel te minder de op het stadhuis gerichte verkeerswegen en de onmiddellijk daaraan gelegen grachten zullen blijven voldoen.

Wanneer dus het stadhuis op deze plaats voortdurend groeit, zal het te eeniger tijd noodzakelijk blijken het water in de OZ. Burgwallen te dempen, indien niet tijdig op andere wijze gezorgd wordt dat de bebouwing en uitbreiding zoodanig gesitueerd wordt, dat er ruime plein- en straatbreedten blijven. Het geldt hier het tijdig letten op een belangrijke verandering van het stadsbeeld. Wij hebben zoo dikwijls in Amsterdam reeds zien gebeuren, dat een toestand geschapen wordt, waarvan ten slotte noodzakelijk gevolg is het dempen van onze mooie grachten. Naar aanleiding van dit vraagstuk is een schrijven aan B. en W. gezonden.

Wat aangaat de bebouwing van de Vijzelstraat heeft de meerderheid van de commissie als hare meening uitgesproken, dat de mogelijkheid eener goede oplossing beter zou zijn te bereiken, indien de gemeente de bebouwing in eigen beheer nam, en daarbij de hulp zou inroepen van enkele bekwame particuliere architecten, dan door het benoemen van een adviseur (gelijk geschied is).

Officieel ontving de commissie in 1916 van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht 86 opgaven van sloopingen, waarvan er, na onderzoek ter plaatse, twaalf belangrijk werden gevonden. De commissie teekent hierbij nog eens aan, dat het standpunt van de commissie er een is van minnelijk overleg. Dit kan niet te dikwijls worden herhaald.

Inzake bouwvergunningen werden in het geheel 51 adviezen behandeld; in 5 dezer gevallen, waarbij een onbevoegde kracht aan het werk was, werd de hulp van een bekwaam architect ingeroepen; 18 gevallen van verbouwing waarin medewerking tot verbeteren was verkregen, zijn door de tijdsomstandigheden uitgesteld; 15 bouwvergunningen zijn met medewerking der eigenaren door wijziging en verbetering volgens advies der commissie tot stand gekomen; in 8 gevallen werd niets bereikt door volslagen onwil van de eigenaren; in 5 gevallen werd een gedeeltelijk succes bereikt.

Voorts herhaalt de commissie nog eens haar verzoek om oude gevels, die men wil ontdoen van oude verf- of kalklagen, niet af te hakken, maar af te loogen, omdat daardoor de geest van het werk behouden blijft. De afhakmethode is ook niet praktisch, omdat de verharde opperhuid van den steen verloren gaat en zij dus weder sneller verweert. Toch zijn weder vele fraaie gevels aan onze grachten op dergelijke wijze behandeld.

In het verslag zijn een aantal photografische afbeeldingen opgenomen van fraaie en typische gevels die in de afge-

loopen twee jaren door toedoen van de commissie gered zijn, en van andere die, ondanks de haast wanhopige moeite die de commissie er zich voor gaf, verloren zijn gegaan. De commissie geeft sterksprekende staaltjes van de domheid en de kwaadwilligheid van sommige huiseigenaren, toevallig bezitters van een stukje openbaar stadsschoon. Zelfs zijn er twee voorbeelden bij van opzettelijke vernieling van de gevels door de huiseigenaren . . . In verband hiermede betoogt de commissie dat het nu toch meer dan tijd is wettelijk in te grijpen en dergelijk vandalisme den kop in te drukken. Inderdaad: waar blijft de Monumentenwet?

Leestafel.

WENDINGEN No. 6. Indrukken eener Tentoonstelling, door J. L. M. Lauweriks, met afbeeldingen.

De bewegelijkheid der bouwkunst, gemeenschapskunst en individualisme, door C. J. Blaauw.

Beeldhouwkunst, door Jan Wils, met afbeeldingen.

Het gebouw der Openbare Leeszaal te Heerlen, arch. Jan Pauw, door J. M. van Hardeveld, met afbeeldingen.

Af- en Toe-wendingen, door J. F. Staal.

Technisch gedeelte. Prijsvraag IJ-bosch. — Mededeelingen van het Genootschap.

DE BOUWWERELD No. 27. Nadere Toelichting aan het publiek van de Tentoonstelling van Interieurs, door Michel E. J. A. Cuypers, met afbeeldingen.

Geen architekten in ons openbaar leven.

Sneldichten, door Candidus. — Architectuur Museum.

Gemengde berichten.

Boek en Tijdschrift.

Prijsvragen, Examens, enz.

Personalia.

DE INGENIEUR No. 27. Inrichtingen voor centrale verwarming, warmwatervoorziening en stroomlevering in het Rijks krankzinnigengesticht te Woensel, door Ir. J. Mantel, met afbeeldingen.

Geologische arbeidsmethoden voor de opsporing van delfstofafzettingen, door Ir. E. C. Abendanon.

De bevaarbaarmaking van den Duitschen Boven-Rijn, door ir. C. A. Jolles.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 29 Juni 1918 te 's Gravenhage.

Ingezonden Stukken. Het algemeene transformatordiagram en de differentiaalvergelijkingen van den transformator, door Ir. H. G. Nolen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 27. De salarisactie voor het technisch personeel in Rijksdienst. — Aank. Verg. en Excursies. — Jaarverslagen. — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 27. Algemeene Ledenvergadering, 9—10 Juli 1918 te Amsterdam. Voorstellen, enz.

De 23e Jaarvergadering.

Afdeeling Zwolle en Omstreken.

Woningbedrijf te Amersfoort.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam, 26 Juni 1918. — Haarlem, 26 Juni 1918.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 11: De nieuwe gewapend betonvoorschriften, door ir. B. A. Verhey. — Zeeschepen van gewapend beton, door ir. Y. M. D. Kentie. — Pudlo voor het waterdicht maken van beton, door P. W. Scharroo. — Aangevraagde octrooien. — Boekbespreking. — Literatuuroverzicht. — Nederlandsche Jaarbeurs Utrecht.

Varia.

EERSTE ROTTERDAMSCH TUINDORP.

Aan het 4de jaarverslag over 1917, wordt het volgende ontleend:

Zooals in het vorige verslag werd meegedeeld, zouden met eigen kapitaal gesticht worden 45 woningen en een vereenigingsgebouw.

Voor den bouw met steun van het rijk en van de gemeente werd de dochter-maatschappij, naamlooze vennootschap Maatschappij voor Volkshuisvesting Vreewijk opgericht. Onze vennootschap bezit daarvan thans alle aandeelen.

In afwachting van de vereischte goedkeuring tot den eerstgenoemden bouw werd zooveel mogelijk materiaal aangevoerd, opdat, indien de toestemming eenmaal was verkregen, ter voorziening in den woningnood zoo spoedig mogelijk met het werk zou kunnen worden aangevangen. Gebruik makend van gunstige contracten brachten wij groote hoeveelheden materiaal aan, zoodat ook later de dochtervennootschap Vreewijk van de goedkoope prijzen zou kunnen profiteeren. Loodsen en keeten werden geplaatst, alle mogelijke voorbereidende maatregelen werden genomen.

Eerst ondervonden wij echter teleurstelling door de vorst, die half Januari 1917 inviel en het graafwerk tot in Februari stop zette. Terwijl het daarna spoedig gereed was en alles klaar lag tot den bouw, mocht er niet mede begonnen worden: onze architecten konden niet tot overeenstemming komen met de bouwpolitie inzake de voorgeschreven wijze van fundeering. Was deze in de veronderstelling, dat de vaste kleilaag slechts 1—1½ M. dik zou zijn, zoo bleken onze boringen, die meer dan 3½ M. aangaven, juister te zijn. Het spreekt wel vanzelf, dat daarbij de fundatie-constructie veel eenvoudiger, maar wat meer zegt, veel goedkooper zou kunnen worden uitgevoerd. Evenwel bleef men vasthouden aan de eenmaal voorgeschreven toepassing van gewapend beton. Waar tijdverlies echter ook geldverlies beteekent, werd ten slotte berust in een eenigszins voordeeliger voorschrift, zoodat eindelijk 27 Juni de officieele goedkeuring afkwam. Mede werd daarbij het lot beslist van de wijze van rioleering, die door onze architecten ook veel goedkooper ontworpen was.

Het moet daarbij betreurd worden, dat in deze tijden, nu het bouwen van woningen met eigen kapitaal welhaast een unicum is te noemen, eenige gedrukte regels in een verordening het lenigen van den nood onnoodig moeilijker maken. Hierbij mag wel gewezen worden op de besprekingen van het Woningcongres van Februari 1918, waarbij als 't ware gesmeekt werd om de bouwverordeningen, daar waar het noodig was, te herzien en te verbeteren.

Nu de goedkeuring er eenmaal was, werd de bouw met alle kracht aangepakt. Reeds 30 Juni was de fundeering van een blok gereed en gestadig doorwerkend konden in de maand December reeds enkele woningen worden betrokken.

Ofschoon de eindrekening nog niet kan worden opgemaakt, zullen de cijfers binnen de daarvoor gestelde begrooting blijven. Verwacht mag worden, dat de exploitatie eveneens binnen de gestelde grenzen zal blijven.

Dit wordt te meer mogelijk gemaakt door de toezegging van een gift van het Koninklijk Nationaal Steuncomité 1914, groot f 29.600, onder de bekende voorwaarden.

Verondersteld mag worden, dat alle panden binnenkort ter bewoning gereed zullen zijn, terwijl kan worden aangenomen, dat zij dan ook zullen zijn betrokken. Daardoor zal dan tevens een matige rente van het kapitaal der vennootschap verzekerd zijn.

Ook het vereenigingsgebouw nadert zijn voltooiing.

Evenwel zal het een andere bestemming verkrijgen.

Onderhandelingen zijn gevoerd met een vereeniging, die het gebouw wil koopen of huren en het, na uitbreiding met een gymnastiekzaal en groote keuken, in den geest van Ons Huis zal willen in gebruik nemen. Deze onderhandelingen hadden een gunstig resultaat.

Het grondbezit is vermeerderd met een terrein aan den Dordtschen Straatweg gelegen, groot 3.42.35 H.A. Een terrein groot 4.54.00 H.A. werd door den voorzitter aangekocht met de bedoeling, dit zoo noodig aan de vennootschap over te dragen.

VREEWIJK.

Aan het eerste jaarverslag van de Maatschappij voor volkshuisvesting Vreewijk te Rotterdam is het volgende ontleend:

Zooals bekend is, wil de Naamlooze Vennootschap Eerste Rotterdamsch Tuindorp trachten aan den zoom der gemeente in den Polder Karnemelksland, begrensd door den Dordtschen Straatweg en den Groenen Hilledijk, een woonwijk te stichten, waar tal van gezinnen huisvesting zullen kunnen vinden in overeenstemming met de tegenwoordig te stellen hygiënische eischen. Zij kocht daartoe uitgestrekte terreinen en wist met het gemeentebestuur overeenstemming te verkrijgen voor de vaststelling van een stratenplan, dat reeds voor een gedeelte in uitvoering is.

Niettegenstaande de tijdsomstandigheden bouwde zij een 46-tal burgerwoningen, vereenigingsgebouw en winkel, doch het steeds duurder worden van de materialen verhinderde haar in korten tijd grootere plannen te ondernemen. En toch moest dit geschieden, wilde zij krachtig medewerken aan de leniging van den woningnood, die meer en meer nijpend werd.

Daarom moest zij haar oorspronkelijk plan om alles geheel uit eigen middelen te bestrijden ter zijde stellen en wilde zij gebruik maken van den steun, die rijk en gemeente kunnen verleenen.

Mede om de administraties zooveel mogelijk gescheiden te houden en iedere gedachte van winstbejag uit te sluiten, nam zij het initiatief tot de stichting van een vennootschap, uitsluitend werkzaam in het belang der volkshuisvesting.

Waar zij als de moeder-vereeniging beschouwd kan worden, is het haar voornemen, de dochter zooveel mogelijk te steunen. Doordat zij over terreinen beschikken kan, is het haar plan, deze voor de nieuwe vereeniging in orde te brengen en haar zooveel mogelijk financieel te steunen en te helpen in de volvoering van haar plan.

Het spreekt wel vanzelf, dat getracht zou worden de bouwplannen zoo spoedig mogelijk te verwezenlijken. Toch moest hierbij zeer veel teleurstelling worden ondervonden. Hoe ook werd vereenvoudigd en bezuinigd, toch was het niet mogelijk een plan te ontwerpen, waarvan de exploitatierekening zou sluiten. Steeds was een nadeelig saldo het einde van iedere rekening.

Gelukkig zou er uitkomst in het verschiet zijn. Daartoe gedrongen door den woningnood nam de regeering het besluit, tijdens den duur van den oorlog in eventueele tekorten op de exploitatie-rekening te zullen bijdragen, terwijl de gemeente een meer duurzame bijdrage in uitzicht stelde.

Nu werd er niet meer gedraald en het plan van de architecten Granpré Molière en Verhagen, groot 119 woningen, waaronder 2 winkels, werd 12 December 1916 ingediend. De begrooting was gesteld op f 56.800 voor den grond, berekend à f 4 per vierk. M. en f 411.660 voor den bouw, te zamen rond f 470.000, waarop een rijksvoorschot werd gevraagd van f 446.500.

Berekend werd, dat bij een gemiddelde huuropbrengst van f 3.80 per week, het nadeelig saldo op de exploitatierekening f 7920 per jaar zou bedragen en werd verzocht deze som als bijdrage te mogen ontvangen.

Bij de besprekingen van dit plan met de autoriteiten nam de wijze van fundatie een groote plaats in. Mochten de architecten zich ook al niet met alle voorgeschreven wijzigingen kunnen vereenigen, zoo werd tenslotte vooral met het oog om tijd te besparen er in berust.

Toch dreigde de financieele zijde het plan te verstoren.

De begrooting toonde aan, dat iederre woning reeds f 1000 meer zou kosten dan vóór den oorlog het geval zou zijn, doch de directeur der bouwpolitie raamde de stichtingskosten nog veel hooger en wel op f 565.000 in totaal. Daardoor en door lagere schatting van de huurwaarde zou de exploitatierekening een tekort van f 120.34 per jaar per woning aanwijzen en mocht betwijfeld worden of dit bedrag wel als jaarlijksche bijdrage zou worden verleend.

Om te voorkomen, dat het plan dus onaannemelijk zou worden verklaard, werd 12 Mei geschreven, dat hoe ook de uitkomst van de exploitatierekening mocht zijn, in geen geval ooit meer dan f 100 per jaar per woning als bijdrage zou worden verlangd. Dit kon geschieden, wijl reeds zeer veel materiaal was gekocht en aangevoerd voor lager prijzen.

Dit schrijven had een gunstig gevolg, daar in de raadsvergadering van 4 Sept. 1917 tot toewijzing van een voorschot van ten hoogste f 57.200 voor den grond en van ten hoogste f 478.030 voor den bouw werd besloten, terwijl duurzaam een jaarlijksche bijdrage van ten hoogste f 100 per woning werd toegezegd.

Aangezien het nog zeer lang kon duren eer alle formaliteiten waren vervuld, verzochten wij 13 October te willen goedvinden, dat met den bouw in eigen beheer zou worden aangevangen, onder overlegging van een schrijven van den inspecteur der volksgezondheid te 's-Gravenhage, waarbij deze verklaarde, dat hij zich in alle opzichten met den voorgenomen bouw kon vereenigen, en wij mochten reeds 23 d.a.v. toestemming ontvangen, op voorwaarde, dat gegarandeerd zou worden, dat het toegezegde voorschot niet zou worden overschreden. Deze voorwaarde kon gerust worden aanvaard, zoodat het werk met spoed werd aangevangen.

Reeds waren tijdens de onderhandelingen daartoe maatregelen genomen en zij het dan ook met schroom, eenige voorbereidende werkzaamheden verricht. Daardoor was het mogelijk, dat op 27 November met het metselen kon worden begonnen.

Over het algemeen is het materiaal aangekocht voor prijzen lager dan of in overeenstemming met de gemaakte begrooting. Indien zich dus geen bijzondere belemmeringen voordoen kan de afwerking met vertrouwen worden tegemoet gezien.

Slechts enkele factoren werken ongunstig. De rijlonen zijn nl. hooger geworden dan wij met het oog op de gemaakte contracten hadden mogen verwachten. De tarieven werden voortdurend verhoogd en waar wij niet goedkooper konden slagen, zijn wij ook deze afdeeling van het werk in eigen beheer gaan nemen. Tot heden met gunstig gevolg. Wel werd veel last ondervonden van den slechten toestand van den Groenen Hilledijk, die, geheel stuk gereden, zoo goed als niet werd onderhouden, doch niettegenstaande dit bezwaar werd het vervoer veel goedkooper.

Gelukkig kan gemeld worden, dat in Maart 1918 deze dijk is bestraat, waardoor het voordeel nog grooter is geworden.

Mede moet als een ongunstige factor genoemd worden het niet gereed zijn van het stratenplan. Daardoor moet al het materjaal tweemaal verwerkt worden en dit eischt niet alleen veel arbeidsloon, doch ook de aanschaffing van draagbaar spoor. Bovendien brengt de uitvoering van rioleerings- en bestratingswerken tijdens den bouw belangrijke storing en kosten mede.

Ook moet het als een financieel bezwaar genoemd worden, dat de woningen volgens de thans geldende bouwverordening niet bloksgewijs op het hoofdriool mogen worden aangesloten. De ons genoemde reden, dat dit bij verkoop van de panden last zou kunnen geven met eventueele nieuwe eigenaars, kan toch niet gehandhaafd blijven, aangezien

niet denkbaar is, dat ooit gesplitste verkoop zal plaats hebben.

Waar getracht moet worden zoo goed, maar tevens zoo zuinig mogelijk te bouwen, moet het mede betreurd worden, dat de voorgeschreven wijze van fundatie, waarin zooals gezegd is, berust werd, meer geld kost dan noodig is.

De hierboven genoemde meerdere kosten hadden voor een groot gedeelte bespaard kunnen worden, en al zal onze Maatschappij daardoor geen schade lijden, zoo zijn ze toch van invloed op de exploitatierekening en daardoor op de bijdrage, die de gemeente zal geven.

Aangezien wij tijdens de onderhandelingen over bovengenoemd bouwplan met de indiening van meerdere plannen wilden wachten, opdat wij van de ervaring gebruik zouden kunnen maken, is het plan der architecten De Roos & Overeijnder geheel daarmede in overeenstemming gebracht en werd 24 December de medewerking verzocht voor den bouw van 131 woningen, waaronder 3 winkelhuizen. De daarvoor benoodigde grond wordt berekend op f 84.500, de bouwkosten op f 668.500, terwijl naast het rijksvoorschot van 95 pct. een duurzame jaarlijksche bijdrage van f 125 per woning werd gevraagd.

Dat dit plan dus al weer duurder is dan het vorige, wordt veroorzaakt niet alleen door de hoogere materiaalprijzen, maar mede door de stijging van de arbeidsloonen. Dit blijft steeds een moeilijk punt bij het **vaststellen van** een begrooting, te meer daar tegenwoordig vaak bij hooger uurloon minder werk wordt geleverd dan waarop redelijk gerekend mag worden.

Vooruitloopend op het volgende jaarverslag kan worden medegedeeld, dat het evengenoemde plan is goedgekeurd en dat reeds met den bouw is aangevangen.

De plannen voor den bouw van twee dergelijke complexen te zamen van ongeveer 250 woningen, zijn in ontwerp gereed en zullen spoedig worden ingediend.

N. R. Ct.

SCHEVENINGEN.
1818—1918.
Slot. (Zie bladz. 215).

Het seizoen van 1834 daarentegen verliep zoo gunstig mogelijk. Er kwamen hooge bezoekers: de koningin van Beieren, de Prins Regent van Hessen met zijn gemalin en Prinses Marianne van Pruisen; in het volgende seizoen kwam de koning van Wurtemberg met zijn twee dochters en met hen kwamen tal van aanzienlijke vreemdelingen mede, maar deze vettere jaren konden de exploitatie-rekening niet meer in orde brengen. Het bleef sukkelen en het eind was, dat het Gemeentebestuur besloot zich van den schadelijken lastpost te ontdoen en het badhuis met alles wat er bij hoorde te verpachten. Mevrouw Maas, de vroegere directrice, kreeg de exploitatie voor een lage pachtsom voor eigen rekening in handen, later werd zij opgevolgd door den heer Switzar. Geen van beide exploitanten slaagden erin de exploitatie op voordeelige wijze te voeren; daarbij kwam nog, dat onder het beheer van den laatstgenoemde de klachten over logies, bediening enz. vervaarlijk toenamen, terwijl de gasten, vooral de buitenlanders, op een ergerlijke wijze werden afgezet, wat tengevolge had, dat zij niet meer terugkwamen.

Om een eind aan dien toestand te maken, werd Switzar ontslagen. Hij werd opgevolgd door den heer J. de Wit, eigenaar van het Hôtel de l'Europe, eertijds ook pachter van den Ouden Deil. Deze slaagde er in, de zaken weer in het goede spoor te brengen, zoodat het Badhuis zijn goede reputatie herwon.

Scheveningen heeft ook veel te danken aan de energie van den als opvolger van dr. d'Aumerie aangestelden badarts dr. P. M. Mess, die krachtig opkwam voor de belangen van de badplaats en o. a. de aandacht vestigde op de noodzakelijkheid van uitbreiding der logiesgelegenheid. Op zijn aandringen werd in 1854 het badhuis met twee vleugels vergroot, ondanks de veelvuldige bestrijding, welke deze uitbreiding van de zijde der concurreerende hotelhouders in den Haag en op Scheveningen had ondervonden. Trouwens ook in den gemeenteraad had het voorstel ernstigen tegenstand te verduren. De uitbreiding was in 1856 gereed, de toeloop van badgasten was dat jaar echter zoo groot, dat zelfs het uitgebreide hotel nog te klein was om aan alle aanvragen te voldoen. Een bouwvereeniging te Scheveningen stichtte in verband daarmee het hotel Garni, dat in 1858 geopend werd.

Voor onderlinge concurrentie behoefde men niet te vreezen; èn het badhuis èn het hotel Garni waren beide van jaar tot jaar zoo vol, dat nog gasten afgewezen moesten worden. Na het overlijden van den pachter, den heer De Wit, werd na veel vijven en zessen besloten, dat de gemeente het badhuis maar weer in eigen beheer zou nemen. Het eerste jaar bracht tegenspoed; de directeur, die met de exploitatie belast was, moest midden in het seizoen ontslagen wegens wanbeheer, maar toch bleef er nog een vrij aanzienlijk batig saldo over. Met dat al raakte Scheveningen toch geleidelijk aan in de knel door de concurrentie van Ostende, Dieppe en Trouville, waar de prijzen veel lager waren en de gasten meer comfort vonden. De commissie van beheer, die allerlei noodzakelijke verbeteringen bepleitte, zooals vergrooting van het badhuis, ten einde er betere eet- en conversatiezalen te verkrijgen, klopte aan een doovemansdeur; een voorstel van den heer Neville Davison Goldsmid, een energiek man, die met grootsche plannen rondliep, om hem het badhuis voor twee ton te verkoopen, werd als onaannemelijk afgeslagen. De commissie van beheer liet inmiddels niet af van te wijzen op den h. i. onhoudbaren toestand, tot welken het badhuis was afgezakt. Een voorstel van den heer Vaillant en enkele anderen, om het badhuis geheel te moderniseeren, vond geen ingang bij den raad; in antwoord daarop werden slechts enkele onbeduidende verbeteringen aangebracht. De kwestie bleef echter aan de orde en maakte een punt van voortdurende overweging uit bij den raad.

Intusschen was de bejaarde burgemeester, jhr. mr. F. G. A. Gevers Deynoot, opgevolgd door mr. J. G. Patijn, die de belangen van Scheveningen en Den Haag met een ruimeren blik bekeek en dan ook voorstander was van ieder plan, dat verbetering in den toestand van de badplaats kon brengen. Spoedig kwam van B. en W. dan ook bij den raad het voorstel in om in beginsel tot den bouw van een bad- en kurhaus voor rekening van de gemeente te besluiten en het zag er naar uit, dat het wel een gunstig onthaal zou kunnen vinden. Een voorstel van de heeren M. A. Reiss, lid van de firma Reiss en Co. te Frankfort aan den Main en L. G. Coblijn te Parijs, die zich bereid verklaarden een Fransche maatschappij op te richten, welke zich ten doel zou stellen te Scheveningen een kurzaal en casino te exploiteeren in denzelfden geest als te Ostende, Dieppe, Trouville enz., bracht echter een ommekeer in de zienswijze ten opzichte van de exploitatie van de badplaats.

Dit voorstel lokte eenige andere voorstellen uit van overeenkomstigen aard, het bleef echter favoriet ook door den steun van den burgemeester en den 27sten Januari 1883 werd besloten met de genoemde combinatie „in zee" te gaan. Haar plan kwam hierop neer, dat de gemeente haar het badhuis met aanhoorigheden en het omliggend terrein in erfpacht zou afstaan tegen een jaarlijkschen canon van f 25.000. De combinatie nam de verplichting op zich in de nabijheid van het badhuis een kurzaal en theater te bouwen; de gemeente verbond zich echter een tegemoetkoming van ten hoogste f 500.000 te geven tegen 5½ pct. 's jaars voor rente en aflossing, de helft van het bedrag, dat men voor den bouw noodig meende te hebben.

In Mei 1883 was de overeenkomst met de combinatie-Reiss-Coblijn aangegaan, reeds in Juli 1885 was het nieuwe kurhaus gereed, een prestatie van belang wanneer men in aanmerking neemt, dat met den bouw eerst aan het einde van het seizoen 1884 kon worden begonnen. De bouwkosten hadden plm. zes ton bedragen. Van den bouw van het theater werd de combinatie vrijgesteld.

De feestelijke opening geschiedde op Zaterdag 11 Juli 1885. Op 1 Augustus d.a.v. was het eerste concert van het Philharmonisch Orkest uit Berlijn, onder leiding van den bekenden Manstädt.

Men moet zich niet verbeelden, dat het nieuwe gebouw door iedereen met welwillende oogen werd bekeken, integendeel bij een groot deel der habitués van het oude badhuis kon het geen genade vinden. Het oude badhuis had hun sympathie gehad; het had vele gebreken, eigenlijk deugde er niets aan als men alle klachten bij elkander nam, en toch waren zij eraan gehecht.

Reiss, de directeur-generaal van de nieuwe onderneming (zij had zich inmiddels tot de Maatschappij Zeebad Scheveningen vervormd), die den Hagenaars hun knusse toevluchtsoord had ontnomen (niet zonder er iets beters voor in de plaats te geven!) had het daardoor dan ook voorgoed bij menigeen hunner verbruid, in hun oogen kon hij geen goed meer doen. Desondanks ging het nieuwe Kurhaus snel vooruit.

De directeur-generaal beheerde het, bijgestaan door den gedelegeerden commissaris den heer J. D. Ruys, met vaste hand en wist het tot grooten bloei te brengen. Een schitterend succes bekroonde de twee eerste seizoenen.

Men kan zich indenken, welk een geweldigen schrik dan ook de ramp van 1 September 1886 teweeg bracht, die het pas voltooide gebouw in enkele uren tijds geheel in de asch legde. Het omvallen van een onnoozel spirituslampje op een van de bovenverdiepingen was oorzaak van den reusachtigen brand, die menigeen onzer nog levendig voor den geest staat.

Reiss moest toezien hoe zijn arbeid van vier jaren in minder dan geen tijd totaal vernietigd werd. Hij liet echter den moed niet zakken, bij den brand zelf vatte hij het plan op om het Kurhaus onmiddellijk en vóór het begin van het volgend seizoen geheel te herbouwen. Een plan dat hij, zooals men weet, ook ten uitvoer bracht. Negen maanden later was het Kurhaus herbouwd, zoodat het Zaterdag 19 Juni 1887 feestelijk kon worden geopend.

Reiss overleed in 1893; de heer B. Goldbeck, die tot voor kort directeur-generaal van het Zeebad is geweest, volgde hem op. Hij kon het beter met het publiek vinden. Het Philharmonisch Orkest onder zijn opeenvolgende dirigenten Mannstädt, Kogel, Herfurth, Rebicek, Scharrer en Kunwald lokte voortdurend een groot publiek en maakte het Kurhaus tot een geliefkoosd oord voor de muziekliefhebbers.

In 1902 is het grootste deel der aandeelen van de Maatschappij Zeebad Scheveningen overgegaan in handen van de Exploitatie-Maatschappij Scheveningen.

In den loop der jaren zijn naast het Kurhaus de andere groote hotels verrezen, het laatst het Palace-hotel, de strandboulevard is gebouwd en doorgetrokken, de Pier is de attractie van Scheveningen komen verhoogen en zoo zouden er tal van andere dingen — niet te vergeten de Kurhausbar — meer te noemen zijn, die Scheveningen gaandeweg hebben gemaakt tot de groote en mondaine badplaats, welke het op het oogenblik is.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De klokken van Sneek.

Het dagelijksch bestuur van de Algemeene Klokkenspel-Vereeniging, afd. Nederland, heeft zich tot den minister van binnenlandsche zaken gewend met het uitvoerig gemotiveerd verzoek om het besluit van den raad der gemeente Sneek tot verkoop van de oude carillon-klokken niet ter vernietiging aan H. M. de Koningin voor te dragen, mits zekerheid gegeven wordt, dat de gelden, verkregen uit den verkoop der oude klokken, worden aangewend voor de aanschaffing van een nieuw klokkenspel.

Tentoonstelling.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten heeft het plan in het najaar een tentoonstelling te houden van volkswoningbouw. In de eerstvolgende ledenvergadering zal dit plan den leden worden voorgelegd.

Het bestuur van bovengenoemde maatschappij zal de leden in groepen uitnoodigen hun werk te exposeeren in het gebouw der maatschappij aan de Marnixstraat te Amsterdam. De bedoeling is levendiger belangstelling te wekken onder de leden voor elkanders werk en bovendien de algemeene belangstelling op bouwkunstgebied te bevorderen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, R. K., voor vast, op een bureau in Limburg. Sollicitatie met copie-getuigschriften onder No. 5168, Bureau van »de Ingenieur«, 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bekend met fabrieksbouw, voor direct. salaris pl. m. f 100.— p. m. Brieven lett. M. 293, aan De Lange's Centr. Ad.-Bureau, Deventer. (1)

— Meubelteekenaar, op groot teekenbureau. Volledige brieven lett. IJ. L. 321, Nieuws van den Dag. (1)

— Drie Civiel-Ingenieurs, als aspirant-adjunct-ingenieur, bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Dienst van Weg en Werken, diploma T. H. S. Zich schriftelijk aan te melden bij genoemden Dienst, bureaugebouw I, Moreelsepark, Utrecht. (1)

— Directeur (bij voorkeur Ingenieur) voor de burgeravondschool en de school voor technisch vakonderwijs in Bouwkunde, Waterbouwkunde en Electrotechniek van het Genootschap »Mathesis Scientiarum Genitrix«, te Leiden. Aanvangsjaarwedde f 4000.—. Stukken met volledige gegevens vóór 20 Juli a.s. aan den Secretaris te Leiden, Oegstgeesterlaan 43. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

ADVERTEERT IN DITBLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIERSTRAAT 43-45 (a.d. Persoonshaven)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm.
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 181
TROTTOIR TEGELS — MOZAIEK TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEËN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR 90% ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E.J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM
GEHEELE BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG, WERKTUIGK. ELECTROTECHNISCH-EN. ALLE EXAMENS H.-O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CHANG C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 20 JULI 1918. No. 29

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De eerste Tentoonstelling van de Club van Haagsche Leden van het Genootschap A. et A.

Dinsdag 16 Juli werd door de Club van Haagsche Leden van het Genootschap A. et A. in een drietal bovenzalen van „Arti", Noordeinde No. 10 te 's Gravenhage een tentoonstelling geopend van Moderne Architectuur en Kunstnijverheid. De eerste indruk was alleszins gunstig, ofschoon nog een enkele inzending ontbrak, tengevolge van de staking in het transportbedrijf.

W. Kromhout Cz., sprak een inleidend woord, waarin hij zeide het op prijs te stellen, als oud-voorzitter van A. et A. daartoe uitgenoodigd te zijn, omdat hij in de jonge Club dezelfde beginselen, hetzelfde streven, meende op te merken, die steeds in het Genootschap te Amsterdam gehuldigd zijn, het beginsel van vrije uiting van gedachten en het streven naar telkens hernieuwde verjonging. Deze tentoonstelling had ook daarom zijn volle sympathie, omdat zij in vergelijking met de laatst te Rotterdam gehouden Kunstnijverheidstentoonstelling, die nog sterk onder den invloed onzer oostelijke naburen stond, een uitgesproken Hollandsch karakter draagt, wel te verstaan, niet dat van Hollandsche zelfgenoegzaamheid, maar van gezonden Hollandschen geest, die gaarne leert van den buurman, maar toch, voor alles, zich zelfstandig zoekt te ontwikkelen.

Als voorbeeld haalde spreker aan, hoezeer weder het oud-vaderlandsche materiaal, de gewone baksteen, in de belangstelling van kunstenaar en publiek gerezen is, welke aesthetisch hoogstaande resultaten met dit eenvoudig materiaal reeds bereikt zijn en in welke mate hierbij ook de kleur een factor van beteekenis is

Ook juichte hij het toe, dat hier bouwkunst en kunstnijverheid samenwerkten, omdat beide behooren samen te werken de kunstnijverheid den architectonischen grondslag en achtergrond niet missen kan, de bouwkunst ter completeering van haar werken de hulp van den beoefenaar der kunstnijverheid moeilijk ontberen kan. Hij hoopte dat een samengaan van beide, zooals dit op deze tentoonstelling op gelukkige wijze bereikt is, leiden zou tot herstel van de goede verstandhouding tusschen bouwkunst en kunstnijverheid, die in den laatsten tijd dreigt verstoord te worden door de bekende beweging, in kunstnijverheidskringen ontstaan, die beoogt den binnenhuis-architect of architect-intérieur te doen optreden geheel onafhankelijk en buiten samenwerking met den architect van het gebouw. Een dergelijk optreden kan nimmer tot een goede uitkomst leiden; de zoo gewenschte eenheid zal er gewoonlijk door verbroken worden en zelden zal een geheel verkregen worden, zoo goed, als het met de beschikbare krachten te verkrijgen was. Dit kan alleen, waar de bouwmeester, die zich zijn werk voor den geest stelt, niet zooals de aannemer het oplevert, maar zooals het, geheel aangekleed en uitgerust, aan zijn doel zal beantwoorden, ook, wat betreft die aankleeding en uitrusting, de hoofdleiding in handen houdt.

Wanneer de beoefenaars der kunstnijverheid meenen, dat hun werk hierdoor tot tweede-rangskunst gedegradeerd zal worden, geven zij blijk van kortzichtigheid en zien zij de werkelijke belangen van hun vak, welks toekomst zoo nauw met die der bouwkunst verbonden is, niet in.

Hoe het zij hier op deze tentoonstelling gaan beide kunstvakken broederlijk samen en komt een bescheiden meubeltje of batikwerkje even goed tot zijn recht als een

monumentaal architectonisch ontwerp, zonder dat het een, ook maar in eenigerlei opzicht, het andere hindert of in den weg staat.

Na Kromhout's inleiding, verklaarde de voorzitter der Club, de heer Hellendoorn, de tentoonstelling voor geopend, niet evenwel na de talrijke aanwezigen, waaronder ook mr. Duparc, Chef der Afdeeling Schoone Kunsten aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, welkom te hebben geheeten.

De tentoonstelling werd met belangstelling bezichtigd en is die ook alleszins waard. Zij beschaamt zeer zeker de verwachting, door sommigen gekoesterd en ook uitgesproken, dat de belangstelling, zoowel bij de tot inzending uitgenoodigden als bij het publiek te gering zou blijken, om eenig succes te behalen. Het moet erkend worden, juist de medewerking van de leden der Club laat te wenschen over, maar het voorbeeld van twee oud voorzitters van het Genootschap, Kromhout en Berlage, moge hen, die nu achter bleven, voor een volgende gelegenheid ter navolging worden aanbevolen.

Van Kromhout vindt men er verscheidene bekende en nog niet bekende ontwerpen en o.a. ook photo's van de interessante duin villa te Noordwijk a/z, voorts meubelontwerpen en een uitgevoerd eetkamer-ameublement.

Berlage luisterde een paar wandvlakken op met zijne kleurige ornamentstudieën naar natuurmotieven uit de flora en fauna der zee en zond verder een aantal zijner bekende architectuurschetsen in. onder de niet leden der Club merkten wij verder op: Gratama, Versteeg en Kropholler, onder de leden Hellendoorn, Poot, Prent, Wouda, Hulsbosch, Gort, Munnik, Engberts.

Men houde ons ten goede, wanneer wij een naam vergeten. Werk van zeer verschillenden aard is er onder het ingezondene. Naast architectonische fantaisieën, prijsvraagontwerpen en teekeningen en photo's van uitgevoerd werk, zoodat, al werd slechts door een beperkt aantal Clubleden ingezonden, het karakter en en streven van de Club goed uitkomt. De architectuur nam begrijpelijkerwijze, maar wel wat vreemd voor de ruimtekunst bij uitnemendheid, uitsluitend wandvlakte in beslag, daarnevens menige proeve van decoratieve kunst in verschillende techniecken, o.a. ook gedecoreerd eterniet en verder in de zalen gegroepeerd, meubelen, beeldhouwwerkjes, ijzer- en kopersmeedwerk, metaaldrijfwerk, glasschilderwerk. textielkunst, kleine gebruiksvoorwerpen, enz., een groote verscheidenheid, maar toch niet in de onafzienbare hoeveelheid, die op een groote tentoonstelling vaak zoo vermoeiend werkt, terwijl alles zoo geschikt is, dat toch goed uitkomt, dat de architectuur hier hoofdzaak is.

Een woord van hulde aan de Commissie, die in een kort tijdsbestek en trots vele moeilijkheden, deze intieme maar niettemin belangrijke tentoonstelling tot stand bracht, moge hier een plaats vinden. Van harte wenschen wij de Club van Haagsche leden van A. et A. toe, dat deze eerste proef om in het publiek voor den dag te komen, een proef, door velen gewaagd geacht, een succes moge blijken.

Normalisatie.

Vervolg (Zie bladz. 210).

De heer Keppler, die de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten op het Congres vertegenwoordigde, kwam na den heer Berlage aan het woord. Ook zijn moening was, dat er bezwaren verbonden waren aan normaliseering van het woningtype, maar dat er te praten is over standaardiseering van onderdeelen. Hij trachtte aan te toonen, dat men in Engeland tot ongeveer dezelfde conclusie is gekomen. Dit bewijst o. i. echter niet anders, dan dat men in Engeland met het normaliseleringsvraagstuk precies even ver is als bij ons. Er is over te praten; het was beter dat men er eens ernstig over nadacht; of het echter veel helpen zal, een commissie met de oplossing van het vraagstuk te belasten betwijfelen wij, althans wanneer men spoedig tot een practisch resultaat wil komen. De heer Keppler sprak o. i. te veel als ambtenaar.

Een volgend spreker, de heer Bossenbroek, maakte de zeer snedige opmerking, dat het praeadvies-Van der Waerden eigenlijk voor tweeërlei uitlegging vatbaar is. Dit is o. i. ook wel de voornaamste oorzaak geweest, waardoor men het er niet over eens is kunnen worden. Een uitvoerige nadere uiteenzetting door den praeadviseur ware wellicht gewenscht geweest, maar daarvoor heeft op het Congres de tijd ontbroken, terwijl ook de voorbereiding der voorstellen onvoldoende genoemd moet worden. Ware dit beter geweest, dan zou men waarschijnlijk ook tot een beter inzicht gekomen zijn, wat betreft de besparingen die door normalisatie verkregen kunnen worden. Nu ging deze spreker op dit punt te veel af op beweringen, die niet te controleeren zijn.

Dat de heer Bakker Schut met meer dan gewone belangstelling kennis genomen heeft van het praeadvies-Van der Waerden verwondert ons geenszins. Zijn aarzeling, om het in al zijn consequenties te aanvaarden, wijst er echter o. i. op, dat ook deze spreker zich nog te veel op het standpunt van den ambtenaar stelde. Intusschen hij had gelijk in het betoog, dat Van der Waerden's stelsel niet ondervangt de groote bezwaren, welke op het oogenblik woningbouw op groote schaal tegenhouden. De verdere redeneering van deze spreker verdient wel, er het volgende uit aan te halen:

„Nu begrijpe men mij wel; ik ben niet tegen de grondgedachte der normaliseering; ik verwacht er zelfs veel nut van en ben zelf practisch in die richting bezig. Maar ik wil alleen er tegen waarschuwen om als een hoofdzaak te beschouwen iets wat geheel bijkomstig is. Dat kan niet anders dan verwarrend werken."

„Van der Waerden wil normaliseering niet alleen van de onderdeelen der woning, maar ook, reeds dadelijk van de woningtypen zelf. En daar zit m.i. de grondfout van zijn stelsel."

„Zelfs bij de eenvoudigste éénsgezinswoning heeft het praktische bezwaren om te veel alles in hetzelfde keurslijf te willen wringen. Waarom zal men gemeenten, waar de groote woonkamer-keuken inheemsch is en door de bewoners wordt verlangd, dwingen een afzonderlijke woonkamer en keuken te bouwen of omgekeerd plaatsen, waar men prijs stelt op een afzonderlijk vertrekje, al is het nog zoo klein, voor de toebereiding van het maal, genoegen te nemen met een woonkamer-keuken? En waarom zal men per se overal woningen bouwen met drie slaapkamers, ook wanneer er tal van gezinnen zijn zonder of nagenoeg zonder kinderen?"

„In verhoogde mate geldt echter het bezwaar, wanneer het verdiepingswoningen geldt. Want dan heeft men nog zooveel meer verscheidenheid. Van der Waerden zegt op bladz. 85, dat 't hoogste étagehuis niet anders is „dan een vermenigvuldiging en opeenstapeling van gelijk-groote woningen met gelijk-groote vertrekken." Dat is wel heel eenvoudig, maar niet juist. Het maken van goede woningplattegronden zou op die wijze gelijken op een kinderspelletje met legkaarten, terwijl 't in werkelijkheid een vraagstuk is,

waarop de bekwaamste architecten zich de tanden hebben stukgebeten. Veel meer nog dan bij éénsgezins-woningen geldt hier de eisch, dat met plaatselijke eigenaardigheden rekening moet worden gehouden."

„Zal nu b.v. de bouw-dictator, die Van der Waerden zich heeft gedacht, uitmaken wat beter is, de breede trappen gemeenschappelijk voor een zestal gezinnen (Amsterdamsch systeenm) of de smalle eigen trap van de buitendeur leidende naar de woning (Haagsch type)?"

„Ik noem hier maar enkele quaesties, die zich zullen voordoen. Zoo zijn er natuurlijk legio. Hoe lang zal de bouw-dictator werk hebben om die puzzle's op te lossen? En zal men in vele gevallen niet de voorkeur geven aan niet bouwen boven bouwen op een wijze, die men glad verkeerd acht? Laten we de zaak toch zien, zooals ze is en niet ter wille van den fraaien schijn een stelsel aanvaarden, dat verkeerd is."

„Maar buitendien, waarom nu eigenlijk deze normaliseering in het absurde gedreven? Laat men praktisch werk doen en zich bepalen tot normaliseering der onderdeelen. Er zijn tal van onderdeelen, die zich daartoe leenen. Ik noem bijvoorbeeld closetinrichtingen, gootsteenen, buizen en kranen, hang- en sluitwerk, binnendeuren en binnendeurkozijnen. Dat zijn alles onderdeelen, waarvoor normaliseering zeer wel mogelijk is: de menschen zijn in Delfzijl noch langer noch dikker dan in Vlissingen of Maastricht en de afmetingen van een binnendeur kunnen dan ook ongetwijfeld dezelfde zijn. Toch zijn bij woningcomplexen in verschillende gemeenten en zelfs in één zelfde gemeente de binnendeuren alle verschillend van maat. Met eenigen goeden wil kan men ook wel eenheid krijgen in de keukenbetimmeringen, terwijl tot zekere hoogte ook in buitendeuren en ramen langzamerhand wel eenige eenheid is te brengen, al zijn daar de bezwaren natuurlijk grooter. En ongetwijfeld is met dit alles bezuiniging te bereiken, al moet men zich daarvan vooral niet te veel voorstellen."

„De wenschelijkheid of zelfs de noodzakelijkheid om verder te gaan ontgaat mij. Wat bereikt men ermede, als de binten van alle woningen in het land even lang zijn en het vloerhout even zwaar? Men heeft immers toch reeds te doen met vaste handelsmaten. En nu op het gebied van den baksteen, moeten de IJselsteenfabrikanten op Waalsteenformaat gaan bakken of omgekeerd? Dat is natuurlijk niet Van der Waerden's bedoeling. Maar men schiet er even weinig mee op, als aan elk huis precies hetzelfde aantal steenen wordt verwerkt."

„De wenschelijkheid van de normalisatie der onderdeelen staat echter m.i. vast. Ik kan trouwens mededeelen, dat deze aangelegenheid reeds in voorbereiding is bij eenige betrokken hoofdambtenaren der groote gemeenten en ik ben vol vertrouwen, dat eenige overeenstemming in dezen is te bereiken."

„Wellicht kan hieruit t. z. t. eenige normaliseering der woningtypen logisch voortvloeien. Reeds thans bouwen onze drie groote steden éénsgezins-huizen, die wonderveel op elkaar gelijken. Wel noemt Amsterdam ze noodwoningen en schrijft ze in 15 jaar af, den Haag semi-permanent en schrijft ze in 35 jaar af, terwijl Rotterdam ze op een levensduur van 50 jaar afschrijft, maar zij vertoonen betrekkelijk weinig verschil in plattegrond en wijze van bouw."

„En nu schijnt me in het geheel niet uitgesloten, dat wanneer men begint, met normaliseering van onderdeelen, men vanzelf komt tot algeheele overeenstemming over de indeeling, dat er min of meer normale woningtypen ontstaan. Deze zijn dan echter de logische consequentie, zij vloeien voort uit de praktijk en zijn niet, zooals in den opzet van Van der Waerden, van boven opgelegde dwingend voorgeschreven normaaltypen, voorgeschreven door den centralen dictator."

Wanneer het bovenstaande niet ontleend was aan een Congresdebat, zou men zich kunnen verwonderen over de vele tegenstrijdigheden, die er in voorkomen. Op een punt meent men, dat de spreker lijnrecht tegenover de normalisatie-voorstellen stelling neemt, op een ander schijnt slechts een kleinigheid noodig, om hem geheel aan de zijde van den praeadviseur te brengen en ten slotte wordt het feitelijk den praeadviseur als een fout aangerekend, dat hij, met vooruitzienden blik, bewust wil aansturen op iets, dat, naar de heer Bakker Schut zich voorstelt, langzamerhand uit de praktijk vanzelf zal voortkomen. Zou het, waar feitelijk zooveel overeenstemming te constateeren is niet beter geweest zijn, aansluiting te zoeken bij den praeadviseur, dan alle pogingen te ontraden, om zijn fantaisie tot werkelijkheid te maken. Congressen worden toch immers belegd om de menschen tot elkaar te brengen en niet om kleine verschilpunten naar voren te brengen en die, zoover dat mogelijk is uit te spinnen tot een web, waarin de praeadviseur gevangen moet worden.

Dr. Poels, de volgende spreker, deed daaraan wijselijk niet mede, maar vestigde alleen de aandacht op de wijze, waarop men in Limburg poogt, den woningnood het hoofd te bieden.

De heer Schaap daarentegen wenschte het praeadvies van stedenbouwkundig standpunt te bekijken en daarbij bleek, dat, ofschoon hij Berlage's betoog even aanhaalde, zijn inzicht, in ruimte van opvatting, daarbij ver ten achteren bleef. Hij begreep de normalisatie-voorstellen heel anders. Of zijn opvatting de juiste was, zullen wij thans in het midden laten; het vraagstuk werd door zijn betoog echter geen centimeter nader tot de oplossing gebracht.

De bezwaren, daarna door den heer Kupers ingebracht, raakten weder meer de praktische zijde van het vraagstuk. Deze spreker verklaarde dan ook:

„Wat nu betreft het praeadvies van den heer Van der Waerden, ik heb den indruk gekregen, dat de heeren De Bazel en Berlage dit praeadvies wel een beetje geïdealiseerd hebben. Zij hebben het zoo'n beetje **getoetst** aan de opvattingen, die zij hebben ten opzichte van de architectuur, maar ik heb niet den indruk kunnen krijgen, alsof dat streven naar een nieuweren vorm in de architectuur bij den heer Van der Waerden op den voorgrond heeft gestaan. Wanneer dat het geval was geweest, had de praeadviseur **consequent moeten zijn en gezegd hebben: dat is een nieuwe**, komende bouworde, die wij in de komende tijden moeten toepassen."

„Zoo staat de zaak evenwel niet. De praeadviseur heeft alleen een noodoplossing aan de hand gedaan, ..."

Dat deze spreker echter wel wat gevoelde voor de portée van de voorstellen in aesthetische richting, bleek uit zijn slotwoorden:

„Dan kan in rustiger tijd het denkbeeld van den heer Van der Waerden onder de oogen worden gezien, of wij niet een nieuwe bouworde moeten scheppen om tot datgene te komen, wat door de heeren De Bazel en Berlage is naar voren gebracht."

Wordt vervolgd.

Vereenigingen.

JAARLIJKSCHE ALGEMEENE VERGADERING VAN DEN NEDERLANDSCHEN AANNEMERSBOND.

De Nederlandsche Aannemersbond heeft Dinsdag 9 Juli j.l. onder voorzitterschap van den heer J. N. Hendrix te Amsterdam zijn jaarlijksche vergadering gehouden.

In zijn openingsrede wees de voorz. er op, dat deze

vergadering bijzonder staat in het teeken van den oorlogstijd. Uitvoerig stond spr. stil bij het voorstel tot het oprichten van een naaml. venn. tot het collectief inkoopen van bouwmaterialen door leden van den aannemersbond.

Herhaaldelijk is van de zijde van het hoofdbestuur gewaarschuwd zich te onthouden van inschrijving naar werken, indien geen verrekening plaats vond en men niet gedekt was tegen het risico van abnormale prijsstijging der materialen.

De Ned Aannemersbond heeft dus besloten tot de oprichting van een collectief inkoopbureau voor de leden van den bond. Uitdrukkelijk wees spr. er op, dat het nooit de bedoeling van den Bond was, te trachten de fabrikanten of leveranciers van hun arbeidsveld te verdringen.

In de bestuursvacatures, ontstaan door de periodieke aftreding van de heeren J. N. Hendrix, J. C. Cos, H. G. Chr. Treep, werden de aftredenden herkozen. In de plaats van den heer H. Timmer werd gekozen de heer A. de Vries Hzn. te Assen.

Het hoofdbestuur werd, ingevolge de gewijzigde statuten met 2 leden uitgebreid. Na vele stemmingen werden daartoe aangewezen de heeren H. A. Looijen te Gorinchem en Tj. Boersma te Enschede.

De heer Hendrix werd onder geestdriftig applaus der vergadering als voorzitter herkozen.

Daarna was aan de orde een voorstel van de afdeeling Rotterdam, luidende:

De alg vergadering drage het hoofdbestuur op, te onderzoeken, in hoeverre het wenschelijk en mogelijk is om voor de leden van den Bond de gelegenheid te scheppen hunne in uitvoering zijnde werken tegen »molest« te verzekeren, voor zoover in de bestekken een bepaling voorkomt, dat de schade, onafhankelijk van den wil des aannemers aan het werk ontstaan, voor diens rekening komt. Naar de meening van de afdeeling Rotterdam zou hiervoor in aanmerking kunnen komen de vereeniging »Molest-Risico« te Amsterdam, bij welke vereeniging thans reeds een bedrag van ruim f 1.000.000.000 is verzekerd.

Het hoofdbestuur, naar aanleiding van dit voorstel praeadvies uitbrengend, merkte daarbij op, dat uit de redactie van het voorstel Rotterdam mag worden opgemaakt, dat alleen een onderzoek wordt gewenscht naar de mogelijkheid van verzekering tegen »molest«, voor die gevallen, waarin het bestek de bepaling bevat, dat de schade, onafhankelijk van den wil des aannemers aan het werk ontstaan, voor diens rekening komt.

Afgezien van het feit dat het in dergelijke gevallen alle aanbeveling verdient om zich van inschrijving te onthouden, heeft het hoofdbestuur in dit verband uitvoerig de vraag overwogen, in hoeverre de aannemer schade zou kunnen beloopen, indien het bestek de bovenvermelde uitzonderingsbepaling niet bevat en de schaderegeling dus wordt beheerscht door § 475 der Alg. Voorwaarden.

Het hoofdbestuur is van meening, dat de schade, door molest ontstaan, ongetwijfeld valt onder de omstandigheden, onafhankelijk van den wil des aannemers en dus niet voor zijne rekening dient te komen.

Toch kan niet worden ontkend, dat door sommige directies een zoo enge en kleingeestige opvatting wordt gehuldigd van het b ginsel, waarvan § 475 uitgaat, dat het, gezien de zeer groote belangen, welke op het spel staan, raadzaam is in deze den meest veiligen weg te kiezen.

Het hoofdbestuur is daarom van meening, waar zoo groote belangen der aannemers kunnen worden geschaad, dat de voorzichtigheid gebiedend eischt, zich tegen het risico tengevolge van molest door verzekering te dekken

Het is daarom bereid eene opdracht, als bedoeld in het voorstel Rotterdam, te aanvaarden en de resultaten van het in te stellen onderzoek aan de leden mede te deelen. De besprekingen over het onderwerp werden ingeleid met een uitvoerige uiteenzetting van de werking van Molest-Risico door den heer V. R. Y. Croesen, een der directeuren van Centraal Beheer.

Na eenige opmerkingen uit de vergadering werd het voorstel-Rotterdam goedgekeurd.

Na afdoening van eenige huishoudelijke aangelegenheden werd de vergadering geschorst.

In de op Woensdag voortgezette vergadering kwam aan de orde het voorstel van het hoofdbestuur, luidende: De algemeene vergadering machtige het hoofdbestuur om nadere stappen te doen, teneinde zoo noodig. te komen tot de oprichting van een collectief inkoopbureau van bouwmaterialen afdeeling van den Nederlandsche Aannemersbond.

De heer Looijen (Gorinchem) vond het vreemd, dat het hoofdbestuur in zijn voorstel de taak van het op te richten inkoopbureau slechts beperkt had tot den aankoop van bouwmaterialen. Naar sprekers meening moest de werkzaamheid zich ook uitstrekken tot steenkolen, oliën, vetten enz. Overigens was de afdeeling Gorinchem van oordeel, dat de oprichting van een dergelijk bureau moest worden ontraden.

De heer Den Hartog (Den Haag) vond het voorgestelde kapitaal van f 200.000 te laag. Met een dergelijk kapitaal zou het bureau niet in staat zijn direct den noodigen arbeid op de juiste wijze te verrichten.

Intusschen wees spr. er op, dat de prijsopdrijving niet in de eerste plaats geschiedt in 't binnenland, maar een gevolg is van de machinaties van buitenlandsche kartellen. De werkkring van het bureau zou dus moeten zijn directe aankoop uit het buitenland, met uitschakeling van allerlei tusschenhandelaren.

De voorzitter, de heer Hendrix, heeft tot zijn leedwezen niet gehoord welke bezwaren de afdeeling Gorinchem tegen het eventueel in te stellen inkoopbureau heeft. Spr. merkte voorts op, dat de door den heer Looijen opgesomde artikelen. als steenkolen, oliën en vetten, distributieartikelen zijn, die dus buiten de werkingsfeer van het inkoopbureau moeten vallen. De naam »bouwmaterialen« is slechts een beknopte aanduiding, zonder meer. Het ligt geenszins in de bedoeling den aankoop van andere dan bouwmaterialen, in den engsten zin des woords, uit te schakelen.

Ten aanzien van de opmerkingen van den heer Den Hartog betoogt spr., dat de aankoop van bouwmaterialen uit het buitenland volstrekt niet is uitgesloten. De bedoeling van de instelling van het bureau is, dat de aannemers zelf de handen uit de mouw steken. Op welke wijze dit zal geschieden, zullen tijd en de omstandigheden moeten leeren.

Naar aanleiding van enkele opmerkingen zegt spr. nog dat een uitspraak over het principe van de inrichting geenszins bindt tot deelneming in het kapitaal van de op te richten vennootschap.

Daarna werden de statuten in behandeling genomen.

De afdeeling Utrecht stelde een amendement voor om de vennootschap te vestigen te Utrecht. (Het hoofdbestuur had Amsterdam voorgesteld.) Dit amendement werd met groote meerderheid verworpen.

Het principe neergelegd in artikel 1 der statuten, om het inkoopbureau te vestigen voor den tijd van vijf jaren, werd aangenomen met 225 tegen 68 stemmen.

Het kapitaal der naamlooze vennootschap werd na uitvoerige discussie bepaald op f 500.000, verdeeld in 2 serien, elk groot 1000 aandeelen ad f 250.

De voorgestelde statuten werden tenslotte goedgekeurd met 215 tegen 64 stemmen.

Daarna kwam in behandeling een voorstel van de afdeeling Den Helder, luidende:

De algemeene vergadering neme het navolgend bindend besluit:

met ingang van een nader door de algemeene vergadering vast te stellen datum zijn de leden van den Bond, werken aannemende buiten de gemeente of plaats hunner inwoning, verplicht zich te onderwerpen aan den loonstandaard of de collectieve arbeidsovereenkomst, geldend voor de plaats, waar die werken worden uitgevoerd.

In de toelichting zeide de afdeeling, dat het herhaaldelijk voorkomt, dat aannemers, die elders dan in de plaats hunner inwoning werk uitvoeren, om dit werk gereed te krijgen met niets ontziende concurrentie den plaatselijken loonstandaard of de plaatselijk geldende collectieve arbeidsovereenkomst negeeren. Het gevolg daarvan is, dat de ter plaatse gevestigde aannemers en patroons in het timmerbedrijf om hun werklieden te behouden aanmerkelijk hooger loon moeten betalen dan in overeenstemming is met den plaatselijken loonstandaard of de collectieve arbeidsovereenkomst, die daardoor geheel worden ontwricht en alle beteekenis en kracht verliezen. De afdeeling Den Helder acht dit een zeer ernstig kwaad, dat zooveel mogelijk d ent te worden bestreden en meent dit door de aanneming van haar voorstel te kunnen bereiken.

Het hoofdbestuur praeadviseerde te dezer zake, dat het voorstel een zeer moeilijke kwestie raakt, welke reeds vroeger in eene algemeene vergadering werd behandeld, zonder dat de besprekingen konden leiden tot een afdoend resultaat, dat, naar de meening van het hoofdbestuur, slechts dan zou kunnen worden bereikt, indien men, naar het voorbeeld van Duitschland, bij collectieve overeenkomst met de werklieden organisaties kon komen tot het plaatselijk vaststellen van arbeidsvoorwaarden voor het geheele land, waartoe echter in de eerste plaats, afgezien van andere bezwaren, de organisatie van den Bond geheel zou moeten worden gewijzigd.

Het bezwaar, door de afdeeling Den Helder in de toelichting tot het voorstel gegeven, mag zeker niet te licht worden geacht en het is inderdaad zeer teleurstellend indien, wanneer, dikwijls na eindelooze moeite, plaatselijk een collectieve arbeids-overeenkomst is tot stand gekomen of een loonstandaard is vastgesteld, dit resultaat door het ingrijpen van derden tot onvruchtbaarheid wordt gedoemd, doordat de plaatselijke patroons gedwongen worden tot het betalen van hoogere loonen dan bij de overeenkomst is vastgesteld of zelfs hunne werklieden bij den vreemden aannemer in dienst zien treden.

Anderzijds moet echter opgemerkt en toegegeven, dat een aannemer, die elders werk uitvoert en ter plaatse van dat werk geen voldoende of niet de noodige bekwame werkkrachten kan krijgen, op straffe van hooge boete en belangrijk nadeel dikwijls gedwongen is om hoogere loonen dan de plaatselijk geldende te betalen, ten einde een geregelden voortgang van het werk te verzekeren.

Het hoofdbestuur acht deze zaak ook nu nog niet rijp voor een beslissing, en moet daarom in ieder geval ten sterkste ontraden haar te maken tot het onderwerp van een „bindend besluit".

Toch acht het hoofdbestuur het gewenscht, dat deze zaak door de afdeelingen ernstig wordt overwogen, ten einde daarover in de algemeene vergadering een vruchtbare discussie te kunnen voeren. Het hoofdbestuur meent daaraan de bereidverklaring te moeten verbinden om, zoo de vergadering zich in dien zin mocht uitspreken, nader te onderzoeken of het mogelijk is een regeling in het leven te roepen, waardoor zonder de eischen der praktijk te verwaarloozen, eenige meerdere gebondenheid, ook van derden, aan plaatselijke vastgestelde arbeidsvoorwaarden wordt verzekerd.

Na een mondelinge toelichting van den afgevaardigde van Den Helder en een korte uiteenzetting van het standpunt van het hoofdbestuur door den voorzitter, werd overeenkomstig het praeadvies van het hoofdbestuur besloten.

Daarna werd de vergadering gesloten.

BOND VAN DIRECTEUREN VAN AMBACHTSSCHOLEN IN NEDERLAND.

Men schrijft ons:

De Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland, die thans ruim 26 jaar bestaat, heeft aan den taak, die hij zich koos: de bevordering van het ambachtsonderwijs in het algemeen gedurende al die jaren met kracht gearbeid.

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan, hetwelk dit jaar zal worden herdacht, deed hij een beknopt gedenkschrift het licht zien.

Uit dit gedenkschrift blijkt, dat hij voortdurend zijn invloed op de juiste wijze heeft doen gelden, zoodat het krachtig heeft gewerkt aan den toenemenden bloei van ons vakonderwijs en dat hij met voldoening kan terugzien op hetgeen door hem in dat tijdvak is tot stand gebracht.

Door het uitgeven van leerplannen, het in het leven roepen van een uniform einddiploma, hetgeen op bijna alle scholen is ingevoerd, het vaststellen van de eischen, die aan leeraren moeten worden gesteld, door een onderzoek van de vakopleiding in het buitenland, door adressen aan de regeering, voordrachten, inleidingen en meerdere ingrijpende werkzaamheden, die de Bond langs den kortsten weg ter bestemder plaatse bracht, heeft hij de hem toevertrouwde belangen in hooge mate bevorderd.

Uit dat gedenkschrift blijkt met recht, dat steeds «werken en afdoen» zijn parool is.

In de laatste vergadering van den Bond werden belangrijke besluiten genomen, o.a. neemt hij, naar aanleiding van een uitvoerig rapport, het initiatief tot het instellen van een commissie tot bevordering van doeltreffend teekenonderwijs aan Ambachtsdag- en Avondscholen en aanverwante inrichtingen. Tot samenwerking worden alle vereenigingen op het gebied van Bouwkunst, Nijverheidskunst en Vakonderwijs uitgenoodigd. Deze commissie, wier werkprogramma in een voorloopig reglement is vastgelegd, stelt zich tot taak:

Het bevorderen der voortdurende samenwerking tusschen architecten, sierkunstenaars, decorateurs en het personeel der vakscholen. Het beschikbaar stellen van leerstof en studiemateriaal voor de leeraren o.a. van gereproduceerde teekeningen van uitgevoerde en ontworpen projecten of fragmenten hiervan, het organiseeren van tentoonstellingen, het laten vervaardigen van modellen en het uitschrijven van prijsvragen, terwijl zij steeds overwegen zal, op welke wijze zij bovendien het teekenonderwijs aan de vakscholen belangrijke diensten kan bewijzen.

Verder benoemde de vergadering een commissie, met de opdracht, in samenwerking met den Bond van Leeraren aan Vakscholen, de voorbereidende maatregelen te treffen, teneinde te stichten een Nederlandsch Centraal Vakschool museum. Tenslotte besloot de vergadering in te stellen een redactie- en informatiebureau, hetwelk de opdracht heeft het vragen van inlichtingen onderling te beperken, van de vergaderingen, de werkzaamheden, de uitgaven en het streven van den bond een resumé aan de Nederlandsche pers te verstrekken en jaarlijks mededeelingen te doen betreffende de wijzigingen, verbeteringen, uitbrei-

dingen, herzieningen en de resultaten der nieuwe organities, die jaarlijks aan de verschillende scholen tot stand zijn gebracht of zijn bereikt.

De bond omvat al de directeuren van de vakscholen in Nederland en telt 33 donateurs. N. R. Ct.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 28. De toepassing der electriciteit in de arbeiderswoning, door ir. A. B. van Hamel.

Het huis Portugal te Delft als afdeeling Dekoratieve Kunst der T. H.

Sneldichten, door Candidus. — Eenheids-Bouwkunst.

Gemengde Berichten.

Prijsvragen, Examens, enz.

Ingezonden. »Hendrick de Keyser« en de barbaren, door F. E. Posthumus Meyjes, met naschrift van de Redactie.

Instituut voor Bouwkunst. Verslag van de Algemeene Vergadering op 1 Juni 1918 te Rotterdam. — Jurry-rapport inzake de prijsvragen, uitgeschreven door het Inst. v. Bouwkunst, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 28. Het Sueskanaal in 1917, door ir. W. F. Leemans, eerelid v. h. K. I. v. I.

Het onderwijs in de chemische technologie aan de Technische Hoogeschool, door prof. dr. Alph. Steger, met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 6 Juli 1918 te Rotterdam.

Vergadering van de Afdeeling voor Mijnbouw (afdeelingstak Nederland) van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 6 Juli 1918 te Delft.

Ingezonden Stukken. De Scheepvaartweg van Amsterdam naar den Rijn, door Ir. J. P. van Vlissingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 28. In memoriam. — De Zuiderzee. — Onze bezoldigde Bestuurder. — Rotterdam. — Mededeelingen. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Vragenbus. — Gemengd. — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 28. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

De uitvoering van Spoorwegwerk.

Varia.

GERZON'S NIEUWE GEBOUW TE AMSTERDAM.

De heer Huib Hoste schreef onlangs in „de Telegraaf" het volgende:

Uit dit architectuurwerk valt veel te leeren, en wel dingen van absoluut verschillenden aard. Dit betreft in de allereerste plaats het verwerkte materiaal: gewapend beton. Er zijn menschen die er jarenlang hun genoegen in vonden te pas en ten onpas te decreteeren, dat gewapend beton geen rol zou spelen in architectuur. Bij de constructie behoorde het thuis, maar het mocht niet aandurven wat het niet kon: willen groeien tot vorm. Ze jubileerden om het Scheepvaarthuis en het Meddens-gebouw, waar het nieuwe materiaal door een ander omkleed is; nu de verbouwing van Gerzon klaar is, zwijgen zij als waren zij vermoord. Dit is een reden te meer om dit interessante gebouw te bekijken.

Wij bevinden ons dus voor een werk dat geheel van gewapend beton gemaakt werd en dat de groote verdienste heeft te durven uitkomen voor wat het is; alleen de onder; deelen der pijlers tusschen de winkelpuien zijn met groen marmer bekleed. Het valt direct op, dat de beton niet de doode kleur heeft welke wij gewoon zijn bij dergelijk materiaal te zien, noch dat dit aanleiding gegeven heeft tot de netjes afgepleisterde vervelende vakken welke wij allen zoo goed kennen; de architect heeft hier inderdaad het grint, dat met zand en cement de specie vormt, die om het ijzer gegoten wordt vervangen door steenslag van groenen steen (syeniet en dergelijke); nadat dan de houten vorm verwijderd was is men de beton gaan frijnen, zoodat het oppervlak er een licht bewegelijk werd, en dat de groene steenslag de algemeene kleur op zeer voordeelige wijze kwam beïnvloeden.

Hier is dus vast een flinke schrede gedaan op den goeden weg en het spijt mij, dat de architect in deze richting niet verder gegaan is, door het aanvaarden van al de gevolgen welke uit deze betonbehandeling spruiten.

Het staat toch vast, dat waar het reeds lastig is in enkele soorten natuursteen rechte hoeken te behouden bij gefrijnd werk, dit nog veel bezwaarlijker zal zijn wanneer het gaat om een materiaal gelijk beton, dat veel makkelijker aan de hoeken afbrokkelt dan natuursteen. Het lag dus voor de hand het gebouw op te lossen in vlakken, welke door den kunstenaar tot 'n esthetisch geheel zouden verwerkt worden; het werd hier echter net anders aangepakt; de enkele profielen welke men zich aan een betonwerk denken kan, b.v. aan de vensterpijlers, zijn niet, zooals men verwachten gaat. zoo groot mogelijk gehouden, neen, het is andersom, en willens of niet, men moet hier aan natuursteen denken; op de vlakke betondeelen werden versieringen aangebracht, — iets dat m.i. bepaald verkeerd is — bestaande uit opgelegde vlakken, waaraan nog eens menigvuldige hoeken voorkomen. De fijnheid, welk dergelijk werk eischt om als geslaagd te mogen doorgaan, ontbreekt hier heelemaal, en de architect moet het zelf wel duidelijk gevoeld hebben, daar hij op den gevel nog een serie ornamenten heeft laten pleisteren. Ik behoef er niet op te wijzen, dat dit met een betonbouw niets te maken heeft, evenmin als het kleine tandlijstje onder aan de goot, evenmin als die goot zelf die met haar menigvuldige verstekken door de opgelegde versieringen veroorzaakt, aan timmerwerk herinnert.

De wanden vertoonen verder op willekeurige plaatsen horizontale strepen, die lijken op nagebootste voegen; het is ondenkbaar dit werkelijk de bedoeling zou geweest zijn; ik vermoed eer, dat wij te doen hebben met de vormnaden die per ongeluk na het frijnen zichtbaar gebleven zijn.

Eigenlijke gietvormen komen dus niet voor aan dit uit gietmateriaal opgetrokken bouwwerk; wel zijn er enkele aan de looden luchtkokers boven de winkelpuien, en ik maak hier den lezer opmerkzaam op 't goed harmonieeren van lood en beton, wat kleur betreft. Hetzelfde mag gezegd worden van de plastiek die de daken bedekt; de zwart-zilveren kleur is bijzonder levendig en is zeer veranderlijk volgens de verschillende belichtingen. Die hooge daken had ik hier liever heelemaal afwezig gezien; dan ware architect A. Moen veel beter nu tot een massawerking gekomen, dan zou ook de onregelmatigheid van het terrein veel minder opvallend geweest zijn dan nu wel het geval is.

* * *

Er is hier plaats voor andere overwegingen, buiten het eigenlijke gebouw om. Een architect kan zich ontwikkelen volgens een vaste lijn; hij kan tot een steeds zuiverder besef van zijn ideaal komen en dit vervolgens steeds meer benaderen. Dan is het heel interessant in het werk van den kunstenaar die langzame evolutie na te gaan.

Het Gerzongebouw bewijst, dat een architect ook ineens kan veranderen. Wie daaraan twijfelt ga, indien hij er den moed voor heeft, de landhuizen zien, welke Moen te Halfweg gebouwd heeft: het zijn van die Renaissance-afkooksels, die wij allen kennen; hij ga het verplegingshuis: „Trein 8.28" te Soest bekijken. Wie daar geen lust toe heeft zal zich wel een wandeling tot aan de Koningslaan getroosten ten einde aan het woonhuis van den heer Gerzon voor de

zooveelste maal te leeren hoe droevig een versiering aandoet die te klein van schaal is; hoe gek een fijn stuk schrijnwerk naast een grof stuk metselwerk kan staan; hoe ongelukkig men een dakvenster en een schoorsteen kan ontwerpen; hoe eindelijk een baksteenen gevel een rammelenden indruk kan geven wanneer men hem versiert met zandsteen, met tegels en met terra cotta.

Het jongste werk van Moen nu bewijst dat deze architect niet een langzame moeilijke evolutie doorgemaakt heeft, maar zoo ineens een sprong in het nieuwe, in de Amsterdamsche richting aandurfde; dit stelde niet slechts te zijner beschikking een aantal nieuwe vormen: hij veroverde te zelfder tijd een zekerheid in zijn architecturale scheppingen, die in zijn vroeger werk heelemaal ontbrak. Het dorre, het levenlooze ervan is hier vervangen door een levendige fantaisie die bijzonderlijk in het smeedwerk en in de looden versiering op den voorgrond treedt. Dit is o.i. belangrijk genoeg om hier aangestipt te worden.

Moen heeft echter nog de volmaakte evenwichtigheid niet mogen bereiken, welke wij hem allen wenschen: wanneer hij b.v. het gebrand glas voor Gerzon's bouw ontwierp, was de vroegere Moen zich weer aan 't opwerken. Of het hem lukken zal?

Wat er van zij, ik wensch Moen geluk met zijn durf en zie met belangstelling den volgenden sprong te gemoet.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Ijzererts in Overijsel.

Door ingravingen, omstreeks het jaar 1865 uitgevoerd langs den Dinkel, in het zuidelijkste deel der gemeente Losser, werd reeds de aanwezigheid van ijzererts in den bodem aldaar aangetoond, terwijl ook volgens het Jaarverslag over 1917 van den Rijksopsporingsdienst van Delfstoffen, gevestigd te Heerlen, in het grensgebied bij Winterswijk, Buurse, Glane en de Poppe de aanwezigheid van genoemd erts kan worden verwacht, bepaaldelijk in het lias en het oud-tertiair, waarin bij grenspaal 79 door genoemden dienst inderdaad reeds boonijzererts is aangetroffen.

Ook prof. dr. P. Krusch te Berlijn wijst in een studie, gepubliceerd in een der jongste nummers van het vaktijdschrift »Glückauf«, op de aanwezigheid van ijzererts in het aangrenzend Duitsch gebied tot vlak bij de Nederlandsche grens, bij de Pape, Glanerbrug en Buurse.

Daar de opsporing en de exploitatie dezer ertsen vooral tegenwoordig voor de Nederlandsche industrie van veel belang zijn, heeft de heer A. L. M. van der Lande, te Heerlen, directeur der N. V. »Bergerode«, maatschappij tot exploitatie van mineralen, gevestigd te Brunssum, bij Gedeputeerde Staten van Overijssel, ingevolge de Mijnwet van 1810, een aanvraag ingediend om concessie tot de ontginning van ijzererts in een veld groot circa 850 H.A., onder de gemeente Losser; een veld groot circa 2700 H.A., »De Zoeke«, onder de gemeenten Lonneker en Losser; en een veld, groot ongeveer 2000 H.A., onder de gemeente Lonneker en Haaksbergen.

De heer Van der Lande is voornemens door het doen verrichten van boringen op Nederlandsch gebied de erts-afzettingen verder te verkennen en, na verkregen concessie, de opsporing en exploitatie met kracht ter hand te nemen.

Voor een veld ter grootte van pl.m. 4000 H.A. gelegen onder de gemeente Winterswijk, werd door den heer Van der Lande met gelijk doel reeds een concessie-aanvrage bij Ged. Staten van Gelderland ingediend.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

Personalia.

G. van Arkel. †

Dezer dagen overleed te Abcoude de architect G. van Arkel, geboren te Loenen den 3en April 1858. Van Arkel kreeg zijn opleiding als bouwmeester by J. Galman en G. B. Salm, te Amsterdam. In 1883 vestigde hij zich aldaar als architect, aanvankelijk in samenwerking met W. Wilkens, die in December van dat jaar naar Ned. Indië vertrok en daar den 16en Februari 1884 overleed. Daarna was Van Arkel zelfstandig werkzaam, totdat hij zich in Januari 1915 met H. J. Breman associeerde.

Onder de door hem uitgevoerde werken behooren o. a. het café »De Kroone op het Rembrandsplein, Maison Ledeboer op het Spui, de kantoren en pakhuizen van de N. V. Vriesseveem, de diamantslijperijen van Asscher, van Van Dam, etc., de Beurs voor den Diamanthandel, het gebouw der Eerste Hollandsche Levensverzekeringbank aan de Keizersgracht hoek Leliegracht, het kantoor der Marine Insurance aan het Rokin, het kantoor van de firma Gillissen & Co. aan aan het Rokin, benevens vele huizen en rakengebouwen te Amsterdam. Buiten Amsterdam bouwde hij vele villa's, onder anderen die van den heer R. May te Zandvoort en de Berg-stichting te Laren.

Van 1890—1905 bewerkte hij met A. W. Weissman de »Noord Hollandsche Oudheden« voor het Oudheidkundig Genootschap, waarbij hij zich als een zeer handig teekenaar onderscheidde.

Het Genootschap benoemde hem dan ook tot eerelid. Van Arkel was verscheidene jaren lid van den Gemeenteraad van Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel-Ingenieurs bij de Staatsspoorwegen in Ned.-Indië. Bezoldiging f 300.— tot f 1000.— 's maands, vrije overtocht en f 1500.— voor uitrusting; gehuwden een maand salaris extra. Nadere inlichtingen bij de 9de afdeeling van het Ministerie van Koloniën. (1)

— Bouwkundig-Teekenaar, voor detailleeren van groot uitbreidingsplan, landelijke woningbouw, tegen begin September. Uitvoerige brieven lett. B.B, aan den Uitgever van »de Bouwwereld«, F. van Rossen, Heerengracht 281, Amsterdam. (1)

— Chef van het Teekenbureau van het vaste Jaarbeurs-Gebouw te Utrecht. Uitvoerige brieven aan den Architect der Jaarbeurs, Administratiegebouw, Vredenburg, Utrecht. (1)

— Leeraar in Handvakteekenen en Boetseeren aan de Avondschool voor Ambachtsonderwijs te Deventer, akten M. O., voor 9 à 10 wekel. lesuren. Salaris f 40.— tot f 50.— per lesuur (verhooging tot f 65.— per lesuur in uitzicht), voorloopige verhooging 25 pCt. Pensioenstortingen zeven en een half pCt. Benoeming aanvankelijk voor een jaar, daarna vast. Stukken op zegel vóór 22 Juli a.s. aan den Burgemeester. Inlichtingen geeft de Directeur. (1)

— Teekenaars en Opzichters, bij Architect J. van Schaik, Keizersgracht 848, Amsterdam; hoog salaris. Sollicitatie uitsluitend schriftelijk. (1)

— Bouwkundige, bekend met gewapend betonbouw, waterbouwkunde, landmeten en waterpassen, op bouwkundig bureau in Ned. Indië. Uitvoerige brieven lett. S. V. Adv.-Bur. Gebr. Schröder, Amsterdam. (1)

Leeraar in timmeren en bouwkundig teekenen, aan de Midd. Teehn. School voor de Bouwkunde (Ned. Aannemersbond) te Utrecht, tegen 1 Sept. 1918 voor den voorbereidenden cursus. Salaris naar bekwaamheid. Uitvoerige brieven vóór 23 Juli a.s. bij den Directeur, Croeselaan 325, Utrecht. (1)

Civiel- of Bouwkundig Ingenieur, op het Bouwbureau van de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. Salaris naar bekwaamheid. Sollicitaties vóór 25 Juli 1918 aan de Directie van de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. (1)

ADVERTEERT IN DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, **APELDOORN.**

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c.i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 27 JULI 1918 No. 30

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indie en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Twee Gedenkboeken.

Er hebben dezer dagen twee publicaties het licht gezien, die inzonderheid voor de ontwikkelings geschiedenis van 's Gravenhage, gedurende de laatste kwart eeuw van belang zijn en daarvan een niet onaardig overzicht geven. Een daarvan is een particuliere uitgave, de andere een min of meer officieele, beide zijn het gedenkboeken ter herinnering, het eene aan de 25-jarige werkzaamheid van een particulier architect, den heer Z. Hoek, het andere aan de 25-jarige ambtenaars loopbaan van den thans afgetreden Directeur der Gemeentewerken J. A. Lindo.

De heer Hoek heeft gemeend aan zijn 25-jarig jubileum als architect eenige bekendheid te moeten geven, door een uitnoodiging tot een receptie (die wij verhinderd waren bij te wonen) en de toezending van een album van Uitgevoerde Gebouwen, Projecten enz. van het Architecten-Bureau Hoek & Wouters, waarvan de uitgave binnen vier weken bezorgd is door Dr. Gustav Schueler te Bussum. Dien korten tijd in aanmerking genomen kan men niets anders zeggen dan, dat deze uitgave goed verzorgd is. Er komen toch niet minder dan 125 afbeeldingen van Uitgevoerde Werken enz. in voor, waarvan de meeste goed zijn uitgevallen, alleen de onderschriften hier en daar gecorrigeerd zijn door overplakking. Sommige plaatjes zijn misschien wat klein van schaal, doch altijd groot genoeg, om de gebouwen te herkennen. Zij dienen ook niet, om de details te bestudeeren of kritiek op de architectuur uit te lokken, maar alleen om te laten zien met wat soort van werk een particulier Haagsch architecten-bureau gedurende de jaren 1893—1918 belast is geweest.

Met winkelpuien en kleine woonhuizen is het begonnen, zooals bij de meeste particuliere architecten in dit tijdperk. Ongunstig was het zeker niet, wanneer men bedenkt, dat omstreeks 1893 de exploitatie van het bouwplan Duinoord met kracht werd aangevat, het eerste groot-opgezette bouwplan van de Residentie. De opdrachten van enkele huizen werden dan ook spoedig gevolgd door opdrachten van grootere complexen en in 1896 scheen een associatie met den architect J. Th. Wouters goede resultaten te beloven, hetgeen dan ook het geval gebleken is.

Een groot aantal huizen in Duinoord en vervolgens in de bouwplannen, die daarbij aansloten, werd door het bureau gebouwd. Andere maatschappijen werden opgericht tot exploitatie van Zorgvliet en van Groot Haesebroek en Oud-Wassenaar, onder de gemeente Wassenaar en het spreekt vanzelf dat ook daar tal van villa's en landhuizen door het bureau Hoek & Wouters werden gebouwd. Het cooperatieve bouwplan Tuinstadwijk »Houtrust« werd eerst in den laatsten tijd door den heer Hoek ontworpen, nadat zijn compagnieschap met den heer Wouters ontbonden was. Dit plan moest tengevolge van de tijdsomstandigheden belangrijk gewijzigd worden en is nu nog slechts in een begin van uitvoering.

Ofschoon de werkzaamheid van het bureau Hoek & Wouters zich in hoofdzaak bepaald heeft tot den bouw van woonhuizen, villa's en landhuizen, laat het album een groote verscheidenheid zien over een practijk van vele jaren, waarbij natuurlijk tal van medewerkers de patroons ter zijde hebben gestaan.

Onmiskenbaar is de evolutie in de opvattingen en de geleidelijke overgang van het nu alweer onderwetsche tot het

meer modern getinte en al hebben wij hier niet met monumentale architectuur te doen, de woonhuisbouw is toch zeker een factor van beteekenis in het cultuurleven van een steeds groeiende stad als 's Gravenhage.

Ging men eens een album samenstellen van een particuliere architecten-praktijk van 1865 tot 1890, dan zou men ook verscheidenheid genoeg te zien krijgen, maar toch weer heel wat anders en wanneer ook 25 jaren een onzer moderne jongeren zoo iets gaat uitgeven, dan zal men nog weer heel wat anders zien, misschien veel, wat wij ons nu nog niet kunnen voorstellen.

En zoo heeft dan zulk een prentenboek altijd een zekere historische waarde, ten minste, wanneer het kunstdrukpapier tegen den tand des tijds bestand blijkt, wat wel eens betwijfeld wordt.

Over de uitgaven van Dr. Schueler is eenigen tijd geleden veel te doen geweest en velen hebben zich geërgerd getoond aan het reclame-karakter van deze monografiën, door de betrokken architecten zelf samengesteld.

Wij zullen daarover hier niet in beschouwingen treden. De uitgever heeft in elk geval zijn best gedaan, er een zooveel mogelijk gedistingeerde reclame van te maken, maar een ding is er, waartegen wij ernstig bedenking moeten maken en dat is het opnemen van advertenties in een dergelijk gedenkboek. Dat kan niet door den beugel. Heeft de heer Hoek daarmede zijn talrijke leveranciers een genoegen willen doen of een beleefdheid willen bewijzen, dan laten wij het nog daar, maar wij vermoeden, dat de uitgever een niet onaardige bate uit deze advertentiepagina's opsteekt en daarin is, in dit geval wel te verstaan, iets niet comme il faut.

Op dit punt maakt het tweede gedenkboek, dat wij hier te bespreken hebben, een zeer gunstigen indruk. Het is dan ook meer een officieele uitgave, met zorg voorbereid en bewerkt en keurig uitgevoerd door de drukkerij Mouton & Co., te 's Gravenhage.

Het draagt een weidschen titel: De Openbare Werken van 's Gravenhage 1890–1918, uitgegeven in opdracht van het Gemeentebestuur van 's Gravenhage, ter gelegenheid van het aftreden van den heer I. A. Lindo als Directeur der Gemeentewerken, op 1 Juli 1918.

Het boek bevat allereerst het portret van den afgetreden directeur en daarna volgt een veertiental hoofdstukken, waarin in beknopten vorm behandeld worden:

I. Algemeen overzicht van de ontwikkeling van 's Gravenhage.
II. Geschiedenis en ontwikkeling van den dienst der Gemeentewerken.
III. De stadsuitbreiding.
IV. De wijzigingen in de binnenstad.
V. De bestratingen en het verkeer.
VI. De rioleering.
VII De bemaling.
VIII. De havens.
IX. Bruggen, kaaimuren en verdere kunstwerken.
X. De gebouwen.
XI. De aanleg van het telephoonnet.
XII. Het electrisch tramwegnet.
XIII. Het gemeentelijk grondbezit.
XIV. De volkshuisvesting.

De bouwstoffen voor al deze bijdragen zijn bijeengebracht door de heeren Everts, Bakker Schut, v. d. Steen van Ommeren, Schadee, Smits, v. d. Zwart, Gort, Courtois en verscheidene andere ambtenaren der gemeente en zoo is een overzicht ontstaan, dat geen aanspraak op volledigheid maakt en evenmin een technische beschrijving is, maar slechts een indruk wil geven van den groei der gemeente, gedurende den tijd dat Lindo de openbare werken beheerde, van de veelheid en veelsoortigheid der werken, welke in die periode tot stand kwamen, van de wijze waarop verschillende vraagstukken werden opgelost.

Vele met zorg gekozen en goed uitgevoerde afbeeldingen verluchten den tekst der verschillende hoofdstukken en vertellen reeds veel aan dengene, die het boek alleen als prentenboek doorbladert; maar die tekst zelf is ook alleszins lezenswaardig en hoezeer de bewerkers, bij den grooten overvloed van stof zich enge grenzen hebben moeten stellen, bevat hij toch tal van bijzonderheden, die verdienen aan de vergetelheid ontrukt te worden, niet alleen om de beteekenis van Lindo's arbeid voor 's Gravenhage op de juiste waarde te schatten, maar in het algemeen om een juist inzicht te krijgen van hetgeen van gemeentewege in de laatste 25–30 jaren voor de ontwikkeling der stad en hare huishouding gedaan en tot stand gebracht is, want dit vormt zeker een factor van nog grooter beteekenis in haar cultuurleven, dan de woonhuisbouw. Wie de ontwikkeling van dat cultuurleven later tot een onderwerp van studie zal willen maken, vindt in een uitgaaf al deze tal van onschatbare gegevens, die hem vanzelf den weg naar uitvoeriger officieele bronnen kunnen wijzen. Hij zou echter een groote fout begaan, wanneer hij zich alleen tot officieele gegevens bepaalde en particuliere gegevens van minder waarde achtte en verwaarloosde.

Het beeld, dat hij van de stad en hare ontwikkeling gaf, zou daardoor eenzijdig zijn en kleur missen, de kleur die er aan gegeven wordt niet slechts door 't officieele maar inzonderheid door het particuliere leven en streven der bevolking in al hare vertakkingen.

Daarom vullen deze beide gelijktijdig verschenen gedenkboeken, hoeveel zij ook verschillen in waarde, met welke verschillende bedoeling zij zijn uitgegeven en hoe men ze, elk op zichzelf en in verband met die bedoeling, moge beoordeelen, elkander in zekeren zin aan en meenden wij ze ook gelijktijdig te moeten behandelen en er de aandacht op te moeten vestigen, die zij beide, elk in zijn soort ongetwijfeld verdienen.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT IN ZAKE DE PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR HET INSTITUUT VOOR BOUWKUNST.

I. Stempel.

Na de eerste schifting bleven over de volgende motto's: Spaarne; Twee; Toekomst; Oorevaar; Driehoek (getrokken); Arcade; Cirkel; Voilà; Klaverblad (getrokken); Mei; Betsie; Lux; Vox; Ontwikkeling; Bouwkunst; Stroomingen; V. Deze laatste zes werden het best geoordeeld.

Bespreking van alle ontwerpen.

Aurora. De verwerkte motieven zijn duister; de letters niet fraai.

R. R. Een schild met slecht geordende motieven; de letters zijn niet kwaad.

Mei. III. Minder fraai van teekening, vooral de maaktfiguur is slecht.

Marie. De cirkel is niet goed gevuld. Architectonisch deel minder gelukkig.

II. Hetzelfde kan gezegd worden van dit motto.

Kunde. De jury heeft de diepe zin van dit werk niet kunnen bevatten.

Groen. Is minder gelukkig van zwart en wit en decoratieve vinding.

I. v. B. Niet onaardig van zwart en wit. Motieven wat kinderachtig verwerkt.

I. v. B. II. Zwart en wit minder gelukkig. Letters slecht.

I. v. B. III. Verdeeling der wapenschilden en vorm ervan mislukt.

Gerie. Heeft niets karakteristieks voor het gevraagde.

Pijlers. Van zwart en wit niet ongelukkig, maar onbeduidend van expressie.

Blanc et noir. Het architecturale deel niet beheerscht, letters niet fraai.

Wil. Heeft niet het karakter van een stempel.

Architectuur. Heeft kwaliteiten van zwart en wit, maar drukt de bestemming niet uit.

Klassiek. De architectonische compositie, die niet gelukkig is, vult heel slecht de cirkel.

Ster. Heeft te veel zwart. De motieven zijn banaal.

Haag. Ontwerper toont wel begrip, maar het ontwerp is te veel specifiek Haagsch.

1918. Zwak van vinding en minder goed van teekening. Van zwart en wit niet gelukkig; als vinding ook verward.

Déployé. Te ijzerachtig en te schraal.

T. L. S. Geen compositie in den cirkel; van zwart en wit niet goed.

St. Lucas. Banaal, anders niet slecht van zwart en wit.

In vo. Bo. Decoratief niet begrepen, n.l. perspectief in in een stempel.

Driehoek (getrokken). Van zwart en wit niet slecht; lijkt te veel op een vlieger.

B. S. P. Te literair van symboliek. De cirkel niet mooi gevuld.

Kameleon. Te onduidelijk.

R. D. H. Zonder decoratief begrip samengesteld. Letter te klein.

Mei (blauw papier). Niet het karakter van een stempel. Letters te klein.

Heyezate. Niet het karakter van een stempel.

W. et B. (3 ontwerpen). Letters niet slecht. Compositie weinig zeggend.

Leidt den stroom wijst den weg. Weinig toepasselijk.

Evenwicht. Onevenwichtig getrokken. De figuur is slecht.

Die Haghe. Weinig zeggend.

Cirkel. Aardig ontwerp, mooi van zwart en wit, niet karakteristiek van uitdrukking.

Voilà. Cirkel niet goed verdeeld. Wel aardig van teekening.

Arcade. Cirkel wel goed verdeeld. Letters goed. Weinig karakteristiek voor het doel.

Driehoek omgekeerd. Als geheel aardig van compositie. Motieven banaal.

Twee. Wel levendig van aspect, maar zonderling van symboliek.

Oorevaar. Te gekunsteld van letters.

Toekomst. Te vreemd van symboliek opvatting.

Spaarne. Niet onaardig. Drukt de bedoeling van het Instituut echter niet uit.

Mei. Hierin komt het karakter van het Instituut niet tot uiting.

Klaverblad (getrokken). Te speels voor het doel.

Betsie. Figuur slecht getrokken. Bedoeling niet duidelijk.

Van de zes overgebleven ontwerpen werd door de jury met eenparigheid van stemmen den prijs toegekend aan motto Bouwkunst.

Het ontwerp is fraai van zwart en wit. Drukt goed het karakter uit van het Instituut en is in zijn grooten eenvoud aantrekkelijk. Is ook goed geschikt voor verkleining.

De tweede prijs werd toegekend aan Stroomingen, een sierlijk ontwerp, fraai van zwart en wit. Heeft toch minder karakter dan het vorig ontwerp.

De andere vier hebben allen hun verdiensten. Lux is heel aardig van zwart en wit. Drukt het karakter goed uit. Letters zijn minder gelukkig.

Ontwikkeling, een gedistingeerd ontwerp. De motieven nemen een te ondergeschikte plaats in om het doel goed uit te drukken.

Vox. Zeer fraai van zwart en wit. Mist echter min of meer het karakter van een stempel.

V. Lijkt een variant op de bekroonde, maar veel minder gelukkig.

II. Briefvenhoofd.

Na de eerste schifting bleven over: Havezate, 3 stuks; Excelsior; In vo. Bo.; I. v. B.; Mei; Bertha; Vita; Mei; Ontwikkeling; F. . . .; Institut; W. et B.; Klaverblad (getrokken); Zwart en Wit; Amsterdam.

Bespreking van alle ontwerpen.

Betsie. Het begrip van briefvenhoofd is wel volgehouden. Letter niet gelukkig. Verhouding van zwart en wit ook niet. Middelmatig van compositie en teekening.

Spaarne. Niet onaardig van teekening, echter kleingeestig van compositie.

Gerie. Bij gebrek aan decoratief begrip gaat het onderwerp boven de krachten van den ontwerper.

Romantiek. Onevenwichtig van compositie. Letters, ornamenten en motieven minder gelukkig.

Elisabeth. Kinderachtig. Onderwerp boven de krachten van den ontwerper.

Morandum. Ook bij dit ontwerp is het onderwerp niet beheerscht.

Amateur. Te dilettantisch.

Kunde. Gewild origineel; als compositie en teekening ongeslaagd.

Opperbouwmeester. Onaangenaam van zwart en wit. Laag bij den grond van vinding.

Toekomst. Een schoolsch en toch onbeduidend ontwerp.

Bouw. Onbeholpen van compositie en teekening.

Volhouden. Het onderwerp gaat boven de krachten van den ontwerper.

P. I. Smakeloos, en onbeholpen van verdeeling.

Pandora. Mist alle karakter voor een briefvenhoofd.

Sempst. Slecht van teekening en compositie.

Kunst. Weinig origineel en minder goed van teekening.

In vo. bo. Mager, schraal, decoratief niet verantwoord.

Excelsior. Niet slecht van zwart en wit, maar geeft blijk van weinig verfijning.

Havezate. Pretentieus en niettemin onbeduidend.

Havezate II. Te nuchter.

F. Heeft niet het karakter van een briefvenhoofd en is daardoor decoratief niet opgelost.

Ontwikkeling. Geschiedt doch bezit zekere distinctie. Jammer, dat de letters onduidelijk zijn.

Vita. Onbeholpen.

Mei (blauw). Nuchter, heeft wel eenige distinctie.

Bertha. Letters zijn niet kwaad. De symbolische voorstellingen zijn duister.

Mei. Niet slecht van zwart en wit. Geen briefvenhoofd.

I. v. B. De letters zijn gelukkig. Het geheel te picturaal.

Geen briefvenhoofd, anders niet slecht. De hoekvorm is niet opgelost.

Institut. Wel goed van zwart en wit. Is door de opgeloste hoeken niet als een briefvenhoofd te beschouwen.

W. et B. Terwat nuchter. De letters zijn niet kwaad. De motieven gezocht en niet geslaagd.

Klaverblad (get.). Sierlijke letter. Het groote aspect is aangenaam, doch in de Details is het niet beheerscht.

Ten slotte bleven 3 ontwerpen over, nl. Zwart en wit, Amsterdam en Havezate, waarmede de jury geen keuze wenscht te doen. Zij acht ze geen van drieen voor gelijk geschikt. Motto Zwart en wit heeft bij een aangename zwart en wit verdeeling een wel goede graphische oplossing, maar

is toch als bekroning van een brief met erg geschikt. Het woord Instituut voor Bouwkunst is daarenboven bijna onleesbaar.

Motto Amsterdam heeft het karakter van een briefenhoofd goed tot uitdrukking gebracht. De letter-zijn wel goed leesbaar. Er is wel eenige beschaving in de Zwart en wit behandeling, maar de decoratieve motieven zijn armelijk.

Motto Havezate is een aantrekkelijk ontwerp, door een kundig tekenaar gecomponeerd, doch de letter-zijn zijn eenenmaal onleesbaar.

De jury kan dus niet voorstellen aan het Instituut den prijs toe te kennen, maar geeft het Bestuur in overweging de beschikbare f 75.— onder deze drie inzenders gelijk te verdeelen.

HUIB LUNS
S. MOULIJN
JAN STUYT

Leestafel.

DE WERELD No. 20. G. van Arkel, levensbericht, door A. W. Weissman, met portret.

De toepassing der electriciteit in de arbeiderswoning, door ir. A. K. van Hasselt, vervolg, met afbeeldingen.

Sneldichters, door Candidus. — Wendingen VIII. — Koninklijk maal, (Gemengde berichten.

Boek- en tijdschrift.

Instituut voor Bouwkunst. Kort overzicht van de voordracht van prof. Henri Evers over het nieuwe Rotterdamsche stadhuis, met afbeelding.

DE INGENIEUR No. 29. Mededeeling van de vervaardiging van den locomotorm bij de N.C.S.M. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 18 April 1918, door ir. F. C. W. van Dijk, met afbeeldingen.

Dr. L. H. D. Haitsma Mulier, Overlijdensbericht, door ir. D. E. C. Knottel.

4-Cilinder Compound-locomotieven voor de Staatsspoorwegen op Java, door prof. ir. J. Lanser, met afbeeldingen en losse plaat.

Uittreksel uit het Jaarboek van de Koninklijke Marine 1916—1917.

Inschakeling met Zaandam gemeentelijk.

Ingezonden Stukken. Waarneming en fraudeele bij de opsporing van overtredingen, door ir. W. de Haan.

DE INGENIEUR WEEKBLAD No. 29. Boekbespreking. — Mededeelingen voor Amsterdam der Vereeniging Arbeidsbemiddeling en Werkloosheidszorg. — Mededeelingen van het Bureau voor Arbeidsbeurzen. — Bedrijfsongevallen.

DE AANNEMER No. 29. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Verslag van de zeer talrijk bezochte Algemeene Leden-vergadering op 9 en 10 Juli 1918 te Amsterdam.

DE STIJL. Maandblad voor de moderne beeldende vakken No. 9. Onze tijd is rijk aan verschijnselen, waarvan men niet weet, wat men denken en zeggen moet, en daartoe behoort ook de nieuwe beweging in de beeldende vakken, waaraan dit maandblad zijn ontstaan te danken heeft. Die beweging is voorzeker te belangrijk, om haar, zooals sommigen doen, te negeeren en er de schouders over op te halen en te zwijgen, met of zonder veelbetekenenden glimlach.

Wij meenen, dat het beter is te trachten haar te begrijpen en te verklaren.

Als eerste artikel in dit nummer treffen wij aan «Reflexions» par G. Vantongerloo, een serie van stellingen of aphorismen, die ook als inleiding tot de studie der wis- en natuurkunde zou kunnen dienen, maar hier op de beeldende kunst wordt toegepast. Het verband tusschen wiskunde en kunst is door alle eeuwen heen aan te toonen; men kan over den aard van dit verband van meening verschillen, doch niemand die eenige kennis van kunst heeft, zal het bestaan daarvan ontkennen en evenmin het nut van een studie gelijk hier gegeven wordt.

Niettemin zal zij velen min of meer fantastisch voorkomen en zij is dit a.h. ook in zekeren zin. Men kan toch op dergelijke stellingen aren aaneen voortborduren, om tenslotte toch te komen tot de verzuchting van Faust: «und bin so klug als wie zuvore een verzuchting, die het beseef inhoudt van de grenzen, die nu eenmaal aan den menschelijken geest gesteld zijn.

Wij kunnen trachten onzen blik te verruimen, den aard der dingen beter te begrijpen, want even is er een eenzijdige richting om zoodoende de waarheid te benaderen, hoe moeilijk het ook zij, hoe onbeholpen wij nog daartoe zijn mogen, ten bewijze de eerste zinnen van de nieuwe Inleiding in de Schoonheidsleer, door Piet Mondrian, die hier wordt vermeld ter kennisgeving teneinde het de verdere van dezelfde strekking, die hier gepresenteerd worden, dat een verandering van in menschen gloeien deze realiteit verstaan moet, welke de schilders, en een tijd lang ook de gelijkgestelde verschijnselen menschen, uitdrukken. Dat alles verschijnt mij, met de mate der kunst, bij gezet.

In een open brief aan den architect Rudi Hoste, wordt deze door de redactie gewezen op de eigenaardigheden der montagen, door hem gemaakt, de beteekenis der moderne bouwkunst in het licht en over het werk van Mevrouw Bijvoet-Le Mair en de N. Amsterdammer. Dit niet-duidelijke geeft een eigenaardigen kijk op den toestand der geesten in onzen tijd.

Varia.

HET NEDERLANDSCHE OPENLUCHTMUSEUM.

Op 13 Juli j.l. heeft de officieele opening plaats gehad van het Nederlandsche Openluchtmuseum op den Waterberg onder de gemeente Arnhem. Omstreeks 2 uur kwamen daartoe in Musis Sacrum eenige honderden belangstellenden bijeen.

In rijtuigen ging het omstreeks 2½ uur naar het museumterrein aan den Schelmschen weg.

Aan den ingang van het terrein waren opgesteld de leden van het voormalig schuttersgilde te Hulssen met hun kleurige vendel-vlaggen.

Nadat allen zich op het terrein hadden verzameld werd het eerst het woord gevoerd door den heer Hoefer, de voorzitter der vereeniging „het Ned. Openluchtmuseum, die alle aanwezigen welkom heette en daarna uiting gat aan wat hem thans bezielde in het woord „eindelijk", waarop hij echter onmiddellijk het woord dankbaar wilde laten volgen.

De reden der vertraging lag hoofdzakelijk aan de tijden, die wij beleven, tijden, die de meeste geestkracht vergen in een richting, die gelukkig niet de normale is. Toch stemt het tot dankbaarheid, zegt spreker, het zoover gebracht te hebben, dat dit werk des vredes tot stand kon komen. Een werk onder moeilijke omstandigheden begonnen en voortgezet, dat naar spreker hoopt nog eeuwen door een stuk Nederlandsche geschiedenis in tastbaren vorm zal vertolken.

Alles toch wat wij thans reeds in het Nederlandsch openluchtmuseum — zij het ook op bescheiden schaal — te zien krijgen, spreekt van het verleden. Al zullen de onderen onder ons, zegt spreker, zich nog het bestaan en het gebruik van hier uitgestalde voorwerpen herinneren, wat hebben wij in onzen leetijd reeds zien verdwijnen en ten offer brengen voor de gelijk makende mode en de hygiëne in kleederdrachten, in huizenbouw, in inrichting der woningen, in gebruiksvoorwerpen, enz., alles het best samenvattende in veel is uiterst practisch en eentonig geworden. In dit woordje uiterst ligt reeds min of meer een veroordeeling opgesloten.

Men verliest bij een practisch standpunt zoo licht het dichterlijke uit het oog en wordt alleen het nuchtere verstand gestreeld.

Van al die samengebrachte voorwerpen van ons land in zijn rijke schakeering, met zijn groot verleden, gaat een bijzondere bekoring uit.

Hier worden wij meer dan ergens anders in den geest teruggevoerd in de omgeving, waarin de kern van ons voorgeslacht leefde.

Om de waarde van een dergelijke omgeving te schatten behoeven wij ons slechts in te denken hoe moeielijk het voor onze kinderen reeds is zich in te denken in de toestanden onzer jeugd.

Wil het museum naar den eisch zijn, dan moeten wij ons telkens geheel en al in die eeuwen verplaatst gevoelen. Velen zullen hier ook stof vinden om hun kennis te vermeerderen.

Het is geen stedelijk, geen provinciaal museum, maar een Nederlandsch; spreker erkent dankbaar, dat het streven der vereeniging bij velen bijval vond. Spreker denkt daarbij in de eerste plaats aan Z. K. H. Prins Hendrik, de beschermheer der Vereeniging, die mededeelde, het te betreuren niet bij de opening tegenwoordig te kunnen zijn.

Dank en hulde bracht spreker ook aan den minister van binnenlandsche zaken die niet alleen vele kostbare voorwerpen ter beschikking stelde maar door een jaarlijksche subsidie daarop den stempel drukte van een nationaal belang.

Verder bracht spr. dank aan verschillende autoriteiten en particulieren voor hun medewerking aan de tot standkoming der zaak.

Daarna werd het woord gevoerd door mr. A. J. A. A. baron van Heemstra, burgemeester van Arnhem, en vervolgens was het woord aan den heer A. A. G. van Erven Dorens, directeur van het museum, om een en ander omtrent het museum mee te deelen.

Spreker zal slechts een kort overzicht geven van het museumwerk, sinds de afsluiting van het eerste vereenigingsjaar, waarover gerapporteerd werd in de vergadering van 25 Maart 1914.

Die vergadering is tevens de laatste geweest. De oorlog, die zoovele goede plannen vernietigde, heeft ook gedreigd die draad van het jonge vereenigingsleven van deze vereeniging af te snijden.

Een belangrijk deel onzer beschavings-geschiedenis, opengelegd in wat de woonhuizen, het bedrijfs- en familieleven op het platteland ons leeren, is tot voor korten tijd vrijwel verwaarloosd gebleven. Men had er zich toe beperkt in de groote en kleinere musea van ons land, te verzamelen de schoone en waardevolle voortbrengselen van Nederlandsche en vreemde kunst en kunstnijverheid. In enkele plaatselijke en gewestelijke musea mogen wel, nu en dan, voorwerpen gebracht zijn, niet om hun kunstwaarde alleen, maar ook om de belangrijkheid van geschiedkundigen en cultureelen aard, doch een systematisch aangelegde, algemeen Nederlandsche verzameling, waar de studie van onze landelijke beschavings-geschiedenis, van onze volks-kunst, van onze oude gebruiken en zeden een ruim veld vinden kon, om zich te veralgemeenen en te specialiseeren, beide, zulk een verzameling is in Nederland niet samen gebracht.

Het spreekt van zelf, aldus spreker, dat waar onze vereeniging zich tot taak heeft gesteld, deze leemte in het museum-wezen van ons land aan te vullen, zij allereerst beoogt bijeen te brengen de voornaamste voortbrengselen op dit gebied, welke zijn, in al hun karakteristieke verscheidenheid, de woningen, die de menschen van het platteland bouwden, om er in te leven met hun gezin, met de schuren, waarin ze hun bedrijf uitoefenden, en die, waar ze hun voorraden bergden, en de stallen, waar ze hun koeien, hun schapen en paarden brachten en de dorpshuisjes ook en kleine werkplaatsen, waar de handwerkman, die nog niet fabrieksarbeider geworden was, zijn ambacht uitoefende.

Eerst dan wanneer die bouwwerken, kleinere en grootere, geïsoleerd of zooals ze, in onderling verband samen hooren, er zijn, kan er sprake wezen van verzamelen van huisraad, meubelen, werktuigen, versierselen en kleedij van de bewoners, die juist zóó hun huiselijke inrichting maakte en de dingen, die ze noodig hadden voor hun landbouw, hun veeverzorging, hun huiselijk verkeer, hun plechtigheden en feesten, omdat ze zoo wel pasten in hunne woningen, in hun stallen, schuren en werkplaatsen. Men kon nog algemeener, nog grooter opzet gegeven hebben aan de plannen van een museum, als het onze, door ook de steden in het verzamelwerk te betrekken, maar noodzakelijk ware dit allerminst.

Immers, wij vinden in de groote en de kleinere steden van ons land een menigte kunstrijke gebouwen, oude kerken en huizen, uit alle tijden; er bestaat in tegenstelling met den toestand op het platteland, een algemeen streven ze in stand te houden; er is de jonge vereeniging Hendrik de Keijser, die huizen, met afbraak bedreigd, aankoopt en voor ondergang behoedt; er is komende, onder de auspiciën van onzen kunstzinnigen referendaris van kunsten en wetenschappen een monumentenwet, die beschermen blijft het schoone, dat in de stad is behouden. En de kunstrijke gebruiksvoorwerpen, de kostbare betimmeringen en meubelen uit de patriciershuizen en die der burgerbevolking, ze zijn ruimschoots en in de schoonste spoeren in onze musea bijeengebracht.

Het terrein van deze vereeniging, zegt spreker behoefde niet en mocht zich dus ook niet uitstrekken tot de stedelijke beschaving; maar met des te meer noodzakelijkheid en met meer drang, hadden wij te werken, om, voor de plattelandsculturr-studie, een achterstand van vijftig jaren, en nog meer in te halen. Wij hadden, zegt spr. het recht, voor ons werk te eischen de belangstelling van deerlijke voornaamstaande mannen in de kringen van wetenschap, van kunst, van financien, die het mogelijk hebben gemaakt, dat ons land, in betrekkelijk korten tijd, op het gebied van museumwezen, tot een hoogte is gekomen, die Nederland tot eere strekt.

Het verzuim, dat zoo lang een belangrijk deel onzer kunsten beschavingsgeschiedenis is verwaarloosd gebleven, heeft men, naar spreker meent, dubbel goed te maken.

Er is reden, om althans een zekere voldoendheid niet te onderdrukken, op den oproep van een twintigtal belangstellenden, geschaard om den wakkeren voorzitter, den heer Hoefer, gaven destijds uit alle oorden des lands, velen gehoor, en zij stichtten de vereeniging Het Nederlandsche Openluchtmuseum in den naam reeds dertig met vastgelegging de idee, dat het museum zijn zou een landsmuseum, er traden toe begunstigers en leden, die gelden bijeen brachten, om direct het werk te kunnen aanvatten; anderen gaven gehoor op een verzoek, in een geldelijk deel te nemen, en middelerwijl heeft het parlement op voorstel van Z. Exc. den minister van binnenlandsche zaken het mung gevoordeeld, het museum een rijkssubsidie toe te kennen. En spreker mag reeds nu gewagen van het gunstig advies, uitgebracht door het college van Ged. Staten in de provincien Noord-Holland, Zeeland en Noord-Brabant, om een aangevraagde provinciale subsidie te verleenen.

Bij zoo omvangrijke duidelijke belangstelling, al is die dan in een totaalcijfer uitgeven, van nog bescheiden aard, ware het onverantwoordelijk geweest en niet in de lijn van ons eerlijk enthousiasme en ons voorgezet plan, zegt spreker, met grooten spoed te werken, zoodat te lange kostbare tijd reeds voor ons werk verloren was, indien wij met de reeds bijeengebrachte kleine verzameling nog dit jaar zouden ter bezichtiging stellen, op gevaar af, dat men zeggen kon, dat nooit misschien een museum in een zoo jong begunstadium voor het publiek werd toegankelijk gesteld.

Maar toch, zegt spreker, zetten wij ze open, wijd open, de deuren van ons museum, niet als een dank van wereldschuldkennend gebeuren, maar om voor het Nederlandsche volk, dat grootendeels nog niet weet, wat het museum eigenlijk wil beduiden, te getuigen, dat wij bestaan, en daarbij, om de honderden, de duizenden wel, in het land, die het kunnen, er gemakkelijker toe te brengen het ook te willen, de vereeniging te steunen, en te helpen het Nederlandsche openluchtmuseum tot een grootsche stichting te maken.

Na met grooten dank allen te hebben herdacht, die geschenken gaven en gelden bijeen brachten voor het museum

en ook hen, die hun kennis en hun tijd leenden daarvoor, wijst spreker er op, dat men uit zijn woorden reeds heeft kunnen opmaken, dat wat thans te bezichtigen is, in algemeen verband wel belangwekkend, maar van nog geen uitgebreidheid is. Het eerst is het bestuur er op uit geweest een boerenhuis te verkrijgen uit Twenthe, waar het oudste Nederlandsche woningtype, in den Saksischen bouwtrant, voorkomt. Men vond een laatst overgebleven 17de-eeuwsch huis, in vervallen staat, te Vasse, gemeente Tubbergen, dat naar Arnhem werd overgebracht.

Met erkentelijkheid herinnerde spr. aan den goeden bijstand, hem verleend door de bestuursleden, de heeren J. van Deinse te Enschede en mr. G. J. ter Kuile te Almelo, bij het verkrijgen van dit huis en bij het verzamelen van Twentsche oudheden.

Van een 18de-eeuwsch boerderij-complex uit dezelfde streek en van dezelfde bouworde werd de vereeniging door den heer A. J. H. Blijdenstein te Enschede ten geschenke gegeven een bakhuisje met bijenstal, gedateerd 1741, afkomstig uit de gemeente Denekamp.

Ook werd verkregen en naar het museumterrein verplaatst de 17de-eeuwsche eikenhouten standaard-molen, die te Huizen, provincie Noord-Holland, voor afbraak zou verkocht worden.

De gemeente Amsterdam schonk aan de vereeniging een houten huis, een der beide laatst overgebleven van een dertigtal, gestaan hebbende aan de overzijde van het IJ, en bewoond geweest door Volendammer vischhoeren. Als kleinste type van een-persoons-woning, in het begin dezer eeuw nog in gebruik, onder de rook van de hoofdstad des rijks, is het niet van cultuur- en ook cultureel belang ontbloot. Een plaggenhut, honderd jaren oud, uit de gemeente Ossenwedde, in de veen-streek, op de grens van Groningen en Drenthe, werd op het museum-terrein nagebouwd.

Der grooten steenen molen, afkomstig uit Delft, werd geschonken door de Verfabrieken Calvé-Delft. Dit bouwwerk om zijn sterkten vorm en vooral ook om zijn binnenmolenwerk opmerkelijk, werd nog niet weder opgebouwd. Om te bergen en ter bezichtiging te stellen de ten geschenke ontvangen en de aangekochte voorwerpen, welke bestemd zijn later als huisraad geplaatst te worden in de nog te verkrijgen boerenwoningen of om in overzichtelijke series bijeen te blijven, was het noodig een museumgebouw te stichten.

Het bestuur heeft aan den architect, den heer Herm. van der Kloot Meijburg, opgedragen hiervoor een ontwerp te maken. Dit museum zal, naar het algemeen plan van aanleg, verrijzen op de plaats, waar thans de kweekerij is van de gemeente, grenzend aan de groote boschwijde. Tegelijkertijd werd door den architect een ontwerp gemaakt voor den hoofdingang van het museum-terrein, met aan de eene zijde een cafe-restaurant en terras en aan de andere zijde een portiers-woning, met groote stalling.

Om redenen, deels van geldelijken aard, werd besloten, door eenige wijziging in den bouw, deze stalling geschikt te maken in gebruik genomen te worden als voorloopig hulpmuseumgebouw.

De uitvoering van den bouw geschiedde in eigen beheer onder leiding van den technischen gemeente-ambtenaar, den heer J. van Gent Jr.

In het hulp-museum is thans bijeengebracht een gedeelte van de tot voor korten tijd in het rijksmuseum tentoongestelde kloederdrachten-collectie, welke het rijk aan de vereeniging in bruikleen heeft afgestaan.

De verzorging dezer collectie, alvorens ze, in goeden staat, weder tentoongesteld kon worden, eischte veel en nauwkeurig deskundig werk. Dit werk werd toevertrouwd aan een commissie, bestaande uit de dames: mevr. De Wilde-Fockema, mevr. Van Erven Dorens-Bonnike, mej. H. van Eubben en mej. Emmig Terwindt, die met groote welwillendheid en kundigen ijver dit zorgvuldig werk hebben verricht.

Namens het bestuur brengt spreker dit Comité dank daarvoor.

Spreker eindigt, de hoop uitsprekend, dat het bestuur zal mogen blijven rekenen op den daadwerkelijken steun van velen te Arnhem en in het geheele land; het zal het Ned. Openluchtmuseum in zijn ontwikkeling ten goede komen — het kunnen opvoeren tot een stichting, ons Vaderland waardig.

Nadat nog door Dr Cuypers en dr. J. Piekema een enkel woord gesproken was, werd door de aanwezigen een wandeling over de terreinen gemaakt en met belangstelling de schillende reeds aanwezige gebouwen en kleinere artikelen in oogenschouw genomen.

Ten slotte werd door de leden van het voormalige schuttersgilde te Huissen, een eigenaardige historische vertooning gegeven, het vendel zwaaien, waarna de plechtigheid was geeindigd.

N. R. Ct.

HIDDE NIJLANDSTICHTING.

Onder de voorstellen ingekomen bij de Provinciale Staten van Friesland is er een, dat van belang is voor de oud-Hindelooper kunst.

De raad der gemeente Hindeloopen vraagt financieelen steun der provincie in verband met de door den heer Hidde Nijland te 's-Gravenhage aan de gemeente aangeboden echte antieke oud-Hindelooper kamer met museum. De gemeente heeft, ondanks haar benarden financieelen toestand, het geschenk onmiddelijk aanvaard, meenende bij die aanvaarding te mogen rekenen op subsidie van rijk en provincie.

Ged. Staten hebben het bestuur van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde verzocht een onderzoek te laten instellen naar de kunstwaarde der geschonken voorwerpen, aan welk verzoek door dat bestuur is voldaan. Uit dat onderzoek, verricht door den directeur van het Friesch Museum te Leeuwarden, den heer H. Martin, is gebleken, dat de schenking bijzonder belangwekkend is en dat naar het oordeel van den heer Martin de overbrenging van de voorwerpen van oude Hindeloper kunst naar de plaats van herkomst zeer zou zijn toe te juichen en allen steun verdient.

Daar Ged. Staten dit gevoelen volkomen deelen, meenen zij dat er voor het verleenen van subsidie alle reden is. Een ingezetene van Hindeloopen heeft een huis ten geschenke aangeboden om de stichting daarin onder te brengen. Niettegenstaande die geschenk zal de stichting wegens bijbouw enz. nog een kostenbedrag vragen van ten minste f 6000. Om de exploitatierekening sluitende te maken wordt gerekend op een rijkssubsidie van f 700 en een provinciaal subsidie van f 250. Daar de gemeente Hindeloopen in een zeer treurigen financieelen toestand verkeert, zijn Ged. Staten van gevoelen, dat deze met eenig risico van beteekenis kan dragen. Daarom moet h. i. een rijkssubsidie ook vaststaan, daar een provinciaal subsidie alleen geen nutting gevolg kan teweegbrengen. Zij stellen dus voor een subsidie van f 250 te verleenen, onder voorwaarde, dat ook het rijk een voldoend subsidie toekent.

Dit voorstel verdient o. i. groote waardeering, omdat er mede beoogd wordt een aantal oude kunstvoorwerpen terug te brengen naar de plaats en het milieu, waar zij behooren. Wij vertrouwen dan ook, dat de regeering niet zal nalaten de uitvoering van dit voornemen mogelijk te maken.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum.

De Vereeniging Nederlandsch Historisch Scheepvaartmuseum heeft haar eerste jaarverslag het licht doen zien.

Daar in het eerste vereenigingsjaar, loopende van 10 Mei 1916 tot ultimo December van dat jaar, voornamelijk slechts voorbereidende maatregelen werden getroffen en weinig tot de buitenwereld sprekende werkzaamheden werden verricht, achtte het bestuur het wenschelijk in dit eerste jaarverslag de jaren 1916 en 1917 samen te vatten.

Wat den financieelen stand betreft, is er alle reden tot tevredenheid. De groote te Amsterdam gevestigde stoomvaart-maatschappijen gingen daarbij op waarlijk grootscheepsche wijze voor. Thans ontbreken nog f 350.000.—; het bestuur vertrouwt echter, dat ook dit bedrag binnen korten tijd bijeen zal zijn gebracht.

Het in de uitbreiding-Zuid te bouwen museum zal door den heer K. P. C. de Bazel ontworpen worden.

In verband met den langen tijd, die nog verloopen moet, alvorens met den bouw van het museum kan worden begonnen, oordeelde het bestuur het noodig over te gaan tot het stichten van een voorloopig museum, teneinde daardoor de belangstelling voor de plannen op de meest doeltreffende wijze levendig te houden.

Nadat tevergeefs getracht was een tot dat doel geschikt bestaand gebouw te vinden, werden door het bestuur onderhandelingen aangeknoopt om op een terrein aan de De Lairessestraat hoek Corn. Schuytstraat een gebouw ter grootte van 30 bij 16 Meter te doen verrijzen.

Dit gebouw zal, behalve een dinke boekerij, twee groote tentoonstellingszalen bevatten, met een gezamenlijke expositieruimte van circa 1000 vierk. M.

Verder zal het gebouw zoodanig worden ingericht, dat het later door een weinig kostbare verbouwing in drie woonhuizen kan worden herschapen, die ongetwijfeld tegen goeden prijs van de hand zullen worden gedaan.

Onvoorziene omstandigheden voorbehouden, zal de bouw in 1918 voltooid zijn.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel-Ingenieur en Bouwkundig Ingenieur, beide als Adjunct-Ingenieur bij de H.I.S.M., dienst van Weg en Werken. Minimumjaarwedde f 2000.—. Aanmeldingen schriftelijk voor 1 Augustus a.s. aan den Chef van Werken, Administratiegebouw H.I.S.M., Droogbak No. 12 Amsterdam. (1)

— Bouwkundige, met routine in wegen-, riolen- en gewapend betonbouw. Uitvoerige brieven No. A 28 Alg. Zuid Holl. Adv. Bur. C. Brouwer, Dunne Bierkade 31, Den Haag. (1)

— 2 Leeraren voor Vaktekenen voor Timmerlieden en Loodgieters. (1)

— Leeraar voor Meubelteekenen, aan de Avondteekenschool voor handwerkslieden, Weteringschans 165, Amsterdam. Salaris f 420 per cursus van 5½ maand, 5 avonden per week. Stukken met afschriften aan den Directeur R. van der Worp, voor 15 Augustus. (1)

— Bouwkundig Opzichter bij een Waterleiding in Zuid Holland, tegen 1 September a.s. tevens te belasten met administratie, leeftijd circa 30 jaar, P.G., gehuwd jaarwedde f 1400 met vrije woning. Brieven en afschriften letter V.V. Adv.-kantoor Janssens & Co. Amsterdam. (1)

— Bouwkundige, bekend met gewapend betonbouw, waterbouwkunde, landmeten en waterpassen, op bouwkundig bureau in Ned. Indie. Uitvoerige brieven lett. S. V. Adv.-Bur. Gebr. Schrader, Amsterdam. (1)

Teekenaars en Oprichters, bij Architect J. van Schaik, Keizersgracht 848, Amsterdam; hoog salaris. Sollicitatie uitsluitend schriftelijk. (1)

— Chef van het Teekenbureau van het vaste Jaarbeurs-Gebouw te Utrecht. Uitvoerige brieven aan den Architect der Jaarbeurs, Administratiegebouw, Vredenburg, Utrecht. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voor detailleeren van groot uitbreidingsplan, landelijke woningbouw, tegen begin September. Uitvoerige brieven lett. B.B. aan den Uitgever van „de Bouwwereld", F. van Rossen, Heerengracht 281, Amsterdam. (1)

— Civiele-Ingenieurs bij de Staatsspoorwegen in Ned. Indie. Bezoldiging f 300.— tot f 1000.— 8 maands-, vrije overtocht en f 1500.— voor uitrusting; gehuwden een maand salaris extra. Nadere inlichtingen bij de 9de afdeeling van het Ministerie van Koloniën. (1)

ER BIEDT ZICH AAN:
tegen midden October, een
Machine - Teekenaar.
Br. fr. no. 295 aan firma J. H. BRINKGREVE, Advert.-Bureau, Arnhem.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 14 Augustus 1918**, des namiddags te **2 uur**, zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

Het verbouwen van het Post- en Telegraafgebouw te Dragten.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften vastgesteld bij beschikking van 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt ter 31 Juli 1918 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district, Van de Spiegelstraat no. 3 te 's-Gravenhage, aan het post- en telegraafkantoor te Dragten en is, na genomden datum, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28, te 's-Gravenhage en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, en door den Districts-opzichter der Landsgebouwen, S. Koldijk, te Leeuwarden.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 7 Augustus 1918, des namiddags te 1 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde van § 11 van het bestek.

's-Gravenhage, 10 Juli 1918.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM
Fabriek en Kantoor PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven)
Telefoon No. 3332

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19. APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton- en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 181
TROTTOIR TEGELS — PIERRO TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en
ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM
EN
's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN
IN ALLE CONSTRUCTIEËN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE — WERKT. KUNDE
ELECTRO — TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR 90%
ONZER CURSISTEN SLAGEN
ALLE EXAMENS
P B N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFONDERWIJS TOT BOUWKUNDIG- WERKTUIGK. ELECTROTECHNISCH- ENZ.
ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Windwijzerkritiek.

In het laatst verschenen nummer van »De Stijl" komt voor een Open brief van de Redactie aan den architect Huib Hoste, waarin deze onderhanden genomen wordt, wegens het verkondigen van meeningen, die lijnrecht met elkander in strijd zijn, iets wat in de kunstkritiek niet geoorloofd is en daaraan dan ook alle waarde ontneemt.

De heer Hoste schreef voor »De Stijl" een artikel over de roeping der moderne bouwkunst.

Kort daarna verscheen in de »N. Amsterdammer" een artikel van zijn hand over Mevrouw Willebeek—Le Mair.

»In het eerste, aldus leest men in den Open brief, pleit gij voor een moderne richting die voortkomt uit een r e d e l i j k tijdsbewustzijn en verzwijgt daarin (opzettelijk?) uwe godsdienstige gevoelens. Gij onderdrukt elke inmenging van den godsdienst in het algemeen. Wij vroegen U daar ook niet naar.

In het tweede doet gij b o e t e voor Uw artikel in »De Stijl": gij vangt aan met een bekentenis van Uw godsdienstigen stand (de Redactie van de »N. Amsterdammer" zal U daar evenmin naar gevraagd hebben) en legt verder nadruk op die geesteshouding werk verheerlijkend, dat getuigt van een verouderd tijdsbewustzijn".

»Vanwaar deze belijdenis in den vorm van een artikel over Mevrouw Willebeek le Mair's werk, werk waarvan gij, volgens den inhoud van Uw artikel in »De Stijl" had moeten weten — en ook w e e t — dat het juist een voorbeeld is van dat soort in onzen tijd veel voorkomend werk, dat wij in de Inleiding van Stijl I als: »Modern barok" . . . . . en archaistische verwarring' of elders als dilettantisch geknutsel betitelden, en waartegen wij met werk en woord te velde trekken. Dezen strijd hebt gij mijnheer Hoste, in verschillende artikels, als b.v. in »De Telegraaf", »Onze Woning", »Vrij België" enz. zoo niet verheerlijkt, dan toch hoogelijk geprezen'.

Ten bewijze van het laatste haalt de Redactie dan de eigen woorden van den heer Hoste aan, om ten slotte te concludeeren:

»Wanneer men den inhoud van deze beide artikelen met elkaar vergelijkt, zal men tot het besef komen, dat zij niet met de rede te controleeren zijn, dat zij zoowel essentieel als vormelijk, dus in alle opzichten fel met elkaar in tegenspraak zijn en dat de schrijver dezer beide, artikelen er een met t w e e m o n d e n is, die of in »De Stijl" verraad pleegde aan zijn dogmatische barok-opvatting, waarvan hij blijk geeft in de »N. Amsterdammer", óf daarin verraad pleegt aan de beginselen der nieuwe beelding en der waarachtige religie."

De beschuldiging is nogal kras, maar lijkt door de feiten gerechtvaardigd, en daarom niet onverdiend, afgezien van de zaak waarom het hier gaat. Want wilden wij daarop ingaan, dan zouden wij dadelijk geneigd zijn te vragen of iemand die voor de w a a r a c h t i g e religie strijdt, wel het recht heeft een ander dogmatische opvattingen te verwijten.

Van den kritiekschrijver evenwel mag men eischen, dat hij zooveel eerbied voor zijn werk en dat van anderen heeft, dat hij zijn woorden wikt en niet maar los weg neerschrijft, al naar de stemming van het oogenblik en dit valt ons bij den heer Hoste tegen, omdat wij van hem gewend zijn een zekere onbevangenheid, die aan zijn oor-

deel ten goede komt en, tot heden, een zekere vastheid van lijn in zijn beschouwingen, waarin hij niemand spaart, recht op den man afgaat en zich niet laat afleiden door overwegingen die met het onderwerp zijner kritiek niets te maken hebben.

Het spijt ons daarom, thans uit de mededeelingen van de Redactie van »De Stijl« te moeten ervaren, dat ook deze kritikus vervallen is tot iets, dat wij niet beter weten aan te duiden dan met het woord: windwijzerkritiek. Hoe men daartoe komen kan? Door de verleiding tot veel schrijven en teveel schrijven, waaraan men lichtelijk bloot staat, wanneer men over een vaardige pen beschikt en beseft, dat men gaarne gelezen wordt. Door gebrek aan vastheid van karakter, waardoor men zich lichtelijk laat medevoeren met stroomingen van verschillende richting. Door teveel relaties van verschillenden aard, waarvan men er niet gaarne eenige prijs geeft, terwille van — laat ons nu maar zeggen — een beginsel. Door een temperament eindelijk, van dien aard, dat het kleinste steentje des aanstoots op den weg, het kleinste wolkje aan den hemel, voldoende is om de stemming te bederven en mitsdien het oordeel te benevelen.

Wij danken dan ook de onwelwillende kirtiek in »De Telegraaf« van 24 Juli jl. over de tentoonstelling van de Club van Haagsche leden van A. et A. ongetwijfeld aan een onverwachte regenbui.

Dat de heer Hoste de bedoeling en het karakter der tentoonstelling niet begrepen heeft, blijkt reeds aanstonds, waar hij schrijft:

»Holland–Belge te Den Haag is nu Arti geworden en heeft op 't oogenblik een tentoonstelling van architectuur en sierkunst, die persé geen buitengewone indrukken nalaat. Men zou denken, dat in die tijden, waar vele architecten geen stuk werk hebben, terwijl anderen zooveel opdrachten van arbeiderswoningen krijgen, dat zij niet weten waaraan zij het eerst beginnen moeten, er veel zal gestudeerd worden. Niet dat er behoefte bestaat aan Pantheons, Tempels der Gedachte en dergelijke monumenten. Een ieder weet echter, dat na den oorlog de bouwbedrijvigheid buitengewoon groot zal zijn alhier, en niet het minst op het gebied van arbeiders en middenstandswoningen. Is dit geen mooi studieveld voor architecten die tijd te veel hebben? Laagtebouw, hoogtebouw, aaneengesloten en vrij staande woningen: alle bestaande types kunnen verbeterd worden, och zooveel, wat besparing van terrein en bouwstoffen, wat inrichting, wat voordeelige uitvoering betreft. Voor velen is dit het gewenschte oogenblik zich met deze quaestie bezig te houden; zoodoende zullen zij zich niet slechts op artistiek, doch ook op sociaal gebied bewegen; het eene is even noodig als het andere en beiden behooren bij elkaar.«

Wij veroorloven ons hierbij de vraag, of elke tentoonstelling tegenwoordig persé moet staan in het teeken van de volkshuisvesting? Hoe mooi het studieveld dat zij geopend heeft, moge zijn, mijnheer Hoste, zou het toch niet beter zijn, onze jonge architecten vrij te laten in de wijze, waarop zij hun beschikbaren tijd willen besteden? Waarlijk, wij krijgen van woningbouwplannen, rijp en groen, tegenwoordig genoeg te zien, en het was ons een verademing, dat die plannen hier nu eens niet als hoofdschotel op het menu voorkomen.

En toch is er een heel mooi ontwerp voor een blokbouw van Hulsbosch, doch dit schijnt de heer Hoste niet te hebben opgemerkt. Trouwens uit alles schijnt te blijken, dat zijn bezoek aan de tentoonstelling zeer vluchtig is geweest, te vluchtig, om tot het besef te komen, dat er ook wel wat goeds te zien was. Daardoor was hij onjuist en onbillijk in zijn oordeel, o.a. ten aanzien van Kooyman en zouden wij hem wel willen aanraden, diens werk aan het Valkenboschplein te 's Gravenhage eens in natura te gaan zien. Jammer genoeg hangt er van dit werk slechts een minder goed geslaagde perspektiefteekening op de tentoonstelling.

De groote mannen onzer moderne bouwkunst kon de kritikus natuurlijk niet onopgemerkt voorbijgaan.

Voor hen moet het echter weinig vleiend zijn te lezen:

„Wij hebben veel bewondering voor Berlage's schetsen, maar wij hebben ze al zoo vaak gezien; Kromhout's raadhuistoren is overal bekend en de Utrechtsche schouwburg van Gort werd in alle bladen gepubliceerd. In de eerste zaal staan nog portefeuilles met teekeningen tegen den wand; verder is er een tafel, waarop stapels foto's door elkaar liggen, foto's van werk, dat wij allen kennen".

Dat wil dus zooveel zeggen, dat Berlage en Kromhout hier wat oude plunje te luchten hebben gehangen.

Afgezien van het feit, dat het werk dezer meesters niet behoort tot de soort, die in korten tijd hare frischheid verliest, lijkt bovenstaande uitspraak misplaatst, waar Kromhout juist met nieuwe ontwerpen en een uitgevoerd ameublement voor den dag is gekomen, waarvan de heer Hoste ons niet wijs maakt, dat hij het alles reeds kende.

Wij hadden gedacht, dat hij juist aangenaam ontroerd zou zijn geworden, door hier aan te treffen een geheele serie van mooie teekeningen en mooie foto's van de duinvilla te Noordwijk aan Zee, die indertijd in zeer gevoelvolle bewoordingen door hem geprezen werd en zeker de aandacht van alle tentoonstellingsbezoekers verdient.

De schouwburg van Gort, de architectonische fantaisie van Poot, de werken en ontwerpen van Gratama en Versteeg kenden wij ook reeds en zij zijn allen of nagenoeg allen gepubliceerd, maar zijn zij daarom nu het aankijken niet meer waard?

Ja, wanneer men geen tijd heeft, om goed te zien, wat er eigenlijk is en dit moet hier het geval geweest zijn, want anders had de heer Hoste met weinig moeite kunnen zien hoe de deuren van Hellendoorn in den gevel doen. Nu vielen hem alleen de details in het oog, en voorts hooren wij hem vragen naar plattegronden, ook waar dit voor de waardebepaling van het tentoongestelde vrijwel overbodig is, zooals b.v. bij de knappe interieur-teekeningen van Wouda, waarbij hij opmerkt:

„de belangstellende bezoeker wil echter niet alleen een schilderachtige, maar een architectuur-teekening; op zijn minst was hier bijgevolg een plattegrond der kamers onontbeerlijk."

Wij zullen de laatsten zijn, om de beteekenis van den plattegrond in de architectuur te verwaarloozen, maar wie wordt hier bedoeld als de belangstellende bezoeker?

Is het de architect, zelf ervaren teekenaar en dientengevolge in het bezit van een hoog ontwikkeld voorstellingsvermogen, dan heeft hij waarlijk in de meeste gevallen den plattegrond niet noodig, om een perspectiefteekening te begrijpen. Is het de ontwikkelde leek, dan zal de heer Hoste toch, evengoed als wij weten, dat men diens voorstellingsvermogen met alle ten dienste staande middelen te hulp moet komen, maar dat de plattegrond van al die hulpmiddelen nu eenmaal het gebrekkigste is.

Wij achten het goed gezien van de tentoonstellingscommissie, dat zij van plattegronden niet meer gegeven heeft dan strikt noodig was. Is de tentoonstelling daardoor voor vakbroeders wat minder interessant — wat wij echter niet gelooven — voor het groote publiek is zij er ongetwijfeld aantrekkelijker door geworden. En wie zal het een jonge vereeniging als de Club van Haagsche leden van A. et A. kwalijk nemen, dat zij bij haar eerste optreden in het openbaar, een weinig rekening heeft gehouden met den . . . . . smaak van het publiek.

Het zou al heel dom geweest zijn als zij het niet gedaan had.

Dat er wat te wenschen overblijft spreekt vanzelf; wij willen zelfs aannemen, dat een veeleischend bezoeker der tentoonstelling daar, zooals de heer Hoste zegt: „voortdurend in de gelegenheid is wenschen uit te drukken, die volkomen billijk zijn". De inrichters der tentoonstelling zijn zich daarvan volkomen bewust.

Laat echter de kritikus, die er op uittrekt, om hun werk te gaan beoordeelen in het vervolg ervan indachtig zijn, dat het onverstandig is bij de beschouwing van dat werk uit te gaan van idealistische droomen.

Dan toch moet de eerste indruk altijd teleurstellend zijn en wanneer men dan bovendien uit zijn humeur is, omdat men slecht geslapen en niet te best ontbeten heeft en daarna door een regenbui overvallen is, doet men werkelijk beter om te keeren en zijn bezoek tot later uit te stellen, want een beoordeeling beïnvloed door dergelijke bijkomende omstandigheden, zal in de meeste gevallen ontaarden in wat wij straks noemden, windwijzerkritiek, en daarmede is de bouwkunst niet gediend.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N.O. en ten Z.W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage. — — — — —

Gevraagd wordt:

Art. 1. Een algemeen plan, schaal 1 à 2000, waarop duidelijk is aangegeven op welke wijze de ontwerper zich voorstelt de verbinding tusschen beide stadsgedeelten tot stand te brengen; hetzij door verplaatsing en samenvoegen van de stations Staatsspoor en Hollandsche Spoor, hetzij door algeheele of gedeeltelijke verplaatsing van het station Staatsspoor en emplacement, of met behoud van het station S.S. en emplacement, of met enkel behoud van het station S.S. ten dienste van het personenvervoer, hetzij door een andere mogelijke oplossing.

Deze teekening worde uitgevoerd in zwarte lijnen, geschikt voor reproductie.

Bij het ontwerpen van dit plan moet rekening worden gehouden:

a. dat tusschen den Bezuidenhoutschen weg en de Hollandsche IJzeren Spoorbaan, een afstand welke ± 1 K.M. bedraagt, meerdere verkeersverbindingen worden geprojecteerd;

b. dat deze verbindingen onbelemmerd zijn en geschikt voor tramverkeer;

c. dat eene toelichting op het plan wordt gevraagd met een financieel overzicht op de basis van de hieronder volgende gegevens.

Indien het ontwerp bedoelt verplaatsing van het station Staatsspoor met emplacement, òf gedeeltelijken ombouw, moeten voor de berekening der uitvoering van een ontwerp worden aangenomen de daarbij behoorende maatregelen en de globale eenheidsprijzen, als:

1°. De bij het bedrijf der Staatsspoorweg-Maatschappij thans betrokken gronden, gelegen ten N.W. van de spoorbaan der Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij ter oppervlakte van ± 12 H.A., kunnen voor andere doeleinden worden bestemd; alsdan moeten er andere gronden in een aaneengesloten complex, van de dubbele grootte, om niet aan de Maatschappij ter beschikking worden gesteld.

2°. Het is aan te nemen, dat de voor dit doel in aanmerking komende gronden ten Z.O. van de spoorbaan der Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij voor f 3.50 per centiare kunnen worden aangekocht.

3°. Het is aan te nemen, dat de terreinen op de situatieteekening aangegeven met de letters A, B, en C, kunnen worden aangekocht voor f 4.— per centiare, en moet dus de opbrengst van den nuttigen bouwgrond, nà de verkaveling dezer terreinen, bij den financieelen opzet voor de uitvoering van het ingezonden plan in aanmerking worden genomen.

Wat betreft het terrein D, dit blijft buiten beschouwing indien de verbindingsbaan tusschen Hollandsche Spoor en Staatsspoor zou blijven bestaan. En indien die verbindingsbaan wordt weggenomen, moeten de dan vrijkomende terrein-strooken in rekening worden gebracht voor de genoemde eenheidsprijzen, vastgesteld voor de blokken A, B, en C.

4°. Maakt een ingezonden plan het noodig, dat de gebouwen, gelegen tusschen de Rijnstraat en den Schenkweg, aan de voorzijde uitkomende aan den Bezuidenhoutschen Weg en aan de achterzijde begrensd door het terrein der Staatsspoorweg Maatschappij, moeten worden afgebroken, — dan moet worden aangenomen, dat dit complex van perceelen kan worden aangekocht voor het bedrag van f 600.000.—.

De bestaande gebouwen op blok C. zijn in zulk geval in rekening te brengen voor een koopsom van f 300.000.—.

Al deze voornoemde gebouwen zijn met een gele kleur op de situatie-teekening aangegeven.

5°. Brengt een ontwerp mede verplaatsing van het station Staatsspoor en het emplacement, dan moeten de kosten hiervoor worden aangenomen tot een bedrag van f 5.000.000.—.

6°. Brengt een ontwerp mede het behouden van het tegenwoordige station Staatsspoor, als personen-station, en verplaatsing van al wat tot goederen-emplacement behoort, dan moeten de kosten hiervoor worden aangenomen tot een bedrag van f 3.500.000.—.

7°. Voor den aanleg van nieuwe straten en wegen moet worden aangenomen een prijs van f 9.— per M². waar verbreeding van straten en wegen voorkomt, voor deze meerdere breedte alléén f 6.50 per M²., en wel zonder werken in den grond.

Bij dit alles moeten de oppervlakten der straten en wegen, als terrein, afzonderlijk worden berekend in de begrooting.

8°. Voor den opbrengst der nuttige bouwgronden van de terreinen, gelegen tusschen den Bezuidenhoutschen Weg en de lijn, getrokken op de as van de Pieter-Bothstraat, evenwijdig aan den Bezuidenhoutschen Weg, — moet worden gesteld een gemiddelde prijs van f 100.— per centiare.

Voor den opbrengst van nuttigen bouwgrond, gelegen tusschen de aangeduide lijn en de Schenkwetering (Weteringkade), — moet worden aangenomen een gemiddelde prijs van f 60.— per centiare.

Voor den opbrengst van nuttigen bouwgrond, voortkomende uit de verkaveling van de terreinen A, B, C of D, moet worden gesteld een gemiddelde prijs van f 35.— per centiare.

Voor alle overige eenheids-prijzen, welke voor een ontwerp mochten noodig zijn te stellen zooals voor onderscheiden kunstwerken, in de wegen of straten, of over water, of van welken aard ook, moeten worden aangenomen de prijzen, geldende in Juli 1914.

d. dat de terreinen op het situatieplan aangegeven met A, B en C, door den inzender verkaveld moeten worden in verband met zijn ontwerp.

Art. 2. Een isometrische perspectief opgehaald uit het plan 1 à 2000, waarbij de richting N.-Z. de hoofdlijn vormt.

Deze teekening in kleuren uit te voeren.

Art. 3. Voor de, naar het oordeel der jury, voldoende inzendingen, worden uitgeloofd:

Een 1ste prijs van f 750.—
„ 2de „ „ „ 250.—
„ 3de „ „ „ 100.—

Voor zoover ontwerpen voorhanden zijn, die aan de eischen der prijsvraag voldoen, en die op zich zelf voldoende artistieke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij een deel der voor de prijzen beschikbaar gestelde som, doch niet meer dan de helft, onder de beste ontwerpen verdeelen, of bij te gering gehalte de prijzen geheel inhouden. Mocht de jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning.

Algemeene bepalingen.

De deelneming tot deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlanders.

De inzendingen hierop moeten uiterlijk 1 November 1918, 's middags vóór 12 uur, vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den loco-Secretaris der Vereeniging, den heer W. H. J. Dicke, Louise de Colignystraat No. 6, te 's-Gravenhage.

Aan bovengenoemd adres is een algemeen situatieplan, aanduidende den bestaanden toestand omgeving Staatsspoorbaan, waarop in roode kleur aangeduid de eenige en gebrekkige overweg, tegen betaling van f 2.50 (voor zoover de voorraad strekt) te verkrijgen en kunnen inlichtingen tot drie weken na den datum van het uitschrijven dezer prijsvraag worden gevraagd.

Aan de inzenders van plannen wordt de betaalde f 2.50 gerestitueerd aan hun correspondentieadres.

De vragen met de antwoorden zullen uitsluitend worden medegedeeld aan de bladen waarin dit programma is gepubliceerd.

De ontwerpen moeten worden ingezonden onder een motto, dat op alle tot de inzending behoorende stukken, moet voorkomen en vergezeld gaan van:

a. opgave van een correspondentie-adres;

b. opgave van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met ingesloten verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is.

Het met den 1sten prijs bekroonde ontwerp wordt, na overdracht van den uitgeloofden prijs het eigendom van de Vereeniging, terwijl de met de tweede of derde prijs bekroonde, of wel, bij niet-toekenning der prijzen en verdeeling der beschikbare geldsom, de alsdan in aanmerking komenden, hunne ontwerpen in eigendom kunnen behouden, wanneer zij afstand doen van de hen toegewezen sommen.

De jury voor deze prijsvraag zal bestaan uit de Heeren:

EM. CARON,
E. F. EHNLE,
M. J. v. d. SCHILDEN,
JAN STUYT,
L. A. H. DE WOLF.

Na de uitspraak der jury zal door haar de naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De jury zal haar uitspraak bekend maken in meerdere dag- en vakbladen en de bekroonde ontwerpen op nader aan te wijzen plaatsen exposeeren.

Voor zoover dit programma niet nader bepaald, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Regelen voor Nat. Bouwk. Prijsvragen van 1914, ingesteld door het Genootschap „A et A.", den Bond voor Ned. Arch., de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.

's-Gravenhage, Augustus 1918.

Mededeeling

van het Bestuur der Vereeniging Bezuidenhout en Wijk VII's Belang, gevestigd te 's-Gravenhage.

In de Algemeene Vergadering van de Vereeniging Bezuidenhout en Wijk VII's Belang, gevestigd te 's-Gravenhage, gehouden den 11den April 1918, is naar aanleiding van de plannen, welke bij Gemeentewerken in voorbereiding zijn tot overbrugging van de Staatsspoorbaan (*), door Mr. G. Keller eene lezing gehouden waarin deze plannen nader werden toegelicht en duidelijk werd uiteengezet, dat, door eene soortgelijke overbrugging, geen afdoende verkeersverbetering tusschen bovengenoemde stadsgedeelten zou worden verkregen.

Na gehouden discussie werd de volgende motie met algemeene stemmen aangenomen:

De Algemeene Vergadering van de Vereeniging Bezuidenhout en Wijk VII's Belang, gehouden den 11den April 1918, in een der zalen van het Z. H. Koffiehuis te 's-Gravenhage;

Gehoord de toelichting op de op komst zijnde plannen voor overbrugging van de Staatsspoorbaan, door Mr. G. Keller, en de daaruit voortgevloeide discussie;

Gelet op de bij deze toelichting gebleken onvoldoende wijze waarop deze overbrugging aan een goede verbinding tusschen de beide belangrijke stadsgedeelten gelegen ten N.O. en Z.W. van de Staatsspoorbaan tegemoet komt, daar deze stadsgedeelten van de voorgestelde brug tot aan den Bezuidenhoutschen weg, zijnde een afstand van 1 K.M. zonder verbinding zou blijven en bovendien de toegang van de brug blijft versperd door de verbindingsspoorbaan Staats- en Holl. Spoor.

Is van oordeel dat de voorgestelde zeer kostbare overbrugging geen voldoende verbetering zal brengen in de bestaande verkeersbelemmering, ook omdat het ondoenlijk zal zijn daarover een tram te laten loopen, en dus ongewenscht geacht kan worden.

Besluit:

Zich tot den Raad der Gemeente 's-Gravenhage te wenden, met dringend verzoek de uitvoering van soortgelijke plannen niet te willen bevorderen, en gaat over tot de orde van den dag.

Het Bestuur, overtuigd van het buitengewoon groote belang, dat voor de beide uitgebreide stadsgedeelten wier belangen het zoo gaarne voorstaat, is gelegen in eene goede oplossing der verkeersverbinding, acht het zeer gewenscht tot het verkrijgen hiervan hare medewerking te verleenen, redenen waarom zij een prijsvraag uitschrijft.

's-Gravenhage, Augustus 1918.

Voor het Bestuur,
W. H. J. DICKE,
Loco-Secretaris.

(*) zie Situatieplan, voorkomend in het Weekblad «De Bezuidenhoutposte, Officieel Orgaan van de Vereeniging Bezuidenhout en Wijk VII's Belang, No. 35, van 27 April 1918.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 30. De toepassing der electriciteit in de arbeiderswoning, door ir. A. B. van Hamel (vervolg), met afbeeldingen. De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam, met afbeeldingen. Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.
Personalia.

DE INGENIEUR No. 30. Electrische polderbemaling. Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 11 Mei 1918, door ir. A. W. C. Dwars, met afbeeldingen.
Snelloopende assen, door ir. D. Dresden, met afbeeldingen.
Colloïden, door A. Vosmaer.
Over het stoken van bruinkool, door ir. H. Strang en B. A. Aalders.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 30. Premievrij pensioen voor Gemeente-ambtenaren. — Leidsche Duinwater-Maatschappij. — Uit de afdeelingen. — Prijsvragen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-Ingenieur van het Stoomwezen over 1917 (vervolg). — De Nederlandsche Anti-Oorlog Raad op 1 Augustus a.s. — Aank. Verg. en Excursies. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 30 Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.
Uit de Staatscourant. Lood.
Verslag omtrent de in 1917 bij de leden der Onderlinge Risico-Vereeniging uit den Nederlandschen Aannemerbond voorgekomen ongevallen.

DAS STAATSMONOPOL DER FEUERVERSICHERUNG IN DEN NIEDERLANDEN von A. F. Breedenbeck, Feuerversicherungs-Techniker. Internationale Uitgevers-Vennootschap »Messis«, Amsterdam.
Van de studie, onder bovenstaanden titel in het Nederlandsch onlangs verschenen, heeft thans een uitgave in het Duitsch het licht gezien.
De bedoeling van het geschrift is bestrijding van het Monopoliseeringsplan van Minister Treub. De Duitsche bewerking is gemotiveerd, wegens de belangen, die Duitsche verzekering-maatschappijen in Nederland hebben. Of en in hoever de studie waarde heeft voor de verzekeringswetenschap in het algemeen, de beantwoording dezer vraag moeten wij aan assurantie-specialiteiten overlaten.

Varia.

METALLISATIE VAN BETON.

Had men in 1917, op de 1ste Jaarbeurs te Utrecht, reeds gezien, wat bereikt kon worden met de metallisatie van met cementmortel afgepleisterde beton door bewerking met metaalzouten, het procédé had het bezwaar, dat het verticaal metalliseeren nog niet gelukt was.

Thans is de uitvinder Dr. Ing. L. A. Sanders er in geslaagd ook dit bezwaar te overwinnen, zoodat de metallisatie algemeene toepassing kan vinden, hetgeen op 8 Juni j.l. is gedemonstreerd in de bij Diemen gelegen toonkamers van de N. V. Nederlandsche Betonijzerbouw.

In deze 400 M². beslaande gebouwen en het door ir. Jan Gratama ontworpen tuinhuis, afkomstig van de reeds genoemde Jaarbeurs, waren aangebracht wandschilderingen, gewoon afgewerkte wanden, bekleedingen en andere toepassingen op bouwkundig en kunstnijverheidgebied in allerlei kleuren en nuances.

Het was goed, dat al deze nuances van kleuren ten toon werden gespreid; zij lieten de gevaarlijke zijde van de metallisatie zien, want naast prachtige zachte tinten zag men ook heel leelijke harde kleuren, waaruit de noodzakelijkheid bleek, dat het metalliseeren slechts aan kundige, bovendien in dit technisch schilderen geroutineerde schilders wordt toevertrouwd.

De bekleedingen waren dof gemaakt, gepolijst, gepolitoerd of in de was gezet, terwijl de muren beschilderd waren met tafereelen, waarvan b.v. het kerkinterieur, dat zeer de aandacht trok, liet zien, wat op dit gebied gewrocht kon worden.

Betreffende het aanbrengen der kleuren merkte dr. Sanders op, dat deze in ééns goed moeten worden aangebracht, daar door het indringen van de oplossing in het cement een eenmaal gemaakte fout niet hersteld kon worden. De kleuren, die door de oxydatie eerst later te voorschijn komen, en dan hoe langer hoe intensiever, zijn weervast, zoodat ze zoowel voor binnen- als voor buitenwerk gebruikt kunnen worden.

Vochtigheid van de cement kan aanleiding geven tot doorloopen der kleuren, zooals te zien was uit vuile plekken onder de zakgoot.

Rekenende met de prijzen der metaalzouten van vóór den oorlog, zal het metalliseeren iets duurder komen dan schilderen, waarbij echter de onderhoudskosten, bestaande uit het jaarlijks wasschen en opnieuw in de was zetten, aanmerkelijk lager zijn.

Resumeerende komen wij tot de conclusie, dat het metalliseeren, mits uitgevoerd op een goed droge cementbepleistering, door ervaren, in het vak ingewijde, décorateurs, zeker in de toekomst een ruim gebruik zal vinden om onze huizen te versieren.

Of het echter geschikt is aan een groot gebouw het monumentale tot uiting te brengen is nog een open vraag.

De Ingenieur.

GUNITE EN HET CEMENTGUN.

Gunite is een cementmassa, die op speciale wijze bereid is en hierdoor een volledig dichte laag doet ontstaan. Het wordt toegepast met behulp van »cementgun« (cementkanon), waaraan het ook den naam te danken heeft.

Bij de gewone bereiding van cement wordt in het mengsel zooveel lucht opgenomen, dat de ontstane steen ook poreus is; in het bedoelde toestel wordt dit geheel vermeden.

Het »kanon« bestaat uit twee bakken boven elkaar. In de bovenste wordt een mengsel gedaan van cement en zand. Dit mengsel valt op bepaalden tijd in den ondersten bak, waarin een rad ronddraait, dat in speciale bakjes een bepaalde hoeveelheid van het mengsel meevoert. Komt een dier vakjes voor een ventiel, dan wordt dit geopend en een stroom samengeperste lucht voert de massa door een buis. Juist aan het uiteinde hiervan mondt weer een buis uit, die een berekende hoeveelheid water onder bepaalden druk aanvoert, zoodat de cementmassa zich hiermede vermengt op het oogenblik, dat het die pijp verlaat en het mengsel van cement, zand en water met groote vaart (soms 100 M. per seconde) slaat tegen den wand, die er mede bedekt moet worden. Door de groote vaart hecht de massa zeer sterk aan de onderlaag en wordt het overtollige water direct er uit gedreven; de massa blijft rustig kleven op de plaats, waar ze kan blijven en de chemisch omzettingen kunnen ongestoord haar gang gaan, zonder dat een mechanische menging storend kan optreden. Zelfs als men de laag zeer dun maakt, verkrijgt men een volkomen ondoordringbare bedekking.

In Amerika wordt dit gunite dan ook reeds veelvuldig toegepast, b.v. voor het ondoordringbaar maken voor water van de wanden en zolderingen van tunnels voor het bekleeden van reservoirs en buisleidingen voor water, voor het onbrandbaar maken van houten barakken, etc. Zoo heeft de Canadeesche regeering met drie dier toestellen in drie maanden 82 groote barakken van hout in orde doen brengen, zoodat hetzelfde resultaat verkregen is tegen veel lageren prijs, dan met gewapend beton.

Het is gebleken, dat bij het mengsel fijngepoederde andere stoffen gemengd mogen worden om een soort beton te krijgen, dat dan ook op bijna elke soort onderlaag aangebracht kan worden, zooals op latwerk, vlechtwerk enz.

De toepassing er van kan ook voor ons land van groot belang worden, als het noodig is, ter voorziening in den woningnood, met goedkoope en toch goede en brandvrije woningen neer te zetten. B.v. de tusschenmuren kunnen in vlechtwerk of met latwerk dubbel gemaakt worden en dan aan beide kanten bedekt met een laagje gunite, zoo-

dat een muur verkregen is, die uitstekend isoleert tegen warmte en koude en waarschijnlijk ook tegen geluiden.

Misschien is het mogelijk één of meer dier toestellen uit Amerika te laten komen om te zien of alles klopt met de beschrijvingen, die van de overzijde afkomstig zijn. Kan dit niet, dan zou misschien hier een dergelijk toestel geconstrueerd kunnen worden aan de hand der patentschriften en met toestemming van de bezitters dier geschriften. De proeven zijn dan snel genoeg te nemen, zoodat bij aanvoer van de noodige grondstoffen snel een begin gemaakt kan worden om den nijpenden woningnood te lenigen. (V. en A.)

BESTRIJDING VAN DEN WONINGNOOD.

Door het »Bouwkundig Weekblad" wordt de aandacht gevestigd op de maatregelen, die de Duitsche Rijksdag heeft genomen om den woningnood te bestrijden en den bouw van volkswoningen te organiseeren.

1. De leiding van een stelselmatige en uitgebreide totstandkoming van woningen na den oorlog, zoowel als van de organisatie van alle hiervoor in het rijk aanwezige openbare en particuliere krachten wordt opgedragen aan het Reichswirtschafts Amt als Zentralstelle für Uebergangswirtschaft. Alle voorbereidingen daarvoor zijn door dit bureau in overleg met de Bondsstaten te treffen en reeds van nu af te regelen.

2. Omdat de nieuwbouw alleen op particulier initiatief wegens de verhooging der bouwkosten en de bovendien weinig beschikbare gelden in den overgangstijd onmogelijk zal blijken, wordt 500 millioen mark uit rijksmiddelen voor het verleenen van voorschotten zoowel als voor het vormen van een waarborgfonds beschikbaar gesteld.

De Bondsstaten en de gemeenten moeten gelijktijdig minstens voor een gelijk bedrag als het rijk voor de opbrengst van deze gelden zorgdragen.

De verzekeringslichamen (ziekenfondsen, verzekeringbanken, vakvereenigingen) zoowel als de openbare spaarbanken moeten hun hiervoor beschikbare bedragen zoo mogelijk in leeningen aan volkswoningbouwvereenigingen tegen lagen rentevoet beleggen.

3. Bij gebrek aan bouwmaterialen is een spoedig in werking stellen van de bouwmaterialenindustrie, door gebruikmaking van vrij komende arbeidskrachten uit het leger en het beschikbaar stellen van toereikende kolenvoorraden, dringend noodig. De uit het leger afkomstige bouwmaterialen zullen tegen lage prijzen ter beschikking gesteld worden van gemeenten, waarin woningnood heerscht.

4. Daar, niettegenstaande de voorraad van de zoo verkregen bouwmaterialen, naar het zich laat aanzien, in den eersten tijd na den oorlog niet in de komende behoefte zal kunnen worden voorzien, dient er te worden zorggedragen dat alleen de noodzakelijkheid de volgorde van uitvoering der verschillende bouwwerken zal bepalen.

In het bizonder moet de luxe-bouw in dien tijd geheel achtergesteld worden.

5. Voor de eerste opname van dakloozen moeten familie barakken worden gebouwd, die aan het doel beantwoorden, en tegen matiger prijs worden verhuurd. Het bouwmateriaal hiervoor moet zoo mogelijk nog tijdens den oorlog ter beschikking worden gesteld. Het is aan te bevelen dergelijke barakken-complexen zooveel mogelijk binnen de grenzen der voorsteden in de nabijheid van stations aan te leggen en wel zoo, dat bij iedere woning de aanleg van een moestuin en naar behoefte ook stalling voor klein vee mogelijk is.

6. Direct na den vrede moet met een stelselmatige en uitgebreide oprichting van gezonde, doelmatig ingerichte definitieve volkswoningen begonnen worden.

7. De uitvoerings- en bemiddelingsorganen voor den toekomstigen woningbouw zijn de gemeenten. Zij gebruiken de door het rijk en de afzonderlijke staten ter beschikking gestelde gelden om zelf te bouwen of om ze, onder waarborg, aan woningbouwvereenigingen, zoo noodig ook aan particuliere bouwondernemers af te staan.

Daarbij moet het gebruik tot algemeen nut door locale regelingen of door kadastrale registratie blijvend verzekerd zijn. De terugbetaling van de geldleeningen moet door een hypotheek met doelmatig gestelde aflossingen (besluit van den Rijksdag van 24 Mei 1916) mogelijk gemaakt worden.

In grootere gemeenten moeten woningbureaux worden ingesteld.

GROOTE PLANNEN.

In de Dépêche Coloniale ontvouwt de ingenieur H. Bressler het plan om een tunnel te leggen onder de straat van Gibraltar. Deze gedachte is niet nieuw, want reeds in 1898 heeft Bertier hetzelfde idée geopperd, doch dit werd toen als te avontuurlijk beschouwd en niet verder uitgewerkt.

De tunnel zou een deel zijn van een spoorweg, die Frankrijk, Spanje en Afrika zal verbinden, zoodat eene directe verbinding Parijs—St. Louis in Senegambie zou ontstaan. Van uit de haven Dakar — in de nabijheid van St Louis en gelegen op de uiterste westpunt van Afrika — zou dan een nieuwe stoomvaartlijn naar Zuid-Amerika geopend worden door het Zuidelijk deel van den Atlantischen Oceaan, hetgeen de zeereis daarheen belangrijk zou bekorten.

Het plan om een spoorweg aan te leggen langs de kust door Marokko, Rio de Oro en Senegambie, dat in 1906 in Spanje het eerst geopperd is en reeds op de conferentie van Algeciras ter sprake is gebracht, schijnt thans zijne verwezenlijking nabij te zijn.

Het aanleggen van dezen spoorweg zal geen bijzondere moeilijkheden opleveren, daar het land over het algemeen vlak is en dus geen bijzondere kunstwerken behoeven gemaakt te worden.

De straat van Gibraltar is tamelijk diep en Bressler heeft berekend, dat de tunnel circa 840 meter onder den spiegel der zee zal moeten liggen.

Als uitgangspunt op de Spaansche zijde wordt Tarifa genoemd; op de Marokkaansche kust moet gekozen worden tusschen twee punten, die beide hun voordeelen, doch ook hun nadeelen hebben.

De lengte van de tunnel, de landhoofden inbegrepen, zal circa 25 K.M. bedragen en de spoorwegreis van Spanje naar Afrika zal dus in de toekomst slechts circa 20 min. duren.

En nu de kosten. Voor den aanleg der tunnels door den St. Gotthard, den Mont Cenis, den Arlberg en den Simplon is gemiddeld 4415 francs per meter betaald. Voor de onderzeesche tunnel heeft men gerekend op een prijs van 10.000 francs per meter, zoodat de geheele tunnel circa 250 millioen francs zal kosten.

Daarbij komen nog de uitgaven voor de verbetering en de vergrooting van de haven van Dakar nabij Kaap-Verde, waarvoor 110 millioen francs berekend zijn. Tezamen dus 360 milioen francs.

Als de tunnel klaar is, zal men — zonder overstappen — in drie dagen van Parijs naar St. Louis kunnen reizen, doch de tunnel opent nog meerdere vergezichten.

Komt namelijk ook de tunnel onder het Kanaal gereed dan zal men in 18 dagen — zonder van rijtuig of trein te verwisselen, van Londen naar Kaapstad kunnen reizen, want tegen dien tijd is natuurlijk de spoorweg dwars door Afrika, waaraan al jaren gearbeid is, met de noodige aansluitingen, al lang gereed.

Het komt ons echter voor, dat de schrijver van het stuk in de Dépêche Coloniale de bijna onoverkomelijke moeilijkheden van dit ingenieurswerk wel wat luchtigjes opvat. N. R. Ct.

Gemengd Nieuws.

Leiden.

In verband met de reorganisatie en de uitbreiding van het door het genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix gegeven voortgezet lager onderwijs en vakonderwijs heeft het bestuur zich tot den gemeenteraad gewend met het verzoek, de gelegenheid te verschaffen, dat een geheel nieuw schoolgebouw kan worden opgericht. B. en W. stellen voor daartoe ganstig te beschikken en aan het genootschap een bedrag van ten hoogste f 300.000 te leenen tegen een annuiteit gedurende 26 jaren van 7 pct., waarin voor rente 5 pct. begrepen is, voor den bouw van een nieuwe school en den aankoop van den daarvoor benoodigden grond. Voorts stellen zij voor aan het genootschap jaarlijksch een bijdrage te geven van de helft van de te betalen annuiteit tot ten hoogste f 10.500 en met intrekking van alle vroegere besluiten inzake de toekenning van jaarlijksche subsidiën aan het genootschap voor zijn te reorganiseeren vakschool tot wederopzeggens toe een jaarlijksche bijdrage te verleenen van f 11.900, alsmede, om het terrein van het voormalige Invalidenhuis, met uitzondering van het voorplein aan den Ouden Rijn, aan het genootschap te verkoopen voor den bouw der nieuwe school tegen 18 per vierk. meter, een en ander o.m. op voorwaarde, dat boven en behalve de rijksbijdrage in de annuiteit der te sluiten leening door het rijk en de provincie aan het genootschap jaarlijksche bijdragen worden uitgekeerd van ten minste f 22.400 en f 8700.

Personalia.

LEONARD BLOMME †

De Antwerpsche correspondent van de N. Rott. Courant meldde dezer dagen het overlijden van den bekenden Antwerpschen bouwmeester Leonard Blomme, van wiens werk wij eenige jaren geleden een overzicht en afbeeldingen gegeven hebben.

Met hem is een begaafd Antwerpenaar heengegaan, wiens naam en wiens verdiensten in bevoegde kringen hoog staan aangeschreven, en wiens werk, al draagt het dan in menig opzicht het merkteeken van een vroeger tijdvak, algemeen wordt gerespecteerd, en dit ook verdient.

Blomme is de bouwmeester van het jongensweeshuis in de Durletstraat te Antwerpen, het stemmige gebouw, waarvan de eerste aanblik alreeds tot rustige en bevredigende gevoelens noopt. Het is een zeer uitgebreide bouw, in den zgn. Vlaamschen Renaissance-stijl, en als zoodanig niet anders dan een herhaling van bekende vormen. Maar er gaat van het gebruikte materiaal, roode baksteen en zandsteen, zoo'n opwekking uit, de verhoudingen, de verdeeling der ramen en der deuren, de logische, gewetensvolle uitwerking van ieder deel, de harmonische hoofdgevel met de twee uitspringende vleugels, de aardig gevonden toren achter den linkervleugel, het doelmatige van den architecturalen opzet van dit verblijf, waar ouderlooze knapen tot een normaal leven worden opgeleid: het geheel doet zonnig aan, en — men moet den bekwamen bouwmeester, blijkbaar een man die de richting van den Nederlandschen grootmeester Cuypers volgde, wel toegeven, dat, zoo zijn lied geen nieuwen klank heeft, het een fraai herdroomen van een oud verhaal mag heeten.

Blomme was een traditionalist, een conservatieve, geen eigenlijke baanbreker of revolutionair. Hij is de eerbiedwaardige vertegenwoordiger, en denkelijk de allerbeste, van een geslacht dat voorbij is en waar nu een nieuw op volgen moet en zal, dat andere gebieden zal weten te ontginnen en, zooals dit in heel Europa al sinds tientallen van jaren is gebeurd, een nieuwen rhythmus in zijn werk zal laten voelen en principieel breken met het overeenkomstige en het historisch-afgeleefde.

Maar al wie gewetensvol en met innige toewijding zijn taak heeft volbracht, komt de passende eere toe. En zoo zal Blomme, die een voortreffelijk professor aan het Antwerpsch Kunstinstituut was, die de zelfstandigheid van zijn disciplen niet in den weg wou staan, een durende herinnering nalaten, ook door zijn steeds voornaam en degelijk werk. Zóo het gemeentehuis van Borgerhout, waar deze aan de Scheldestad aanleunende voorstad als 't ware een symbool van haar toekomstigen opbloei in gekregen heeft. Het is wederom een zeer aantrekkelijk gebouw, rood en wit, met een flink geteekenden toren midden in den gevel opschietend, boven een magistraal geteekende stoep, en die sobere correctheid paart aan luchtige sierlijkheid, terwijl het geheele gebouw toch iets fors massiefs heeft dat imponeert.

Ook St Willebrordskerk te Antwerpen heeft kwaliteiten van nobele evenmaat, al kon ook deze man er niet in slagen de godsgedachte tot nieuw leven in zijn bouwwerk op te roepen.

Als restauratie zal men bezwaarlijk op gewetensvoller arbeid wijzen dan het Mechelsche gerechtshof — het oude paleis van Margaretha van Oostenrijk — met een prachtig binnenplein met heerlijke galerijen, is geworden.

Blomme was provinciaal bouwmeester van 1869 tot 1899. In 1885 volgde hij den bekenden bouwmeester Frans Baeckelmans op als professor aan het Hoogere Kunst-instituut. Zijn leerlingen behaalden herhaaldelijk den eersten prijs van Rome, de laatste maal nog in 1914. Het uitbreken van den oorlog deed hem de wijk nemen naar Holland, vanwaar hij in 't begin van 1916 terugkeerde. Toen hij voelde, dat het einde voor hem naderde, dat is een paar maand geleden, nam hij ontslag als professor, na een arbeid van twintig jaren met algemeen gewaardeerde toewijding en bevoegdheid volbracht.

Blomme is een doode, die met eere in veler herinnering zal voortleven.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-architect te Lochem, jaarwedde f 1500, klimmend tot f 2000. Verzoekschriften op zegel, vóór 15 Aug. a.s. aan den Burgemeester. (1)

— 2 Teekenaars aan het Bouwbureau der Ver. »Bouwmij. tot Verkrijging van Eigen Woningen« te Amsterdam, tegen 1 Oct. a.s. Salaris resp. f 160 en f 100 p. maand, plus duurtetoeslag 10 pCt. Sollicitatie schriftelijk vóór of op 15 Augustus a.s., 3de Hugo de Grootstraat 50 Amsterdam. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

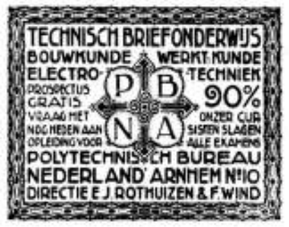
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CHANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 10 AUG. 1918. No 32

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Normalisatie.

Vervolg (Zie bladz. 227).

De heer Gratama verklaarde, bij de kennisneming van het praeadvies-van der Waerden, aangenaam getroffen te zijn, „ten eerste door het feit, dat men in onzen noodtoestand praktische maatregelen wenscht te gaan nemen om daardoor ten spoedigste dien noodtoestand te beheerschen en ten tweede doordat men werkelijk in den volkswoningbouw eenige belangrijke uniformeering wil gaan toepassen. Ik bedoel bij den allereersten indruk, dien het praeadvies gaf. Want het is toch een feit dat, laten wij de zaak van esthetischen kant bekijken, inderdaad de volkswoningbouw, zooals die nu in groote massa plaats vindt, eigenlijk nog niet tot een goed type is gekomen. En dat is zeer zeker niet den architect of een anderen deskundige kwalijk te nemen. De volkswoningbouw stelt eischen van een complexbouw, van een groot geheel, dus eischen van stratenbouw en pleinbouw, terwijl tot nog toe in het algemeen alleen de architectuur van enkele huizen op zichzelf werd bestudeerd. Het aan elkander rijgen van enkele huizen op zichzelf is op het oogenblik nog voor een belangrijk deel het karakter van den volkswoningbouw."

„Wanneer wij echter gaan begrijpen, dat niet het type op zichzelf hoofdzaak moet zijn, maar wel het totaal aspect van de straat en het plein, dan komen wij er toe de volkswoningen als een esthetisch onderdeel van het geheele straataanzicht te beschouwen. Daar ligt al iets in van uniformeering. Dat in dezen noodtoestand de architecten bereid zullen zijn werkelijk in alle opzichten mede te werken om ten spoedigste tot verbetering te komen, daarvan ben ik geheel overtuigd. Wij zijn zeker bereid mede te werken om te komen tot een snelle en practische oplossing."

„Hoe komt nu eigenlijk de praeadviseur er toe die normalisatie voor te stellen? Afgezien van alle motieven, die hem daartoe geleid hebben, kan ik mij voorstellen, dat hij uit ervaring weet, dat de voorbereiding van den volkswoningbouw door de vereenigingen, de architecten en de autoriteiten lang duurt. Allicht ontstaat de neiging om te zeggen: daar zullen de architecten wel grootendeels schuld aan zijn. Afgezien echter van het feit dat in het algemeen een blok volkswoningen inderdaad bestaat uit te veel verschillende onderdeelen, uit te veel typen, waardoor veel studie, veel teekenwerk en ingewikkelder uitvoering ontstaan, blijft toch als grooter bezwaar deze omstandigheid, dat in de grondstukken, waarop woningen moeten verrijzen, de stratenaanleg meestal niet ontworpen wordt door personen, die het karakter van den volkswoningbouw goed hebben begrepen. Met andere woorden, scheeve terreinen en kleine terreinen, die tot de grootste moeilijkheden aanleiding geven bij hoeken enz., zijn reden, dat het aantal typen noodzakelijk wordt vermeerderd. Het is vóór alles wenschelijk, dat de architect, die volkswoningen bouwt, de hoegrootheid en den vorm van het terrein en de distributie van de perceelen er op zelf moet aangeven. Dat is van de allerhoogste waarde, wil men komen tot vereenvoudiging van de typen en tot vermindering van hun aantal. Een tweede groot bezwaar is de geheele rompslomp bij de voorbereiding, die veel te veel tijd eischt, daarover zijn alle architecten het eens. Deze voorbereiding moet zeer vereenvoudigd worden."

Men ziet uit het voorafgaande, dat de heer Gratama zich in de eerste plaats op esthetisch standpunt plaatst en voor normalisatie wel wat gevoelt, al drukt hij zich niet zoo

duidelijk uit als Berlage of de Bazel, die blijkbaar reeds een helderder beeld voor oogen hadden van hetgeen in het algemeen met normalisatie te bereiken is, dan de praeadviseur zelf, die daarmede in hoofdzaak practische oogmerken bedoelde.

Het spreekt vanzelf, dat zoowel de esthetische als de practische zijde van het normalisatievraagstuk overwogen moet worden. Op het Congres is echter zooveel beweerd en gezegd, dat niet op grondige overweging berustte, dat het ons niet kan verwonderen ook den heer Gratama dingen te hooren zeggen en als gewichtig hooren voorstellen, die eigenlijk toch pas in de tweede plaats overweging verdienen.

„Wat de eigenlijke normalisatie betreft, — zegt hij in het vervolg van zijn betoog — daarover heeft de praeadviseur al zooveel harde noten hooren kraken, dat ik er niet verder op in wil gaan. Het is toch al te duidelijk, dat voor arbeiderswoningen in Zeeland, in Gelderland, in Friesland, in Holland de practische eischen verschillend zijn, zoo verschillend, dat men alleen daarom reeds niet uitkomt met het normaaltype, dat de heer van der Waerden zich voorstelt. Wij kunnen zeggen, dat de huiselijke bewoonbaarheid, het practisch gebruik van de meest eenvoudige woning aanmerkelijk wordt geschaad, wanneer in die woning niet teruggevonden wordt de ruimte, die men voor zijn wijze van leven en werken behoeft. Wanneer men als het ware de gehoele arbeidersbevolking van Nederland één model woning zou willen opdringen, zou dat moeten leiden tot een geheele vervorming van het huiselijk leven van die arbeiders en van hun bedrijf in het algemeen. Ik ben overtuigd, dat de praeadviseur op dit punt zijn woorden zal herroepen. Als men honderdduizenden permanente woningen gaat bouwen in Nederland, die wat de hoofdzaken van den bouw betreft alle van hetzelfde type zijn en die zeker 75 jaar dienst zouden doen, dan zou men op de meest krasse wijze, tengevolge van een tijdelijken noodtoestand, voor langen duur in het volksleven op ontwrichtende wijze ingrijpen."

Hoe het komt weten wij niet, maar het wil ons maar niet duidelijk worden, ofschoon het door vele sprekers op het Congres betoogd is, dat in Zeeland, in Gelderland, in Friesland, in Holland de practische eischen bij den arbeiderswoningbouw zoo verschillend zijn, dat dit een ernstig bezwaar tegen normalisatie genoemd kan worden. Ons land is te klein dan dat die verschillen werkelijk groot zouden zijn, althans in de steden en daar toch zou allereerst van normalisatie sprake kunnen en moeten zijn. Op het platteland is het eenigszins anders, maar ook daar worden de verschillen, langzaam, maar niettemin zeker, meer en meer uitgewischt en men moge al moeite doen, ze kunstmatig in het leven te houden, de oude arbeiderswoning, door den arbeider zelf gebouwd en ingericht naar de behoeften van leven en bedrijf, zij verhuist naar het Openlucht-Museum.

Sinds een eeuw of langer leeft en werkt de arbeider in de steden al niet meer in zijn eigen woning, integendeel, het eigene is er lang af en hij is gehuisvest in de woning, zooals zij te krijgen is, zoo niet in een krot. Verhuist hij van Amsterdam naar Groningen of van Vlissingen naar Venlo, hij zal ook daar weer genoegen moeten nemen met de woning, die te krijgen is en woont hij voor hetzelfde geld hier wat beter, daar wat minder, in het type van de woning, die hij betrekken moet, zal niet zulk een groot verschil zijn op te merken. Huiselijk leven en bedrijf, zeden en gewoonten, bepalen niet meer den bouw en de inrichting van de arbeiderswoning, maar richten zich veeleer naar de woning, zooals die als gebruiksartikel op de markt voorhanden is. Het bedrijf, de dagelijksche arbeid, die in het levensonderhoud moet voorzien, wordt sinds lang bovendien niet meer in de woning uitgeoefend. En wat betreft het inrichten van de levensgewoonten naar de woning, ziet men daarvan ook niet voorbeelden te over bij den middenstand, is dit daar ook niet sinds lang meer regel dan uitzondering geworden? Men moge het betreuren, maar de feiten laten zich niet wegredeneeren, en bij de overweging van maatregelen tot bestrijding van den woningnood, doet men zeker beter rekening te houden met de feiten zooals zij zijn, dan zich te verdiepen in beschouwingen over den achteruitgang onzer woningcultuur, die een onvermijdelijk gevolg is van de ophooping der bevolking in de steden. Dat men trachten wil nog iets van die woningcultuur te redden in de steden, het is een loffelijk streven, en misschien heeft Van der Waerden daaraan bij het formuleeren zijner voorstellen ook even gedacht, toen hij niet één, maar eenige typen van woningen uitdacht. Dit schijnt door den heer Gratama over het hoofd gezien te zijn; doch hoe het zij, dit wordt vrijwel door alle bevoegde sprekers, waaronder ook ongetwijfeld deze architect gerekend moet worden, erkend; de moeilijkheid, om met typen te werken, om daarmede een goed geheel tot stand te brengen, is niet gering te schatten en om er iets moois van te maken, daartoe zullen alleen de allerbeste architectonische krachten in staat zijn. Willen zij bovendien de woningcultuur bevorderen, dan zullen zij welhaast een onuitvoerbare taak aanvaarden. Wij meenen dus in de thans bestaande omstandigheden niet meer van hen te mogen eischen, dan dat zij zorgen, dat het woningpeil in de steden niet dieper zinkt dan reeds nu het geval is.

Slot volgt.

Raad van Arbitrage in de Bouwbedrijven.

Aan het verslag over 1917 is het volgende ontleend:

Het aantal nieuwe geschillen in 1917 bij den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland aanhangig gemaakt bedroeg 27.

Hiervan werden 2 door partijen in onderling overleg geschikt; in 14 geschillen is de beslissing nog niet gevallen.

Van de behandelde gevallen zijn het belangrijkst, die welke min of meer ontstaan zijn onder den invloed der abnormale tijdsomstandigheden, als bijvoorbeeld:

Prijsverhooging der materialen.

Bij dit geschil ging het over eenige belangrijke meeningsverschillen tusschen eene gemeente en een aannemersfirma. Het werk bestond in het maken van de gebouwen voor eene nieuwe gasfabriek met eenige bijkomende werken.

De aannemers maakten aanspraak op vergoeding wegens prijsverhooging van 1°. het hout, 2°. het ijzer, en 3°. het lood, zoowel op grond van de prijsstijgingen tengevolge van de abnormale tijdsomstandigheden, als omdat de Directie de gegevens naar hunne meening veel te laat had verstrekt; zij maakten daarenboven aanspraak op vergoeding voor de hoogere prijzen van (4°.) de cement, daar de daarover afgesloten contracten door de leveranciers waren geannulleerd; ten slotte bestond er (5°.) tusschen partijen eene boetekwestie.

Aanbesteedster stelde tegenover de geschilpunten 1—4 allereerst twee excepties voor.

In de eerste plaats meende zij, dat waar de aannemers geen enkel voorschrift noemden van de overeenkomst van aanbesteding en aanneming, waarop hunne vorderingen sub 1—4 gebaseerd waren, deze vorderingen lagen buiten de competentie van het scheidsgerecht, herwelk zich dus — naar de meening van besteedster — onbevoegd zou moeten verklaren.

In de tweede plaats achtte de gemeente de bedoelde

4 vorderingen zoodanig „onbepaald" en „vaag", dat zij op dien grond concludeerde tot niet-ontvankelijkheid daarvan.

Ten aanzien van de al of niet bevoegdheid overwoog de Commissie van Advies, dat deze uitsluitend behoorde beoordeeld te worden naar de in het bestek opgenomen arbitrage-clausule, welke luidde als volgt:

„Geschillen. Alle geschillen (ook die welke slechts door een der partijen als zoodanig worden beschouwd), welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van de aanbesteding en aanneming of van die welke daarvan het uitvloeisel mochten zijn, tusschen B. en W. of namens hen met de leiding en het toezicht belaste personen (Directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de bepaling en statuten van genoemden Raad."

Indien een aannemer tijdens of na het uitvoeren van een aangenomen werk beweert — aldus overwoog de commissie — dat zijn risico alleen omvat normale prijsstijgingen en dat abnormale verhoogingen ten laste van den besteder behooren te komen, kan men óf deze meening deelen óf haar verwerpen, maar men kan moeilijk ontkennen, dat dit geschil ontstaan is „naar aanleiding van" de overeenkomst van aanneming.

Ook de bewering eenerzijds, dat de Directie de noodige teekeningen en andere gegevens te laat verstrekt heeft en de ontkenning hiervan anderzijds, vormt zeer zeker een geschil ontstaan „naar aanleiding" van de overeenkomst van aanbesteding en aanneming.

Het beroep van besteedster op het arrest van den Hoogen Raad der Nederlanden van 21 Februari 1913 W. 9481, waarbij beslist is, dat de bevoegdheid van arbiters niet door hen zelven kan worden beoordeeld, maar dat het oordeel hierover bij den beroepsrechter berust, kan de meening van de commissie niet wijzigen. Immers dit arrest heeft betrekking op de in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering art. 620—657 geregelde arbitrage, terwijl het hier slechts geldt het geven van een „bindend advies".

Men moge dit laatste dikwijls „arbitrage" noemen, het „bindend advies" mag met de wettelijke arbitrage in geenen deele vereenzelvigd worden: zoowel wetenschap als jurisprudentie erkennen het principieele verschil.

Ook de statuten van den Raad van Arbitrage onderscheiden in de artt. 18 2de lid en 21 scherp de beide wijzen waarop de tusschenkomst van den Raad kan worden ingeroepen.

In casu verzochten de aannemers een uitspraak in den vorm van een „bindend advies", wat hen naar de meening van de commissie vrij stond volgens de reeds hiervoren geciteerde besteksbepaling, welke alle naar aanleiding van de overeenkomst van aanbesteding en aanneming ontstane geschillen aan haar oordeel onderwierp.

De exceptie van onbevoegdheid achtte de commissie dus ongegrond.

Besteedster meende, dat de onbepaaldheid en vaagheid van de vorderingen sub 1 tot en met 4 voor de commissie een reden moest zijn die vorderingen niet nader te onderzoeken.

De commissie besliste dat, waar de gewone rechter een eisch tot schadevergoeding „nader op te maken bij staat en te vereffenen volgens de wet" ontvankelijk achtte, zij zelve zich van haar taak niet mocht ontslagen rekenen, omdat alleen een advies over de verplichting zelve tot betaling van vergoeding werd gevraagd, zonder dat reeds nu bepaalde cijfers werden genoemd.

Ook dit verweer van besteedster achtte de commissie dus ongegrond.

Geschilpunten 1, 2 en 3.

De eisch tot bijbetaling van de prijsstijging sinds de aanbesteding van hout, ijzer en lood, welke stijging het gevolg is van de abnormale tijdsomstandigheden, achtte de commissie niet toewijsbaar.

De schommelingen in de prijzen der materialen, hetzij die betrekkelijk gering en normaal zijn, hetzij zij zeer belangrijk zijn en buitengewoon worden, vormen naar de meening van de commissie een nadeeligen of voordeeligen factor voor den aannemer, waarvan het begrip aanbesteding echter verrekening uitsluit.

Van beteekenis is daarenboven, dat de aanbesteding geschied is in October 1915, toen de oorlog reeds meer dan een jaar geduurd had.

Wat het door de aannemers beweerde telaat verstrekken van de gegevens door de Directie betreft, meende de commissie, dat hiervan niets was gebleken. Vóór de besteding wisten de aannemers of behoorden zij althans te weten, dat de detailteekeningen niet gereed waren, maar later zouden worden gemaakt, want dit stond in art. 1 van het bestek. Er mocht verder niet uit het oog worden verloren, dat inderdaad, zooals de Directie opmerkte, pas aan het uitwerken van de detailteekeningen kon worden begonnen, nadat de kopverdeeling van den steen vaststond. Eerst den 30sten November 1915 presenteerden de aannemers een steenmonster, hetwelk de Directie kon goedkeuren. Uit de overgelegde lijsten van de data van verstrekking der teekeningen heeft de commissie gemeend te mogen opmaken, dat de verstrekking naar behooren, tijdig en regelmatig is geschied.

In ieder geval hadden de aannemers het hout en het lood kunnen bestellen, al ware de maat dan niet precies bekend.

Van het lood hadden zij de maten gemakkelijk kunnen informeeren, het hout hadden zij, desnoods wat te groot, kunnen bestellen; een dergelijke groote schade als thans ware dan niet door hen geleden. Uit de overgelegde correspondentie is niet gebleken, dat de aannemers de gegevens voor het ijzer uitdrukkelijk, doch tevergeefs, aan de Directie hebben verzocht.

Geschilpunt 4.

Het karakter van de aanbestedingsovereenkomst — het uitvoeren van een werk voor een bepaalden prijs — brengt mede, dat ook voor de prijsstijging van de cement geen vergoeding kan worden gevorderd.

Het annuleeren van contracten door buitenlandsche leveranciers onder pressie van den buitenlandschen Staat, kan onder omstandigheden voor den aannemer overmacht vormen, welke den aannemer zou kunnen beletten de materialen aan te voeren en zou aanleiding kunnen geven tot eene nadere overeenkomst met besteder; noch het een noch het ander was hier echter het geval, er was géén overmacht om te leveren en geen nadere overeenkomst.

Wat het 5de geschilpunt betreft, hieromtrent overwoog de commissie het volgende:

Bij schrijven van 27 Maart 1916 heeft de Directie den aannemers medegedeeld, dat op hen eene korting van f 100 was toegepast, omdat zij in gebreke waren gebleven te beginnen met het opmetselen der ommuringen van stokerij en bijgebouw — niettegenstaande het bestek vermeldde, dat de Directie het recht had den algemeenen gang der werkzaamheden te regelen in verband met de werken van gemeentewege of door anderen uit te voeren.

Dit zelfde schrijven behelsde de mededeeling, dat de Directie den aannemers voor iederen dag, dat zij na den 30sten Maart in verzuim bleven met het metselwerk te beginnen, eene boete van f 50 zoude opleggen.

Deze boeten zijn door B. en W. bevestigd.

Bij de mondelinge behandeling erkende de vertegenwoordiger van de gemeente, dat laatstgenoemde boete slechts kon toegepast worden tot 17 April, omdat de aannemers

zich den 15den bereid hadden verklaard den 17den te beginnen.

De bezwaren van de aannemers tegen het beginnen met het opmetselen der ommuringen waren tweeledig; eerstens meenden zij, dat het gevaarlijk was hunne metselaars te laten werken, terwijl de monteurs der ijzerconstructiën tegelijkertijd boven hun hoofd aan 't werk waren, tweedens stelden zij zich op het standpunt, dat zij eenmaal aangevangen werk zonder onderbreking moesten kunnen afmaken, terwijl de Directie weigerde dit laatste te garandeeren.

Den 18den Maart had de Directie echter den aannemers reeds medegedeeld, dat zij er voor gezorgd had, dat de monteurs niet boven de metselaars zouden werken en dat zij daarvoor ook zou blijven zorgen — dit naar aanleiding van het feit, dat 15 Maart een breekijzer naar beneden was gevallen.

De commissie meende, dat na deze schriftelijke toezegging van de Directie in haar schrijven van 18 Maart 1916 de aannemers niet hadden mogen blijven weigeren.

Het tweede bezwaar van de aannemers achtte de commissie ongegrond, omdat het bestek ook het volgende inhield: „De directie heeft het recht, in het belang van den geregelden loop der verschillende werkzaamheden, een gedeelte van het werk te doen staken en een ander deel te doen beginnen, zonder dat door den aannemer eenige schadevergoeding kan worden geëischt".

De commissie nam aan, dat inderdaad het belang van den geregelden loop der verschillende werkzaamheden **eischte, dat einde Maart 1916 met het bedoelde opmetselen** begonnen werd, omdat de constructeur van den oven, die in de stokerij moest worden gebouwd, bij het afsluiten van zijn contract geëischt had, dat het gebouw opgemetseld en onder dak zou zijn, vóór hij met den opbouw van den oven zou beginnen.

Het standpunt van de Directie werd door de commissie principieel als het juiste erkend, echter bleek uit de overgelegde brieven niet, dat de Directie den aannemers had medegedeeld, waarom het belang van het werk eischte, dat men met de opmetseling begon.

Een en ander in aanmerking nemende, meende de commissie, dat er wel boete kon worden toegepast, doch tot geen hooger bedrag dan in 't geheel f 25.

De kosten ad f 863.05 werden geheel ten laste van de aannemers gebracht.

Een der arbiters meende dit advies niet met zijn handteekening te kunnen bekrachtigen.

Wordt vervolgd.

Vereenigingen.

HET TAYLORSTELSEL.

In de Jaarvergadering van het Ned. Verbond van Vakvereenigingen heeft o.a. dr. Th. v. d. Waerden een inleiding gehouden over het Taylorstelsel. Hij kwam daarbij tot de volgende conclusiën:

Het Taylorstelsel beoogt in het algemeen opvoering van de uitbuiting der arbeiders en brengt bijgevolg de arbeidersklasse tegen zich in het geweer.

Aanvankelijk begonnen als een loonsysteem met sterker prikkels dan de reeds zoo aanjagende stukwerkstelsels, heeft het stelsel zich uitgebreid tot een volledig systeem van wetenschappelijk bedrijfsbeheer, ten doel hebbende met de beste gereedschappen, machines en arbeidsmethoden en door aandrijving der arbeiders tot het uiterste, de arbeidsprestatie tot haar maximum op te voeren.

De arbeiders verzetten zich niet tegen de normaliseering en verbetering der werkmethoden, noch tegen verhooging der productiviteit, waar deze zonder gevaar voor hunne gezondheid en werkkracht kan bereikt worden.

Het Taylorstelsel is echter niet alleen een stelsel van normaliseering en verbetering der werkmethoden, maar ook, en niet het minst: een stelsel, dat aandrijft tot vroeger ongekende verdichting van den arbeid, tot onverpoosde benutting aller arbeidskracht, tot razende opvoering van het arbeidstempo, hierdoor leidende tot afmatting en uitputting en geforceerde slijtage der arbeiders.

Daarbij schakelt het alle medezeggenschap der arbeiders individueel in zake arbeids- en loonsverhoudingen uit, en onttrekt zich door zijn ingewikkelde, op uiterste arbeidssplitsing ingerichte voorschriften van werkwijzen, van loonen, aan het invloed-oefenen der daarbij persoonlijk betrokkenen;

door zich te werpen op ieder arbeider individueel en door het bereiken van hooger loon schijnbaar uitsluitnd afhankelijk te stellen van zijn persoonlijke inspanning, beoogt het 't gevoel van saamhoorigheid af te slijpen en uit te roeien; en de hefboom voor meerdere vrijheid en welvaart, de vakorganisatie te breken.

De vakorganisatie heeft tot taak in het Taylorstelsel de elementen van vooruitgang en die van verwoesting streng te scheiden.

In den strijd tegen het Taylorstelsel als geheel zal zij onvoorwaardelijk het medezeggenschap in zake arbeidstempo, arbeidsduur en loonsysteem opeischen en haar vertrouwensmannen zullen in planafdeeling hebben mee te spreken bij de vaststelling van de hoeveelheid arbeid en de graad van intensiteit, die zonder schade voor de arbeidskracht als maximum kan worden gesteld.

Echter niet alle aanwezigen bleken met het standpunt van dr. v. d. Waerden in te stemmen.

De heer Sikkema bijv. (wij volgen het verslag in het Hbl.) lid van den Metaalbewerkersbond acht den doorwerkenden invloed van het Taylorstelsel niet zoo groot. Het zal zich moeten bepalen tot enkele industrieën, — en dan nog uitsluitend in de groot-industrie — en wel in enkele onderdeelen van die industrieën. Doorvoering van het Taylorstelsel in fabrieken waar 20, 40, 60 menschen werken, is onmogelijk. En waar in ons land de groot-industrie maar beperkt is, kan over het algemeen van een doorvoering van het stelsel geen sprake zijn, — tenzij allerlei kleine fabriekjes zich zouden oplossen in een of enkele groote fabrieken, wat spreker op zichzelf niet ongewenscht zou achten. Ook andere onderdeelen van het Taylorstelsel, als perfectioneering en standariseering van de gereedschappen, acht spreker niet ongewenscht. Intusschen meent spreker niet dat het Taylorstelsel de vakorganisatie zal uitschakelen.

Overigens acht spreker des heeren Van der Waerden's optreden tegen het Taylorstelsel reactionnair. Het gaat ermee als met de machines en het stukwerk. — men is begonnen met de arbeiders ertegen op te zetten, en moest hen naderhand van hun tegenzin terugbrengen, omdat de invoering van machines en stukwerk noodzakelijk was. Evenzoo zal het gaan met het Taylorstelsel, dat ook niet te keeren zal zijn. Daarom meent spreker, dat het niet juist is de arbeiders thans tegen het Taylorstelsel als systeem op te zetten.

Voorts werden den inleider o.a. de volgende vragen gesteld:

Welke is de invloed van het Taylorstelsel op de gezondheid der arbeiders?

Welke is de ervaring van de arbeiders in de bedrijven waarin het Taylorstelsel is ingevoerd?

Is mogelijk invoering van de werkregeling van het systeem zonder de loonregeling?

Hoe moeten de arbeiders aangeven het arbeidstempo?

Is het mogelijk in elke industrie, ongeacht de verwerkte grondstof, het Taylorstelsel in te voeren, in 't bijzonder de tijdregeling van dat systeem?

Van de zijde van de Vereeniging van Tram- en Spoorwegpersoneel, die volgens den gedelegeerde van die Vereeniging den strijd heeft aangebonden tegen de invoering van het Taylorstelsel in de reparatiewerkplaatsen der spoorwegen, werd nog de vraag gesteld welk standpunt het Vakverbond inneemt tegenover het Taylorstelsel.

De Voorzitter wijst het verwwijt terug dat de heer Van der Waerden de menschen tegen het stelsel zou hebben opgezet, zonder dat zij het kennen. Het is zeker noodzakelijk dat de Nederlandsche arbeiders worden op de hoogte gesteld met het Taylorstelsel, en als dit is geschied, is dat te danken aan den heer Van der Waerden en zijn studie.

Overigens vraagt spreker of de uitbreiding van het Taylorstelsel in Amerika niet gevolg is van de omstandigheid dat in Amerika steeds een overvloed is van (geïmmigreerde) werklooze arbeiders, die zich voor alles laten vinden, en die veelal buiten het bereik van de vakorganisatie liggen.

Wat betreft de vraag van de spoorwegorganisatie zegt spreker, dat deze reeds strijd voerde tegen het Taylorstelsel toen spreker er nog voorzitter van was. Het is het Verbondsbestuur echter niet bekend dat de spoorwegorganisatie thans een bijzondere actie in deze heeft ingezet. Wil een organisatie steun in eenige actie, dan behoort zij allereerst van die actie kennis te geven aan het Verbondsbestuur.

De heer Van der Waerden beantwoordde daarop de verschillende vragen. Spreker erkent, — en hij heeft dat ook tot uitdrukking gebracht in zijn conclusies — dat er elementen van vooruitgang zijn in het Taylorstelsel. Vandaar dat hij dan ook niet tegen alles in het stelsel wil strijd voeren, maar dat hij verlangt medezeggenschap van de arbeiders bij de invoering van het stelsel.

Ongetwijfeld zegt spreker, brengt alleen de werkregeling reeds zoodanige besparing voor den fabrikant, dat het de moeite waard is deze in te voeren ook zonder de loonregeling.

Het antwoord op de vraag of het stelsel door te voeren is in alle industrieën, ongeacht de grondstoffen, zegt spreker dat deze in haar algemeenheid niet is te beantwoorden. **Wel acht spreker het waarschijnlijk dat in industrieën, welke** over het geheel niet vatbaar zijn voor het Taylorstelsel, toch in onderdeelen het stelsel is in te voeren.

In antwoord op de vraag van den heer Oudegeest zegt spreker dat het stelsel in Amerika zoo snel zich kon uitbreiden, omdat Amerika moest werken met ongeschoolde arbeiders, — wat arbeidsverdeeling en arbeidssplitsing in de hand werkte. Dit neemt echter niet weg, dat het Taylorstelsel, evenals de machine over heel de wereld is gekomen, zich overal zal uitbreiden. In ons land is het hier en daar, soms zelfs in zijn meest scherpe vormen, ingevoerd.

Ten slotte betoogt spreker dat het bestaan van kleinindustrie de invoering van het Taylorstelsel niet uitsluit.

Personalia.

VOORLOOPIGE MEDEDEELING

omtrent den uitslag van de Prijsvraag over een Ontginningsboerderij.

Eerste prijs	A	f 100	Motto	Zuid Holland.
»	B	f 100	»	Kultuur.
Tweede »		f 75	»	Friesland.
Derde prijs		f 50	Motto	Boerengrauw.
Vierde »	A	f 25	»	(Drie vert. streepen van ongelijke lengte).
» »	B	f 25	»	Rietdak.
» »	C	f 25	»	R. P. D. T.
» »	D	f 25	»	»32".
Eervolle vermelding:			»	(Twee concentrische cirkels) geteekend.

De Jury.

Namen der prijswinners:

1e prijs A: W. J. Klok, Amsterdam.
1e » B: H. Ruischer, Rotterdam.
2e » W. J. Klok, Amsterdam.
3e » Ir. R. C. A. Meischhe, Rotterdam.
4e » A: H. Wouda, Den Haag.
4e » B: E. Rozema, Loppersum.
4e » C; T. Balk, Oud-Beijerland.
4e » D: A. Bakker en A. van Walraven, Dordrecht.
Eerv. vermelding: J. Zuidema, Leeuwarden.

De rapporteur,
Ir. A. M. KUIJSTEN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 31. Officieel gedeelte.

Jaarverslag over 1916 en 1917 van de handelingen der Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam, met afbeeldingen en losse plaat.

Ingezonden. Naar aanleiding van het artikel in het B. W. No. 27 over „de Verdeeling van opdrachten voor Volkswoningbouw over de architecten."

Inhoud van tijdschriften.

Prijsvragen.

DE BOUWWERELD No. 31. De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam (slot).

Spreuken en citaten.

De toepassing der electriciteit in de arbeiderswoning, door ir A. B. van Hamel (slot), met afbeeldingen.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Personalia.

Afbeelding. St. Bavokerk te Harmelen, arch. Jan Stuyt.

DE INGENIEUR No. 31. Mededeeling omtrent het Ingenieurs-Congres in 1919 op Java te houden. Gedaan in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 29 Juni 1918, door jhr. ir. J. C. van Reigersberg Versluijs.

P. van de Wetering. Levensbericht, door Ir. R. A. van Sandick, met portret.

J. H. Neiszen. Overlijdensbericht, door Ir. R. A. van Sandick.

Bijdrage tot de constructie van zuinige verticale stoomwerktuigen, door prof. ir. G. Brouwer, met afbeeldingen.

Een hydrologische stelling, door dr. ir. J. Versluys.

Ingezonden Stukken. De Scheepvaartweg van Amsterdam naar den Rijn, door Mr. A. C. van Daalen. — „Facts and fancies" bij de discussie over een geologisch onderwerp, door ir. E. C. Abendanon.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 31. Sic vos non vobis. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Propaganda Vlugschriften. — Aank. Verg. en Excursies. — Verslag buitengewone bondsvergadering. — Uit de afdeelingen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over 1917 (vervolg). — Examenvragen. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 31. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Uit de Staatscourant. Bevordering der Bouwnijverheid.

Paragraaf 475 der A. V. van Waterstaat.

BOUWSTOFFEN, onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 8: Tras in gewapend beton. — Bladvulling. — Microscopisch onderzoek van hout. — Gemetalliseerd beton. — Kwartierzagen. — Gedachtenwisseling.

Varia.

REINIGING VAN BETONPLANKEN.

Er is een machine uitgevonden, die een groote vereenvoudiging en kostenbesparing voor de Beton-maatschappijen en dus ook voor de besteders teweeg zal brengen. Deze machine reinigt n.l. het hout, dat voor het storten van beton gebezigd is, van de aangedroogde laag cement.

Tot nog toe geschiedde dit tijdroovende en voor de werklieden zeer onaangename en ongezonde werk door middel van zeer primitieve werktuigen. Kan een werkman ongeveer 2 M². per uur reinigen, deze machine maakt in den zelfden tijd 50 M². hout schoon.

Twee werklieden, die deze machine bedienen, hebben druk werk met het aandragen en weghalen der planken.

De machine is verplaatsbaar en zoo ingericht, dat planken van 1 tot 10 cM. dikte zonder bezwaar gereinigd kunnen worden. Zij eischt zeer weinig onderhoud en wordt gedreven door een electromotor van 2 à 3 P.K., doch zal ook ingericht worden om met stoom- of handkracht te worden gedreven.

Het initiatief tot het samenstellen dezer machine werd genomen door den heer W. C. J. Melgers te Amsterdam. Genoemde heer is reeds vele jaren in het betonvak en heeft reeds op vele manieren getracht een meer economische werkwijze voor het reinigen der planken te krijgen, tot hij als resultaat van diverse proeven deze machine vond.

In October 1917 is een octrooi aanvraag voor deze werkwijze ingediend bij den Octrooiraad.

Deze machine en de kleine handschaafmachines, die een onderdeel vormen van bovengenoemde werkwijze, zijn in de fabriek van den heer J. van Leeuwen te Delft vervaardigd.

Hoewel er nog verbetering van kleine onderdeelen aangebracht worden is het voorloopig resultaat reeds schitterend.

De bedoeling is de machine zoo spoedig mogelijk in den handel te brengen.

Door de geringe bedrijfskosten en groote productiviteit zal deze machine een enorme kostenbesparing geven en zoodoende onmisbaar zijn voor een ieder die betonwerken maakt.

DE WONINGNOODWET.

De »Nationale Woningraad« heeft een adres aan de besturen der toegelaten woningbouwvereenigingen gezonden, nu het ontwerp Woningnoodwet tot wet verheven is. Daarmede is van overheidswege de noodzakelijkheid erkend om met kracht in te grijpen tot leniging van den nijpenden woningnood. Een der belangrijkste bepalingen in deze wet is zeker wel deze, dat de Koningin verklaren kan, dat er in een gemeente woningnood heerscht, in welk geval het gemeentebestuur verplicht is den woningbouw te bevorderen, hetzij door zelf te bouwen, hetzij door aan bouwvereenigingen voorschotten te verleenen.

Door deze regeling is de positie van die bouwvereenigingen, die zelf met kracht maatregelen willen nemen in het belang der volkshuisvesting, maar die daarbij opgebrek aan medewerking of voldoende medewerking van het gemeentebestuur stuiten, aanmerkelijk versterkt.

De Nat. Woningraad meent, dat het thans tijd is voor alle bouwvereenigingen er zich ernstig rekenschap van te geven of in de gemeente of gemeenten waar zij werkzaam zijn, behoefte bestaat aan den aanbouw van nieuwe woningen, en zoo ja in welken vorm.

Het is van groot belang de plannen niet in opzet te beperken, niet in afwachting van betere tijden een geringer aantal woningen te bouwen dan eigenlijk noodig zoude zijn. Deze betere tijden zullen waarschijnlijk nog lang op zich laten wachten, ja het is zeer de vraag of onmiddellijk na den oorlog, wanneer in alle landen de aanbouw tot voorziening in het tekort zal worden ter hand genomen, die voorziening hier niet nog moeilijker zal worden dan thans het geval is. Men bereide dus plannen voor, die op ruime schaal in de behoefte voorzien. Daarbij houde men niet alleen rekening met de behoefte aan woningen tot opneming van nieuw gevormde of onmiddellijk na afloop der demoblisatie te vormen gezinnen, maar zorge tevens dat de afkeuring van slechte woningen zoo spoedig mogelijk weer ter hand kan worden genomen.

In het adres wordt er bij de vereenigingen op aangedrongen, zich ernstig rekenschap te geven van de taak, die thans op haar rust. Ook waar zij reeds plannen in uitvoering of voorbereiding heeft, verzuime zij niet na te gaan of deze wel van voldoenden omvang zijn en geen uitbreiding behoeven.

In de tegenwoordige omstandigheden verdient het bijzondere aanbeveling aan het verstrekken van ruim terrein bij elke woning te denken, met het oog op de aanplanting van voedingsgewassen.

MAATSCHAPPIJ TER BEVORDERING DER BOUWKUNST.

EXAMENVRAGEN. — Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:

Bouwkundig Opzichter 1918, 1917, 1915 à f 0.95, per jaargang.

Bouwkundig Teekenaar 1918, 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.95 per jaargang.

Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, à f 0.95 per jaargang.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Utrechtsche Schouwburg.

Omtrent het Schouwburgplan deelden B. en W. dezer dagen het volgende mede:

De plannen van den nieuwen Schouwburg liggen in uitgewerkten vorm gereed en B. en W. overwegen of, ondanks de prijsstijging, aan uitvoering er van te denken zou zijn. In afwachting hiervan meenen B. en W., evenals verleden jaar, den raad te moeten voorstellen, voorloopig niet anders te doen, dan de ten behoeve van de voortzetting van de exploitatie ook in het volgende seizoen meest noodzakelijke, voorzieningen te treffen. Voor zoodanige voorziening komen verschillende zaken in aanmerking. B. en W. meenen zich echter voor het oogenblik te moeten bepalen tot het voorstel tot verbetering van de geheel onvoldoende, hoogst gebrekkige en versleten installatie tot verwarming van den schouwburg. De als meest bevredigende geoordeelde oplossing om in dezen noodtoestand te voorzien, zal in totaal f 43.000 kosten. De helft van deze waarde kan geacht worden ten goede te komen aan den nieuwen schouwburg, zoodat voor den levensduur van den tegenwoordigen slechts f 6500 af te schrijven. Wordt op dit punt een afdoende voorziening getroffen — en B. en W. meenen dit door de inrichting, zooals zij die willen —, dan is een groot bezwaar tegen de voortzetting van de exploitatie ook gedurende het seizoen 1918—1919 vervallen.

De Haagsche Academie.

De raad van bestuur der Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage is begonnen met aan de door den directeur ontworpen plannen van reorganisatie een begin van uitvoering te geven, voor zoover dit onder de tegenwoordige omstandigheden mogelijk is. In overeenstemming met de in die plannen ontwikkelde denkbeelden is, ten einde de verschillende afdeelingen van onderwijs tot hoogeren bloei te brengen, aan het hoofd van elk daarvan een hoofdleeraar gesteld.

Benoemd zijn de heeren: J. Gouwetor voor de afd. kunstnijverheid, J. D. Ros voor de Opl. Akten (L. O. en M. O.) met Alg. Voorkl. en den Wg. en Zg. middagcursus, Ir. J. G. Wiebenga Technisch Onderwijs, terwijl de heer F. J. Jansen met de leiding van de afdeeling Schilderkunst belast blijft.

Verder is een aanvang gemaakt met het vormen van een museum van Gipsafgietsels dat de ontwikkeling der vrije en toegepaste beeldhouwkunst in hoofdtrekken zal moeten illustreeren. Van dit museum met de bibliotheek is tot directeur benoemd de heer C. W. Lunsingh Scheurleer, lid van den raad van bestuur en tot conservator de heer Jos Rijkse, leeraar aan de academie.

De leiding van het aan de academie verbonden museum van Kunstnijverheid is opgedragen aan Dr. H. E. van Gelder, directeur van het Gemeente-museum met den titel van directeur.

Aan den heer J. D. Ros, die vanwege zijn benoeming tot hoofdleeraar zijn functie als conservator niet langer kon waarnemen, is op de eervolste wijze ontslag verleend, onder dankbetuiging voor de aan het museum bewezen diensten.

Aan de heeren A. v. d. Berg, Ch. Roskam en P. J. den Hertog is, wegens het bereiken van den 65-jarigen leeftijd, eervol ontslag gegeven, onder dankbetuiging voor hun aan de Academie bewezen diensten en onder toekenning van pensioen, terwijl benoemd zijn de heeren C. Rol te Amsterdam, als leeraar in het decoratief schilderen en de heer B. A. M. Ingen Housz, beeldhouwer te 's-Gravenhage, als leeraar in het boetseeren aan deze Academie.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter, bekend met restauratiewerk. Brieven No. 4380 Boekh. Ruijs, Voorburg. (1)

— Bouw- en Waterbouwkundig Teekenaar, bekend met fabrieksbouw en Spoorwegaanleg. Uitvoerige brieven aan het Hoogovencomité, Nassauplein 25, den Haag. (1)

— Onderbaas voor gewapend betonduiker en bruggwerken. Volledige brieven No. 65208, bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, op architectenbureau te Amsterdam. Volledige brieven No. 30, bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor direct bij utiliteitsbouw te Dordrecht. Uitvoerige brieven, letter M., kioskonderneming, Heerengracht 233, Amsterdam. (1)

— Teekenaar, op atelier voor sierkunst, bekend met ontwerpen van meubelen en binneninrichting. Br. lett. IJ. N. 955, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Civiel-Ingenieur, als tijdelijk ingenieur v. d. Rijkswaterstaat bij de werken van de kanalisatie van de Maas, voorloopig voor 1 jaar; aanvangsalaris f 150.— per maand. Uitvoerige sollicitatie vóór 12 Augustus a. s., bij den Ingenieur van den Rijkswaterstaat, F. L. Schlingemann, Willem III Singel, Roermond. (1)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Limburg, Civiel-ingenieur, jaarwedde f 3000.— tot f 4000.—. Gezegeld adres aan Gedeputeerde Staten van Limburg. Inlichtingen geeft de Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat te Maastricht. (1)

— Civiel-Ingenieurs, bij de Staatsspoorwegen in Nederl. Indië, bezoldiging al naar ervaring, f 300.— tot f 1000.— 's maands, vrije overtocht, vergoeding voor uitrusting f 1500.—, gehuwden een maand salaris extra. Inlichtingen verschaft de 9de Afdeeling van het Ministerie van Koloniën. (1)

— Opzichter in Algemeenen Dienst bij den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland, standplaats Haarlem. Jaarwedde f 1600.—, klimmend tot f 2800.—, duurtetoeslag en pensioen. Aanstelling voorloopig voor een jaar, daarna vast. Leeftijd niet beneden 25 jaar, ervaring vereischt, diploma Rijkswaterstaat of ander gewenscht. Verzoekschrift op zegel en stukken vóór 20 Augustus 1918, aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland in te zenden bij den Hoofdingenieur v. d. Prov. Waterstaat, Nieuwe Gracht 47, te Haarlem. (1)

— Leeraar in het Timmeren en Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Haarlem, akte Md vereischt. Jaarwedde f 1200.—, klimmend tot f 1800.—, pensioenstorting 7 pCt. Benoeming aan de Avondvakteekenschool, salaris 375.—, in uitzicht. Stukken vóór 15 Aug. aan den Directeur G. A. Groote Haar, tijdelijk Zijpendaalscheweg 95a, Arnhem. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

BURGERAVONDSCHOOL
te Vlaardingen.

Aan de BURGERAVONDSCHOOL met voortgezetten cursus te Vlaardingen kunnen benoemd worden:

1o. een leeraar in het bouwkundig teekenen, in het bezit der akte M O. Md. of Me, voor 15 wekelijksche lesuren;

2o. een leereer in het smids- en werktuigkundig teekenen, in het bezit der akte M.O. Mg. of Mf, voor 6 à 10 wekelijksche lesuren. Zij die onderwijs kunnen geven in de electrotechniek genieten de voorkeur.

3o. een leeraar in het rechtlijnig teekenen, in het bezit der akte M.O. Md. of Me, voor 12 wekelijksche lesuren;

4o. een leeraar in het rekenen en de wiskunde, in het bezit der akte L O. wiskunde, voor 6 wekelijksche lesuren.

De benoeming geschiedt aanvankelijk voor den tijd van één jaar.

De bezoldiging bedraagt f 35.— per wekelijksch lesuur en per jaar en kan tweemaal met f 5.— worden verhoogd, wanneer de leeraar 5 en 10 jaar achtereen herbenoemd is.

Bij vaste aanstelling bedraagt de jaarwedde f 40.— per wekelijksch lesuur, welke na 5 en 10 jaar dienst met f 5.— per wekelijksch lesuur wordt verhoogd.

Sollicitatiën vóór 19 Augustus 1918 aan den Burgemeester.

Inlichtingen geeft de Directeur der school, B. HELLEMAN, Hofsingel 34 te Vlaardingen.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
TelegramAdres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 50×50cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal gepersst
Uitvoering van beton- en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TROTTOIR TEGELS — PERRON TEGELS
TELEPH. INT. 181

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en
ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE · WERKT. KUNDE
ELECTRO · TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN OPLEIDING VOOR
90% ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUND. — WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS ENZ. ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 17 AUG. 1918. No 33

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Kennen, kunnen, kunst.

„Hij weet het wel, maar hij kan het niet zeggen", met deze verzuchting legt men tegenwoordig menigmaal het tijdschrift ter zijde, waarin de moderne kunstenaar tracht, zijn denkbeelden onder woorden te brengen. Hij weet het wel, want hij heeft in zijn werk getoond wat hij kan, maar de kunst, om zich verstaanbaar uit te drukken verstaat hij nu eenmaal niet en daarom, zou men zeggen, deed hij beter, zich te houden bij de kunst, die hij wel verstaat.

Maar het ligt zoo in de lijn van den tijd, dat de kunstenaar, behalve door zijn werk, ook propaganda, om niet te zeggen reclame, maakt voor zijn werk, en daarbij gebruik maakt van het machtig hulpmiddel, de drukpers, de gewillige machine, die alles in duizendtallen drukt, wat de even gewillige zetter plichtmatig, volgens de copie, van kleine looden lettertjes in elkander heeft gezet. Moge al de zetter de voldoening smaken — de machine is een gevoelloos ding — zijn werk naar den eisch en tot tevredenheid van den auteur te hebben verricht, den lezer, die plichtmatig tracht zich van de stroomingen zijns tijds op de hoogte te houden, wacht gemeenlijk slechts teleurstelling. Hoeveel moeite hij zich ook geeft, hij kan er maar niet achter komen, wat de kunstenaar-schrijver eigenlijk bedoelt, of hetgeen hij leest ernstig gemeend is, of wel, dat hij er slechts ironie en sarcasme in te zien heeft. Geen wonder dan ook, dat hij ten slotte wel eens gaat denken, dat het in des kunstenaars hersenkas niet volkomen in orde is, dat daarin een hopelooze verwarring heerscht en het ongelukkigst is, dat hij deze gedachte overplant op des kunstenaars werk en geneigd is ook daarin slechts het product te zien van een hopelooze geestverwarring.

Er zijn echter ook uitzonderingen, er zijn verdienstelijke kunstenaars, die hun beginselen in goed verstaanbare bewoordingen weten uit te drukken en tot deze kleine groep behoort o.a. de nieuwe directeur van de Quellinus-school, architect J. L. M. Lauweriks.

Zijn artikel: „Indrukken eener tentoonstelling" — bedoeld is de Kunstnijverheidstentoonstelling onlangs te Rotterdam gehouden — in No. 6 van „Wendingen" behoort tot de beste litteraire producten, die tot heden in dit tijdschrift verschenen zijn en bevat vele behartigenswaardige wenken. Men moge het niet in alles met den schrijver eens zijn, zijn architectuur moge niet voor iedereen even verstaanbaar zijn en velen te zeer onder Duitschen invloed staan, blijkbaar is hij, ondanks een langdurig verblijf in Duitschland, Hollander gebleven en heeft hij het gebruik van de Hollandsche taal en stijl niet verleerd.

Wij veroorloven ons uit het artikel een paar zinsneden aan te halen, die zeer bepaald tot de beoefenaars der bouwkunst gericht zijn en wel waard door hen te worden overdacht.

„Bij de opleiding der architekten wordt, zeer terecht, veel aandacht geschonken aan kennis der technische dingen en der constructie, ook de kennis der materialen en hun gebruik is een belangrijke faktor. Doch de artistieke eigenschappen vragen eerder naar kunnen dan naar kennen. Het kennen toch is een verstandelijk opnemen van weten, dat ons niet eigen is, het is een centripetaal werk en duidt op een gemis waarvan wij ons bewust zijn. Het kunnen echter is geheel iets anders, het is centrifugaal als werking, die van ons uitgaat, het is een overmaat van kracht, die

wij aanwenden om kunstwerken te doen ontstaan. Het kunnen is de expressie van het artistiek vermogen van den kunstenaar en is dus van het allergrootste belang. Veel te veel wordt in de kringen der architekten nog steeds uitsluitend waarde gehecht aan de kennis van de vakdingen, die zeker een allereerste basis vormen en die men als zoodanig ook overal leeren kan. De groote opgeblazenheid waarmede vele niet-kunners op hun wel-kennen pochen, wekt de ironie op der kunners. Iedere werkman is met recht trotsch op zijn vakkennis, doch het geeft hem wellicht nog meer voldoening te kunnen wijzen op een goed uitgevoerd werk, waaruit naast zijn kennen ook zijn kunnen blijkt. Deze eenvoudige verhouding van het bezit en de wijze van uitgeven van dit bezit toont voldoende aan, waarin wij ook op bouwkunstig gebied de werkelijke waarde der dingen te zoeken hebben. Iemand die veel kennis heeft van de zaken, die zijn vak betreffen, doch niet het vermogen heeft daaruit bruikbare esthetische munt te slaan, die in omloop gebracht kan worden en het algemeen welzijn verhoogt, is toch slechts ten halve in staat aan zijne roeping te beantwoorden."

„Daarom is na de vele kennis, die ons uit wetenschap en verleden geboden werd, en waardoor een omvangrijk arsenaal van bruikbaar materiaal werd aangelegd, nu eindelijk de tijd gekomen om dit materiaal te leeren toepassen, en ook om de krachten van het kunnen te gaan ontwikkelen, teneinde in staat te zijn, de opgehoopte schatten te leeren verwerken."

Zeer duidelijk heeft hier o. i. de heer Lauweriks het onderscheid aangegeven tusschen kennen en kunnen en tevens in het licht gesteld hoe beide in de juiste verhouding naast elkander aanwezig moeten zijn om kunstwerken te doen ontstaan. Laakbaar is voorzeker de opgeblazenheid waarmede vele niet-kunners op hun wel-kennen pochen, maar even laakbaar de minachting, waarmede vele wel-kunners neerzien op de niet-kunners, die vaak degelijke kenners zijn, niet alleen, maar ook op andere wel-kunners. Men moest elkaar beter leeren verdragen, dat zou aan de bouwkunst ten goede komen en dat zou ook wel mogelijk zijn, wanneer de kunstenaars over het algemeen de vakkennis en de vaklmenschen het kunnen beter leerden waardeeren.

De heer Lauweriks is thans in een positie, die hem in staat stelt daartoe veel bij te dragen en wij meenen dan ook van hem te mogen verwachten, dat hij van deze bij uitstek gunstige omstandigheid zal weten partij te trekken. Er is voor hem een goed werk te doen.

Hij zal wel weten, dat alle kunnen nog niet dadelijk kunst te voorschijn brengt en dit is toch het doel, waarop inzonderheid in de bouwkunst het kunnen en kennen gericht moet zijn.

Evenmin maakt een zekere hoeveelheid kennis van constructie iemand nog tot een goed constructeur. Zoowel voor het kunnen als voor het kennen is een zekere begaafdheid noodig, die men aanleg noemt, een eigenschap, waarmede de mensch geboren wordt, waarvan de kiem althans reeds bij zijn geboorte aanwezig is. Er komt ontzaglijk veel daarop aan of de omstandigheden medewerken, om dien aanleg tot ontwikkeling te brengen.

Het percentage begaafde menschen is niet zoo heel groot en dat der hoogbegaafden is nog kleiner. Bovendien wordt het oordeel over de begaafdheid, over het kunnen van tijdgenooten, steeds in bedenkelijke mate beneveld door allerlei bijkomende omstandigheden; naijver op den begaafde en zijn succes speelt hierbij een belangrijke rol.

De definitieve waardebepaling van het kunstwerk moeten wij aan volgende geslachten overlaten en de geschiedenis kan ons leeren, hoe vaak het reeds is voorgekomen, dat volgende geslachten als oud vuil verworpen hebben, wat door vorige bewonderd en aangebeden was. Dit moge ons stemmen tot bescheidenheid bij de schatting van de waarde van ons eigen kunnen en kennen.

We meenen thans op den goeden weg te zijn met ons streven naar eenvoud en waarheid, maar is dit niet in hoofdzaak de reactie op de weelde en overlading, waardoor onze smaak bedorven is voor een tijd, die van het volgzaam publiek voor nog geruimer tijd. Wij stellen ons schoonheidsgevoel thans met weinig tevreden, met de verst doorgevoerde soberheid, met het meest elementaire, met enkel verhoudingen met slechts even aangeduide vormen, met primaire kleuren. Wij volgen daarin nu de meest primitieve cultuur, zooals wij die gevonden hebben bij enkele volken, die nog in den zoogenaamden natuurstaat leven, in een woord wij trachten onze bedorven, voos en zielloos geworden kunst tot nieuw leven op te wekken, door van meet af aan te beginnen.

Er is iets, er is misschien veel voor de methode te zeggen; onze cultuur staat echter op een respectabelen afstand van die der koppensnellers van Borneo en der inboorlingen van de Kei-eilanden en wij beroemen er ons gaarne op, dat zij veel en veel hooger staat, immers, het koppensnellen beoefenen wij in anderen vorm met tot het uiterste geperfectionneerde machines; en ons kennen en weten maakt ons tot een heel ander soort van menschen dan deze Fetischvereerders. En toch in zuiver menschelijke eigenschappen, goede en kwade, verschillen wij wellicht niet zooveel van hen en kunnen wij misschien nog wat van hen leeren.

Niemand is te oud om te leeren, ook onze samenleving niet. Voor de wetenschap behoeft zij echter niet bij de natuurvolken ter schole te gaan, maar in het kunnen kiezen we hen thans tot onze leermeesters. Vreemde loop der wereldsche zaken, doch het vreemde mag ons niet afschrikken, wanneer de methode maar resultaten belooft, wanneer wij langs een, zij het ook, moeilijken weg weder kunnen komen tot stijl.

Stijl kan men niet maken; hij ontstaat uit eenheid in denken en gevoelen bij de kunstenaars. Stijl kan men niet onderwijzen; men kan alleen zijn bestaan aantoonen en zijn ontstaan naspeuren in het werk van vroeger tijden. En met de schoonheid is het evenzoo; de schoonheidsleer kan ons geen handleiding geven, die wij slechts te volgen hebben, om schoonheid voort te brengen. Ons schoonheidsbegrip eischt stijl, maar stijl is op zich zelf nog geen schoonheid.

Er zijn nog verscheidene andere factoren noodig om schoonheid te voorschijn te brengen en ontegenzeggelijk is de belangrijkste het esthetisch kunnen van den kunstenaar, maar toch moet men niet vergeten, dat evenals er graden van kennis zijn ook het kunnen niet gelijkelijk aan iedereen is toebedeeld.

Het kunnen vindt zijn oorsprong in aanleg en begaafdheid, uitdrukkingen, die eigenlijk heel weinig zeggen en heel weinig verklaren. Begaafdheid kan men iemand niet bijbrengen maar toch kan de hooger begaafde er veel toe bijdragen, het kunnen van den minder begaafde op hooger peil te brengen. Wel gaat dit niet op dezelfde wijze als men iemand statica en materialenkennis kan leeren, maar tot een zekere hoogte kan ook de kunst geleerd worden. Menig talent is verborgen gebleven en niet tot ontwikkeling gekomen bij gebrek aan leiding, maar voor den hoog-begaafte is er o. i. naast scheppenden kunstarbeid, geen schooner taak denkbaar dan de leiding van het kunnen der jongeren in goede banen.

Dit is ook o. i. de eenige weg, waarop die eenheid in denken en gevoelen bij de beoefenaars der bouwkunst verkregen kan worden, die wij als voorwaarde stelden voor het ontstaan van stijl, de eenige weg waarlangs wij uit het moeras kunnen geraken. Dan zal ook ons kunnen weder tot een kunst voeren, die in de kunstgeschiedenis een goed figuur maakt.

Raad van Arbitrage in de Bouwbedrijven.

(Vervolg).

Volkswoningbouw.

In het voorjaar van 1915 besteedde eene Woningbouwvereeniging aan het bouwen van drie bouwblokken, te zamen 67 woonhuizen, voor 283 gezinnen, voor bijna f 700.000.

De aannemers, die hangende het geschil failleerden, vroegen van besteedster f 96859.04½ als vergoeding voor hetgeen de uitvoering van dit werk hen tengevolge van de door den oorlog ontstane buitengewone omstandigheden meer kostte. De Bouwvereeniging, zelve afhankelijk van de Gemeente, weigerde vergoeding.

Bij de behandeling van het geschil verklaarde besteedster de Commissie van Advies onbevoegd te achten van dit geschil kennis te nemen.

De hier toepasselijke bepalingen omtrent geschillen luidden als volgt: „Wanneer tusschen de aannemers en de ingenieurs of, bij afwezigheid van dezen, tusschen eerstgenoemden en de opzichters verschil omtrent het werk, het bestek of de overeenkomst of de Algemeene Voorschriften ontstaat, verblijft de uitlegging daarvan aan den architect met dit werk belast, waarmaar de aannemers zich moeten gedragen, behoudens beroep op de Woningbouwvereeniging.

Evenwel heeft de aannemer, wanneer hij geen genoegen neemt met de door de Woningbouwvereeniging dienaangaande genomen beslissing het recht, mits binnen 14 dagen na die beslissing daarvan gebruik makende, te vorderen, dat het advies van eene Commissie van Advies worde ingewonnen, te benoemen op de wijze als hieronder wordt omschreven.

De bij de vorige paragraaf bedoelde commissie zal bestaan uit drie leden, te kiezen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, welke benoemd zullen worden en hun advies zullen geven op de wijze als in de statuten van dien Raad omschreven".

Het advies van de commissie zegt omtrent dit geschil in hoofdzaak het volgende:

Deze arbitrageclausule ontleend aan de Algemeene Voorschriften van 's Rijkswaterstaat van 1901 — met uitbreiding van de zes daargenoemde gevallen, waarin arbitrage mogelijk is tot „alle verschillen omtrent werk, bestek of overeenkomst of Alg. Voorschriften" — geeft geene nauwkeurige en juridisch scherp omlijnde verdeeling van de verschillen, die tusschen besteder en aannemer kunnen rijzen. In de overeenkomst wordt als regel een bestek toepasselijk verklaard — en de besteksbepalingen gaan daardoor juridisch deel uitmaken van de overeenkomst, zooals het woordje „of" zou doen denken; in het bestek worden meestal de A. V. weer toepasselijk verklaard en ook deze worden dus een onderdeel van de overeenkomst. Het werk wordt omschreven in het bestek en in de A. V. en de vraag zou dus mogen worden gesteld of de vermelding hiervan naast die der beide andere begrippen niet overbodig is.

Het schijnt de commissie toe, dat de steller van paragraaf 495 der A. V. van Waterstaat van 1901 met de opsomming bedoeld heeft alle mogelijke oneenigheden die zich tusschen partijen konden voordoen met deze woorden te omvatten. Dit zou historisch te begrijpen zijn, daar de Algemeene Voorschriften van 1901, evenals de daaraan voorafgaande van 1895 zelf als regel de beslissing over alle verschillen aan de Directie of haren superieur, den Minister, wilden houden en slechts in eenige met name genoemde gevallen arbitrage toestonden.

Opmerking verdient ook, dat het eerste lid van par. 495 spreekt over „verschillen", welke uitdrukking ruimer schijnt, dan de uitdrukking „geschillen" van het tweede lid.

De arbitrage, in 1895 in 4, in 1901 in 6 gevallen toegelaten, is nu volgens het bestek van de Woningbouwvereeniging toegelaten in alle gevallen van „verschil omtrent het werk, het bestek of de overeenkomst of de A. V.".

Op grond van een en ander acht de Commissie eene ruime uitlegging van deze woorden op haar plaats.

Als een eischende partij meent, dat een aanbestedingsovereenkomst in verband met billijkheid en goede trouw onder de huidige zeer buitengewone omstandigheden een recht op bijbetaling wettigt, dan mag men dezen eisch billijken of wel afwijzen, het blijft eene meening, die verdedigbaar is en dus onderzocht moet worden.

De Commissie achtte zich dan ook niet gerechtigd la mort sans phrase over dezen eisch uit te spreken, zij was van oordeel, dat hier inderdaad een verschil omtrent datgene waartoe de overeenkomst in het gegeven geval verplichtte — aanwezig was, dus een verschil omtrent „de overeenkomst", deze uitdrukking opgevat in den ruimen zin, die daaraan blijkens het hiervoor overwogene behoorde te worden toegekend.

De exceptie van onbevoegdheid werd door de Commissie verworpen, die dus dezen eisch nader behoorde te onderzoeken.

In hunne Memorie van Toelichting en de zich daarbij aansluitende mondelinge uiteenzetting door hun advocaat grondden de aannemers hunne vordering tot bijbetaling in hoofdzaak op de navolgende motieven.

1. Op eene niet te voorziene prijsstijging van en een groot gebrek aan bouwmaterialen.

2. Op de overweging dat buitengewone verplichtingen niet van de aannemers kunnen worden verlangd en dat waar de buitengewone omstandigheden hunne verplichtingen zoover zouden opvoeren, dat hun economisch bestaan werd aangetast, zij wegens overmacht niet gehouden waren het werk voort te zetten. Zij halen hierbij eenige rechterlijke beslissingen aan.

De Commissie was intusschen van meening, dat ieder aannemer, die aanneemt een werk voor een bepaalde som te maken en daarvoor zijne berekening heeft gemaakt gegrond op hem bekende prijzen van grondstoffen en loonen, weet dat onder de uitvoering van dat werk ten aanzien van die prijzen en loonen mee- en tegenvallers mogelijk zijn.

Als goed aannemer moet hij daarvoor in zijn inschrijvingssom een risicopost opnemen, die bestemd is om zijne schade te dekken, wanneer de prijzen in de hoogte gaan. In tijden van beroering en onzekerheid, als waaronder deze aanneming plaats had, hadden de aannemers dezen post overeenkomstig hooger moeten stellen of zich van aanneming moeten onthouden. Die risicopost is natuurlijk nooit zuiver te berekenen; dan zou hij ophouden risicopost te zijn. Dat hier a posteriori blijkt, dat de risicopost niet hoog genoeg is geweest, mag niet ten nadeele der aanbesteedster strekken, evenmin als het tegenovergesteld geval ten haren voordeele zou komen. Dit brengt naar het oordeel van ondergeteekenden de aard der overeenkomst van aanneming mee.

In dit geval, nu de aanneming onderhands is geschied, hadden de aannemers daarenboven nog de gelegenheid gehad zich tegen het risico van prijsstijgingen van grondstoffen te vrijwaren door in te schrijven op basis-prijzen voor de voornaamste bouwstoffen, met voorbehoud van nadere verrekening bij stijging dezer prijzen, hoewel moet worden toegegeven, dat zulks pas in de 2e helft van 1916 algemeen gebruikelijk werd.

De omstandigheid dat in vele gevallen de hier bedoelde schade o.a. bij werken besteed voor rekening van het Rijk, voor een groot deel wordt vergoed, mag voor de Commissie

geen reden zijn tot toewijzing der vordering; tegemoetkoming door het Rijk wordt geheel vrijwillig gegeven. Evenwel gaat het niet aan van de gedaagde partij door een bindend advies af te dwingen wat slechts als tegemoetkoming van haar verzocht kan worden. Men vergete niet, dat art. 1374 B. W. in zijn eerste lid zegt: „Alle wettiglijk gemaakte overeenkomsten strekken dengenen die diezelve hebben aangegaan tot wet". Door den eisch des aannemers toe te wijzen, die eigenlijk neerkomt op eene verhooging van de aannemingssom door de Commissie, zou te groote rechtsonzekerheid ontstaan ten aanzien van een zoo duidelijk onderdeel der overeenkomst als de annemingssom is. Een bindend advies van deze Commissie mag niet dienen om een zoo essentieel deel van de tusschen partijen gesloten overeenkomst te wijzigen.

Het door de aannemers verdedigde systeem om bij belangrijk oploopen van de prijzen de aannemingssom te verhoogen, zou tot de conclusie voeren, dat bij belangrijke daling de aannemingssom moest worden verlaagd en zou tot de grootst mogelijke onzekerheid leiden.

Het is in 't algemeen volkomen juist wat de aangehaalde rechterlijke uitspraken leeren, dat van niemand kan gevorderd worden voortzetting van de nakoming van zijne verplichtingen, wanneer die nakoming tengevolge van later ingetreden bij de overeenkomst niet te voorziene omstandigheden zijnen totalen economischen ondergang zoude zijn.

Of de prijsstijging van en het gebrek aan materialen den aannemers het recht zou hebben gegeven het werk stop te zetten, behoeft hier echter niet nader te worden onderzocht, omdat de aannemers, als zij meenden dit recht te hebben, het ook hadden moeten toepassen. Het is echter daarenboven nog geheel iets anders voor eene Commissie van Advies, om, als de aannemers het werk stop gezet hadden, dit in verband met de stijging der prijzen, als overmacht te erkennen dan tot eene bijbetaling te adviseeren, nu zij het werk niet hebben stopgezet.

De Commissie ontzegde dus met meerderheid van stemmen den eisch aan de eischende partij.

Alhoewel de Commissie dus op de ontwikkelde gronden besluiten moest aan de eischende partij haren eisch te ontzeggen, wilde zij toch eenstemmig en nadrukkelijk de hoop uitspreken, dat aanbesteedster er alsnog vrijwillig toe zou overgaan om den aannemers tegemoet te komen in het nadeel dat zij door de groote prijsstijging en de ongeregelde toevoer van materialen hadden geleden. Het wilde de Commissie toeschijnen, dat het gelukkige voorbeeld, dat de rijksregeering in dit opzicht heeft gegeven om vrijwillig in deze buitengewone tijdsomstandigheden 2/3 van zulk een schade te vergoeden, alleszins de nadere overweging van aanbesteedster verdient.

De kosten van dit advies werden bepaald op f 643.30 en werden ten laste van de aannemers gebracht.

* * *

Betonwerk.

Een constructeur van werken in gewapend beton, die van een fabrikant rechtstreeks had aangenomen het uitvoeren van keldervloer, begane grondvloer en verdiepingsvloer van de in aanbouw zijnde fabriek van besteder, kreeg met deze het volgend geschil:

Nadat de keldervloer gereed en betaald was, kwam hij in het midden tengevolge van oppersing pl.m. 10 c.M. omhoog, hetgeen zettingen en scheuren in den vloer en in het metselwerk veroorzaakte.

Toen de keldervloer gereed was, had n.l. de betonfirma water op den vloer toegelaten, hetgeen volgens haar in overleg met den architect geschiedde. De aannemer van het overige deel van den bouw, die met het opmetselen der muren wilde aanvangen, verwijderde 8 dagen later na overleg met de Directie dit water, haalde de muren 1.50 M. hoog boven den keldervloer op, aardde de muren aan, pompte verder niet, waardoor het grondwater op een gegeven moment onbeperkt kon opkomen, hetwelk nu, waar de muren en kolommen slechts voor een klein deel waren opgehaald en waar er geen voorzorg genomen was om den keldervloer tijdelijk te belasten, het opdrijven van den keldervloer veroorzaakte en zettingen en scheuren in vloer en metselwerk tengevolge had.

De architect, die toch ook de uitvoering der vloerconstructie te controleeren had, en wien de algemeene leiding van het werk was opgedragen, had deze wijze van werken niet mogen toepassen en hij was dus volgens de Commissie van Advies te beschouwen als de onmiddellijke aanleiding tot het ongeval gegeven hebbende.

De Commissie oordeelde echter tegelijkertijd, dat de verkeerde werkwijze bij het opmetselen der muren gevolgd, ook niet geheel buiten de verantwoordelijkheid van den betonconstructeur viel. Deze had moeten bedenken, dat hij voor den aanbesteder niet een zeker kwantum gewapend beton had te maken, doch dat hij hem een keldervloer in bruikbaren staat moest afleveren; de betonfirma was voor dit werk geroepen als bij uitstek deskundige, zij had daarom in de eerste plaats moeten letten op de mogelijkheid, dat de afgewerkte vloer, tijdens het verdere werk voor de fabriek, wel eens op andere wijze kon worden belast, dan na het geheel gereed komen van het gebouw.

Aan die mogelijkheid heeft echter de betonfirma vermoedelijk al evenmin gedacht als de architect, anders zoude zij ongetwijfeld reeds uit eigen belang gezorgd hebben, dat harerzijds op dat groote gevaar schriftelijk werd gewezen en zouden zij, zoodra het onheil was gebeurd, ook aan de werkelijke oorzaken hebben gedacht.

Waar de betonconstructeur heeft nagelaten maatregelen te nemen of voor te stellen, waardoor een te groote opwaartsche druk tegen de onderzijde van den vloer gedurende het werk werd voorkomen of geneutraliseerd, treft hem naar billijkheid ook een, zij het kleiner, deel van de schuld voor de directe oorzaak van het onheil.

De constructie van den keldervloer was bovendien niet correct en zoude, ook zonder het afvoeren door den architect van het op den vloer staande water en het toelaten van grondwaterdruk tijdens den opbouw der fabriek, met vrij groote zekerheid later tot een gelijke catastrophe hebben geleid. Voor deze te lichte constructie is de betonfirma aansprakelijk. Zij toch werd, zooals uit het contract blijkt, van wege besteder als deskundige aangezocht den keldervloer volgens eigen ontwerp te maken; van haar mocht met het volste recht worden verwacht, dat zij alle omstandigheden, waarop bij haar ontwerp diende te worden gelet, grondig zoude onderzoeken, dat zij zorg zoude dragen dat haar lastgever een keldervloer zoude krijgen als door deze tegen den overeengekomen prijs werd verlangd.

Indien de betonfirma al van een opzichter van den architect van aanbesteder inlichtingen ontving die onjuist waren, zoo mocht zulks haar onachtzaamheid eenigermate verklaarbaar maken, doch haar aansprakelijkheid voor het werk werd daardoor niet verminderd.

Een onderzoek naar de gesteldheid van den bodem werd niet door de betonfirma ingesteld, zij verzuimde na te gaan of de verschillende muren en kolommen — bij hare berekening als vaste steunpunten aangenomen — voldoende tegenwicht zoude bieden aan den tegen de onderzijde van den vloer werkenden opwaartschen waterdruk, zij dacht er niet aan te onderzoeken of in de opgaande keldermuren ook groote deuropeningen voorkwamen, die een plaatselijke versterking van den gewapenden vloer zouden vereischen.

Wanneer de betonfirma aan dezen gebiedenden plicht had voldaan, dan zoude niet alleen de vloer nà den opbouw der fabriek in goeden staat zijn gebleven, doch dan zouden ook tijdens dien opbouw de noodige maatregelen zonder twijfel zijn genomen om oppersing te voorkomen. Dan toch zou aan de betonfirma gebleken zijn, dat de binnenmuren en kolommen, zooals de architect deze ontworpen had, geen onwrikbare steunpunten mochten worden genoemd, dan zoude er van zelf om zijn gedacht, dat daarvan tijdens de uitvoering van het werk nog veel minder sprake kon zijn.

Dat de architect dezelfde fout beging, moge aanleiding zijn geweest voor de vergissing van de betonfirma, hem neemt haar verantwoordelijkheid niet weg.

De Commissie besliste dat hier dus aanwezig was gedeelte schuld, waarvan echter door haar contract en door haar positie, om de redenen hiervoor aangegeven, een grootste deel ten laste der betonfirma behoorde te komen.

De Commissie achtte de betonfirma voor 3/5 en den architect voor 2/5 voor de geleden kosten en schaden aansprakelijk.

Deze kosten en schaden bestonden in f 3252.97, kosten voor herstel keldervloer, en f 6468.89, schaderekening van besteder, totaal f 9721.86, welke beide rekeningen de Commissie juist achtte.

In overeenstemming met deze beslissing werd 3/5 van de kosten van het advies ten laste van den beton-constructeur gebracht, terwijl 2/5 ten laste bleef van diens tegenpartij in dit geschil, den aanbesteder. Het totaal der kosten beliep f 873.77½.

Wordt vervolgd.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEEN-FABRIKANTEN.

Onder voorzitterschap van den heer A. Smits Azn., vergaderde bovengenoemde bond 9 Aug. j.l. te Arnhem. De voorzitter wees er in zijn openingsrede op, dat wanneer er niet spoedig verandering komt in de voorziening met steenkolen verschillende fabrieken zullen moeten worden stopgezet, een feit, waarvan de gevolgen nog niet zijn te overzien.

In verband met plannen van de afdeeling Noord-Brabant om zich van den Bond af te scheiden, wordt aan het hoofdbestuur opgedragen deze quaestie met de afdeeling te bespreken.

Uit de jaarverslagen van 1916 en 1917 blijkt, dat de productie wederom is gedaald. Wel is de prijs, die voor het product gemaakt wordt, hooger, maar die verhooging houdt geen gelijken tred met de vermeerderde uitgaven aan arbeidsloonen en stookkosten.

Schaarschte en duurte der brandstoffen bespoedigden den overgang van het open-ovenbedrijf tot het continu-bedrijf. Er is in 1917 meer geproduceerd dan in 1916, doch door gebrek aan brandstoffen bleef er achterstand in het afbakken.

De Bond telt thans 11 afdeelingen met 213 leden.

Met succes is een actie gevoerd tegen het gebruik van Belgische steen. Een commissie is benoemd, die na den oorlog zal nagaan waarom de Belgische steen zoowel goedkooper geleverd kan worden dan de onze.

De rekening over 1916 werd vastgesteld op f 7.993.54, die over 1917 op f 8734, met een batig saldo van f 2.424.39.

De begrooting voor 1918 werd vastgesteld op f 12.688.54; de contributie werd bepaald op 2 cent per 1000 geproduceerde steenen.

In verband met het groote tekort dat het orgaan van den Bond „Klei" jaarlijks oplevert, vroeg het bestuur of het niet beter was de exploitatie geheel aan den uitgever over te laten. Maar verschillende leden verklaarden zich daartegen.

In de vacature-Omzeele werd als lid der redactie benoemd de heer Van Löben Sels, die als commissaris van advies nieuwe plannen zal overwegen.

Tot administrateur werd benoemd de heer J. J. Schmand.

Het bondssecretariaat zal worden verplaatst van Nijmegen naar Utrecht.

Ten slotte is uitvoerig van gedachten gewisseld over de wenschelijkheid van de oprichting van een verkoopbureau.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 32. F. J. Nieuwenhuis, 1848—1918, door J. P. Mieras.

Weest zuinig met Uw bouwmaterialen, door H. Corn Jongepier met afbeeldingen.

Ingezonden, door Theo Rueter, met naschrift van J. P. Mieras.

Prijsvragen.

Nieuwe methode van huurbepaling.

DE BOUWWERELD No. 32. Een oude gevel op een nieuwe plaats, door C. Visser.

Het drijvende clubgebouw van de Züricher Yacht-club, arch. Pfleghard en Haefeli, met afbeeldingen.

Houtvernielers; schadelijke invloeden; middelen om de duurzaamheid van het hout te bevorderen, door G. Smits.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Personalia.

DE INGENIEUR No. 32. Bijdrage tot de constructie van zuinige verticale stoomwerktuigen, door prof. ir. G. Brouwer (slot), met afbeeldingen.

De electriciteitsvoorziening van Nederland, door W. H. A. baron van Ittersum.

Geologen en civiel-ingenieurs, door ir. D. H. S. Blaupot ten Cate.

Zuiderzeeraad.

Installatie der Commissie voor de inrichting van een Bureau voor Ontwatering.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 32. Samenwerking. — Waarschuwing. — Intensiever werken, als middel tot versterking onzer nationale industrie. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Antwoord op een vraag in T. W. no. 30.

DE AANNEMER No. 32. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Paragraaf 475 der A. V. van Waterstaat II (slot).

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 12: Het heien van gewapend betonpalen, door ir. J. W. de Vries. — Pudlo voor het waterdicht maken van beton, door P. W. Scharroo. Rekenplaat voor weerstandsmonumenten, door ir. F. J. Vaes. — Raad van arbitrage voor de Bouwbedrijven. — Literatuuroverzicht. — Commissie voor den Nederlandsch-Franschen handel.

Varia.

STAATSCOMMISSIE AFSLUITING ZUIDERZEE.

Bij Kon. besluit is ingesteld eene Staatscommissie, met opdracht te onderzoeken in hoeverre als gevolg van de afsluiting van de Zuiderzee, ingevolge de wet van 14 Juni 1918 (St.bld. no. 354), te verwachten is, dat tijdens storm hoogere waterstanden en een grootere golfloop, dan thans het geval is, zullen voorkomen vóór de kust van het vaste land van Noordholland, Friesland en Groningen, alsmede vóór de daarvoor gelegen Noordzee eilanden;

en zijn in die Staatscommissie benoemd:

tot lid en voorzitter; professor dr. H. A. Lorentz, buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Leiden;

tot leden en ondervoorzitters: H. Wortman, c. i., inspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat in de 1ste in-

spectie, en professor dr. E. van Everdingen, hoofddirecteur van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht;

tot lid en eerste-secretaris: W. F. Stoel, c. i., hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, belast met den algemeenen dienst van den Rijkswaterstaat;

tot leden. W. K. Behrens, c. i., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; P. H. Gallé, adjunct-directeur bij het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut; R. H. Gockinga, c. i., hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat in de directie Friesland en Drenthe; J. Kooper, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat in Groningen; C. W. Lely, c. i., ingenieur van den Rijks waterstaat; A. R. van Loon, c.i, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, benoemd hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat in de directie Noordholland; L. H. Mansholt, lid van Gedeputeerde Staten van Groningen; jhr. R. R. L. de Muralt, c.i., lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal; J. M. Phaff, kapitein ter zee-titulair, chef der afdeeling Hydrographie aan het Departement van Marine; jhr. C. J. A. Reigersman, hoofdingenieur van den Provincialen waterstaat in Noord Holland; dr. J. P. van der Stok, directeur bij het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut; D. F. Wouda, c.i., hoofdingenieur van den Provincialen waterstaat in Friesland; J. P. Wijtenhorst, c i., hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat in het district Groningen;

tot tweede secretaris: L. M. de Nerée tot Babberich, c.i., ingenieur van den Rijkswaterstaat;

terwijl is bepaald, dat een verslag van de uitkomsten van het onderzoek aan Hare Majesteit de Koningin zal worden uitgebracht en dat het aan de leden vrij staat hun gevoelen, indien dit van dat der meerderheid afwijkt, in een afzonderlijk advies, te gelijk met dat der Commissie, aan Hoogstdezelve te doen kennen

---

NEDERLANDSCH HISTORISCH SCHEEPVAART-MUSEUM TE AMSTERDAM.

Het eerste jaarverslag van het Nederlandsch Historisch Scheepvaart-Museum te Amsterdam is verschenen. Daarin wordt allereerst nog eens het ontstaan der plannen geschetst. Speciaal te Amsterdam werd geruimen tijd behoefte gevoeld aan een dergelijk museum, waarin een goed overzicht zou worden gegeven van de historische ontwikkeling onzer scheepvaart. Het denkbeeld om een museum te stichten kreeg na de Entos een vasten vorm, en in 1916 werd de vereeniging gesticht, waarna een financieele commissie een bedrag van niet minder dan f 1.050.000 wist bijeen te brengen. In het verslag wordt de hoop uit gesproken, dat de ontbrekende f 350.000 bijeen zal kunnen gebracht worden.

In verband met den langen tijd, die verloopt voordat met den bouw van het museum, dat ontworpen wordt door den architect K. P. C. de Bazel, begonnen kan worden, zal overgegaan worden tot de stichting van een voorloopig museum in de De Lairessestraat, dat in 1918 voltooid zal zijn.

Het verslag geeft voorts een uitvoerig overzicht van het bijeenbrengen der verzameling. Twee leden van het dagelijksch bestuur, de heeren C. G. 't Hooft en J. F. L. de Balbian Verster, geven verder een omschrijving van enkele belangrijke schilderijen, hetzij door aankoop of in bruikleen verworven. Eenige afbeeldingen daarvan versieren het verslag, aan het slot waarvan er nog eens op gewezen wordt, dat de vrede en de terugkeer tot normale omstandigheden ook voor de verwezenlijking van het streven van het Nederlandsch Historisch Scheepvaart-Museum van het allerhoogste belang moet worden geacht.

VOLKSWONINGEN TE ROTTERDAM.

Van de Maatschappij voor Volkshuisvesting Vreewijk, die met steun op den voet der Woningwet in den polder Karnemelksland reeds 119 woningen voltooid en 131 woningen in aanbouw heeft, is het verzoek ingekomen om ook voor de uitvoering van den door haar voorgenomen bouw van twee verdere groepen woningen ter plaatse, omvattende onderscheidenlijk 133 en 126 stuks, een voorschot met bijdrage te mogen ontvangen.

Ook thans zijn de ontworpen woningen vrije huisjes, welke behalve een woonkamer en een keuken 2 tot 4 slaapkamers hebben, terwijl meerdere bovendien een afzonderlijke zitkamer bevatten, die ook tot slaapkamer kan worden bestemd. Voorts is bij alle woningen een ruime achtertuin aanwezig.

Uitgaande van de door de maatschappij geraamde bedragen der eigenlijke bouwkosten, zijnde onderscheidenlijk f 670.000 en f 583.000, becijfert de directeur van de woningdienst, de totale stichtingskosten van de twee groepen op onderscheidenlijk f 700.300 en f 612,800, waarbij nog komt een som van f 161.900 voor den aankoop van grond, zoodat de totale kosten zullen bedragen f 1.475.000. Het te verwachten jaarlijksche tekort raamt de directeur op onderscheidenlijk f 144 en f 132 per woning per jaar. De N.V. Eerste Rotterdamsch Tuindorp heeft zich intusschen, evenals bij de vorige plannen ter plaatse, bereid verklaard om, indien het jaarlijksche tekort mocht blijken grooter te zijn dan f 125 per woning per jaar, het meerdere voor hare rekening te nemen. Door deze garantie zal de jaarlijksche bijdrage dus in elk geval tot f 125 per woning kunnen blijven beperkt.

Met de commissie voor de volkshuisvesting zijn B. en W. dan ook van meening, dat voor de plannen naast het gebruikelijke voorschot van 95 pct. der gezamenlijke kosten, geraamd op f 1.475.000, in maximum een bijdrage van f 125 per woning per jaar zal mogen worden toegekend en zij stellen mitsdien, onder opmerking, dat ook de gezondheidscommissie omtrent de plannen een gunstig advies heeft uitgebracht, aan den gemeenteraad voor, dienovereenkomstig te besluiten, zoomede om in afwachting van de verkrijging van het rijksvoorschot met bijdrage tot uitvoering van de plannen machtiging te verleenen.

Van Fatrimonium's Woningstichting te Delfshaven is het verzoek om voor de uitvoering van den door haar voorgenomen bouw van een groep volkswoningen een voorschot met bijdrage op den voet der Woningwet te mogen ontvangen.

Het plan beoogt den bouw van 131 woningen, waaronder één winkelhuis, op het terrein in den Boschpolder, begrensd door de Stuurmansstraat, de Hudsonstraat en de Bootmansstraat, ter grootte van ± 4830 M²., hetwelk reeds eerder tegen een canon van f 0.45 per M². aan de stichting in erfpacht was aangeboden.

Omtrent de inrichting der woningen is aan het rapport van den directeur van den woningdienst het volgende ontleend:

„Het meerendeel der woningen bestaat uit een woonkamer, een kleine keuken en 3 slaapkamers, terwijl de woningen op de 2e verdieping voorts op zolder nog een slaapkamer hebben. De woningen op de eerste en tweede verdieping (type B uitgezonderd) hebben, bij vier tegelijk, een gemeenschappelijke trap, welke aan de voorzijde is ontworpen — in een portaal dat ook voor toegang tot de benedenwoningen dient — en behoudens de mogelijkheid tot afsluiting van het trappenhuis aan de straatzijde, het karakter van een buitentrap heeft. Het lijkt wenschelijk dit stelsel, dat het bestuur der stichting gaarne zag toegepast en dat veel overeenkomst heeft met dat in Amsterdamsche gemeentelijke woningen voorkomende, ook hier, min of meer

als proef, bij een heel blok eens toe te passen. Deze trappen zijn geheel van steen. Tegenover het nadeel dat hier vier in plaats van twee gezinnen (zooals bij de meeste andere vereenigingswoningen hier ter stede) van eenzelfde trap gebruik makend, staat het voordeel van een veel betere trapconstructie en betere verlichting van het traphuis. De zolders zijn in drie gedeelten onderverdeeld, zoodat elke woning over een afgesloten zolderruimte beschikt. De tweede verdieping heeft door middel van een afzonderlijke binnentrap verbinding met haar zolder en daarop uitkomende zolderslaapkamer. Boven de na te noemen doorgangen zijn vrije bovenhuizen (type B) ontworpen. Achter de benedenwoningen zijn ondiepe achtertuintjes ontworpen, door hagen onderling en van een gemeenschappelijke speelplaats gescheiden. Van de Stuurmans- en Bootsmansstraat af is het binnenterrein bereikbaar door toegangspoorten."

De commissie voor de volkshuisvesting heeft hare instemming met het plan betuigd.

Ook de Gezondheidscommissie heeft, behoudens een paar opmerkingen, waaraan gereedelijk kan worden tegemoetgekomen, omtrent het plan een gunstig advies uitgebracht.

De stichting heeft reeds stappen gedaan ten einde tot uitvoering van het plan te geraken, doch de gehouden uitbesteding heeft tot resultaat gehad, dat de raming aanzienlijk werd overschreden. Het ligt thans in de bedoeling der stichting om te trachten door overleg met een aannemer een meer aannemelijke aanbieding te verkrijgen. Mocht dit overleg slagen, dan zal het gewenscht zijn dat de beslissing op korten termijn kan vallen. Vertrouwende dat de gemeenteraad onder die omstandigheden kan goedvinden de nadere beslissing in handen van B. en W. te stellen, onderwerpen deze het plan aan 's raads goedkeuring en verzoeken zij machtiging tot gunning, indien de uitkomst van bedoeld overleg aannemelijk is. Na de gunning zullen B. en W. alsdan het voorstel tot het aanvragen van het vereischte rijksvoorschot met bijdrage bij den raad aanhangig maken.

HET IJZERERTS VAN CELEBES.

Aan een artikel in het „Soer. Hbl." is het volgende ontleend omtrent de resultaten van het, na de bevindingen van den mijningenieur Abendanon, in Malili op Celebes onder leiding van dr. Dieckmann ingestelde onderzoek naar ijzererts:

Wel nergens ter wereld heeft de natuur hetzóó gemakkelijk gemaakt. Bij Beraoe is een riviertje met glas-helder water, gefiltreerd in zekeren zin door de meren (het Mantanae, Makalona- en Taroetimeer) als gevolg van hun bijzondere formatie in het achterland en welk riviertje loopt van de vindplaatsen naar de kust; afvoeren van de grondstoffen is dus geen bezwaar. Water is er overvloedig, de electrische beweegkracht is dus onmiddellijk ter beschikking, terwijl de Toradja's groote gebouwd, een prachtig, energiek, sterk werkvolk vormen.

Er zijn op het oogenblik drie hoofdexploitatiepunten, drie terreinen, Laronne, Soroealoe en Waroe (Mea), waartoe men de verdere onderzoekingen voorloopig heeft bepaald, ofschoon er veel meer vindplaatsen zijn.

De laatste zes, zeven maanden is men met de werkzaamheden eerst goed kunnen beginnen. Aanvankelijk was na een losse taxatie aan de regeering gemeld, dat het aanwezige ijzererts op 350 millioen ton geschat kon worden. Intusschen werden de onderzoekingen voortgezet en medio Maart l.l. kon worden gerapporteerd, dat in dit gebied minstens een milliard ton zoogenaamd lateriet ijzererts voorkomt. Deze soort onderscheidt zich van andere soorten door het gehalte aan nikkel en chroom en juist dit maakt het ijzererts zoo bijzonder waardevol, doordien er een bijzonder soort staal uit gemaakt kan worden.

Uitgravingen behoeven hier zoo goed als niet gedaan te worden; het erts ligt in een reuzenvlakte, als het ware op den bodem en tegen de bergruggen in lagen van veertien tot vijftien meter. Zooals gezegd, de situatie kon niet gunstiger zijn; het transport is doodeenvoudig langs het Malili-riviertje. — Ja, doodeenvoudig had dr. Dieckmann zich uitgelaten. Op smeltovens behoeft niet gewacht te worden. Als men de ertsen, zooals ze daar liggen, in een boot laadt en naar New-York zendt, krijgt men daar contant het geld, ruim voldoende voor de oorlogsleeningen van Nederland en Indië samen!

De opdracht, welke dr. Dieckmann aanvankelijk had, betrof alleen het ijzererts, bij wijze van „meevallertje" kwam daarbij de ontdekking van enorme nikkelverbindingen.

In Nieuw-Caledonië, het land, dat der wereld van nikkel voorziet, komen de nikkelverbindingen met een maximumpercentage van 7 procent voor; in het Malililgebied bedraagt dit percentage niet minder dan 25 procent. Wanneer men verder weet, dat deze nikkelertsen bij eerste exploratie reeds werden aangetroffen in loonende hoeveelheden over een oppervlakte van 3000 à 4000 K.M²., dat het vindgebied als even groot is als in Nieuw-Caledonië, dat één ton erts met 7 procent nikkelwaarde vóór den oorlog al met £ 260 werd betaald en nu wellicht met driemaal zooveel en dat ten slotte Nieuw-Caledonië in een goed productiejaar (1908) 108.000 ton erts opleverde, dan wijst een eenvoudige calculatie al uit voor hoeveel milliarden daar in den bodem van een klein deel van Celebes ligt.

Personalia.

De heer W. A. de Jong, gemeente-bouwmeester te Vlissingen, heeft tegen 1 November ontslag gevraagd.

Vacante Betrekkingen.

— Tweede Ingenieur bij den Provincialen Waterstaat in Groningen. Jaarwedde f 2500—f 4500, aanstelling voorloopig tijdelijk. Zich vóór 1 September a.s. schriftelijk aan te melden bij den Hoofdingenieur v. d. P. W. (1)

— Tijdelijke Opzichters-Teekenaars, bekend met kaartwerk, voor bureelarbeid en waterpassingen. Volledige brieven lett. M. bureau van het Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, 's Gravenhage. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter-Teekenaar, tijdelijk, bij de Gemeentewerken te Leiden, bekend met bruggenbouw. Salaris naar bekwaamheid, diploma Waterstaat of Polderopzichter gewenscht. Sollicitatie en verdere stukken aan den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Dijk- en Werkmeester van het Polder-District Culenborg, jaarwedde f 1000. Schriftelijke sollitatie vóór 29 Augustus a.s. aan den Dijkgraaf A. Blijenburg Wz. te Culenborg. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor belangrijk bouwwerk in de provincie Utrecht. Brieven lett. C. H. 259, Nieuws van den Dag. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

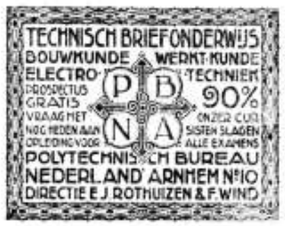
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
TelegramAdres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 24 AUG. 1918. No. 34

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Normalisatie.

Slot (Zie bladz. 250).

Na den heer Gratama hebben geen architecten meer aan Congresdebat deelgenomen.

De heer Bronkhorst, die na hem aan het woord kwam, verloor in zijn betoog dadelijk uit het oog, dat het praeadvies Van der Waerden niet in de eerste plaats bedoelt verbetering van de volkshuisvesting, maar voorziening in den woningnood. Ter zake van laatstgenoemde aangelegenheid was het congres bijeengeroepen. Deze spreker ging dus eigenlijk buiten de orde, maar men kan hem daarover moeilijk hard vallen, waar zoovele zijner voorgangers hetzelfde hadden gedaan.

De heer Ten Bokkel Huinink brak een lans voor de hygiëne, die z. i. bij toepassing van het stelsel Van der Waerden groot gevaar liep, in het gedrang te komen. Dat gevaar moet zeker niet over het hoofd gezien worden en vooral in de steden is het lang niet altijd gemakkelijk, om in den woningbouw aan de eischen der hygiëne te voldoen. Er is echter geen enkele reden, waarom woningen van een normaal type minder hygiënisch zouden behoeven te zijn dan andere, maar daartegenover kan het ook alweder geen kwaad, de architecten er op te wijzen toch vooral de hygiëne niet uit het oog te verliezen of achteraan te laten komen bij hunne esthetische overwegingen.

Na den heer Wortman, die slechts een enkelen volzin uitsprak, waarvan de bedoeling ons niet duidelijk is geworden, kwam de heer Van Achterbergh, een vertegenwoordiger der bouwvakarbeiders, aan het woord. Deze spreker bleek een der weinigen, die zich moeite hadden gegeven de bedoeling van het praeadvies Van der Waerden te begrijpen. Hij vond er dan ook veel goeds in, al ontveinsde hij zich niet, dat de denkbeelden van den praeadviseur nog op vele punten nader uitgewerkt zullen moeten worden. Hij gaf dan ook de wijze raad, die denkbeelden niet voetstoots te verwerpen, want daarmede zouden wij achterop komen en verder in de put.

Ten slotte nam de heer Van Saker het tegen den praeadviseur op voor de Rijkscommissie voor Bouwmaterialen, die er op het congres niet al te best afgekomen is. Veel succes had deze spreker niet; uit herhaalde interrupties bleek, dat men over het algemeen niet veel geloof hechtte aan zijn beweringen, die af en toe geen ander effect hadden, dan dat zij hilariteit in de vergadering verwekten. Daar was wel behoefte aan, want al ontbrak het in de debatten niet aan een zekere warmte, opwekkend en verheffend kunnen wij ze niet noemen en het verwondert ons eenigszins, dat de heer Van der Waerden nog opgewektheid gevoelde, om zoo uitvoerig als hij deed de verschillende debaters te beantwoorden.

Wij zullen hem in zijn beantwoording niet op den voet volgen, doch daaruit, tot besluit, slechts enkele grepen doen.

Allereerst was het de houding van Minister Treub, die den praeadviseur een paar opmerkingen ontlokte. De eerste gold de prioriteit van den volkswoningbouw, de tweede de waarschuwing van den minister: bouw niet op de heide en in de veenstreken en in de polders dezelfde woningen als in Amsterdam. Dat is de zaak chargeeren. De heer Van der Waerden antwoordt daarop:

„Natuurlijk niet. Dat wil niemand. Dat wil ook de praeadviseur niet. Wanneer hij zegt, dat het mogelijk is een bepaald type te ontwerpen voor het heele land, dan wil hij

daarmede zeggen een zekere tendens, hetzelfde wat b.v. bij het lager onderwijs het geval is. Geef de menschen toch ten minste een heel behoorlijke woning; dat is even noodzakelijk als dat je ze brood geeft. De uniformiteit, die wij nu meemaken met de broodkaarten, moeten wij, als het noodig is, ook in de woningen krijgen, als er dan maar woningen komen. Het stramien, waarop het geheele praeadvies eigenlijk geschreven is, is dit — dat de volkshuisvesting niet kan lijden, niet mag lijden, dat er meer geld wordt besteed dan strikt noodzakelijk is. Daar gaat het op het oogenblik over."

„Nu beweer ik, dat 'men wanneer men de zaak zoo ziet, zal moeten woekeren met wat er is, dat men alle hulpmiddelen zal moeten aanpompen om te zorgen, dat de onderneming, die men aan den gang wil krijgen, ook werkelijk loopt, maar dat de eerste eisch, de eisch dien de tijd oplegt, maar die nog veel dringender zal worden, is bezuiniging op materiaal en arbeidsloon."

„Dat is het grondmotief, waarop ik normalisatie heb bepleit. Dat is de economische basis van het streven naar normalisatie."

Iets verder beantwoordt de heer Van der Waerden het verwijt, dat hij maar een type voor het geheele land zou hebben ontworpen en zegt dan:

„Ik heb er 9 gegeven. Ik weet heel goed, dat men in de hei niet 500 etagewoningen zal neerzetten. Zoo is type II enkel voor de stad. Mij komt het voor, dat dat type nog wel veel grooter zal moeten worden."

„Ik heb niet één type ontworpen, maar 4 hoofdtypen en ik heb gezegd: met de noodige detailtypen kom ik tot 9. Dat is het maximum, dat men moet gebruiken aan standaards. Neemt men meer dan wordt het te veel."

„Er is deze gelijksoortigheid, dat de woningen niet minimaal mogen zijn, maar voldoende moeten zijn."

„Het heeft mij werkelijk getroffen, dat hier van arbeiderskant zoo te velde is getrokken door de heeren Keurschot, Van Buuren, Uittenbroek, Bossenbroek en Bronkhorst, die allen hetzelfde vertelden: deze praeadviseur wil het woningpeil naar beneden drukken".

„Neen, hij wil het woningpeil opheffen, maar hij heeft één eigenaardigheid en dat is, dat hij niet aan het zorgen is alleen voor de groote steden, maar voor het geheele land en dat hij een dergelijk type woning wil invoeren, dat het woningpeil met een slag wordt verhoogd."

Wat betreft plaatselijke eigenaardigheden merkte de praeadviseur nog op:

„Natuurlijk zijn er gevallen, waarin de eischen niet gelijksoortig zijn, maar als dat in 90 % van de gevallen wel zoo is en er blijven over 10 %, die daarbuiten vallen, dan zullen die zich wel zoodanig uiten, dat wij daarmede rekening kunnen houden, en voor die 90 % wordt geen cent gegeven, die niet noodig is en er wordt geen tijd op verloren, er wordt arbeid op bespaard, er wordt geen materiaal aan verknoeid."

„Men kan natuurlijk niet hetzelfde bouwen op de hei als in de stad, maar misschien is op die eigenaardige hei geen woningnood en als er een enkele woning noodig is, zal die er wel komen. De hei vraagt misschien 0.00 zooveel % van den woningnood. Het gaat dan ook uitsluitend om de vraag of ik juist ben, als ik zeg, dat in den woningnood voor 90 % zou kunnen worden voorzien met een goede, voldoende, behoorlijk geprojecteerde arbeiderswoning. Ik geloof, dat dat het geval is. Alleen zal er, zooals het praeadvies ook zegt, een zekere groep onder het tekort zijn, die een ruimere woning verlangt en daaraan zal men niet kunnen voldoen."

„Daar is echter niets aan te doen. Dat is hetzelfde als met wittebrood en bruinbrood. Het kan zijn, dat zulke verlangens voor een tijd stil moeten staan."

Op de aesthetische zijde van het vraagstuk, die daarna door den praeadviseur nog vrij uitvoerig werd behandeld, achten wij het niet noodig thans verder in te gaan. Vervolgens verdedigde hij zich nog tegen de beweringen van de heeren Gulden en Lindeman, als zouden zijne voorstellen anti-democratisch zijn, terwijl hij voorts zijn standpunt tegenover de Rijkscommissie voor Bouwmaterialen handhaafde, om zijn beantwoording te besluiten als volgt:

„Tot slot wilde ik nog eens er op aandringen, dat 'men toch niet op grond van de uit de vergadering geopperde bezwaren zal terugschrikken voor die kwestie van één normaaltype. Dat is niet iets slechts, maar iets goeds! Daarmede kan gemaakt worden, wat gemaakt moet worden. Dat éene type blijft niet eeuwig. In mijn praeadvies wordt gezegd: voorloopig, voor den tijd voor deze woningnoodvoorziening. Daarop wilde ik het afronden, op die hoeveelheid. Dan blijft het een geheel. Men moet het noodvoorzieningsvraagstuk zien als een geheel, om te kunnen uitmaken, hoe men met zoo groot mogelijke zuinigheid op materiaal en arbeidsloon kan komen tot een voorziening, waarvan het geheele land nut zal hebben. Dan is er maar één manier, in de eerste plaats, zooals de heer Wibaut in zijn praeadvies heeft gezegd, neem de heele distributie en voortbrenging in handen, althans zoover dat men daardoor invloed op de markt kan uitoefenen en ten tweede, breng de architecten aan het verstand, dat hun kunstvaardigheid in het minst niet in twijfel wordt getrokken, maar dat daarop een beroep wordt gedaan, dat hun gevraagd wordt of zij willen medewerken, dat met bepaalde objecten een zoodanige omsluiting zal worden verkregen, dat geen architectonisch nadeel ontstaat. Zulks is in het geheel niet te vreezen. Wat Dr. Berlage op zoo voorzichtige en waardige wijze hier heeft gezegd, is daarvoor meer dan voldoende waarborg."

De St. Maria-Kerk te Vianen.

De heer Huib Hoste, die in „de Telegraaf" vrij geregeld beschouwingen levert over onze moderne architectuur, heeft dezer dagen eens een onzer oude monumenten bekeken en daarover eenige opmerkingen ten beste gegeven, waarop wij gaarne de aandacht vestigen, omdat er o.i. nooit genoeg gehamerd kan worden op hetzelfde aambeeld, om aan te toonen, dat over het algemeen de behandeling onzer monumenten nog zeer en zeer veel te wenschen overlaat.

Telkenmale, zoo schrijft hij, als wij vernemen, hoe een of ander kunstgebouw de oorlogswoede ten offer gevallen is, gaan wij denken: mochten zij, die niet in die wereldramp betrokken zijn, toch zooveel mogelijk hun architectuurschatten in eere houden! Het is immers een feit, dat, hoe meer dergelijke kunstwerken gaan verdwijnen, hoe meer de gespaarde in kunst- en wetenschappelijke waarde gaan winnen door hun zeldzaamheid; zij blijven de eenige oorspronkelijke stukken, waarop men den kunstzin en den constructieven durf der vorige generaties kan nagaan, waarop men een echte bladzijde der geschiedenis kan lezen.

Hoevelen zijn er echter niet, die het anders gaan verstaan en die met oude gebouwen omspringen, alsof zij niet de minste waarde bezaten!

De St. Mariakerk te Vianen ontstond in een tijd, dat men in Holland zocht de kerken zoo te bouwen, dat de drie beuken om zoo te zeggen één ruimte vormen. Daarom worden zij alle drie evenhoog opgetrokken, zooals in de z.g. hallenkerken; maar terwijl een dak deze laatste komt overdekken, gaat men hier anders te werk: de middenbeuk krijgt een normaal dak, en de zijbeuken dwarsdaken, telkens met een topgevel afgesloten, waardoor de mogelijkheid ontstaat de ramen op te voeren ter hoogte van het houten gewelf, dat in het dak getimmerd is, en op die wijze het interieur buitengewoon sterk te verlichten. Een ander gevolg van dezen opzet is, dat de drukking dezer gewelven zeer gering is, dat bijgevolg het aantal en den diameter der steunpunten kunnen verminderd worden. De drie beuken worden dus een goed verlichte, overzichtelijke ruimte.

Het silhouet van een dergelijk gebouw is dan ook heel anders dan dat van een gewone gothische kerk; de menigvuldige topgevels der zijbeuken en de dwarsrichting der daken brengt hier een bijzonder bewegelijk spel van lijnen en massa's teweeg.

De kerken te Vianen en te Voorburg zijn zeldzame voorbeelden van deze bouwwijze, die in 1539 aan de Groote Kerk te Den Haag nog verder zou doorgevoerd worden; ook was het met groot genoegen, dat wij de gelegenheid te baat namen om eerstgenoemde te gaan bezoeken.

Wat hebben wij in die oude stadjes veel te leeren, al was het maar op stedenbouwkundig gebied!! Ik dacht direct aan Culemborg, waar de lange hoofdstraat door verbreeding tot een soort plein gegroeid is, wondergoed afgesloten door een oude stadspoort aan de eene, door den slanken raadhuisgevel aan de andere zijde. Te Vianen is de hoofdstraat ook eenigszins verbreed, maar zoo weinig, dat zij wel degelijk het karakter van lange, rechte straat blijft behouden. Daarom juist was het dan ook noodig, het sterke perspectief — dat wij in onze moderne steden maar al te goed kennen — te beperken. Is het niet een prachtige vondst, hetgeen een noodlottigen uitslag moest hebben, tot 'n goede hoedanigheid te kunnen verwerken? Dit werd nogmaals door afsluiting bereikt, en het is opmerkelijk, hoe deze natuurlijk en gewoon uit de omstandigheden zelf gegroeid is. Hoe vaak gebeurt het niet, dat de architect van onzen tijd zijn perspectieven beperkt door het maken van een overbouwde poort, waartoe niet de minste aanleiding bestaat; het ligt er dik op, dat die poort niets anders dan een hulpmiddeltje is om de gewenschte gesloten heid te bereiken. Hier was de Lekpoort het natuurlijk aangewezen middel om het gezochte stadsbeeld te kunnen verwezenlijken; men krijgt den indruk, dat de straat tegen een dwarswand doodloopt; aan het andere uiteinde der straat werd een andere oplossing gevonden; men heeft er een aanmerkelijke vernauwing gezocht door het voorui.bouwen van de kerk en den vierkanten massalen toren; het is bijgevolg nog eens een gewichtspunt, dat het zicht beperkt, maar hier werd tevens een vrije strook opengehouden, welke den blik toelaat verder door te dringen. Op dit kleine bestek vinden wij dus twee verschillende oplossingen van een en hetzelfde geval, beide evengoed geslaagd.

De Vianenaars hebben het echter niet mooi genoeg gevonden: tegen den noorderwand der kerk wisten zij een plantsoentje aan te leggen, dat absoluut niet overeenkomt met het karakter van het gebouw, en zij hebben het afgeest met een hek, dat nog veel ergerlijker is; tusschen de heesters is een reclamebord geplaatst voor Brederode's grafteeken! Een ieder kan aan de zuidzijde der kerk gaan zien, hoe men vroeger met eenvoudige middelen de omgeving van een gebouw wist op te vatten, hoe men ze stemmig en pretentieloos kon maken! En te bedenken, dat men dit te Vianen niet eens opgemerkt heeft.

Ik mocht natuurlijk bij voorbaat veronderstellen, dat ik van het interieur geen totaalindruk verwachten moest; het is immers altijd het geval — op enkele uitzonderingen na — dat in een katholieke, voor protestantschen dienst ingerichte kerk, de vroegere architectonische inzichten absoluut te niet gedaan zijn. Wij mogen dit ten zeerste betreuren, maar het is het noodlottig gevolg der inbezitneming: een kerk, gebouwd voor een groot aantal geloovigen, met het oog op de ceremonieele diensten en de vele processies, voldoet natuurlijk niet voor een kleinere gemeente, die zich zooveel mogelijk om den predikant wil scharen. In de kerkruimte moet er dus een kleinere ruimte gemaakt worden, waarin dan predikstoel, orgel en zitbanken zoo goed mogelijk op te stellen zijn. Dit is, wij herhalen het, een noodzakelijk kwaad, dat wij betreuren; wij doen het zooveel te meer, wanneer dit gebeurt in een gebouw, zooals de kerk te Vianen. Wij wezen er reeds op, hoe er hier een zeldzame en welgeslaagde poging gedaan werd om het interieur tot een groote overzichtelijke ruimte te scheppen. Dit belangrijke resultaat is nu door de protestantsche inrichting absoluut te niet gedaan, en daardoor is zeker in de Nederlandsche architectuurgeschiedenis een belangrijke — doch betrekkelijk gemakkelijk te herstellen — leemte ontstaan. Daartegen willen wij nu echter niet onze stem verheffen, wel tegen de manier waarop de verandering gepleegd werd.

Naar gewoonte kwamen houten schotten de nieuwe ruimte afsluiten, zoodat twee travées tegen den toren en het choor der drie beuken buiten dienst vielen. Het lagere zuiderchoor kreeg een platte zoldering, om als cathecisatiekamer gebruikt te worden! En wat is nu het droevige van het geval? De mooi besneden choorhekken, die het jaartal 1542 dragen, werden in het schot opgenomen en achteraan dichtgespijkerd; een gedeelte van het gelijkvloersche choorgestoelte is bewaard gebleven en komt heelemaal niet tot zijn recht, gedrukt als het staat tusschen de afsluiting der Brederode's Kapel en de afzichtelijke trappen die naar het orgel leiden. Men zal mij opmerken, dat dit alles werk van vroegere eeuwen is. Zeker, maar bestaat er een enkele reden om dezen wantoestand te laten duren? Deze oude kerkmeubelen, die van geen gebruik meer zijn, kunnen o.i. best in de voorkerk opgesteld worden, waar zij menigeen veel kunstgenot zullen verschaffen. Dit middel is heel eenvoudig, maar het verwondert ons geenszins, dat het tot dusver niet aangewend werd, wanneer wij zien hoe er verder met die mooie kerk omgesprongen wordt. Wij denken hier nu niet aan de groote, geschaduwde, halfronde nis, die op het noorden schot achter het orgel geverfd is, hoe belachelijk zij ook aandoet. Neen, wat ons met ergernis vervuld heeft, was te moeten aanschouwen, dat die mooie ruimte van onder tot boven pas opnieuw gekalkt was geworden! Een dikke laag kalk vervormt de profielen van kapiteelen en basementen; de fijne bewerking van het mooie houten gewelf is teloor gegaan, en van het geheimzinnig half-donker, waarmee de gewelven aan een kerk zooveel stemming kunnen geven, is niets meer te bespeuren. Met groote onkosten is dus de oneerbiedige behandeling van vroeger opnieuw gebeurd; nog eens moest het geld der gemeente verspild worden voor het maken van groote steigers en het bekladden van wanden, zuilen en gewelven.

Het is alweer eens gebeurd; toen ik er was, zag ik bedrijvige handen den vloer aan 't schrobben, en in de plassen velletjes van oude mooi gedrukte bijbels vlooten!

O tempora, o mores!

* * *

De kerk te Vianen is een voorbeeld uit velen, hoe er met onze oude monumenten, inzonderheid de kerken, wordt omgesprongen door degenen, aan wie de zorg daarvoor toevertrouwd is en zij is nog volstrekt geen erg voorbeeld; er zijn er overal elders in zoo grooten getale aan te wijzen, dat een goed behandeld monument werkelijk tot de uitzonderingen behoort. Men behoeft niet eens de afgelegen kleine plaatsen en dorpen te bezoeken, daar is de toestand niet eens altijd zoo erg en daar is niet altijd het meeste bedorven, maar juist in grootere en groote steden, die nochtbene prat gaan op haar kunstrijk verleden, vindt men

vaak de ergerlijkste toestanden. Delft, Utrecht, Nijmegen, Deventer, Leeuwarden, wij doen slechts een greep, wanneer de heer Hoste daar geweest is, zal hij nog andere dingen hebben gezien dan hij in het bovenaangehaalde heeft beschreven. Een reden in den zin van redelijke oorzaak, waardoor deze wantoestanden altijd maar voortduren is er zeker niet, maar een oorzaak is er toch wel, die in hare onredelijkheid sterker is dan al de pogingen in de goede richting, die telkens gedaan worden door hen, die meer gevoelen voor de oude monumenten, dan de toevallige bezitters en beheerders. Diensvolgens is het ook niet zoo eenvoudig, om middelen aan de hand te doen, die tot verbetering kunnen leiden, ook al denkt men daarbij in de verte nog niet aan restauratie. Men moet daarmede, met die middelen, uiterst voorzichtig zijn en het verplaatsen van een koorhek en koorbanken naar een deel van de kerk, waar zij niet behooren, lijkt ons reeds min of meer uit den booze.

Daarmede willen wij niet zeggen, dat men beter doet, alles maar te laten zitten zooals het zit, integendeel, wij zouden niets liever willen dan dadelijk de hand aan het werk te slaan en overal in de eerste plaats datgene te doen, wat met de minste moeite en kosten geschieden kan, om aldus een begin te maken. Wanneer dat begin er eenmaal was en men zag daarvan de resultaten, dan gelooven wij, dat met de noodige volharding, de behandeling, onzer oude kerken wel geleidelijk in betere richting gevoerd zou kunnen worden.

De overigens lofwaardige doortastendheid, waarmede in sommige gevallen is opgetreden heeft, zooals wij aan menige restauratie kunnen zien, door onze bekwaamste architecten uitgevoerd, in vele gevallen niet tot de meest gewenschte uitkomsten geleid. Met taai geduld en overleg is hier meer te bereiken, al bereikt men het doel dan ook niet zoo snel. Daardoor late men zich echter niet afschrikken, want bij eenig nadenken zal men spoedig beseffen, hoeveel op dit gebied voor den bouwmeester te doen is.

Raad van Arbitrage in de Bouwbedrijven.

(Vervolg).

Volkswoningbouw.

Eene in de hoofdstad gevestigde coöperatieve bouwvereeniging had in het eind van 1913 voor bijna f 700.000 aan een aannemer gegund het bouwen van 81 perceelen met te zamen 324 arbeiderswoningen.

Bij het opmaken van de eindafrekening in 1916 meende de aannemer a. f 28.960.73 a's saldo meer- en minderwerk te mogen vorderen en b. f 39.425 voor vergoeding van meerdere kosten van uitvoering, als een gevolg van de buitengewone tijdsomstandigheden.

Besteedster berekende het meer- en minderwerk op f 7460.99 en concludeerde wat den eisch sub b. betrof tot onbevoegdheid van de Commissie, subsidiair tot afwijzing van den eisch.

Wat de vordering sub a, Rekening van meer- en minderwerk, betrof, wees de bouwvereeniging allereerst op twee principieele punten.

Eerstens op art. 2 van de aanbestedingsovereenkomst, hetwelk luidde: „met afwijking van het in het bestek bepaalde, wordt vastgesteld, dat enkel zullen worden verrekend: de heipalen, de natuursteen, het gesmeed ijzer aan ankers enz. (50.500 K.G.), het ijzer aan hekwerk in blok D (400 K.G.), het hood aan voetkool enz. (13740 K.G.), de looden verbindingsbuizen (3000 K.G.), het sanitaire aardewerk en de eventueel door de Directie schriftelijk op te dragen werkzaamheden".

Tweedens op het feit, dat de aannemer voortdurend posten verrekend wilde zien, die niet op de weekrapporten voorkomen. Dit is in strijd, zegt besteedster, met de toepasselijke Algemeene Gemeentelijke Bepalingen (par. 13), die verrekening uitsluiten ter zake van leveranciën of werkzaamheden, welke niet uiterlijk na een week op de desbetreffende weekrapporten zijn gebracht.

Nu spreekt het vanzelf, zegt de Commissie in haar advies, dat wat tusschen partijen is overeengekomen, moet toegepast worden, maar de Commissie kan art. 2 van de aanbestedingsovereenkomst niet zoo uitleggen als de architect en op zijn voorbeeld de Bouwvereeniging dit doen.

„Behoudens de uitzonderingen wordt niet verrekend" beteekent, naar het oordeel van de Commissie, dat, wanneer, met handhaving van de eischen in bestek en teekeningen gesteld, meer of minder materiaal noodig is dan in het bestek voorzien, dit meerdere of mindere niet in aanmerking komt ter verhooging of vermindering van de bouwsom, maar het beteekent niet, dat wanneer door of namens de Bouwvereeniging meerdere eischen worden gesteld dan bestek en teekeningen stellen, voor dat meerdere geen betaling kan worden gevorderd.

Wanneer b.v. door of namens besteedster in plaats van kalkzandsteen miskleurig hardgrauw wordt voorgeschreven in afwijking van het bestek of wanneer den aannemer wordt opgedragen meer warandabeschotten te maken dan bestek en teekeningen aangeven, dan is dat, naar het oordeel van de Commissie, meerder werk, hetwelk niet zonder bijbetaling van den aannemer mag worden geëischt.

Vermelding verdient nog, dat bij de mondelinge behandeling van het geschil de rechtskundige raadsman van de Bouwvereeniging namens deze verklaard heeft, dat men zich niet op het ontbreken van eene schriftelijke machtiging tot meerwerk wenschte te beroepen.

Par. 13 van de op dit werk toepasselijke Algemeene Bepalingen luidt als volgt:

„Het meer of minder gedane werk en de daaruit voortvloeiende geldelijke verrekening moet in een aan te leggen register worden beschreven. Deze beschrijving met kostenbecijfering moet plaats vinden in genoemd register uiterlijk in de week volgende op die, waarin het onderdeel van het werk, waarvan volgens het bestek verrekening zal geschieden, is gereed gekomen. Dit register, door de Directie aan te leggen bij te houden, bevat als dagboek mede alle voorvallen en feiten, welke op de beoordeeling van de wijze van uitvoering van het werk van invloed kunnen zijn en moet door den aannemer en de Directie wekelijks voor accoord worden afgeteekend."

„Meerderwerk of geschillen daarover niet in het register opgenomen binnen een week nadat zij zijn geconstateerd, worden niet verrekend, respectievelijk buiten elke beschouwing gelaten".

Het wilde de Commissie intusschen voorkomen, dat besteedster zich op de hiervoor geciteerde par. 13 niet mocht beroepen; immers deze par. was blijkbaar noch door den aannemer, noch door de Directie of besteedster zelve toegepast. Of, beter uitgedrukt, zij was alleen, en nog niet eens volkomen, toegepast ten aanzien van de verrekenposten in engeren zin, n.l. die posten waarvan in art. 2 van de aanbestedingsovereenkomst verrekening werd overeengekomen, niet ten aanzien van de eigenlijke meerwerk-posten. Immers, van al de 32 posten, waaruit de meerwerk-staat van architect en besteedster bestond, werd er geen enkele in het in par. 13 bedoelde register vermeld dan alleen de laatste, de 32ste, die een verzamelpost was van de verschillende verrekenposten van art. 2 der overeenkomst. De posten 1 tot en met 31, die toch door architect en Bouwvereeniging erkend werden en een totaal bedrag van f 6685.41 vertegenwoordigden, kwamen in bedoeld register niet voor; post 32 ad f 775.58, een saldo van de verrekeningen volgens art. 2, stond wel in het register, bevattende de weekrapporten, maar was niet van week tot week vermeld.

Men mocht nu betreuren, dat aan de gestelde algemeene regels niet de hand gehouden was; waar de Algemeene Bepalingen het aanleggen en bijhouden van het register tot een plicht der Directie maakten, mochten nu Directie en besteedster zich niet op niet-vermelding in dit register beroepen.

Er worde hier volstaan met bespreking van een 4-tal van de 87 posten, waarvan er 42 door besteedster worden erkend en 45 betwist.

1. Hulp bij het aanbrengen der electrische lichtleiding, arbeidsloon, materialen enz.

De aannemer was in de meening, dat er in de woningen gasleiding zou worden aangebracht. Dit had hij meenen te moeten opmaken uit het feit, dat er in het bestek gasmeterkastjes waren voorgeschreven. De aanleg van de gasleiding behoorde niet tot de verplichting van den aannemer.

Ook bleek het de Commissie, dat het de Directie zelve bij de aanbesteding niet bekend was, dat de perceelen van electrisch licht zouden worden voorzien.

Aanbesteedster heeft nu, behalve de gasleiding voor kookgas, eene electrische lichtleiding laten aanleggen. Art. 9 van het bestek zegt, dat grond-, breek-, timmer-, meisel-, pleisterwerken enz. en eventueele materialen, welke mochten noodig zijn voor het aanbrengen van werken door derden uit te voeren, geheel komen voor rekening van den aannemer, maar, naar de meening van de Commissie, strekt deze verplichting zich niet verder uit dan tot die werken, ten aanzien waarvan uit bestek of teekening blijkt, dat zij zullen worden gemaakt.

Het behoorde dus niet tot de besteksverplichtingen van den aannemer, hulp te verleenen bij den aanleg van de gasleiding. Laatstgenoemde is alleen gemaakt naar de keukens als kookgas en het niet-verrichte werk voor den aanleg van de spruiten als lichtgas naar de verrekken en den gang behoort dus in mindering te komen van het gevraagde; hiermede is rekening gehouden bij het bepalen van het bedrag, hetwelk door de Commissie werd gesteld op f 1158.

2. IJzeren consoles, extra gewicht.

Volgens het bestek moesten geleverd worden consoles van 60 en 80 K.G. per stuk.

De Directie heeft echter door den aannemer consoles laten leveren van 70 tot 105 K.G. wegende, wat moest beschouwd worden als eene afwijking van het bestek en de teekeningen, die meerderwerk opleverde.

Uitgaande van het bepaalde besteksgewicht van 60 en 80 K.G., was de aannemer verplicht zonder bijbetaling 11.380 K.G. te leveren; waar hij geleverd heeft 13.362 K.G., behoorde 2182 K.G. te worden bijbetaald.

Hiervoor werd f 327.30 meer toegestaan.

3. Stormschade aan gevels en daken.

Hiervoor wordt geene vergoeding toegestaan met de volgende overweging.

Het had op den weg van den aannemer gelegen, als hij meende, dat stormschade hem behoorde te worden vergoed, deze schade onmiddellijk na het ontstaan met den architect of diens vertegenwoordiger op te nemen, althans de Directie daartoe uit te noodigen. Nu er destijds geene de minste poging is gedaan den omvang dier schade vast te stellen, is zulks thans onmogelijk. Daarenboven is gebleken dat de metselaar-ondernemer, die den steiger, hoewel met eenige hulp van den aannemer, weder heeft opgesteld, en de metselwerken hersteld heeft, daarvoor geen extra-rekening bij den aannemer heeft ingeleverd en dit ook niet van plan is, daar reeds definitief is afgerekend.

4. Schilderwerk aan trappen en kap zolderportalen.

In het bestek stond: „het te verven houtwerk te gronden, stoppen, plamuren, schuren in de verf, overgronden en daarna tweemaal in op te geven kleuren af te verven". Uit deze omschrijving bleek niet, welk houtwerk wel en welk niet geschilderd moest worden, dit moest dus worden beoordeeld naar het gebruik.

Naar de meening van de Commissie brengt het gebruik wel mee de trappen te schilderen, maar niet de kappen van de zolderportalen. Deze laatste behooren dus extra te worden betaald. De Commissie heeft nog aan een harer leden opgedragen een nader onderzoek naar het gebruik in te stellen, waardoor haar oordeel hierover werd bevestigd.

De commissie stond hiervoor f 607.50 toe.

Geschilpunt b: Vergoeding van meerdere kosten van uitvoering als een gevolg van de buitengewone tijdsomstandigheden.

Hieromtrent werd van 's aannemers zijde in zijne memorie van toelichting het volgende opgemerkt.

„Kort na het uitbreken van den oorlog heeft de aannemer aan de aanbesteedster medegedeeld, dat hij wegens de enorme stijging der prijzen van de materialen en wegens het voortdurend gebrek aan materialen niet verplicht was het werk voort te zetten. Niettemin heeft de aannemer zich laten bewegen met het werk door te gaan. Hij heeft het echter gedaan onder protest en onder reserve van zijn recht, om alle meerdere kosten en alle schade op de aanbesteedster te verhalen".

Intusschen bleek uit de mondelinge toelichting van dezen eisch, dat de woorden „zich laten bewegen", en „protest" niet al te streng en al te letterlijk moesten worden opgevat.

Bij zijn introductief schrijven had de aannemer reeds den volgenden „staat van meerdere kosten van uitvoering" overgelegd:

Houtwaren	f 12.000
Lood, zink, grondpijpen enz.	- 5.000
Verfwaren	- 10.000
Portland-Cement	- 2.000
Balkijzer	- 200
Behangselpapier, linnen enz.	- 1.500
Koperdraad	- 225
Hang- en sluitwerk, draadnagels, ventilators enz.	- 4.500
Schade van te late oplevering, 20 weken à f 200 per week	- 4.000
	f 39.425

Van deze verschillende posten gaf hij bij zijne memorie van toelichting eene specificatie.

De Bouwvereeniging stelde zich hiertegenover in de eerste plaats op het standpunt, dat de Commissie niet bevoegd was van deze vordering des aannemers kennis te nemen en daarover een beide partijen bindend advies uit te brengen.

De bevoegdheid van de Commissie moest worden getoetst aan de toepasselijke Algemeene Bepalingen, welke paragraaf 495 der A. V. van Waterstaat van 1911 toepasselijk verklaarden met dien verstande, dat in alle geschillen als bedoeld in het eerste lid van par. 495 beroep op eene Commissie van Advies werd toegelaten.

De Commissie vereenigde zich met 2 stemmen tegen 1 met besteedsters meening, dat par. 495 te lid niet het oog heeft op alle geschillen zonder onderscheid, dus ook rechtsgeschillen, die tusschen een aanbesteder en een aannemer naar aanleiding van een aanbestedingsovereenkomst kunnen

rijzen ,doch uitsluitend op geschillen die over de uitvoering van een werk ontstaan, die dus de uitvoering van het werk betreffen.

De Commissie verklaarde zich dus onbevoegd van deze vordering des aannemers kennis te nemen.

Aan den aannemer werd dus alleen de onder a. bedoelde vordering toegewezen en wel tot een bedrag van f 13.941.93 met rente.

Van de kosten, die f 1583.20 bedroegen, werd 3/4 gebracht ten laste van den aannemer en 1/4 ten laste van aanbesteedster.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

V. A. N. K.

Het orgaan van de Ver. voor Ambachts- en Nijverheids-Kunst bevat o.m. een adres van het bestuur aan rijks-, provinciale en stads-regeering in zake de reorganisatie der Teekenschool voor Kunstambachten in de Da-Costa-straat te Amsterdam, een plan, waarin begrepen ligt de stichting van een dag-cursus voor meubelmakers en goudsmeden in genoemde school en voor welke reorganisatie subsidie is aangevraagd. Rekwestranten voeren aan:

„dat in den zomer van 1917 aan Rijk, Provincie en Gemeente zijn voorgelegd plannen tot reorganisatie der Quellinusschool te Amsterdam, waarop volgde bespreking met de afd. K. en W. aangaande voorschot door de Vereeniging „Quellinusschool" daarvoor te verstrekken en door het Rijk in 3 jaarlijksche gedeelten terug te betalen; van welke terugbetalingen de eerste voorkomt op de Begrooting van dit jaar, terwijl in aansluiting hiermee de uitgaven voor de bij bedoelde reorganisatie der Quellinusschool in te richten meubelklasse reeds zijn gedaan en de eveneens daarin begrepen metaalklasse en ceramische klasse zelfs al in werking zijn;

dat het Bestuur der voornoemde Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst meent, dat hier het eerstvermelde plan, (dat der Teekenschool voor Kunstambachten) waarvoor subsidie wordt gevraagd, noodzakelijk nadeelig zal werken op het in de tweede plaats vermelde, (dat der Quellinusschool), aangaande den steun waarvan met de 3 subsidieerende corporaties Rijk, Provincie en Gemeente reeds zekere overeenkomsten werden getroffen en hetwelk zich dientengevolge reeds in staat van uitvoering bevindt;

dat deze beide inrichtingen van kunst-onderwijs, zoo zij zich, volgens hier uiteengezette plannen, op eenzelfde gebied van werkzaamheid gaan begeven in dezelfde stad, elkander slechts wederkeering kunnen schaden, en het dus zeer te betreuren zoude zijn, wanneer de voor het steunen van dit Kunstonderwijs beschikbare gelden naar twee zijden werden versnipperd, inplaats van onverdeeld gegeven aan één plan."

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 33. Officieel gedeelte.
Een gedenkboek, door H. Fels, Arch. B. N. A.
De zelfstandigheid van de M. B. V. A., door W. de Jong.
Ontvangen boekwerken.
Eenige gedachten over de komende architectuur.

DE BOUWWERELD No. 33. „Campen", met afbeeldingen.
Houtvernielers; schadelijke invloeden; middelen om de duurzaamheid van het hout te bevorderen, door G. Smits (slot).
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Ingezonden. Ongeautoriseerde openbaarmaking van ontwerpen.
Personalia.

DE INGENIEUR No. 33. De verbouwing van de Oostelijke Viaduct te Amsterdam, door ir. H. van Heyst, met afbeeldingen.
Stationsaanleg uit exploitatie-oogpunt bekeken, door ir. W. Simon Thomas.
Onderateuning van stoomketels, door ir. J. de Kuyser.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 33. De overdracht. — Samenwerking. — Officieele mededeelingen. — Waarschuwing. — Uit de afdeelingen. — Figuren behoorende bij antwoord op een vraag in T. W no. 30.

DE AANNEMER No. 33. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Vergadering der Trustcommissie van den Nederl. Aannemersbond op 7 Augustus 1918.
Bedrijfsorganisatie I.
Overzicht der aanbestede werken over het tweede kwartaal van 1918.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 11. De Maart-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift bevat als hoofdartikel een studie van H. Martin en G. J. Veenstra, getiteld: „Iets over Standermolens".

Fraaie afbeeldingen worden daarbij gegeven van dit oud en eigenaardig molentype, o.a. ook van den veelbesproken molen te Rottevalle. De studie zou zeker nog voor groote uitbreiding vatbaar zijn, want behalve de aangehaalde voorbeelden bestaan er o.a. in Holland nog vele standermolens van ouder of jonger datum als watermolens. Ook deze, die een type op zichzelf vormen, dat heel mooi doet in het polderlandschap, verdwijnen meer en meer, hetgeen b.v. eenige jaren geleden nog het geval geweest is met de molens aan de Vliet bij Gouda, die thans alleen nog voortleven in de herinnering en in het werk van vele schilders, die ongetwijfeld de opruiming betreuren.

Wij vinden verder in dit nummer beschreven en afgebeeld de verbouwing van een huisje te Noordwijk aan Zee, terwijl ten slotte de aandacht wordt gevestigd op de baksteenfabrikaten der N. V. Tiglia te Tegelen, die, zooals men zich herinneren zal, op de Tweede Jaarbeurs veel belangstelling wekten en die o.i. ook alleszins verdienen.

Van de toepassing der vermelde baksteen van genoemde fabriek worden als voorbeelden een paar details van het gebouw der Levensverzekering-Maatschappij „Dordrecht" te Dordrecht gegeven, die evenwel het effect, dat er mede te bereiken is, onvoldoende weergeven.

Men moet zulke dingen in natura zien, oordeelkundig verwerkt ter plaatse waar zij behooren, om er de waarde van te kunnen beoordeelen.

Varia.

BEZWAREN BIJ HET SOLDEEREN VAN ALUMINIUM.

De moeilijkheid om aluminium in het vuur te behandelen, berust vooral op de omstandigheid dat aluminium zich zoo vlug met een moeilijk te verwijderen roestlaagje bedekt, omdat het metaal vooral bij verhoogde temperatuur groote neiging bezit om zich met zuurstof van de lucht scheikundig te verbinden. Voor het soldeeren moet men eerst dit witte roestlaagje door afschaven of -schrappen verwijderen en dan er voor zorgen, dat door een soldeermiddel, dat meest uit alkalichloriden bestaat, er zich geen nieuw oxydelaagje kan vormen.

Voor de samenstelling van de soldeerlegeering is 't verder noodig te weten, dat het soldeeren bij vrij hooge teperaturen moet geschieden, verder dat aluminium zich niet met elk metaal laat legeeren. Zoo zijn b.v. loodalliages (of loodsoldeer voor aluminiumsoldeeren niet te gebruiken, terwijl zink zich echter met aluminium zeer goed laat verbinden.

Het soldeeren zelf geschiedt met behulp van een soldeerbout van aluminium; bij gebruik van een andere soldeerbout zou zich het soldeermetaal gaan legeeren met het metaal van de bout en daardoor ongeschikt zijn voor het soldeeren van aluminium. De volgende soldeermetalen zijn geschikt bevonden voor aluminium:

1e. 12 deelen aluminium, 8 deelen koper en 80 deelen zink;
2e. 7 deelen aluminium, 5 deelen koper en 88 deelen zink;
3e. 4 deelen aluminium, 2 deelen koper en 94 deelen zink.

(G. en W.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Een monument voor Johan van Oldebarneveld.

Wethouder Jurriaan Kok heeft aan de Nieuwe Crt. meegedeeld, dat er een plan in voorbereiding is voor de oprichting van een monument voor Johan van Oldebarneveld, dat zou worden aangebracht in den vrijkomenden gevel van de Gevangenpoort te 's Gravenhage.

Over de vervaardiging van een ontwerp is reeds met den beeldhouwer Mendes da Costa van gedachten gewisseld.

Dienst Woningnoodwet.

Bij Kon. besluit van 25 Juli is tijdelijk, met ingang van 1 dezer:

1e. onder tijdelijke ontheffing van zijn tegenwoordige werkzaamheden, belast met de leiding van de ingevolge de Woningwet (St.bld. no. 379 van 1918), te treffen maatregelen ter voorziening in den bestaanden woningnood, J. M. A. Zoetmulder, c. i., inspecteur van de volksgezondheid te Nijmegen;

2e. den heer Zoetmulder, tijdelijk, aanvankelijk voor een jaar, als technisch ambtenaar toegevoegd, E. L. Ahlrichs, adjunct-commies bij den centralen gezondheidsraad, te Utrecht, onder ontheffing voor den tijd, dat hij bij den dienst der Woningnoodwet werkzaam zal zijn, van zijn werkzaamheden bij den centralen gezondheidsraad.

Personalia.

W. C. Metzelaar †.

Te 's-Gravenhage is dezer dagen op zeventigjarigen leeftijd overleden de heer W. C. Metzelaar, oud-Hoofdingenieur der Gevangenissen en Rechtsgebouwen. Met zijn vader J. F. Metzelaar, die beschouwd kan worden als een pionier op het gebied van modernen gevangenisbouw en daarmede ver buiten onze grenzen naam heeft gemaakt, heeft de overledene het grootste deel van zijn leven aan dit zeer speciale vak gewijd en daarin verdienstelijk werk geleverd. Ook zijn tal van rechtsgebouwen door hem ontworpen en in de latere jaren ook de tuchtscholen, bouwwerken, die aan geheel nieuwe eischen moesten voldoen en waarbij dus vele nieuwe vraagstukken opgelost moesten worden.

Als jong bouwkundig ingenieur heeft Metzelaar, inzonderheid in de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, ijverig deelgenomen aan het vereenigingsleven. Op lateren leeftijd nam zijn werkkring hem geheel in beslag en hij was daarin een voorbeeld van nauwgezette plichtsbetrachting. Streng, waar hij meende bij zijn onderhoorige ambtenaren of bij een ambtenaar iets te vinden, dat niet in den haak was, schaamde hij zich niet, ongelijk te bekennen, wanneer bleek, dat er geen grond voor verdenking aanwezig was en wist hij met veel tact de goede verstandhouding te herstellen.

Wie hem van nabij kenden, waardeerden dan ook zijn humaan karakter en vele der jongeren, die tot het talrijk personeel van zijn bureau behoord hebben of nog behooren, zullen dankbaar erkennen veel verplicht te zijn aan den chef, die niet meer dan een vijftal jaren rust na zijn werkzaam leven heeft mogen genieten.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel- of Bouwkundig Ingenieur, met eenige jaren praktijk, bij industrieele onderneming. Uitvoerige brieven no. 5302, bureau v. h. weekblad »De Ingenieur«, te 's Gravenhage. (1)

— Teekenaar-Constructeur, voor fabrieksinrichtingen, transmissies, pijpleidingen, enz., hoog salaris. Uitvoerige brieven letter W.W.O., Nijgh & Van Ditmar, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter, bij het Waterschap »De Oude Prinslandsche Polder te Dinteloord. Aanvangssalaris f 1000.—. Kennis van weg- en waterbouwkunde gewenscht. Uitvoerige brieven aan het Dagelijksch Bestuur van den polder te Dinteloord. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bij woningbouw te Ooltgensplaat, tegen 9 September 1918. Salaris f 30.— per week. Aanmelding vóór 1 September 1918 bij den Burgemeester van Ooltgensplaat. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, tijdelijk, bij de Gemeentewerken van Utrecht. Uitvoerige brieven vóór 1 September e.k., aan den Architect der Gemeentewerken, Achter-Clarenburg 12, te Utrecht. (1)

— Tweede Ingenieur bij den Provincialen Waterstaat in Groningen. Jaarwedde f 2500—f 4500, aanstelling voorloopig tijdelijk. Zich vóór 1 September a.s. schriftelijk aan te melden bij den Hoofdingenieur v. d. P. W. (2)

— Tijdelijke Opzichters-Teekenaars, bekend met kaartwerk, voor bureelarbeid en waterpassingen. Volledige brieven lett. M. bureau van het Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, 's Gravenhage. (2)

— Waterbouwkundig Opzichter-Teekenaar, tijdelijk, bij de Gemeentewerken te Leiden, bekend met bruggenbouw. Salaris naar bekwaamheid, diploma Waterstaat of Polderopzichter gewenscht. Sollicitatie en verdere stukken aan den Directeur der Gemeentewerken. (2)

— Dijk- en Werkmeester van het Polder-District Culenborg, jaarwedde f 1000. Schriftelijke sollitatie vóór 29 Augustus a.s. aan den Dijkgraaf A. Blijenbarg Wz. te Culenborg. (2)

— Bouwkundig Opzichter, voor belangrijk bouwwerk in de provincie Utrecht. Brieven lett. C. H. 259, Nieuws van den Dag. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

ABONNEERT U OP DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO-TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN OPLEIDING VOOR 90% ONZER CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
P B N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E J ROTHUIZEN & F WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB van CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG WERKTUIGEL. ELECTROTECHNICUS ENZ. ALLE EXAMENS M.O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 31 AUG. 1918. No. 35

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Het is toch een gek aanwensel van onzen tijd, om als er maar eenige aanleiding toe is, onze levende en doode medemenschen voor het voetlicht te halen, ten toon te stellen en zooals wij dat gelieven te noemen, te huldigen. Den een treft dit buitenkansje, wanneer hij 50 jaren pakhuisknecht geweest is bij dezelfde handelsfirma, den ander wanneer hij aftreedt als directeur van gemeente-werken, een derde omdat hij in het volledig bezit van al zijn geestvermogens de zeventig of tachtig gehaald heeft en wanneer men zoo verstandig is, op een goedgekozen oogenblik dood te gaan, komen de huldebetuigingen eerst recht los, en staat men er soms verbaasd van, hoe een zoo uitnemend man als de overledene, bij zijn leven zoo weinig gewaardeerd werd. Men wil dan met een mooie lijkrede, die hij niet meer hooren kan en waarin men dus wel wat kan fantaiseeren, goedmaken, wat men hem onthouden heeft, toen hij nog leefde. Woont men in een onzer groote steden, dan kan men minstens eens in de week een of andere beroemde of bekende persoonlijkheid de laatste eer gaan bewijzen. Het is een publieke vermakelijkheid, die niets kost en daarom in Den Haag bijzonder gezocht. Zoo zeggen ten minste de lui, die altijd er op uit zijn flauwe moppen ten koste der Hagenaars ten beste te geven. Het meerendeel mijner Haagsche kennissen gaat echter tegenwoordig juist naar die gelegenheden, die veel geld kosten en als de Hagenaars de kunst van geld stukslaan nog niet geleerd hebben, dan zullen zij die thans toch wel leeren van de talrijke Belgische en Engelsche gasten.

Maar het is waar, er wordt in Den Haag druk gedaan aan het bijwonen van begrafenissen, men acht zich al heel gauw aan zijn posirie verplicht, daaraan mee te doen en daar er niet weinigen zijn, die er zoo over denken, vindt men dan ook op Oud- en Nieuw Eik-en-Duinen telkens, behalve de familieleden van den overledene, een groot gezelschap van steeds dezelfde belangstellenden.

Ik weet dit niet zoozeer uit eigen ervaring maar toch uit zeer goede bron en wel van een collega, de goede kerel is dood en ik was bij zijn begrafenis voor 't laatst op Eik-en-Duinen.

Hij heeft mij meer dan eens verteld, dat hij zelf ook een geregeld bezoeker was van alle teraardebestellingen van eenige beteekenis en niet om het indrukwekkende van de plechtigheid. „Daar bemerk je heel weinig meer van, als je er meer dan honderd in den grond hebt zien stoppen — zeide hij — je gaat dan inzien, dat het eigenlijk een heel onesthetische, somtijds een zotte comedie is, maar op het laatst erger je je niet meer aan die gehuurde kerels in hun keurige zwarte uniform, want netjes ziet het er in den regel uit, met hun uitgestreken, gladde gezichten en ook niet meer aan den wanstalligen vorm van het zwarte vehikel, dat vooropgaat in den stoet; alleen verwondert het je, dat er nog nooit een prijsvraag is uitgeschreven, om te trachten een fatsoenlijk ontwerp te krijgen voor een lijkkoets."

„Ik herinner mij nog dat mijn grootmoeder sliep in een ledikant met een hemel Louis XIV, waarvan dikke groene gordijnen afhingen met kwasten opgenomen. Als ik zoo'n Haagsche lijkwagen tegenkom denk ik altijd, dat ze dat oude ledikant met gordijnen en al zwart geverfd en het

heele zaakje op wielen gezet hebben en maak ik mij altijd beangst dat ze mijn grootmoeder er onderweg uit zullen laten vallen".

„Ze hebben er zoo'n soort nachtmerrie van gemaakt, maar zooals ik zeide, daar raak je aan gewoon. Trouwens in Den Haag raak je nog wel aan andere nachtmerries gewoon en het is dan ook niet om verheffende indrukken op te doen, dat ik naar Eik-en Duinen ga, zoo dikwijls daar wat te doen is."

„Oud Eik-en-Duinen is wel mooi anders, met zijn half verwilderde parkaanleg, maar ook het natuurschoon trekt er mij niet heen. Ik zal het je ronduit zeggen, het is om de connecties, die men er kan aanknoopen, dat ik zelden een begrafenis oversla en ik heb bemerkt, dat men het moet blijven doen, om zijn relaties aan te houden".

En hij heeft het ook volgehouden tot dezelfde gehuurde kerels met de uitgestreken gezichten hem in zijn grootmoeders zwartgeverfd ledikant op wielen naar Eik-en-Duinen hebben gebracht.

Niet iedereen is zoo gelukkig, dat de laatste eer, die men hem bewijst ook werkelijk de laatste is en men hem verder met rust laat.

Wanneer men heel beroemd is, en als toevallig geen heel beroemde bij de hand is neemt men maar een mindere grootheid, wordt men tegenwoordig minstens iedere vijftig jaar weer eens uit zijn graf gehaald en tentoongesteld. Pas heeft men de gebroeders de Witt gehuldigd in brons en meteen nog eens hun doopceel gelicht of men spreekt er alweer van, om Oldenbarnevelt's nagedachtenis op overeenkomstige wijze te mishandelen. Breederoo komt er gelukkig wat beter af, althans ik heb nog niet van een standbeeld gehoord voor dien oubolligen baas, die zijn tijdgenooten minstens evengoed wist te amuseeren als Speenhoff het ons doet. Maar wat blijft er nu eigenlijk van zoo'n hulde over, heb ik mij afgevraagd, 250 jaar na 's mans dood, als men bemerkt, dat het nageslacht zich van Brederoo eigenlijk niets meer herinnert dan zijn lijfspreuk „'t kan verkeeren".

Of is het omdat wij juist in deze dagen den diepen zin van deze spreuk zoo dubbel en dwars hebben gevoeld en nog dagelijks gevoelen? Wij hebben het wel ondervonden, hoe het verkeeren kan in de wereld, zoowel wat betreft de zichtbare dingen als de onzichtbare gedachten der menschen. Het zal waarschijnlijk eerst later goed aan den dag komen, hoezeer wij met de tijden veranderd zijn en dan zullen wij er ons eerst over verbazen hoe snel die verandering heeft plaats gegrepen, om waarschijnlijk daarna spoedig in te zien, dat het toch eigenlijk niet zoo plotseling geweest is, maar reeds lang voorbereid. Wij hebben dat in het roezige leven van onze overbeschaafde samenleving zoo niet gemerkt, evenmin als de Fransche aristocraten er indertijd veel van gemerkt hebben dat de Revolutie in aantocht was. Toen zij losbrak werden de meeste menschen er door overvallen en zoo lijkt het ons nu, dat wij overvallen worden door den nood der tijden in alle vormen, voedselnood, woningnood, noodtoestanden in het verkeer, in den handel, in de industrie, in de meeste bedrijven, in een woord in alles en nog wat.

Feitelijk ondervinden wij nu het effect van denkbeelden en krachten, die reeds jaren aaneen gewerkt hebben, voordat de diplomaten zich over en weer zoo vastgewerkt hadden in het politieke moeras, dat zij het dienstig achtten de bestaande orde van zaken ondersteboven te gooien.

Evenmin als de aanstichters der Fransche Revolutie hebben zij de gevolgen van hun optreden voorzien en niemand kan er nog veel van zeggen, wat er uit den chaos te voorschijn zal komen. Op een punt zijn wij het echter vrijwel eens, dat zoowat alles bezig is te veranderen en dat er veel dingen zullen zijn, die nooit weer worden zooals zij waren.

Ik herinner mij nog heel goed, hoe ik in mijn jeugd uit het kleinsteedsche Haarlem naar het toen reeds groeiend Amsterdam trok en welke uitwerking de groote-stadslucht in het algemeen op ons, jongelui, had. Wij meenden er in alle opzichten het beste en het ware gevonden te hebben en zagen met een soort van medelijdende geringschatting neer op allen, die hun leven moesten slijten in een kleine provinciestad of op een dorp. Ik heb het groote-stadsleven jaren lang meegemaakt en het vele schoone en goede leeren waardeeren, dat de stad oplevert en toch ben ik langzamerhand geheel van gedachten veranderd, toen ik ook den leelijken kant van het stadsleven terdege heb leeren kennen en toen ik tot de bittere ervaring gekomen ben, dat de meeste stedelingen in den regel alleen dien leelijken kant en slechts bij uitzondering een enkele maal den mooien te zien krijgen, toen bevredigde mij het stadsleven in het geheel niet meer. Nu heb ik in den laatsten tijd bemerkt, dat die ontevredenheid ook bij andere menschen uit allerlei kringen meer en meer toeneemt en dat het inzonderheid het wonen in de steden is, dat de menschen meer en meer gaat tegenstaan. Men zoekt daar op allerlei manieren verbetering in te brengen, overal droomt men van liefelijke tuinsteden, maar als het er opaan komt deze droombeelden te verwezenlijken, dan blijkt veelal, dat men zich met étagewoningen moet tevreden stellen en nu heb ik onlangs in den Haag en in Amsterdam wel heel aardige étagewoningen gezien, waardoor werkelijk het woningpeil wel eenigszins verhoogd schijnt te kunnen worden, maar aan de groote bezwaren van het op elkaar gepakt wonen wordt er nog maar in zeer geringe mate door aan tegemoet gekomen. Wil men die bezwaren wegruimen, voor zoover dat dan mogelijk is bij het stapelkastsysteem, dat in de groote steden niet te ontgaan is, dan moet men veel massiever en dientengevolge veel duurder bouwen dan men bij ons gewoon is. Dan wordt het wonen ook al weer duurder en gaat het met de middenstandswoning denzelfden weg op als met de arbeiderswoning, die nu al zoo duur is, dat de arbeider, die haar bewonen moet op verre na niet bij machte is, de huur te betalen, zoodat hij daarin door de gemeente moet worden tegemoetgekomen of op zijn Hollandsch gezegd bedeeld.

En het zijn geen kleine bedragen, die nu reeds bijvoorbeeld te Rotterdam voor die bedeeling zijn toegestaan; het zou mij niets verwonderen wanneer zij binnen een paar jaren in de millioenen loopen. 't Kan verkeeren. Ik herinner mij nog heel goed den tijd, dat een Hollandsche werkman zich voor zijn kameraden schaamde, van de bedeeling te trekken. Zulk een ongelukkige werd uitgescholden en met de verachtelijkste bijnamen nagejouwd en nagewezen. Thans schijnt de Hollandsche werkman er een eer in te stellen zooveel te trekken uit de kas der gemeenschap als hij met goed fatsoen machtig kan worden; hij doet dan weliswaar hetzelfde, wat hij jarenlang gezien heeft van medeburgers, die een paar sporten hooger op den maatschappelijken ladder staan, maar hij toont daardoor ook weer, dat hij geen haar beter is dan de bourgeois, dien hij niet ongaarne door zijn leiders hoort uitschelden en bestempelen als de aanstichters van alle maatschappelijke misbruiken. Het valt mij tegen en het wil er bij mij niet uit, dat er met deze bedeeling iets niet in den haak is, maar waar de fout eigenlijk zit heb ik nog niet uitgevonden. Kunt ge mij soms niet op weg helpen?

t. t.

PIET VAN DIEVER.

Augustus 1918.

Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

(Vervolg).

Gewapend Beton.

De uitbreiding van een fabriek gaf aanleiding tot het volgend geschil tusschen een aannemer en een naamlooze vennootschap.

De vennootschap beschuldigde den aannemer, dat hij de gewapend betonplaat voor de verschillende fundatiën zou hebben gemaakt van specie van een andere, minderwaardige samenstelling dan bij het bestek was voorgeschreven en sommeerde den aannemer betonplaat en fundeeringen te verwijderen en deze opnieuw en dan van de voorgeschreven specie te maken.

De betonplaat moest volgens het bestek gemaakt worden met specie van 2 deelen grind, 2 deelen scherp rivierzand en 1 deel cement en bestond uit 2 grind, 2 zand en ½ cement, de fundeering moest gemaakt worden met specie van 3 deelen grind, 3 deelen scherp rivierzand en 1 deel cement en bestond uit 3 grind, 3 zand en ½ cement. De aannemer weigerde aan de sommatie te voldoen, stelde hiertegenover, dat de afwijking van de bestekvoorschriften omtrent de specievermenging geschied was op aanwijzing van en in overleg met de toezicht houdende Directie en in het belang van het werk, teneinde, waar in het benedengedeelte van het gebouw eene andere samenstelling der specie werd voldoende geacht, deze voor het hoogere opgaande door een zwaardere en sterkere te verwisselen, zonder meerde kosten. Daarop deed besteedster den aannemer aanzeggen, dat zij voor zijne rekening zou verrichten, datgene waartoe zij den ananemer tevergeefs had gesommeerd. Besteedster heeft toen den aannemer met behulp van politie van het terrein doen verwijderen.

Beide partijen vroegen schadevergoeding van elkander, aannemer vroeg f 5763.63, aanbesteedster, deze vordering bestrijdend, vroeg f 5440.48 van den aannemer, de aannemer vroeg ook ontbinding der overeenkomst.

Uit de verklaringen en verhooren bleek, dat de architect zich tengevolge van zijne positie als gemeente-architect niet in het openbaar met het werk kon en mocht bemoeien, dat hij, zoogenaamd als adviseur optredende, met den opzichter had afgesproken om door besparing van cement in de fundeeringsbetonplaat en verdere betonfundeering geld vrij te krijgen om eventueele meerdere kosten van den bovenbouw te dekken, die naar beider meening noodig werden, nu de reservoirs op de verdieping een zwaardere belasting zouden veroorzaken dan waarop de architect aanvankelijk had gemeend te moeten rekenen. In verband hiermede hebben zij, bij monde van den opzichter, den aannemer gewijzigde voorschriften gegeven omtrent de samenstelling van het beton. Zij deden dit echter op eigen gezag en verantwoordelijkheid, zonder aanbesteedster of haren directeur hierover te spreken.

Toen vanwege besteedster, die zelve de wijziging in de betonmenging ontdekte, de opzichter hierover werd onderhouden, heeft laatstgenoemde tegen den wensch van besteedster bij zijn standpunt volhard en heeft hij het voldoen aan besteedsters last, een papier aan te plakken, waarop de samenstelling van de specie volgens het bestek in cijfers was gebracht, uitgesteld tot de betonfundeering zoover af was, dat een terugkeer tot de besteksverhoudingen weinig nut meer hebben zou.

De aannemer kon dus niet verantwoordelijk worden gesteld voor de van het bestek afwijkende samenstelling van het beton, daar hij handelde op order van de directie. Eerst toen het conflict tusschen besteedster en haren opzichter aanleiding gaf tot een onmiddellijk ingaand ontslag aan laatstgenoemden gegeven, werd door besteedster persoonlijk met den aannemer over die gewijzigde samenstelling gesproken, maar toen was de fundeering bijna voltooid.

Dat aanbesteedster in de zonderlinge, eigenmachtige en geheimzinnige houding van haren opzichter aanleiding vond dezen uit haren dienst te ontslaan, kon bij de Commissie geen verwondering wekken, daar aanbesteedster voorgaf meermalen verklaard had solied werk te eischen, en nooit op bezuiniging in de fundeering had aangedrongen en dit evenmin aan den architect had voorgesteld.

Laatstgenoemde vond in den loop van zaken aanleiding zich verder van zijn adviseurschap te onttrekken en wilde met het werk niet meer te doen hebben.

Toen aanbesteedster den aannemer bij exploit sommeerde om "onmiddellijk, althans binnen twee dagen na dagteekening van dit exploit, een aanvang te maken met het verwijderen van de bovenbedoelde betonplaat en bovenbedoelde fundeeringen en het opnieuw maken van de betonplaat en de fundeeringen volgens het bestek en alzoo ook van specie van de bij het bestek voorgeschreven samenstellingen en met die werkzaamheden met in acht neming van de desbetreffende bepalingen van het bestek geregeld voort te gaan", had de aannemer dit niet mogen weigeren.

Hadde de aannemer verricht wat hem werd opgedragen, onder reserve zijner rechten op betaling van het door hem te verrichten extra-werk, dan ware hem het werk niet zoo gemakkelijk en lichtvaardig ontnomen en hadden beide partijen zich niet zoo angstvallig en uitsluitend aan den letter van het recht en de A. V. trachten vast te klampen, dan had het conflict tusschen besteedster en aannemer niet dien omvang aangenomen, dien het thans heeft verkregen.

Wordt vervolgd.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 34. Officieel gedeelte' Ledenvergadering te houden 25 September 1918 te Amsterdam. — Verslag van de Bestuursvergadering van 13 Augustus 1918.

Bij enkele werken van Josef Hoffmann, door J. P. Mieras, met afbeeldingen en losse plaat.

Onze musea, door D. F. Slothouwer.

DE BOUWWERELD No. 34. De Openbare Werken van 's Gravenhage, 1890—1918. Boekbeschouwing met afbeeldingen.

Spreuken en citaten.

Eene model kazerne-woning.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

DE INGENIEUR No. 34. Inleiding tot het bezoek aan de woningkolonie der Staatsmijnen in Limburg op 7 September 1918, door ir. A. E. Dinger, met een plaat.

Het voorkomen van ijzererts in Oost-Nederland, door ir. W. H. D de Jongh, met 2 kaartjes.

Administratief beheer van ertsmijnen, door ir. W. de Haan.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 34. Op de Grenzen. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-Ingenieur voor het Stoomwezen over 1917 (vervolg). — Prijsver-gen. — Boekbespreking en catalogi.

DE AANNEMER No. 34. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Bedrijfsorganisatie II.
Het bouwen eener school. (Verslag R. v. A.)

BOUWKUNDIGE BEREKENINGEN (Vraagstukken). Verzameling van 250 eenvoudige theoretische en practische vragen en opgaven ter oefening in de sterkteberekening met aanteekening van de hoofdzaken der theorie, door F. Wind. N. V. Uitgevers-Maatschappij voorh. van Mantgem & de Does, Amsterdam.

Dit boekje is No. 13 in de Polytechnische Bibliotheek, door genoemde firma uitgegeven. Het is samengesteld voornamelijk ten dienste van hen, die zonder leiding willen studeeren en b.v. als studieboek gebruiken de „Inleiding tot de vastheidsleer", van denzelfden schrijver of een ander der bekende handboeken. In de 1ste Afdeeling zijn „de Hoofdzaken der Theorie" gememoreerd; de 2de Afdeeling bevat 250 Vragen en Opgaven, echter zonder de antwoorden, die wij in een boekje als dit noode missen.

Varia.

OVERBRUGGING VAN HET IJ.

In het „Handelsblad" heeft de vorige week de heer H. L. Geveke, directeur van de N. V. Geveke en Co's. Technisch Bureau, een plan ontwikkeld tot overbrugging van het IJ. Ongetwijfeld zal ieder het met den schrijver eens zijn, dat een goede verbinding van de stad met het industriekwartier aan de overzijde van het IJ, niet alleen wenschelijk, maar noodzakelijk is. De heer Geveke wijst op de bezwaren tegen den aanleg van een vaste brug, die een vrije doorvaarthoogte zou moeten hebben, welke ook het verkeer van zeeschepen niet zou belemmeren, op de bezwaren tegen den — overigens technisch zeer wel mogelijken — tunnelaanleg, op die tegen een zweefbrug (pont transbordeur) en betoogt dan dat z.i. het best bereikbare plan dit is: een overbrugging, met een beweegbaar gedeelte over de diepwatergeul met een z.g. wiegbrug, die op een dusdanige hoogte zou moeten worden aangelegd, dat de kleine scheepvaart, de tjalken, er onder door kunnen en die alleen geopend zou moeten worden voor het doorlaten van groote zeeschepen.

Gedacht zijn twee vaste overspanningen van de beide oevers af en een dubbele z.g. wiegbrug over de diepwatergeul. Dit type wiegbrug, dat in de groote scheepvaartkanalen in Chicago veelvuldig voorkomt, is in een minimum van tijd te openen en te sluiten. De Amerikanen zijn het er geheel over eens, dat dergelijke bruggen het minste oponthoud in het verkeer veroorzaken.

De kleinste doorvaarthoogte is aangenomen op 20 M., zoodat de grootste binnenvaartschepen daar ongehinderd onderdoor kunnen gaan, terwijl in het IJ dan slechts twee steunpunten komen. De dubbele wiegbrug over de diepwatergeul heeft twee beweegbare gedeelten, ieder pl.m. 50 M., zoodat de totale vrije doorvaart in geopenden toestand bedraagt 100 M.

De oprit van deze overbrugging is gedacht aan te vangen op het Prins Hendrikplantsoen bij het Victoria-hotel, hoek Damrak en Prins Hendrikkade. Vandaar gaat de oprit in westelijke richting over de verlenging van de gedempte Martelaarsgracht en vervolgens met een boog, waarvan de straal is pl.m. 200 a. over de westelijke doorvaart, kruist het spoorweg-emplacement en bereikt daar een hoofdsteunpunt, aan te leggen op den hoek van de De Ruyterkade, westelijk van de westelijke doorvaart. Vanaf dit hoofdsteunpunt is gedacht een vaste overspanning van pl.m. 110 M. tot op den zuidelijken middenpijler der wiegbrug, vervolgens de dubbele wiegbrug van 100 M. doorvaartopening en vanaf den noordelijken middenpijler eene vaste overspanning van pl.m. 110 M., waarmede de overzijde dan wordt bereikt.

Deze brugconstructie zou dus moeten dienst doen voor voetgangers, voertuigen en tramverkeer, terwijl voor aansluiting met het spoorwegnet der H.IJ.S.M. van af het hoofdsteunpunt op den hoek van de De Ruyterkade aansluiting is te maken met het nieuw te bouwen westelijke spoorwegemplacement van de Hollandsche spoor. Van af dit hoofdsteunpunt kan met zeven andere steunpunten een viaduct worden aangelegd, dat aansluiting krijgt met de nieuw ontworpen spoorwegbrug over het Westerdok, om vandaar aansluiting te krijgen met het nieuw aan te leggen rangeeremplacement in het Westerdok.

De veranderingen, welke de Hollandsche spoor zich voorstelt op het westelijk spoorweg-emplacement aan te brengen, kunnen alle ongehinderd worden uitgevoerd, terwijl het spoorwegverkeer onder het nieuw te bouwen spoorwegviaduct eventueel ongehinderd kan plaats hebben.

Voor voetgangers, rijtuigen- en tramverkeer kan men zich moeilijk een betere oplossing denken dan een oprit, aanvangende in het Prins Hendrikplantsoen, daar deze onmiddellijk aansluit aan het Damrak, hoofdtoegang tot de stad, en omdat de lengte van den oprit eene helling van 23 m.M. op 1 M. toelaat, eene helling, welke naar mijne meening voor voetgangers en voertuigen zeer toelaatbaar is."

Aldus het denkbeeld van den heer Geveke. Telkens als men weer van deze plannen tot overbrugging van hetIJ leest, komt de spijt weer boven, dat onze Amsterdamsche vaderen zoo kortzichtig zijn geweest om onze haveninrichtingen te vestigen in het Oosten, zoodat het zeeverkeer langs de geheele stad werd geleid, en dat men, toen eenmaal deze fout was begaan, steeds in de zelfde richting is gegaan. Gelukkig dat thans door de havenplannen in het Westen met de traditie is gebroken. Indien deze haveninrichtingen niet in het Oosten zich bevonden, had eene vaste verbinding met de overzijde in het minst geen bezwaar en zou het tevens mogelijk zijn geweest, de spoorwegverbinding met en over Zaandam over het IJ voor Amsterdam te voeren, zoodat het Noordzeekanaal zijn Hembrug zou hebben gemist.

Het is nog altijd de vraag of het misschien toch nog niet wenschelijk zou zijn, kloekweg met het oude historisch gewordene te breken en het geheele Amsterdamsche zeeverkeer naar het Westen te verplaatsen. Zou het zoo onmogelijk zijn voor de inrichtingen in het Oosten een andere bestemming te vinden. Zou althans een deel van de Rijnvaart hier niet kunnen worden geconcentreerd en zou er niet overigens voor industrieën een plaats zijn te maken? Wij zijn in dezen oorlogstijd aan groote uitgaven gewend geworden en mogen we niet zooveel vertrouwen hebben in de ontwikkeling van de zoo gunstig gelegen handelsstad Amsterdam, dat we voor de groote uitgaven ter uitvoering van zulk een plan tot geheele verplaatsing van onze zeehandelsinrichtingen niet behoeven terug te schrikken.

In elk geval is het toch zeker wel de moeite waard de kosten te berekenen en de voordeelen na te gaan, opdat deze tegenover elkaar kunnen worden gesteld en een juist inzicht kan worden verkregen in de practische uitvoerbaarheid van het denkbeeld.

VOLKSWONINGBOUW TE ROTTERDAM.

Dezer dagen heeft de Maatschappij voor Volkswoningen hare aandeelhouders in de gelegenheid gesteld, hare laatst voltooide woninggroep in den Reserveboezem te bezichtigen.

Deze groep, bestaande uit 152 woningen en 4 winkels, hebben de aannemers, de heeren H. en P. Voormolen alhier, naar de plannen en onder leiding van den architect den heer C. N. van Goor, ondanks de schaarschte van verschillende bouwmaterialen, voorspoedig gebouwd, zoodat sommige

woningen reeds enkele maanden vóór den afleveringstermijn konden worden betrokken, door allerlei slachtoffers van den woningnood, welke inderdaad schrikbarend is blijkens het enorme aantal aanvragen van aspirant-huurders, door deze Maatschappij reeds bij den aanvang van dezen bouw ontvangen.

Het blok woningen maakt van buiten een netten, aangenamen indruk; de architect heeft er met succes naar gestreefd, alle overtollige sierlijkheid te vermijden en tegelijkertijd niet in de fout van armelijke eentonigheid te vervallen. Zoo doen de lichtroode pannen van het niet te grootsch opgezette dak aangenaam en warm aan, en vertoonen voor- en achter- en zijgevels een vriendelijk aanzien door gelijkmatige ruimte-verdeeling tusschen en langs de ramen, en door een niet te sterk naar voren springen van de gevellijn bij enkele tusschengedeelten.

Bij een bezoek in de woningen zelve treft dat streven naar eenvoud met vermijding van eentonigheid, en hier vooral gepaard aan een minutieuse zorg om het hygiënisch belang zooveel mogelijk te dienen, nog sterker.

Het hout- en verfwerk, het behang, alles ademt dien geest van eenvoud en netheid en is tot in de kleinste bijzonderheden keurig afgewerkt. Daarbij is overal, op de portalen en de trappen, en vooral in de slaapvertrekken met veel talent en zorgzaamheid voor toetreding van voldoende lucht en licht gezorgd. De ligging van de closets is hier overal uitstekend gekozen in tegenstelling met die van sommige woningen der eerste groep gemeente-panden aan den Bloemhof, waar deze inrichtingen slechts te bereiken zijn door de woonkamer of vlak tegenover de buitendeur zijn gelegen.

De woningen zijn alle ondergebracht in panden met twee verdiepingen, verdeeld in vier verschillende typen: A. bevattend benedenwoningen met gemeenschappelijken opgang; B.: dubbel pand, bevattend twee benedenwoningen en vier bovenwoningen met gemeenschappelijken ingang, en trappenhuis aan den achtergevel; C.: portiekbouw, bevattend twee benedenwoningen en twee eerste verdiepingen, elk met afzonderlijken ingang, benevens twee tweede verdiepingen met gemeenschappelijken opgang; D.: winkelhuis of waterstokerij, elk met 2 verdiepingen, aan de benedenhuizen grenst een gelijkvloersche ruimte zonder verdieping, bij een der perceelen ingericht tot administratie-lokaaltje.

Alle woningen hebben een eigen portaal, waarop een behoorlijk verlicht privaat met waterspoeling, verder een woonkamer, groot 16 M², een kleine keuken met stookplaats en gelegenheid tot koken op gas, een voldoend aantal kasten en meerendeels drie goed verlichte en aan de buitenlucht gelegen slaapvertrekjes van ten minste 4 M². In geen enkel woonvertrek komt een bedstede voor. Om groote gezinnen te kunnen opnemen, is in de typen A en C aan de woningen der tweede verdieping slaapruimte toegevoegd op den zolder, bereikbaar langs een afzonderlijke trap. De benedenwoningen van de typen A. en C hebben vrij groote tuinen, die van de midden-perceelen type B slechts kleine, welke echter grenzen aan een middenterrein, dat als gemeenschappelijke tuin voor deze perceelen wordt aangelegd. Een aantal perceelen heeft bovendien voortuintjes. De benedenwoningen hebben verder een bergplaats in den tuin, de bovenwoningen alle een afgeschoten gedeelte van den zolder.

De woningen van type A en B moeten, evenals de vroeger gebouwde groepen dezer maatschappij aan de Persoonshaven en den Schans, in zeker opzicht beschouwd worden als minimum-woningen; men koos deze typen om na te streven het hoofddoel der vennootschap — een inderdaad zeer prijzenswaardig streven — goede woningen te verschaffen aan de minder vermogenden. Om die overweging ontbreekt dan ook in bedoelde typen de tweede woonkamer, de z.g. „mooie" kamer, welke alleen in 8 woningen van deze geheele groep voorkomt. Toch zou men een zeer verkeerde opvatting hebben van deze woningen, wanneer men ze bloot op den naam af zou gelijk stellen met de meer ouderwetsche z.g. „éénkamer-woningen", waar ze, èn wat uiterlijk èn wat indeeling betreft, ver boven staan.

Iets nieuws bij den volkswoningbouw hier te Rotterdam is de z.g. portiekbouw, welken de heer Van Goor hier bij enkele woningen heeft toegepast; doel hiervan was enkele bovenwoningen ook een directen toegang tot de straat te verschaffen, wat zeer aanbevelenswaardig is, mits het op oordeelkundige wijze geschiedt, wat hier inderdaad het geval is geweest.

De oorlog heeft ook op de kosten van dezen bouw zijn stempel gezet, hoewel deze nog veel hooger zouden zijn, indien thans nog met den bouw moest worden aangevangen. Het sterkst wordt men getroffen door de prijsstijging, wanneer men de kosten van dezen bouw vergelijkt met die van een gelijksoortige woninggroep dezer Maatschappij, in 1910/11 aan den Schans en de Watergeusstraat gesticht. De bouwkosten dezer groep toch bedroegen pl.m. f 6.90 per M³.; die van de groep aan den Reserveboezem varieeren van f 14—15.70 per M³. naar gelang van het type, met het gevolg, dat de huren der woningen aan Schans en Watergeusstraat thans nog afwisselen tusschen pl.m. f 1.80 en f 2.50 per week, en die van de woningen aan den Reserveboezem moeten doen pl.m. f 3.10 ad f 3.90 per week, waarbij dan nog komt een wekelijksche toelage van rijk en gemeente gezamenlijk tot een bedrag van pl.m. f 2 per woning, welke toelage niet werd verstrekt voor den bouw aan den Schans-Watergeusstraat.

N. R. Ct.

REGEERINGSVOORSCHRIFTEN INZAKE DEN BOUW VAN NOODWONINGEN.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, gelet op art. 2 van het Kon. besluit van 25 Juli 1918, tot uitvoering van eenige artikelen van de Woningnoodwet 1918, bepaald;

Art. 1. — 1. Woningen worden niet boven elkaar geplaatst.

2. Woningen, waarvan de wanden in hoofdzaak zijn samengesteld van hout, worden gemaakt als alleenstande of als dubbelwoning; in andere gevallen mogen de woningen in een aaneengesloten rij worden geplaatst ten getale van ten hoogste 8 woningen.

3. Langs den voor- en achtergevel van elke woning moet eene open ruimte aanwezig zijn, die loodrecht op den gevel gemeten nergens smaller is dan 10 M. De ruimte tusschen niet aan elkaar gebouwde woningen is nergens kleiner dan 6 M.

In de hier omschreven open ruimte worde bij elke woning de plaatsing toegelaten van een uitgebouwd gedeelte ter lengte van hoogstens 3 M., en niet meer uitstekend dan 2 M.

Art. 2. — 1. De bovenkant van den vloer van een woonvertrek ligt ten minste 0,30 M. boven den waterstand, welke ter plaatse van den bouw pleegt voor te komen.

2. De houten vloer van een woonvertrek ligt minstens 0,25 M. boven het hoogste punt van het omliggend terrein.

3. Het terrein rondom de woning moet een goeden toegang naar de woning verschaffen en behoorlijk afwaterend zijn.

Art. 3. — 1. Hetgeen wordt bepaald voor woonvertrekken, geldt mede voor slaapvertrekken en keukens.

2. De oppervlakte eener woning, binnenwerks gemeten, is niet kleiner dan 36 M², indien alle woonvertrekken op den beganen grond zijn gelegen, en 30 M². in andere gevallen.

3. Elke woning bevat ten minste:

één woonvertrek van minstens 14 M². vloervlakte; drie woonvertrekken van minstens 6 M². vloeroppervlakte;

een bergruimte of portaal van minstens 2 M². vloeroppervlakte;

een privaat, uitsluitend voor de gebruikers der woning bestemd.

4. De vrije hoogte van woonvertrekken bedraagt over de in het derde lid omschreven oppervlakte ten minste 2,50 M.; de hoogte van den zijwand van een woonvertrek bedraagt ten minste 1 M.

5. Bedsteden mogen niet worden gemaakt.

6. Elk woonvertrek is voorzien van een staand lichtraam, waarvan de oppervlakte niet kleiner is dan 1/12 en niet grooter dan 1/6 gedeelte der oppervlakte van het vertrek.

7. Elk woonvertrek is voorzien van eene in de buitenlucht uitkomende, afsluitbare en gemakkelijk beweegbare inrichting voor luchtverversching, ter doorlaatoppervlakte van minstens 48 vierkante decimeter, welke oppervlakte zoo mogelijk in haar geheel moet worden aangetroffen ter hoogte van minstens 1,80 M. boven den vloer.

Art. 4. De woningen moeten voorzien zijn van een middel om deugdelijk huishoud- en drinkwater in voldoende hoeveelheid te verschaffen.

Ar. 5. De buitenwanden van de dakbedekking der woning moeten waterdicht en tochtvrij zijn. Scheidingswanden tusschen de woningen zijn zoodanig samengesteld, dat gehoorigheid in voldoende mate wordt tegengegaan.

Art. 6. Er moet worden gezorgd voor een behoorlijken afvoer van vuil huishoudwater en privaatstoffen.

OPHEFFING RIJKSCOMMISSIE VOOR BOUWMATERIALEN.

Bij Kon. besluit van 16 dezer is opgeheven de bij Kon. besluit van 23 Maart 1917 ingestelde Rijkscommissie inzake den invoer en de distributie van Bouwmaterialen, met uitzondering van ijzer, staal en hout (Rijkscommissie voor Bouwmaterialen), en in verband met deze opheffing aan de leden van haar uitvoerend bureau eervol ontslag verleend onder dankzegging voor de in deze functies den lande bewezen diensten.

INSTELLING RIJKSKANTOOR VOOR BOUWMATERIALEN.

Bij Kon. besluit van 16 dezer is besloten:

1°. in te stellen een Rijkskantoor voor Bouwmaterialen, hetwelk gevestigd is Prinsengracht 479, Amsterdam;

2°. met de directie van dit kantoor te belasten de heeren:

J. M. K. Pennink, als president-directeur;

R. H. Bloemendal, als directeur, tevens belast met de vervanging bij tijdelijke afwezigheid van den president-directeur;

J. Slicher, als directeur;

3°. in te stellen eene commissie van advies voor de directie van het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen, bestaande uit de heeren:

kapitein der genie G. A. Meijer, vertegenwoordiger van het Departement van Oorlog;

ir. G. J. van den Broek, vertegenwoordiger van het Departement van Waterstaat;

J. N. Hendrix, voorzitter van den Nederlandschen Aannemersbond;

J. M. A. Zoetmulder, c. i., inspecteur der volksgezondheid, Nijmegen, vertegenwoordiger van het Departement van Binnenlandsche Zaken;

A. Broese van Groenou, b. i., voorzitter der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Architecten, de Hoeve, Wassenaar;

4°. te bepalen, dat in alle beschikkingen of bekendmakingen waarin wordt gesproken van Rijkscommissie inzake den invoer en de distributie van Bouwmaterialen dan wel van Rijkscommissie voor Bouwmaterialen (R. C. B.), zal worden gelezen Rijkskantoor voor Bouwmaterialen.

* * *

Deze verwisseling van een Rijkscommissie in een Rijkskantoor voor Bouwmaterialen, zooals uit bovenstaande Koninklijke besluiten blijkt, is ongetwijfeld een belangrijke verbetering. Het bezwaar, 't welk men tegen de samenstelling van de Rijkscommissie had, wijl hierin naar veler meening de consumenten niet in voldoend aantal vertegenwoordigd waren, is thans ondervangen.

Na deze reorganisatie toch vinden de leveranciers hun vertegenwoordiger in den directeur J. Slicher, terwijl uit de samenstelling der commissie van advies duidelijk blijkt, dat de vertegenwoordiging der verschillende consumenten op breederen grondslag is gebracht.

AFBREKEN VAN METSELWERK MET ONGEBLUSCHTE KALK.

Een eigenaardig gebruik van gebrande kalk is gemaakt voor het afbreken van een zware machinefundeering. Die stond tusschen twee andere steenen zuilen, zoodat er geen denken aan was om dynamiet, in hoe kleine ladingen dan ook, toe te passen. Daarenboven was er groote haast bij het opruimen van dat stuk metselwerk, dat boven den grond 3.70 M. hoog was bij 3.75 M. breed en 6.100 lang; ruimte rondom was er ook zoo goed als niet om met breekijzers aan het werk te gaan, omdat vlak naast die fundeering de machines werkten en loopende drijfriemen vrij werk verhinderden.

Men besloot daarom van boven af verticale gaten van 70 m.M. middellijn en 90 c.M. diep op afstanden van 90 c.M. in het metselwerk te boren, deze werden met ongebluschte fijn verdeelde kalk gevuld; de gaten van boven stevig gesloten met houten proppen, waar doorheen kleine buisjes voor watertoevoer.

De voorgestelde werking liet niet lang op zich wachten. Nauwelijks was het water in aanraking met de ongebluschte kalk gekomen of er vertoonden zich scheuren in het metselwerk en binnen 10 minuten kon met wegruimen van de stukken metselwerk een begin worden gemaakt. Na een paar herhalingen was de fundeering volkomen opgeruimd zonder dat de in de buurt zich bevindende machines ook maar een oogenblik buiten werking behoefden gesteld te worden.

Sc. Am.

MODERN STADHUIS-UURWERK.

Omtrent de samenstelling van het uurwerk voor den toren van het nieuwe stadhuis te Rotterdam, waarvan de levering is opgedragen aan den heer M. A. J. Bouchette, horlogemaker aldaar, verneemt de Maasbode, dat het een monumentaal werkstuk zal worden. Het uurwerk zal bestaan uit 4 zware loopwerken, met bronzen raderen en stalen assen. De vier loopwerken zullen dienen: 1e. voor het drijven van een stel groote uur- en minuutwijzers en daarvoor is het met constante kracht ingericht. Het is voorzien van een Wagner-uitlichtingsapparaat, ter aansluiting op het gemeentelijke klokkennet, doch daarenboven van het een compleet echappement hebben, om als zelfstandig uurwerk mechanisch te kunnen loopen; 2e. voor het voluit slaan der heele uren op een groote klok; 3e. voor het voluit slaan der halve uren op 'n andere klok; 4e. voor het aangeven der kwartieren, en wel verstelbaar, zoodat bij ieder kwartier van

1—4 klokken kunnen worden aangeslagen, dus ook den z.g. Westminster slag.

De beweegkracht dezer loopwerken wordt verkregen door gewichten, die alle tegelijk door slechts één motor, automatisch-electrisch worden opgewonden, waarvoor een gelijkstroom-motor van speciale betrouwbare uitvoering ter sterkte van ¾ P.K. wordt bijgeleverd. De automatische opwinding zal om de twee à drie uren geschieden, doch er zal in worden voorzien, dat bij storing in het electrisch net het uurwerk nog 3 à 4 uren doorloopt, terwijl het voorts ook nog uit de hand kan worden opgewonden, zoodat ook bij langere storing het uurwerk aan den gang kan blijven.

Zooals men weet, is het uurwerk een geschenk van den Rotterdamschen Middenstand.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Leeuwarden.

Het bekende artistieke huis, Doelestraat 8 te Leeuwarden, gebouwd in stijl Louis XIV en voorzien van veel fraai snij-, beeldhouw- en schilderwerk, zal op 4 September a.s. in veiling komen.

Dit huis is in het eerste kwartaal van de achttiende eeuw, gebouwd door den bouwmeester van Willem Karel, Hendrik Friso, Coulon. De familie Coulon heeft het in drie achtereenvolgende geslachten bewoond. De eerste bewoner was genoemde Coulon, de tweede Coulon was ook bouwmeester; de derde was de in het noorden zeer bekende Dr. Vitringa Coulon. Bekend zijn een zaal met antiek snij- en schilderwerk en een mooie beeldengroep in de gang.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur-Afdeelingschef, bij den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting te 's-Gravenhage, jaarwedde f 3500—f 4500. Sollicitaties schriftelijk voor 8 September e. k. bij den Directeur van genoemden dienst, Huygenspark 23 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar op Architecten- en Aannemersbureau; kennis van administratie gewenscht. Uitvoerige brieven met afschriften letter M bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's-Gravenhage. (1)

— Fabrieksleider, hoog salaris, vaste positie aan de Heerlensche Timmerfabriek, Wijsbek, Soons & Co., te Heerlen. (1)

— Leeraar in Bouwkundig-Statische Berekening, aan de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem. Vier lesuren per week. Sollicitaties voor 10 September a.s. bij den Directeur H. C. Verkruysen, Dreef, Haarlem. (1)

— Civiel- of Bouwkundig Ingenieur, met eenige jaren praktijk, bij industrieele onderneming. Uitvoerige brieven no. 5302, bureau v. h. weekblad »De Ingenieur«, te 's Gravenhage. (2)

— Teekenaar-Constructeur, voor fabrieksinrichtingen, transmissies, pijpleidingen, enz., hoog salaris. Uitvoerige brieven letter W.W.O., Nijgh & Van Ditmar, Den Haag. (2)

— Bouwkundig Opzichter, bij het Waterschap »De Oud Prinslandsche Polder te Dinteloord. Aanvangssalaris f 1000.—. Kennis van weg- en waterbouwkunde gewenscht. Uitvoerige brieven aan het Dagelijksch Bestuur van den polder te Dinteloord. (2)

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5eDoor het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

ADVERTEERT IN DIT BLAD

ABONNEERT U OP DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

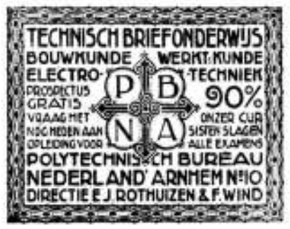
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
TelegramAdres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 7 SEPT. 1918 No. 36

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Een architectonische grap.

Overdrijving schaadt altijd, zoo meenden onze grootvaders, maar wij meenen dat zij het mis hadden. Wij meenen dat men zonder overdrijving niets meer bereiken kan. De redenaar, die niet overdrijft, vindt geen gehoor, de staatsman, die het niet doet vindt geen aanhang, de kunstenaar geen waardeering, de koopman geen klanten, wanneer hij niet door overdrijving de aandacht op zich weet te vestigen. Het is iets zoo gewoons geworden, dat slechts weinigen er zich meer aan ergeren of er zich boos om maken, men bemerkt het niet meer, wij leven in een atmosfeer van overdrijving, zij is zoozeer ons dagelijksch brood, dat, wanneer wij eens wat gewoons, eenvoudigs, of regelmatigs tegenkomen, wij daar vreemd tegenover staan en, als wij het goed bekijken, lijkt ons ook dat op zijn beurt overdreven.

Dat komt, omdat wij niets meer doen op de wijze, zooals de natuur ons dat ingeeft, maar alles met een vooropgezette bedoeling: de koopman handelt niet meer uit lust tot zaken doen, de geleerde studeert niet meer uit liefde voor de wetenschap, de kunstenaar arbeidt niet meer om der wille van de kunst, maar allen ziet men plaeeren en kromme sprongen maken, om toch vooral de aandacht van het publiek te trekken, van het publiek waaraan men voorgeeft maling te hebben, maar op welks bijval en applaus men, o zoo gaarne, gesteld is, waarvoor men danst of kruipt, al naar het uitkomt, in een woord zich te grabbelen gooit. Maar dat maakt niet uit wanneer men zijn naam maar in de krant krijgt.

Overdrijving; wij hebben meermalen gewezen op den overdreven, den wanhopigen ernst, waaronder een deel onzer moderne kunstenaars gebukt gaat; het doet ons werkelijk genoegen, thans te kunnen constateeren, dat een ander deel blijk geeft ook nog voor iets anders vatbaar te zijn, namelijk voor wanhopig overdreven jolligheid.

Wat op den duur het minst ongezond is zal later wel blijken, de vroolijkheid past aan de jeugd, zij mag zich wat permitteeren, doch laat ons haar grappen nu niet als iets ernstigs en gewichtigs opvatten, maar er om lachen, zooals zij zelf doen.

Wat zal dat vijftal Staal, Blaauw, La Croix, Kramer en Mejuffr. Kropholler zich kostelijk hebben vermaakt met de dertige critieken van Telegraaf en Nieuwe Rotterdamsche Courant over den reuzenklucht, die op 23 Augustus j.l. we meenen, dat het de dies van A. et A. was, te Bergen bij Alkmaar gespeeld is. Zij overtreft alles wat A. et A. tot nog toe bij feestelijke gelegenheden heeft uitgehaald. „De Villa Silberstein", „De Prix-de-Rome in 1950" zijn er maar flauwe moppen bij.

Aangekondigd was de voorstelling als Tentoonstelling van Landhuizen in het Park Meerwijk te Bergen. Landhuizen zijn geen gewone tentoonstellingsobjecten; de genoodigden wisten dus niet precies, wat zij te zien zouden krijgen; maar toen zij dat gewaar werden stonden zij pal, zoo pal, dat zij niet wisten wat zij zeggen zouden en als men dat nu weet roept men hoera, of houdt zijn mond en klapt in de handen of trappelt met de voeten.

Maar zij, die op zich genomen hadden, er wat over te schrijven, moesten toen zij thuisgekomen waren er toch wat over zeggen, al wisten ze dan ook niet recht hoe ze dit varkentje zouden wasschen. Maar, alhoewel als je een beetje routine van schrijven hebt dan kun je het licht wagen, van wal te steken, bijvoorbeeld als volgt:

„Het was Vrijdag voor ons een dag rijk aan genot: te Bergen-binnen had voor de ontwerpers en enkele genoodigden de inhuldiging plaats van het nieuwe Park Meerwijk, en dit onofficieele feest is er een vol beteekenis geworden. Waren daar niet aanwezig naast de architecten een paar schilders, drie dichters, en een danseres om te wijden op den band, die alle kunsten vereenigt? Zag ik, uitgeweken Belg, in het kleine Hollandsche gezelschap ook niet een Poolsche en een Russische dame, een Franschen en een Hongaarschen schilder, en was dit niet een voorteeken van de vruchtbare Nederlandsche gedachtengang, die ons na den oorlog te wachten staat? Mochten wij daar niet het eerste werk van de eerste Nederlandsche architecte aanschouwen, en tezelfdertijd getuige zijn van de bloemenhulde waarmee zich de sympathie harer mannelijke collega's wist te uiten?"

„En stonden wij eindelijk niet voor een poging die onze volle belangstelling had en wier uitslag wij met groote nieuwsgierigheid tegemoet zagen."

Zoo schreef de heer Huib Hoste in „de Telegraaf", en de aanhoop is niet onverdienstelijk. Vergissen wij ons niet, dan vergat hij onder de aanwezigen nog te vermelden een tooneelkapper, twee heilgymnasten, drie worstelaars, een dierentemmer en een straatzangeres, terwijl ook de tegenwoordigheid van een Eskimo en een Peruaan aan zijn aandacht schijnt te zijn ontgaan; maar zooiets is vergeefbaar bij de inhuldiging van een heel villapark. Wij huldigen hier te lande gewoonlijk alleen personen en dan nog slechts vorstelijke in. Of slaat deze uitdrukking wellicht op den persoon van den heer Heijstee, die in deze poppenkast aan de touwtjes trok en eerst deed of hij, als milde gever van zooveel schoons, onbekend wenschte te blijven? De heer Hoste heeft echter zijn geheim verklapt en vervolgt:

„Wij hebben geen enkele reden om gehoor te geven aan de herhaalde vraag van den heer Heijstee: hem hierbij niet te noemen. Wij gevoelen ons verplicht net anders te doen: wij willen hem hier op een voetstuk tillen en toerepen: zij hebt veel voor de bouwkunst gedaan; indien er in het Park Meerwijk iets verwezenlijkt werd, dan ligt dit in de eerste plaats aan uw ruime opvatting van de opdracht en aan uw volledige overgave aan de eenmaal door u verkozen kunstenaars."

„Waarin bestond die opdracht? In het bouwen van zeventien landhuizen op een begroeid terrein. Uit dit nuchtere feit reeds blijkt zonneklaar, dat er in onzen tijd van bouwstoffenschaarschte, nog middel is, indien men op doordachtkundige wijze te werk gaat, particuliere huizen tegen behoorlijken prijs te bouwen; vervolgens zien wij hoe hier een stap verder gedaan wordt in de richting der moderne organisatie: wij zijn er aan gewoon geworden, dat men niet meer één arbeiderswoning, maar een heel complex van die woningen optrekt; nu zien wij dit systeem op den villabouw toegepast; daaruit spruiten niet slechts allerlei materieele besparingen, er volgt hoofdzakelijk uit, zoo nog niet een volledige eenheid in de verscheidenheid, toch een volledige en harmonische samenwerking der verschillende werkkrachten."

„Dit mocht alleen verwezenlijkt worden door de terugtrekking der persoonlijkheid van den opdrachtgever, en de groote verdienste van den heer Heijstee ligt daarin, dat hij op deze wijze de samenwerking mogelijk gemaakt heeft. Het gaat hier toch om landhuizen welke de eigenaar zelf niet zal bewonen; hij zal ze of verhuren of verkoopen. Hij kon zeker in dit geval een gelegenheid zien om zijn persoonlijke opvattingen van 't woonhuis te experimenteeren; hij heeft echter gemeend, dat dit niet te pas kwam, dat het daarentegen van het grootste belang was de kunstenaars vrij aan het woord te laten, en hij heeft het dan ook gedaan niet een absolute verloochening van zich zelf."

„Hij moest zich daar echter niet mede tevreden stellen: hij kon zich wenden tot architecten wier kunstnaam op den vasten grond van algemeene waardeering steunt; hij heeft liever zijn vertrouwen uitgesproken in de jongste strekkingen op architecturaal gebied, en zijn belangen in handen gegeven van vijf jonge bouwmeesters (Kramer, Staal, Blauw, La Croix en mej. Kropholler), die zeker, in kunstkringen zeer hoog geschat worden, maar die verder voortdurend blootstaan aan de hardste aanvallen. Hij heeft hun terrein aangewezen, het aantal huizen, dat hij er op begeerde, en .... ze verder laten werken."

„Dit is een handelwijze, die niet genoeg te prijzen valt, en welke, hopen wij meer en meer zal in voege komen. Wij zullen in een volgend stuk op het verrassend resultaat wijzen wat architectuur betreft, maar willen van nu af reeds zeggen hoe de poging van den eigenaar in den smaak van het publiek valt. O zeker, niet van een ieder — wij leven immers in een overgangstijd! — waar tegenover het geval van den burger uit Alkmaar, die aan den heer Heijstee zelf den weg vroeg naar „die gekkenhuizen", kan dit andere feit gesteld worden van oneindig veel meer belang, dat voor de volledige voltooiing ervan reeds drie landhuizen verkocht waren!"

„Het goede zaad is aan het kiemen!"

Wij zullen den heer Hoste niet verder volgen in zijn beschouwingen en die laten voor hetgeen zijn zijn. Alleen zullen wij zorgen er bij te zijn, wanneer in het Park Meerwijk het standbeeld voor den heer Heijstee wordt ingehuldigd, dat zal de dag zijn, die de kroon zet op zijn optreden als de maecenas der Nederlandsche Bouwkunst. Maar ongelijk grooter hulde komt hem toe, laat ons dit toch niet vergeten, als grootmeester der reclamekunst. Hij zet daartoe vijf geniale kunstenaars aan het werk en laat hen vrij, te maken wat zij willen, wel wetend, dat zij uit den band zullen springen.

Hoe de opdracht uitgevoerd wordt, kan hem ook niet schelen; of het lijkt naar revolutiebouw, of erger, komt er niet op aan in dezen tijd van woningnood; de landhuizen zijn geen doel, maar middel en zou een handig zakenman er niet af weten te komen zonder kleerscheuren? Wat meent ge, een aardig winstje is veeleer te verwachten en wij gunnen het den heer Heijstee gaarne als honorarium voor zijn geniaal denkbeeld, terwijl bovendien de reclame hem ten slotte niets kost.

Zulk een man moesten wij tot dictator hebben in dezen crisistijd, want hij kan overal tegen, hij kan zich gemoedelijk en wel laten uitlachen, omdat hij toch degene is, die het laatst lacht.

Maar Architectura weent en peinst zich moede op de vraag, welke geest er toch rondwaart in de hersens harer dienaren, dat zij zich zoover vergeten kunnen, haar te mishandelen, gelijk Alcibiades het zijn hond deed, alleen om van zich te doen spreken. Een jolige grap, een geestige persflage, een rake karikatuur kan zij best van hen verdragen, zij eischt van hare dienaren niet, dat zij in huilebalken zullen rondloopen en lange gezichten aan de wereld zullen vertoonen, die zich nimmer tot een lach plooien, en bij hun arbeid niet anders doen dan zuchten en steunen.

Veel liever ziet zij hen zingend aan den arbeid trekken en het werk neergooien, als het niet vlotten wil, om uit andere oefening van den geest nieuwe energie te putten.

Maar zij kan niet dulden, dat hare heiligste beginselen met voeten worden getreden, alleen maar voor de aardigheid. Een enkele afdwaling, een dwaasheid, in haar naam te goeder trouw bedreven, vergeeft zij nog wel, maar een onvoorzichtigheid, als daar te Bergen begaan is, kan hoogst bedenkelijk worden, dat blijkt reeds daaruit, dat er menschen zijn, die de grap als een ernstige poging opnemen. Dit kan meer schade doen, dan dat de overdreven ernst van een andere groep nu en dan ten gevolge heeft, dat men den draak steekt met pogingen, waaraan althans een zuivere bedoeling ten grondslag ligt. En daarom, de heer Van der Mey moet al zooiets gezegd hebben, is het raadzaam te achten, dat dergelijke grappen geen navolging vinden, of te vaak herhaald worden, want dan zou het wel eens kunnen zijn, dat de beleedigde Architectura voor langen tijd den rug toekeerde aan een land, waar men zoo slecht zijn tijd begrijpt, dat de jonge bouwkunstenaars in plaats van hun krachten te wijden aan de zich opdringende groote, architechtonische vraagstukken van dien tijd, ze verspillen aan beuzelachtige grillen, waarmede het ieder voor zich vrijstaat, zich binnenskamers of op eigen terrein te amuseeren, die op een tentoonstelling, die enkele maanden duurt, desnoods geduld kunnen worden, maar die men niet in een mooie landstreek moet neerplanten als voorbeelden ter navolging.

Misschien hebben de ontwerpers dit ook niet bedoeld, doch de gedienstige pers staat onmiddellijk gereed, ze als zoodanig aan te prijzen, al kost het haar moeite, ernstig te blijven, waar zij overgaat tot een gedetailleerde bespreking der Bergsche landhuizen en de meest in het oog vallende gebreken dier bouwsels goed te praten.

Wij zullen niet in détails daarover treden, doch ons bepalen tot verwijzing naar het reeds aangehaalde nummer van „Wendingen", waarvan men vooral niet verzuime den tekst te lezen, maar waarvan de afbeeldingen toch wel het meeste zeggen.

Wij wenschen den ontwerpers toe, dat zij er nimmer spijt van mogen hebben, zich door den glans van een denkbeeldige vrijheid te hebben laten verleiden, mede te doen aan deze misplaatste en mislukte architectonische grap.

Uit het Verslag van het Bouw- en Woningtoezicht te 's Gravenhage over het jaar 1917

De toestand van het bouwbedrijf was verre van gunstig. De stijging, die het jaar 1916 kenmerkte, hield niet in even sterke mate aan, en de sindsdien weder verscherpte verhoudingen bereidden een hernieuwde daling voor.

Dat de moeilijkheden, behalve in een buitengemeene prijsverhooging van de bouwmaterialen, die met de stijging van den loonstandaard samen de bouwkosten reeds to boven het dubbele van die van medio 1914 opvoerden, ook schulden in gebrekkigen aanvoer, wijzen o.a. de aantallen gelijktijdig in uitvoering zijnde bouwwerken uit, welke de cijfers van de bloeiperiode vóór den oorlog verre overtroffen. Mede blijkt dit uit het exceptioneel hooge bedrag aan gelden, bestaald voor het innemen van openbare gemeentegrond, voor opslag van bouwmaterialen, hetwelk in 1917 bijna f 22.000 beliep, tegen f 14.500 in 1913.

Een loffelijke poging, ter vermindering van werkloosheid de bouwnijverheid op gang te houden, werd door het Kon. Nat. Steuncomité 1914, in haar circulaire van 9 Mei 1917 ondernomen. Onder inwinning van adviezen bij het bouw- en woningtoezicht, werden aan verschillende bouwers subsidies tot circa 25 pct. der bouwkosten gegeven, in den vorm van rentelooze hypotheken, en onder controle van de huurprijzen. Intusschen is, door latere beperkende bepalingen, het subsidie-percentage gereduceerd, terwijl de bouwkosten stegen; als gevolg daarvan beantwoordde aan het eind van 1917 deze regeling niet meer aan het doel. In totaal werden 14 aanvragen om subsidie behandeld, betreffende 273 woningen.

Ten aanzien van de woningvoorziening werd in 1917 de toestand zeer zorgelijk. Reeds sinds het begin van den oorlog had de aanbouw niet gelijken tred gehouden met den normalen aanwas der bevolking. Het verhoudingscijfer tusschen de vermeerdering van het aantal woningen en het bevolkingsaccres, dat in 1911—1913 gemiddeld 1 : 4.93 bedroeg, daalde in 1915—1917 tot gemiddeld 1 : 6.7. De moeilijkheden werden nog belangrijk verergerd door de vermeerdering van het aantal buitenlanders, dat op het eind van 1917 opliep, naar raming van de politie, tot rond 13.000 en in de becijfering niet werd opgenomen. Bijzondere vermelding verdient, dat aan het eind van het jaar voor huisvesting van krijgsgevangenen o.m. op een zestigtal nieuw gebouwde huizen beslag gelegd werd, welke aldus weder aan de markt werden onttrokken.

Opdrijving van huur- en koopprijzen en gedwongen koop waren de meest in het oog loopende gevolgen. Met name in de koopprijzen van vóór den oorlog gebouwde perceelen traden zéér krasse fluctuaties op. Een minder in het oog loopende, doch ernstiger nasleep van het woningtekort was het verergeren van slechte bewoningstoestanden: overbevolking, gesplitste verhuring, onderverhuring, uitbreiding van kamerbewoning.

Tegen de opdrijving van huurprijzen tot f 9 per week (468 per jaar) gaf de in 1917 tot stand gekomen huurcommissiewet een krachtig remedie; deze wet bleek inderdaad preventief te werken, getuige het feit, dat zonder pressie een belangrijk deel der verhuurders van voorgenomen huurverhoogingen aangifte deed. Intusschen breidde de woningnood zich over woningen met hoogere huren uit, zoodat belangrijke verruiming van de bij de wet gestelde grens zich ging opdringen; voorbereiding ook van wettelijk keeren van gedwongen koop bleek wenschelijk. Ingevolge een vraag van den minister van justitie te dezer zake, werd een enquête gehouden, die zich over circa één derde der woningen van middelbare huren uitstrekte, en het inzicht ten deze bevestigde.

In het algemeen werd het uitlokken van onbewoonbaarverklaringen en van zoodanig ingrijpende aanschrijvingen tot verbetering, dat ontruiming als gevolg daarvan te verwachten was, wegens den nijpenden woningnood achterwege gelaten.

Overigens werd het optreden te dezer zake bepaald door de overweging, dat wèl coulant moest worden beschikt op verzoek om uitstel voor verbeteringen, die uitstel duldden, maar dat de door hygiënische of veiligheidsoverwegingen dringend geboden voorzieningen, ongeacht de crisisdruurte, moesten worden geëischt. Inderdaad werkt uitstel en slapheid in dit opzicht den spoedigen terugkeer van normale verhoudingen ten zeerste tegen; dat van dergelijk ongemotiveerd uitstel de volksgezondheid ernstige nadeelen zou ondervinden behoeft geen wijd betoog, en ten zeerste zou moeten worden gevreesd, dat in korten tijd de arbeid van twaalf jaar op dit gebied zou worden ongedaan gemaakt.

Met voldoening mag worden geconstateerd, dat door beleid, overleg en gepasten drang in het afgeloopen jaar veel werd bereikt.

Op grond van art. 14 der Woningwet (en van de bepalingen der Bouw- en Woonverordening) werden door B. en W. 46 aanschrijvingen uitgevaardigd, terwijl officieus 130 gevallen van analoge strekking werden behandeld.

Ingevolge de aanschrijving (voor zoover noodig met toepassing van art. 46 der Woningwet) vonden 11 sloopingen plaats, op aanzegging bovendien nog 8 sloopingen.

De herstellingswerken aan de Nieuwe Kerk werden in den loop van 1917 nagenoeg voltooid.

Op aansporen van het Bouw- en Woningtoezicht was in 1914 een onderzoek ingesteld naar den toestand der zware eiken kapgebinten, die inderdaad in- en bij de muren zeer ernstig door zwamvorming en rotting bleken te zijn angetast, dat de kap plaatselijk reeds beduidende zettingen vertoonde. Vooral de ingemetselde deelen waren vergaan. Ingrijpende vernieuwingen vonden plaats. Ten einde de in het metselwerk aanwezige zwamsporen onschadelijk te maken, was het noodig de bovenste gedeelten van het

zware muurwerk af te breken, en onder de houten balken een afsluiting van beton aan te brengen; chemische en thermische middelen bleken niet afdoende te werken.

Aan den torenvoet, die ten deele met lood bekleed is, werd een opmerkelijk verschijnsel waargenomen; het lood vertoonde hier en daar schouren, welke zeer blijkbaar aan krimpwerking van dit materiaal door temperatuurinvloeden waren toe te schrijven.

Het stoken van hout gaf in enkele gevallen gegronde vrees voor brandgevaar; vooral bij centrale verwarmingsinstallaties met kleine roosters is het gevaar van uit den schoorsteen tredende vonken groot. Succes had een in het schoorsteenkanaal te plaatsen vonkenvang, die den trek niet noemenswaard vermindert en gemakkelijk te reinigen is.

In 1917 werden, op initiatief van het Bouw- en Woningtoezicht, door den Keuringsdienst wederom verschillende monsters onderzocht van voor drinkwater gebezigd of bestemd welwater. Het aantal keuringen bedroeg 8. In één geval werd het water ondeugdelijk bevonden, terwijl in 5 gevallen latere contrôle noodig geoordeeld werd.

Het belangrijkste geval, dat tevens de noodzakelijkheid van een dergelijk onderzoek duidelijk in het licht stelt, betrof het drinkwateronderzoek van de buitenplaats Marlot, die tijdelijk ter beschikking gesteld was voor huisvesting van Belgische kinderen; de welput, waarvan ruim 70 personen reeds gebruik maakten, werd onvoorwaardelijk afgekeurd, en moest door een nieuwe bron worden vervangen.

Behalve voor bewoningsdoeleinden werden nog een aantal tijdelijke constructies opgericht, voornamelijk voor huisvesting van bureelen en bedrijven, die voor den crisistijd in het leven geroepen werden.

O.m. werden voor de commissie van bijstand in zake de Distributiewet 1916, in een tuin aan den Kneuterdijk, voor de Rijkskolendistributie in een tuin aan de Javastraat, en voor het Huis van Bewaring op een binnenplaats aan de Casuaristraat, groote tijdelijke gebouwen opgericht.

Belangrijk grooter van omvang nog werd de Gemeentelijke Centrale Keuken gebouwd, op een terrein aan de Cartesiusstraat, de oprichting van laatstgenoemd getimmerte, dat geheel van hout werd vervaardigd, liet weinig tijd voor overleg; bij a posteriori gevoerde besprekingen met de diensten van gemeentewerken en de brandweer werd voor volgende gevallen van analogen aard toepassing van vakwerkbouw met drijfsteenvulling, in plaats van den meer brandgevaarlijken houtbouw, in beginsel aangenomen.

De crisis veroorzaakte op het stuk van bouwmaterialen groote moeilijkheden. Verschillende materialen waren niet of tijdelijk niet te krijgen, andere weer daalden in kwaliteit, of stegen op ongelooflijke wijze in prijs. Vooral gebrek aan balkijzer in courante afmetingen, betonwapeningsijzer, zink, Portland-cement, kalk en gips veroorzaakte herhaaldelijk ongerief, terwijl aan het eind van het jaar ook rioolbuizen schaarsch werden. De moeilijkheden werden echter nog steeds door overleg tusschen de bouwonnernemers en het Bouw- en Woningtoezicht opgelost. In vele gevallen werd medegewerkt tot het vervangen van ijzeren binten door geëigende constructies van ander materiaal.

Voor wapening van beton werd veelal vierkant ijzer gebruikt, terwijl zelfs oude raamroeden, en in één geval staalkabels toepassing vonden. Zink werd bij vlakke dakconstructies herhaaldelijk vervangen door dakleer.

Het gebrek aan Portland-cement werkte het gebruik in de hand van schelpkalktrasmeel, een goedkoop binnenlandsch fabrikaat van zeer goede hoedanigheden, gevormd door te zamen malen van gebluschte kalk en tras. Door den fabrikant van deze mortelstof werd bij het Bouw- en Woningtoezicht een variant hierop vertoond, welke, door toevoeging van een percentage ongebluschte kalk, snelbindend en snelverhardend gemaakt was. Dit laatste materiaal verdient, ter vervanging van Portland cement, ook voor de toekomst de aandacht.

De schaarschte in gegoten ijzeren rioolbuizen deed het gebruik van ijzeraarden buizen voor binnenrioleering sterk toenemen; zelfs valpijpen werden van dit materiaal gemaakt.

Voor onbeduidende scheidingswanden werd bij wijze van proef toegelaten een Portland-cementmortel, met lattenweefsel gewapend.

De prijsstijging van baksteen deed in een enkel geval voor vervanging van z.g. rood overgaan tot het gebruik van Limburgsche mergel (turfkrijt).

De gebruikelijke steigertouwen werden hier en daar door ander, oogenschijnlijk minderwaardig materiaal vervangen. Onderzoek van dit touw door een proefstation werd uitgelokt.

Wegens de hooge houtprijzen werden bij eenige bouwwerken, de houten vloer- en platconstructies door gewapend beton vervangen.

Bij enkele bouwwerken wederom, welke met gewapendbeton fundeeringen ontworpen waren, werden — in een periode van Portland-cementgebrek — oplossingen gevonden, waarbij dit materiaal kon worden gemist, zonder dat tot dure diepe fundeeringen behoefde te worden overgegaan.

Bij één blok huizen werd op de ingewaterde en gestampte zandaanvulling een gemetselde fundeering van breeden aanleg gemaakt, terwijl in het trasraammetselwerk een zwaar langswapening-ijzer verwerkt werd, en bijzondere voorschriften voor het metselverband werden gevolgd.

Bij twee andere bouwwerken werd de los aangevulde zandgrond, deels door inspuiten van water tot 2 M. diepte, deels door vaksgewijs omspitten en in inwateren, in beide gevallen door zeer zwaar stampen gevolgd, zoodanig verbeterd, dat daarop met de gewone verbreede fundeering van metselwerk kon worden gewerkt.

Bij de tijdens deze werkzaamheden uitvoerig gemaakte grondpeilingen bleek, dat met eenige routine de kwaliteit van den bodem tot eenige meters diepte nauwkeurig kon worden vastgesteld, door middel van een gewone gasbuis.

Door onderhandeling met eenige groote asphaltfabrieken werd de samenstelling verkregen van een goed asphaltmateriaal voor verbinding van rioolbuizen; de noodzakelijkheid hiervan deed zich — bij het gebruik van de gewone, minderwaardige teerproducten = steeds krachtiger gevoelen.

In 1917 werden opgemaakt 43 processen-verbaal van overtredingen van de Woningwet en de Bouw- en Woonverordening.

Sterker nog dan in 1916, werden moeilijkheden ondervonden van het clandestien oprichten van getimmerten, met name van brandstoffenbergplaatsen; in de meeste gevallen werden deze bezwaren echter langs minnelijken weg opgelost.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 35. Officieel Gedeelte.

Werk van de Afdeeling Gebouwen van den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam. Keet voor de derde Telefoon-Centrale aan Heerengracht en Singel, met afbeeldingen.

Glas-in-lood van Theo van Doesburg, door J. J. P. Oud, met afbeeldingen.

WENDINGEN No. 8. Het park Meerwijk te Bergen, door H. Th. Wijdeveld, met afbeeldingen.

Technisch Gedeelte. De fotokaart als grondslag bij het bouwen in steden, door L. Kappel (vervolg), met afbeeldingen. — Mededeelingen van het Genootschap.

DE BOUWWERELD No 35. Het Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem.

Een bedenkelijk architectonisch verschijnsel, door J. Wachter, met afbeelding.

Nederlands oudste bouwwerken. Dr. J. H. Holwerda. Nederlands vroegste geschiedenis.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Personalia.

DE INGENIEUR No. 35. Ir. G. van Houten; levensbericht, door ir. R. A. van Sandick, met portret.

De spectrale samenstelling van het licht der electrische gloeilampen, door dr. E. Oosterhuis, met afbeeldingen.

De Nederlandsche Rijksdriehoeksmeting en de Triangulation du Royaume de Belgique, door prof. ir. H. J. Heuvelink.

Ingezonden Stukken. Electrische polderbemaling, door ir. E. Flesseman Jr. — Bijdrage tot de constructie van zuinige verticale stoomwerktuigen, door Chr. J. Eeuwens, met naschrift van ir. G. Brouwer.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 35. Neutraal. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Propaganda. — Werkloosheidsfonds. — Ingezonden. — Theorie en praktijk bij Ontsmettingdiensten.

DE BONDSSTEM. Orgaan der A.N.O.T.B. No. 18.

Vakvereenigingspolitiek. Uit den waarnemingspost.

DE AANNEMER No. 35. Nederl. Aannemersbond. Officiele mededeelingen.

Bedrijfsorganisatie III.

Uit den Helder.

Varia.

„TUINSTADWIJK HOUTRUST" TE 'sGRAVENHAGE.

Op het terrein van de N. V. Bouw- en Exploitatie-Maatschappij Tuinstadwijk, Houtrust aan de Houtrustlaan, heeft 21 Aug. j.l. de eerste steenlegging plaats gehad van de te stichten Tuinstadwijk. De voorbereidende werkzaamheden zijn thans zoo ver gevorderd, dat met den bouw een begin kan gemaakt worden. Op het oogenblik ligt het terrein nog braak, er staan alleen een aantal tassen steen en er ligt een partij hout, voorts zijn er een paar keeten, een directie- en een timmerloods.

Tot de genoodigden behoorden o. a. minister Treub en zijn vrouw, de directeur van gemeentewerken, de heer Lely, de heer Stoffels, directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, de heer Westbroek, directeur van den gemeentelijken plantsoendienst en de raadsleden Crena de Jongh en De Koning.

De heer J. J. L. Bourdrez Jr., voorzitter van de N. V. heette dezen en de andere aanwezigen welkom.

Hij zeide, dat het terrein van de tuinstadwijk min of meer als historischen grond moet worden beschouwd, omdat er in verband met den strijd, die over de gemeentelijke grondpolitiek sedert de inwerkingtreding van de Woningwet is gevoerd tal van herinneringen aan zijn verbonden. De strijd voor het op groote schaal in eigendom verkrijgen van grond door de gemeente destijds door wethouder Bevers ingezet en verlaten, is later door de wethouders Lely en Jurriaan Kok hervat en tot een gelukkig einde gebracht.

Na veel moeite zijn tal van eertijds verbrokkelde terreinen voor de gemeente herwonnen en daarmee is een ander tijdperk voor den woningbouw in onze gemeente aangebroken. Het was uit met de op goed geluk aaneengekoppelde kleine bouwplannen met hun min of meer afgeknabbelde zelfkanten en de stedenverknoeiing, die daar van het gevolg was.

Van dit oogenblik af werd voor de oplossing van het woningvraagstuk een nieuwe gezichtseinder geopend.

Het terrein, waarop wij thans staan, zeide de heer Bourdrez, is lang onontdekt gebleven. Toen de gemeente het geheel eenmaal in haar bezit had, heeft zij het onversnipperd bewaard en er bijzondere zorg aan besteed. Spr. wees in dit verband op den thans in aanleg zijnden weg door de Westduinen, die een van de mooiste wandel-, fiets- en automobielwegen zal worden van onze stad. Het denkbeeld om op deze plek een tuinstadwijk te stichten is oorspronkelijk van den heer Jurriaan Kok.

Door de oprichting van de N. V. Tuinstadwijk Houtrust is aan dit denkbeeld een begin van uitvoering gegeven.

De gemeente is daarbij en ook later zooveel mogelijk tegemoetgekomen door talrijke faciliteiten, waarvoor spr. haar bij dezen nogmaals dank zegde. De moeilijkheden waren toen echter nog geenszins overwonnen; voor de uiteenzetting daarvan gaf spr. echter het woord aan den heer Z. Hoek, secretaris van de vereeniging, die doordat hij met de zakelijke leiding van de uitvoering der plannen is belast, meer in het bizonder met die moeilijkheden te maken heeft gehad. Tevoren echter bracht hij nog dank aan minister Treub voor zijn bereidwilligheid om den eersten steen te leggen en gaf hem de verzekering, dat de vereeniging zich de door hem in dezen bizonderen tijd gegeven lessen zou ter harte nemen en daarop zou voortbouwen.

De heer Hoek richtte zich allereerst eveneens tot minister Treub om hem te bedanken.

Hij deelde mede, dat het het grondplan voor de Tuinstadwijk is ontworpen door den onder voorzitter, den architect W. van Boven. Het beslaat ongeveer 15 H.A. oppervlakte, bijna zoo groot als de Duinoordwijk en onderscheidt zich van vorige plannen, door de ontworpen zoowel open als gesloten pleinen, veel plantsoenen, boomen, aardige zitjes enz. De oorspronkelijke opzet, het terrein te bebouwen met één-gezinswoningen, vrijstaande, dubbele, drie- en viervoudige voor de cooperatieve woningvereeniging Tuinstadwijk of Houtrust is door de oploopende prijzen van de bouwmaterialen, werkloonen enz., na veel moeite en onkosten onuitvoerbaar gebleken te zijn, waarom dan ook de vereeniging is gelikwideerd en omgezet in een naamlooze vennootschap, welke die te de bouwen huizen verhuurt.

Zonder den steun van het Koninklijk Nationaal Steuncomité zou ook deze bouw achterwege gebleven zijn. De vennootschap is thans in staat gesteld met Mei a.s. 50 woningen ter verhuur gereed te hebben, waarvan de huurprijs op f 520 tot f 560 begroot is, terwijl voor de grootere tuinen als normaal een toeslag betaald moet worden in verband met het aantal meters meerdere grootte. De secretaris-generaal van het Steuncomite, de heer van IJselsteyn, kwam bovendien op de gedachte, in plaats van één-gezinswoningen te bouwen, ieder huis horizontaal in tweeën te snijden, dus te maken de z.g. flats- en of étage-woningen, zooals deze in Engeland, Duitschland en Frankrijk worden gebouwd.

De a.s. huurders zullen verzekerd zijn, dat hun woninghuren in de eerste tien jaar niet verhoogd worden, wat in dezen tijd zeker een belangrijke factor is.

De woningen zijn door den architect Verschoor ontworpen, spreker is de uitvoerende architect, zij hebben een gelijke indeeling; de bewoners zijn volkomen vrij en zoowel de beneden- als bovenhuurders hebben een vrijen tuin.

Bij het ontwerpen is in afwijking van den gewonen bouw, de breede front-bouw gevolgd en is de diepbouw

verlaten, waardoor nog meer het karakter van tuinstad is verkregen, dan bij de vorige plannen met diepbouw mogelijk zou zijn geweest. Bovendien werd hier in toepassing gebracht de normaliseering bij den woningbouw, zoodat alle woningen, behoudens kleine afwijkingen, uniform zijn; door een gelukkige groepeering van de bouwblokken is echter eentonigheid vermeden kunnen worden.

Spr. deed voorts een beroep op het Koninklijk Nationaal Steuncomité om zijn steun nog verder uit te strekken en daardoor het verrijzen van een geheel nieuwe stadswijk binnen korten tijd mogelijk te maken.

Ook de gemeente 's-Gravenhage zou haar hulp ook in dien geest kunnen uitstrekken.

Met eenige plichtplegingen aan het adres van enkele personen, in het bizonder o.a. aan de aannemers, de firma van Loenen en Millenaar te Rotterdam, eindigde spr. zijn rede.

Alvorens tot de steenlegging over te gaan, zeide minister Treub, dat de door de gemeente 's-Gravenhage in de laatste jaren gevolgde wonigbouwpolitiek, welke als voorbeeld mag strekken voor ons land en voor menige stad in het buitenland, een werk heeft verricht, dat voor de toekomst van onschatbare beteekenis is. De uitvoering van tal van woningbouwplannen heeft echter door den oorlog schade ondervonden, zonder die speciale moeilijkheden zouden thans op dit terrein reeds verscheidene woningen verkregen zijn, waarbij de idee van coöperatie der bewoners zou verwezenlijkt wezen Dat heeft niet kunnen zijn; het eerste plan moest door de tijdsomstandigheden worden opgegeven en het scheen of de zaak daarmee van de baan was. De nood leert echter doortasten en heeft in een deel van het Nederlandsche volk een tot nog toe bijna ongekende energie gewekt, die voor de toekomst van ons land volstrekt noodzakelijk is, zonder welke wij in den maalstroom zouden ondergaan en dan ook ten hoogste moet worden gewaardeerd. Groote sympathie moet men gevoelen voor de mannen welke zich niet door moeilijkheden van het oogenblik lieten afschrikken maar onvermoeid blijven doorwerken, dank zij deze energie toch kan het Nederlandsche volk den komenden tijd met vertrouwen tegemoet gaan.

De onderneming van de N.V. Tuinstadwijk Houtrust is op kleine schaal een blijk van zulke energie. Zij is betrekkelijkerwijze een klein werk, doch getuigt van dien ondernemingsgeest, welken wij noodig hebben. Spr. wenschte het bestuur van de N.V. geluk daarmee en sprak de hoop uit, dat dit bouwplan tot een goed einde gebracht moge worden en in Den Haag en Nederland tot voorbeeld moge strekken.

HET VERPLAATSEN VAN HUIZEN.

In de Vereenigde Staten is het verplaatsen van huizen een alledaagsche gebeurtenis, maar de verbreeding van de 12th Avenue te Chicago die hierin bestond, dat een zijde der straat over een lengte van 2400 M. 13 M. naar achteren werd geschoven, is zeker een record in haar soort.

Een aantal solide huizen werd naar achteren geschoven op nieuwe fundamenten, andere werden afgebroken, om meer naar achteren weer te worden opgebouwd. In het geheel werden 301 woningen verplaatst. Verscheidene groote winkels van twee of drie verdiepingen werden, terwijl het bedrijf gewoon doorging, met dommekrachten 13 M. naar achteren geschoven. Merkwaardig was 't geval van een huis van drie verdiepingen, waarin een drogist en een kruidenier waren gevestigd, en waar een biljet op de ramen aanwees „Business as usual". De drogist maakte zijn klanten er op opmerkzaam, dat de flesschen tijdens de verplaatsing van het huis rustig op de planken bleven staan.

Een huis van vier verdiepingen, op den hoek van Troop Street, en van Twelfth Street, met een voorgevel van 72 M. werd verschoven, zonder dat de drogist, de juwelier, de slager, de kleermaker, de drukker en de verfverkooper, die er hun winkels hadden, zich ook maar eenigszins verontrusten oveg de veiligheid van hun zaak of van hun families, die boven woonden.

Ook werd een heele kerk met zijn klokketoren verschoven. De geheele verplaatsing duurde slechts 18 maanden.

RECTIFICATIE.

Bij het stukje „Overbrugging van het IJ" onder Varia in ons vorig nummer is verzuimd te vermelden, dat dit ontleend is aan de „IJzer- en Staalkronick".

Gaarne herstellen wij dit onwillekeurig verzuim, onder aanbieding onzer verontschuldigingen aan den uitgever, Boek-, Kunst- & Handelsdrukk. v.h. Gebrs. Binger. Red.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Montferland.

Onder leiding van dr. J. H. Holwerda uit Leiden zijn op en om Montferland tal van opgravingen gedaan om te onderzoeken welke bestemming deze heuvel oorspronkelijk heeft gehad.

De meening, dat het Montferland een opgeworpen heuvel is, bleek ten eenenmale onjuist, daar men bij het graven terstond op vaste grond stootte. Wel is het plateau afgeplat om er op te kunnen wonen. Daarbij heeft men een wal laten staan, die thans op een paar plaatsen teruggevonden is. Op één punt, precies aan de landzijde, is duidelijk te zien, dat deze wal heeft ontbroken, zoodat daar blijkbaar de opgang is geweest.

De opgravingen aan den voet van den heuvel hebben deze zienswijze bevestigd, want daar ontbreekt, juist in het zuiden, buiten de gracht de zeer zware en sterke palissadeering, die de geheele heuvel overigens omgeeft. Deze ingang blijkt 10 M. breed te zijn geweest en is geheel blootgelegd. De palissadeering loopt daar naar binnen.

Aan de Noordzijde heeft men een halvemaanvormige gracht blootgelegd, die de lage burcht heeft omsloten. Op één punt is ook deze gracht onderbroken.

Het vrij groot aantal gevonden scherven toont aan, dat deze versterking dagteekent uit de 9de eeuw en we hier dus te doen hebben met een Karolingische burcht.

De vroegere meening, dat Montferland een oude Romeinsche versterking was, is door de onderzoekingen van thans geheel gelogenstraft. Noch de aanleg, noch het gevondene geven reden aan een Romeinsche nederzetting te denken.

Academie v. B. K. & T. W. te Rotterdam.

Het jaarverslag der A. v. B. K. & T. W. is in druk verschenen; een boek van 68 bladzijden. Het vermeldt o.a. de reglementswijziging.

Het aantal leerlingen van den Avondcursus bedroeg 647, tegen 756 in het vorige cursusjaar, terwijl aan de Vakteekenscholen onderwijs werd gegeven aan 974 leerlingen.

Ten vorigen jare waren deze cijfers bij het begin van den cursus 300 plus 313 plus 247 is 950 leerlingen, hetgeen wijst op een vermeerdering van 24 leerlingen, terwijl er in het vorige jaar een toeneming met 226 leerlingen kon worden vastgesteld.

De geringere toeneming van leerlingen moet worden toegeschreven aan de buitengewone omstandigheden tengevolge van den oorlog. Voor wat de Academie betreft, zijn velen, die anders het onderwijs zouden hebben gevolgd, in militairen dienst; overigens worden velen door geldelijke overwegingen weerhouden de lessen te volgen, vooral ook omdat de leermiddelen zeer belangrijk in prijs zijn gestegen.

De inschrijving van leerlingen die in 1917, bij wijze van proef, niet onmiddellijk voor den aanvang van de lessen, doch reeds in Juni werd gehouden, ten einde ondervonden moeilijkheden te ontgaan, maakte de regeling van het onderwijs eenvoudiger en gaf geen aanleiding tot bezwaren. Het ligt in de bedoeling die inschrijving voortaan steeds in de maand Juni te doen plaats hebben.

Op 31 December 1917 had de Academie 202 leden, tegen 204 op denzelfden datum van 1916.

Op de begrooting 1917 werd als bijdrage van de gemeente uitgetrokken een bedrag van f 110,672,30; door den gemeenteraad werd in de zitting van 11 Januari 1917 het subsidie met f 5225 verhoogd tot f 115,897,30, ten einde daaruit tevens te bestrijden de kosten voor eerste inrichting, de de exploitatiekosten gedurende 1917 en de lokaalhuur voor den cursus in etsen en lithografie. Uit de rekening blijkt, dat van dat subsidie een bedrag van f 30,947,90 niet behoefde te worden uitgegeven.

Rijkscommissie voor de monumentenzorg.

Bij Kon. besluit van 23 Augustus is aan dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen, te Roermond, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als lid en algemeen voorzitter, tevens voorzitter van de afdeeling B der bij Kon. besluit van 10 Mei 1918 ingestelde Rijkscommissie voor de monumentenzorg, onder bijzondere dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten door hem gedurende een lange reeks van jaren den lande op het gebied der monumentenzorg bewezen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouw- en Waterbouwkundig Teekenaar met ervaring in fabriksbouw en spoorwegaanleg. Uitvoerige brieven te richten aan het Hoogevencomité, Nassauplein 25, den Haag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, op architectenbureau. Volledige brieven lett. K.M.A. Informatiebureau van de A.N.O. en U.B., Thorbeckestraat 13, Hengelo (O.) (1)

— Technisch Opzichter 2e klasse, bij Onderhoud Rioleeringen der Gemeente 's Gravenhage, aanvangsjaarwedde f 1150 en duurtetoeslag. Diploma Rijkswaterstaat of Midd. Techn. School gewenscht. Stukken vóór 15 September a.s. aan den Ingenieur der Gemeentewerken P. Dekker, Huijgenspark 23, 's Gravenhage. (1)

— Fabriek van Voorne, jaarwedde f 1200, aanvankelijk voor een jaar. Diploma Rijkswaterstaat vereischt. Stukken vóór 25 Sept. e.k. bij den Secretaris Mr. A. P. v. d. Blink te Brielle. (1)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Limburg. Civiel-Ingenieur, jaarwedde f 3000—f 4000. Gezegeld adres aan Gedeputeerde Staten van Limburg. Inlichtingen geeft de Hoofd-Ingenieur v. d. P. W. te Maastricht. (1)

— Leerares, Teekenen, aan de Industrieschool te Rotterdam, acte Mk vereischt, acte Fraaie Handw. gewenscht. Jaarwedde f 1080—f 1485 en duurtetoeslag. Dienstjaren aan vakschool tellen mede. Pensioen. Stukken vóór 15 Sept. a.s. aan de Directrice Mej. E. P. Dirks, Schietbaanstraat 26, Rotterdam. (1)

— Directeur van de Vakteekenschool der Academie van B. K. en V. W. te Rotter. Akte Mc of Md. jaarwedde f 1400, klimmend tot f 1800. Brieven voor 11 September 1918 aan den Voorzitter van de Commissie van Onderwijs, Coolvest 84, Rotterdam. (1)

— Civiel-Ingenieur als hoofd van den technischen dienst der Jaarbeurs te Utrecht. Onmiddellijke indiensttreding gewenscht. Aanvangssalaris f 4000. Sollicitaties aan het Algemeen Secretariaat Vredenburg Utrecht. (1)

— Leeraar in Meubelteekenen, 'aan de Avondteekenschool Hendrik de Keijzer, Nut v. v. Algemeen. N.Z. Voorburgwal 212, Amsterdam, 12½ lesuur per week. Stukken voor 10 September aan den Directeur U. J. Feith, die inlichtingen verstrekt. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar op Architecten- en Aannemersbureau; kennis van administratie gewenscht. Uitvoerige brieven met afschriften letter M bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's-Gravenhage. (2)

— Fabrieksleider, hoog salaris, vaste positie aan de Heerlensche Timmerfabriek, Wijsbek, Soons & Co., te Heerlen. (2)

— Leeraar in Bouwkundig-Statische Berekening, aan de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem. Vier lesuren per week. Sollicitaties voor 10 September a.s. bij den Directeur H. C. Verkruysen, Dreef, Haarlem. (2)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5eDoor het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een praehtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Bij den Dienst van Weg en Werken op JAVA bestaat gelegenheid tot plaatsing van eenige

OPZICHTERS,

met eenige jaren practijk bij de uitvoering van spoor- of tramwegen, waterstaats- of gemeentewerken.

Leeftijd tusschen 28 en 30 jaar.

Aanvangsmaandwedde **f 225.—.**

Sollicitanten gelieven, onder opgave van tegenwoordige betrekking schriftelijk een sollicitatie-formulier aan te vragen aan den Secretaris van den Raad van Beheer van genoemde Maatschappij (Wassenaarsche Kade 25, 's Gravenhage).

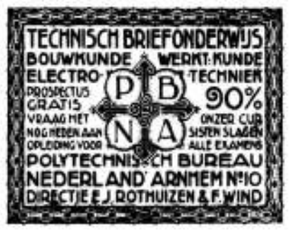
's Gravenhage, 4 September 1918.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
TelegramAdres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE.

53STE JAARGANG. ZATERDAG 14 SEPT. 1918. No 37

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Begrippen van Bouwkunst.

Ofschoon door onze beste architecten af en toe voordrachten worden gehouden, zoowel voor vakgenooten als voor leeken, over het wezen der bouwkunst, is het me te ontkennen, dat er nog veel wanbegrip bestaat over die kunst, waaraan volgens een nu al weer veroudende zegswijze, de eerrang toekomt in aller kunsten rij.

Misschien komt dit wel daardoor, dat er wat veel geschermd wordt met begrippen, dingen, die ieder naar zijn eigen goedvinden vormen en uitgen kan op zijn wijze en daar velen niet gaarne doorgaan voor achterblijvers, die niet mede kunnen komen met de stroomingen des tijds, ligt het voor de hand, dat zij nieuwe begrippen trachten te vormen, alzhans afwijkende van de bestaande, die min of meer gemeengoed geworden zijn. Veel nieuws is er echter, op den keper beschouwd, meestal niet in te vinden; hoogstens wordt een oude stelling in moderne woorden uitgedrukt, een oud denkbeeld met een zeker aplomb op den voorgrond geschoven en een begrip op die manier in de mode gebracht.

Zoo is het bijvoorbeeld gegaan met het kunstbegrip van Viollet le Duc, uitgesproken in zijn bekende stelling „Toute forme, qui n'est pas indiquée par la structure, doit être repoussée", zoo is het, om een meer recent voorbeeld te nemen, ook gegaan met Camillo Sitte's begrip van het „gesloten stadsbeeld". Geen bouwmeester van onzen tijd zal er meer aan denken deze begrippen als axioma's te aanvaarden en bij zijn arbeid te nemen tot een richtsnoer, waarvan in geen geval mag worden afgeweken. Hiermede bedoelen wij volstrekt niet te zeggen, dat daarom nu deze begrippen als onbruikbare oude plunje kunnen worden afgedankt. Zij hebben en behouden hun waarde, wanneer men maar begrijpt, wat er mede bedoeld is en ze niet verechts in practijk brengt. Zij bevatten een kern van waarheid, maar zijn niet toepasselijk op alle gevallen; het zijn regels, die uitzondering toelaten en geenszins algemeen geldende grondregels voor stedenbouw of bouwkunst; men kan er wel een systeem op bouwen, maar dit zal altijd min of meer eenzijdig zijn, hoe vernuftig ook wellicht in elkaar gezet.

Gelukkig gaat de natuur steeds boven de leer; noch Viollet le Duc, noch Sitte, noch wie ook, blijkt gewoonlijk in de practijk zulk een verstokt dogmaticus, als waarvoor hij veelal gehouden wordt op grond van een of andere uitspraak, waarop op een zeker tijdstip door hem bijzonderen nadruk werd gelegd. Viollet le Duc schreef in een tijd, toen er nog de bouwkunstige vormen (mooidetheid als verschijningsvormen, zoo willekeurig en begrijpelijkerwijs mogelijk werd uitgesproken, Sitte in een tijd, toen men hard op weg was in naam van hygiene en verkeer, onze steden te bederven. Dankbaar moeten wij erkennen, dat het voor vele dingen goed geweest is, dat hun begrippen ingang hebben gevonden, al is er ook wel eens een verkeerd gebruik van gemaakt.

Op het gebied der bouwkunst zijn in de laatste jaren verschillende begrippen op den voorgrond gebracht, die stof opleveren voor beschouwingen, nu eens zeer diepzinnig dan weer oppervlakkig, al naar de stemming van het oogenblik. Die beschouwingen geven dan veelal aanleiding tot uitvoerige discussies, die weinig resultaat opleveren, omdat men het over het begrip niet eens is en ook nu eens wordt. De oorzaak hiervan kan niet anders zijn, dan dat er altijd menschen gevonden worden, die zich het begrip niet helder kunnen voorstellen; daarmede is niet te redeneeren.

Anderen weer vatten het juist anders op, dan het bedoeld is; met hen is wel te redeneeren, maar zij laten zich moeilijk overtuigen, men schiet met hen dus ook niet op.

Is het nu wonder, dat er beoefenaars der bouwkunst zijn, die al dat redeneeren over begrippen onvruchtbaar achten en er zich weinig om bekommeren? Wat heeft men er aan; de bouwkunstenaar gaat toch bij intuitie te werk volgens gezonde begrippen en wie geen kunstenaar is wordt het toch niet, al tracht men hem gezonde begrippen bij te brengen.

Maar er is een andere reden, waarom het toch wel gewenscht is vooral in onzen tijd van geestverwarring, dat gezonde begrippen over bouwkunst ingang vinden, niet alleen bij de kunstenaars, maar ook bij hen, die geroepen zijn hun werken te helpen uitvoeren, verder bij allen, die zich met bouwen bezig houden en, ten slotte bij het groote publiek, waarvoor gebouwd wordt. Voordat dit het geval is toch zal er geen sprake kunnen zijn van stijl.

In onze litteratuur bezitten wij thans een maandblad, opgericht met het doel het begrip van stijl in de beeldende kunst, in den ruimsten zin, algemeen ingang te doen vinden. Het is geen gemakkelijke taak, die de oprichters van dit tijdschrift op zich hebben genomen, maar zeer zeker verdient hun streven waardeering, meer waardeering, dan het wellicht tot heden ondervond.

Het begrip van stijl is niet zoo maar met een paar woorden te verklaren. Gottfried Semper heeft er een beroemd boek over geschreven. Viollet le Duc wijdde er een uitvoerig artikel aan in zijn Dictionnaire de l'Architecture Française en nadien zijn door andere schrijvers talrijke commentaren geleverd op de nogal uiteenloopende opvattingen dezer beide groote mannen. Het zou de moeite loonen, eens na te gaan, hoe deze opvattingen staan tegenover die der moderne kunstbeoefenaars, die thans trachten, in de eerste plaats zichzelf rekenschap van het begrip stijl te geven.

Een dergelijk onderzoek zou echter thans nog te groote uitvoerigheid leiden en nu is het onderwerp wel belangrijk genoeg, om er een uitvoerige en gedocumenteerde studie aan te wijden, maar het moderne stijlbegrip is nog niet op genoegzaam algemeen bevattelijke wijze verklaard, om het tegenover de oudere begrippen te stellen en daarmede te vergelijken. Het streven der moderne stijlzoekers wordt nog niet algemeen genoeg begrepen en dit ligt gedeeltelijk aan hen zelf. Voor velen spreken zij in raadselen, evenals Semper indertijd voor velen in raadselen sprak en Viollet le Duc door velen voor een dwaasbling werd uitgemaakt. Toch hebben hun begrippen langzamerhand ingang gevonden en zoo zal ook het moderne stijlbegrip zonder twijfel, wanneer de tijd daarvoor rijp is, ingang vinden. Dan zal zeer waarschijnlijk blijken, dat het in den grond niet zooveel van de oudere begrippen afwijkt, omdat het een fundamenteel begrip is, waarover in de oudheid niet zooveel gesproken en geschreven werd dan thans, maar waarvan de bouwmeesters van alle tijden, met uitzondering van de negentiende eeuw, doordrongen zijn geweest, hetgeen wij kunnen gewaarworden aan de werken, die zij ons hebben nagelaten.

De negentiende eeuw wordt gewoonlijk door ons als de stijllooze tijd bij uitnemendheid beschouwd en toch geeft deze opvatting in tweeërlei opzicht te denken. In de eerste plaats is het feit niet te loochenen, dat juist in de negentiende eeuw het stijlbegrip op den voorgrond getreden is en het voorwerp van ernstige en scherpzinnige theoretische studie is geweest. In de tweede plaats is het de vraag of op den duur de stelling houdbaar zal blijken, dat de negentiende eeuw absoluut stijlloos geweest is. In den loop dier eeuw zelf is dit door verlichte geesten herhaaldelijk erkend, niet alleen ten aanzien der bouwkunst, maar ook wat betreft de geheele samenleving. Schrijvers als Busken Huet en Multatuli ergerden er zich aan, dat het toenmalig geslacht geen houding had in zijn doen en laten, geen lijn, geen uitgesproken karakter, in een woord, geen stijl. Al waren zij echter scherpe opmerkers de vraag is geweitigd of zij wel bevoegde beoordeelaars waren; immers de geschiedenis leert dat niemand in staat is in dergelijke aangelegenheden een volkomen juist oordeel te vellen over den tijd waarin hij leeft.

Is daarom hun oordeel waardeloos? Integendeel het heeft groote waarde voor hen, die later den geest van een voorbijgegaan tijdperk willen leeren kennen. Wat de negentiende eeuw betreft, de geschiedenis is daar eigenlijk nog niet aan toe, met de achttiende heeft zij zelfs nog lang niet afgerekend. Dezelfde achttiende eeuw is lang als een tijd van algemeen verval beschouwd, maar men begint thans meer en meer op grond van nauwkeurig en onpartijdig onderzoek, tot het besef te komen, dat deze voorstelling verre van juist is en men begint uit dat tijdperk datgene te waardeeren, wat blijvende waarde heeft, omdat het op een goed beginsel berust. Goede beginselen en juiste begrippen blijven, ook in de oogenschijnlijk duisterste tijden voortleven en mogen zij al geen gemeengoed zijn, in een kleinen kring blijft men ze aankweeken, gelijk men het doet met kamerplanten in den winter om ze naar buiten te brengen, zoodra de atmosferische toestand gunstig genoeg geworden is voor hun verdere ontwikkeling in de vrije lucht.

Wij zouden niet weten, waarom de negentiende eeuw nu juist een uitzondering zou maken bij al hare voorgangsters. Men erkent volmondig, dat wetenschap en techniek, groote dingen, een totale omwenteling in de levensverhoudingen, een enormen vooruitgang op nagenoeg elk gebied, hebben tot stand gebracht, maar men beweert nog steeds, dat het met de kunst, inzonderheid met de bouwkunst allerreurigst gesteld was, dat de negentiende eeuw daarin zoo goed als niets heeft gepresteerd, dat zij slechts geteerd heeft op de erfenis van vorige geslachten, die erfenis misbruikt heeft, dat zij hoogstens nu en dan een theorie heeft nagejaagd, maar ook dit in den regel op een mislukking is uitgeloopen.

Wanneer men, ter beoordeeling van den geest des tijds, slechts een enkel verschijnsel op zichzelf beschouwt en het verband met andere verschijnselen verwaarloost of uit het oog verliest, komt men onvermijdelijk tot een eenzijdig en uitsluitend onjust oordeel. Dit is o.i. tot heden met de negentiende eeuw het geval geweest. Men heeft de bouwkunst van dien tijd van geweldigen groei en ontwikkeling te veel als een op zichzelf staand verschijnsel bekeken en veelal getoetst aan verouderde begrippen, terwijl nooit te voren de kunst zoo beïnvloed werd door andere verschijnselen, die men kon waarnemen op het gebied van wetenschap en techniek, van handel, verkeer, industrie en speculatie. Dientengevolge zijn dan ook in de negentiende eeuw heel andere typen van bouwmeesters ons aan, dan ooit te voren geleefd hadden. Daar waren meer- en minderbegaafden onder, zooals altijd het geval geweest is en de meerbegaafden althans hielden er voorzeker gezonde begrippen op na en werkten niet maar raak, zonder beginselen. Zij hebben dan ook wel iets tot stand gebracht, dat ten minste het aanzien waard is en in eenig opzicht verdienste heeft. Zelfs bijvoorbeeld in het werk van den veelgesmaden Rose begint men langzamerhand eigenschappen op te merken, die tot een juister beoordeeling van de waarde kunnen leiden en zoo zal men ook in anderer werk mettertijd een en ander ontdekken, waaruit blijkt, dat zij niet geheel verblind waren en niet geheel verstoken van begrippen, die ook door ons als goed en waar worden erkend. Bij verder voortgezet onderzoek zullen wij misschien nog nieer ontdekken en het zou ons niet zoo heel erg verwonderen, wanneer men eenmaal tot de conclusie komt, dat de negentiende eeuw evengoed stijl gehad heeft als alle andere perioden van beteekenis in de cultuurgeschiedenis, al had men in die eeuw een minder zuiver begrip van stijl dan wij nu meenen te bezitten. Men bedenke toch, dat het begrip eener zaak nie de zaak zelf is. Stijl kan ontstaan en bestaan zonder dat de kunstenaars eerst een programma van regels vaststellen, da men volgen moet, om tot stijl te geraken. De kunst was er immers reeds lang voordat men over hare regels begon te redeneeren, voor men uit de vormen de begrippen ging afleiden. Op dit punt komt de kunst met de taal overeen, die er evenzeer was, voordat de grammatica werd uitgevonden.

Dat er meer punten van overeenkomst zijn, zal nog wel nader blijken.

(Wordt vervolgd.)

Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

(Vervolg)

Stelposten.

Dezelfde fabriek, waarvan in ons vorig nummer onder „Betonwerk" sprake was, gaf tegelijk met het daar beschrevene, aanleiding tot het volgend geschil.

Het bestek voor den bouw der fabriek zelve vermeldde ook de constructie van den keldervloer, bestaande grondvloer en verdiepingsvloer in gewapend beton. De staat van aanwijzing wijzigde eenigszins de eischen en bevatte de bedoelde paragraaf met de woorden: „Voor het aanbrengen van deze betonwerken neemt de aannemer in zijne begrooting op een verrekenbare post groot f 6000." Omdat de opgave voor de betonwerken aan bestedet te hoog voorkwam, droeg bij later dit onderdeel aan een betonconstructeur op. Hierover beklaagde zich de aannemer die nu tot het vroeg van dezen stelpost en hetzelfde percentage van een reclametransparant, die besteder voorhoofd achterwege had gelaten.

Het viel niet te ontkennen, dat bestek en staat van aanwijzing beide het maken der betonwerken beschouwden als deel van het dezen aannemer gegunde werk. Want dat het maken tot „verrekenbare stelposten", herwerk de staat van aanwijzing doet, tevens medebrengt de bevoegdheid van aanbesteder dezen post aan zich zelf te houden, kon de arbiter, die dit geschil te beoordeelen kreeg, niet inzien. De staat van aanwijzing zegde uitdrukkelijk, dat de aannemer de post in zijne begrooting op te nemen had, dat wil dus zeggen, dat hij er voor betaald werd en dat dus het werk daar voor moest worden geleverd direct of indirect door hem zou moeten worden gemaakt.

Naar des arbiters meening ligt in het begrip „stelpost" alleen, dat men nog van de omstandigheden wil doen afhangen de hoedanigheid en de omvang van het werk door den aannemer van het bestek te verrichten, niet de vraag of dit werk door hem verricht zal worden.

Wil de besteder dat een bepaald gedeelte van het werk rechtstreeks door een ander geschiedt, of wil hij zich de vrijheid daartoe openhouden, dan late men zulk een post buiten het bestek.

Aanbesteder beriep zich op zijne bevoegdheid den omvang van het werk volgens paragraaf 468, 2de lid der A. V. van 1910 te verminderen en wilde het vervallen der betonwerken beschouwd zien als „minderwerk", maar vergat daarbij dat voor minderwerk meer dan 10 pct. van de aanneemingssom bedragende, de toestemming van den aannemer noodig is.

Volgens de circulaire van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid van 28 September 1901 behoort deze toestemming niet alleen gevraagd te worden, zoo het verschil tusschen meer- en minderwerk genoemd bedrag van 10 pct. van de aanneemingssom overschrijdt, maar geeft het bedrag van het meer- of minderwerk van elke afwijking van het bestek op zich zelf, de grens van de bevoegdheid van den besteder in dit opzicht aan.

Men mag het minder betonwerk niet compenseeren, gelijk besteder wil doen, met het eenige maanden later opgedragen meerwerk van ketelbemeiseling enz., want de circulaire zegt uitdrukkelijk: „Slechts in geval eenige afwijking of meerdere gelijkrijdige afwijkingen van het bestek, zoowel meer- als minderwerk van denzelfden aard, gelijksoortige bouwstoffen, denzelfden arbeid enz. tengevolge heeft, moet het verschil daarvan in aanmerking worden genomen bij de toepassing van de hier bedoelde bepaling van de A. V. In geen geval behooren echter, indien op verschillende tijdstippen, afwijkingen van het bestek zijn gelast, die meer werk veroorzaakten en ook afwijkingen noodig bleken, die minder werk tengevolge hadden, de bedragen van het laatste van die van het eerste of omgekeerd te worden afgetrokken, met de bedoeling om alleen het verschil daarvan in aanmerking te nemen bij de toepassing der meergemelde bepaling."

Het schijnt alleszins raadzaam bij de onzekerheid waartoe paragraaf 468, 2de lid aanleiding geeft, de interpretatie van de ministeriele circulaire te volgen; besteder overschreed dus zijne bevoegdheid, toen hij, zonder des aannemers toestemming te vragen, de betonwerken aan een ander opdroeg en heeft op deze wijze den aannemer de winst ontrokken, die geacht moet worden in de stelpos van f 6000 te zijn begrepen geweest. Besteder moet den aannemer dus vergoeden de schade, die hij door het derven van deze winst heeft geleden, welke, overeenkomstig de usance, op 10 pct. mag worden gesteld.

Omtrent de reclametransparanten vermeldde het bestek in paragraaf 24:

„Voor aankoop van het reclametransparant boven de kantoren aan den Noord-gevel, neemt de aannemer in zijne begrooting op eene verrekenbare post groot f 200."

Ook deze post behoorde dus tot het bij contract opgedragen werk, maar het hier bedoelde advies zegt, dat het voorloopig achterwege laten van deze levering valt binnen de bevoegdheidsgrens door paragraaf 468 2e lid der A. V. aan den aanbesteder getrokken.

Op de gevraagde 10 pct. van deze post had de aannemer dus geen recht.

9/10 van de kosten van dit advies ad f 178.75 kreeg de besteder te dragen, 1/10 de aannemer.

Aansprakelijkheid van den aannemer.

Het herstellen en verbeteren van den Zeedijk van een Noord-Hollandschen Polder gaf aanleiding tot een zeer belangrijk geschil, betwelk in hoofdzaak liep over de uitlegging van de bekende par. 473 der A. V. van Waterstaat van 1901.

Er hadden belangrijke dijkverzakkingen en verschuivingen plaats gehad tijdens de uitvoering van de grondwerken aan en op den Zeedijk en de aannemer meende recht te hebben op vergoeding van alle door hem reeds gemaakte en nog te maken kosten tot herstel van deze schade, die omstaan was door omstandigheden onafhankelijk van zijnen wil.

Tijdens het aanstorten van een binnenberm ontstond n.l. over een gedeelte van een dijkvak eene plotselinge verzakking. De binnenberm was daar ter plaatse reeds zoover aangebracht, dat nog eene kleine hoeveelheid zand gestort moest worden om den berm onder het zandpraatstel af te kunnen werken. Tijdens het lossen van deze hoeveelheid zand had de verzakking plaats, zoodat het werkspoor en de spoorwagens mede wegzakten.

De lengte dezer verzakking bedroeg ongeveer 30 M., de diepte gemeteld plus minus 1.50 M., zij reikte tot even door den teen van het nieuwe binnendijksbeloop, terwijl

het rijspakwerk daar ter plaatse plm. 2 M. binnenwaarts gedrongen werd. Nadat eenigen tijd later de door deze verzakking ontstane schade hersteld was, had alleen nog eenige nazakking plaats.

Over een ander gedeelte van dit dijkvak, ter lengte van ongeveer 70 M., verdween het aangebrachte rijspaalwerk, zoodra daarop een laagje zand van plm. 0.50 M. dikte was verwerkt, in de diepte en werd het rijspaalwerk binnenwaarts weggedrongen en omhoog geperst. Verder deed zich over dit gedeelte het verschijnsel voor, dat hoewel eene tamelijk groote hoeveelheid zand (plm. 800 M³.) per dag werd aangevoerd en gestort, gedurende een zevental dagen lang van vordering niets te bespeuren viel. Het zand zakte onmiddellijk bijna loodrecht weg, het pakwerk verplaatste zich steeds verder binnenwaarts, en eene belangrijke oppersing van den bodem had plaats. Door evenwel steeds voort te gaan met het aanvoeren en storten van zand, werd de binnenberm daar ter plaatse op de verlangde hoogte en breedte gebracht.

Over andere gedeelten van dit dijkvak hadden nog eenige verzakkingen plaats, evenwel van veel minder beteekenis dan de vorengenoemde, terwijl over de overige gedeelten van dit dijkvak van verzakkingen of oppersingen weinig of niets te bespeuren viel.

Eenigen tijd na de voltooiing van dit dijkgedeelte bleek evenwel, dat dit, benevens een gedeelte van de steenbekleeding op het oude dijklichaam, beneden het opleveringsprofiel gezakt was.

Het dijkvak werd, met eenige overhoogte door den aannemer opnieuw onder het voorgeschreven profiel gebracht, terwijl, doordat het rijspakwerk zich plaatselijk belangrijk verplaatste, op één punt zelfs ongeveer 25 M., ter verdediging van het binnenbeloop vanaf beneden tot even boven den gemiddelden waterstand kraagstukjes geplaatst werden ter breedte van 5 M.

Op een ander deel van den dijk hadden tijdens of korten tijd na het onder het voorgeschreven profiel afzinken en afwerken van verschillende vakken bijna loodrechte verzakkingen van het binnengedeelte van den dijk, plaats.

Deze verzakkingen hadden in de breedterichting aan den binnenvoet van den dijk, eene uitwijking boezemwaarts van 1 à 2 M. tengevolge, terwijl aan den bovenkant van den dijk de grenzen der verzakkingen zich uitstrekten deels of in de nieuwe binnenkruinhijn. De diepte der verzakkingen bedroeg, gemeten langs den steilen rand in de kruin, 1.70 à 2 M. Een en ander had tengevolge, dat het rijspakwerk en de op het binnenbermbeloop aangebracht puinbekleeding zich boezemwaarts verplaatste en in den boezem belangrijke oppersingen vielen waar te nemen.

Nadat de verzakte vakken hersteld waren, zijn eenige daarvan, hoewel in geringer mate, nog éénmaal, andere nog tweemaden, en sommige zelfs nog tot drie malen toe verzakt en hersteld, en verzakten ook nog eenige vakjes, welke bij de eerste afwerking stabiel gebleven waren.

Het rijspakwerk werd door de verzakkingen steeds verder boezemwaarts gedrongen, terwijl de oppersingen in den boezem zich nog belangrijk uitbreidden.

Over de overige vakken van het dijkvak werd alleen eene regelmatige zakking van het dijklichaam waargenomen.

De verzakkingen ontstonden eerst nadat het dijklichaam gebeel was aangestort, sommige na korten, andere na langeren tijd.

Bij het meerendeel der verzakkingen in dit gedeelte kwam het voor, dat, wat des avonds aangestort was, den volgenden nacht verzakte; ook kwam het voor, dat een gedeelte plotseling wegzakte, zoodat het werkspoor medezakte en de spoorwagens van den dijk vielen.

Enkele gedeelten bleven twee à drie dagen, sommige zelfs langer op hoogte, zonder dat van verzakking iets te bespeuren viel.

Met uitzondering van de hiervoren genoemde plotselinge verzakking, ontstonden, voorzoover is waargenomen, de verzakkkingen op de volgende wijze:

Eerst openbaarde zich in de kruin van den dijk, ongeveer evenwijdig daaraan, een bijna onzichtbaar scheurtje, hetwelk zich na verloop van één à twee uren ontwikkelde tot een scheur van 0.04 à 0.05 M. wijdte. Dan viel reeds waar te nemen, dat de grondslag aan de eene zijde van de scheur lager kwam te liggen dan aan de andere zijde, dat er in het binnenbeloop, in lengterichting van den dijk een drie- à viertal scheurtjes ontstonden en dat eene inzinking van den teen van het binnendijksbeloop plaats had.

Nadat een vier- à vijftal uren daarna de scheur in de kruin eene wijdte bereikt had van 0.10 à 0.12 M., het verschil in hoogte van den grondslag aan de eene zijde en aan de andere zijde van die scheur 0.10 à 0.15 M. bedroeg, de scheurtjes in het binnen-talud zich ontwikkeld hadden tot scheuren van 0.06 à 0.08 M. wijdte en de binnenberm in den teen van het binnendijksbeloop 0.10 à 0.20 M. was ingezonken, had de verzakking plotseling plaats.

De aannemer beriep zich nu op par. 475 der hier toepasselijke A. V. van Waterstaat van 1901, speciaal op het 2e en het 4e lid van deze paragraaf om zijn recht op vergoeding voor de door hem hersteld schaden te betoogen.

Aanbesteder bestreed dit betoog door daartegenover zijne meening te stellen, dat te van een in par. 475, 2e lid genoemden „dijkval" hier geen sprake is, 2e het eerste lid dier paragraaf alle andere alinea's beheerscht, dus ook alinea 4, terwijl in dit eerste lid niet wordt gesproken van eene „buitengewone schade", maar van „buitengewone omstandigheden" waardoor schade is ontstaan.

„Buitengewone omstandigheden" hadden zich naar besteders meening niet bij dit werk voorgedaan. Ter plaatse van de eerstbeschreven verzakkingen was vroeger meermalen eene verzakking ontstaan, zeide besteder; er moest dan eene bestorting worden aangebracht, welke groote massa's stortmateriaal vorderde, welke bestorting van tijd tot tijd moest worden herhaald. Ter plaatse van de later beschreven verzakkingen grensde, totdat dit werk werd ter hand genomen aan de binnenzijde van den dijk nergens eenige breedte vasten bodem, doch was op eenige plaatsen dadelijk een boezemwater de begrenzing, terwijl meestal die begrenzing was een rietveld, zich uitstrekkende in dien boezem. Dat rietveld was, zoo zeide besteder, juist een zeer onvaste bodem en onder deze omstandigheden waren de ontstane verzakkingen voor dien bodem volstrekt niet buitengewoon.

Paragraaf 475 der A. V. luidt als volgt:

„Schade. De aannemer is aansprakelijk voor schade aan het werk, tenzij deze is ontstaan door buitengewone omstandigheden, onafhankelijk van zijn wil.

Als zoodanige omstandigheden zullen, zoowel bij werken in aanleg als bij onderhoud van bestaande werken, worden aangemerkt dijk- of oevervallen, ijsgang, onweder en hagelslag.

Bij het onderhoud van bestaande werken zullen voorts als zoodanige omstandigheden gelden aanvaring door materieel niet in dienst van den aannemer, oeverafschuiving, storm, stormvloed en brand.

In alle andere gevallen van schade bij werken in aanleg en bij het onderhoud van bestaande werken zal de aannemer moeten aantoonen, dat zij is ontstaan door omstandigheden onafhankelijk van zijn wil.

Bij de beoordeeling van het vorenstaande zal in aanmerking worden genomen in hoeverre de aannemer door gepaste middelen of eene behoorlijke werkwijze de schade had kunnen voorkomen" enz. enz.

De Commissie meende, dat de feiten die zich hadden voorgedaan niet als „dijkval" konden worden beschouwd en dat dus par. 475, 2e hier niet toepasselijk was.

Wat de toepasselijkheid van par. 475, 4e betreft, overweog de Commissie het volgende:

Uit de schriftelijke en mondelinge behandeling is gebleken, dat besteder de begrippen „buitengewoon" en „onafhankelijk van zijn wil" beschouwt als twee naast elkander staande en vrijwel onafhankelijk van elkaar zijnde begrippen en inderdaad geeft de lezing van het eerste lid van par. 475 op zich zelf beschouwd, hiertoe aanleiding.

Indien men echter met den besteder die beide begrippen als twee geheel zelfstandige wil aannemen, dan kwam het aan de Commissie voor, dat het zeer moeilijk of liever gezegd onmogelijk zou vallen een goede definitie te geven van hetgeen de A. V. onder „buitengewone omstandigheden" verstaat.

Zeker mocht men er niet de beteekenis aan hechten, die het dagelijksch leven er aan geeft; de voorbeelden die het tweede en derde lid van par. 475 A. V. geven, verzetten zich tegen die letterlijke beteekenis. Er is wel iets buitengewoons te zien in dijk- of oevervallen en oeverafschuiving, maar niets buitengewoons in storm, onweder, hagelslag en aanvaring. Integendeel, het zou zeer buitengewoon zijn, wanneer zich gedurende een werk, dat bijv. zes wintermaanden duurt, geen storm, hagelslag of onweder voordeed.

En die omstandigheden in het tweede en derde lid van par. 475 genoemd, zijn zeker bedoeld als voorbeelden, zegt de Commissie, niet bij uitbreiding werden zij onder de „buitengewone omstandigheden" van het eerste lid gebracht. De samenhang van de eerste vier leden dier paragraaf wijst daar ten duidelijkste op, de zinsbouw van het toe Ed ... ...onweder, brand of andere oorzaken, welke als buitengewone omstandigheden zijn aan te merken ..." en evenzeer de geschiedenis. Juist dezelfde redactie als die van het toe lid komt voor in par. 30 der A. V. van 1892, terwijl par. 446 van de A. V. van 1882 spreekt van ..... onweder, brand of dergelijke buitengewone omstandigheden ..."

Maar als men aan dien term „buitengewoon" dan niet de letterlijke beteekenis mag hechten, is dan nog mogelijk eene uitlegging, waarbij hij toch niet synoniem is met „onafhankelijk van zijn wil"?

De Commissie overweog de mogelijkheid, dat er onder te verstaan zouden zijn alleen natuurverschijnselen, dus uitsluitende alles wat een menschelijke oorzaak heeft. Het meerendeel der voorbeelden, die de A. V. geeft, zijn zulke verschijnselen, doch niet alle. Aanvaring is meestal een daad van menschen, brand kan dit evenzoo zijn.

En waar de A. V. dus ook die gevallen onder de „buitengewone omstandigheden" brengt, is daarmee ook die uitlegging verworpen.

Naar de meening van de Commissie moet de beteekenis van de woorden „buitengewone omstandigheden onafhankelijk van zijn wil" van het eerste lid gezocht worden door de verschillende leden van par. 475 in onderling verband en samenhang te beschouwen, en nu valt het op, dat in de 4e en 8e alinea van par. 475 alleen gesproken wordt van het begrip „onafhankelijk van 's aannemers wil", zonder „buitengewoon" en in de toe alinea's alleen van „buitengewoon" zonder „onafhankelijk van zijn wil". Ook in par. 495d vinden we de uitdrukking „buitengewone omstandigheden" zonder meer en is „onafhankelijk van zijn wil" weggelaten.

De Commissie kon deze redactieverschillen niet anders verklaren, dan door aan te nemen, dat met het begrip „buitengewoon" hetzelfde bedoeld was als met „onafhankelijk van des aannemers wil". Immers hoe zou het anders te verklaren zijn, dat de 4e alinea van par. 475 niet eischt, dat ook het „buitengewone" van de omstandigheid door den aannemer worde aangetoond. Over het al of niet aanwezig zijn van iets „buitengewoons" kan toch, zooals hier bleek, zeer goed verschil van meening mogelijk zijn.

Waar de beteekenis van eene uitdrukking in de A. V. onduidelijk is, kan men wel niet anders doen, dan haar uit de voorbeelden van de A. V. zelve trachten te vinden en dan wilde het de Commissie toeschijnen, dat met „buitengewone omstandigheden, onafhankelijk van des aannemers wil" bedoeld waren, die „omstandigheden, waartegen zich een goed aannemer redelijkerwijze hetzij niet heeft behoeven, hetzij niet heeft kunnen wapenen".

Ook de redactie van het 5e lid van par. 475 is hiermede in overeenstemming.

Op deze wijze opgevat, geven de woorden „onafhankelijk van zijn wil" eene nadere uitlegging van het begrip „buitengewoon", maar bedoelen beide uitdrukkingen hetzelfde te zeggen. Op deze wijze is dan ook verklaard waarom in het 4e, het 8e en het toe lid, evenals in par. 495 slechts een der uitdrukkingen is gebezigd.

Daarmede stemt overeen de wijze, waarop par. 30 in de A. V. van 1892 de uitdrukking stelt, t. w. „buitengewone omstandigheden" cursief gedrukt, „onafhankelijk van zijn wil" niet cursief. Daar werden zij dus niet gesteld als twee eischen naast elkander, maar de laatste term als verduidelijking van den eersten.

Een zelfde zeggingswijze vindt men in het Burgerlijk Wetboek, waar artikel 1280 spreekt van „eene vreemde oorzaak, die niet kan worden toegerekend" en waar het woord „vreemd" hetzelfde beteekent als de woorden „die niet kan worden toegerekend". De wetgever vindt het noodig voor den lezer het eerste begrip door het tweede te verklaren.

De Commissie was van meening, dat de steller van par. 475 der A. V. hetzelfde bedoeld heeft, als gezegd wordt met de uitdrukking „vreemde oorzaak, die niet kan worden toegerekend".

Had de aannemer zich nu in casu redelijkerwijze moeten wapenen tegen verzakkingen en afschuivingen, zooals die zich hier hebben voorgedaan?

Bij de beantwoording van deze vraag moesten naar het oordeel van de Commissie, alle omstandigheden in aanmerking worden genomen.

Het kwam de Commissie voor, dat de Directie, die het onderwerpelijke risico geheel op den aannemer wenschte te leggen, zonder dit uitdrukkelijk te omschrijven, grondboringen had behooren te doen en de resultaten daarvan ter beschikking van den aannemer had moeten stellen. Zeer zeker had de aannemer er ook om kunnen vragen, maar dat neemt niet weg, dat het zorgen dat er grondboringen plaats hebben, allereerst ligt op den weg der Directie, die den aannemers die inlichtingen behoort te verstrekken, welke eene behoorlijke door hen te maken begrooting mogelijk maken. Besteder beriep zich op eene algemeene bekendheid van de slapte van den grond bij een deel van den dijk en op het uiterlijk aanzien van het terrein ter zijde van een ander deel. Wanneer men echter zag, dat de deskundige Directie van het werk eene raming gemaakt had, waarbij op nog geen 15 pct. klink gerekend was, dan kreeg men den indruk, dat de samensteller van het bestek alleen op eene gewone en in 't geheel niet op eene buitengewone inklinking — noch op eventueel mogelijke ernstige verzakkingen had gerekend. Deze raming van den opzichter is den aannemer in eene vergadering van het bestuur van den polder getoond ter motiveering van de lagere begrooting van het bestuur. Dit vaststaande feit en de omstandigheid dat de opzichter blijkbaar alleen op eene normale, en zelfs geen belangrijke, inklinking gemeend had te mogen rekenen, deed, naar het oordeel van de Commissie, de bovengenoemde argumenten van den polder tenier. Het moerassig aanzien (de polder sprak van rietvelden), alleen beoordeeld naar de oppervlakte (boringen waren immers niet gedaan) was geene aanwijzing ten aanzien van den aard van den ondergrond. De aanwezigheid van het boezemkanaal vrij dicht bij en langs de binnenzijde van een deel van den dijk,

kon als argument in verschillende richting worden gebezigd. Tegenover de opvatting van besteder kon men evengoed stellen, dat bij onbetrouwbaren ondergrond, het boezemkanaal niet zoo dicht bij den dijk gemaakt zou zijn, zonder dat de nadeelige gevolgen daarvan zichtbaar zouden zijn geweest — waarvan niet is gebleken.

Alle omstandigheden in aanmerking genomen, was de commissie van oordeel, dat redelijkerwijze van den aannemer niet was te vergen, dat hij zich tegen deze belangrijke en plotselinge verzakkingen — en over deze alleen ging het in dit geschil — had gewapend door daarvoor een post in zijne begrooting op te nemen.

De door hem door deze verzakkingen geleden schade behoorde hem dus te worden vergoed.

De aannemer had eene schadevergoeding van f 171.641.10 gevraagd; hij had daarbij de eenheidsprijs van het aanvullingszand gerekend op f 5 en f 5.40 en de eenheid-prijs van den bekleedingsgrond op f 4.30 en f 4.70.

De polder meende in 't geheel geen schadevergoeding verschuldigd te zijn, maar concludeerde subsidiair tot bepaling van het schadebedrag op f 51.287; de polder was van meening, dat de eenheidsprijs van het aanvullingszand en den bekleedingsgrond doorsnee gemeend per M³ op f 1.55 behoorde te worden gesteld.

De Commissie stelde de eenheidsprijs van het zand vast op f 2.22 en gedeeltelijk op f 2.04, die van den bekleedingsgrond op f 1.97 en gedeeltelijk op f 2.37. Het zand en de klei waren aanwezig en ter beschikking. Bij berekening van deze prijzen moest dus uitsluitend rekening worden gehouden met de kosten van ontgraving of opladen, vervoer en bewerking.

Onverminderd de rente wees de Commissie den aannemer f 82.054.75 toe.

De kosten van deze zaak bedroegen f 2512.55 en de Commissie bepaalde, dat dit bedrag gelijkelijk door ieder van beide partijen zou worden gedragen.

(Wordt vervolgd.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG DER VEREENIGING BEZUIDENHOUT EN WIJK VII's BELANG TE 's-GRAVENHAGE.

Omtrent deze prijsvraag, waarvan wij onlangs het programma in zijn geheel opnamen, lezen wij thans in „De Bezuidenhoutpost", het officieel orgaan der genoemde vereeniging, de volgende, voor de eventueele mededingers belangrijke mededeeling:

Er is van beverlede tamelijk veel belangstelling gekomen voor de belangrijke zaak die de Vereeniging Bezuidenhout en Wijk VII's Belang heeft op touw gezet door een prijsvraag uit te schrijven voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ter N.-O. en Z.-W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte van 's-Gravenhage. De meeste vakbladen hebben over de zaak geschreven. Ook dagbladen hebben een en ander er over in hunne kolommen opgenomen en uit alle oorden van ons land zijn aanvragen ingekomen om de desbetreffende stukken te mogen ontvangen. En nog steeds blijkt, dat de belangstelling aan het groeien is. Zoo ontving de redacteur van De Bezuidenhoutpost dezer dagen uit Delft een verzoek om eenige exemplaren van zijn blad waarin de voorwaarden der prijsvraag omvangrijk waren geplaatst (3 Aug. jl. n°. 49) om met die nummers propaganda te maken voor de zaak onder de studenten en leeraren van de Technische Hoogeschool. Dat zegt niet weinig! Het belangrijke der prijsvraag wordt dan ook niet alleen in het Bezuidenhoutkwartier of in Wijk VII ingezien, doch in den Haag en daar buiten, omdat de zaak die zij voorstaat niet alleen onze kwartieren ten goede kan komen, doch een belang is voor de gemeente en voor het spoorweg- en reizigersverkeer. Daarin zit het belangrijke der zaak, wat men begint in te zien, nu die zaak nauwkeuriger en met meer aandacht wordt bekeken dan vroeger, iets waarvoor de vereeniging en haar blad de eer toekomt. Nu de belangstelling nog steeds groeit en men vertrouwen heeft dat de tijd voor studie, voorbereiding en in teekening brengen van hetgeen de ontwerpers van een plan voor verbetering van het verkeer zich hebben bedacht, te kort wordt geoordeeld, heeft de jury voor de prijsvraag in hare vergadering van Vrijdag jl. onder goedkeuring van de Permanente Prijsvraagcommissie, besloten den tijd voor het stellen van vragen te verlengen tot 1 October a.s. en den tijd van inlevering van ontwerpen te verdagen tot 14 December a.s. 's middags 12 uur.

Wij meenen dat dit wijs besluit de zaak ten goede zal komen en menig ingenieur, architect of deskundige er door zal worden aangespoord het algemeen belang te dienen en een poging te wagen de bekroning van zijn werk te oogsten.

Varia.

HET HOOGOVENBEDRIJF.

Men meldt uit IJmuiden aan het Vad.:

Een bericht in enkele bladen, meldend dat voor de vestiging van het Nederlandsch hoogovenbedrijf de keus is gevallen op de Breesaap te IJmuiden, gemeente Velsen, een terrein gelegen aan de Noordwestzijde van het buitenontsleidingskanaal van het Noordzeekanaal, is op zijn minst voorbarig, al is er zeker ernstig sprake van. In de raadsvergadering van Velsen, welke geheel gewijd was aan besprekingen te dier zake, is breedvoerig gesproken over de door de gemeente eventueel te verleenen faciliteiten; inzonderheid wat betreft de bepalingen van de Hinderwet en van de gemeentebouwverordening en de daarvan te verleenen afwijkingen.

Het behoeft geen betoog, dat Velsen's gemeentebestuur bereid is tot de meest mogelijke medewerking en tot het verleenen van alle faciliteiten, waartoe het bij machte is. Bij de voorgestelde uitbreiding van Velsen zal het de beschikking krijgen over uitnemende terreinen aan het water gelegen voor de vestiging van industrieën en nevenbedrijven. De gesteldheid van den bodem aldaar zal wel den doorslag tot de keuze van de Breesaap geven, die voor de vestiging van een hoogovenbedrijf uitnemend geschikt is, terwijl elders, met name bij Rotterdam, waarvan mede ernstig sprake is, groote financieele offers zouden gebracht moeten worden voor het geschikt maken van den bodem. De gemeente Rotterdam heeft zich, naar we vernemen, gaarne bereid verklaard tot belangrijke bijdragen in die offers. Vooral de geschiktheid van het terrein voor het maken van de toegangswegen tot het bedrijf is in deze aangelegenheid van overwegend belang.

Dat echter niet iedereen even ingenomen is met het denkbeeld, om het hoogovenbedrijf te Velsen te vestigen, blijkt o.a. uit het volgende:

De „Opr. Haarl. Ct." heeft met den heer Frans Netscher, lid van den gemeenteraad van Velsen, een vraaggesprek gehad over het vestigen van het Nederlandsch hoogovenbedrijf te Velsen. Z.i. zal dat een enorme verandering geven voor de toekomst dier gemeente.

„Een hoogoven drukt zijn stempel op den ganschen omtrek. Het maakt alles zwart en kaal, de lucht onzuiver; het veroorzaakt een helsch lawaai, dag en nacht. Want een hoogoven moet altijd doorwerken, des nachts is de gloed van de vuren ver in den omtrek zichtbaar. Ook het lossen van de ertsbooten gaat steeds door en zal veel rumoer veroorzaken.

„De terreinen in den omtrek zullen er zeer door in waarde achteruitgaan, het prachtige landgoed „Rooswijk" b.v. zal zoo goed als waardeloos worden.

„Het bestuur van het hoogovenbedrijf meent dat het bedrijf na 5 of 6 jaar 1000 à 2000 arbeiders zal hebben. In dien korten tijd zal dus de bevolking van Velsen vermeerderen met 4000 à 8000 zielen. Daarvoor zullen scholen gesticht moeten worden, de kosten van geneeskundig toezicht en bijdragen voor krankzinnigen zullen zeer vermeerderen, kortom het budget der gemeente Velsen zal er zeer door verzwaard worden.

„Daar stelt het hoogovenbedrijf niets tegenover. Integendeel, men verlangt van Velsen nog veel meer. Er zal een groot aantal woningen gebouwd moeten worden. Daartoe moet de gemeente meewerken of zij moet zelf 200 arbeiderswoningen per jaar bouwen.

Op werkkrachten uit Noord-Holland schijnt het hoogovenbedrijf niet gesteld. Deze zijn te democratisch. Men schijnt het oog geslagen te hebben op arbeiders van de Zuid-Hollandsche eilanden. Dan zullen er zeker buitenlandsche, geschoolde werkkrachten komen, zoodat 't hier een amalgama van allerlei elementen zal worden. Bovendien zal de werkloosheid te IJmuiden er dus zeer waarschijnlijk niet door verminderen."

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 36. Officieel Gedeelte. Ledenvergadering op 25 September a.s. Agenda. Finie Rapport, enz.

Over M. H. Baillie Scott, met afbeeldingen.

Ongeautoriseerde openbaarmaking van ontwerpen, door E. Rosenboom.

Ontvangen boekwerken en tijdschriften.

DE BOUWWERELD No. 36. Nederlands oudste bouwwerken (vervolg).

Gemengde berichten.

Sneldichten, door Candidus. — Bergensche ziekte.

Boek en tijdschrift.

Personalia.

Afbeeldingen. Schoorsteenmantels en lijnvazen van terra cotta, ontwerp en uitvoering W. C. Brouwer.

Instituut voor Bouwkunst. Bestuursvergadering van 20 Juli 1918 te 's Gravenhage.

DE INGENIEUR No. 36. Voorstel tot wijziging van het Reglement van het Kon. Instituut van Ingenieurs.

Korte inleiding tot het bezoek aan de electrische installatie van het rioolgemaal op het Heemraadplein te Rotterdam. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 11 Mei 1918, door ir. M. J. Römer.

Mededeeling betreffende de resultaten bereikt in de Belawan-geul met den slibzuiger „Java", door ir. J. van Tubergen, met afbeeldingen.

Het relativiteitsbeginsel in de mechanica, door ir. G. J. van der Wel.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 36. Aan het werk. — Aank. Verg. en Excursies. — Verslag Buitengew. Bondsbestuursverg. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Uit de afdeelingen. — In Memoriam. — Boekbespreking en catalogi. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-Ingenieur voor het Stoomwezen over 1917 (vervolg).

DE AANNEMER No. 36. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Bedrijfsorganisatie IV (slot).

Een werk gestaakt wegens tijdsomstandigheden (Verslag R. v. A.)

Uit de Staatscourant.

BOUWSTOFFEN. Maandblad onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 9: Vlamoven-straatklinkers. — IJzerhandel. — Microscopisch onderzoek van hout. — Het kalkbrandersbedrijf. — Namen van naaldboomen in Amerika. — Kunksteenfabricatie — Gedachtenwisseling.

GEWAPEND BETON. uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 1 17de Jaargang: Boogbruggen van omwikkeld gietijzer, door Dr. Ing. F. von Emperger. — Studiecommissie voor gewapend beton-scheepsbouw der jubileumstichting der Duitsche Industrie. — Cementrezending zonder zakken. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Literatuuroverzicht. — Buitengewoon hoogleeraar voor het gewapend beton. — Explosiebetonpalen, door C. W. van der Stert. — Machine voor het reinigen van houten betonformeelen.

DE STIJL. No. 10. In het Augustus-nummer van dit maandblad schrijft V. Huszar een stukje over die Farbenfibel van W. Ostwald. Reeds Goethe erkende in een zijner gesprekken: „In de schilderkunst ontbreekt reeds lang de kennis van den algemeenen grondslag, het ontbreekt aan een vastgestelde en aangenomen theorie, zooals dit in de muziek het geval is", en na hem is meermalen met meer of minder succes beproefd in deze leemte te voorzien. Ostwald's kleuren-A, E, C schijnt een nieuwe poging, eenvoudige en heldere begrippen over kleuren zoo wetenschappelijk en exact mogelijk vast te stellen. Huszar vraagt nu: „Hoe staat het beeldende (aesthetische) tegenover zoo'n exacte studie?" en geeft naar aanleiding van deze vraag een zeer lezenswaardige beschouwing, waarin hij tot het besluit komt: „Zoo'n wetteliike orde in de kleuren kan niet anders dan goed zijn voor onze monumentale kunstontwikkeling", een uitspraak waartegen niet weinig is in te brengen. Het boekje van Ostwald is ons nog niet in handen gekomen, zoodat wij er ons geen eigen oordeel over kunnen vormen, maar wat wij er hiervan lezen is wel geschikt, de belangstelling ervoor gaande te maken, in verband met de belangrijke rol, die de kleur in de bouwkunst van alle tijden vervuld en te vervullen heeft. Het is dan ook niet onwaarschijnlijk, dat wij later aanleiding vinden op het kleurenprobleem terug te komen.

In deze aflevering vinden wij verder het slot van Gino Severini's artikel, La peinture d'avant-garde en de voortzetting van Piet Mondriaan's studie over De nieuwe beelding in de Schilderkunst. Tot slot treffen wij aan een gedicht, getiteld La tête, door Blaise Cendrars, aan Alexander Archipenko, en ter illustratie een afbeelding van den Gondelier van laatstgenoemden beeldhouwer, een werk van Sculpture d'avant-garde, waarvan wij erkennen moeten de hooge kunstwaarde nog niet te kunnen bevroeden, zooalng niet een Ostwald der plastiek is opgestaan, wien het gelukt eenvoudige en heldere begrippen over beeldhouwkunst zoo wetenschappelijk en exact mogelijk vast te stellen.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter der Gemeente Culemborg, tijdelijk, met uitzicht op vaste benoeming. Jaarwedde f 875.— tot f 975.—, met diensteed. Akte handteekenen L. O., diploma bouwk. opzichter of Midd. Techn. School gewenscht. Stukken vóór 24 September 1918 aan den Burgemeester. (1)

— Meubelteekenaar, zelfstandig ontwerper, aan de Nederlandsche Stoommeubelfabriek, Wageningen. Uitvoerige sollicitaties te adresseeren aan de fabriek. (1)

— Opzichters bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij. Zie adv. in No. 36. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar op Architecten- en Aannemers-bureau; kennis van administratie gewenscht. Uitvoerige brieven met afschriften letter M bureau van het Bouwkundig Weekblad, Heerestraat 3, 's-Gravenhage. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1869.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19. APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH-INT-181
TROTTOIR TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S STOOMJALOEZIEEN EN ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO- TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET ONZER CURSUS
NADEEL AAN SYSTEEM
OPLEIDING VOOR ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & P. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG WERKTUIG ELECTROTECHNISCH ENZ. ALLE EXAMENS M.O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CHANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 21 SEPT. 1918. No. 38

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Begrippen van Bouwkunst.

Vervolg (Zie bladz. 291).

Naast of tegenover het stijlbegrip staat het begrip „levende kunst"; naast of tegenover, al naar men het opvat.

Het spraakgebruik noemt Grieksch en Latijn doode talen, ofschoon Prof. Hartmann een gansch andere meening is toegedaan, en de thans algemeen in gebruik zijnde talen worden levende genoemd. In overeenstemming met dit spraakgebruik heeft men ook de bouwkunst der voorgeslachten doode kunst genoemd en erop gewezen, dat onze bouwkunst een levende kunst moet zijn. Deze opvatting is ongetwijfeld juist, want zonder leven is geen groei, geen krachtige ontwikkeling, zooals wij die allen wenschen, denkbaar.

Velen echter achten het begrip, levende kunst, niet vereenigbaar met het stijlbegrip en stellen het daartegenover; zij geven daarbij blijk, of het een, of het ander te miskennen. Het begrip van stijl onderstelt weliswaar zekere normen, zekere regels en voorwaarden en in verband daarmede bepaalde eigenschappen van het kunstwerk, o.a. iets, dat aan kristallisatie doet denken, maar geen dezer voorwaarden staat aan het begrip van een levend organisme in het kunstwerk in den weg. Elk opkomend geslacht kan zonder bezwaar zijn eigen taal spreken, en heeft het onbetwistbaar recht, zich uit te drukken zooals het verkiest, nieuwe vormen uit te denken, bestaande te wijzigen naar zijn inzicht, vormen te combineeren in de grootst denkbare verscheidenheid, het fundamenteele begrip van stijl kan daardoor niet worden aangetast. Men moge er van afwijken, het verwaarloozen of uit het oog verliezen, vroeg of laat zal het zich doen gelden, als maatstaf ter beoordeeling van het kunstwerk.

Dat het begrip van stijl geenszins het begrip van leven uitsluit, ligt ook opgesloten in Viollet le Duc's uitspraak: „La nature met toujours du style dans ses productions, parce qu'elle procède suivant un ordre logique, adoptant les formes qui sont la conséquence de la destination, aussi bien dans les séries inorganiques que dans les séries organiques. Si donc il s'agit de créer, c'est-à-dire de produire un objet, appartement à une des industries de l'homme, il est bon de procéder comme elle procède, de tenir compte de la destination de l'objet et des qualités de la matière employée pour la façonner".

Onder de moderne stijlzoekers zullen er wellicht zijn, die het niet eens zijn met de stelling, dat de natuur altijd stijl vertoont in hare voortbrengselen. In hun ijver, om te trachten de cultuur boven de natuur te stellen gaan zij echter o.i. te ver. Natura artis magistra, de natuur is en blijft onze eenige leermeesteres, de bron van al ons kennen en kunnen, waaraan wij zelf ons ontstaan en bestaan te danken hebben. Wij kunnen ons wel inbeelden de macht te bezitten, de natuur aan onzen wil te onderwerpen, haar tot onze gewillige dienares te maken, zij gedoogt dit regenschijnlijk met onbegrensde vrijgevigheid, zoolang wij een verstandig gebruik maken van de krachten, die zij ter onzer beschikking stelt. Maar wee ons, wanneer wij die krachten misbruiken, dan herneemt zij onverbiddelijk hare rechten en doet ons de beperktheid van al ons kennen en kunnen duchtig gevoelen en zij aarzelt niet om, wanneer wij het er naar gemaakt hebben, op ons de kapitale straf toe te passen, waarmede, naar men zegt, in de oudheid de goden den mensch wisten

te treffen, die ten verderve gedoemd was en die daarin bestond, dat zij hem van zijn verstand beroofden. Hij vindt dan verder vanzelf wel den weg naar zijn ondergang.

Een weinig meer bescheidenheid mag dus misschien wel aanbevolen worden aan de hemelbestormende jongeren, die het begrip levende kunst in dien zin opvatten, dat het zou medebrengen de noodzakelijkheid voor de kunstenaars, de onmogelijkste sprongen en wendingen te maken, om toch vooral vandaag niet iets te voorschijn te brengen, dat maar eenigszins aan het werk van gisteren doet denken. Het schijnt nog immer noodig te zijn te wijzen op het ijdele van het streven naar een vermeende originaliteit. Of hetgeen men maakt beter is dan dat van anderen, daarnaar vraagt men niet, als het maar anders is is men al tevreden, en soms met heel weinig, in de zalige overtuiging, de levende kunst te hebben gediend. En toch, hoe weinig besef spreekt uit deze opvatting in de eerste plaats van het begrip van originaliteit en in de tweede plaats van dat van levende kunst. Originaliteit is iets uiterst zeldzaams, dat slechts bij hoog begaafde kunstenaars voorkomt. Indien minder begaafden jacht gaan maken op originaliteit, komt het resultaat gewoonlijk neer op een zwakke navolging van onbegrepen uitheemsche vormen, waarvan het vreemde alleen in staat is hen van de wijs te brengen, die die vormen nooit vroeger gezien hebben.

Voor hem, die in de kunstgeschiedenis geen vreemdeling is, is het gewoonlijk niet moeilijk, den oorsprong aan te wijzen, waaruit menige gedachte, die voor origineel wil doorgaan, geput is en hij zal vaak de opmerking kunnen maken, dat de originaliteit alleen bestaat in de onbeholpenheid, waarmede die gedachte vertolkt is.

Wie de geschiedenis der bouwkunst kent zal ook de kunst van het verleden niet als een doode kunst beschouwen, maar er de levensbeginselen in ontdekken, die nog voortleven ook in het nieuwste, wat wij heden vermogen te voorschijn te brengen. Die levensbeginselen zijn geen andere, dan die, welke wij in de geheele natuur waarnemen. Wij zien daar hoe het eene levende organisme zich ontwikkelt uit het andere, volgens vaste, eenvoudige wetten, hoe het leven zich voortplant en tot zijn hoogste ontwikkeling komt in het zeer gecompliceerd verschijnsel, dat wij menschheid noemen. Het scheppend vermogen, waarover de menschheid beschikt en dat inzonderheid in de bouwkunst tot uiting komt, is wel een harer merkwaardigste eigenschappen. Dat zich daarin het leven afspiegelt ligt te meer voor de hand, wijl de bouwkunst alle andere beeldende kunst omvat en beheerscht. Bouwkunst moet dus uit haren aard levende kunst zijn; indien het leven er niet in te ontdekken of na te speuren is, dan is zij geen bouwkunst.

Men moet echter voorzichtig zijn met zijn oordeel, want niet alles wat ons als levende kunst wordt voorgezet voldoet aan de vereischte levensvoorwaarden. Dikwijls blijkt later, dat het slechts een schijn van leven was, dat men er heeft weten in te blazen en omgekeerd, niet alles, wat ons als dood wordt voorgesteld, mist alle leven. Het ligt dikwijls aan onze kortzichtigheid, dat wij buiten staat zijn, er het leven in waar te nemen. In dit opzicht staan wij tegenover het verschijnsel bouwkunst in dezelfde positie als tegenover alle natuurverschijnselen.

Er is ten aanzien van het begrip levende kunst nog iets op te merken; het behoeft niet bepaald het eeuwige leven te zijn, dat er zich in afspiegelt, het kan ook een voorbijgaand leven zijn, dat daarom niet minder krachtig in zijn uiting behoeft te wezen. Wellicht is dit voorbijgaand en zich telkens hernieuwend leven van meer beteekenis voor de bouwkunst dan het eeuwige, dat wij eigenlijk met ons voorstellingsvermogen niet omvatten kunnen en dat dan ook door de rationalisten als een absurditeit beschouwd wordt. Feitelijk is het begrip eeuwigheid niet anders dan de negatie van het begrip tijd. Wij menschen, die leven in den tijd, kunnen ons de eeuwigheid niet anders denken dan een langen, zeer langen tijd, een oneindigen tijd. Een oneindige tijd laat zich echter niet meer meten en met het begrip oneindig vervalt dus het begrip van tijd.

Laten wij nu het begrip van eeuwigheid rusten, onmiskenbaar ligt in de menschelijke natuur de neiging, om de levensduur van het kunstwerk niet te beperken tot het tijdperk, waarin het gemaakt werd, maar het te doen voortleven nog eeuwen daarna en het te doen spreken tot een onafzienbare reeks van volgende geslachten. Deze neiging heeft het aanzijn gegeven aan de monumentale kunst, die te beschouwen is als de hoogste uiting van het scheppend vermogen van den kunstenaar.

Het kan ons dan ook niet verwonderen, dat in alle tijden, vooral bij de jonge beoefenaars der bouwkunst, zich deze drang naar het monumentale heeft geopenbaard en dat hun hoogste ideaal bestaat in het tot stand brengen van een kunstwerk, dat de eeuwen zal trotseeren gelijk de Pyramiden, de eerbiedige bewondering van verre nageslachten zal afdwingen gelijk het Parthenon, of na eeuwen nog mystieke indrukken zal teweegbrengen gelijk de Kathedraal van Reims.

De monumenten, die wij hier noemen behooren tot de meest sprekende voorbeelden van hetgeen men te verstaan heeft onder levende kunst. Aan menig monument van onze dagen zal waarschijnlijk niet zulk een lang leven beschoren zijn en menig werk als monument bedoeld zal blijken slechts voorbijgaande beteekenis te hebben. Ook het tijdelijke is echter onze aandacht waard en het kunstwerk, waaraan slechts een kortstondig bestaan ten deel valt, dat slechts een tijdelijke bestemming heeft te vervullen, behoeft daarom als kunstwerk niet achter te staan bij het monument en het zal daarbij ook niet achterstaan, wanneer de kunstenaar doordrongen is van de ware beteekenis van het begrip levende kunst.

Is hij dat dan zal hij nimmer zijn kracht zoeken in een fantastisch pogen om „nie dagewesenes" te produceeren, maar hij zal in de eerste plaats trachten, het leven van zijn tijd te begrijpen. Voor een juist begrip daarvan zal hij o.i. moeilijk de kennis van hetgeen daaraan voorafgegaan is kunnen missen.

Van zijn begaafdheid zal het afhangen, hoe zich het leven in zijn geest weerspiegelt en hoe hij het weergeeft in zijn werk. Het genie zal schijnbaar zonder moeite een gelukkige greep doen, waardoor op eenmaal iets bijzonder moois en karakteristieks te voorschijn wordt gebracht, maar ook het talent, dat zich in de stilte gevormd heeft, zal indien het niet schroomt zich in de wereld te gaan bewegen, zich daar tot een karakter kunnen ontwikkelen en beider werk zal erkend en gewaardeerd worden, zij het ook somtijds niet dadelijk door de tijdgenooten, als levende kunst.

Slechts peuteraars en knoeiers zullen dingen voortbrengen, die een tijdlang tot ergernis kunnen strekken, maar reeds bij hun ontstaan de kiem des doods in zich bevatten en dus tot een wissen ondergang gedoemd zijn. Dat zijn de misgewassen, de schadelijke woekerplanten, die den groei der bouwkunst kunnen belemmeren, maar toch nimmer in staat zullen zijn haar het leven te benemen.

Wordt vervolgd.

Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

Vervolg (Zie bladz. 275).

Besteedster had daarentegen ongelijk, toen zij den aannemer in dit exploit van wanpraestatie zijnerzijds beschuldigde; hierin lag we de bedoeling van besteedster opgesloten het extra-werk van afbreken en opnieuw maken niet te betalen en, naar het oordeel van de Commissie, was besteedster onder de geschetste omstandigheden wel tot betaling aan den aannemer verplicht, maar had zij zich desgewenscht hare rechten jegens de directie kunnen voorbehouden.

Toen de aannemer aan bovengemeld exploit, uitgebracht op een tijdstip toen er buiten schuld van besteedster en aannemer geen directie was, geen gevolg gaf, had besteedster dus het recht dit deel van het werk zelve te verrichten, maar billijkerwijze niet op kosten van den aannemer.

Ook had besteedster ongelijk toen zij den aannemer door de politie van het werk deed verwijderen en wel tot tweemaal toe. De laatste maal op 19 September 1916. Immers zij had hem het werk in zijn geheel nog niet opgezegd of ontnomen of het werk doen staken; pas later ontnam zij hem het werk en tot dien datum kon zij den aannemer persoonlijk in geen geval de bevoegdheid ontzeggen op zijn werk te komen.

Bij aangeteekend schrijven van 5 October 1916 schreef besteedster aan den aannemer:

„Bij dezen deelen wij U mede, dat wij gebruik zullen „maken van onze bevoegdheid om op grond van Uwe wan„praestatie bedoeld bij onze exploiten van 11 en 14 Sep„tember j.l. het werk ten uwen laste zoodanig te doen „voortzetten, en voltooien als door ons noodig wordt geacht."

Uit het hiervoor overwogene volgt reeds, dat de Commissie de feiten, zooals die bij onderzoek waren gebleken, geen reden achtte voor besteedster om aan den aannemer haar vertrouwen te ontzeggen en het werk te ontnemen.

Onder leiding en toezicht van een degelijken opzichter had besteedster het werk gerust door dezen aannemer kunnen laten voltooien.

Wel is waar geeft art. 1647 B. W. aan besteedster de bevoegdheid het werk op te zeggen en geeft art. 76 par. 467, 3e en par. 471 van de hier toepasselijke A. V. van Waterstaat aan besteder het recht, het werk geheel te doen staken, doch in beide gevallen kan de aannemer de door hem geleden schade terugvorderen.

Uit een en ander in verband met de in de vorige alinea genoemde artikelen volgde, dat de schadevergoeding, die besteedster tegen den aannemer geldend maakt, in 't algemeen behoorde te worden ontzegd en dat de schadeactie van den aannemer in principe behoorde te worden erkend.

Per saldo had besteedster f 5231.63 (met rente) aan den aannemer te betalen; ook kreeg zij 9/10 der kosten te dragen en de aannemer 1/10. De kosten bedroegen f 924.51.

Méérwerk.

De bouw van een landhuis in Zuid-Holland was de oorzaak van een scherp geschil tusschen eene aanbesteedster en een aannemer.

De aannemingssom was ruim f 25000. De aannemer vorderde betaling van het restant van den opleveringstermijn, waarop een gexdeelte „in voorschot" was betaald, ad f 3112.60 en daarenboven betaling van zijn meerwerk-rekening ad f 4115.26½, totaal f 7227.86½; hij wenschte geen uitspraak als „bindend advies", maar als „executorialen titel"; aanbesteedster concludeerde tot nietontvankelijkverklaring van eischer ten aanzien van het eerste geschilpunt, tot onbevoegdheid van scheidsmannen ten aanzien van het tweede geschilpunt, zeer subsidiair tot toewijzing van een bedrag f 4818.14½ in 't geheel (met toepassing van een boete van f 1275)

In het vonnis van scheidslieden, waarbij de excepties van onbevoegdheid en niet ontvankelijkheid verworpen werden, werd o.a. het volgende gezegd ten aanzien van het eerste geschilpunt:

„Het afteekenen van de declaratie door den architect moet beschouwd worden als erkenning, dat de bouw voor oplevering vatbaar is; de architect die door de besteedster belast is met de leiding en het toezicht op den bouw, aan wien ook in dit bestek verstrekkende bevoegdheden zijn verleend, is bevoegd tot goed- of afkeuring, zijne erkentenis bindt besteedster."

Ten aanzien van het tweede geschilpunt leest men in het vonnis:

„Besteedster zegt, dat zij zelve slechts een 10-tal van de plus minus 100 posten van de rekeningen heeft opgedragen en meent, dat, als de architect namens haar meerdere posten heeft doen uitvoeren, hij dan verder gegaan is dan hij gaan mocht, terwijl zij, besteedster, door laatstgenoemde opdrachten niet zou zijn gebonden.

In het midden latende hoe een en ander volgens de A. V. in 't algemeen zou moeten worden opgelost, meenen arbiters, dat in dit geschil het standpunt van besteedster in ieder geval onjuist is, omdat art. 54 van het bestek er klaarblijkelijk van uitgaat, dat meerwerk zoowel door besteedster als door hare architecten kan worden opgedragen.

De architect heeft verklaard, dat bijna al het niet door besteedster zelve gelaste meerwerk, door hem is opgedragen, de overige posten door zijnen opzichter en dat zeer vele posten blijken uit het namens de Directie afgeteekend dagboek.

Onder deze omstandigheden meenen ondergeteekenden, die als goede mannen naar billijkheid hebben te oordeelen, het beroep van besteedster op het niet bestaan van eene schriftelijke opdracht te moeten verwerpen."

Aanbesteedster werd veroordeeld het restant van den vijfden termijn van de aannemingssom ad f 3112.60 te betalen, terwijl de meer- en minderwerk-rekening werd vastgesteld op f 1962.89, alles onverminderd een rente ad 5 pct. 's jaars.

Van de kosten dezer procedure, die f 874.95 beliepen, werd 1/4 ten laste van den eischenden aannemer en 3/4 ten laste van aanbesteedster gebracht.

Afkeuring van Materialen.

Over de afkeuring van een partij van plm. 50.000 klinkers, plm. 63.500 stuks hardgrauwe steen, plm. 135 stuks grenen kozijnstukken en 164 stuks hout voor balklagen, alles te gebruiken bij den bouw van een 100-tal arbeiderswoningen voor eene Woningbouwvereeniging, meende de aannemer van dezen bouw zich bij den Raad van Arbitrage te moeten beklagen, zich er op beroepende, dat in het bestek stond, dat de materialen moesten beantwoorden aan billijke keur en dat met de tijdsomstandigheden rekening zou worden gehouden.

De Commissie, die in deze zaak had te adviseeren, was het niet met den klager eens.

Hieronder volgt het voornaamste gedeelte van het advies:

Wat geschilpunt a betreft, was in het bestek voorgeschreven, dat de fundeeringen moesten uitgevoerd worden in 1e soort rood, de kelders en het trasraam in miskleurige vlakke klinkers. Den aannemer was echter toegestaan om voor de fundeeringen te gebruiken gescheurde getrokken klinkers. Van elk van beide laatstgenoemde soorten was in verband met deze nadere overeenkomst door den aannemer een monster van een tweetal steenen gedeponeerd, hetwelk, voorzien van een merk, in de Directiekeet aanwezig was.

De Commissie, de plm. 50.000 stuks steen, die in 3 tassen stond opgestapeld, onderzocht hebbende, rekening houdende

bij dit en bij de volgende geschilpunten met de bewoordingen van het bestek, die voorschrijven „een billijke keur, waarbij met de tijdsomstandigheden wordt rekening gehouden", is van oordeel, dat deze 3 partijen, elk als geheel beschouwd, terecht zijn afgekeurd, daar zij van minder kwaliteit zijn dan het monster.

Het oordeel van de Commissie sluit niet uit, dat de partijen kunnen worden gesorteerd en dat de wel aan de eischen beantwoordende steen nogmaals ter keuring kan worden aangeboden. Dit is ook het standpunt van besteedster.

De plm. 635 stuks steen, waarop geschilpunt b betrekking heeft, die in 5 tassen verdeeld, vervolgens door de Commissie onderzocht werden, beantwoorden evenmin aan de eischen, die de Directie op grond van bestek (hetwelk „miskleurig hardgrauw" voorschrijft) en gedeponeerd monster gerechtigd is te stellen. Met het oog op de kwaliteit van de aangevoerde steen is de Commissie van oordeel, dat de aannemer het standpunt van de Directie om hem ook deze steen te laten sorteeren, meer had moeten appreciëeren dan hij gedaan heeft.

Geschilpunt c. De door partijen aangewezen plm. 135 stuks groenen kozijnen werden op verzoek van de Commissie door aannemer en Directie aan een nader onderzoek onderworpen. Van de zijde van de Directie werd hierbij opgemerkt, dat zich thans bij dit hout stukken bevonden, die vroeger nimmer ter keuring waren aangeboden en waaraan dan ook niets mankeerde.

Bij dit nader onderzoek kon de Directie 36 stuks kozijnhout alsnog goedkeuren.

De Commissie vereenigde zich met dit standpunt van de Directie en deed bedoelde 36 stuks van een in het hout gedrukt stempel, vertoonende de letters JKB, voorzien.

Het overige kozijnhout was, naar de meening van de Commissie, hetzij omdat het scheuren, barsten of vuur vertoonde, hetzij omdat het voor een groot deel niet buiten het hart gezaagd was, hetzij wegens slordige bewerking, volkomen terecht door de Directie afgekeurd.

Geschilpunt d. Volgens het bestek moest de aannemer vurenhouten balklagen leggen. Tengevolge van de moeilijkheid om deze te leveren, was er dennenhout aangevoerd. De Directie, terecht er tegen bezwaar makende, dat deze verandering niet, zoo spoedig zij den aannemer zelven bekend was, door hem met haar, Directie, was besproken, had wel in de wijziging toegestemd, maar eischte nu ook volkomen deugdelijk hout. Vooral waar het hier hout betrof van lichte afmetingen, hetwelk als vloerliggers dienst moest doen, meende de Directie dezen eisch te mogen en te moeten stellen. De Commissie kan zich ook met dit standpunt van de Directie vereenigen en is van oordeel, dat de afkeuring van de hier bedoelde plm. 164 stuks terecht is geschied, wegens de ook door de Commissie in het hout geconstateerde aanwezigheid van vuur in niet onbelangrijke mate.

Door den houtleverancier wordt beweerd, dat het in de balken vertoonde rood niet als schadelijk vuur is aan te merken, terwijl dit rood uit het hout zal wegtrekken, zoodra de balken gedurende 8 dagen aan de lucht worden blootgesteld. Niettegenstaande de Commissie op deze bewering niet kan ingaan, geeft zij den aannemer in overweging de balken, waarin zich geen andere gebreken vertoonen, onmiddellijk gedurende acht dagen op het terrein uit te leggen. De Directie verklaarde zich immers bereid bedoelde balken te zullen herkeuren en goedkeuren, wanneer werkelijk zal zijn gebleken, dat het aangewezen rood uit de balken zal zijn verdwenen en overigens geen schadelijke of hinderlijke gebreken zullen worden aangetroffen.

Van de kosten ad f 208.48 werd 7/8 gebracht ten laste van den aannemer en 1/8 ten laste van besteedster.

T e l a t e l e v e r i n g v a n m a t e r i a l e n.

Het vergrooten van het ketelhuis van een Centraal Station van gemeentelijke electriciteitswerken werd aanbesteed in twee perceelen, a. volledig en b. uitgezonderd de leverantie van het ijzerwerk, hetwelk in de artt. 15, 16, 17 en 18 van het bestek was aangegeven. De aannemer schreef in wat a. betreft voor f 138342 en wat b. betreft voor f 80400. Als laagste inschrijver van b. werd hem dit werk gegund, terwijl het ijzerwerk afzonderlijk door de Gemeente werd aanbesteed en voor f 44150 werd gegund aan een fabrikant van ijzerwerken.

Oorspronkelijk was het blijkbaar de bedoeling niet de aanbesteding in twee perceelen te doen plaats hebben; immers het gedrukte bestek bevatte een getypte toevoeging, waarin werd medegedeeld, dat voor het werk als perceel b. aangeduid, de aannemer gebruik zou kunnen maken van de hulp van twee monteurs, terwijl de ijzerwerken omschreven in artt. 15, 16 en 17 (uitgezonderd de bunkers) 4 maanden na opdracht van het werk ter beschikking zou worden gesteld. Dit ter beschikking stellen beteekende dus ter beschikking stellen van den aannemer door de gemeente, aan welke laatste immers door den ijzerleverancier de leverantie moest geschieden.

Aan art. 49 van het bestek, luidende: „Oponthoud in de oplevering. Afkeuring of te late ontvangst van materialen, welke niet door derden worden geleverd, of bezwaren, ondervonden bij 't ineengrijpen met werkzaamheden van derden, ontslaan in geen opzicht den aannemer van zijne verplichtingen" werd, toen tot aanbesteding in twee perceelen besloten werd, een tweede lid toegevoegd, luidende: „De in art. 48 sub a., b. en c. genoemde data van oplevering zullen worden verschoven over even zoovele dagen, als de door de Directie ter beschikking te stellen ijzerwerken later mochten worden geleverd".

Art. 48 bevatte reeds de termijnen van oplevering en onderhoud en art. 50 de kortingen bij vertraagde oplevering.

In tegenstelling met wat het bestek daaromtrent bepaalde, werd het ijzerwerk vanwege de Gemeente immers door den fabrikant, maanden te laat aangevoerd en terwijl de aannemer zijnerzijds blijk had gegeven van voortvarendheid, moest hij aldus met leede oogen aanzien, dat op zijn werk enorme stagnatie intrad met alle nadeelige gevolgen, die vertraging in de uitvoering nu eenmaal medebrengt.

De Gemeente betwistte de door den aannemer gevraagde schadevergoeding, op grond van artikel 49 jo. artikel 48 van het bestek. Het eerste artikel immers bepaalde, dat de in artikel 48 sub a., b. en c. genoemde data van oplevering zouden worden verschoven over even zoovele dagen als de door de Directie ter beschikking te stellen ijzerwaren later mochten worden geleverd. Meergenoemd artikel 49 — aldus was het standpunt van de Gemeente — regelde dus hetgeen geschieden zou, wanneer de ijzerwerken later zouden worden opgeleverd; de termijnen werden in dat geval verschoven. Voor het overige bleven dus de bepalingen van het bestek ten volle van kracht, met name de verplichting van den aannemer om het werk tegen de aangenomen som op te leveren. Hierdoor was naar de meening van besteedster elk recht op schadevergoeding ter zake van te late levering der ijzerwerken uitgesloten. De Gemeente meende verder, dat een beroep op de billijkheid evenmin opging, omdat de aannemer mogelijke vertraging had moeten en kunnen voorzien.

De Commissie was van oordeel, dat inderdaad de bestekbepalingen, speciaal ook art. 49 aan duidelijkheid te wenschen overlieten; de oorzaak lag voor de hand. Immers werd door den steller van het oorspronkelijke bestek niet gerekend op afzonderlijke besteding van het ijzerwerk, zoodat aan eenige voor den aannemer bezwarende bepaling omtrent het risico bij vertraging in de levering van dat ijzerwerk ook niet behoefde te worden gedacht. Daarbij bleek dat de „Derde Afdeeling" van het bestek, getiteld „Voorwaarden van Algemeenen Aard", waarin dit art. 49 voorkwam, niet speciaal voor dit bestek was samengesteld, maar uit vorige bestekken was overgenomen.

De Commissie, ook lettende op het opschrift van art. 49 „Oponthoud in de oplevering", las dit art. als volgt:

„Afkeuring of te late ontvangst van materialen, welke aan den aannemer door diens leveranciers worden geleverd, of bezwaren door den aannemer ondervonden bij het ineengrijpen met werkzaamheden van leveranciers van de Gemeente, ontslaan in geen opzicht den aannemer van zijne verplichting tot tijdig opleveren.

Mocht de Directie de ijzerwerken te laat ter beschikking stellen, dan verlengt dit den opleveringstermijn wel".

Tegelijk werd in de toevoeging aan het bestek beloofd, dat de ijzerwerken gedeeltelijk 4, gedeeltelijk 3 maanden na opdracht van het werk — perceel b — ter beschikking zouden worden gesteld.

De Commissie kon niet inzien, dat door deze redactie eene vordering tot schadevergoeding van den aannemer jegens de Gemeente werd uitgesloten.

Het is een algemeen rechtsbeginsel — aldus de Commissie — dat iedere verbintenis, die niet of niet tijdig wordt nagekomen, den nalatigen schadeplichtig maakt: ook dus de Gemeente, die niet tijdig levert of ter beschikking stelt. Om dit algemeen beginsel uit te sluiten, zou een uitdrukkelijke en duidelijke bepaling in het bestek noodig zijn en deze is, althans wat het ijzerwerk betreft, niet in de hiervoor geciteerde artikelen te lezen.

Daarbij komt, dat de Commissie, volgens de Statuten van den Raad van Arbitrage, niet naar streng recht heeft te oordeelen, maar haar advies als goede mannen naar billijkheid heeft te geven.

Uit het hiervoor overwogene vloeit reeds voort, dat naar de meening van de Commissie, de billijkheid niet zou worden betracht, wanneer de schade, die de vertraagde levering van het ijzerwerk door de Gemeente aan den aannemer voor deze medegebracht, voor diens rekening werd gelaten.

Ware het ijzerwerk niet uit bestek No. 13 gelicht geworden, zoo had de aannemer, en terecht, ook daarvoor de volle verantwoordelijkheid gehad, hij zelf ware dan aansprakelijk geweest voor de niet tijdige levering, maar hij had dan ook in zijne inschrijvingssom een risicopost kunnen begrijpen met het oog op deze aansprakelijkheid. Door de gesplitste gunning heeft de Gemeente het niet onbelangrijke voordeel van f 13792 gehad, maar dan brengt ook de billijkheid mede, dat de Gemeente het risico aan te late levering verbonden, niet op de schouders van den aannemer mocht leggen.

Aan den aannemer, die eene schadevergoeding van f 8604.64 gevraagd had, werd door de Commissie f 5917.15 toegekend, 1/3 van de kosten, die f 766.80 bedroegen, kreeg de aannemer te dragen, 2/3 de Gemeente.

M é é r w e r k.

De bouw van een villa in de provincie Utrecht, aangenomen voor een bedrag van f 19.123.50, gaf aanleiding tot het volgende geschil, waarin de aannemersfirma beweerde als saldo meerwerk, extrawerk enz. f 6473.30½ te vorderen te hebben, waarop betaald f 4427.49, zoodat aannemers per saldo eischten f 2045.81½, terwijl besteder meende als saldo meerwerk nog verschuldigd te zijn f 1000, die hij echter nog wilde verminderen met f 750 korting (30 dagen ad f 25).

De arbitragecommissie stelde de meerwerkrekening vast op f 6262.25, zoodat rekening houdende met de betaling van f 4427.49, per saldo te betalen bleef f 1834.86.

Een der posten van de rekening hield verband met de van een stelpost te berekenen 10 pct. Dienaangaande overweegt het advies als volgt:

Lood- en Zinkwerk. Aannemers vragen f 1272.13½, besteder biedt aan f 1200.75, later teruggebracht op f 1190.63. Het verschil tusschen partijen spruit in hoofdzaak voort uit de omstandigheid, dat de aanbesteder den aannemers geen 10 pct. wil toekennen, van hetgeen het lood- en zinkwerk den stelpost in het bestek is te boven gegaan.

„Voor lood en zink", staat in den staat van aanwijzing, wijzigingen en minderingen, „een post te stellen groot f 275". Het lood en zink wordt dus beschouwd tot de aanneming van de hoofdaannemers te behooren, want anders ware de post niet opgenomen in het bestek, in den staat van aanwijzing en in de aannemingssom.

In het stelpostbedrag is door den architect 10 pct. voor den aannemer opgenomen.

Wordt de post ingevolge opdracht van besteder zelf of van zijn architect, zijn vertegenwoordiger, nu hooger, dan is dit te beschouwen als meer-werk, waarvan volgens usance den aannemer 10 pct. winst toekomt. Beide partijen hebben als maatstaf van berekening blijkbaar niet de eenheidsprijzen van het bestek toegepast, maar de rekening van den loodgieter. Het bestek vermeldt dan ook, dat alleen maar „zoo mogelijk" de eenheidsprijzen en bepalingen van het tarief worden aangehouden en dat ook rekening zal worden gehouden met de bijzondere tijdsomstandigheden. De Commissie kan dus wel niet anders doen dan deze rekening van den loodgieter met 10 pct. verhoogen, daar voor meerwerk den aannemer toch winst toekomt en gelijk gezegd het lood en zink als onderdeel van zijne — des aannemers — verplichtingen in bestek en staat van aanwijzing vermeld wordt. Of er aan dezen post meer of minder risico voor den aannemer verbonden is, kan op deze beschouwing geen invloed hebben, evenmin het tijdstip waarop de aannemer zijne leveranciers of onderaannemers betaald heeft.

Ten aanzien van de korting overweegt de Commissie het volgende:

De opleveringsdatum was volgens bestek 1 Juli 1916, terwijl de oplevering heeft plaats gehad volgens de aannemers 1 September 1916. Partijen zijn het er over eens, dat voor tijdverlies door vorst, regen enz. 6 weken moet worden gerekend.

Besteder wil nu 30 dagen korting in rekening brengen, maar de Commissie, overwegende dat, waar eerstens op een aannemingssom van f 19123.30 aan meerwerk, extrawerk, enz. voor f 6274.55 of bijna 1/3 van de aanneemsom is opgedragen en waar tweedens in afwijking van bestek en staat van aanwijzing geen dagelijksche opzichter door den besteder is aangesteld, terwijl de architect in een ander deel van het land woonde, (zoodat gevoeglijk mag worden aangenomen, dat der aannemers taak, door elkaar genomen, omvangrijker en inspannender is geweest dan wanneer zij een dagelijksche opzichter naast zich hadden gehad), is van oordeel, dat het niet billijk zou zijn, eenige korting wegens te late oplevering toe te passen.

De kosten van het advies bedroegen 409.45, die voor f 57.70 ten laste van de aannemers en voor f 432.75 ten laste van besteder werden gebracht.

W o r d t v e r v o l g d.

Prijsvragen.

INGEKOMEN VRAGEN en BEANTWOORDING daarvan door de Jury, betrekking hebbende op de PRIJSVRAAG voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N.-O. en ten Z.-W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.

Vraag 1. Moet voorgenomen doorbreking van de L e k s t r a a t worden aangehouden?

Antwoord: Ja.

Vraag 2. Mag de gracht, besloten door de Weteringkaden, zoodanig door kunstwerken worden onderbroken, dat alle scheepvaart er onmogelijk door wordt en er slechts communicatie blijft bestaan voor spuiing enz.?

Antwoord: Neen, dat mag niet. Kleine scheepvaart moet mogelijk blijven; het niveau der bruggen kan zijn gelijk met dat der bestaande bruggen tusschen de Weteringkaden.

Vraag 3. Wat is het minimum aantal spoorweglijnen (stellen van twee rails) dat noodig geacht wordt voor het station, wanneer dit alleen voor personenverkeer benut wordt?

Antwoord: Als minimum kan worden aangenomen vier stellen van twee rails.

Vraag 4. Kan de tramremise vervallen en ergens gedacht worden buiten het terrein van de teekening?

Antwoord: De tramremise en sporen van de stoomtram naar Scheveningen kunnen weggedacht worden en buiten de teekening blijven.

Vraag 5. Moet er verbinding blijven bestaan tusschen trambaan en spoorweg?

Antwoord: Zie antwoord op vraag 4.

Vraag 6. Betreffende art. 2: In welke richting moet men zich voorstellen dat de aanschouwer ziet, van het Noorden naar het Zuiden of omgekeerd?

Antwoord: Staande in het Noorden en ziende naar het Zuiden.

Vraag 7. Kan ook globaal opgegeven worden de meest gewenschte verhouding van lengte tot breedte van een geheel nieuw te maken emplacement?

Antwoord: De verhouding kan zijn ongeveer als: een tot drie.

Vraag 8. Is de lezing gehouden door Mr. G. Keller op 11 April 1918 ook ter inzage te krijgen?

Antwoord: Zoover de voorraad strekt, zijn ter inzage verkrijgbaar gedrukte exemplaren der lezing aan te vragen bij den Secretaris, den heer W. H. J. Dicke, Louise de Colignystraat no. 6, te 's-Gravenhage.

Vraag 9. Moet het terrein, waarop staat: „in aanbouw zijnde magazijnen Post- en Telegraaf", daarvoor gereserveerd blijven, of kan daar ook over beschikt worden; wat is de daarvoor dan te stellen eenheidsprijs?

Antwoord: Die terreinen behouden hun bestemming.

Vraag 10. Wat is de eenheidsprijs voor bebouwd terrein Bezuidenhout en Wijk VII?

Antwoord: Men gelieve zich hieromtrent geheel te regelen naar de gegevens, verstrekt in art. 1 sub 8°, waarin de grondprijzen zijn aangegeven, terwijl voor de opstallen moeten worden gerekend de prijzen van Juli 1914.

Vraag 11. Hoe is de bodemgesteldheid ter plaatse van de situatie? En hoe is de kanaalwaterstand ten opzichte van het straatniveau?

Antwoord: Aan te nemen is, dat de waterstand ongeveer 1.50 M. onder de kruin der straten en wegen is en dat voor gewonen huizenbouw kan dienen heifundeering, met palen van ongeveer 3 M. lengte.

Vraag 12. Zijn er ten gevolge van de fusie der Spoorweg Maatschappijen ook spoorwegplannen in voorbereiding?

Antwoord: Hiervan is ons niets bekend, maar in elk geval behoeft hiermede geen rekening gehouden te worden.

Vraag 13. Hoe hoog ligt ten opzichte van straat of van N.A.P. de bovenkant der spoorstaven:

1°. ter plaatse van den overweg Laan v. N.O. Indie;
2°. „ „ „ „ „ Kon. Wilhelminalaan;
3°. „ „ „ „ kruising S.S. en Holl. Sp. (beide);
4°. „ „ „ „ overweg Binckhorstlaan;
5°. „ „ „ „ overbrugging Trekvliet;
6°. „ „ „ „ rood gekleurde overweg (beide);
7°. „ „ „ „ het Staatsspoorstation?

Antwoord: Ter beantwoording der 7 vraagpunten te zamen, diene het volgende:

De bovenkant der spoorstaven van af het Staatsspoorstation „den Haag" tot aan de Brocksloot, (nabij station „Voorburg") ligt op 1.07 M. + N.A.P.

De bovenkant der spoorstaven van de verheven baan van de Hollandsche Spoor, van het Holl. Spoorstation „den Haag" tot aan de Laan van Nieuw Oost-Indië, ligt op 6.58 M. + N.A.P.

De kruin der bestraring van de 2e Adelheidstraat ligt op 0.90 M. + N.A.P.

Deze hoogte kan wel algemeen aangehouden worden als de straathoogte der wegen en straten der geheele omgeving, met welke hoogte de ligging der spoorstaven van de Staatsspoor vrij wel strookt.

Opmerkingen:

N.A.P. ligt 0.40 + D.P.

De in de vraagpunten 1°, 2° en 4° genoemde overwegen zijn eigenlijk kruisingen van spoor met wegen.

PRIJSVRAAG RIJKS ACADEMIE.

De ontwerpen No. 13 „U.S.A.", No. 48 „De schoone jacht", No. 64 „Inkt", en No. 108 „Doet nuttig werk", zijn, na aan de opgegeven correspondentie-adressen verzonden te zijn geweest, als onbestelbaar terug gekomen.

Aangezien de afgeheele afwikkeling der prijsvraag heeft plaats gehad, zullen genoemde ontwerpen voor risico van de inzenders bewaard blijven in het gebouw der Rijks Academie, Stadhouderskade 86, Amsterdam, waar zij ter hunner beschikking zijn, en afgehaald kunnen worden.

De secretaris der Jury,
PAUL J. DE JONGH.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 37. Officieel gedeelte. Ledenvergadering op 25 September a.s. Agenda. — Verslag der Bestuursvergadering van 3 September 1918.
De verwisseling van het Ministerie.
Werk van de Afdeeling Gebouwen van den Dienst der Publieke Werken Amsterdam. Veilinggebouw aan de Marnixstraat, met afbeeldingen.
Stadsschoon van Amsterdam, met afbeelding.
Prijsvragen.
Gietijzeren kolommen ter ondersteuning van balklooze vloeren.

DE BOUWWERELD No. 37. Nederlands oudste bouwwerken (slot).
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.
Personalia.
Instituut voor Bouwkunst. Algemeene Vergadering (Voorloopig bericht).

DE INGENIEUR No. 37. Verslag van de gedelegeerden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs bij het eindexamen 1918 der Middelbare Technische School te Dordrecht.
De inrichting van een suikerfabriek op Java. Voordracht, gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 29 Juni 1918, door A. J. van der Linden, met afbeeldingen.
De Departementen van Waterstaat en van Landbouw, Nijverheid en Handel en de Ministers, door ir. R. A. van Sandick.
Ontwatering van gronden, door ir. D. H. S. Blaupot ten Cate.
Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 7 September 1918, te Bloemendaal.
Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 6 September 1918, te Maastricht

TEHCNISCH WEEKBLAD (fl. v. T.) No 37. En toch beweegt hij zich. — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Theorie en praktijk bij ontsmettingsdiensten (vervolg). — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-Ingenieur voor het Stoomwezen over 1917 (vervolg). — Waarschuwing. — Gemengd. — Prijsvragen.

DE AANNEMER No. 37. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Van Bouwen en Wonen.
Verband tusschen de individueele en de Collectieve Arbeidsovereenkomst.
Betonfirma en architect aansprakelijk. (Verslag R. v. A.)
Het 50-jarig bestaan van een aannemersfirma.

DE BONDSSTEM. Orgaan van den A.N.O. e. T.B. No. 19.
Vakvereenigingspolitiek.
De samenwerking in gevaar.
Uit onzen Bond.
Ingezonden. — Boekbespreking, enz.

LEVENDE KUNST, Maandschrift onder leiding van Co. Brandes, Bouwmeester M.B.V.A., No. 8.

De Augustus-aflevering van dit maandschrift geeft een artikel over werk van den architect Han Groenewegen, namelijk het zoogenaamd Pavillon du Vieux Doelen te Scheveningen, een nog onvoltooid gebouw, reeds gedeeltelijk in gebruik genomen. De bijgegeven afbeeldingen zijn goed uitgevoerd. Het interieur, waarin metallisatie van beton op ruime schaal is toegepast, voldoet wat de ruimtewerking aangaat niet in alle opzichten, wegens de vele pijlers, die wel gemotiveerd zijn door den bovenbouw, maar in de groote zaal wel wat veel drukte maken.

Verder treffen wij aan een studie van Jan Wils over de Hall in het woonhuis.

Minder goed geslaagd zijn de reproducties van werken van den Belgischen schilder Frans Vantongerloo, die blijkbaar sterk onder Duitschen invloed staat. In het bijschrift worden dingen gezegd, waar wij het niet geheel mede eens zijn. Plaatsgebrek noopt ons evenwel, daarop thans niet verder in te gaan.

Varia.

GIETIJZEREN KOLOMMEN ONDER BALKLOOZE VLOEREN.

Hoewel de vloeren zonder balken, volgens het z.g. Mushroom-systeem, zeer goed voldeden en vooral ingang vonden, omdat de lichtverdeeling in de localen zooveel gunstiger is dan bij het gebruik van balken van soms zeer zware afmeting en de geheele verdieping-hoogte nuttig gebruikt kan worden, door het ontbreken der balken, was het toch een bezwaar dat de pilaren zooveel ruimte innamen en dus het nuttig grondoppervlak verkleind werd, bovendien licht onderschepten.

Dit is nu verholpen door den Ingenieur W. J. Knight te St. Louis, die de beton-kolommen heeft vervangen door gietijzeren pilaren. Na vele proeven met deze constructie te hebben genomen, vooral om na te gaan of de pilaren niet zouden knikken door ongelijkmatige belasting, werd een geheel fabrieksgebouw volgens deze nieuwe constructie voltooid, waarbij zich geen enkel nadeel vertoonde, terwijl de ruimere toetreding van licht als een groot voordeel moet worden beschouwd.

Een van de vloeren in het gebouwen-complex meet 38 × 22 meter; de afstand der ondersteunende pilaren moest verschillend genomen om rekening te houden met de te plaatsen werktuigen, doch de grootste afstanden bedragen 5.64 × 4.57 M. hart op hart kolom met een diagonaal afstand van 7.60 M. De vloerplaten zijn 200 mM. dik en zoowel rechthoekig als diagonaalsgewijs bewapend, zooals eveneens het geval is bij de gewone paddenstoelvloeren door gewapende kolommen ondersteund. De vloerplaten rusten op een conisch kapiteel van beton van 356 mM. hoogte en dit op de bovenflens van de gietijzeren kolom van 180 mM. uitwendige diameter. De bovenflens zelf meet 560 mM. en is door 8 ribben versterkt; vier ankerbouten en een 150 mM. hooge verlenging van de gietijzeren kolom verbinden de vloerplaten onderling en met deze kolom.

De kolomvoet is weder vierkant uitgebouwd (510 × 510 mM.) en met ribben versterkt. Hij rust op een gewapende betonplaat en deze op de fundeering. De kolommen zijn totaal 3.40 M. hoog.

Als belasting is bij de berekening aangenomen een beweeglijke last van 150 KG./M². en een vaste, eveneens van 150 KG./M².

Bij het betonneeren van den vloer werden de holle kolommen tegelijkertijd volgestort.

Hoewel de kolommen in het midden van het gebouw dus slechts een hoek van elke plaat dragen en men daarom bevreesd was, dat de ongelijkmatige belasting de zeer dunne kolommen zou doen knikken, is daarvan niets bemerkt gedurende 6 maanden, dat het gebouw in gebruik is en zoowel op de verdieping, die door de kolommen gedragen wordt, als op den vloer een groot aantal zware machines rustelooswerken en zware lasten worden vervoerd.

De werklieden zijn bijzonder tevreden over deze verbetering, waardoor vrijheid van beweging is verkregen en de lichtstraling veel gunstiger werkt als in de oude gebouwen (van 2 jaar geleden! dat noemt men „oud" in Amerika) waar nog zware gewapende betonpilaren de zolders steunen.

(Engineering News Record.)

Vacante Betrekkingen.

— Waterb. Opzichter, bekend met opspuiten van terrein. Sollicitatie Techn. Bureau De Jonge, Vierambachtstraat 48, Rotterdam. (1)

— Leeraar in Bouwkundig Teekenen, aan de avond-vakteekenschool te Muiden, akte Md, salaris f 3.50 per lesavond van 2 uren. Cursus 1 October tot 1 April vier avonden per week. Ongezegeld adres vóór 22 September 1918 aan den Burgemeester van Muiden. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bij bouw van 14 woningen, salaris f 100 per maand. Stukken aan de Architecten Bloemendaal en De Wolf, Doesburg. (1)

— Civiel-Ingenieur, als tijdelijk ingenieur v. d. Rijkswaterstaat, bij de werken van het Noordhollandsch kanaal (bruggen), standplaats Alkmaar, aanvangsbezoldiging f 150 per maand. Brieven met afschriften vóór 26 September a.s. aan den arrondissements-ingenieur v. d. Rijkswaterstaat te Alkmaar. (1)

— Opzichter, bekend met waterpassen, situatieteekenen en wegenbouw, tegen 1 October a.s. Brieven onder No. 9654, Advertentiebureau H. van Baak, Hengelo (O.) (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

GEASPHALTEERDE GEGOTEN IJZEREN BUIZEN
ROUPPE VAN DER VOORT & Zn
's-GRAVENHAGE.
VOOR GROND-STAND- EN REGENWATERLEIDING
VRAAGT GEILLUSTREERDE CATALOGUS

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

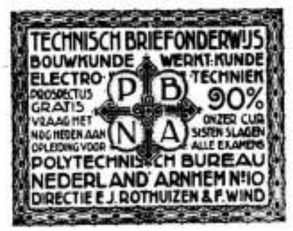
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. F. de Crane C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE.

53STE JAARGANG. ZATERDAG 28 SEPT. 1918. No. 39

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Begrippen van Bouwkunst.

Vervolg (Zie bladz. 298).

Een vijf-en-twintigtal jaren geleden is de uitdrukking ruimtekunst in de mode gekomen. Zij was een loutje van vreemden bodem, een niet mooie vertaling van het Duitsche „Raumkunst"; maar toen de Duitschers hun „Raumkunst" hadden, moesten wij ook iets hebben, dat daarop geleek. Het woord was spoedig gevonden, maar met het begrip kwam men niet zoo spoedig klaar en het is velen nog niet recht duidelijk, hoeveel er sedert ook met het woord geschermd werd. Bouwkunst is ruimte scheppen, zoo hoorde men aanvankelijk dikwijls beweren. Dat dit een weinig zeggende fraze is, werd echter spoedig ingezien. Immers de ruimte is er en de mensch is niet bij machte haar te vergrooten, hetgeen ook absoluut overbodig geacht zou kunnen worden, want er is, voorloopig althans, op onze begrensde planeet nog ongebruikte ruimte in overvloed. Daarom is men later gaan zeggen, bouwkunst is ruimte begrenzen: dit is een voor een gewoon menschenverstand beter te bevatten begrip, ofschoon er ook wel iets tegen in te brengen is. Ruimte begrenzen alleen is nog volstrekt geen bouwkunst, is op zichzelf eigenlijk in 't geheel geen kunst en er moet nog heel wat bijkomen eer het tot kunst wordt.

Wat wordt er dan wel met de uitdrukking „Raumkunst" bedoeld? De Duitschers brengen gewoonlijk zulk een „Schlagwort" niet in gebruik, voor zij er lang over nagedacht en zwaarwichtige bespiegelingen over gehouden hebben en dat is ongetwijfeld ook hier het geval geweest en wanneer wij een veronderstelling mogen wagen, meer dan een veronderstelling is het niet, zouden wij zeggen, dat zij er mede bedoelen: bouwkunst is de kunst van de ruimte.

In dezen vorm kan men aan de uitdrukking een ruime beteekenis hechten en zegt zij ons, dat bouwkunst niet is de kunst van lijn en vlak, doch van de drie afmetingen, waarin de lijn en het vlak alleen een rol spelen, voor zoover zij medehelpen de ruimte te begrenzen. Het begrip van de kunst van de ruimte is niet nieuw en geen uitvinding van onzen tijd, maar er is natuurlijk een aanleiding geweest, waardoor het in onzen tijd op den voorgrond is getreden. Dit is geschied als reactie tegen een richting, waarbij het begrip geheel in het vergeetboek scheen te zijn geraakt en alleen getracht werd met bizarre vormen weer eens iets anders te maken dan de imitaties van middeleeuwsche of renaissance-architectuur, waarvan men te nsloote de onvrachtbaarheid had ingezien.

Toen kwam men tot het besef, dat met vormen en vormpjes, hoe vernuftig ook tot een geheel samengesteld, toch geen bouwkunst te voorschijn kon worden gebracht, wanneer niet het begrip van ruimte-begrenzing, ruimte-omsluiting zoodanig tot uitdrukking gebracht werd, dat het onmiddellijk te voorschijn trad en den indruk van het geheel beheerschte.

Toen begon men met een soort van medelijdende minachting het werk te beoordeelen van die bouwmeesters, die hun leven lang niet anders gedaan hadden, dan gevelties in elkaar knutselen met motiefjes, ontleend aan den vormaakt verleden tijd, of met zelf bedachte krullen en vermicelli-lijnen van twijfelachtige schoonheid. Ook aan de interieurs, waarin getracht werd stemmingen uit andere cultuurperioden tot nieuw leven te wekken, of door middel van veel tapijten en draperieën iets van exotischen rijkdom na

toon te spreiden, werd alle architectonische waarde ontzegd.

En terecht, want in deze dingen bestaat het wezen der architectuur zeer zeker niet. Daarom was het streven der ruimtekunstenaars allereerst een radicale opruiming te houden in de oude plunje en openbaarde zich bij hen een opzettelijke verwaarloozing van het detail en een negeeren van alle door het gebruik geijkte detailvormen.

Zij gingen daarin dikwijls te ver, want al is het ook waar, dat hetgeen men onder geijkte vormen verstaat alle waarde verliest, wanneer het zonder oordeel wordt toegepast, dat het onzin is, vormen te gebruiken, waarvan men de beteekenis niet of niet meer verstaat, de bouwkunst heeft vormen noodig niet slechts voor de ruimte-begrenzing of omsluiting, maar om zich ook in onderdeelen verstaanbaar te maken. De bouwkunstenaar kan ze evenmin ontberen als de tooneeldichter of redenaar, die met een droge schematische voordracht van hetgeen hij bedoelt zijn auditorium niet zal vermogen te boeien, doch taalvormen, woordschikkingen en woorden noodig heeft, om ten volle duidelijk te maken, wat hij tot zijn toehoorders wil laten doordringen en welke indrukken hij in hun brein wil teweegbrengen. Dat het van groote beteekenis is, welke vormen de woordkunstenaar bezigt, welke woorden hij gebruikt en hoe hij er zijn volzinnen uit opbouwt, zal iedereen toegeven.

Er is ook een woordkunst, weliswaar, die met woorden en taalvormen knutselt, doch dit bedrijf tiert eveneens het weligst in tijden van decadentie. Wij zullen ons echter op het gebied der litteratuur niet verder wagen en aan de beoefenaars der litteraire kunst zelf overlaten hun terrein te bewerken, zooals zij dat verkiezen en er uit te wieden, wat naar hun meening onkruid is. De bouwkunstenaars hebben volop genoeg in hun eigen tuintje te doen.

De ruimtekunstenaar kan niet bouwen, zonder vormen te gebruiken, zoomin als de redenaar het zonder de taal kan stellen. Hij moet dus gebruik maken van iets, dat reeds bestaat en eeuwen lang door voorgeslachten gebruikt is, tenzij hij wil trachten een geheel nieuw stelsel van vormen uit te denken en zich uitsluitend daarvan te bedienen. Hoe ijdel zulk een pogen is, bewijzen het best de overeenkomstige proefnemingen met Volapük en andere z.g. voor ieder verstaanbare wereldtalen. Wanneer zij geheel gefantaiseerd zijn vinden zij slechts aanhangers en beoefenaars in een zeer klein kringetje, dat spoedig uitsterft. Zoo is het met Volapük gegaan, en wel merkwaardig is het, dat men bij latere pogingen bv. in het Esperanto er juist op uit geweest is, zooveel mogelijk bestaande vormen en woorden te kiezen en daarvan in de eerste plaats zoodanige, die door een veelvuldig gebruik in het internationaal verkeer als vrij algemeen verstaanbaar kunnen gelden. Deze methode heeft betere resultaten gehad, maar niettemin blijft het twijfelachtig of het Esperanto wel ooit de wereld veroveren zal en nog twijfelachtiger of het ooit de taal zal worden, waarvan de woordkunstenaars zich gaarne en bij voorkeur bedienen. Mogelijk is het, maar wij en het volgend geslacht zullen het zeker niet beleven, want aan onze Lycea, die toch zeker moderne onderwijsinrichtingen mogen heeten, wordt Grieksch en Latijn gestudeerd met een ijver, wij zouden haast zeggen, een betere zaak waardig, in elk geval zoo, dat de leerlingen er onder zwoegen en zuchten, wanneer zij niet Homerus, Plautus, Virgilius, Livius en de geheele bent van schrijvers en dichters der oudheid hartgrondig naar den Orcus wenschen.

Is er ook misschien aan enkele handelsscholen gelegenheid zich in het Esperanto te bekwamen, bij het middelbaar onderwijs winnen het toch nog steeds de z.g. levende talen, wat betreft de belangstelling, die er aan geschonken wordt.

Deze verschijnselen wijzen er op, hoe moeilijk normalisatie op taalgebied is en wanneer wij dit waarnemen, kan het ons niet verwonderen, dat voorstellen tot normalisatie in de bouwkunst aanvankelijk op groote tegenkanting zijn gestuit. Ofschoon het niet in onze bedoeling ligt het begrip normalisatie hier nader te beschouwen, willen wij toch even opmerken, dat het zeer goed vereenigbaar is met het begrip ruimtekunst en in zekeren zin als een uitvloeisel daarvan te beschouwen is.

Normalisatie toch beoogt in de eerste plaats, normale ruimten te scheppen of te ontwerpen en die ruimten architectonisch te groepeeren; ook dit groepeeren van eenheden tot een grooter geheel is een kwestie van ruimtekunst; het is zelfs bij de normalisatie dit deel van den arbeid des bouwmeesters, waar het 't meest op aankomt. Kennis van detailvormen komt daarbij oogenschijnlijk niet te pas, maar een consequent normalisatiestelsel normaliseert ook de onderdeelen en om dat naar den eisch te kunnen doen zal men juist over een zeer grondige vormenkennis moeten beschikken. Sommige bouwmeesters zijn zelfs van meening, dat men, om door normaliseering tot goede resultaten te komen, met de onderdeelen moet beginnen. Wij zouden zeggen men moet het eene doen en het andere niet nalaten, afgezien van de normalisatie, ook in de bouwkunst in het algemeen.

Het is geenszins kwaad geweest, dat in een tijd toen de bouwkunst dreigde te ontaarden, en hier en daar reeds ontaard was, in vormen-spielerei, erop gewezen werd, dat de bouwkunst in de eerste plaats de kunst van de ruimte is en moet zijn, de kunst der drie afmetingen elk in twee richtingen, de kunst van het zesvlak of een veelvoud daarvan. Dat scheen werkelijk geheel uit het oog verloren te zijn door de meeste bouwmeesters. De geveltjes, bij het stadsgebouw de gevel scheen voor hen in het op te lossen architectonisch vraagstuk wel het eenige, dat de moeite waard was er zich ernstig mede bezig te houden. De ruimtedistributie werd als maakwerk opgevat, althans in de meeste gevallen als zoodanig behandeld en wat het overige betrof, hierop paste men het beginsel toe „zooals je het maakt, zoo heb je het".

Geen wonder, dat daar dikwijls niet veel van terecht kwam, maar wilde men het ware karakter dezer bouwkunst leeren kennen, tenminste voor zoover dan van karakter en bouwkunst sprake kon zijn, dan deed men in den regel het best den mooien gevel, die het werk sierde, buiten beschouwing te laten en in vele gevallen kon men dan, althans wanneer niet de eerste de beste de maker van het werk geweest was, constateeren, dat van het geheele bouwwerk, de deelen, die het minst aanspraak wilden maken op architectonisch effect en waaraan de minste zorg besteed was, werkelijk nog de bestgeslaagde van het geheel waren.

Wanneer gij de bouwkunst der negentiende eeuw op hare juiste waarde wilt leeren schatten, hebben wij wel eens hooren beweren, moet gij naar de achtergevels der huizen kijken. Deze bewering moge eenigszins vreemd klinken, zij bevat niettemin een grond van waarheid, want evengoed als men de menschen het best leert kennen, wanneer men hen in het intieme leven, in het sans-gêne van huisjas of négligé waarneemt, zoo leert men de bouwkunst, of wat daarvoor wil doorgaan, het best kennen, wanneer men ook de achterkant bekijkt, waar zij ontdaan van versierselen, schmink en blanketsel zich vertoont, zooals zij werkelijk is.

Ernstige bouwkunstenaars of ruimtekunstenaars, het doet er weinig toe hoe zij zich gelieven te noemen, zullen steeds in de eerste plaats trachten, waar te zijn in hun werk. Men is het daar in vroeger tijden reeds vrijwel over eens geweest en het begrip van waarheid kenmerkt dan ook steeds de kunst der beste tijden, terwijl men terecht van achteruitgang en décadence spreekt, wanneer de waarheid aan den uiterlijken schijn wordt opgeofferd en in den uiterlijken vorm, al is die ook nog zoo verfijnd en elegant, het wezen der bouwkunst gezien wordt. Daarom is de reactie, die ons het begrip ruimtekunst opnieuw gebracht heeft, te begroeten als een poging om de kunst in betere banen te leiden en als zoodanig moet zij ten volle worden gewaardeerd. Het is evenwel verkeerd te meenen, dat de bouwkunst, als ruimtekunst opgevat, bouwkunstige vormen zal kunnen ontberen en minstens twijfelachtig, of het gelukken zal voor nieuwe bouwstoffen zinrijke vormen uit te denken, zonder een ernstige studie te maken van de wijze, waarop voorgeslachten, die eveneens op verschillende tijdstippen begonnen zijn met nieuwe bouwstoffen te werken, zich van dit moeilijk deel van de taak des bouwmeesters hebben gekweten en wat zij in dit opzicht hebben bereikt.

Wordt vervolgd.

Uit de Staatsbegrooting voor 1919.

Hoofdstuk I (Huis der Koningin).

In de Memorie van Toelichting wordt o.a. medegedeeld, dat in den loop van 1917 het herstel van de schoorsteenen en hoek- of Keizerkroonschoorsteenen c.a. van het Paleis te Amsterdam tot een einde is gebracht, terwijl met het onderzoek van dak, kap, goten en buitenrand langs de Mozes- en Aäronstraat is voortgegaan. In het voorjaar van 1918 is ter hand genomen de restauratie van twee kapspanten met voet en vernieuwing der muurplaat in het midden aan den zuidkant, alsmede van de bebording en de dakbedekking; vervanging van de goot, waarbij het afkomende loodmateriaal voor een groot deel na walsing opnieuw zal kunnen worden aangewend, is dringend noodig gebleken. Wegens de noodzakelijkheid van verdere geleidelijke voortzetting van onderzoek en herstel van de hiergenoemde en andere buitengedeelten van het gebouw wordt voor het dienstjaar 1919 weder een gelijk bedrag als ten vorigen jare aangevraagd.

Hoofdstuk IV (Justitie).

Gebouwen. Niet onwaarschijnlijk ja bijna zeker zal de verbouwing van de rijzondere strafgevangenis te Gorinchem tot werkinrichting voor vrouwen, welke verbouwing volgen moet op de inrichting van een vleugel der strafgevangenis te Rotterdam tot bijzondere strafgevangenis voor vrouwen, niet vóór het einde van 1918 gereed zijn, waardoor de verbouwing van het Rijksopvoedingsgesticht te Leiden niet eerder dan in 1919 zal kunnen plaats vinden. Met het oog hierop is een bedrag van f 150.000 voor 1919 aangevraagd.

De huizen van bewaring te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage vragen om blijvende uitbreiding en ten einde hiertoe te kunnen overgaan zijn gelden voor die uitbreiding in raming gebracht als eerste post.

Het Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest, voornamelijk bestemd voor de verpleegden, welke voor opleiding in eenig ambacht zijn aangewezen, is om zijne geïsoleerde ligging voor die bestemming minder geschikt gebleken. De bouw van een nieuw Rijksopvoedingsgesticht van groote capaciteit is noodzakelijk. Dit nieuwe gesticht, plaats biedende voor ongeveer 300 jongens en te bouwen niet te ver van een centrum van verkeer, zou de minister willen bestemmen voor ambachtsgesticht. Het Rijksopvoedingsgesticht te Avereest zou dan in zijn geheel bestemd kunnen worden voor opleiding in den landbouw en aanverwante vakken, waardoor tevens het bezwaar komt te vervallen, dat de plaatsruimte, welke dat gesticht voor de z.g. „landbouwjongens" biedt, van lieverlede geheel ontoereikend is geworden. Voor bedoeld nieuw gesticht is bij de begrooting een eerste post in raming gebracht.

Hoofdstuk V (Binnenlandsche Zaken).

Nieuw zijn opgenomen subsidies voor het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting (15.000) en voor gemeenten en vereenigingen voor de inrichting van speelterreinen f 100.000.

Middelbaar Onderwijs. Hoogere Burgerscholen. Bij art. 219 is te rekenen op een aanzienlijke toeneming van het getal bijzondere hoogere burgerscholen. In verband met de uitbreiding van het getal R. H. B. Scholen zal een wetsontwerp moeten worden ingediend tot verruiming van de subsidiën aan bijzondere H. B. Scholen, in afwachting van de definitieve, ter uitvoering van de volgens art. 192 der Grondwet te treffen regeling. In verband hiermee zal dan c.q. bij suppletoire begrooting het thans geraamde bedrag van f 300.000 nader moeten worden verhoogd.

Art. 221. Algemeen zoo wordt hierbij opgemerkt, heerscht de overtuiging, dat de opleiding der leerkrachten voor de lichaamsoefeningen hier te lande veel te wenschen laat. Een normaal-inrichting ontbreekt tot dusver. Het beste middel om hierin verbetering te brengen schijnt de oprichting van een Rijks centraal institut voor de lichamelijke opvoeding.

De bedoeling is, om bij voldoende medewerking van het gemeentebestuur dit instituut te Amsterdam te vestigen.

Vermits de noodige gegevens voor een juiste beraming thans nog ontbreken, wordt voorloopig een memoriepost voor dit doel uitgetrokken.

Vakonderwijs. Voorgesteld wordt de rijkssubsidie voor de middelbare technische school te Doedrecht te verhoogen met f 12.000 en te brengen op f 65.000, in verband met de duurte en de ontwikkeling der afdeeling voor chemische techniek.

De raad van bestuur van de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage heeft omvangrijke reorganisatieplannen ontworpen en in verband daarmede een verhooging van het rijkssubsidie gevraagd.

De minister zou, alvorens hiertoe over te gaan, eerst gaarne het advies vernemen van den onlangs benoemden inspecteur van het kunstonderwijs en zal dan bij de Memorie v. Antwoord een nader voorstel doen.

De rijkssubsidie voor de middelbaar technische school te Haarlem stelt de minister voor te verhoogen met f 7250 en te brengen op f 33.310, zijnde 30 pct. der netto uitgaven.

Verder stelt de minister voor, de subsidie voor de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam te verhoogen met f 10.000 en te brengen op f 70.000. De gemeente zal dan nog f 100.000 hebben bij te passen.

Verder subsidie-verhooging voor talrijke ambachtscholen, industrie- en huishoudscholen, Teekenscholen en scholen voor speciale vakken.

VIde Afd. Kunsten en Wetenschappen. Voor het bureau van toezicht op de monumenten is thans een belangrijk hooger bedrag uitgetrokken dan dat tot dusver beschikbaar was als gevolg van de uitbreiding van het aantal leden der Commissie.

Subsidiën. Het subsidie voor de restauratie van het Reventer te Zwolle is afgeloopen. Ten behoeve van de voortzetting der aangevangen werken zijn vervolgtermijnen uitgetrokken tot hetzelfde bedrag als voor het loopende dienstjaar is toegestaan.

De monumenten, waarvoor eveneens een toezegging werd gedaan, maar waarvoor nog geen subsidie werd toegekend zijn:

1. De Nieuwe Kerk te 's-Gravenhage.
2. Het Raadhuis te Eersel.
3. De St. Agneskapel te Utrecht.
4. De Z. O. aanbouw van den Dom te Utrecht.
5. De toren te Doetinchem.

6. De Nieuwstadstoren te Zutphen.
7. De N. H. Kerk te Elburg.
8. De N. H. kerk te Beilen.
9. De N. H. kerk te Naarden.
10. De pastorie der N. H. gem. te Schelluinen.

De beheerders der sub 8 en 9 wenschen de werkzaamheden tot gunstiger tijdsomstandigheden uit te stellen. Met de restauratie der kerk te Elburg kan nog wel worden gewacht.

Voor de nieuwe Kerk te 's-Gravenhage bedroeg de raming f 60.000. Hiervoor werd f 25.000 als rijkssubsidie in twee termijnen toegezegd.

Voor het raadhuis te Eersel werd f 10.000 in uitzicht gesteld in 2 termijnen.

Voor de St. Agneskapel te Utrecht f 18.000; voor de Dom te Utrecht f 6800; voor de toren te Doetinchem f 20.000; voor den Nieuw Statstoren te Zutphen f 11.000, alles in 4 termijnen.

Voor depastorie te Schelluinen 3 bijdragen van f 6000; f 6000 en één ad f 5000 in 3 termijnen.

Voor de reorganisatie van het Museumwezen hier te lande heeft de minister het plan opgevat een commissie te benoemen van een aantal deskundigen, welke deze zaak in haren geheelen omvang in studie zal nemen en der Regeering van advies zal kunnen dienen.

Voor de kosten hiervan wordt voorloopig een bedrag van f 15000 geraamd.

Hoofdstuk VI (Marine).

Voor de verschillende werken te Willemsoord wordt aangevraagd f 1.043.500, tegenover f 658.500 in 1918, derhalve voor 1919 f 885.000 meer.

Gymnastieklokaal te Willemsoord. Aan de inrichting der gymnastiekschool te Willemsoord zijn verschillende bezwaren verbonden, waaraan dit jaar tegemoet zal worden gekomen. Een post van f 25.000 wordt daarvoor aangevraagd.

Voor de uitbreiding van het verspermijnenmagazijn te Willemsoord wordt f 100.000 aangevraagd, alsmede eenzelfde bedrag voor den bouw van een laadstation voor den onderzeedienst te Willemsoord.

Verbouwing marinekazerne Amsterdam. Voorgesteld wordt over te gaan tot de verbouwing van de marinekazerne te Amsterdam, met het oog op het feit dat dit gebouw eerlang weer zal worden bestemd voor de kazerneering van ongeveer 500 onderofficieren en manschappen van het korps mariniers. De raming hiervoor bedraagt f 325.000, waarvan f 50.000 voor 1919 wordt aangevraagd.

Aankoop terrein en bouw van een marinehospitaal te Middelburg. Door de verplaatsing van den zetel van den commandant der marine van Hellevoetsluis naar Middelburg, de permanente stationneering van oorlogsbodems te Vlissingen en de oprichting van vliegkampen te Veere en Souburg, verdient het overweging in de nabijheid van Middelburg over te gaan tot den bouw van een marinehospitaal.

Aangezien deze aangelegenheid voor het oogenblik niet van zoo dringenden aard is, dat reeds met den bouw een aanvang zou moeten worden gemaakt, komt het voldoende voor den post voor memorie uit te trekken, met de bedoeling, wanneer de plannen een vasteren vorm hebben aangenomen, daarop terug te komen.

Een eerste termijn ad f 1000 is uitgetrokken voor den bouw eener nieuwe Marinierskazerne te Rotterdam, waarvan de kosten naar voorloopige raming op f 975.000 worden gesteld. Van de terreinen die voor den bouw eener kazerne in aanmerking zouden komen, werd de voorkeur gegeven aan een omstreeks 4,5 H.A. groot stuk grond in den ouden Mathenesserpolder, boven een terrein aan de Dordtschelaan, groot 6 H.A. Er is op het gekozen terrein voldoende ruimte om een aan de eischen beantwoordende kazerne voor 600 man met bijbehoorende oefen- en sportterreinen te kunnen bouwen. Aangenomen wordt dat door de gemeente Rotterdam het bedoelde terrein met den staat zal worden geruild tegen de tegenwoordige kazerne.

Voor de voorkeur op 30 woningen van de vereeniging Helder, die den bouw van 92 arbeiderswoningen wenscht te ondernemen, werd een jaarlijksche bijdrage in de exploitatiekosten toegezegd van f 2241 en aan de vereeniging Algemeen Belang te Helder zoodanige bijdrage voor 20 woningen van f 2261.52.

Voor subsidie aan hoofdcommissie voor de normalisatie in Nederland wordt f 3000 aangevraagd.

Voorts worden posten uitgetrokken voor de stichting van een gebouw voor kantoren, wachtkamers der loodsen en woningen van de ambtenaren van het loodswezen te Rotterdam (750 M². grond tegen f 40 per M². en f 233.000 bouwkosten); voor de aanschaffing van een rijks-mosorbetonningsvaartuig op de Ooster-Schelde (f 100.000); voor de verbetering van de verlichting van de Zandkreek (2e termijn).

Hoofdstuk IX (Waterstaat).

De uitgaven voor het departement van Waterstaat worden voor 1919 geraamd op f 45.247.817.—.

Alzoo meer dan voor 1918 f 4.015.528.68.

Opzichters. Het corps Technische ambtenaren van den Rijkswaterstaat is niet ingericht op de eischen van den dienst in zijn vollen omvang.

De minister meent, dat een betere toestand zou kunnen worden verkregen, door naast het bestaande corps Technische ambtenaren van den Rijkswaterstaat een nieuw corps opzichters van den Rijkswaterstaat in dienst te stellen.

De kosten zullen de begrooting niet veel meer bezwaren dan thans reeds het geval is.

Rijn en Lek. Het voor de verbetering uitgetrokken bedrag van f 35.000 moet dienen tot voortzetting der normaliseering van de rivier het Pannerdensch kanaal tusschen de Kilometerraaien 14 en 16 onder Pannerden en Doornenburg.

Waal. Verhooging van de lage leidammen en kribben bij het kanaal van St. Andries zal, naar raming, een bedrag van f 40.000 vorderen.

IJssel. Voor baggerwerk in de vaargeul in zee buiten den Ketelmond, wordt een som van f 40.000 uitgetrokken.

Ter verbetering van den havenmond van het Ganzendiep wordt voorgesteld een zoodanige vernauwing tot stand te brengen, dat op een blijvend gunstigen toestand mag worden gerekend.

Verder worden aangevraagd voor voortzetting van de verbetering van de Maas boven kilometerraai 29 bij Well (Maken van een strekdam met grondaanvulling onder de gemeente Stein) f 60.000;

voor het verbeteren van de Maas bij de kilometerraaien CL I en CL III de helft van de op f 50.000 geraamde kosten;

voor de voortzetting van de normaliseering der Maas tusschen Grave en Well f 25.000.

Maaskanalisatie. Gerekend wordt, dat de fundeering van de sluis te Linne, alsmede de gebouwen in 1919 geheel zullen kunnen worden voltooid en ook een gedeelte van het ijzerwerk zal kunnen geleverd worden.

Voor de stuw aldaar wordt aangenomen, dat in 1919 de fundeeringsput zal gemaakt en de gebouwen voltooid kunnen worden.

Verder wordt ondersteld, dat met de werken te Roermond zal kunnen worden begonnen en dat een aanvang kan gemaakt worden met den grondaankoop voor de overige stuwen en met de normaliseering van de rivier tusschen Maasbracht en Linne.

Op de begrooting staan voorts posten voor o.m.:

ophooging van den afsluitdijk in den gekanaliseerden Hollandschen IJssel te Haastrecht;

voor vernieuwing van de buitenvloeddeuren in de Waaiersluis te Haastrecht;

voor de voortzetting van de verdediging van den onderzeeschen oever aan de zuidoostpunt van Texel;

voor de verdediging van het Noorderstrand van Vlieland;

voor de verdediging van den duinvoet langs het zuiderstrand van Vlieland; Verbetering van een hoofd voor de Pettemer zeewering; Bezinking en bestorting van het onderzeesch beloop van den Helderschen zeedijk;

Voorziening in de verdediging van de Noordzeekust in de provincie Noord-Holland, tusschen de Helldersche en Hondsbossche zeeweringen.

Voor vernieuwing van palen in de hoofden van de zeewering te Vlissingen; voorziening van den onderzeeschen oever langs de havenhoofden van de Wester- of Koopmanshaven te Vlissingen; voorziening van het Blazen-, het Bakkers- en het Leugenaarshoofd te Vlissingen en onderhoud van stroomleidende dammen en eventueel baggerwerk in Ourgat en Zandhoek worden eveneens gelden aangevraagd.

Buitenhaven te Scheveningen. Voor versterking van de bestorting aan de havenhoofden en aan de zeezijde is f 12.000 aangevraagd.

Voor uitbreiding van de haven te Breskens is het op de loopende begrooting uitgetrokken bedrag met f 25.000 verhoogd.

Voor het verbreeden van de vaargeul naar Harlingen langs den Pollendam tot 60 M. bodembreedte ter diepte van 55 d.M. — V.Z. wordt een som van f 83.000 noodig geacht.

Merwedekanaal. Voor de vernieuwing van de klinkerbestrating op den westelijken kanaaldijk te Vreeswijk wordt de grondverbetering geraamd op f 3500, het herstel der bestrating op f 4500. Voor de voltooiing van een boordvoorziening bezuiden de schutsluizen te Zeeburg zal in 1919 nog f 16.000 zijn te besteden; voor de voltooiing der installatie voor electrische verlichting op de schutsluizen en den syphon te Zeeburg nog f 4000.

Nog zijn bedragen uitgetrokken voor het vernieuwen van de ijzeren ophaalbrug over sluis no. 19 van de Zuid-Willemsvaart te Maastricht; voor den bouw van een kademuur langs de oostzijde van het bassin te Weert; voor de verbetering van den weg over den westelijken dijk van het Apeldoornsche kanaal tusschen de Welgelegen- en Apeldoornsche bruggen te Apeldoorn; voor een losplaats bij de Oostdijkbrug over het kanaal door Voorne f 9000, zijnde de helft der kosten); voor vernieuwing der sluisdeuren te Hellevoetsluis in het kanaal door Voorne (f 15.000); voor verhooging van den Koegraszeedijk (usschen den Balgdijk en de sluis aan het Nieuwe werk te Nieuwediep (f 14.500, zijnde de helft der kosten).

De aankoop van eigendommen voor den sluisbouw te IJmuiden is niet gelukt; gerekend wordt, dat na de onvermijdelijke procedures het meerendeel van de bencodigde gronden in 1919 aan het rijk in eigendom zal kunnen overgaan.

Voor de voltooiing van de uitbreiding der los- en laadplaatsen te Terneuzen wordt f 50.000 aangevraagd; voor het herstellen van de oostsluis te Terneuzen f 70.000; voor bestrating van de wegomlegging bij de Axelsche Sassing f 20.000; voor verlenging van den kaaimuur langs den loswal aan het einde van het zijkanaal naar de Axelsche Sassing f 9000.

Voor den bouw van een derde schutsluis te Wemeldinge wordt f 350.000 voorgesteld. Voor het maken van een steiger in de buitenhaven te Vlissingen worden de totaal geraamde kosten van f 42.000 aangevraagd. Voor de verbetering van wegen in Noord-Brabant en Gelderland worden eveneens enkele bedragen uitgetrokken, voor de vernieuwing van den bovenbouw van de Noordveensche brug f 23.700. Voor de voortgezette verbreeding van den Rijksweg 's-Gravenhage—Leiden wordt nog f 7000 gevraagd, en voor den weg van het Roomhuis, aan het einde van het Haagsche Bosch tot aan den Deyl, wordt (voor aanhoogen) f 25.000 gevraagd. De wegverbeteringen in Noord- en Zuid-Holland worden voortgezet, voor die op Walcheren en Zuid-Beveland wordt wederom f 100.000 gevraagd. De voortgezette wegverbetering Maastricht—Roermond vraagt wederom f 20.500. Voorts worden eenige bijdragen aan gemeenten voorgesteld voor nieuwe wegen, o.a. in Bellingwolde, Vlagtwedde, Anlo, Odoorn, Assen, Hoogeveen. De provincie Drente heeft voor al deze wegen haar gebruikelijk subsidie van 45 pct. der aanlegkosten verleend, terwijl de betrokken gemeenten zich hebben verbonden de wegen te onderhouden. Een som van f 7150 wordt voorgesteld als bijdrage aan de gemeente Capelle aan den IJssel voor de verbetering van den weg over Schieland's Hoogen Zeedijk. Voorts worden nog de volgende bijdragen voorgesteld: f 6150 aan de Centrale Limburgsche Spoorwegmaatschappij te Roermond in de kosten van het maken van een aan-brug bij de Roggelsche brug; f 3375 aan de gemeente Venray in de kosten van afkoop van sluisrechten op eenige beeken; f 10.000 aan de provincie Overijsel in de kosten van aanleg van wegen van Luttenberg naar Daarlerveen en van Luttenberg naar Woggenbelt; f 25.000 aan de Vereeniging van Directeuren van Electriciteitsbedrijven in Nederland in de kosten van het uitbrengen van een rapport over de electriciteitsvoorziening van Nederland; f 10000 aan de gemeente Hoogeveen in de kosten van aanleg van wegen en voet- en rijwielpaden in het Hollandsche Veld.

Onder de afdeeling spoorwegen wordt voor de jaarwedden van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten, van den secretaris van de scheidsgerechten voor spoorwegpersoneel, van het verdere personeel en schrijf- en teekenloonen f 293.000 geraamd. Ten behoeve van spoorwegverbindingen met de havens-West bij Amsterdam met bijkomende werken wordt f 26.000 gevraagd, en ten behoeve van de voorbereidende werken voor den aanleg van een spoorweg van Gouda over Waddinxveen en Boskoop naar Alphen f 200.000.

Hoofdstuk X (Landbouw).

IIe Afd. (Nijverheid).

Voor woningbouw bij de Staatsmijnen is in het geheel geraamd f 6.188.200. Het wordt noodig geacht een zeer groot aantal arbeiderswoningen te bouwen, en verder een coöperatieve keuken en een gaarkeuken. Voor een en ander is f 250.000 uitgetrokken.

Subsidie jaarbeurs. Voorgesteld wordt ook aan den Raad van Beheer der Vereeniging tot het houden van jaarbeurzen in Nederland een zelfde subsidie te schenken als het vorige jaar, aangezien ook na aftrek van de subsidies van staat en gemeente resp. f 70.000 en f 29.000 de exploitatie nog een belangrijk tekort heeft opgeleverd.

Permanent bureau voor de normalisatie in Nederland. De hoofdcommissie voor de normalisatie in Nederland heeft den minister om een jaarlijksche subsidie verzocht van f 3000, terwijl een gelijkluidend verzoek werd gericht tot de ministers van Waterstaat, Koloniën, Marine en Oorlog.

Het doel is gelegen in het normaliseeren van onderdeelen

van constructie, teneinde die onderdeelen als massa-artikelen meer economisch te vervaardigen.

Het algemeen belang zal daardoor ten zeerste worden bevorderd, daar het normaliseeren, niet alleen den producenten maar ook den koopers ten goede zal komen.

Het ligt ook in de bedoeling der commissie de Centralisatie der normalisatie te bevorderen. Een oproep in dezen geest heeft reeds weerklank gevonden, zoodat spoedig te verwachten is de uitgave van standaardvormen van spoorstaven en laschplaten voor Nederland en Ned.-Indië en van bovenbouw voor locaalspoorwegen en tramwegen.

Verder zijn in studie genomen: vereenvoudiging in het gebruik van walsprofielen, eenheid in benamingen van onderdeelen van constructie, eenheid in de uitvoering van technische teekeningen, en is in voorbereiding het brengen van eenheid in den door verschillende machinefabrieken verrichten normalisatiearbeid.

De kosten van een en ander zijn geraamd op f 30.000 per jaar, terwijl uit de kringen van nijverheid, scheepvaart reeds een bedrag van f 15.000 per jaar werd toegezegd.

In verband met bovenstaande stelt de minister voor de f 3000 subsidie te verleenen, hetwelk met de andere 4 departementen een bedrag van f 15.000 vormt.

Het ligt in de bedoeling aan de subsidie de voorwaarde te verbinden, dat elk departement een vertegenwoordiger zal kunnen aanwijzen in de subcommissie bij welke hunne belangen kunnen zijn betrokken. Wordt vervolgd.

Prijsvragen.

INGEKOMEN VRAGEN en BEANTWOORDING daarvan door de Jury, betrekking hebbende op de PRIJSVRAAG voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N.-O. en ten Z.-W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.

Vraag 14. Mag de voorgenomen doortrekking van de Lekstraat zich zijdelings verschuiven?

Antwoord: Neen, dat mag niet.

Vraag 15. Kan het terrein voor een nieuw (goederen-) emplacement gedacht worden buiten het terrein der situatie, of moet hiervoor een plaats op de situatie aangenomen worden?

Antwoord: Zulk een nieuw emplacement voor goederen kan wel buiten het terrein der situatie worden gedacht, als in het finantieel overzicht bij de toelichting van het plan de raming der kosten daarvan wordt opgenomen.

Vraag 16. De verschillende bouwblokken ter weder zijden van het emplacement, zijn niet verkaveld; is daar ook inzage van te verkrijgen met het oog op eventueele verbreedingen of doorbraken?

Antwoord: Die verkavelingen dient men, zoo gewenscht, na te zien ten kantore van het kadaster; dergelijke gegevens staan thans niet ter beschikking om te verspreiden.

Vraag 17. Kan van het terrein der gasfabriek, aan den kant van de spoorbaan, een gedeelte worden afgenomen?

Antwoord: Neen, dat kan niet. (Zie hiervoor ook het antwoord op vraag 9.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 38. Officieel gedeelte. Ledenvergadering op 25 September 1918, Agenda. — Het Woningvraagstuk (slot).

De positie en de werkkring van den ambtenaar-architect en zijn standpunt ten aanzien van het verrichten van particulier werk. Rapport der Commissie voor punt 15 van het Werkprogramma der M. B. V. A.

Prijsvragen.

DE BOUWWERELD No. 38. Kleine brandbluschmiddelen, door C. Gordijn Jr., Commandant der Brandweer te Amsterdam.

Het park Meerwijk te Bergen, door J. Wachter, met afbeeldingen.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Ingezonden. Een architectonisch verschijnsel, door W. F. Bernard Wouters, met naschrift van J. Wachter.

Personalia.

Instituut voor Bouwkunst. Vijfde Algemeene Vergadering op 20 September 1918 te Utrecht. Agenda. — Bestuursvergadering van 14 September 1918 te 's Gravenhage. Verslag.

DE INGENIEUR No. 38. Theorie van den beregenden dam, door prof. ir. F. K. Th. van Iterson, met afbeelding.

Het relativiteitsbeginsel in de mechanica, door ir. G. J. van de Wel (slot).

Vereeniging van Delftsche Ingenieurs. Zomervergadering van 13 September 1918.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 14 September 1918, te Delft.

Ingezonden Stukken. Electrische polderbemaling, door ir. A. W. C. Dwars en ir. B. A. Verhell. — Het verslag der Afdeeling voor Bouwen Waterbouwkunde, door ir. C. M. Frijlinck.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 38. Vakbelangen. — Ansk. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Theorie en praktijk bij ontwateringsinstallaties (vervolg).

DE AANNEMER No. 38. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Van Bouwen en Wonen, II.

Is werkstaking een dringende reden tot onmiddelijk ontslag?

Verrekening meer- en minder werk. (Verslag R. v. A.)

Techniek en Wetenschap.

Varia.

EEN GEMEENTELIJKE DIENST VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN TE 's-GRAVENHAGE.

B. en W. der Residentie hebben het volgende plan bij den Gemeenteraad ingediend:

1°. tot instelling van een dienst voor Kunsten en Wetenschappen, aan welke het beheer der gemeentelijke verzamelingen en instellingen van kunst en wetenschap wordt opgedragen en die terstond de voorbereiding van een Museum voor Moderne Kunst ter hand nemen zal;

2°. tot instelling met 1 October a.s. van een afzonderlijk te beheeren Fonds voor de Verzameling van Kunst en Wetenschap;

3°. tot het huren voor de inrichting van een tijdelijk Museum van Moderne Kunst der gemeente: van het Gebouw en de kunstzalen van 't Panorama Mesdag aan de Zeestraat.

In de toelichting schetsen B. en W. de ontwikkeling der stad op allerlei gebied, waarbij zij moeten erkennen, dat, ofschoon het Haagsche Gemeentebestuur zich nie onbetuigd heeft gelaten, daarvoor nog een vèr-reikende en dankbare taak is weggelegd, met name op het gebied der plastische kunsten.

Stelde de Gemeente slechts weinig belang in de kunst, de kunstliefhebbers stelden weinig belang in de Gemeente. Het is een overbekend feit, dat groote en belangrijke verzamelingen van moderne kunst, die in den Haag den roem der Nederlandsche en Haagsche school hadden kunnen verkondigen, naar elders gingen.

Het wil B. en W. voorkomen, dat de veeljarige achterstand dient te worden ingehaald en dat het oogenblik niet langer mag worden verschoven, waarop de Gemeente door weloverwogen ingrijpen, den ouden eerenaam van den Haag herstelt.

Dit is niet alleen een ideaal, maar ook een materieel belang. Nu den Haag eenmaal een woonstad is, moet het ook alles kunnen aanbieden, wat zij, die haar bewonen kunnen, wenschen voor de bevrediging van ideale behoeften.

Goed verzorgde instellingen van wetenschap, rijke verzamelingen van kunst en wat dies meer zij, dat alles maakt zonder twijfel de aantrekkingskracht der stad grooter.

Deze overweging spreekt niet minder duidelijk ook als men denkt aan de vreemdelingen, hetzij die komen voor hun genoegen of om hun wetenschap te verrijken. De aanwezigheid van bovenbedoeld verblijf moet aan de ontwikkeling en geschiktheid der stad als internationaal centrum ten goede komen.

Wil den Haag blijven groeien, dan moet het een plaats worden, waar ingezetene en landgenoot gaarne vertoeft en waartoe ook de geestelijke elite der wereld zich getrokken voelt. Het is in dit inzicht, dat deze voordracht geboren werd.

Naast de instellingen, die reeds bestaan, is er allereerst behoefte aan:

1e. Museum voor Nederlandsche moderne kunst.
2e. Museum voor oude en moderne kunstnijverheid.
3e. Plaatselijk historisch museum.
4e. Plaatselijk historisch archief en bibliotheek.
5e. Gelegenheid voor tentoonstellingen.

B. en W. meenen, dat de totstandkoming van deze instellingen bereikt moet worden.

Om daartoe te geraken, zagen zij twee wegen open, de eerste zou zijn de bouw van een groot centraal gebouw en de stichting van afzonderlijke kleine gebouwen voor elk der bovengenoemde instellingen. B. en W. meenen, na rijpe adviezen van voor en tegen, dat de Gemeente in het belang der kunst en kunstbeminnaars naar het laatste moet streven. B. en W. achten dit denkbeeld ook uitvoerbaar en zouden het beheer van alle instellingen tezamen wenschen opgedragen te zien aan een nieuw te scheppen dienst der Gemeentelijke instellingen van kunst en wetenschap.

B. en W. stellen voor, te benoemen tot directeur van den dienst van kunsten en wetenschappen, met ingang van 1 October: dr. H. E. van Gelder, archivaris, tijdelijk directeur van het Gemeente-Museum, op een salaris van f 6000, en een overeenkomst aan te gaan voor het huren van het Panorama Mesdag, tegen een huurprijs van f 4000 per jaar.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Zuiderzeewerken.

Een wetsontwerp is ingediend, waarin voorgesteld wordt de begrooting van het Zuiderzeefonds vast te stellen op f 200.000, waarbij rekening is gehouden met de vestiging en inrichting van een bureel voor de Zuiderzeewerken, de indienststelling van personeel en uitgebreide opnemingen en onderzoekingen, die in het volgend jaar zullen worden ter hand genomen.

Haarlem.

Het Huis te Wissen. — Vorige week is het Huis te Wissen verbrand, gelegen in de buurt van de Jan Gijzenvaart. Uiterlijk een mooie oude boerderij, moet het vroeger een adellijk huis geweest zijn, dat buitengewoon schilderachtig lag in een fraaie omgeving. Het ontving den naam waarschijnlijk van een deftig Haarlemsch geslacht, dat volgens overlevering in 1219 Damiate aan den Nijlmond had helpen winnen en zijn schild «met de drie Boge-Schichten van daar als zijn erenkroon thuys had gebragt». De mannelijke linie van de familie is reeds lang uitgestorven, de vrouwelijke evenwel leeft voort in het geslacht Kies van Wissen, welks familie vlak bij een buiten bezat, genaamd: «Auspeiis et Teliis», wat de wapenspreuk der Wissens was. De heerlijkheid en schoonheid der buitens behoort nu evenwel tot het verleden. (O. H. Ct.)

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Gemeentewerken te Vlissingen. Zie adv. in dit nummer. (1)

— Directeur der Gemeentewerken te Utrecht, jaarwedde f 5000— tot f 7000.—, met crisisverhooging van f 300. Sollicitatie op zegel aan Burgem. en Weth. vóór 16 October a.s. (1)

— Secretaris-ingenieur van de Wegen-Commissie van den A. N. W. B., Toeristenbond voor Nederland. Inlichtingen verstrekt het Secretariaat van den Bond, Parkstraat 18, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voorloopig voor 2 maanden. Volledige brieven onder no. 2039 Advertentie-Bureau, Jac. Duits, Dordrecht. (1)

— Directeur voor Beton-Maatschappij, met practische ervaring. Eenigeleele deelname gewenscht. Brieven No. 59983, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Meubelteekenaar, zelfstandig ontwerper, aan de Nederlandsche Stoommeubelfabriek Wageningen. Uitvoerige sollicitaties te adresseeren aan de fabriek. (1)

— Opzichters bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. Zie adv. in No. 36. (1)

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van VLISSINGEN roepen sollicitanten op naar de betrekking van

Directeur van Gemeentewerken,

op eene jaarwedde van f 3500.—. Storting voor eigen pensioen 3 pCt van f 3200 — en 5 pCt. van f 2150.— Stukken in te zenden vóór 15 October a. s., aan den Burgemeester. Persoonlijke kennisgeving alleen na oproeping.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

GEASPHALTEERDE GEGOTEN IJZEREN BUIZEN
ROUPPE VAN DER VOORT & Zn
's-GRAVENHAGE
VOOR GROND-STAND- EN REGENWATERLEIDING
VRAAGT GEILLUSTREERDE CATALOGUS

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a. d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30 cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TROTTOIR TEGELS — HENNEP TEGELS
TELEPH. INT. 181

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN EN ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEËN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE — WERKTUIGKUNDE
ELECTROTECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
OPLEIDING VOOR
90% ONZER CURSISTEN SLAGEN AAN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG — WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS-ENZ.
ALLE EXAMENS M. O. OVERIG

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indie en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Nationale Woningraad en de Architecten.

Er heerscht groote ontstemming in den lande over de laatste handelingen van den Nationalen Woningraad en niet maar zoowat gemopper van menschen, die nimmer tevreden zijn, maar echte, gemotiveerde ontstemming, die zelfs tot uiting is gekomen in een motie, aangenomen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, in hare vergadering van 25 September j.l. Deze motie luidt als volgt:

„De M. B. V. A. kennis genomen hebbende van de door den Nationalen Woningraad aan de besturen der woningbouwvereenigingen gezonden lijst van architecten met begeleidende circulaire, is van meening, dat deze lijst, die geheel afwijkend van de oorspronkelijke bedoeling thans ongevraagd aan de woningbouwvereenigingen is toegezonden, de besturen dezer vereenigingen ten aanzien van de keuze van een architect zeer onvoldoende inlicht, dat hierdoor de belangen van de gevestigde architecten ernstig zullen worden benadeeld, en draagt 't bestuur onverwijld op hiertegen maatregelen te nemen, zoowel in het belang van de woningbouwvereenigingen, als van de architecten."

Wat is er dan met die lijst en die circulaire aan de hand? zal menigeen gevraagd hebben, die alleen de motie in een der dagbladen gelezen heeft.

Daar is een heele geschiedenis aan verbonden.

De woningnood heeft, zooals men weet, in ons land onrustbarende afmetingen aangenomen. De toestand was verleden jaar reeds zoo bedenkelijk, dat de Nationale Woningraad het noodig vond de alarmklok te luiden. Dit geschiedde in den vorm van de publicatie van een soort manifest tot het Nederlandsche publiek gericht, dat eindigde met de woorden:

„Om der wille van het belang dat ons geheele volk bij een goede huisvesting van al zijn gelederen heeft, meent de Nationale Woningraad goed te doen deze zaak ter overweging aan te bevelen aan allen, die, op welke wijze ook, kunnen medewerken aan de oplossing van dit zoo brandend vraagstuk, welks beteekenis moeilijk hoog genoeg is te schatten."

De oproeping viel in goede aarde en het optreden van den Woningraad vond vrijwel algemeene waardeering, te meer nog toen bleek dat hij het niet bij woorden wilde laten, maar ook een poging werd gedaan, om allen, „die op welke wijze ook, kunnen medewerken aan de oplossing van dit zoo brandend vraagstuk", bij elkander te brengen op een Woningcongres, dat in het begin van dit jaar te Amsterdam gehouden werd. In hoever dit congres het woningvraagstuk nader tot zijn oplossing heeft gebracht, kunnen wij hier onbesproken laten; in elk geval was de bedoeling goed en komt ook voor het weinige dat bereikt werd aan den Woningraad erkentelijkheid toe voor het genomen initiatief.

Toen het Congres tot de geschiedenis behoorde en het Instituut voor Volks-huisvesting was ingesteld, scheen de Woningraad eenigszins op den achtergrond getreden. Dat de raad diligent bleef, terwijl men tot nog toe van de werkzaamheid van het Instituut heel weinig bemerkte, bleek echter niet lang na het Congres uit een bericht in de pers, dat de Nationale Woningraad voornemens was, voornamelijk ten behoeve der Woningbouwvereenigingen, een lijst samen-

te stellen van architecten, die geschikt geacht konden worden, die vereenigingen met raad en daad ter zijde te staan.

Algemeen werd ook deze maatregel toegejuicht.

Of het een uitvloeisel was van de met het Congres opgedane ervaring of niet, laten wij in het midden. In elk geval scheen er uit te blijken, dat de Woningraad voor de oplossing van het woningvraagstuk groote waarde hechtte aan de medewerking der architecten en dit niet alleen, maar dat hij ook begreep, dat voor het werk, dat hier te doen was, alle hens aan dek geroepen moesten worden, geen bruikbare kracht ongebruikt mocht worden gelaten.

Zoo ten minste was algemeen de indruk, gewekt door de uitnoodiging, door den Woningraad gericht aan alle architecten, die zich beschikbaar wilden stellen voor arbeiderswoningbouw, om van hun bereidwilligheid tot medewerking blijk te geven.

Zeer velen, uit alle deelen van het land, gaven aan deze uitnoodiging gehoor en ontvingen, nadat zij zich bij den Woningraad hadden aangemeld, een tweede uitnoodiging tot het inzenden van uitgevoerde ontwerpen, foto's, enz., die onderworpen zouden worden aan het oordeel der commissie, die belast was met het opmaken van de bovengenoemde lijst van architecten. Ook aan deze uitnoodiging gaven velen gehoor, ofschoon sommigen daarbij eenig bezwaar maakten tegen beoordeeling van hun werk door een onbekende commissie en eenige inlichting vroegen over de wijze, waarop de plaatsing op de lijst zou geschieden en wat er dan verder met de lijst zou worden gedaan. Dit was toch, waar men bereidwillig gevolg gaf aan de uitnoodiging van den raad, werkelijk niet te veel gevergd. De Woningraad schijnt echter de vragen om inlichting niet te hebben kunnen beantwoorden; het kan wel zijn, dat een afzonderlijke beantwoording ook werkelijk onmogelijk was, maar in dit geval zou een circulaire met eenige zakelijke mededeelingen velen hebben kunnen tevreden stellen. Hoe het zij, de ingezonden ontwerpen, teekeningen, foto's, enz. werden na enkele weken aan de inzenders teruggestuurd en dezer dagen konden zij het resultaat van hun moeite gewaar worden bij de ontvangst van de hier volgende gedrukte circulaire.

NATIONALE WONINGRAAD.

Amsterdam, September 1918.
Prinsengracht 691.

De Commissie, welke belast is geworden voor den Nationalen Woningraad een lijst van tot arbeiderswoningbouw bekwame architecten samen te stellen, heeft allereerst de vraag onder de oogen gezien of er voldoende redelijke grond aanwezig is om hiertoe mede te werken.

Daarbij ging de commissie uit van de overweging, dat in beginsel een begaafd en goed ontwikkeld architect in staat behoort te zijn ieder werk tot een goede oplossing te brengen.

Verschillende maatschaappelijke en individueele factoren hebben echter ten gevolge, dat dit in de tegenwoordige practijk niet het geval is.

Waar het er om gaat, het vraagstuk der volkshuisvesting zoowel uit aesthetisch-technisch als uit hedendaagsch sociaal-economisch oogpunt tot een goede oplossing te brengen, en ernstig mede te werken om het een stap nader tot een hoogere ontwikkeling te voeren, kan en moet er wel degelijk sprake zijn van groepen bouwkundigen die wèl en groepen die niet aan het gestelde doel bevorderlijken arbeid kunnen verrichten.

Tot de tweede groep kan o.a. worden gerekend zoowel de bouwkundige-aannemer-makelaar, die wel woningen kan bouwen, maar geen of weinig studie maakte van de hoofdfactoren die hierbij in aanmerking komen, als de architect, die wel die studie maakte, maar zijn vak meer als promotor beoefent en de kwaliteit van wiens werk grootendeels afhankelijk is van zijne ondergeschikte werkkrachten.

Ook moeten buiten aanmerking blijven de architecten in vasten dienst van overheid of particulieren, daar het vraagstuk der volkshuisvesting belangrijk genoeg is om er alle aandacht aan te wijden en opdrachten op dat gebied niet als bijbaantje moeten worden beschouwd. Niettemin kunnen de vele goede krachten die daaronder zijn, voor opdracht worden aanbevolen, indien zij zich daarvoor vrij willen maken.

Ook zijn verschillende voor volkswoningbouw in aanmerking komende architecten reeds zoodanig met opdrachten overladen, dat het in het belang der zaak ongewenscht is hen vooralsnog nog meer te belasten, reden waarom zij niet op deze lijst zijn geplaatst.

De commissie heeft gemeend zich niet te moeten bepalen tot het rondzien in de kringen van gevestigde architecten, waaronder er ook zijn voor wie de volksswoningbouw reeds tot routinewerk is verworden, met de kleine voordeelen en de groote nadeelen daarvan, maar ook te moeten letten op hen, die hoewel niet als zelfstandig architect gevestigd zijnde, toch door hun talenten en reeds geleverden arbeid gegronde verwachtingen wekken, dat zij in bovenaangeduiden zin ernstig werk zullen leveren en een hun opgedragen taak op dit gebied met liefde vervullen.

Het ligt in de bedoeling de lijst op gezette tijden te herzien en aan te vullen; men moet dus niet verwachten dat op de eerste te verstrekken lijsten alle beschikbare krachten voorkomen.

K. P. C. DE BAZEL.
M. DE KLERK.
JAN VAN DER VALK.
P. VORKINK.

Wekt reeds de inhoud van deze circulaire bevreemding, de daaraan toegevoegde lijst doet de deur dicht.

Op die lijst komen voor de volgende architecten:

te Amersfoort W. van der Leck; te Amsterdam C. J. Blaauw, 1e Helmersstraat 119, B. F. Boeijinga, Overtoom 524, P. L. Kramer, Johannes Verhulststraat 117, Mej. M. Kropholler, Weteringschans 83, B. van de Nieuwer Amstel, Bilderdijkstraat 3, J. F. Repko, Frans van Mierisstraat 115, A. C. A. Rotgans, Overtoom 408[1], J. F. Staal Jr., Weteringschans 83, L. Streefkerk, Albert Cuypstraat 272, H. Th. Wydeveld, Vossiusstraat 50; te Arnhem G. Feenstra, Velperbuitensingel 18; te Blaricum Th. Rueter, H. F. Symons; te Blerick-Venlo N. W. Valk, Antoniuslaan 16; te Bussum H. van Eijden, Kapelstraat 15; te Deventer J. van Hoogstraten, Bergschuld 4, J. D. Postma, Polstraat 66; te 's-Gravenhage C. J. Crouwel Jr., Esdoornstraat 122, N. Fels, Anna Paulownastraat 20, J. Limburg, Nassau Dillenburgstraat 17, R. C. Mauve, Leuvenschestraat 67, D. Roosenburg, Rouwstraat 128, F. A. W. van der Togt, Joan Maetsuyckerstraat 49; te Groningen A. R. Wittop Koning, H. W. Mesdagstraat 50a; te Haarlem J. B. van Loghem, Zonnelaan 2, M. Plate, Jordensstraat, Aug. J. M. Sevenhuysen, Duivenvoordestraat 16; te Hilversum J. Boterenbrood, Vaartweg, J. van Laren, Vondellaan 10, D. A. van Zanten, Weverlaan 12; te Overveen A. P. Smits; te Rotterdam Walter Dahlen, Henegouwerlaan 5b, N. Lansdorp Jr., Schiedamscheweg 260; te Scheveningen A. J. Kropholler; te Utrecht Fr. Hulsbosch, Bleyenburgkade 23.

Het heeft ons ten hoogste verbaasd, dat iemand als De Bazel zijn handteekening onder deze circulaire geplaatst en mede deze lijst goedgekeurd heeft.

Het doel, waarmede oorspronkelijk tot het samenstellen der lijst werd besloten, schijnt en door den Woningraad en door de Commissie, die hem terzijde stond, geheel uit het oog te zijn verloren.

Reeds dadelijk treft in de circulaire na de zeer juiste uitspraak, dat in beginsel een begaafd en goed ontwikkeld architect in staat behoort te zijn ieder werk tot een goede oplossing te brengen, de zonderlinge en door geen enkel

motief aannemelijk gemaakte bewering, dat dit in de tegenwoordige practijk niet het geval is. Ergo, wij leven in een tijd, waarin een begaafd en goed ontwikkeld architect niet meer in staat is, zijn taak in de samenleving naar behooren te vervullen.

Wanneer men van dergelijke onzin uitgaat, moet men wel de kluts kwijt raken. Wij zouden nu den verderen inhoud der circulaire wel onbesproken kunnen laten, maar de wijze, waarop de Commissie zich verder van haar taak heeft afgemaakt, is zoodanig beneden alle kritiek, dat wij het niet hierbij kunnen laten.

Het gaat er om, zegt de Commissie, het vraagstuk der volkshuisvesting zoowel uit aesthetisch-technisch als uit hedendaagsch sociaal-economisch oogpunt tot een goede oplossing te brengen, enz., een mooie fraze, maar die wij nu al zoo vaak gehoord hebben, dat zij hier alle effect mist. De Commissie schijnt niet te bemerken, dat zij op een, door stormen geteisterd, aan den grond geraakt en in nood verkeerend schip de theorie der stuurmanskunst staat te preeken, alsof er geen vuiltje aan de lucht was. Wij meenden en meenen nog steeds, dat er een noodtoestand bestaat en dat de medewerking der architecten aan de oplossing van het woningvraagstuk in de eerste plaats gevraagd werd, om te trachten den woningnood op te heffen of althans te lenigen. Of vergissen wij ons, zijn het slechts kletspraatjes over dien woningnood; was al de drukte, die er over gemaakt werd, slechts loos alarm?

Men zou het zeggen wanneer men in de circulaire verder leest, hoe de Commissie, bij het uitzoeken van voor arbeiderswoningbouw geschikte architecten, verder te werk is gegaan. Zij heeft eenvoudig op een hoop gegooid alle aanbiedingen van bouwkundigen-aannemer-makelaar en van architecten, die hun vak als promotor beoefenen. Tusschen deze en de in aanmerking komende, voor den volkswoningbouw met een bijzonder zinnig begaafde kunstenaars schijnt de Commissie geen andere categorieën van architecten te kennen. Zij noemt nog wel de architecten in vasten dienst van overheid of particulieren, doch die komen slechts voorwaardelijk in aanmerking. Zij die reeds met opdrachten overladen zijn kwamen in het geheel niet in aanmerking. Ten aanzien van laatstgenoemde architecten heeft de Commissie zich dus een oordeel aangematigd over hetgeen zij in staat zijn te praesteeren en zich gemengd in hun particuliere zaken. Dat dit zeer kwalijk is opgenomen, o.a. in de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zal wel niemand verwonderen. Slechts op één punt zou men vrede kunnen hebben met de keuze der Commissie, namelijk, dat zij zich niet bepaald heeft tot rondzien in de kringen van gevestigde architecten, maar ook gelet heeft op hen, die hoewel niet zelfstandig, toch gegronde verwachtingen wekken, dat zij ernstig werk zullen leveren en een hun opgedragen taak met liefde vervullen. Dat is nu wel heel mooi gezegd, maar er is een zeer leelijken bijsmaak aan. De gevestigde architecten krijgen, zoo terloops, de onhebbelijke insinuatie te slikken, dat er onder hen zijn, voor wie de volkswoningbouw reeds tot routinewerk is verworden. Van routine moet de Commissie niets hebben; zij aanvaardt veel liever de groote verantwoordelijkheid, die gelegen is in het aanbevelen van architecten zonder routine, die gegronde verwachtingen wekken, op het gevaar af, dat de woningbouwvereenigingen als proefkonijnen zullen worden gebezigd voor bedenkelijke experimenten, tot schade van de zaak van den volkswoningbouw.

Denkbeeldig schijnt dit gevaar geenszins, waar men ziet, dat de namen van vier van de grappenmakers van Bergen vrijwel bovenaan op de lijst der uitverkoren bouwmeesters zijn geplaatst.

De lijst draagt te zeer alle kenmerken van partijdigheid en oppervlakkigheid, dan dat het de moeite zou loonen haar verder te ontleden. Amsterdam is er ruim in bedacht, 's-Gravenhage slechts matig, in Rotterdam heeft de Commissie slechts twee, in Utrecht slechts een architect kunnen vinden, wier talenten en reeds geleverden arbeid gegronde verwachtingen wekken, enz., en in geheele streken van ons land, in een reeks van belangrijke gemeenten, waaronder vele industrieplaatsen, waar het woningvraagstuk in zijn scherpste vormen op den voorgrond treedt, is helaas geen enkele architect te vinden, die in staat is bruikbare arbeiderswoningen te ontwerpen. Daar zal men dus noodzakelijk een of meer der aanbevolen kunstenaars uit Amsterdam en omstreken moeten ontbieden.

Het is wel, zooals de Redactie van het Bouwkundig Weekblad schrijft, voor vakkringen heeft de lijst geen commentaar noodig en verder:

„Voor ingewijden is de lijst eenvoudig ridiculs, gezien de antecedenten van de meeste der op die lijst geplaatste architecten ten opzichte van de enorme opgaaf het vraagstuk der volkshuisvesting zoowel uit aesthetisch-technisch als uit hedendaagsch sociaal-economisch oogpunt tot een goede oplossing te brengen en bovendien is die lijst teleurstellend wegens de geringe waardeering van den arbeid van zoovele architecten, die de volkshuisvesting uit technisch en sociaal-economisch oogpunt hebben verbeterd — zonder de schoonheidsfactor uit het oog te hebben verloren."

Hoogst onbillijk is de Commissie ook opgetreden tegenover tal van architecten, die in deze moeilijke tijden groote zorgen hebben wegens gebrek aan werk en waarvan er velen slechts met groote moeite hun personeel kunnen handhaven.

Of rekent de Commissie dezulken onwaardig om op de lijst geplaatst te worden, omdat zij in een opdracht voor volkswoningbouw een welkome gelegenheid zouden zien, aan den nood der tijden het hoofd te bieden. Of gunt de Commissie zoo iets alleen aan haar eigen côterietje van aesthetisch-technische en sociaal-economische kunstenaars?

Wij hechten niet veel waarde aan het sociaal-economisch liefhebberen van den architect in zulke belangrijke aangelegenheden als het woningvraagstuk. Tegenover de economen van professie maakt hij zich met dit dilettanterig gedoe belachelijk.

Laat de architect zich houden bij het aesthetisch-technische. Waarlijk deze woorden duiden een gebied aan, omvangrijk genoeg om er een levenstaak te vinden.

Dat de Nationale Woningraad zelf ook aanvankelijk meer bedoeld heeft, de hulp der architecten in te roepen, als aesthetische en vooral als technische medewerkers, blijkt ten duidelijkste uit een andere circulaire, die met de lijst van architecten werd toegezonden aan de Besturen der Woningbouwvereenigingen.

Op dit eveneens merkwaardige, maar niet onwaardige, stuk komen wij in een volgend nummer nader terug.

Slot volgt.

Een Utrechtsche Ontslagkwestie.

Jhr. Op ten Noort heeft met ingang van 1 Jan. a.s. of zooveel eerder als zijn opvolger in functie kan treden, ontslag verzocht als Directeur van Gemeentewerken te Utrecht. In de motiveering van zijn verzoek zegt hij, dat zijne opvatting van het ambt „zeer verre afwijkt van de meer onder-

geschikt ambtelijke positie, die het bestuur der gemeente Utrecht aan dezen functionaris toekent, zoodat hij vermeent niet langer in staat te zijn, zijne diensten met ontplooiing van al zijn werkkracht en capaciteiten en met lust en opgewektheid te kunnen vervullen".

Bovenstaand bericht deed enkele weken geleden de ronde in de dagbladpers. Het is Jhr. Op ten Noort blijkbaar in Utrecht niet medegevallen en misschien betreurt hij het nu wel, dat hij maar niet kalm in Enschede gebleven is, maar het komt ons toch voor, dat hij er wel wat spoedig het bijltje bij neerlegt en een positie prijsgeeft, zooals er voor een energiek oud-genieofficier in ons land niet bij dozijnen te vinden zijn. Immers Utrecht is de vierde stad van Nederland en een stad, die door hare tradities en ligging voorbeschikt schijnt tot een ontwikkeling, waarvan de omvang nog moeilijk is te overzien, ook al heeft men eenigen tijd aan het hoofd van een harer belangrijkste takken van dienst gestaan. Jhr. Op ten Noort moet dus wel ten zeerste overtuigd zijn, dat het met ontplooiing van al zijn werkkracht en capaciteiten toch te Utrecht nimmer mogelijk zal zijn, iets te verwezenlijken van de illusies, waarmede hij waarschijnlijk indertijd de betrekking heeft aanvaard.

In Enschede vond hij een ruim arbeidsveld, voor een groot deel nog te bewerken; daar was heel wat te organiseeren en te reorganiseeren, daar was vooral voor iemand met initiatief veel te doen en de heer Op ten Noort heeft daar ook veel kunnen doen en op velerlei gebied den stoot kunnen geven tot allerlei hervormingen, waarbij hij ook, als de man, die den bal aan het rollen gebracht had, verder de leiding in handen kon houden, om hem te laten rollen in de richting, die het best met zijn oogmerken strookte.

Enschede is een moderne fabriksstad en dit zegt genoeg, wat betreft het karakter van het toongevend element in de bevolking aldaar, waarmede de heer Op ten Noort natuurlijk het meest te doen gehad zal hebben. Welk een hemelsbreed verschil moet hij bij zijn vestiging in het oude, deftige en conservatieve Utrecht hebben opgemerkt, alleen reeds op dit eene punt. Blijkbaar evenwel heeft hij er aanvankelijk niet voldoende op gelet, althans er niet de noodige aandacht aan geschonken, zoodat hij eerst door de praktijk tot de bittere ervaring is gekomen, dat hier van een leidende positie, zooals hij zich die te Enschede had weten te verwerven, geen sprake kon zijn, een ervaring te bitterder voor iemand, wiens eerzucht hem allereerst aan zijn positie en pas in de tweede plaats aan zijn werkkring doet denken.

Met alle respect voor de werkkracht en de capaciteiten van den zich verongelijkt achtenden ambtenaar, meenen wij dit te moeten veronderstellen, uit hetgeen hij zelf, ter motiveering zijner ontslagaanvrage, heeft aangevoerd.

De oud-genieofficier is hier klaarblijkelijk in zijn point d'honneur getroffen en de motiveering heeft geen ander effect gehad, dan dat men, als gewoonlijk, gemompeld heeft: „daar zal wel wat anders achter zitten". Wij kunnen ons niet voorstellen, dat het den heer Op ten Noort alleen om dit effect te doen geweest zou zijn en om de twijfelachtige kans van een interpellatie in den gemeenteraad, die onder deze omstandigheden op niets moest uitloopen en dan ook op niets uitgeloopen is. Wel werden er in de raadszitting van 19 September j.l. eenige vragen gedaan, maar men voelde ook hier het zeer persoonlijke van de grieven, door den ambtenaar tegen het bestuur der gemeente aangevoerd.

De heer De Weerd wilde gaarne weten welke grieven de heer Op ten Noort heeft kenbaar gemaakt, waaruit blijkt, dat hij zijn volle energie niet zou kunnen ontplooien.

De heer Rooseveldt stelde zelfs voor, een commissie te benoemen, welker taak zal zijn de feiten te onderzoeken, welke den directeur genoopt hebben zijn ontslag te vragen, en intusschen de beslissing over de ontslagaanvrage aan te houden. Hij was van meening, dat de fout schuilt in inmenging van de fabricagecommissie, welker samenstelling geen afspiegeling is van de samenstelling van den raad.

De heer Boers zeide, dat de Gemeentewet nu eenmaal het bestuur in handen legt van B. en W. en dat de directeur daardoor reeds een ondergeschikte betrekking inneemt. Het waardigste standpunt, ook in het belang van den heer Op ten Noort, achtte spr. het, de zaak niet in openbaar debat te behandelen.

De heer Van Bolhuis zeide niet te begrijpen, wat onderzocht moet worden. Het geldt hier een ontslagaanvrage, waarin tot het gemeentebestuur het verwijt gericht wordt, als zoude het zich een macht aanmatigen boven den ontslagaanvrager. Moet daarnaar een nu een onderzoek geschieden? De heer Op ten Noort is ambtenaar, dit moet hij niet vergeten. Hij is niet voldaan over zijn werk, maar aan wien de schuld? Zoo hij feiten had genoemd, zou daarnaar een onderzoek hebben kunnen plaats hebben, doch nu niet.

De heer Vermooten zeide zich ten volle te kunnen vereenigen met het antwoord van B. en W. De directeur blijft in gebreke, de feiten aan te geven, waardoor hij meent belemmerd te zijn in de ontplooiing zijner krachten. B. en W. kunnen dus daarop niet ingaan. Hij acht het ten zeerste gewenscht, dat de raad zich zonder nadere bespreking vereenigt met het antwoord van B. en W.

Uit het door deze heeren in het midden gebrachte blijkt voldoende hoe weinig indruk de motiveering der ontslagaanvrage bij den raad gemaakt heeft. Men achtte zich buiten staat, deze aangelegenheid zakelijk te behandelen nu de ontslagaanvrager zelf daarin zoo weinig zakelijk is te werk gegaan.

Het viel den Wethouder Werker dan ook niet moeilijk, het standpunt van B. en W. toe te lichten en hij merkte allereerst op, dat de zaak, welke het hier betreft, een ontslagaanvrage op verzoek is, dus niet het geven van ontslag. Van krenking van rechtspositie is alzoo geen sprake. Het gaat echter om de meer ondergeschikte ambtelijke positie van den aanvrager. Waar deze in zijn verzoekschrift zelf geen feiten noemt, kon, meenden B. en W., hunnerzijds het noemen van feiten achterwege blijven. In een van de stukken in de N. Rott. Ct. wordt genoemd: verwarring van contrôle en leiding. B. en W. zijn echter tegenover den raad verantwoordelijk voor de leiding en niet van plan zich die leiding te laten ontnemen. De schrijver in de N. Sott. Ct. nu meent, dat aan den ambtenaar niet genoeg leiding wordt gelaten. In dat stuk staat ook, dat de fabricage-commissie zich dikwijls te veel in details gaat begeven. Ten opzichte van B. en W. wordt gezegd, dat dit college te veel uit juristen bestaat. Beteekent dit, dat het college formalistisch is, dan bestrijdt spr. dit ten sterkste; wil het echter zeggen, dat het college niet technisch genoeg is, dan wijst spr. er op, dat diezelfde schrijver de fabricage-commissie verwijt, dat ze te veel in details gaat. De schrijver bedoelt, dat aan ambtenaren als den betrokkene hier, worde gegeven een ongemotiveerd leiderschap. Daarmede kunnen B. en W. zich niet vereenigen.

Evenwel achtte de wethouder, nu de zaak toch eenmaal ter sprake was gebracht, het niet ondienstig, een tipje van den sluier op te lichten, die er over gespreid was.

Wat is er bekend van de grieven, zoo vroeg hij en uit zijn antwoord vernam men o.a. dat de heer Op ten Noort verlangde meer in de vergaderingen van B. en W. te mogen verschijnen. Als hij dit grondt op de belangrijkheid van zijn tak van gemeentedienst, dan kunnen alle directeuren van gemeentebedrijven dit wel verlangen, meende de Wethouder. Met het oog op den tijd gaat dit niet. Dit gebeurt nergens, althans niet in de groote gemeenten. In de commissie van fabricage wordt hij in de gelegenheid gesteld zijn voorstellen te verdedigen. Hij verlangde nu ook, dat hij in die commissie van het begin der vergadering af daar tegenwoordig zou mogen zijn; de directeur wordt echter eerst binnengeroepen als zijn zaak aan de orde is. De heer Op ten Noort heeft bovendien gezegd, dat hij in het algemeen meer vertrouwen verlangde. Spreker merkt te dien aanzien op, dat men dit vertrouwen verwerven moet door den arbeid, dien men levert. B. en W. erkennen, dat het gewenscht is hier niet op detailquaesties in te gaan. In groote quaesties is het echter voorgekomen, dat B. en W. elders hun licht hebben moeten opsteken. Hij wilde slechts enkele, de levens belangen van Utrecht rakende, noemen. In een van de bladen is als oorzaak van het geschil genoemd de vrees, dat de volkshuisvesting in gedrang zou komen. Inderdaad kon dan ook een voorstel van den directeur in zake dit punt noch de goedkeuring van het college van B. en W., noch van de fabricage-commissie, noch van den raad verwerven. In de quaestie van den parkaanleg is de directie van gemeentewerken in gebreke gebleven het gewenschte plan in te dienen. De schuld daarvan werd gegeven, dat er niet genoeg personeel is. Vroeger was de grief, dat er geen goed gebouw was, thans is de grief van niet genoeg personeel, terwijl die dienst nu veel meer personeel heeft dan vroeger. B. en W. kunnen echter maar niet iedere aanvrage om vermeerdering klakkeloos goedkeuren. Een afgerond voorstel wenschten B. en W., dat dan behandeld zou kunnen worden in de fabricage-commissie, hetgeen dan ook geschied is, en waarvan bij de begrooting wel zal blijken. Ook bij de quaestie van het uitbreidingsplan kon de directie van gemeentewerken in zake verpaatsing van een sluis, geen gegevens verstrekken. Er is toen advies gevraagd aan den heer Nieuwenhuis, den vroegeren directeur van gemeentewerken. Spr. wil niet twijfelen aan de verdienstelijkheid van den heer Op ten Noort, doch z. i. had voor de gemeente Utrecht meer productieve arbeid geleverd kunnen worden dan het geval is geweest. Spr. bestrijdt, dat de commissie van fabricage zich schuldig gemaakt heeft aan te groote inmenging. B. en W. hebben bij de voorbereiding leiding te geven, en winnen hun adviezen in bij de fabricagecommissie; technische detailpunten kunnen B. en W. dan van groot nut zijn.

Wat de door den heer Rosenveldt verlangde commissie van onderzoek betreft, deze achtte de wethouder in dit geval overbodig. B. en W. zijn verantwoordelijk voor de leiding, en zij laten zich die niet ontnemen.

De heer Rosenveldt merkte vervolgens op, dat het hier gaat om het uitsluitend belang van de gemeente. Zoo deze ambtenaar zich niet kon voegen in het gareel, en het zoodoende nadeelig werd voor de gemeente om hem te handhaven, ware het beter geweest, dat men den durf had gehad hem voor ontslag voor te dragen, doch hij kwam er tegen op, dat een ambtenaar er uit gepest wordt.

De heer De Weerd wees er nog op, dat in beginsel hij en zijn partijgenooten voorstanders zijn van het uitvoeren van werken in eigen beheer, doch dit is voor hen geen dogma. De heer Op ten Noort nu is een vurig voorstander van het uitvoeren van werken in eigen beheer. De noodtoestand eischte, dat met opzijzetting van dat beginsel, voorzien moest worden in de behoefte aan volkswoningen. Ook bij den parkaanleg was er verschil van inzicht tusschen B. en W. en de directie van gemeentewerken. Spr. zeide ten slotte, dat het advies van B. en W. zonder bezwaar door den raad kan worden aanvaard.

Ten aanzien van het betoog van den heer Rosenveldt wees de wethouder er nog op, dat aan B. en W. ter harte gaan zoowel het belang van de gemeente als van den ambtenaar. Ook ten aanzien van dezen ambtenaar hebben B. en W. den weg van overleg gevolgd. Met wilwillendheid is men hem tegemoet getreden en hij heeft steun ontvangen zoolang dit mogelijk was. Er behoeft niet aan getwijfeld te worden, dat B. en W. niet zouden durven een ambtenaar voor ontslag voor te dragen. De heer Op ten Noort heeft zelf ontslag genomen, zoodat dat punt buiten beschouwing kan blijven. B. en W. hebben den weg ingeslagen van overleg, al moest die ambtenaar worden gewezen, welken weg hij had te nemen. Gepest is er niet en zulke woorden kunnen dan ook niet op het college van B. en W. betrekking hebben.

De heer Rosenveldt wees er ten slotte nog op, dat er opposite is geweest alleen om te weten te komen wat er gebeurd is. Het was niet zijn bedoeling, iemand te beschuldigen van minder faire handelingen. Door het debat is een tipje van het gordijn opgelicht en men heeft kunnen zien het terrein, waarop de slag geleverd is. De gemeentenaren kunnen thans weten, wat er gebeurd is. Een motie is thans niet meer noodig en hij trok deze dan ook in.

Het prae-advies van B. en W. om aan jhr. Op ten Noort eervol ontslag te verleenen als directeur der gemeentewerken, werd daarop zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Al lieten B. en W. ook niet het volle licht schijnen over de ontslagzaak, toch zijn hun inlichtingen, aan den gemeenteraad gegeven, voldoende om in het algemeen te kunnen beoordeelen, waar de schoen wrong. Het ging hier om de verantwoordelijke leiding der zaken, waarvan de heer Op ten Noort gemeend heeft, een grooter deel aan zich te kunnen trekken, dan B. en W. in het belang van hun positie tegenover den gemeenteraad oirbaar achtten. B. en W. wenschten van den directeur van gemeentewerken geen concurrentie in de leiding, maar technischen arbeid en technische voorlichting. Daarmede schijnt de directeur wel eens in gebreke te zijn gebleven, zoodat B. en W. elders het licht moesten gaan opsteken, dat zij, zeker terecht, van hem konden verlangen.

Wanneer zoo iets meermalen voorkomt, geeft het natuurlijk aanleiding tot een zeer onaangename verhouding, die ten slotte op een conflict moet uitloopen, zooals hier dan ook het geval is geweest.

Waar twee kijven, hebben beiden schuld, zegt een oud spreekwoord waarmede men wil uitdrukken, dat er in zoo'n geval gewoonlijk aan beide zijden iets niet in den haak is.

Wij kennen nu ongeveer de grieven van het gemeentebestuur. Wanneer de heer Op ten Noort soms een apologie gaat schrijven zal hierop misschien een eenigszins ander licht vallen, maar wij gelooven, dat hij verstandig zal doen, tenzij er iets werkelijk gewichtigs mede te deelen is in het belang der gemeente, de zaak te laten rusten. Verdere onthullingen kunnen o.i. niets meer bewijzen dan hetgeen reeds gebleken is, namelijk, dat hij te Utrecht niet de rechte man op de rechte plaats was. Er schijnen daar reeds leiders genoeg te zijn, genoeg personen, die weten en zeggen kunnen, hoe zij het werk gedaan willen hebben, maar het niet zelf kunnen doen wanneer zij er geen personeel voor hebben.

Blijkbaar moet men te Utrecht een directeur van gemeentewerken hebben, minder afhankelijk van zijn personeel, dan de heer Op ten Noort schijnt te zijn geweest, minder man van initiatief, dan hij zich in zijn vorige betrekking getoond heeft, maar meer doorkneed in practische oplossing van technische vragen, die zich in dezen tijd bij de gemeentewerken eener groote stad voordoen. Zou het gemeentebestuur van Utrecht niet beter doen het nu eens te probeeren met een civiel- en bouwkundig ingenieur in plaats van een genie-officier?

GEASPHALTEERDE GEGOTEN IJZEREN BUIZEN
ROUPPE VAN DER VOORT & ZN.
'S-GRAVENHAGE
VOOR GROND-STAND- EN REGENWATERLEIDING
VRAAGT GEILLUSTREERDE CATALOGUS

Prijsvragen.

INGEKOMEN VRAGEN en BEANTWOORDING daarvan door de Jury, betrekking hebbende op de PRIJSVRAAG voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N.-O. en ten Z.-W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.

Vraag 18. Is het noodig, dat er een verbinding tusschen Hollandsche Spoor en Staatsspoor blijft bestaan?

Antwoord. Het is wèl noodig dat er een verbinding is, maar dit beteekent niet, dat de tegenwoordige verbinding moet blijven; er kan ook een andere komen. (Zie hierover artikel 1, sub. 3°, waar gesproken wordt over terrein D.)

Vraag 19. Is het mogelijk in verband met de omgeving het Hollandsche Spoorstation zoodanig uit te breiden, dat dat station ook als personenstation voor de Staatsspoor dienst zou kunnen doen, en wat is dan als eenheidsprijs te stellen voor de terreinen benoodigd voor die uitbreiding, ten Z.O. van het bestaande Hollandsche Spoorstation gelegen?

Antwoord. De mogelijkheid, waarnaar hier gevraagd wordt, is niet uitgesloten, maar hiermede komt men in details, waarmede vooralsnog moeilijk is rekening te houden. Wat eenheidsprijzen betreft, die aldaar zouden moeten gelden, daarin zal nog al wat onderling verschil voorkomen, zoodat hieromtrent geen gemiddeld cijfer is aan te geven. Indien ontwerper bepaald dergelijke terreinen behoeft, dan dienen een plaatselijke bepaling van de noodige grenzen en een beschouwing, in verband met vele gegevens in het programma, aan hem gewenschte stelprijzen op te leveren.

Vraag 20. Is het in ieder geval noodig de terreinen A., B. en C. te verkavelen, ook indien deze terreinen in het ontwerp niet worden gebruikt?

Antwoord. Ja, dat is wèl noodig, want die terreinen zullen toch altijd worden: aansluitende onderdeelen van het nieuw te vormen geheel. Als zoodanig is de beteekenis dier aansluitende omgeving van veel belang.

Vraag 21. Wat kan als eenheids-prijs worden gesteld voor het verkavelen der terreinen A., B. en C. en het terrein van de „Bouwgrond-Maatschappij „'s-Gravenhage-Voorburg"?

Antwoord. Hiertoe zie men art. 1 sub. 3° en sub. 8° al. 3. van het programma, terwijl men voor terrein van de Bouwgrond-Maatschappij „'s-Gravenhage-Voorburg" ook kan letten op hetgeen in art. 1 sub. 1° en 2° gezegd wordt en daaruit in verband met de andere gegevens, den prijs voor nuttigen (verkavelden) bouwgrond wel zal kunnen afleiden.

Vraag 22. Moeten de kosten van de wijziging gedekt kunnen worden door de opbrengst? Dit zal niet mogelijk zijn als er zulke groote bedragen in het spel komen als f 3.500.0000.— of f 3.000.000.— voor het verplaatsen van station Staatsspoor.

Zoo neen, wat mag dan ongeveer het deficit zijn?

Antwoord: Indien mogelijk, dan zou natuurlijk het tegen elkander opwegen van de lasten en baten der beoogde verbetering gewenscht zijn. Dit neemt echter niet weg dat alleszins het belang der verbetering het hoogste belang is, en er dus, des noods, in de begrooting van een op deze prijsvraag in te zenden ontwerp wel een deficit mag voorkomen, als dit niet anders kan.

Maar het kan niet worden aangegeven hoe groot dit deficit zou mogen zijn, omdat zoo iets ten zeerste afhangt van hetgeen met het ontwerp, over het geheel genomen, kan worden bereikt.

Vraag 23. Aanleg van een emplacement langs de Zuidzijde van de Staatsspoor naar Voorburg (Z.-O. van de Hollandsche Spoor) wordt belet door de geprojecteerde petroleumhaven. Moet het ontwerp voor die haven ongewijzigd blijven of mag het omgebogen deel van de haven naar het Zuiden verplaatst worden? Of mag dit niet, wanneer er gebrek aan kadelengte voor die haven is te verwachten, wat wel niet het geval zal zijn. De haven zal wel alleen zoover Noordelijk doorgetrokken zijn om de Staatsspoor te bereiken en kan met het meest-Zuidelijke spoor hiervan wel weêr iets naar het Zuiden terugwijken.

De ontworpen speelplaats zal wel een klein gebied kunnen afstaan.

Antwoord: De steller dezer vraag geeft zelf reeds voor een deel een antwoord daarop. Maar over wijzigingen zou eerst later (bij een eventueel definitief plan) moeten gesproken worden. Daarop valt thans niet vooruit te loopen. In elk geval geldt beantwoording ten dienste der prijsvraag een vóór-ontwerp; dit neme men wèl in aanmerking. Zijn er in een ontwerp, dat op zichzelf geslaagd is te achten, kleine wijzigingen noodig, dan dient afgewacht, te worden wat er eventueel te verkrijgen zal zijn. Thans kan daarvan geen zekerheid worden gegeven.

Vraag 24. De waarde van de gebouwen langs den Bezuidenhoutschen weg tusschen Rijnstraat en Schenkweg wordt aangenomen op f 600.000.—. Is het mogelijk te zeggen, hoeveel hierbij voor elk dier gebouwen in rekening is gebracht? Als bijv. het gebouw van de Haagsche Tramweg-Maatschappij blijft staan, zal dit een beteekenende vermindering van het bedrag met zich brengen.

Antwoord: De splitsing van de hier genoemde som en van meerdere dergelijke sommen wordt aan ontwerpers overgelaten; hiervan kan geen publicatie plaats hebben.

Vraag 25. Eenheidsprijzen worden gegeven voor aanleg en verbreeding van wegen, zonder werken in den grond. Hieruit maken wij op, dat voor de nieuw te maken straten een rioleering vereischt wordt, maar dat de aanleg hiervan niet in de prijzen van f 9.—, resp. f 6.50 begrepen is. Voor die aanleg zal dus een afzonderlijke begrootingspost moeten komen. Is deze opvatting juist? Andere werken in den grond, zooals gas-, electriciteit- en waterleiding zullen door de betrokken bedrijven aangelegd worden en dus buiten beschouwing kunnen blijven.

Antwoord: Wat het eerste gedeelte dezer vraag betreft, kan gezegd worden: ja, die opvatting is juist. De rioleering wordt dus afzonderlijk begroot. Wat nu de andere werken in den grond aangaat, die worden door de betrokken bedrijven gemaakt, maar men dient hier toch wel de kosten daarvan te begrooten, omdat het te voorzien is dat de eventueele vergoeding daarvan (door de Gemeente) zal geacht worden uit het plan voort te komen.

Trouwens, ook de werken van bestrating en rioleering worden evenzeer door de Gemeente-zorgen tot stand gebracht, doch de voorziening der kosten moet evenzeer uit het straten-plan voortkomen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 39. Officieel gedeelte. Lijst van Architecten voor Volkswoningbouw. — Motie inzake lijst van Architecten.

't Park Meerwijk, te Bergen, door Aug. M. J. Sevenhuijsen, Architect M. B. V. A., met afbeeldingen en losse plaat.

Een „nieuwe" Kerk te Nieuwdorp, arch. Herman v. d. Kloot Meijburg, door A. N. de Jong, met afbeelding.

Betonpalen.

DE BOUWWERELD No. 39. Derde „Heemschut"-nummer 1918. Een openbaar bouwkundig Advies-bureau in zicht.

Indisch Heemschut.

De Kerk te Nieuwdorp, arch. H. van der Kloot Meijburg, door B. von Brucken Fock, met afbeeldingen.

Eene na te volgen uitgave. Das Bürgerhaus in der Schweiz.

Spreuken en citaten.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Personalia.

Instituut voor Bouwkunst. Vijfde Algemeene Vergadering op 28 September 1918. Agenda.

DE INGENIEUR No. 39. Enige mededeelingen betreffende de exploitatie van het station Rotterdam Rechter-Maasoever. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut van Ingenieurs op 6 Juli 1918, door R. G. M. A. Heg, met 2 platen en afbeeldingen.

Snelloopende assen, door prof. ir. C. B. Biezeno.

Fosfaat in Nederland, door ir. W. de Haan.

Ingezonden Stukken. Het Doppler-principe, door ir. J. Botermans, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 39. Samenwerking. — Verslag Bondsbestuursvergadering. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd Ingenieur voor het Stoomwezen over 1917 (vervolg). — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 39. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Wethouder de Vlugt.

Van Bouwen en Wonen, III.

Geschil over prijsverhooging. (Verslag R. v. A.)

DE BONDSSTEM, orgaan v. d. A. N. O. en T. B. No. 20. De salarisdemonstratie. — Uit den waarnemingspost. — Uit onzen Bond.

VARIA.

COMBINATIEBOUW TE 's-GRAVENHAGE.

In een vergadering van de Bouwkundige Ver. Onderneming en Vrijheid te 's-Gravenhage, heeft men zich na ampele discussie vereenigd met een plan van den directeur der Volkshuisvesting, Bakker Schut, bedoelende de particuliere bouwers door hulp van de gemeente in de gelegenheid te stellen voor gezamenlijke rekening woningen te bouwen.

De voornaamste bepalingen zijn de volgende:

De bouw wordt uitgevoerd op erfpachtsgrond volgens door B. en W. goed te keuren palttegrond- en gevelteekeningen, door deelnemers, welke daartoe door het bestuur eener te vormen naamlooze vennootschap onder goedkeuring van B. en W. worden toegelaten.

De bouw wordt door de deelnemers voorbereid en uitgevoerd onder leiding van bedoelde N. V., wier bestuur tegenover de gemeente verantwoordelijk is voor de uitvoering en de naleving der te sluiten overeenkomsten.

Voor elk blok woningen wordt een kostenraming opgemaakt en een afzonderlijke bouwrekening tot vaststelling van den kostprijs aangelegd.

De materialen voor een blok worden gemeenschappelijk ingekocht. Voor de berekening van den kostprijs van elk perceel afzonderlijk worden de kosten van het blok pondspondsgewijze verdeeld, indien het blok uitsluitend perceelen van een zelfde type bevat. Bevinden zich in het blok perceelen van verschillende typen, dan wordt de kostprijs van het geheele blok, bepaald door een door B. en W. aan te wijzen commissie, die ook inzage kan verlangen van de volgens voorschriften van B. en W. te voeren boekhouding voor elk blok.

Wat de bouwkosten betreft, voor de berekening gaat men uit van de kosten vóór den oorlog der meest voorkomende woningtypen, op dien grondslag wordt dan door de gemeente aan alle deelnemers een subsidie uitgekeerd en bedrage van het verschil tusschen de werkelijke bouwkosten en de met 35 pCt. vermeerderde normale bouwkosten.

De gemeente verleent aan de deelnemers voor den tijd van 15 jaar een eerste en een tweede hypotheek tot een totaal bedrag van 90 pCt. van dat gedeelte der bouwkosten dat niet wordt bestreden uit een door de gemeente te betalen subsidie.

Op de aankoopen van de bouwmaterialen, op de onderaannemingen en op de uitbetalingen van de arbeidsloonen wordt contrôle uitgeoefend door een commissie van 5 leden, waarvan 3 worden benoemd door B. en W. en 2 door het bestuur der N. V., welke commissie, bijaldien zij van oordeel is dat materialen verkrijgbaar zijn tegen lageren prijs dan waarvoor de N. V. deze wenscht te doen leveren, of een onderaanneming kan geschieden tegen lageren prijs dan waarvoor de N. V. deze wenscht te doen plaats hebben, bevoegd is een leverancier, resp. onderaannemer, aan te wijzen.

Binnen een maand na de voltooiing van een bouwblok wordt de bouwrekening van dat blok afgesloten en zendt de N. V. rekening en verantwoording betreffende den bouw aan B. en W., daarbij mededeelende de verdeeling van het eindbedrag over dezen deelnemer.

Binnen drie maanden na die inzending bepalen B. en W. het definitief bedrag van de bijdragen en van de hypotheken voor elken deelnemer.

De uitbetaling van de bijdragen en van hypotheken geschiedt in termijnen, naar gelang de bouw vordert.

De jaarlijksche huur der overeenkomstig deze bepalingen gebouwde perceelen bedraagt gedurende 15 jaren na de voltooiing van den bouw niet meer dan 7½ pCt. van het gezamenlijk bedrag van het voor rekening der deelnemers blijvend gedeelte der bouwkosten en het 20-voud van den jaarlijkschen erfpachtscanon. De jaarlijksche huur van een woning mag in geen geval hooger zijn dan f 600 per jaar.

Op het bedrag der hypotheken wordt jaarlijks afgelost ten minste 2 pCt. op de 1e en ten minste 1 pCt. op de 2e hypotheek.

Volgen dan nog bepalingen omtrent de voorwaarden waaronder de gemeente in de eerste 15 jaren bevoegd is het erfpachtsrecht door eenzijdige opzegging te doen eindigen en omtrent de Naaml. Vennootschap, onder wier leiding de bouw wordt uitgevoerd en die aan de gemeente de totstandkoming van de te bouwen perceelen waarborgt.

Deze N. V., in wier kapitaal ieder der deelnemers voor een bepaald minimumbedrag deelneemt, blijft tegenover de gemeente borg voor de betalingen van rente en aflossing der bedragen welke de gemeente aan de deelnemers onder hypothecair verband verstrekt.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van VLISSINGEN roepen sollicitanten op naar de betrekking van

Directeur van Gemeentewerken,

op eene jaarwedde van f 3500.—. Storting voor eigen pensioen 3 pCt van f 3200 — en 5 pCt. van f 2150.—

Stukken in te zenden vóór 15 October a. s., aan den Burgemeester.

Persoonlijke kennisgeving alleen na oproeping.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO-TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET 90%
NOG HEDEN AAN ONZER CURSUSSEN SLAGEN
OPLEIDING VOOR ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 12 OCTOBER 1918. No. 41

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Nationale Woningraad en de Architecten.

Slot (Zie bladz. 315).

De bedoelde circulaire, waarop de motie van de M. B. V. A. in het bijzonder betrekking heeft luidt als volgt:

Aan de Besturen der Woningbouwvereenigingen.

Onder dagteekening van Juli 1918 richtten wij een circulaire tot u, waarin wij u wezen op de wenschelijkheid om thans, nu tengevolge van de Woningnoodwet moeilijkheden uit den weg zijn geruimd, die zich in verschillende gemeenten vroeger deden gevoelen, na te gaan, in hoever er in uw gemeente behoefte bestaat aan bijbouw van nieuwe woningen. Dat die behoefte in het algemeen groot is, behoeft niet meer te worden betoogd. De particuliere bouwbedrijvigheid staat al sedert geruimen tijd geheel stil en de bevolking neemt regelmatig toe.

Wij hopen dan ook, dat door u aan onzen wenk is gevolg gegeven en dat, voor zoover bijbouw gewenscht bleek, uw vereeniging voornemens is dezen ter hand te nemen.

Wij hechten er veel waarde aan, u te wijzen op de wenschelijkheid, bij de voorbereiding en uitvoering daarvan gebruik te maken van de hulp van een bekwaam architect, die niet alleen in het algemeen voor zijn taak de noodige bekwaamheid bezit, maar van wien bovendien mag worden aangenomen, dat hij in het bijzonder voor den bouw van arbeiderswoningen berekend is.

Maar al te vaak wordt aangenomen, dat deze bouw geen bijzondere eischen stelt, maar vrijwel aan een ieder, die in het bouwvak niet geheel vreemd is, mag worden toevertrouwd, en dat b.v. elke plaatselijke timmerman er de noodige bekwaamheid voor bezitten zou. Niets is minder juist dan dat. Uw vereeniging zal mede willen werken aan bereiking van wat de Woningwet als haar taak omschrijft: de vertimmering van de volkshuisvesting. De oplossing voor een goede, zij het ook eenvoudige arbeiderswoning, eischt evenzeer overleg als welke bouw ook. Van alle details moet de bouwer zich rekenschap geven. De plaatselijke timmerman of de minder bekwame architect zal navolgen wat hij vindt en met het vele goede dikwijls ook het kwade der bestaande woningen overnemen; de bekwame architect zal, met behoud van het goede, het kwade vermijden en daarvoor het betere in de plaats stellen.

Zulk een architect zal rekening houden met de verschillende factoren, waardoor een woning niet alleen practisch bruikbaar en zoo doeltreffend mogelijk is ingericht, maar ook aan de zich uit den aard der zaak in den loop der tijden ontwikkelende eischen zoo goed mogelijk aangepast blijven. Om enkele voorbeelden te noemen; hij zal zijn aandacht wijden aan een goede ligging der woning en goede plaatsing der vensters ten aanzien van de verlichting; aan een practische ligging der vertrekken ten opzichte van elkander; aan een oordeelkundige indeeling van het terrein; hij zal zorgen, dat op geschikte plaatsen kasten aanwezig zijn, terwijl toch in het vertrek voldoende muurvlakte overblijft om de grootere meubels te plaatsen. Voor doeltreffende ventilatie zal hij zorg dragen; hij zal een oplossing vinden voor een goede hygiënische verzorging in het algemeen, daaronder begrepen de watervoorziening en het vaak op het platteland, met name wan-

neer het een grooter aantal woningen betreft, zoo moeilijke vraagstuk der rioleering, enz. enz.

Zoodoende heeft het ernstig bedachte plan van een goed architect het voordeel, dat al de kleine voorzieningen, welke het gebruik van een woning veraangenamen, met de minste kosten worden verkregen. Met de minste kosten, want een bouw zal zuiniger zijn naarmate het plan te voren volledíger is bestudeerd en doorgewerkt, terwijl het systeem van leiding en toezicht, door een goed architect gevolgd, daartoe medewerkt. Dit toezicht zal tevens gunstig op de soliditeit van den bouw werken.

Ten slotte zal ook het aesthetisch belang, de zorg voor het behoorlijk uiterlijk en innerlijk der woningen, eerst ten volle worden behartigd door een bekwaam architect.

Somtijds, het is ons bekend, wordt tegen het inroepen van de hulp van een architect als bezwaar aangevoerd, dat hij, man van de stad, weliswaar meent op de hoogte te zijn van alles wat een arbeiderswoning eischt, maar dat in de praktijk blijkt, dat hij veel te weinig aandacht schenkt aan wat de plaatselijke behoeften verlangen. Hij ontwerpt een woning, die b.v. wel in een kleine stad op haar plaats zou zijn, maar in de gemeente, waar zij gebouwd moet worden, allerminst voldoet. Wij meenen, dat de architect, die aldus te werk ging, niet zal mogen worden gerekend tot de bekwame architecten, waarop wij in deze circulaire doelen. De goede architecten wenschen volstrekt niet volgens een abstract schema te werken, maar stellen er integendeel hun eer in, een goede oplossing te vinden voor elke nieuwe opgaaf waarvoor zij worden gesteld. Zij zullen er derhalve groote waarde aan hechten geheel op de hoogte te zijn van plaatselijke behoeften en daarmede bij hun ontwerpen rekening houden.

Bovendien wordt wel tegen de medewerking van een architect het bezwaar geopperd, dat zij de woning duurder zou maken, duurder, omdat aan den architect een honorarium moet worden betaald en omdat de plannen zelf duurder zouden worden ontworpen. Dit laatste mag ernstig worden betwijfeld.

Alleen een bedenkelijke goedkoopte, die tot stand komt ten koste van de noodzakelijke soliditeit, zal van den architect niet mogen worden verwacht. Overigens zal ook hij naar zuinigheid streven. En wanneer de bezoldiging van een niet-architect blijft beneden die, op welke de architect volgens de vaste regels der honorariumtabel recht heeft, dan is het veelal de vraag, of de eerste, die zijn werkzaamheden niet voor niet zal verrichten, zich niet op andere, minder wenschelijke wijze een inkomen weet te verzekeren.

Waar het bestuur van den Nationalen Woningraad zoozeer doordrongen is van de wenschelijkheid voor de bouwvereenigingen om de voorlichting van goede architecten in te roepen, en meer dan eens het verzoek werd ontvangen zulk een architect te willen opgeven, heeft het zich de medewerking verzekerd van een commissie van deskundigen, teneinde een lijst samen te stellen van architecten, die voor de uitvoering van deze belangrijke taak geschikt kunnen worden geacht. De Bond van Nederlandsche Architecten en het Genootschap Architectura et Amicitia zijn welwillend bereid gevonden deze commissie samen te stellen door aanwijzing van de heeren K. P. C. de Bazel, J. van der Valk, M. de Klerk en P. Vorkink, als afgevaardigden, welke wegens hun ervaring in den arbeiderswoningbouw kunnen geacht worden te dezen in het bijzonder bevoegd te zijn.

Wij leggen hierbij een lijst van architecten over en geven u in overweging, wanneer door u wordt besloten plannen voor nieuwbouw ter hand te nemen, u de medewerking van een der daarop voorkomende heeren te verzekeren.

Wij maken u er opmerkzaam op, dat deze lijst als een voorloopige is te beschouwen en door andere zal worden gevolgd.

Het samenstellen van de lijst eischt veel tijd.

Het zal ons zeer aangenaam zijn van u te mogen vernemen, of uw vereeniging nieuwe plannen zal voorbereiden en daartoe de hulp van een der op bijgaande lijst gestelde architecten inroepen. Mocht u in verband met een en ander nadere inlichtingen verlangen, dan is het secretariaat van den Nationalen Woningraad, Prinsengracht 691 te Amsterdam, steeds gaarne bereid deze te verstrekken.

Zoo onverhoopt bij u overwegend bezwaar bestaat tegen het opdragen van voorbereiding en uitvoering van het door u te ondernemen werk aan een architect, b.v. omdat naar uw meening de plannen van te kleinen omvang zijn, dan geven wij u niettemin in ernstige overweging, u te wenden tot genoemd secretariaat, dat alsdan zal trachten u met raad en daad behulpzaam te zijn. Ook de plaatselijke bouwkundige zal, zoo het werk hem mocht zijn opgedragen, een dergelijke voorlichting naar onze overtuiging ten zeerste op prijs stellen.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad,

H. P. J. BLOEMERS, Voorzitter.
M. J. A. MOLTZER, Secretaris.

De ontstemming in den boezem der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is voornamelijk gewekt door het feit, dat bovenstaande circulaire met de lijst van architecten, door den Nationalen Woningraad, geheel afwijkend van de corspronkelijke bedoeling, thans ongevraagd aan de Woningbouwvereenigingen is toegezonden.

De beide Vereenigingen die de keuze-commissie aanwezen, n.l. Architectura et Amicitia en de Bond van Nederl. Architecten hebben tot nog toe niet gerectameerd; zij kunnen nu ook moeilijk de commissie desavoneeren, maar het blijk ons zeer dat tal van leden dier vereenigingen evenmin verre van ingenomen zijn met de wijze, waarop de Woningraad deze zaak heeft behandeld en ten volle instemmen met de bezwaren, op de vergadering der M. B. V. A. daarentegen ingebracht.

Het zal ons benieuwen, welke houding A. et A. en de B. van N. A. nu zullen aannemen, in deze aangelegenheid. De Woningbouwvereenigingen echter zullen nu niet weten, waaraan zij zich te houden hebben en vele zullen wellicht de lijst en de circulaire eenvoudig voor kennisgeving aannemen en naast zich neerleggen.

Het is jammer, dat de Woningraad in deze aangelegenheid zoo onhandig te werk is gegaan, eerstens door het bestaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten te negeeren, en tweedens, door de ongevraagde toezending, want wij kunnen niet anders veronderstellen, dan dat de oorspronkelijke bedoeling van den Woningraad goed geweest is en wij zijn in die meening nog bevestigd door den inhoud van de hoven afgedrukte circulaire, waarin de Woningraad nog eens duidelijk tracht te doen uitkomen het gewenschte, neen het noodzakelijke van de medewerking van den architect voor de oplossing van het woningvraagstuk.

En toch, wanneer men de circulaire aandachtig leest, gaat men er aan twijfelen of de Woningraad zelf wel inderdaad van die noodzakelijkheid overtuigd is, en of de argumenten, die in de circulaire dienst doen, om haar in het licht te stellen, den raad niet van ter zijde aan de hand gedaan zijn.

Die argumenten zijn niet nieuw of oorspronkelijk bedacht, doch dit doet hier weinig ter zake. Zij lijken wat naief, wat kinderachtig, bij de groote belangen, die hier op het spel staan.

Moeten wij b.v. niet glimlachen bij het betoog, dat een goed architect zijn aandacht zal wijden aan een goede ligging der woning en goede plaatsing der vensters; aan een practische ligging der vertrekken; aan een voordeelkundige indeeling van het terrein; aan het aanbrengen van kasten op geschikte plaatsen; aan goede hygiënische verzorging, watervoorziening, rioleering, enz.?

Misschien vergissen wij ons, en is het tegenwoordig niet meer zoo, maar wij zouden zeggen, dit zijn allemaal heel gewone dingen, waarmede de architect zich dagelijks bezig houdt en volledig vertrouwd is. Het zijn de dingen van het vak en als hij die niet door en door kent is hij geen architect of bouwkundige, maar een prul of een beunhaas.

Moet daarop nu met zooveel nadruk gewezen worden? Moet van deze eischen zooveel drukte worden gemaakt? Men schijnt dat gewenscht te vinden. Men schijnt er op uit het woningvraagstuk voor te stellen als iets zoo bijzonder moeilijks, dat de meeste architecten, ook al hebben zij vrij wat belangrijker bouwwerken uitgevoerd dan eenvoudige volkswoningen, daar niet bij kunnen.

Wij geven dadelijk toe, dat het woningvraagstuk, zooals de omstandigheden nu zijn, zeer moeilijk is, maar de moeilijkheid ligt ergens anders dan in het aandeel dat den architect in de oplossing is aangewezen. Voor den architect is de technische en aesthetische zijde van het vraagstuk de hoofdzaak; de technische wel in de eerste plaats, hetgeen de Woningraad ook wel schijnt te gevoelen, waar hij ten slotte wijst op het aesthetisch belang, dat voor de medewerking van den architect pleit.

De eischen, door den Woningraad aan den voor volkswoningbouw bekwamen architect te stellen zijn vrij wat minder vaag, dan de beginselen, waarvan de keuze-commissie bij het vaststellen van de lijst van uitverkoren meesters zegt te zijn uitgegaan. Wij gelooven, dat wanneer die eischen, die aan de commissie toch wel bekend zullen zijn geweest, door haar meer in aanmerking waren genomen, de lijst er heel anders zou hebben uitgezien. Zooals in het Bouwkundig Weekblad zeer terecht betoogd wordt, de arbeid van vele architecten, die de volkshuisvesting hebben verbeterd, zonder de schoonheidsfactor uit het oog te hebben verloren, had wel eenige meerdere waardeering van de zijde der Commissie verdiend en wij zouden en willen bijvoegen, ook de arbeid van vele architecten die buiten het gebied der volkshuisvesting gestond hebben, de bouwkunst technisch en aesthetisch voldoende te beheerschen, om ook in staat geacht te kunnen worden goede en mooie arbeiderswoningen te ontwerpen.

Ware dit het geval geweest dan zou de goede bedoeling, die bij den Woningraad heeft voorgezeten, beter tot haar recht zijn gekomen.

De Woningbouwvereenigingen zouden een uitvoerige lijst in handen hebben gekregen, waaruit zij allicht uit hun eigen omgeving een vakman hadden kunnen kiezen, die zijn sporen verdiend had. Nu kregen zij een klein lijstje van grootendeels onbekende namen, waarin zij allicht minder vertrouwen zullen stellen dan in hun plaatselijke als solide bekende timmerlieden en bouwkundigen, al wijst de Woningraad ook op de onbekwaamheid dezer lieden in het algemeen. Ook dit generaliseeren maakt in de circulaire een slechten indruk, maar beschouwen wij dit nu eens als bijzaak, dan blijft ons ten slotte over, er met nadruk op te wijzen, dat de Nationale Woningraad met zijn circulaire een slechten dienst heeft bewezen en aan de Woningbouwvereenigingen en aan de architecten.

Hoezeer niemand aan de goede bedoeling van den Woningraad behoeft te twijfelen, het vertrouwen, dat de Woningraad een practische oplossing van het woningvraagstuk met kracht zal bevorderen, is op ernstige wijze geschokt.

Het zullen inzonderheid de architecten zijn, die daaraan zullen gaan twijfelen en niet slechts die architecten, die in de plaatsing op de lijst een kans zagen, ook eens aan de beurt te komen voor een omvangrijke en voordeelige opdracht, maar vooral zij, die afgezien van de zeker niet te versmaden voordeelen, met liefde hun beste krachten zouden beschikbaar stellen ten bate van de oplossing van het woningvraagstuk, „dit zoo brandend vraagstuk, welks beteekenis moeilijk hoog genoeg is te schatten".

Aangeboden diensten zijn zelden aangenaam, men behoeft daar, strikt genomen, geen notitie van te nemen, maar wanneer men de menschen uitnoodigt, hun diensten aan te bieden en zij voldoen met bereidwilligheid aan die uitnoodiging, dan mogen zij met eenig recht een andere bejegening verwachten, dan nu aan de architecten ten deel viel.

De Nationale Woningraad moge tot het inzicht komen, dat hij bij de architecten iets heeft goed te maken. Hoe hij dit zal aanleggen zullen wij afwachten.

Vereenigingen.

INSTITUUT VOOR BOUWKUNST.

Op 28 September j.l. is te Utrecht de vijfde algemeene vergadering gehouden van het Instituut voor Bouwkunst.

De voorzitter, prof. dr. H. Brugmans uit Amsterdam, richtte in zijn openingswoord in het bijzonder een woord van welkom tot prof. dr. G. W. Kernkamp, rector-magnificus der Utrechtsche Universiteit. Spreker herdacht voorts de overleden leden van het Instituut Charles van Wijk, beeldhouwer, en Aug. Janssen, kunstenaar en verzamelaar. Hij deelde voorts een en ander mede over de regeling van het secretariaat. Een gehonoreerd secretaris kon het Instituut nog niet verkrijgen. In deze richting zal verder worden gezocht. Een bedrag van f 500 is ter beschikking van het bestuur gesteld, terwijl enkele leden vrijwillige bijdragen inzonden. Voorloopig heeft de heer J. H. W. Leliman te Baarn het 1ste secretaris-schap op zich genomen, terwijl de heer Frederiks het 2de secretaris-schap waarneemt. Spreker dankte deze heeren, in het bijzonder den eersten, voor hunne welwillendheid. Overwogen is een verdere uitbouw van het Instituut door de benoeming van correspondenten in verschillende steden over het geheele land, waardoor het bestuur op de hoogte kan blijven van het belangrijke, dat op bouwkundig gebied in den kring hunner inwoning gebeurt. Een aantal personen zijn reeds daartoe aangezocht.

Tot nieuwe leden werden aangenomen de heeren H. van Heeswijk en Jan de Quack, beiden te 's-Gravenhage; H. van Poelgeest te Leiderdorp, H. W. Massink te Ellecom, W. C. Muller te Leiden en J. Verheul Dzn. te Rotterdam.

Na afloop van de vergadering begaf het gezelschap zich naar het Kunsthistorisch Instituut der Utrechtsche Universiteit, waar prof. dr. W. Vogelsang, directeur van het instituut, de deelnemers ontving.

Nadat prof. Brugmans hem en de heeren Op ten Noort en Loeb had bedankt voor hun bereidwilligheid om toelichtingen te geven bij de excursies van dezen dag, gaf prof. Vogelsang een kort overzicht van de wording van het Kunsthistorisch Instituut, dat geen museum is, maar een wetenschappelijke inrichting ten bate van de studenten. Spr. deelde mede ,dat aanvankelijk het onderwijs moest worden gegeven in zijn eigen studeerkamer, vervolgens in een zaaltje aan de Plompetorengracht (het tegenwoordige aardrijkskundig instituut) en ten slotte in het verlaten gebouw van de verplaatste tandheelkundige kliniek. Hij schetste voorts de geleidelijke ontwikkeling van de handbibliotheek, de inrichting van een studie- en leeszaal, kamers van hoogleeraar en assistent en de berging van reproducties en tijdschriften. Op het oogenblik is er nog geen geschikte collegezaal met de onontbeerlijke projectie-inrichting — prof. Vogelsang maakt thans nog gebruik van collegezalen in

laboratoria van verschillende collega's — en nog geen bezoldigd ambtenaar voor het catalogiseeren. Tot nu toe heeft mevr. d'Aulnis de Bourouill, voor wier arbeid prof. Vogelsang buitengewoon erkentelijk is, deze taak welwillend op zich genomen, maar deze toestand is toch eigenlijk voor een rijksinstelling beschamend. Naast dezen rijksambtenaar blijft het ideaal een groote, nieuwe collegezaal met twee projectie-inrichtingen. Eenige jaren geleden bij de verhuizing naar de tandheelkundige kliniek bestonden grootsche plannen voor een groot eigen gebouw, maar die projecten zijn als te weidsch en te kostbaar van de baan geschoven.

Jhr. Op ten Noort, directeur van gemeentewerken van Utrecht, gaf vervolgens een uiteenzetting van de beginselen, die hebben voorgezeten bij het ontwerpen van de school aan het Wilhelminapark, waaraan mede een bezoek zou worden gebracht.

De heer S. F. Loeb, bouwkundig ingenieur en architect der gemeentewerken, was vervolgens aan het woord om eenige toelichtingen te geven in verband met het aan de Kloostergang van St. Marie en het Catharijne-Convent te brengen bezoek. Beide antiquiteiten waren verwaarloosd; door de jongste restauraties heeft men ze nieuw leven ingeblazen.

De heer M. J. Rietbergen hield ten slotte een beschouwing over de door hem ontworpen fröbelschool aan de Croeselaan te Utrecht.

Nadat deze theoretische uiteenzettingen hadden plaats gehad, werden allereerst de vertrekken van het Kunsthistorisch Instituut bezichtigd, in het bijzonder de practische berging van de reproducties, welke een uitstekende controle mogelijk maakt, vervolgens werden de voornoemde bezoeken gebracht, namelijk aan een paar moderne scholen uit den allerlaatsten tijd (fröbelschool aan de Croeselaan en de openbare school in het Wilhelminapark) en aan een tweetal bouwkundige overblijfselen uit de middeleeuwen (de kloostergang en van St. Marie en het Catharijne-Convent).

Prijsvragen.

STUDIE-PRIJSVRAAG 1918.

Uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Utrecht.

Voor een ontwerp voor een tijdelijk restaurant werd de eerste prijs toegekend aan het motto „Wit en Zwart", de tweede aan het motto „X" en de derde aan het motto „Studie".

Als eerste prijswinner heeft zich bekend gemaakt de heer Ant. Pet en als derde prijswinner de heer H. Jocker Bzn., beiden te Utrecht.

INGEKOMEN VRAGEN en BEANTWOORDING daarvan door de Jury, betrekking hebbende op de PRIJSVRAAG voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het (en N.-O. en ten Z.-W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.

Vraag 26. Zou ons het gedeelte Bezuidenhoutkwartier en Wijk VII waarover de Prijsvraag handelt, ook een vliegopname van niet al te groote hoogte verkrijgbaar gesteld kunnen worden ter vergemakkelijking van een te maken isometrisch perspectief?

Antwoord. Wij hebben ons gewend tot den commandant van het corps Vliegenieers te Soesterberg.

Vraag 27. Is het Schouwburgvraagstuk reeds tot oplossing gekomen, wat betreft de plaats?

Antwoord. Sedert de Stadsschouwburg verbouwd is, valt er voor het oogenblik niet meer over een Schouwburgvraagstuk te spreken.

Al moet erkend worden dat er waarschijnlijk in het steeds grooter wordende 's-Gravenhage nog wel eens een flinke schouwburg zal bijkomen, is echter op de plaats, waár die zal worden gebouwd, niet vooruit te loopen. Er behoeft althans in het plan geen plaats voor te worden aangewezen; maar het is dáárom nog niet verboden.

Vraag 28. Hoe moet men zich voorstellen dat bij de beoordeeling der plannen de exploitatie-rekening beoordeeld wordt? Is deze eenvoudig als toelichting bij het ontwerp bedoeld, of is ze een factor, die bij de beoordeeling van de plannen den doorslag kan geven, afgezien van de overige qualiteiten van die plannen?

Antwoord: In art. 1 sub c van het programma staat:

„dat eene toelichting op het plan wordt gevraagd met een financieel overzicht op de basis van de hieronder volgende gegevens".

Dat financieel overzicht is dus geenszins zonder invloedrijke beteekenis en zal de waarde van het plan, waarbij dit overzicht behoort, verhoogen. Maar bovenaan dient te staan de waarde van het plan, hetwelk het best beantwoordt aan het doel, wat met deze prijsvraag beoogd wordt, ook in verband met de te verwachten kosten. Bij de beoordeeling komt dus een globale begrooting wel degelijk in aanmerking, maar het denkbeeld van den doorslag te geven, moet hier niet op den voorgrond treden, aangezien toch niet anders kan verkregen worden dan een voorloopig ontwerp, hoe volmaakter hoe liever, waarvan de uitvoering evenwel in elk geval nog zeer groote en moeilijke voorbereidingen zal medebrengen.

Maar dit alles zal juist in het licht stellen, het groote belang, dat aan de verwezenlijking van het bekende doel is verbonden.

En hoe moeilijk ook de oplossing van het vraagstuk moge zijn, — moeilijkheden zijn er om te worden overwonnen.

Hiermede is de vragenlijst gesloten.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 40. Het stadhuis te Douai, met afbeelding.
Dr. Berlage en de normaliseering der woningen, door Z. Gulden.
De verhouding van de bouwkunst tot wetenschap, techniek en kunst. Inaugureele rede van prof. ir. J. G. Wattjes.
Ontvangen boekwerken en tijdschriften.
Prijsvragen.

WENDINGEN No. 9. Ivan Mestrovitsj, door Jan Borginon, met afbeeldingen.
Kunst en publiek, door ir. M. J. Granpré Molière.
Over plantsoenen in steden, door B. C. van den Steenhoven.
Aphorismen van Oscar Wilde.
Af- en toewendingen, door C. J. Blaauw.
Afbeeldingen. Beeldhouwwerk van Jules Vermeire, Hildo Krop en H. A. van den Eijnde.
Technisch Gedeelte. De Fotokaart als grondslag bij het bouwen in steden, door L. Kappel (vervolg), met afbeeldingen. — Mededeelingen van het Genootschap.

DE BOUWWERELD No. 40. De verhouding van de bouwkunst tot de wetenschap, techniek en kunst, door G. J. Wattjes, h. i.
Rietbedekking, door G. Smits, met afbeeldingen.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.
Ingezonden. Ongeautoriseerde openbaarmaking van ontwerpen.

Instituut voor Bouwkunst. Vijfde algemeene vergadering, Utrecht 28 September.

DE INGENIEUR No. 40. Inleiding tot de bezichtiging van een ambulancetrein te Rotterdam. Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut van Ingenieurs op 6 Juli 1918, door prof. ir. I. Franco, met afbeeldingen.
Verbetering van Rijkswegen, door ir. D. A. van Heyst, met afbeeldingen.
Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 27 September 1918 te 's Gravenhage.
Ingezonden Stukken. Electrische polderbemaling, door ir. E. Flesseman Jr. — Weerstand van schepen, door ir. J. K. E. Triebart. — Theorie van den beregenden dam, door ir. J. G. Bijl. — Theorie van den beregenden dam, door ir. H. van Berckel.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 40. Federatie. — Gemoedstemming. — Verschillende vruchten van één stam. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Boekbespreking. — Jaarbeurs-nieuws. — Theorie en praktijk bij Ontsmettingsdiensten (vervolg).

DE AANNEMER No. 40. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
J. Smit VII †.
1 October 1878—1 October 1918.
Van Bouwen en Wonen IV.
Gewapend Beton.
Geschil over een Stelpost (Verslag R. v. A.)

BOUWSTOFFEN, Maandblad onder Redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 10: Het kalkbrandersbedrijf. — Microscopisch onderzoek van hout. — Bedenkingen tegen gewapend beton. — Boekbespreking. — Verleende octrooien. — Aangevraagde octrooien. — Werking van ongebluschte kalk in snelbindend schelpkalktrasmeel. — Portlandcement van hooger orde. — Het spoorweg-ongeluk bij Weesp. — Gedachtenwisseling.

DE STIJL. No. 11. In het September-nummer van dit maandschrift zet Piet Mondriaan zijn artikel »De Nieuwe Beelding in de Schilderkunst« voort. Waar hij met deze beschouwingen heen wil zal menigeen, met ons, nog wel niet in alle opzichten duidelijk zijn, ook al hebben wij het slot van het artikel, dat thans zal volgen, in ons bezit.

Ligt het aan ons of ligt het aan den schilder-schrijver, dat inzonderheid waar hij met woorden schildert, zijn demonstraties ons zoo zwaar op de hand lijken? Wij kunnen voorulsnog in deze niet beslissen. Onzes inziens evenwel gaat met deze opvattingen de schilderkunst een richting uit, waarin zij ophoudt beeldende kunst te zijn.

G. Vantongerloo schrijft verder nog over den gondelier van Archipenko; ook vinden wij een bijlage, waarin dit beeld schematisch geanalyseerd wordt. Deze analyse lijkt vrijwel overbodig, waar o.i. het beeld zelf niet anders dan een schema is.

Ten slotte vinden wij in dit nummer het antwoord van Huib Hoste op den open brief van de Redactie van »de Stijl«, met een naschrift van die Redactie.

Varia.

PROEVEN MET BETONPALEN.

Het Bureau voor Publ. Werken te Amsterdam is reeds lang bezig met het nemen van proeven met fundeeringspalen van gewapend of ongewapend beton op het terrein voor de tramremise bij den watertoren aan den Amsteldijk.

Tot nog toe hadden de genomen proeven nog niet het karakter gehad van afdoende proefnemingen, — wel had men hier en daar op palen, welke bestemd waren voor bouwwerken, proefbelastingen gezet, doch men had daarbij altijd rekening gehouden met de omstandigheid, dat er op de palen gebouwd moest worden, zoodat men niet zóó ver doorging met proefbelasten tot men zakking constateerde in die mate, dat men daardoor ook het maximum belastingcijfer kende. Totdat nu de gemeente tenslotte een proef genomen heeft ten aanzien van de maximumbelasting. Daartoe werden palen ingebracht volgens verschillende systemen, en op deze palen werden kisten gezet welke gevuld werden met zand, te beginnen met gewichten van 10 ton per paal, en zoo verder, totdat de kisten bezweken of de palen het opgaven.

Dezer dagen had P. W. dezelfde deskundigen en belangstellenden, die destijds het inbrengen van de palen hadden bijgewoond, weer naar het terrein aan den Amsteldijk genoodigd, om de resultaten van de proefnemingen te komen zien.

Ter vergelijking was een gelijksoortige proef als met de betonpalen ook genomen op gewone houten palen, en het was gebleken, dat deze 't hadden gehouden tot een gewicht van ruim 70 ton per paal. Toen de belasting was opgevoerd tot 76½ ton, waren de palen doorgezakt.

Hiertegenover kan men zeggen, dat de betonpalen een goed figuur hebben gemaakt. Alleen de palen volgens systeem-Handl hebben teleurgesteld, zij hebben 't bij een gewicht van 40 ton per paal afgelegd; maar de beide andere beproefde systemen kwamen nabij of boven de houten palen. De palen van de Maatschappij voor Fundeeringswerken (systeem-Wilhelmi) zijn belast tot 75 ton per paal, toen kon men niet verder gaan, omdat de belastingkisten geen verdere belasting verdroegen. (Hiermede is dus niet gezegd, dat de palen geen zwaardere belasting kunnen dragen.) De palen systeem-De Waal zijn belast tot 82½ ton per paal; toen durfde men niet verder gaan, omdat men vreesde, dat de belastingkist niet meer zou kunnen dragen. Men meent echter, dat een belasting van 100 ton per paal niet onmogelijk zou zijn geweest.

Wij geven hier uitsluitend de maximum-cijfers, zonder de cijferreeksen, die de verschillende geringe zakkingen bij opvoering van de belastingen aangeven. Deze zakkingen waren echter van dien aard, dat de proeven beschouwd mogen worden zeer bevredigende resultaten omtrent de betonpalen te hebben gegeven.

In 't bijzonder belangwekkend was de demonstratie dezer dagen, omdat tevens nog werd te zien gegeven een nieuw systeem, dat nu ook nog zal worden beproefd, en wel het systeem-van Heusden, zooals dat wordt toegepast door den „Enkhuizer Betonijzerbouw", voorheen A. Last en Zonen te Enkhuizen.

In hoofdzaak komt dit systeem neer op het volgende: allereerst wordt in den grond gebracht een boorbuis tot op de zandplaat, waarop men „stuit" heeft. Dit kan men controleeren door onderzoek van de grondsoorten, die bij het pulsen uit de boorbuis naar boven komen. Is de boorbuis tot op voldoende diepte gebracht, dan wordt daarin neergelaten een betonmantel, telkens in stukken van 2 Meter, terwijl de aanhechtingsnaden worden dichtgemaakt met mastiek. Is deze mantel tot op de geheele diepte gezakt, dan wordt er een bewapening in neergelaten en daarop wordt de mantel volgestort met beton.

Karakteristiek voor het systeem is de vorm van den paal (van den mantel), en de wijze waarop de mantel wordt volgestort met beton. De paalmantel namelijk is aan den buitenkant niet glad, maar bestaat uit geledingen van ongeveer 40 c.M. hoogte, die telkens van boven dikker zijn dan van onderen, zoodat — om een idee te geven — de paal doet denken aan op elkaar gezette kuipjes, elk van 40 c.M. hoogte. Dit is van beteekenis in verband met de omstandigheid, dat de weerstand van een fundeeringspaal voor een groot deel berust op de „kleef", dat is de wrijving tusschen den paalwand en den omringenden grond. Het spreekt vanzelf, dat door den eigenaardigen vorm van de Van Heusdenpaal, die „kleef" belangrijk wordt verhoogd. Zelfs is bij proeven in het klein, genomen door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, — waarbij men paaltjes gebruikte van gewonen vorm, en bijgehakt in den vorm van Van Heusden-paal, — gebleken, dat de bijzondere vorm de „kleef" zoodanig verhoogt, dat de belasting tienmaal zoo groot kan zijn als bij een paal van gewonen vorm.

Ook in de practijk heeft men reeds proeven genomen, waarbij men echter niet zoo ver gegaan is als thans bij de proefnemingen door P. W. gedaan wordt, om de eenvoudige reden, dat men de palen geslagen had om erop te bouwen, en niet als proefpalen. In Dordrecht zijn deze palen toegepast voor een spoorweggebouwtje, en alvorens te bouwen heeft men de palen proefbelast tot 60 ton per paal, zonder ongeoorloofde zakking.

Een tweede karakteristiek van het systeem-Van Heusden is, zooals wij zeiden, de vulling. Om te voorkomen, dat de beton tijdens het storten zou ontmengen, heeft men ernaar gestreefd den vooraf ingebrachten paalmantel voor het storten te ontwateren. Daartoe loopen in den koker tot op den bodem twee (of meer) zuigbuizen, welke boven den paalkop uitmonden (en die naderhand met de boorbuis worden uitgetrokken). Wanneer mantel en bewapening zijn ingelaten, komt boven op de boorbuis een reservoir volgens sluisprincipe, namelijk met een klep van onderen en een van boven. Is dit reservoir geplaatst, dan wordt in den paalmantel lucht geblazen tot 3 atmosferen. Daardoor wordt het aanwezige water door de zuigbuizen naar boven geloost, maar wordt bovendien, wanneer de mantel eenmaal leeg is, het grondwater teruggehouden, zoodat dit niet meer in den mantel vloeit. Is men zoover, dan wordt het reservoir volgestort met beton; is het vol, dan wordt de luchtdruk in het resevoir ook op 3 atmosferen gebracht, de onderklep gaat daardoor vanzelf open en het beton valt in den mantel. Deze bewerking wordt zoo vaak herhaald tot de mantel geheel gevuld is.

Ten slotte is nog een voordeel van dit systeem, dat de paalmantels, doordat zij gereed in den grond gebracht worden, door de bestrijking met daartoe dienende stoffen, beschermd kunnen worden tegen de inwerking van veenzuur.

Het zal ongetwijfeld van belang zijn af te wachten, welke de resultaten van proefbelasting zullen zijn met dit zeer ingenieuze nieuwe systeem. (Alg. Hbl.)

INTREEREDE VAN PROF. J. G. WATTJES

De heer J. G. Wattjes, benoemd hoogleeraar in de architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft, heeft zijn ambt aanvaard met het uitspreken van een rede over „De verhouding van de bouwkunst tot wetenschap, techneik en kunst".

De rede wordt in haar geheel opgenomen in de Bouwwereld en het Bouwkundig Weekblad. Wij meenen daarom hier te kunnen volstaan met het uittreksel zooals dit gegeven werd door de Nieuwe Rott. Courant.

Na een korte inleiding wees spr. er op, dat een goed inzicht in de beteekenis van de constructie voor de bouwkunst juist thans zoo gewenscht is, nu van de beide tegengestelde opvattingen van moderne bouwkunst, de eene, de rationalistische, waaraan de naam van Berlage verbonden is, de beteekenis van de constructie dreigt te overschatten, terwijl de andere, de richting, die in Van der Mey's Scheepvaarthuis, De Klerk's Woningbouw en Kramer's Marinegebouw haar uiting vond, juist een onderschatting van de beteekenis der constructie in zich draagt.

Doch ook van de bouwkunst zelf is het noodig een juister begrip te wekken, zoowel bij haar beoefenaars als bij leeken. De bouwkunst toch heeft enkele eigenaardigheden, die haar plaats en beteekenis eenigszins onduidelijk maken. Het is juist bij deze kunst, dat het de vraag kan zijn of zij wel een kunst is, of zij een kunstvak dan wel eene echnisch vak is. Juist die eigenaardige plaats der bouwkunst maakt dat er strijd kan zijn over de vraag, of de opleiding van architecten thuis behoort aan een Technische Hoogeschool of aan een Kunst-Academie.

Meer dan voor een der andere kunsten is voor de beoefening van de bouwkunst een wetenschappelijke vorming noodig. De Technische Hoogeschool heeft ten doel een wetenschappelijke opleiding te geven aan al diegenen, die in de techniek een leidende plaats zullen innemen.

Dat de opleiding voor architect ook aan die Hoogeschool geschiedt, wijst er op, dat de architectuur niet alleen tot de techniek maar ook tot de wetenschap in nauwe betrekking moet staan. De architectuur moge dan al een kunst zijn, de bouwkundige studenten ervaren hier spoedig aan de colleges, dat zij een kunst is met een breeden technischen en met een breeden wetenschappelijken kant. Aldus blijkt de bouwkunst in nauwe betrekking te staan tot drie van de onderscheiden gebieden van werkzaamheid van den menschelijken geest: wetenschap, techniek en kunst.

In de eerste plaats ontwikkelt spr. de verhouding van wetenschap, techniek en kunst.

Wetenschap is stelselmatig geordende kennis. Wij komen slechts tot kennis van de denkbare en werkelijke vormen en gebeurlijkheden door een ordening, waarbij onder één soort verscheidene vormen, onder één regel verscheidene gebeurlijkheden saamgevat worden, of wel door een schifting en weglating van het onbelangrijke, van de nevenzaken, waarbij één aaneengeschakeld en voor onzen geest te omvatten verhaal van de hoofdzaken overblijft. De wetenschap der geschiedenis bedient zich in hoofdzaak van de laatstgenoemde methode. De wis- en natuurkundige wetenschappen passen deze schifting en weglating ook wel toe, doch bedienen zich in hoofdzaak van de eerstgenoemde methode, de methode der veralgemeening van het bijzondere. De wiskundige wetenschappen in uitgebreiden zin hebben tot veld van onderzoek abstracte denkbaarheden.

Kenmerkend voor alle wiskundige wetenschappen is, dat hare stof bestaat in onwerkelijke afgetrokkenheden en dat de menschelijke geest de algemeen voor deze afgetrokkenheden geldende regels vindt zonder eenige verschijnselwaarneming, door logische denkwerkzaamheid alleen. De proefnemingen op het gebied der toegepaste mechanica zijn hiermede slechts schijnbaar in strijd; zij toetsen niet de waarheid van het logisch gevondene, doch onderzoeken in hoeverre de gedraging der werkelijke lichamen overeenkomt met die der abstracte volkomen-elastische. De methode dezer wetenschappen is deductief, d. w. z. uitgaand van het algemeene naar het bijzondere; hare uitkomsten zijn apodiktisch, d. w. z. volstrekte zekerheid hebbend.

De natuurwetenschappen hebben de dingen en gebeurtenissen in de natuur tot haar voorwerp. De noodzakelijkheid, dat de natuurdingen zijn zooals ze zijn en zich gedragen zooals ze zich gedragen, is niet in te zien. De wetten zijn dus niet op te sporen, zooals de stellingen, door de in zichzelf gekeerde werkzaamheid van den geest. Veelal wordt de beteekenis der natuurwetten misverstaan en worden zij als verklaringen van natuurverschijnselen opgevat. Inderdaad echter verklaren de natuurwetten niets, zij constateeren slechts in algemeene termen. Zij hebben een beschrijvend en ook een voorzeggend karakter. De natuurwetten stellen ons in staat vooruit te weten wat in bepaalde gevallen, onder bepaalde omstandigheden, zal gebeuren. De natuurwetenschap gaat uit en moet uitgaan van de onderstelling van een volkomen wetmatigheid der natuur. De natuurwetten zijn bedoeld als algemeen geldende regels. En zij gelden ook volstrekt en zonder uitzondering. Doch zij gelden voor ideëele gevallen.

In de techniek bevrijdt zich de menschelijke geest van de natuur--causaliteit. Hij doet dat niet, door de natuurwetten te niet te doen, doch door ze te benutten. We stellen de natuurwetten niet buiten werking, doch te werk, voor ons, om door ons beraamde vormen en verschijnselen te verwerkelijken. Wij dwingen de natuur om in hare eigene stof, door hare eigene krachten, werkend volgens hare eigen wetten, het door onzen geest planmatig bedachte voort te brengen. We vermogen niets hoegenaamd tegen de natuurwetten; met de natuurwetten daarentegen vermogen wij zeer veel. Wij vermogen daarmede ons tot zeer groote hoogte te bevrijden van onze afhankelijkheid van het natuurlijk voorhandene. Onze landwegen, onze kunstmatige waterwegen en havens, onze kanalisaties, onze polders, onzè irrigatiewerken, bevrijden ons van gebondenheid aan de aardrijkskundige gesteldheid van door ons bewoonde streken. Het voertuig, het rijwiel, de automobiel, de spoorwegen bevrijden ons van onzen tragen natuurlijken gang en van ons onvermogen om lang achtereen te gaan; onze wapens bevrijden ons van ons gering natuurlijk weer- en aanvalsvermogen. De vaartuigen bevrijden ons van onze gebondenheid aan het land; de vliegmachines en luchtschepen bevrijden ons van de zwaartekracht, die ons aan het aardoppervlak bindt. De techniek beheerscht de natuurwetten, niet door ze af te schaffen, doch door ze te dwingen, door ons gewilde en vooraf beraamde uitkomsten te verwerkelijken.

Onze beheersching van de natuurwetmatigheid is echter niet volkomen. Telkens hebben we wenschen, die we nog niet kunnen verwerkelijken. Voortdurend zinnen we op middelen om het technisch nog niet mogelijke, mogelijk te maken.

Als toepassing van natuurkennis is voor de techniek kennis der natuur niet voldoende, er is ook kennis van de toepassing toe noodig, dat is kennis van de technische methoden. De techniek vordert wiskundige wetenschap en natuurwetenschap en zij is onafscheidelijk van technische wetenschap.

Hierna gaat spr. over tot de kunst.

Slot volgt.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Utrecht.

Er blijkt oneenigheid over restauratie-plannen te Utrecht. Zij betreffen de oude Kloostergang van St. Marie.

Utrecht bezit, behalve de kloostergang van den Dom, nog twee andere kloostergangen, die van St. Catharijne in de Lange Nieuwstraat, die de stad bezig is te restaureeren, — en die van St. Marie op de Marieplaats, reeds jaren geleden van rijkswege voor 1/3 gerestaureerd en sedert afgesloten gehouden.

De Oud bisschoppelijke clerezij heeft in 1636, om meer ruimte te krijgen voor hare gebouwen in den Driehoek, op de oude romaansche bogengang een verdieping gebouwd: een vlakken muur van baksteen, met kruisramen ter verlichting. Dit bouwsel, dat onbelangrijk maar voldoende was, heeft op de romaansche bogen gerust tot voor eenige jaren, toen bij de restauratie van de gang de verdieping van twee der drie gangen afgebroken is, waarna die gangen hersteld zijn. Maar op de derde gang is de verdieping voorloopig nog behouden; men heeft eenige fraaie oude bogen, die in het midden der 19e eeuw door de Clerezij verplaatst waren, weder op hunne oude plaatsen teruggebracht; maar daarentegen zijn drie der zes oude kruisramen, bij een verbouwing van het weeshuis der Clerezij, vervangen door twee moderne ramen, die wat lager dan de oude geplaatst zijn.

Daarover loopt nu het geschil.

Mr. S. Muller Fzn. gaat niet mee met den nieuwen koers, de ideeën door den Oudh. Bond verdedigd, over restaureeren. En nu klaagt hij in het U.D.:

Onlangs heeft 's rijks Restauratie-commissie de kloostergang bezocht en zij heeft, naar men zegt, bevonden, dat de verdieping van 1636 zeer goed was en bewaard diende te worden. Geschiedt dit, dan zullen de leelijke moderne vensters vervangen worden door nog modernere vensters in ouden stijl; de aangebrachte lappen in den muur zullen gedicht, en het geheele bouwsel zal hersteld worden in de vormen van 1636. Wel zal dan de derde vleugel niet zoo fraai zijn als de beide andere reeds zijn; maar het heet leerzaam om te zien, hoe men in de 17e eeuw getracht heeft een romaansche kloostergang bewoonbaar te maken. De onbelangrijke verdieping, waarvan 2/3 verdwenen is moet dus hersteld worden en behouden op de gang, waarbij zij niet behoort, evenals men vroeger gewenscht heeft dat te doen met de prullige en leelijke gang op het plein van den Doorwerth, die bewijzen moest, hoe men een middeleeuwsch kasteel in de latere eeuwen bruikbaar heeft willen maken voor moderne bewoners.

N. R. Ct.

Vacante Betrekkingen.

— Architect, voor woningbouw bij de Centrale Woningbouwvereeniging »Voorne—Putten—Rozenburg«, jaarwedde f 2500.—. Zich vóór 20 October a.s. schriftelijk te wenden tot den secretaris der Vereeniging, C. H. Versteeg, arts te Rozenburg. (1)

— Teekenaar, tijdelijk, bij de Gasfabriek en Waterleiding te Delft. Volledige brieven aan den Directeur. (1)

— Leeraar voor Timmeren, Vakteekenen en theorie, aan de Ambachtsschool te Meppel. Akte Md. vereischt. Jaarwedde f 1400, klimmend tot f 2000. Sollicitaties vóór 15 Oct. a.s. bij den voorzitter Mr. Th. Eilerts de Haan te Meppel. Inlichtingen bij den Directeur der school, A. N. Kruikemeijer, H. Liduinastraat 36, Schiedam. (1)

— Assistent voor de constructie van onderdeelen van gebouwen aan de Technische Hoogeschool te Delft. Sollicitatie uitsluitend schriftelijk aan den Hoogleeraar J. G. Wattjes, Oranjelaan 44, Rijswijk (Z.-H.) (1)

— Teekenaar voor situaties en eenv. schakelschema's, aan het Prov. Electr. Bedrijf van Noord-Holland, aanvangssalaris f 700. Brieven aan het kantoor Korte Kleverlaan, Bloemendaal (afd. Teekenkamer). (1)

— Inspecteur 2e klasse, bij het Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht Jaarwedde f 1400 tot f 1700, met crisisverhooging f 150 of f 175. Inlichtingen tot en met 15 October a.s., bureau Domstraat no. 4 boven, op werkdagen tusschen 10 en 12 uur. (1)

— Directeur der Gemeentewerken te Utrecht, jaarwedde f 5000 tot f 7000, crisisverhooging f 300. Sollicitaties op zegel vóór 15 October a.s., aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter, tijdelijk, bij de Publieke Werken te Tilburg. Salaris nader te bepalen. Uitvoerige brieven met afschriften vóór 18 October a.s. aan den Directeur van Publieke Werken, Zwijsenstraat 45, Tilburg. (1

— Leeraar in het Timmeren en Vakteekenen, aan de Ambachtsschool te Hoorn. Jaarwedde f 1000, klimmend tot f 1400. Pensioenstorting vereischt. Akte Md gevraagd. Indiensttreding 1 December 1918. Stukken vóór 20 October aan den Directeur. (1)

— Leeraar Rechtlijnig Teekenen aan de Gemeenteteekenschool te Purmerend, tegen 15 November a.s., akte Md vereischt. Lesuren 1 Sept.—1 Mei, 2 avonden per week, salaris f 300 per jaar en f 50 voor event. reiskosten. Stukken uiterlijk 19 October e.k. bij den Burgemeester. (1)

— Bouwbedrijf-Opzichter voor Villabouw, bekend met waterpassen en landmeten. Sollic. bij A. H. Wegerif Gz., Architect M. B. V. A., Apeldoorn. (1)

— Opzichter-Teekenaar voor bouwwerk in den Achterhoek, voor eenige maanden. Salaris f 110 per maand. Br. lett. V. A. 808, Nieuws van den Dag. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

ABONNEERT U OP DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

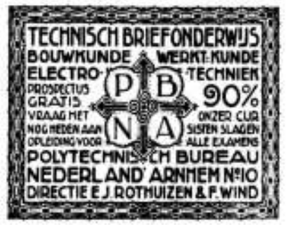
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 19 OCTOBER 1918. No. 42

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Begrippen van Bouwkunst.

Vervolg (Zie bladz. 307).

Ieder, die werkt, ziet gaarne resultaten van zijn arbeid en wie productieve arbeid verricht, iets maakt, iets tot stand brengt, ziet gaarne, dat die resultaten blijvend zijn. Het is dus geenszins vreemd, dat de kunstenaar, die scheppenden arbeid verricht, bij al hetgeen hij maakt denkt aan de duurzaamheid van zijn werk, dat langer moet leven dan een of twee geslachten verder en de herinnering aan zijn naam en zijn persoon tot in lengte van dagen levendig zal houden, met andere woorden, hem een onsterfelijken roem zal waarborgen.

Of roemzucht behoort tot de edele drijfveeren van den kunstenaar en of de kunst daardoor wezenlijk wordt bevorderd, kan met eenigen grond in twijfel worden getrokken. Nog altijd echter werkt ons opvoedingssysteem de opvatting in de hand, dat zucht naar roem een lofwaardige eigenschap is en naam maken in de wereld iets verdienstelijks en benijdenswaardigs.

Zij, die zich roem verwierven of naam maakten, oordeelen er zelf wel eens anders over.

Intusschen het voorbeeld der beroemde mannen uit vroeger tijden wordt nog steeds aan de jeugd ter navolging voorgehouden en de jongeling, die in de theologie of medicijnen studeert, stelt zich voor minstens een Bogerman of Boerhaave te worden, de adelborst een de Ruyter of Tromp, de jonge bouwkundige teekenaar een Jacob van Campen, zoo geen Michel Angelo.

Het heeft zijn goede zijde, dat de jeugd in en gedeeltelijk van illusies leeft. Ware dit niet het geval er zou geen vooruitgang, geen evolutie zijn en het streven van elk opkomend geslacht, om het vorige te overtreffen is ontegenzeggelijk een heffelijk streven, al beantwoorden de uitkomsten maar al te dikwijls niet of zeer weinig aan de groote verwachting. Dit schrikt echter een volgend geslacht niet af van opnieuw opvatten van dezelfde of overeenkomstige illusies en zoo zien wij bij de jonge beoefenaars der bouwkunst, evengoed als vijftig jaar geleden, een groote voorliefde voor het monumentale in de bouwkunst.

Die voorliefde wordt vooral aangewakkerd door de studie van de geschiedenis der bouwkunst en ook door die van de constructieleer.

Het is nog niet lang geleden, dat de geschiedenis der bouwkunst zich, met uitsluiting van al het andere wat daartoe gerekend moet worden, bezighield met het monument of de monumenten. De nu veroudende, meestal Duitsche standaardwerken over bouwkunstgeschiedenis zijn sprekende voorbeelden van deze methode, wanneer hier ten minste van methode gesproken mag worden. Zij zijn in hoofdzaak opsommingen, inventarissen van monumenten, met of zonder vermelding van namen van bouwmeesters en de noodige jaartallen, maar dat zij van het wezen der bouwkunst in de tijdperken en landen, waarover zij zich uitstrekken, al een heel slecht begrip geven, behoeft hier niet aangetoond te worden. Hoogstens kon men er een algemeene, maar zeer oppervlakkige monumentenkennis uit putten, doch ten slotte wist men na bestudeering nog niet wat eigenlijk monumentale kunst beteekent. Dit kan dus-

delijk worden aangetoond aan tal van bouwwerken, die monumentaal bedoeld zijn, doch uitgevoerd op een wijze, die allesbehalve monumentaal genoemd mag worden en die kunnen gelden als voorbeelden van een schijn-architectuur van de slechtste soort, hoezeer de bouwmeesters, die ze ontwierpen, dikwijls blijk gaven de vormen, die zij toepasten, met veel talent te beheerschen.

Door hun uiterlijken vorm worden deze schijnmonumenten echter niet voor een wissen ondergang behoed, want de duurzame constructie, een der eerste vereischten voor een monument, blijft er aan ontbreken.

Evenals ruimte begrenzen alleen nog volstrekt geen bouwkunst is, is duurzame constructie alleen nog volstrekt geen monumentaliteit. Het monument is iets anders dan het historisch overblijfsel, dat door zijn duurzame constructie de eeuwen getrotseerd heeft, iets anders ook dan het bloote document het bewijsstuk. Het bouwkunstig monument is in de eerste plaats een meesterstuk van bouwkunst, maar het heeft nog een andere beteekenis. Er moet een groote historische idee in belichaamd zijn, bewust of onbewust; bewust wanneer bij de oprichting aan de stichters de bedoeling kan worden toegeschreven, in onverwoestbaar materiaal tot verre nageslachten te spreken; onbewust wanneer die bedoeling niet is aan te toonen, maar het bouwwerk nochtans tot verre nageslachten spreekt van het menschelijk leven en streven in vervlogen tijden.

Wanneer men het woord monument opzoekt in een woordenboek, dan zal men daar als verklaring vinden het woord gedenkteeken. De Duitschers zeggen Denkmal, dat is geheel hetzelfde, want Mal is hetzelfde als teeken, merkteeken, merk. Het is niet moeilijk, de oorsprong van het gedenkteeken af te leiden van het merk. De oermensch toch maakte, naar onze waarschijnlijk vrij juiste voorstelling, daar waar hij een plaats, b.v. van een bron wilde aanduiden om haar te kunnen terugvinden, met zijn primitieven blijl een merk in een boomstam of hij plaatste in het oerbosch hier en daar een steen, om er gemakkelijker den weg te kunnen vinden.

Van deze merken of teekens, uitsluitend met een practisch doel aangebracht, tot het gedenkteeken met een meer ideale beteekenis is de stap niet zoo heel groot. De offersteen, de grafheuvel, de steenkring rondom de heilige plaats, zijn reeds gedenkteekenen van een hoogere orde; al voldoen zij niet in alle opzichten aan den eisch van onbegrensde duurzaamheid, zij beantwoorden toch, zij het ook op primitieve wijze, aan het ideale doel, waarmede zij werden opgericht. De wereld van den oermensch was echter klein, zijn gezichtskring beperkt en eerst toen families zich tot volksstammen en deze zich tot naties vereenigd hebben, is het monument en de monumentale kunst tot verdere ontwikkeling gekomen.

De meest primitieve samenleving is niet denkbaar zonder organisatie en de organisatie brengt vanzelf mede, dat een of weinige personen de leiding in handen nemen, terwijl bij verdere ontwikkeling van den maatschappelijken toestand al spoedig een indeeling ontstaat in heerschende en overheerschte klassen, regeerders en geregeerden. Tot op den dag van heden zijn, hoezeer de toestanden in de wereld veranderd mogen zijn, de heerschende personen en klassen er steeds op uit geweest, hun macht te bestendigen. Zij hebben daarbij gebruik gemaakt van alle middelen, die hen ten dienste stonden, goede en slechte, wijze en dwaze, beschaafd-menschelijke en barbaarsche, maar hun doel altijd het best bereikt, door de kunst en wel in het bijzonder de bouwkunst te gebruiken als het machtigst middel, om op de groote massa der menschen indruk te maken en levendig te houden en reeds in de grijze oudheid, in tijden, waaruit geen enkel geschreven document tot ons gekomen is, heeft men begrepen van welk een groote beteekenis de duurzaamheid der samenstelling was, maar dat toch de uitdrukking der gedachte, die men het volk wilde inprenten, hoofdzaak was.

Onverwoestbare duurzaamheid moet strekken, om allen twijfel aan de bestendigheid en het recht van bestaan der gestelde geestelijke en wereldlijke machten op te heffen, de kunstvorm had bovendien ten doel het verhevene, het goddelijke karakter van die machten te doen uitkomen, den mensch te brengen tot stomme bewondering voor de majesteit, die van het monument uitstraalde.

Men zou kunnen meenen, dat een bevorderen der bouwkunst op de wijze, zooals dit gedaan werd door de heerschers der oudheid, priesters en koningen, een misbruiken van de kunst mag heeten met een moreel niet zeer hoog staande bedoeling. Men vergete echter niet, dat deze heerschers in den regel te goeder trouw geweest zijn in hun opvatting ten aanzien van de handhaving der wereldorde, zooals zij die zagen. Ware dit anders geweest, dan zou het oprichten van monumenten als de Egyptische tempels en piramiden nooit hebben plaats gehad.

Van meer belang is het evenwel op te merken, dat de bouwmeesters dezer monumenten hun taak als echte kunstenaars hebben opgevat, en wat ook de bedoeling hunner bouwheeren geweest moge zijn, de kunst hebben gediend met volle toewijding van al hun kennen en kunnen. Wij bewonderen hun werk als een der hoogste uitingen van monumentale kunst, maar kennen hun namen niet. Het was hen ook niet te doen om hun namen, maar om hun denkbeelden te vereeuwigen, eeuwige waarheden te verkondigen in tot alle eeuwen sprekende vormen, uitgevoerd in onvergankelijk materiaal.

Dezelfde opvatting vinden wij terug bij de bouwmeesters der middeleeuwen. Eerst in de nieuwere tijden zien wij den persoon des bouwmeesters meer op den voorgrond treden en vaak zijn naam genoemd bij het monument, alsof dit alleen gesticht was, om zijn naam te vereeuwigen.

Zoo zien wij dan ook de individueele opvattingen over het wezen der monumentale kunst ontstaan, waarbij ten slotte uit het oog verloren wordt, dat monumentale kunst in de eerste plaats gemeenschapskunst is en moet zijn, en hiermede roeren wij het groote vraagstuk van den stijl aan, waarop wij echter hier niet verder willen ingaan. Wij willen ons alleen bepalen tot de opmerking, dat zonder stijl geen monumentale kunst denkbaar is.

Daarom was het ook een ijdel pogen, in een stijlloos tijdperk monumenten te willen oprichten; men heeft het beproefd, maar bij velen is reeds geblekeni dat zij de levenskrachi misten, om tot het derde geslacht te blijven spreken; voor zoover zij niet reeds verdwenen zijn, zijn zij toch ten doode opgeschreven, althans van de lijst der monumenten afgeschreven.

En even ijdel is de neiging tot het monumentale, die zich nog veeltijds bij de jonge beoefenaars der bouwkunst openbaart, omdat daarbij meestal het juiste besef van het wezen der monumentaliteit ontbreekt en alleen de zucht naar roem, naar het vereeuwigen van eigen naam, de drijfveer is.

Wat men daaraan heeft hebben wij nooit begrepen. Naam maken tijdens zijn leven, daarvan kan men althans nog profiteeren, niet slechts in materieelen zin, doch het succes kan ook een prikkel zijn tot een edeler streven, om het in de kunst steeds verder te brengen.

Willen wij echter weer monumentaal gaan bouwen, dan moeten wij terug naar de opvatting der middeleeuwsche bouwmeesters, onszelf wegcijferen en de bouwkunst dienen om harentwil. Wij zullen ons dan tevens het onaangename van teleurgestelde illusies kunnen besparen.

Hoe menigmaal kwam het niet voor, dat wij de klacht hoorden van talentvolle oudere collega's, dat zij hun leven lang gewacht hadden of hun ten slotte nu niet eens een opdracht voor monumentaal werk zou ten deel vallen, maar dat het wachten vergeefs geweest was. Toch hebben wij hen daarom nooit beklaagd, want mogen zij ook op dit punt teleurstelling hebben ondervonden, wanneer zij werkelijk de bouwkunst hebben liefgehad, moeten zij ook buiten monumentaal werk, in ander soort arbeid ruimschoots bevrediging hebben kunnen vinden, terwijl voor hen altijd nog de kans blijft bestaan, dat zij onbewust eenig werk hebben tot stand gebracht, dat later tot de monumenten zal worden gerekend.

Wordt vervolgd.

Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

(Vervolg).

Een Geldersche gemeente liet in 1916 voor haren burgemeester eene woning aanbesteden voor f 15530.

Naar haar oordeel was de aannemer 102 dagen te laat met zijne oplevering en zij achtte zich dus gerechtigd 102 × f 22 is f 2244 boete toe te passen, welk bedrag zij echter om den aannemer te ontzien, had gereduceerd tot f 900.

In het schrijven van aanhangigmaking stelde de aannemer van de Gemeente te vorderen te hebben den vierden termijn der aannemingssom, zijnde 35 pCt. van f 15530 of f 5435.50 verminderd met f 453.70 het saldo minderwerk, dus f 4981.80. Aanbesteedster wilde, gelijk gezegd, in mindering daarvan brengen f 900.

Bij de mondelinge behandeling van het geschil, maar ook niet eerder, bleek het aan de Commissie, dat de Gemeente dàt deel van den vierden termijn der aannemingssom, hetwelk niet betwist was, had betaald nog even vóór dat het schrijven van aanhangigmaking bij den Raad van Arbitrage was ingekomen. De aannemer had verzuimd dit aan zijn raadsman mede te deelen en de Gemeente had evenmin, noch toen haar door het secretariaat van den Raad van Arbitrage afschrift werd toegezonden van het introductief schrijven van den aannemer, noch toen zij hare contra-memorie indiende, op de plaats gehad hebbende betaling gewezen. Dit is te betreuren, want, nu de vordering des aannemers door dezen is verminderd tot f 900 in hoofdsom (hetwelk bij de mondelinge behandeling van het geschil is geschied), had het bindend advies daarover, overeenkomstig de statuten van den Raad, door één scheidsman kunnen worden gegeven — wat tot besparing van kosten had kunnen leiden.

De Commissie was van oordeel, dat de den aannemer opgelegde boete te hoog berekend was. Zij nam verschillende van de door den aannemer opgegeven omstandigheden, die, naar zijne meening, boetetoepassing uitsloten als juist aan, sommige door den aannemer aangevoerde omstandigheden verwierp zij.

De Commissie erkende als juist het beroep van den aannemer op zijne ziekte. Zij overwoog dat aangenomen mocht worden, dat een deel der vertraging inderdaad op rekening van de langdurige en herhaalde ziekte des aannemers moest gesteld worden. Wanneer men het werk, waar men zich zelf heeft ingedacht, en aan welks uitvoering men is begonnen, aan anderen moet overdragen, brengt dit uit den aard der zaak eene vertraging mede; dit geldt voor ieder vak, en dus ook voor dat van aannemer; de plaatsvervanger heeft tijd noodig om zich in te werken in den bouw. Men mocht veronderstellen, dat de aannemer gedurende zijn verpleging thuis weer een en ander zelf gedaan had; daarop volgde echter weer een nieuw gedwongen verblijf in het ziekenhuis en dus wederom een nieuwe toestand. De plaatsvervanger, die zijn eigen zaken had, kon niet zooveel tijd aan het werk gegeven hebben als de aannemer zelf.

De Commissie meende daarentegen, dat verschillende werkzaamheden, wel is waar buiten bestek, maar van zeer geringen omvang en veel minder dan 10 pCt. van de aannemingssom vertegenwoordigend, zooals het laten zakken van den regenput, het maken van een brievenkastje, het aanbrengen van koord aan de ventilatoren, het aanbrengen van koperen krukken aan de schuifdeuren in plaats van bronzen, het verven van den vloer der kinderkamer, het lakken overloop enz. den aannemer niet disculpeerden, omdat zij van zoo geringen omvang waren, dat zij tegelijk met ander werk hadden kunnen geschieden en gedeeltelijk ook geschied zijn.

De Commissie bepaalde de korting op f 308 en de kosten van het advies op f 283.18, die over partijen werden verdeeld in de verhouding van 1/3 voor den aannemer en 2/3 voor de gemeente.

Schadevergoeding.

In December 1916 of Januari 1917 (volgens besteder was het eerstgenoemd, volgens aannemer laatstgenoemd tijdstip) werd door den bouwheer aan den aannemer opgedragen het maken van het landhuisje, (voor een bedrag van f 4312), hetwelk aanleiding gaf tot het hieronder bedoelde geschil.

Het huisje, hetwelk niet onder architectuur gebouwd is, is opgeleverd begin Juni 1917, maar had volgens de overeenkomst moeten opgeleverd worden 1 Maart 1917.

Nu beroept de aannemer zich op 3 omstandigheden, die hem recht zouden geven tot verlenging van dezen termijn, n.l. het late teekenen van het contract door den bouwheer, medio Januari 1917 in plaats van einde December 1916, de vorst en de door besteder aangebrachte wijzigingen in het plan.

De eerste en de derde werden door den arbiter, die in dit geschil een bindend advies had uit te brengen, niet erkend, de eerste niet, omdat aannemer reeds gemetseld had vóór het teekenen van het contract door den aanbesteder, de derde niet, omdat naar des arbiters meening het werk reeds achter was en de gedeeltelijk reeds lang te voren besproken wijzigingen geene vertraging hebben te weeg gebracht.

De vorst die van 19 of 20 Januari 1917 tot 11 Februari d.a.v. in vrij sterke, van 11 tot 17 Februari en in begin Maart in geringere mate heeft geheerscht, is echter, evenals de onwerkbare dagen uit anderen hoofde, een reden tot verlenging van den opleveringstermijn; in plaats van 1 Maart 1917 had aannemer dus mogen, maar ook moeten opleveren 15 April d.a.v.

De bouwheer had, zich er op beroepende, dat hij van 1 Maart tot 15 Juni 1917 eene gemeubileerde villa had moeten huren voor f 525 en dat tengevolge van het te lang werken er reeds geplant plantsoen was te loor gegaan, eene vergoeding gevraagd van f 585 of zooveel maal f 5 minder als er onwerkbare dagen gedurende den bouwtijd waren geweest, behalve de vergoeding voor tijdverlies en kosten voor hem, aanbesteder, aan de behandeling van het geschil voor het scheidsgerecht verbonden. Over deze eischen van schadevergoeding liep nu het geschil.

Waar het bestek geene boetebepaling inhield, vorderde besteder schadevergoeding volgens de algemeene regelen van het Burgerlijk Wetboek, welke dengenen die zijne verbintenis niet of niet tijdig nakomt, verplicht de daaruit ontstane schade te vergoeden. Bij niet-tijdige nakoming maakt de wet de verplichting tot schadevergoeding echter afhan-

kelijk van eene ingebreke stelling door de wederpartij; zoodanige ingebrekestelling had hier niet plaats gehad. Echter was van den beginne af aan o.a. in de brieven van 8 en 11 December 1916 door besteder den aannemer er op gewezen, dat het huis 1 Maart 1917 klaar moest zijn en **moest men wel aannemen, dat besteder er met zijnen aannemer, met wien hij rechtstreeks in relatie was, over had gesproken, dat hem tegen 1 Maart de huur zijner toenmalige woning** was opgezegd. De ter plaatse heerschende woningnood moet ook den aannemer zijn bekend geweest.

1 April 1917 had besteder bij den heer X., architect, over de kwaliteit van het werk van den aannemer per brief geklaagd, ook over de te late oplevering en de financieele lasten, die daarvan voor hem, besteder, het gevolg zouden zijn. 11 Mei, d.a.v. had de bouwheer zich wederom schriftelijk over den aannemer bij dezen architect beklaagd en hem gevraagd op welke schadevergoeding hij, besteder, aanspraak zou kunnen maken. Tevoren, op 22 Februari 1917, had besteder na het eindigen van de vorst bij den heer X. aangedrongen op hervatting van het werk door den aannemer. Besteder deed dit alles blijkbaar in de meening, dat ook de heer X. in zijn beroep van architect met het werk te maken had en hij werd in die meening gesterkt doordat deze heer hem ook zijne brieven beantwoordde, en aan zijne klachten tot op zekere hoogte tegemoet kwam door b.v. een onderbaas van aannemer te schrijven, zich bij hem, besteder, te vervoegen.

Arbiter oordeelde het niet aannemelijk, dat de aannemer van deze 3 brieven niets af wist. Hij wist dan echter ook, dat besteder op schadevergoeding aanspraak maakte. Aannemer had, wanneer hij nu deze brieven van besteder aan den heer X. niet erkend wil zien, destijds den bouwheer op zijn misverstand moeten opmerkzaam maken en hem duidelijk moeten maken, dat de heer X. met dit werk niets te maken had.

Een en ander was voor den arbiter aanleiding des aannemers beroep op het niet in gebreke gesteld zijn niet te erkennen. Trouwens, volgens de statuten van den Raad als goed man naar billijkheid uitspraak doende, mocht hij aan deze formaliteit geen alles overheerschende waarde toekennen.

Aan den anderen kant had echter 1°. besteder kunnen begrijpen dat iemand, die hij niet honoreert, moeilijk zijn architect kan zijn en 2°. had de aannemer waarschijnlijk wel vlugger met het voltooien van het werk voortgemaakt, als hij zelf officieel door besteder ingebreke gesteld was, wat toch in ieder geval van den kant van besteder juister zou zijn geweest.

Met deze overwegingen kwam de arbiter tot de conclusie, dat, waar besteder zijne schadevergoeding in ieder geval niet vanaf 1 Maart, maar slechts vanaf 15 April 1917 berekenen mocht, hij aanspraak had op eene vergoeding in billijkheid bepaald op f 200.

Vergoeding voor tijdverlies en kosten voor aantesteder aan de behandeling van het geschil voor het scheidsgerecht verbonden, kon deze, naar des arbiters meening, niet van aannemer vorderen; een billijk bedrag voor onkosten der getuigen werd onder de kosten opgenomen.

De kosten van het advies ad f 273.35 werden ten laste van den aannemer gebracht. Slot volgt.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 41. Officieel Gedeelte. Nationale Woningraad. — Verslag van de Ledenvergadering van 25 September 1918 te Amsterdam.

De verhouding van de bouwkunst tot wetenschap, techniek en kunst. Rede gehouden door Prof. ir. J. G. Wattjes bij het aanvaarden van het hoogleeraarsambt in de architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft (slot).

Opmerkingen, betreffende de honorariumregeling voor volkswoningbouw, door W. K. de Wijs, Arch. M. B. V. A.

Prijsvragen.

Ingezonden. Over het artikel „Glas in lood van Theo van Doesburg", van J. J. P. Oud, door Willem Stok, Arch. M. B. V. A., met naschrift der Redactie.

DE BOUWWERELD No. 41. Op miswijzend kompas gevaren.

De verhouding van de bouwkunst tot de wetenschap, techniek en kunst, door J. G. Wattjes, B.I (vervolg).

Rietbedekking, door G. Smits, (vervolg) met afbeeldingen.

Sneldichten, door Candidus. Wendingen IX. — De lijst.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Personalia.

DE INGENIEUR No. 41. Installaties voor machinale ontginning van tinerts in de Boeboes-vallei op Banka. Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Mijnbouw, Afdeelingstak Nederland van 6 Juli 1918, door ir. A. van der Hinm, met afbeeldingen.

J. Janszen Jr. Levensbericht, door ir. L. J. K. van Waveren, met portret.

Snelloopende assen, door ir. D. Dresden.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 41. Georganiseerd overleg. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Pensioencommissie. — Prijsvragen. — Meuwsenfonds. — — Boekbespreking. — Theorie en praktijk bij Ontsmettingsdiensten (vervolg).

DE AANNEMER No. 41. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Van Bouwen en Wonen V.

Oproeping der borgen.

Raad van Arbitrage.

Afdeelingsverslagen. Groningen, 1 October 1918.

DE BONDSSTEM No. 21. Willem Frederic Merhottein †, 13 Mei 1881—30 September 1918.

Vriend Merhottein, door M. Vrijenhoek.

Vakvereenigingspolitiek.

De salarisdemonstratie.

Uit den waarnemingspost.

Uit onzen bond.

Ingezonden.

EXAMEN OPGAVEN voor Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar, enz., verzameld door J. W. Hermanie, Ambtenaar bij den Algemeenen dienst van 's Rijks waterstaat. Derde veel vermeerderde druk, met 160 figuren in den tekst. Deventer Æ. E. Kluwer, 1918.

Van het bekende opgaven-boekje van den heer Hermanie verscheen deze derde druk, waarin de vraagstukken van de jongst gehouden examens zijn opgenomen en nog enkele actueele vraagstukken uit den tweeden druk zijn ingelascht. De tekst beslaat nu 151 bladzijden en bevat een groote hoeveelheid studiemateriaal voor hen, die studeeren voor één der examens van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, voor dat van Technisch Ambtenaar van den Rijkswaterstaat of van Waterbouwkundig Opzichter (Zeeland) en voor de diensten van Weg en Werken en van het Seinwezen der Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen. De prijs van f 3.50 is vrij hoog, waarschijnlijk wegens de tijdsomstandigheden, maar in verband met het nut, dat studeerenden van dit voor hen onmisbaar boekje kunnen hebben, ook weder niet te hoog te noemen.

ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid; vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen; eerder herzien door D. H. Haverkamp. Negende opnieuw van aanteekeningen voorziene druk door Prof. J. A. van der Kloes. Amsterdam L. J. Veen.

Dat deze uitgave een negende druk beleeft maakt zeker elke aanbeveling dezer trouwens algemeen bekende A. V. overbodig. De verandering in de Redactie heeft tengevolge gehad, dat eenige wijzigingen zijn aangebracht in de aanteekeningen, die in deze uitgaaf der A. V. van veel beteekenis zijn. Zij zijn thans meer dan vroeger een critiek op de bepalingen, die zeker nuttig kan zijn nu de voorschriften in hoofdzaak meer dan 17 jaren oud zijn.

Varia.

DE N.V. „CENTRALE BOUWMATERIALEN-VOORZIENING" (C. B. V.).

In een vergadering op 7 Juni j.l. van verschillende vereenigingen en bonden van fabrikanten van en handelaren in bouwmaterialen werd een commissie benoemd tot het voeren van actie tegen de C. B. V.

Deze commissie heeft zich onlangs met ondervolgend uitvoerig schrijven om steun gewend tot de Kamers van Koophandel en Fabrieken.

Wij achten het niet ondienstig de argumenten dezer actie in ruimer kring bekend te maken, (waarom wij dit schrijven onverkort opnemen), wars als wij in 't algemeen zijn van staatsbemoeiing met beperking van den vrijen handel, als zijnde deze naar onze overtuiging niet bevorderlijk aan een vruchtbare ontwikkeling van onzen handel en industrie. Energie, ondernemingsgeest, concurrentie-zucht, zoo onontbeerlijk bij den man van zaken, worden met staatsbemoeiing niet gediend.

Wij herzeggen „in 't algemeen", omdat ingrijpen van overheidswege soms noodzakelijk en nuttig kan wezen. Of dit geval aanwezig was — en zoo ja op de meest practische wijze is behandeld — bij de oprichting der C. B. V., mogen onze lezers voor zich uitmaken na bestudeering der argumenten, welke de Actie-commissie aanvoert.

„Herhaaldelijk komen in de laatste weken in de couranten berichten voor, meldende besluiten van Gemeenteraden over al of niet toetreding tot bovengenoemde „C. B. V."

Onverschillig zal het groote publiek deze berichten lezen, onverschillig ook zullen, vreezen wij, vele Raadsleden medewerken aan zulk een besluit, zonder te beseffen dat daarmede door hen mee-beslist wordt over een ernstig feit, dat èn als precedent èn als zaak zelf o.i. hoogst nadeelige gevolgen kan hebben.

Gewoonlijk zal de meerderheid zich neerleggen bij het voorstel van B. en W. dat weer voortvloeit uit een betrekkelijk voorstel van gemeente-architect of ingenieur.

Menigmaal reeds bekroop ons de lust in ruimeren kring iets te zeggen over die „C. B. V.", maar de overweging dat men in eene uiteenzetting onzerzijds slechts zou zien een bepleiten van eigen zaak, deed ons afwachten of niet van onpartijdigen kant een woord van waarschuwing zou worden gesproken.

Hoe meer echter wij hooren van het tegenwoordige optreden der Regeering op 't gebied der bouwmaterialen, en in verband daarmede van de „C. B. V.", hoe meer wij gevoelen, dat hier een ernstige fout wordt gemaakt. Langer zwijgen mogen wij niet, op gevaar af, dat men, als boven gezegd, onze woorden zal opvatten als slechts ingegeven door eigen belang.

Wat is de „C. B. V."? Wat bedoelt zij en hoe tracht zij dat doel te bereiken?

De N.V. „C.B.V." (Centrale Bouwmaterialen Voorziening) is eene N.V., waarvan aandeelhouders zijn: het Rijk (Departement van Waterstaat), de gemeenten Amsterdam, 's-Gravenhage en Utrecht en de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten. (De gemeenten Rotterdam, Alkmaar, Steenwijk, Nijmegen, Breda, Zeist e. a. weigerden deelneming).

Zij stelt zich voor ten behoeve harer aandeelhouders de bouwmaterialen coöperatief te koopen en daardoor een belangrijke prijsbesparing te erlangen.

„Een loffelijk doel in deze tijden van woningnood" zou men op 't eerste gezicht zeggen.

Beschouwen wij de zaak echter eens nader! Eerstens het feit, dat hier met Rijks- en Gemeentegeld een handelsvennootschap wordt opgericht met het doel de handelaren in bouwmaterialen concurrentie aan te doen, resp. hen uit te schakelen voor leveringen aan Rijks- en Gemeentewerken en de met Rijks- en Gemeentegeld geschiedende volkswoningbouw. Dan: welke controle is erop, dat, wanneer Rijk en Gemeente van dat lichaam betrekken, zij daar wel werkelijk goedkooper uit zijn dan bij den vrijen handel? Wij vreezen het tegendeel en gelooven dat ieder onbevooroordeeld beschouwer met ons eens zal zijn, dat van concurrentie van een ambtenaarsinstelling met den vrijen koopman niet veel heil te wachten is of — en hier schuilt de adder onder het gras — die ambtenaarsinstelling moet een steun hebben, die den koopman ontbreekt.

Wat toch is het geval? Wij kunnen de bouwmaterialen verdeelen in twee soorten: die in het binnenland worden gevonden of gefabriceerd en die uit het buitenland moeten komen.

Van de binnenlandsche materialen is wel het belangrijkst de baksteen, een artikel, dat in den laatsten tijd nogal wat stof heeft doen opwaaien (in figuurlijken zin natuurlijk).

Voor baksteen stelde de R. C. B. (Rijkscommissie voor Bouwmaterialen) sinds maanden maximumprijzen vast.

Elke verkoop van steen moest door haar worden goedgekeurd. Bedoelde maximumprijzen waren vastgesteld door de R.C.B. in overleg met de fabrikanten, terwijl bovendien een door haar (R.C.B.) aangestelde accountant na grondig onderzoek der bedrijfsresultaten van meerdere jaren en meerdere fabrieken een rapport uitbracht, waarbij die prijzen worden erkend te zijn den fabrikanten toekomend.

Na kennismaking van dit rapport verzocht de regeering de fabrikanten haar een deel van hun product af te staan ten behoeve van volkswoningbouw en dergelijke tegen .... die door de R. C. B. vastgestelde en door den accountant gecontroleerde prijzen? Neen, tegen prijzen ongeveer 30 pCt. lager!! Maar aan dat verzoek konden de fabrikanten toch niet voldoen, zult ge zeggen! Neen, maar er was bij dat verzoek een kleine toevoeging, n.l.: „anders krijgt ge in het geheel geen kolen". Zoiets dus van „je geld of je leven".

Lange onderhandelingen hadden tot gevolg dat de regeering wat meer geld gaf, hare voorwaarden wat gunstiger stelde, voor de haar te leveren steen voldoende kolen garandeerde en de fabrieken, om niet gedwongen hun bedrijf te moeten staken, toegaven, in het vertrouwen althans voor het overig deel van hun product een loonenden prijs te zullen kunnen maken. Wat deed nu weer diezelfde regeering? Ze adverteerde, dat bij haar baksteen te krijgen was tegen prijzen beneden die der R.C.B. „in 't bijzonder voor werken van altruistische strekking". In een circulaire ging ze nog iets verder en zeide dat „in 't algemeen niet voor particuliere werken" werd geleverd, een achterdeurtje dus openhoudend om desnoods het geheele afzetgebied te beheerschen. Is het wonder dat das de fabrikanten dezer dagen besloten hebben het contract, waarover in principe overeenstemming was verkregen, niet te onderteekenen?

Is het verder te verwonderen, dat er overal verzet komt tegen het feit, dat het Rijk op die wijze zichzelf materialen verschaft tegen lage prijzen, ten koste van de overige, niet bevoorrechte bouwwerken?

Wij zijn over dit optreden wat uitvoerig geweest, om aan te toonen hoe de regeering binnenlandsche materialen goedkooper wenscht te maken. Voor het artikel dakpannen is hetzelfde spelletje aan den gang; de schelpkalkfabrikanten mochten zich dezer dagen ook verheugen met de boodschap: „een deel van hun product aan mij afstaan tegen zeer lagen prijs of geen kolen". Wat de Regeering verstaat onder „zeer lagen prijs" zien wij boven!!

Wanneer nu die C.B.V. door de Regeering op die wijze

gesteund wordt, dan zal zij allicht kunnen concurreeren, niettegenstaande haar kostbaren staf van ambtenaren onder leiding van een directeur, die tot voor kort kolenhandelaar, daarvoor kaashandelaar was en eerlijk bekende geen verstand van steen te hebben.

Het op zulke wijze omlaagdrukken der prijzen zal echter maar alleen mogelijk zijn voor de binnenlandsche materialen, en dan nog maar voor zooverre deze van de Regeering afhankelijk zijn voor hare kolenvoorziening. Voor de buitenlandsche materialen, waaronder hout, zal dat niet gaan. Voor de meeste andere materialen: ijzer, cement, drijfsteen, kleine bouwartikelen, die bijna uitsluitend uit Duitschland komen, worden de prijzen voorgeschreven door de Duitsche Regeering, die slechts uitvoervergunning geeft, wanneer op onomstootelijke wijze vaststaat, dat de door haar gevorderde prijs betaald wordt of in de meeste gevallen: betaald is. Wat zal de C.B.V. daaraan veranderen? Zal haar optreden niet eer leiden tot verhooging dier prijzen, waar de Duitsche Regeering in haar het werktuig onzer Regeering zal zien, van welke zij voor de levering der benoodigde materialen steeds weer tegenprestaties zal eischen?

Wat zal de C.B.V. dus kunnen bereiken? In 't algemeen:

a. Dat ze een groot deel van den Handel uit het bedrijf stoot, belastingbetalende burgers benadeelt, daardoor de arbeiders, nu bij hen in dienst, werkeloos maakt en de oorlogsellende dus nog wat vergroot.

b. Dat ze, teneinde met regeeringshulp goedkoope materialen te verkrijgen, een deel der kolenvoorraden ter beschikking doet stellen van de haar leverende fabrikanten ten nadeele van andere fabrikanten in dezelfde branche.

Voor hare aandeelhouders:

a. Dat deze hun materialen in 't algemeen niet goedkooper zullen krijgen en moeten betrekken van een Centraal Bureau met alle aankleve van dien.

Wie der aandeelhouders zal 't eerst geholpen worden door den leverancier zonder concurrentie, die geen enkele reden heeft zijn afnemers naar de oogen te zien, zooals elk koopman dit uit den aard der zaak meer of minder doet en moet doen?

b. Dat zij voor die materialen, die C.B.V. niet of op een gegeven oogenblik niet ter beschikking heeft, moeten aankloppen bij handelaren, die door veel verkleinden omzet veel minder concurreerend kunnen leveren en zij dus die materialen dan noodeloos duur moeten betalen.

Naast deze practische bezwaren is er nog iets anders.

De geheele zaak is, gelijk een der voormannen openlijk verklaarde: een doorvoering van het staatssocialisme.

Laat toch ieder, alvorens daaraan mede te werken bedenken, dat een vervanging van den middenstand door ambtenaren juist wegneemt hen, die als belastingbetalers die ambtenaren moeten salarieeren.

Het komt ons voor, dat hier ondoordacht een weg ingeslagen is, die voor niemand voordeel, voor velen nadeel brengt, terwijl er toch een zoo eenvoudige oplossing voor de hand ligt.

Waarom geen overleg gepleegd met de besturen der Handelaarsvereenigingen, met menschen, doorkneed in hun vak en door vakgenooten gekozen als bestuurders, dus als vertrouwensmannen.

Een decreteeren uit den hooge door menschen die van het artikel waarover het gaat niets weten, kan niet goed gaan. Laat ieder die mee te beslissen krijgt over al of niet deelnemen aan de C.B.V. eerst de zaak eens grondig bekijken: laat ieder, die uit hoofde van zijn ambt de resultaten dier C.B.V. kan controleeren, zulks met ernst doen, doch dan niet alleen voorlichting vragen bij hen die zelf deelnemen voorstelden; laat vooral ieder medewerken om te zorgen dat die C.B.V. verdwijnt, zoodra de abnormale toestanden van nu voorbij zijn, zooals zooveel andere maatregelen, die beter niet genomen waren, doch nu goed gepraat worden met dat heerlijke wapen, dat de ambtenaren nu hebben: „De abnormale toestanden", dan verdwijnen moeten."

Alg. Ned. Adv.blad.

INTREEREDE VAN PROF. J. G. WATTJES

Slot.

Kunst is die werkzaamheid van den menschelijken geest, die gericht is op de voortbrenging van schoonheid. De menschelijke geest beoordeelt de dingen en het gebeuren der natuur op verschillende wijze. Hij beoordeelt die naar nuttigheid, dat is naar het vermogen om behoeften te bevredigen. Hij beoordeelt die ook naar het gevoelen van wel- of onbehagen, dat het hooren of zien er van bij hem wekt. Deze laatste beoordeelingswijze is de aesthetische beoordeeling. Dat wat behagelijk is om te zien, dat wat wel luidt, heet schoon. De menschelijke geest bepaalt zich echter niet tot de aesthetische beoordeeling van de natuurdingen en geluiden, die onafhankelijk van hen voorkomen, hij heeft ook den drang in zich om zelf schoonheid voort te brengen. Die drang is de oorsprong van de kunst.

In de laatst verloopen honderd jaar, den tijd van reusachtig snel en vooruitgang van de techniek, is de toepassing van kunst in de techniek achteruitgegaan. De schoonheid van de gebruiksvoorwerpen was, voor zoover zij nog werd nagestreefd, dikwijls van zeer geringe waarde, veelal werd zij geheel verwaarloosd. Eerst in de laatste tientallen van jaren wordt de algemeene verwaarlooking van de kunst in de techniek als een gebrek van onze kultuur gevoeld en wordt gestreefd om de kunst wederom die plaats in de techniek te geven, die zij daarin van ouds had. De allereerste stoot tot dit streven werd gegeven door John Ruskin en William Morris. Zij meenden echter ten onrechte de moderne verbeterde technische methoden te moeten bestrijden om weder kunst in de techniek te brengen.

Er is deze tweevoudige betrekking tusschen techniek en kunst. Ten eerste: in iedere kunst is een techniek begrepen; de techniek dier kunst, dat is de werkwijze ter verwerkelijking van het door den kunstzinnigen menschelijken geest beraamde; de kunst kan niet buiten de techniek. Ten tweede: alle zichtbaar menschelijk maaksel is voor aesthetische beoordeeling vatbaar; op alle techniek, voor zoover ze zichtbaarheden vervaardigt, die niet bestemd zijn om spoedig door verbruik te niet te gaan, is kunst toepasselijk en behoort kunst toegepast te worden; in al die technische werkzaamheid behoort naast de bruikbaarheid ook de vorm aesthetisch te worden verzorgd.

Behalve de bouwkunst vereischen ook verscheiden andere ingenieurswerken een aesthetische verzorging. Dit kan blijken uit mooien weg-aanleg, uit grootsche waterbouwkundige werken, doch vooral uit den schoonen bruggenbouw van vroegeren en modernen tijd, uit de typische en geheel eigene schoonheid van onze automobielen en moderne sneltrein-locomotieven, uit scheepsvormen en scheepsdetails van weleer en ook wel van onzen tijd.

De bouwkunst is eveneens een gebruikskunst, een kunst dus, waarin praktische opgaven aan bepaalde behoeften ontsproten, niet alleen doelmatig, doch ook op schoone wijze opgelost worden.

Het constructieve en het aesthetische staan met elkaar in nauw verband; zij zijn wel te onderscheiden doch niet van elkander te scheiden. Aangezien de constructief-juiste afmetingen van de goede constructie door berekening moeten worden bepaald, hangen ook het aesthetische en het wiskundige ten nauwste samen.

De schoonheid eener constructie berust in hoofdzaak op maatverhoudingen. Voor zoover de maten door berekening worden bepaald, beinvloedt de berekening de aesthetische vormgeving. De ontwikkeling der bouwkundige techniek van de laatste jaartientallen, die aan ijzer-constructies en gewapend beton-constructies steeds ruimer plaats in de samenstelling van gebouwen inruimt, heeft die samenhang versterkt en maakt, dat thans voor den ontwerper van gebouwen evenveel wiskundige kennis noodig is, als voor den ontwerper van bruggen, wegen en waterwerken.

Spreker's grief tegen de jonge moderne Amsterdamsche school, de richting die de gebouwen voortbracht, door Van der Meij, de Klerk, Kramer en anderen met onmiskenbaar talent en bewonderenswaardige fantasie ontworpen, is, naast een gemis aan aesthetische zelfkritiek, waardoor al het door de ongebreidelde fantasie bedachte wordt verwerkelijkt, de toepassing van vormen, die constructief niet goed zijn.

Terwijl dus de constructie aan de aesthetische vormgeving een zekere beperking behoort op te leggen, in dien zin, dat het bouwwerk tot in onderdeelen constructief goed moet zijn, zoo behoeft deze beperking niet zoover te gaan als de rationalistische bouwkunstopvatting vordert. Deze richting stelt als aesthetisch beginsel, dat de schoone architectonische vorm rationeel uit de constructie moet voortkomen. Op dezelfde wijze als het aesthetische met het constructieve samenhangt, hangt het aesthetische ook met de bruikbaarheid samen. De indruk van bruikbaarheid en doelmatigheid werkt aesthetisch bevredigend; in het oog springende ondoelmatigheid stoort aesthetisch.

Tot den werkkring van den civiel-ingenieur worden behalve de bruggen, de wegen en de waterbouwkundige werken: polders, dijken, havens, kanalen, sluizen e. d. ook gerekend te behooren, die gebouwen, die door hun bestemming een weinig in 't oog springende schoonheid behoeven, zooals gebouwen voor nijverheid en verkeer, zonder representief karakter en de daarbij of bij bruggen, wegen of waterwerken behoorende beambtenwoningen. Hiertoe behooren fabriecksgebouwen, poldergebouwen, watertorens, silo's, locomotiefloodsen, seinhuizen, havengebouwen, spoorwachters-, brugwachters-, wegwachters- en sluiswachterswoningen. Al deze gebouwen — ten onrechte utiliteitsgebouwen genoemd, want een gebouw als zoodanig is een nuttigheidswerk — stemmen daarin met de eenvoudige woonhuizen overeen, dat voor hen aesthetische beperking een aesthetische eisch is. Het is volslagen onjuist, dat voor deze gebouwen de vormgeving er niet op aan komt, zooals de civiel-ingenieurs door onvoldoende aesthetische ontwikkeling veelal meenen. Het is wel te billijken en geenszins aan „jalousie de métier" toe te schrijven, dat de architecten deze gebouwen ongaarne in handen van civiel-ingenieurs zien, aangezien deze, behoudens een enkele gunstige uitzondering, daarvan de ergerlijkste wanstaltigheden plegen te maken, die hun omgeving op bedroevende manier ontsieren.

Ten slotte behandelt spr. de verhouding van de bouwkunst tot de overige beeldende kunsten. Tot de beeldhouw- en de schilderkunst verhoudt zich de bouwkunst als een gebruikskunst tot zuivere kunsten, als de onzijdigheid der nuttigheid en dienstbaarheid tot de vrijheid van het scheppen louter om de zaligheid van het scheppen.

De schilder- en beeldhouwkunst kunnen als sierkunsten uitgeoefend worden, zij kunnen daarbij naast andere gebruiksdingen ook gebouwen versieren. Als sierkunst in de bouwkunst optredend, dienen zij zich aan het bouwwerk ondergeschikt te maken. Beide kunsten hebben zich echter niet tot de sierkunst bepaald, veel minder tot versiering alleen van gebouwen. Zij hebben als vrije kunst beelden en schilderijen voortgebracht van gelijke kunstwaarde als de schoonste gebouwen. Al mocht nu ook de regel, dat deze kunsten decoratief en aan de bouwkunst ongergeschikt hadden behoren te blijven, met recht gesteld zijn, dan nog zou de menschheid er geenszins mede gebaat zijn, indien deze regel niet overtreden en heel die heerlijkheid van kunstwerken niet gemaakt ware.

Als kunst staat de bouwkunst in nauwe betrekking niet alleen tot de sierkunsten, doch ook tot tuinkunst, meubelkunst en stoffeeringskunst, die haar ondergeschikt moet blijven.

Aan den anderen kant verhouden zich de bouwkunst met de tuinkunst, bruggenbouwkunst, wegenbouw en waterbouwkunde als samenstellende en ondergeschikte elementen tot de stedenbouwkunst, die al die vakken voor hare opgaven behoeft.

Doch de bouwkunst beperkt zich niet tot verband alleen met de beeldende kunsten. Heel het menschelijk geestelijk leven speelt zich zoo haast uitsluitend binnenshuis, dat is in gebouwen, af, dat de bouwkunst in nauw verband staat met heel de kultuur. Geen andere techniek of kunst is in die mate bij heel het menschelijk leven in al zijn uitingen betrokken. Door de onderscheiden bestemming van gebouwen hangt de bouwkunst samen met het huiselijk leven, de gezondheidsleer, de zedelijkheid, de opvoedkunde, met nijverheid en handel en verkeer, met wetenschappen, kunst en godsdienst.

Staat de bouwkunst op die wijze met heel het geestesleven in betrekking, zij is toch het nauwste verbonden aan die drie der onderscheiden soorten van geestelijke werkzaamheid, die in innige samen- en wisselwerking in haar beoefening begrepen zijn: wetenschap, techniek en kunst. Daarom behooren al diegenen, die in de bouwkunst een eidende plaats vervullen, hetzij als architect, als civiel-ingenieur of als genie-officier, hun geest harmonisch in wetenschappelijk, technisch en kunstzinnig opzicht te ontwikkelen.

Spreker besloot met de gebruikelijke toespraken.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel-Ingenieur, tijdelijk, tegen 1 November, bij de Staatscommissie voor de waterstanden in verband met de afsluiting der Zuiderzee, voor waterpassingen en opnemingen; aanvangsbezoldiging f 150 per maand en reis- en verblijfkosten; standplaats vermoedelijk Harlingen of Leeuwarden. Zich vóór 20 October 1918 schriftelijk aan te melden bij den eersten Secretaris der Staatscommissie, den Hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat W. F. Stoel, van Spijkstraat 20, 's Gravenhage. (1)

— Enkele Ingenieurs derde klasse van den Rijkswaterstaat, bezoldiging f 2400, klimmend tot f 3400. Diploma Civiel-Ingenieur T. H. S. vóór 1 November 1916 verworven en minstens 2 jaren practijk vereischt, leeftijd beneden 30 jaar en verplicht geneeskundig onderzoek. Gezegeld adres met bewijs van Nederlanderschap vóór 24 October a.s. aan den Minister van Waterstaat. (1)

— Onderbaas, voor kanaalwerk in Noord-Brabant. Brieven onder No. 65696 aan het bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Uitvoerder voor woningbouw te Arnhem. Brieven aan J. A. A. Kooien, Aannemer, Beestenmarkt 104, den Haag. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 26 OCTOBER 1918. No 43

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Begrippen van Bouwkunst.

Vervolg (Zie bladz. 331).

Er zijn weinig begrippen, waarover de meeningen der menschen in het algemeen zoozeer uiteenloopen als de begrippen waarheid en vrijheid. Grootendeels is dit een gevolg van het feit, dat de meeste menschen niet de moeite nemen of geen tijd hebben, om zich goed rekenschap te geven van de beteekenis dier begrippen en de woorden gebruiken zonder daarbij te denken. Wie er echter even over denkt, komt al spoedig tot de conclusie, dat absolute waarheid en absolute vrijheid, voor den mensch onbereikbare dingen zijn en met onbereikbare dingen zijn wij spoedig geneigd, te doen gelijk de vos uit de fabel met de druiven, die te hoog hingen. Wij nemen dan maar aan, dat wij toch niets zouden hebben aan de absolute vrijheid, wanneer wij haar eenmaal bezaten. De wijsgeer verklaart, dat het zoeken naar waarheid en het streven naar vrijheid ons gelukkiger maakt, dan het bezit ons ooit zou kunnen maken en wij gelooven, dat hij gelijk heeft.

De wereld heeft het nu reeds zoolang met de betrekkelijke waarheid en betrekkelijke vrijheid gedaan en is daardoor niet ten onder gegaan, dat wij er ons ook in de toekomst nog wel mede kunnen tevreden stellen, te eerder, omdat de betrekkelijkheid graden van waarheid en vrijheid veronderstelt en de drang naar hooger, die den mensch is ingeschapen, hem er toe brengt zijn eischen, wat betreft waarheid en vrijheid, geleidelijk hooger te stellen.

In de bouwkunst hebben de begrippen waarheid en vrijheid van ouds een groote rol gespeeld; van ouds is er ook veel verschil van opvatting dezer begrippen onder de bouwmeesters geweest en dat bestaat nog, gelijk uit de woorden en werken onzer hedendaagsche bouwmeesters blijkt.

Er zijn ook wel tijdperken geweest, waarin de waarheid geheel zoek was, grootendeels tengevolge daarvan, dat men de vrijheid had prijsgegeven. Dat ervaren wij nu, ofschoon toch in die tijdperken ook talentvolle bouwmeesters leefden, die het met waarheid en vrijheid goed meenden. Dit zij voor ons een vingerwijzing, om ons, wat deze beide begrippen betreft, op een zuiver standpunt te stellen. Daartoe, zal men zeggen, moet men voor zichzelf althans weten, wat onder waarheid en wat onder vrijheid wordt verstaan, men moet voor zichzelf een definitie van deze begrippen hebben vastgesteld.

Hoe voor de hand liggend deze redeneering ook moge zijn, wij zullen ons niet aan definities wagen, om de eenvoudige reden, dat wij niet in staat zijn, die te geven.

Wij kunnen wel zeggen, dat de Grieken in hun bouwkunst zich meer waarheidlievend betoond hebben, dan de Romeinen, dat de bouwmeesters der middeleeuwen nader bij de waarheid gekomen en gebleven zijn, dan hun kunstbroeders uit de renaissance-tijd, maar het een zoowel als het ander laat zich beter gevoelen dan bewijzen.

De waarheid in de bouwkunst laat zich niet in een stelsel van regels formuleeren, die men slechts te volgen heeft, om waar te zijn; en de waarheid zit niet in uiterlijkheden, ofschoon zij daarin zeer dikwijls gezocht wordt. Gezochte waarheid is echter in den regel geen gevonden waarheid, maar meestal misleiding, evenals gezochte een-

voud, die door haar gezochtheid pretentieus kan worden. Zoo is er een tijd geweest, die wij eigenlijk nog niet geheel ontgroeid zijn, dat men de waarheid in de bouwkunst zocht in het opzettelijk en zooveel mogelijk tentoonstellen van de naakte constructie, dat men niet tevreden was de pennen en gaten der houtconstructies vooral op in het oog vallende wijze te laten zien, maar zelfs aan de opsluitnagels een architectonische rol was toebedeeld. Vooral in de meubelkunst zijn, in naam der waarheid, dwaze dingen uitgehaald. Men kon dat indertijd gewaarworden op tentoonstellingen van het werk der ambachtsscholen, waar men niet begreep, dat een stoel in de eerste plaats een stoel moest zijn en niet een houtconstructie, waar men ook op kon gaan zitten. En zoo heeft men ook gevels gemaakt; de gevel was toentertijd het eenig onderdeel van het gebouw, waaraan kunst werd toegepast en dus naar waarheid werd gestreefd; gevels, die staalkaarten gelijken van steenhouwers- en metselaarswerk, met ontlastingsbogen, die geen dienst te verrichten hebben, moeilijke steensneden, die alleen voor de curiositeit gemaakt schijnen te zijn en meer fraaiigheden, in naam der waarheid, terwijl men, het gebouw binnentredend, tegen meesterlijk nageboost notenhout en marmer liep, omdat het te duur uitkwam om ook aan de binnenzijde waar te zijn. Maar zelfs, al was ook hier de waarheid in gelijken geest als aan den gevel doorgevoerd bijvoorbeeld door de wanden van de woonkamers in voegwerk uit te voeren met lambriseeringen van ongeverfd hout, enz., dan kwam, zoodra dergelijke vertrekken bewoond werden, de onwaarheid dezer architectuur aan den dag, want zij paste niet bij de menschen, die deze ruimten moesten gebruiken en voor wie ze gemaakt heetten te zijn, In waarheid gevoelden zij zich niet tehuis en zij schikten zich er alleen in, omdat, nu ja, omdat de architect gezegd had, dat het zoo moest zijn en omdat de vrienden van den architect het mooi vonden. Vraagt men ons, lag het aan hen, dat ze zich zoo slecht in deze omgeving schikken konden, dan moet het antwoord zijn: slechts voor een klein deel, grootendeels lag het aan de gezochte waarheid, die geen waarheid is Reeds in den woonhuisbouw is het lang niet gemakkelijk, de waarheid te betrachten; want het woonhuis moet in zijn geheel en in zijn onderdeelen de architectonische uitdrukking zijn van het huiselijk leven.

Nu ligt er voor den bouwmeester een groote moeielijkheid hierin, dat de menschen buitenshuis zich heel anders voordoen en soms moeten voordoen, dan ze werkelijk zijn. Er zijn er zelfs, die ook in den huiselijken kring nog comediespelen, maar laat ons aannemen, dat dit uitzonderingen zijn. Moet de onwaarheid in het leven dezer menschen nu ook in hun woning tot uitdrukking komen? Moet de bouwmeester zijn waarheidsliefde zoover drijven, **dat hij de ijdelheid, de grootheidswaanzin, de onoprechtheid, de ploertigheid zijner bouwheeren doet spreken** uit **hetgeen hij voor hen bouwt?**

Wij gelooven het niet, maar meenen, dat, waar hij zich voor deze vraag gesteld ziet, voor den man van karakter geen andere weg openstaat, dan de opdracht af te wijzen en over te laten aan iemand, die het met de waarheid in de bouwkunst niet zoo nauw neemt. Zoo iemand is licht te vinden, en kan zeer solide en betrouwbaar zijn, want wel wordt het kwalijk genomen, indien men in het gewone leven aan de waarheid te kort doet, maar of men haar in de kunst geweld aandoet, dit laat tot heden de meeste menschen koud en het zal nog zeer lang duren, eer de bouwmeesters het zoover hebben gebracht, dat hierin een verandering ten goede komt.

Of de **overheidsbemoeiing, waarin zij thans hun steun zoeken hier duurzaam tot verbetering zal leiden, zal de toekomst moeten leeren. De moreele invloed, die de overheid door verstandige wetten kan uitoefenen, mag niet worden onderschat; het duurt echter altijd heel lang, eer de zeden van een volk zich zoodanig hebben gewijzigd, dat de wetten overbodig worden. Dit is een ideale toestand en zoo zal het ook een ideale toestand zijn, wanneër in de bouwkunst de waarheid betracht zal worden, als iets dat zoo behoort, iets dat vanzelf spreekt. Maar dan zal die waarheid zich vertoonen in andere dingen dan gezochte vormpjes. Wij moeten veel afleeren en veel opnieuw aanleeren, om weder in de goede richting te komen en er zijn teekenen, die er op wijzen, dat wij op weg zijn de goede richting terug te vinden.**

Een daarvan is het besef, dat meer en meer doordringt, dat eenvoud het kenmerk of een der kenmerken van waarheid is.

Men moet dit alweder niet verkeerd opvatten en niet **meenen, dat eenvoud alleen, en vooral gezochte eenvoud, hetzelfde is als waarheid. Doet men dit dan vervalt men spoedig in gewilde nuchterheid, die geen eenvoud is alleen reeds, omdat zij zich inbeeldt waarheid te zijn.**

Wij kunnen ook hier, wanneer wij ons de juiste begrippen van waarheid en vrijheid in de bouwkunst weder willen eigen maken, niet beter doen, dan de meesterwerken uit de beste tijden grondig te bestudeeren, niet in hun uiterlijke vormen alleen, maar in hun innerlijk wezen. Doen wij dit dan zullen, met vermijding van het lastig en nutteloos zoeken naar definities van begrippen, die ten slotte altijd min of meer gebrekkig uitvallen, beseffen op welke wijze de waarheid in de bouwkunst het best betracht kan worden en hoe het komt, dat de meest verheven waarheid steeds gepaard gaat met een verheven eenvoud, die heel wat anders is dan dorre nuchterheid. (Wordt vervolgd.)

De Nationale Woningraad en de Architecten.

Het was te verwachten, dat de Nationale Woningraad wel zou reageeren op de motie, in de vergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aangenomen en op hetgeen over zijn beleid, in zake de lijst van architecten, in het Bouwkundig Weekblad geschreven werd. Het was ook te verwachten, dat de Raad zijn kracht zou zoeken in uitvluchten. Immers het bestuur onthoudt zich van alle verdediging van zijn standpunt en van alle weerlegging van de daartegen ingebrachte bezwaren, waarschijnlijk omdat het wel inziet, dat het moeilijk gaan zal om de zaak goed te praten en het beoogt alleen een juister voorstelling der feiten te geven in de volgende verklaring:

„1. De Nationale Woningraad heeft zich noch bij haar uitnoodiging aan de architectenvereenigingen om aan de samenstelling der lijst mede te werken, noch bij een andere gelegenheid op eenige wijze verbonden de lijst der architecten niet ongevraagd aan de woningbouwvereenigingen toe te zenden."

„2. In de motie en in het artikel van den Heer Mieras wordt ten onrechte uitgegaan van de veronderstelling als zou deze lijst de eenige zijn en volledig. Zoowel in de circulaire van den Nationalen Woningraad aan de woningbouwvereenigingen als in de toelichting, welke de Commissie van haar standpunt heeft gegeven, wordt zeer uitdrukkelijk verklaard, dat deze lijst als een eerste is te beschouwen. De schifting vordert een zeer nauwgezetten arbeid en het zou geruimen tijd duren aleer de Commissie in staat zou zijn een volledige lijst over te leggen. Daarom werd het raadzaam geoordeeld reeds thans tot de publicatie van een eerste lijst over te gaan. Meerdere lijsten zullen volgen, waarvan de eerstvolgende, naar wij hopen, binnen niet te langen tijd."

Wij helpen het hopen, maar wanneer de nu gepubliceerde lijst een staaltje van den zeer nauwgezetten arbeid der Commissie is, dan hebben wij al zeer weinig vertrouwen in deze Commissie en zouden wij den Woningraad wel willen aanraden, haar hoe eer hoe beter naar huis te zenden.

Zoolang de Woningraad niet inziet, dat hij, zooals „De Bouwwereld" zeer ter snede gezegd heeft, op miswijzend kompas heeft gevaren en mitsdien zijn koers niet verandert, gelooven wij, dat er weinig kans bestaat, dat er van al de goede voornemens, die den Raad tot zijn actie in deze aangelegenheid hebben geleid, heel weinig terecht zal komen.

In deze meening werden wij versterkt door een bericht in het Bouwkundig Weekblad van 19 dezer.

De heeren Broese van Groenou, Versteeg en Mieras hebben met het Dagelijksch Bestuur van den Woningraad vergaderd en uitvoerig van gedachten gewisseld. Een positief resultaat heeft de bespreking begrijpelijkerwijze niet opgeleverd, aangezien het Bestuur der M. B. V. A. gebonden was aan de op de ledenvergaderingen genomen beslissingen. Alleen hebben de aanwezige bestuursleden besloten het voorstellen van verdere maatregelen op te schorten tot de eerstvolgende bestuursvergadering der M. B. V.A.

Wij zijn zeer benieuwd of 'er uit de actie der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een positief resultaat zal voortvloeien en kunnen niet nalaten den Woningraad nog eens even te herinneren aan zijn eigen woorden:

„Om der wille van het belang dat ons geheele volk bij een goede huisvesting van al zijn gelederen heeft, meent de Nationale Woningraad goed te doen deze zaak ter overweging aan te bevelen aan allen, die op welke wijze ook, kunnen medewerken aan de oplossing van dit zoo brandend vraagstuk, welks beteekenis moeilijk hoog genoeg is te schatten."

Mooie woorden, maar wat hebben wij er aan, wanneer een college, dat in de eerste plaats aangewezen en in staat schijnt, hier mede te werken, dit doet op een zoo onpractische wijze, dat de zaak, waar het om gaat er ernstig door benadeeld, zoo niet verknoeid dreigt te worden.

Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

Slot.

In een dorp in het Zuiden des lands, wilde een rustend landbouwersgezin, bestaande uit twee broers en een zuster, een burgerwoonhuis laten zetten.

Zij droegen in het najaar van 1916 een opzichter-metselaar op een bestek te maken. Toen bij de openbare inschrijving zich geen gegadigden aanboden, gaven zij het bestek aan den aannemer, thans eischer in dit geschil, om het werk te berekenen. Deze verklaarde zich bereid het werk te maken voor f 6750, welk bedrag besteders echter tehoog vonden.

Daarop gaven besteders den aannemer, thans eischer, een ander bestek en teekening, afkomstig van een bouwkundige uit een naburig dorp, om dit te berekenen. De aannemer kwam nu op f 6727, welk bedrag besteders echter nog te hoog vonden.

Zij waren van oordeel, dat het werk eenvoudiger kon gemaakt worden en tegelijk toch degelijk kon blijven en gaven nu aan den aannemer de opdracht buiten iederen bouwkundige om met behoud van de hoofdafmetingen van den algemeenen opzet van het eerste plan het bestek te vereenvoudigen.

Aannemer deed dit en stelde besteders een door hem geschreven bestek ter hand, hetwelk hij hun eerst had voorgelezen. Hij verklaarde zich bereid dit plan uit te voeren voor f 6375.

Dit bestek is dus ontstaan, doordat de aannemer vereenvoudigingen aanbracht in het eerste bestek, gemaakt door den opzichter-metselaar. Aannemer had den indruk, dat het werk moest uitgevoerd worden zonder dat een bouwkundige als directie optrad, immers van den opzichter-metselaar was in dit stadium van de zaak geen sprake meer, noch van een ander bouwkundige.

Besteders beweren, dat aannemer meer vereenvoudigingen en verminderingen heeft aangebracht dan tusschen hen mondeling besproken zijn, maar de Commissie was van oordeel, dat — waar aannemer aan besteders het door hem gemaakte bestek heeft voorgelezen en dit bestek langer dan een maand vóór den aanvang van het werk in handen van besteders is geweest, die daarna den aannemer lieten beginnen met het werk, en weer eenigen tijd later aan aannemer een contract van aanneming met borgtocht vroegen (hetwelk slechts in één exemplaar opgemaakt door aannemer aan besteders is ter hand gesteld en in welk contract wordt gesproken van aanneming voor f 6375 van den bouw, volgens de bepalingen van het voor dit werk gemaakte bestek en teekening) — het door aannemer opgemaakte bestek in zijn vollen omvang tusschen partijen als bindend behoorde te worden beschouwd.

Ondertusschen hadden besteders vóór den aanvang van den bouw den ontwerper van het eerste bestek, weer als hun adviseur aangenomen voor en het toezicht opgedragen op de uitvoering van het door aannemer vereenvoudigde plan.

Het wilde de Commissie toeschijnen, dat deze geheele loop van zaken, uitermate geëigend was om misverstanden en geschillen te doen ontstaan. Hoewel onbewust, en volkomen te goeder trouw zijnde, hadden besteders door hun herhaald veranderen van plan hun deel in de schuld aan deze misverstanden en geschillen.

Aannemer had f 1439.80 gevorderd voor restant opleveringstermijn, onderhoudstermijn en saldo meer en minder, besteders hadden aangeboden f 69.10, de Commissie wees toe f 957.92½ en bepaalde dat daarenboven f 50 zou blijven staan tot kon uitgemaakt worden of de kelder al of niet lek was.

Van de kosten ad f 285.45 gaf de Commissie f 91.15 aan den aannemer en f 190.30 aan besteders te dragen.

Vereenigingen.

VEREENIGING VAN HANDELAREN IN BOUWMATERIALEN IN NEDERLAND.

In eene buitengewone algemeene vergadering op 9 October j.l. te Utrecht gehouden, werd de reorganisatie der genoemde vereeniging definitief tot stand gebracht door de verkiezing van een nieuw bestuur, nu bestaande uit vertegenwoordigers der verschillende provinciale en plaatselijke groepen. Als zoodanig werden gekozen: groep Friesland: J. B. Feenstra (firma Erven B. J. Feenstra te Sneek); groep Groningen: P. J. W. Switters (firma N.V. Bouwmaterialen v.h. Switters en Co. te Groningen); groep Overijsel: C. Stolle Jr. (firma Gebr. Stolle te Oldenzaal—Hengelo); groep Utrecht: H. M. L. Vink (firma v. d. Pol, Vink en Co. te Utrecht); groep Gelderland benoorden den Rijn: W. A. Lensink (firma N.V. Bouwmaterialen v.h. A. W. Lensink en Co. te Arnhem);

groep Gelderland bezuiden den Rijn: F. v. d. Venne (firma N.V. Bouwmaterialen v.h. v. d. Venne en v. d. Sluis te Nijmegen); groep Limburg: M. van Alphen te Venlo; groep Noord-Brabant: A. J. Appel (firma Gebr. J. en A. Appel te 's-Bosch); groep Zeeland: D. M. Boone (firma N.V. D. M. Boone's Handel in Bouwmaterialen te Middelburg); Groep Rotterdam—Schiedam: J. A. van Wijngaarden (firma A. van Wijngaarden en Zn. te Rotterdam); groep Zuid-Holland: S. Buzeman (firma Smit—Bottenberg en Co. te Oud-Beijerland); groep Amsterdam—Haarlem: J. W. van Tubergen Jr. (firma van Tubergen en Zoon te Amsterdam); groep Noord-Holland: S. Prins Dzn. te Zaandam; groep Leiden—Den Haag: P. J. Fontein (firma P. Fontein en Zn. te Leiden).

Als voorzitter werd gekozen de heer J. A. van Wijngaarden, als secretaris de heer J. W. van Tubergen Jr. en als penningmeester de heer C. Stolle Jr.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 42. Officieel Gedeelte. Verslag van de Bestuursvergadering van 8 October 1918.

De Prix-de-Rome voor bouwkunst.

Maatregelen in Duitschland genomen, ter voorziening in den woningnood.

„Nationalistische" bouwkunst, door A. J. Kropholler.

Avondonderwijs aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.

Esthetische overwegingen in verband met de monumentale schilderkunst. Intreerede Prof. R. N. Roland Holst.

Ingezonden, door J. J. P. Oud.

DE BOUWWERELD No. 42. Gemeentelijke Fröbel- en lagere school aan de Croeselaan te Utrecht, arch. M. J. Rietbergen, met afbeeldingen.

De verhouding van de bouwkunst tot de wetenschap, techniek en kunst, door J. G. Wattjes, b. i. (vervolg).

Rietbedekking, door G. Smits, (vervolg) met afbeeldingen.

Sneldichten, door Candidus. Woningraad. — Aan een bouwmeesteres.

Gemengde berichten.

Prijsvragen, examens, enz.

Personalia.

DE INGENIEUR No. 42. Constructie-details van gelijkstroom-stoommachines. Drie hoofdstukken uit een voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 6 April 1918, door D. A de Fremery, met afbeeldingen.

Nasporingen en plannen met het oog op het vergassen van bruinkolen in generatoren, door ir. J. C. Horch, met afbeeldingen.

Een tegenspraak bij de uitvoering der Octrooiwet, door ir. W. Wessel.

Uit ons parlement.

Ingezonden Stukken. De vijf-jaarlijksche Reunie van het Delftsch Studentencorps, door J. van Haersolte.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 42. Een probleem in de metaal industrie. — Aank. Verg. en excursies. — Mededeelingen B. E. — Uit de afdeelingen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over 1917 (vervolg)

DE AANNEMER No. 42. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Grondverschuiving.

Overzicht der aanbestede werken over het derde kwartaal 1918.

De Vereeniging „Molest-Risico".

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen, bevat in No. 2: Overzicht, met toelichting, van de nadeelige eigenschappen van gewapend beton, door P. A. M. Hackstroh. — Raad van arbitrage voor de bouwbedrijven. — Het ontwerpen en controleeren van gewapend beton-constructies met behulp van grafieken, door ir. A. W. C. Dwars. — Aangevraagde Octrooien. — Boekbespreking.

DE STIJL No. 12. In dit nummer, waarmede de eerste jaargang van dit maandschrift wordt afgesloten, treffen wij aan een stukje, getiteld: »Symmetrie en Kultuur«, door Jan Wils. Daarin worden goede denkbeelden over symmetrie ontwikkeld, maar wij vreezen, dat de schrijver slechts begrepen zal worden door hen, die wel eens meer over symmetrie hebben nagedacht dan zelfs de meeste beoefenaars der bouwkunst en een eenigszins uitvoeriger behandeling van dit zeer belangrijk onderwerp zou dan o.i. dan ook volstrekt niet overbodig zijn. Bovendien zou zij aanleiding kunnen geven tot gedachtenwisseling, bijvoorbeeld over de waarde der »klassieke« symmetrie, die door den schrijver, naar onze meening, niet geheel juist wordt aangeslagen. Wij zijn met hem eens, dat voor monumentaliteit, symmetrie niet bepaald noodzakelijk is, maar gelooven toch, dat de hoogste monumentaliteit bereikt wordt, waar het volstrekte in symmetrischen vorm te voorschijn treedt.

Het artikel »De nieuwe beelding in de Schilderkunst« van Piet Mondriaan, wordt in deze aflevering besloten, terwijl V. Huszar tot slot No. V van zijn Aesthetische Beschouwingen ten beste geeft, aan de hand van twee moderne beeldbouwwerken, voorgesteld op de bijgevoegde bijlage XVII.

t

LEVENDE KUNST, maandschrift onder leiding van Co Brandes, geef in No. 9 van September een zeer lezenswaardig artikel van Paul Bromberg over Binnenhuis-kunst, met zeer fraaie afbeeldingen, o. a. enkele karakteristieke interieurs van het Scheepvaarthuis.

Verder vervolgt Jan Wils zijn artikel De Hall in het Woonhuis. Het historisch overzicht van de ontwikkeling van de hall wordt hier beëindigd, terwijl een tweede hoofdstuk begint met de beschouwing van de beteekenis van de hall in het huis van onzen tijd.

NORMALISATIE IN WONINGBOUW. Voordracht gehouden door Dr. H. P. Berlage met 30 afbeeldingen en het Praeadvies uitgebracht door ir. J. van der Waerden voor het Woningcongres in Februari 1918, te Amsterdam. W. L. en J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij, Rotterdam 1918

Het was een goed denkbeeld, om de op verschillende plaatsen door Dr. Berlage gehouden voordracht, die zoozeer de aandacht heeft getrokken, in brochurevorm uit te geven en het is goed gezien, daaraan het praeadvies, dat tot die voordracht aanleiding gaf, toe te voegen. Velen toch zullen gaarne deze beide belangrijke documenten in hun bezit hebben, tegen het luttele bedrag, dat deze uitgaaf kost, die dan ook alleen mogelijk geweest is met steun van de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te 's Gravenhage.

Deze vereeniging ziet blijkbaar in, dat de beweging in de richting der normalisatie aanmoediging verdient.

Na hetgeen wij in ons blad over Normalisatie hebben gezegd behoeven wij over den inhoud der brochure niet uit te weiden. Wij vinden daarin de zaak bekeken van sociaal-technisch en van historisch-aesthetisch standpunt. Er zijn natuurlijk kleine verschillen in de opvattingen der beide schrijvers; nu staat het echter aan hen, die zich voor normalisatie interesseeren, om deze verschillen te vereffenen, maar zij kunnen alvast deze beide documenten als uitgangspunt aannemen voor een verdere bestudeering van het vraagstuk. Deze toch zal zeker noodig zijn alvorens tot practische toepassing van het denkbeeld kan worden overgegaan.

De inleiding was in goede handen en dit is steeds veel waard.

BOUWKUNDE, Handleiding bij het onderwijs in de kennis der Bouwmaterialen, door D. de Vries, oud-Directeur der Ambachtsschool te Rotterdam. Derde druk, bewerkt door P. A. Schroot, Directeur der Ambachtsschool te Gouda. H. Hont, Groningen P. Noordhoff 1918.

Voor zoover wij kunnen nagaan hebben wij hier een herdruk van het gunstig bekende handboek De Vries—Schroot voor ons, waarbij het gebruikelijke »herzien en vermeerderd« achterwege gebleven is. Wij meenen daarin een bewijs te mogen zien, dat het boek, in den vorm, die het bij den tweeden druk heeft verkregen, bij het onderwijs nog altijd goed blijft voldoen en dit kan weder als bewijs gelden voor de degelijkheid en zorg indertijd reeds door den heer Schroot bij de bewerking in acht genomen. Binnen afzienbaren tijd zal het boek dan ook nog wel eens herdrukt mogen worden, ofschoon het dan waarschijnlijk ook wel een herziening zal moeten ondergaan, want de groote veranderingen, die ons in de wereld te wachten staan, zullen niet zonder invloed blijven op de techniek in het algemeen en die van de bouwvakken in het bijzondar, waarbij de kennis der bouwmaterialen zulk een groote rol speelt.

Varia.

DE VER. VAN HANDELAREN IN BOUWMATERIALEN EN DE C. B. V.

Aangaande de actie der Ver. van Handelaren in Bouwmaterialen tegen de C. B. V. lezen wij nog in het Algem. Nederl. Advertentieblad van 12 dezer het volgende:

In een onzer vorige nummers vermeldden wij het schrijven, gericht tot de Kamers van Koophandel en Fabrieken, door een Commissie van Actie uit de verschillende vereenigingen en bonden van fabrikanten van en handelaren in Bouwmaterialen.

In aansluiting daarvan volge thans het antwoord door bovengenoemde vereeniging gegeven op een door het R. B. M. aan haar gestelde vraag, wat de handel voor argumenten had voor zijn actie tegen de C.B.V.

„Ingevolge uw verzoek om u mede te deelen, „welke bezwaren er van de zijde van den handel waren tegen de N.V. „Centrale Bouwmaterialenvoorziening", hebben wij de eer u het volgende mede te deelen:

Ons hoofdbezwaar tegen de N.V. „C.B.V." is wel, dat deze N.V. is een instituut, waartoe publiek geld (dus ook ons geld) wordt gebruikt en dat zich beijvert onze zaken te belemmeren, ja, te vernietigen.

Dit op zich zelf zou voor ons reeds voldoende kunnen zijn om uit redenen van zelfbehoud actie te voeren tegen de „C.B.V."

Wij erkennen echter, dat in buitengewone tijden als wij beleven, particulier belang en belang van bepaalde groepen moet wijken voor algemeen belang.

Wij willen dan ook uw vraag op breeder grondslag beantwoorden en trachten u uit te leggen, waarom wij „erkennende dien voorrang van het algemeen belang", meenen te moeten ageeren tegen bedoelde „C.B.V."

Dan moeten wij er op wijzen, dat wij categorisch ontkennen, dat door het instituut C.B.V. het algemeen belang wordt gediend, en wel op grond der volgende argumenten:

1. De C.B.V. kan als regel niet goedkooper of beter leveren dan de handel. Zij zal dit slechts kunnen, wanneer ze door buitengewone regeerings- of daarmede gelijk te stellen maatregelen worde gesteund. De handel zou met gelijke steun minstens even goed en even goedkoop kunnen leveren.

2. Het optreden der C.B.V. zal het den handel moeilijker maken zich naar behooren van zijn taak te kwijten. Als belangrijk deel dier taak beschouwen wij toch het op peil houden der handelsvoorraden.

3. Het optreden der C.B.V. zal de voorziening der particuliere bouwnijverheid bemoeilijken, de materialen voor die particuliere bouwnijverheid duurder doen worden, daardoor de werkloosheid, niet alleen in ons eigen bedrijf, doch in het bouwvak in het algemeen verhoogen.

4. Het optreden der C.B.V. zal de totstandkoming van syndicaten, trusts en kartels van fabrikanten van bouwmaterialen met alle daaraan verbonden bezwaren en gevaren bevorderen.

Het zij ons vergund deze argumenten stuk voor stuk nader toe te lichten:

1. De bouwmaterialen zijn te splitsen in twee groepen, n.l. in de buitenlandsche en in de hier te lande gefabriceerde materialen.

Voor buitenlandsche materialen zouden wij op het oogenblik gerust kunnen zeggen „Duitsche materialen", immers practisch komen slechts van over onze Oostgrens materialen in hoeveelheden van eenige beteekenis. Het zal uwe instelling voldoende bekend zijn, dat prijzen en leveringsvoorwaarden dier materialen door den handel niet kunnen worden beïnvloed. Die prijzen en die leveringsvoorwaarden worden door de Duitsche autoriteiten vastgesteld. Het komt ons ten eenemale onmogelijk voor, dat de C.B.V. hierop invloed kan uitoefenen.

Wat betreft de hier te lande gefabriceerde materialen, voor de voornaamste daarvan heeft de C.B.V. lagere prijzen verkregen, niet door eigen optreden, doch door steun van de regeering, die de fabrikanten door dreigen met onthouding van brandstof dwong een deel van hun product tegen lageren prijs af te staan.

Zonder twijfel ware er een weg geweest om hetzelfde te bereiken zonder den handel uit te schakelen, waarschijnlijk was dan zelfs meer bereikt. Wat zien wij toch nu gebeuren? Door den handel worden materialen, speciaal Waalsteen, aangeboden tegen prijzen gelijk aan en beneden die der C.B.V., zonder dat die handel brandstoftoewijzingen verstrekt, m.a.w. een zelfde of bijna een zelfde prijsverlaging ware te bereiken geweest, zonder extra brandstoftoewijzingen.

Dit wat betreft het goedkooper leveren; wat aangaat beter leveren, het zal toch geen betoog behoeven, dat de plaatselijke handel, gescherpt door de concurrentie, bekend met plaatselijk gebruik, beter dan een centraal lichaam, zal kunnen voldoen aan de gestelde eischen, zich gemakkelijk zal aanpassen aan al die bonderde verschillende gevallen en toestanden in het bouwvak.

Uit eigen belang en redenen van zelfbehoud zal de handel trachten zijn afnemers goed te bedienen, leders wenschen en eigenaardigheden zooveel mogelijk tegemoet te komen. In tijden van schaarschte zal de handelaar trachten zooveel mogelijk al zijn afnemers tevreden te stellen, die afnemers moet hij toch zien te vriend te houden voor normaler tijden. De bepaling in de statuten der C.B.V.: „Aan de goedkeuring van den raad van toezicht is onderworpen de toewijzing van de door aandeelhouders gedane bestellingen, indien het totaal hunner bestellingen de beschikbare of aangekochte voorraden overtreft", toont al voldoende hoe moeilijk het voor een dergelijk lichaam geacht wordt dan haar zaken te regelen. Men kan dat blijkbaar niet eens aan den directeur-bedrijfsleider overlaten.

Nu ons argument sub 2.

De bouwnijverheid bepaalt zich in deze tijden hoofdzakelijk tot Rijks- en Gemeentebouw en Volkswoningbouw. Wij beschikken niet over voldoende gegevens om ook maar bij benadering te spreken van een zeker percentage. Vast staat echter, dat het verbruik van materialen voor de genoemde categoriën van werken, werken dus bediend door de „C. B.V.", verre het grootste deel van het totaal verbruik uitmaakt.

Het gedeelte, dat dus door den handel zal moeten worden verschaft, is gering, en de voorraden, die den handel dus moet houden om in die behoefte te voorzien zijn eveneens betrekkelijk gering. Is zulks reeds een gevaar bij Inlandsche materialen, ingeval van stagnatie der fabricatie door bijzondere oorzaken (kolennood, stakingen, bedrijfsstoornis in groote fabrieken enz.) een zeer ernstig gevaar levert dit op bij de buitenlandsche materialen, waarvan aanvoer, resp. aanvulling der voorraden zoo licht aan onderbreking en vertraging onderhevig is. Wij behoeven uwe instelling niet te wijzen op den toestand, die reeds nu is geschapen in den cementhandel.

Als Rijkscommissie heeft uw bestuur blijk gegeven, zeer terecht waarde te hechten aan het handhaven van flinke handelsvoorraden.

Een tweede, even ernstig gevolg van die belemmering van den handel zal zijn, dat de verkleining van het afzetgebied de bedrijfskosten procentueel belangrijk zal verhoogen. De voor den overgebleven omzet benoodigde artikelen, zullen duurder moeten worden verkocht om die bedrijfskosten te kunnen blijven dekken, gezwegen nog van het feit, dat de handel bij kleinere afname van de fabrikanten allicht hooger prijzen zal hebben te betalen. Als gevolg hiervan zullen de materialen voor de particuliere bouwnijverheid in prijs stijgen, en als gezegd in ons argument sub 3, de werkeloosheid in onze bedrijven en die in het geheele bouwvak daardoor grooter worden.

Onderschat mag hierbij o.i. ook niet worden, het feit, dat

de particuliere bouwer, de aannemer van particuliere werken, de directies dier werken, enz., uit den aard der zaak de redenen dier hoogere prijzen voor de door hen gebruikte materialen boven die, welke voor publieke werken besteed worden, niet voldoende kennende, die hoogere prijzen zullen toeschrijven aan den handel, waardoor verhoudingen zullen ontstaan, die straks zullen blijken eene verbetering van den toestand in den weg te staan.

Rest ons nog ons argument sub 4.

Het zal onvermijdelijk zijn, dat groepen van fabrikanten en groepen van importeurs straks slechts één afnemer van beteekenis tegenover zich vindende zich samen zullen voegen in de onderhandelingen met dien éénen afnemer. Het gevaar ligt o.i. te veel voor de hand om eenige uitwijding daarover noodig te maken.

Teneinde misverstand te voorkomen, willen we er op wijzen, dat wij hier sprekende van bouwmaterialen, slechts doelen op metselmaterialen, daar het slechts deze zijn, die door onze leden worden verhandeld.

Wij zouden slechts op een paar sprekende voorbeelden op ander gebied willen wijzen.

In 's-Gravenhage zijn twee zeer groote bouwwerken besteed onder bepaling, dat twee prijzen moesten worden opgegeven, n.l. één met hout, geleverd door den aannemer, en één met hout, berekend volgens door de C.B.V. gedane offerte. In beide gevallen was de eerstbedoelde prijs de laagste. Ook op dat gebied blijkt dus de handel, òf goedkooper, òf beter, òf goedkooper en beter te kunnen leveren dan de C.B.V.

Nog willen wij er op wijzen, dat het o.i. strijdig met het algemeen belang geacht moet worden, dat voor de afnemers der C.B.V. elke controle op de door dat lichaam genoteerde prijzen ontbreekt. Offerten toch van andere zijde worden niet alleen niet gevraagd, doch zelfs afgewezen, al zijn ze lager.

Waar in deze tijden door mannen van gezag en in de pers herhaaldelijk wordt gewezen op de noodzakelijkheid van voorbereiding voor de tijden na den oorlog, tijden waarin, wil ons land zijn plaats blijven innemen, alle energie en alle vakkennis zal moeten worden uitgebuit, daar meenen wij, dat het ontwrichten van den handel in bouwmaterialen een absoluut tegengestelde, dus schadelijke uitwerking zal hebben. Worden onze bedrijven in deze tijden onnoodig en willekeurig verzwakt en geknakt, dan zal niet verwacht kunnen worden, dat zij straks gereed staan om den te verwachten zwaren economischen strijd met kans op succes te voeren.

Resumeerende kunnen wij dus op uw vraag antwoorden, dat ons bezwaar tegen de C.B.V. is, dat deze instelling onze zaken, ons bestaan dus, bedreigt zonder anderzijds het algemeen belang te dienen. Dat het daarbij gevaren doet ontstaan voor het geheele bouwvak, de mogelijkheid van stagnatie en werkloosheid vergroot i.p.v. verkleint, verkeerde toestanden schept, die nog langen tijd zullen blijven nawerken, maakt het o.i. als absoluut schadelijk voor het algemeen belang moet worden gebrandmerkt en besteden.

Hoogachtend,

Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland,

(w.g.) J. W. VAN TUBERGEN,
Secretaris.

INTREEKEDE VAN PROF. VAN DER PLUYM.

Prof. Willem van der Pluym heeft onlangs het hoogleeraarsambt aan de Rijksacdaemie van beeldende kunsten aanvaard, met het uitspreken van een rede over „Kunstgeschiedenis in verband met het academisch onderwijs aan beeldende kunstenaars."

Nadat spr. in een breede inleiding de waarde der door hem te doceeren wetenschap heeft aangeduid, geeft hij eenige beschouwingen over de wijze, waarop hij zich het te verstrekken onderwijs denkt.

De wetgever bepaalde, dat de esthetiek en kunstgeschiedenis door denzelfden persoon gegeven zullen worden. Mag men hieruit niet besluiten, dat hij de mogelijkheid heeft voorzien deze twee vakken te laten samenvloeien, juist waar het hier geldt het onderwijs voor kunstenaars? Niet in abstracto als wijsgeerig stelsel het schoone te ontwikkelen, maar in verband met de kunstwerken zelf de aesthetiek te beschouwen, ziedaar een der voornaamste principes, waarnaar gewerkt kan worden. Breed en serieus zal de opvatting moeten zijn waar het toch geldt leiding aan de vorming van kunstenaars te geven, gelijk de universiteit dit beoogt voor de beoefenaars der wetenschap.

En wanneer een groot man als J. A. Alberdingk Thym in dit zelfde gebouw bij de aanvaarding van zijn hoogleerarsambt in 1876 o.m. zeide: „Ook aan deze onderwijsinstelling moet men de opleiding van menschen, van burgers, beoogen. Men moet er hier niet op uit zijn, zekere personen af te richten op het hanteeren van penceel, boetseerwerk of graveerijzer. De algemeene vorming moet geen oogenblik worden losgelaten: al beoogt men de jonge menschen, die van hier in de maatschappij terugkeeren, meer bizonder als kunstenaar, daar te doen optreden", dan wil het mij voorkomen, dat deze woorden nog steeds dezelfde frischheid ademen. Waar nu zijn opvolger, mijn hooggeachte voorganger, op dezen grondslag heeft voortgebouwd en niet minder zij, wier taak het leeuwendeel vormt van het onderwijs, daar zal het zeker van mij geëischt mogen worden, deze uitstekende traditie der academie hoog te houden. Wij hebben dus de geschiedenis der kunst te plaatsen onder het volle licht van het geestelijke en maatschappelijke leven, waaruit ze in liefde geboren werd en die ze zoo noodig heeft voor haar bestaan.

Bij eenzelfde ideaal kunnen de wegen die er heen leiden zeer verschillend zijn, daar deze afhankelijk zijn van het „denken" der kunstenaars. Wijzigde zich dit, dan zag men ook de kunst een andere gedaante aannemen. Juist in deze eeuwige wisseling van telkens vernieuwen ligt de belofte van haar voortbestaan, gelijk bij het leven zelf. In die tijdelijkheid ligt het karakter van haar uitbeelding en het is dit karakter wat men stijl noemt. Zoo kan men niet alleen van den stijl van een kunstenaar spreken, maar ook van een stijl van een volk of van een tijdperk, waarin zich een bepaald karakter uiteefe. Het criterium van dit alles hangt ten nauwste samen met den maatstaf, die men aanlegt voor den karaktertrek of het „stijleigen". Doch hoe verschillend dit ook zij, zeker is het, dat stijl nooit iets is, dat als een epiderm geschoven wordt over een maakwerk van een knoeier. Stijl groeit organisch en heeft den levensadem noodig van een bezield en verantwoordelijk individu of collectief voelende massa; stijl weerspiegelt ons daarom het maatschappelijke leven in al zijn beroeringen. Zoo zult ge het begrip stijl in de kunstgeschiedenis zien groeien en het moet u, als beeldende kunstenaars, wel bijzonder opvallen, hoe absurd het was, toen in de 19e eeuw de bouwmeester „in stijl" ging „ontwerpen", waarmede bedoeld werd, dat hij in een stijl van het verleden zich ging verdiepen, om vandaag de mystiek der middeleeuwen en morgen de wulpschheid der rococo na te volgen. Waar vindt ge den schilder, die nu eens Cimabue, dan weer Watteau zal imiteeren om zijn klanten te voldoen?

Iets anders is het, wanneer de kunstenaar zich aangetrokken gevoelt tot een bepaalden meester of tijd, die zijn eigen sfeer raakt. Men kan zich indenken, dat het monumentale van een Egyptisch beeld of het bovenzinnelijke van een middeleeuwsch fresco voor hem een openbaring

is. Maar altijd weer zal de verwerkelijking van het gedachte in eigen zoekende taal gebeeld worden, want kunst is niet een uiting van een virtuoos die graag zijn knapheid toont, maar van een gevoelsmensch, die iets te zeggen heeft.

Hoe eindeloos de reeks mogelijkheden is om de natuur uit te beelden gaat spreker na aan voorbeelden uit verschillende kunsttijdperken, om te concludeeren:

Begrijpelijkerwijze zal men bij het algemeen overzicht der kunstontwikkeling de hoogtepunten hiervan releveeren. Van volledigheid kan geen sprake zijn.

Hooger onderwijs is de stof op zoodanige wijze te geven, dat de hoorder in staat is die onderwerpen, welke nader zijn aandacht trekken, zelf te bestudeeren.

Bovendien moet ge er van bewust zijn, dat alle academisch onderwijs zooveel mogelijk zal bestaan in het geven van leiding, opdat, wanneer hij, die hier gekomen is met het ontvankelijk gemoed van kunstenaar, versterkt zal worden in eigen voelen, dat hem is aangeboren en niet zal beengaan met een dosis parate kennis, die in het daadwerkelijk kunstleven misschien over boord zal geworpen worden. Zal het hier nu zooveel mogelijk gaan om het „bekijken" der verschillende kunstuitingen en deze in redelijk verband te willen doorgronden, dan zal men niet alleen belangstelling moeten vragen voor datgene, wat in engeren zin het vak direct betreft, maar ook het gebeuren op het daarnaast liggend terrein zal bezien moeten worden.

Het gansche academisch onderwijs immers zal van een breeden geest doortrokken zijn. Ook de Wet die dit onderwijs regelt, laat dit toe; niet het minst wordt dit erkend door haren tegenwoordigen hoogleeraar-directeur.

Wanneer de Nederlandsche regeering hem, Antoon Der Kinderen, den fijngevoeligen kunstenaar en mensch in staat stelt zijn program te verwezenlijken, wanneer eenmaal het nieuwe gebouw dezer hoogeschool verwerkelijkt is, zal zeker zijn wensch bevredigd zijn. Een volgende generatie van kunstenaars zal hem nog meer dankbaar zijn dan deze, welke nog niet geheel doorgrondt, wat hij in stille gedachte voor haar ronddraagt!

De kunstgeschiedenis heeft zich niet alleen bezig te houden met de werken uit het verleden, evenzeer met de scheppingen van onze hedendaagsche meesters, al staat men hier ook subejctiever tegenover.

Verdeelen we gemakshalve de materie in tijdperken, stijlen, scholen of maken we andere groepeeringen, dan mag men hieruit niet besluiten, dat deze op zichzelf staande momenten zijn, want nergens ontmoeten we onderbrekingen in de evolutie van den menschelijken geest.

Tot slot geeft spreker een kort overzicht van de ontwikkeling der beeldende kunst van de Egyptenaren af tot de modernen, en besluit met een aansporing van zijn leerlingen tot bestudeering van de kunstgeschiedenis, opdat zij uit het verleden het heden zouden leeren begrijpen.

N. R. Ct.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Reusachtige Bemalingsinrichting.

Naar de N. R. Ct. vernemt zal in de provincie Groningen, in de nabijheid van Lammerburen, ten behoeve van het Boezemwaterschap Electra een electrische bemalingsinrichting worden gebouwd, die wellicht de grootste van geheel Europa zal zijn. In dit gemaal zullen drie Stoakschroefpompen worden opgesteld, welke elk een hoeveelheid water van 950 M3 per minuut kunnen verplaatsen. De pompen zullen worden gedreven door 3 draaistroommotoren, die elk een vermogen van 550 P.K bezitten. Van de afmetingen de pompen krijgt men een idee, wanneer men bedenkt, dat de zuig- en persleidingen aan het einde een middellijn van 4½ meter hebben. De installatie zal dienen voor het afvoeren van het boezemwater, hetgeen tot dusver door vrije uitloozing naar zee geschiedde. Bij hoogen zeestand geeft dit echter aanleiding tot groote moeilijkheden en veel waterbezwaar, redenen waarom tot de plaatsing van bovengenoemd gemaal werd besloten. De complete installatie wordt geleverd door de firma Gebr. Stork en Co., machinefabriek te Hengelo (O.)

Utrecht.

Eerst dezer dagen schijnt het Dagelijksch Bestuur tot de ontdekking te zijn gekomen dat voor deze gemeente nog steeds niet voldaan is aan den eisch van art. 28 der Woningwet, waarin aan gemeenten als Utrecht de verplichting wordt opgelegd een plan van uitbreiding vast te stellen, waarbij de grond wordt aangewezen, die in de naaste toekomst voor den aanleg van straten, grachten en pleinen is bestemd. B. en W. deelen nu mede, dat zij op eenstemmig advies van de Fabricage-commissie tot de slotsom zijn gekomen, dat de sterke uitbreiding van deze gemeente en de daardoor ongetwijfeld zware taak van den directeur der gemeentewerken, het onvermijdelijk maakten om — alvorens over te gaan tot de definitieve vaststelling der uitbreidingslijnen — ter zake het oordeel te vragen van een deskundigen buitenstaander. Dr. H. P. Berlage is bereid gevonden een uitnoodiging tot medewerking aan de verdere voorbereiding van het uitbreidingsplan voor Utrecht te aanvaarden. Dr. Berlage zal niet naast de reeds bestaande plannen, nog zelfstandig een derde plan ontwerpen, doch zal beide aan eigen inzichten toetsen, evenals ook een plan tot parkaanleg, plannen tot stichting van enkele groote gebouwen en de verdere plannen betreffende de stadsuitbreiding, welke de directie der gemeentewerken nog zal moeten indienen. Naar aanleiding van een en ander zal dr. Berlage aan B. en W. voorstellen doen. B. en W. stellen voor hem voor het uitvoeren van deze opdracht een honorarium van f 2500 toe te kennen.

B. en W. hebben 'voorts den raad een voorstel gedaan betreffende uitbreiding van het technische en administratieve personeel bij den dienst der gemeentewerken met een bouwkundige, voornamelijk belast met het ontwerpen van plannen voor den volkswoningbouw en het toezicht op de uitvoering daarvan en die verder den architect van gemeentewerken, zoo noodig, behoort te vervangen. De bezoldiging van dezen ambtenaar, dien B. en W. architect 2de klasse zouden wenschen te noemen, ware te bepalen op f 2400—f 3000,—. Zij stellen voor als zoodanig te benoemen den gemeentebouwkundige A. Pet.

Verder [zijn B. en W. voornemens nog meer vast en tijdelijk personeel in dienst te stellen, zoodra de daarvoor noodige gelden, welke op de begrooting zullen worden uitgetrokken zijn toegestaan.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, op Architectenbureau te 's Gravenhage, bekend met bestekteekeningen, perspectief en aquarelleeren. Brieven motto S. R. 3003, Adv.-Bur. D. Y. Alta, den Haag. (1)

— Tijdelijk Leeraar in Timmeren en Tijdelijk Leeraar in Schilderen en Handteekenen, beide aan de Ambachtsschool te Stad-Doetinchem. (Zie verder opgave van vorige week die niet geplaatst is). (1)

— Opzichters en Teekenaars, op een groot Architectenbureau. Uitvoerige brieven lett. U. E. 452, Nieuws van den Dag. (1)

— Bouwopzichter, bij een Technisch bedrijf te Utrecht, voor ca. 5 maanden, bekend met uitvoering in eigen beheer. Uitvoerige sollicitatie onder No. 43 aan de Administratie van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's Gravenhage. (1)

— Gemeente-Architect, te Franeker, jaarwedde f 2800. Diploma opz. Rijkswaterstaat gewenscht. Pensioenbijdrage 5.85 pCt. na aftrek van f 350. Gezegeld adres, met volledige inlichtingen en afschriften, aan den Burgemeester vóór 6 Nov. a.s. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30 cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 161
TROTTOIR TEGELS
PERRON TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN EN
ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM
EN
's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN
IN ALLE CONSTRUCTIEEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKT. KUNDE
ELECTRO TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOG HEDEN AAN
ONZED CURSISTEN SLAGEN ALLE EXAMENS
OPLEIDING VOOR
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
KORTE BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUND. EN WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS ENZ.
ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CHANG C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 2 NOVEMBER 1918. No. 44

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van 1 tot 3 plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Begrippen van Bouwkunst.

Vervolg (Zie bladz. 338).

In ouden tijd sprak men van „vrije consten", maar bedoelde daar wat anders mede, dan wij er tegenwoordig onder verstaan. Ook thans echter is men het nog niet over het begrip, vrije kunsten, eens, al is de opvatting b.v. vrij algemeen gangbaar dat schilder- en beeldhouwkunst vrije kunsten moeten heeten, maar de bouwkunst daartoe niet gerekend kan worden, omdat zij niet alleen met geestelijke, maar ook met materieele behoeften rekening heeft te houden.

Gelijk met meer gangbare opvattingen, zoo kunnen wij ons met deze moeilijk vereenigen en wij kunnen ons moeilijk voorstellen, hoe iemand, die het wezen der bouwkunst kent, deze opvatting kan zijn toegedaan. En toch zijn er zelfs architecten bij wie dit het geval is. Wij weten echter, dat er architecten zijn, die van het wezen der bouwkunst geen begrip hebben.

Zij hadden dan geen architect, maar bijvoorbeeld notaris of ontvanger moeten worden, hoorden wij wel eens opmerken, maar de mensch heeft nu eenmaal zijn lotsbeschikking niet in de hand; al meent hij in de keuze van zijn beroep vrij te zijn, daar zijn steeds vele factoren, die hem in de verwezenlijking van die keuze belemmeren en somtijds verbeeldt hij zich zijn doel te hebben bereikt, terwijl toch uit allerlei verschijnselen blijkt, dat dit niet zoo is en dat hij zelf de eenige is, die het zich verbeeldt.

De verbeelding is een der weinige dingen, ten opzichte waarvan men van volledige vrijheid kan spreken, maar ook dit is niet volkomen juist, wanneer men nagaat, dat onze fantaisie haar voedsel vindt in de van buiten op ons inwerkende natuurindrukken. Dus blijft een slotte alleen de combinatie van die indrukken tot denkbeelden over als hetgeen waarin wij vrij zijn. Dat combineeren is beeldende geestesarbeid, die opgevoerd kan worden tot beeldende kunst.

Maar de bouwkunst behoort niet tot de beeldende kunsten, zeggen zij, die onder beeldend alleen afbeeldend verstaan. Wij zijn echter dit bekrompen begrip van beeldende kunst toch wel te boven, volgens hetwelk elk photograaf een beeldend kunstenaar zou moeten worden genoemd.

Wanneer wij het begrip ruim opvatten is de bouwkunst evengoed beeldende kunst als schilder- en beeldhouwkunst en, in den ruimsten zin genomen, is alle kunst beeldende kunst en als zij niet beeldend is, is zij geen kunst. Wanneer dus schilder- en beeldhouwkunst vrije kunsten zijn, is de bouwkunst dat evengoed en is alle kunst vrij, ook de gebruikskunst, nijverheidskunst of hoe men de verschillende takken van kunst noemen wil die gemeenlijk met de bouwkunst tot de minder of niet vrije kunsten gerekend worden.

Het is niet om de technische zijde, dat men de kunst onvrij noemt. Het is niet de techniek, die den kunstenaar in zijn vrijheid belemmert. Elke kunst heeft haar eigen techniek, die de kunstenaar zich moet eigen maken, die hij volkomen beheerschen moet, zoo hij in staat wil zijn een kunstwerk voort te brengen. Is de techniek der beeldhouwkunst moeilijker dan die der schilderkunst? Over die vraag is veel gewist, natuurlijk zonder dat men tot een positief resultaat kwam. Elke techniek heeft hare eigenaardige moeilijkheden, die overwonnen moeten worden en hare fi-

nesses, waarin men eerst door langdurige studie en ervaring wordt ingewijd. Elke techniek heeft ook hare trucs en kunstjes, waarmede men wel boeren kan bedriegen, maar geen kunst te voorschijn brengen.

Maar de techniek der bouwkunst is toch wel moeilijker dan die van eenige andere kunst, zoo beweert men dan weder. Och, wij gelooven het niet, zij is alleen uitgebreider, omdat de bouwkunst nagenoeg alle materialen gebruiken kan en de verscheidenheid in de wijze van samenstelling nagenoeg onbegrensd is. Bovendien omvat de bouwkunst de technieken van andere kunsten. De bouwmeester heeft alleen meer tijd noodig, om zich in het technisch deel van zijn vak in te werken, dan de schilder of beeldhouwer. Het zal echter van ieders aanleg afhangen of hij zich spoedig de techniek eigen maakt, dan wel of hem dit veel moeite en tijd kost. Artistieke begaafdheid gaat niet altijd samen met meesterschap in de techniek, doch bij de kunstenaars van beteekenis vindt men beide doorgaans vereenigd en gaat het kennen in den regel hand aan hand met het kunnen.

Het is dus niet de techniek, die de vrijheid van den kunstenaar aan banden legt, tenzij hij het physiek onmogelijke verlangt, materiaal en constructie geweld wil aandoen, om een effect teweeg te brengen, dat misschien de goe gemeente verblindt, maar waarvan de leugenachtigheid den beschouwer, die een weinig meer ziet dan de oppervlakte, spoedig in het oog moet vallen.

Kleine vrijheden kan de bouwkunstenaar zich veroorloven. Men vergeeft ze hem, gelijk men den dichter dichterlijke vrijheden veroorlooft en bij den schilder en beeldhouwer kleine afwijkingen van de strenge, schoolsche regels der kunst door de vingers ziet, inzonderheid wanneer zij er een gepast en handig gebruik van hebben gemaakt. Maar de brutale leugen wordt in de kunst evenmin geduld als in de samenleving, ofschoon men ook daar niet buiten die kleine vrijheden, die kleine afwijkingen van de rechte lijn kan, die door strenge zedemeesters worden afgekeurd, doch niettemin vooralsnog onmisbaar schijnen te zijn in het verkeer tusschen de menschen, zooals zij nu eenmaal zijn, onmisbaar in de levenskunst.

De schilder en beeldhouwer, zij kunnen maken wat zij willen en zooals zij dat willen, de bouwmeester kan dat niet, tenzij dan alleen op het papier, zoo redeneert men verder. De bouwmeester kan precies hetzelfde als de schilder en beeldhouwer, wanneer hij maar over de middelen beschikt, om zijn papieren ontwerp in een bouwwerk te verwezenlijken.

Daar echter schijnt de schoen te wringen. De bouwmeester beschikt in den regel, van huis uit, niet over die middelen en als hij kapitalist is, behoort het toch nog tot de groote zeldzaamheden, dat hij zijn kapitaal belegt in een geheel naar eigen inzicht en fantaisie ontworpen en uitgevoerd bouwwerk.

De schilder is heer en meester over zijn werk, de architect is alleen meester en heeft naast zich een heer, de bouwheer, die de middelen verschaft, waardoor de uitvoering van het bouwwerk mogelijk wordt. Die bouwheer is een mensch, een zeer ontwikkeld mensch wel eens, maar geen kunstenaar; hij heeft denkbeelden, soms zeer originecle, soms ook dwaze, hij heeft wenschen, verlangens, eischen, hij heeft geld, dat hem in staat stelt, die wenschen, verlangens en eischen te bevredigen. Wie zal hem kwalijk nemen, dat hij al deze dingen heeft, al deze zuiver menschelijke dingen? En toch zien wij het niet zelden voorkomen, dat de architect het den bouwheer wel niet bepaald kwalijk neemt, dat hij een gewoon mensch is, zooals er duizenden zijn, maar toch klaagt, dat de bouwheer een lastig meubel is, dat hem op allerlei wijzen in zijn kunstenaarsvrijheid belemmert, en waarvan hij liefst ontslagen zou zijn. Het allermeest hindert hem wel, dat deze lastige factor toch meestal de onmisbare factor voor hem is, om, platweg gezegd, aan den kost te komen, of anders gezegd, om zijn artistieke denkbeelden te verwerkelijken, maar in elk geval een noodzakelijk kwaad. Met het noodzakelijk kwaad komen wij op het gebied van het heilige moeten, de onafwendbare noodwendigheid. Daarin kan men zich niet of wel schikken, al naar men wil. Verkiest de bouwmeester zich in zijn positie, zooals zij thans in onze samenleving in den regel is, niet te schikken, dan staat het hem vrij, elke opdracht te weigeren van een bouwheer, die ook maar iets te zeggen wil hebben in datgene, wat betreft de stichting van het bouwwerk, dat bestemd is zijn eischen van gebruik, levenswijs, comfort en smaak te bevredigen. Is dus de architect op zijn absolute vrijheid gesteld, dan volgt daaruit vanzelfslagen werkloosheid en kan hij zich, voor zijn verder leven, op zijn atelier ongestoord overgeven aan bespiegelingen over artistieke vrijheid.

Wij betwijfelen echter of hij, zoo handelend, blijk zou geven van een gezonde opvatting van het begrip dier vrijheid.

Wanneer hij het wezen der bouwkunst goed begrijpt, wij merkten reeds op, dat er architecten zijn waarbij dit niet het geval is, wanneer hij zijn kunst werkelijk liefheeft, zal hem daarin juist aantrekken al dat menschelijke, al die menschelijke wenschen, eischen en verlangens, al die hooger of lager gestemde denkbeelden, waarvan de bouwheer de drager is en waaraan de bouwkunst naast de zuiver aesthetische eischen moet voldoen ,althans tegemoetkomen. Tegemoetkomen in dien zin, dat niet de bouwmeester zich tegenover den bouwheer plaatst als tegenover een natuurlijken vijand, maar dat hij zich toont de meester in de kunst, de meester, die door zijn invloed en zijn hoogere artiestieke begaafdheid, den heer weet te leiden en, waar hij dwaalt, weet te brengen tot zijn, des bouwmeesters, inzicht, ook in zijn opvattingen als kunstenaar.

Wij geven toe, dat dit een ideale toestand zou zijn, die wel nimmer ten volle bereikt zal kunnen worden, maar ook al wordt zij slechts benaderd, dan zien wij niet in dat de bouwmeester nog zou behoeven te klagen over beperking in zijn vrijheid.

De vrijheid van den kunstenaar is immers geestelijke vrijheid en wij zouden zeggen het ligt grootendeels, zoo niet geheel aan den kunstenaar zelf, wanneer hij zich die vrijheid gedeeltelijk of geheel wil laten benemen. Wil hij het hoogste goed verkoopen voor een schotel linzen, hij moet het weten.

De bouwkunstenaar, die tevens levenskunstenaar is en moet zijn, zal echter, meenen wij, zijn kunstenaarsvrijheid weten te bewaren, die niemand trouwens hem ontnemen kan wanneer hij werkelijk kunstenaar is, de bouwkunst opvat als vrije kunst en hare rechten weet te doen eerbiedigen.

Slot volgt.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 43. Officieel Gedeelte.
Maatregelen in Duitschland genomen ter voorziening in den woningnood (vervolg).
Een aesthetische commissie in de M. B. V. A., door J. P. Mieras.
Een werk van een Engelsche architecte, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 43. Het Kunsthistorisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht, met afbeeldingen.
Watertoren te Utrecht, arch. W. K. de Wijs, met afbeelding.
De verhouding van de bouwkunst tot de wetenschap, techniek en kunst, door J. G. Wattjes, b. i. (slot).
Sneldichten, door Candidus. Delft. — Aan mijn regenscherm. — Fusie.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.

DE INGENIEUR No. 43. Vliegmachines, bestuurbare luchtschepen en het luchtverkeer in de naaste toekomst, door Alb. Ph. Kapteijn. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 27 September 1918, met afbeeldingen.
Berekening en toepassing van de meest voorkomende raamconstructies, door ir. J. de Booij Jr., met afbeeldingen.
De irrigatie-„dag- en nachtregeling" in Ned.-Indië en eenige gegevens omtrent de in Italië gebruikelijke bevloeiingssystemen, door ir. M. Ypelaar.
De gedragslijn der Indische Regeering inzake Mijnbouw.
De vijfjaarlijksche Reunie van het Delftsch Studentencorps.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 43. Propaganda. — Soort bij soort. — »Neutrale« cijfers. — Aank. Verg. en Excursies. — Dankbetuiging. — Uit de afdeelingen. — Meuwsenfonds. — Ingezonden. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over 1917 (slot). — Theorie en practijk bij Ontsmettingsdiensten (vervolg).

DE AANNEMER No. 43. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen. Vergadering van het Hoofdbestuur op 29 Oetober 1918, Agenda.
Verschillende Jurisprudentie.
Drie scheidsrechterlijke uitspraken. (Verslag R. v. A.)
Binnenscheepvaart.
Afdeelingsverslagen. Haarlem, 16 October 1918.

DE BONDSSTEM No. 22. Naar de salarisdemonstratie!! — Uit den waarnemingspost. Vrouwenkiesrecht. — Uit onzen bond. — Ingezonden.

Varia.

UITBREIDINGSPLAN VOOR UTRECHT.

Omtrent het uitbreidingsplan, tot het opstellen waarvan eerst dezer dagen een besluit werd genomen, meldde de Nieuwe Rott. Courant onlangs het volgende:

Het scheen wel of ons gemeentebestuur door pleinvrees bevangen was: hoe ook de nood drong, een uitbreidingsplan bleef achterwege. Groote plannen werden gemaakt, — stadhuisbouw! — belangrijke beslissingen — schouwburgverbouwing! — genomen, zonder dat men in Utrecht iets van een vastgesteld uitbreidingsplan gewaar werd. Een tiental jaren geleden was, in verband met het rapport der Staatscommissie voor de spoorwegtoestanden — welke vreemdeling kent niet de spoorweg-misère in en om Utrecht, welke stadgenoot ergert er zich niet dagelijks aan? — een ontwerp-uitbreidingsplan verschenen. Het was er één „mit beschränkter Haftung", voor een zeer begrensde toekomst en met zeer beperkte idealen. Het hield rekening met nieuwe straten en pleinen, maar het hield géén rekening met een Nieuw-Utrecht. In openbare behandeling is het ontwerp nooit gekomen, officieel vastgesteld is het evenmin, maar toch heeft het al die jaren het gemeentebestuur tot handleiding gediend; haast geen enkele straataanleg der laatste jaren, die niet tot den laatsten millimeter klopte met dit even in-officieele als òn-voldoende plan van uitdijing. Kwamen er groote vraagstukken op stedebouwkundig gebied aan de orde, dan werd de oude schets ad libitum verloochend en werd maar vast vooruitgeloopen op het nieuwe ontwerp, dat — nu ja, wel-eens, bij leven en welzijn — komen zou, maar waartoe nog zelfs niet eens opdracht was gegeven. Op stedebouwkundig gebied regeerde het gemeentebestuur als een minister van financiën zonder begrooting. Totdat onverwachts Gemeentewerken de opdracht kreeg een uitbreidingsplan te ontwerpen — binnen drie weken! De destijds nieuwe directeur van gemeentewerken nam er langer tijd voor en diende een doorwerkt ontwerp in. Een nieuw plan voor een nieuw Utrecht. En, als om het verzuim van vroeger in te halen, werd, toen er enkele maanden geleden sprake was van den aankoop van het landgoed „Oog in Al", een derde partieel plan van stadsuitbreiding opgedragen aan .... een raadslid-aannemer, buiten medeweten van Openbare Werken óm, zoodat het gemeentebestuur nu zich in het gelukkig bezit mag weten van 2¼ stuks uitbreidings-ontwerpen.

Het wordt voor een definitief plan trouwens hoog tijd. Utrecht staat voor den nieuwen bouw van een stadhuis, van een schouwburg, van een centraal concert- (levens congres-?) gebouw, van een vast Jaarbeursgebouw, van een station, van schoolgebouwen voor hooger-, middelbaar- en lager onderwijs, enz., om van tal van particuliere bouwplannen niet te spreken. Al deze bouwwerken zijn van groot belang voor het stadsbeeld, van enorm gewicht voor de verkeersbelangen, van overwegenden invloed op de ontwikkeling der gemeente. Dringend noodzakelijk is het, dat voor al deze plannen, waarvan de allernaaste toekomst de verwezenlijking eischt, een vaste basis gelegd wordt in een wel-voorbereid uitbreidingsplan. Veel te lang en te ongemotiveerd heeft het gemeentebestuur zich verschoten achter het argument, dat er van zulk een plan geen sprake kon wezen, zoolang de spoorwegtoestanden in en om Utrecht niet verbeterd waren, de fortenquaestie niet was opgelost; thans ziet men gelukkig in, dat het te lang en te bang en te pijnlijk werd, al dat gewacht en de raad heeft dan ook deze week het zeer gelukkige en voor Utrecht's toekomstige ontwikkeling ongetwijfeld belangrijke besluit genomen dr. Berlage uit te noodigen om advies uit te brengen over de uitbreidingsplannen en de daarmede samenhangende vraagstukken.

Een gelukkig besluit, waarover, zooals dit bij gewichtige beslissingen in den Utrechtschen raad meestal het geval is, niet lang gediscussieerd is geworden. Gelukkig daarom, omdat het betreft het uitbrengen van een advies en niet het ontwerpen van weer een nieuw plan. Het definitieve plan, dat we nu hopelijk spoedig tegemoet mogen zien, zal dus het resultaat wezen van samenwerking, van gemeenzaam overleg tusschen dr. Berlage en den dienst van openbare werken. In deze collaboratie ligt o.i. de juiste methode: mag men van den dienst van openbare werken niet eischen een verdiepte kennis van de moeilijke kunst van stedenbouw, dr. Berlage vult hier als bij uitstek deskundige, deze leemte aan; mag men bij den heer Berlage geen gedetailleerde kennis van Utrecht's toestanden en groei aanwezig achten, gemeentewerken treedt in dit opzicht als specialiteit op. Beide partijen derhalve, hetzelfde doel voor oogen houdend, kunnen gemeenschappelijk op de meest doelmatige en snelle wijze datgene tot stand brengen, wat Utrecht voor zijn naaste toekomst noodig heeft.

Moge spoedig, — o, vooral spoedig — den Utrechtschen volke worde kond gedaan, dat na achtienjarige in gebreke blijving (de Woningwet dateert van 1901) de raad heeft vastgesteld het bij art. 28 der wet voorgeschreven „plan van uitbreiding, waarbij de grond wordt aangewezen, die in de naaste toekomst voor den aanleg van straten, grachten en pleinen is bestemd".....

INTREEREDE PROF. R. N. ROLAND HOLST.

Prof. R. N. Roland Holst, benoemd tot buitengewoon hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, heeft zijn ambt aanvaard met een rede, geiiteld: „Ethische overwegingen in verband met de monumentale schilderkunst".

Spreker begon met mede te deelen, dat waar de „Staatscourant" zijn taak vermeld had als te bestaan in het geven van onderwijs in de compositie, dit uitsluitend moest opgevat worden als te zijn de monumentale compositie, de compositie dus aansluitend bij de architectuur.

Alleen het feit, dat naast deze practische lessen ook theoretische lessen door hem zouden worden gegeven, over de historische, aesthetische en technische grondslagen der mo-

numentale schilderkunst, maakt, dat dit eerste theoretische college een openbaar college moest zijn. Spreker stelde er prijs op, vooraf te waarschuwen, dat hij als uitvoerend kunstenaar niet de objectiviteit zou betrachten die de wetenschappelijke aesthetiek kenmerkt. Deze objectiviteit toch ligt buiten den aard van ieder kunstenaar, die onvermijdelijk door vóórkeur geleid wordt.

Maar nog in ander opzicht zouden zijn opvattingen verschillen van die der wetenschappelijke aesthetici. Deze toch, stellen als norm van hun wetenschappelijk onderzoek, de zuiver aesthetische waarde van het kunstwerk. Maar daar spreker in de monumentale kunst, van de oudheid tot de XVIde eeuw toe, de rituecle en sociale bedoeling niet ondergeschikt kan zien aan de aesthetische uitdrukking, daar kan hij die strikt aesthetische norm niet aanvaarden, ook al zal het hem moeilijk vallen steeds te laten zien hoe in de groote kunst van vroeger eeuwen de rituecle, sociale en aesthetische bedoelingen in elkaar overvloeiden. Om dit verschil van opvatting direct duidelijk te doen uitkomen, wenscht spreker thans bovenal sommige ethische voorwaarden, die op de monumentale kunst invloed hebben, te behandelen. De aanvaarding van het architectonisch vlak, en het zich daaraan ondergeschikt stellen, het tegelijk verheerlijkend, toont reeds het eerste persoonlijk offer gebracht in dienst van een hoogere harmonie, die in de hoogere bouwkunst haar materiale uitdrukking vindt. Maar ook de hierarchische werkmethoden van vroeger eeuwen wijzen op ethische opvattingen, die direct op den practischen arbeid invloed hebben uitgeoefend. Door die wijze arbeidsverdeeling, naar ieders kracht en vermogen, was 't alleen mogelijk den arbeid zoo feilloos uit te voeren, en tegelijk tot een morecle voldoening te doen zijn voor allen, die mede-arbeiden aan de monumentaliteit.

Ook de meer spirituecle werkmethoden, in vroeger eeuwen gevolgd, gepaard aan de macht der traditie, toonen een ethische geestesgesteldheid, die zeer sterk van hedendaagsche opvattingen afwijkt.

In onzen tijd van overdreven vereering voor het experiment, beseffen wij nauwelijks de morecle waarde der traditie. Trouwens, deze kan alleen werkelijk doorvoeld worden in gelukkige tijden, waar de dankbaarheid voor wat de vóórvaderen tot stand brachten groot is. In tijden, zooals wij die beleven, heeft de vereering der afgestorvenen plaats gemaakt voor een bijna hysterisch vertrouwen op het komende, en wordt de jeugd uitgeput in luk-raak experiment.

Spreker behandelt uitvoerig de waarde der geometrische werkmethode voor den monumentalen schilder in verband met de traditie, hij toont aan hoe de geometrische vlakdeeling is te beschouwen als de wet waarnaar de plastische uitbeelding zich richt, en aldus wordt opgenomen in het hooger rhythme, dat de geheele architectonische conceptie beheerscht. De toepassing der geometrie te zien als een intellectualiteit, acht spreker een bekrompenheid, die voortkomt uit het niet erkennen, dat getal en maat ons aandoen als even natuurlijk als een bloem of een visch, terwijl toch getal en maat in de aanschouwing van ieder deel der natuur te vinden is.

De originaliteit van den kunstenaar, die schijnbaar in tegenspraak is met de aanvaarding der traditie en de vaste werkmethode, is dat slechts dán alleen, wanneer zij streeft naar het uitzonderlijke. De monumentale kunst, die uiteraard synthetisch is, en de verheven expressie tot doel heeft, zal zoowel de vaste werkmethode als de traditie aanvaarden als een schoonen steun voor haar hoogere opgave.

De groote waarde der geometrie bij de vlak versierende compositie komt tevens uit in de sterke expressie, die daardoor de open ruimte (het beeldlooze vlak) vermag te winnen.

De open ruimte in de beeldende kunst is, wat de rust is in de muziek. De innerlijke spanning bepaalt haar expressieve waarde.

De open ruimte in de vlakversierde kunst beeldt de stilte, en het is geen wonder dat haar expressieve kracht het grootst is in die kunst, die ontstaan is in tijden, dat de kunstconceptie gesteund werd door lange werkpauzen gewijd aan concentratie of gebed.

Spreker behandelt dit punt zeer uitvoerig en steunt zijn bewijsvoering door de vele voorbeelden te noemen waar de zeer expressieve kracht der open ruimte in de beeldende kunst van vroeger eeuwen tot uiting kwam, en verbindt ook telkens weer de psychische waarde der stiltevormen zooals hij de open ruimte noemt, aan de poëtische beteekenis der stilte in het algemeen, en haar waarde voor het individu.

De kunstenaar, die de veelheid der indrukken najaagt, zal nimmer tot de synthese, noch tot de expressieve stiltevormen kunnen komen. De open ruimte in de beelding staat tot het actieve beeld als de geest staat tot 't lichaam, zij zijn onafscheidelijk, zij vullen elkaar aan, en zijn nochtans anders van werking.

Spreker gaat daarna na, welke voorwaarden voor een monumentale kunst in onzen tijd aanwezig zijn.

De maatschappelijke en godsdienstige verdeeldheid sluit ieder gevoel van saamhoorigheid uit.

Zoo er van één alles omvattende geesteséénheid sprake kan zijn, dan alleen die van de dreigende mechanisatie van den geest, en zoo er van één heerschende godheid gesproken kan worden, dan is het de god van de industrie.

De monumentaliteit, die wij thans zien, is ter eere van die godheid verrezen, en aan den eeredienst der geestelijke mechanisatie gewijd.

De dringende economische eisch en het industrieel product, de specialiseering van den arbeid, de opheffing van ieder verantwoordelijkheidsgevoel, zij allen tezamen ondermijnen de grondslagen van de monumentale kunst.

Maar droeviger dan dit, is het feit dat de vernederende omstandigheden ten spijt, opvattingen, die slechts bewijzen hoe sterk de mechanisatie van den geest reeds heeft doorgewerkt, hebben geleid tot wat thans genoemd wordt de „Industrieele aesthetiek".

Deze aesthetiek is van Duitsche herkomst, dáár alleen kon zij ontstaan, in een land zonder groot historisch verleden, waar een feodale geestesgesteldheid in een zeer snelle industrieele ontwikkeling werd medegevoerd. En dáár ook ontstond de eerste monumentaliteit, die uit deze mentaliteit alleen kon ontstaan.

Een monumentaliteit die even doet denken aan de massaalheid van Egypte, gebouwd als zij is door geestelijke slaven zooals de monumentaliteit der oudheid gebouwd is geworden door lijfelijke geknechten, maar met dit verschil, dat de conceptie der oude bouwwerken de daad was van verheven mystici, terwijl de moderne conceptie uit het brein ontsprong van droomlooze machtsfanatici.

Spreker gaat ten slotte na welke monumentale schilderkunst in deze soort monumentaliteit zou passen.

Het is geen wonder, dat er een richting is die meent, dat alleen de aformistische schilderkunst tot een eenheid met die architectuur kan samen smelten.

Zij toch verwerpt ieder religieus, ieder maatschappelijk, ieder historisch aanknoopingspunt; zij verwerpt zelfs de bloeiende vormen der natuur. Voorwaar zij schept de juiste icone voor de verindustrialiseerde en gemechaniseerde godheid die zij dient, ook deze is vreemd aan iedere menschelijkheid.

Maar wat de monumentale kunst slechts boeiend kan maken en verheven tegelijk, is juist de strijd waarvoor geen volledige verzoening is, de strijd tusschen den drang zich in de collectiviteit op te lossen en tegelijk de onmogelijkheid om de eigen persoonlijkheid geheel te verloochenen.

De strijd dus tusschen altruisme en individualiteit, uitgedrukt in aesthetischen vorm.

Zoodra die strijd ophoudt is of de monumentaliteits-idee verloochend, of de individualiteits-idee zoek.

Wat wij wenschen, is een monumentale kunst van op het leven en de levensvormen verliefden, maar die toch bereid zijn tot het offer.

Na zijn leerlingen toegesproken te hebben, eindigde spreker zijn rede, met hartelijke woorden tot Prof. Derkinderen te richten.

N. R. Ct.

OUDE WEEFSELS.

Bij Alb. Cammermeyer's Forlag. Lars Svanström te Kristiania is onlangs een geïllustreerd boekje verschenen over „Baldisholtoppet", van de hand van Hans Dedekam, directeur van het museum te Drontheim.

„Caldisholtoppet" is een beroemd gobelinweefsel, fragment uit de 12e eeuw, dat bij het afbreken van de kerk van Caldishol in Hedemarken tusschen twee vloeren gevonden werd en dat nu het eigendom is van het Kunstindustriemuseum van Kristiania. De kleuren zijn prachtig bewaard gebleven, en zoo frisch, dat men eer meent een weefsel voor zich te hebben, dat kort geleden den weefstoel verlaten heeft, dan een dat bijna acht eeuwen oud is.

„Baldisholtoppet" is tevens een van de zeer weinige haute-lisse weefsels met figuren, uit den Romaanschen tijd bewaard. Men kent het weefsel van St. Gereon te Keulen, waarvan de brokstukken verdeeld zijn over Lyon, Neurenberg en Londen, en dat door Jules Guiffrey (Les tapisseries du XIIe à la fin du XVIe siècle) tot de 13e eeuw gerekend wordt. Voorts kent men de drie gobelinweefsels van den dom van Halberstadt van ca. 1200, en fragmenten van een weefsel, uitgevoerd in knooptechniek uit het klooster van Quedlinburg, waarvan men met zekerheid weet, dat het tusschen de jaren 1186 en 1203 aan de kerk geschonken werd door een abdis Agnes. Andere haute-lisse weefsels kent men niet vóór het midden der 14e eeuw, wanneer wij ten minste de z.g. Koptische stoffen, en de Egyptische en Grieksche fragmenten in gobelintechniek van vóór de Christelijke jaartelling buiten rekening laten, alsmede de weefsels, die in het Osebergschip gevonden zijn en die nu nader onderzocht worden.

Dedekam tracht de waarschijnlijkheid aan te toonen, dat het Baldishol-weefsel een fragment is van de voorstelling der twaalf maanden, en hij maakt het aannemelijk dat dit fragment de maanden April en Mei voorstelt. Hij wijdt, in verband met zijn betoog „een groot hoofdstuk aan de middeleeuwsche maandvoorstellingen in het algemeen, gelijk die voorkomen in de kalenders van psalters en brevieren; maar ook in groote uitgestrektheid in de portalensculptuur der kerken, op vloermozaieken, glasschilderingen, kapiteelen, preekstoelen, koorstoelen, fonteinen, sieraden en tapijten. Een groot aantal afbeeldingen tusschen den tekst illustreeren dit belangwekkende hoofdstuk. In een ander hoofdstuk tracht de schrijver den tijd vast te stellen, waarin hij meent dat het weefsel ontstaan is, en komt tot het besluit, dat de figuren wijzen op de 1e helft der 12e eeuw, en de ornamentiek op de 2e helft dier eeuw.

Ten slotte bespreekt hij de mogelijkheid, dat het weefsel in Noorwegen vervaardigd zou zijn. Ofschoon hij, zoowel door de voorstelling als door het karakter der figuren en der ornamentiek, geneigd is aan analogie met Fransche kunst te denken, zoo wijst hij er op, hoe deze analogie sedert het einde der 12e eeuw ook in de beeldhouwkunst der Noorsche kerken valt waar te nemen. Verschillende details in het costuum en ook andere details vertoonen intusschen ook een opmerkelijke overeenkomst met Noorsche houtbeeldhouwkunst in Romaanschen stijl. De schrijver meent, dat deze overeenkomst niet louter toeval kan zijn; maar dat zij er op wijst, dat wij hier inderdaad met een kunstproduct van Noorschen bodem te doen hebben.

Het boekje, dat voorzien is van een kort Fransch résumé, is met 38 afbeeldingen versierd, en overigens fraai van druk en wel verzorgd, gelijk alle werken, die van dien aard bij de uitgevers van dit boekje verschijnen.

N. R. Ct.

DE KLOKKENINDUSTRIE IN FRIESLAND.

In de verslagen van de commissie voor de middenstands-enquête van het onderzoek naar den toestand van den handeldrijvenden en industrieelen middenstand in Friesland is ook een hoofdstuk gewijd aan de klokkenindustrie in Friesland, van de hand van den heer J. E. Hesse, adjunct-secretaris van de commissie voor de middenstands-enquête te Groningen.

Deze schrijft:

„Het stamland der Friesche klokken is het dorp Grouw, waar omtrent het jaar 1726 deze tak van nijverheid zeer bloeide. Van 1700 tot 1800 werden bijna uitsluitend stoeltjesklokken vervaardigd, na dien tijd hoofdzakelijk de zoogenaamde staartstukklokken. Voornamelijk waren de vervaardigers gevestigd in Grouw, Joure, Sneek, Lemmer en Drachten.

In de jaren 1870—1890 trof men nog verschillende patroons aan, die gezamenlijk aan 70 tot 80 knechts werk verschaften. Thans is hier niet veel meer van overgebleven, want alleen in Joure zijn nog enkele uurwerkmakers gevestigd.

Er zijn tijden geweest, dat te Joure 4000 klokken per jaar werden afgeleverd.

Omstreeks 1800 werden te Joure voor het eerst klokken met lange slingers gemaakt.

De groote staande klokken werden hoofdzakelijk te Grouw vervaardigd; dikwijls ook alleen in elkaar gezet, daar de onderdeelen in andere plaatsen werden gemaakt.

Behalve klokken vervaardigde men in Friesland ook horloges; bekend waren J. Silleman en gebr. Haakma, beiden te Leeuwarden.

De klokkenmakers vormden een geheel afzonderlijke groep van vaklui, want in 't algemeen konden de horlogemakers geen klok maken. Een klokkenmakerspatroon had dikwijls 5 tot 15 zoogenaamde volle knechten in dienst. Iedere knecht had een jongen tot hulp. Ook kwam het voor, dat een knecht een plaats op een werkplaats huurde en aldus voor zich zelf werkte.

Het geheele uurwerk werd op de werkplaats gemaakt behalve de gewichtbussen, de ketting, de hoekstukken en vaaspotten. De gewone smid vervaardigde het benoodigde ijzerwerk; de geelgieter, die veelal te Sneek woonde, leverde het ruwe koperwerk. Op een draaibank sneed de klokkenmaker door een ronde zaag de verschillende tanden een voor een in een ronde koperen schijf. Deze tanden waren met behulp van een verdeelplaat tevoren op het koper aangegeven. Aldus ontstonden de verschillende raderen, die met een vijl verder werden afgewerkt. Alle onderdeelen werden geheel met de hand bewerkt en daarna werd het uurwerk in elkaar gezet.

Men had speciale kettingbuigers, oude klokkenmakers, die te oud waren geworden om nog hun vak uit te oefenen en om in hun onderhoud te voorzien tot het kettingbuigen waren overgegaan, welk werk zij thuis bij den haard uitvoerden. Geelgieters legden zich dikwijls ook toe op de vervaardiging van koperen kettingen.

De kasten, bestaande uit degelijk eikenhout, werden voor-

namelijk door speciale vaklui in Joure vervaardigd. Eveneens was het schilderen der wijzerplaten een speciaal werk, dat door enkele personen, die in Joure, Grouw en Sneek woonden, werd geleverd.

Een flinke knecht kon met behulp van een jongen twee klokken per week maken; hij werd per stuk betaald.

De grondstoffen kocht de patroon van werklui of handelaars, die ter plaatse of in Sneek woonden. Het benoodigde koperwerk werd geleverd door zoogenaamde geelgieters, die de koperen raderen, stijlen, wijzers, kopstukken, enz. uit een mengsel van koper en andere metalen goten. Het ijzerwerk werd door den smid van ijzer vervaardigd. Zelf maakte men verschillende schroeven. Slechts zeer primitieve gereedschappen waren in gebruik. De draaibank werd door een treeplank met rad gedreven; de draaibeitels maakte men zelf van oude vijlen. Voor het snijden der raderen gebruikte men een eigengemaakte verdeelschijf en een ronde draaibankzaag. Overigens bestond het gereedschap uit verschillende soorten vijlen.

Vakopleiding bestond feitelijk niet, de jongen, die den knecht bij het afwerken der onderdeelen behulpzaam was, meest aldoende het vak leerde. Dikwijls genoot die jongen bijna geen salaris, maar was de knecht verplicht hem het vak te leeren, zoodat hij op 18-jarigen leeftijd als volle knecht kon optreden.

Slechts enkele soorten klokken werden vervaardigd:

1. Antieke klokken met zoogenaamde dubbele koppen, d. z. hoogere bovenkasten met schilderwerk in de vlakken;
2. staartstukklokken met enkel of dubbel slagwerk, sommigen met naam en datum;
3. kantoorklokken, deze werden in twee grootten gemaakt gelijk aan de vorige, alleen proportioneel in alles iets kleiner;
4. scheepsklokjes;
5. staande klokken met speelwerk.

De klokken werden gewoonlijk direct aan particulieren geleverd. Men ging dikwijls persoonlijk bij zijn klanten langs in Maart en September om de bestellingen op te halen.

Vele klokken werden naar Noord- en Zuid-Holland, Oost-Friesland, Nederlandsch-Indië en zelfs naar Turkije gezonden.

De groote staande klokken maakte men alleen op bijzondere bestelling. In den laatsten tijd neemt de vraag naar deze soort klokken toe, daar de moderne woningbouw het aanschaffen dezer klokken in de hand werkt.

Van groot belang zou het zijn, indien deze industrie door vakcursussen bevorderd werd, want de Friesche klok is altijd een zeer degelijk uurwerk geweest, dat ook voor de tropen zeer geschikt was. Hoofdzakelijk ten gevolge van de geringe vakkennis der Friesche uurwerkmakers, die niet in staat waren aan de veranderde eischen van de afnemers te voldoen, is deze industrie bijna geheel verdrongen door de Duitsche en Zwitsersche industrie, die in staat zijn allerlei soorten klokken voor lage prijzen te leveren. De Friesche klokkenindustrie had deze concurrentie zeer goed het hoofd kunnen bieden, indien de Friesche uurwerkmakers de gelegenheid hadden gehad hunne eenzijdige vakkennis te vermeerderen. Thans zal men een geheel nieuwe categorie van uurwerkmakers moeten vormen, want de beoefenaren van de Friesche klokkenindustrie zijn bijna uitgestorven.

L. Ct.

ASBEST.

Van dit belangrijke mineraal bestaan twee hoofdsoorten, n.l. de serpentienasbest of chrysotile, een magnesiumsilikaat, dat niet bestand is tegen zuren, en hoornblendeasbest, een calcium-magnesiumsilikaat, dat wel tegen zuren bestand is. De eerste soort is de voornaamste, en wordt in het volgende altijd bedoeld, als niet het tegendeel aangegeven is. De handel onderscheidt de soorten voornamelijk naar het land der herkomst en naar de vezellengte. De volgende schatting over de productie in 1916 geeft het belang der diverse productielanden aan:

Canada	118.246 ton
Rhodesië	6.157 „
Noord-Amerika	1.645 „
Italië	200 „
Rusland	18.000 „
Zuid-Afrik. Unie	4.009 „
Cyprus	1.099 „
Spanje	83 „

De wereldproductie bedroeg toen dus ongeveer 150.000 ton. De Canadeesche productie bedroeg in 1917 totaal 144.185 ton, waarvan echter 9596 ton tot de kortvezelige soorten behoorden, die daar te lande meestal „asbestic" genoemd wordt. Ook in andere dan de genoemde landen wordt asbest gevonden, maar de geproduceerde hoeveelheden zijn zeer gering.

Het winnen van de asbest geschiedt zoowel in mijnbouw als in dagbouw. De asbestvezels zijn meestal sterk verbonden met het omgevende gesteente, zoodat b.v. in 1912 in Canada 1.500.000 ton ruwe asbeststeen geproduceerd werd, die verwerkt werd tot ruim 10.000 ton asbest. Deze verwerking gebeurt, ter besparing van vervoerkosten, vlak bij de mijn door de stukken met beitels klein te hakken en deze na sorteering in drie kwaliteiten (volgens lengte, kleur en zuiverheid) te breken tusschen gegroefde walsen, zoodat na dat alles herhaalde malen zoo'n toestel gepasseerd is, een witte wolachtige massa verkregen wordt. Deze wordt door een ventilateur gescheiden in de eigenlijke vezels en steenen. De vezels worden herhaalde malen gezeefd om ze te scheiden in asbeststof, waarvan de korte vezels nog geschikt zijn voor de fabricage van asbestcarton en lange vezels.

Ook een natte scheiding van de vezels van verschillende lengte wordt toegepast.

Ongeveer 4 pCt. van de Canadeesche productie is langvezelig en van prima kwaliteit. Deze is wel bekend onder den naam „crude" en brengt prijzen op van $ 200 per ton en hooger. 80 pCt. is inferieur en bekend onder den naam „millstock" of „millfibre", waarvan de gemiddelde prijzen ongeveer $ 21 per ton bedragen. Verreweg de grootste hoeveelheden der mindere Canadeesche soorten worden naar N.-Amerika geëxporteerd om, gemengd met andere stoffen, tot allerlei fabrikaten verwerkt te worden. Het hooge gewicht van vele dier fabrikaten verhinderde bijna steeds die gedeeren in Canada te maken en ze dan te vervoeren, waartegen trouwens hooge invoerrechten ook een beletsel waren.

De belangrijkste kenmerken van asbest zijn: groote bestendigheid tegen hooge temperaturen, gering geleidingsvermogen voor warmte en voor electriciteit, groote poreusheid en, voor de genoemde speciale soort, bestendigheid tegen zuren, terwijl alle soorten vrijwel niet beïnvloed worden door het weer.

Uit mengsels van lang- en kortvezelige soorten maakt men asbestgarens. De techniek hiervan is met groote moeite in N.-Amerika ontwikkeld. Bij de verwerking ontstaat zeer snel een fijn stof, dat hardnekkig blijft kleven aan de diverse machinedeelen en deze smerig maakt, zoodat voor sommige machines dagelijks langdurige reiniging noodig is. De diverse machines zijn ontleend aan de katoen- en aan de wolspinnerij. De opener van Crighton doet ook hier dienst voor het separeeren der vezels; diverse samengestelde kaardmachines verwerken deze tot een vlies, dat weer met wurgbroeken een los en onsterk voorgaren levert om ten slotte op een vleugelbank gesponnen te worden. Enkele malen wordt asbest eerst gemengd met katoen, opdat het spinnen veel gemakkelijker zal gaan, waarna het katoen weer door verhitting verdreven kan worden. De garens worden genummerd naar het aantal honderdtallen meters per kilogram. De meest gebruikte soorten zijn de grove garens No. 1 tot en met 7, maar men maakt soms wel tot No. 18. De garens worden op eenvoudige weefgetouwen geweven. Meestal maakt men gebruik van een ketting van katoen, hennep of geelkoper en van een inslag van asbestgaren. Het laatste geval vindt plaats bij de fabricage van vuurvaste gordijnen en tapijten van asbest. Dergelijke weefsels worden ook gebruikt voor het maken van isoleerende handschoenen, die in de electrotechniek wel toepassing vinden.

Zeer veel asbestgaren wordt gebruikt voor het vlechten van dikkere strengen, die als grondslag dienen voor „pakking" voor stoommachines etc. Vóór de diverse draden samengevlochten worden, passeeren ze een machine, die ze bestuift met fijngepoederde talk, grafiet, paraffine, etc., terwijl ze na het vlechten wel gedrenkt worden met lijnolie, kokende vetten etc.

De gewone asbestplaten, die voor onderlaag dienen bij het verhitten van glazen en andere voorwerpen in laboratorium en huishouding, worden gemaakt door de kortste asbestvezels te behandelen evenals de grondstoffen voor papier; gewoonlijk wordt er waterglas bijgevoegd. Men laat de homogene massa uitstroomen op een band vilt zonder eind en hierop vormt zich een dun laagje asbestpapier, dat op een trommel overgebracht wordt en hierop opgerold wordt tot de verlangde dikte, die varieert tusschen een halve en 25 millimeter, bereikt is. De verkregen cylinder wordt dan in stukken gesneden, die hydraulisch geperst en gedroogd worden.

Van groot belang zijn de platen, die gemaakt worden uit zeer fijn gemalen asbest (soms uit Siberische, die de naam heeft het best bestand te zijn tegen hoogere temperaturen) met allerlei vulstoffen en bindmiddelen; zoo wordt vulco-asbest gemaakt uit een groote hoeveelheid asbest met rubber, zwavel, zwaarspaath, magnesia, lijnolie, bourgondische pik, etc. etc. Die bindmiddelen worden eerst met benzine gemengd om een weeke massa te krijgen, dan gemengd en vermalen met de asbest, in vacuo gedroogd tot platen en hydraulisch geperst. Dit materiaal is van groot belang voor de electrotechniek. Op soortgelijke manier wordt het bekende „klingeriet" (en vele imitaties, die ook op „iet" eindigen) gemaakt, dat vooral dient voor pakking bij machines voor oververhitten stoom.

Zeer veel inferieure asbest wordt met magnesiumchloride verwerkt tot allerlei omhulsels voor het isoleeren van buisleidingen voor stoom. Verder is in de laatste jaren in Amerika en in Engeland (ook in ons land) van groot belang geworden het maken van asbestcementplaten voor het maken van schotten, dakbedekkingen, etc. Vooral de gegolfde platen, die van dezelfde afmetingen zijn als de bekende ijzeren, schijnen bijzonder goed te voldoen, daar zij niet veranderen door weer en water en gebruikt kunnen worden om telkens een geroeste ijzeren te vervangen. Cement en asbest worden in lagen op elkaar gebracht, langzaam gedroogd en dan moeten ze eenige weken in de open lucht „rijpen". Het zou te ver voeren om de andere veelvuldige toepassingen hier op te noemen.

Behalve de Canadeesche asbest voert N.-Amerika ook nog asbest in uit Siberië en uit Cyprus; deze soorten worden dan gebruikt, b.v. gemengd in de verhouding 1 : 2 met de Canadeesche millstock, om de kwaliteit der producten te verbeteren. Zooals reeds gezegd is, is het niet waarschijnlijk, dat de Amerikaansche asbestindustrie zal lijden onder sterke Canadeesche concurrentie; er worden echter wél fabrieken opgericht in Canada voor het fabriceeren van artikelen, die uit asbest bestaan.

Vooral Rhodesië kan voor de asbestproductie van belang worden. De productie is er enorm toegenomen in weinige jaren. Ze bedroeg in 1913 nog slechts 200 ton ter waarde van £ 5224, in 1914 487 ton ter waarde van £ 8612 en in 1916 reeds 6157 ton met een waarde van £ 99.059. Dit land levert eenige zeer goede kwaliteiten, die kunnen concurreeren met de beste Canadeesche. In de Kaap (Griqualand) wordt blauw asbest (crocicoliet) gevonden, die niet prima, maar zeer licht en goed isoleerend tegen warmte is, zoodat ze voor vele doeleinden bruikbaar is. In hoofdzaak gaat dit product naar Engeland, terwijl ook N.-Amerika en Japan geringe hoeveelheden afnemen; de gemiddelde waarde was £ 17 per ton.

Cyprus heeft een uitstekend georganiseerde asbestindustrie; de kwaliteit is er vrij goed. In 1916 was de gemiddelde prijs ongeveer £ 9.5 per ton.

De Italiaansche asbest behoort meestal tot de zuurvaste soort en wordt dus vooral gebruikt voor filterdoeleinden. Bijna zonder eenige toebereiding verkrijgt men mooie zachte vezels van zijdeachtige glans; ze worden ook veel gebruikt voor de gloeiende draden in sommige soorten van gaskachels.

(In- en Uitvoer.)

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met fabrieksbouw, bij de Stedelijke Fabrieken van Gas- en Electriciteit te Leiden. Volledige brieven met afschriften enz. aan de Directie der fabrieken. (1)

— Civiel-Ingenieur als District-Inspecteur der Spoorwegdiensten, jaarwedde f 2500.—f 4500. Voor nadere bijzonderheden zie: Staatscourant No. 207. Sollicitatie op zegel vóór 10 November 1918 aan den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten te 's Gravenhage. (1)

— Adjunct-Directeur der Ambachtsschool te Haarlem, acte Me, Mg of M2. Aanvangssalaris f 2000.—, klimmend tot f 2900.—. Pensioenstorting 2½ pCt. Tevens te benoemen tot Directeur der Avondvakteekenschool, salaris f 790.— klimmend tot f 1034.—. Stukken vóór 15 November aan den Directeur. (1)

— Chef-Teekenaar bij Openbare Werken te Heerlen. Aanvangssalaris f 1400.— plus duurtetoeslag. Pensioenbijdragen 4 pCt. Stukken vóór 5 November aan den Directeur van Openbare Werken der Gemeente Heerlen. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bij de Gemeentewerken te Voorburg jaarwedde f 1200.—, klimmend tot f 1950.— Gezegeld adres en verdere stukken vóór 15 November a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Jong Civiel-Ingenieur of goed technisch onderlegd bouwkundige, bij Aannemings Mij. voor aanleg van wegen, bruggen, enz., op Celebes. Brieven lett. R. E. 4187, Alg. Adv.Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Uitvoerder voor bouwwerk bij Leiden. Uitvoerige sollicitatie onder no. 65799 aan het bureau v. h. Algem. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Opzichter bij Publieke Werken te Amsterdam, ervaren in landmeten, waterpassen en kaartwerk. Salaris maximum f 2400.— Sollicitatie aan de Afdeeling Grondexploitatie, Raadhuis. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

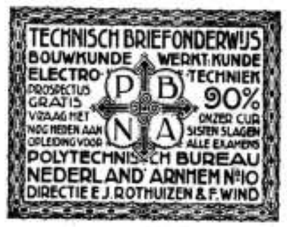
Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

GREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

Remise, Bergzolders met Paardenstal.

Welk bouwondernemer is genegen na den oorlog bovenstaand voor zijn rekening te bouwen en te verhuren, met recht van koop binnen bepaalden tijd.
Steller dezes is ook bereid nader te bepalen som bij te dragen in de bouwkosten. Teekening bestaat. Brieven no. 858 boekh. LUYTEN, Frederik Hendriklaan 127, Den Haag.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c.i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE.

53STE JAARGANG. ZATERDAG 9 NOVEMBER 1918. No. 45

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Oude Grafzerken.

In de laatste vergadering van het „Friesch Genootschap" te Leeuwarden, vroeg de heer Haitsma Mulier, bij de rondvraag de medewerking van het bestuur voor de ontcijfering en beschrijving van de grafzerken in de kerken der provincie Friesland, ter verkrijging van een volledige wetenschap daaromtrent. Het bestuur beloofde, deze aangelegenheid in de bestuursvergadering ter sprake te zullen brengen en wij twijfelen er niet aan, dat het na ampele overweging bereid zal zijn zijn medewerking te verleenen, waar het een zaak geldt van een zoo groot historisch, archeologisch, genealogisch en kunsthistorisch belang als de inventarisatie en beschrijving der grafzerken, zooals de heer Mulier zich die schijnt voor te stellen.

Dat wij, het kunsthistorisch belang het laatst noemen, is niet omdat wij dit van minder gewicht achten dan de andere, maar omdat het door den heer Mulier nie op den voorgrond gesteld wordt en door hem allereerst over ontcijfering wordt gesproken. Dit neemt niet weg, dat wij gaarne onze instemming betuigen met zijn streven, om den rijken schat van gegevens, vervat in deze talrijke steenen documenten, in ruimen kring toegankelijk te maken.

Te lang is die schat verwaarloosd en onoordeelkundig behandeld, zoodat er niettegenstaande de duurzaamheid van het materiaal veel te veel van verloren gegaan en helaas ook moedwillig geschonden en vernield is; en niet alleen in Friesland is dit het geval. De toestand is in ons geheele land vrijwel overal hetzelfde. Men heeft wel in de laatste jaren hier en daar wat meer aandacht aan de gratzerken geschonken en de merkwaardigste exemplaren, om verdere afslijting te voorkomen, uit den vloer genomen en tegen den kerkwand geplaatst, maar deze gevallen zijn te tellen tegenover de andere, waarin men alles bij het oude gelaten heeft. Bovendien tegen het verticaal opstellen der zerken zijn af en toe bezwaren te berde gebracht, die wij wel eens als overdreven en tendentieus hebben beschouwd, maar er is iets te zeggen tegen het overeind plaatsen van een voorwerp, dat bestemd is horizontaal te liggen. Feitelijk is dit hetzelfde alsof men standbeelden op den vloer ging leggen, wanneer dit voor een betere bewaring gewenscht werd geoordeeld.

Zooals wij zeiden, het zijn gewoonlijk de merkwaardigste exemplaren, waaraan men eenige aandacht schenkt en eenige zorg besteedt. Wie echter ons land bereist, de kerken en de omgeving der kerken bezoekt, vindt wel nie overal evenveel merkwaardigs, maar dikwijls in afgelegen plaatsjes dingen, waarvan het bestaan zoo goed als onbekend is.

De gewoonte van het begraven in de kerken is vrijwel in ons geheele land in zwang geweest. Wanneer men een oude kerk aantreft, waarin geen grafzerken te vinden zijn, kan men meestal aannemen, dat zij er toch wel geweest zijn. Kon men de stoepzerken voor den ingang, of bij de koerderijen in den omtrek, maar eens omkeeren, hoe dikwijls zou misschien een oud stuk beeldhouwwerk voor den dag komen en het eens op het plein van gindsche koerenschuur, tien tegen een, dat gij die verweerde sukken hardsteen, aan de gothische letters, die nog hier en daar enig te lezen zijn, als fragmenten van grafzerken herkent.

Men heeft met die grafzerken van alles ongehaald, er wegen mede hard gemaakt, kalk van gebrand, ze somtijds in den grond gestopt alleen om ze kwijt te zijn; dan zijn zij later wel eens teruggevonden, maar wie weet hoeveel nog

begraven ligt of ingemetseld zit in fundamenten en alzoo verborgen, tot het bij toeval weder eens aan het licht komt. Daar is haast geen zoeken naar.

De heer Haitsma Mulier zal dan ook wel allereerst op het oog hebben, wat er in en bij de kerken aan de oppervlakte ligt. Het is er echter ver vandaan, dat dat alles ook zichtbaar zou zijn. De meeste onzer oude kerken, vroeger aan de katholieke eeredienst gewijd, hadden behalve de koorbanken, waarschijnlijk niet die weidsche gestoelten en vele vaste banken, die later door de protestanten zijn aangebracht en veelal het geheele schip der kerk vullen. Somtijds en inzonderheid in Friesland maakte men, althans op dat gedeelte van den vloer, waar banken en stoelen plaats moesten vinden, een doorgaande houten vloer over de zerkenvloer heen. Onder dergelijke houten vloeren liggen in Friesland prachtexemplaren verborgen en zeer zeker ook vele, die bij minder kunstwaarde, uit historisch oogpunt belangrijk zijn. Er zijn echter, zooals van zelf spreekt, groote bezwaren verbonden aan het verwijderen van vloeren en banken, en dit zal toch, althans tijdelijk, moeten gebeuren, wil men in staat zijn op te nemen, wat er onder verborgen ligt. Wij spreken niet eens van de kosten, die de verwijdering en herplaatsing zou medebrengen, daar zou wel een mouw aan te passen zijn, maar wat men er in de eerste plaats voor noodig heeft, dat is de welwillende medewerking der kerkbesturen. Daaraan ontbreekt nog wel eens een en ander en vele van die colleges worden niet gaarne in hun rustige rust gestoord; onder den schijn van angstvallige bewaking der hun toevertrouwde eigendommen, schuwen zij alle inmenging in hun zaken ook al tracht men hun het algemeen belang te doen inzien, ten bate waarvan die inmenging plaats heeft en zelfs wanneer die inmenging met voorkennis en steun van overheid of regeering gepaard gaat is het nog wel eens moeilijk een onwillig kerkbestuur tot rede te brengen. Er zijn welwillende en verlichte kerkbesturen, die zich dit verwijt in het geheel niet behoeven aan te trekken, maar men zal met ons eens zijn, dat wanneer een plan als dat van den heer Mulier wil slagen, men vooral op algemeene medewerking der betrokken colleges moet kunnen rekenen.

Het is wel te begrijpen, dat zij niet altijd het juiste begrip hebben van de historische en kunstwaarde der aan hun zorgen toevertrouwde eigendommen, men kan hen niet altijd kwalijk nemen, dat zij weinig gevoelen voor archeologie, genealogie en heraldiek, maar dan moet dit begrip hen worden duidelijk gemaakt en ingeprent. Dit is geen gemakkelijke taak en is door een enkele aanschrijving van een wetenschappelijk of kunstgenootschap niet te bereiken. Zulk een aanschrijving kan echter als eerste aanloop van veel nut zijn, ook al wordt zij door vele kerkbesturen eenvoudig voor kennisgeving aangenomen en terzijde gelegd. Maar ook al wordt er notitie van genomen en heeft zij direct eenig gevolg, dan moet men nog niet meenen, dat het doel daarmede bereikt is. Er moet aanhoudend met ijver en toewijding aan de zaak worden gewerkt, door allen die in de gelegenheid zijn iets bij te dragen tot het welslagen.

Daartoe behooren, zou men zeggen, in de eerste plaats de architecten en bouwkundigen, die met het onderhoud der kerkelijke eigendommen belast zijn. Ook al weer de geesten niet te na gesproken, schijnen deze heeren over het algemeen weinig te gevoelen voor het hooge belang van het hun toevertrouwde en vatten zij hun taak eenvoudig op, op timmermansmanier bijlappende en bijspijkerende wat dringend voorziening eischt en nog wel zoo, dat het zoo weinig mogelijk kost. Zij kunnen veelal niet anders omdat fondsen, voor onderhoud beschikbaar, ten eenenmale ontoereikend blijven, deels ten gevolge van de kortzichtigheid der kerkbesturen, deels ook bij de geringe vrijgevigheid der gemeenteleden, waar het inzamelingen voor onderhoud der kerk betreft. Wie den arme geeft, leent den Heer. Deze tekst wordt de gemeente ingeprent en wel eens met goed gevolg, in de hoop dat het geleende goede rente zal opleveren. Zonder dit vooruitzicht is de Hollander nu eenmaal niet bijzonder scheutig, maar zouden de predikanten, die er door hun welsprekend woord dikwijls zoo goed in slagen, de koorden van de beurs in hun gemeente los te maken voor weldadige doeleinden, niet te bewegen zijn, ook voor een wetenschappelijk en kunsthistorisch doel, af en toe hun invloed aan te wenden en ook daarvoor bij hun gemeente eenige belangstelling te wekken?

Men zal hiertegen inbrengen, dat zoo iets niet op den weg van den predikant of geestelijke ligt, dat hij genoeg er doen heeft met de verzorging van het zieleheil en de christelijke gezindheid in de aan zijn hoede en leiding toevertrouwde gemeente, maar is toch ook de kerk, de verzamelplaats der gemeente, niet tevens het symbool van die christelijke gezindheid en wordt zij niet bij voorkeur het huis Gods genoemd?

Moet men voor de instandhouding van dit symbool ook niet wat overhebben, behoort het gebouw ook niet in aesthetisch opzicht aan zijn hooge bestemming te beantwoorden en rust niet op de kerkbesturen de plicht, om ook daarover hun zorgen uit te strekken?

Er zijn predikanten, die gewis deze vragen bevestigend zullen beantwoorden, er zijn er, die meermalen hun ergernis lucht gaven over den berooiden staat der gebouwen, waarin zij wekelijks het Evangelie moeten verkondigen; hun medewerking zal gemakkelijk te verkrijgen zijn bij alles wat strekken kan om de belangstelling op te wekken en levendig te houden in de kerkgebouwen en alles wat zij aan documenten van kunst en historie bevatten, maar zij vormen nog steeds een minderheid en wij zijn nog ver verwijderd van den tijd, waarin als regel de predikant of geestelijke ook voor de bevordering der hier bepleite belangen gewonnen zal zijn.

Reeds het onderdeel van de taak, dat de heer Haitsma Mulier schijnt te willen ondernemen is als een zeer omvangrijken arbeid te beschouwen, een arbeid, die zeker vele jaren in beslag zal nemen, ook wanneer de meest mogelijke medewerking wordt verkregen.

Er is echter in zake ontcijfering en beschrijving van grafzerken reeds veel gedaan door sommige menschen uit pure liefhebberij voor historisch en genealogisch onderzoek. Meerendeels zijn de aanteekeningen daaromtrent verspreid in allerlei tijdschriften, veelal fragmentarisch en somtijds zonder bepaald doel medegedeeld. Of zij altijd betrouwbaar zijn hangt van de nauwkeurigheid van den persoon af, die ze verzamelde; niet iedereen is archeoloog, zoodat het in vele gevallen noodig zal zijn de betrouwbaarheid dezer mededeelingen te controleeren. Dit, zal men zeggen, beteekent zooveel als een nieuw onderzoek ter plaatse en dat is ook zoo, doch het zou niet verstandig zijn, a priori alles wat reeds verricht is als geheel waardeloos te beschouwen: het schiften van het voorhandene is ook alweder als een arbeid op zichzelf te beschouwen.

Bij al wat er dus vast zou zijn aan een volledige ontcijfering en beschrijving van de oude grafzerken in ons land, die in en ook buiten de kerken worden aangetroffen, behoeft het geen betoog, dat dit werk voor een persoon veel te omvangrijk geacht moet worden.

De heer Mulier wil zich blijkbaar dan ook wijselijk bij de provincie Friesland bepalen en het zou wel gewenscht zijn, zoo er in elke andere provincie iemand te vinden ware, met de vereischte capaciteiten en genoegzame ervaring in archeologische studieën, die zich speciaal met een onderzoek als hier bedoeld zou kunnen en willen belasten. Wanneer dan op deze wijze een aantal personen tot methodisch samenwerken te krijgen waren zou binnen afzienbaren tijd een inventaris van de grafzerken verkregen kunnen worden,

waarvan de waarde uit historisch en kunsthistorisch oogpunt niet mag worden onderschat.

Aan middeleeuwsch beeldhouwwerk heet in de kunsthistorie ons land niet rijk en in vergelijking met Frankrijk bijvoorbeeld bestaat er grond voor de bewering, dat wij eigenlijk geen middeleeuwsche beeldhouwkunst bezitten. Wij hebben ze, voor den beeldenstorm, toch zeer waarschijnlijk wel gehad. Wat er nu nog van over is moeten wij zoeken in de vloeren, soms onder de vloeren, onzer oude kerken. Wij zijn echter overtuigd, dat een systematisch en oordeelkundig onderzoek van de grafzerken veel aan het licht zou brengen, ook over onze middeleeuwsche beeldhouwkunst en daardoor een gaping in de Nederlandsche kunstgeschiedenis wel niet geheel, want de beeldstormers hebben daarvoor te veel en te grondig verwoest, maar toch gedeeltelijk zou kunnen worden aangevuld.

Onzerzijds zouden wij dus, ook vooral uit kunsthistorisch oogpunt, een nauwkeurige beschrijving onzer oude grafzerken willen aanbevelen. Moge het initiatief van den heer Mulier er toe leiden, dat men ook elders deze belangrijke zaak ter hand neemt.

Varia.

ROESTVRIJ IJZER

Het afdoende bedekken van gesmeed ijzer met een laag, die het inwerken der lucht, dus de roestvorming belet, is een vraagstuk, dat vele onderzoekers nog voortdurend bezighoudt. En toch schijnt men in de Oudheid dat middel te hebben bezeten, zooals o.a. bewezen wordt door de beroemde „ijzeren kolom" te Delhi in Engelsch-Indië, die sedert de 9e eeuw v. C. aan weer en wind is blootgesteld en niet de minste teekenen van roesten vertoont.

De kolom is 6,100 M. hoog boven den beganen grond met een middellijn van 406 mM. die tot aan den top vermindert tot 305 mM. welke met een persisch kapiteel van 1,066 M. hoogte is bekroond.

Een drieregelig inschrift wijst op den stichter Koning Dhawa. Onder den beganen grond heeft men tot op een diepte van 7,925 M. te vergeefs naar het uiteinde gezocht, daar het verder ontgraven tot groote moeilijkheden aanleiding gaf wegens de heiligheid der plaats. Op 0.711 M. beneden den beganen grond werd een middellijn van 0.725 M. gemeten en daar vond men een stapeling van gesmeed ijzeren staven, die vermoedelijk tot de fundeering behooren, zonder dat dit om boven medegedeelde redenen was vast te stellen. Ook deze staven waren volkomen roestvrij, hoewel in een vochtigen bodem gelegen. De geheele kolom wordt getaxeerd op een gewicht van 17000 KG.

Is het smeden en afwerken van een werkstuk van 17 ton in den tegenwoordigen tijd reeds een werk, dat lang niet in elke werkplaats kan geschieden, hoeveel te meer bewondering moet deze kolom te beurt vallen, die ruim 900 jaren voor het begin onzer jaartelling is vervaardigd, toen de werktuigen nog zoo onvolkomen waren.

Het is dan ook een onopgelost raadsel hoe en waar die kolom is gesmeed, hoe die is vervoerd en opgericht.

Het roestvrij zijn werd eerst toegeschreven aan het indringen van olie in de porièn van het ijzer, omdat men vermoedde, dat deze kolom als klimpaal dienst deed bij de godsdienstige feesten in de Oudheid, waarbij alle pelgrims naar den heiligen steen, die in de nabijheid van deze kolom bewaakt wordt, verplicht waren met in olie gedoopte handen en voeten zoo hoog mogelijk te klimmen. Maar deze veronderstelling heeft men spoedig laten varen, omdat hierdoor niet verklaard kon worden het niet roesten van kapiteel en al het ijzer in den vochtigen grond.

Latere onderzoekingen hebben bewezen, dat het roestvrij blijven van deze gesmeed ijzeren kolom, evenals van enkele andere vondsten van gesmeed ijzeren voorwerpen uit Engelsch-Indië, vermoedelijk toegeschreven moet worden aan een zeker gehalte aan roodkoper, dat langs scheikundigen weg is aangetoond kunnen worden. „Stahl und Eisen", waaraan bovenstaand is ontleend, wijst dan op het tegenwoordig uit Noord-Amerika tot ons gekomen geheel nieuw procédé voor het vervaardigen van roestvrije ijzeren platen, hetgeen verkregen wordt door het mengen van een bepaald gehalte aan koperertsen der hoogovens.

Werd in een vroeger artikel gewezen op het harden van Damascener klingen door middel van een luchtstroom, terwijl in het metaal een bepaald percentage aan wolfraam voorkomt, een mengsel, dat tegenwoordig toegepast wordt voor het vervaardigen van sneldraai-staal, de gesmeed ijzeren kolom van Delhi bewijst opnieuw, dat men in de oudheid vrij juiste kennis moet gehad hebben van de bewerking der ertsen, daar het wel niet aan bloot toeval toegeschreven mag worden, dat roodkoper in het ijzer der kolom voorkomt, vooral daar in geheel Engelsch-Indië geen ijzerertsen met kopergehalte worden gevonden.

Men zou kunnen veronderstellen, dat het erts van elders is aangevoerd, maar tegen het transport van een hoeveelheid om daaruit een kolom van 17 ton te vervaardigen, bestaan natuurlijk groote bezwaren ,hoewel de bouw van pyramiden en dergelijke kunstwerken wel bewijst, dat men in de oudheid middelen had om groote transporten over eindelooze wegen te doen plaats hebben.

De kolom te Delhi is niet het eenige voorbeeld van roestvrij ijzer uit oude tijden. Volgens een mededeeling in „Bouwstoffen" moeten o.a. te Edam ijzeren banken zijn, gemaakt van oude brugleuningen. Het ijzer van deze leuningen, die in 1569 zijn aangebracht, moet ook ruim drie eeuwen roestvrij zijn gebleven. Later heeft men het geverfd, om het mooier te maken, doch niet om het tegen de lucht te beschermen.

Professor van der Kloes merkt bij deze mededeeling op, dat het geheim, om ijzer roestvrij te maken onlangs in Noord-Amerika opgelost is door de vorderingen van een wetenschap en een techniek die in vroeger tijd niet bestonden.

„In de laatste jaren werd namelijk in het laboratorium der American Roll Mill Company te Middletown, Ohio, uitgemaakt, dat het roesten van het ijzer zijn oorzaak heeft in galvanische werking tusschen de bestanddeelen van het ijzer zelf en dat roestvrij ijzer feitelijk zuiver ijzer is. Daarom heeft genoemde maatschappij zich op de bereiding van zuiver ijzer in het groot toegelegd en het daarin zoover gebracht, dat zij voor de zuiverheid van haar fabrikaat tot 99.84 pct. kan instaan."

Men heeft ons op school geleerd, dat zuiver ijzer moeilijk te bereiden en te bewerken was en, wat de trekvastheid betreft, achterstaat bij koolstofhoudend ijzer; verder dat mangaan de eigenschap heeft, veel koolstof in het ijzer te kunnen binden. Mangaan schijnt echter het roesten zeer te bevorderen.

Waar de trekvastheid geen hoofdzaak is, zal voor sommige doeleinden het gebruik van koolstofarm en zooveel mogelijk zuiver ijzer aanbeveling verdienen, vooral wanneer de bezwaren, vroeger aan de vervaardiging in het groot verbonden, opgeheven kunnen worden.

Waar men roestvrij ijzer uit ouden tijd aantreft, zal in vele gevallen ongetwijfeld aan toevallige omstandigheden moeten worden gedacht. Evenwel moet niet uit het oog worden verloren, dat een wijze van bereiding en bewerking, die ons heden primitief en omslachtig schijnt, dikwijls uitkomsten heeft opgeleverd, waarover wij ons nu nog verbazen. Wij

behoeven slechts te herinneren aan het werk van Oostersche wapensmeden en de technische volkomenheid daarin bereikt. Daarbij gaat het toch eigenlijk niet meer aan, van toevallige omstandigheden te spreken. Een eeuwenoude, overgeërfde traditie speelt hier waarschijnlijk een rol; ervaringen die nooit te boek gesteld zijn, maar van het eene geslacht op het andere overgegaan. Waar en wanneer de bereiding van roestvrij ijzer is uitgevonden zal wel nimmer uit te maken zijn, maar wij achten het wel zeker, dat er bij onderzoek onder het oud-ijzer in musea en elders nog heel wat meer voorbeelden voor den dag zouden komen dan de weinige thans bekende.

BOSSCHEN.

Niet onbelangrijk voor het bouwvak zijn de volgende door de Germania vermelde cijfers betreffende den woudrijkdom van de verschillende Europeesche landen, ontleend aan een daaromtrent in 1914 verschenen rapport. Bovenaan staat Finland, welks bosschen 63 pct. van de totale oppervlakte van het land beslaan; dan komt Zweden met 50.4 pct., Rusland met 37 pct., Oostenrijk-Hongarije met 31.6 pct., Bulgarije met 30.5 pct., Luxemburg met 30.4 pct., Duitschland met 25.9 pct., Servië met 23 pct., Roemenie met 21.2 pct., Noorwegen met 21 pct., Zwitserland met 20.4 pct. en Europeesch Turkije met 20 pct. der totale oppervlakte. In alle andere landen beslaan de bosschen minder dan 1/5 gedeelte van hun oppervlakte, en wel in Frankrijk 17.6 pct., in België 17.5 pct., in Spanje 17.1 pct., in Italië 15.9 pct., in Griekenland 12.9 pct., in Nederland 10.8 pct., in Denemarken 7.1 pct., in Portugal 5.6 pct. en tenslotte in Engeland slechts 3.9 pct.

De totale met bosch bedekte oppervlakte van Europa bedraagt 316 millioen H.A., verdeeld als volgt: 237 millioen H.A. in Noord-Europa, 49 millioen H.A. in Midden-Europa en slechts 30 millioen H.A. in Zuid-Europa.

Gedurende den oorlog hebben de bosschen in Frankrijk, Italië en Engeland zeer geleden. In Engeland heeft men, om in de behoefte aan mijnhout te voorzien, uitgestrekte wouden moeten kappen, daar de invoer van hout zoo goed als stop is gezet. In Frankrijk zijn groote bosschen in de oorlogszône vernietigd en deze vernietiging gaat nog steeds verder. Italië moest zijn bosschen aanspreken wegens gebrek aan kolen.

N.V. EERSTE ROTTERDAMSCHE TUINDORP.

(Overgenomen uit de Nieuwe Rott. Courant.)

Tuindorpen te stichten aan de grenzen eener stad als Rotterdam, schijnt een ideaal te zijn, dat door vele propagandisten voor de verbetering van de volkshuisvesting nog als nagenoeg niet te verwezenlijken wordt beschouwd. O. i. volkomen ten onrechte. Want wel is het land, gelegen in de omgeving onzer stad laag en effen, en zijn de verbindingsmiddelen gebrekkig en lastig, doch zulks neemt niet weg, dat het stichten van tuindorpen aan den rand dezer gemeente ongetwijfeld met succes kan geschieden, mits ..... opzet en uitvoering in alle détails worden beheerscht door terzake kundige mannen, die, wars van alle enge opvatting en beschikkend over ruime geldmiddelen, een massa-bouw van beteekenis weten neer te zetten. Waarbij dan nog noödig is een andere factor van niet minder belang: een ernstig beset bij ons gemeentebestuur, dat de toekomst van Rotterdam als woonstad ligt aan onze grenzen, en dat men dus van gemeentewege er vóór alles op uit moet zijn, om den woningbouw aan onze peripherie te bevorderen door uitgestrekte bouwterreinen (geen versneden stukjes) beschikbaar te stellen tegen goedkoope prijzen, door vluggen straataanleg, en door gemakkelijke verbindingswegen met het stadscentrum aan te leggen.

„Een grootsche opzet" dat was de hoofdindruk, dien wij medenamen van ons bezoek aan de stichting der Naamlooze Vennootschap Eerste Rotterdamsch Tuindorp aan den Groenen Hilledijk, waarvan het eerste gedeelte hedennamiddag officieel geopend zal worden.

In 1913 is op initiatief van mr. K. P. van der Mandele hier ter stede opgericht de N.V. Eerste Rotterdamsch Tuindorp, welke tot doel had aan den rand der gemeente in den Polder Karnemelksland, begrensd door den Dordtschen straatweg en den Groenen Hilledijk, een moderne woonwijk te stichten. Nadat hiervoor terreinen waren aangekocht — welke in de volgende jaren successievelijk zijn uitgebreid tot een bezit van ± 25 H.A. — het de N.V. voor dit tuindorp een wegenplan ontwerpen door Berlage, en stichtte daarop voorloopig, met eigen kapitaal, een groep van 46 burgerwoningen, vereenigingsgebouw en winkel. De tijdsomstandigheden beletten haar echter om haar oorspronkelijk plan: „den geheelen bouw van dit tuindorp uit eigen middelen te bestrijden", uit te voeren, en daarom werd in 1916 gesticht de N.V. Maatschappij voor Volkshuisvesting Vreewijk, welke bij Kon. besluit van 29 Mei 1916 werd erkend als een vereeniging, uitsluitend werkzaam in het belang der volkshuisvesting, volgens de Woningwet, en mitsdien aanspraak kon maken op steun van Rijk en Gemeente. Van deze vennootschap, welke de latere woninggroepen in dit tuindorp deed verrijzen, is echter de N.V. Eerste Rotterdamsch Tuindorp de eenige aandeelhoudster, en de dochtermaatschappij wordt door de moeder-vereeniging voor de uitvoering harer plannen voortdurend rijkelijk gesteund. Beide vennootschappen worden thans bestuurd door een raad van commissarissen, bestaande uit de heeren: Mr. K. P. van der Mandele, voorzitter; Mej. C. M. Löhnis, vice-voorzitster; J. Mees P.Rzn., penningmeester; G. A. M. de Bruijn, A. van Gelder, Dr. D. P. Hoyer, J. Key, L. J. C. J. van Ravesteijn, Mr. H. M. A. Schadee en Mr. D. L. Uytenboogaart, terwijl als directeur der beide vennootschappen thans optreedt de heer J. Schalij, vroeger secretaris van den raad van beheer.

Dit, wat betreft de geschiedenis van dit tuindorp.

„Een grootsche opzet" is inderdaad de stichting van dit tuindorp. Nemen we in de eerste plaats den plattegrond. Maar al te weinig aandacht wordt hieraan, helaas, dikwijls bij stadsuitbreiding geschonken, en toch moet daarin de voornaamste basis gezocht worden voor de vorming van werkelijke schoone stadsbuitenkwartieren.

Meesterlijk nu heeft Berlage zich hier van zijn taak gekweten. In een gewoon stuk boerenland, verstoken van bijzonder natuurschoon, heeft hij een wegenplan ontworpen, los en smaakvol, grillig en toch niet gezocht, niet scherp afstekend, gelijk onze bekende stadswijken, doch als vanzelf aansluitend bij het achtergelegen maagdelijk terrein. Midden door het tuindorp heeft hij een kronkelende vliet getrokken, welke na voltooiing een rustiger karakter moet geven aan de omgeving. Dan slingert zich vanaf den Hilledijk de breede hoofdweg in tal van bochten door het terrein, met daarnaast de vele kronkelende rijwegen met de rijk in vormen afwisselende bouwblokken en pleintjes.

Hoe scherp steekt bij dit plan het stijve, stelselmatige gemeentelijk stratenplan af, een weinig verder aan den overkant van den dijk bij den Bloemhof. Sprekender contrast is moeilijk denkbaar. Het ware dan ook te wenschen, dat het gemeentebestuur alsnog bereid ware, voor het ontwerpen van het stratenplan van den thans te onteigenen grond achter den Bloemhof tot aan den Hilledijk, Berlage aan te zoeken.

Anders vreezen we, dat ook hier weer een scherpe disharmonie zal ontstaan, gelijk in verschillende andere stadsgedeelten.

De bebouwing van het tuindorp heeft het bestuur aan twee Rotterdamsche architectenfirma's opgedragen, n.l. de heeren De Roos & Overeijnder, en de heeren Granpré Molière en Verhagen. De eersten behandelen het gedeelte, dat aan de overzijde, de laatsten het terrein, dat aan deze zijde van de vliet gelegen is. Het lijkt ons een gelukkig denkbeeld van het bestuur, dat het het geheele terrein niet aan één architect in handen heeft gegeven. Zoowel te sterke eentonigheid als te drukke verscheidenheid, de groote excessen van de twee hoofdrichtingen in de moderne architectuur van den volkswoningbouw, zijn nu voorkomen. Uitsluitende uitvoering van den bouw volgens het systeem der heeren Granpré Molière en Verhagen zou aan dit dorp wellicht een tetwat monotoon cachet gegeven hebben, terwijl een monopolie-de Roos en Overeijnder wellicht een ietwat rammelend karakter zou dragen.

Maar laten wij gauw zeggen, dat in de blokken van beiden voortreffelijke eigenschappen zijn aan te wijzen. Zoo bijv. in dat van Granpré Molière en Verhagen de scherpe kleurtegenstelling van de beide voorfronten van het hoofdblok aan de Dreef bij den ingang van het dorp, en in dat van de Roos en Overeijnder achter de vliet, hetwelk nog niet geheel is afgewerkt, de kleureffecten in de vooruitspringende bochten bij de hoeken. De bouw volgens het systeem-de Roos en Overeijnder lijkt ons kostbaarder dan die volgens de plannen Granpré Molière en Verhagen, maar elke maatstaf, welken men in aesthetisch opzicht voor volkswoningbouw meent te moeten aanleggen, is een voor bestrijding vatbare stelling.

Wat nu den stand van werkzaamheden betreft, in het kort het volgende:

Gereed en bewoond is een blok van 45 vrije huizen (alle woningen, welke in dit dorp gebouwd worden, zijn z.g. vrije huisjes) benevens een winkel en een vereenigingsgebouw, gebouwd volgens de plannen van de heeren De Roos en Overeijnder aan gene zijde van den vliet. Deze vrije huizen bestaan beneden uit woon- en z.g. pronkkamers, keuken etc. en boven uit verschillende, afzonderlijke slaapvertrekken, en hebben alle aardige, goed onderhouden tuintjes. Ze worden verhuurd voor prijzen, varieerend tusschen f 22 en f 30 per maand, en zijn dus bestemd voor ambtenaren, kantoorbedienden, kleine middenstanders etc. Dit type huizen lijkt ons, zoowel wat uiterlijke als inwendige inrichting aangaat een model om op groote schaal te vermenigvuldigen, bijv. in het Oosten der stad in Kralingen, en in het Westen op terreinen onder Overschie. Het is beslist een gezocht type, want reeds nu worden deze huizen bewoond door menschen, die hun werkkring in het centrum der stad hebben. Daarom is het onze vaste overtuiging, dat naar deze huizen groote vraag zou zijn ook in de door ons genoemde andere grenskwartieren. De ligging moge dan wellicht voorloopig een bezwaar zijn, dit bezwaar zal stellig door de a.s. bewoners, die nu wellicht voor een nog veel duurderen huurprijs op een 1ste of 2de etage in een buitenwijk zitten, worden vergeten, als zij daartegenover een zooveel gerieflijker woning kunnen krijgen.

Het vereenigingsgebouw, hetwelk bij deze eerste groep van de N. V. Eerste Rotterdamsche Tuindorp behoort, zal geëxploiteerd worden door de Vereeniging Het Zuider Volkshuis, onder leiding van mej. L. Havelaar, in den geest van Ons Huis alhier.

De tweede groep woningen, welke eveneens reeds gereed en bewoond is, bestaat uit 119 vrije huisjes, gelegen aan deze zijde van den Vliet aan den ingang van het dorp, en gebouwd door de architecten Granpré Molière en Verhagen. De huurprijzen varieeren hier van f 3.40 tot f 4.50 per week, waarbij men in aanmerking moet nemen, dat deze woningen, evenals alle andere, welke thans nog in aanbouw zijn, gesticht zijn door de N. V. Vreeswijk, dus met Rijksvoorschotten en bijdragen. Ook hier krijgen de bewoners waar voor hun geld: beneden woon- en afzonderlijke pronkkamer, keuken, tuintje, etc.; boven weer verschillende slaapvertrekken. Wat een enorm verschil met de bokkerige woningen der eerste gemeentelijke groep aan den Bloemhof, die verhuurd worden voor prijzen, in doorsnee weinig lager dan deze vrije huisjes.

Het vrije huisje — het is reeds zoo herhaaldelijk gezegd, en ons bij ons bezoek aan dit tuindorp weer opnieuw en duidelijk gebleken — het vrije huisje moet het ideale middel zijn en blijven ter verbetering van de volkshuisvesting. Daarom: ver het land in, vlugge, goedkoope verbindingen, en dan iederen arbeider een vrij huisje!

Begin November zal nog bewoonbaar zijn een derde groep, bestaande uit 131 woningen en gelegen achter den vliet (architecten de Roos en Overeijnder), welke verhuurd zullen worden in prijzen van f 3.60—f 5.50 per week. Onder deze groep vindt men een veertiental woningen met beneden één kamer en keuken; deze missen dus de z.g. pronkkamer. Het bestuur heeft dit gedaan bij wijze van proef om eens te zien of deze inrichting misschien den kostprijs van het geheel zou verlichten. Gebleken is echter, dat het verschil van prijs tusschen deze woningen en die met pronkkamer niet noemenswaard is, weshalve het bestuur gemeend heeft zich tot deze proef te moeten beperken, en in de overige woningen behalve een woonkamer ook een zg. pronkkamer te maken.

In dit verband lijkt ons nog vermeldenswaard, dat het bestuur bij wijze van proef in een serie woningen het privaat in plaats van beneden op de zolderverdieping, waar de slaapvertrekken zijn gevestigd, heeft laten inrichten.

Behalve deze groepen zijn nog in eerste stadium van aanbouw een blok van 133 woningen, en een blok van 126 woningen, welke met een nog aan te besteden blokje van pl.m. 20 woningen, annex badhuis, het oorspronkelijk bouwplan, dat op pl.m. 550 woningen berekend was, zullen voltooien.

En als dit alles gereed is? Dan nog gelooven wij niet, dat het voortvarend bestuur der N. V. Eerste Rotterdamsch Tuindorp, en de volijverige directeur, de heer J. Schalij, hun taak als afgedaan zullen beschouwen. Hun plannen reiken voor zoover ons ter oore kwam, nog heel wat verder.

Inderdaad: het is opmerkelijk, hoe in een tijd als dezen, nu men overal hoort klagen over schaarschte van bouwmaterialen, deze maatschappij absoluut geen stagnatie daarvan bij hare werkzaamheden ondervindt. De oorzaak? Het ruime geld, waarover Vreewijk door middel van Het Eerste Rotterdamsch Tuindorp kan beschikken, hetgeen haar in staat stelt bij voorkomende mooie aanbiedingen direct met contant geld te kunnen toeslaan, en de practische organisatiegeest, welke bij de bestuurders dezer stichting voorzit. Alles wordt uitgevoerd in eigen beheer onder de bekwame leiding van den hootdopzichter, den heer M. Holff, en den aannemer, den heer G. van Dorssen, die met den heer J. Schalij, die de ziel der geheele onderneming is, er steeds op uit zijn om de materialen zoo goed en zoo goedkoop mogelijk te koopen en te laten verwerken: het oude bouwersgeheim! Voor doortastende maatregelen schrikt men daarbij niet terug. Men kreeg moeilijkheden met het vervoer te water en te land naar aanleiding van de stijging der vrachtprijzen, en direct werd besloten dit vervoer in eigen beheer te nemen, zoodat de vennootschap thans over 25 vrachtpaarden en twee eigen schepen beschikt.

Het eenige bezwaar, dat het bestuur nog wel eens hoofdbrekens kost, is de verbinding met de stad. Men tracht het den bewoners wel zoo gemakkelijk en gezellig mogelijk te maken door de stichting van verschillende winkels, vereenigingsgebouw, badhuis, speelplaatsen, een voetbalveld (waarop Zondag j.l. reeds de eerste wedstrijd is gespeeld), aanleg van eigen kweekerij voor versiering der tuintjes, etc etc.; maar dit alles neemt niet weg, dat een goede en snelle verbinding met de stad voor de bewoners, waarvan er velen hun werkkring aan deze zijde der rivier hebben, een dringende eisch blijft. Het gemeentebestuur mag dit probleem ook zeker niet over het hoofd zien, evenmin als de quaestie van de spoedige vestiging van een school op of in de onmiddellijke omgeving van het tuindorp.

Summa summarum: een prachtig stuk sociaal werk is hier verricht, waardoor de volkshuisvesting nu eens niet met woorden, maar werkelijk met daden wordt verbeterd, een werk, dat aanspraak mag maken op waardeering in breeden kring, niet in het minst van dien der gemeenteautoriteiten, wier arbeid hierdoor aanmerkelijk wordt verlicht.

VERNIELDE KERKEN AAN HET WESTELIJK FRONT

Wie de fotografieen ziet van het Westelijk front, van geheele landstreken, waar geen huis of boom meer staat op den trechtervormig doorboorden bodem, zal zich vaak afvragen, wat er terecht mag komen van de mooie steden in dit rijke deel van Frankrijk en hunne prachtige bouwwerken. Wij lezen wel gedurig, dat de kathedraal van X of het raadhuis van Y zich in treurigen staat bevindt, maar hoe troosteloos de toestand is, beseft men eerst ten volle, wanneer men een opsomming van al het verwoeste voor oogen krijgt, gelijk Prof. Clemen, die in de „Kunstchronik" van 13 dezer geeft. In den loop der laatste twaalf maanden heeft de toestand van de groote bouwwerken aan het Westelijk front zoo smartelijke veranderingen ondergaan, dat Prof. Clemen het noodig achtte zijn vakgenooten verslag te doen van den staat van zaken. Hoe langer de oorlog duurt, des te grooter wordt natuurlijk het aantal verwoestingen. Het Westelijk front meet ongeveer 400 K.M. Het terrein, waarop de strijd met wisselend succes heen en weer golft, is gemiddeld 60 K.M. diep. Dat wil dus zeggen 24.000 vierkante K.M. van het vruchtbaarste deel van Frankrijk en België, van een zeer dicht bevolkte en aan geschiedkundige herinneringen overrijke streek, waar oude steden met een onnoemlijk aantal kerkelijke en profane bouwwerken vlak bijeen liggen. Onder de monumenten, in het afgeloopen jaar vernield, dient in de eerste plaats de kathedraal van Saint-Quentin genoemd te worden. Naast de kathedraal van Amiens is zij het belangrijkste architectonische monument door Gothiek in het noordelijk deel van Picardië achtergelaten. Wat de zuiverheid van hare proporties aangaat staat zij op gelijke lijn met den Dom van Keulen en dien van Amiens. De eerste monographie, aan dit gebouw gewijd, is in 1916 verschenen en samengesteld door den Franciscanerpater, Prof. Raymund Dreijling. Den 2en Sept. 1257 in het bijzijn van Koning Lodewijk den Heilige is het koor der kerk gewijd. Toen was het oostelijk deel reeds in hoofdzaak voltooid. Gedurende de geheele 14de en 15de eeuw werd aan het lang schip gebouwd, zoodat de kerk als geheel een verzameling biedt van alle vormen, waarin de Noord-Fransche gotiek zich geuit heeft.

Sedert 7 April 1917 lag St. Quentin onder het zware geschut der Engelschen en Franschen. In Juni 1917 was de kathedraal al ongeveer vijftig maal getroffen en vertoonden het westelijk deel, de groote roos in het zuidelijk dwarsschip en de zuidzijde reeds groote scheuren. Den 15den Aug. is het dak in vlammen opgegaan, de gewelven hielden toen nog stand, maar reeds in September stortte het gewelf van het dwarsschip in, het gewelf van het koor volgde en nu ligt ook het gewelf van het langschip bijna geheel in puin en den wanden en het inwendige is het al weinig beter gegaan. Een hoop puin vult de kerk van binnen en wordt elk oogenblik verhoogd door neervallende brokstukken. Ook de St. Maarten vertoont vele scheuren; het Palais de Fervaques en het paleis van justitie, gebouwd door Malgras, hebben veel geleden. Daarentegen is het naburige laatgotische raadhuis met zijn sierlijke fassade van 1809, als door een wonder gespaard gebleven, ongerekend een paar beschadigingen aan den voorgevel.

Het „Armee-Oberkommando" heeft in het voorjaar van '17, onder leiding van deskundigen de kostbare vroeg-gotische geschilderde ramen uit de middelste koorkapellen en de laat-gotische en renaissance- ramen uit de bovengaanderijen en de dwarsschepen laten weg nemen. Zij zijn met de kunstwerken uit het stedelijk museum en uit het museum Lecuyer naar Maubeuge overgebracht.

Ook het aan kostbare monumenten zoo rijke Noyon heeft het zwaar te verantwoorden gehad. „Notre Dame de Noyon" is het oudste, gotische bouwwerk van grooten omvang, dat tot in onzen tijd is blijven staan. Het is in 1152 begonnen, door Bisschop Boudewijn II. Tusschen de grootsche luchtbogen aan den westgevel ligt de voorhal, waarvan eenmaal drie portalen met de vroegste meesterwerken van Fransche kerkelijke beeldhouwkunst pronkten. De revolutie maakte hieraan een einde, het beeldhouwwerk werd afgeslagen, zelfs afgekrabd. Deze kathedraal is begin Mei in brand geschoten. De brand tastte ook het dak aan, dat ineenstortte. De beide zware torens aan den westgevel hebben hunne bovenstukken verloren, de toren op het zuiden is inwendig uitgebrand. De brand sloeg naar binnen en verwoestte het orgel met omgeving. Inslaande granaten hebben nog veel andere verwoestingen aangericht. De bibliotheek van het kapittel is verwoest, het schilderachtige raadhuis is geheel uitgebrand, de façade is zwaar beschadigd, ook de mooie bron van 1770 is op een paar plaatsen getroffen. Volledig verwoest zijn de laat-gotische kerken van Roye, Péronne, Bapaume en Montdidier, alle uit het einde der 15de of het begin der 16de eeuw. Ook het raadhuis van Bapaume, gebouwd in 1610, is geheel kapot geschoten.

Den 30sten Mei stonden de kathedraal van Soissons en het centrum der stad in vlammen. Nadien is de stad voortdurend beschoten. Twee duizend jaren Fransche geschiedenis zijn aan de naam dezer plaats verbonden. Hier heeft de hoofdstad van de Suessonen gestaan, hier bevocht Cecar de overwinning, in St. Jean in de wijnbergen heeft Thomas Becket in ballingschap geleefd en in de kathedraal heeft de Maagd van Orleans gebeden. Van de kathedraal St. Gervais et Portais, in 1175 begonnen, werd in 1212 het koor gewijd en omstreeks het midden der 13de eeuw was de kerk zooals zij tot ons is gekomen. Nu zijn er slechts brokstukken van over, die door vriend en vijand om beurten zoo goed en zoo kwaad als dat gaat voor verderen ondergang behoed worden. Het aan Rubens toegeschreven altaarstuk met de aanbidding van de herders, de gebrande ramen, de borduursels en overige kostbaarheden zijn tijdig in veiligheid gebracht. Het hoogaltaar met prachtige marmeren figuren van de annonciatie en alle beeldhouwwerken van de renaissance-altaren zijn door zandzakken beveiligd. De oude abdij Saint-Jean des Vignes met haar 75 M. hooge torens, die het in de revolutie al zwaar te verantwoorden gehad had, is onherstelbaar verwoest. De fraaie kerk van de abdij van St. Leger, eveneens een bouwwerk uit de

13de eeuw, staat nog, hoewel zwaar beschadigd. De prachtige kathedraal van Laon bleef tot nu toe ongedeerd, alleen de vieringstoren, die juist gerestaureerd werd, is beschadigd. De kostbare versiering der kerk is tijdig in veiligheid gebracht. Daarentegen heeft de „St. Maarten" erg geleden.

N. R. Ct.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 44. Commissie tot bevordering van aesthetisch en doeltreffend teekenonderwijs aan ambachts- dag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland.
Centraal bureau voor vakonderwijs.
Gewapend beton.

DE BOUWWERELD No. 44. Rietbedekking, door G. Smits, (vervolg) met afbeeldingen.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.

DE INGENIEUR No. 44. De concentratie der Nederlandsche industrie en haar verhouding tot den wereldhandel, door ir. D. J. W. van Dongen.
Het verslag der Commissie voor de verbetering van de haven van Delfzijl, door ir. B. Hoogenboom, met afbeeldingen.
Uit ons parlement.
Ingezonden. Een tegenspraak bij de uitvoering der Octrooiwet, door A. Elberts Dooijer, met naschrift van ir. W. Wessel. — Beninkolenbriket-persen. — Naschrift van de voordracht „Vliegmachines, bestuurbare luchtschepen en het luchtverkeer in de naaste toekomst.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 44. Over salarissen en nog wat. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Drooglegging Zuiderzee. — Theorie en praktijk bij Ontsmettingsdiensten (vervolg). — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 44. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Een Benoeming.
Werk voor de afdeelingen.
Schadevergoeding wegens te late levering door den aanbesteder. (Versl. R. v. A.)

BOUWSTOFFEN. Maandblad onder Redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 11: Het kalkbrandersbedrijf. — Samenstelling van gewapend beton. — Klachten over scheipkalktrasmeel. — Uitzetting van metselwerk door werking (treiben) in mortelstof. — Boekbespreking. — De roestvrije banken te Edam. Aangevraagde octrooien. — Gedachtenwisseling.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 3: Overzicht, met toelichting, van de nadeelige eigenschappen van gewapend beton, door F. A. M. Hackstroh. — Het ontwerpen en controleeren van gewapend beton-constructies met behulp van grafieken, door ir. A. W. C. Dwars. — Samenstelling van gewapend beton, door Prof. J. A. v. d. Kloes. — Samenstelling van gewapend beton, door ir. B. A. Verheij. — Boekbespreking.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter voor belangrijke fabrieksbouw in groote stad. Uitvoerige brieven lett. N. S. G. aan Nigh & Van Diemar's Alg. Adv.-Bureau, Rotterdam. (1)

— Onderbaas, voor belangrijke woningbouw in Den Haag. Brieven No. 65893, Bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad, 's Gravenhage. (1)

— Opzichter, voor enkele maanden, goed bekend met waterpassen. Brieven No. 65889 bur. v. h. Alg. Ned. Advertentieblad, 's Gravenhage. (1)

— Teekenaar, voor ontwerpen van borduurpatronen voor Lingeriefabriek. Brieven lett. F. 3. Adv.-Bur. Gebrs. Gevers, Wijnhaven 42, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, aesthetisch ontwikkeld, voor Architectenbureau. Brieven No. 45, bureau Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's Gravenhage. (1)

— Leeraar Bouwkunde aan het Instituut Haagsche Teekencursus te 's Gravenhage, 1 avond per week, diploma M. O. Md vereischt. Me gewenscht. Aanmelding Woensdag- en Vrijdagavond 7½—9 uur bij de Directie, Galileïstraat 22, 's Gravenhage. (1)

— Teekenaars voor ijzerconstructie, direct of later, bij de firma De Vries Robbé & Co. te Gorinchem. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, zelfstandig en aesthetisch ontwikkeld, op Architectenbureau te Rotterdam. Brieven lett. B. T. Adv.-Bur. v. d. Kaay, Zwartjanstraat 125, Rotterdam. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

DRAADNAGELS.

Aangeboden prima nieuwe roestvrije ronde Draadnagels, direct leverbaar.
N.O.T. condities.

No.	72/10	72/9	72/6		48/10	42/9	36/10	36/9		30/11	30/12
Kg.	25	100	200		375	100	280	55		700	125
F.		154.—				160.—				170.—	

No.	30/10	27/11	24/12	21/13	18/14	18/13	15/13	9/15
Kg.	90	280	850	1400	400	1100	150	50
F	170.—	175.—	182.—	190.—	205.—	203 —	210.—	240.—

Prijzen per 100 Kg., incl. verpakking in pakken van 5 Kg., ongefrankeerd, netto contant. Brieven onder No. 10 bur. van dit blad.

Abonneert U op dit blad
Adverteert in dit blad

Prijs per jaar 5 gld.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19. APELDOORN.

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKT-KUNDE
ELECTRO- TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS 90%
VRAAG HET INLICHTINGEN AAN ONZER CURSISTEN SLAGEN
OPLEIDING VOOR ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E. J. ROTMUIZEN & P. WIND

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 16 NOVEMBER 1918. No. 46

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Begrippen van Bouwkunst.

Slot (Zie bladz. 346).

De uitdrukking „Schoone Bouwkunst" is afkomstig uit een tijd, toen men van het wezen der bouwkunst in het algemeen weinig begrip had overgehouden. Wat men er eigenlijk mede bedoelde is ons nooit voldoende verklaard. Op de vraag of er dan ook een leelijke bouwkunst bestond, is men ons steeds het antwoord schuldig gebleven, of juister gezegd, had men gewoonlijk als antwoord gereed, dat leelijke bouwkunst geen bouwkunst is, maar hoogstens bouwkunde genoemd kan worden.

Schoone bouwkunst is dus alleen bouwkunst en om haar te beoefenen en uit te oefenen moet men kunstenaar zijn; de bouwkunde kan iedereen beoefenen en uitoefenen, die zich genoegzame kennis van bouwen heeft eigen gemaakt.

Een zotte onderscheiding was het toch eigenlijk, en zij raakt gelukkig meer en meer in onbruik; te vreemder was het echter, dat in den tijd, toen zij vrij algemeen gebruikelijk was, als regel gold, dat de beoefenaar der schoone bouwkunst niet beter kon doen dan zijn loopbaan beginnen met grondig te leeren timmeren.

Het timmervak is zonder twijfel het belangrijkste onderdeel van de bouwkunde en bij uitstek geschikt om het algemeen inzicht in de bouwconstructie te ontwikkelen. Door het op den voorgrond te stellen erkende men de waarde van de constructie ook voor den beoefenaar der schoone bouwkunst.

Ook de aanstaande timmermansbaas en met hem velen, die het zelfs nooit tot baas zouden brengen, begon zijn loopbaan met timmeren te leeren. Hij volgde daarbij of daarna misschien nog eenige jaren de lessen aan een avondschool, waar rekenen en teekenen onderwezen werden, om ten slotte het timmermansvak als een winstgevend bedrijf te gaan uitoefenen. Dat bedrijf had oude rechten uit den gildentijd en gal ofschoon de gilden lang afgeschaft waren, zijn rechten in het bouwbedrijf niet spoedig prijs. Het nawerken van de gewoonten uit den gildentijd heeft nog lang voortgeduurd en daaraan is het toe te schrijven, dat iemand, die bouwen wil, zelfs nu nog, allereerst aan den timmermansbaas denkt als den tusschenpersoon, dien hij, tot verwezenlijking zijner plannen noodig heeft. Van het timmermansbedrijf tot het bouwbedrijf was de stap nie groot en hij werd bovendien inderijd door de maatschappelijke toestanden gemakkelijk gemaakt. Concurrentie was alleen van eigen vakgenooten te vreezen, maar die beteekende aanvankelijk weinig en met schoone bouwkunst hield men zich niet op. Men timmerde alles, waarvoor men de opdracht kon machtig worden, op zijn eigen wijs in elkaar en als men dit solide deed verwierf men zich spoedig den naam van een degelijk bouwkundige. Zoo ontstond dan de leelijke bouwkunst, waartegen degenen die kunstenaarsaspiraties met zich omdroegen, stelling namen, door zich beoefenaars der schoone bouwkunst te noemen. Meer dan stelling nemen was het niet en de stellingoorlog heeft jaren en jaren geduurd en is eigenlijk in het geheel nog niet beslist. Beide partijen hebben hun positie met den tijd versterkt, maar die van het bouwbedrijf in aanmerkelijk grooter mate dan die van de bouwkunst en al heeft ook de laatste in later jaren wel voordeelen be-

haald, door eindelijk ook den weg naar een betere organisatie op te gaan, economisch is zij zeker de sterkste nog niet.

De beoefenaar der schoone bouwkunst had, nadat hij timmeren gefeerd had, nog heel wat meer te leeren dan wat rekenen en teekenen, maar de gelegenheden, om die meerdere kennis en kunstvaardigheid op te doen waren, althans in ons land, dun gezaaid en vrij gebrekkig. Wij behoeven niet uit te weiden over den toestand van het bouwkunstonderwijs omstreeks het midden der negentiende eeuw en de opvatting, die men aan de weinige inrichtingen, waar dat onderwijs gegeven werd, van schoone bouwkunst had. Wij willen alleen in herinnering brengen, dat in den tijd, waarvan wij spreken de klassieke orden nog schering en inslag waren. Van die orden willen wij volstrekt geen kwaad zeggen, het komt er alleen maar op aan, op welke wijze zij als studiemateriaal gebruikt worden en dat geleek in dien tijd nergens naar. Is er echter veel verbetering gekomen, toen de orden langzamerhand min of meer op den achtergrond raakten, verdrongen a's zij werden door motieven van alle historische stijlen, van die van het oude Egypte af tot en met het Louis XVI, welke men putte uit de diverse plaatwerken, die in het buitenland daarover in grooten getale het licht hadden gezien? Wij meenen dit met eenigen grond te moeten betwijfelen. Het heeft weinig uitgemaakt, weinig verbetering gebracht, dat men de leerlingen, in plaats van een Dorisch, een Romaansch kapiteel liet teekenen, in plaats van de Corinthische lijst, een Gothische vensteraceering. In het wezen van de stijlen werd daarbij al evenmin doorgedrongen dan te voren, tenzij een leeraar met archeologischen aanleg een enkele maal tegenover een voor deze wetenschap bevattelijk leerling stond, maar dan werd het een college van kunsthistorie en hield het onderwijs op kunstonderwijs te zijn.

In den loop des tijds vloeide het kunsthistorisch studiemateriaal in steeds grooter hoeveelheden ons land binnen. Het werd een overstelpende overvloed en velen konden begrijpelijkerwijze de verleiding niet weerstaan om daarin rond te zwemmen en naar har elust te grasduinen. Immers hier had men de schoone bouwkunst van alle landen en alle tijden, het een was al mooier dan het andere en wanneer men het maar door handige werklieden liet namaken — trouwens die bedrevenheid maakten zij zich spoedig eigen en ze ontwikkelden haar vaak tot groote virtuositeit — dan had men immers schoone bouwkunst kant en klaar, veel schooner dan de stijve klassicisten van de oude school haar maakten.

Men dacht, dat men een geweldigen sprong in de goede richting gemaakt had, vooral toen men meende overal den echt nationalen stijl te hebben teruggevonden, maar deze schoone droom zou als rook vervliegen, men zou tot het inzicht komen, dat het geen vooruitgang geweest was, doch alleen de laatste stuiptrekking van een vervalperiode. Toch vond dit inzicht slechts langzaam ingang. De meeste beoefenaars der schoone bouwkunst waren te veel gehecht aan hun gelieftkoosde Middeleeuwsche, Renaissance- of Louismotieven, om er afstand van te doen. Aan die motieven toch dankte hun kunst de schoonheid en den naam van schoone bouwkunst en wat zou daarvan overblijven, wanneer er niet meer geput kon worden uit den rijken vormenschat van alle eeuwen? Waarvoor had men die dan verzameld? Men vergat echter, dat men die schat misbruikt, althans er een geheel verkeerd gebruik van gemaakt had.

Toch begonnen langzamerhand de fraaie plaatwerken uit de bibliotheken van vele architecten te verdwijnen en het jongere geslacht kocht die dure boeken niet meer op afbetaling, gelijk zij voorheen door handige colporteurs van buitenlandsche uitgevers met zulk een succes van de hand waren gezet. Het ging met de bouwkunst een andere richting uit, maar zonder krullen, zonder versiering in het algemeen kon zij het aanvankelijk nog niet stellen, omdat men nog altijd bleef hangen aan de opvatting, dat zij toch in hoofdzaak daaraan hare schoonheid ontleende. Toen begon een wedstrijd in oorspronkelijkheid, die tot de zotste en meest smakelooze vormgeving leidde. Deze richting heeft gelukkig niet lang geheerscht en al heeft een enkel geniaal kunstenaar daarin misschien iets min of meer oorspronkelijks te voorschijn gebracht, wat door het gros der bouwkunstbeoefenaars gemaakt werd was van zoo middelmatig allooi, dat het op den duur niemand bekoren kon en bovendien de eerste de beste beunhaas het kon namaken en nog meer verwateren, zoodat het aanzien onzer straten en pleinen dreigde er nog meer door te verwilderen, dan reeds in den stijlnamaaktijd het geval geweest was. Ook daarin zat de schoonheid niet, dat werd door sommigen wel gevoeld en meer en meer kwam men tot het besef, dat de schoonheid der bouwkunst ontstaat, zoomin door historische motieven als door vermicellikrullen, waarmede men het bouwwerk versiert.

Een eerste gevolg van dit besef was het weglaten van alle versiering tot nuchterheid toe en de beeldhouwers en decoratieschilders klaagden reeds over de ornamentlooze richting, die hen in hun bestaan bedreigde. Het verdwijnen van alle aangeplakt of aangehangen ornament was zeker niet te betreuren, alleen gelukte het niet iedereen, de klip der nuchterheid te ontzeilen, wanneer de eenvoud zoover werd doorgevoerd, dat ook alle architectonische vormen als overbodig werden weggelaten. Van deze overdrijving is men spoedig teruggekomen en hoewel overdrijving altijd schadelijk is, in dit geval heeft zij toch onmiskenbaar een goed gevolg gehad en wel dit, dat men zich is gaan afvragen, waarin men dan ten slotte de schoonheid in de bouwkunst zoeken en vinden moest. Die vraag kon natuurlijk niet door een beunhaas worden beantwoord en ook niet door een bouwmeester van middelmatig talent, maar het was voor de besten van het jongere geslacht weggelegd er in hun werken antwoord op te geven.

Die werken heeft men aanvankelijk niet of slecht begrepen, men heeft ze bij de beoordeeling aanvankelijk over een kam geschoren met al het andere, dat er aan vooraf was gegaan, men heeft er niet anders dan weer een nieuwe mode in willen zien, doch langzamerhand is men toch tot het inzicht gekomen, dat zij de vruchten zijn van een ernstige studie van en een volledige toewijding aan het vraagstuk, hoe in de bouwkunst naar schoonheid moet worden gestreefd.

Wie tot dat inzicht kwam en het streven dezer bouwmeesters weet te waardeeren, onbevangen door verouderde opvattingen omtrent versiering, schoone en leelijke bouwkunst, dien zal het niet moeilijk vallen, in te zien, dat de schoonheid van een bouwwerk niet zit in zijn versiering alleen, ook niet in zijn verhoudingen alleen, ook niet alleen in de regelmaat in den plattegrond, ook niet alleen in de kleur, en evenmin alleen in het materiaal, maar in iets anders, namelijk in de wijze, waarop al deze en wellicht nog meerdere factoren door den bouwmeester verwerkt zijn tot een geheel, tot een ding uit één stuk, in een woord tot een kunstwerk.

Reeds de oudheid kende het beginsel, dat eenvoud het kenmerk der schoonheid is en in het beste werk van onzen tijd zien wij de juistheid van dit beginsel ook weder bevestigd, maar wie dit werk aandachtig beschouwt zal ook gewaar worden, dat die eenvoud niet gezocht is in vormloosheid, maar met een sober gebruik van architectonische vormen, van welgekozen en te goeder plaatse aangebrachte versiering en een juiste toepassing van kleur, vanzelf ontstaan is in verband met de verhoudingen, de regelmaat en de symmetrie, zooals de kunstenaar zich die heeft gedacht.

Het kenmerk van de schoonheid voor een modern bouwwerk moet o. i. zijn, dat er niets te veel en niets te weinig aan zij, maar vooral niets te veel.

Gemeentebesturen en Kunst.

Na de instelling van een gemeentelijken dienst van Kunsten en Wetenschappen te 's-Gravenhage, komen nu ook B. en W. van Amsterdam met voorstellen ter tafel tot instelling van een commissie van bijstand in het beheer der zaken van kunst.

Nadat bij de behandeling der begrooting voor 1918 uit het midden van den gemeenteraad was aangedrongen op een gecentraliseerde, meer bewuste en minder toevallige bemoeiing met zaken van kunst, welke de gemeente ter harte gaan, hebben B. en W. bij de mondelinge behandeling in de raadsvergadering er op gewezen, dat zij deze zaak niet ongunstig gezind waren.

De bemoeiingen der gemeente op het gebied der kunstzaken hebben zich inderdaad in de laatste jaren uitgebreid. In de eerste plaats is daar de exploitatie van den Stadsschouwburg, die zoowel in haar bestaanden vorm als ten opzichte van de vraag, hoe zij in de toekomst het best ware te voeren, steeds meer zorg vereischt, een zorg, waarbij zich het onderwerp der volksvoorstellingen en volksuitvoeringen nauw aansluit.

Evenzoo werd de zaak van een subsidie aan de Nederlandsche Opera in de Stadsschouwburgcommissie behandeld, waarvan het praeadvies van B. en W. dd. 5 Februari 1918, en het voorstel van 27 September 1918, getuigen, doch omgekeerd was de beperkte bevoegdheid dezer commissie voor B. en W. een beletsel, om haar bijstand in zake de kort geleden bij de raad ingediende voordracht tot verhooging der belasting op de openbare vermakelijkheden te verkrijgen.

De stelselmatige verleening der bij punt III van die voordracht in uitzicht gestelde subsidies zal de gemeente intusschen op het gebied der kunstbemoeiing voor een nieuwe taak plaatsen.

Voegen B. en W. hieraan toe, dat het hun wenschelijk is gebleken, om naast het bijzondere toezicht op elk der bestaande musea, te onderzoeken, op welke wijze het museumwezen in het algemeen van gemeentewege kan worden gediend en aan de kunstvorming van de burgerij in verhoogde mate kan worden dienstbaar gemaakt, dan moge uit het voorafgaande voldoende zijn gebleken, dat de gemeentelijke bemoeiing op het gebied der kunst in een zoodanig stadium van rijpheid is gekomen, dat zij meer zorg behoeft, dan er tot dusver als terloops aan kon worden besteed. Bovendien zullen de beslissingen over vele onderwerpen, welke niet zuiver als zaken van kunst zijn aan te merken, niettemin aan waarde winnen, wanneer uit het desbetreffend advies blijkt, dat deze aan het kunstbelang getoetst zijn.

Op grond van het bovenstaande komt B. en W. thans de instelling van een commissie van bijstand in het beheer der zaken van kunst geraden voor, waarmede dan, naar het hun voorkomt, de afzonderlijke commissie voor de Stadsschouwburg, ingesteld en voorloopig bestendigd bij raadsbesluit van 24 Januari 1917, zou kunnen vervallen.

Gelijk uit de ontwerp-verordening nader kan blijken, zouden B. en W. deze commissie wenschen te zien samengesteld uit vijf leden benevens een door B. en W. aan te wijzen voorzitter. Laatsthedoelde mist het recht van medestemmen; hiermede wordt gebroken met de in strijd met de Gemeentewet te dezer stede gevolgde praktijk, dat in een commissie, ingesteld met de bedoeling om B. en W. bij te staan, een lid van dat college meer bezit dan een raadgevende stem.

Ten einde hun van advies te dienen in zake kunstaangelegenheden, stellen B. en W. namelijk voor, een commissie in te stellen, bestaande uit 14 leden, van wie worden benoemd: 5 leden door en uit den gemeenteraad, en 8 leden door B. en W., t. w.: a. vier uit een aanbeveling van het Utrechtsch Kunstverbond, van wie twee voor de beeldende kunsten en twee voor de bouwkunst; b. twee uit een aanbeveling van de afdeeling Utrecht van het Nederlandsch Toneelverbond; c. twee uit een aanbeveling van de afdeeling Utrecht van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst; terwijl het 14de lid, dat tevens als voorzitter der commissie optreedt, door B. en W. uit hun midden wordt aangewezen.

De heer De Waal Malefijt achtte een dergelijke commissie niet gewenscht, omdat — afgezien nog van het feit, dat het moeilijk zal zijn de commissie zoo samen te stellen, dat zij alle kunstzaken zou kunnen beoordeelen — daardoor weer geofferd zou worden aan den geest om bepaalde belangen te verheffen boven het algemeen belang. Hij meent, dat B. en W., indien ze deskundige voorlichting noodig hebben, deze kunnen inwinnen zooals ze tot nu toe deden, getuige dr. Berlage en de plannen tot stadsuitbreiding.

De heer Boers verklaarde zich ook tegen de instelling dezer commissie. Hij vreest, dat daardoor een zoogenaamde officieele kunst in de hand gewerkt zal worden, wat voor andere kunstuitingen noodlottig zou zijn.

Ook de heer d'Aulnis zeide tegen het voorstel te zijn, omdat een dergelijke commissie toch steeds zal blijven een amalgama van dilettanten. Ieder lid zal slechts op zijn eigen terrein autoriteit zijn en toch mee moeten werken aan het geven van adviezen. Hij diende een motie in, waarin de raad, van oordeel, dat B. en W. vrij moeten blijven in de keuze hunner adviseurs, zich uitspreekt voor nadere overweging van het voorstel van B. en W.

De heer Molmaker deed een aanbeveling voor het voorstel van B. en W. hooren. De commissie zal in velerlei opzicht nuttig werk kunnen verrichten, vooral op het gebied van subsidieaanvragen van kunstinstellingen, waarbij voor den geest moet staan het brengen van de kunst aan de breedere lagen der maatschappij.

De voorzitter verdedigde het voorstel. De commissie zal ten aanzien der kunst een nauwe band moeten zijn tusschen de officieele vertegenwoordigers der burgerij en de burgerij zelf; immers de raadsleden worden niet gekozen met het doel de kunstbelangen te behartigen, zij zullen zelf ook behoefte hebben aan steun bij een deskundig lichaam, wat niet wegneemt, dat voor bijzondere zaken nog afzonderlijke adviezen ingewonnen kunnen worden. De commissie zal b.v. allerlei zaken in verband met het beheer en de exploitatie van het museum onder de oogen moeten zien, en juist met het oog op dergelijken arbeid niet louter uit kunstmenschen moeten zijn samengesteld, om welke reden B. en W. dan ook voorstellen er 5 raadsleden in te benoemen. Ten aanzien der samenstelling merkte spr. op, dat het de bedoeling is, dat zij zich in sub-commissies, ieder voor een bepaald terrein, onderverdeelt.

De motie d'Aulnis werd daarop met 17 tegen 15 stemmen verworpen.

Over art. 1 van het voorstel vroeg de heer d'Aulnis hoofdelijke stemming, omdat hij meende, dat er leden kunnen zijn, die tegen zijn motie waren, doch ook tegen de instelling dezer commissie.

Over artikel 1 staakten nu de stemmen — 17 tegen 17 —, zoodat in een volgende vergadering daarover opnieuw zal moeten worden gestemd.

Te Utrecht zijn overeenkomstige voorstellen reeds in de laatstgehouden raadsvergadering in behandeling gekomen, doch staakten de stemmen daarover, zoodat wij benieuwd zijn, wat er ten slotte van terecht zal komen.

Vereenigingen.

WEDEROPBOUW VAN BELGIË EN NOORD-FRANKRIJK.

In de vergadering van den Ned. Oudheidkundigen Bond, op 9 dezer te 's-Gravenhage gehouden, hield de Belgische architect Louis van der Swaelmen, daarbij vervangende den heer Huib Hoste, die door ziekte verhinderd was, de aangekondigde voordracht over den wederopbouw der door door den oorlog verwoeste bouwwerken in België en Noord-Frankrijk.

Die wederopbouw is, zei hij, een geweldig vraagstuk. Men kan bij de bespreking ervan een scheidingslijn trekken tusschen het verleden, tusschen het herstel van hetgeen er nog aan oude kunst over is en den nieuwen tijd, den herbouw van de talrijke verwoeste gebouwen en woningen zonder de speciale waarde, welke de oude gebouwen hebben. Om een indruk te geven van den omvang van het vraagstuk liet hij eerst een kaart van België zien, waarop de verwoestingen schetsmatig waren aangegeven. De verwoestingen komen voor in Luik en omgeving, langs de Maas en de Sambre, in de omstreken van Aerschot, en te Mechelen en omstreken, waar de strijd directe oorzaak is van de vernieling. Verder te Leuven, waar zij echter een ander karakter hebben. Daar is de vernieling systematisch uitgevoerd. Brussel is ongedeerd zooals men weet, ook het centrum van België is er goed afgekomen. De opmarsch van de geallieerden ten oosten van de Schelde doet vreezen, dat daar belangrijke vernielingen hebben plaats gehad. In de omstreken van Antwerpen is voorts veel vernield en wel het ernstigst heeft Vlaanderen geleden. Spr. noemde enkele cijfers van hetgeen er o.a. vernield was op 1 Mei 1917. De verwoestingen strekten zich toen uit over 600 steden. In Brabant waren er toen 6000, in de provincie Antwerpen 4000, in de provincie Luik 4000, in de provincie Namen 5000, in Henegouwen 5000 huizen vernield. Oost-Vlaanderen was toen al het ergste geteisterd: alleen daar waren 16.000 huizen vernield. Men ziet hieruit welk een kolossaal probleem de herstelling van al deze woningen oplevert!

Als eerste punt besprak de heer van der Swaelmen hetgeen er met de beschadigde oude monumenten van architectonische en archeologische waarde moet gebeuren.

Volledig herstel daarvan zal practisch waarschijnlijk wel onuitvoerbaar blijken te zijn.

Spr. stond in verband met de kwesties, welke zich bij deze restauraties voordoen langen tijd stil bij de denkbeelden, welke daaromtrent in België voor den oorlog bestonden. Voorbeelden van de oude veel bestreden school (reeds vijftig jaar geleden werd tegen de daden van vandalisme door architecten, die zich restaurateurs noemden, bedreven, te velde getrokken) vindt men o.a. in de bekende Gilde-huizen te Gent, die oorspronkelijk vol bekoring door de eigenaardige „huid", welke de tijd op hen gevormd had, bij de „restauratie" schoon gemaakt en daardoor vrijwel bedorven werden. En men heeft het nog erger gemaakt door het postkantoor, dat naast deze Gildehuizen gebouwd moest worden, in een „heerlijken" ouden stijl op te trekken, terwijl het bovendien met zijn toren het silhouet van de stad ook nog bederft. Spr. liet een en ander op lantaarnplaatjes zien. Te Mechelen heeft men met de hallen iets dergelijks uitgehaald. Oorspronkelijk waren zij schilderachtig en vol charme. Toen heeft men er ook een postkantoor in quasi-ouden stijl naast gezet en omdat dat groote gebouw de bescheiden hallen te veel drukte, was men van plan om laatstgenoemde geheel te restaureeren en het o.a. van een afschuwelijken toren te voorzien, maar daarvan is gelukkig door den oorlog niets gekomen.

Meer voorbeelden van dergelijke schennis liet spr. op lichtbeelden zien. De restaurateurs van de oude school konden in België veel doen. Naar velen hunner was herstellen niet anders dan afbreken en opnieuw „stellen". Ook te Gent en te Brugge hebben deze heeren, teneind in harmonie met bestaande oude gebouwen te blijven, zelfs huizen laten optrekken met oude bouwmaterialen, natuurlijk ook in ouden stijl en de „echtheid" van de nabootsing ging zoover, dat men de straten vóór die huizen ook met oude puntige keien bestraatte!

De autonomie, de dictatuur der steden op dit gebied, heeft veel kwaad gedaan. Men mag hopen, dat er in den oorlog ten deze een kentering is gekomen. Wat men intusschen van de Leuvensche restauratieplannen hoorde, voorspelde weinig goeds. Spr. stond hierbij een oogenblik stil en zeide naar aanleiding hiervan, dat men mag hopen, dat de oogen van het publiek over deze dingen bijtijds zullen opengaan en en dat de publieke opinie smakelooze herstellingen zal tegenhouden.

Aan den anderen kant doen zich symptomen voor van verbetering.

Dat men bijvoorbeeld in Frankrijk op den goeden weg is, blijkt uit het restauratie-plan van Reims en de kathedraal. Daarbij heeft men de beginselen gehuldigd, die hier te lande door den Oudheidkundigen Bond zijn verkondigd.

Aan de kathedraal zal alleen hetgeen met de aanwezige overschotten kan worden hersteld, hersteld worden; verder zal men zich bepalen tot voorzieningen in het belang van het behoud van het gebouw, het dichten van granaatgaten, enz., ten einde verder verval tegen te gaan. Wanneer aanbouwsels gemaakt moeten worden zal men niet streven naar een stijl-namaak, doch zoeken naar een eenvoudige, zich pretentieloos aansluitende oplossing. Met de plannen tot den herbouw van de stad is men minder gelukkig geweest; daarin heeft men nog te veel quasi-oude-stijl-monumentaliteit toegelaten, terwijl een sobere bouwwijze naar den geest van den tijd beter op zijn plaats zou geweest zijn. Wat de herbouw van de moderne gebouwen betreft, het mooiste zou natuurlijk zijn wanneer men hem uitsluitend kan overlaten aan menschen van talent. Dan zou alles prachtig hersteld kunnen worden, maar men heeft die niet en bovendien is er nog een ander bezwaar: een stad, een land moet groeien als een koningszaak door het leven van alle bewoners te zamen. Nu kunnen wij helaas niet hopen, dat die allen er goede gezonde ideeën op na zullen hebben, men kan hen daartoe echter wel opwekken. En dan moet er allereerst een goede organisatie zijn, die de plannen voor den herbouw ontwerpt. Doch slechts in stedebouwkundige hoofdlijnen, zonder zich met de uitwerking te bemoeien en zóó dat er niets wordt bedorven voor de toekomst. Het beste zou ter verwezenlijking van deze plannen zijn, de instelling van wat de Engelschen noemen een Civic Development Survey, een dienst van stadsontwikkeling, zooals Engeland en Amerika die kennen en zooals men in het klein te Amsterdam (en in Den Haag — Red.) heeft. Die dienst zou rekening moeten houden met al de aan een moderne stad te stellen eischen van verkeer, hygiëne en sociale behoeften. En als men zoover is, late men het veld vrij voor de bouwkundigen. Het is te vreezen dat men dan buitennissigheden zal krijgen, doch in vredesnaam, die zullen na een of twee geslachten wel weer verdwijnen, om plaats te maken voor den nieuweren stijl, die, naar men kan verwachten, toch wel uit dezen bijzonderen tijd zal voortkomen.

Spr. constateerde een neiging tot internationalisatie van de vormen op bouwkundig gebied, geen nieuwigheid, doch een verschijnsel, dat in den laatsten tijd meer naar voren is gekomen. Met plaatjes van Fransche ontwerpen (goede naast slechte) demonstreerde spr. dit. Uit de internationaliseering zal dan misschien ook de algemeene normaliseering voortvloeien.

Hij besloot met den wensch, dat de nieuwe uitdrukkingsmiddelen in de bouwkunst bij den wederopbouw zullen meespreken.

POSTZEGELS.

Het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, de V. A. N. K., heeft zich tot den Minister van Waterstaat gewend inzake verbetering onzer postzegels.

Het betoogt, „dat de postzegels in ontwerp en in kleur niet voldoen aan zelfs bescheiden gestelde eischen van schoonheid; dat bevoegde deskundigen reeds lang dit gebrek hebben erkend en met nadruk op een verbetering hebben aangedrongen; dat in het buitenland, o. a. in Oostenrijk, waar voor postzegels de hulp van den kunstenaar Koloman Moser werd ingeroepen, in Beieren, Wurtemberg, Zwitserland enz. met een bevredigend resultaat gebruik werd gemaakt van het talent van bekende moderne sierkunstenaren; dat behoudens enkele bijzondere gelegenheden, nog nimmer in Nederland het ontwerp van de gewone postzegels aan eenen bevoegden sierkunstenaar werd opgedragen; dat goed verzorgde zegels in het belang zijn van den dienst en in ruimen kring tot aesthetische voldoening en ontwikkeling kunnen strekken; dat gelukkig in den laatsten tijd de regeering meer dan vroeger de aandacht heeft gevestigd op het stellen van hooge aesthetische en technische eischen aan de ontwerpen van ambachts- en nijverheidskunst welke door of voor haar worden vervaardigd; dat zij de beteekenis heeft erkend van het voor deze doeleinden gebruik maken van Nederlandsche moderne sier- en nijverheidskunstenaren en daarvoor reeds herhaaldelijk het door de vereeniging ingestelde „college van advies voor opdracht" raadpleegde;

weshalve het bestuur der V. A. N. K. verzoekt te willen mededeelen of de minister bereid is de mogelijkheid van een nieuwe uitgave van postzegels te overwegen, waarvoor, in verband met het aanbreken van een nieuw tijdsgewricht in het leven der naties, wellicht thans het oogenblik gekomen ware en alsdan voor het ontwerp dier nieuwe postzegels gebruik te maken van het advies van het college van advies voor opdrachten der V. A. N. K.

* * *

Onze gewone postzegels behooren werkelijk tot de leelijkste, die er bestaan.

Sommige zijn het product van een in teekenen liefhebbend ambtenaar, van andere is de oorsprong van het ontwerp niet bekend.

De zegels zijn leelijk van kleur, zwak en verouderd van ontwerp, gebrekkig van compositie, hinderlijk van details. Het zijn voorbeelden van geestelooze leelijkheid, welke de staat in vele millioenen exemplaren onder de massa verspreidt, aldus medewerkend tot smaakbederf op groote schaal.

N. R. Ct.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 45. Officieel Gedeelte. Ledenvergadering 20 November 1918, Agenda, enz.

Gewapend beton (slot).

Tuindorp „Oranen" bij Groningen, arch. Ph. J. Hamers, met afbeeldingen.

Normalisatie?, door Ph. J. Hamers, arch. M. B. V. A.

DE BOUWWERELD No. 45. Een gouden feest (van de Bouwmaatschappij tot verkrijging van Eigen Woningen te Amsterdam), met afbeeldingen.

Rietbedekking, door G. Smits (Slot), met afbeeldingen.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examen, enz.

DE INGENIEUR No. 45. Het geheel ollevrijmaken van voedingswater. Mededeeling in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 14 September 1918, door prof. ir. J. C. Dijxhoorn, met afbeeldingen.

Ter herinnering aan ir. N. W. van Doesburgh, door ir. R. A. van Sandick, met portret.

Ir. W. van Lookeren Campagne, door ir. F. H. E. Gulje.

Ir. L. Valk; W. S. A. Schuurmans, overlijdensberichten.

Tien jaren electrische tractie op een Nederlandschen hoofdspoorweg, door J. J. W. van Loenen Martinet en ir. H. J. van Leissen, met afbeeldingen.

Bepaling van de verbruikte hoeveelheid olie bij het creosoteeren, door ir. H. van Gelderen.

Uit ons parlement.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 45. Oorzaak en gevolg. — Leden opgepast! — Waarschuwing. — Mededeelingen van het B. B. — Aank. Verg. en Excursies. — Verslag B. B-Vergadering. — Uit de afdeelingen. — De Federatie. — Nieuwsenfonds. — Theorie en praktijk bij Ontsmettingsdiensten (vervolg).

DE AANNEMER No. 45. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Th. G. Bergervoet. †

Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur van 29 October 1918.

DE BONDSSTEM (Alg. Ned. Opz. en Teekenaarsbond) No. 23. »'t Helpt toch niets«. — Uit den waarnemingspost. — Uit onzen bond. — Correspondentie, enz.

Varia.

N. V. EERSTE ROTTERDAMSCH TUINDORP.

(Overgenomen uit de N. Rott. Courant.)

II. (Slot.)

Begunstigd door zonnig weer, heeft onlangs de opening van het eerste gedeelte van het Tuindorp aan den Groenen Hilledijk plaats gehad.

Een extra-tram der R. T. M. voerde de talrijke genoodigden om 3 uur van het station Stieltjesplein naar het dorp, dat op verzoek van het bestuur der vennootschap niet was versierd, vermoedelijk om aldus het uiterlijk cachet der woningen beter te doen uitkomen. Onder de vele aanwezigen, die zich direct na aankomst naar de gymnastiekzaal in het vereenigingsgebouw begaven, merkten wij o.a. op: de wethouders dezer gemeente mr. A. de Jong, mr. S. J. L. van Aalten en C. van Dorp, vele leden van den gemeenteraad en van de gezondheidscommissie, den heer A. Plate Jr., directeur van den gemeentelijken woningdienst; den inspecteur der volksgezondheid W. van Boven; den secretaris van den Centralen Gezondheidsraad, den heer De Man, oudwethouder Hudig, prof. Henri Evers, dr. Berlage, den ontwerper van het wegenplan van het tuindorp; de architecten van den bouw, de heeren De Roos en Overeijnder en Granpré Molière en Verhagen, den aannemer, den heer G. van Dorssen, den hoofdopzichter den heer M. Hoff, verschillende aandeelhouders der Vennootschap en andere belangstellenden, onder wie vele dames.

Nadat allen gezeten waren, werd de burgemeester, mr. A. R. Zimmerman, met zijn echtgenoote, mevr. Zimmerman-Maris, door den nagenoeg voltalligen raad van commissaarissen en den directeur der vennootschap, den heer J. Schalij, de zaal binnengeleid, en nam mr. K. P. van der Mandele, voorzitter van den raad van commissarissen der vennoot-

schap, het woord voor het houden van de volgende rede:

„Nu juist vijf jaar geleden, najaar 1913, was het een tijd van nationale herdenking. Gelukkig niet alleen van herdenking en van gejubel over een volbrachte eeuw van volksbestaan; men wist toch, dat in veel tekort was geschoten en men wilde, dat van 1913 zou overblijven: niet de feestroes, maar het verlangen tot nieuw en grooter werk.

In dien tijd werden ook de plannen voor dit tuindorp ter hand genomen. Toen zij, een jaar later, gereed kwamen, was het oorlog en de uitvoering van het financieel zoo nauw luisterende ontwerp moest eerst uitgesteld en toen, naar het scheen, afgesteld worden. Stijgende woningnood bracht de overheid ertoe, nieuwen belangrijken steun voor de volkshuisvesting te beloven. Dit stelde in staat het werk terstond en krachtig aan te vatten. Een jaar van naarstig arbeiden is gevolgd en vandaag, nu het tuindorp zijn vijfden jaardag herdenkt, kan een deel ervan worden ingewijd en staat een ander deel in de fundamenten.

Daarom zijn vandaag de vlaggen in den mast gegaan.

Wèl hebben wij, sedert dit werk begon, het recht op den titel „eerste", dien onze vennootschap trotsch in haren naam schreef, eigenlijk al verloren: het knap en vlotgebouwde Heyplaatdorp toch kon, steunend op een belangrijk industrieel lichaam, ons voorgaan. Wèl heeft de financieele opzet, oorspronkelijk „self-supporting", door subsidies en voorschotten, hoewel gaarne aanvaard, veel aantrekkelijkheid verloren.

Maar toch stemt deze inwijding blij en dankbaar.

Dankbaar allereerst, dat men hier heeft mogen bouwen en scheppen, een voorrecht altoos, een bijzondere genade in een tijd als dezen van algemeene afbraak.

Dankbaar ook jegens allen, die aan dit werk tijdroegen. Namen mogen daarbij onvermeld blijven.

Laat het zijn als in de lang vervlogen jaren der gothiek, toen menige stad een bouwwerk rijker werd door de eendrachtige samenwerking harer burgers: ieder geeft het zijne, maar de eer en de vreugde bij de voltooiing deelen zij samen.

Maar vergeten zullen wij niet hen, die met de noodzakelijke vrijgevigheid, die een van Rotterdam's schoonste deugden is, ons het stamkapitaal ter hand stelden; niet hen, die in dienst van stad en land of waterschap ons gullen steun gaven; niet den grijzen nestor onzer moderne bouwmeesters, die met welbeproefde hand de eerste sobere lijnen voor den aanleg trok; niet zijn jongere gezellen, die het werk schiepen; niet opzichter en uitvoerder, onze klooke helpers, en zeker niet onzen wakkeren directeur, de spil daar 't al om draait.

Zoo is dit werk door hen allen, in volle eendracht, uit liefde voor het werk zelf, volbracht. En het is deze liefde waard. Het groote-stadsleven begint voor velen, vooral in zon- en zomertijd, benauwend te worden. De trek naar buiten is levendiger geworden: men snakt weer naar wat natuur, naar wat bloemen, groen en vogels en ze zijn niet te vinden in de kale straten en de vierverdiepingwoningen. Men moet ze zoeken in vrijen tijd, op lange vermoeiende tochten met spoor en tram en boot, en de tegenstelling tusschen het tehuis zonder zon en het vroolijke buitenshuis wordt telkens scherper. Daardoor komt de harde werker der steden nooit tot rust; hij jakkert van den arbeid naar genot en er is geen tijd meer voor overpeinzing.

Dit tuindorp nu kan en wil niet nabootsen: een dorpsomgeving van het vrije platteland. Maar wat het wèl kan geven is: een stukje natuur, veel zon en wat groen en bloemen; een lapje grond om te bebouwen en een speelveld om het lichaam te sterken. Het wil vóór alles geven: een woning die noodt tot blijven en die daardoor rust geeft. Dat moet vanzelf leiden tot bezonkenheid en tot werkelijk geluk.

Zoo moge hier een tuinstadwijk verrijzen, waarin een meer harmonisch leven voor den stedeling mogelijk wordt. Wij hopen vurig dat het zal zijn het eerste deel van een groenen gordel, die zich slingeren zal om heel onze stad, haar sierend met nieuwe schoonheid en nieuwe kracht.

Daarmede zal onze roeping zijn vervuld."

Hierna verzocht de heer Van der Mandele aan mevr. Zimmerman op den Brink (het plein voor het vereenigingsgebouw) de Rotterdamsche vlag te hijschen als teeken van opening van het dorp. Nadat mevr. Zimmerman hieraaan had voldaan, begon de rondgang door het dorp, waarbij de genoodigden ook in de gelegenheid werden gesteld verschillende typen woningen van binnen te bezichtigen.

Vervolgens werd in de zalen van het vereenigingsgebouw de thee gebruikt, waarna men ongeveer halfzes per extratram stadwaarts keerde.

Verbetering. In artikel 1 over het Eerste Rotterdamsch Tuindorp moest worden gelezen, dat de door het tuindorp getrokken vliet na voltooiing een r u s t i q u e (geen rustige) karakter aan de omgeving zal geven.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

HET PALEIS OP DEN DAM.

Het is bij de voorzetting van het onderzoek gebleken, dat van de meeste gebreken aan de wanden en de kap van het Koninklijk Paleis op den Dam te Amsterdam de oorzaak moet worden gezocht in den zeer ongunstigen staat van de goot van het gebouw. Op de dringend noodige vernieuwing of vervanging der goot, waardoor alleen dadelijke, duurzame en afdoende opheffing van verdere gevolgen van dit gevaar voor het gebouw zou te verkrijgen zijn, bleek evenwel in den loop van het jaar 1918 niet meer te kunnen worden gerekend, wijl het duidelijk werd, dat het werk hiervoor alsdan binnen te korten tijd zou moeten worden uitgevoerd.

Van een aanvankelijk gerezen denkbeeld, om een papieren goot te doen aanbrengen, is afgezien, wijl zoodanige voorziening slechts voor een kort aantal jaren zou kunnen strekken en er dus ten slotte op de kosten niet zoude uitgewonnen worden.

Derhalve moest besloten worden de verandering van de goot tot het jaar 1919 uit te stellen. Met het oog hierop wordt thans voorgesteld het desbetreffend artikel van hoofdstuk I der staatsbegrooting te verhoogen.

De goot van het gebouw heeft een lengte van 600 M. en de vereischte hoeveelheid lood zal, naar het oordeel der deskundigen, kunnen worden verkregen uit het afkomende loodmateriaal ad 30.000 K.G., dat na smelting en pletting zal overblijven. Het houtwerk zal over de geheele lengte uit nieuw materiaal moeten bestaan.

Met de werkzaamheden en leveranciën, waaronder het heen en weder brengen van het lood naar en van de pletterij, zijn de kosten geraamd op pl.m. f 65.000, zonder dat intusschen kan worden ingestaan voor de vastheid van de prijzen van het benoodigde.

Het desbetreffend artikel der begrooting, thans uitgetrokken voor f 15.000, wordt op grond van het bovenstaande nader vastgesteld op f 80.000.

HET HOOGOVENBEDRIJF.

Bij het gemeentebestuur van Velsen is thans officieel bericht ontvangen, dat het hoogovenbedrijf zal gevestigd worden op de terreinen gelegen ten noorden van het Noordzeekanaal binnen die gemeente. (Hbld.)

BORNE.

Er heeft zich een commissie gevormd, om de kerk der Nederl. Herv. gemeente te Borne te restaureeren. Voorzitter is Ds. Goedhart aldaar.

Het gebouw dateert uit het begin der 15de eeuw en heeft twee beuken, wat een unicum bij een dorpskerk in ons land is.

De kerk is overspannen met kruisgewelven, welke gedragen worden door zandsteenen kolommen.

Muurschilderingen met voorstellingen van de Apostelen en den H. Christophorus zijn onlangs ten deele blootgelegd.

Er is heel wat aan dit mooie gebouwtje verknoeid. Men wil het nu herstellen, waarvan de kosten op f 18.000 geraamd worden. De commissie hoopt op financieele medewerking van belangstellenden. Kerkvoogden van Borne zegden f 1000 toe.

DE NIEUWE DIRECTEUR VAN BOUW- EN WONINGTOEZICHT TE AMSTERDAM.

Naar het Hbld. meldt, zal binnenkort een voordracht van B. en W. verschijnen, om tot directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te benoemen den heer H. van der Kaa, c. i., thans hoofd eener afdeeling bij dezen dienst.

Vacante Betrekkingen.

— Architect, bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage, voor onderkoud en inrichting der Gemeentegebouwen, jaarwedde f 2000.—f 3500. Sollicitaties uiterlijk 1 December 1918 bij den Directeur der Gemeentewerken, Huijgenspark 23, 's Gravenhage. (1)

— Hoofdopzichter, bij zeer groot bouwwerk, tegen Januari a.s. Salaris f 200 à f 250 per maand. Uitvoerige sollicitaties lett. B. H. aan den Uitgever van het Weekblad »de Bouwwereld«, Heerengracht, Amsterdam. (1)

— Leeraar in Lijn- en Vakteekenen voor timmerlieden, aan de 2e Ambachtsschool en Avond-Ambachtsschool, Westerstraat 187, Amsterdam, akte Me, M2 of Md. Aanvangssalaris f 50 per wekel. lesuur, dagschool 32 lesuren p. w. Indiensttreding uiterlijk 1 Januari 1919. Sollicitaties tot 23 November a.s. bij den Directeur, die schriftelijk inlichtingen geeft. (1)

— Leeraar in Timmeren en Vakteekenen aan de Nuts-Ambachtsschool met Avond-Teekenschool te Wageningen, aanvangssalaris f 1200, klimmend tot f 1500. Sollicitaties vóór 20 Nov. aan het Bestuur der Nuts-Ambachtsschool Stationsstraat, Wageningen. (1)

— Bureelambtenaar Rijkswaterstaat te Hoorn. Aanvangsbezoldiging f 740 klimmend tot f 1480, verhooging van bezoldiging in uitzicht. Minimum leeftijd 18 jaar, vrij van militairen dienst, bedrevenheid in net en duidelijk schrift, Nederl. taal, rechtlijnig teekenen en rekenen. Kennis van vreemde talen, beginselen der wiskunde en bediening van de schrijfmachine strekt tot aanbeveling. De voorkeur genieten candidaten in het bezit van Diploma opzichter Rijkswaterstaat of H. B. S. 5 j. c. en bij gelijke opleiding ingezetenen der gemeente Hoorn. Zich schriftelijk aan te melden bij den Ingenieur van den Rijkswaterstaat, Bureel Groote Oost No. 18, Hoorn. (1)

Prix-de-Rome.

Na negen jaren is de Nederlandsche Prix-de Rome voor de Schoone Bouwkunst weder toegekend en wel aan den heer Herman P. J. de Vries te Rotterdam.

De heer De Vries, thans 23 jaar oud, is een leerling der Rotterdamsche Academie en was o. a. werkzaam op het bureau der architecten Otten en Logeman.

Het onderwerp voor den wedstrijd was een representatie-gebouw van Nederland in den vreemde.

De jury bestond uit de heeren Prof. Dr. A. J. Der Kinderen, Voorzitter, K. P. C. de Bazel, Prof. Henri Evers, W. Kromhout Can., J. M. v. d. Mey, Jan Stuyt en Prof. W. v. d. Pluijm, Secretaris.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 4 December 1918,** des namiddags te **2 uur,** zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

de bouw van een post- en Telegraafkantoor c. a. met Directeurswoning te Doetinchem.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na Woensdag 20 November 1918 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district, van de Spiegelstraat 3 te 's-Gravenhage, aan het post- en telegraafkantoor te Doetinchem en is na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF Spui nº. 28, te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, en den districts-opzichter W. A. Hof te Arnhem.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 27 November 1918, des namiddags te 1 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in de laatste alinea van art. 2 van het bestek.

's-Gravenhage, 11 November 1918.

JONGMENSCH

i. h. bez. dipl. M. T. S. afd. Burg. Bouwk. opger. door den Ned. Aann. Bond te Utrecht, zoekt voor direct

een hem-passenden werkkring.

Brieven onder letter B aan den Boekhandelaar W. A. F. KOOPMAN, te Lemmer.

Draadnagels

beneden alle concurrentie uit voorraad leverbaar bij A. G. PARSER Mzn. — Techn. Afdeeling N. Achterburgwal 12-14, Amsterdam.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30 cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH-INT-181
TROTTOIR TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO- TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG MET NOG REDEN AAN OPLEIDING VOOR
90% ONZER CLIENTEN SLAAGDEN ALLE EXAMENS
P B N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT
JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG, WERKTUIGK. ELECTROTECHNISCH INGENIEURS-EXAMEN
ALLE EXAMENS M. O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANE C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 23 NOVEMBER 1918 No. 47

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling } » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Volkswoningbouw.

In de Af- en Toewendingen, die architect J. F. Staal schrijft in „Wendingen", maakt hij in het laatstverschenen nummer eenige niet onaardige opmerkingen over volkswoningen en over de bekende kwestie tusschen de architecten en den Nationalen Woningraad.

„Technisch — zoo zegt hij — is de volkswoning volmaakt binnen de veroorlooide grenzen, de beste architect kan daaraan niet veel verbeteren, noch verschikken, door de bekrompenheid van het gegeven is zijn taak, wat het technische betreft, volbracht, zijn taak aan het aesthetische is echter onbeperkt."

„In de volkswoning hebben wij de practische architecten niet meer noodig, hun volbrachte taak is vastgelegd in voorschriften, aan welker ten uitvoerlegging de overheid de hand kan houden. De mogelijkheid, die de maatschappelijke orde van heden, aan de volkswoning, biedt, is in de nieuwere volkswoningen verwerkelijkt. Wil men technisch, in uitgebreidsten zin, de woningen verbeteren, dan moet men de mogelijkheden verruimen, en de mogelijkheden hangen samen met de bestaande maatschappelijke orde, dus heeft men de maatschappelijke orde te veranderen. Doch deze orde behoort niet tot de architectonische orden, al kunnen de architecten er buiten hun architectschap aan meebouwen."

Wat de heer Staal hier zegt van de volkswoning, is tot een zekere hoogte ook van toepassing op de middenstandswoning, althans de kleine middenstandswoning. Weliswaar zijn de woningbouwvereenigingen daar eerst be rekkelijk kort geleden aan toe gekomen, maar zij zullen er zich nu wellicht allengs ook meer mede gaan bezighouden, hetgeen weer ten gevolge zal hebben, dat ook de overheid er zich meer mede zal gaan bemoeien. Zoo zal het dan ook waarschijnlijk niet lang duren of de kleine middenstandswoning zal technisch volmaakt zijn, binnen de gegroefde grenzen. Ook daaraan zal de beste architect niet veel meer kunnen verbeteren, noch verschikken, wan al is het gegeven ook niet zoo bekrompen als bij de volkswoning, het is toch klein. Blijft dus ook daar de taak van den architect beperkt tot het aesthetische en nu mage die taak uit haren aard onbeperkt zijn, zij heet ook hare grenzen en zelfs vrij enge grenzen. Het is wel waar, dat het den aesthetisch aangelegden architect mogelijk zal zijn ook van de volkswoning iets moois te maken en inzonderheid in de groepeering van meerdere woningen zal hij gelegenheid vinden zijn talen en ten toon te spreiden, maar of de bouwkunst op den duur in den bouw van kleine woningen bevrediging zal kunnen vinden, blijft min of meer twijfelachtig. Hij heet den kunstenaar te weinig gelegenheid, zijn wieken uit te slaan. In de proefnemingen te Bergen, wanneer men die serieus opneemt, kan men zien, wat de gevolgen zouden zijn, indien de kunstenaar die mocht aan doen zou. Aan de techniek zou onvermijdelijk, zooals hier geschied is, geweld worden aangedaan, en door verwaarloozing van de practische eischen, die het gegeven stelt, zou de bruikbaarheid van het bouwwerk als gebruiksvoorwerp in beslissende mate lijden. Wanneer er dan al in aesthetisch opzicht iets bereikt was, zou dit zijn ten koste van practische eischen, en men verlangt terecht van de bouwkunst, dat zij daaraan in de eerste plaats zal voldoen. Vooruitgang zou het niet beteekenen, want men zou toch eigenlijk weer precies hetzelfde doen, wat aan vroegere geslachten van bouwmeesters wordt verweten.

Zeer groote eenvoud moet o.i. voorloopig worden aanbevolen, alle overdaad, alle opzettelijke schilderachtigheid, alle opzichtigheid is uit den booze en de bouwmeester, die den volkswoningbouw aesthetisch te behandelen krijgt, zal slechts mogen werken met de zeer weinige en hoogst eenvoudige middelen, die het bekrompen gegeven hem vanzelf aan de hand doet. Het behoeft dus wel geen betoog, dat hij een zeer groot kunstenaar moet zijn, om zich naar den eisch van zijn taak te kwijten.

Hebben wij dus de practische architecten in den volkswoningbouw niet meer noodig — en wanneer men het nagaat, kan het werk ook gerust aan middelbare technici worden overgelaten — van de aesthetische architecten kunnen wij alleen de besten gebruiken. Da zijn er uit den aard der zaak maar weinige en het behoeven er ook niet veel te zijn.

Hun namen kunnen op een heel klein lijstje, nog veel kleiner dan het door den Nationalen Woningraad gepubliceerde. Op dit laatste en inzonderheid op de toelichtingen, die daarbij gegeven werden, is reeds genoeg critiek uitgeoefend, om de wijze, waarop de Woningraad deze zaak behandeld heeft, te veroordeelen, maar in die critiek heeft nog niemand zoo scherp als de heer Staal aangewezen, waar de fout eigenlijk schuilt. Er zal van die lijst wel niet veel meer terechtkomen; in de bestaande maatschappelijke orde heeft zij eigenlijk geen zin meer en he zal met den volkswoningbouw wel blijven, zooals het is; zij zal (en dood vallen aan die architecten, die door hun relaties het best in de gelegenheid zijn, de opdrachten te bemachtigen. De uitkomsten zullen beter of minder goed zijn, al naar de aesthetische begaafdheid, maar in technisch opzicht alles vrijwel gelijk en uit een oogpunt van woningcultuur zijn daarbij ook geen groote dingen te verwachten.

Men mag het den Woningraad echter niet al te zwaar aanrekenen, dat hij wat in de war geraakt is, toen het er op aankwam, aan het schoone voornemen of opmaken van de architectenlijst gevolg te geven en hij daarbij de noodzakelijkheid gevoelde zich door eenige architecten te laten voorlichten. Slechts een dezer architecten wordt algemeen als bevoegd adviseur in deze aangelegenheid erkend, dunkt inzicht schijnt echter nie te hebben kunnen voorkomen, dat het doel van het opmaken der lijst geheel uit het oog werd verloren.

Dit doel is oorspronkelijk nie anders geweest dan het opheffen van den woningnood, maar ongemerkt is men van dit vraagstuk afgedwaald naar een ander namelijk het **woningvraagstuk, dat is lang niet hetzelfde.**

Voor het opheffen van den woningnood kan men alle practische bouwkundigen en middelbare technici aan het werk zetten voor het technisch deel van het werk, want wat zij te maken hebben in orde en details voorgeschreven en het aesthetische drage men op, voor den geheelen woningbouw **in ons land — en dat zal best gaan, want ons landje is maar** klein — aan twee of drie begaafde kunstenaars. Mochten tegen het aanwijzen dezer kunstenaars bezwaren worden gemaakt, dan kan men altijd nog een uitweg vinden in de prijsvraag uitsluitend voor het aesthetisch deel van het werk. Daaruit treedt dan misschien nog een onbekend talent te voorschijn, maar voor het overige kan men gevoeglijk afzien van het opnummelen van alle architecten, om voor een Commissie te verschijnen, die hen scheidt in bokken en schapen. Men heeft gezien, wat de gevolgen daarvan zijn, en het kan ook wel niet anders worden **verwacht.**

„Wil men technisch, in uitgebreidsten zin, de woningen verbeteren, dan moet men de mogelijkheden verruimen en de mogelijkheden hangen samen met de bestaande maatschappelijke orde, dus heeft men de maatschappelijke orde te veranderen."

Hier zijn wij weder van het woningnoodvraagstuk bij het woningvraagstuk aangeland, dat in de eerste plaats een maatschappelijk cultuurvraagstuk is. Aan de oplossing daarvan kan iedereen medewerken, de architecten buiten hun architectenschap, zooals de heer Staal opmerkt, maar bovendien in hun kwaliteit van architect, want dit zal hij wel met ons eens zijn, de woningcultuur is een maatschappelijke zaak, die den architect in het bijzonder aangaat en waarin hij als architect meer invloed kan uitoefenen dan op eenig ander gebied.

Vereenigingen.

VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.

De Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht heeft onlangs in het gebouw der Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam een tentoonstelling gehouden, omvattende het werk der deelnemers aan den cursus der vereeniging. De voorzitter, de heer Jan de Meyer, heeft in een plechtige bijeenkomst het openingswoord gesproken. Na de Commissie van Toezicht op de Academie en den hoogleeraar-directeur, prof. Der Kinderen, dank te hebben gebracht voor de verleende gastvrijheid voor deze tentoonstelling, wees spr. er met groote ingenomenheid op, dat in 1908, dank zij het optreden van den toenmaligen voorzitter van Architectura et Amicitia de bouwkunst eindelijk niet langer van de Academie uitgesloten is gebleven. Toen immers is de afdeeling voor voortgezet en hooger bouwkunst-onderricht in het leven geroepen, en contact met de Rijksacademie verkregen, een contact, dat sindsdien op de meest vriendschappelijke wijze is blijven bestaan.

Het kon niet anders of deze onderwijsinrichting moest haar kinderjaren doormaken, in ondervinding groeien. Dank zij haar particulier karakter en democratische inrichting zag zij er niet tegen op, in haar streven naar zoo juist mogelijk gericht bouwkunsonderwijs, herhaalde malen haar onderricht-methode te herzien.

Diezelfde geest dreef haar ertoe, onder voorzitterschap van den heer Ingenohl, de belangstelling der andere groote bouwkundige lichamen meer praktisch te binden, waardoor het groote nut, dat het onderricht voor de bouwkunst kan hebben, meer tot uiting zou worden gebracht. Zoo werd deze afdeeling van het gen. Architectura et Amicitia, dank zij de medewerking van het genootschap zelf, gemaakt tot een zelfstandige vereeniging, waarin de andere groote architecten-lichamen: de Bond van Ned. Arch. en de Mij. t. Bev. der Bouwk., Vakver. v. Arch., evenveel zeggingschap kregen en door het openstellen van het Edmaatschap voor een ieder, die belangstelt in de bouwkunst, werd de medewerking over de geheele linie verzekerd.

Met nadruk wordt dan ook ieder, die daarvoor in aanmerking komt, opgewekt als lid toe te treden, opdat onze beweging ten gunste van het zoo noodzakelijke bouwkunstonderricht zoo krachtig mogelijk worde gesteund.

Wij spreken hier het woord „noodzakelijk" uit. Is hiervoor wel eenige grond? Stellig.

Aan de Technische Hoogeschool bestaat volgens de wet de afdeeling: Bouwkunde. Was het dan wel noodig een ander onderwijslichaam voor de bouwkunst ernaast te scheppen? Ook deze vraag kan met een overtuigd „ja zeker" worden beantwoord.

Beide instellingen hebben haar reden van bestaan, evenals de architect en de bouwkundig ingenieur ieder hun eigen arbeidsveld hebben, ofschoon die in en tot elkaar behooren.

De eerste beoefent de Bouwkunst, de tweede de Bouwkunde. De Bouwkunst is het geschapene als geheel, de Bouwkunde het technische deel, welke het stramien levert, waarop de bouwkunstenaar borduurt. Spr. werkte dit verder uitvoerig uit, en noemde het woord „bouwkundig ingenieur" dan ook in zooverre juist, als het wijst op de beperking van den technischen werkkring van den verstandelijken mensch in het bouwkundige vak. Daarom wordt er ook nooit gesproken van een bouwkunstig ingenieur.

Het onderricht der Ver. voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs richt zich rechtstreeks op het architectonische. Daarmede wordt echter de technische zijde van het vak niet over het hoofd gezien.

En hier, aldus spr., zijn wij gekomen tot de kern van het ware bouwkunstonderricht.

Bouwkunst kan nie als bouwkunde wetenschappelijk worden geleerd. De eenige leerschool is het intense leven der praktijk zelf. Het dagelijks in aanraking komen met de veelzijdigheid van het vak, het aanvoelen en tasten der ontelbare kleine moeilijkheden, die het beoefenen der Bouwkunst en het verwezenlijken der bouwkunstige gedachte in een schepping zoo uiterst moeilijk maken, geeft haar beoefenaar, den architect, en ook zijn medewerker, den bouwkundigen teekenaar, en tot zekere hoogte ook den opzichter, de eenige kans tot inzicht en tot rijpheid te komen.

Besprekingen op een bouwkunstonderwijsinrichting kunnen slechts behoedend en tot zekere hoogte leidend werken. De stemmings-factoren kunnen niet wetenschappelijk worden behandeld. Een bouwwerk is geen schema, doch een trillend, levend, hooggeorganiseerd Lichaam. De praktijk en nog eens de praktijk alleen wijst den zoekende den weg door deze veelheid van verwarrende vraagpunten.

Spr. overhandigde vervolgens, onder het aanbieden zijner gelukwenschen, aan de heeren B. Hoogstraten en J. B. v. d. **Haar Jr. het diploma over den cursus 1914—1918.**

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 46. Officieel Gedeelte. Ledenvergadering op 20 November 1918. Agenda, enz.

Brugge en eenige van zijn bouwwerken, door J. P. Mieras, met afbeeldingen.

Schetsen voor een dubbel woonhuis, arch. M. de Klerk, met losse plaat.

Ontvangen boekwerken en tijdschriften.

WENDINGEN No. 10. Bouwkunst en Maatschappij, door J. M. van der Mey.

Twee Hoofdrichtingen, door arch. J. L. M. Lauweriks.

Woningraad en architectenlijst.

Uit de philosophie van Dietzgen.

Over postzegels, door E. J. Kuijpers, met afbeeldingen.

Afdeelingen, Programma Concertgebouw, door K. N. Roland Holst. — Winkelgebouwen te Amsterdam, ontwerp G. F. Lacroix. — 't Zwaluwennest te Hoog Soeren, arch. A. H. Wegerif. — Landhuisje te Bussum, arch. J. Rodenburgh. — Buitenhuis te Overveen, arch. H. F. Sijmons Jr. — Villa Vijverhof te Laren, arch. H. F. Sijmons Jr. — Villa Zwaanspiegel bij Apeldoorn, arch. Heineke en Kuijpers. — Interieurs, door E. J. Kuijpers.

DE BOUWWERELD No. 46. Brandstofverkwisting en hare bestrijding, door ir. G. Ulrich.

De gemeenteschool aan de Mecklenburgerlaan te Utrecht, door Ihr. A. H. Op Ten Noort. Toelichting gegeven bij het bezoek aan de school door het Instituut voor Bouwkunst, 28 Sept. 1918, met afbeeldingen.

Het Rijksmuseum „Huis Lambert van Meerten" te Delft.

Gemengde berichten.

Boek- en tijdschrift.

Personalia.

Instituut voor Bouwkunst. Enquête Bouwverordeningen.

DE INGENIEUR No. 46. Het nieuwe rollend materieel der E. S. M., door ir. H. F. Adams, met afbeeldingen.

Het olievrijmaken van voedingwater. Naschrift door prof. ir. J. C. Dijxhoorn.

Vergadering van de Afdeeling voor Mijnbouw (Afdeelingstak „Nederland") van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Ingezonden stukken. Nogmaals over afkeurverklaringen bij staalgieterij, door ir. F. S. Langenhuijsen, met afbeelding. — Het Doppler-principe, door ir. G. J. van de Werff.

TECHNISCH WEEKBLAD (P. v. T.) No. 46. De salariscommissie. — Een succes voor de afdeeling Amsterdam. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Theorie en praktijk bij Ontwerpingenieurs overwogen.

DE AANNEMER No. 46. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Binnenscheepvaartwet.

Varia.

BRUGGE EN DE VERWOESTINGEN.

De heer Huib Hoste heeft Brugge bezocht en schrijft daarover in „de Telegraaf":

Al wie, zooals ik, in de gelegenheid is het bevrijde gebied van België te betreden, zal wel in de allereerste plaats zijn stappen naar Brugge wenden. Jaren lang schreven de grenscorrespondenten over de aanvallen op deze stad, welke zij van uit Sluis of Cadzand konden volgen, en wanneer wij nu hooren uitroepen: de stad is vrijwel ongedeerd, dan vragen **wij ons toch angstig af: wat zou er nu eigenlijk vernield zijn?**

Brugge mag van geluk spreken: het bezit een bijna onuitputtelijke reeks oude monumenten; het silhouet der stad wordt verlevendigd door onmeltbare torens en torentjes, welke men kan aanzien als extra-kunsjes voor vallende bommen. Allen zijn er mirakuleus van tusschen gekomen; de St. Walburgakerk alleen (de vroegere Jezuietenkerk) werd geraakt door een bom, die een stukje gewelf der noorderzijbeuk naar beneden haalde en terzelfdertijd een nagemaakte grot van Lourdes zoodanig beschadigde, dat verwijdering er van noodig geacht werd, iets dat vroeger meermalen gepoogd, telkens onuitvoerbaar bleek.

Een zware bom viel op een modern (ik bedoel in onzen tijd opgetrokken) lijkgebouw der oude Poorterslogie, waar het archief van den Staat bewaard wordt. De heele leeszaal werd vernield met inbegrip van alle daar aanwezige archiefstukken; bijzondere merkwaardigheden waren daar gelukkig niet opgeborgen.

Daarentegen hebben veel groote gebouwen, door de bezetters opgevorderd en in gebruik genomen, heel wat te lijden gehad. Ik neem als voorbeeld het Groot Seminarie, **de vroegere abdy Ter Duinen in de XVIIe eeuw gebouwd.** Allereerst moet ik vertellen dat de klokken van den beiaard er weggehaald zijn; deze was nu niet precies een kunstwerk, maar wordt toch zoude gemist in de verheffende torenmuziek te Brugge. Verder hadden de gebouwen het zwaar te verduren van de bewoners: er is om zoo te zeggen geen enkele deur, geen enkel meubelstuk dat niet de zware sporen er van draagt; het onderdeel der linnenmuren ook is zeer gehavend, wen men zoekt te vergeefs een fatsoenlijk woord om de menschen te beleeden die op dergelijke wijze omspringen met de huizen welke zij bewonen.

Iemand die het goed wil weten, vertelt dat er in een kring om de stad heen, allerlei afweergeschut opgesteld was; indien er te Brugge ongeveer vier honderd huizen min of meer geleden hebben, dan is dat meestal niet aan de geworpen bommen, maar wel aan het afweergeschut te danken. Weinig oude gevels werden daarbij getroffen; [illegible]

heeft een dubbele gevel aan de Biscayersplaats het deerlijk moeten ontgelden en werden verschillende binnenplaatsen van godshuizen (hofjes) aan de Ballestraat flink gehavend. Langs de Lange Rei, bij de Dampoort, zag ik ook enkele oude huizen gedeeltelijk ingestort; deze woningen waren echter zoo primitief, dat men het als een geluk mag aanzien, dat het verwoestende materiaal niet elders maar op deze plaats terechtkwam.

In veel sterkere mate gevoch men dit echter op de Jan van Eyckplaats. De Noordkant van dit plein is zeer schilderachtig: hij heeft een heele serie topgevels, die onderling zeer groote afwijkingen vertoonen; er zijn er breede en hooge, smalle en hooge, dan weer lagere, en het verwonderlijke is, dat, alhoewel in verschillende tijdperken en met verschillend materiaal gebouwd, zij samen een geheel, een pleinwand vormen. Een gevel toch was in den loop der tijden veranderd en bepleisterd geweest; eigendom van een koopman in bouwstoffen, werd hij als reclamemiddel ingericht: de pleisterlaag werd afgebikt en vervangen door glazuurregels van het afschuwelijkste soort en van de meest schreeuwende kleuren. De grond was kanariegeel en werd afgezet met roode en groene banden; een balkon werd bekroond met bronskleurige bollen en boven de kroonlijst waren ingelijks de meest barokke ornamenten opgezet. Toen de man zijn gevel begon op te knappen, rees een storm van verontwaardiging op; de tegenwoordige wetgeving bleek onmachtig tegen dergelijke pogingen en het afschuwelijke ding bleef staan als een publieke uitdaging.

Nu is de gelukkige oplossing gekomen: een baas heeft het heele bovenstuk van den gevel naar beneden gehaald, en de Bruggelingen genieten omdat zij hopen dat er nu wel een middel zal gevonden worden om den gevel geheel te doen sloopen en zoodanig te herbouwen, dat hij met zijn omgeving overeenstemt. Hoe zij het zullen aanpakken, daar laten zij zich nog niet over uit; zij hopen blijkbaar dat in verband met den onzaggelijken herbouw in België de wetgeving grondig zal verbeterd worden, ten einde dergelijke ontsieringen te kunnen voorkomen.

Brugge heeft dus weinig of niet geleden en toch doen verschillende zeer belangrijke vraagstukken zich voor; het moeilijkste zal hier wel zijn of he zal mogen toegelaten worden de geschonden woningen, die niet aan de regels der hygiëne voldoen — er zijn er helaas menigvuldige! — opnieuw in hun vroegeren staat te brengen. Het peil der oude arbeiderswoningen staat heel laag te Brugge; er werd tegen ingrijpende maatregelen opgezien, omdat die oude huisjes een zeer schilderachtig karakter vertoonen en omdat men meende de schoonheid te kort te doen. Maar er zijn toch andere eischen die dringender zijn: eerst wanneer alle materieele gegevens van het vraagstuk opgelost zijn, mag schoonheid haar rechten doen gelden; waar zij zich ten nadeele van de nutsvraag opdringt, moet zij zonder twijfel geweerd worden. Kan men er toe komen de waarheid daarvan in te zien, dan zal er te Brugge heel wat te doen zijn naar aanleiding der kleine oorlogsverwoestingen.

DE KUNSTWERKEN IN DE RUSSISCHE HOOFDSTAD.

In het Duitsche tijdschrift „Kunstchronik" komt voor een brief uit St. Petersburg van Dr. Eduard Plietzsch, gedateerd van einde September. De schrijver deelt mede, dat men zich onnoodig ongerust gemaakt heeft over de kunstwerken in de Russische hoofdstad. Zoowel onder Kerenski, als onder Lenin en Trotzki heeft men betrekkelijk goede maatregelen ter bescherming van de kunstschatten getroffen. In de Duitsche kranten is verteld, dat de beroemde verzameling van de Hermitage voor een deel naar Amerika verkocht zou zijn. Daar is niets van waar. Kunsthistorici en verzamelaars, die in het bestuur der collectie zitten, hebben verklaard, dat er niet één stuk uit verdwenen is. De kostbaarste werken werden naar Moskou vervoerd, toen men een beschieting van Petrograd vreesde, andere minder waardevolle stukken, zooals b.v. de alleen uit een kunsthistorisch oogpunt belangrijke schilderijen uit de verzameling Semeonof bleven verpakt in Petrograd. Naar verluidde, zou binnenkort het museum weer geopend worden. Het zou dan blijken of er bij het transport in deze onrustige tijden toch geen kleine kunstvoorwerpen, b.v. bronzen of kleinere schilderijtjes zijn weggeraakt.

De groote particuliere verzamelingen van de Stroganofs, Sjoewaloffs en van den hertog van Oldenburg zijn staatseigendom geworden. Vele voorname huizen, die rijk versierd zijn met schilderijen, beeldhouwwerken en andere kunstvoorwerpen, werden intakt gelaten en als musea voor het publiek geopend. Op dezelfde wijze heeft men ook met de keizerlijke kasteelen gehandeld. Het kunsthistorisch Instituut van Dr. Graaf Valentin Sschof is met het paleis, waarin het gevestigd is, staatseigendom geworden en onder het beheer van den sichter, vroeger eigenaar geweld.

Omtrent het lot van de Rembrandts van Prins Jussoupoff heeft men geen zekerheid. Men wee, niet waar die bewaard worden, misschien zijn die wel verkocht. He deel, dat nog over was van de verzameling Leuchtenberg — de voornaamste stukken zijn reeds jaren geleden verkocht — ging voor 1 milioen roebel naar Zweden. Dit land heeft heel veel gekocht, maar er is weinig eerste kwaliteit bij en het betaalde enorme prijzen. Rusland is trouwens niet goedkoop met zijn waar. Voor kunstwerken van eenige beteekenis wordt overdreven veel betaald; nog meer dan in Duitschland. Het artistieke huisraad en de schilderijen, die door particulieren en handelaars worden aangeboden, verheffen zich niet boven het niveau van hetgeen gemeenlijk op Duitsche veilingen onder den hamer komt. Tengevolge van de sociale omwentelingen, die dieper ingrijpen dan men in het buitenland veelal vermoedt, komen telkens belangrijke kunstwerken op de mark. De hooge prijzen, die men vraagt, en het uitvoerverbod voor kunstwerken verhinderen, dat zij in aanzienlijken getale over de grenzen gaan.

Het aanzien van de stad heeft niet noemenswaard geleden. De paleizen en instellingen uit de 18de eeuw staan (of stonden) nog uitwendig onaangetast. Het waren echter niet meer dan leege coulissen, daar zij aan hunne oorspronkelijke bestemming, de huisvesting van rijkdom en hoofsche beschaving, onttrokken zijn. De nieuwe regeering liet enkele standbeelden zetten voor oude en nieuwe revolutiehelden.

HET PARK „MEERWIJK".

In „Elsevier's Maandschrift" van November zegt de ingenieur A. Boeken over het park Meerwijk te Bergen o.a. het volgende:

„Zonder eenigen twijfel hebben de huizen van den architect Staal bij het publiek de meeste aanleiding gegeven tot de praatjes en de dwalingen. Zij zijn dan ook zeker de meest opvallende van de zevenjen villa's. Daarom wil ik aan deze en aan hun architect nog de volgende regelen wijden.

De meest bekende werken van dezen architect zijn de woonhuisgroepen, die hij voor een zestal jaren in het Willemspark te Amsterdam bouwde. In de constructies en détails dezer huizen toonde hij zich toen een streng volgeling van Dr. Berlage, terwijl hij in de plastiek en de samenstelling zijner groepen, zonder evenwel de kracht van diens beste scheppingen te evenaren, nog strenger opvattingen dan zijn voorganger bleek te hebben. Na deze robuuste, rustig gebouwde werken was de winkelpui en inrichting van de firma Ivens in de Kalverstraat, welke in 1916 voltooid werd, een verrassing. Hier noch het zuiver gebouwde, noch het klaar gedachte, maar een vormenspel, dat, naar ik meen, het bestaan van de winkelpui in den straatwand moest accentueeren en uitdrukking moest geven aan het in- en uitgaan door de winkeldeur: aan de beweging hoodrecht op het gevelvlak. Uit dit werk bleek, dat er van den volgeling van Berlage niets meer over was. In de huizen van het park Meerwijk komen de bedoelingen, die hij in de winkelpui nog niet klaar kon uitdrukken, duidelijk aan het licht. —

De hoofdingang wordt geflankeerd door het huis „de Bark" en het sterk naar voren schietend tuinhuisje. In dit tuinhuisje, dat overigens een raadsel blijft, suggereert Staal zijn bedoelingen wel zeer sterk. Gelijk de bladeren en de voluten van een korintisch kapittel in hun groei en windingen uitdrukking geven aan het tegen de zwaarte van het bouwwerk opstrevende der zuil, zoo wil dit tuinhuisje de bewegingsrichting van den hoofdingang aanduiden, juist door in zijn vormen zoo fel mogelijk tegen te streven. In de kromming van den weg stoot huize „de Ark", dat mij het karakteristiekste van Staal's werken toelijkt, naar voren en komt plotseling met zijn bonkigheid dwars door de laan. Heel even accentueert het ellipsvormig raampje de richting van den weg, overigens springt alles, het schuine oploopen der gevelbrokken, het achtkantige van den lagen met pannen gedekten voorbouw, het overstek van de lijst, zelfs het diagonaalsgewijs zich teekenende metselverband, naar voren op den weg. In dezen vorm en op deze schaal is de uitdrukking van beweging in de architectuur iets geheel nieuws.

In vroeger tijden zette de architect, wanneer hij aan het einde van een lang verschiet te bouwen had, een zwaar massaal stuk architectuur neer, om het bewegende van den weg te beëindigen of een andere richting te geven; daar was dan een contras van de rust en de beweging, een contrast, waarvan schoonheid kon uitgaan. Bij het werk van Staal vinden wij het contrast van twee bewegingen. Is dit wellicht een teeken van dezen tijd, dien wij in 't algemeen onrustiger, nerveuzer dan vergane eeuwen plegen te noemen?

Ik moet eerlijk toegeven, dat ik niet van dit huis „de Ark" houd. De tegenstelling vind ik te bruut, zooals trouwens de geheele aard en de détailleering; deze bruutheid is voor mij leelijkheid. Ik besef dat Staal's opvatting der bouwkunst niet strookt met haar rustig, onbewegelijk wezen, en in het geheel niet met het verlangen naar rust, dat elken landhuisbewoner vervult. Maar toch voel ik dat deze architectuur het met onzaglijken hartstocht geschapen werk van een kunstenaar en, hoe vreemd zij ook zij, een prachtige poging is."

ERKENTELIJKHEID.

In verschillende dagbladen komt als ingezonden stuk het volgende voor:

Vermoedelijk zal binnenkort voor de meeste Belgen in Holland het scheidingsuur aanbreken. Wel zijn er, die zich zoodanig aan het land hunner ballingschap gehecht hebben, dat zij plannen voeren er vroeg of laat wel eens terug te keeren, maar allen zullen toch vertrekken met het gemoed vervuld van dankbaarheid jegens het broedervolk, dat hun onverdroten, gedurende vier lange jaren, gulle gastvrijheid, gesteund op stoffelijke, zedelijke en geestelijke hulp, verleende.

Er moet een daad komen als herinnering aan het verblijf der Belgen in Nederland, gedurende den wereldoorlog.

Zoo rijst de vraag, of dit aandenken zal verwezenlijkt worden onder den gebruikelijken vorm van gedenkstcenen of monumenten met vaag symbolische architectuur, en of wij de mooie Hollandsche steden, die tot dusver betrekkelijk vrij zijn gebleven van deze plaag, op deze wijze zullen helpen ontsieren?

Ware het niet beter, als bewijs van erkentelijkheid, versterking en ontwikkeling te beramen van de banden, die tusschen beide volkeren aangeknoopt werden, banden, die van hoogere orde zijn, daar zij in een tijd van buitengewone beproeving tot stand kwamen?

Een voorwerp, dat het zinnelijkst zou zijn van die banden, en terzelfdertijd zou helpen tot instandhouding en ontwikkeling er van schijnt wel het beste geschenk te zijn, dat wij Holland kunnen aanbieden.

Daarom wordt er voorgesteld te Amsterdam, zijnde de intellectueele, artistieke en economische hoofdstad, midden in een plantsoen der Zuidelijke uitbreiding, een Belgisch paviljoen op te richten. Het zou van Belgische bouwstoffen gebouwd worden, een versiering der stad vormen, en onder het beheer der Belgische kolonie in Nederland geplaatst worden.

In dit paviljoen zouden geregeld tentoonstellingen van Belgische producten van allerlei aard gehouden worden en voortdurend zouden dus de Belgische kunst en literatuur, onze handel en industrie, ons sociale leven e.a. aan onze Nederlandsche vrienden bekend worden gemaakt, eene bibliotheek van den meest uiteenloopenden aard zou er ondergebracht worden, alsmede een bestendig inrichtingsbureel.

Belgische kunstenaars zouden de opdracht krijgen dit gebouw aan te kleeden.

Gelijktijdig zou een dergelijk paviljoen met hetzelfde doel worden opgetrokken — uit Hollandsche materialen — in een der nieuwere buurten van Brussel of Antwerpen, en daar wederkeerig tot bekendmaking van allerlei Noord-Nederlandsche voortbrengselen op intellectueel of economisch of eenig ander gebied dienen.

Die twee rechtstreeks nuttige instellingen zouden een veelzijdige wisselwerking tusschen beide naties bevorderen.

Al de Belgen, die iets voelen voor de verwezenlijking van deze gedachte onder dezen of onder een anderen vorm, worden vriendelijk verzocht hun instemming aan een der ondergeteekenden te laten geworden. Ook zullen dezen volgarne kennis nemen van alle andere voorstellen in verband met de daad van erkentelijkheid, welke ze voor oogen hebben.

ANDRÉ DE RIDDER.
HUIB HOSTE.
LOUIS VAN DER SWAELMEN,
p.a. Valeriusstraat 201, Amsterdam.

HUISMERKEN.

Het kruisje is de handteekening der analfabeten; door dit teeken, of een ander, te kennen geven: dit ben ik, of dit behoort aan mij, is een zeer oude gewoonte, ontstaan in wat men gewoonlijk de grijze oudheid noemt, algemeen geworden, hoofdzakelijk in Noord-Europa als gebruik bij de geestelijkheid, den adel, den burgerstand, het landvolk. Iedereen had zijn teeken, zijn merk; maar ook buurten hadden hun eigen merk, kerken en kloosters evenzeer, zoomede genootschappen, vereenigingen en familiën. Het gebruik van deze merken, die in de literatuur als huismerken bekend zijn, stijgt tot op het eind der 16de eeuw, toen

iedereen zich wist te legimiteeren door zijn eigen, bijzonder merk. Daarna is het verval gekomen, men voelde er minder voor, en in veler geest sprak de molenaar bij Rostock, die wenschte: „dat se doch de ollen verfluchtigen hiroglifen afschaffen deden. Ik hew al ümmer secht, se süllen doch ordenliche bokstaven nemen." Thans moet men naar die verdwenen hieroglyfen zoeken en zelden vindt men ze.

De huismerken zijn samengesteld uit enkele meestal rechte streepjes, die elkander op verschillende manier kruisen, tot teekens in drie- of vierhoeksvorm, maar ook tot figuren, die met onze letters en cijfers overeenkomen. Men bracht ze aan boven de huisdeur, op gereedschappen, op alle roerende en onroerende goederen, op muren en grafzerken, op oorkonden van velerlei soort. Daarna zijn gekomen eenvoudige afbeeldingen van dagelijksche dingen in huis of op het erf aanwezig, een kouter, ladder, hoepel, wagenwiel, bijl of hark.

In ons land heeft in de Verh. v. d. Maatsch. der Ned. Letterk. van 1824 Westendorp over deze merken geschreven onder den titel: Over het oud runisch letterschrift. Tot het runenschrift behooren de huismerken echter niet, hoewel meermalen letters van dat schrift tot huismerken gemaakt zijn. Dan vindt men in den Overijselschen almanak voor oudheid en letteren van 1854 een opstel over merken op grafsteenen, evenals dat van Westendorp door afbeeldingen toegelicht. En in de vrije Fries van 1859 staat een artikel van T. R. Dijkstra over de handmerken in Friesland, eveneens van afbeeldingen vergezeld.

Nu is er in de laatste aflevering van de Zeitschrift für Ethnologie **een opstel verschenen „Ueber Hauzeichen in** Oderbruch", van den onderwijzer Rubehn. Oderbruch is een landstreek ten N. W. van Frankfort a. d. Oder, en de schrijver heeft daar een halve eeuw geleden nog heel wat gevonden, beschreven en geteekend. Het is maar een kort opstel, echter juist geschikt als overzicht dat het onderwerp behandelt zonder de stof uit te putten. Dit laatste heeft, voor zoover het materiaal toen reikte, Homeyer gedaan in zijn boek over Die Haus- und Hofmarken. 1890 (een herdruk van de uitgave in 1870) en het is vreemd, dat de redactie van de Zeitschrift für Ethnologie, die wijlen Rubehn's opstel plaatst, niet naar dit boek verwijst. Homeyer begon al in 1853 zijn onderzoek en uit ons land, n.l. van Zeeland, Noord-Brabant, Zuid-en Noord-Holland, Gelderland, Friesland en Groningen, vermeldt bij huismerken op grafzerken, wapenborden, oorkonden en boeken, **kwitantes, huizen, muren geschilderde vensters; ook tee**kens, die voor handelsmerken van kooplieden kunnen gelden.

Het opstel van Rubehn brengt het onderwerp nu opnieuw aan den dag en zal misschien leiden tot een nader onderzoeken naar hetgeen thans nog te vinden is van dit oeroude gebruik.

Wij hebben het opstel van Rubehn nog niet onder de oogen gehad en kunnen er dus niet over oordeelen of het nieuw licht op de huismerken werpt, dan wel of er alleen opnieuw de aandacht op gevestigd is.

Homeyers werk, dat wij wel kennen, is uit den aard der zaak zeer onvolledig, inzonderheid wat ons land betreft. Toch heeft het waarde als een eerste poging, om het onderwerp zoo uitvoerig en stelselmatig mogelijk te behandelen, al zal men bij een verder onderzoek wellicht meer wetenschappelijk methodisch te werk moeten gaan, om tot eenig meerder resultaat te komen.

Toen wij onlangs schreven over Oude Grafzerken, hadden wij ook kunnen wijzen op de belangrijkheid daarvan voor **de studie der huismerken, die daarop ook in ons land in** grooten getale en groote verscheidenheid voorkomen. Homeyer vermeldt daarvan betrekkelijk slechts weinig, en hetgeen hij mededeelt heeft hij waarschijnlijk grootendeels of geheel uit de tweede hand. Het verzamelen van alle huismerken, die nog in ons land te vinden zijn zou een omvangrijk werk op zichzelf zijn, maar met een inventarisatie der grafzerken gelijktijdig kunnen geschieden.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Calcar.

Dezer dagen is de in de 15e eeuw gebouwde St. Nicolaaskerk te Calcar, **een der mooiste bouwwerken van den Nederrijn, met zijn antieke kunst**schatten tengevolge van kortstondige blijna een prooi der vlammen geworden. De toren, welks dak instortte, zoowel als de Noordelijke kapel zijn geheel uitgebrand, waarbij de klokken uit de jaren 1374, 1483, 1480, 1493 en 1607, die bij de algemeene opleiching de smeltkroes ontgaan waren, gesmolten en vernietigd zijn. Brandweer en militairen van nabuurige garnizoenen hebben het overige gedeelte der kerk weten te behouden. Deze bevat o. m. zeven uit kunstig houtsnijwerk vervaardigde en met schilderwerk versierde altaren, waarvan het St. Anna-altaar in 1490 door meester Rogert, het Maria-altaar van 1483 tot 1490 door de meesters Arnold en Everhardt van Monster, het altaar der Zeven Smarten in 1521 door Heinrich Douwermann werd vervaardigd, terwijl het snijwerk van het hoofdaltaar afkomstig is van de meesters Derik Jaeger. Lodewijch en Jan van Hanhem in de jaren 1498 tot 1500. De vervaardigers van het Crispinusaltaar (1550) en het Johannes-altaar (1540) zijn niet bekend. Verder bevat deze dom o. m. een prachtig houtsnijwerk uit het jaar 1450 van den meester Daniella, een schilderij op hout uit de 12e eeuw van den Westfaalschen schilder Heinrich Düwegge, de beelden der twaalf apostelen uit 1550, een schilderij van een onbekend meester uit 1360, voorstellende den dood van Maria, schilderijen uit 1504 tot 1508 van den beheerder Jan Joest, bijgenaamd Jan van Calcar, de Maria-kroonlichters van de hand van Kessiken van Ringenbergh en Heinrich Bernts in 1508 tot 1511, de groote artuiningsgroep, dateerende van 1520 en de schilderij „St. Ursula" en Christophorus-legende uit 1500.

Ook in 1670, toen een groote brand het stadje teisterde en meer dan een vierde in de asch legde, bleef de kerk als door een wonder gespaard.

BINNENLAND.

Het orgel in de St. Maartenskerk te Bolsward.

Men meldt aan de Leeuwarder Courant:

Het fraaie orgel in de St. Martinikerk alhier, waarvoor Franciscus Elgersma in 1775 bij testament f 12.000 beschikte en dat in 1781 door den bekwamen orgelmaker A. Hinz. van Groningen, werd vervaardigd en sedert door de hoffelijke zorg van kerkvoogden steeds uitgebreid en volmaakt werd, zooslat het nu drie klaviezen heeft met koppeling, een vrij pedaal en meer dan vijftig registers, heeft ook nu weer een belangrijke verbetering ondergaan. Door de heeren Bakker en Timmenga is n.l. een zoogenaamd zwelwerk aangebracht, waardoor verschillende composities, die vroeger niet goed ten uitvoer konden worden gebracht, thans, vooral onder de bekwame hand van den heer Alt, organist, tot hun recht kunnen komen. Ook is er nog een nieuw register, de zoogenaamde «vox célestes» aangebracht, beide een groote aanwinst. Vooral de orgelbespelingen, die de heer Alt gewoon is, hier in den zomer te houden, zullen daardoor een zeerste in kunstwaarde worden verhoogd. Wij meenen, dat het orgel thans op één na het grootste van ons land is.

Kens dichters oordeel over een schouwburg.

Frederik van Eeden is over den nieuwen Schouwburg te Haarlem, die naar wij meenen met zijn drama „De Heks van Haarlem" is ingewijd, niet best te spreken.

Hij zelde er onlangs in de Amsterdammer van:

„Het is een gebouw zonder de minste poging om meer te gaan met het nieuwe leven van onzen tijd. Wie het „Kleine Theater" van Reinhard in Berlijn gezien heeft, zal begrijpen wat ik bedoel. In dat gebouwtje is stemming, een artistieke, nieuwe combinatie van vorm en kleur, een zaal waarin iets nieuws en oorspronkelijks kan gezien worden en tot zijn recht komen. De Haarlemsche nieuwe schouwburg is eenvoudig een imitatie van de honderde schouwburgjes die in de Duitsche provincie-steden zijn gebouwd. Hard wit, met vergulde wapentjes, en leelijk-rood, zooals wij dat helaas! in de meeste schouwburgzalen gewend zijn. Daarbij een te klein toneel en niet meer gerief dan men in andere dergelijke gebouwen vindt".

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, op Architectenbureau te Utrecht, voor volkswoningbouw. Volledige brieven lett. H. M. Bureau v. het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Directeur van Gemeentewerken en Bouw- en Woningtoezicht te Almelo, jaarwedde f 3300, civiel- of bouwkundig ingenieur met praktijk van rioleering en bestrating. Stukken vóór 1 December e.k. aan den Burgemeester. (1)

— Civiel- of Bouwkundig Ingenieur, bij de Gemeentewerken te Vlaardingen, voorloopig voor 2 jaar, ervaring in gewapend beton en bruggenbouw gewenscht. Stukken uiterlijk 1 Dec. bij den Burgemeester. Inlichtingen geeft de Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met Volkswoningbouw. Volledige brieven onder No. 49, Bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Chef de bureau, op druk architectenbureau, salaris f 200—f 300 per maand.

Teekenaar, op hetzelfde bureau, salaris f 150—200 per maand. Brieven onder no. 48 aan het bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter voor den bouw van een bad- en zweminrichting, bij de Gemeentewerken te Eindhoven. Stukken in te zenden Bureau Gemeentewerken, Stratumsedijk 47, Eindhoven. (1)

— Uitvoerder, voor belangrijk bouwwerk. Brieven motto «Uitvoerder», bureau van het weekblad «de Aannemer», Heerengracht 255, Amsterdam. (1)

— Gemeente-Architect te Zalt Bommel, tevens belast met het beheer van de Gemeentetram. Salaris architect f 1500, klimmend tot f 2000. Aanvangssalaris directeur tram f 300, hoogstens f 1000. Kennis van boekhouden vereischt; instructies ter inzage. Stukken voor 27 November 1918 aan den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, op architectenbureau te Haarlem, salaris f 125—f 150 p. m. Uitvoerige brieven No. 74422, bureau Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Bureelambtenaar Rijkswaterstaat te Hoorn. Aanvangsbezoldiging f 740 klimmend tot f 1180, vermeerdering van bezoldiging in uitzicht. Minimum leeftijd 18 jaar, vrij van militairen dienst, bedreven in net en duidelijk schrift, Nederl. taal, rechtlijnig teekenen en rekenen. Kennis van vreemde talen, beginselen der wiskunde en bediening van de schrijfmachine strekt tot aanbeveling. De voorkeur genieten candidaten in het bezit van Diploma opzichter Rijkswaterstaat of H. B. S. 5 j. c. en bij gelijke opleiding ingezetenen der gemeente Hoorn. Zich schriftelijk aan te melden bij den Ingenieur van den Rijkswaterstaat, Bierci Groote Oost No. 15, Hoorn. (2)

— Hoofdopzichter, bij zeer groot bouwwerk, tegen Januari a.s. Salaris f 200 à f 250 per maand. Uitvoerige sollicitaties lett. B. H. aan den Uitgever van het Weekblad «de Bouwwereld», Heerengracht, Amsterdam. (2)

— Architect, bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage, voor onderhoud en inrichting der Gemeentegebouwen, jaarwedde f 2000.—f 3500. Sollicitaties uiterlijk 1 December 1918 bij den Directeur der Gemeentewerken, Huijgenspark 23, 's Gravenhage. (2)

Draadnagels

beneden alle concurrentie uit voorraad leverbaar bij A. G. PARSER Mzn. — Techn. Afdeeling N. Achtergracht 12-14, Amsterdam.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voortaadige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5eDoor het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kustom, in zekeren zin is adverteeren plicht. (V. en A.")

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Abonneert U op De Opmerker

De **Overname** van of **Licentieverleening** op de

NEDERLANDSCHE OCTROOIEN.

No. 130 betreffende „Verbetering aan een pomp voor gedwongen kringloopsmering"

No. 131 betreffende „Aandrijfinrichting voor het ontstekingstoestel de koelwaterpomp en de olie, pomp voor explosiemotoren"

No. 31 betreffende „Verbetering aan smeerinrichting" en

No. 470 betreffende „Inrichting tot het regelen van den vergasser bij verbrandingsmotoren, hoofdzakelijk ten dienste van vliegmachinemotoren"

van de **Daimler Motoren Gesellschaft,** wordt hierbij aan Nederlandsche fabrikanten aangeboden. Nadere inlichtingen geven de Octrooibezorgers **A. ELBERTS DOYER en H. W. DAENDELS** (firma Nederlandsch Octrooi-Bureau), 31 Laan Copes van Cattenburch, **'s Gravenhage.**

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2-4-6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1869.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KVANISEERINRICHTING.
TelegramAdres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 30 NOVEMBER 1918. No. 48

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van vele plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Een Manifest.

De Redactie van „De Stijl" heeft in het eerste nummer van den tweeden jaargang een „Manifest" geplaatst, dat in de eerste plaats natuurlijk bestemd is, om in Nederland te worden gelezen en in de tweede plaats om, zoodra het verkeer met het buitenland weer hersteld is, in het Fransch, Engelsch en Duitsch, afzonderlijk, in een groote oplaag vanuit de verschillende kunstcentra in het buitenland te worden verspreid.

De inhoud van het manifest luidt als volgt:

1. Er is een oud en een nieuw tijdsbewustzijn.
Het oude richt zich op het individueele,
Het nieuwe richt zich op het universeele.
De strijd van het individueele tegen het universeele openbaart zich, zoowel in den wereldkamp als in de kunst van onzen tijd.

2. De oorlog distructiveert de oude wereld met haar inhoud: de individueele overheersching op elk gebied.

3. De nieuwe kunst heeft naar voren gebracht hetgeen het nieuwe tijdsbewustzijn inhoudt: evenwichtige verhouding van het universeele en het individueele.

4. Het nieuwe tijdsbewustzijn staat gereed zich in alles, ook in het uiterlijke leven te realiseeren.

5. Traditie, dogma's en de overheersching van het individueele (het natuurlijke) staan deze realiseering in den weg.

6. Daarom roepen de grondjeggers der nieuwe beelding allen, die in de hervorming der kunst en kultuur gelooven op, deze hinderpalen der ontwikkeling teniet te doen, zóó als zij in de nieuwe beeldende kunst — door natuurlijken vorm op te heffen — hebben teniet gedaan, hetgeen de zuivere uitdrukking der kunst, de uiterste consequentie van alle kunstbegrip belemmert.

7. De kunstenaars van heden hebben, gedreven door éénzelfde bewustzijn over de geheele wereld, op geestelijk terrein deelgenomen aan den wereldkamp tegen de overheersching van het individualisme, de willekeur. Zij sympathiseeren daarom met allen, die, hetzij geestelijk of materieel, strijden voor de vorming van een internationale eenheid in Leven, Kunst en Kultuur.

8. Het orgaan „De Stijl", dat zij met dat doel hebben opgericht, tracht bij te dragen de nieuwe levensopvatting in het licht te stellen. Medewerking van allen is mogelijk door:

9. I. Als blijk van instemming, toezending (tot Redactie) van uw naam (volledig), adres, beroep.

II. Bijdragen in den uitgebreidsten zin (kritische, filosofische, architectonische, wetenschappelijke, literaire, muzikale enz., alsmede reproductieve) voor het maandblad „De Stijl".

Het manifest is ondertee kend door: Theo van Doesburg, Robt. van 't Hoff, Vilmos Huszar, Antony Kok, Piet Mondriaan, G. Vantongerloo en Jan Wils.

Hoe men over richting en streven van de oprichters van „De Stijl" denken moge, men zal moeten erkennen, dat bovenstaand manifest een merkwaardig stuk is. De eerste vijf artikelen bevatten de grondstellingen van hun opvatting en zijn als zoodanig het belangrijkst gedeelte, de overige artikelen bevatten een oproeping tot medewerking, zoo algemeen mogelijk. Of daaraan in ruime mate gevolg zal worden gegeven is moeilijk te voorspellen. Het zal er van afhangen of in het buitenland de bedoeling der opstellers goed begrepen wordt, al zijn de vijf stellingen ook vrij

scherp geformuleerd. In Fransch, Engelsch en Duitsch klinken zij telkens eenigszins anders. De verschillen zijn misschien klein, maar ook kleine verschillen zijn hier o. i. niet gewenscht. Om een enkel voorbeeld te noemen, wij meenen, dat tijdsbewustzijn iets anders is dan „connaissance des temps". Daarom zouden wij de opstellers wel in overweging willen geven, de vertalingen, voor de verzending over de geheele wereld, nog eens te herzien.

Het is echter niet onze bedoeling, op de vertalingen kritiek te gaan uitoefenen, dat laten wij gaarne aan meer bevoegden over. Voor ons is het Hollandsche stuk de hoofdzaak en zijn de eerste vijf punten de voornaamste. Daarbij wenschen wij het volgende op te merken.

1. Tegen het eerste punt is niet veel in te brengen, tenminste, wanneer men de aanwezigheid van een tijdsbewustzijn aanneemt. Wat moeten wij onder tijdsbewustzijn verstaan? Bewustzijn in het algemeen is de gewaarwording van het bestaan, de existentie. Ieder die iets voelt, voelt zichzelf, dat wil zeggen hij kent de veranderingen, die zijn gevoel van bestaan ondergaat. De opvolging dier veranderingen, aan elkander geregen door het geheugen, veroorzaakt het bewustzijn. Tijdbewustzijn moet dus zijn de gewaarwording van het bestaan van den tijd en van de veranderingen, die hij gestadig ondergaat. Het oude tijdsbewustzijn berust op onze kennis van de voorbijgegane tijden, het nieuwe op de gewaarwording van den tegenwoordigen tijd en zijn beweging. Wanneer men dus zegt, dat het oude, of verouderde, tijdsbewustzijn zich richt op het individueele, geeft men daarmede als zijn meening te kennen, dat, in den voorbijgeganen tijd, het individueele de kunst en het kultuurleven heeft beheerscht. Of deze meening juist is of niet kan voor het oogenblik buiten beschouwing blijven. Zij karakteriseert het standpunt van „De Stijl", evenals de stelling, dat het nieuwe tijdsbewustzijn zich richt op het universeele.

De juistheid van deze stelling willen wij niet betwisten; zij constateert niet anders, dan dat de beweging van onzen tijd zich richt op het universeele en dit kan waar zijn, althans het is de meening van „De Stijl", dat wil zeggen, er is een groep kunstenaars, die deze opvatting huldigt en propageert. Er dringt zich echter, wat betreft het begrip van het nieuwe tijdsbewustzijn, een vraag op, namelijk: Kan het bewustzijn van den tijd, waarin men leeft, wel zuiver zijn? Kan men daarin wel het juiste inzicht hebben, of is dit alleen mogelijk voor een volgend geslacht? Bovendien het nieuwe tijdsbewustzijn van de bovenbedoelde groep kunstenaars richt zich op, streeft naar, het universeele, maar of dientengevolge het doel van dat streven, de stijl in kunst en kultuur binnen afzienbaren tijd bereikt zal worden, moeten wij nog afwachten. Ons hedendaagsch kultuurleven is zoo gecompliceerd, men moet bij hervormingen rekening houden met zooveel factoren, dat een groep kunstenaars wel op eigen gebied veel doen kan, om de opvattingen te leiden in de richting, die hen voor hun tijd de aangewezene voorkomt, maar de geheele menschheid te doordringen van hun denkbeelden, en dat moet toch wanneer men tot een universeele stijl wil komen, dit mag wel een titanenarbeid heeten. Dat de strijd van het individueele tegen het universeele zich in onzen tijd openbaart valt niet te loochenen. Het is de strijd, die men in elk tijdperk van evolutie kan waarnemen, het is de geschiedenis, die zich daarin herhaalt, evenwel telkens met een ander eindresultaat.

2. In de tweede stelling wordt gezegd, dat de oorlog de oude wereld met haar inhoud verwoest, vernielt, vernietigt (waarom wordt hier het leelijke basterdwoord destructiveeren gebruikt, dat in geen woordenboek te vinden is?). De oorlog zal dus ook een einde maken aan de overheerscheing van het individueele op elk gebied. Het kan zijn en het zou niet ongewenscht zijn. Uit den aard der zaak zijn onze verwachtingen van de omwentelingen, die wij zien plaats grijpen, hoog gespannen, maar het zou niet de eerste maal zijn, dat die verwachtingen door de uitkomsten werden teleurgesteld, althans ten deele. De wet der traagheid verzet zich tegen al te groote sprongen der evolutie. De overheersching van het individueele zal wellicht worden teniet gedaan, maar het individueele zal blijven bestaan; het is niet uit te wisschen, zoolang er individuën zijn.

3. In de derde stelling schijnt dit laatste ook te worden erkend. Immers daarin is sprake van evenwichtige verhouding van het universeele en het individueele, evenwichtige verhouding van tegendeelen. Deze opvatting stemt ook overeen met het streven naar evenwicht, dat men zoowel in de natuur als in de kultuur kan opmerken. Het groote vraagstuk, dat zich na den oorlog voordoet, is het herstellen van het door den oorlog verstoorde evenwicht op elk gebied. Gemakkelijk is het niet dit vraagstuk op te lossen. De nieuwe kunst, dat wil hier zeggen de kunst van de meergenoemde groep kunstenaars, moge naar voren gebracht hebben, of getracht hebben naar voren te brengen hetgeen het nieuwe tijdsbewustzijn inhoudt, maar mag men daaruit nu reeds de gevolgtrekking maken van stelling 4, dat het nieuwe tijdsbewustzijn gereed staat zich in alles, ook in het uiterlijke leven te realiseeren?

5. Traditie, dogma's en de overheersching van het individueele staan deze realiseering in den weg, zoo zegt de vijfde stelling, die eigenlijk de belangrijkste is, omdat zij nog beter dan een der vorige het standpunt van de kunstenaars, die hier aan het woord zijn, karakteriseert.

Tegen traditie, dogma's en de overheersching van het individueele hebben zij stelling genomen. Wij willen bij deze drie begrippen nog even stilstaan.

Traditie is overlevering, traditie is alles wat elk opvolgend geslacht overneemt van het vorige, gelijk dit het weer van een vorig heeft ontvangen, gewoonlijk zonder kritiek. Wanneer het voorwerp van de traditie waardeloos of van twijfelachtige waarde is, wordt het door overlevering, ook door herhaalde, niet beter of meer waard. Een feit eenmaal waargenomen gaat van het geheugen van een geslacht over in dat van volgende geslachten, maar het vermeerdert niet in waarde alleen omdat het op deze wijze een oude overlevering geworden is. Het blijft wat het oorspronkelijk was, te weten een juist of verkeerd waargenomen feit, een realiteit of een waandenkbeeld en het zal door den tijd nooit een realiteit worden. De tijd verandert den aard der dingen niet en een leugen, ook al ware hij uit het paradijs afkomstig, zal nooit een waarheid worden.

Traditie speelt in het kultuurleven een rol van beteekenis en zal dat blijven doen, zoolang het menschengeslacht niet uitgestorven is. Men moet er rekening mee houden en kan haar niet negeeren; zij is er met hare overleveringen op elk gebied, waardevolle en waardelooze in de meest bonte verscheidenheid. Men kan er tegen strijden, maar zal haar nooit vernietigen en dit zou ook niet gewenscht zijn, want daardoor zou ook het goede, dat zij ons overlevert verloren gaan. De eenige manier, om tegenover de traditie stelling te nemen is dan ook o. i. haar bij voortduring aan de kritiek der rede te onderwerpen. De aldus van alle onzuiverheden ontdane traditie kan ook voor het moderne kultuurleven van groot nut zijn en voor den wijze van heden is het altijd een groote voldoening, wanneer hij zijn schoonste denkbeelden bevestigd vindt, door de wijsheid der ouden.

De traditie, zoo opgevat — en wij meenen, dat zij zoo opgevat moet worden wanneer men er iets anders onder wil verstaan dan sleur — kan nimmer de realiseering van het nieuwe tijdsbewustzijn in den weg staan.

Iets anders is het met het dogma, de onbewezen leerstelling. Het dogma is een machtsmiddel in tijden van onwetendheid, in de hand dergenen, die meenen de waarheid te kennen en te bezitten. Het dogma doet vooral dienst in die gevallen, waar de waarheid moeilijk of niet door de rede kan worden aangetoond. Het is daarin van groot gemak, maar daarom een gevaarlijk wapen, want wie zich opmaakt dogma's te bestrijden komt licht in de verleiding, dit te doen door er andere dogma's tegenover te stellen. De beweging voor de nieuwe beelding in de kunst, hoede zich voor deze verleiding, want zoo zij daaraan toegaf zou zij voorzeker ten doode zijn opgeschreven. Laten hare promotors bedenken, dat de sceptici, die uit hetgeen zijzelf niet weten besluiten, dat het onmogelijk is iets te weten, in waarheid dogmatici zijn en wel van de slimste soort.

Ten slotte rest ons nog iets te zeggen van het individueele.

Overheersching van het individueele staat zeker den stijl in den weg, maar wij mogen wel eens vragen, zal de stijl de menschheid gelukkig maken, wanneer zij die ontvangt van de kunst? In vroegere perioden ontving de kunst de stijl van de samenleving, waarin zij zich ontwikkelde. En zal het aan een kleine groep van kunstenaars, wier opvatting men min of meer individueel, laat ons zeggen, al klinkt het misschien vreemd, collectief individueel zou kunnen noemen, gelukken aan de kunst de stijl te hergeven? Een poging tot beantwoording dezer vragen beoogen wij thans niet, wij bieden ze alleen ter overweging aan. Op een andere meer principieele vraag: Moet het individueele aan het universeele ondergeschikt zijn of het universeele aan het individueele? kan men antwoorden, het een en het ander, meer of minder, naar de tijdsomstandigheden. Onder geloofsdwang, bijvoorbeeld, wordt het individu noodzakelijkerwijze onderworpen, zelfs opgeofferd aan de gemeenschap, maar sedert de vrijheid van geweten heeft gezegevierd en het iedereen vrijstaat te twijfelen aan alle traditie en alle dogma's, heeft het individueele de overhand gekregen, te veel zelfs de overhand gekregen naar de meening der strijders voor het universeele. Toch hebben, in absoluten zin, het individu en de gemeenschap dezelfde belangen; er behoeft dus eigenlijk geen sprake te zijn van overheersching van het universeele door het individueele of omgekeerd, vooral niet in een gemeenschap, waarin het beginsel van toewijding van ieder aan allen op den voorgrond staat. Misschien is het een ideale gemeenschap, die wij ons hier voorstellen en waarin ieder weet, dat hij zijn naaste dienen moet in het belang van het algemeen, dat ook in den grond zijn eigen belang is. Wij zijn van dezen toestand waarschijnlijk nog ver verwijderd, maar wanneer hij eenmaal bereikt wordt zal er ongetwijfeld ook stijl zijn. Stijl is echter ook mogelijk in een veel minder volmaakte maatschappij, dit heeft de geschiedenis ons herhaaldelijk geleerd.

Of de naaste toekomst ons de stijl zal brengen, met andere woorden, of het nieuwe tijdsbewustzijn zich werkelijk op elk gebied op het universeele zal richten, wij weten het niet. Wij kunnen het gelooven, wij kunnen het wenschen, maar de wensch is zoo vaak de vader der gedachte, en ons geloof werd reeds zoo vaak teleurgesteld, zoodat ons niet anders overblijft dan er het beste van te hopen.

Prijsvragen.

VERSLAG VAN DE JURY OMTRENT DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN ONTGINNINGSBOERDERIJ, UITGESCHREVEN DOOR DE GRONDVERBETERINGS- en ONTGINNINGS-MAATSCHAPPIJ TE ZWOLLE; MET MEDEWERKING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN HET INSTITUUT VOOR LANDBOUWWERKTUIGEN EN -GEBOUWEN TE WAGENINGEN.

De aanleiding tot het uitschrijven van deze prijsvraag was gelegen in het volgende:

Evenals bij fabrieks- en anderen utiliteitsbouw hangt de rentabiliteit van het landbouwbedrijf nauw samen met de inrichting van de bedrijfgebouwen; en kan de betrokken architect globale kennis van het landbouw-bedrijf niet ontberen. Het gemis hiervan en een gebrek aan inzicht omtrent de nooden en behoeften van den veestapel, zijn oorzaak, dat vele bedrijven zuchten onder den last van ondoelmatige gebouwen.

In elke streek, waar zich een bepaald kultuurstelsel ontwikkelt, maken de gebouwen na korten of langeren tijd een overeenkomstige ontwikkeling mede; en hoe grooter de algemeene ontwikkeling van den landbouwer, hoe meer deze bij het geven van een opdracht tot bouwen een eigen stempel kan drukken op den gedachtengang van den architect.

Grooter is de moeilijkheid om een bepaald bedrijfstype te kiezen op ontginningen, waar vooraf dikwijls weinig bepaald kan worden omtrent het te volgen stelsel. Vooral, daar de rentabiliteit van de lichte gronden spoediger wordt bedreigd, dan het geval is met de gevestigde bedrijven.

De stichtingskosten moeten zoo gering mogelijk zijn; en de inrichting zoo gemakkelijk, dat in een minimum van tijd een maximale hoeveelheid nuttigen arbeid kan worden verricht. Tegelijk moet het uiterlijk van de gebouwen een eenvoudig landelijk karakter vertoonen.

In velerlei opzicht wordt gezondigd. Dikwijls vergeet men dat het stichten van de gebouwen nooit doel mag zijn; alleen middel moet wezen om ons doel te bereiken, n.l. een zoo groot mogelijke winst te maken, met een beperkt bedrijfskapitaal, en verrijzen er gebouwen die in een bepaalde streek soms tot afschrikwekkend voorbeeld voor de landbouwende bevolking dienen.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat een akkerbouwbedrijf na korten tijd wordt omgezet in een weidbedrijf; of omgekeerd, dat de uitbreiding van het akkerbouwbedrijf geschiedt ten koste van de veehouderij. In beide gevallen moeten de gebouwen zich zonder vele kosten aan deze wijzigingen kunnen aanpassen; en moet de architect bij het opzetten van de voorloopige plannen al met deze mogelijkheid rekening houden.

Het nuttige moet steeds met het schoone vereenigd worden. Maar die verzorging van het uiterlijk schoon moet de stichtingskosten niet te zeer verhoogen, wat trouwens ook volstrekt niet noodig is; want „mooi" bouwen behoeft nog niet te leiden tot „duur" bouwen, hetgeen men vaak ten onrechte hoort beweren. Het is zeer wel mogelijk — en het resultaat dezer prijsvraag levert hiervan voldoende voorbeelden — met zeer weinig middelen een fraai geheel te verkrijgen. Het ondoordacht aanbrengen van verschillende vormen en versieringen kan slechts een schijnschoon te voorschijn roepen van een hoogst bedenkelijk karakter. Een schijnschoon, dat vooral een wanklank vormt in het landschap en zoo schril en hinderlijk afsteekt bij de inderdaad fraaie voorbeelden der oude landelijke bouwkunst.

Bij de nieuwe boerderijen moet ook het landelijk karakter evenwel bewaard blijven, en een aangename indruk worden verkregen door de keuze van eenvoudige materialen, en een doeltreffende indeeling van de constructieve onderdeelen,

Eenvoud moet steeds worden betracht; immers het leven van den landman is zeer eenvoudig en sober. Wanneer de lange arbeidstijden worden afgewisseld door het korte rustpoozen, heeft de vermoeide boer met zijn gezin op de eenzame heide immers geen behoefte aan weelde, noch wat kleeding, of voedsel of behuizing betreft!

De Grondverbeterings- en Ontginnings-Maatschappij, te Zwolle, die in zoovele gevallen door haren arbeid het stichten van ontginningsbedrijven heeft voorbereid, besefte in hooge mate de geopperde drieledige bezwaren; en dank zij den machtigen steun dien zij voor hare denkbeelden ondervond van den toenmaligen energieken voorzitter van den Raad van Beheer, den groot-industrieel J. E. Scholten te Groningen, bleek het mogelijk om plannen in daden om te zetten [1]).

Met den moreelen steun van het Instituut van Landbouwwerktuigen en -gebouwen te Wageningen, en de welwillende medewerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd een studieprijsvraag uitgeschreven, om te trachten voor het vraagstuk oplossingen te verkrijgen. Tegelijk was dit een schoone gelegenheid voor vele jongere architecten om een speciale studie van de landbouw-architectuur te maken, een gebied tot dusver nog maar door zeer weinigen betreden en bij het bouwkunst-onderwijs schromelijk veronachtzaamd!

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wees tot Jury-leden aan de heeren:

Ir. P. J. W. J. van der Burgh, architect te Renkum, H. van der Kloot Meyburg, architect te Voorburg, en Ir. Jos. Cuypers, architect te Amsterdam.

De Grondverbeterings- en Ontginnings-Maatschappij verzocht den heer J. J. Wintermans, Rijkszuivelconsulent te Eindhoven, om het landbouwkundige element te vertegenwoordigen. Terwijl Ir. A. M. Kuijsten, toenmalig Rijkslandbouwingenieur te Wageningen, den schakel tusschen de verschillende Jury-leden zou vormen. Eerstgenoemde trad op als Voorzitter, laatstgenoemde als secretaris van de Jury.

De Grondverbeterings- en Ontginnings-Maatschappij stelde een bedrag van f 400 ter beschikking, te verdeelen onder die inzenders wier ontwerpen daarvoor in aanmerking kwamen. De prijzen zouden bedragen, resp. f 150, f 100, f 50, en vier prijzen f 25; tenzij de Jury het noodig zou oordeelen om hierin wijzigingen aan te brengen.

Ter beschikking van de deelnemers werden gesteld de stelselmatig aangeduide plattegronden van enkele kleinere bedrijfsvormen.

De practische inhoud van het concept voor de prijsvraag kwam op het navolgende neer:

1. Deze prijsvraag heeft ten doel goede ontwerpen te verkrijgen van boerderijen op heideontginningen, ter grootte van 10 H.A. De ontwerpen moeten uitmunten door eenvoud, doelmatige inrichting, goedkoope doch degelijke uitvoering; voldoen aan eenvoudige eischen van schoonheid en welstand en een Nederlandsch karakter vertoonen.

5. De ontwerpen moeten voldoen aan de volgende eischen:

Het woonhuis moet ten minste bevatten:

a. Een woonkeuken van ± 20 M². oppervlakte;

b. een slaapvertrek van ± 16 M².;

c. een kelder van ± 16 M². waarboven

d. de opkamer, van ± 16 M². respectievelijk twee slaapkamertjes, elk van ± 8 M². Op zolder:

e. twee afgescheiden slaapruimten, elk van ± 8 M².; bestemd voor de oudste kinderen, of voor meid of knecht;

f. een privaat, gelijkvloers met de woonvertrekken, en al of niet onder hetzelfde dak met de woning.

6. De ontwerper is geheel vrij in de indeeling der boerderij zoowel als in de keuze van het type.

7. De stal- en bergruimten, kunnen met het woonhuis onder één dak vereenigd, of afzonderlijk geprojecteerd worden.

8. Het bedrijf bestaat voor een derde uit bouwland en twee derde uit weiland. Te rekenen op:

a. Benoodigde bergruimte voor den graanoogst van 2 H.A.: 150 M³.

b. Id. voor hooiopbrengst (10.000 K.G.). Al naar de hoogte van optassing, kan men rekenen op een gewicht van 75 tot 100 K.G. hooi per M³.

c. Stalling voor den veestapel bestaande uit 6 melkkoeien, 3 stuks jong vee, 3 kalveren, 1 paard; voorts uit eenige varkens, waarvoor twee hokken noodig zijn, elk van ± 9 M². oppervlak. [2])

d. Voor kalveren, die gedurende den winter mochten worden geboren en alsdan buiten den stal moeten verblijven, moet ergens in de boerderij ruimte gemaakt worden voor tijdelijke stalling bijv. in een ruimte vrijkomend naarmate het hooi is vervoederd of het graan gedorscht.

9. Voor de bedrijfsinrichting wordt vereischt:

a. Een bijkeuken of stookplaats, met oven, tevens lokaal voor voederbewaring en -bereiding, groot ± 12 M².

b. Dorschvloer, met minimaal oppervlak groot ± 20 M²., om desgewenscht binnenshuis te kunnen afdorschen; tevens de gelegenheid biedende om mangelwortels te snijden, groenvoeder te bergen, enz., met toegangsdeuren van 3.25 M. breed en 3.50 M. hoog.

c. Graanzoldertje, ter oppervlak van ± 12 M².

d. Wagenbergplaats, ruimte biedende voor 2 wagens, 1 ploeg, 1 egge en verdere kleine benoodigdheden, als brandstoffen e. d., in totaal groot ± 16 M².

e. Een mestvaalt, groot 50 M².

f. Een gierkelder, groot 25 M³.

g. Een electromotor moet kunnen worden geplaatst, benoodigde ruimte 2 M².

In geval voor graanberging een open veldschuur wordt gekozen, dient het bijbehoorende afdak voor berging van wagens en gereedschappen en is het overstek te gebruiken voor het dorschen, mangels snijden e. d.

Alsdan zal een verplaatsbare electromotor dienen te worden aangeschaft en vervalt de ruimte sub g.

10. De ontwerper dient rekening te houden met redelijke eischen van hygiëne; het brandgevaar en de kosten van onderhoud moeten gering zijn. Hij mag goedkoope materialen gebruiken, naar keuze, als rondhout voor stijlen en kapconstructie, voor gebinten bij open of dichte veldschuur e. d.

Een eenvoudige fundeering op staal is voldoende, terwijl de meest algemeene voorschriften, in diverse landelijke bouwverordeningen voorkomend voor deze prijsvraag zullen worden geacht te gelden.

De bouwkosten moeten een bedrag van f 5000 zoo dicht mogelijk naderen; rekening houdende met normale prijsverhoudingen van vóór den oorlog.

Ingekomen zijn 89 ontwerpen, die alle in meerdere of mindere mate aan de gestelde eischen voldeden.

Tot goed begrip en practische studie van hetgeen geleverd werd, volgen eerst eenige beschouwingen over de indeeling van den plattegrond.

---

[1]) Juist vóór het verschijnen van dit rapport overleed de heer Scholten door velen betreurd. Ook de Jury wenscht hem te huldigen als pionier op velerlei gebied.

2) Gegevens omtrent de standplaatsen van het vee; voor een volwassen rund moet men rekenen op een standlengte van 1.55 Meter; standbreedte 1.00 Meter. (Z.-Holl. grupstal).

Aan het einde van den stal minderen deze mate voor jong vee tot resp. 1.35 M. en 0.80 Meter.

Met het oog op de kans op fokken van een veulen, moet de standbreedte van den paardenstal 2.50 M. bedragen. Standlengte minstens 3.50 Meter.

Volgens de gestelde eischen moet het woonhuis maar aan zeer matige eischen voldoen. De bijkeuken is bedoeld als een centrum tusschen de woonruimte en de stallingen; hierin wordt het brood gebakken, de melk gekoeld, het vaatwerk gewasschen, en zoo noodig het veevoeder gekookt.

De afstand van de bijkeuken tot de stalruimte moet dus gering zijn, en de bijkeuken van alle kanten gemakkelijk toegankelijk.

Het privaat moet zoodanig geplaatst worden, dat de leden van het gezin, die in de boerderij werkzaam zijn, niet alle woonvertrekken behoeven te doorloopen; bij voorkeur nabij den koestal, wat het overzicht vergemakkelijkt.

Het voederen van het vee moet gemakkelijk en vlug kunnen gebeuren; het gekookte voeder (aardappels enz.) uit de bijkeuken, het krachtvoeder van den graanzolder, het hooi en het uitgedorschte stroo moeten spoedig bijgebracht kunnen worden.

Vanaf de dorschvloer moet de boer in korten tijd alle stallingen kunnen bereiken, en overzien.

In de onmiddellijke nabijheid van den dorschvloer moeten worden geprojecteerd: de paardenstal, de wagenremise, de graanzolder en de motor voor het dorschen van graan, en het snijden van mangels, stroo, enz.

In den koestal wordt de grootste hoeveelheid gier geproduceerd. De gierkelder moet dus het dichtst bij den veestal liggen; de mestvaalt moet meer centraal gelegen zijn, om den zwaren, elken dag terugkeerenden arbeid tot een minimum te beperken. De werkzaamheden op de boerderij zijn trouwens een combinatie van periodiek te herhalen werkzaamheden, zoodat elke kleine bezuiniging te deze opzichte op den duur groote voordeelen levert. Dit kan als een pleidooi beschouwd worden voor den z.g. „gesloten bouwvorm", waarbij alle onderdeelen van de boerderij in een compacte ruimte bij elkaar zijn ondergebracht.

Tegenover de genoemde voordeelen staan deze bezwaren, dat door deze methode niet aan alle eischen kan worden voldaan, en een geven en nemen moet worden toegepast.

Bij de „verspreide bouworde" zal men b.v. de stallen en de bergplaatsen voor hooi en granen in afzonderlijke gebouwen onder brengen.

Door het veel grooter wandoppervlak van schuren en afzonderlijke stallingen leidt dit systeem tot hooger bouwkosten; tenzij men open veldschuren gaat bouwen, die op ontginningen meer en meer in trek komen.

Meestal zijn alle gebouwen om de mestvaalt gegroepeerd; en men behoeft ook niet alle gebouwen tegelijk te stichten. Men bouwt naar gelang de behoefte ontstaat.

Van dit type was maar één ontwerp aanwezig, (onder motto „Han") dat, hoe goed ook bedoeld en uitgewerkt, om schoonheidsredenen juist niet voor een bekroning in aanmerking kan komen.

Deze bijzonderheden wat den landbouwkundigen opzet betreft.

De volgende opmerkingen moeten ons nog van 't hart, alvorens wordt overgegaan tot een gedetailleerde bespreking.

Plannen, die zoowel uit landbouwkundig als aesthetisch oogpunt beschouwd, aan alle eischen voldeden, waren niet aanwezig. De ontwerpen, die wat indeeling betreft, voldeden, verrieden dikwijls maar zeer matige kennis aan details van stalinrichtingen. Terwijl de plannen van voldoende architectonische waarde, meestal een groot tekort aan kennis van de landbouwarchitectuur vertoonden.

Omgekeerd waren er plannen die werkelijk een goede boerderij voorstelden, maar waarbij de uiterlijke vormen veel te wenschen overlieten; soms zelfs een buitensporig karakter vertoonden. Dit vond zijn oorzaak in het deelnemen aan de prijsvraag door architecten uit alle oorden van het land, zoowel uit de steden als van het platteland, waardoor ook bijna alle typen van boerderijen vertegenwoordigd waren.

De taak van de Jury werd hierdoor zeer verzwaard.

Door met beide eischen rekening te houden, zijn plannen niet bekroond, die van indeeling zeer verdienstelijk waren, en omgekeerd behooren enkele prijzenswaardige voorbeelden van moderne landelijke bouwkunst niet tot de geprimeerde, omdat er in ander opzicht veel te laken viel.

Bij de eerste schifting nu, vielen die ontwerpen uit, waarbij de indeeling overwegend gebrekkig was, de architectuur onvoldoende, of in beide opzichten reden tot afkeuring bestond.

Om dezelfde redenen vielen bij de tweede schifting nog een vrij groot aantal ontwerpen uit, die hoewel in één enkel opzicht voldoende, ten andere toch aanzienlijk te kort schoten.

Ten slotte bleven die plannen over, waarvan de indeeling of de architectuur aan redelijke eischen voldeden of dezulken, waarin tegen de gestelde eischen niet te sterk werd gezondigd. Deze serie werd geschikt beoordeeld om te worden tentoongesteld en bevatte de volgende motto's.

Tine, Gelderland, Pro-Boer, Pleatske, Han, Twee concentrische cirkels (geteekend), Drie snijdende cirkels in een grooten cirkel (geteekend) W. B. V., Arbeid, Friesland, Zuid-Holland, Boerderij, Mei 1918, Anna, Werklust, 32, Rietdak, Boerderij, Keienrand, Boerengrauw, Kultuur, Drie verticale strepen van ongelijke lengte (geteekend), R. P. D. T., Helm, E. K. S.

Uit het tournooi kwamen ten slotte als overwinnaars te voorschijn, met de achter hunnen naam vermelde (gereduceerde) prijzen:

I A: W. J. Klok, motto „Zuid-Holland" f 100.—, I B: H. Russcher, motto „Kultuur" f 100.—, II: W. K. Klok, motto „Friesland" f 75.—, III: Ir. R. C. A. Meischke, motto „Boerengrauw" f 50.—, IV A: H. Wouda, motto: Drie vert. strepen (geteekend) f 25.—, IV B: E. Rozema, motto „Rietdak" f 25.—, IV C: T. Balk, motto „R.P.D.T." f 25.—, IV D: A. Bakker en A. van Waltraven, motto „32" f 25.—, terwijl een eenvolle vermelding werd toegekend aan: J. Zuidema, motto: „Twee concentrische cirkels (geteekend).

Gedetailleerde bespreking van de bekroonde ontwerpen.*)

Ontwerp onder motto „Zuid-Holland", door W. J. Klok.

Ondanks den naam, vertoont het plan niet het Zuid-Hollandsch type, wat trouwens niet mogelijk is, omdat men in deze provincie meerdere uiteenloopende bedrijfsvormen aantreft, het meest gelijkt het plan op de kleinere boerderij op de Z.-H. eilanden, speciaal op Goeree en Overflakkee.

In het woonhuis gaat maar een klein oppervlak aan gangruimte verloren, door den zijingang met het portaal, van waaruit de meeste localiteiten bereikbaar zijn.

De bijkeuken of boengoot is geheel als centraal bedrijfslokaal bedoeld, en ondergebracht in de eigenlijke schuurruimte. Van hieruit zijn alle stalruimten, alsmede de woon- en slaapvertrekken en de kelder gemakkelijk toegankelijk. Hierdoor wordt ook belet dat de staldampen of het bij het dorschen opwaaiende stof de woonruimten binnendringen.

Het akkerbouw- en het veebedrijf zijn voldoende van elkaar gescheiden, en toch terwille van het gemak bij het voederen in elkaars onmiddellijke nabijheid gelegen.

Het melkvee, het jongvee en de kalveren zijn in één

---

*) Om niet te dikwijls in herhalingen te vervallen, wat ook niet needig is voor dengene die dit rapport nauwgezet bestudeert, zijn de typische fouten welke in vele plannen voorkomen, ten slotte niet overal vermeld. Vandaar dat het soms gelijkt alsof de laagst geplaatste plannen toch het minst reden tot critiek gaven. Er is verondersteld dat de critische lezer, al vorigaande, zich in voldoende mate de kennis eigen maakte om zelf te kunnen oordeelen. Dit om misverstand te voorkomen.

ruimte ondergebracht, wat den arbeid bij het voederen vermindert. Het paard en de varkens zijn in aparte stallingen ondergebracht. Het paard wordt vanaf den gemeenschappelijken voedergang verzorgd, de varkens leven, terwille van de hinderlijke lucht, geheel afgezonderd.

De dorschvloer is als niet-doorgaande dwarsvloer bedoeld. Van hieraf kunnen hooi en stroo gemakkelijk voor de koeien gebracht worden, terwijl tijdens het dorschen ook toezicht op den veestapel mogelijk is.

Dorschvloer, paardenstal en wagenberging liggen in elkaars onmiddellijke nabijheid; eventueel zouden dorschvloer en graanbergplaats nog omgewisseld kunnen worden. Voorts kan men het gedorschte graan mogelijk, in plaats van boven de boengoot, beter boven den paardenstal en de wagenremise bergen, vooral omdat de ontwerper in den varkensstal toch al een aparte meelopslagplaats heeft gedacht, waardoor de behoefte om het voeder in de nabijheid van de stallen te bergen, natuurlijk vermindert.

De gierkelder bevindt zich tusschen veestal en varkensstal in, waar de grootste hoeveelheden gier worden gevormd. Ook de mestvaalt bevindt zich in het centrum.

De koelbak ligt wat ver van den koestal: een omwisseling van plaats met den oven zou aanbeveling verdienen.

Aan de details is wel aandacht besteed; toch kunnen zij niet als „af" beschouwd worden. De inrichting van den paardenstal vooral is onvoldoende. Krib en ruif zijn te primitief. Verder is het raadzaam om daar de stijlen ook of alleen aan de binnenzijde te beplanken, om het vormen van stofnesten tegen te gaan. Ditzelfde geldt ook t. o. v. den kalverstal.

De gierafvoer laat te wenschen over. Beter is het om voor elken stal een aparte leiding naar buiten te maken, met bijbehoorende zinkputjes en stankafsluiters.

De verlichting van de stallen is goed, en ventilatie zeer wel mogelijk; de ventilatiekokers moeten evenwel hooger uit het dak reiken, liefst boven den nok uitsteken.

Wat het uiterlijk betreft, is dit plan goed van type, eenvoudig en duidelijk, rustig voor het oog met aangename bewegelijkheid. Het teekenwerk is goed verzorgd. De hoekschoorsteen is te laag, zooals vooral de perspectief laat zien. De luchtkokers zijn niet opgelost. Als degelijk ambachtswerk is dit plan zeer wel uitvoerbaar.

De begrooting bedraagt f 5281, volgens de normale prijsverhoudingen van het jaar 1914.

Ontwerp onder motto „Kultuur" door H. Russcher.

Hierbij is niet aan een typeplan (type gedacht; de gesloten vorm is blijkbaar gekozen, met het oog op de goedkoope uitvoering. Alleen de varkens zijn afzonderlijk gestald, buiten onder een afdak ter wille van de hygiëne. Het woonhuis is wat royaal genomen. De waschplaats kan zeer wel met de bijkeuken gecombineerd worden, waardoor het woonhuis kleiner kan uitvallen. Het is ook in 't geheel geen bezwaar om waschplaats en droogrek naar buiten te brengen. De koelbak ligt nu wat ver van den koestal. Het privaat wordt op een boerderij nooit op de aangeduide plaats gebouwd; het moet n.l. zoowel van uit het woonhuis als uit den stal gemakkelijk bereikbaar zijn en met de buitenlucht in directe verbinding staan. Een directe toegang van de waschplaats naar den dorschvloer is ook niet noodig.

Het is altijd gemakkelijk om een dwarsgang te projecteeren, die aan het hoofdeinde van den stal voeder- en mestgang verbindt. In verband met dezen dwarsgang kunnen privaat en koelbak worden geprojecteerd.

Overigens is de indeeling goed, en de verhouding tusschen dorsch- en stalruimten redelijk. De mestvaalt zou nog wel verder naar achter verlegd kunnen worden. De motor staat wel wat dicht bij den paardenstal, en kan beter naast een der groote deuren geplaatst worden. Overigens zijn van de stalruimten, ventilatie, enz. geen bijzondere details uitgewerkt of aangegeven.

Hooger staat dit plan wat de architectuur aangaat. De groote eenvoud is in volkomen overeenstemming met de opgave; en is zeer prijzenswaardig gelukt. De massa is mooi. In de deuren en vensters is het begrip der breedte, als aansluiting aan den horizon streng doorgevoerd, en in de eenvoudige natuur zal deze bouw, mits de materialen en kleuren goed gekozen worden, zeker goed voldoen.

Het teekenwerk is zeer vlot en smaakvol uitgevoerd.

De perspectief geeft op eenvoudige wijze de bedoeling goed weer. De begrooting bedraagt f 5071.32.

(Wordt vervolgd.)

Bericht.

De tentoonstelling van de plannen voor de Prijsvraag over een Ontginningsboerderij zal plaats hebben van 15 tot en met 22 December, in het gebouw Marnixstraat 402, Amsterdam.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Op de in dit jaar door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen tezamen 69 ontwerpen onder de navolgende motto's:

a. voor een ontwerp van een blokbouw 19 antwoorden, motto's: Home sweet home, Blokbouw, Rythme, Oogst, 5-11-18, Straatwand, Sober, Z., C., Rust, Rotterdam, Trouvé, Ster in cirkel (geteekend), Parkwijck, R. B., Onder één dak, Arbeid adelt, Omnia mutantur nos et mutamur in ellis, Struo.

b. Voor een Huisje voor een walbaas, 28 antwoorden, motto's: 'n Type, Maas, Hermes, Anu, Amen, drie kwadraten door elkander (geteekend), Havenbedrijf, Walhuisje, Anne, Wenda, Pax, Walbaas, Cerby 1918, R. M., In kleur, Scheepvaart, Libel I, driehoek met twee cirkels, (geteekend), Mobiel, A. en B., Concordia, Batavier, Triton, Arbeid adelt, Hoogzicht, C. E. in cirkel (geteekend), Ruit en Scheepvaart I.

c. Voor een getuigschrift der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, 22 antwoorden, motto's: Idealen, Loon naar werken, A. B. C., BI. Vief, Ster, drie cirkels dooreen (geteekend), Finis coronat opus, Diana, Hoofdstad, Johanna, Recht, Eenvoud, Zwart, Drogo, Bekroning, H. A. N. S.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 47. Officieel Gedeelte. Fusie-voorstellen aangenomen. — Tentoonstelling Ver. van Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht.

Zuinig bouwen, door D. F. Slothouwer, met afbeeldingen.

Verslag van de Jury omtrent de prijsvraag voor het ontwerp van een ontginnings-boerderij, uitgeschreven door de Grondverbeterings- en Ontginningsmaatschappij te Zwolle; met medewerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en het Instituut voor Landbouwwerktuigen en Gebouwen te Wageningen, met afbeeldingen.

Toekomstplannen, door ir. J. B. van Loghem.

Ontvangen boekwerken en tijdschriften.

DE BOUWWERELD No. 47. Brandstofverkwisting en hare bestrijding, door ir. G. Ulsch (slot).

Tehuis voor 20 oorlogswezen, arch. C. de Graaf, met afbeeldingen

Bouwkundig ingenieur-architect.

Sneldichten, door Candidus. Wendingen.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

DE INGENIEUR No. 47. De ingenieurscursus op Java.

Verslag van de gedelegeerden van het Kon. Instituut van Ingenieurs bij het eindexamen der Middelbare Technische School te Leeuwarden.

J. M. L. van Ouwerkerk. Levensbericht, door ir. F. W. H. van Reuningen.

Veentrekmachines, door ir. A. de Jongh, met afbeeldingen.

Een eenvoudige regel uit de electronen-theorie en de toepassing daarvan op dynamo's en motoren, door ir. Chr. van Geel.

Belasting der spoorwegen in Nederlandsch-Indië.

Bronwaterplan voor Batavia.

Uit ons parlement.

Ingezonden Stukken. Het bezoek aan de Rubberfabriek »Vredestein«, verbonden aan de Ledenvergadering der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie, door ir. J. W. Lubberhuizen, met naschrift van ir. H. P. Maas Geesteranus. — Bruinkolen-briketpersen, door ir. J. C. Horch. — Plannen betreffende de haven van Delfzijl, door ir. K. F. Koning, met afbeelding. — Afgestudeerden te Cöthen, door A. W. van Baalen, met naschrift van ir. R. A. van Sandick.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 47. Revolutie. — Of men nu nog niet weet.... — Ook dát nog. — Federatie. — Aank. Verg. en Excursies. — Verslag B. B.-Vergadering. — Uit de afdeelingen. — Aan de afdeelingen. — Steun aan gedemobiliseerden eur. — Correspondentie.

DE AANNEMER No. 47. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Aftreden van den Bonds-secretaris.

Ontspanning.

Socialisatie der bedrijven.

Vertraging door ziekte van den aannemer (verslag K. v. A.)

Verschillende oorzaken van vertraging (verslag K. v. A.)

DE BONDSSTEM No. 24. De laatste oproep! Aan de technici en hun vrouwen. — Uit onzen bond. — Correspondentie.

Varia.

HUNNEBEDDEN.

Over de Hunnebedden bij Drouwen vindt men een feuilleton in het „Nbl. v. h. Noorden". Onder de auspiciën der Hoogeschool te Groningen, met milde bijdragen van particulieren, heeft Dr. Æ. van Giffen te Havelte, Emmen, Exloo en Drouwen onderzoekingen gedaan.

„Het is daar ten Oosten van den Zuid-esch aan den zoogenaamden Hoogen weg tusschen Drouwen en Borger aan den Bronniger kant een waar hunnebeddennest. Er liggen daar vijf in een betrekkelijk kleinen kring, waarvan drie in elkanders onmiddellijke nabijheid op ongeveer 20 Meters boven A. P. op den Hondsrug. Van deze drie heeft Dr. Van Giffen nu het westelijkste geheel uitgegraven en doorzocht."

Dr. Van Giffen meent „dat de kelder voor verscheidene geslachten moet hebben gediend. De lijken, die er in begraven werden, werden telkens onder een bedekking van steenen gelegd en vergingen in dien hoogen, drogen grond natuurlijk spoedig, zoodat de bedekking zakte en een vloer vormde voor een nieuwe laag. Ook de in het hunnebed gevonden voorwerpen wijzen hierop.

„Het vermoeden is sterk, dat opeenvolgende geslachten van denzelfden grafkelder hebben gebruik gemaakt, dat de latere geslachten, door de omstandigheden gedwongen, waarbij misschien ook wel gebrek aan het noodige steenenmateriaal kwam — want de hunnebedden hebben zoowat alle dikke keien in Drente verbruikt — zich moesten aanpassen aan wat zij vonden. Zij hebben de vroegere lijken onaangeroerd gelaten, maar er bovenop „begraven" en het hunnebed minder als (nagemaakt) rotsgraf en meer als kelder gebruikt."

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, op architectenbureau te 's Gravenhage. Brieven onder No. A 24 Adv.-Bur. »De Residentie«, Papestraat 2, Den Haag. (1)

— Modern Ontwerper, practisch ontwikkeld, op Meubelfabriek. Uitvoerige brieven onder No. 50, Bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Onderbaas, bekend met zwaar hijschwerk van constructiedeelen Uitvoerige brieven onder No. 1730 Boekhandel Adr. Heinen, Kerkstraat 27, Den Bosch. (1)

— Ingenieur, Hoofd der Afdeeling, bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. Jaarwedde f 3400—f 4000, duurtetoeslag maximum f 300. Stukken uiterlijk 8 December 1918 bij den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, Valckenierstraat 2, Amsterdam. (1)

— Ingenieur, bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, voor de controle gewapend beton voorschriften. Jaarwedde f 2600—f 4400, duurtetoeslag maximum f 300. Stukken uiterlijk 16 December 1918 bij den Directeur van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht, Valckenierstraat 2, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, tijdelijk, bij de Gemeentewerken te Leiden, bekend met scholenbouw. Salaris f 125 per maand of hooger. Sollicitaties aan den Directeur der Gemeentewerken te Leiden. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

Draadnagels
beneden alle concurrentie uit voorraad leverbaar bij A. G. PARSER Mzn. — Techn. Afdeeling N. Achtergracht 12-14, Amsterdam.

Adverteert in dit blad
:: Succes verzekerd ::

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 45-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. DE CRANE e.z.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAAG

53STE JAARGANG. ZATERDAG 7 DECEMBER 1918. No. 49

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Wanneer ik het zoo eens naga in halfuurtjes van overpeinzing, waartoe de donkere najaarsdagen, die wij als naar gewoonte thans weder beleven, gereedelijk aanleiding geven, dan heb ik in mijn leven al heel wat medegemaakt. Ik heb zelfs nog levendige jeugdherinneringen van de jaren 1870 en 1871. Maar nog nimmer heb ik een warboel aanschouwd als die van onze dagen. De beroeringen van den Franschen tijd zijn daar niets bij. Men moet geloof ik teruggaan tot de tijden der groote volksverhuizing, om toestanden in Europa te vinden, die eenigszins met de tegenwoordige te vergelijken zijn. Alleen is er dit belangrijke verschil, dat in den tijd der volksverhuizing enkele groote figuren, zooals Attila en Theodorik naar voren traden, terwijl in den hedendaagschen chaos tot nog toe geen enkele eminente persoonlijkheid te voorschijn getreden is.

En maarschalk Foch dan, zult ge wellicht denken, diens naam zal in de geschiedenis toch wel een goed figuur maken. Dat hij niet vergeten zal worden en al verzekerd kan zijn van een ruiterstandbeeld geloof ik ook wel, maar als Clio eerlijk is — en op oneerlijkheid is zij voor zoover ik weet nog niet betrapt — dan zal zij bij vermelding van Foch's naam toch niet kunnen verzwijgen, dat hij zijn succes in hoofdzaak te danken had aan de gunstige omstandigheid, dat hij op het beslissend oogenblik de beschikking kreeg over een alles overweldigende overmacht. Zoo kan iedereen wel de overwinning behalen, hoorde ik laatst onze schoolmeester beweren, maar dat is niet waar, want al beschikt men over de overmacht, dan is het lang nog niet ieder gegeven, er op de juiste en meest doeltreffende wijze gebruik van te maken.

Ik wil het echter nu niet over groote en kleine vechtersbazen hebben. In de eerste plaats heb ik voor die heeren en hun métier uiterst weinig eerbied en waardeering en ten tweede schijnt er nu aan hun beestachtig bedrijf voorloopig weer een eind te zullen komen, omdat men er zoowat overal genoeg van begint te krijgen. We krijgen nu vrede, want wij zijn aangeland op het punt, waar de zwakste partij tot de overtuiging is gekomen, dat voortzetting van den oorlog haren ondergang zou beteekenen, terwijl de sterkste partij meent, dat diplomatie en list meer voordeel zullen opleveren dan verdere moordpartijen. Ik twijfel er geen oogenblik aan, of wij krijgen een herziene en omgewerkte editie van den zoogenaamden vredestoestand, waarbij de krijgsverrustingen der verschillende machten elkaar in evenwicht houden, totdat er weer een sterk genoeg is, om een aanslag op zijn buurman-concurrent te wagen.

Foei, wat ben je pessimistisch gestemd, hoor ik U reedszuchten. Gij herkent zoo in mij den idealist van vroeger niet, maar ik verzeker U, ik ben nog de oude. Ik geloof nog in de evolutie en in het goede, zelfs in den mensch, maar ik geloof niet in het goede, in den verheffenden invloed van den oorlog op de menschheid en het menschelijk denken. Deze worden er op de allergruwelijkste manier door ontredderd; het zedelijk peil der menschheid wordt er minstens dertig jaren, zoo geen halve eeuw, door teruggezet. Dit vind ik erg treurig, maar nog veel bedroevender vind ik het verschijnsel, dat het gezond verstand der menschheid er zoo bedenkelijk op achteruit is gegaan. Ik weet

tenminste niet, wat ik denken moet van menschen, die gewillig den dagelijkschen kost slikken, die ons in de laatste weken door de dagbladen wordt voorgezet, waarschijnlijk, omdat zij niets beters hebben aan te bieden. Ik kan het soms niet meer lezen, en als ik het nu en dan beproefd heb, moest ik, om er niet ziek van te worden, een wandeling in de mist gaan maken door hei en bosch, om weder in een dragelijke stemming te komen.

Een raar genoegen in dit seizoen, zulk een wandeling, zult gij wel denken, maar dan vergist gij U en kent ge de schoonheid van de heide en van de mist niet, noch den weldadigen invloed van de volstrekte eenzaamheid, waarin men zich op zulk een wandeling bevindt. In die eenzaamheid krijgt men een heel anderen kijk op de woelende, wroetende, jagende menschenwereld, dan wanneer men zich daar middenin beweegt, en daar eerst wordt het iemand duidelijk, daar in de rustige natuur, waar alles ongestoord zijn geregelden gang gaat, hoe wanhopig die menschenwereld in de war is.

Maar we krijgen nu vrede en dan zal alles wel terecht komen, ziedaar het geloof van den doorsnee Nederlander, en er zijn er zelfs velen, die denken, dat het al heel gauw alles weer in orde zal komen, zooals het vroeger geweest is, en die hebben nu allemaal dadelijk de vlag uitgestoken. Zij heeft hier ook eenige dagen van den toren gewapperd, maar ik heb mijn hospita van het voornemen af weten te brengen, om deel te nemen aan een vreugdebetoon, waarvoor nog in 't minst geen reden bestaat.

Ik voel anders wel wat voor een spontane uiting van vaderlandsliefde, iets dat in ons land te zeldzaam voorkomt, maar hier lag de vrees voor het roode spook er te dik op dan dat ik eenige waarde kan hechten aan de geestdrift, die overal volgens programma tot uiting is gekomen.

Zoo gemakkelijk komen wij van den oorlog niet af, de gevolgen moeten nog komen en ze zijn zoo onberekenbaar, dat menigeen nog voor verrassingen zal komen te staan, waar nu nog niemand aan denkt. Ik wil ten minste wel bekennen, dat ik weinig of niets van den toestand begrijp en mij met geen mogelijkheid een voorstelling maken kan van de dingen, die komen zullen.

Er wordt overal geroepen, dat iedereen nu weer aan den arbeid moet gaan, om de vernielde en verloren geraakte rijkdommen te herwinnen, dat de industrie zich moet wapenen voor den komenden concurrentiestrijd, dat de handel nieuwe wegen moet zoeken en meer van die mooie frasen en teuzen. Woeste gronden moeten worden ontgonnen. Wij moeten een maximum opbrengst van onzen eigen bodem zien te verkrijgen, om het eigen volk te kunnen voeden en tusschen al die drukte in hoort men de kreet: Koop Nederlandsch fabrikaat.

Ga je gang maar vrinden, dacht ik, help de industrie maar eens op de been, wanneer je geen steenkolen en geen grondstoffen hebt en ze vooreerst nog niet krijgen kunt! Omgin maar eens woeste gronden zonder meststoffen; open maar eens nieuwe wegen voor den handel, wanneer er geen schepen beschikbaar zijn; ga maar eens concurreeren, wanneer je in allerlei zaken van je concurrenten afhankelijk bent; los het vraagstuk der volksvoeding maar eens op, wanneer de grondeigenaars liever, zooals de Hillegomsche bollenboeren, hun land braak laten liggen dan er voedingsgewassen op te verbouwen!

Ja, wanneer industrie en handel het ernstig meenden met de volkswelvaart en inzagen welk belang zij daarbij hebben, dan zou men eenige waarde kunnen hechten aan de schoone woorden van hen, die zich in deze dagen als wegwijzers opwerpen en zeggen, dit moet er gedaan worden en dat, ook al verzuimen zij, te zeggen hoe het gedaan moet worden. Wanneer ik thans zoo een redenaar in een bond of vereeniging hoor beweren, dat er aangepakt moet worden, dan krijg ik altijd 't idee, dat hij bedoelt, dat het Nederlandsche volk aangepakt moet worden, om het nog verder te exploiteeren en te villen, dan reeds in de laatste tijden geschied is. Ik wist wel, dat de neiging tot smokkelen, stroopen en dobbelen tot onze meest voorkomende nationale karaktertrekken behoort, maar dat er onder de Nederlandsche zakenmenschen en nog wel onder de oogenschijnlijk meest respectabele firma's, zooveel gewetenlooze woekeraars schuilden als thans aan den dag komt, dat was mij tot heden onbekend. Het heeft mij verbaasd en geërgerd en ik schaam mij er over.

Hoe durft men bijvoorbeeld nog sympathie en steun te vragen voor een zoo echt Nederlandsche industrie als de tabaks- en sigarenfabricatie? Het geldt hier een product, dat min of meer als een luxe-artikel te beschouwen is, maar is de corruptie daarom minder bedenkelijk en komt zij, wat veel erger is, ook niet eveneens voor in industrieën, die artikelen van dagelijksche behoefte produceeren, laat ons b.v. zeggen de bouwmaterialen?

We krijgen nu vrede en de woekeraars worden bang, dat zij met hun weggemoffelde waren zullen blijven zitten, althans daarop verlies zullen lijden. Zie maar eens de advertenties, waarbij thans in groote hoeveelheden aangeboden wordt, allerlei, dat drie weken geleden heelemaal niet te krijgen heette te zijn. Zoo zag ik aanbiedingen van 30.000 gros houtschroeven, partijen draadnagels in alle nummers, die men maar wenscht, ijzeren balken ditto, ditto, alles uit voorraad te leveren, door een firma met een mooien fantasienaam. De schurk, die dit alles achterbaks gehouden heeft, houdt zijn naam ook achterbaks, maar hij zou zeker verdienen op de zwarte lijst van een bond tegen den woeker te worden gesteld, meer nog dan de schurftige pandjeshuishouders, die daar nu op voorkomen. Deze laatste zijn toch maar stumpers in het vak, die de armoede exploiteeren, terwijl de en-gros woekeraars het geheele volk en inzonderheid de arbeidende klassen uitzuigen, terwijl zij bovendien industrie en reëelen handel schromelijk in discrediet brengen.

Weet gij hoe ik er over denk. Ik geloof, dat de misbruiken die in de oorlogsjaren zijn ingeslopen, of wel, met de grootste brutaliteit als geoorloofde practijken zijn ingevoerd, nog heel lang zullen nawerken en het economisch leven vergiftigen. Bij een volgend geslacht zullen zij misschien hebben uitgewerkt en dan zal men er zich misschien over schamen, gelijk men dat in het laatst der negentiende eeuw ook deed over de domheden en dwaasheden, om van leelijker dingen te zwijgen, die wij in den z.g. Franschen tijd hebben uitgehaald.

Toen ik begon te schrijven was ik voornemens, het in dit episiel, waarschijnlijk het laatste van dit gedenkwaardige jaar, te hebben over de te verwachten ontwikkeling van de bouwkunst in den nu komenden nieuwen tijd. Mij dacht, dat was een mooi onderwerp, om er eens een boom over op te zetten; maar nu ik haast aan het eind gekomen ben, bemerk ik, dat ik aardig ben afgedwaald.

Zal ik er nu, op den laten avond, nog over beginnen? Mij dunkt, ik moest het maar bewaren voor mijn eersten brief na Nieuwjaar. Wij zijn dan weer minstens een maand verder en wie weet welke nieuwe perspectieven zich dan weder geopend hebben. Bovendien kan ik op mijn wandelingen in de komende weken nog eens over het onderwerp nadenken, want ik wil U wel bekennen, dat ik nu in de ontwikkeling onzer bouwkunst eigenlijk nog evenmin veel licht zie opgaan, als in den politieken toestand. Ook in ons schoone vak is veel, dat zoo door en door verrot en verwormd is, dat het werkelijk niet langer meekan en noodzakelijk gesloopt moet worden, om voor wat beters plaats te maken. Ook in onze kringen hoort men roepen, dat er

aangepakt moet worden. Heel mooi, vooral voor de talrijke collega's, die niets aan te pakken hebben en, als zij de hand uitsteken, om iets aan te pakken, onder een of ander voorwendsel, door andere collega's op zijde gedrongen worden.

Neen, ik zie ook voorloopig op ons gebied nog geen groote dingen gebeuren, want de boel ligt ook daar schromelijk overhoop en er is zooveel onkruid uit te wieden, dat we daarvoor alleen wel eerst een paar jaren noodig hebben. Ik las daareven nog in een krant, dat de ineenstorting van het Duitsche rijk aan ons land niet veel voordeel kan brengen en dat is misschien wel juist gezien. Wij hadden meer aan een sterk en welvarend Duitschland, ook onze bouwkunst profiteerde daarvan. Immers Duitschland leverde sedert jaren kant en klaar de voorbeelden, die een Nederlandsch architect slechts te copieeren had, om zeker te zijn, binnen weinig tijds naam te maken en zijn beurs te spekken. Welk land zal ons nu in de toekomst van bouwkunst voorzien? Of zouden wij noodgedwongen voortaan ook op eigen productie aangewezen zijn evenals met de voedselvoorziening? Altemaal vragen, waar ik geen antwoord op weet en daarom eindig ik maar, evenals gij het deed in het hoofdartikel van uw vorig nummer, met er het beste van te hopen.

Weet ge ook hoe Jan van Lekkerkerk het maakt? Ik hoorde in langen tijd niets van hem en maak mij, in verband met 't heerschen van de Spaansche griep, een weinig ongerust. Maar hij is evenals gij en ik boven den gevaarlijken leeftijd, die omtrent de 30 jaren schijnt te liggen.

Met de beste wenschen

Als steeds,

t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

4 December 1918.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Arbeiderswoningbouw.

Voor den Frieschen Bouwkring sprak op 26 November j.l. de heer A. Baart, van Amersfoort, over arbeiderswoningbouw, noodwoningen en normalisatie gedurende de laatste jaren in ons land. Er was heel wat belangstelling voor dit actueele onderwerp; ook van niet-leden van den kring.

Sprekers rede was als 't ware in drie deelen opgezet: de bestaande verkeerde woningtoestanden; wat in de laatste jaren is bereikt en het oordeel van enkele personen over de ontwikkeling van den woningbouw in de naaste toekomst.

Het verkeerde beperkt zich niet alleen tot wat de eigenbouwers aan eentonigs en slechts in verschillende steden hebben gemaakt. Men kent ze allen, die rechte straten met allemaal dezelfde gevels, waarvan weinig goeds is te zeggen, terwijl ook de binnenarchitectuur weinig bevredigend is. Daarnaast staat het tekort aan woningen met de gevolgen, dat vele huisgezinnen te eng zijn behuisd en dat te veel personen in te kleine ruimte samenwonen. Men moet zich niet verbeelden, dat de woningtoestanden beter zullen worden door het vertrek van vreemdelingen. Feitelijk zijn weinig vreemdelingen in het bezit van een huis, de groote meerderheid leefde in kampen of was bij anderen ingetrokken. Reeds nu waren er voor de weinige nieuwgebouwde woningen tienmaal zooveel gegadigden en dat zal vooreerst niet beter worden. Integendeel, door normalisatie van het leven zal de woningnood zich nog meer doen gelden. Tot de groote euvels van de arbeidershuisvesting behooren de éénkamerwoningen. Bij woningtelling in 1910 zijn er nog 30.000 van die woningen in Nederland aangetroffen, waarvan in Friesland 4800. Spreker gaf dan in een reeks lantaarnplaatjes een beeld van deze ellendige woningen, die er soms van buiten nog al schilderachtig uitzien, maar van binnen vreeselijke toestanden onthulden.

Na er op gewezen te hebben wat rijk, gemeente en bouwvereenigingen zullen kunnen doen ter bestrijding van den woningnood, ging spreker na wat er gedaan is ter verbetering van de huisvesting van arbeiders- en kleine burgers in enkele zoogenaamde tuindorpen, als het Lansink bij Hengelo, de Heyplaat bij Rotterdam, verkregen door samenwerking tusschen werkgever en arbeider. Stratenplan, plattegrond en binnen- en buitenarchitectuur daarvan werden successievelijk besproken. Opmerkelijk is daarbij de vermindering van oppervlakte der woningen onder den invloed van de oorlogsduurte der materialen. Bedraagt op het Lansink de oppervlakte van elk perceel (huis met grond) nog 350 M², en de oppervlakte der woning alleen 55 tot 69 M², op de Heyplaat zijn die cijfers resp. 235 en 44 en later zijn die elders al tot 120 en 37 teruggebracht. Achtereenvolgens worden verschillende bouwwerken te Amersfoort, Voorschoten, Velsen, Zuilen, Dordrecht, Arnhem enz. in beeld gebracht en besproken. Ook de tuinsteden bij Essen, door de Krupp-fabrieken, waarvan bovenal merkwaardig is de groei der denkbeelden en opvattingen in den loop der jaren, zooals die zich uiten in de oudste en jongste woninggroepen.

Na de pauze werd de noodwoning besproken, de voor- en nadeelen daarvan tegenover elkaar gesteld. In 't algemeen is het enthousiasme voor de noodwoning niet groot bij de autoriteiten op het gebied van de volkshuisvesting. Er is ook heel wat tegen te zeggen, maar het heeft voor dat het woningtype voor den arbeider niet voor ongeveer 75 jaar is vastgelegd. Wat er o. a. te Amsterdam en Scheveningen op 't gebied van den noodwoningbouw is gedaan toonden de lantaarnplaatjes weer aan. Tusschen de noodwoning en de permanente woning staat het semi-permanente huis, de halfblijvende woning, die ongeveer op een levensduur van 30 tot 40 jaar is berekend, zooals de woningen in het Laakkwartier te 's-Gravenhage. Ter bestrijding van den woningnood is op het woningcongres door den ingenieur van der Waerden aangedrongen op normalisatie van den woningbouw. Daarvan verklaarde een man als dr. Berlage zich een voorstander, die o. a. betoogde, dat normalisatie niet behoeft samen te gaan met slechte aesthetiek. Na dit vraagstuk in 't kort behandeld te hebben, besloot spreker zijn belangrijke rede met een opwekking om leden belangstelling op de arbeidsveld gespannen te houden en door onmiddellijk aanpakken woningnood en werkeloosheid te helpen bestrijden.

Prijsvragen.

VERSLAG VAN DE JURY OMTRENT DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN ONTGINNINGSBOERDERIJ, UITGESCHREVEN DOOR DE GRONDVERBETERINGS- en ONTGINNINGS-MAATSCHAPPIJ TE ZWOLLE; MET MEDEWERKING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN HET INSTITUUT VOOR LANDBOUWWERKTUIGEN EN -GEBOUWEN TE WAGENINGEN.

Slot (Zie bladz. 382).

Ontwerp onder motto „Friesland", door W. J. Klok.

De indeeling en de verhouding van het woonhuis tot

stalling en bergruimten mag doelmatig genoemd worden.

De toegang tot het woonhuis wordt verleend door de bijkeuken, die mooi centraal gelegen is.

Om de woon- en slaapvertrekken te bereiken, is slechts een klein portaal noodig. Mocht meer geld beschikbaar zijn, dan verdient het aanbeveling om een gang achter de woonkeuken heen te leggen, waarmede ook wordt bereikt dat de schoorsteen een veiliger plaats krijgt ten opzichte van het hooivak.

De W. C. wordt in het centrum van de stallen, tegen den achtergevel geplaatst gedacht; toch is ook een variant aangegeven, wanneer geëischt mocht worden, dat de W. C. dichter bij het woonhuis kwam: met name dan den oven op te schuiven en het privaat op de plaats van den oven aan te brengen. Op een boerderij is dit evenwel niet noodig.

De graanzolder is boven de bijkeuken gedacht, hoewel zonder reden. Immers de afstanden tot dorschvloer, paarden- en varkensstal zijn onevenredig groot. Beter kan het gedorschte graan boven deze stalruimten bewaard worden, ook al omdat hierin betrekkelijk weinig staldampen worden gevormd, die anders niet nalaten hun nadeelige invloeden te doen gelden.

De stalruimten zijn goed van elkaar gescheiden, en toch overzichtelijk gelegen. De koestal is Friesch; hoewel dit type zich minder goed leent voor ontginningen, waar bij zomerdag misschien de koeien nog eenige malen daags gestald worden. De koelbak is in de onmiddellijke nabijheid van den stal geplaatst.

Het hooivak kan minder gemakkelijk bereikt en gevuld worden; voor het voederen is het gemakkelijker wanneer een deur van hieruit direct toegang verleent tot den veestal.

Het graanvak grenst direct aan den dorschvloer. De paardenstal grenst aan de wagenremise.

Het vullen van de bergruimten moet men zich aldus voorstellen: De geladen wagens rijden eerst van den dorschvloer-doorreed het vak binnen, waardoor de ruimten boven alle stallen gevuld worden met hooi of klaver.

Dan komt het hooivak aan de beurt, vervolgens het graanvak.

Bij het voederen en het dorschen geeft deze volgorde geen overlast.

De gierkelder heeft een goede plaats gevonden, en alle stallen voeren daarheen gemakkelijk af. Ook de vaste mest kan met minimalen arbeid naar de mestvaalt worden gebracht.

In zijn geheel is dit plan eenvoudig, goed samenhangend, en geschikt voor uitvoering door landelijke ambachtslieden. Het teekenwerk is goed verzorgd.

Het geheel is niet bijzonder schilderachtig door groepeering, maar wel economisch.

De onderdeelen zijn goed van vorm.

Aquarel en perspectief zijn technisch zwak. De eerste, wat meer architectonisch behandeld, zoude meer resultaat opleveren.

De luchtkokers in het dak zijn ook hier niet opgelost.

De begrooting bedraagt f 5118.18.

Ontwerp onder motto „Boerengrauw" door Ir. R. C. A. Meischke.

In dit ontwerp is geen bepaald type te onderkennen; wat op zichzelf een deugd is, wanneer tevens een goede nieuwe bedrijfsvorm wordt gecreëerd. Dit nu kan bezwaarlijk getuigd worden.

De ruimten staan niet in oorzakelijk verband ten opzichte van elkaar.

Zoo is de kelder te ver van het woonvertrek gelegen; en is het meer juist om den oven volgens den variant, en de pomp met koelbak langs de ramen te plaatsen.

De stallingen zijn gebrekkig. Verbinding tusschen voeder- en mestgangen ontbreekt; waardoor de koelbak ook van denkbeeldig nut wordt. Het uitmesten van de kalveren en het jongvee moet nu gebeuren over den voedergang van het melkvee. De motor en de voederkisten vinden bij voorkeur een plaatsje buiten den stal; ook de ladder naar den zolder.

Verlichting en ventilatie laten alles te wenschen over; van details over stalinrichting heeft ontwerper blijkbaar geen goed begrip.

Zoo moet de standlengte voor een paard minstens 1.25 Meter langer zijn dan die voor een koe, en moet de prup in den koestal veel grooter zijn dan de giergoot in den paardenstal.

Het gedeelte voor het akkerbouwbedrijf bestemd, is beter doordacht, behalve dan de plaats van den motor.

De varkens zijn goed gescheiden van het rundvee. Alleen is de afstand tot de bijkeuken wat heel klein; de zijdelingsche mestdeur is geheel overbodig.

Omtrent den gierafvoer dient nog opgemerkt te worden, dat niet is aangeduid hoe die voor kalveren en jongvee is bedoeld.

In zijn architectuur is deze vlotte teekenaar, die ook het plan „Keienrand" ontwierp, daarentegen beter geslaagd, door de goede tegenstelling van hout- en baksteen-constructie. Ook hier is de schoorsteen van den bakoven aan den top minder gelukkig.

De rollagen boven de trapeziumvormige bovenlichten ontbreken, immers die weggekapte baksteenen zullen bij boerderij-bouw wel niet blijven „kleven".

De aquarel brutaal tonig, herinnert aan Zuidelijker streken dan „ons Brabant", maar geeft blijk van liefde voor de natuur en het leven van den boer.

Bij grondiger studie der onderdeelen zal ook deze knappe teekenaar leeren, om de voerbakken voor de koeien op meer juiste hoogte te plaatsen, en het paard niet kreupel te laten staan over de giergoot.

De begrooting bedraagt f 5080.

Ontwerp onder motto: „Drie verticale strepen van ongelijke lengte" (get.) door H. Wouda.

De haaksche vorm, hoezeer de overzichtelijkheid hierdoor ook wordt bevorderd, kan ook leiden tot verwarring, wanneer niet alle ruimten oordeelkundig gegroepeerd worden. Dit laatste is hier het geval. Bovendien is de opzet te royaal, wat door de begrooting wordt bewezen.

Het woonhuis b.v. kan veel goedkooper gebouwd worden. De vorm is te ingewikkeld, de details (zie b.v. de schoorsteen in de woonkeuken) te kostbaar. In plaats van een voorhuis met aparte bijkeuken, kan met één ruimte worden volstaan. Een dubbele deur ter afsluiting van voorhuis met de stallen is in dit geval ook overbodig.

De varkens dienen buiten den veestal ondergebracht te worden. In den stal gaat zeer veel ruimte aan gangen verloren; terwijl een stijl midden op een gang steeds de passage in hooge mate bemoeilijkt.

De Friesche veestand is ook hier minder aan te bevelen; terwijl verlichting en ventilatie te wenschen overlaten.

De motor kan beter in de wagenberging ondergebracht; de kalveren kunnen ook elders een plaatsje krijgen. Dan komen de hokken tusschen koestal en dorschvloer ook beter vrij voor bergruimte; immers nu moet alles op zolder worden geborgen.

Mits werd tegemoet gekomen aan de verschillende geuite bezwaren, zou er van dezen plattegrond nog wel wat meer zijn te maken.

Ook hier is weer een begaafd teekenaar aan het werk, die zich juist alleen vergist bij de slagschaduwen van de halfronde dakvensters; twee vensters minder ware beter geweest.

De massa's zijn goed van verhouding. Sommige onderdeelen worden hier en daar te villa-achtig.

De teekeningen in strakke potloodlijnen, met hier en daar keurige herinneringen aan decoratie, zijn toch geschikt om aan den dorpstimmerman te worden gegeven voor de uitvoering.

De begrooting bedraagt f 7500.

Ontwerp onder motto „Rietdak" door E. Rozema.

Het ontwerp van deze boerderij is ontleend aan het Friesche type. Het woonhuis had wel wat beknopter gekund, wanneer op gangruimte was bezuinigd, en minder trappen waren aangebracht: deze maken het huis nu overmatig groot.

De bijkeuken is juist bezien als centraal punt; terwijl koelbak en privaat ook een goede plaats hebben gevonden. Alleen mag het privaat wel toegankelijk zijn van uit den stal, wanneer voor goede ventilatie is gezorgd.

De stallen zijn goed geplaatst ten opzichte van bergvakken en dorschvloer; alleen is de afsluiting van den veestal door een varkenshok niet te roemen. In geval van brand zal dit noodlottige gevolgen hebben, want geen enkele directe verbinding van den koestal met de buitenlucht is aangegeven.

De verlichting is goed, behalve in een der varkenshokken, en in den paardenstal.

De ventilatie is primitief, wanneer alleen roosters in den stalzolder zijn aangebracht, om de staldampen te kunnen afvoeren.

De graanzolder bevindt zich boven paarden- en varkensstal, dus weer juist in het centrum.

De gier- en mestafvoer worden noodeloos bemoeilijkt, wanneer de mestvaalt en de gierkelder ver naar achter gebouwd worden.

Er is hier een loffelijk streven naar het rustige, harmonische landelijke karakter in de onderste gedeelten van muren en daken. De woning heeft hooge muren, de koestal en de schuur zijn daarentegen laag.

De hooge pyramide, wel toelaatbaar in het grootsche heidelandschap, wordt mager bekroond door den te smallen, scherplijnigen ventilator.

De rietbedekking vereischt een meer stompen afsluitingshoek.

De uitbouw van het venster der bovenkamer, met de smalle raampjes, is uit het karakter; evenzeer is de zijdelings uitgebouwde schoorsteen overtollig en te kostbaar.

Het teekenwerk is vlot en duidelijk.

De begrooting bedraagt f 5468.50.

Ontwerp onder motto „R. P. D. T.", door T. Balk.

De indeeling van het woonhuis is zwak. De gang zou desnoods gemist kunnen worden. De toegang tot den kelder is primitief, door een luik met tegenwicht. Overigens is de bijkeuken een goed centrum. Koelbak en privaat zijn o. a. ook goed geplaatst. De stalinrichting is goed overdacht, voor kalveren en varkens. De schotten tusschen de koeien kunnen gevoeglijk verdwijnen.

De verlichting van de stallen is evenwel niet bovenmatig en de ventilatie primitief.

Het akkerbouwgedeelte is goed verzorgd. Ook moet het paard nu nog vanaf den dorschvloer gevoederd worden.

Het gedorschte graan wordt boven de bedrijfskeuken geborgen. Om dit te kunnen bereiken, wordt de bergruimte boven de koeienstal opgeofferd; terwijl boven den paardenstal heel goed een bergzoldertje kan worden ingericht.

De afvoer van mest en gier, de zinkputjes met stankschermen enz. zijn goed verzorgd.

Het geleverde werk bewijst een vaste, correcte teekenhand.

De bouwvormen zijn correct, bruikbaar, zonder ernstige gebreken, in den geest der allereenvoudigste oude of nieuwe boerderijen. Niet karakteristiek, maar als er geen slechtere gebouwd waren, zou ons platteland niet zoo ontsierd zijn.

De begrooting bedraagt f 5057.89.

Ontwerp onder motto „32" door A. Bakker en A. van Walrijven.

De compacte vorm, de eenvoudige, doelmatige opzet, en de goedkoope uitvoering moeten geprezen worden. Evenwel kleven aan dit ontwerp verschillende gebreken. De entree aan den voorgevel is overbodig, en kan beter bij de opkamer getrokken worden. Het privaat, toegankelijk van een bordesje, is op de boerderij absoluut verkeerd geplaatst. De oven is wel wat erg gedrongen, en belemmert de passage.

De bijkeuken is goed geplaatst ten opzichte van woongedeelte en stallingen. De ruimte, voor de stallen gereserveerd, is veel te smal. Een breedte van 5.00 Meter is zeker noodig.

Om de juiste temperatuur in den stal 's winters te kunnen handhaven, moet de windroos zeker op naar links worden gedraaid.

Dorschvloeren, bergvak, wagenbergplaats en paardenstal liggen in een mooi verband ten opzichte van elkaar. Alleen de voederbakken (voor groen voeder bestemd) zijn primitief gedacht en hadden beter weggelaten kunnen worden.

De varkens zijn in een aparte schuur ondergebracht, en hebben de mestvaalt voor uitloop. De gierkelder ligt onder de varkensstallen; details, ook van de stallen, zijn niet aangegeven.

Ondanks de vermelde fouten, is de plattegrond er eene van een goede hoedanigheid en die zeker navolging verdient.

Het uiterlijk daarentegen, hoewel technisch juist, en correct, is gevoelloos en hard, onverschillig, niet moot van verhouding. De gevels zijn zeer somber van indruk door de behandeling in kouden neutraaltoon.

De bijschriften zijn smakeloos en hard als van den machineconstructeur.

De voorgevel is zwaar door te veel hooge muur.

De zijgevel, met inrit, is leelijk; de woning gedrukt, de schuur door den te hoogen muur te belangrijk.

De zijgevel aan de stalzijde is de gunstigste.

De begrooting bedraagt f 4608.24.

Ontwerp onder motto „Twee concentrische cirkels" (get.), door J. Zuidema.

De opzet van dit plan is weer zuiver Friesch: terwijl de Friesche veestand zich toch minder leent voor een ontginningsboerderij. De indeeling van woonhuis en schuur is stellig verdienstelijk. Al het vee bevindt zich weer onder één dak, en is toch voldoende van elkander gescheiden.

Het afzonderlijke melkkamertje is niet vereischt, maar bewijst toch nuttige diensten.

De details zijn goed begrepen en verwerkt, en het teekenwerk is voldoende.

De massa is goed en eenvoudig van vorm, landelijk en bruikbaar, maar heeft weinig karakter.

De begrooting bedraagt f 6700.

Wageningen, 18 Augustus 1918.

De Jury:

Ir. P. J. W. J. v. d. BURGH, Voorzitter.
HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG,
Ir. JOS. M. J. CUYPERS, Leden.
J. J. WINTERMANS,
Ir. A. M. KUIJSTEN, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 48. Officieel Gedeelte. Verslag van de ledenvergadering van 20 November 1918, te Amsterdam.

De gedemobiliseerde oprichters en teekenaars, door J. P. Mieras.

Verslag van de Jury, omtrent de prijsvraag voor het ontwerp van een ontginningsboerderij, uitgeschreven door de Grondverbeterings- en Ontginnings-Maatschappij te Zwolle: met medewerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en het Instituut voor Landbouwwerktuigen en Gebouwen te Wageningen. (slot) met afbeeldingen.

Commissie van voorlichting betreffende bouwkundige en decoratieve aangelegenheden inzake de Jaarbeurs te Utrecht.

DE BOUWWERELD No. 48. De kerk te Borne, met afbeeldingen.

Koptische bouwkunst III, door Dr. R. Miedema, met afbeeldingen.

Gemengde berichten.

Boek en tijdschrift.

Prijsvragen, examens, enz.

Personalia.

Instituut voor Bouwkunst. Verkort verslag Bestuursvergadering van 12 October 1918. — Idem Bestuursvergadering van 23 November 1918.

DE INGENIEUR No. 48. De Unie-prioriteit van het octrooi, door ir. W. Moorrees.

Het olievrijmaken van voedingwater, door J. Slooves, met afbeeldingen.

Kunstmatige verhooging van de elasticiteit van gelijkstroommetten, door ir. H. Addens.

Slankheidsgrens voor gewapend beton kolommen en tot te laten belasting met het oog op knik, door J. A. Kuijlaars, Kapt. der Genie, met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Bepaling van de verbruikte hoeveelheid olie bij het creosoteeren, door Gebr. Hulsinga. — Naroep of Nachruf, door ir. B. S. van Zanten, met naschrift van ir. K. A. van Sandick.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 48. Bericht. — Wat is waarheid? — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Wijziging van de bepalingen betreffende het verleenen van voorschotten aan gedemobiliseerden. — Theorie en praktijk bij Ontmettingsinstallaties (vervolg).

DE AANNEMER No. 48. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Een telegram aan het Hoofd van den Staat.

Bond van oud-leerlingen der Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

Overgangsperiode.

Misverstanden (verslag R. v. A.)

LEVENDE KUNST No. 10. De October-aflevering van dit maandschrift is, met uitzondering van het slot van het artikel »De Hall in het Woonhuis«, door Jan Wils, geheel gewijd aan nijverheidskunst, en wel aan het werk van twee kunstenaars. Eerstens W. H. Gispen te Rotterdam, wiens werken in ijzer en andere metalen, eerst sedert korten tijd, op tentoonstellingen de aandacht hebben getrokken en die ook ruimschoots verdienen: ten tweede F. Zwollo, te 's Gravenhage, reeds lang genoeg bekend, om van een gevestigde naam te kunnen spreken, wiens drijfwerken een eigenaardig cachet vertoonen, waaraan zij onmiddellijk te herkennen zijn.

De vele fraaie afbeeldingen spreken eigenlijk voor zichzelf.

De redactie geeft er dan ook slechts een paar korte algemeene beschouwingen bij.

BETON EN GEWAPEND BETON, door Ir. A. W. C. Dwars e. b. i., Deventer: E. E. Kluwer.

Deze beknopte handleiding bij Middelbaar Technisch Onderwijs, tevens ten dienste van candidaten voor het diploma Bouwkundig Opzichter en Technisch ambtenaar R. W., heeft oorspronkelijk dienst gedaan bij het onderwijs, dat door den schrijver werd gegeven aan de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, toen hij nog Directeur van die onderwijsinrichting was. Het boekje was toen niet in den handel, thans heeft de schrijver gemeend, er goed aan te doen, het uit te geven, eenigszins omgewerkt naar de nieuwe Gewapend Beton Voorschriften.

Theoretische beschouwingen en berekeningen komen er niet in voor, daarentegen wel verschillende aanwijzingen omtrent zaken, die in andere boeken over hetzelfde onderwerp gewoonlijk als aan den lezer bekend verondersteld worden.

Als inleiding tot de kennis van het gewapend beton zal het boekje voor beginnelingen van veel nut kunnen zijn, terwijl de practische bouwkundige er wellicht ook een en ander in vinden zal, dat hem kan dienen.

DE BEDRIJFSVRIJHEID VAN ASSURANTIE, HANDEL, SCHEEPVAART EN INDUSTRIE, beschouwd in verband o. a. met de rapporten der Staatscommissie voor de monopoliseering van het verzekeringsbedrijf, alsmede in verband met de Kamerdebatten en de houding van: »De Telegraaf«, door A. F. Breedenbeek, Int. Uitg. Vennootschap »Messis«, Amsterdam.

Nu de verschenen uitgave: »Staatsmonopolie der Brandverzekering in Nederland«, door A. F. Breedenbeek, bij de belanghebbenden in het vak, kooplieden en industrieelen, een gunstig onthaal vond en de Nederlandsche pers deze uitgave gunstig beoordeeld heeft, verheugt het den schrijver, in een tweetal onlangs verschenen voorloopige rapporten over molestverzekering, der Staatscommissie voor de monopoliseering van het brandverzekeringsbedrijf, bewijzen te over te vinden, dat hij op den juisten weg is.

Hij heeft zijne taak nog breeder dan in de eerste uitgave opgevat in een thans verschenen omvangrijker werk ter bestrijding van het Nederlandsch assurantieplan, onder bovenstaanden titel.

Aangezien evenwel het behandelde onderwerp zich niet leent voor beschouwingen in ons blad, zullen wij ons daarvan onthouden en ons tot deze aankondiging der uitgave bepalen.

Varia.

DE DROOGLEGGING DER WADDEN.

Een veertigtal jaren geleden was de droogelegging van een deel der Wadden een onderwerp van veleriei bespreking. Men achtte het destijds lang niet onmogelijk, dat eenmaal de tijd, en wel spoedig, gekomen zou zijn, om van af de Friesche kust per voet naar Ameland te gaan, en dat dus de zee zou moeten hergeven, wat ze eenmaal van ons genomen had.

Hoewel nu dit plan plaats heeft moeten maken voor het veel grootscher plan, de drooglegging der Zuiderzee, bezit het nochtans veler belangstelling; zoodat zich voor enkele jaren opnieuw een vennootschap heeft gevormd, die de drooglegging der Wadden, tusschen Ameland en de Friesche kust, op zijn program heeft geplaatst. Dit neemt evenwel niet weg, dat de voor jaren eenmaal aangewende poging, door mr. Teding van Berkhout, om dat doel door het leggen van een verbindingsdam te bereiken en verder door aanslibbing niet mag vergeten worden. Door het maandblad „Waterschapsbelangen" werd er daarom dezer dagen het een en ander van in herinnering gebracht:

Er is eenmaal een tijd geweest, zoo beginnen gewoonlijk alle geschiedschrijvers, dat de Noordzee-eilanden van af Texel tot het noordelijkste eiland aan de Deensche kust met het vaste land tot een geheel verbonden waren; zoo ook Ameland en Schiermonnikoog. Verschillende oorzaken, o. a. het wegslaan der duinen, de uitmonding van breede stroomen hebben er toe meegewerkt om de Waddeneilanden hun tegenwoordig aanzijn te geven.

Daardoor is een watervlakte ontstaan, die wel ondiep maar toch diep genoeg is, om menig schip te doen vergaan en van af Germanicus en Vitellius vloten, die voor een belangrijk deel op de Wadden vergingen, tot heden, is menig schip op de Wadden gebleven. De Wadden zijn verdronken stukken land; land dat bij lage tijen 3 à 4 voet boven water uitsteekt en waar men bij vloed met geen schip dieper kan varen dan met een diepgang van vier voet. Het behoeft geen betoog, dat de Wadden langzamerhand zijn ontstaan. Voortdurende afkabbeling der kust en der eilanden gaven het aanzijn aan deze doorwaadbare watervlakte. Nog heden ten dage nemen de eilanden in uitgestrektheid af. Bij iederen storm knaagt de woedende zee aan de noordelijke duinen en moeten eenige meters worden prijsgegeven; zoodat de duinen zich meer binnenwaarts verplaatsen. Waar Schiermonnikoog aan de zuidzijde door een flinken dijk reeds jaren lang beschermd wordt, wat Ameland ontbrak, was de toestand van dit eiland dikwerf precair te noemen. Langen tijd is er vrees geweest, dat het eiland in tweeën zou gescheurd worden. Vergelijkt men de oude kaarten met de tegenwoordige dan ziet men, dat het Pinkegat ten O. van Ameland geruimen tijd een smal vaartje was; thans is het breed en diep. Zoowel aan de noord- als aan de zuidzijde neemt het eiland af. Aan de zuidzijde was een lange reeks van jaren de toestand zorgwekkend. Om meerdere afslijting aan de zuidzijde te voorkomen is een steenbedijking aangebracht. Dit hielp eenigszins. Sinds een twintigtal jaren is evenwel aan de zuidzijde van het westelijk deel van Ameland door het waterschap „de Grieën" een flinken zeedijk aangelegd om dit deel van het eiland tegen de woedende baren te beschermen. Wanneer volgt nu het andere deel?

Toen in het midden der vorige eeuw de oogen voor den gevaarlijken toestand van het eiland open gingen, gelastte de regeering in 1845 een onderzoek naar eene mogelijke verbinding van Ameland met den vasten wal. De gouverneur van Friesland, baron van Sijtsema, benoemde als leden dier commissie den heer van Diggelen en den bekenden Fries Worp van Pygma. In een uitvoerig geschrift betoogden zij de wenschelijkheid der verbinding. De zaak werd evenwel op de lange baan geschoven en bleef eindelijk eenige jaren voor goed rusten. In 1865 trad evenwel het particulier initiatief op den voorgrond en vroeg jhr. Teding van Berkhout concessie voor landaanwinning op de Friesche Wadden. De lijnen, die den West- en Oosthoek van Ameland met de Friesche kust zouden verbinden, zouden de grenzen der toekomstige landaanwinning zijn. De concessionaris vroeg rijks- en provinciale subsidie, die hem tot een bedrag van 4 ton verleend werd, rijk en provincie ieder voor de helft en den 16 October 1869 werd de concessie bekrachtigd. Een naamlooze vennootschap, met een maatschappelijk kapitaal van 2½ millioen gulden, werd opgericht. Van Berkhout was de ziel der beweging. Het doel van deze vennootschap was een verbindingsdam tusschen Ameland en den vasten wal te leggen, die als slibvanger dienst moest doen. De dam kreeg een hoogte van 50 c.M. boven hoog water, met een kruinsbreedte van 60 c.M. en vallingen van 1 op 3. Een paar jaar na bovengenoemden datum was de aanslibbing reeds verkregen en met rechtmatigen trots mocht de directeur op de onderneming neerzien. De aanslibbing vorderde goed en wanneer de vloed van beide kanten kwam opzetten was tot op zekeren afstand van den dam een lijn van stil water. Een bewijs, dat de plaats voor het leggen van den dam juist gekozen was. Het doel van het leggen van den dam was, om zoowel verhooging van het Wad te krijgen door middel van opslibbing en tevens door aanslibbing den aanwas te bevorderen.

Uit een destijds gehouden onderzoek is gebleken dat dit geheele Wad bestond uit 6200 H.A. kleigrond, 3450 H.A. goed gemengden grond, 1200 H.A. zandigen gemengden grond 1000 H.A. zandgrond en 1950 H.A. dat voor waterberging kon dienen. Uit 't resultaat van dit onderzoek blijkt duidelijk, dat een belangrijke uitgestrektheid goede grond, ongeveer 10.000 H.A., aan de provincie zou worden toegevoegd. Ware de oorzaak door middel van den slibvangenden dam tot stand gekomen, dan zou tevens op 'n min kostbare wijze deze 10.000 H.A. zijn ingepolderd. Van meet af waren er evenwel enkele deskundigen, die een zwaar hoofd hadden over deze wijze van werken; omdat de dijk eigenlijk te laag was en bij stormweer geen genoegzame capaciteit had. In de eerste jaren ging het evenwel goed, maar na 1880 werd het anders. In Oct. '79 werd door den storm op een afstand van 3450 M. een gat ter wijdte van 50 M. in den dam geslagen en sedert dien tijd is van den aanleg weinig meer overgebleven. De maatschappij was financieel niet in staat, om te verrichten, wat noodzakelijk was, zoodat in den loop der jaren de werken verwaarloosd werden.

Telkens werd aangedrongen, dat de Staat het werk zou overnemen; ook om aan duizenden menschen, vooral in den tijd van het jaar 1890, werk te verschaffen. Het heeft evenwel niet mogen baten en de concessie liep inmiddels ten einde. Duizenden guldens liggen in de zee te rotten en zijn vrijwel verloren gegaan.

Thans wordt dit werk eenigszins in de schaduw gesteld door het veel grootere, n.l. de drooglegging der Zuiderzee; maar wij voegen er direct aan toe, dat voor een paar jaar weer een geringe hoop is opgekomen, dat bedoelde aanhechting van Ameland aan den vasten wal nog eenmaal zal tot stand komen: n.l. door de concessie tot drooglegging van dit Waddengedeelte aan den heer Sanders, nu niet door een slibvanger, maar door het leggen van twee goede verbindingsdijken; een in het Westen en de andere van af het Oosten van het eiland naar den vasten wal. Moge die poging gelukken, opdat de zee door de noeste vlijt van ons volk teruggeve, wat ze ons eenmaal ontnam. 't Is een vreedzame annexatie.

L. Ct.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND

Kanalisatie en afwatering van de Peel.

Aller aandacht is thans gevestigd op hetgeen nog gedaan kan en moet worden tot verhooging van het voortbrengings-vermogen van onzen vaderlandschen bodem.

De woeste gronden beslaan er een enorm gebied. In 14 Peel-gemeenten liggen thans nog ruim 29800 H.A. woest op een oppervlakte van plm. 76400 H.A.; dus plm. 39 pCt. van het totaal. De ervaring leerde, dat de grond voor 't grootste deel zeer dankbaar is en tot bouw- en grasland kan worden ontgonnen. Groot is het landsbelang dat hierbij betrokken is. Als twee derde deel, dus 20.000 H.A. tot bouw- en grasland wordt ontgonnen, kan dit voor minstens 100.000 menschen meer voedsel in de naaste toekomst leveren.

Om echter dit schoone doel te kunnen bereiken moet de Peel naast kunst- en spoorwegen worden doorsneden met een doorgaand scheepvaartkanaal, dat af- en aanvoer op de goedkoopste wijze mogelijk maakt. Te dien einde is een vergadering gehouden te Deurne op 18 November met het doel, een vereeniging te stichten die de noodige maatregelen zal treffen.

Eerste en Tweede Kamerleden en Statenleden uit het district, burgemeesters uit 26 gemeenten, voorzitters van boerenbonden, de Ned. Heidemaatschappij, al van particuliere grondbezitters waren tot bijwoning uitgenoodigd. Het comité bestaat uit de heeren J. C. van Beek, burgemeester van Deurne, K. Dilling, inspecteur der Ned. Heidemaatschappij, dr. W. H. Nolens, dr. L. N. Deckers, A. N. Fleskens, mr. J. A. Loeff, J. A. Poels, mr. I. A. Swane, J. J. Wintermans, allen leden der Tweede Kamer.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

ABONNEERT U OP DIT BLAD

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 45-45 (a d. Perseonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIR TEGELS — TROTTOIRBANDEN — TERRON TEGELS
TELEPH-INT-181

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE WERKTUIGKUNDE
ELECTRO TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOODIGE AAN OPLEIDING VOOR
90% OVER DE CURSUSSEN SLAGEN ALLE EXAMENS
P B N A
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM No 10
DIRECTIE E J ROTHUIZEN & F WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN
AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG — WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS ENZ. ALLE EXAMENS M.O.

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane c. i.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 14 DECEMBER 1918. No. 50

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Het C. N. B A. C. en de wederopbouw in België.

De beteekenis der hierboven geplaatste initialen zal misschien niet ieder dadelijk helder voor den geest staan. Het is dan ook al in het begin van den oorlog geweest, dat werd opgericht het Comité Neerlando-Belge d'Art Civique, waarvan het bureau gevestigd werd in het Rijks-Museum te Amsterdam en dat bestond uit de heeren Paul Odet, Dr. H. P. Berlage, Jos. Th. J. Cuypers, Prof. Henri Evers en Louis van der Swaelmen.

Het C.N.B.A.C. werd opgericht in verband met de U.I.V., Union Internationale des Villes, een permanent lichaam gesproten uit het Eerste periodieke internationale Congres der Steden gehouden te Gent in Juli 1913, ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling in die stad. Op dat congres was Prof. Evers afgevaardigde der Nederlandsche Regeering.

Men weet, dat bijna onmiddellijk na de eerste verwoestingen, door het oorlogsgeweld in België aangericht, plannen tot wederopbouw ter sprake kwamen. Daarvoor werd, onder voorzitterschap van den Belgischen Minister Hellepute, in Februari 1915 te Londen een conferentie gehouden, waaraan door den heer Jos. Th. J. Cuypers als vertegenwoordiger van het C.N.B.A.C. werd deelgenomen.

Als gevolg van de Conferentie van Londen werd in Engeland o.a. met medewerking van het Royal Institute of British Architects, de International Garden Cities and Town Planning Association en het Town Planning Institute, het Belgium Town Planning Committee opgericht.

Het C.N.B.A.C. besloot dadelijk, met dit Comité samen te werken.

De besluiten, door de Conferentie te Londen met algemeene stemmen genomen en door den Minister Hellepute zelf geformuleerd, gaven de groote lijnen weer van de te volvoeren taak.

Deze resoluties, bekrachtigd door een Besluit van den Koning der Belgen, gegeven in zijn hoofdkwartier den 25 Augustus 1915 en gepubliceerd te Le Hâvre in het Belgisch Staatsblad van 18-24 September 1915, hebben de algemeene richting bepaald voor het werk door het C.N.B.A.C. ter hand genomen, om de taak der Conferentie van Londen voort te zetten en de gevolgtrekkingen ervan uit te werken.

Het C.N.B.A.C. heeft van den aanvang af het standpunt ingenomen, dat het buiten zijn arbeidsveld moest weren, alle ondernemingen van commercieelen of financieelen aard en evenzeer elk concreet ontwerp voor een of ander afzonderlijk geval.

„De herophouw van België door de Belgen" moet de leuze zijn van alle internationale medewerking, welke uiteraard strikt intellectueel blijven moet.

Wij ontvingen nu dezer dagen van het C.N.B.A.C. het volgend rondschrijven, waarin de te verrichten taak nader gemotiveerd en omschreven wordt.

M.

Hieringesloten hebben wij de eer U een exemplaar te sturen van het „Inleidend Verslag aan de Belgische Regeering", verschenen met de kenteekens CNBAC 1 No 0 als eerste aflevering in de „Encyclopedie voor Stedenbouw en Gemeenschapswezen, uitgegeven door ons Comité Neerlando-Belge d'Art Civique, alsook een reeks Documenten uitgaande van het C.N.B.A.C.

De „Encyclopedie" verschijnt in afleveringen, die elk een

Monographie uitmaken en die op 2000 exemplaren gedrukt worden.

Achthonderd ervan worden ter beschikking gesteld van den Belgischen Staat, van alle Openbare Besturen, Gemeenten, Technische of Raadgevende Commissies die er belang bij hebben.

Duizend exemplaren zullen in den boekhandel gebracht worden, ten bate van het buitenland, en het weetgierig publiek.

De tweehonderd overblijvende exemplaren zijn bestemd voor Archieven, Boekenzalen, de Pers en de propaganda.

De „Encyclopedie" verschijnt regelijk in twee talen: het Fransch en het Nederlandsch. In verhouding met het aandeel in de onkosten welke andere landen op zich zullen nemen, zal de mogelijkheid eener uitgaaf in andere talen onder oogen gezien worden.

Wij maken van deze gelegenheid gebruik om Uwe welwillende aandacht voor het volgende in te roepen.

Iederen dag komt dit historisch feit meer en meer in het voetlicht te staan, dat „de heldhaftige verdediging van de Belgen onder aanvoer van hun Koning hoort tot deze gebeurtenissen, waarvan gezegd wordt dat zij de wereld van aanschijn doen veranderen". De weerstand van Luik moest later de terugtocht der Marne mogelijk maken, en de Yser was het heil van den uitersten vleugel der verbonden legers.

Wanneer het kleine België zich het eerst tegen den machtigen vijand opstelde, gaf het aan de wereld een prachtig voorbeeld van heldenmoed, verbond het zijn naam aan de redding der latijnsche beschaving; steeds zal het den roem voor deze historische feiten moeten toegezegd worden.

Het Belgische volk zal echter, na zijn vrijmaking, niet mogen op zijn lauweren inslapen; dat dit niet hoeft gevreesd te worden bewijzen de menigvuldige plannen die opgemaakt worden voor den tijd welke den oorlog zal opvolgen.

Het is bijgevolg hoogst noodig, dat België, herwelk eerst aan de heele wereld het voorbeeld van heldenmoed gaf, ook als voorbeeld aangegeven wordt in zake stoffelijke en geestelijke herleving. Het is inderdaad verblijdend om na te gaan hoe er van meetaf voor de politieke, economische en sociale herstelling gewerkt wordt, zoowel op particulier initiatief onder meer van wege de deskundigen als op initiatief der regeering.

Evenzeer als een ieder schijnt te beseffen dat het streven naar het economisch herstel niet mag aanleiding geven tot buitensporige speculeeringen en dat dit moet met alle kracht voorkomen worden; zoo is het ook hoogst noodig dat de herstelling ook van d i t o n d e r d e e l v a n d e e c o n o m i s c h e e n m a a t s c h a p p e l i j k e u i t r u s t i n g dat door de steden en hun verband met het nationale leven gevormd wordt, dermate geschiede, dat zij allen vooruitgang mogelijk maken in een vruchtbare toekomst. Moest dit grootsche werk op toevallige wijze gebeuren en zonder voldoende tusschenkomst van hooger hand, dan ware de toekomst van België versperd, dan ware de leelijkheid overal ingeburgerd, ten grooten nadeele van stad en dorp, die zich vroeger op natuurlijke of kunstmatige schoonheid mochten roemen.

Het is een dringende noodzakelijkheid dat er ook op dit terrein een innige samenwerking tot stand komt tusschen openbaar gezag, particulieren opzet en deskundigen.

Het vraagstuk van den herbouw der geheel of gedeeltelijk verwoeste steden, laat zich aanzien als volgt:

I. Herinrichting van den plattegrond der stad.

Indeeling der zônes en wijken. Verkeer in en om de stad en tusschen de verschillende steden. (Wegenis, groote verkeerswegen en vervoermiddelen in verband met VII.) Opene ruimten. Openbare hygiëne.

II. De restauratie der gebouwen.

III. Het woningvraagstuk van voorloopigen en bepaalden aard (Middenstands- en arbeiderswoningen).

IV. Het herbouwen van godsdienstige gebouwen.

V. De landelijke bouw (dorpshuizen, landbouwarchitectuur en nijverheidsgebouwen) en den aanleg der dorpen.

VI. De technische en industrieele bouw en de berieving der verkeerswegen.

VII. Het algemeene plan van het land. (Zônes der verschillende bronnen van rijkdom. Waterwegen, Spoorwegen, Straatwegen, enz. Ongerept te bewaren gedeelten van belang voor wetenschap of natuurschoon. Buitenverblijf- en Badplaatsen, en.)

VIII. De wetten en verordeningen voor den wederopbouw en de inrichting ervan.

Verschillende verbonden of vriendschappelijk gestemde landen beschikken in al deze quaesties die tot de Moderne Stedenbouwkunde behooren, over een ervaring waarvan België moet kunnen gebruik maken. Op die wijze zal het niet een veld worden voor onzekere ondervindingen, maar over dit stadium heenstappend, zal het ineens ook wat herbouw betreft, het land worden van buitengewone verwezenlijking.

Wij zijn de eersten geweest om reeds vanaf November 1914, deze samenwerkende taak op documentair gebied, aangepakt te hebben; wij mogen met genoegen terugzien op de werking die ontstaan is tusschen het centrum van onze beweging (gevestigd in het Rijksmuseum te Amsterdam) en al wie zich in verbonden en neutrale landen met stedenbouwkunde bemoeit, onder meer met:

In de Vereenigde Staten van Amerika, de „Harvard University-School of Landscape Architecture" te Cambridge (Boston), Mass; het „Institute of Architects" te Washington; de „American Society of Landscape Architects" te Cambridge (Boston) Mass. en hun afgevaardigden tot de „Comites Internationaux d'Art Civique „Pour La Belgique"", enz.

In Engeland, de „Universiteit van Liverpool, School of Civic Design"; de „Garden City and Town Planning Association" te London, het „Town Planning Institute" te London, het „Royal Institute of British Architects" te London, de „Civic Survey of London" en het „Belgium Town Planning Committee" te London.

In Frankrijk, „La Renaissance des Cités" te Parijs, „Le Musée Social" te Parijs, de „Association des Cités Jardins de France" te Parijs en de „Ecole Superieure d'Art Public" te Parijs.

In Denemarken, de „Akademisk Architekt Forening" te Kopenhagen.

In Zwitserland, „Pour la Reconstruction des Villes Contribution Suisse" te Lausanne. (A.S.T.E.D. Association „Suisse pour l'Organisation du Travail et de La Documentation" en „Société Vaudoise des Ingénieurs et des Architectes") enz. enz., enz., enz.

De vruchten dezer geestelijke samenwerking zullen niet alleenlijk te vinden zijn in de „Encyclopedie", maar ook in de „Analitische Dossiers", welke methodisch gerangschikt, voor iedere kwestie die den heropbouw en de stedenbouwkunde raken, opgemaakt worden en waaraan een ieder kan medewerken.

Het is hoogst wenschelijk, dat een band geschapen wordt tusschen alle particuliere werkkrachten en de lichamen die uitvoeringsmaatregelen te beramen hebben, opdat het dadelijk gebruik van het verzamelde materiaal mogelijk zij.

Een gemakkelijke maar doeltreffende werkwijze om het gebruik van die met liefde en ijver bijeen gebrachte documentatie te verzekeren ware b.v. de volgende:

I. Het opstellen van een bondig totaalschema van de tegenwoordige en in 't vooruitzicht liggende economische en civieke ontwikkeling van het land („Regional Survey of National Rescurses"). Oude of nieuwe mijnbekken, en industrieel gebied en hun uitbreiding. Bosch-, landbouw- en woestreken. Ongerept behouden gebied. Bewoonde gedeelten. Verbindingswegen, enz.

I. het voor de verwoeste gemeenten verplichtend opmaken naar een voorgeschreven model van een bondig schema van den civieke ontwikkelingsstand der gemeenten uit een gemeenschappelijk oogpunt, dit in afwachting der wettelijke instelling van het bestendig toezicht op deze ontwikkeling.

(Zie de aflevering CNBAC 1—2 van de Encyclopédie: „l'Inspection de l'Etat de Développement Civique", naar N. V. Lanchester: „Civic Development Survey", door Louis van der Swaelmen, architecte-paysagiste, algemeen secretaris, bestuurder van het C.N.B.A.C., alsook het aanhangsel I van het boekdeel: „Pour la Reconstruction de La Belgique Préliminaires d'Art Civique" mis en relation avec le cas clinique de la Belgique, door L. van der Swaelmen.)

II. de verplichting voor elke gemeente ten minste schetsmatige uitbreidingsplannen op te maken, rekening houdend met het bestaan der nabijgelegen gemeenten, en wel zoodanig dat verdere ontwikkeling niet belemmerd wordt maar in dit plan op te nemen is.

(Zie aangaande de groepeering der Gemeenten: Agache, Auburtin, Redont: Comment Reconstruire nos Cités Detruites, passim.)

V. Het opstellen van vaste begrippen voor het restaureeren van gebouwen.

(Zie de aflevering CNBAC 121-51-253 der Encyclopedie: Dr. J. Kalff. „Het Behoud, het restaureeren en de uitbreiding van oude bouwwerken in het licht der vooruitstrevende gedachten in de oudheidkunde", alsook „Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken, aangenomen door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.)

het opvatten, van in den beginne af, der voorloopige gebouwen volgens goede types.

I. het nagaan der beginselen en methodes der normalisatie in het bouwwezen.

II. het aanmoedigen der openbare wedstrijden, het in gebruik brengen ervan voor de op te lossen vraagstukken volgens officieele, alle redelijke en materieele belangen beschermende regeling.

(Prijsvragen voor het ontwerpen van Stadsplannen, Tuinsteden en Voorsteden, z.g. Villa-parken, Arbeiders- en Nijverheidssteden, Wijken en Dorpen en Algemeene Plannen voor Landelijke Districten of Voor het Uitbreiden van Nijverheids Centra, Havens, enz. enz.; voor Het Restaureeren en Uitbreiden van Oude Bouwwerken; voor het opstel van Modellen van Tijdelijke onderkomens en Definitieve Arbeiders-woningen voor stad en dorp en voor Landbouw- en Nijverheidsgebouwen.

III. het inrichten van Bestendige en Wandelende Tentoonstellingen.

X. het inrichten van een Centraal Bureau, voor documentatie, en voor het normaliseeren van de methoden, die later een Hooger Instituut voor Stedenbouwkunde zou worden.

(Zie dienaangaande L. van der Swaelmen: „Un Institut Supérieur d'Urbanisme et Ecole des Hautes Etudes Civiques à Bruxelles" — ter perse.)

Het instellen van een Algemeene Commissie om het verwezenlijken van dit programma mogelijk te maken; evenals andere dergelijke commissien zou deze in een gegeven verhouding na den terugkeer in het vaderland, voltallig gemaakt worden; intusschen zou zij als vertegenwoordiger der Openbare macht, der belanghebbende en der deskundigen, zich in verschillende afdeelingen de taak verdeelen een werk voor te bereiden dat bij den terugkeer niet zal kunnen uitgesteld worden, en dat een lange voorbereiding eischt.

Namens den Raad van het C.N.B.A.C.:

De Algemeene Secretaris, Bestuurder,

LOUIS VAN DER SWAELMEN.

Wordt vervolgd.

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING „SCHOONHEID IN OPVOEDING EN ONDERWIJK"

De Ned. Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" stelt een programma van Schoonheidseischen samen voor verschillende vakken van onderwijs en onderdeelen der opvoeding.

Als No. III van dat Programma publiceert zij thans:

S c h o o n h e i d s e i s c h e n t e s t e l l e n a a n s c h o o l g e b o u w e n i n h e t a l g e m e e n.

De afzonderlijke technische eischen, die in verband met den plattegrond en de indeeling van verschillende scholen als bewaar-, vak-, lagere- en middelbare scholen en gymnasia zijn te stellen, blijven hier buiten bespreking, daar wij ons slechts bezig hebben te houden met de schoonheidseischen aan schoolgebouwen in het algemeen te stellen.

Ofschoon ook schoonheidseischen verband houden met de leeftijden en de ontwikkeling der leerlingen, worden hieronder slechts algemeene beginselen vastgesteld.

H e t t e r r e i n e n d e b e b o u w i n g d a a r v a n.

Voor schoolbouw kieze men zooveel mogelijk een terrein, dat is gelegen in het midden van het stadsgedeelte der bevolking waarvoor de school in de eerste plaats bestemd is en dat gemakkelijk vanaf verschillende punten van dit stadsgedeelte is te bereiken. Daartoe worde een zooveel mogelijk rustig gelegen terrein gekozen. In arbeiderswijken worde aan de school een zoodanig karakter gegeven, dat zij voor de omgeving daarvan een architecturaal middelpunt vormt en die omgeving waardig beheerscht.

Men bouwe de school niet direct aan straat, doch op eenigen afstand binnen de rooilijn, opdat het gebouw daardoor beter tot zijn recht komt. Bouwt men de school in een betrekkelijk smalle straat in de rooilijn, dan zal het gebouw minder goed te overzien zijn en een minder goeden indruk maken. En bovendien is een zoodanige ligging ook om het hinderlijk straatrumoer niet aan te bevelen. Is dit echter onvermijdelijk, dan is het beter de gangen aan de straatzijde te plaatsen, zoodat de leslokalen zooveel mogelijk van de straat zijn verwijderd.

In het eerste geval sluite men het gebouw aan de voorzijde niet af door middel van een muur, doch in het algemeen door een doorzichtige afsluiting.

De speelplaats welke de school omgeeft moet ruim zijn en gedeeltelijk ingericht als schooltuin. De tot nog toe ingerichte schooltuinen bestaan gewoonlijk uit strooken aarde, zijn veel te smal en bekrompen om daarop met succes te planten en zijn veelal door hoogen hekken van elkander gescheiden, waardoor het geheel een hinderlijken indruk maakt. Het is wenschelijk dat bij de wet een minimum oppervlakte per leerling worde vastgesteld.

De speelplaats worde op aangename wijze bestraat, b.v. door figuurs raamwerk, met hier en daar een gazon, of met cementtegels afgewisseld door klinkers, waardoor een aardig geheel kan verkregen worden.

Bij goed onderhoud kan een grasveld met omsluitende grintpaden eveneens tot een goed geheel meewerken.

Beplanting met boomen waaromheen ronde banken zal evenzeer een prettig aanzien geven. Wilde wingerd, kamperfoelie en klimroos kunnen met succes op daarvoor in aanmerking komende punten tegen het gebouw worden aangeplant. Een enkele geschoren palm in kuip kan bij de ingangen een vriendelijke kleurspeling geven.

De planindeeling en het uiterlijk aanzien.

Het plan zij eenvoudig en overzichtelijk. De ingang moet zoodanig gelegen zijn, dat vanuit de vestibule de verschillende leerlokalen gemakkelijk zijn te bereiken. De hoofdtrap moet zich op korten afstand van den hoofdingang bevinden.

Een rhythmische verdeeling kan rust in het plan geven. Een opeenvolging van raamgroepen, waardoor de verschillende lokalen naar buiten worden aangeduid, zal den gevel ten goede komen.

De hoofdingang moet, door zijn architectonische behandeling; direct te zien zijn. Een voor het doel toepasselijke versiering verdient aanbeveling.

Ook is het in het algemeen wenschelijk, dat in de architectuur van den gevel de indeeling der school, zoowel als het karakter der verschillende lokalen duidelijk uitkomen. Zoo moeten b.v. de leerlokalen, het gymnastieklokaal, de trapportalen enz. reeds bij beschouwing van het uitwendige zijn vast te stellen.

De bekapping vorme een zooveel mogelijk gesloten geheel. Het verdient aanbeveling ventilatiekokers en luchtkappen niet afzonderlijk maar in groepen te plaatsen.

Men gebruike voor de gevels bij voorkeur slechts één steensoort van goede kwaliteit en kleur. Ook bij andere behandelingswijze der muren, zooals pleister, hout enz., verdient het aanbeveling teveel kleurverschillen te vermijden, zonder in eentonigheid te vervallen. De dakbedekking zij zooveel mogelijk eenkleurig; veelkleurige versiering verbreekt de eenheid.

Het inwendige.

De gangen belegge men b.v. met tegels of terrazzo van een eenvoudig, niet te veelkleurig patroon.

Wanneer de wanden in de gangen met een lambrizeering van verglaasde steen of tegels worden voorzien, dan zij ook deze rustig van kleur. Het overige gedeelte der wanden kan dan wit worden gepleisterd, en hier en daar worden onderbroken door een figuur in kleur. Een voorstelling uit het kinder- of jeugdleven kan daarbij aardig worden toegepast. De opschriften en letters in de gangen moeten duidelijk en artistiek van uitvoering zijn. Spreuken kunnen hier en daar worden aangebracht.

In de traphal kan een klok, te samen met de drinkgelegenheid, een passend decoratief motief zijn. De hekken der trappen moeten het vrije uitzicht van het trapportaal zoo min mogelijk belemmeren.

Ter vervanging van de tot dusver gebruikte kapstokhaken in de gangen, worden voor de berging van kleeren afzonderlijke garderoberuimten ingericht, practisch gelegen ten opzichte van de lokalen, behoorlijk afsluitbaar en met voldoende gelegenheid tot ventileering.

De leermiddelen berge men niet in uitsluitend daarvoor bestemde afgesloten ruimten, omdat daardoor in die ruimten meestal een chaos van voorwerpen ontstaat, doch in practische, voor de verschillende voorwerpen geschikte in de gangen of in de leslokalen ingebouwde kasten, voorzien van glasdeuren, waar zij steeds als op een tentoonstelling ordelijk gerangschikt, kunnen worden gezien.

De lokalen worden voorzien van een lambriseering. Op enkele plaatsen brenge men een uitstekende plank op consoles aan om daarop een vaas met bloemen of een voorwerp te kunnen plaatsen. De vloeren moeten zijn naadloos of belegd met linoleum.

Op enkele plaatsen der wanden kunnen spreuken of spreekwoorden bij wijze van decoratieve versiering worden geschilderd. De wanden en plafonds der lokalen schildere men in enkele kleuren met sprekende motieven. De wanden, behangen met weinige doch goed gekozen wandplaten in lijst, behooren in geen geval bergplaatsen van platen te zijn.[1]) Een enkel goedgekozen gipsafgietsel, een kop of relief van een bekend meester in lokaal of gang geplaatst, kan eveneens tot smaakontwikkeling aanleiding geven. Ook hierbij is beperking een dringende eisch. Voorts moet gezorgd worden dat het gips zoo weinig mogelijk vuil wordt.

Het plaatsen van bloemen voor de ramen verdient aanbeveling. De gordijnen neme men van soepele stof; aardige, decoratieve cretonne, of eenvoudig linnen met versierden band.

Men zorge vooral voor een goed model van schoolbanken. Ook de verdere meubileering dient goed verzorgd te zijn. Deze toch laat in het algemeen veel te wenschen over.

Het gebouw worde, zoo eenigszins mogelijk, voorzien van een centrale verwarmingsinstallatie. Bij kachelverwarming zorge men voor een goed model kachel.

Het gebouw worde electrisch verlicht z. m. op indirecte wijze. De lampen moeten eveneens aan schoonheidseischen voldoen. Voor de lampen van een andere verlichting enz., geldt hetzelfde.

Elke school bevatte een vertrek, feestzaal of aula, welke door vorm en inrichting een aesthetische werking uitoefene, en bestemd is voor bijeenkomsten en muziekuitvoeringen in dienst der aesthetisch-ethische opvoeding.

Bij het opstellen van deze gegevens is voornamelijk gedacht aan stadsscholen. Het is duidelijk, dat scholen op het platteland veelal aan andere eischen zullen moeten voldoen. Zoo zal b.v. het gebouw ontworpen moeten worden in verband met de landelijke omgeving. Een wit gepleisterde muur en een rieten dak zullen het in zulk een omgeving heel goed doen. Zoo is het ook met andere onderdeelen. — Bepaalde eischen voor elke omgeving vast te stellen is ondoenlijk.

Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van 8 Juni 1918 te 's-Gravenhage, ingevolge praeadvies van de H.H. Dr. H. P. Berlage, architect, J. W. Gerhard, onderwijzer, J. J. Gort Jr., architect en J. D. Ros, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

1) Voor wandversiering zie men het Rapport van de Comm. voor Wandversiering der Ned. Ver. »Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs«: »Wandversiering in School en Huis«. Uitg. Mij. Ontwikkeling 's-Gravenhage 20 cts.

NEDERLANDSCH CENTRAAL VAKSCHOOLMUSEUM.

Vrijdag 22 Nov. j.l. werd te Utrecht eene vergadering gehouden, die voor ons Vakonderwijs van groote beteekenis is.

Op dien dag kwamen samen de afgevaardigden van de twee vereenigingen, die nagenoeg het geheele Vakonderwijs omvatten, nml. van den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland en van den Nederlandschen Bond van Vakschoolleeraren en -leeraressen, in Commissie vereenigd, met de opdracht in studie te nemen de stichting van een Nederlandsch Centraal Vakschoolmuseum.

Bij het bezetten der functies werd tot Eere-Voorzitter benoemd de heer J. H. de Groot, Insp. v. h. M. O., belast met het toezicht op het Vakonderwijs, die deze opdracht gaarne aanvaardde. Gekozen werden verder tot Voorzitter de heer L. v. Essen Rm. te Utrecht, tot Secretaris de heer F. H. Jacobs te Renkum en tot Penningmeester de heer J. Veldkamp te Zwolle, terwijl de heer C. Menke te Utrecht werd aangewezen bij ontstentenis de functionarissen te vervangen.

Bij de opening bracht de Voorzitter in herinnering dat de eerste pogingen tot stichting werden aangewend tijdens het Congres voor het Vakonderwijs, in 1911 te Utrecht gehouden, op voorstel van laatstgenoemden Bond, van welke door Mr. Smeenge in de Tweede Kamer uiting werd gegeven. Tot practische resultaten kwam het echter toen niet. Thans is door de Vereeniging van Directeuren een rapport uitgegeven, waarin de algemeene denkbeelden omtrent aard en wezen van het museum zijn uiteengezet. Naar aanleiding hiervan is op initiatief van dezen Bond de Commissie in het leven geroepen.

Bij de opening der algemeene beschouwingen omtrent de wijze waarop eventueel het museum tot stand kan komen en kan worden beheerd en over den omvang en de inrichting der stichting, ontwikkelde zich een uitvoerige discussie. Algemeen was echter het gevoelen, dat het plan direct groot en breed moet worden aangepakt en moet omvatten al de afdeelingen van het geheele Vakonderwijs in al zijn geledingen, zoowel voor meisjes als voor jongens.

Het gebouw zou direct ruimte moeten bieden voor een onderwijskundige, een technische, een aesthetische en een reizende afdeeling. Voorts zouden er zalen moeten beschikbaar zijn voor permanente tentoonstellingen van machines, werktuigen, gereedschappen, leermiddelen en leergangen, een zaal voor vergaderingen met voortreffelijk epidiascooptoestel, de werkkamers en modelleerzalen met afgietkelders voor een commissie tot onderzoek van de middelen, waardoor het handteekenonderwijs aan de Vakscholen in betere banen kan worden geleid en welke Commissie bereids door den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen, uit al de bestaande Vakvereenigingen van Architecten, Sierkunstenaars en Vakschoolpersoneel in Nederland is in 't leven geroepen. Bovendien werd met klem aangedrongen in het museum op te nemen de teekenzalen, theorielokalen en werkplaatsen, benoodigd voor de jaarlijks te houden Staats- en Particuliere examens voor Vakschoolbevoegdheden en aan het gebouw toe te voegen een groot open terrein teneinde de gewenschte steen- en gewapend beton en granietconstructies, evenals zulks in de zalen zal geschieden bij de andere afdeelingen, demonstratief en vakgewijze op te bouwen en aanschouwelijk voor te stellen.

Besloten werd het museum te doen oprichten door de beide Vakbonden en te doen exploiteeren door eene exploitatiecommissie met subsidies van Rijk, Gemeenten en Schoolbesturen, die allen bij de stichting zijn geïnteresseerd.

Voor de vestiging van het museum komen in aanmerking de Gemeenten Amsterdam, den Haag of Utrecht, waarbij rekening zal worden gehouden met de wenschen der Regeering en met den in uitzicht te stellen financieelen steun der betrokken Gemeenten.

In de Commissie van bijstand werden benoemd: voor het ontwerpen van het reglement de heeren J. J. Wesseling te Brielle, F. H. Jacobs te Renkum en H. Bucker te Amsterdam. Voor het opmaken van een programma voor de te stellen eischen aan het museum, een schetsontwerp, een raming voor bouwkosten, een plan voor leeningen, aflossingen en rentebetalingen, benevens een exploitatie-begrooting, de heeren G. C. Michell te Leeuwarden, J. Veldkamp te Zwolle, C. Menke te Utrecht en A. G. A. Wamsteeker te den Haag, welke Commissie zich 4 Dames uit de Vakvereenigingen zal assumeeren. Beide Commissies komen onder leiding van den Voorzitter.

Bij het eind der vergadering werd besloten voor de belangrijke kosten, die de Commissie noodwendig moet maken, den steun in te roepen van de Besturen der verschillende Vakscholen en van belangstellende Particulieren, terwijl de Pers voortdurend met de werkzaamheden van de Commissie op de hoogte zal worden gehouden. Hierna sloot de Voorzitter met een woord van dank voor de krachtige samenwerking en onderlinge waardeering deze belangrijke vergadering.

Prijsvragen.

VEILIGHEIDSTOESTEL AAN WINDMOLENS.

De Veiligheidswet wordt op 1 Januari 1919 toepasselijk op bemalingswerktuigen. Daaronder bevinden zich al van windmolens welker wieken het terrein rondom den molen bestrijken, zoodat het betreden van het molenerf levensgevaarlijk kan zijn. Een doelmatige beschutting van molenwieken wordt dan ook in art. 132 sub a van het veiligheidsbesluit 1919 verplichtend gesteld.

Het bestuur van het Veiligheidsmuseum, Hobbemastraat 22 te Amsterdam, vraagt een ontwerp met gedetailleerde beschrijving en teekening van een practisch bruikbare en doelmatige beveiliging tegen het gevaar om op het erf van een windmolen door de wieken getroffen te worden.

De beveiliging moet gevaar voorkomen voor aanraking met de bewegende of in beweging komende wieken, bij elken stand van den molen en tot een hoogte van 2 M. boven het terrein.

Zij moet zoodanig zijn ingericht, dat hare behoorlijke werking verzekerd is, onafhankelijk van den goeden wil, de zorg of de medewerking van de personen, die met of in den molen werken.

De aangebrachte beveiliging mag het spannen en oprollen van de zeilen niet bemoeilijken, noch een belemmering zijn om bij plotseling uitschietenden wind den stand van den molen te veranderen.

De toepassing moet geen overdreven of overwegende geldelijke bezwaren met zich brengen.

Het bestuur van het Veiligheidsmuseum looft voor de naar zijn oordeel daarvoor het meest in aanmerking komende beantwoording zijner vraag een prijs uit van f 150 en stelt 2 premies elk van f 50 beschikbaar voor de 2 oplossingen, die in verdienste op de bekroonde volgen.

De beoordeeling geschiedt door het Bestuur van het Veiligheidsmuseum; het behoudt zich het recht voor den prijs en (of) de premiën niet toe te kennen, wanneer de beantwoordingen van zijn prijsvraag geen voldoende of geen volledige oplossing geven; ook kan het de toekenning van prijs of premie afhankelijk stellen van eenige voorwaarde tot verbetering, waaraan door den inzender alsnog ware te voldoen.

De ontwerpen moeten vóór 31 Januari 1919 zijn ontvangen door den wnd. directeur van het Museum, ir. H. J. Scholte, Hobbemastraat 22, of door den secretaris van het Bestuur, ir. Sicco R. Smit, hoofdinspecteur van den arbeid, Prinsengracht 834 te Amsterdam.

De ingekomen stukken, welke van een motto of nummer zijn te voorzien, mogen geen naam of aanduiding van den ontwerper dragen; diens naam met volledig adres moet vermeld worden in een er bijgevoegde verzegelde enveloppe, waarop hetzelfde motto of nummer is gesteld en waarop de woorden: „Prijsvraag Molenwieken", geplaatst kunnen worden.

Het Bestuur brengt den uitslag van zijn beoordeeling zoo spoedig mogelijk ter kennis van degenen wien prijs of premie is toegekend.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van het Museum. De overige ontwerpen kunnen, nadat het bestuur zijn oordeel heeft bekend gemaakt, door de inzenders worden teruggevraagd.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 49. Officieel Gedeelte.
Brugge en eenige van zijn bouwwerken, door J. P. Mieras, (slot) met afbeeldingen.
Woningbouw Amstelveenscheweg. Amsterdam, Arch. J. van Epe, met afbeeldingen.
„Afbreken" vandalisme?, door Coenraad Meischke.
Ingezonden. Over de Commissie voor de Jaarbeurs, door J. de Bin Leuveling Tjeenk.
Afbeeldingen. Prijsvraag Ontginningsboerderijen.

WENDINGEN No. 12. November en December-nummer, opgedragen aan Jan Toorop, ter gelegenheid van zijn 60sten verjaardag.
Opdracht, door H. Th. Wijdeveld.
Toorop's vergeestelijking, door B. H. Molkenboer.
Nieuwe wegen en oude erkenningen, door Prof. R. N. Roland Holst.
Aan Toorop, door Alb. Verweij.
Toorop's monumentale kunst, door Dr. H. P. Berlage.
Uit de jeugd van Jan Toorop, door Dr. Jan Veth.
Een jeugdige, door J. de Meester.
Jan Toorop, door Prof. A. J. Der Kinderen.
Afneming van het kruis, door P. C. Boutens.
Jan Toorop, een korte karakteriseering, door Albert Plasschaert.
Toorop, door Dr. Gerard Brom.
Portret van Toorop, door Arch. M. de Klerk en 56 illustraties naar werken van den schilder.

DE BOUWWERELD No. 49. Koptische bouwkunst, door Dr. R. Mielema, (vervolg) met afbeeldingen.
Sneldichten, door Candidus. Wendingen XI.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.

DE INGENIEUR No. 49. Overlijdensberichten Ir. I. B. Dekker, Ir. C. D. van Tienhoven en Ir. A. Ph. T. van Haeften.
Bijdrage tot de kennis der Wettelijke Voorschriften betreffende het vervoeren van dekladingen hout met zeeschepen, door ir. A. M. Schippers, met afbeeldingen.
Gewapend beton. Uit de openingsrede, uitgesproken 1 October 1918 door prof. ir. J. A. Bakker, bij de aanvaarding van het buitengewoon hoogleeraarsschap aan de Technische Hoogeschool.
Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 27 November 1918, te 's Gravenhage.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 49. Nieuw leven. — Leidens ontzet. — Nog eens: wat is waarheid? — Mededeelingen van het Bondsbestuur. — Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 49. Een beroep op alle Werkgevers.
Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Opdracht van andere werkzaamheden.
Het tot-stand-komen van een koopovereenkomst.
Afdeelingsverslagen. Alblasserdam, 26 November 1918.

DE BONDSSTEM (A. N. O. en T. B.) No. 25. Een overweldigend succes. — Attentie! — Onze eischen. — Uit den waarnemingspost. — Uit onzen Bond.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 4: Graansilo aan de Maashaven Z.Z. te Rotterdam, v/d N.V. Stoommeelfabrieken „de Maas" v/h A. M. van Dasseldorp en Co., door J. van der Land. — De afsluitdijk van de Zuiderzee en het gebruik van gewapend beton daarbij, door ir. C. Wolterbeek. — Aangevraagde Octrooien. — Verleend Octrooi. — Boekbespreking. — Wijziging van de bepalingen omtrent het verleenen van voorschot aan gedemobiliseerden.

BOUWSTOFFEN. Maandblad onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, bevat in No. 12: Het kalkbrandersbedrijf. — Microscopisch onderzoek van hout. — Uitzetten van metselwerk en de gevolgen. — Duurzaamheid van bouwsteen. — Boekbespreking. — Gedachtenwisseling. — Bericht.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

Varia.

STEDENSCHENNIS.

Het is zeker een opmerkenswaardig verschijnsel, dat men zich van sociaal-democratische zijde voor de schoonheid onzer steden begint te interesseeren.

In „de Gemeente", maandblad van de „Vereeniging van Sociaal-democratische Gemeenteraadsleden", gaat de heer Henri Polak met vuur tegen onze veelvuldige stedenschennis te keer:

„Diep treurig is het, dat gedurende de laatste eeuw verreweg de meeste gemeentebesturen de aan hunne zorg toevertrouwde parelen maar al te vaak voor de zwijnen geworpen hebben. Wie de oude stadsbeelden kent uit afbeeldingen en gedeeltelijk nog uit eigen herinnering, staat met droefheid geslagen over de vernieling, die alom plaats heeft gehad. Niet ten onrechte heeft dan ook onlangs een oudheidkundige gezegd, dat in één jaar in ons land meer schoons moedwillig vernietigd wordt, dan een jaar oorlog zou kunnen doen.

Het klinkt als een overdrijving, maar in werkelijkheid is het niet zoo ver van de nuchtere waarheid, als men oppervlakkig denken zou. Er werd, en er wordt helaas nog altijd, gesloopt en gedempt en verhaspeld, in misdadige gedachteloosheid, uit winzucht, om een min of meer belangrijke uitgave te voorkomen, of om andere minderwaardige redenen. „De eischen van het verkeer" spelen daarbij vaak een groote rol. Een enkele maal moet aan die eischen een offer gebracht worden. In de groote steden is er dikwijls niet aan te ontkomen, hoewel er maar al te vaak van „het verkeer" een afgod wordt gemaakt, aan wien het offer noodeloos gebracht wordt.

Dit is vooral in de provincies-steden het geval, waar de kleine burgers, die er de meerderheid der gemeenteraden vormen, gewoonlijk gespeend zijn van smaak en oog voor het schoone, en slechts één levensdoel kennen: de belastingen zoo laag mogelijk te houden. Aan zulke dutten-platerij worden dan boomen langs grachten en wegen opgeofferd, wordt er gebroken en vernield, tot de fraaiste stadsbeelden verloren gaan. Heeft niet eenige jaren geleden de gemeenteraad van Medemblik een prachtig grachtje laten dempen, om „de eischen van het verkeer" — het verkeer te Medemblik, dat geweldige centrum van mondain leven! Heeft niet de gemeenteraad van Franeker een paar jaren geleden een prachtig begroeid bolwerk laten afgraven bij wijze van werkverschaffing — alsof op geen enkele andere wijze de werkloozen geholpen hadden kunnen worden? En met groote moeite werd onlangs belet, dat hetzelfde gemeentebestuur hetzelfde grapje ging uithalen met een tweede bolwerk. De gemeenteraad van Harderwijk besloot vóór eenige weken arbeiderswoningen te gaan bouwen in den ouden kruidtuin der voormalige hoogeschool, den kruidtuin waarin de groote Linnaeus lang gewerkt en materiaal verzameld heeft voor zijn standaard-werk — alsof er in en om dat nest geen ander terrein voor woningbouw te vinden zou zijn geweest!

In hun centen-jacht gaan gemeentebesturen dikwijls zoo ver, dat zij zelfs het stoffelijk belang hunner gemeente er aan ten offer brengen. Zoo besloot verleden jaar de gemeenteraad van Blaricum maar eventjes alle boomen in het dorp te rooien. Ware dat geschied, dan zou het al zijn schoonheid verloren hebben en een belangrijke bron van inkomsten voor de gemeentenaren verloren zijn gegaan: het verhuren van kamers, het pension-bedrijf, het vreemdelingen-bezoek. Gelukkig werd die aardigheid door toepassing van Posthuma's nood-boschwet voorkomen.

Eindeloos zou kunnen worden voortgegaan met de opsomming der vandalismen, die dagelijks gepleegd worden. Geen week gaat haast voorbij, zonder dat een stuk der schoonheid van ons land moedwillig en noodeloos vernield wordt.

Is er nu mooier en dankbaarder werk voor onze sociaal-democratische raadsleden, dan paal en perk te stellen aan die vernietigings-woede van duiten-jagende spitsburgers? Hoe zouden zij de erkentelijkheid verwerven van ieder die de schoonheid liefheeft, als zij zich aldus zouden gedragen. En hoe verheffend zou het zijn, als sociaal-democraten, door de tegenstanders immers steevast gedoodverfd als „materialisten", glansrijk zouden toonen, dat zij beter en trouwer bewakers zijn van de heerlijkheid van stad en land, van de schatten van het verleden, dan de burgermannetjes, die zich aan zulke schatten voortdurend vergrepen.

Maar helaas is dat volstrekt niet altijd het geval.

„Het is hoog tijd, dat de Vereeniging van Sociaal-Democratische Gemeenteraadsleden in hare eerstvolgende bijeenkomst dit onderwerp eens grondig voor hare leden late behandelen, opdat onze vertegenwoordigers in de gemeentebesturen pal zullen staan tegen de sloop- en demp-woede en de wereld doen zien dat materialisme van deze soort bij ons geen steun vindt, doch dat, integendeel, de schoonheid van stad en dorp, van bosch en beemd, hare beste kampioenen vindt in onze mannen."

COMMISSIE VAN VOORLICHTING BETREFFENDE BOUWKUNDIGE EN DECORATIEVE AANGELEGENHEDEN INZAKE DE JAARBEURS TE UTRECHT.

De Commissie bestond aanvankelijk uit de heeren H. J. Kolk, architect, afgevaardigde der vereeniging Bouwkunst; C. J. de Haas, architect, voor de Utrechtsche leden van den Ned. Architectenbond; D. T. H. van Oordt, aannemer, voor de afd. Utrecht van den Ned. Aannemersbond; E. C. Suermondt voor het Genootschap Kunstliefde, en A. J. van Schaik, architect, voor de Club van Utrechtsche leden van Architectura et Amicitia.

Later voegden zich daar nog bij de heer J. Veldhuizen voor de Behangers- en Stoffeerders Patroonsvereeniging Ons Doel en de heer Ant. Smit voor de Utrechtsche Schilderspatroonsvereen. De Commissie achtte het op de eerste plaats haar taak te bevorderen, dat de inrichting der monsterkamers werd opgedragen aan artistiek en technisch bevoegde krachten.

Bij overweging van de vraag, hoe men dit doel zou bereiken, deed zich de moeilijkheid voor, dat het noemen van namen zeer bezwaarlijk is. Deze moeilijkheid gaf op verschillende vergaderingen aanleiding tot uitvoerige besprekingen, waarvan het resultaat was, dat aan het Kunstverbond, als onpartijdig lichaam, niet bestaande uit direct belanghebbenden, werd verzocht een lijst op te maken van te Utrecht wonende personen, die voor het inrichten van monsterkamers konden worden aanbevolen. Te dien einde werd er in de pers een oproeping geplaatst, waarin hun, die daarvoor in aanmerking wenschten te komen, verzocht werd zich aan te melden onder overlegging van proeven van hun werk. Daar de gelegenheid alleen voor inwoners van Utrecht was geopend, is het begrijpelijk, dat het aantal namen op de lijst slechts klein kon zijn. Het zou wenschelijk geweest zijn, een lijst te kunnen samenstellen, welke geheel Nederland omvatte, maar om dit te kunnen doen met de noodige waarborgen voor onpartijdigheid, zou een zeer uitgebreide voorbereiding noodig zijn geweest, waarvoor de tijd ontbrak.

Reeds bij den aanvang van hare werkzaamheden stelde de commissie den raad van beheer der Jaarbeurs in kennis van hare oprichting en haar streven en deed zij een beroep op zijn steun en medewerking. Deze steun werd gaarne toegezegd.

Echter mag niet verheeld worden, dat in dit opzicht de verwachtingen der commissie niet geheel vervuld werden. Ten deele tengevolge van den korten tijd van voorbereiding, ten deele ook tengevolge van vrees aan de zijde van den raad van beheer, dat de commissie een onrechte als een officieel lichaam zou worden aangezien en daardoor de raad verantwoordelijk zou worden geacht voor het doen en laten der commissie, kon zij niet in die mate van den steun van het Jaarbeursbestuur voordeel trekken, als zij gehoopt had. Niettemin bleek uit de met den raad van beheer gevoerde briefwisseling en uit mondelinge besprekingen, dat onze bedoelingen ook van die zijde werden gewaardeerd.

De commissie heeft herhaaldelijk door middel van de pers de aandacht gevestigd op het belang van artistieke verzorging van alles, wat met de Jaarbeurs in verband staat en heeft door uitingen van de pers zoowel als door briefwisseling met particulieren met voldoening kunnen vaststellen, dat haar streven in deze richting in ruimen kring waardeering en instemming vond.

Zoodra de Jaarbeurs geopend was, heeft de commissie in haar geheel een rondgang gemaakt en alle monsterkamers genoteerd, die in artistiek opzicht vermelding verdienden en daarvan mededeeling gedaan aan de pers. Deze mededeeling is door alle dagbladen van eenige beteekenis en door alle bouwkundige bladen opgenomen en is in deskundige kringen met instemming begroet.

Dat ook onder de deelnemers aan de Jaarbeurs aan een dergelijke selectie groote waarde werd toegekend, bleek uit het feit, dat de secretaris talrijke brieven ontving van inzenders, die zich verongelijkt achtten, omdat hun naam niet op de lijst voorkwam.

Toen gedurende de Jaarbeurs een door neringdoenden der stad op touw gezette reclame-optocht vertoond werd, welke in samenstelling en goeden smaak ver beneden peil bleef, deed de commissie een krachtig protest daartegen hooren. Al kon dit protest natuurlijk niet ongedaan maken wat geschied was, vruchteloos is het niet geweest. Want daardoor werd de aandacht gevestigd op een misstand en zoo wordt langzamerhand het besef gewekt, dat ook bij dergelijke vertooningen wel degelijk het schoonheidselement waarde heeft.

Het is dan ook meestal niet aan onwil, maar alleen aan gebrekkig inzicht te wijten, dat er in allerlei uitingen van het maatschappelijk leven zoo weinig rekening gehouden wordt met schoonheidseischen. Dit gebrek kan alleen verholpen worden door de oogen van het beschaafde publiek te openen. Daarin heeft de commissie dan ook voornamelijk haar taak gezien.

Al zijn oppervlakkig beschouwd, de vruchten van haar werk gering, wanneer men let op het succes, dat zij had met haar optreden in de pers, mag men met grond verwachten, dat haar werk een ontwikkelenden invloed heeft gehad op de ideeën en ze in de goede richting heeft voortgestuwd.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

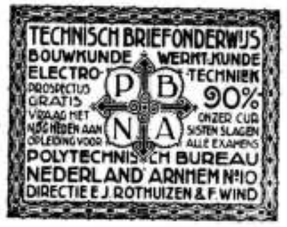
CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1869.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19. APELDOORN.

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
Dir. J. E. de Crane C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 21 DECEMBER 1918. No. 51

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indie en Zuid-Afrika . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Het C. N. B A. C. en de wederopbouw in België.

Slot (zie bladz. 395.)

Wanneer men de in ons vorig nummer opgenomen publicatie van het C. N. B. A. C. leest, krijgt men den indruk, dat aan het Comité niet verweten kan worden, dat het zijn taak niet ruim opvat. Men zou eer geneigd zijn te denken aan een bekende spreekwijze, waarin de woorden hooi en vork voorkomen. Daartegenover is het wel eenigszins vreemd, dat het Comité, dat nu ruim drie jaren hier werkzaam is geweest, nog niet verder gekomen is dan tot het opmaken van een in vele opzichten nog zeer schematisch programma van die taak.

Zou dit niet liggen aan een wat al te grooten opzet, bij de zeer belemmerende omstandigheden, waaronder het Comité in deze oorlogsjaren heeft moeten werken? Neemt men die omstandigheden in aanmerking, dan moet men den arbeid, door het Comité verricht, waardeeren.

Het »Programme-Tables des Matières« van de »Encyclopédie des Villes et de l'Art Civique« is op zichzelf een kwarto boekdeel van ruim 130 bladzijden. Uit het titelblad blijkt, dat de Encyclopedie wil zijn of worden »een samenvatting van de grondbeginselen van het stedenwezen en een analystische gids voor de vergelijkende studie der proefondervindelijke algemeene normen, vastgesteld in toepassing van den tegenwoordigen staat der internationale kennis betreffende het stedenwezen« of »Handboek van aanteekeningen en practische beredeneerde gegevens over de Inrichting, de Uitbreiding en de Constructie der Steden en Dorpen«.

Na deze omschrijving, die in hare uitvoerigheid eerder rijkt, gevloeid te zijn uit de pen van een Duitsch professor, dan uit die van een Belgisch tuinarchitect, en de vermelding van de lichamen, die aan de samenstelling der Encyclopedie zullen medewerken, volgt dan nog de mededeeling, dat de uitgaaf dient »om de Union des Villes et Communes Belges behulpzaam te zijn bij de bestudeering van het vraagstuk van den wederopbouw in België«.

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij hier ook slechts een overzicht zouden willen geven van het programma, dat de te behandelen onderwerpen nog slechts met enkele woorden noemt. Die onderwerpen loopen zeker in de duizenden, want, wanneer men ten eerste nagaat, dat zij niet alleen den bouw, uitbreiding en inrichting van steden en dorpen met alles, wat daaraan volgens moderne inzichten vast is, omvatten en vervolgens ziet, dat het voornemen schijnt te bestaan, in verband hiermede, aan alle details van het leven in stad en dorp, ook de kleinste en meest onbeteekenende, aandacht te schenken, dan vraagt men zich onwillekeurig af, zal, wanneer dit programma in zijn geheel wordt uitgewerkt, niet een Encyclopedie ontstaan, waarin het geheele cultuurleven in stad en dorp, dus het cultuurleven in zijn geheel gedocumenteerd is, volgens de nieuwste uitkomsten der wetenschap? Welk een omvang moet dan wel deze uitgave verkrijgen? Zullen wij haar ooit voltooid zien en, als zij al eenmaal voltooid wordt, zal zij dan niet reeds lang verouderd en onbruikbaar zijn voor het doel, waarmede zij werd samengesteld?

Zij moet de vereeniging van steden en gemeenten helpen bij de bestudeering van het vraagstuk van den we-

deropbouw. De tijd is echter aangebroken, dat men met dien wederopbouw zoo spoedig mogelijk zal willen beginnen. Moeten de Belgische stadsbesturen en hunne technische, juridisch en artistieke medewerkers nu nog met de studie van het vraagstuk beginnen en is men in België daarmede zoodanig ten achteren, dat men tevoren bovendien nog alle documenten voor die studie van heinde en ver bij elkaar moet verzamelen?

Wij kunnen op het oogenblik moeilijk beoordeelen, hoe de toestand in België eigenlijk is; waarschijnlijk zal er thans van een krachtig aanvatten van de taak van den wederopbouw nog geen sprake kunnen zijn, maar wij stellen ons voor dat, zoodra de meest hinderlijke bezwaren uit den weg geruimd zijn, het werk met energie zal worden aangevat.

Wanneer het zoover is gelooven wij, dat allereerst het noodigste zal worden gedaan en hersteld datgene, wat met de minste kosten hersteld kan worden. Daarbij zal men zich zeker niet eerst in de theorie van Stedenbouw en Gemeenschapswezen en evenmin in alle economische, juridische, technische en aesthetische kwesties, die zich in den stedenbouw in het algemeen kunnen voordoen, verdiepen.

Gemeentebesturen, die dit nochtans wel zouden willen doen, zouden de burgerij een slechten dienst bewijzen, daar zij een spoedig herstel van de geleden schade niet in de hand zouden werken.

België wil van de gelegenheid gebruik maken, dat een groot deel zijner steden en dorpen door het oorlogsgeweld verwoest zijn, om die nu eens op voorbeeldige wijze, volgens de nieuwste technische en aesthetische eischen, volgens echt wetenschappelijk-artistieke methode weder overeind te zetten. Een zeer loffelijk streven voorwaar, maar o. i. zal België voor den wederopbouw zijner steden allereerst behoefte hebben aan practische maatregelen.

Wij willen op het programma der Encyclopedie geen aanmerkingen gaan maken, wij willen niet beweren, dat de indeeling niet practisch is; wij twijfelen ook niet aan het nut van zulk een uitgebreid verzamelwerk, over Stedenbouw en Gemeenschapswezen; uit de stukken, die ons werden toegezonden krijgen wij den indruk, dat aan de uitgave, die geschieden zal door A. W. Sijthoff's Uitgevers-Maatschappij te Leiden, geen moeite noch kosten zullen worden gespaard — alleen wij hebben een duister voorgevoel, dat België reeds lang weder opgebouwd zal zijn, voor en aleer het omvangrijke documentatie-werk van de Encyclopedie voltooid zal zijn. Men zal daarop niet kunnen wachten al is het ook waarschijnlijk, dat men in vele gevallen tot het uitvoeren van voorloopige herstellingen en het oprichten van voorloopige gebouwen zal moeten overgaan.

België moet geholpen worden, dit is de gedachte geweest, die Nederlandsche en Engelsche architecten en stedenbouwkundigen er toe gebracht heeft, hun krachten belangeloos voor den wederopbouw van België beschikbaar te stellen.

Die bereidwilligheid was een schoon gebaar, dat zijn effect destijds niet gemist heeft. Ook het denkbeeld der documentatie mag in het algemeen aanspraak maken op de instemming en medewerking van alle stedenbouwkundigen. Maar met schoone gebaren en aanbevelenswaardige denkbeelden alleen komt men er niet en nu zijn de practische maatregelen, die het C.N.B.A.C. in het laatste gedeelte van zijn door ons overgenomen rondschrijven aanbeveelt, zeker wel de overweging waard, maar wanneer men daar even over nadenkt, komt men tot het besluit dat de verwezenlijking van al die denkbeelden een zaak van jaren en nog eens jaren zal zijn.

Laat men maar eens beginnen aan het opstellen van een Bondig Totaal Schema van de tegenwoordige en in het vooruitzicht liggende Economische en Civieke Ontwikkeling van het Land, geschikt om aan de gemeenten te worden voorgeschreven, in afwachting van de wettelijke instelling van het »Bestendig Toezicht op de Ontwikkeling«. Men zal dan eens zien op welke moeilijkheden van allerlei aard men stuit.

Ook het Opstellen van Vaste Begrippen voor het Restaureeren van Gebouwen, is gemakkelijker gezegd dan gedaan. De Nederlandsche Oudheidkundige Bond heeft daarover wel vooruitstrevende denkbeelden geformuleerd, maar de strijd over die denkbeelden is nog lang niet uitgevochten.

Over de beginselen en methodes der Normalisatie in het bouwwezen is men het nog verre van eens en zoo is het met nog tal van andere vraagstukken van Stedenbouw en Gemeenschapswezen.

Een Centraal Bureau voor documentatie, enz. en een Algemeene Commissie voor de verwezenlijking van het programma van het C.N.B.A.C. ook al worden deze instellingen tot overheidscolleges gemaakt, zij zullen niet bij machte zijn, met zoo bekwamen spoed het voorbereidingswerk van den wederopbouw van België, volgens dit programma af te doen dat ook bij de uitvoering dat programma in zijn geheel gevolgd zal kunnen worden en het schoone resultaat zal worden verkregen, dat de opstellers zich daarvan blijkbaar voorstellen.

België zal waarschijnlijk bij den wederopbouw handelen naar omstandigheden, dikwijls van geheel plaatselijken en particulieren aard en het is zeer de vraag, of die over het algemeen wel zal uitvallen in een vorm, die aan de beschaafde wereld ten voorbeeld zal kunnen strekken. België was, evenals Frankrijk tot nog toe gewoon in deze dingen zijn eigen weg te volgen en het zal nog moeten blijken of het op den duur gediend zal zijn van de hulp, door Engelsche en Nederlandsche stedenbouwkundigen welwillend aangeboden en dankbaar aanvaard — toen de nood hoog gestegen was.

De omstandigheden zijn intusschen veranderd, gelukkig over het algemeen in gunstigen zin; het zal echter nog moeten blijken of deze verandering ook voor de schoone plannen van het C.N.B.A.C., die terecht op de sympathie van velen aanspraak mogen maken gunstige gevolgen zal hebben, dan wel of deze plannen, zooals wel eens meer het geval was, plannen zullen blijven.

BERICHT.

Met ingang van 1919 zal de uitgave van „DE OPMERKER" door den tegenwoordigen uitgever niet langer worden voortgezet, doch weder in handen der redactie overgaan.

Omtrent de wijzigingen, die bij deze gelegenheid in de uitgave zullen worden gebracht, zal het volgend nummer nadere mededeelingen bevatten.

REDACTIE EN UITGEVER.

Vereenigingen.

„ARTI ET INDUSTRIAE" TE 's-GRAVENHAGE.

In de laatstgehouden vergadering van de vereeniging „Arti et Industriae" zette de voorzitter, de heer J. D. Ros, het nieuwe programma van werkzaamheden uiteen, waartoe de vereeniging in de vorige bijeenkomst op 's voorzitters initiatief besloten had. „Arti" wil een leidraad ontwerpen voor de

aesthetische verzorging van het stadsplan, een leidraad, waaraan de vereeniging eventueel zal kunnen toetsen maatregelen die in verband met het uiterlijk aanzien van de stad en de volkshuisvesting door de overheid of door particulieren genomen zullen worden en waarin dan aanleiding zou kunnen gevonden worden om van de zienswijze der vereeniging te doen blijken.

De architect W. van Boven had voor dezen avond de inleiding op zich genomen van een bespreking van het stadsplan bij de volgende stellingen:

Bij het ontwerpen van een stadsplan dient in de eerste plaats gelet te worden op de eischen van gezondheid en zeden.

Hiertoe dient de gemeenschap eigenares te zijn van de voor bebouwing bestemde gronden.

Financieele overwegingen behooren ondergeschikt te zijn aan de aan woning en verkeer te stellen eischen.

De aesthetische verzorging van de stad is een algemeen belang.

De overheid heeft tot taak leiding te geven aan de aesthetische verzorging.

De heer v. Boven schetste den toestand van de volkshuisvesting vóór en na de Woningwet, wees aan hoe de Gemeentelijke bouwverordeningen en daarop berustende overheidszorg reeds veel verbetering hadden aangebracht, maar tevens dat wat aanbelangt een gezonde volkswoning, waarbij zoowel op de arbeiders als op de andere bevolkingsgroepen is te letten, nog zeer vele tekortkomingen zijn te constateeren. Afdoende verbetering zal niet te verkrijgen zijn, zoolang niet elke stad — en vooral de steden met een groote en zich steeds uitbreidende bevolking — niet slechts een plan van uitbreiding vaststelt, maar het ook door zich den eigendom van den onbebouwden grond te verzekeren, in de hand heeft voorschriften te geven voor de wijze van bebouwing en de inrichting van de woning, teneinde die te doen beantwoorden aan hygiënische en aesthetische eischen. Alleen op die wijze kunnen het stadsbeeld en de volksgezondheid practisch bevorderd worden. Exploitatie en speculatiebouw moeten, als werkende de goede beginselen van de woningwet uiteraard tegen, geweerd worden.

Met tal van lichtbeelden werd de voordracht toegelicht, waarna men zich in debat begaf met den inleider, vooral over zijn beschouwingen in verband met Den Haag, waar de overheid — dit erkende ook de inleider — op den goeden weg is, maar op den duur de vroeger — wat betreft het beslag leggen op bouwgrond en toezicht op de uitbreiding van de stad — begane fouten en tekortkomingen zich nog lang zullen wreken.

Ook bleek men in de vergadering van gevoelen met den heer Van Boven te verschillen, waar deze de uitbreiding van de stad naar de periferie vooral zocht in de lage woning, die z. i. in normale tijden zeer wel is te bouwen, zóó, dat de huuropbrengst de kosten kan bestrijden. Vooral voor woningen voor arbeiders moet z. i. die laagbouw het streven zijn ter bevordering van gezondheid en gerieflijkheid van den bewoner.

De inleider had ten slotte de voldoening dat zijn stellingen alle en meerendeels bij acclamatie werden aangenomen.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

In de laatstgehouden vergadering is na afhandeling van enkele huishoudelijke zaken een rapport behandeld der Aesthetische Commissie in zake: „de maatregelen, door de overheid te treffen bij het uitgeven aan particulieren van terreinen, reeds in een uitbreidingsplan vastgelegd, om te verzekeren dat de toekomstige bebouwing aldaar aan eischen van welstand beantwoorden zal en zoodoende zal medewerken een alleszins schoon geheel te vormen".

Besloten werd den leden het zeer omvangrijke rapport in druk te doen toekomen en de definitieve behandeling ervan uit te stellen tot de volgende vergadering, wanneer de leden gelegenheid gehad zullen hebben rustig kennis te nemen van den uiterst belangwekkenden inhoud.

Daarna werd een bespreking gehouden over het uitbreidingsplan Coolpolder.

In zijn inleiding toonde de voorzitter, de heer Buskens, op gezag van aanwezig zijnde teekeningen het verschil aan tusschen het oorspronkelijk plan van Plaatselijke Werken en de door den heer Plate, directeur van den Gemeentelijken Woningdienst, voorgestelde wijzigingen, welke de heer Buskens terecht verbeteringen noemde, praktisch zoowel als aesthetisch.

Bij de hierop volgende discussie, waaraan door vele aanwezigen deelgenomen werd, merkte allereerst de heer Van Beers op, dat alvorens goed- of afkeuring uit te spreken over het plan Coolpolder, het vóór alles gewenscht is te weten hoe deze nieuw ontworpen wijk met de binnenstad en het oosten zal verbonden worden. Niets daaromtrent is bekend. Zijn groote grief is de systematische systeemloosheid, waarmede in Rotterdam alles betreffende de stadsverbetering en uitbreiding tot stand gebracht wordt, en vooral de buitengewone geheimzinnigheid, waarin alles van overheidswege gehuld wordt. Het onderhavige plan is het zooveelste bewijs van de kleinheid, waarmede de groote stad Rotterdam deze zaken, die een levensquaestie zijn, behandelt.

Een goede voorlichting schijnt klaarblijkelijk te ontbreken. Spreker zou allereerst de wijze van verbinding willen zien vastgesteld, voordat dit plan aangenomen wordt. Met de verbetering van den directeur van den Gem. Woningdienst was hij het niet eens.

Met dit laatste kon de heer Ir. Granpré Molière niet instemmen; z. i. moet het zuidelijk deel van het plan als een woonkwartier beschouwd worden, waar de rust niet door groote verkeerswegen verstoord mag worden. Daarom vindt hij het een gelukkige gedachte de Mathenesserlaan niet als verkeersweg door te trekken, doch op te lossen in een stillen verbindingsweg met den Westzeedijk. Ook de weide, die grooter en mooier van vorm is geworden, zal door haar meerdere ruimte het aspect van de wijk verhoogen.

De heer Ir. Verhagen onderstreepte dit nog eens en waardeerde bovendien den grooteren regelmatigen vorm om een andere reden, daar hij gelegenheid schept het hoofdverkeer met de nieuwe binnenhaven langs een directer, rechter, dus beteren weg te leiden dan in het plan van P. W. het geval is, waar enkele hinderlijke scherpe bochten zeer nadeelig voor het verkeer te noemen zijn. De heeren Van Goor, Heyink e. a. zijn voor opschorsing van het plan tot eerst de verbinding met de binnenstad is vastgelegd, welke verbinding mogelijk wijziging in het noordwestelijk deel van het plan zal aanbrengen.

Algemeen wordt het nieuwe plan van den directeur v. d. Gem. Woningdienst als een belangrijke verbetering erkend en de vergadering besluit, in een adres aan den raad hiervan mededeeling te doen, er tevens op wijzend dat de aanneming van het plan afhankelijk gesteld moet worden van de goede verbinding met de binnenstad, welk vraagstuk feitelijk deze wijk beheerscht.

Te vroeg maakte het wettelijk sluitingsuur een eind aan de besprekingen en moest de voorzitter de vergadering sluiten. Hij richtte daarbij een woord van welgemeenden dank tot het lid, den heer W. H. Gispen, kunstnijveraar albier, voor het welwillend organiseeren van een tentoonstelling van zijne werken, die door de aanwezigen op hooge prijs werd gesteld.

EEN RAPPORT
OP STEDENBOUWKUNDIG GEBIED.

Aan de
Aesthetische Commissie der Vereeniging
„Bouwkunst en Vriendschap", alhier.

Mijne Heeren.

De in Uwe vergadering van 18 April j.l. benoemde Sub-Commissie, bestaande uit de heeren C. N. van Goor (Voorzitter), P. Schmidt, P. Verhagen Lzn., M. Vermeer en J. Heyink (Secretaris-Penningmeester), om U te rapporteeren inzake de door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" aan Uwe Commissie voorgelegde vraag:

„Welke maatregelen moeten door de overheid getroffen worden bij het uitgeven aan particulieren van „terreinen, reeds in een uitbreidingsplan vastgelegd, om „te verzekeren, dat de toekomstige bebouwing aldaar „aan eischen van welstand beantwoorden zal en zoo„doende zal medewerken een alleszins schoon geheel „te vormen?"

heeft de eer U het navolgende als resultaat van haar overwegingen aan te bieden.

Uit de formuleering van de vraag blijkt, dat bij het Bestuur reeds in zekere mate vaststaat, dat het treffen van maatregelen door de overheid om bij den bouw in nieuw aan te leggen stadsgedeelten het ontstaan van een alleszins aesthetisch stadsbeeld te waarborgen, niet alleen gewenscht is, doch dat hierdoor ook het beoogde doel bereikt zou kunnen worden.

Als vaststaand wordt dan aangenomen, dat eerstens tot nu toe geen aesthetisch stadsbeeld zou zijn ontstaan, en ten tweede, dat de oorzaak daarvan 't zij geheel, 't zij gedeeltelijk in het ontbreken van bedoelde maatregelen zou zijn gelegen.

De beperkte taak van de Commissie zou dan zijn een schema van maatregelen te ontwerpen, die door de overheid getroffen zouden behooren te worden om het euvel op te heffen.

Bij het bestudeeren van het vraagstuk kwam echter de Sub-Commissie de kwestie niet zoo eenvoudig voor, en meende zij de vrijheid te mogen nemen haar taak toch wat ruimer en anders te nemen dan als boven is omschreven.

Bij het bepalen van haar standpunt ten deze, rezen de navolgende vragen:

1°. of in werkelijkheid het stadsbeeld, in het bijzonder in de nieuw aangelegde stadswijken, in aesthetisch opzicht te wenschen overlaat, wat de vermoedelijke oorzaak daarvan is te achten, en of het noodig is maatregelen te treffen om daarin verbetering te brengen;

2°. of c.q. deze maatregelen behooren uit te gaan van de overheid;

3°. in welke richting dan deze maatregelen zullen moeten genomen worden, en hoe de toepassing er van zal moeten worden verzekerd en gecontroleerd.

Ad 1°. Wat het bij 1°. genoemde betreft is het inderdaad niet te ontkennen, dat een zeer in 't oog springend gebrek aan eenheid in vormenspraak, materiaaltoepassing, kleur en compositie, ook in die wijken, waar straten en pleinen in platten grond aan redelijke eischen van stadsaanleg voldoen, aan het straatbeeld een chaotisch aanzien geeft, dat het voor schoonheid en harmonie gevoelige oog hindert en vermoeit.

Niettegenstaande er ontegenzeggelijk vooruitgang is waar te nemen in de architectonische vormgeving van de verschillende gebouwen op zich zelf, vergeleken bij wat 40 of 50 jaar geleden werd te voorschijn gebracht, geeft niettemin, om een voorbeeld te noemen, de aanblik van de oudere stadswijken, waar de woonhuizen van de meer gegoeden werden gebouwd, niet zoo'n hopeloos verwarrenden, vermoeienden en rommeligen indruk, als dit bij de nieuwere wijken van denzelfden aard het geval is.

Minder komt dit uit waar de bebouwing een meer villa-achtig karakter heeft, dus wanneer elk bouwwerk op zich zelf een compleet geheel vormt en door een open ruimte, boombeplanting, enz., van het omliggende gescheiden is. Hier treft wel het verschil in architectonische vormgeving, maar men krijgt niet den indruk van lappedeken, als bij de straat met aaneengebouwde huizen, welker samenstellende elementen, zoo in materiaal als vormenspraak, kleur, breedte en hoogtestelling, het meest uitgezochte gebrek aan eenheid en rhythme vertoonen dat denkbaar is.

Ook in die stadsgedeelten waar buurtvereenigingen prijzen uitloofden voor de bestgeslaagde gevels en die prijzen ook door een deskundigen jury werden toegekend aan onmiskenbare goede architectonische producten, en waar bovendien een soort schoonheidscommissie had gedaan wat in haar vermogen was om de ergste vergrijpen tegen een onderlinge disharmonie der bouwwerken te voorkomen, is het resultaat niet beter.

Wat is nu de vermoedelijke oorzaak hiervan? Hoe komt het b.v. dat de bebouwing van Eendrachtsweg en Mauritsweg een harmonischer en voornamer indruk maken dan in 't algemeen de meer royale straten uit den lateren tijd?

Hoe komt het dat het oude gedeelte van den Westersingel een aangenamer indruk maakt dan dat gedeelte waar de oudere huizen werden vervangen door nieuwe, die toch stuk voor stuk een hooger-architectonische waarde hebben dan de verdwenenen. En hoe komt het dat in zeer oude stadsgedeelten, waar toch bij de naast elkander staande huizen dikwijls weinig rekening werd gehouden met de gevelindeeling van den buurman, toch een zekere harmonie nooit ontbreekt?

Het komt de Commissie voor, dat ondanks de zucht die altijd bestond om zijn buurman in grootte, pracht en rijkdom te overvleugelen er in vroegere perioden altijd een min of meer gemeenschappelijke vormenspraak bestond, al was deze somtijds van niet zeer hoog gehalte, binnen welker grenzen de architect zich bewoog voor de oplossing van zijn probleem en die vanzelf een zekere eenheid in het stadsbeeld schiep, terwijl nu de ongebreidelde individualiteit van den architect, het gemis van een gemeenschappelijk als juist erkenden grond voor de vormgeving, het vanzelf ontstaan van een zekere harmonie uitsluiten.

Elk architect interpreteert op zijn geheel eigen wijze, de nieuwere denkbeelden omtrent het wezen der bouwkunst, en waar die denkbeelden even veelvuldig zijn, als ze onderling afwijken, en voortdurend wisselen, daar is het niet te verwonderen dat geen eenheid in uitdrukking en bijgevolg geen onderlinge harmonie tusschen de bouwwerken der verschillende architecten te vinden is.

De vrije individueele ontwikkeling van den architect die zich aansluit bij de alom oplevende belangstelling in, en behoefte aan kunst in al haar uitingen, en de daaruit opbloeiende nieuwere denkbeelden, heeft het peil waarop de bouwkunst stond ontegenzeggelijk belangrijk verhoogd en in vele opzichten de gangbare begrippen omtrent de grondslagen waarop zij rust of behoort te rusten, gewijzigd of opnieuw belicht, doch tot klare en juist omlijnde gemeenschappelijke inzichten, die tot eene vormgeving zouden kunnen leiden, waarin die gemeenschappelijkheid ook tot uiting komt, heeft zij tot nu toe niet gevoerd, en het resultaat hiervan spiegelt zich af in het moderne straatbeeld, met zijn aaneenrijging van de meest met elkander in disharmonie zijnde elementen, dat van dat gemis aan eenheid in uitdrukking den duidelijken stempel draagt, en een hinder voor het oog is.

En nu is de vraag of het te verwachten is dat dit gebrek van zelf langs evolutionairen weg zal verdwijnen, of mettertijd niet van zelf die eenheid van uitdrukking gevonden zal worden waardoor, trots alle individualiteit van uiting toch de nu zoo geheel ontbrekende harmonie zal ontstaan, die weder een stadsbeeld zal geven dat aan aesthetische eischen voldoet.

Moeilijk te beantwoorden vraag, doch de waarschijnlijkheid van een bevestigende beantwoording lijkt ons niet zeer groot.

Doch al zou de mogelijkheid van het langs evolutionairen weg bereiken van die eenheid in uiting bestaan, dan staat toch vast, dat daarvoor een zoodanige tijdruimte zal gevorderd worden, dat nog geslachten lang het straatbeeld bedorven zou worden, voordat een merkbare verbetering aan den dag zou treden.

Met dit voor oogen is het zeker noodig naar middelen om te zien, waarmede het euvel bestreden en voorloopig althans in zijn onbeperkt om zich grijpen, verhinderd kan worden.

Ad 2°. Hiermede komen wij aan de vraag van wie de maatregelen daartoe moeten uitgaan.

Het is wel duidelijk dat van een vrijwillige samenwerking der bezitters van de naast elkander liggende perceelen en van de architecten of bouwers die deze te bebouwen zullen krijgen niets te verwachten is. Het groote verschil in de wenschen der lastgevers, die geen enkele reden hebben zich ook maar het minst ook daar niet waar het gevoegelijk zou kunnen) te laten beinvloeden door wat de buurman doet of laat, de zoozeer van elkander afwijkende opvattingen der architecten, waar het de vormgeving en de voorkeur voor het een of ander materiaal geldt, zijn afdoende beletselen voor het tot stand komen van iets dragelijks, wanneer daarbij niet van de gemeenschap, of haar vertegenwoordigers: „de overheid" uitgaande, dwingende voorschriften gegeven en gehandhaafd worden, en het ligt ook geheel in de lijn der sociale evolutie dat dit laatste geschiedt.

Deze wijst in de richting van hoe langer hoe grooter beperking van de individueele vrijheid ten bate van de gemeenschap, van een meer en meer zich uitbreidende gemeenschapsbemoeiing op elk gebied der samenleving, van een gedwongen achterstelling van het persoonlijk bij het algemeen belang.

De tijdgeest dringt tot groepeering van hen wier belangen in algemeene richting evenwijdig loopen, tot combineering van groepen tot grooter eenheden, tot regeling en normaliseering en dit alles brengt eveneens mede het ondergeschikt maken van het individueele aan het gemeenschappelijke ten algemeene nutte.

Nochtans het individualisme bestaat en met dit verschijnsel, dat zich zeker zal blijven ontwikkelen, moet rekening gehouden worden.

Voor wat betreft de architectonische uiting is dit individualisme een onvermijdelijk uitvloeisel van de evolutiephase die op kunstgebied wordt doorgemaakt, dat niet gekeerd of geëlimineerd kan of moet worden. Het is een verschijnsel, dat zijn deugden en zijn gebreken heeft, als elk ander, en dat zoo mogelijk zoodanig geleid moet worden, dat zijn deugden ten algemeene nutte aangewend en zijn gebreken tot zoo gering mogelijke afmeting teruggebracht worden.

Met betrekking tot den stedenbouw is door de overheid in principe een belangrijke schrede tot regeling ten algemeenen nutte gezet met de Woningwet, die aan de gemeente opdraagt, steeds uitbreidingsplannen te maken, in gevolge waarvan bouwverbod wordt gelegd op bepaalde grondstukken die voor openbare straat, water of park zullen worden bestemd, en al is het resultaat van deze wet, door de geringe medewerking van Gemeentebesturen, verre achtergebleven bij wat daarvan blijkbaar verwacht werd, dan is toch een grondslag gelegd waarop verder voort te bouwen is.

Ten aanzien der volkshuisvesting gaat de overheid in den laatsten tijd zelfs belangrijk verder dan de Woningwet bedoelde, en hoewel de abnormale verhoudingen op alle gebied, door den oorlog teweeggebracht, de overheidsbemoeiing ten dezen zeker sneller heeft ontwikkeld dan bij normale verhoudingen het geval zou zijn geweest, dan is toch gebleken, dat de ongeorganiseerde individueel werkende krachten in de samenleving ten eene male niet bij machte waren in de behoefte aan woongelegenheid voor de gemeenschap te voorzien. Er wordt bij deze overheidsbemoeiing reeds een progressie waargenomen, waaraan bij het uitvaardigen van de Woningwet niet gedacht kon worden. Waar oorspronkelijk de bemoeiing zich nie verder uitstrekte dan tot het scheppen van woongelegenheid voor de minstbedeelden, daar worden nu reeds stappen gedaan om ook de woningen voor een maatschappelijk sterkere klasse in de bemoeiing te betrekken.

Er is dan ook geen enkele reden om te verwachten dat daarmede het laatste woord zal zijn gesproken en dat niet mettertijd aan het verschaffen van woongelegenheid voor alle klassen der samenleving en op dezelfde wijze zal worden tegemoet gekomen.

Naast deze wet en de verordeningen die het stedenbouwvraagstuk hoofdzakelijk ten aanzien van veiligheid en gezondheid regelen, komt ook hoe langer hoe meer het begrip naar voren van het belang der gemeenschap en de verantwoordelijkheid der overheid ook voor de aesthetische verzorging hiervan.

Hier en daar worden reeds desbetreffende bepalingen in speciale of in bouw- en woonverordeningen opgenomen en treden z.g.n. schoonheidscommissies op om de naleving daarvan te controleeren.

Ook deze instituten hebben niet gegeven en kunnen niet geven wat wel wenschelijk zou zijn. Ook hun bemoeiing wordt voor een groot deel tot half werk of minder herleid door de groote vrijheid in de individueele uiting van de architecten en hun lastgevers, doch vermoedelijk zou de toestand in aesthetischen zin nog veel ongunstiger zijn, indien deze schoonheidscommissies niet bestonden, en die individueele uiting geheel ongebreideld en dan vermoedelijk ook uit meer onbevoegde handen gekomen ware.

Uit het aangevoerde blijkt een onvermijdelijk voortschrijdende overheidsbemoeiing ten aanzien van den stedenbouw en wat daarmede onmiddellijk verband houdt, en de Commissie is dan ook van oordeel, dat ook voor een betere aesthetische verzorging op dit punt maatregelen door de overheid getroffen zullen moeten worden om tot eenig resultaat te kunnen komen.

Hierbij zal echter in hooge mate rekening moeten worden gehouden met individueele, materieele belangen, terwijl de aanwending van individueele krachten, zooveel als mogelijk is behouden zal moeten worden.

De oplossing van deze economische zijde van het vraagstuk zal zeker niet de minst moeilijke zijn.

Naar het de Commissie voorkomt zou voor de toekomst in deze misschien een vingerwijzing kunnen gevonden worden in de door den heer Kiewiet de Jonge in zijn werk: „Bouwschappen" ontwikkelde denkbeelden, waarin eene regeling is ontworpen die op een juiste wijze de privaatrechtelijke maatstaf van het persoonlijk belang met den publiekrechtelijken van het gemeenschapsbelang onderling verbindt.

Dit geschiedt door de grondeigenaren te vereenigen in eene publiekrechtelijke organisatie: „Het Bouwschap", het hypotheekcrediet te organiseeren in een „Hypotheekschap" en de samenwerking der Gemeente te, ten

behoeve van de stadsuitbreidingen, waar deze bij de verschillende gemeenten aan hun grenzen met elkander in contact komen, te regelen in eene publiekrechtelijke organisatie: „Het Stedeschap".

Dit Bouwschap heeft een vorm welke overeenkomt met dien van het bestaande „Waterschap", waarin evenzeer gronden in het openbaar belang tot eene publiekrechtelijke organisatie zijn vereenigd.

In het Bouwschap kunnen de bezitters van den grond, de „Ingelanden" binnen de perken door de wet te stellen zelve voor de bebouwing zorgen en daarvoor de verantwoording dragen, terwijl alleen bij onwilligheid de overheid recht heeft in te grijpen ten einde te zorgen dat gebouwd wordt wat door het openbaar belang gevorderd zal worden.

Ad 3°. In afwachting van wat de toekomst aan meer algemeen werkende regelen zal brengen, zal het noodig zijn reeds dadelijk, binnen de grenzen van het bereikbare en ter uitbreiding van wat aan wetten en verordeningen reeds bestaat, eenige maatregelen te treffen.

Practisch beheerscht de overheid reeds de stadsuitbreiding in algemeenen zin, waarbij zij tot in onderdeelen, richting, wijze van aanleg van straten en pleinen en bestemming van de bebouwing kan vastleggen, en waar nu gebleken is, dat het individueele in de architectonische uiting voor een groot deel de oorzaak is te achten, dat veelal geen aesthetisch stadsbeeld werd verkregen, zullen ook in dit opzicht dwingende voorschriften gegeven moeten worden, die tot meerdere eenheid in aesthetische uiting kunnen voeren.

Hierbij zal uitgegaan moeten worden van het denkbeeld, dat grootere straatgedeelten, van b.v. 300 à 400 M., elk als een in zich zelf afgesloten geheel ontworpen worden. Verder moet gestreefd worden naar harmonie tusschen tegenoverelkander staande of opelkander volgende straatgedeelten in dien zin, dat de tegenstellingen niet van dien aard zijn, dat zij storend werken, en ten slotte zal het algemeen silhouet van de straat in haar geheel en van het straatprofiel eveneens een harmonisch geheel moeten vormen.

Bij de vaststelling van het uitbreidingsplan zal dan ook zoodanig gewerkt moeten worden, dat de bestemming van de bouwblokken, te geven voor een ruime toekomst, zal kunnen behouden blijven, opdat ook het stadsbeeld niet onnoodig geschonden behoeft te worden.

Door deze maatregelen zal diep ingegrepen moeten worden in de tot heden geldende gebruiken bij den verkoop, den koop en de bebouwing van daartoe bestemden grond. Waar vroeger een grooter aantal gegadigden aanwezig was om individueel een klein perceel te koopen en te bebouwen, zal nu de algemeene conceptie van de grootere complexen in één hand moeten komen, en zal dus de exploitatie alleen door zeer kapitaalkrachtigen of door combinaties van minder kapitaalkrachtigen ter hand genomen kunnen worden.

Naar dit laatste zal vooral in den eersten tijd gestreefd moeten worden en om dat te bereiken zullen de daartoe gegadigden door faciliteiten van materieelen en anderen aard moeten worden aangemoedigd zich te combineeren.

Voorloopig zullen de te nemen maatregelen zich wel niet verder kunnen uitstrekken dan tot den grond waarvan de overheid eigenares is. Bij den verkoop kunnen de noodige voorwaarden gesteld en daartegenover de gewenschte faciliteiten in uitzicht gesteld worden.

Mocht dan blijken, dat de genomen maatregelen in de praktijk tot een voldoend succes leiden, dan kan getracht worden ook ten aanzien van in particulier bezit zijnde gronden overeenkomstig voorschriften uit te vaardigen en dan zal het geschapen precedent dit vergemakkelijken.

Mocht in den aangegeven zin eene regeling tot stand gebracht kunnen worden, dan dient daarbij onder het oog gezien te worden de wijze waarop de naleving der voorschriften voor wat de aesthetische zijde betreft gewaarborgd moet worden.

Het komt haar voor, dat voor deze taak de overheid als zoodanig te onpersoonlijk en hare ambtenaren te officieel zijn aangelegd. Om tot eenig practisch resultaat te leiden zal eene meer vrije en soepele samenwerking tusschen overheid eenerzijds en belanghebbenden, i. e. bouwers, architecten en actieve particulieren, met belangstelling voor de onderwerpelijke zaak en hart voor de aesthetische ontwikkeling van hun stad, anderzijds, noodig zijn.

Er zal dus als tusschenschakel eene commissie moeten worden benoemd, die ten aanzien van den stadsbouw in aesthetischen zin, eene taak te vervullen krijgt, als b.v. de gezondheidscommissie er een op haar gebied heeft, en die in meerderheid uit deskundigen op stedenbouwkundig gebied in aesthetischen zin zou samengesteld moeten worden.

Deze Commissie zou adviseerend behooren te werken bij het indienen van stadsuitbreidingsplannen in algemeenen zin, en bij de uitvoering van de onderdeelen dier plannen.

Haar oordeel over de aesthetische zijde van de bouwaanvragen zou daarentegen beslissend moeten zijn eventueel, met het oog op de financieele gevolgen welke deze beslissingen zouden kunnen hebben, met beroep op den Gemeenteraad.

Resumeerende is dus noodig dat voorschriften worden vastgesteld die er toe leiden:

a. dat bij het ontwerpen van het stadsuitbreidingsplan de bestemming der straten, pleinen, bouwblokken, parken, enz., als onderdeelen van een woonwijk voor meer of minder gegoeden, of van een winkel-, kantoor-, gemengde-, fabriekswijk, enz., worden vastgelegd, en wel zoodanig, dat voor een ruime toekomst de zekerheid besta, dat daarin geen ingrijpende wijziging behoeft te worden gebracht;

b. dat straatgedeelten van 300 tot 400 M. lengte elk als een in zichzelf afgesloten geheel worden ontworpen, en de bouw daarvan eveneens of als één geheel worde ondernomen of de verschillende gedeelten door meerdere gegadigden naar het in zijn geheel vastgestelde plan worden gebouwd;

c. dat bij de bebouwing der tegenoverelkander liggende en elkander opvolgende straatgedeelten, eene zoodanige harmonie worde bestreefd, dat de onvermijdelijke tegenstellingen, vooral in kleur, niet van dien aard zijn, dat zij, in aesthetisch opzicht, storend werken, en het algemeen silhouet van de straat en van het straatprofiel bederven;

d. dat de vorming van combinaties van gegadigden, die zich willen bezighouden met den bouw van geheele straatcomplexen, in de hand worde gewerkt door het stellen van voordeeliger voorwaarden bij koop en betaling van den grond, dan bij verkoop van enkele perceelen worden toegestaan, en door het verschaffen van faciliteiten bij de uitvoering van den bouw bij de beschikbaarstelling van hypotheekbouwcrediet en de bijdragen in de kosten van straataanleg, rioleering, water-, gas- en electriciteitsleidingen, enz.;

e. dat de pogingen van particulieren tot het uitschrijven van prijsvragen voor den bouw van grootere straatcomplexen worden gesteund;

f. dat eene commissie in het leven worde geroepen, samengesteld voor het grootste gedeelte uit op stedebouwkundig gebied als deskundig geachte stadgenooten en verder uit overheidspersonen en belangstellende particulieren, welke commissie bij het ontwerpen en uitvoeren van het uitbreidingsplan der gemeente of de gedeelten daarvan adviseerend optreedt, en bij de beoordeeling der bouwaanvragen, wat betreft de aesthetische zijde, een beslissende stem heeft, met beroep op den Gemeenteraad.

De Commissie meent, dat het niet op haar weg ligt voorloopig verder te gaan dan het aangeven van de richting waarin gewerkt zal moeten worden, zoodat zij meent zich te kunnen onthouden van het formuleeren van eventueel gewenschte voorschriften.

De Sub-Commissie,

C. N. VAN GOOR, Voorzitter.
P. VERHAGEN Lzn.
MELCHIOR VERMEER.
P. SCHMIDT.
J. HEYINK.

Rotterdam, 12 Juni 1918.

Varia.

DE NIEUWE VIJZELSTRAAT.

Over de nieuwe Vijzelstraat schrijft de Amsterdamsche correspondent der Nieuwe Rott. Courant het volgende:

De afbraak van het tweede gedeelte van de Vijzelstraat — dat tusschen de Heeren- en de Keizersgracht — is nu in vollen gang. Aan vijf deftige, schoon eenvoudige heerenhuizen is, op de Heerengracht, reeds het hoofd voor de voeten gelegd. Op den wallekant liggen hooge stapels zware eikenhouten balken, en honderden marmeren platen en tegels zijn er tegen elkaar gezet. Ook in de Vijzelstraat zelve kondigt de ontbinding zich reeds aan. Alle huizen (aan de Westzijde van de straat) zijn verlaten, en tegen muren en winkelruiten klimmen de reclametaljetten omhoog, zóó als het mos groeit op stilliggende steenen.

Is het wonder, dat meer en meer de gedachten uitgaan van hetgeen was en nog tijdelijk is, naar hetgeen worden zal: de nieuwe Vijzelstraat? Het eerste gedeelte van de straat, tusschen Singel en Heerengracht is, zooals men weet, reeds verbreed. De straat ligt er nu heel wijd te gapen — men krijgt bij hare beschouwing een letwat ontnuchterd gevoel — en het Munttorentje staat een beetje dwaas, onaanzienlijk en als verloren in het groote, ruime gat dat de sloopers sloegen. En men vraagt zich, niet zonder ongerustheid, af: Zal het gelukken de nieuwe Vijzelstraat harmonisch aan te sluiten bij de oude stad — de oude stad die zij doorsnijdt en waartoe zij — organisch gesproken — behoort?

Intusschen is er eene gunstige omstandigheid die moed geeft voor de toekomst. Ik bedoel de benoeming van den architect K. P. C. de Bazel tot aesthetisch adviseur der gemeente voor de Vijzelstraat-bebouwing. Naar ik vernam heeft hij aan B. en W. een voorstel gedaan, dat ten doel heeft het aesthetisch vraagstuk zoo goed mogelijk op te lossen. In navolging van hetgeen andere oude steden in het buitenland, zooals Stuttgart, bij de moderniseering harer verkeerswegen hebben gedaan, beveelt hij aan: de toepassing van den zoogenaamden Arcaden-bouw in de nieuwe Vijzelstraat, zoo in den trant van de Rue de Rivoli te Parijs. Het is een denkbeeld dat ongetwijfeld groote aantrekkelijkheid heeft. Immers, uitvoering ervan zou in staat stellen de volle door den gemeenteraad vastgestelde straatbreedte van 22 M. te behouden, en toch aan de straat het kubus-achtige karakter te onthouden, dat zij zou verkrijgen als de horizontale en de verticale afmetingen van de straat elkander te veel naderen. Breedte en hoogte zijn primaire factoren van de aesthetiek!

Wij hebben hier in de stad nog geen voorbeeld van zulk een Arcadenbouw. De winkelgalerij in de Raadhuisstraat is natuurlijk heel iets anders. Die staat vooruitgeschoven in de straat; treedt buiten de rooilijn van het gebouw. De onderdoorgang aan de Industrieele Club op den Vijgendam heeft er meer van, maar is toch nog geen zuivere toepassing van het beginsel.

De bedoeling van dezen Arcadenbouw is dus: door het verkrijgen van een verschil in waarden tusschen de breedte van de straat en de hoogte van de bebouwing eene levendige karakteristiek te scheppen. Schijnbaar, dat wil zeggen, voor het oog, zal de breedte kleiner zijn dan de hoogte. Inderdaad zal het verkeer beschikking hebben over de volle breedte van 22 Meter; het rijvlak zal zich uitstrekken tot aan de Arcaden; maar onder die Arcaden zal de straat zich voortzetten als voetpad.

De bovengevels der huizen zullen elkander dichter naderen dan bij gewone bebouwing, iets dat ook aan de waarde van den Munttoren in het stads-aspect zéér ten goede zal komen. En — practisch voordeel! — de oppervlakte der étages (kantoren en woningen) zal er grooter door worden. Wellicht dat er bij sommige neringdoenden bezwaren zouden kunnen rijzen tegen dezen Arcadenbouw, omdat de winkels dan niet direct aan de straat komen te liggen. Maar tegenover dat nadeel staan voor hen ook belangrijke voordeelen. Want méér nog dan tot dusver zou het voetverkeer tot voor hun deur worden gebracht. En in de tweede plaats zouden de winkelruiten — daar de pijlers van de Arcaden den bovenlast dragen — veel grooter kunnen worden dan bij den gewonen winkelbouw. Eindelijk behooren naar deskundig inzicht de winkels in de Arcaden niet donkerder te worden dan anders het geval zou zijn; met den lichtinval kan bij den bouw der Arcaden voldoende rekening worden gehouden.

Jammer genoeg zal de nieuwe Vijzelstraat de eerste jaren — men mag wel schrijven: de eerste tientallen van jaren — onevenwichtig blijven. Want de onteigening betrof slechts de Westzijde van de straat, niet den overkant. Om aan de hieruit voortvloeiende aesthetische bezwaren tegemoet te komen, schijnt de heer de Bazel op het te verbreeden Oostelijk trottoir eene rij boomen te willen planten. Wij moeten eerlijk verklaren dat wij ons het effect daarvan nog niet heel goed kunnen voorstellen. Aan de karakteristiek van eene echte Amsterdamsche winkelstraat — en als zoodanig hopen wij de Vijzelstraat toch te behouden. — schijnen ons die boomen echter niet ten goede te zullen komen. Maar, als wij het wel begrepen hebben, zou die beplanting maar een tijdelijk karaktér dragen.

Ziehier het plan van den heer de Bazel! Het is ongetwijfeld de overweging waard, en verdient waardeering als eene smaakvolle poging om een moeilijk aesthetisch vraagstuk, zooals er zich bij het verbreeden onzer verkeerswegen meer zullen voordoen, tot eene goede oplossing te brengen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 50. Officieel Gedeelte. Ledenvergadering op 11 Januari 1919; Agenda. — Zuiderzeeraad. — Advies aan den Raad der Gemeente Rotterdam.

Het toekomstige stadsbeeld, door W. J. Sandhövel.

Architect en Bouwkundig Ingenieur, door Ir. A. Bicuse van Groenou.

Ingezonden. Antwoord op het stuk van Ir. de Bie Leuveling Tjeenk, door A. J. van Schaik.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.

Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.

KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1859.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
TelegramAdres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machinaal geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH. INT. 181
TROTTOIR TEGELS — PERRON TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

Centraal Instituut voor
Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM.
Dir. J. E. de Crane C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

53STE JAARGANG. ZATERDAG 28 DECEMBER 1918. No. 52

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brief van Jan van Lekkerkerk aan Piet van Diever.

Lekkerkerk.

In de donkere dagen vóór Kerstmis van 1918.

Waarde Piet,

Wat hamer, Piet, was dit nu schrijven?
Wie had dat ooit zoo uitgezocht,
Dat j'over 't Europeesche kijven
Uit Diever zóó iets melden mocht!
!Is daar dan geen censuur, m'n waarde?
Je brief is één bonk politiek.....
Stel, dat zoo'n brief eens onlust baarde!,...
Dan werd de toestand toch kritiek?
Je velt een oordeel over 't heden,
Begrijpt niet wat er komen zal....
Je gaat terug in 't grijs verleden
Schier tot den eersten zondeval;
Je vergelijkt ons huidig bouwen
Met de verwarring van den krijg....
Betrekt ook mij in je beschouwen....
Verbaast je, dat ik zóó lang zwijg.....
Vooral dat slot met die tirade
Nopens m'n leeftijd en de griep
Dat is zoo'n beetje uit den kwade....
Zoo'n Dieveriaansche „Seitenhieb"!
Vergeef me dat in-Duitsche woordje;
Maar Piet, je weet toch: onze taal
Gooit 't vaak genoeg op een akkoordje
Met 't eigen-scheppingsideaal! —
't Is krek zoo met de wetenschappen;
Je hebt 't trouwens zelf verteld:

„Als Holland niets uitheemsch' kan grappen
„Dan is 't met Holland beroerd gesteld!"
„Nu Duitschland staakt met toon aangeven,
„Bijvoorbeeld in d'architectuur,
„Nu zal hier menig broekjesneven
„Of onmacht toonen op den duur!"
Nu zal men 'licht gaan plagiëeren
Het Fransch concept ..... misschien voortaan
De specie-gevels tajoutëeren
A la manière van d'Indiaan! —
Men zal de blokken en de banden
Verdoezelen in 't betonnen vlak,
En bij den calligraaf belanden,
Die lang met „Logika" reeds brak. —
Of, wellicht zal men 'tnoe geraken
Door 't trekken van een voeg-stramien,
De goe-gemeente wijs te maken,
Dat 't puur „constructie" is te zien!....
De leugen zal weer hoogtij vieren,
Precies als bij den diplomaat....
En ..... kunnen zij 't niet verder sturen
Dan komt 't 'n „bouwmitakelraad"!!
De Revolutie in het bouwen
Hoewel reeds tijden schijnbaar af,
Zal onze naakte lijken sjouwen
Naar 't schaam'le architectengraf!
Dan komt de „Ir" in al z'n glorie
Met z'n „accent, z'n Delftsch patois,
Dan Kraait de Hooge School victorie,
En schettert uit: „L'état c'est moi!"

Geen plaats zal dan meer open blijven
Voor den „Artiest-bij-Godsgenâ"
Of wel ..... men zal hem in gaan lijven
Bij 't leger van de Statica!! —

Vaarwel, voluut ..... adieu meander,
Vaarwel chimère en grotesk.....
Gij wordt vervangen door al 't ander,
Dat zweert bij 't „antipittoresk"!
Een huichelt ooi van nuchtre vormen —
Zal 't àl beheerschen om ons heen....
En ..... snakt 't nageslacht naar normen
Van schoonheid..... wel, dan zijn er geen!! —

Nu, Piet, heb 'k weer wat dóórgeslagen...
Je ziet: ik leef nog; ben nog sterk...
Maar 'k moet wel, want nog droeve dagen
Zijn in 't verschiet voor Lekkerkerk;
Ook Diever zal de stormklok luiden
(Er komt een: „Bouwkunstwereldbrand")
Maar jij in 't Noorden, ik in 't Zuiden
Wij houden onverwinbaar stand! —

Laat vrij de Bols-en-Whisky naderen,
Wij staan ze, Piet! en 't eerste glas
Zal wezen op den dorst der Vaderen,
Die, naar men wil, onleschbaar was!!

Geloof me Piet, Je toegenegen

JAN VAN LEKKERKERK.

BERICHT.

Het adres van Redactie en Administratie van „de Opmerker" zal na 1 Januari 1919 voorloopig uitsluitend zijn: Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

Men gelieve alle stukken, advertentieopgaven, enz. aan dit adres te richten.

Redactie en Administratie.

Vereenigingen.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

In de Artizaal van het Zuid-Hollandsch koffiehuis te 's-Gravenhage heeft de vereeniging „Arti et Industriae" dezer dagen eene vergadering gehouden.

Na behandeling van het huishoudelijk gedeelte, was het woord aan den heer H. Fels, architect. Hij had de twee volgende stellingen opgeworpen. 1. Het stadsplan legt de eerste gedachte der te stichten gebouwen vast, evenals het stadsbeeld de architectuur behoort te bieden. 2. Het gemeentebestuur dient volgens bepaalde regelen leiding te geven en toezicht te houden op de naleving hiervan. 3. De officieele bouw dient evenals iedere bouw met gemeentesteun in deskundige handen te worden gesteld. Een verhooging van het aesthetisch aanzien der gemeente is dringend noodig, aldus spr., en het was zijn doel de middelen daartoe aan te wijzen.

De oude stedenbouw was verreweg mooier dan de hedendaagsche, getuige het aanzien der oude steden en stadsgedeelten die men heden overal nog zien kan. Hij schreef dit toe aan het ontbreken van het begrip van ambachtskunst van onze hedendaagsche eigenbouwers, die vooral de aanleggers onzer nieuwe stadswijken zijn, in tegenstelling met de rust en schoonheidszin die de middeleeuwsche bouwmeesters kenmerkte en die uitstraalt in elk hunner werken, al is het dan ook in het een meer dan het andere.

Zeker er zijn gunstige uitzonderingen, ook hier in den Haag. Men ziet echter duidelijk hier een gedeelte door een kunstlievend bouwer ineengezet, verknoeid; of er wordt een smakelooze serie huizen door een ander zonder eenigen schoonheidszin daarnaast gebouwd. Dit is volgens spreker alleen te verhelpen door een wettelijke regeling, waarin het stadsplan de eerste gedachte der te stichten gebouwen legt. Spr. gaf verder nog eenige aanwijzingen omtrent het sierlijk optrekken en versieren der verschillende gebouwen. In den winkelhuisbouw, die toch zeker een grooten invloed oefent op het stadsplan, heerscht volslagen anarchie, ofschoon ook deze bouw langzamerhand in betere banen wordt geleid. Als voorbeeld noemde spr. den nieuwen winkel van Meddens.

Ook de bouw van arbeiderswoningen, die thans met rijkssteun in groote getale gebouwd worden, waardoor heele stadswijken in den geest van één bouwmeester ingericht worden, moet verbeterd worden. Het parool moet hier wezen: „Geen rijkssteun der overheid aan die bouwplannen die den schoonheidszin niet bevorderen". Als middel hiertoe ried spr. een commissie van onafhankelijke kunstlievende mannen, die het gemeentebestuur kunnen adviseeren in het verleenen van steun, maar ook in het stichten harer eigen gebouwbureaux. Ook de bindende bepalingen der bouwverordening wil spr. ruimer stellen. Resumeerende, komt de heer H. Fels tot zijn 4 bovenaangegeven stellingen. Tot besluit drong spr. aan op verbetering van het ambachtsonderwijs in den geest van schoonheidszin. Van de gelegenheid om met den inleider van gedachten te wisselen maakte de heer de Quack gebruik. Deze was het grootendeels met den inleider eens, doch hij wil niet opheffing van de officieele bouwbureaux, doch verhooging van den aesthetischen zin van dit corps ambtenaren. Spr. stelt den heer Fels de vraag: „hoe vindt men het corps energieke en bekwame mannen geschikt om als dictatoren op te treden in de bouwwereld zooals de inleider zich voorstelt?"

De heer v. Boven trok de conclusie dat de inleider in zijn stellingen niet voldoende weergaf wat hij zelf wil; spr. gaf daarom den heer Fels in overweging zijn bedoeling in zijn verschillende stellingen scherper te doen uitkomen.

De heer de Quack acht ook de stellingen van den heer Fels te vaag; hij stelt daarom voor dat degenen die zich daartoe geroepen gevoelen, hun ideeën schriftelijk opstellen en deze punten door een commissie van redactie laten verwerken, teneinde zoo te komen tot een schema, dat schema als basis te kunnen gebruiken bij toekomstige verbouwingen en bebouwingen van stadsgedeelten.

De heer Gort wil geen schoonheidscommissie, omdat deze veelhoofdig is, maar een schoonheidsadviseur, omdat dan een persoon de lijn aangeeft.

De heer Fels beantwoordde de verschillende sprekers uitvoerig.

De voorzitter, de heer Ros, beantwoordde den heer de Quack en deelde mede, dat het bestuur reeds in de richting van zijn voorstel werkzaam is door de verschillende stellingen te verzamelen en te rangschikken.

Na uitvoerige discussie is besloten de redactie van de stellingen van den heer Fels aan het bestuur in samenwerking met den heer Fels over te laten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Zuiderzee Raad.

Bestuurderen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst hebben zich met het volgende adres tot den minister van Waterstaat gewend:

„Geven met verschuldigde gevoelens te kennen Ir. A. Broese van Groenou, en J. P. Mieras, resp. voorzitter en secretaris van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten en als zoodanig het bestuur vertegenwoordigende:

dat zij met groote instemming hebben kennis genomen van de voorgenomen instelling van een Zuiderzeeraad, die de algemeene gestie zal bepalen bij de zeer verschéiden vraagpunten welke zich bij de inpoldering van de Zuiderzee voordoen;

dat het hen wil voorkomen dat onder die punten een belangrijker plaats dan voorheen bij inpolderingen geschiedde behoort te worden ingenomen door het landschappelijk en stedeschoon, het eerste vastgesteld in verkeerswegen en verkaveling, het tweede o. m. in de verzorging van die bouwwerken die aan inpoldering onafscheidelijk verbonden zijn;

dat zij in verband hiermede de aandacht vestigen op het feit dat er in de Tweede Kamer der Staten-Generaal stemmen zijn opgegaan o.a. van Dr. J. W. Albarda, om het belang van dit onderwerp te bepleiten;

dat zij bovendien de vrijheid nemen te verwijzen naar een desbetreffende publicatie van Dr. K. F. de Koning in het Zuiderzeenummer 1918 van het Weekblad voor Nederland „De Amsterdammer".

redenen waarom zij vertrouwen dat Uwe Excellentie zal willen bevorderen, dat de samenstelling van dien Raad, zooveel doenlijk een afspiegeling zal zijn van de belangen die bij het totstandkomen van dit belangrijke nationale monument de aandacht vragen, en wel dat er met name niet zal worden gemist een raadsman voor stedebouwkundige en bouwkundige vraagstukken."

HAAGSCHE KUNSTKRING, DEN HAAG.

Evenals het vorige jaar zal door de afdeeling „Bouwkunst en Kunstnijverheid" van den Haagschen Kunstkring een tentoonstelling gehouden worden van teekeningen, schetsen, aquarellen, foto's, maquetten, meubels, faïence, enz. Ditmaal zal er uitsluitend werk van de leden geëxposeerd worden. De tentoonstelling wordt gehouden in de zalen van den Haagschen Kunstkring, Lange Houtstraat 7, den Haag, van 5 tot en met 27 Februari 1919.

Het ligt in de bedoeling van de afdeeling, om in den loop van 1919 nog een tweede, meer algemeene tentoonstelling te organiseeren, waarvoor de voorbereidingen alreeds getroffen worden.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Uitbreidingsplan polder Cool.

In de vergadering der vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, gehouden op Woensdag 4 December, heeft ook het uitbreidingsplan voor den polder Cool, een punt van bespreking uitgemaakt.

De vergadering droeg het bestuur op den gemeenteraad als haar meening te kennen te geven:

1°. dat, indien de financieele bezwaren niet overkomelijk zijn te achten, het 't meest verkieselijke zou zijn het geheele terrein als wandelpark c.a. aan te leggen.

2°. dat, indien dit niet uitvoerbaar is, het toch wenschelijk is een grootere oppervlakte voor wandelpark, speelweide, enz., aan te wijzen dan in het plan van den directeur der gemeentewerken is gedaan, en dan bij voorkeur zooals dit is voorgesteld in het door den directeur van den gemeentelijken woningdienst opgemaakt wijzigingsplan.

3°. dat afgescheiden hiervan, het laatstgenoemde plan ook de voorkeur boven het eerstgenoemde verdient door den meer rationeelen aanleg van den grooten verkeersweg: Rochussenstraat—Witte de Withstraat, die het, speciaal als woonwijk bedoelde gedeelte van het plan ten zuiden van dezen weg een rustige bewoning verzekert.

4°. dat het echter noodzakelijk is te achten, om vóórdat tot de vaststelling van het gedeelte plan, gelegen tusschen genoemden weg en den Nieuwen Binnenweg, over te gaan, ten minste in principe te beslissen over de vraag, hoe het hoofdverkeer van en dóór de nieuw te stichten stadswijk direct zal worden geleid naar de binnenstad.

5°. dat dit verkeer niet zal kunnen geleid worden langs den Binnenweg in zijn tegenwoordige gedaante, daar deze daarvoor veel te smal is, en dat dit evenmin doelmatig zal kunnen geschieden door de Witte de Withstraat, daar deze uitloopt op de smalle Schildersteeg, en niet voldoende direct op de groote verkeerswegen in de binnenstad aansluit.

6°. dat het, zonder op eenige oplossing in deze vooruit te willen loopen, vermoedelijk noodig zal zijn óf den Binnenweg te verbreeden, óf tusschen Binnenweg en Witte de Withstraat een nieuwen ruimen verkeersweg te scheppen, die op of nabij het Boymansplein uitloopt.

Redenen waarom het bestuur van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap den Raad in ernstige overweging geeft, bij het vaststellen van het uitbreidingsplan in polder Cool, rekening te willen houden met de door den directeur van den gemeentelijken woningdienst aangegeven wijzigingen, doch geen beslissing te nemen ten aanzien van het gedeelte tusschen Nieuwen Binnenweg en den als verlengde van de Rochussenstraat naar de Witte de Withstraat voerenden verkeersweg, alvorens principieel is vastgesteld, op welke wijze het hoofdverkeer van en door de nieuwe wijk op een directe, afdoende en rationeele wijze naar de binnenstad zal worden geleid, en verder die maatregelen te nemen, welke een spoedige oplossing van dit vraagstuk in de hand werken.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG DER VEREENIGING BEZUIDENHOUT EN WIJK VII's BELANG TE 's-GRAVENHAGE.

Omtrent deze prijsvraag lezen wij in het orgaan der genoemde vereeniging het volgende:

Hebben wij de vorige week reeds met een enkel woord de aanstaande tentoonstelling van de ontwerpen aangekondigd die zijn ingekomen op de prijsvraag welke door de Vereeniging Bezuidenhout en Wijk VII's Belang is uitgeschreven voor eene betere verkeersregeling tusschen de beide Stadsdeelen ter zijden van het Spoorwegterrein der S.S., thans kunnen wij positiever dit onderwerp behandelen. Van de 46 personen die om toezending der stukken voor de prijsvraag hadden verzocht, hebben 17 een ontwerp ingezonden. Dit is werkelijk een buitengewoon succes. Als men bedenkt, hoeveel tijd er noodig is voor bedenken en op papier brengen van verbeteringen die in verband met allerlei eischen en bezwaren van gemeente- en verkeerszijde enz. enz. mogelijk zijn, hare juiste verhoudingen te berekenen, vast te stellen en in teekening te brengen, kostenberekeningen daarvan te maken en al dergene te doen wat een ontwerp aanlokkelijk maakt, dan zal men moeten erkennen

dat de prijsvraag zich wel in belangstelling mag verheugen, gezien het feit dat in den betrekkelijk korten tijd dien voor het denken en teekenen is gegeven, 17 deskundigen zich aan een ontwerp hebben gezet. Indien de jury aan het verlangen van een paar personen had voldaan en uitstel had verleend van den termijn van inzending, zou vermoedelijk het aantal inzendingen grooter zijn geweest. Om redenen van ernstigen aard heeft de jury gemeend aan dat verlangen niet te moeten gemoetkomen, vooral omdat de termijn van inzending al reeds een maand was verdaagd geworden.

Bij de ontwerpen zijn mooie stukken die ongetwijfeld het wijk- en gemeentebelang wel sterk op den voorgrond zullen brengen, die aandacht zullen vragen aan autoriteiten voor tot stand brengen der noodzakelijke verbeteringen, die belangstelling zullen wekken voor de hoogst belangrijke zaak die onze vereeniging voorstaat om een benarden toestand die met den dag slechter wordt, op te lossen.

Weldra zal daarvan blijken!

De ontwerpen zijn er. De jury voor deze prijsvraag zal hen van 19 tot en met 24 December beoordeelen.

Daarna worden zij tentoongesteld in de zalen van het huis Bezuidenhout no. 2, waar vroeger de graaf van Randwijck woonde en in 1919 het nieuwe hotel zal worden gebouwd.

Het bestuur heeft ook nog de beschikking gehad over de manége die achter het huis Bezuidenhout no. 18 is gebouwd en met welwillendheid door de eigenares zoowel als den bewoner, den heer J. van Dusseldorp, te zijner beschikking was gesteld. Uit de twee gelegenheden is de eerste gekozen.

Vrijdag 3 en Zaterdag 4 Januari a.s. zullen de teekeningen enz. voor genoodigden, leden en donateurs der vereeniging Bezuidenhout en Wijk VII's Belang te aanschouwen zijn, terwijl 5 Januari het publiek tegen betaling zal worden toegelaten.

Tijdens die tentoonstelling zal er getracht worden met kracht de propaganda te voeren voor de zaak die de prijsvraag voorstaat.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De jury voor de prijsvragen, door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam in 1918 uitgeschreven, bestaande uit de heeren: W. van Boven, architect, inspecteur der volksgezondheid te 's-Gravenhage; ir. M. Ph. J. H. Klynen, architect te Rotterdam; A. H. Wegerif Gzn., architect te Apeldoorn; ir. J. C. van den Berg, architect te Rotterdam en C. N. van Goor, architect te Rotterdam, kende aan de ontwerpen ingezonden onder de navolgende motto's de daarbij vermelde bekroningen toe, als:

A. voor het ontwerp Blokbouw, den eersten prijs, zilveren medalje met f 150 aan het ontwerp motto Omnia Mutantur nos et Mutamer in Illis, ingezonden door den heer B. van der Leeq te den Haag;

den tweeden prijs: bronzen medalje met f 50 aan het ontwerp motto: „Struis", ingezonden door den heer Ir. . van der Steur b.i. te den Haag;

den derden prijs: getuigschrift met f 25 aan het ontwerp motto: Home Sweet Home, ingezonden door den heer ?

B. voor het ontwerp van een Walhaashuisje: den eersten prijs bronzen medalje met f 25 aan het ontwerp motto: Mosiel, ingezonden door den heer G. van der Gaast te Utrecht;

den tweeden prijs: getuigschrift met f 10 aan motto Havenbedrijf, ingezonden door den heer W. van der Sluys, te Rotterdam;

den derden prijs: eervolle vermelding met getuigschrift aan motto: Maas, ingezonden door den heer C. J. Vriens, te den Haag;

terwijl nog eervolle vermeldingen werden toegekend aan de motto's: Batavier en Walhuisje, ingezonden respectievelijk door de heeren ? en C. de Graaf te Utrecht;

C. voor het ontwerp van een Getuigschrift der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, den eersten prijs: bronzen medalje met f 50 aan motto: Ster, ingezonden door den heer J. Schuurman, decorateur te Rotterdam;

den tweeden prijs: Getuigschrift met f 25 aan motto: Loon naar Werken, ingezonden door den heer W. van der Sluys te Rotterdam;

den derden prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift aan motto: Zwart, ingezonden door den heer J. Zuidema, te Leeuwarden.

De ontwerpen zijn tentoongesteld in de Academie te Rotterdam.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 50. Eenige bekroonde ontwerpen van de studieprijsvraag voor een beerderij op heideontginning, door ir. A. M. Kuijsten, met afbeeldingen.
Gemeentelijke kunstzorg.
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens enz.
Personalia.

DE INGENIEUR No. 50. Eenige mededeelingen omtrent inrichtingen ter bestudeering van den scheepsweerstand en de werking van voortstuwers. Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Werktuigbouw en Scheepsbouw van 14 September 1918, door ir. A. van Driel, met afbeeldingen.
Ir. A. Snethlage; F. Ph. Mahieu; Overlijdensberichten.
Omzetting van energie, door ir. Jan Rutten.
Ingezonden Stukken. Welke hellingen moet aan dijksgloolingen worden gegeven?, door Ir. K. den Tex. — Bepaling van de verbruikte hoeveelheid olie bij het creosoteeren, door Ir. H. van Gelderen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 50. Laster. — Rotterdam. Aank. Verg. en Excursies. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Verbetering. — Nederlandsch Centraal Vakschoolmuseum.

DE AANNEMER No. 50. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Verkorting van den arbeidsdag.
Loonstijging in het Bouwbedrijf.
Afdeelingsverslagen. Amsterdam, 3 December 1918.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 51. Officieel Gedeelte. Ledenvergadering op 11 Januari 1919; Agenda.
M. Eekman, door D. F. Slothouwer, met afbeelding.
De Barakken te Hellevoetsluis, door G. Friedhof, met afbeeldingen.
Ontvangen boekwerken en tijdschriften.
Prijsvraag Windmolenbeveiliging.

DE BOUWWERELD No. 51. Raadhuisplannen te Amsterdam.
Koptische bouwkunst, door Dr. R. Miedema (slot).
Gemengde berichten.
Boek en tijdschrift.
Prijsvragen, examens, enz.

DE INGENIEUR No. 51. Ir. L. J. W. Steenhuis; Ir. J. W. Welcker; overlijdensberichten, door Ir. R. A. van Sandick.
Berekening van de stoomproductie, enz. van een stoomketel en van het stoomverbruik van een zuigermachine, door ir. J. de Kuyser, met afbeeldingen.
Havenloodsen geheel van gewapend beton en met groote steunpuntsafstanden te Tandjong Priok, door ir. A. S. Buisman, met afbeeldingen.
Kade- en steigerhoogten in verschillende havens van Nederlandsch-Indië 1 September 1918, door ir. Wouter Cool.
Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 14 December 1918 te 's Gravenhage.
Ingezonden Stukken. Naschrift op de voordracht »Eenige mededeelingen omtrent inrichtingen ter bestudeering van den scheepsweerstand en de werking der voortstuwers«, door ir. A. van Driel. — Snelloopende zeeën, door Ir. C. B. Biezeno met naschrift van Ir. D. Dresden.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 51. Aan de leden. — Royement. — De bezem in den mast. — Aank. Verg. en Excursies. — Verbetering. — Samenwerking met administratieve ambtenaren. — Salarisdemonstratie. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Statistiek.

DE AANNEMER No. 51. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
N. V. tot Exploitatie van het weekblad »De Aannemer«.
Het Werkplan der Regeering.
Het 20-jarig bestaan der afdeeling Groningen.
Aanvulling loonoverzicht.

DE BONDSSTEM (A. N. O. & T. B.) No. 26. Uit den waarnemingspost. — Uit onzen bond. — Ingezonden.

AANBESTEDINGS- EN BOUWKALENDER voor het jaar 1919, onder redactie van Wouter Bettink, Architect te 's Gravenhage, uitgave H. E. Heikens, 's Gravenhage.

Van dezen kalender is de vijfde jaargang verschenen. Het boekje ziet er welverzorgd uit en bevat een groot aantal technische gegevens, natuurlijk in beknopten vorm, inzonderheid betreffende de bouwmaterialen. De opgaven onder »Personaliae« zijn zeer onvolledig. Wat overigens de inrichting van den kalender betreft, deze schijnt wel in het bijzonder ten dienste van handelaars in bouwmaterialen en hun reisigers te zijn bedacht. Geen architect of opzichter toch kan eenig belang hebben bij het wekelijks noteeren, dag voor dag, van alle voorkomende aanbestedingen en zelfs een aannemer zal dit alleen doen in tijden, dat hij werk zoekt.

De handelaar in bouwmaterialen kan echter wel gemak hebben van dit zakboekje, al zal hij in plaats van verschillende opgaven en tabellen, die voor hem van geen waarde zijn, wellicht wat meer ruimte wenschen, om voor zijn handelsnoteities te kunnen gebruiken.

Varia.

BOUWRAAD.

Door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen wordt thans voorgesteld het instellen van een Bouwraad, in wiens handen de plannen van den rijksbouwkundige voortaan zijn te stellen, alvorens tot uitvoering wordt besloten. De minister erkent de verdiensten van den ambtenaar, wat de practische bruikbaarheid der gebouwen onder hem tot stand gebracht aangaat, maar het is hem niet onbekend, dat tegen de aesthetische uitvoering, zoo wat het uitwendig aspect als de behandeling van het interieur betreft, herhaaldelijk en van verschillende zijden bedenkingen zijn geopperd. Men betreurt, dat de moderne bouwkunst aan de talrijke en kostbare stichtingen, die van rijkswege tot stand komen, vrijwel vreemd blijft. Zonder zich een oordeel aan te matigen over de al of niet gegrondheid van deze critiek, meent de minister, dat zij niet maar zonder meer mag worden terzijde gesteld.

DE AMSTERDAMSCHE RAADHUISKWESTIE OPNIEUW AAN DE ORDE.

In de laatste zitting van den Amsterdamschen Gemeenteraad is de Raadhuiskwestie, na geruimen tijd ingerekend te zijn geweest, opnieuw opgerakeld.

Aan het Raadsverslag ontleenen wij daaromtrent het volgende:

Bij de algemeene beschouwingen zegt de heer Hendrix, met groote instemming van B. en W. in de memorie van antwoord te hebben vernomen, dat zij den tijd gekomen achten, de zaak van den bouw van een nieuw stadhuis ernstig onder de oogen te zien. Spreker wijst op den ongelukkigen toestand in het bestaande stadhuis, dat een opeenhooping is van oude ongeschikte gebouwen. Wij ontgroeien steeds meer aan ons stadhuis; geheele afdeelingen, die bij de secretarie behooren te blijven, verhuizen naar geheel andere stadswijken. Men pruist en knoeit om den toestand zoo houdbaar mogelijk te maken en het kost schatten geld. Het wordt hoog tijd, dat er een royale oplossing van de moeilijkheden kome. Spreker heeft met eenigen schrik gelezen, dat B. en W. wederom de Paleis-raadhuis-kwestie op het tapijt willen brengen. Het geldt niet een academische kwestie, aan wien het Paleis eigenlijk behoort. Wij mogen geen vrede hebben met een oplossing, die, als zij komt, jaren en jaren op zich zal laten wachten. Spreker dient daarom de volgende motie in:

De raad, van oordeel, dat het tegenwoordige raadhuis in geen enkel opzicht meer beantwoordt aan de eischen, welke aan een raadhuis voor de hoofdstad des Rijks moeten worden gesteld; van oordeel, dat een afdoende oplossing slechts mogelijk is door den bouw van een geheel nieuw raadhuis op vrij gelegen terrein; van oordeel, dat als zoodanig terrein in aanmerking dient te komen het terrein aan het Museumplein, thans in gebruik bij de Amsterdamsche IJsclub; noodigt B. en W. uit, met spoed voorstellen tot den bouw van een nieuw raadhuis bij den raad in te dienen.

Spr. betoogt, dat het genoemde terrein groot genoeg is om er een goed raadhuis op te bouwen. Het is een centraal gelegen punt en is als vrij gelegen terrein ook zeer geschikt voor stadhuisbouw.

De heer Gulden zegt, dat nu de kwestie over den Hofvijver te 's-Gravenhage ten nadeele van de gemeente is uitgemaakt, het wel zeker is, dat de rechter Amsterdam ten aanzien van het eigendomsrecht van het Paleis nooit in het gelijk zou stellen. Waar het dus in elk geval jaren en jaren zoude duren, alvorens het in deze richting tot een oplossing zou kunnen komen, is spreker voor de motie van den heer Hendrix. Alleen is hij er tegen, in de motie het IJsclubterrein te noemen.

De heer Loopuyt ondersteunt het beginsel van de motie-Hendrix, eveneens de heer Ter Haar, die er bij voegt, dat de Amsterdamsche IJsclub blij zal zijn, als zij van het terrein, dat zij thans in gebruik heeft, af is.

De heer Van Hamel blijft bij zijn vroegere meening, dat de Amsterdamsche vroedschap moet terugkeeren in haar vroeger stadhuis. Spreker verdedigt het vroegere denkbeeld, dat de raad besluit tot den bouw van een Koninklijk paviljoen voor Koninklijke bezoeken.

Wethouder De Vligt zegt, dat B. en W. met de eerste deelen der motie-Hendrix volkomen meegaan. Toch liggen er voor hen enkele bezwaren in de motie. Deze sluit geheel de mogelijkheid uit, dat Amsterdam het Paleis op den Dam terug zal kunnen krijgen. Hieromtrent zijn feitelijk nog onderhandelingen gaande, want op den dag der oorlogsverklaring is hierover een brief van het gemeentebestuur naar de regeering gegaan, welke nog steeds niet beantwoord is. Zoolang dit niet het geval is, kan het gemeentebestuur moeilijk een uitspraak doen in een geheel andere richting. Ook meenen B. en W., dat het beter is, geen beslissing te nemen, zoolang nog niet ten einde is de studie over de vraag, of het tegenwoordig Paleis als stadhuis bruikbaar is. Is dit niet het geval en blijkt, dat wij het vroegere stadhuis niet terugkrijgen, eerst dan kan men een beslissing nemen. Daarom stellen B. en W. voor, de motie te stellen in hun handen tot prae-advies.

De heer Hendrix repliceert. Als B. en W. over de motie prae-advies uitbrengen, zal het hem aangenaam zijn, als zij zich beperken tot beantwoording van de vraag, of ombouw van het Paleis tot stadhuis mogelijk is.

De motie is gesteld in handen van B. en W. tot prae-advies.

JAPANSCHE ZWAARDEN.

Reeds vóór de komst van het Boedhisme was aan de Japanners de kunst van wapens smeden bekend; van ijzer en staal smeedden zij harnassen, helmen, slag- en stootwapens, vermoedelijk op de manier die zij van Chineezen en Kore-

anen geleerd hadden. Buiten Japan zijn goede exemplaren van Japansche wapens zeldzaam; wat in de winkels verkocht wordt is gewoonlijk het aankijken niet waard, en prachtexemplaren kunnen de ethnografische musea gewoonlijk niet toonen. Musea van kunstnijverheid verzamelen meestal de versierde onderdeelen: stoofplaten en greepringen. Evenmin als het prima lakwerk Japan verlaat, gaan de kostbare, gesigneerde zwaarden over zee naar elders. Het voortreffelijkste dat buiten Japan op dit gebied te zien is, berust in het Metropolitan museum of art te New-York.

Nu heeft ook Bern een interessante collectie weten te veroveren en daarvan vertelt het thans verschenen jaarverslag over 1917 van het historische museum aldaar. Oorspronkelijk had dit museum onder de 36 Japansche zwaarden niet meer dan een zestal goede stukken; het overige behoorde tot de ordinaire soort; voorwerpen die men moeilijk kon maar graag zou teruggeven aan den schenker; daaronder ook voor de roodharige duivels, de barbaren van het westen gemaakte exemplaren, m. a. w. de export-waar. Dr. Zeller, die de nieuwe aanwinst beschrijft, zegt te dezer plaatse: „Zum Unterschied von einem Kunstgewerbemuseum, das unbedingt auf Qualität halten muss, hat ja das ethnographische Museum den Vorteil, auch aus Künstlerisch minderwertigen Material eine Reihe von Gesichtspunteten technischer oder Kultureller Art herausholen und demonstriren zu können." Natuurlijk, zegt de lezer. Toch zijn er die dit onderscheid niet voelen, in 't gebrek aan inzicht noemen wanneer het minderwaardige materiaal niet verwijderd wordt.

De nieuw verworven verzameling Japansche zwaarden is afkomstig van dr. H. v. Niederhäusern te Bern; zij bevat 38 stuks, en geeft de verschillende vormen van dit zwaard te zien; doorgaans zijn het deugdelijk geconserveerde exemplaren van goede hoedanigheid; met smeedwerk van de allerberoemdste meesters, maar toch zijn de meeste zwaarden gesigneerd. Bij het determineeren hielp de assistent van het Hamburgsche Kunstnijverheidsmuseum Shinkichi Hara. Dr. Zeller vertelt een en ander over het smeden der zwaarden en geeft afbeeldingen bij den tekst; evenals het smeden van een kris, is het maken van een Japansch zwaard een omslachtig werk; de rugzij blinkend, de snede mat, als glimmend hout; de rug is van ijzer, de snede van staal en de grens tusschen beiden toont lijnen van verschillende buiging en kartteling, evenals zij te voorschijn komt bij het harden van het ijzer tot staal. Ook in een oud zwaardenboek van 1780 zijn deze golflijnen afgebeeld.

De stooplaten, die evenals de pareerstangen de hand beschermen, zijn van ijzer, of van brons met een toegift van goud, welk mengsel door beitsen een fraai blauwzwarte kleur krijgt; of wel van brons met een bijmengsel van zilver, waardoor een in 't olijfgroene spelende kleur te voorschijn komt; messing en koper worden voor dit doel minder vaak gebruikt, maar wel incrusteert men er mede, zoo ook met goud en zilver.

Vondsten uit den praehistorischen ijzertijd van Japan bewijzen, dat het zwaard toenmaals een recht, tweesnijdende kling had, zooals ook het daaraan voorafgaande kortere zwaard uit het bronstijdperk; in de periode die ligt tusschen de 4de eeuw v. C. tot 700 n. C. treedt het eensnijdend zwaard te voorschijn, en in de 8ste eeuw ontstaat de buiging in de kling die het wapen tot een sabel maakt. De afbeeldingen geven een aantal fraai gegraveerde klingen te zien en de onderdeelen daarvan. N. R. Ct.

MAASTRICHT.

Aan het verslag van de gemeentelijke commissie voor de bewaring van geschiedkundige gedenkstukken te Maastricht, over 1917, is het volgende ontleend:

Vermits de beide albums, waarin de afbeeldingen van monumentale en artistieke Maastrichtsche huisgevels gevuld waren, werd in den loop des jaars een nieuw album aangeschaft, dat reeds tal van nieuwe foto's bevat. Van den oproep der commissie tot ontblooting of opknapping van antieke en merkwaardige huisgevels werd maar weinig gebruik gemaakt, ondanks de ijverige bemoeiingen van het gemeentebestuur en de toezegging eener geldelijke tegemoetkoming. Geheel vruchteloos evenwel was de oproep niet. Een fraaie huisgevel aan de Groote Markt no. 55 werd ontbloot; deze, thans in zijn oorspronkelijk kleed, wekt de bewondering van den voorbijganger.

Verschillende huiseigenaren hebben te kennen gegeven, dat zij van plan zijn tot denzelfden maatregel over te gaan. Ter aanwakkering van den ontluikenden smaak voor het bouwkundig schoone, meent de commissie andermaal een beroep te moeten doen op het Maastrichtsch publiek. Daar het eerste beroep, bij een in 1913 in ruimen kring verspreide circulaire, niet ten volle aan het beoogde doel beantwoordde, verzocht de commissie een harer leden persoonlijk een onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid te M. van huisgevels, die uit een bouw-, geschied- en oudheidkundig oogpunt voor restauratie, in het bijzonder voor ontblooting en opknapping in aanmerking dienen te komen. Bij dit onderzoek bleek, dat ongeveer 300 gevels van huizen tot bedoelde categorie konden gerekend worden. Nu werd besloten een nieuwe circulaire te richten uitsluitend tot de eigenaars van huizen met artistieke gevels, waarin ieder huisbezitter in het bijzonder opmerkzaam werd gemaakt op hetgeen diende te geschieden om aan zijn huis het artistiek voorkomen terug te bezorgen, dat het oorspronkelijk bezat. Teneinde den huiseigenaar te veraanschouwelijken wat een artistieke gevel in aanzien wint, als deze in zijn primitieven staat in teruggebracht, besloot de commissie aan het hoofd der circulaire in miniatuur af te beelden twee artistieke gevels, die van verf en kalklagen ontdaan, thans in hun alouden luister tot sieraad strekken der omgeving.

De commissie was genegen eene geldelijke bijdrage te storten in het fonds, bestemd de kosten te dekken der gebrandschilderde vensters, welke geleidelijk in de verschillende vertrekken van het raadhuis zullen worden aangebracht. Die vensters, welke de afbeeldingen en de wapens zullen vertoonen van een reeks van burgemeesters, wethouders en raadsleden, zoomede tal van merkwaardige stadsgezichten en monumentale gebouwen, kunnen den toeschouwer een historischen blik doen werpen op den magistraat der stad, op hare merkwaardigheden en monumenten in het begin der 20ste eeuw.

De commissie besloot een bedrag beschikbaar te stellen voor een stelselmatig onderzoek van de overblijfselen van den vestingmuur, die in den Romeinschen tijd de stad had verdedigd. Uitgaande van het feit, dat in 1868 de overblijfselen eener Romeinsche poort, onder de voormalige O. L. Vrouwepoort waren ontdekt en uitgaande van de onderstelling, dat ten Zuiden van die poort, ook nog resten van den Romeinschen stadsmuur onder den nog bestaanden walmuur aanwezig zouden zijn, besloot men het ondergrondsche gedeelte hiervan over een kleine uitgestrektheid te ontblooten. Men koos daartoe de plek, waar zich in den O. L. Vrouwewal de zoogenaamde poort van Bonhomme bevindt.

Het staat nu vast, dat de middeleeuwsche vestingmuur aan de O. L. Vrouwekade niet op de grondslagen van den Romeinschen walmuur is opgetrokken, doch dat deze te zoeken is dichter bij de O. L. Vrouwepoort en waarschijnlijk meer in Westelijke richting was omgebogen.

Bij de sloping van het huis, genaamd Het Kerkske, stelde de commissie op het ontbloote terrein een onderzoek in. Daar toch stond eertijds de kapel der Evergillus. Die kapel schijnt van overoude dagteekening te zijn geweest. In een oorkonde van het kapittel van O. L. Vrouwekerk uit 1281 komt zij reeds ter spraak. N. R. C.

YPER.

De architect Huib Hoste gaat in „de Telegraaf" voort zijn indrukken van Verwoest Vlaanderen weer te geven en schrijft o.a. over Yperen het volgende:

Tot dusver rezen voor mij op mijn tocht door het verwoeste Vlaanderen, geen omvangrijke vraagstukken van wederopbouw, die bijzondere moeilijkheden opleveren. De puinhoopen der dorpen zullen natuurlijk opgeruimd worden en de omstandigheden moeten als vanzelf aanwijzen of het dorp zal herbouwd worden en zoo ja, op dezelfde plaats of niet. Van Nieuwpoort is niets noemenswaardigs, dat kan bewaard blijven: alles moet er opnieuw begonnen worden. De herbouw van den Noordvleugel der Veurnsche Groote Markt zal wel aanleiding geven tot botsing van tegenstrijdige meeningen; maar dit is ten slotte van minder belang. Yper daarentegen is een geval, waarbij de vraag: hoe zullen wij herbouwen, zich in haar vollen omvang stelt.

Wie zich om het uitzicht, de zeden en gebruiken van het oude Yper interesseert, die leze „De dood van Yper" van Coesar Gezelle, een boekje, dat geschreven werd toen de stad wel verwoest, maar nog gedeeltelijk recht stond. Sedert bereikten ons in Nederland enkele foto's, waaruit wij konden opmaken, dat de stad meer en meer geteisterd was; ik meende in mij een beeld te dragen van het tegenwoordige Yper en toen ik er aan kwam moest ik ongelukkiglijk toegeven, dat er niets van was!

Wel staan er nog enkele gevels bijna geheel recht, wel zijn er zeldzame straten, waar nog vier, vijf, zes gevels een soort van wand vormen, maar.... Yper is onherkenbaar. Te Nieuwpoort is na de gedeeltelijke opruimingen de plattegrond nog te herkennen; te Yper is dit onmogelijk, en daarin bestaat de groote verrassing: men komt in een absoluut andere stad dan deze, waarmede men vertrouwd was. Het eerste dat opvalt is dat daar, waarom zoo te zeggen geen enkele beplanting langs straten en pleinen aanwezig was, zich nu ten allen kante geraamten van boomen verheffen; men staat verwonderd, men aarzelt, en eindelijk gaat men inzien, dat de straatwanden geheel verdwenen, en de tuinen der huizen in het zicht gekomen zijn.

Dit is het dat voor mij telkens de meest tragische noot in die verwoestingtafereelen brengt: wij hebben meer huizen gezien die, hetzij bij ongeluk, hetzij door ouderdom in puin gevallen zijn; wij hebben in onze inbeelding dergelijke puinhoopen, de eene naast de andere opgesteld en gemeend, dat wij op deze wijze de geteisterde steden voor ogen zagen.... ik heb maar steeds gedacht aan het dood zijn der dingen, door menschenhanden opgestapeld, en ziet, 't is allemaal erger dan wij ons indachten, zoo erg zelfs, dat de natuur haar gang niet meer kan gaan, dat zij in haar eeuwige krachten verlamd is. Ik heb mij lang afgevraagd waarom een stukgeschoten boom zoo tragisch aandoet. Wij zijn toch gewoon elken winter bladlooze boomen te zien? Ja; maar de winterboom draagt onafscheidelijk bij zich de sporen van den geleidelijken groei, die hem doet wassen en gedijen: van den stam wikkelen zich de takken los, waarvan zich dan mindere takken en takjes afscheiden; zij worden steeds dunner om in botten te eindigen. De beschoten boom daarentegen mist dit geleidelijke; de takken zijn in flarden geschoten, hangen soms te wiegelen in den wind; de bast is bij groote plaatsen weg, groote brandwonden zijn zichtbaar, en men gaat eindelijk beseffen, dat het tragische ligt in den verschillenden aard der twee krachten die hier aan 't kampen waren: de natuurlijke groeikracht van den boom en de artificieele verwoestingswoede van den mensch!

Het aangezicht van Yper is dus anders geworden: waar vroeger straten waren, liggen nu puinhoopen, en de bebouwde gedeelten zijn veranderd in groote pleinen, waar hier en daar een stukje muur nog recht blijft. Na een wandeling door dien onmetelijken puinhoop, gaat men beseffen dat de Groote Markt met de Halle en de St. Maartenskerk het bijzonderste doelwit van het Duitsche geschut geweest zijn; men is verplicht te bekennen, dat men voor een goedgeslaagd voortbrengsel van bommencultuur staat.

Van den Westelijken vleugel der Halle is een stukje gevelmuur blijven rechtstaan, omdat het met houten balken gestut is; een bordje draagt 't volgende opschrift: consolidation exécutée par le génie Belge. Al 't overige der Halle ligt omver, en het rechtgebleven gedeelte is ten allen kante doorschoten, gebarsten en geeft den indruk van een onstabiel, wankelend ding; men blijft er ver vandaan, omdat men vreest elk oogenblik het geheel te zien naar beneden komen!

Van het belfort is een ongeveer vierkante massa van een twintigtal meters hoog recht gebleven; maar alle architectuurversieringen, nissen, vensters enz. zijn stukgeschoten: men staat voor een onoogelijken klomp.

Van het Nieuwwerk — een bijgebouw op gaanderij — staan geen twee steenen meer opeen; tusschen de Halle en de oude cathedraal daarentegen ligt de grootste puinhoop, dien ik ooit zag! en dan weer waar deze laatste zich verhief is het een leege plek met hier en daar een brokstuk van het oude eerbiedwaardige bedehuis. Zoo staat er nog een beeldje van den Zuidelijken kruisarm, en een stukje van den torenvoet, maar begraven tusschen de tot pulver geslagen steenbrokken. Ik zie ook nog een muur van de oude kloostergebouwen... van den verder gelegen Renaissance poortingang is alle bepleistering afgevallen, en dit ding staat daar alleen als iemand die uitgekleed is, naakt en troosteloos, blootgesteld aan alle winden.

Dit was eens het hart van de oude kunststad!

De St. Jacobskerk met haar zwaren gothischen toren, die midden in de 17e eeuw gebouwd werd, is even deerlijk gehavend; van de gedeeltelijke romaansche St. Pieterskerk is een stuk zijgevel rechtgebleven, enkele pijlers, en de torenvoet met zijn interessante portaal. De barokke Jezuïtenkerk is het best bewaarde gebouw der heele stad; wel is er veel van verdwenen, maar het zware baksteenen geraamte is recht gebleven. Ook hebben de Engelschen tusschen die muren een barak opgericht, die den grootaandoenden naam draagt van Officersclub. Vele kelders van huizen zijn ten anderen ingericht als schuilplaats, niet alleen echter voor menschen, want aan alle kanten ziet men ratten rondloopen alsof zij heer en meester waren.

Het oude Tempeliershuis, dat als postkantoor was ingericht, is half recht gebleven en... het zijn juist de oude gedeelten ervan, die ten gronde liggen. Van den watertoren — een ijzeren geraamte met baksteen dichtgemetseld — is het heele kopstuk in eens naar beneden gedonderd; het is er in schuinen stand blijven liggen, terwijl er van den voet niets rechtbleef.

Zoo zou ik maar door kunnen schrijven; men loopt steeds verder, men keert terug, men beklimt nog eens een puinhoop al struikelend over menigvuldige telefoondraden; het is alsof men zich bij het lijk bevond van een geliefde waar men zich niet van kan losmaken.

Maar ik moet weg; verder zijn er helaas nog verwoestingen die ik zien moet;... en toch blijft men staren en droomen. Yper, Yper wat zal er van u geworden? Is er iets te verrichten met al dat puin, met al dit stof? Toen dit nog recht stond en den roem was en de fierheid van Vlaanderen, toen hielden wij ervan; wij voelden, dat die gebouwen een stukje van ons zelf waren. Nu zijn ze dood, dood, en niets en niemand vermag er eenig leven in te blazen.

Hij die verwoest Yper gezien heeft, glimlacht bij de gedachte, dat de burgemeester begeert zijn stad in gothischen stijl herop te bouwen. Ik geef toe, het is mooi op zoo'n naïeve wijze idealist te kunnen zijn; maar de mannen van de daad, de mannen van het schoone, harde, strijdlustige leven zijn over een dergelijk idealisme heen. Zij zijn met geen schimmen maar met de werkelijkheid gediend, en de werkelijkheid van Yper is er een van afgrijselijke wildernis van weemoedige herinnering, van onmetelijke puinhoopen en van den allerdoodsten dood.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

CREOSOTEER INRICHTING.
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.
Opgericht 1869.
Geheele en gedeeltelijke Bereiding.
HOUTHANDEL. -- KYANISEERINRICHTING.
Telegram Adres: HOUTBEREIDING—FEIJENOORD—ROTTERDAM.
Fabriek en Kantoor: PIEKSTRAAT 43-45 (a/d. Persoonshaven.)
Telefoon No. 3332.

DE APELDOORNSCHE STEENHOUWERIJ.
Specialiteit in Grafzerken en marmeren Schoorsteenmantels.
Mariastraat 19, APELDOORN.

H. WESTENBERG
ALMELO
FABRIEK VAN TROTTOIRTEGELS 30×30cm
Onder zwaren stoomdruk machineel geperst
Uitvoering van beton en gewapend beton op de werken
TROTTOIRBANDEN
TELEPH-INT-181-
TROTTOIR TEGELS — TERRO TEGELS

„DE OPMERKER"
DE ABONNEMENTS-
PRIJS IS SLECHTS
f 5.— PER JAAR

HEINEKEN'S STOOMJALOEZIEEN EN ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 's GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEEN

TECHNISCH BRIEFONDERWIJS
BOUWKUNDE — WERKTUIGKUNDE
ELECTRO-TECHNIEK
PROSPECTUS GRATIS
VRAAG HET NOODIGEN AAN OPLEIDING VOOR
90% ONZER CURSISTEN SLAGEN AAN ALLE EXAMENS
POLYTECHNISCH BUREAU
NEDERLAND ARNHEM N°10
DIRECTIE E. J. ROTHUIZEN & F. WIND

PROSP. GRATIS
INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM
BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG — WERKTUIGK. ELECTROTECHNICUS ENZ. ALLE EXAMENS M. O. STEUN

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM.
DIR. J. E. DE CRANE C. I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE.

54STE JAARGANG. ZATERDAG 4 JANUARI 1919. No. 1

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie en Administratie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De nieuwe taak.

Ofschoon er in 1918 een eind gekomen is aan het moorden en vernielen, zal het afgeloopen jaar toch, evenmin als de vier daaraan voorafgegane, als een gelukkig jaar voor de z.g. beschaafde wereld geboekt kunnen worden. Veeleer zou er reden zijn het met den naam van noodjaar te bestempelen, want wij hebben er niet veel anders in gehoord dan van noodkreten, noodoestanden, noodmaatregelen, noodvoorziening, noodwoningen, enz. Het lawaai van de overwinningsroes moge in de Entente-landen de noodkreten tijdelijk hebben overstemd, in ons land hebben wij daarvan slechts nu en dan een echo gehoord en is tot heden de hoofdschotel der conversatie een potpourri van verzuchtingen over den kolennood, den vleeschnood, den melknood, den eierennood, den woningnood, den papiernood, den materialennood en tal van andere nooden meer.

En bleef het nog maar bij verzuchtingen; maar wij gevoelen het dagelijks, dat al deze nooden werkelijk bestaan, al zijn zij ook ten deele kunstmatig in het leven geroepen, door een categorie van medeburgers, die op hare wijze van den nood een deugd maakt en van elke gelegenheid profiteert, om zich, onder allerlei schoone voorwendsels, op listige wijze te verrijken ten koste van het groote publiek.

Wij hebben lang niet aan den papiernood geloofd, maar nu moeten wij er wel aan gelooven en zien wij ons genoodzaakt den omvang van „de Opmerker" tijdelijk te beperken, een noodmaatregel, dien wij niet langer zullen doen duren dan strikt noodig is, ook omdat wij er door gedwongen worden de steeds in ruime mate voorhanden stof in een klein bestek samen te persen. Wij willen hier echter onmiddellijk bijvoegen, dat de inhoud van ons blad, wat belangrijkheid betreft, niet onder de beperking zal lijden, te minder, daar, hoe ongunstig de tijdsomstandigheden zich ook op het oogenblik voordoen, ons met de ingrede van 1919 een nieuwe taak is opgelegd.

Dat is met elk nieuw jaar het geval, zoo zou men kunnen meenen, maar dezen keer heeft de jaarwisseling toch wel een zeer bijzondere beteekenis, want zij vormt tevens den overgang tot een geheel nieuwen tijd, waarop wij ons maar zeer gebrekkig of in 't geheel niet hebben voorbereid en waarvoor wij nu vrij plotseling komen te staan.

Wij moeten met dien nieuwen tijd mede, of met den ouden ten onder gaan, daar is geen keus tusschenin en het besef van deze noodzakelijkheid, bij gebrek aan inzicht, hoe en waar eigenlijk aangepakt moet worden, veroorzaakt de depressie, die de laatste weken van 1918 heeft gekenmerkt.

Deze depressie vertoont zich op elk gebied en niet het minst op dat van wetenschap en kunst; hoe wij haar te boven zullen komen is menigeen nog niet duidelijk en wij achten ons niet in staat, den weg daartoe thans reeds beslist en duidelijk aan te geven; maar dit staat toch wel vast, dat wij in de eerste plaats de lusteloosheid en moedeloosheid zullen moeten overwinnen, die alle verdere pogingen tot verbetering van den toestand in den weg staan.

Moreel is onze natie in de oorlogsjaren schriklijk achteruitgegaan; hoe het met andere naties in dit opzicht gesteld is kunnen wij moeilijk nagaan, maar het doet voor het oogenblik niet veel ter zake. Veel van wat wij in tientallen van jaren aan beschaving hadden gewonnen is verloren gegaan, en dat terug te winnen moet onze allereerste zorg zijn.

Dat kan echter niet bereikt worden door pogingen, om het nu eenmaal voorbijgegane weder te reconstrueeren, nog afgezien van de vraag of dit mogelijk zou blijken. Waarom ook het versleetene weder op te lappen? Het komt ons dan veel beter voor, het meer dan half vergane geheel af te

breken en opnieuw op te bouwen. Toch eischt ook deze radicale methode het noodige beleid, want de neiging om af te breken kan spoedig overslaan in die, om al het oude maar stuk te slaan, alleen omdat het oud is en daardoor zou nog meer verloren gaan dan reeds geschied is en misschien wel eens iets van groote waarde.

Moet vooruitzien dus het parool zijn voor den komenden tijd, het verledene mag niet vergeten worden, al ware het alleen, omdat de toekomst de lessen van het verledene niet missen kan, misschien zelfs wel dubbel noodig zal hebben.

Van de meening, dat alles nu wel weer spoedig terecht zal komen, dat wij zeggen weer worden zooals het vroeger geweest is, een meening die wij uit vele monden hebben gehoord, zal men langzamerhand wel terugkomen of reeds teruggekomen zijn. Daarom behoeft men echter niet tot een ander uiterste over te slaan en in een stemming van het uiterste pessimisme bij de pakken te gaan neerzitten.

Omdat het met den economischen toestand van ons land miserabel gesteld is, behoeven wij niet te decreteeren, dat Nederland nu weldra economisch zal ondergaan; omdat het met onze bouwkunst miserabel gesteld is, behoeven wij nog niet te beweren, dat het met de Nederlandsche bouwkunst voorgoed gedaan zal zijn. Het jongere geslacht denkt daar gelukkig anders over en het oudere zal goed doen, zich bij het jongere aan te sluiten, zich in de moderne begrippen in te werken, voor zoover dat mogelijk is, om gezamenlijk den weg te zoeken, die tot beter inzicht en hooger ontwikkeling leiden kan.

Een allereerst vereischte bij die samenwerking zal zijn eerlijkheid tegenover elkander; een zuivere verhouding, die niet door jaloezie, broodnijd, intrigue, enz. vergiftigd wordt, zooals nog maar al te zeer het geval is. En dan wordt het ook tijd, dat men de zaken eens onder de oogen gaat zien, zooals zij werkelijk zijn; dat men zich niet door persoonlijke overwegingen of materieel belang laat weerhouden zijn meening te zeggen, maar de vermolmde en rotte plekken, overal, waar zij zich voordoen, op het gebied onzer bouwkunst te durven aanwijzen en blootleggen, waar het noodig is, het mes er in te durven zetten en het onbruikbare en schadelijke, dat den groei van gezonde deelen belemmert te durven wegsnijden ondanks weeklachten, schimpscheuten en dreigementen van hen, die het zieke lichaam maar liever ziek laten, hetzij uit gemakzucht en sleur, hetzij omdat hun eigen lieve belangetjes daar beter door gediend worden.

Gemakkelijk is het een eenmaal aangenomen meening, een eenmaal aangenomen richting, door dik en dun vol te houden. Men kan daar succes mee inoogsten en zich de reputatie verwerven iemand van beginselen te zijn, maar, o wee! wanneer die beginselen eens op den keper beschouwd worden; hoe menig schijnbaar achtenswaardige figuur, hoe menig man van naam en van gezag zou er van zijn voetstuk vallen, het voetstuk, waarop dat dikwijls onnoozele en ondoordachte openbare meening hem verheven heeft.

Is er eigenlijk wel eenige verdienste in beginselen, die feitelijk slechts voorwendsels zijn, om anderen den voet dwars te kunnen zetten? Zou de wereld niet meer hebben aan menschen, die den moed hebben, een beginsel prijs te geven, wanneer het blijkt geen steek meer te houden?

Wij zullen heden deze vragen, waarvan de tweede ongetwijfeld de belangrijkste is, laten rusten. Een poging tot beantwoording zou ons nu te ver voeren en in den strijd, die in den komenden tijd op bouwkunstgebied te wachten staat, zal zich de gelegenheid zeker voordoen, op deze en dergelijke vragen terug te komen.

Moge deze vreedzame strijd, gelijk de gruwzame oorlog reeds deed, er toe leiden, dat veel wanbegrip en misstand, zonder aanzien van personen of meeningen, worde aangevallen en opgeruimd, opdat de bouwkunst kome op een hooger peil en hare beoefenaars werkelijk de hooge positie in de maatschappij waardig worden, die zij zich zoo gaarne wenschen te zien toegekend.

Een Kritiek over Schouwburgbouw.

Frits Lensvelt, de technische medewerker van Willem Royaards, dus iemand, die wel wat van tooneelaangelegenheden weten kan, heeft in de N. Rott. Courant een opmerkenswaardige kritiek geleverd op den nieuwen Schouwburg te Haarlem. Is deze kritiek reeds op zichzelf lezenswaard, reden waarom wij haar hier onder de oogen onzer lezers brengen, te meer wordt zij dit door het antwoord, dat door den aangevallen bouwmeester daarop is ingezonden.

Het meest curieuze van het geval is wel, dat deze laatste verklaart, het met vele, zoo niet de meeste van de opvattingen van den kritikus volkomen eens te zijn.

Zulk een houding is iets vrijwel exceptioneels te noemen en het is ook wel de moeite waard, de argumenten, die de aangevallene tot verdediging van zijn standpunt aanvoert, eens nader te beschouwen. Eerst volge hier echter wat de heer Lensvelt schreef, hetgeen neerkomt op het volgende:

I.

Zoo is de eerste van een reeks nieuwe groote schouwburgen geopend geworden, een stadsschouwburg! Dank zij een schoone gift van een milden gever, dank zij den steun en de belangstelling der Haarlemsche vroedschap, dank zij de hulpe van kunstzinnige burgers, vriendelijke commissies, dank zij den geest en den arbeid van professor J. A. G. van der Steur.

Over het ruime Wilsonplein heerscht nu deze tempel der kunsten, bereid tot de ontvangst van duizenden en duizenden zoekenden naar schoonheid en geneucht. Verwachting en vertrouwen voeren u langs den zwenkenden oprit tot voor de poorten, door hooge glasdeuren in ruime gangen terzijde en langs breede trappen omhoog naar forsche gaanderijen, waar des avonds ontelbare luchters zich vereenigen in een lichten luister. Volijverige ouvreuses ontsluiten u de toegangen tot het inwendige van dit heiligdom en geleiden u vriendelijk buigend naar uwe zitplaats. Bevindt zich Mevrouw Fortuna in uw gezelschap, zoo zult ge met eenig rekken het tooneel bijna geheel, althans gedeeltelijk kunnen overzien; zeide zij af, dan .... zit ge gewis verborgen achter een zwaren pijler, verscholen in een donkeren hoek naast een fiere balustrade of hoog tegen den wand eener diepe zijloge. Zijn Orpheus' fluisterzangen daar niet in staat u in betooverïng te vangen, wijdt dan, zoover ge kunt, uw blikken aan het samengaan van schilderkunst en architectuur: de stoere lijkengrauwe borstweringen en loges d'avant-scène met sier van koper-gouden wapens, maskers, ornament, de ombergroene stoelen tegen het baksteenraad van muren, een stukje van de kristallijnen kroon, een tipje van het roodvelours tooneelgordijn. Straks met de pauze staat de groote foyer voor u open, een zaal van wit en goud, van donker violet en rood, van spiegels, marmer, palmen, varens, van gebak en limonades; en beneden, alle trappen af, kunt ge lui, de beenen op een Weener stoel, uw sigaartje rooken tot sluitingstijd.

In de zachte kussens van uw fiacre of thuis in een gemakkelijken leunstoel bij den haard zult ge misschien bepeinzen waarom het niet mogelijk was uw verwachting te voldoen, waarom ge u in dezen allernieuwsten schouwburg stootte aan dezelfde ongemakken, bezwaren, vergissingen, fouten en abnormaliteiten, waarom dit theater den ouden grondslag en vorm behield trots nieuwe tijden, nieuwe denkbeelden en illusies, trots den voortgang der techniek.

Was eene noeste werkzaamheid van Royaards. Verkade en anderen dan tevergeefs, die de belangstelling voor den schouwburg deed groeien, de keuze der stukken leidde in

nieuwe banen naar hoger plan, de spelleiding vervormde naar zuivere begrippen, het oneindig verschiet ontplooide voor eene hervorming der ineenzetting in samenhang met de decoratieve uitbeelding en de factoren eener voorstelling ordende tot een harmonisch geheel?

En behoort in dit verband niet de architect, die in den aanleg en groepeering der toeschouwer-ruimte eene oplossing zoekt voor een gemakkelijker en sterker contact tusschen tooneelkunstenaar en publiek, met inachtneming van alle eischen, die eene zitplaats mag stellen? Traden in het buitenland de architecten niet reeds tot den opzet van het moderne theater na den geestkrachtigen arbeid van een Adolphe Appia, Gordon Craig, Constantin Stanislavsky, Max Reinhardt, Georg Fuchs, Alfred Roller en van zoovele anderen en ontstonden in de laatste tien jaren niet tal van theaters als blijde uitingen van dit streven?

Door dit buitenland, machtiger en rijker dan het kleine Holland, is de Nederlandsche bouwmeester in staat het moderne theater als geheel naast dat der traditie te beoordeelen, nadat hem door eene grondige studie der technische voorwaarden vooràf het probleem van den schouwburg in de enorme gecompliceerdheid duidelijk voor oogen staat. Dan eerst zal hij met overtuiging de copie van het oude verwerpen, de onvolkomenheden van het reeds bestaande nieuwe trachten te verbeteren en zijn arbeid pogen op te voeren tot de schepping van den zoo dringend noodzakelijk geworden modernen schouwburg, die de mogelijkheid zal bieden voor de volledige ontwikkeling der theaterkunst.

Zoo leidden ook nieuwe wenschen en plannen in dezen overgangstijd vol van hervormingen tot de stichting van den Haarlemschen schouwburg en de opdracht daartoe aan den professor der Technische Hoogeschool.

In de enveloppe eener modernere buitenordonnantie deponeerde de hoogleeraar op het Wilsonplein het door vele eeuwen gehavend patroon van het Fransche theater.

Een beschouwen van alle onderdeelen van den bouw in verband met de daaraan te stellen eischen zou in dit opstel te ver voeren; men vordert dus eene beperking tot de voornaamste gedeelten: de zaal en het tooneel.

De zaal. — Naar het oude voorbeeld eene toeschouwerruimte met gaanderijen en loges boven elkaar, afleiding der middeleeuwsche adeltribunes en gevolg van de voorrechten der 17de en 18de eeuwsche aristocratie met loges d'avant-scène misschien nog om het geldelijk voordeel der cassa. Ook hier ter wille van de acoustiek, de wetenschap van verrassingen, een hoefijzervormige aanleg met al de bekende optische nadeelen nog verscherpt door den logebouw. Mogen deze bezwaren der optiek van minder belang geweest zijn in de prinselijke, koninklijke en keizerlijke theaters, waar men, scherp gescheiden door standsverschil (gevolg logebouw), kwam om elkaar te zien en te spreken, gezien te worden, voor het kaartspel en andere genoegens, met nu en dan een blik op de tooneelvertooning, het tegenwoordig publiek eischt het onbelemmerd uitzicht op de scène als eerste voorwaarde voor het volgen eener voorstelling. Hier was toch niet de druk van hoogerhand, die, den ouden vorm decreteerend, Gottfried Semper bij den bouw van het Hoftheater te Dresden (1835) reeds deed vertwijfelen! Hier gold het een stadsschouwburg, uiting van communisme, hervorming van naam en van beteekenis! In naam slechts? Geen streven tot verbetering in den ouden opzet, geen pogen naar verandering zelfs op grond van eigen inzicht en studie, noch in het geheel, noch in détails! Slaafsche navolging toont zich in de zaalhooge tooneelopening, geknot tot meer dan de helft van hare hoogte door het ontwerp van eenen Haarlemschen behanger, in de sterk gebombeerde tooneelomlijsting en de aangrenzende loges d'avant-scène, woman durch die Instrumenten betäubt wird und die Schauspieler hinter den Coulissen besser sieht als auf der Bühne (Gottfried Semper) en die door de tegenstelling van architectuur en toeschouwers de ernstigste afbreuk doet aan het tooneelbeeld. Zijn er dus ontelbare zitplaatsen in de loges en op de bovenrangen, die niet voldoen aan den eisch voor een goed waarnemen op het tooneel, door de te geringe stijging van den zaalvloer (bij de achterste drie rijen ontbreekt deze geheel) en den aanzet van zware pijlers onder het „balcon" wordt dit aantal nog sterk vermeerderd.

Na enkele vraagteekens omtrent eene zorgvuldige bescherming tegen brandgevaar en de wonderlijk schoone kleurenwerking sluiten we de zaal.

Slot volgt.

Vereenigingen.

Haagsche Leden van A. et A.

Het bestuur der Club van Haagsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" heeft een adres aan den raad van Den Haag gericht, met verschillende opmerkingen en aanvullingen betreffende de nieuwe Bouw- en Woonverordening, welke door de Club worden wenschelijk geacht.

Vooral wordt de wenschelijkheid uitgesproken, dat alle plannen, waarvoor een bouwvergunning wordt aangevraagd, onderworpen zullen zijn aan het oordeel der Schoonheidscommissie, terwijl er in dit verband op wordt aangedrongen, dat van Gemeentewege een lijst worde aangelegd van aesthetisch bevoegde architecten, teneinde eventueele aanvragers de architectenkeus te vergemakkelijken en alzoo de aesthetische kwaliteiten der bouwwerken bevredigender te doen worden dan tot nu toe het geval was.

Nieuwe postzegels.

In November heeft het bestuur der V. A. N. K. een adres aan den minister van waterstaat verzonden, houdende verzoek om een mededeeling betreffende de mogelijkheid eener uitgave van nieuwe postzegels en om, indien hiertoe wordt overgegaan, voor het ontwerp dier zegels gebruik te maken van het advies van het college van advies voor opdrachten der vereeniging.

Het bestuur heeft thans van Zijne Excellentie bericht ontvangen, dat de uitgave van nieuwe postzegels in overweging zal worden genomen en dat voor de uitvoering daarvan het advies zal worden ingeroepen van het college van advies mede over de vraag of al dan niet een prijsvraag gewenscht is om tot een goed resultaat te komen.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 52 bevat in het Officieel Gedeelte: de agenda der op 11 Januari 1919 te houden Ledenvergadering, een kort verslag eener lezing van Dr. Berlage over stedenbouw en de mededeeling, dat de Examens der M. t. B. d. B. zullen worden afgenomen als volgt: dat voor Bouwk. Opzichter op 24 Februari 1919 en volgende dagen, dat voor Bouwk. Teekenaar op 24 Maart 1919 en volgende dagen aanmelding vóór 15 Januari 1919 aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, waar ook alle verdere inlichtingen op aanvrage worden verstrekt. Het examen voor Uitvoerder (Onderbaas) zal in 1919 niet plaats hebben.

De hoofdinhoud van het blad is verder gewijd aan een beschrijving met afbeeldingen van de door ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk ontworpen Jaarbeursgebouwen te Utrecht.

De Bouwwereld No. 52 is weder een Heemschut-nummer, waarin verdwenen schoonheid aan het Spaarne te Haarlem betreurd wordt en C. Visser over Monumentenzorg schrijft. Wij treffen er verder een afbeelding aan van een vrij nuchter pakhuisgevelt je van J. Zuidema, te Leeuwarden. Onder de gemengde berichten verdient de aandacht een aan het »Zentral bl. der Bauverw.« ontleend artikel van Baurat Matsdorff over eenvoudig bouwen na den oorlog.

De Ingenieur No. 52 bevat een levensbericht met portret van J. H. E. Eschini, door J. J. M. H. L. Kerstemakers en verder een artikel van ir. A. F. Corbeille over het Centraal Bureau voor Bataviа. Onder de [illegible] komt een voor van ir. J. W. Thierry en ir. A. A. [illegible] voorkomen bij voorkomend.

Bij dit nummer [illegible] de [illegible] gevoegd [illegible] gehouden [illegible] van [illegible] van [illegible] kalender [illegible] van [illegible] te [illegible] afmetingen [illegible] prijs [illegible] zijn opgenomen.

Varia.

HET TEGENWOORDIGE AMSTERDAMSCHE STADHUIS.

Amstelodamus geeft in de Leeuwarder Courant de volgende niet onvermakelijke omboezeming over de stadhuis-misère, in de hoofdstad.

Wij hebben, zoo zegt hij, zelfs geen stadhuis. Want de verzameling hokken in de oude stad kan men moeilijk dien titel geven. In den raad werd dezer dagen zelfs gesproken van krotten. Voor wie nooit door een ongelukkigen samenloop van omstandigheden genoodzaakt is geweest zich naar den Oude-Zijds Voorburgwal te begeven, wil ik daarvan een flauwe beschrijving geven.

Allereerst bevindt zich daar een groot ijzeren hek, dat toegang geeft tot de binnenplaats van den voormaligen Prinsenhof. In een keldertje bevindt zich een portier. Daalt men een paar treedjes af, dan is de man voorkomend en bereidwillig genoeg om te verklaren en uit te leggen, waar de kamer X no. zoo en zooveel is, hoe vaak gij rechts en hoe vaak gij links moet afslaan, hoeveel trappen gij op en hoeveel gij af moet gaan, tot gij duizelig zijt van de hoeveelheid zijner aanwijzingen. Maar zijt gij wat bijziende of haastig gebakerd, dan zijt gij zijn kelderije voorbij voor ge 't weet.

Wie met zulk een goed geheugen begiftigd is, dat hij alle aanwijzingen onthouden heeft, belandt dan na een lange reis, waarop hij vanwege de vele trapjes in donker vermoedt, dat tusschen bouwmeester en chirurgen een snood verbond moet hebben bestaan, eindelijk in een lokaliteit, die het midden houdt tusschen een ouderwetsch arrestantenhok en een slecht ingericht schoollokaal. Zijt gij echter minder sterk in de mathematica dan hebt gij kans, dat de ambtenaren u mededeelen, dat gij in de verkeerde kamer zijt. Gij hebt op de deur zien staan: Kamer B1a en denkt nu terecht te zijn. Misgeraden. Gij moet zijn in kamer B1a 2c. Deze puzzle in de Kerstdagen uit te werken!

Niet zeldzaam zijn de gevallen van ongelukkigen, die op deze wijze het geheele gebouw waren doorgezeuld en nog onverrichter zake huiswaarts keerden. Zelfs moeten zich, doch daarvoor durf ik niet instaan, bij een gansche familie, tot den deurknop toe, tengevolge van de achtereenvolgende bezoeken door de verschillende leden in aflossing aan het Stadhuis gebracht, sporen van razernij voorgedaan hebben.

Doch dit is nog lang niet alles. De onnoozele, die mocht meenen, dat in dit eene gebouw alle ellende compleet opgeborgen is, dwaalt op een wijze, waarvoor de Nederlandsche taal geen woord bezit. Er is daar, op dien Burgwal, een gansche serie gebouwen, die wel niet zoo groot zijn, maar minstens evenveel overeenkomst met een doolhof hebben. Ook aan den overkant zijn er nog te vinden. Wien dus 't noodlot treft, dat hij bij meer dan eene afdeeling moet zijn, doet verstandig vooraf zijn zaken te regelen, afscheid van vrouw en kinderen te nemen, want voorloopig zal hij ze niet terugzien en de gevaren, waarmede donkere gangen, onmogelijke trappen en verraderlijke, in 't duister liggende treedjes hem bedreigen, zijn heusch niet gering te achten.

Naast deze diverse gebouwen, die, zooals een water- en vuilnisvat een bordje „Turf en hout te koop" of „Hier gladmangeld men" vertoont, prijken met de epitheta van middeleeuwsch of precario, bezit de stad nog een voortreffelijk gebouw op het Singel, bekend als het Bevolkingsregister. Aangezien de chirurgen sedert humaner zijn geworden of de lijkmeesters minder omkoopbaar, is hier alleen een bordes van enkele treden. Licht en lucht, tenzij dan bedorven, zijn echter met strenge hand geweerd en loopt 't wat druk dan heb je meer kans er in dan er uit te komen, want er is natuurlijk alleen maar een ingang, geen uitgang. Tot geluk van Amstel's burgerij zijn de ambtenaren nog al gemoedelijk uitgevallen en hebben zij menschelijk gevoel genoeg om aan de onbezemingen van de gedupeerden den vrijen loop te laten, alvorens ze de zaken afdoen. Anders ware het aantal processen wegens beleediging of mishandeling legio.

Gemengd Nieuws.

Sinte-Catharinakerk van den Briel.

Dezer dagen is men gereed gekomen met het roodachtige leislagewelf, dat onder den toren is aangebracht. Het stellingwerk en de warmen, daartoe dienende, zijn verwijderd, en weer is de monumentale gebouw een stap nader tot zijn oorspronkelijke schoonheid teruggebracht.

Gemeld gewelf, waarvan de diagonalen van natuursteen tot houtspant een lengte van 12.50 M. hebben, bestaat uit een middenstuk van 2 M., vier stuks gewelfmuurtjes kloostpijlers met zijn stuks randsteen en verdere werken.

Zijn de diagonalen en het beeldhouwwerk van zandsteen, de overkluizing of bekleeding der gewelfvlakken velden zijn van handvormsteen in een warm rooden kleur.

Het gewicht heeft een belasting van 22 duizend K.G.

De ontwerpen zijn van den Rotterdamschen bouwmeester den heer Jac. van Gent, die met de herstellingswerken van de Briksche kerk belast is, terwijl de uitvoering geschiedde onder de voortdurende leiding van den heer H. Goossens, gevestigd te Rotterdam, en sedert het jaar 1894 aan de restauratie van beide en kerk verbonden.

Een Gemeentelijk sportgebouw te Amsterdam.

Naar het Hbld. meldt, heeft de wethouder voor Publieke Werken, de heer W. De Vlugt, aan zijn dienst opgedragen de plannen uit te werken voor de oprichting van een groot gemeentelijk Sportgebouw in de uitbreiding-Zuid.

Het ligt in de bedoeling binnen betrekkelijk korten tijd een desbetreffende voorstel bij den raad in te dienen, omdat het college van B. en W. er van overtuigd is, dat tot de oprichting van zulk een gebouw zoo spoedig mogelijk moet worden overgegaan.

Gedenkteeken Albert Hahn te Amsterdam.

Het comité voor de oprichting van een gedenkteeken voor Albert Hahn bericht, dat een zeer groot aantal vereenigingen en personen aan zijn oproep hebben gehoor gegeven en een bijdrage hebben gezonden. Intusschen ontbreekt nog op de lijst den naam van enkele vereenigingen en personen, waarvan het comité overtuigd is, dat zij met het plan sympatiseeren. De uitvoering van het gedenkteeken is opgedragen aan den beeldhouwer Hildo Krop.

De Lakenhal te Leiden.

Mr. dr. J. C. Overvoorde, directeur van het Stedelijk Museum De Lakenhal en gemeente-archivaris te Leiden, heeft in verband met den bouw van het nieuwe museum De Lakenhal, met den architect den heer Lensvelt uit den Haag een bezoek gebracht aan Berlijn en andere Duitsche steden, om daar de musea in oogenschouw te nemen. Deze dagen zijn zij na een verblijf van 14 dagen in Duitschland hier te lande teruggekeerd.

Prijsvraag »Beznidenhout en Wijk VII's Belang« te 's Gravenhage.

De jury voor de prijsvraag voor ontwerpen tot verbetering van het verkeer tusschen het Bezuidenhoutkwartier en Wijk VII te 's Gravenhage heeft den eersten prijs toegekend aan de heeren J. Th. Thijsse en J. van der Steur, beiden wonende te 's Gravenhage.

54STE JAARGANG. ZATERDAG 11 JANUARI 1919. No. 2

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie en Administratie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f. 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

SCHELTEMA OPMERKER

Bij den aanvang van 1919 aan den heer Redakteur van »De Opmerker".

Schep de schoonste idealen,
Open 't lachendst vergezicht,
Chicaneer niet over 't »paal-en-
Perk" gesteld aan dit gedicht!
Houd uw blik op groote lijnen,
Merk fijn op in uw kritiek,
Erger niemand door te schijnen
Een, die 't houdt met »kaste" of »kliek"!
Laat uw geest vernuftig spelen
Reikend tot aan hoogste sfeer,
Tracht aan ieder mee te deelen
Kleur en vorm van bouwkunstleer...
En bied hoogstaand werk uw eer!!....
Eenvoud predik bij de menschen,
Mocht ge ze op uw wegen zien....
Reken voor uw »blad" deez' wenschen
Als één wensch voor '19!!

JAN DE QUACK.

DEN HAAG, 1 Januari 1919.

Een Kritiek over Schouwburgbouw.

Slot.

II.

De heer Frits Lensvelt vervolgt zijn beschouwing aldus:

Het tooneel. — Tien jaren van zijn leven wijdde Charles Garnier aan de studie der groote Europeesche theaters voor hij het ontwerp begon van zijn Groote Opera te Parijs. In zijn boek geeft hij eene korte samenvatting zijner ervaringen en het ontstaan zijner beginselen, die de schepping van dit meesterwerk hebben geleid. Kenschetsend zelfs voor de thans bestaande Nederlandsche schouwburgen is zijne inleiding van het hoofdstuk tooneel: „Nous sommes moins favorisés à l'égard des scènes (in vergelijk met de zaal), qui dans tous les pays n'ont pas de dispositions bien particulières. Leurs dimensions sont toujours commandées par les dimensions du terrain affecté au théâtre, sans qu'aucune règle apparente vienne y présider. Lorsque le terrain est grand, les scènes sont exigues. On est parti, non des services de la scène pour chercher un emplacement, désigné à l'avance pour installer les services de la scène; aussi l'on retrouve pêle-mêle dans l'ensemble des théâtres exécutés, des scènes larges ou étroites, basses ou élevées, profondes ou resserrées.

Cet état de choses est évidemment regrettable et il ne peut amener qu'à un résultat, non moins regrettabl ." Etc, Ect.

Garnier begreep de plaats van het tooneel in het theater, besefte dat de eischen van het tooneel zelfs het geheele schouwburgplan beheerschten en niet omgekeerd.

De totale onbekendheid met die eischen voerde in den Haarlemschen schouwburg tot eene volslagen mislukking en nimmer zal het mogelijk zijn in het bestaande plan een goede scène te construeeren.

Welke de eischen zijn, zal ik trachten door eenige voorbeelden toe te lichten. Zij betreffen de afmetingen van het tooneel, diepte, breedte, hoogte, de machinatie, de verlichting, de gesteldheid ten opzichte van magazijnen, kleedkamers enz., en de veiligheid tegen brandgevaar.

Afmetingen, diepte. — Zelfs aan de voorwaarden eener allereenvoudigste tooneelschikking kan de buitengewoon geringe diepte (7.5 meter tot het laatste doek) niet voldoen. Als voorbeeld Van Eeden's „Heks van Haarlem". Het voorvertrek van den schout heeft eene diepte van vijf meter, blijft dus over 2.5 meter voor de kade (straat), waar eene woedende volksmenigte de uitlevering van de heks zal eischen. — Een ander: Shakespeare's „Driekoningen-avond"; het paleis van den hertog met eene diepte van 6.5 tot 7 meter laat een beau reste van ongeveer 75 centimeter voor de aanduiding van het „buiten".

Een derde: Schürmann's „Violiers". Mark Violier's achterkamer heeft eene diepte van 4.25 meter, zijn winkel van 3 meter, blijft dus over 25 centimeter voor de straat met het tegenoverliggende huis van Rudolf van Es. Zelfs geen acteur of actrice, die door deze straat den winkel van Mark kan binnentreden. — Een laatste: Goethe's Faust vereischt voor de mise-en-scène eene minimum-diepte van 11 meter. Resultaat: opvoering onmogelijk in den nieuwen Haarlemschen Schouwburg. Op het gebied der tooneelschikkingen zijn dit geen buitensporige verlangens, als men weet, dat de diepte afmeting der groote tooneelen varieert tusschen de 20 en 30 meter.

De breedte van een tooneel is ten minste even belangrijk als de diepte niet in verband met de zetting der décors, doch voor de voorbereidingen van en tijdens elk tafereel. Slechts Garnier is de architect onder de onderen, die deze waarde begreep en vastlegde in zijne distributie. De zijden van het tooneel, d. z. de ruimten tusschen het vanuit de zaal zichtbare décor en den zijwand der scène, zijn als aangewezen voor het opstellen van menigten, optochten, voor het gereedhouden van décors, meubels en requisieten en het instellen van lichteffecten. Snelle changementen, zuivere belichtingen, indrukwekkende massabewegingen, die onderdeelen der moderne theaterkunst, zijn slechts mogelijk op een breed tooneel. Een norm van derig meter zou voor de Hollandsche tooneelen van onschatbare waarde zijn (Haarlem 16)). Voor het tijdelijk opbergen tot de pauze van grootere lichamen als zuilen, trappen, platformen, moeten bergplaatsen aan het tooneel grenzend gelegenheid geven. Die van den Haarlemschen schouwburg zijn ternauwernood voldoende voor den schat van rommel en prulserigheid, die daar den naam van tooneelinventaris draagt.

De hoogte draagt hetzelfde kenmerk van een tekort (ten minste 5 meter) voor de docken, die thans door de gezelschappen worden medegebracht. Het moderne theater koestert wenschen voor een 24 meter (H. S. 14). In het kort samengevat: de tooneelruimte is in alle opzichten te klein. Uitbreiding in diepte door bijtrekken van de nis en de inspringende hoeken van den buitengevel zelfs dan nog niet voldoende; uitbreiding in de breedte onmogelijk door de aangrenzende kleedkamers ter weerszijden; vermeerdering van hoogte heeft in dit geval geen zin.

Maar wat zal ik vertellen van machinatie, verlichting, de plaats en inrichting der kleedkamers, het toepassen van fourieve constructies, achterlijke systemen, het ontrieken van onderdeelen hier, van voorzorgen daar .... 't wordt immers één lange, lange jammerklacht. Was er slechts één fonkeling van hoop in al deze droevige ellende! Wat baat het overwegen der verbouwing van dit en andere gedeelten op de wrakke grondslagen van dit gewricht, in de nauwe omsluiting van het stratenplan?

Architect en schouwburgcommissies, gemeenteraadsleden en voorlichters, zij allen zijn voor de algeheele mislukking van dezen schouwburg verantwoordelijk! Weer voor jaren misschien zelfs voor eeuwen zal Haarlem de aesthetische en paedagogische kracht eener goede theaterkunst worden onthouden, den tooneelkunstenaars de volle ontwikkeling hunner gaven worden belemmerd, aan de tooneelondernemingen de bestaansmogelijkheid worden verminderd.

Werd het aantal der slecht voldoende theaters niet vermeerderd met de kreupele constructies te Hengelo, Nijmegen en Den Haag? Is het feit van de rampspoedige verbouwing en verwaarloozing van den Koninklijken Schouwburg in de Residentie niet van grievende beteekenis? Reusachtige kapitalen vermorst, vruchtdragende gevolgen te niet gedaan doordat eene grondige studie van het theaterprobleem en een overleg bij de leidende groepen ontbreken.

***

Wij laten het antwoord op deze kritiek hier volgen zonder commentaar, eensdeels wegens gebrek aan plaatsruimte, anderdeels omdat iedereen er ook zonder commentaar zijn conclusies uit kan trekken.

Prof. Van der Steur schreef het volgende aan de N Rott. Courant:

Mijnheer de Redacteur,

In uwe avondbladen van 10 en 11 December komt eene beschouwing voor van den heer Lensvelt over den schouwburgbouw te Haarlem, die ik met begrijpelijke belangstelling heb gelezen.

Al gaat de schrijver in zijn eichen m i. hier en daar wat ver en wenscht hij daardoor eene inrichting zooals de heer Roijaards die in enkele gevallen noodig heeft, met vele, zoo niet de meeste van zijn opvattingen ben ik het volkomen eens. Deze opvattingen zijn trouwens niet nieuw, ik geloof niet, dat één architect, die zich eenigszins in schouwburgbouw inwerkte, onbekend zal zijn met de leidende gedachten op dit gebied en zal verzuimd hebben kennis te nemen van wat b.v. een man als Garnier, die een deel van zijn leven aan den schouwburgbouw wijdde, over dat onderwerp heeft geschreven, of wat anderen, vooral in den laatsten tijd, hebben gedacht en gedaan.

Dat zulks niet alleen geldt het tooneel en zijn inrichting, maar ook de toeschouwersruimte, zal ook wel aan geen architect onbekend zijn en in de meeste gevallen zullen zij ook wel sympathiek staan tegenover deze nieuwere begrippen.

U zult van mij wel de verzekering willen aannemen, dat al deze denkbeelden mij niet onbekend zijn geweest, dat ik ze met groote belangstelling heb gevolgd niet alleen, maar ze ook gaarne zou hebben toegepast.

Wanneer dan ook welbewust van de toepassing van allerlei moderne begrippen en van wenschelijke maten en inrichtingen is afgeweken, moeten er wel zeer bijzondere redenen daarvoor hebben bestaan.

Ik zoude daarom de vraag willen stellen, of de heer L. bekend is met de zeer speciale wenshen van den opdrachthever en of hem bekend is hoe gering de bouwsom is geweest?

Ieder, die de verdrietelijkheden kent, die inhaerent schijnen aan de uitoefening van het architectenberoep, zal eenigszins kunnen vermoeden, hoe die moeilijkheden bovendien zijn vergroot bij dezen bouw, ondernomen onder tijdsomstandigheden, die wel tot de allerongunstigste zijn te rekenen geweest, die men zich zou kunnen denken en waardoor met het beschikbare bedrag nog minder was te bereiken dan in normale omstandigheden het geval zou zijn geweest.

Spaarzaamheid en inkrimping tot het uiterste heeft daardoor niet kunnen uitblijven en evengoed als in Hengelo, Nijmegen en den Haag heeft men in Haarlem, naar oud Hollandsch gebruik, moeten roeien met de riemen, die men had en heeft het „wenschelijke" heel vaak moeten wijken voor het „bereikbare".

Wat de kleuren van zaal en foijer aangaat, zij opgemerkt, dat die slechts voorloopig zijn, meer dan een enkel bestrijken met koudwaterverf lieten, afgescheiden van de kosten, de natte muren niet toe. De overige opmerkingen over scherm, meubilair, verlichting enz. kan ik onbesproken laten, daar die zaken buiten mijne medewerking zijn aangebracht.

Uw dienstw.
J. A. G. VAN DER STEUR.

Delft, 13 December 1918.

PRIJSVRAGEN.

Uittreksel uit het RAPPORT DER JURY betreffende ingekomen antwoorden op de PRIJSVRAAG uitgeschreven door de Vereeniging BEZUIDENHOUT EN WIJK VII's BELANG gevestigd te 's-GRAVENHAGE.

De jury heeft voor hare beoordeeling acht punten aangenomen:

1e. Het voldoen der teekeningen aan de eischen van het programma;

2e. De wijze van uitvoering der teekeningen;

3e. De duidelijkheid der teekeningen;

4e. De indruk der begrooting en van de kosten voor uitvoering van het ontwerp;

5e. De verandering van den bestaanden toestand rondom het emplacement der Staatsspoor;

6e. De mogelijkheid voor uitvoering van het ontwerp;

7e De kunstwaarde der teekeningen;

8e. De waarde van het ontwerp uit stedenbouwkundig oogpunt.

Er zijn 17 antwoorden op de Prijsvraag ingekomen. Een daarvan werd terzijde gelegd, omdat het geheel niet voldeed aan hetgeen in de voorwaarden was gevraagd en niets anders bevatte dan een schriftelijke beschouwing waarop het verkeer tusschen de beide stadsgedeelten ter zijde van het spoorwegstation en emplacement der Staatsspoor zou zijn te verkrijgen.

Uit hetgeen de overige 16 ontwerpen geven, constateert de jury, dat de prijsvraag geslaagd mag worden genoemd. Niet alleen het aantal, maar ook het gehalte der ontwerpen geeft daartoe recht.

Met genoegen kan zij als hare meening uitspreken, dat naast practische ook aesthetische verbeteringen zijn aangegeven, die niet alleen belemmering van het verkeer tusschen de ten N. O. en Z. W. van de spoorbaan der Staatsspoorwegmaatschappij gelegen stadsgedeelten afdoende opheffen, maar ook aan dat stadsdeel schoonheid zullen bezorgen, die aanpast aan het natuurschoon der omgeving, zijne aantrekkelijkheid zal verhoogen en de gelegenheid zal openen aan 's Gravenhage als Residentie, als Tuinstad, als toekomstige Wereldstad, ook in het stadsgedeelte waarvoor de prijsvraag is uitgeschreven, te geven wat haar toekomt.

Uit de becijferingen der kosten, die de ontwerpers hebben gemaakt, valt bovendien onder aandacht, dat de verbeteringen en verfraaiingen geen onoverkomelijke financieele offers zullen vragen, omdat een groote oppervlakte gronds als waardevolle bouwgrond terugkomt. De financieele opzet van de ontwerpers die het beste werk leverden, komt te dien opzichte vrijwel overeen, zoodat de mogelijkheid voor uitvoering eener verbetering van den tegenwoordigen benarden toestand, voor welke verbetering de prijsvraag is uitgeschreven, groot mag worden genoemd. Elk een verbetering acht de jury de daarvoor te maken kosten ruim waard. Rekent men daarbij, dat de bouw van een luchtbrug op 1 K.M. afstands van den Bezuidenhoutschen weg, welke bouw door Gemeente wordt voorbereid, waardoor veel kostbare grond wordt ingenomen en eenige complexen bouwgrond in de omgeving in waarde zullen verminderen, ook een belangrijk bedrag zal kosten, waarmede geen verbetering wordt gebracht en die geen verfraaiing zal brengen. dan mag de vraag worden gesteld, of niet beter een toestand kan worden geschapen die het verkeer en het aanzien tot in verren toekomst ten goede komen zal, waarbij het algemeen belang zal zijn gebaat en die zal aanpassen aan de plannen die de Gemeente voorbereidt met haar nieuw Stadhuis en zijne omgeving.

Wij laten hier de beoordeeling der bekroonde ontwerpen volgen.

XIV. Onder motto *V. I. N.* zijn zeer mooie duidelijke teekeningen ingekomen van een kunstvaardige hand. Ontwerper geeft een verplaatsing van het station der Staatsspoor naar de lijn Hollandsche Spoorweg Maatschappij en een boulevard, aan te brengen op het tegenwoordig spoorwegterrein der S. S. Hij geeft een zeer goede oplossing van het vraagstuk, waarbij verfraaiing en verbetering van het stratennet en het stadsdeel rondom het tegenwoordig Staatsspoorterrein worden bereikt. Ook zijn er ruime verbindingen met de daarom gelegen wijken, terwijl met het geprojecteerde nieuwe Stadhuis rekening is gehouden. In het verlengde van de Rijnstraat waar hoofdwegen samenkomen is een mooi plein gedacht wat het stadskwartier daar zeer zou verfraaien.

Gewenscht ware echter een betere uitmonding op den Bezuidenhoutschenweg.

De begrooting geeft door oppervlakkigheid geen goed beeld van de kosten. De mogelijkheid van uitvoering van dit goed bestudeerde ontwerp wordt niettegenstaande dit feit, toch niet gering geacht.

XV. Ontwerper van motto *Centralisatie* geeft zeer goede en duidelijke teekeningen, waaraan veel arbeid is besteed en die buitengewoon goed zijn verzorgd.

De verandering die hij maakt is reusachtig.

De ontwerper wenscht een centraalstation met goederenemplacement voor alle spoorwegmaatschappijen aan de lijn der Hollandsche Spoorweg Maatschappij, bij de kruising der Staatsspoor. Hij ontwerpt ook een boulevard en vele nieuwe breed aangelegde wegen, waarvoor hij zooveel van den bestaanden toestand wil wegbreken, dat daardoor uitvoering van zijn plan buitengewoon kostbaar wordt en mitsdien de mogelijkheid daarvan niet groot kan worden geacht.

Ontwerper geeft blijk het vraagstuk goed te beheerscher. Hij heeft het met buitengewone zorg behandeld en geeft in zake Stedenbouw wel een goede oplossing.

De jury maakt echter bezwaar tegen zulk een kostbare doorbraak, die uitmondt op het terrein aan de achterzijde van het geprojecteerde nieuwe Stadhuis.

De begrooting van kosten is zorgvuldig opgezet, doch komt de jury optimistisch berekend voor.

XVI Motto *Groot Den Haag* II is een ontwerp dat zich van de andere inzendingen bijzonder onderscheidt. De teekeningen zijn niet alleen zeer goed en duidelijk, maar zijn van bijzondere kunstwaarde, die bij dit plan in elk opzicht op den voorgrond treedt.

Ontwerper maakt een groote verandering. Hij verplaatst het station der Staatsspoor naar het kruispunt der Hollandsche Spoorweg Maatschappij, verlegt het goederenemplacement in de richting Voorburg en stelt een groote ruimte op verhoogd niveau met tunnels daarvoor beschikbaar, ontwerpt op het tegenwoordig Staatsspoorterrein

een sierlijken boulevard met fraaie toegangswegen, waarbij ook een mooie verbinding met het nieuw geprojecteerde Stadhuisplein is verkregen.

Het stadsschoon wordt door deze grootsche opvatting zeer bevorderd, eenerzijds door verbinding van het nieuwe Stadhuisplein met het nieuwe station en den boulevard, anderzijds door den boulevard op den Bezuidenhoutschen weg aan te sluiten, zoodanig, dat het prachtig uitzicht op den Koekamp wordt vergroot.

Met eerbiediging van den bestaanden toestand heeft ontwerper ook rekening gehouden met verfraaiing, uitbreiding en toekomstige toestanden. Bij dit ontwerp is recht gedaan eenerzijds aan de praktijk, anderzijds aan hooge eischen der aesthetica.

De uitvoerige memorie van toelichting geeft blijk, dat de ontwerper zich rekenschap heeft gegeven van alle met het vraagstuk in betrekking staande belangen, logisch is de gedachtengang, duidelijk de conclusie

De begrooting, betrouwbaar opgezet, geeft geen hoog kostencijfer, waardoor de mogelijkheid voor uitvoering zeer groot wordt geacht.

In verband met het bovenstaande, heeft de jury met algemeene stemmen den *eersten prijs* toegekend aan Motto *Groot Den Haag* II, den *tweeden prijs* aan Motto *Centralisatie*, den *derden prijs* aan Motto *V.I.N.*

Bij opening der naambrieven bleken ontwerpers te zijn van Motto *Groot den Haag* II:

Ir. J. Th. Thijsse (C. I.) en Ir. A. van der Steur (B. I.) te 's Gravenhage.

Als ontwerpers van Motto *Centralisatie* hebben zich bekend gemaakt de Heeren Ant. Pet en G. van der Gaast, architecten te Utrecht, als ontwerper van Motto *V.I.N.*, de Heer F. A. W. van der Togt, architect te 's-Gravenhage.

's-Gravenhage, 30 December 1918.

De Jury:

E. F. EHNLE, *Voorzitter.*
Em. CARON.
M. J. VAN DER SCHILDEN.
J. STUIJT.
L. A. H. DE WOLF.
W. H. J. DICKE, *Secretaris.*

Leestafel.

Het BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 1 wijdt het grootste deel van zijn inhoud aan het 25-jarig jubileum van den heer M. Mouton als uitgever van dit orgaan en geeft daarbij een aantal kieken van de drukkerij. Daartusschen in geeft de secretaris de nieuwjaarsbeschouwing 1918—1919, die in dit nummer niet ontbreken mag, terwijl verder daarin het eerste gedeelte wordt aangetroffen van het juryrapport over de prijsvragen 1918 van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

DE BOUWWERELD No. 1. opent het jaar met zeer pessimistische toekomstbeschouwingen, waarin opnieuw een opleving van romantische neigingen op historischen grondslag geprofeteerd wordt. Dat zou wel een der grootste rampen zijn, die de bouwkunst overkomen konden. Wij deelen dit inzicht niet, ook omdat wij meenen dat het antiquarisme een kind der weelde is en mitsdien een veel te dure liefhebberij voor den komenden tijd. Ook rijmt deze profetie zich slecht met de aan het slot der beschouwing aangehaalde woorden van Zola.

Het nummer bevat verder een en ander uit de rede van Dr. R. Ligtenberg over Symboliek; voorts een gedicht van Jan de Quack aan Candidus, den eminenten snaldichter, terwijl ter illustratie uit «Het Stadswoonhuis» in Nederland een paar afbeeldingen zijn overgenomen.

LEVENDE KUNST No. 11. De November-aflevering van dit tijdschrift opent met een artikel van Jan Wils, getiteld »De Nieuwe Bouwkunst«, dat gewijd is aan het werk van den Amerikaanschen architect Frank Lloyd Wright. Eenige goedgeslaagde reproducties naar het Duitsche plantwerk over uitgevoerde bouwwerken en ontwerpen van Wright worden hierbij gegeven.

Piet Lijdsman schrijft verder over beeldhouwwerk van Van Lunteren waarvan eveneens afbeeldingen worden gegeven, terwijl bekleedingsstoffen van Frans ter Gast in afbeelding met beschrijving een waardig slot van dit fraaie nummer vormen.

In Lijdsmans stukje trof ons de volgende zinsnede:

Van Lunteren is gelukkig nog geen slachtoffer van het gekunstelde, gemanierceerde, holle streven, alles te onderdrukken, alles los te laten, wat nog kan doen denken aan een onderwerp, hij is gelukkig nog veraf van die andere »would-be« geproclameerde kunst, eldorado voor het legio zich noemende zoekers, asyl voor machteloozen en uitvoerings-onvermogenden, voor de onstandvastigen, die zich hals over kop van den eenen stijl in den anderen werpen — elk jaar, weinzen, elk seizoen een andere stijl — veilige haven voor de wankunstenaars, die onder allerlei brallende leuzen en formules in een roes van zelfoverschatting en zelfverbeelding, opzettelijk gaan vervormen, verwringen, forceeren, enz.

Moge hij zich in deze tijd van eigenwijze, bluffende bandeloozen, te midden van dezen »Halblosen« zich zuiver, natuurlijk blijven ontwikkelen, dan zal hij ons nog veel doen genieten, dan zal hij ons brengen nog veel levende kunst.

Varia.

DE NEDERLANDSCHE JAARBEURS.

De raad van beheer van de Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht heeft een plan ontworpen, omvattende in het algemeen: de onderbrenging van de Jaarbeurs in een drietal te stichten gebouwen, in totaal geraamd op ongeveer 10 millioen gulden, en voor dadelijk: de onmiddellijke oprichting van het eerste Jaarbeursgebouw, dat nu reeds op 2 millioen gulden wordt getaxeerd.

Het Vredenburgplein is gekozen als centraal punt, waaromheen in de toekomst de jaarbeursgebouwen zich zullen groepeeren. Aan het thans ontworpen algemeen plan zullen ten offer moeten vallen: de rij winkelhuizen tusschen het hotel „De Liggende Os" en het politiebureau Weerd-Barrière, met beide genoemde gebouwen en alle daarachter gelegen perceelen, terwijl verder zullen moeten worden geamoveerd: de tweelinggebouwen Fruithal en Korenbeurs, de Schouwburg, de Manége en het complex winkelhuizen, begrensd door Vredenburg, Lange en Korte Elizabethstraat en Achter Klarenburg.

Er binnen is ruimte gedacht voor circa 1800 deelnemers aan een jaarbeurs en voor drukke beurzen biedt het Vredenburg dan nog ruimte, om er 400 in tijdelijke gebouwtjes te huisvesten.

Reeds in Januari is een uitspraak van den gemeenteraad over deze toekomstplannen te wachten. Men hoopt dan de vijfde Jaarbeurs reeds gedeeltelijk in het eerste vaste Jaarbeursgebouw te kunnen onderbrengen.

Adverentiën.

Ambachtsschool voor de Hoeksche Waard te Oud-Beijerland.

Aan bovengenoemde school wordt GEVRAAGD een

Leeraar in het Timmeren en Vakteekenen.

Salaris f 1000.– f 1400.—. Voor acte Md f 100.— meer. Salaris Avondteekenschool f 175.— Pensioenstorting 7%. Nieuwe salarisregeling in uitzicht.

Stukken te zenden aan den Directeur, voor 18 Januari a.s.

Namens het Bestuur, De Directeur,
T. BALK.

54STE JAARGANG. ZATERDAG 18 JANUARI 1919 No. 3

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie en Administratie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indie en Zuid-Afrika . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Stadsverbetering 's-Gravenhage.

Naar aanleiding van de prijsvraag Bezuidenhout en Wijk VII's Belang.

Het het zeker een verblijdend verschijnsel, dat een particuliere Wijkvereeniging zich moeite en kosten getroost voor een poging tot stadsverbetering en de sympathie, die de Haagsche vereeniging „Bezuidenhout en Wijk VII's Belang" algemeen heeft ondervonden, wegens het uitschrijven van een prijsvraag, ter verkrijging van een betere verbinding tusschen de ter weerszijden van het Staatsspoorwegterrein gelegen stadsgedeelten is dan ook welverdiend. Zelfs H. M. de Koningin-Moeder heeft, door een persoonlijk bezoek aan de tentoonstelling der ingekomen ontwerpen, een zeer te waardeeren blijk van belangstelling gegeven en het bestuur der vereeniging heeft alle reden, om over den uitslag van de prijsvraag tevreden te zijn, al wordt er ook alleen maar mee bereikt, dat het onzalige luchtbrugplan, dat bij de Gemeente in overweging is, er door van de baan raakt.

Veel meer resultaat verwachten wij er voorloopig niet van en wel op grond van de ervaring, hoe het in den regel in de Residentie met stadsverbeteringsplannen gaat; zelfs aan het officieele Uitbreidingsplan wordt niet de hand gehouden. Of de nieuwe Directie der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting daarin verbetering zal brengen, dit zal nog moeten blijken. Nog steeds zijn het de bouwondernemers, die in Den Haag het meest hebben in te brengen en van een krachtig optreden der architecten, om tot stadsverbetering mede te werken, is er nog weinig te bespeuren. Trouwens onder de architecten zijn er, naar het schijnt, maar weinigen, die iets gevoelen voor de moderne eischen van stedenbouw en de overheid sprong daarmede tot heden op zeer willekeurige wijze om, weinig notitie nemend van de adviezen van bevoegde raadgevers, die zij zich gemakkelijk verschaffen kan.

Een leidend hoofd, vervuld van een leidende gedachte, die het geheel van de stadsontwikkeling van 's-Gravenhage beheerscht, een hoofd tevens bekleed met de macht om goede beginselen van stadsverbetering in practijk te brengen, ontbrak tot voor korten tijd ten eenenmale en wij kunnen niet anders doen dan hopen, dat in den nieuwen Directeur der Stadsontwikkeling de man zal zijn gevonden, die voor de omvangrijke en schoone taak, die hij aanvaard heeft, berekend zal blijken.

Aan schoone voornemens en min of meer uitgewerkte plannen ontbreekt het in de Residentie niet; zelfs is er reeds veel in begin of in verder gevorderd stadium van uitvoering, maar van hetgeen daarbij te voorschijn komt vraagt men zich dikwijls af, of het met dezelfde kosten toch niet beter gemaakt had kunnen worden en wie bij de uitvoering ten slotte het laatste woord gesproken heeft.

Maar al te vaak ook ziet men daar, waar eenig goed resultaat verkregen is, dit resultaat ten deele teniet gedaan door minderwaardig werk, dat er naast of tegenover geplaatst werd. En dit gebrek aan eenheid van gedachte, dat men in elke stadswijk op zichzelf kan opmerken, openbaart zich op grooter schaal, wanneer men het geheele stadsbeeld in het oog vat en het spreekt voor den scherpen opmerker ook in het silhouet der stad.

De vereeniging „Bezuidenhout en Wijk VII's Belang" deed een stap in de goede richting, toen zij de belangen van twee stadswijken aan elkander koppelde, maar, ofschoon zij bij het uitschrijven van de prijsvraag niet in gebreke bleef, te wijzen op het groote belang van een goede oplossing der gestelde verkeerskwestie voor de geheele stad, wil het

ons toch voorkomen, dat zij dit ten slotte teveel uit het oog heeft verloren.

De oplossingen, die door de bekroonde ontwerpen aan de hand gegeven worden, mogen de bewoners der betrokken stadswijken toelachen, voor die van het meer Westelijk gedeelte der stad is het lang niet onverschillig of het station ruim een kilometer verder uit het centrum gebracht wordt. Het is een kwestie van tien minuten gaans of vijf minuten per tram en dus schijnbaar van geen beteekenis, dit is evenwel een zaak van appreciatie. Evenwel ligt de vraag voor de hand, waarom, nu men er in alle groote steden reeds sinds jaren op uit geweest is, de stations, inzonderheid voor het personenverkeer, zooveel mogelijk tot in het centrum der stad te doen doordringen, men het in Den Haag nu juist naar de grens der gemeente zou moeten verplaatsen. Wegen de belangen van het verkeer tusschen twee stadswijken zoo zwaar, dat het groote belang, hetwelk de geheele stad bij het intercommunaal en internationaal verkeer heeft, daarbij moet achterstaan? Wij meenen van niet en nog zouden wij misschien een andere meening zijn toegedaan of daartoe geneigd zijn indien het stations- en spoorwegvraagstuk in een der bekroonde plannen tot een schitterende oplossing ware gebracht, die beloofde voor een verre toekomst aan alle eischen te zullen voldoen, doch dit is geenszins het geval.

Geen der in de bekroonde ontwerpen gegeven oplossingen kan eigenlijk o.i. beschouwd worden als de oplossing van het zeer gecompliceerde vraagstuk, moeilijk in drieërlei opzicht, 1°. wegens de spoorwegkwestie, 2°. wegens de verbindingen tusschen de twee stadswijken en met de oude stad en 3°. wegens de verkaveling der nog onbebouwde en vrijkomende terreinen.

Zooals wel eenigszins te voorzien was, is de meening door Mr. Keller reeds vroeger uitgesproken, dat het Staatsspoorstation verdwijnen moet van de plaats, waar het zich thans bevindt, door de Jury als onomstootelijk aanvaard en het denkbeeld van een oplossing met behoud van het station ter plaatse dadelijk verworpen en toonde zij zich eenigszins vooringenomen met het, op zichzelf en voor de betrokken stadswijken wellicht niet verwerpelijk idee van den grooten boulevard.

Dat idee speelt ook de hoofdrol in het oude plan van den heer Van der Schilden en de bekroonde ontwerpen zijn te beschouwen als min of meer verbeterde edities van dit plan, in zooverre, dat met verschillende verbindingen beter rekening is gehouden, ook in verband met inmiddels eenigszins gewijzigde plaatselijke toestanden.

De groote verbindingsweg met de oude stad, in het eerstbekroonde ontwerp is ongetwijfeld goed gedacht, ofschoon het nog zeer de vraag is of het plein voor het nieuw ontworpen Stadhuis, tot welks stichting nog slechts in beginsel besloten is, binnen afzienbaren tijd een stadscentrum van die beteekenis zal worden als nu b.v. het Plein of de Groenmarkt en of dus de aanleg van dezen verkeersweg wel voldoende gemotiveerd mag heeten.

Uit stedenbouwkundig oogpunt schijnt ook het plein, dat ontstaat op de kruising der beide groote wegen, niet zonder bedenking. Welbeschouwd voldoet het niet aan de eischen, die men aan een plein moet stellen en kan het daaraan ook moeilijk voldoen.

De jury zegt wel in haar rapport, dat zij de ontwerpen ook uit stedenbouwkundig oogpunt heeft beoordeeld, maar zij schijnt zich toch niet te hebben afgevraagd of dergelijke onderdeelen, bij eventueele uitvoering, ook werkelijk uit stedenbouwkundig oogpunt op bevredigende wijze opgelost zullen kunnen worden. Trouwens er is in dit opzicht op de bekroonde ontwerpen nog wel een en ander aan te merken.

Aan de verkaveling der onbebouwde en vrijkomende terreinen, o.i. uit stedenbouwkundig oogpunt een der belangrijkste onderdeelen van de prijsvraag, schijnt door de ontwerpers over het algemeen weinig aandacht te zijn geschonken en de jury bewaart in haar rapport daarover het zwijgen.

Toch viel het ons op, dat in het eerstbekroonde ontwerp bij die verkaveling nog maar steeds op dezelfde onbeholpen wijze is te werk gegaan, als men dit sinds jaar en dag in Den Haag gewoon is, zoodat ook hier weder dezelfde fouten gemaakt zijn, tengevolge waarvan de meeste nieuwe wijken der stad op vele punten reddeloos bedorven zijn.

Het Bezuidenhoutkwartier kan helaas in vele opzichten als voorbeeld strekken, hoe men een stadswijk niet moet aanleggen en bebouwen en wat er van Wijk VII terecht zal komen, ook hieromtrent zijn onze verwachtingen niet hoog gespannen.

De verbetering van het verkeer tusschen de beide wijken en met de oude stad is zeker voor de bewoners een zaak van groot gewicht en wel waard, dat een wijkvereeniging zich inspant, om die zaak te bevorderen. Zij zal echter tegelijkertijd, wanneer het tevens haar oogmerk is, in het algemeen tot verbetering en verfraaiing van dit stadsgedeelte werkzaam te blijven, hare aandacht moeten wijden aan maatregelen, die strekken kunnen, om van bestaand stadsschoon te redden, wat te behouden is en om in nieuwe bebouwing datgene te verkrijgen, wat met toepassing van moderne begrippen van stedenbouw reeds elders mogelijk bleek en bereikt is.

Een Circulaire van Ged. St. v. Zeeland.

„Aan de colleges van Burgemeester en Wethouders in Zeeland is door Ged. Staten van Zeeland de volgende circulaire verzonden:

Gelijk Uw College wellicht bekend zal zijn, heeft zich in de provincie Noord-Holland na de overstrooming in het jaar 1916 eene Commissie van advies gevormd, die zich ten doel stelde, daarvoor te waken, dat bij den wederopbouw van verwoeste woningen of gebouwen het uiterlijk schoon niet verloren zou gaan door onbevoegde handen vrij te laten in hetgeen zij zouden wenschen te scheppen.

Deze Commissie, die vruchtbaren arbeid leverde, heeft zich ten slotte vervormd tot eene gesubsidieerde Provinciale Advies-Commissie, die in het eerste jaar harer werkzaamheid reeds wijzen kan op niet-onbeteekenende resultaten en in de provincie de gewenschte belangstelling voor haar streven heeft gewekt.

In afwachting nu, dat eene dergelijke Commissie, waarvan de instelling door ons wordt voorbereid, ook in ons gewest zij tot stand gekomen, zijn wij van oordeel, dat het reeds thans gewenscht is naar waarborgen te zoeken, opdat aan het uiterlijk aanzien van op te richten gebouwen en woningen de noodige aandacht worde besteed.

In Noord-Holland wordt op advies van de genoemde Provinciale Commissie in allengs meer gemeenten de volgende bepaling in de plaatselijke bouw- en woningverordening opgenomen:

„Het uiterlijk aanzien van een nieuw te maken gebouw met al wat daartoe behoort, zooals hekken, muren enz., moet zoodanig zijn, dat het noch op zichzelf, noch in verband met de omgeving, uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven.

„Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd, te dien aanzien nadere eischen te stellen."

Het komt aan Ged. Staten van Zeeland voor, dat het opnemen van eene dergelijke algemeene beperkende bepaling in het belang van het uiterlijk schoon ook in ons gewest wenschelijk zou zijn. Zoolang eene Provinciale Commissie zich nog niet heeft gevormd, verdient het aanbeveling, dat de gemeentebesturen trachten een deskundige aan te wijzen, die bereid is, in voorkomende gevallen van advies te dienen. Wel zal zulk een persoon in verschillende gemeenten niet te vinden zijn, maar in grootere plaatsen gevestigde deskundigen zullen wel bereid zijn, als adviseurs voor de omgeving op te treden.

Naar aanleiding van het bovenstaande verzoeken wij Uw college mitsdien, de bouw- en woningverordeningen aan te vullen met eene bepaling als is aangegeven en verder de maatregelen te treffen, die ter zake dienstig kunnen zijn."

* * *

Het Bouwkundig Weekblad wijst met ingenomenheid op deze belangrijke circulaire, die volgens dat blad verstrekkende gevolgen kan hebben.

Het is, zoo wordt in een bijschrift gezegd, van belang voor de vakvereeniging thans definitief uit te maken, of het stelsel in Noord-Holland toegepast, als juist en doeltreffend kan aangemerkt worden. Zoo niet, dan moet den autoriteiten op overtuigende manier gewezen worden, op welke wijze het uiterlijk schoon van nieuwe bouwwerken wèl gewaarborgd moet worden.

Geheel zeker, dat de ware weg gevonden is, gevoelt men zich dus nog niet en dit verwondert ons niet. De bedoeling van de circulaire is zonder twijfel goed en zeer te waardeeren, maar alles komt in deze aangelegenheid aan op de uitvoering en op de personen, die daarmede worden belast.

Vereenigingen.

FUSIE.

Reeds vroeger waren er pogingen aangewend om de beide vakvereenigingen voor architecten, den „Bond van Nederlandsche Architecten" en de „Mij. tot bevordering der Bouwkunst" tot één lichaam te vereenigen. Zij stuitten echter op principieele bezwaren af, doch thans, ongeveer vijf jaar later, is het tot die eenheid gekomen.

Door de beide lichamen was, op initiatief van eene commissie van tien leden, eene fusie-commissie benoemd, die de grondslagen voor deze samensmelting vaststelde en aan wie later werd opgedragen de statuten voor het nieuwe lichaam uit te werken, welke met enkele toevoegingen in beide vereenigingen waren goedgekeurd.

Op 11 Jan. had de eerste algemeene gemeenschappelijke vergadering te Amsterdam plaats, onder leiding van den voorzitter der fusie-commissie ,den heer Paul de Jongh.

In zijne openingsrede zette hij de totstandkoming van het nieuwe lichaam uiteen, en wees er op, hoe deze samenwerking van belang is voor de bouwkunst in het algemeen en voor het vakbelang in het bijzonder, welke krachtige rede door luiden bijval der in grooten getale aanwezige leden werd begroet.

De uitslag der verkiezingen voor het nieuwe bestuur was als volgt: A. Broese van Groenou, voorzitter, Den Haag; Paul J. de Jongh, Amsterdam; C. N. van Goor, Rotterdam; H. Fels, Den Haag; J. van der Valk, Tilburg; C. J. Versteeg, Amsterdam; D. F. Slothouwer, Amsterdam.

De commissie van onderzoek werd samengesteld als volgt: Jos. Th. Cuypers, S. de Clercq, H. Reus, G. C. Bremer, J. W. Hanrath, terwijl aan de bestaande fusie-commissie werd opgedragen het nieuwe huishoudelijk reglement samen te stellen.

De vergadering werd besloten met een gemeenschappelijke lunch, waaraan een groot aantal leden deelnam.

* * *

In verband met bovenstaande gebeurtenis dicht Candidus in het laatste nummer van „De Bouwwereld" als volgt:

Diffusie.

Wie had het zelfs maar durven droomen,
Dat, nu de fusie was gekomen,
Weêr nieuwe scheuring zou ontstaan?
De kunst veracht de vakbelangen,
Naar schoonheid gaat slechts haar verlangen,
Daar offert zij de eenheid aan.

DE FUSIE TUSSCHEN DE VAKVEREENIGINGEN VOOR ARCHITECTEN.

Over de fusie tusschen den Bond van Nederlandsche Architecten en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, lezen wij in de Nieuwe Rott. Courant in een brief over Bouwkunst het volgende:

Waar in een klein land als Nederland twee vakvereenigingen bestonden voor architecten, was de vraag of ten slotte niet door één bond deze belangen behartigd konden worden. De algemeene gevoelens daaromtrent waren niet ver uiteenloopend, doch het bleek vroeger en en thans weer dat de principieele zijde van dit vraagstuk niet zoo gemakkelijk op te lossen was en dat aan den eenen, zoowel als aan den anderen kant het bosch in waarde werd onderschat voor de boomen. In détail hier weder op terug te komen, heeft geen doel, te minder, daar het schade zou doen aan den algemeenen geest tot samenwerking, die nu verkregen is.

In de vakvereenigingen voor architecten was men ruim tien jaar geleden niet verwend. Er bestond een algemeen kunstlichaam voor architecten, dat vele en goede ideeën tot de algemeene samenleving heeft gebracht, maar dat geen front kan maken voor het vak zelf, tegen allerhande misbruiken, tegen die neerwerpende handelingen, die in het gevleugelde maar tevens zoo misbruikte woord «usance« was opgesloten.

Krachtig hiertegenover werd de Bond van Nederlandsche Architecten opgericht en merkwaardig was de uitwerking hiervan, want het algemeen kunstlievend lichaam, dat reeds lang bestond onder den naam van Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, bleef hier niet naast staan, maar verpopte zich, al naarmate de Bond met zijn grondslagen in waarde toenam, van algemeen kunstlichaam tot vakvereeniging, zoodat de goede principes in meerdere of mindere mate worden doorgevoerd.

Dat er plaats was voor een algemeen kunstlichaam, naast een zich sterk uitsprekend vaklichaam, is buiten allen twijfel; doch toen er van een algemeen kunstlichaam geen sprake meer zijn kon, moest de groote lijn gevolgd worden tot éénheid, waarvoor bijkomstige overwegingen moesten wijken. Dit nu is verkregen. De vraag is thans alleen maar, of de estetische zijde van het vak ten ondergaan zal — en dit is, met het program voor de nieuwe B. N. A., dat op dit gebied ruim gesteld is, onnoodig.

Bovendien heeft het genootschap „Architectura et Amicitia te Amsterdam deze plaats reeds ingenomen, zoodat in de toekomst een nauwere samenwerking van het nieuwe lichaam met dit genootschap, niet alleen mogelijk, doch tevens zeer wenschelijk is. Waar al jaren lang een beroep, door verschillende algemeene lichamen, maatschappijen, vereenigingen of particulieren was gedaan, voor adviezen en voorlichtingen inzake uitbreidingen of bouw, waren deze voorlichtingen niet steeds gelijkluidend, doordat de overwegingen niet waren geformuleerd in den boezem van een vergadering. Dit heeft meermalen zeer malle toestanden in het leven geroepen, laatstelijk nog ten opzichte van de lijst van bouwmeesters, gepubliceerd door den Woningraad die als zoodanig zich op het standpunt stellen wilde, de van God gegeven adviseur te zijn voor den bouw van woningen in het belang der Volkshuisvesting, doch aan wiens lijst nog wel eenige tekortkomingen zijn te constateeren.

Aan deze toestanden mag gerekend worden, dat een eind is gekomen, en de woorden eenige jaren geleden uit-

gesproken door een der ministers bij de opening van de Jaarbeurs te Utrecht, waarbij bepoogd werd, dat de regeering meer en meer rekening houdt en moet houden, met de bedoelingen van goed georganiseerde vakvereenigingen, zullen ook voor de Bouwkunst in het algemeen niet zonder belang zijn.

De verwachtingen hieromtrent mogen niet onderschat worden. Een bericht, in dit blad opgenomen, omtrent de samenstelling van het bestuur en van de voornaamste commissies, deed namen bekend worden, waarin allen in en buiten het vak vertrouwen kunnen hebben, zoodat de verwachting gewettigd is, dat diegenen die geroepen zijn zitting te hebben in lichamen van algemeen bestuur, hetzij officieel of niet, waar het bouwkunst-aangelegenheden betreft, zich zullen vergewissen van de opvattingen omtrent goede oplossingen van de hangende vraagstukken, maar tevens van de goede vakgebruiken die behaar de eer hebben eenzelfde onbekendheid te genieten.

Waar in groote staten, naast de onze, reeds lang met goed gevolg die eenheid in het vak der bouwkunst verkregen is, twijfelen wij niet dat zij hier te lande, thans verkregen, hare goede uitwerking hebben zal.

Varia.

DE WATERKRACHTEN DER NIAGARAWATERVALLEN.

Vroeger is reeds in de bladen medegedeeld, dat de Amerikanen van plan waren om de Niagara boven de vallen geheel af te dammen om dan door tunnels en turbines al de in het water opgehoopte kracht te kunnen gebruiken. Hier kwamen natuurlijk krachtige stemmen tegen op die het natuurschoon wilden behouden en niet tevreden waren om met het voorstel den val gedurende enkele uren van den dag weder voor touristen in den natuurlijken toestand te laten kijken.

Ook van Canadeesche zijde werden bezwaren geopperd en nu is dit plan van de baan, daar de Regeering van N.-Amerika en die van Canada de vallen ten eigen gebruike hebben genaast en alle door den val gedreven fabrieken hebben ingericht voor het vervaardigen van oorlogstuig alléén.

Maar nu is er een ander plan opgedoken, dat meer kans van uitvoering heeft, nl. het leggen van een dam ongeveer 4½ mijl beneden de groote vallen, zoodat deze blijven bestaan en alleen de stroomversnellingen (rapids) en groote draaikolk (whirlpool) door het opgestuwde water verdwijnen, terwijl beneden den dam nieuwe rapids zullen ontstaan.

De dam zal ongeveer 100 voet hoog worden, waardoor opnieuw 2 miljoen paardenkrachten zullen gewonnen worden overeenkomende met een besparing van 20 millioen ton aan brandstof per jaar. Deze opnieuw gewonnen kracht zal gelijkelijk over de beide grensstaten worden verdeeld, die ook gezamenlijk de kosten zullen dragen, begroot op 100 millioen dollars.

Het eigenaardige van dezen nieuwen dam is wel dat volgens opmetingen van de ontwerpers Thomson-Porter, 50 % van het geheel in den droge kan worden gemaakt en ook de rest afgewerkt zal kunnen worden zonder den stroom te onderbreken.

Volgens de plannen van genoemde ingenieurs zullen in het geheel uit harde rotsen bestaande rivierbed, tunnels van zoodanige atmeting worden geboord dat al het water daardoor kan afvloeien. Na van de noodige sluisdeuren te zijn voorzien, wordt de verbinding van boven- en benedenwater door het laten springen van de nog bestaande scheidingsmuren verkregen, zoodat al het water over de breedte van den dam volkomen onder den grond wordt afgevoerd. Dan wordt hierop de dam gebouwd, zoodat dit werk geheel in den droge kan geschieden. Is de dam op hoogte, dan worden de sluizen gesloten en het water opgestuwd, terwijl de onder de fundeering liggende kanalen te allen tijde voor afspuien van modder en steenen gebruikt kunnen worden.

Het eigenaardige van de situatie is wel dat op de plaats waar de dam ontworpen is (Foster's flats) de bedding door inspringende lage rotsen vernauwd wordt en dit is nu de plaats waar de ondergrondsche tunnels geboord zullen worden, zoodat dit geheel buiten de eigenlijke rivier kan gebeuren en er dus geen last van het water zal ondervonden worden. De rivier wordt dus na voltooien der tunnels daardoorheen afgeleid, zoodat het eigenlijke rivierbed droog of ten naaste bij droog zal vallen. Daarom wordt geen twijfel geopperd wat betreft het welslagen van het plan, waarvan de uitvoering zoo veel vereenvoudigd is door juiste toepassing van plaatselijke omstandigheden.

Sc. Am. en Eng. News Record.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 2, bespreekt de circulaire van Ged. Staten van Zeeland, die ook in dit nummer van ons blad is overgenomen. Verder vinden wij hier afgebeeld twee landhuisjes te Laren, arch. H. F. Smit, terwijl het vervolg is opgenomen van het Jury-rapport over de prijsvragen van Bouwkunst en Vriendschap 1918. Uit het officieel gedeelte vernemen wij dat veertig leden van den Bond van Nederl. Architecten, dus de groote meerderheid, zich bereid hebben verklaard toe te treden tot den nieuwen B. N. A.

DE BOUWWERELD No. 22, geeft afbeelding en beschrijving van de ontworpen vaste Jaarbeursgebouwen te Utrecht, met welker voorgenomen stichting de Redactie zich niet bijster ingenomen toont. Verder treffen wij hier het slot van het uittreksel uit de rede van Dr. Ligtenberg over Symbolick en twee snedichten van Candidus, terwijl als illustratie nog gegeven wordt een heerenhuis aan de Rijnsburgerweg te Leiden, arch. D. F. Slouthouder, overgenomen uit »het Stadswoonhuis in Nederland». De plattegrond van dit huis lijkt ons vol gezochte moeilijkheden en alles behalve een voorbeeld van klare distributie.

DE INGENIEUR No. 2, bevat onder den titel »Woningbouw in verband met steenkoolontginning bij de Staatsmijnen te Heerlen» een toelichting tot het bezoek aan de woningkolonie »Treebeeke bij de Staatsmijnen te Heerlen, door de Afdeeling Bouw- en Waterbouwkunde op 6 September 1918, door prof. ir. F. K. Th. van Iterson. Uit den verderen inhoud, die in hoofdzaak van belang is voor den ingenieur, noemen wij een artikel van de ing. N. A. Halbertsma »over het berekenen der verlichtingssterkte», dat ook de aandacht van den bouwkundige verdient.

BOUWSTOFFEN No. 1. In het Januari-nummer van dit maandblad geeft Prof. J. A. van der Kloes een lezenswaardig artikeltje over het maken van begrootingen. Wij bevelen de lezing hiervan aan in dezen tijd, nu wij bij herhaling ervaren architecten hebben hooren verklaren, dat zij niet meer in staat zijn een betrouwbare begrooting te maken.

Over Magnesiet worden in een volgend stukje bijzonderheden medegedeeld, die niet iedereen bekend zullen zijn en betzelfde kan gezegd worden van dat over Mahagonihout.

Gemengd Nieuws.

Heropbouw van Noord-Frankrijk.

Volgens bericht van den Minister van Buitenlandsche Zaken heeft de wd. Consul der Nederlanden te Parijs, jhr. G. L. G. de Bosch Kemper omtrent den heropbouw van Noord-Frankrijk het volgende beknopt verslag uitgebracht.

In zake den heropbouw van Noord-Frankrijk zijn voornamelijk werkzaam twee regeeringsdepartementen, met hun officieele en officieuse subcommissies.

I. Het «Ministerie de la Reconstruction Industrielle» (minister de heer Loucheur) in het gewezen «Ministère de l'Armement»; aan dat Ministerie is verbonden «l'Office de reconstruction industrielle des régions libérées», waarvan de naam aangeeft dat het voornamelijk den heropbouw van de nijverheid beoogt.

II. Verder bestaat er een »Ministère des Régions Libérées« (minister de heer Albert Lebrun); dit Ministerie heeft in het algemeen den heropbouw der verwoeste streken in handen (Boulevard du Montparnasse, Parijs).

Nederlandsche Ingenieurs, die met toestemming van Hare Majesteit de Koningin, hun diensten aan den Fransehen Staat willen aanbieden, zouden hun sollicitaties moeten inzenden aan de «Sous-divison» van het «Ministère des Régions Libérées», die 223 Rue Saint Honoré te Parijs is gevestigd

54STE JAARGANG. ZATERDAG 25 JANUARI 1919 No. 4

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie en Administratie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van die plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Terug naar de Romantiek?

De Redactie van „de Bouwwereld" komt in haar jaaroverzicht over 1918 nog eens terug op hetgeen zij in den aanvang van 1916 schreef, ten aanzien van de vooruitzichten voor de bouwkunst in den komenden tijd.

Zij schreef toen: „De gebeurtenissen destijds zullen nu ongetwijfeld ook op de levensbeschouwing en denkwijze haar invloed doen gelden, als straks de vrede is weergekeerd. Terwijl eenerzijds verwacht wordt, dat zij eene weerspiegeling zullen vinden in een krachtige, ernstige kunst van eigen tijd, wordt anderzijds — en daar spreekt veel voor op grond van hetgeen een eeuw geleden na soortgelijke omstandigheden gebeurde — eene opleving van romantische neigingen op historischen grondslag voorzien. In ieder geval zal waarschijnlijk de verarming van Europa, waarvan ook de niet-oorlogvoerende landen aanstonds of later den weeromstuit zullen ondervinden, de bouwkunst tot meer beperking en eenvoud nopen. De weelde die, vooral in Duitschland betracht werd, en naar duitsch voorbeeld ook elders, zoowel bij openbare bouwwerken als bij woonhuizen en hunne inrichting, zal waarschijnlijk aanmerkelijk geknot worden, 't geen vooral voor de kunstnijverheid van beteekenis kan zijn. Dit alles is echter toekomstmuziek waarvan in 1916 de eerste geluiden nog niet zullen worden gehoord."

In het laatste gedeelte van het jaaroverzicht wordt thans nog aan deze beschouwing het volgende toegevoegd: „De herleving van den romantischen zin, die zich reeds aankondigde op het gebied van muziek en literatuur en waarop ook de toenemende voorliefde van historische stijlen wees, zal zich waarschijnlijk ook op dat der bouwkunst — en vooral bij het woonhuis — sterker doen gelden als reaktie tegen de harde werkelijkheid. De menschelijke geest zal geneigd zijn zich tergu te trekken in een verleden, dat hij zoo mooi en zoo poëtisch kan vormen als zijne verbeelding het hem ingeeft."

Wanneer zulke beschouwingen meermalen herhaald worden, kan men er tweeërlei uit lezen; of, een dreigemnt, een past op! daar gaat het heen met onze bouwkunst, bouwkunstenaars beveiligt uw heiligste goederen! of wel, en dan was de wensch de vader der gedachte, een komt, laat ons terugkeeren tot de schoone, poëtische romantiek, waarin ook onze grootvaders en overgrootvaders hun troost hebben gezocht in tijden van druk.

Wij hopen dat de opvatting, als waarschuwend dreigement, het van de andere winnen zal, want een bewuste **terugkeer tot de romantiek, omdat men niet anders weet** en niet anders kan, een van armoede terugsukkelen naar een standpunt, dat wij meenden dat nu eindelijk wel overwonnen geacht mag worden, zou onzes inziens een groote ramp zijn voor onze cultuur en onze kunst. Juist in een tijd, waarin wij tot het inzicht beginnen te komen van onze achterlijkheid op velerlei gebied, zouden wij met onze kunstopvattingen een eeuw teruggaan, een eeuw van harden strijd, van noesten arbeid, waarvan wij de resultaten klakkeloos zouden prijsgeven. En wat voor een romantiek zouden wij krijgen? Zeker niet de naieve, fantastische romantiek van voorheen, die soms nog wel eenige bekoring had in hare betrekkelijke oorspronkelijkheid: neen, het zou puur antiquarisme zijn, door en door bestudeerd en gedocumenteerd antiquarisme, voor het meerendeel de ziellooze fetheiderij, die niets met kunst en kunstontwikkeling te maken heeft, veeleer beiden in den weg staat en daarom inzonderheid door het jonger geslacht met kracht bestreden wordt. In dien strijd verdient het door het oudere ter worden gesteund, want het gevaar,

indien het werkelijk bestaat, hetgeen de Bouwwereld aanneemt „op grond van hetgeen een eeuw geleden na soortgelijke omstandigheden gebeurde", is dan niet denkbeeldig.

Maar bestaat het werkelijk en is de hier aangevoerde grond betrouwbaar? Die vragen kunnen alleen door een nauwkeurig historisch onderzoek beantwoord worden. Daaruit zou misschien blijken, dat de omstandigheden een eeuw geleden verre van soortgelijk waren aan die van onze dagen. Europa zuchtte toen weliswaar eveneens onder de gevolgen van vele jaren van oorlog en was eveneens verarmd. De oorlog had langer geduurd, maar was niet zoo hevig geweest en nu en dan afgewisseld door perioden van schijnbaren vrede, die een verlammenden invloed op de volkskracht uitoefenden. Ten slotte kwam er een reactionnaire reconstructie; de dynastieën behielden het veld tegenover de democratieën en de volken schikten zich gewillig onder het landsvaderlijk bestuur van de vorsten, bij de gratie Gods.

Thans is het juist omgekeerd en hebben de dynastieën het tegen de democratieën afgelegd.

Dat is geen klein onderscheid en de gevolgen zullen nu heel anders zijn, inzonderheid in hun invloed op levensbeschouwing en denkwijze. Wel zijn ook thans reactionnaire neigingen niet uitgesloten, wel zal, wanneer rust, **orde en veiligheid zijn wedergekeerd, menigeen geneigd** zijn naar den ouden toestand terug te keeren, doch, **afgezien van de mogelijkheid daarvan, de geest des tijds zal** hoogstwaarschijnlijk over het algemeen niet reactionnair, maar integendeel zich als vooruitstrevend democratisch doen kennen.

Dat het leven moeilijk zal zijn in den komenden tijd, daarin heeft de Bouwwereld wellicht gelijk en dat men dan behoefte zal gevoelen, buiten de harde werkelijkheid ergens compensatie of troost in te zoeken ook dit ligt vrijwel voor de hand, maar waarom zou dit moeten zijn in antiquarisme. In plaats van zich terug te trekken in het verleden, kan de menschelijke geest de gewenschte afleiding toch evengoed zoeken in een toekomst, die men zich eveneens zoo mooi en zoo poëtisch kan vormen als de verbeelding dit ingeeft. Is dat ook niet beter en beloofd het ook niet veel meer?

Is er ook in een ontwikkeling der bouwkunst volgens nieuwe begrippen geen poëzie, geen aesthetische bevrediging te vinden, of zooals Semper het uitdrukte, geen „Vergessen der Schmerzen und Qualen des irdischen Daseins im Hinblick auf Volkommenes?"

Wij gelooven het wel, wanneer wij het oog vestigen op de groote ideale vraagstukken, die naast de groote practische vraagstukken, in de toekomst aan de bouwkunst ter oplossing zullen worden gegeven.

Laat ons allen trachten aan die oplossing mede te werken en laat ons inzien, dat daarbij geen sprake kan en mag zijn van een terugtreden in het verleden en dat zelfs een terugverlangen naar den goeden ouden tijd ten dezen opzichte uit den booze is.

De Paleis-Raadhuiskwestie

Wij lezen in „de Telegraaf":

Uit de mededeelingen in ons vorig avondblad blijkt, dat B. en W. reeds bezig zijn, om zich te kwijten van de hun vóór enkele weken verstrekte opdracht, tot het uitbrengen van praeadvies omtrent het voorstel van het raadslid Hendrix, behoelende een nieuw raadhuis te bouwen op een vrij terrein, bijv. aan het Museumplein (het IJsclubterrein).

Wij constateeren met genoegen, dat B. en W. bij de oplossing der reeds zoo lang hangende kwestie inderdaad bekwamen spoed betrachten, want de toestand van het tegenwoordige stadhuis is in ieder opzicht onhoudbaar, en der hoofdstad onwaardig.

Uit het bericht zagen wij voorts, dat sommige heeren den indruk ontvingen, dat niet alleen de groote zalen, op de eerste verdieping, zich uitstekend zouden leenen voor het beoogde doel, doch ook, dat zich elders in het gebouw bevinden vele vertrekken en corridors, die door nun onvoldoende verlichting, ernstige bezwaren zouden opleveren, tenzij men aan de verbouwing zeer aanzienlijke bedragen zou willen ten koste leggen.

Het zal wel juist zijn, dat sommige der aanwezigen dezen indruk — toen voor het eerst — hebben gekregen. Voor de overigen zal dezelfde indruk wel niet nieuw geweest zijn. Bovendien hebben reeds vele deskundigen en niet deskundigen, **die voor deze het Paleis, met gelijke bedoeling,** kwamen bezoeken, een dergelijke ervaring opgedaan.

De ook nu geopperde bezwaren wegen echter niet heel zwaar. Want wat is de bedoeling van hen, die meenen, dat het gebouw, èn als kunstwerk èn als historisch gedenkteeken aan Amsterdam's grootheid, niet langer aan zijn oorspronkelijke bestemming mag worden onttrokken?

Immers reeds sedert langen tijd geen ander dan het gebouw te bestemmen voor z.g. representatief Raadhuis, het te doen zijn de zetel van het gemeentebestuur. Daar zou dan het College van Burgemeester en Wethouders resideeren, daar zou de gemeenteraad vergaderen, daar zouden de officieele ontvangsten plaats hebben, daar zouden de huwelijken worden voltrokken.

Van het geheele gebouw te maken een kantoorgebouw, waar alle gemeentediensten zouden worden ondergebracht, aan een dergelijke bestemming denkt toch niemand meer. Het gebouw zou, afgezien van de geschiktheid, daartoe niet de vereischte ruimte bieden. En tot herberging van de bureaux, die in verband met de bovenomschreven bestemming van het gebouw, daarheen zouden moeten overgebracht, is het tegenwoordig Paleis zeker veel minder ongeschikt dan als vorstelijk verblijf.

Stel, dat het paleis als representatief raadhuis weder in dienst zou worden genomen, dan moet een ander centraal gebouw voor de kantoren der gemeente-administratie gelegenheid bieden. De afmetingen van dit gebouw zouden worden bepaald door de beantwoording van de vraag, in hoever men meent, dat de centralisatie van al hetgeen tot de gemeentesecretarie in den ruimsten zin kan worden gerekend, moet worden doorgevoerd.

Waar de aangewezen plaats voor een dergelijk gebouw zou moeten worden gezocht? In het hart der stad, en in de nabijheid van het Raadhuis.

Op den Dam ligt nog recht over het paleis de plek braak, **waar de bekende combinatie een hôtel zou stichten.** Als vis-à-vis van het paleis was — zooals men weet — daar reeds een stadhuis gedacht.

De gemeenteraad schijnt echter voor het aangegeven doel deze plek toch niet te willen. Dit zou men althans geneigd zijn hieruit af te leiden, dat onlangs — nà dat aan B. en W. het uitbrengen van praeadvies was opgedragen omtrent het voorstel-Hendrix — in een geheime zitting werd besloten den termijn van de erfpacht (welke was verloopen **door het niet beginnen van den bouw) met een jaar te** verlengen.

Als nu in dit jaar met den bouw van het hôtel wordt aangevangen, is de kans om aan dit terrein een andere bestemming te geven, voor goed verkeken.

Dan blijft over, als geschikt krachtens zijn ligging, het terrein, waar het tegenwoordige stadhuis staat. Daar kan dan een monumentaal kantoorgebouw worden gesticht, of zou, als men meent, dat dit in deze omgeving niet zou passen, de ombouwing van het Prinsenhof in den Vingboomschen stijl kunnen worden voortgezet.

Wordt het Paleis Raadhuis, dan valt het IJsclubterrein als te veraf gelegen voor gemeente-adminnistratieve doeleinden buiten beschouwing. Maar dan treedt tegelijkertijd weder op den voorgrond het plan, om in het Museumkwartier een bewoonbaar koninklijk verblijf te stichten.

Ook wij stellen voorop, dat de Koningin in een dergelijk **plan moet bewilligen. En daarom zijn wij van meening, dat** de vraag omtrent het Recht onbesproken kan blijven. De — eigenlijk maar weinig dubieuse — kwestie van den eigendom krijgt toch eerst dan beteekenis, wanneer formeele redenen voor objecties moeten worden gevonden, voor het geval het plan H. M.'s instemming niet mocht bezitten.

Maar indien daarentegen mocht blijken, dat de Koningin bereid is aan den wensch der Amsterdammers tegemoet te komen, dan houden wij ons overtuigd, dat niets de verwezenlijking daarvan zou verhinderen, en dat moeilijkheden van practischen aard, als de financieele regeling — zelfs in dezen tijd — zouden worden uit den weg geruimd.

* * *

De mededeelingen, waarnaar in den aanhef van het bovenstaande wordt verwezen, betroffen het bezoek, dezer dagen door de Commissie uit het Gemeentebestuur van Amsterdam gebracht aan het Paleis.

Meer en meer schijnt de meening veld te winnen, die wij ook altijd hebben voorgestaan, dat het Paleis ook nu nog, zeer goed aan zijn oorspronkelijke bestemming kan voldoen, althans als representatief gebouw en er bestaat o. i. veel kans, dat het te verwachten praeadvies ook deze meening zal weerspiegelen.

Het zal echter zeker geraden zijn, bij verdere stappen, de rechtskwestie te laten rusten, want die te vervolgen zou tot niets anders leiden dan een eindeloos geharrewar en een uitstel van al de schoone plannen voor onbepaalden tijd.

Naar »de Telegraaf« vernam zou wethouder De Vlugt op goede gronden overtuigd zijn, dat H. M. de Koningin geen bezwaar zou hebben, aan de wenschen van Amsterdam tegemoet te komen. Welke die gronden zijn kan de wethouder niet mededeelen; wij zijn dus buiten staat, te beoordeelen of al dan niet werkelijk een weg gevonden is, om de bezwaren, die bij de Kroon tegen afstand van het Paleis heetten te bestaan, uit den weg te ruimen.

Vereenigingen.

BETONIJZERBOND.

Algemeene Vergadering.

Op nader vast te stellen datum zal te Amsterdam in de Industrieele Club een algemeene vergadering van den Betonijzerbond plaats hebben. Prof. Bakker zal voor de leden en hun genoodigden een rede houden over »Gewapend Beton en zijne eigenschappen«. Vooraf zal het Advertentie besluit besproken worden en een nieuw lid worden voorgedragen.

Introducties voor de lezing van Prof. Bakker tot een beperkt aantal verkrijgbaar bij den Administrateur.

Aanbesteding van een Rijksgebouw aan een buitenlander zonder mededinging.

Het Hoofdbestuur stelt een onderzoek in naar de omstandigheden, waarom een gebouw voor kantoren op het emplacement der toekomstige vergaderzaal der Tweede Kamer aan een Belgische firma Moyse en van der Wijk is gegund. De samenstelling is een opeenstapeling van een soort Siegwart-balken, uitgevonden door den heer Moyse. Het gebouw is verplaatsbaar. T. z. t. zullen de resultaten van het onderzoek worden gepubliceerd en de noodige stappen worden gedaan.

Varia.

GEDENKTEEKEN G. J. DE JONGH.

De commissie, door den gemeenteraad benoemd tot het uitbrengen van advies in zake een te stichten gedenkteeken ter nagedachtenis van den overleden directeur der gemeentewerken G. J. de Jongh, heeft haar rapport aan den gemeenteraad uitgebracht. Zij bestond uit de heeren A. C. Burgdorffer, prof. H. Evers, W. Kromhout, mr. J. G. L. Nolst Trenité en J. Verheul Dzn.

Eenparig is de commissie het gevoelen toegedaan, dat de nagedachtenis van de Jongh gehuldigd moet worden door de stichting van een gedenkteeken, tot stadsversiering dienende. Het zijn Rotterdam's havenwerken, die zijn naam vestigden. Die havenwerken toonen zich nergens indrukwekkender dan gezien van het terras af, zelf schepping van De Jongh en als zoodanig nog door den volksmond aangeduid. De meening der commissie is dus, dat het Parkterras de plaats is voor het te stichten gedenkteeken.

Omtrent den aard van het gedenkteeken deed zich de opvatting gelden, dat, waar de Jongh niet de eenige man van beteekenis is geweest in de periode, waarin zijn figuur op den voorgrond trad, doch de periode door de samenwerking van velen belangrijk is geweest, de vorm, waarin de hulde aan de Jongh's nagedachtenis zal worden gebracht, van die opvatting zal moeten doen blijken. Aan den heer Kromhout werd verzocht om hetgeen hem voor den geest zweefde voor de commissie in schets te brengen. Volgens zijn in schets gebracht plan zou het geheele Parkterras of wel het terras van het Paviljoen af verbreed worden tot een kruinbreedte van 45 M. De boomenrijen zouden komen te vervallen. Aan het eind zou het gedenkteeken staan in den vorm van een bouwwerk, verrijzende op een tweede terras boven het bestaande aangelegd, toegankelijk langs een monumentalen trap, in welks as een laan van geschoren lindeboomen gedacht is.

Dit plan vond bij de meerderheid der commissieleden groote waardeering, al was men niet blind voor het bezwaar, dat de bestaande beplantingen van het terras, zijn taluds en de aangrenzende parklanen zouden moeten worden opgeofferd. De zeer belangrijke kosten, welke de uitvoering van het plan zouden vorderen — globaal geraamd op f 300.000 à f 350.000, waarvoor ongeveer f 100 000 voor de grondwerken — waren echter oorzaak, dat de commissie meende, dat een veel eenvoudiger opzet moest worden gekozen. Zij was van oordeel, dat het doel, hetwelk men zich voorstelde, op de eenvoudigste en minst kostbare wijze kon worden bereikt door het terras in zijn geheel ongerept te laten, doch de uiterste westelijke punt daarvan te verbreeden naar de Parkzijde, waar de noodige ruimte, thans primitief van aanleg, beschikbaar is. Op dat verbreede en vervolgens eenigszins te verhoogen grondplateau, hetwelk door een spiraalvormig oplopenden weg verbonden kan worden met het overige terras en langs slingerpaden met het Park, zal het gedenkteeken kunnen verrijzen. Dit kan zijn een belvedère, of een uitzichttoren van ronden of polygonalen aanleg, omgeven door een zuilengalerij, en die voorts op verschillende hoogte gelegenheid tot ver uitzicht kan aanbieden. Eventueel zou de bekroning van het gedenkteeken zijn te bestemmen tot licht-baken, welke bij avond en bij nacht zijn stralen aan de binnenvarende schepen tegemoet zal zenden.

De meerderheid der commissie is van oordeel, dat naar dit waardig concept een waardig gedenkteeken zal kunnen

ontstaan, met onveranderd behoud van het grootste deel van het in veel opzichten fraaie terras en zonder dat de kosten worden opgevoerd tot een peil, hetwelk in de tegenwoordige omstandigheden het gemeentebestuur niet zal willen naderen. Volgens een globale berekening van het bureau der gemeentewerken zal aan de noodige werken voor het aanleggen van den grondslag ongeveer f 40.000 ten koste gelegd moeten worden, terwijl de hoogte van de uitgaven voor het gedenkteeken zelf, uiteraard afhankelijk van den daarvoor te kiezen vorm en te bezigen materialen, nader te bepalen zou zijn De meerderheid der commissie meent, dat dit bedrag zich tusschen f 50 000 en f 80,000 za kunnen bewegen.

De heer Kromhout heeft een teekening ook van dit plan der meerderheid der commissie gemaakt, doch wenscht zelf de uitvoering daarvan niet te steunen Naar zijn oordeel is slechts het eerste door hem vervaardigde ontwerp aan te bevelen, dat door zijn grootsche conceptie alleen een waardige aansluiting geeft aan het machtige riviergezicht met zijn wijde haveningangen, zijn omzooming van loodsen, scheepswerven, gigantische kranen en heel de thans verstarde, maar straks weer herlevende beweging van arbeid en verkeer. Is dit ontwerp kostenswille niet te verwerkelijken, dan ware het z i beter voorloopig van elk plan af te zien tot betere tijden aanbreken.

De meerderheid der commissie geeft verder in overweging een openbare prijsvraag uit te schrijven voor het gedenkteeken zelf, waarvan de kosten een bepaald bedrag niet te boven zullen mogen gaan; en een commissie te benoemen, die deze prijsvraag voorbereidt, de ingekomen antwoorden beoordeelt en van haar bevinding verslag uitbrengt aan den gemeenteraad. N. R. Ct.

WONING- EN HOTELNOOD TE 's-GRAVENHAGE

Gelijk schier alom bestaat ook in de residentie een betreurenswaardig tekort aan woonruimte. Wanneer eerlang de vreemdelingen — wier getal de heer Hoejenbos op 13.000 schatte — grootendeels verdwenen zullen zijn, zal er wellicht eenige verbetering komen, maar ten opzichte van de arbeiderswoningen baat ook deze uittocht niet. Trouwens, zonder constanten aanbouw zal ook steeds gebrek aan „middenstandswoningen" blijven bestaan. Met het oog op **deze aatste categorie woninge» heeft de gemeenteraad zijn** instemming verklaard met de voorgedragen plannen voor een „combinatiebouw". Het geldt hier étagewoningen van een huurprijs van enkele honderden guldens, welker bouw verzekerd zal worden door verstrekking van (eerste en tweede) hypotheek door de gemeente en van rijks- en gemeente**subsidie. Daarnevens is o.a. — droevig teeken des tijds —** de bouw van een tweede barak voor dakloozen noodzakelijk. Bovendien zal men moeten overgaan tot een maatregel, welke door de commissie voor de strafverordeningen als een ingrijpende beperking van het eigendomsrecht is gekarakteriseerd, maar nochtans om den ernst der tijden in een noodverordening zal worden gesanctioneerd. Deze verordening (welke 1 Januari 1920 weder zal vervallen) verbiedt het sloopen en de wijziging van de bestemming van woningen. Men kan het onmogelijk zonder dezen maatregel st llen. **Immers, terwel de gezondheidscommissie er sinds** lang zuchtend het lijltje bij neerlei, aan onbewoonbaarverklaringen (ondanks haar bekende activiteit) schier niet meer durft denken, worden er nog steeds huizen gesloopt ((dezen zomer zelfs „grootere complexen") en worden vele kleinere woningen in werkplaatsen, kantoren en pakhuizen omgeschapen. Daartegen waakt de verordening, welker werking algemeen is, niet tot woningen van een bepaalde huurwaarde beperkt is. Intusschen zullen B. en W. dispensatie kunnen verleenen. Mr. de Groot vond dit niet voldoende en wilde bovendien een huurgrens van f 500 stellen; met 20 tegen 15 st. is zijn amend. echter verworpen.

Naast den woningnood heerscht er ook hôtelnood, althans in sommige deelen van het jaar. Vooral aan goede eersterangs-hôtels bestaat behoefte. Het was om die reden, dat burgemeester Van Karnebeek (de tegenwoordige minister van buitenlandsche zaken) met leede oogen den aankoop van het Hôtel des Indes door de N. U. M. heeft gezien en geen middel onbeproefd heeft gelaten om ondanks alles de exploitatie van dit hôtel nog enkele jaren te bestendigen. (Over vijf jaren hoopt men op een ander, nog veel gerieflijker hôtel te kunnen wijzen.) De burgemeester is erin geslaagd, in geheime vergadering de raadsleden voor zijn opvatting te **winnen. Onlangs nu kwam het voorstel aan de orde, dat de** logische consequentie van het indertijd met gesloten deuren genomen besluit is. De heer De Groot had intusschen geen ongelijk, toen hij constateerde, dat dit voorstel allerminst voordeelig is voor de gemeentekas. (hetgeen nog niet wil zeggen, dat het nadeelig voor de gemeentenaren is). Naar het schijnt trouwens evenmin voor het rijk, dat ook een deel der lasten zal dragen. Niettemin zal menigeen verheugd zijn, nu het gebouw opnieuw voor hôtel is ingericht. Reeds 1 October j.l. kon het weder als zoodanig worden opengesteld. N. Rott. Ct.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 3, bevat het Verslag der Ledenvergadering van 11 Januari j.l., waarin de fusie met den Bond van Nederlandsche Architecten haar beslag kreeg. De heer Punt de Jongh hield in die vergadering een schoone rede; daarna werden tot leden van het Bestuur van den nieuwen bond gekozen de heeren A. Broese van Groenou (voorzitter), H. Fels, C. N. van Goor, Paul J. de Jngh, D. F. Slothouwer, J. van der Valk en G. Versteeg en tot leden van de Commissie van Onderzoek de heeren G. C. Bremer, S. de Clercq, Jos. Th. J. Cuypers, J. W. Hanrath en H. A. Reus.

Verder komen in het blad voor een stukje over een vrij onbeteekenende restauratie van een huis te Amsterdam; het slot van het Juryrapport over de prijsvragen van Bouwkunst en Vriendschap in 1918, een artikeltje over het onzen lezers bekende manifest van »De Stijl« en ten slotte een brief van ir. M. J. Granpré Molière over het Postkantoor te Rotterdam, waarin op geestige wijze de kunstverslagen in een onzer groote dagbladen gepersifleerd worden.

DE BOUWWERELD No. 3, is zeer verheugd over de circulaire van Ged. Staten van Zeeland, waarvan wij onlangs melding maakten, doch pessimistisch is de toon van een artikel van den heer Weissman, getiteld »Een stem uit het verleden«, naar aanleiding van Karl Scheffer's een twaalftal jaren geleden gepubliceerde denkbeelden over moderne bouwkunst.

Onder de kleine berichten komen eenige interessante mededeelingen voor over de Heilige-Grafkerk te Jeruzalem.

DE STIJL No. 2 herdenkt den onlangs overleden Franschen dichter Guillaume Appollinaire en geeft verder beschouwingen van Piet Mondriaan, G. Vantongerloo en Theo van Doesburg. Van Doesburg's taal is het best verstaanbaar en niet vermoeiend, als die van Mondriaan, die denken doet aan onmacht om zich in woorden uit te drukken. Vantongerloo gebruikt de Fransche taal voor zijn réflexions, waarin hij ons toeschijnt gekomen te zijn op het doode punt, dat ieder denkend mensch overwinnen moet, om tot een redelijk levensinzicht te geraken.

Wij vinden in dit nummer den plattegrond en een aanzicht van het Vacantiehuis te Noordwijkerhout van J. J. P. Oud, een eenvoudig en zeer goed stuk architectuur.

KALENDERS. Wegens plaatsgebrek was het ons tot heden niet mogelijk melding te maken van de ontvangst van Van Gendt's Bouwkalender 1919, die het volgend jaar zijn vijftigsten jaargang zal beleven. Veel nieuwe behoeft er niet van gezegd te worden. De tegenwoordige uitgever L. J. Veen te Amsterdam besteedt er telken jare opnieuw zijn goede zorgen aan en zoolang hij dit kan blijven doen zal het gemakkelijke zakboek zeker op een steeds toenemend debiet kunnen rekenen. Een der moeilijkste afdeelingen is die der Personalia, die natuurlijk onmogelijk tot 1 Januari van het nieuwe jaar bijgewerkt kan zijn; het zou dwaasheid zijn daarop aanmerking te maken; maar bij het technisch personeel van den Gemeentedienst van 's-Gravenhage had men toch gaarne vermeld gezien, dat van den nieuwen dienst van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting in den loop van 1918 ingesteld.

Onder de ontvangen Wandkalenders verdient de maandkalender der Academie van Beeldende kunsten te 's Gravenhage vermelding. Ofschoon niet zoo goed geslaagd als het vorig jaar, wat minder vast van teekening en wat al te stemmig in zijn eenkleurigheid, kan hij toch een aangename versiering worden genoemd, die niet, als zoovele wandkalenders, een storende plek aan den wand vormt.

54STE JAARGANG. ZATERDAG 1 FEBRUARI 1919. No. 5

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie en Administratie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Begrootingen bij Prijsvragen.

In het wetsontwerp tot vaststelling van het Bouwfonds van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen over 1919 is een vervolgtermijn van een half millioen uitgetrokken voor het nieuwe gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Zooals uit de toelichting blijkt worden de totale stichtingskosten thans geraamd op ruim vier millioen, dat is dus het viervoud van het bedrag, dat in het programma van de prijsvraag als bouwsom gesteld was.

Het verschil is te groot, om het alleen toe te schrijven aan de hooge prijzen, die het gevolg zijn van de tijdsomstandigheden; in dat geval zou men met verdubbelen van de vroeger aangenomen bouwsom al een heel eind gekomen zijn. Men kan dus aannemen, dat het bekroonde en voor uitvoering bestemde ontwerp van de heeren Bijvoet en Duiker het dubbele zal kosten, eer meer dan minder, van het bedrag, dat men zich oorspronkelijk heeft voorgesteld.

Een prettige gewaarwording voorwaar voor de andere mededingers bij de prijsvraag, die zich strikt en serieus aan de bouwsom hebben gehouden, hetgeen altijd min of meer op hun ontwerpen van invloed moet zijn geweest. Of deze mededingers, evenals bij de Vredespaleis-prijsvraag is geschied, toen daar ontwerpen bekroond waren, die de bouwsom overschreden, zullen protesteeren en een proces beginnen is niet waarschijnlijk, omdat de actie ook toenmaals geen succes heeft opgeleverd.

Het geval brengt evenwel opnieuw op krasse wijze een misstand in ons prijsvragenstelsel voor het voetlicht, die bij nagenoeg alle prijsvragen, met uitzondering der studiewedstrijden, aan velen ergernis geeft, en niet ten onrechte. De bepaling der bouwsom toch staat in de programma's in den regel als bindende bepaling, vaak nog verscherpt met de mededeeling, dat ontwerpen, waarbij de bouwsom overschreden blijkt, buiten beoordeeling zullen blijven en ter zijde gelegd.

In den regel is het echter ook juist deze bepaling, waar de jury, die haar vaststelde, het eerst overheen stapt of ten minste in de allerlaatste plaats eenige aandacht aan schenkt. Dit is algemeen bekend in de kringen dergenen, die gewoonlijk bij deze wedstrijden mededingen en meermalen hoorden wij uit den mond van leden uit die kringen de verklaring, dat het een groote dwaasheid is, ja een domheid, zich als mededinger aan zulk een bepaling omtrent een bouwsom te storen. Door steeds de grenzen in het oog te houden, waarbinnen men met zijn ontwerp moet blijven, bederft men van den aanvang af de stemming, die gewenscht is, wanneer men zich tot ontwerpen zet. De fantaisie wordt er door gekneveld, de goede oplossing onmogelijk gemaakt, het wordt passen en meten, angstvallig knutselen, steeds met de gedachte: „als het maar niet te duur wordt."

Wanneer nu noch de jury's, noch de mededingers zich aan deze bepalingen houden, is het dan eigenlijk ook geen dwaasheid, dat zij nog maar steeds klakkeloos in elk prijsvraagprogramma worden opgenomen?

Men zou hierop kunnen antwoorden, dat het toch ook zijn nut heeft een bouwsom te noemen, al ware het alleen, om eenigszins den omvang van het bouwwerk dat men verlangt aan te geven en wij geven toe, dat er in dit opzicht iets voor te zeggen is. De jury's gaan evenwel bij de vaststelling van den bouwsom niet stelselmatig te werk. Zij zetten in het programma eenvoudig het cijfer van het bedrag, dat de prijsvraaguitschrijver voor het bouwwerk over heeft of beschikbaar kan stellen, maar zij gaan zeer zelden met eenige nauwkeurigheid na, of alles wat de prijsvraaguit-

schrijver verlangt ook geleverd kan worden voor de beschikbare bouwsom. In den regel wordt er veel te veel gevraagd voor te weinig geld. Er is niet veel ervaring voor noodig, om dit dadelijk bij het vluchtig inzien van een programma gewaar te worden. Vele prijsvragen hebben ook geen ander doel dan te trachten op de goedkoopste wijze te verkrijgen wat men wenscht.

Onder deze omstandigheden ligt het voor de hand, dat de mededinger bij een prijsvraag het verstandigst doet, het opgegeven cijfer voor kennisgeving aan te nemen.

Hij is er dan van af, zoolang hij bezig is de technische en aesthetische moeilijkheden van het vraagstuk op te lossen, maar wanneer hij dit naar zijn beste weten gedaan heeft, bedenkt hij zich op het laatst, dat er ook nog een begrooting gevraagd wordt, waardoor moet worden aangetoond, dat het ontwerp voor de vastgestelde bouwsom uitgevoerd moet kunnen worden. Geen nood evenwel, met wat handigheid, wat goochelen en knoeien met de cijfers, met opzettelijk vergeten van eenige posten is het geen heksenwerk zulk een begrooting kloppend te maken; niet precies op den kop af, want dat lijkt altijd verdacht en ook niet onder de opgegeven bouwsom, maar een bagatel er boven, waar men gemakkelijk overheen stapt.

De jury kan die begrootingen immers toch niet alle controleeren en heeft wel wat anders te doen dan alle uitgetrokken posten te gaan narekenen. Zij maakt zich van de begrootingen af, evenals zij zich van de vaststelling van een bouwsom, in overeenstemming met het gevraagde, weinig aantrok.

Is het overdreven, wanneer wij meenen, dat hier iets niet in orde is? Ware het in het algemeen niet beter, dat men de beschikbare bouwsom eenvoudig opgaf als maatstaf, als inlichting voor de mededingers, doch zonder een dreigement daarbij te schrijven: dat toch niet uitgevoerd wordt, wanneer het er op aankomt? En die begrootingen, waarmede men het de mededingers onnoodig lastig maakt, waardoor zij bovendien verleid worden tot valsche of geflatteerde voorstelling van zaken, die wassen neus, die ook de jury's nog onnoodig werk geeft, deed men veel beter geheel achterwege te laten, tenzij — ja tenzij de jury bij elke prijsvraag haar programma baseert op een vrij uitvoerig schetsontwerp en zelf daarbij een serieuze en vrij nauwkeurig uitgewerkte begrooting maakt.

Wij vreezen echter, dat wanneer men dit als regel van de jury's zou verlangen, daarvoor niet zoo gemakkelijk, als dat heden gaat, de geschikte personen te vinden zouden zijn — tenzij men hen voor dezen arbeid ook behoorlijk honoreerde en dit zou de kosten van prijsvragen, waartegen nu reeds menigeen opziet, nog belangrijk verhoogen.

En toch, zooals het nu is, is het niet in orde en kan van een misstand worden gesproken, die in het belang van het prijsvragen-wezen uit den weg geruimd dient te worden.

Beeldhouwwerk.

De Belgische architect Huib Hoste heeft onlangs in „de Telegraaf", naar aanleiding der te Rotterdam gehouden tentoonstelling van teekeningen en modellen voor het in aanbouw zijnde nieuwe Postkantoor aldaar, een paar artikelen geschreven, waarvan het tweede inzonderheid het beeldhouwwerk betreft, dat aan dat gebouw zal worden aangebracht.

De gemaakte opmerkingen zijn wel de moeite waard, in wijder kring gelezen te worden, reden waarom wij dit tweede artikel hier onder de oogen onzer lezers brengen.

* *

Het lijkt een sprookje, nietwaar, dat er aan een Rijksgebouw zooveel beeldhouwwerk voorkomt, dat er een apart stuk kan over geschreven worden? Toch is het zoo, en dit is een nieuw bewijs, dat er roering komt in de oude vesting. Men behoeft echter niet bang te zijn voor bolsjewisme; daar is vooreerst nog geen sprake van.

Er werd dus aan de gevels van het nieuwe postkantoor heel wat beeldhouwwerk gemaakt, en de Haagsche beeldhouwer J. van Lunteren werd met de uitvoering ervan belast. Het is dus niet meer zooals vroeger een of andere boetseerder, die aan 't werk gesteld wordt volgens inlichtingen en raadgevingen, welke Jan en Alleman hem verstrekken; neen, een zelfstandig kunstenaar wordt gekozen, en men laat hem zich vrij bewegen zoolang hij zich aan het vastgestelde programma houdt. Vertellen wij een en ander over dit laatste.

Het wijst er ons dadelijk op, dat de bedoeling hier niet is het beeldhouwwerk eenvoudig te laten dienen als een soort illustratie zou ik zeggen, van de bouwkunst, d.w.z. om met behulp van beeldhouwwerk, dat even abstract is als de architectuur, deze laatste hier en daar te komen verluchten: zoo b.v. den pijler te beëindigen, een belangrijke lijn of onderdeel te onderstrepen, enz. Er werd hier tevens van het bouwbeeldhouwwerk iets gevergd, dat eigenlijk buiten het wezen ervan ligt, te weten het uitbeelden van een heel verhaal, iets, dat men overeengekomen is te noemen de symboliek.

Ik kan aannemen dat in zekere gevallen, b.v. bij godsdienstige gebouwen, bij gedenkteekenen, die aan zeer bepaalde omstandigheden moeten herinneren, een verhaal, een symboliek bij het bouwbeeldhouwwerk gewenscht, ja noodig is. Het is echter de vraag of een postkantoor onder dergelijke gevallen kan gerangschikt worden.

Zou er werkelijk iemand te vinden zijn, die meer respect krijgt voor de postinrichting, omdat hem in den gevel van een gebouw met behulp van beelden verteld wordt, dat haar gebied over de heele wereld verspreid ligt en meer dergelijke dingen?

Wat er ook van zij, er bestaat een heele „postsymboliek", die hier nu nog eens te pas gebracht werd. Voor de poorten van den hoofdingang werden sluitsteenen gedacht, versierd met Neptunus, koning der zeeën, met den bison, zinnebeeld van kracht. Aan de Rijksverzekeringsbank komt als van zelf een zinspeling voor op de gevaren, waartegen hier eenigszins hulp te vinden is, de ingang aan de beurszijde wordt opgesmukt met een sluitsteen in den vorm van een vrouwenfiguur, het verleidende element, herinnering aan de verleiding van den geldhandel, welke in het nabijgelegen gebouw plaats heeft.

De ingang voor ambtenaren krijgt natuurlijk ook zijn sluitsteen; deze heeren worden erop afgebeeld in den vorm van bijen, die zich naar de korf begeven. (Wij hebben hier vroeger gewezen op een soortgelijke voorstelling aan het Scheepvaarthuis, waar de ambtenaren voorgesteld zijn als visschen, die in een rij den stroom volgen.)

Hooger worden de vijf werelddeelen uitgebeeld alsook de verschillende elementen: vuur, water, enz.

Ik zal hier maar ronduit bekennen, dat ik voor een dergelijke symboliek op zichzelf niet het minste respect heb; zij heeft m.i. geen innerlijke waarde, zij kan natuurlijk de kunstwaarde van het gebouw geen greintje vermeerderen, en heeft zelfs niet het voordeel van nieuw te zijn, om ons te trachten eenigszins te boeien.

Wanneer wij ons nu de gevelarchitectuur van het gebouw indenken, dan zien wij regelmatig doorbroken wanden met opgelegde pilasters, welke door een kroonlijst samengesnoerd zijn; deze architectuur biedt bijgevolg geen natuurlijke aanleiding tot het aanbrengen van bouwbeeldhouwwerk, tenzij er gelegenheid gevonden werd beelden op te stellen geheel in de ruimte (ik bedoel: niet als relief tegen een achtergrond), en dan wordt het geval bijzonder belangrijk; dan zijn toch alle deelen van het beeld even interessant, dan moet het langs alle zijden even sterk zijn plastische werking laten uitstralen; dan wordt zoo'n ding een en al leven, dat men van alle kanten even duidelijk kan waarnemen.

Dit ook is hier niet gebeurd; de architectuur gaf niet de minste aanleiding tot het opstellen van beelden in de ruimte, en uit dit alles blijkt, dat, indien men dan toch beeldhouwwerk wilde, men hetzij de architectuur, hetzij de beelden, hetzij beide geweld heeft moeten aandoen. Wanneer het beeldhouwwerk niet als vanzelf groeit uit de gebouwde deelen, dan staat men toch voor een tweeslachtig resultaat; de beelden lijken iets overtolligs te zijn, en wij krijgen meestal tevens den indruk, dat men, hoe dan ook, een plaatsje heeft willen vinden, om er wat beeldhouwwerk aan te brengen. Dit is het geval bij het gebouw, dat ons bezighoudt. Het is voor ons zonneklaar, dat de heele bouwkunstige vormgeving ontstaan is zonder dat de hulp van den beeldhouwer daarbij iets onontbeerlijks was; indien men zich van de tentoongestelde maquette alle beeldhouwwerk wegdenkt, dan blijft de architectuur volkomen gaaf als conceptie; het staat bijgevolg los van de architectuur, en dit is een principieel bezwaar, waaraan ik de behoefte gevoel hier uiting te geven.

Hoe zijn de bouwmeesters dan te werk gegaan om toch gebeeldhouwd werk geplaatst te krijgen? Wij zagen reeds, dat de sluitsteenen der bogen met motieven versierd werden; dit is iets, dat meer gebeurde in den hier aangewenden stijl; ons oog is er aan gewoon; zoodra wij echter gaan denken, dat die steen evengoed zijn rol vervult, wanneer hij glad is, dan komt de toepassing ons wel min of meer bedenkelijk voor. Wel kan men met veel recht daartegen opperen, dat het goed is op de sluitende rol van dien steen met eenig relief den nadruk te leggen; dan blijkt het echter nog niet, dat èn die steen èn het relief zoo ontzaggelijk groot moeten zijn als hier het geval is; wanneer men inziet, dat de beeldhouwer de omtreklijnen gevolgd heeft, welke hem opgegeven werden, dan moet men de schuld van deze overdrijving op de architecten laden.

Wij vertelden in ons vorige stuk, hoe boven de telegraafzaal een soort entresol gelegen was voor het onderbrengen der verschillende leidingen; de buitenwand van dit entresol werd de uitverkoren plaats voor het overige beeldhouwwerk. Wij treffen er ongeveer vierkante vakken, tusschen de pilasters gelegen; zij zijn doorbroken met een smal raam, waaromheen een gebeeldhouwde lijst loopt, en aan beide zijden waarvan zich figurale voorstellingen bevinden. Aan de middenrisalieten en hoekpartijen worden zoo de vijf werelddeelen in de overige vakken de verschillende elementen uitgebeeld.

Laten wij dit beeldhouwwerk van dichterbij beschouwen. Wij hebben hier meer dan eens gesteund op de groote moeilijkheid om dergelijk werk met architectuur te doen overeenkomen. Deze spreekt zich immers uit met behulp van vormen, welke niet in de natuur voorkomen, z.g. abstracte vormen, terwijl beeldhouwkunst zich tot dusver hield aan het uitbeelden van natuurvormen; tusschen beide kunsten ligt bijgevolg een tegenstrijdigheid, die heel moeilijk weg te werken is; oogenschijnlijk tenminste, want het is heel goed mogelijk, beeldhouwwerk te maken, dat abstract is als architectuur; het verschil ligt alleen hierin, dat velen zullen beweren, dat dit geen beeldhouwkunst meer is.

Wat er ook van zij, Van Lunteren heeft gepoogd, de kloof te overbruggen door zijn figuren te verstrakken, te vervlakken, zoo geometrisch mogelijk te maken, en het spijt ons zeer, dat hij zich ten doel gesteld heeft, niet in de eerste plaats het architecturale te bereiken, maar wel het figurale, het naturalistisch uiterlijke voldoende te behouden. Dit kunnen wij zeer gemakkelijk met een paar voorbeelden toelichten, en tot inzicht van hen, die de Rotterdamsche tentoonstelling niet kunnen bezoeken, verkiezen wij de twee figuren, die in het Novembernummer van „Levende Kunst" afgebeeld zijn. Wij hebben eerst een der sluitsteenen: 't is de kop van een langgebaarden man, waaronder het opschrift „Neptunuskop" voorkomt; en toch is er niets, dat ons helpt begrijpen, dat die kop bedoeld is te behooren tot den god der zeeën. Wil ik b.v. dit onderschrift vervangen door het volgende: kop van den eersten burgemeester van Rotterdam, of iets dergelijks, dan kan niemand uitmaken, welk van beide het echte is. Het symbool is hier dus verloren gegaan. Sculpturaal echter heeft dit brok wel waarde, en was het geheel opgelost, zooals de wangen en de neus, dan zou het werkelijk heel dicht bij het architecturale gestaan hebben. Wij zien daar inderdaad groote facetten, die een uitstekend spel van licht en donker doen ontstaan, facetten, die wel een wang en een neus in herinnering brengen, maar tevens een zeker abstract karakter vertoonen. Het haar en de baard zijn heel anders behandeld: het zijn decoratieve ornamenten geworden, die bovendien kleiner zijn van schaal dan het overige.

De tweede afgebeelde figuur is heel anders behandeld; het gaat nu ook niet meer om een kop maar om een halflijfschen man of vrouw, die zich losmaakt uit een opeenstapeling van regelmatige blokken; de wijduitgespreide haarbos is ook geometrisch opgelost; maar dat, wat zich tusschen onder- en bovendeel bevindt, steekt erg af, omdat het veel te naturalistisch is; de arm- en borstspieren b.v. staan heelemaal vreemd in dit midden, en de beeldhouwer zelf heeft dit zoo sterk gevoeld, dat hij de handen in twee bijna rechthoekige vakken opgelost heeft.

Het overige beeldhouwwerk is van denzelfden aard, d.w.z. tweeslachtig. Wij kennen ander werk van dezen beeldhouwer, dat veel verder is dan dit, en vermoeden er uit, dat, indien deze opdracht niet tot een beter eindresultaat mocht leiden, dit ten slotte in den aard der opdracht zelf moet gezocht worden.

Betrekkelijk gesproken, met veel ander vergeleken, mag dit werk beschouwd worden als een vooruitgang, en wij betwijfelen niet, dat, indien Van Lunteren ooit voor een werk mocht staan, waar de gebeeldhouwde deelen organisch uit de architectuur groeien, hij het zoover zal brengen, dat de uitslag van heel groot belang zal zijn.

HUIB HOSTE.

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 4 geeft een beschrijving met afbeeldingen van het «Amsterdamsche Tehuis voor Arbeiders» aan de Marnixstraat, gebouwd door arch. J. E. van der Pek. Het is een groot woonhuis voor ongehuwde arbeiders en kan 350 personen huisvesten, en bevat naturlijk eenige groote zalen voor gemeenschappelijk gebruik, maar overigens in hoofdzaak een groot aantal kleine vrije kamertjes, die verhuurd worden voor f 4.20 tot f 6.30 per week, abnormaal hooge prijzen, tengevolge van de enorm hoog opgeloopen bouwkosten.

Verder ontleent dit nummer een en ander aan het jaarverslag over 1917 van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam, dat onrustbarende cijfers bevat betreffende den woningnood, die tot een catastrophe moet leiden, wanneer niet op meer practische wijze wordt te werk gegaan dan tot heden.

In de Gemengde Berichten wordt nog eens de houding van den Nationalen Woningraad in verband met de berucht lijst van architecten gebrekt en ook het opmaken van zulk een lijst ten behoeve van de deelnemers aan de Jaarsbeurs gecritiseerd.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 4 heeft een opstel van S. de Clercq over de verkeersverbetering te 's Gravenhage in de omgeving van het Staatsspoorwegstation.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam geeft eenige belangrijke mededeelingen over Beton en Gewapend Beton voor Woningbouw, met een aantal afbeeldingen van buitenlandsche toepassingen. De schrijver hoopt en gelooft niet, dat, wanneer de bakstegenprijzen weer normaal worden, de betonbouw ten onzent ingang zal vinden. Wij zijn daar nog niet zoo zeker van en meenen, dat wij er ons toch op

moeten voorbereiden door kennis te nemen van hetgeen het buitenland op dit gebied presteert.

Ir. B. A. Verhey schrijft voorts iets, over den afsluitdijk van de Zuiderzee en het gebruik van Gewapend Beton daarbij, naar aanleiding van een vroeger artikel van ir. C. Wolterbeek over hetzelfde onderwerp.

HET STADSWOONHUIS IN NEDERLAND, gedurende de laatste 25 jaren, door J. H. W. Leliman, bij uitgave van Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.

Wij ontvingen Aflevering 1 en 2 van dit prentenboek, uitgegeven geheel op dezelfde wijze als Het Moderne Landhuis in Nederland, met evenveel zorg behandeld en zeker niet minder rijk van inhoud. Stof was er dan ook zeker in voldoende mate voorhanden en het kwam dus in hoofdzaak aan op het doen van een goede keus.

Voor zoover uit de beide afleveringen is na te gaan is de samensteller daarin over het algemeen wel geslaagd, wat evenwel niet wegneemt, dat hier een verzameling zal ontstaan van afbeeldingen van bouwwerken van de meest uiteenloopende kwaliteit, die over het algemeen geen hoog denkbeeld geeft van onze woningcultuur, gedurende de laatste 25 jaren. Van een logische ontwikkeling daarin, is in deze talrijke stadswoonhuizen al zeer weinig te ontdekken. Ieder heeft gebouwd, zooals hem dat in den zin kwam, de een wat op zijn Engelsch, de ander wat meer in Franschen of Duitschen geest, maar voorbeelden van een typisch Nederlandsch Stadswoonhuis der 20ste eeuw vinden wij er niet in en dat is gemakkelijk te verklaren, omdat zooiets eenvoudig niet bestaat. Dit is wel bedroevend in een land, dat eenmaal zijn glorie kon stellen juist in den woonhuisbouw. Amsterdam, Groningen, Dordrecht, Oudewater, hebben nog genoeg uit dien glorietijd overgehouden, om nog hier en daar het karakter van het oude stadsbeeld te kunnen toonen; op vele plaatsen is het helaas totaal verloren gegaan, maar wij behoeven slechts oude afbeeldingen te raadplegen, om het onmiddellijk en nagenoeg in elke stad terug te vinden in zijn eenheid, nochtans gepaard met groote verscheidenheid.

In dit prentenboek is blijkbaar de definitie Stadswoonhuis zeer ruim genomen; men vindt er het rijenhuis, zoowel als dé groep van twee of drie huizen en ook het geheel vrijstaande stadswoonhuis afgebeeld; zelfs enkele voorbeelden, die zonder bezwaar tot de landhuizen gerekend kunnen worden.

Naast goede, eenvoudige plattegronden, ook vele gebrekkige met gezochte moeilijkheden. Het hoekhuis, of het gedeeltelijk vrijstaande huis is voor vele architecten blijkbaar nog steeds een struikelblok, waarvan men geen last ondervindt, wanneer men gebonden is door voor- en achterrooilijnen en de blinde muren der belendende huizen, op het beperkte terrein, zoo goed dat gaat, maken moet wat de bouwheer verlangt en maar één gevel, de voorgevel, aan den weg komt te staan.

Wanneer het plaatswerk voltooid zal zijn, zal men een vollediger overzicht krijgen van het stadswoonhuis, zooals het in de afgeloopen 25 jaren gemaakt werd en wellicht in de mogelijkheid verkeeren, daaraan een uitvoerige beschouwing te wijden.

Thans is dat nog niet mogelijk, maar wij vermoeden toch nu reeds, hoe het besluit, hetwelk uit die beschouwing te trekken zal zijn, zal uitvallen.

Waarschijnlijk toch zal men dan moeten concludeeren, dat wel eenige verbetering in den woonhuisbouw merkbaar was in de laatste kwarteeuw, maar het peil van den stadswoonhuisbouw in Nederland nog ver gebleven is beneden hetgeen het eenmaal was.

Varia.

MONUMENTENZORG EN REVOLUTIE.

Het dagelijksch bestuur van de Monumentenzorg in Duitschland heeft een schrijven gericht aan de nieuwe regeering, waarin gewezen wordt op de kunstwaarde van vele paleizen en kasteelen, die tot voor kort door landsvorsten gebruikt werden. Er dient gezorgd te worden, dat men er voor zal waken, dat zoowel in- als uitwendig deze gebouwen geen onwaardige bestemming zal gegeven worden en zij niet beschadigd worden en dat men niet tot verbouwen over zal gaan alleer deskundig advies ingewonnen te hebben.

In Berlijn ziet het er niet naar uit, dat van dit schrijven veel notitie genomen zal kunnen worden en of men er ciders in Duitschland gehoor aan zal geven zal van omstandigheden afhangen.

In tijden van oorlog en revolutie gaan onvermijdelijk vele kunstschatten te gronde, dat is overbekend en het klinkt haast onnoozel, daarover nog te klagen.

Wanneer de diplomatie hoog spel wil spelen, moet zij er den inzet voor over hebben en tot die inzet behoort ook een deel van het bezit aan cultuur en kunst van de volken, die als pionnen op het wereldschaakbord worden gebruikt.

DE NEDERLANDSCHE JAARBEURS INTERNATIONAAL.

In de j.l. gehouden vergadering van het algemeen bestuur der Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland is een uitvoerige bespreking gewijd aan het vraagstuk van de internationaliseering der Jaarbeurs. Met overgroote meerderheid van stemmen werd de navolgende conclusie aangenomen: dat zoo spoedig mogelijk tot internationaliseering van de Nederlandsche Jaarbeurs zal moeten worden overgegaan, tenzij de politiek-economische toestand zich dusdanig mocht ontwikkelen, dat hij de handhaving van het nationaal karakter der Beurs, althans voorloopig, nog noodzakelijk maakt.

Het tijdstip, waarop dot internationaliseering zal worden overgegaan, zal echter niet worden vastgesteld, dan nadat ter zake met de regeering, industrie en handel overleg zal zijn gepleegd.

Gemengd Nieuws.

BETONBLOKKEN-MACHINE.

Naar Reuter uit Londen meldt, zullen Britsche uitvindingen van den laatsten tijd een groote rol spelen bij het werk van den nationalen wederopbouw. Onder de verwonderlijkste nieuwe uitvindingen is een kleine met hydraulische kracht werkende machine, waarmee betonblokken worden gemaakt van 18 bij 9 inches. De machine kan die produceeren met een snelheid van 80 stuks per minuut. Bij het bouwen worden die blokken eenvoudig aan elkaar gevoegd en dan lanig verbonden door er cement op te gieten. Het heet dat deze blokken beter voldoen dan baksteenen en dat zij voor de helft van den prijs kunnen worden vervaardigd.

De machine maakt ook raamlijsten, dakpannen, hoekstukken, alles met evengroote snelheid. Het materiaal bestaat uit hoogovenslak, gemengd met cement; naar beweerd wordt, zal het met behulp van deze kleine machine mogelijk zijn, kleine woningen te bouwen, die ten spijt van de stijging der arbeidsloonen, niet duurder zullen komen, dan in de jaren vóór den oorlog.

Waterbouwkundig Opzichter.

Bij het Waterschap de Regge kan in tijdelijken dienst, met uitzicht op vaste aanstelling, worden geplaatst, een BEKWAAM

Waterbouwkundig Opzichter.

Sollicitatiestukken met opgaaf van verlangd salaris te zenden aan den HOOFDOPZICHTER te Almelo vóór 15 Februari 1919.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 8 FEBRUARI 1919. No. 6

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie en Administratie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Verschijnselen van onzen tijd.

I.

Eenigen tijd geleden maakten wij melding van een manifest, opgesteld door de redactie van „De Stijl", waarin zij in algemeene termen uiteenzette, in welken geest zij zich de ontwikkeling der kunst in de komende tijden denkt.

Thans treffen wij in „Het Vaderland", van de hand van den architect S. de Clercq een artikel aan, dat eenige mededeelingen bevat over een Bouwkunst-Manifest van Duitschen oorsprong, waarvan men kan aannemen, dat het ongeveer gelijktijdig met dat van De Stijl ontstaan is. Het komt voor in de „Flugschriften des Arbeitsrates für Kunst", als eerste nummer onder den titel: „Ein Architektur-Program, van Bruno Traut" (Berlin Weihnachten 1918).

Als inleiding wordt verklaard, dat de kunst moet worden bevrijd van jarenlange voogdij. Daartoe is in Berlijn een kring gevormd van gelijkgezinde kunstenaars. Zij wenscht vereeniging van die krachten die, boven de materieele belangen der vakvereenigingen uit, het geheele kunstleven nieuw willen opbouwen. Daartoe hoopt zij op steun uit geheel Duitschland, ten einde de beginselen, in haar brochures gepropageerd, binnen niet te langen tijd ten uitvoer te brengen.

Als leidraad het navolgende:

Kunst en volk moeten een eenheid vormen. Kunst zal niet meer het genot van weinigen, doch geluk en leven van de massa zijn. Aaneensluiting der kunsten onder de vleugelen van één Groote Bouwkunst, zal het doel zijn. Voortaan zal de kunstenaar uitsluitend, als volk van de volksgevoelens, verantwoordelijk zijn voor het zichtbare kleed van den Nieuwen Staat. Van stedebouw, tot munt en postzegel, zal hij de vormgeving vaststellen.

Daartoe worden zes middelen, met de gevolgen van dien, aanbevolen:

Erkenning van de publieke beteekenis van alle bouwwerken; —

Grondige wijziging van het kunst- en vak-onderwijs; —

Geen staatsvoogdij over kunst, wel beschikbaar stellen van middelen; —

Levende musea, wisselende tentoonstellingen, volksvoordrachten en -rondgangen; —

Opruiming van, uit kunstoogpunt waardelooze monumenten en gebouwen, waarvan de schoonheidswaarde niet in verhouding staat tot de materiaalwaarde; —

Rijksbureau voor kunstbehartiging, volgens nader vast te stellen verordeningen.

Een lange reeks van kunstenaars en geleerden heeft dit stuk onderteekend.

Het bouwkunstmanifest onderstreept deze punten en werkt ze uit, in de navolgende onderwerpen:

Over steun en vereeniging der ideëele krachten onder de architecten; —

Over volkshuizen, niet in de verdorven steden, doch buiten; —

Over kolonie-vorming ten platelande; —

Over bouwwerken in 't algemeen, waarbij geen verschil wordt gemaakt tusschen ambtelijken bouw en die van vrije bouwmeesters; —

Over opvoeding van den architect; —

Over de verhouding der andere kunsten tot de bouwkunst, waarbij deze laatste voor de al omvattende eenheid heeft te zorgen.

Vanzelf zal uit de doorzetting van dit programma volgen, dat de bouwmeester zich sterker zal doen gelden in 't open-

bare leven, in 't bezetten van gewichtige ambten en dergelijke.

Bij de uitwerking dier punten, waarin denkbeelden van groote waarde zijn vastgelegd, treffen we bijzondere opmerkingen aan, die als 't ware de radicale wijziging van 't nieuwe régime moeten verduidelijken. Voor buitenstaanders lijkt dit wat vreemd, — doch wie zal hier beoordeelen, of dit voor den kring, waarvoor dit programma is bedoeld, niet juist van pas is?

Het is de moeite waard enkele dier punten te noemen:

Het Tempelhofer-Feld, het reusachtige exercitieterrein van Berlijn, zal een terrein worden ter proefneming van nieuwe materialen, ter tijdelijke opstelling van geveltraveeën op ware grootte, en tot het houden van tentoonstellingen, — alles met het doel de massa te doordringen van de beteekenis der bouwkunst.

De leek, de vrouw en het kind voeren den bouwmeester hooger, dan de bekrompen vakman.

De kosten van alles te bestrijden uit gesmolten standbeelden, afgebroken „Siegesalleeën" en derg.

De volkshuizen buiten zullen getuigen van Duitschlands toekomst op 't eigen land en niet „auf dem Wasser".

Geen onderscheid tusschen particulieren en ambtelijken bouw. Zoolang er vrije architecten zijn, zijn er ook maar uitsluitend vrije. Zoolang er geen rijkspostebakker is, óók geen rijksbouwmeester.

Geen titels of waardigheden meer voor bouwmeesters (doctor, professor, Baurat, Geheimer, Wirklicher, Excellenz, u.s.w.).

Ietwat zonderling doet dit alles aan! zoo merkt de heer de Clercq hierbij op en vervolgt dan:

Juist op 't gebied van de bouwkunst stond Duitschland hoog aangeschreven. Was 't al niet verfijnd alles wat gebouwd werd, het was jong, frisch en gedurfd; — de scheppende kracht dorst daar nieuwe banen verder te bewandelen dan in eenig ander land (Amerika wellicht uitgezonderd).

En men vraagt zich dus af, vanwaar die behoefte aan omwenteling? Is 't de zucht alles grondig te doen en dus direct tot in alle onderdeelen Duitschlands idealen, denkbeelden, gevoelens, Duitschlands wezen, verordeningen, gebruiken om te wenteleu? Is dit noodig? Is dit mogelijk? Nu? Wil men niet te veel? Of is alles slechts gedachten- en woordenspel, en verwezenlijking ver?

Zoo lost, bij al het belangrijke wat het manifest biedt, de eind-indruk zich op in een reeks van vragen.

Zeker is 't, dat Duitschland in de laatste jaren sterk overwerkt en overspannen is. De eenige manier om tot evenwicht te geraken, vooral op 't gebied der kunst, is normale arbeid en normale rust. Deze toestand blijkt nog niet te zijn ingetreden, en daarom zullen deze gezwollen manifesten welwillend, doch slechts onder zeker voorbehoud, zijn te aanvaarden.

* * *

Wat doet, zouden wij willen vragen, in deze zonderlinge tijden eigenlijk nie zonderling aan? Wanneer men de dagbladen leest, weet men werkelijk dikwijls niet of hetgeen er in staat als hooge ernst of als fijne en minder fijne ironie moet worden opgevat. In Duitschland echter is men op het oogenblik zeker niet in een stemming, om grapjes te maken, hetgeen echter niet belet, dat sommige idealisten er met woord en daad allerlei onzinnigs bedrijven.

Het manifest, waarvan Loven sprake is, schijnt ons echter volkomen ernstig bedoeld en de daarin vervatte stellingen verdienen ook, ook wel ernstige overweging. Doch wanneer men zich daarop zet, bemerkt men spoedig, dat elk dezer stellingen van weinige woorden, niet te spinnen zou zijn tot een beschouwing of verhandeling, die vele kolommen zou vullen. Of men daar echter veel verder mee zou komen, de heer de Clercq gelooft het blijkbaar evenmin als wij en hij heeft het waarschijnlijk bij het rechte eind, wanneer hij meent, dat de eind-indruk van een manifest als dit, zich bij ernstige overweging oplost in een reeks van vragen. Men kan dan Faust nazeggen: „Da steh ich nun, ich armer Tor, und bin so klug als wie zuvor!"

Dus dan toch niet anders dan gedachten- en woordenspel? Men zou geneigd zijn het zoo te noemen, ware het niet dat aan deze stellingen gedachten ten grondslag liggen, die reeds geruimen tijd in veler gemoederen gekoesterd zijn; gedachten, die te ernstig zijn, om er mede te spelen; gedachten, die men zoo gaarne in daden zou omzetten, wanneer men den weg maar wist, die hierbij bewandeld moet worden. Die weg weet men niet, daar schuilt de groote moeilijkheid, en het eenige wat men van dien weg als vrijwel vaststaand kan aannemen is, dat hij lang, zeer lang zal zijn, en men heeft geen geduld, om zijn doel langs een langen weg te trachten te bereiken, men wil dat liever door krachtig ingrijpen, door maatregelen te decreteeren, die, op het papier althans afdoend lijken, maar welker uitvoering in het practische leven op bezwaren zou stuiten, waar men niet aan denkt of die men te licht telt.

En toch, hoe weinig practische waarde aan deze stellingen toegeschreven moge kunnen worden, het kan geen kwaad, dat zij aan de orde gesteld worden in deze moeilijke dagen, nu men tot nog toe vrijwel vergeefs zich inspant, om vooral op het gebied der kunst weer te geraken tot evenwicht, tot normale arbeid en normale rust, want wanneer dit gelukt zal zijn, zal ook eerst ernstig gestreefd kunnen worden naar zij het dan gedeeltelijke verwezenlijking der idealen, in het manifest tot uitdrukking gebracht.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 5 bevat een lezenswaardige studie van W. J. M. van de Wijnpersse over Mortteltechniek, een oude geschiedenis, die altijd nieuw blijft, zooals het daarboven geplaatste motto zegt. Toch zijn in deze oude geschiedenis nog wel nieuwe gezichtspanten te, openen en blijft zij voor den bouwkundige altijd van het hoogste belang.

Huib Hoste geeft een zijner schetsen uit verwoest Vlaanderen, handelend over Dixmuiden, met een afbeelding van de tot een puinhoop geschoten kerk, terwijl P. J. Willekes Macdonald b.i. een nabeschouwing levert op de Haagsche Staatsspoorprijsvraag.

Verder vinden wij in dit nummer een paar afbeeldingen van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp voor een blokhouw, ingezonden door B. van der Leeq b.i. op een der prijsvragen der vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, uitgeschreven in 1918.

DE BOUWWERELD No. 5 opent met een verslag over de openingsrede van Prof. Dr. R. Ligtenberg O. F. M., eenigen tijd geleden aan de T. H. te Delft gehouden over Kerkelijke Meubelkunst en Ikonografie.

Brandstofbesmiuiging bij ledeuketels voor centrale verwarming, volgens het systeem Ir. Frits M. Beeukers, is het onderwerp van een volgend artikel.

Voorts bevat dit nummer behalve de gewone rubrieken, Gemengde Berichten, enz., een paar snedlichten van Candidus, en ten slotte een kort verslag van de Bestuursvergadering van 25 Januari j.l. en eenige mededeelingen van het Instituut voor Bouwkunst.

DE STIJL No. In dit nummer ontwikkelt Gino Severini eenige denkbeelden over Futurisme en Cubisme en begint Theo van Doesburg een artikel over Moderne Wendingen in het Kunstonderwijs, naar aanleiding van een viertal interveeden, wat leven wij toch in een redenrijken tijd, namelijk van de heeren H. C. Verkruijsen, ir. Prof. J. G. Wattjes, Prof R. N. Roland Holst en mejuffrouw Dr. Elisabeth Neurdenburg. Waarschijnlijk vinden wij in het vervolg van dit artikel, waarvan nu alleen de inleiding geplaatst werd, aanleiding tot nadere opmerkingen. Vantongerloo zet vervolgens zijn Réflexions voort.

Het belangrijkste in deze aflevering schijnen ons eveawel de platen, voorstellende twee landhuizen, ontworpen en uitgevoerd door Arch. Rob. van 't Hoff en het bekende huis Meerhoek te Bergen, Arch. C. J. Blaauw. Bij de eerste twee bouwwerken schrijft V. Huszar een bijschrift en bij het laatste geeft van Doesburg eenige losse gedachten over moderne architectuur.

Naar onze meening staat het ernstige werk van Van 't Hoff hoeven verre gelijking hooger dan dat van Blaauw en verwachten wij dat het eerste nog met aandacht beschouwd zal worden, wanneer het laatste, als démodé, niet meer zal worden aangekeken.

Varia.

VOORDRACHTEN IN DE ROTTERDAMSCHE AKADEMIE.

Voor een aantal leden en genoodigden van de Academie van beeldende kunsten heeft dr. H. A. Naber, leeraar aan de R. H. B. S. te Hoorn, 25 Januari j.l. gesproken over de rol der meetkunde in de beeldende kunsten, met het oog op verleden, heden en toekomst. Spr. begon met te erkennen, dat men zijn onderwerp „nogal gevaarlijk" kon noemen. Bizet beschouwde de wetenschap als de onverbiddelijke vijandin van de kunst. Wie nochtans mocht meenen, dat zij de kunst toch wel raad geven kan, loopt de kans, dat men hem aan Multatuli herinnert. Die gezegd heeft, dat de eenige raad, waard aanvaard te worden, deze is: neem nooit een raad aan.

Toch zag spr. tusschen kunst en wetenschap geen antithese. Prof. Van 't Hoff heeft uiteengezet welke beteekenis de fantazie voor de wetenschap heeft. Dat de wetenschap beteekenis kan hebben voor de kunst, zal toegeven wie bijv. op de mogelijkheid van verbetering van de nog maar altijd zeer slechte acoustiek vertrouwt.

Een voorbeeld er van, hoe een en dezelfde persoon wetenschap en kunst met voortreffelijke uitkomst beoefenen kan, vindt men in het leven van Leonardo da Vinci.

Spr. kwam dan tot zijn eigenlijke onderwerp en stelde als zijn oordeel vast, dat aan elke kunstuiting een gedachte ten grondslag ligt. Voor 25 eeuwen heeft Pythagoras reeds verkondigd, dat getallen en vormen de grondslag zijn van de beeldende kunsten. Omstreeks 1600 gaf de astronoom-astroloog Johannes Kepler te verstaan, dat het gansche heelal uit getallen is opgebouwd en drie eeuwen later heeft ook dr. Berlage den wiskunstigen grondslag erkend, in zijn beschouwing over de grondslagen en de ontwikkeling der architectuur.

Zelf is spr. bij het ontwerpen van eenige natuurkundige instrumenten en van een sirene — voor welke laatste dr. Jaap Kool, medewerker van Richard Strauss, zijn bewondering heeft uitgesproken — tot het besluit gekomen, dat deze instrumenten veeleer dan op natuurkundige, op wiskundige beginselen berusten.

Wat hebben wetenschap en kunst elkander nu te bieden; waar vindt men verband? Om tot een synthese te komen, moet men de analyse doen voorafgaan. Wat bezit men voor een analyse? Men kent de golflijn van Fechner, bewonderd door Hogarth; verder de z.g. spiraal van Phidias, den vijfhoek van Albrecht Dürer, enz. Voor de wetenschap op haar tegenwoordige hoogte is dat alles echter van gering belang. Den Egyptischen driehoek, waarop Berlage's beurs gebaseerd zou zijn die verdedigd is door Jomard, gehandhaafd door Viollet-le-Duc en waarvan ook in Evers' De Architectuur in hare hoofdrijdperken gesproken wordt — noemde spr. een meetkundige mystificatie. De z.g. rechthoek van den Amsterdamschen architect Jan de Meyer is een vierkant. Aan dat alles heeft men niet veel, evenmin als aan den gelijkbeenigen driehoek van Bochtman en den gelijkzijdigen van J. H de Groot, wier beschouwingen aansluiten bij die van Plato.

Het eenige wat men als een meetkundigen grondslag voor de beeldende kunst kan aanvaarden, is de z.g. vijfsteek. Al vindt men deeen niet door Plato genoemd, spr. was overtuigd, dat de wijsgeer hem gekend moet hebben en verdedigde die stelling in den breede.

Spr. gaf vervolgens een uitvoerige beschouwing van de driehoeks- en rechthoeksvormen, die men in de oudheid aantreft en toonde aan, dat men overal den driehoek volgens de formule 3-4-5 en den rechthoek 1-2 ontmoet. Steun voor zijn betoog vond hij zoowel in de Koning kamer van de pyramide van Cheops als, later, in de beschouwing van een roosvenster der kathedraal van Amiens.

Van de gelegenheid tot debat is geen gebruik gemaakt. Er waren onder de toehoorders, die meenden niet veel van kunst te hebben vernomen. Zij mochten bedenken, dat de spr. zich reeds aan het begin van zijn lezing een leek op kunstgebied genoemd had en hebben dan stellig, met sprekers vernuft, zijn bescheidenheid gewaardeerd.

Op 8 Februari zal dr. Naber zijn beschouwingen voortzetten.

BERLAGE.

Dr. Berlage hield 23 Januari j.l. in het zaaltje Heijtee Smit eene lezing over het „Begrip der Architectuur".

Wat wij missen, wat ons teleurstelt in bijna alle werken over de geschiedenis der bouwkunst, zeide hij, is de verklaring van den ontwikkelingsgang en de geestelijke grondslagen onzer kunst.

Wij vragen ons af: wat is de gedachte en wat wordt er in de openbaringen bedoeld, waarmee ze ons verschijnt. De kern van alle bouwkundige gedachte is het scheppen van een noodzakelijke ruimte; de lichtopeningen en het dak zijn hare bijzondere elementen, in de kiem waarvan de hoofdproblemen der bouwkunst liggen. Door een oneindige samenstelling dezer eenvoudige gegevens ontstaat dan alle bouwkunstige schoonheid.

Men moet een groot verschil maken tusschen het nuttigheidsobject en het kunstobject, die vereenigd het dubbelslachtig ideaal zijn van den bouwmeester. Het zuiver uit nuttigheidsoverweging ontstane werk heeft zijne schoonheid, al zat de bedoeling daartoe niet voor bij den maker. Het schoone ontstaat eerst dan, wanneer de maker bedoelt zijn geestesgesteldheid uit te drukken en deze weet wede te deelen, en wel des te schooner, naarmate hij meer het algemeene en dus het eenvoudige weet te geven. Nuttigheidsvoorwerpen geven ons een begripsontroering, ofschoon zij niet schoon genoemd kunnen worden; het schoone kan eerst ontstaan door den wil van den kunstenaar. En dan is niet het voorwerp schoon: maar de algemeene geestes-kracht, die het door den kunstenaar uitstraalt. De eenvoudige versierng der holenkunst boeit ons meer dan vele kunstvaardige moderne versieringen, omdat zij waarachtiger en onmiddellijker het menschelijke geeft.

De geschiedenis der bouwkunst is de geschiedenis der constructie. Bouwkunst is de versiering der constructie, de afdwaling hiervan brengt het onherroepelijk verval. Hierin ligt de oorzaak van de decadentie der Renaissance, dat zij zich door de versiering liet beheerschen, hierin lig. het vervalt der Romeinsche bouwkunst en het minderwaardige van alle minderwaardige tijdvakken.

De moderne bouwkunst begon met zuiver constructief te zijn, zonder versiering; zij moest zich eers zuivere constructies bewust worden, alvorens tot een vernieuwing der schoonheid te leiden. Vereenvoudiging zonder meer is zeer zeker negatief maar de kern van het begrip uit te drukken op de meest zuivere en krachtige wijze was en moet blijven de allesoverheerschende factor.

De groote cultuurtijdperken vinden boven deze krachten hun waarde in het feit, dat alle kunstenaars — gedreven door de algemeene geestelijke overtuiging noodzakelijk eenzelfde groote uiting vinden. Onderdrukt de gemeenschappelijk geestelijk richtpunt dan kan nooit meer ontstaan als het werk van enkele sterkere persoonlijkheden van een groot tijdperk is geen sprake.

De bouwkunstige schoonheid zooals ze ons thans begint te verschijnen, vindt haren oorsprong in de constructieve waarheid, de erkenning der machine als productiemiddel, het besef van de middelen en de krachten van onzen eigen tijd.

Bij vele lichtbeelden maakte dr. Berlage daarna zijn bedoeling meer helder waarneembaar. De in den aard der zaak zeer diepgaande beschouwingen zou men wenschen rustiger te kunnen volgen dan dit bij een enkele mondelinge voordracht mogelijk is. Laten wij hopen, dat de spreker aan een verzoek namens het bestuur van „Architectura et Amicitia" zal gehoor geven en zijne lezing zal willen afstaan aan het Maandblad „Wendingen". Wij meenen, dat ze er meer afdoend tot haar recht zal kunnen komen, dan dit thans het geval was. Tel.

EEN AMBTSWONING VOOR DEN MINISTER VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN.

Bij suppletoire Waterstaatsbegrooting over 1919, wordt voorgesteld inlassching van een nieuw artikel ten bedrage van f 85.000 voor inrichting van het perceel Kneuterdijk no. 20 te 's-Gravenhage, tot tijdelijke ambtswoning voor den minister van Buitenlandsche zaken met alle daarmede in verband staande uitgaven.

In de memorie van toelichting wordt opgemerkt, dat de behoefte aan een ambtswoning voor den minister van buitenlandsche zaken, geschikt om de vervulling van de op hem rustende en uit een oogpunt van landsbelang niet onverschillige representatieve verplichtingen mogelijk te maken, zich reeds geruimen tijd heeft doen gevoelen. Terwijl in de meeste landen in die behoefte is voorzien van staatswege, moeten in Nederland de ministers van buitenlandsche zaken bij hun optreden telkens omzien naar een passende woning.

Bij de vestiging in 1912 van het departement van Buitenlandsche zaken in het perceel Plein no. 23 is een poging gedaan om eenigszins tegemoet te komen aan de leemte door een gedeelte van de benedenverdieping te onttrekken aan den dienst van het departement ten einde dat gedeelte gecombineerd met de Kamer van den minister, die van den secretaris-generaal en met de wachtkamer en een bodenkamer, te gebruiken voor het houden van ontvangsten.

Deze poging is echter niet geslaagd. Als vaststaande mag worden aangenomen dat op het departement niet meer gerekend zal kunnen worden, wanneer bij het herstel van normale toestanden de representatieve plicht wederom ten volle zal moeten worden uitgeoefend.

De positie is derhalve zoodanig, dat er een nieuwe voorziening zal moeten worden getroffen.

Onder de gegeven omstandigheden heeft de regeering gemeend stappen te mogen doen om te beproeven of niet tijdelijk de beschikking zou kunnen worden verkregen over het aan de Koningin toebehoorende perceel, gelegen aan den Kneuterdijk no. 20. Het is haar daarbij gebleken, dat het perceel niet in huur zou kunnen worden afgestaan, maar dat, ten einde een oplossing der moeilijkheid te vergemakkelijken, dit perceel, in afwachting eener definitieve oplossing, gedurende een periode van zes jaren aan den Staat voor het beoogde doel in gebruik zou kunnen worden gegeven.

Aangezien, wat de ruimte betreft, op uitnemende wijze aan de behoefte zal kunnen worden voldaan, heeft de regeering met bijzondere erkentelijkheid de medewerking van de Koningin in beginsel aanvaard. Ofschoon het gebouw reeds tientallen van jaren onbewoond is gebleven, zal het nochtans zonder ingrijpende veranderingen in gebruik genomen kunnen worden.

Het bevat beneden de voor recepties benoodigde gelegenheid, terwijl de bovenverdieping, ondanks de minder doelmatige inrichting, met eenige verandering voor bewoning kan dienen. Intusschen zal zijn te voorzien in den aanleg van waterleiding, centrale verwarming en electrisch licht, en zullen, behalve het verfwerk, nog verdere onderscheidene voorzieningen van minder belang zijn aan te brengen,n ten einde de noodige bruikbaarheid te verzekeren. De kosten daarvan, te zamen met die, welke voor zoover noodig voor inrichting zullen zijn te maken, worden geraamd op ongeveer f 85.000. Daarbij wordt gerekend op het gebruik van de zalen, gelegen in den eenen aangebouwden vleugel, die uitloopt naar de zijde van het Noordeinde, welke zalen, indien daarbij tevens gebruik werd gemaakt van de zij-Gothische zaal (in den op de Paleisstraat uitkomenden vleugel gelegen) wellicht zoude kunnen dienen voor zeer groote recepties als door de regeering in de Ridderzaal worden gegeven. Met het oog op de minder gunstige ondervinding, met de Ridderzaal opgedaan, is dit niet zonder belang.

De Koningin stelt er intusschen prijs op de Gothische zaal, die van de Paleisstraat af bereikbaar is, nog nu en dan voor eenig liefdadig doel beschikbaar te kunnen stellen.

Deze oplossing, welke in afwachting van een definitieve voorziening gedurende zes jaren kan dienen, biedt, aldus merkt de regeering op, bijzondere voordeelen, gelet op de kosten, die gemaakt zouden moeten worden en den tijd, die er zou voorbijgaan, indien op andere wijze in de moeilijkheid moest worden voorzien. Daarbij komt dat de Koningin bereid zou zijn om de in de ontvangvertrekken aanwezige meubileering, voor zoover daarop prijs wordt gesteld, ter plaatse te laten.

De minister van buitenlandsche zaken meent, dat het op zijn weg ligt de meubileering van de woningverdieping voor eigen rekening te nemen, maar zou niet willen voorbijzien, dat er bij de regeling zijner bezoldiging niet op gerekend is, dat hij in de eigenlijke woongelegenheid van zijn gezin niet zou behoeven te voorzien. In verband hiermede zou een wijziging in de geldelijke vergoeding aan zijn betrekking verbonden, zijn aan te brengen, die naar het oordeel der regeering daarin zou kunnen bestaan, dat zijn representatietoelage bij het betrekken der woning met f 3000 werd verminderd.

BOUWRADEN.

Het Utrechtsche Kunstverbond heeft een bouwraad gevormd die dezer dagen een beoordeeling op zich neemt van gebouwen, welke in het tijdvak tusschen 1 Jan. 1910 en 1 Jan. 1919 in de gemeente Utrecht zijn voltooid. Doel is: het verkrijgen van medewerking bij het streven naar verbetering der architectonische en aesthetische waarde van het stadsbeeld.

De beoordeeling zal drie rubrieken omvatten en wel:

a. Dienst- en utiliteitsgebouwen (kantoren, pakhuizen, fabrieken, onderwijsgebouwen, enz.); b. Woongebouwen (woonhuizen, winkels, villa's buitenhuizen, sociëteitsgebouwen, koffiehuizen, enz.) met uitzondering van arbeiderswoningen; c. Arbeiderswoningen en complexen daarvan.

In elke rubriek kunnen drie prijzen beschikbaar worden gesteld. De gemeente Utrecht, de Club voor Utrechtsche leden van Architectura et Amicitia, de Handelssociëteit en de Handelsvereeniging stelden zilveren en bronzen penningen beschikbaar.

De vereeniging gaf bovendien een aanbevelenswaardig, beknopt en zakelijk vlugschrift uit: „Een woord tot hen, die willen gaan bouwen."

SIGARETTEN AAN PARTICULIEREN.
Vervoerverbod opgeheven.
Wederom leveren wij alle voorkomende merken met 20 pCt. korting.
Rembourszending boven f 10.— franco.
Verzendhuis „Candia", HAAG.
Voorheen te Maarssen.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 15 FEBRUARI 1919. No. 7

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie en Administratie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van één plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Verschijnselen van onzen tijd.

II.

Tot de verschijnselen van onzen tijd behoort ongetwijfeld ook een soort van réveil, voortspruitend uit een drang naar hooger als reactie tegen de materialistische levensopvatting, waartoe een groot deel van de menschheid, tengevolge der reusachtige wetenschappelijke en technische ontwikkeling van de laatste eeuw gemaakt is. Die drang naar hooger openbaart zich in woord en geschrift, doch heeft ook meer practische gevolgen, voorzoover hier van practisch gesproken kan worden, in het tot stand komen van genootschappen, stichtingen, secten, universiteiten, half wetenschappelijke half godsdienstige instellingen van zeer uiteenloopenden aard doch allen ontstaan onder denzelfden drang.

Een eigenaardigheid van vele dier instellingen is, dat zij willen bouwen, opbouwen niet alleen in figuurlijken zin, doch bouwwerken stichten, ten behoeve van de hooge idealen, die zij nastreven.

Het verschijnsel is in het geheel niet nieuw, er zijn in alle eeuwen idealisten en utopisten geweest, die stelsels hebben uitgedacht, waarmede zij meenden de menschheid gelukkig te kunnen maken, er zijn altijd heerschers geweest, die groote bouwplannen hebben uitgevoerd en nog grootere hebben gekoesterd die nimmer tot uitvoering gekomen zijn, er zijn ideale plannen van steden gemaakt, alleen te beschouwen als min of meer wetenschappelijke en artistieke fantaisieën, er is geen godsdienst onder de vele, die op den aardbodem worden of werden beleden, of zij heeft of had haar tempel, kerk of ander heiligdom of heilige plaats.

Men zal zich het schoone plan van de Bazel herinneren, dat destijds in de bouwkundige bladen afgebeeld werd, voor een wereldhoofdstad bij 's-Gravenhage. Die wereldhoofdstad zou de kroon zijn op het werk, dat ondernomen zou worden door de Stichting voor Internationalisme, een stichting aan welker voorbereiding de heeren P. H. Eykman en Paul Horrix gedurende een aantal jaren met groote toewijding hebben gearbeid. Slechts met weemoed kan men denken aan het streven dezer idealisten, dat ook daarom velen sympathiek was, omdat het vooral zocht naar practische middelen, om de volken tot elkander te brengen. Wel zouden er in de wereldstad monumenten verrijzen met een uitsluitend ideëele beteekenis, maar als hoofdzaken werden toch beschouwd de congresgebouwen, de universiteitsgebouwen, de hotels en alle verdere inrichtingen, in een internationale stad vereischt. Reeds bij de voorbereiding bleek herhaaldelijk, hoe weinig de tijden nog rijp waren voor de groote denkbeelden van het Internationalisme en de vier afgeloopen jaren hebben het wel op de meest afdoende wijze aangetoond.

En toch schijnt het, dat die jaren van schriklijke teleurstelling voor alle idealisten, geenszins den drang naar het hoogere hebben gefnuikt, integendeel, men ziet met nieuwen moed alle reeds bestaande plannen weder ter hand nemen en zelfs nieuwe opkomen, terwijl de pers zich beijvert er de aandacht op te vestigen.

Zoo heeft men onlangs in de Nieuwe Rott. Courant van den medewerker, die daarin geregeld zijn ervaringen „Onder de Menschen" mededeelt, een uitvoerige beschrijving kunnen lezen van de Heilige Land-Stichting bij Nijmegen. Het merkwaardige van deze stichting is, dat het haar gelukt is, hare plannen reeds voor een deel te verwezenlijken. Reeds staan op hare terreinen een kerk en klooster, een museum en andere gebouwen, reeds worden daar gedurende eenige jaren diensten gehouden en wordt er geregeld voortgewerkt en voortgebouwd. Jan Stuyt zal er een groote basiliek bouwen, waarvan de plannen reeds meermalen tentoongesteld

werden. Het zijn geen luchtkasteelen meer, maar werkelijke gebouwen, die men in gebruik kan zien, de beste demonstratie van hetgeen de stichting bedoelt. Reeds is het opmerkenswaardig, wat hier bereikt is en wanneer de plannen zich verder ontwikkelen in de ingeslagen richting, wanneer de geest, die thans deze stichting bezielt, niet op een of andere wijze vertroebeld wordt, dan kan er ongetwijfeld iets bereikt worden van hooge beteekenis voor het godsdienstig leven. Men is hier zoo wijs geweest, klein te beginnen en geleidelijk verder te gaan; daardoor kon men ook beter bepalen wat men wilde en onkomen aan de vaagheid, die aan alle groote plannen min of meer eigen is. Ook hier staat het einddoel, de volbouwde stichting, nog in de nevelen van een ver verschiet, maar het begin is er, het boompje is geplant en heeft wortel geschoten en het groeit onder de goede zorgen van den hovenier, die er eenmaal nog zelf vruchten van hoopt te plukken, of wanneer dit niet zijn kan, ze even gaarne gunt aan volgende geslachten.

De Stichting voor Internationalisme heeft het zoover niet kunnen brengen. Was de opzet te grootsch, te veelomvattend? Wij weten het niet. Hij was in elk geval minder vaag dan het Lichtstadplan van Dr. Frederik van Eeden, waarover deze dichter in verschillende plaatsen voordrachten hield.

„Juist nu," zeide hij, „nu wij gezien hebben tot welke vindingrijkheid en vaardigheid, tot een hoe groot uithoudingsvermogen de mensch in staat is, waar het dooden en vernielen geldt, juist nu is het tijd hem te wijzen op een ideëele taak, waaraan hij die voor den oorlog zoo kwistig ter beschikking gestelde krachten beter kan besteden."

Die taak zou zijn de schepping van „De Lichtstad", den model-staat, het middelpunt en symbool der verbroedering van alle volkeren der aarde, een voorbeeld van socialisme in de praktijk, dat de geheele wereld zou veroveren.

Van Eeden had dien heilstaat reeds als een visioen beschreven in zijn „Kleine Johannes". En zonder dit boek te kennen was de architect London op ditzelfde denkbeeld gekomen, waarin door onderling overleg nog wijzigingen waren gebracht.

Frederik van Eeden vertelde ons ervan, terwijl de architect ons op het witte doek geprojecteerd een paar teekeningen liet zien.

Het middelpunt van alles zou de tempel zijn, waar eens per jaar de telkens wisselende vertegenwoordigers van de geheele menschheid in gebed zouden samenkomen. Daarom heen liggen de afzonderlijke tempels van alle bestaande godsdiensten, die op psychologische gronden behouden moeten blijven. Dit is de heilige stad. Daaromheen ligt de middenstad, waar kunsten en wetenschappen beoefend worden.

In Heilige- en middenstad is geld, alcohol en vleesch als voedsel uitgesloten.

In de daaromheen liggende buitenste stad is handel en verkeer, zijn de hotels voor de millioenen bezoekers en woont men in tuinsteden.

De Lichtstad wordt gebouwd op een eiland in de Middellandsche Zee. Aan het hoofd staan 12 „richters", de 12 beste menschen, door de „Unie der mondigen" als vertegenwoordigers der geheele menschheid gekozen. Zij zullen slechts wijsheid aan de wereld behoeven te geven. In hun naam bestuurt een „Gouverneur" het eiland, gesteund door politie; zelfs zijn er model-gevangenissen.

Wie de stichting betalen zal? De mogendheden, die wel milliarden vonden voor den vernietigingsoorlog. De heilstaat zal uitsluitend eigenaar van den grond zijn, huren en pachten innen, en groote inkomsten hebben doordat men zijn Staatsbank tot het clearinghouse van het geldwezen der geheele wereld maakt!

Overmoed kon, volgens Frederik van Eeden, in de opzet van een dergelijk plan niet gezien worden, want had het niet „de hoogste goedkeuring", dan kwam er natuurlijk niets van.

Een vanzelf sprekende en in dit verband toch evenzeer verrassende slag om den arm.

Na van Eeden's inleiding, waarin hij critiek op kerk, staat en maatschappij in hun huidigen toestand uitoefende, werden ons de teekeningen getoond. Alles is hier van ontzaglijke afmetingen. De constructie van den tempel-koepel met een spanning van 300 meter, een spanning, die nu nog niet bereikt is, werd dan ook geëndosseerd aan de ingenieurs der toekomst. Maar wel stond reeds de dikte der zuilen nauwkeurig vast, ook de grondstof, waarvan de verschillende versieringen zouden gemaakt worden!

— Groot — evenredig aan dezen grooten opzet — was ook de snelheid, waarmee dit door de groeiende behoefte werd achterhaald. Reeds nú bleek de tempel, die slechts een millioen menschen kan bevatten, te klein. „Als de geheele wereld zich bij ons plan aansluit", zeide de architect, zal de tempel 2 à 3 millioen menschen moeten kunnen bevatten.

* * *

Het spijt ons, dat wij in van Eeden's fantastisch plan zoo weinig originaliteit hebben kunnen ontdekken. Wellicht was het hem niet om originaliteit te doen, maar van den dichter zou men verwacht hebben, dat zijn fantaisie ons van zelf nieuwe gezichtspunten zou hebben geopend.

De verdeeling der Lichtstad in zônes herinnert bijzonder sterk aan de hoofdstad van het Hemelsche Rijk en zoo Chineezen de lezingen hebben bijgewoond moeten zij wel de opmerking hebben gemaakt, dat zij reeds eeuwen geleden in Peking hun lichtstad hebben gesticht.

Of Peking, zooals het er thans uitziet, eenigszins aan van Eeden's ideaal nabijkomt betwijfelen wij ten sterkste.

En wat de bouwplannen van den architect London betreft, deze overtreffen misschien in omvang de bekende plannen van Berlage voor een Pantheon der Menschheid, maar of er gelijke waarde als architectonische fantaisie aan kan worden toegekend, ook dit kan met eenigen grond betwijfeld worden.

Grootschheid van een ontwerp of plan volgt niet vanzelf uit groote afmetingen; daarvoor zijn andere dingen noodig en wie de gansche wereld omvâmen wil loopt gevaar niet anders te grijpen dan lucht.

Vereenigingen.

BOUWBEDRIJF EN WONINGVRAAGSTUK NA DEN OORLOG.

Over bovenstaand onderwerp heeft mr. B. J. F. Steinmetz uit 's-Gravenhage, 30 Januari j.l. gesproken in een druk bezochte bijeenkomst in het notarishuis te Rotterdam, belegd door de patroonsvereeniging Rotterdamsche bouwkring Algemeen Belang.

De oorzaken van den ellendigen toestand op het gebied van de woningvoorziening moet men kennen, aldus spr., om daaruit te kunnen afleiden hoe in de komende jaren gehandeld dient te worden. De regeering acht spr. een van de hoofdschuldigen tengevolge van de door haar gevoerde woningpolitiek, die tegen den schok van den oorlog niet bestand is gebleken. Gedurende de oorlogsjaren heeft het de regeering aan vastheid van lijn, zekerheid van inzicht en goede berekening van de toekomst ontbroken, en zij is ten slotte gekomen tot het nemen van noodmaatregelen als huurcommissiewet en huuropzeggingswet, goede en noodzakelijke wetten, die echter in menig opzicht een volkomen verderfelijken invloed oefenen. Deze wetten werden noodig door het gebrek aan woningen en het is de fout van de regeering, dat zij dit gebrek niet tegen elken prijs voorkomen heeft. De ergste fout die gemaakt is, is die der bureaucratie. Er is niets tegen dat ambtenaren van rijk en gemeenten het heft in handen hebben, maar zij moeten dan ook weten, hoe gehandeld moet worden, en dit is inderdaad niet het geval. Zoo zou in den Haag de woningnood lang niet zoo groot zijn als hij is, indien het gemeentebestuur naar den raad van de belanghebbenden had geluisterd.

Er is thans in het standpunt der regeering eenige verbetering te bespeuren. Spr. vertrouwt, dat de bouwnijverheid binnenkort weer aan het werk zal zijn, maar men moet toch niet al te optimistisch zijn. Er zijn teekenen dat de bureaucraten nog steeds bureaucraten blijven; de voorschriften voor de bouwnijverheid zijn niet verlicht. Zij moet echter aan het werk, en die arbeid moet de kern zijn voor toekomstige ontwikkeling.

Men sprak reeds vóór den oorlog van een woningvraagstuk. Op verbetering van de misstanden, verheffing van het woningpeil werd aangedrongen. Het product van de beweging, voortvloeiende uit de belangstelling die aan alle kanten ontwaakt was, was de woningwet, waarvan men het nut over het algemeen is gaan erkennen, maar waartegen toch nog steeds verzet bestaat, ook bij personen, die er niet rechtstreeks bij betrokken zijn. De bouw- en woningverordeningen hebben in vele gevallen door te zware eischen den bouw van kleine woningen belemmerd. Subsidies en faciliteiten zijn reeds vóór den oorlog aan bouwvereenigingen verleend; gedurende den oorlog werden deze op nog ruimer schaal beoordeeld, en dit heeft tengevolge gehad, dat de bouwnijverheid zich terugtrok. Voorts bestaat op het gebied van het bouwbedrijf en den huis- en grondeigendom volkomen rechteloosheid, en de gemeenten hebben dikwijls misbruik gemaakt van de macht, welke de woningwet hun geeft. De woningwet legde den bouwondernemers zware verplichtingen op, maar verzuimde hun rechtspositie tegenover de overheid te regelen. Dientengevolge kon er van een kloeke ontwikkeling van dat bedrijf geen sprake zijn. Toen de oorlog uitbrak was allereerst innige samenwerking noodig tusschen overheid en bouwnijverheid. Deze stonden echter tegenover elkaar, zoodat de woningpolitiek dan ook een volslagen fiasco leed.

Van de toekomst verwacht spr. voor het bouwbedrijf en het woningvraagstuk wel eenig goeds. De bouwvereenigingen stichten veel nut, maar allerwege erkent men, dat de uitbreiding van de steden voor verreweg het grootste gedeelte aan het particuliere initiatief moet worden overgelaten. De bouwnijverheid zal dan ook in de toekomst een zeer belangrijke rol blijven vervullen. Daarbij heeft men zich af te vragen, of in de eerstkomende jaren wellicht de overheid zelf bouwen zal. Staat of gemeente zullen allereerst die bedrijven tot zich trekken, die zwak staan. Ook ten aanzien van de woningvoorziening zal de overheid de opportuniteitsvraag stellen, zoodat het aan de particuliere nijverheid is, goed en goed georganiseerd voor den dag te komen. Hier ligt het cardinale punt. Er moet een nationale organisatie komen ter behartiging van de belangen der bouwondernemers, en daarbij moet onmiddellijk economisch worden samengewerkt. Spr. gelooft, dat de bouwondernemers die samenwerking allereerst moeten zoeken in gemeenschappelijken bouw. Hij wijst ook op de aesthetische beteekenis van normalisseering van den woningbouw. De combinatiebouw zal een breedere vlucht voor het bouwbedrijf mogelijk maken, dat zichzelf zal moeten regeeren, wellicht onder toezicht van de overheid. De stadsuitbreiding zal geleid moeten worden onder medezeggingschap van de naaste belanghebbenden, die tevens zeggingschap moeten hebben in het tot stand komen van bouw- en woonverordeningen. Voor de toekomstige ontwikkeling van het bouwbedrijf kunnen voorts de organisaties van huurders van beteekenis worden. De combinatiebouw zal verder het tot stand komen van Kamers van volkshuisvesting en stadsontwikkeling in de hand werken.

Bij de gedachtenwisseling die volgt, meent de heer Drop, dat het op den weg van bouwnijverheid, huis- en grondeigenaren ligt zich te organiseeren, om te zorgen, dat deze in Tweede Kamer en gemeenteraden voldoende vertegenwoordigd zijn.

De heer Van Beers zegt, dat althans hier te Rotterdam het gebrek aan woningen niet te wijten is aan de Woningwet en de bouwverordeningen, maar in hoofdzaak aan het averechtsche beleid van het gemeentebestuur, het tekort aan bouwterreinen. Het gemeentebestuur blijft nu maar steeds veel te dure woningen bouwen, maar als het de bouwnijverheid voldoende medewerking verleende en de stadsuitleg beter regelde, zouden er voldoende woningen gebouwd worden.

De heer Jungerius stelt de vraag, of de door den heer Steinmetz aanbevolen combinatiebouw niet op den achtergrond zal dringen het particuliere initiatief, dat zooveel goeds tot stand heeft gebracht. Te Rotterdam bestaat naar zijn meening voor combinatiebouw niet veel animo.

De heer Jansen is evenals de heer Van Beers van oordeel, dat er reeds veel meer tot stand zou zijn gebracht, indien het gemeentebestuur de particuliere bouwnijverheid behoorlijk gesteund had. Ook hij verwacht niet veel van gezamenlijken bouw hier ter stede.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 6. Andermaal geeft het Bouwkundig Weekblad werk te zien van de Afdeeling Gebouwen van den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam en wel de M. U. L. O. School aan de Wormerveerstraat. De voorgevel is in moderne geest ontworpen, eenigszins in aansluiting met het aangrenzende woningblok op het Spaarndammerplein van M. de Klerk. Vreemd genoeg bespeurt men aan den achtergevel van de school niets van den modernen geest. Wij zouden den Dienst der Publieke werken wel willen vragen of dit wel in den haak is.

Verder treffen wij aan een artikel over den Arbeitsrat für Kunst te Berlijn en het door die instelling uitgegeven vlugschrift, waarover wij in ons vorig nummer, naar aanleiding van een stukje in „Het Vaderland", reeds een en ander mededeelden.

Het Officieel Gedeelte bevat o.a. de Agenda der op 22 Februari a.s. te houden Ledenvergadering van den B. N. A.

DE BOUWWERELD No. 5 heeft een stukje van ir. J. van der Breggen over Woningtelling, waarin nog eens gewezen wordt op verschillende vrome wenschen, ten aanzien van de verbetering der Volkshuisvesting, die nog niet in vervulling zijn gegaan.

Van arch. Jan de Quak vinden wij verder een Gesprek in versmaat over pro en contra van het romantisme, waarvan de conclusie luidt:

„Wij moeten, als vroeger, een hóóg ideaal
Ons stichten en koesteren daarbinnen . . . .
Dan daagt 't in 't Oosten . . . . dan flitst er een straal
Op een schreeuw land . . . . door ons te ontginnen!!".

Voorts wordt een afbeelding met bijschrift gegeven van een Brandspuitenhuis te De Bilt, ontworpen door den Gem.-Arch. P. J. Vermaak aldaar.

DE INGENIEUR No. 6 bevat een voordracht van ir. P. M. van Bosse over de ontwikkeling der bruinkolenindustrie in Limburg en verder o.a. een artikel van dr. P. G. Cath en R. P. Kloppers over Verlieren in Verlichtingsinstallaties.

BOUWSTOFFEN No. 6 kan gerechtelijk een veelbelovend nummer heeten. Het opent een reeks artikelen over Ontstaan en vergaan van Gesteenten, naar Prof. Dr. E. Weinschenk, terwijl verder een serie wordt aangekondigd van de hand van J. G. Wiebenga c.i. over Natuur- en Scheikunde der Bouwstoffen.

Wij vinden hier verder het slot van het artikel Magnesiet, waarin merkwaardige bijzonderheden voorkomen over de operaties, door wijlen Prof. Aerts aan het gevelbeeldhouwwerk van het Paleis te Amsterdam uitgevoerd, terwijl ook de artikelen van Tjaden over Microscopisch onderzoek van Hout in dit nummer beëindigd worden.

Vermelding verdient verder nog een mededeeling over namaak-snelbindend schelpkalktrasmeel, waaruit blijkt, dat men ook met dit materiaal op zijn hoede moet zijn tegen vervalschingen.

Personalia.

Tot directeur der gemeentewerken te Utrecht is benoemd de heer L. N. Holsboer, thans directeur der gemeentewerken te Leeuwarden.

Met den benoemde stond op de voordracht de heer M. A. Brinkman Visser, adjunct-directeur der Gemeentewerken te Groningen.

Varia.

BOUWKUNSTVORMEN.

De heer A. J. Kropholler heeft in „De Bejaard" over bouwkunst geschreven en ontwikkelt in zijn laatste artikel eenige stellingen over bouwkunstige vormen. Die stellingen omschrijven min of meer zijn standpunt als architect en men zou aan zijn werken kunnen nagaan in hoever zij daar in praktijk gebracht zijn.

Niet alle vakgenooten zullen het er mede eens zijn en vooral wanneer men de stellingen toetst aan monumenten der oudheid zullen zij schijnbaar niet opgaan. Wij denken slechts aan de Pyramiden die door den hr. K. toch zeker wel tot de imposante monumenten worden gerekend.

Overigens geven wij hier, zonder commentaar, de woorden waarin de architect zijn opvatting uiteenzet.

* * *

„Hetgeen wij hiervoor hebben behandeld, laat zich samenvatten in de volgende stelling: Zuivere doelmatigheidsvormen geven aan een gebouw het ongekunstelde, dat de eerste voorwaarde is voor de schoonheid. Doch al is hiermede aan de eerste voorwaarde voldaan, er zijn nog andere dingen, waar de schoonheid van een gebouw op berust, waarin zij zelfs in vroegere kunstperioden dikwijls te uitsluitend werd gezocht. Deze zijn:

1e. de uitdrukking van kracht en 2e. het schilderachtige, waaronder ik ook de kleuren versta.

De uitdrukking van kracht is de voornaamste bron van schoonheid in de bouwkunst, in zoover men van haar verlangt, dat zij imponeert. Zij is dus vereischte voor monumentale bouwkunst en wordt veroorzaakt, doordien een gebouw zulke vormen vertoont, als alleen mogelijk zijn bij een intensieve kracht van het bouwmateriaal. Van welke vormen sprake is zullen wij hier nagaan.

De kracht die bij ieder bouwmateriaal bestaat in den samenhang — wordt het meest op de proef gesteld bij slanke bouwvormen, vooral wanneer deze nog een zekeren weerstand hebben te bieden aan de zwaarte van andere deelen van het gebouw, die daarop rusten. Maar ook de eigen zwaarte is reeds bij voldoend slanke bouwvormen een proef op de kracht van het materiaal. Zoo wordt er b.v. een sterk materiaal vereischt, om vrijstaande hoogoprijzende versieringsvormen te maken en evenzeer wordt een materiaal van grooten samenhang vereischt tot het maken van oversteken de deelen aan een gebouw. Beide, vrijstaande slank-oprijzende zoowel als oversteken de deelen zijn dan ook de eerste middelen om een gebouw te doen imponeeren, vooral wanneer zij niet uitsluitend als versiering zijn aangebracht en dus ook een practische bestemming hebben, als schoorsteenen, gooten e. d. De kracht van vrijstaande slanke deelen wordt nog sterker op de proef gesteld, wanneer zij behalve hun eigen gewicht ook andere deelen van het gebouw dragen, waarvan zuilen, consoles en lateien de meest gewone voorbeelden zijn. Deze moeten verder een bepaalde noodzakelijkheid hebben voor het bestand van 't gebouw en ook moeten er deelen op rusten, die een practische bestemming hebben. Het nutteloos aanbrengen van zuiltjes en consoles is b.v. vooral aan vele 19de-eeuwsche gebouwen de oorzaak van een gekunsteld en allesbehalve artistiek aandoend uiterlijk.

Verder is het bij al de hier besproken vormen een zaak van gewicht, dat zij werkelijk en niet bij wijze van voorstelling zijn aangebracht en dat men kan zien, dat zij geheel zelfstandig dragen. Ook op dit punt wemelt het van verkeerde toepassingen, die oorzaak zijn van een minder beduidend effect.

Zijn slank-oprijzende en overhellende bouwvormen middelen om een gebouw te doen imponeeren, achteroverhellende bouwvormen werken het tegendeel uit. De oorzaak hiervan is, dat deze vormen eigen zijn aan stoffen zonder intensieve kracht of samenhang; wij behoeven slechts te denken aan de vormen van zand- of aardhoopen en in het klein aan puddingvormen. Steil oploopende of overhellende vormen zijn in al deze stoffen zoo goed als onmogelijk. Toch zijn achterover hellende vlakken in de bouwkunst soms practisch noodzakelijk zooals bij daken; zij zullen hier, omdat hun doel dadelijk spreekt, het schoon van het gebouw niet verstoren; aan imponeerends zal het gebouw echter winnen, wanneer de terugwijkende vlakken op het gebouw zijn aangebracht. In den aanblik van een gebouw, wil dit een monumentalen indruk maken, moeten de gevels dus meer opvallen dan de dakvlakken en aan de einden van het dak steil zijn opgetrokken tot topgevels. Verder kunnen de gevels naar voren toe zijn overgebouwd; achteroverhellende gevels geven geen indruk van intensieve materiaalkracht en zijn alleen in zekere gevallen mooi, n.l. als hun doel of noodzakelijkheid voor den beschouwer duidelijk blijkt, zooals bij windmolens.

Behalve rankheid en opgerichtheid is ook een zekere mate van scherpte en kantigheid uitdrukking van de kracht der stof. Ook deze hoedanigheden van den vorm zijn onbereikbaar in stoffen zonder intensieve kracht of samenhang, waarvan wij zooeven enkele voorbeelden hebben genoemd. De aanwezigheid van onbeschadigde scherpe en kantige vormen aan een bouwwerk, dat toch altijd eenigen weerstand heeft te bieden aan beschadiging en weerinvloeden, geeft een naieve, maar voor den beschouwer afdoende proef op den samenhang van het materiaal. Afrondingen en stompe hoeken zal men dus aan een gebouw, waarvan men wil dat het imponeert, heel zuinig aanbrengen en niet dan bij de uiterste noodzakelijkheid. Integendeel, op de ronde zuil maakt men, door het inhakken van zoogenaamde cannelures, een aantal scherpe kanten. Hetzelfde in het klein doet men door de oppervlakte van den hardsteen of zandsteen aan onze gebouwen te frijnen.

Verder maakt men torens bij voorkeur vierkant, zelden stomphoekig en aan monumentale gebouwen bijna nooit rond.

Een voorbeeld, hoe onaesthetisch achteroverhellende, gladronde begrenzingsvlakken aan bouwwerken zijn, vindt men aan fabrieksschoorsteenen. De Egyptische obelisken en ook de torens van Bologna leveren het bewijs, dat een dergelijke vorm, maar hoekig en met wat scherpe lijnen, al dadelijk een beter effect maakt. Ook andere voorbeelden kunnen ons overtuigen, dat een gebouw, aan welks vormen alle scherpte ontbreekt, een loggen, krachtloozen indruk maakt, die tot het zeer leelijke kan dalen, wanneer daarbij de begrenzingsvlakken naar boventoe terugwijken."

SIGARETTEN AAN PARTICULIEREN.
Vervoerverbod opgeheven.
Wederom leveren wij alle voorkomende merken met 20 pCt. korting.
Rembourszending boven f 10.— franco.
Verzendhuis „Candia", HAAG.
Voorheen te Maarssen.

54STE JAARGANG. ZATERDAG 22 FEBRUARI 1919 No 8

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redactie: P. H. SCHELTEMA, Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het Binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . . ƒ 1.50
Voor elken regel meer . . . . . „ 0.30
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen slechts tweemaal berekend.

Een Vorstelijke Ambtswoning.

Uit de vrij simpele mededeeling, dat het gebouw Kneuterdijk No. 20 door H. M. de Koningin welwillend ter beschikking der Regeering is gesteld, om het in te richten tot ambtswoning voor den Minister van Buitenlandsche Zaken, zal niet iedereen dadelijk hebben begrepen, dat hier bedoeld wordt het Paleis van den Kneuterdijk, een der belangrijkste historische monumenten van de Residentie.

Als architectonisch monument staat het ver achter bij juweelen van bouwkunst als het Oude Stadhuis en het Mauritshuis, maar aan historische herinneringen, vooral uit de negentiende eeuw, is het zeer rijk en weinig gebouwen hebben in den loop der eeuwen zooveel ingrijpende veranderingen ondergaan als dit gebouw in den loop van één eeuw.

In 1701 kocht Jacob van Wassenaar, heer van Obdam een huis op den hoek van de Heulstraat eertijds bekend als het huis van den heer van Oosterwijk, later bewoond door Jhr. Gerard van Randerode van der Aa.

Deze van Wassenaar bezat toen reeds het aangrenzende huis in den hoek van den Kneuterdijk, eertijds bekend als het huis Suis, dat ook eenige jaren het eigendom van den raadpensionaris en dichter Jacob Cats geweest is. Genoemde Jacob van Wassenaar was den in onze geschiedenis bekenden Generaal-Admiraal van Holland van denzelfden naam. Hij liet beide huizen afbreken en stichtte op de plaats de vorstelijke patriciërswoning die door Koning Willem I een waardig verblijf geacht werd voor den Prins van Oranje, den lateren Koning Willem II, en diens Gemalin Anna Paulowna. Zeer waarschijnlijk zijn de plannen voor den bouw in het begin der achttiende eeuw ontworpen door Daniel Marst; althans het Gemeentemuseum te 's Gravenhage bezit een teekeniug van den voorgevel met diens handteekening. Die gevel is nog vrijwel intact gebleven, alleen is hij sedert jaren met een dikke verflaag bedekt en zijn de oorspronkelijke ramen met kleine ruiten alsmede de deuren van den hoofdingang door andere vervangen.

In het inwendige is het zeer moeilijk de indeeling van Marot's bouw met eenige waarschijnlijkheid vast te stellen daar nagenoeg alle aanwijzingen hiervoor door latere verbouwingen zijn uitgewischt. In het oudste gedeelte, ontstaan uit het voormalig huis van Oosterwijk zijn nog eenige vertrekken, in de laatste jaren door den concierge gebruikt, die een laat zeventiende eeuwsch karakter vertoonen in schoorsteenmantels, betimmering, stucwerk en schilderwerk. In Marot's tijd was dit alles nog vrij nieuw en daarom is het waarschijnlijk door hem behouden.

Jan de Greef, die omstreeks 1816 de opdracht ontving het gebouw voor den Prins van Oranje te verbouwen, heeft minder piëteit voor het bestaande aan den dag gelegd. Hij heeft zich echter waarschijnlijk daarbij moeten voegen naar de wenschen van den Koning. De kern van het gebouw ontleent dan ook hare bouwkunstige waarde tegenwoordig in hoofdzaak aan het werk van de Greef, die daarbij een late Empire-stijl toepaste van een eigenaardig karakter.

De balzaal, als afzonderlijke aanbouw aan het bestaande gebouw toegevoegd, met de bijbehoorende voorzaal zijn niet zonder verdienste, doch het best geslaagd is de hoofdtrap met daarboven gebouwde lantaren, ten minste als conceptie op zichzelf, want de plaatsing in den bouw kan niet anders dan min of meer onbeholpen worden genoemd. Voorts zijn

er een aantal schoorsteenmantels, kennelijk naar ontwerpen van de Greef vervaardigd, in verscheidene vertrekken te vinden. Dat de stijl van de Greef wel iets eigenaardigs heeft, bleek uit de belangstelling, waarmede indertijd zijn werk werd bekeken door vele bezoekers van de tentoonstelling der ontwerpen, ingekomen op de prijsvraag voor het Vredespaleis, voor welke tentoonstelling het paleis toen beschikbaar was gesteld. Fransche en Italiaansche artisten namen toen schetsen van verschillende détails o.a. van de bronzen trapleuning.

Voor het publiek was overigens het paleis in den regel gesloten, behalve de z.g. Gothische zaal, die af en toe voor weldadigheidsbazars en tentoonstellingen gebruikt wordt. Deze Gothische zaal is, met de galerij, die er heenvoert het eenig overblijfsel van de uitbreiding door Willem II in de jaren 1840-45 aan het paleis gegeven.

Deze kunstlievende vorst had een groot aantal huizen aan een zijde van het Noordeinde en een kolossaal terrein aan de Noordwestzijde der stad aangekocht ten behoeve zijner bouwplannen.

Hij liet daar de nog bestaande zaal bouwen in een soort Engelsche gothiek met een achtkante overwelfde voorzaal en daaraan sluitende terrassen en galerijen, die zich gedeeltelijk langs het Noordeinde uitstrekten. De sierlijk aangelegde palijstuin met menargie, hondenkennels, vijvers, fraaie boomgroepen en een schat van bloemen sloot zich verder aan bij het uitgestrekte Willemspark, dat doorliep tot aan de Javastraat. Ook nabij dat pad werd een groote manège, geflankeerd door groepen woonhuizen, op kosten des konings gebouwd.

Al deze bouwwerken, uitgevoerd onder leiding van den architect G. Brouwer Sr., waren, naar men zegt, door den koning zelf ontworpen en sterk geïnfluenceerd door herinneringen uit Oxford, waar de vorst een tijdlang aan de universiteit had vertoefd. Inderdaad herinnert de Gothische zaal eenigszins aan Christ Church Hall te Oxford, doch er is geen groote archeologische kennis voor noodig, om hier te ontdekken, dat men met namaak-gothiek te doen heeft. In verband met den tijd, waarin dit werk gemaakt werd door een koning, die, hoeveel hij ook voor kunst gevoelde, toch altijd dillitant was en een architect, die wellicht van de Engelsche gothiek veel minder begrepen heeft, moet men zich nog verwonderen, dat hier een geheel tot stand kwam, waarmede een groot, zij het dan ook voornamenlijk, theatraal effect bereikt werd. Dit effect is bij den afbraak na 1882 geheel verloren gegaan. De uitvoering der bouwwerken had den koning schatten gekost, maar had van den beginne op niet al te oordeelkundige wijze plaats gehad. Een poging om de achtkante voorzaal te overwelven, mislukte geheel en zelfs met de toen aangebrachte stuc-gewelven kon dit deel slechts korten tijd in stand blijven. Ook de galerijen en bogengangen werden spoedig bouwvallig, alleen de Gothische zaal dankt het aan de nogal stevige bekapping, dat zij al het overige heeft overleefd. Met den nog aanwezigen bouw aan het Willemspark vormt zij nu het eenige, wat van de stichtingen van den kunstlievenden tweeden koning der Nederlanden in de Residentie is overgebleven.

Het thans zeer in oppervlakte besnoeide paleis zal echter voor den Minister van Buitenlandsche Zaken een royale ambtswoning kunnen zijn, wat de nog aanwezige ruimten betreft, al kan er ook niet van gezegd worden, dat die ruimte geriefelijk verdeeld is. Er is dan ook een aardig bedrag noodig, om een gebouw, dat zoovele lotgevallen heeft gehad en 40 jaren onbewoond geweest is, tot een eenigszins comfortabele woning voor den Minister in te richten.

Permanente Prijsvraag Commissie.

Jaarverslag over 1918.

(1 December 1917—1 December 1918).

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

De Permanente Prijsvraag Commissie heeft de eer U het navolgende als verslag harer werkzaamheden in het afgeloopen jaar aan te bieden.

Aanleiding tot bizondere algemeene beschouwingen heeft de Commissie niet. Zij meent te mogen constateeren, dat, hoewel langzaam, toch meer en meer de invloed der A. R. zich doet gelden, en de tusschenkomst der P. P. C. bij de voorbereiding en afwikkeling van prijsvragen wordt ingeroepen. Dit geldt niet alleen voor de prijsvragen, die bedoeld zijn als voorbereiding tot uitvoering, maar ook voor studieprijsvragen. Ofschoon de A. R. strikt genomen op deze laatste niet van toepassing zijn, is het toe te juichen, dat het streven wordt waargenomen om het uitschrijven daarvan aan zekere regelen te binden; die voor deelnemers en uitschrijvers goede waarborgen voor een juiste afwikkeling geven.

Van de reeds in het vorig jaarverslag vermelde prijsvragen, werden dit jaar beëindigd.

1o. *Rijksacademie van Beeldende Kunsten.* Deze prijsvraag, die geheel volgens de A. R. en in overleg met de P. P. C. werd voorbereid en verliep, heeft geleid tot een volledig succes als zoodanig. De ruime mededinging bij den voorwedstrijd bewijst wel dat het instituut „prijsvragen" ondanks de minder goede ervaring die er soms mede is opgedaan bij de mededingers nog in blakende gunst staat, en deze niet worden afgeschrikt, soms een zeer belangrijken arbeid te verrichten met een groote kans, dat deze voor hen toch niet tot het beoogde doel zal leiden.

De zoo vaak door de tegenstanders van het prijsvraagstelsel gewraakte *nuttelоosheid* van den arbeid van het meerendeel der mededingers, komt hierdoor in een bijzonder licht te staan, dat het vermoeden wettigt, dat die mededingers zelve, ook al volgt op den arbeid geen bekroning, daarin nog wel iets anders zien, dan iets onnuttigs of overbodigs, en er den ontwikkelenden invloed op hun kunnen niet aan ontzeggen. Moge de zoo goed gelukte prijsvraag, bij de uitvoering van het bouwwerk door een even groot succes worden gevolgd, en daardoor het aanzien van prijsvragen hier te lande verhoogd worden.

2o. *Paviljoen in het Stadspark te Groningen.* Ook deze prijsvraag, is blijkens het groot aantal inzendingen en wat daaromtrent in het juryrapport wordt gezegd als zeer geslaagd te beschouwen.

3o. *Verfraaiïng van het Stationsplein te Leeuwarden.* Volgens het juryrapport was niet een der inzendingen direct voor uitvoering geschikt te achten, zoodat geen volledige bekroning kon worden toegekend en de beschikbare prijzen op andere wijze dan het programma vermeldde, werden verdeeld. Hieruit valt op te maken, dat de prijsvraag niet als geheel gelukt is te beschouwen.

4o. *Inzending van natuursteen ter jaarbeurs 1918.* Ook deze prijsvraag, die overigens geheel volgens de A. R. en in overleg met de P. P. C. werd uitgeschreven, is slechts gedeeltelijk gelukt te noemen, daar voor een der afdeelingen van de prijsvraag geen volledige bekroning kan worden toegekend.

5o. *Raadhuis van een landelijke gemeente.* Het voornemen om zulk een prijsvraag uit te schrijven is door het desbetreffende gemeentebestuur niet uitgevoerd, de redenen daarvoor zijn de P. P. C. onbekend gebleven.

De Prijsvragen, waarbij de P. P. C. dit jaar adviseerde, waren:

1o. *Centraalpunt (ontspanningsplaats) in het IJbosch aan de overzijde van het IJ te Amsterdam.* Hoewel een studieprijsvraag en als zoodanig niet formeel aan de A. R. onderworpen werd hierbij toch het oordeel der P. P. C. over het programma gevraagd, en kon na goedkeuring daarvan tot medewerking geadviseerd worden.

Het resultaat der prijsvraag schijnt niet geheel aan de verwachting te hebben beantwoord, blijkens de onvolledige bekroningen.

Na het uitkomen van het juryrapport wendde een der inzenders zich (zonder mededeeling van het motto van zijn ontwerp) tot de P. P. C. om er opmerkzaam op te maken dat verzuimd was *alle* motto's te publiceeren. Waar de P. P. C. niet uit kon maken of het ontwerp van den klager hierdoor in een ongunstige conditie was geraakt, verzocht zij hem bij bericht in het Bouwkundig Weekblad, zijn motto bekend te maken, waaraan door hem echter geen gevolg werd gegeven zoodat de P. P. C. moet aannemen dat, door het verzuim niet aan de rechten van den inzender is te kort gedaan.

2o. *Ontginningsboerderijen.* Ook deze prijsvraag was een studieprijsvraag. Het programma kon goedgekeurd en de medewerking aanbevolen worden. Het resultaat der prijsvraag was hoewel geen volledig toch een succes, zoodat de jury uit een groot aantal inzendingen een keuze voor de beschikbare bekroningen kon doen en in haar uitvoerig rapport bij vele ontwerpen belangrijke kwaliteiten mocht vermelden.

3o. *Verkeersverbetering tusschen de ten N.O. en ten Z.W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's Gravenhage.* Eveneens als studieprijsvraag opgezet, heeft zij niettemin de bedoeling zoo mogelijk de oplossing aan de hand te doen voor een bepaald geval van verkeersverbetering. Na overleg met de P. P. C. werd het programma vastgesteld en werd de medewerking aanbevolen. Ofschoon de datum van inzending (1 November) is verstreken is het resultaat der prijsvraag nog niet bekend.

4o. *Stempel en Briefhoofd voor het Instituut voor Bouwkunst.* Eerst na uitgebreide correspondentie met het Bestuur van het Instituut kon de redactie van het programma goedgekeurd en de medewerking aanbevolen worden.

Hoewel een zeer groot aantal (89) ontwerpen inkwamen kon voor een der ontwerpen n l. het Briefhoofd, geen volledige bekroning worden toegekend. De prijsvraag kon dus slechts als ten deele geslaagd worden beschouwd.

Verder gaf de P. P. C. nog adviezen in een aantal, op prijsvragen betrekking hebbende, aangelegenheden, van min of meer belangrijken aard, waarvan sommige nog niet geheel zijn afgewikkeld.

De samenstelling der Commissie onderging wijziging door de periodieke aftreding van den Heer Paul J. de Jongh, in wiens plaats gekozen werd de Heer C. N. van Goor. De Commissie was in 1918 samengesteld als volgt:

P. J. Houtzagers, Voorzitter aftr. in 1919.
P. G. Buskens, „ „ 1920.
C. N. van Goor, Secr. Penningm. „ „ 1921.

VEREENIGINGEN.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Voor het eerst is 29 Januari j.l. in een bijeenkomst van den Frieschen Bouwkring in 't Friesch over Friesche bouwkunst gesproken. De Voorzitter, de heer de Groot, vestigde de aandacht op dit feit en wees op 't verband tusschen dit verschijnsel en de opleving van de belangstelling in de Friesche zaak. De vereeniging behoeft geen spijt van dezen avond te hebben en de heer Kordijk, die zich eenigszins voor zijn Friesch verontschuldigde, omdat hij vele jaren buiten Friesland en de Friesche beweging had gestaan, evenmin. Het was een alleraardigst „praetsje" over Friesche bouw- en beeldhouwkunst, waaraan allerlei wetenswaardige geschiedenissen en vermakelijke overleveringen werden verbonden. Heel hoog van vlucht, zeide de spreker zelf, zou hij ditmaal niet wezen. Wat hij ging vertellen zou niet alleen voor vaklui maar ook voor anderen bestemd zijn. Achtereenvolgens besprak hij nu de Friesche bouwwerken, als uitingen van den Frieschen volksaard. Zijn onderwerp behandelde hij in twee gedeelten, de burgerlijke bouwkunst en de kerkelijke. Over de eerste was niet zoo heel veel te zeggen. Wat er aan belangrijks van over was werd ons verteld en de voornaamste gebouwen kregen wij op 't doek te zien. De kerkelijke bouwkunst werd weer in twee onder-

deelen gesplitst, de stadskerken en de dorpskerken. Achtereenvolgens werden nu de voornaamste monumenten in stad en dorp besproken, de aandacht gevestigd op hun bouwkundige schoonheid, hun rijke schatten aan beeldhouwwerken, aan monumenten, koorbanken, preekstoelen, kraken enz. Menig stukje geschiedenis ging weer aan ons geestesoog voorbij, uit het verre verleden opgeroepen door enkele sobere woorden van den spreker en soms droog-leuk gekruid met grappige oude overleveringen, snaaksche in- en uitvallen en enkele versjes, die de onbollige ongegeneerdheid onzer voorouders in herinnering riepen. Door dit alles heen klonk de ernstige toon van diep-gevoelde liefde voor al deze Friesche monumenten en iets van weemoed over den staat van verwaarloozing, waarin vele daarvan verkeeren en iets van wrevel over hetgeen door menschenhanden méér nog dan door den tijd der eeuwen daaraan is bedorven.

Het was, zooals gezegd, een genoeglijke avond en een flink applaus bewees de ingenomenheid der aanwezigen met dit „Fryske praetste".

LEESTAFEL.

Bouwkundig Weekblad No. 7, herdenkt den op jeugdigen leeftijd overleden J. F. Loeb, architect bij de Gemeentewerken te Utrecht en geeft het slot van het artikel over den Arbeitsrat für Kunst te Berlijn. Voorts wordt in een stuk „Over Bouwkunst" de aandacht gevestigd op de denkbeelden, door A. J. Kropholler uiteengezet in „de Beiaard".

Ter illustratie worden eenige afbeeldingen gegeven van de met den 1sten en 2den prijs bekroonde ontwerpen op prijsvraag Blokbouw van Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven in 1918, terwijl het officieel gedeelte o.a. bevat het jaarverslag over 1918 van de Permanente Prijsvraag Commissie.

De Bouwwereld No. 7, geeft afbeeldingen met bijschrift van de nieuwe Badkapel te Scheveningen, arch. W. Ch. Kuijper Jr., voorts een artikel over het Moderne Amerikaansche Hotel, naar Henry J. Hardenbergh in de „American Dictionary of Architects". Candidus hekelt in een paar sneldichten de onlangs ingestelde Rijkscommissie voor het Museumwezen en onze hedendaagsche Kunst-Geleerdheid. Onder Gemengde Berichten treffen wij o.a. aan de beschouwing van Kromhout over „Monumenten" uit het Jaarboek van de Handelsvereeniging Rotterdam.

De Ingenieur No. 7, bevat o.m. een artikel met afbeeldingen over het heien van palen van gewapend beton met de Hollandsche heistelling, door ir. A. S. Buisman. Verder vinden wij in dit nummer een uittreksel uit het zeer laat verschenen Verslag der Technische Hoogeschool over 1916/17.

Onder de ingezonden stukken komt er een voor van ir. J. J. Canter Cremers onder het opschrift: Welke helling moet aan dijksglooiingen worden gegeven. Wij dachten, dat men in ons land wel zooveel ervaring van dijksbouw had, dat deze vraag niet meer gesteld behoefde te worden. Het blijkt echter dat de heer Canter Cremers de vraag stelt, niet zoo zeer met het oog op de constructie van den (hier de afsluitdijk voor de Zuiderzee), dan wel in verband met de uitvoering, door middel van zandstorting onder water.

Bouwkundig Vragenboek, door C. Visser, inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. Tweede druk met 89 figuren. Deventer, 1919, Æ. E. Kluwer.

Dit boekje bevat in hoofdzaak vragen, gesteld bij het mondeling gedeelte der examens voor bouwkundig opzichter enz., ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Het is echter gebleken, dat het ook bij het bouwkundig onderwijs in het algemeen goede diensten kan bewijzen en daaraan is zeker toe te schrijven, dat deze tweede druk noodig geworden is, waarbij de samensteller het aantal vragen hier en daar wat heeft uitgebreid, ook ter afronding van de behandelde onderwerpen. De vragen zijn ingedeeld in een aantal hoofdstukken en betreffen: Bouwconstructies, Bouwmaterialen, Bouwkundige berekeningen, Begrootingen, enz., Meet- en waterpasinstrumenten, Gereedschappen en werktuigen, Leidingen voor gas, water, verwarming, electriciteit, Bouwwetgeving en Eerste hulp bij ongelukken.

Wie ze allen weet te beantwoorden kan een groote hoeveelheid practische kennis de zijne noemen.

VARIA.

De lichtste houtsoort

is wel „balsa" hout, afkomstig van boomen uit Costa Rica. Het allerlichtste komt van de Balsa Blanca en wel van de vrouwelijke boomen, daar de mannelijke te veel hout bevatten en te dicht van structuur zijn. Behalve het geringe soortelijk gewicht, heeft het hout ook nog de goede eigenschap om sterk te isoleeren tegen warmte, hetgeen natuurlijk een gevolg is van den zeer poreuzen bouw, terwijl het voor aeroplanebouw geschikt is wegens den geringen weerstand tegen lucht, doordat de oppervlakte gemakkelijk zeer glad te maken is. Een vijf- tot zesjarige boom heeft een doorsnede van 35 c.M. en kan ongeveer 200 voetplanken leveren. Tegen het weer is het hout niet bestand, zonder dat het goed geverfd is. Van insecten heeft het weinig last. De boom wordt tegenwoordig aangeplant voor rekening van de machtige „United Fruit Cy", zoodat later het Balsahout betrokken moet worden via Amerika, daar deze maatschappij ook alle schepen in handen heeft. Voor zeer licht werk en isoleering schijnt het beslist een toekomst te hebben, zoodat het aan te raden is om er na den oorlog eens monsters van te laten komen. De Balsa Colorado is een soort, die er sterk op gelijkt, maar tweemaal zoo zwaar is.

(V. en A.)

54STE JAARGANG. ZATERDAG 1 MAART 1919. No. 9

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redactie: P. H. SCHELTEMA, Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het Binnenland . . . . . ƒ 5.–
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . . ƒ 1.50
Voor elken regel meer . . . . . „ 0.30
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen slechts tweemaal berekend.

Het ontstaan der Romantiek in de vorige eeuw.

Omstreeks 1820 ontstond de Romantiek in de bouwkunst. Hoe is zij ontstaan?

Om zich van haar ontstaan een goede voorstelling te maken moet men haar beschouwen als een reactie op de Fransche overheersching en dit laatste begrip zeer ruim opvatten. Men moet namelijk niet meenen, dat de Fransche overheersching eerst begonnen is met het optreden van Napoleon, of zelfs met de Fransche revolutie, maar minstens tot het midden der aehttiende eeuw teruggaan, om haren oorsprong te vinden. Zij werkte toen reeds volgens de methode, die men tegenwoordig pénétration pacifique noemt een methode, die door de geheele wereldgeschiedenis heen veel meer doeltreffend gebleken is dan die van het oorlogsgeweld.

De geheele Europeesche Cultuur stond eigenlijk in de 18de eeuw onder overwegend Franschen invloed. Dit is zoo algemeen bekend, dat het volmaakt overbodig schijnt er nog op te wijzen, wanneer dit niet gewenscht scheen bij een poging tot het goed begrijpen van de verschijnselen van onzen eigen tijd.

Niet alleen in ons vaderland was alles Fransch of navolging van Fransch, het onderwijs en de opvoeding, de mode, de kunst, het tooneel, de koks en pasteibakkers, de kappers en kleermakers, de dansmeesters en gouvernantes, maar overal vond men, met kleine nationale nuances van weinig beteekenis, de Fransche zeden terug, in Duitschland evengoed als in Zweden, in Rusland evengoed als in Spanje, zelfs het trotsche Albion bleef niet achter in de navolging van hetgeen nu eenmaal algemeen goed als de hoogste beschaving.

De grondslag der Fransche Cultuur had in de 18de eeuw — en hij heeft dat in vele opzichten nog heden — een overwegend klassiek karakter.

Voltaire, een der meest verlichte geesten van zijn tijd, bleef als dichter aan de klassieke vormen vasthouden, waarvan zich zijn groote voorgangers Racine en Corneille met zooveel talent hadden bediend.

De Fransche Architectuur heeft, ondanks de afwijkingen van een strenge opvatting in het decoratieve, in de geheele achttiende eeuw een neiging vertoond, om tot een strenger klassicisme terug te keeren.

Bij de instelling der eerste Fransche republiek strekte die van de republieken der oudheid tot voorbeeld.

Zij kreeg haar driemannen, haar Consuls en loste zich evenals de Romeinsche ten slotte op in een Keizerrijk.

Onder de republiek veranderde de methode der Fransche overheersching. De pénétration pacifique leidde niet snel en afdoend genoeg tot de hervormingen, waarmede Frankrijk de wereld gelukkig wilde maken en het zond zijn legers buiten de grenzen, om andere volken de wet te stellen en met geweld die hervormingen tot stand te brengen.

Napoleon heeft getracht dit werk voort te zetten en te voltooien, nagenoeg geheel door militair geweld, maar toch was hij politiek genoeg, om in te zien, dat daarnevens andere hulpmiddelen niet versmaad mochten worden. Zoo is het hem dan een tijdlang gelukt het vasteland van Europa zoo goed als geheel aan zijn wil te onderwerpen. De Fransche overheersching was volkomen, in ons land zoo volkomen, dat het de eer genoot bij het Keizerrijk te worden ingelijfd.

Maar toen dit hoogtepunt bereikt was, kwam er een kentering, die leiden zou tot het verdwijnen van de Fransche overheersching binnen veel korter tijd dan zij noodig had gehad, om zich over Europa te verbreiden. In Rusland begon de débacle in 1812, bij Leipzig bleken in 1813 de Fransche legers niet meer onoverwinnelijk en ofschoon de groote heerscher na zijn val nog eenmaal opstond en met de hem eigen veerkracht een gedurfde poging deed, om het verlorene te herwinnen, in 1815 ging zijn zon voorgoed onder.

Zooals men uit de jaartallen zien kan, maakte ook destijds de wereldgeschiedenis in een betrekkelijk kort tijdsverloop groote stappen.

Het cesarisme had schipbreuk geleden, het was in den persoon van den gevallen keizer op St Helena gestrand en Europa kwam te staan in het teeken der restauratie d.w.z. de oude, afgeschafte instellingen werden alom hersteld, veelal met de organische gebreken, die er aan kleefden.

Het bleek daarbij, o.a. in Frankrijk zelf, dat men hier en daar niets geleerd en niets vergeten was, wat de revolutie had kunnen leeren en doen vergeten. Ons land is er betrekkelijk nog vrij goed afgekomen, ofschoon de algemeene depressie, die na den hoogen druk van den Franschen tijd over Europa kwam, haren invloed ook hier deducht deed gelden. Lusteloosheid en onmacht, ten deele als gevolgen van verarming, kenmerkten de eerste jaren, die op den roes der bevrijding waren gevolgd.

Engeland, dat tegenover Napoleon, ook toen deze op het toppunt van zijn macht stond, zijn bevoorrechte positie had weten te handhaven en te slotte had ingegrepen, om den zich uit zijn val weder oprichtende tiran den nekslag toe te brengen, Engeland had voornamenlijk in zijn handel geleden, maar kon toen het wereldverkeer weder opleefde, zich spoediger herstellen dan het uitgeputte vasteland. Engeland was ook door zijn geisoleerde ligging voor een invasie bewaard gebleven en zijn binnenlandsche nijverheid had zich rustig kunnen blijven ontwikkelen. Vandaar, dat het bij het eindigen van den Franschen tijd op economisch gebied een grooten voorsprong op het overig Europa had verkregen. Voorts hadden de nieuwe denkbeelden, door de revolutie verkondigd, op wetenschappelijk en maatschappelijk gebied, in Engeland geleidelijk en zonder omverwerping der bestaande orde ingang gevonden. Van Engeland uit verbreidde zich toen een pénétration pacifique over de beschaafde wereld, voornamenlijk met het doel om zaken te doen en dus niet zoozeer om een politiek, dan wel een economisch overwicht te verkrijgen. Met de Engelsche fabrikaten en koopwaren vonden ook Engelsche denkbeelden en opvattingen, resultaten van Engelsche wetenschap en producten van Engelsche litteratuur, ja zelfs Engelsche modes een ruime verspreiding.

Een en ander moet niet uit het oog verloren worden wanneer men den oorsprong der romantiek wil navorschen, want al is het misschien gewaagd, te beweren dat de romantiek in Engeland zou zijn ontstaan — dergelijke stroomingen in den tijdgeest toch doen zich gewoonlijk gelijktijdig voor op verschillende plaatsen — de Engelsche geestesrichting van die dagen heeft tot dat ontstaan ongetwijfeld meer bijgedragen dan gewoonlijk wordt aangenomen.

(Wordt vervolgd.)

Verwoesting en opbouw van België.

De heer Huib Hoste hield dezer dagen in den Werkenden Stand voor de Amsterdamsche afdeeling van het Alg. Ned. Verbond een lezing met een aantal interessante lichtbeelden der verwoeste steden en dorpen. Als vanzelf sloten daarbij aan de verschillende vraagstukken uit deze verwoesting voortkomende en zoo kwamen allereerst ter sprake de verwikkelingen, die voortvloeien uit den herbouw der wegen. Nieuwe mogelijkheden openen zich ook hier: nu de wegen toch vernield en de huizen platgeschoten zijn, kunnen de straatwegen gemakkelijk verbreed, de bochten verbeterd worden en het geheel zich aanpassen aan moderne verkeerseischen. Bovendien kan men de dorpen herbouwen aan den weg en behoeft deze zich niet als vroeger naar bestaande oorden te regelen ten koste van gemak en snelheid. Een noodzakelijke verdeeling der werkzaamheden moet hier getroffen worden: de beste ware door arrondissementsgewijze het schema der verbinding samen te stellen en dit door de gemeenten te doen uitwerken. Ingrijpen van den staat ligt voor de hand, zoowel wat samenwerking en centralisatie betreft als in zake de nieuwe toestanden op cadastraal gebied. Terreinen toch, die vroeger hun waarde ontleenden aan de ligging langs groote wegen loopen thans kans door nieuwen aanleg waarde te verliezen, waardeloos land kan er onmatig bij in prijs stijgen. Een wettelijke ruiling, geschat naar de waarde voor den oorlog, lijkt den heer Hoste de beste oplossing, die tevens speculatie en beïnvloeding bij den wegenbouw zal kortwieken.

De officieele bemiddeling gaat in vele dezer vraagstukken reeds volgens een goedgeordend plan.

Bij den herbouw van steden en dorpen moet nadrukkelijk onderscheid gemaakt worden tusschen geheele en gedeeltelijke verwoesting.

De eerste categorie, die oorspronkelijk het minst bezwaarlijk leek, brengt bij onderzoek vele moeilijkheden. Een betere bouwverordening, die de schoonheid in bescherming neemt en beteugeling van wansmaak mogelijk maakt, kan reeds veel ten goede brengen. Architecten in de commissies en een open oog voor moderne eischen moeten het hunne bijdragen.

Het belangrijkste geval: de geheel vernielde steden en dorpen brengt eenige bijbehoorende vraagstukken ter sprake. Allereerst den noodzouw. Hij dient te geschieden volgens vooraf vastgelegde aanleg en te voldoen aan zekere ethische eischen. Uniformiteit der onderdeelen kan het werk zeer verlichten. De spreker lichtte zijne meening in deze zaak uitvoerig toe.

De herbouw zelve brengt allerlei gevaren mee en de oplossing schijnt gemakkelijker bij een half verwoeste stad. In het eerste geval is de ontwerper vrij, in het tweede wordt hij bezwaard door conflicten met het overgeblevene. Als grondslag zou de heer Hoste willen stellen: laat ons modern zijn, zonder de traditie te verliezen, ons afvragen wat er gevergd wordt door de natuurlijke eischen der plaats zelve. Men zal België niet moeten herbouwen als een soort herinnering aan wat vroeger was, maar werken voor het heden met 't onwrikbare beginsel: de herbauw moet staan in het teeken van onzen tijd, hij moet modern zijn, gelijk de wapens modern moesten zijn om den vijand van België's grond te verdrijven.

Een ruim gebruik is te maken van de wetenschappelijke vernieuwingen op bouwkundig gebied en hieruit vloeit voort, dat de eenheid in de toekomstige stad niet meer het huis, maar de buurt, het complex zal zijn; dat men zal bouwen volgens groote lijnen; dat eenheid, rust en monumentaliteit het doel moeten zijn; — individueele eigenbouwerij en ziellooze speculatie daarentegen moeten worden belemmerd.

Op welken plattegrond nu de theorie van den monumentalen straatwand der algemeene architectuur zal moeten worden toegepast, ging de heer Hoste na bij een uitvoerige beschouwing over den herbouw van Yperen. Men zal een nieuwe stad krijgen, zegt hij, en niet het oude Yperen. Maar de overmacht kwam, de Ypersche schoonheid is dood, en niemand kan ze doen herleven.

Naast deze hoofdzaken kwamen enkele van minder belang ter sprake. Het moeilijkste is de vraag der bouwstoffen. De houtnood zal geholpen worden uit de Fransche koloniën; Belgisch Congo mag daarbij niet achterblijven.

Uniformiteit bij deze vervaardiging der verschillende bouwstoffen kan het vraagstuk verlichten. De nood kan bovendien verminderd worden door den ouderwetschen zolder af te schaffen; het platte dak bespaard materiaal en geeft prachtige aesthetische oplossingen. Dit alles bewijst, dat nuttigheidsoverwegingen een grooten invloed zullen hebben op België's herbouw en dat er nog veel te verrichten en te bespreken valt alvorens België zal worden, wat het kan worden: een modelbouw voor Europa en geheel de wereld. *(Tel.)*

VEREENIGINGEN.

Arti et Industriae te 's Gravenhage.

Te 's Gravenhage heeft de vereeniging Arti et Industriae Zaterdag 22 Febr. vergaderd. Na afdoening van het huishoudelijk gedeelte van de agenda, waarin o. m. de nieuwe secretaris, de heer Jan de Quack, met een toepasselijk woord werd geïnstalleerd, heeft de heer Jan de Quack een inleiding betreffende de stedelijke architectuur op stellingen gehouden.

De volgende stellingen werden hierbij door den heer De Quack ontwikkeld.

I. De gemeente assumeere zich een op bouwhygiënisch bouwwetenschappelijk en bouwaesthetisch gebied ontwerpend, beoordeelend, adviseerend en controleerend lichaam: een bouwraad, bestaande uit drie ingenieurs, drie architecten en drie andere aesthetici.

II. De gemeente late den bouwraad een volkomen zelfstandihheid in werkwijze en wijke niet dan onvermijdelijk af van diens adviezen op aesthetisch gebied. Een door de gemeente van den bouwraad aanvaard advies worde door haar in vorm van voorschrift voor de gemeenschap vastgesteld.

III. De bouwraad beoordeele een stadsplan, waarin is aangegeven:

a. hetgeen verwijderd behoort te worden;
b. hetgeen onveranderd behouden kan blijven;
c. hetgeen gewijzigd behoort te worden;
d. hetgeen nieuw is aan te brengen, alles in planvorm, afstandsvorm, perspectivische voorstelling of ruimte-uitbeelding.

IV. Het stadsplan late toekomstig geen afwijkingen toe, dan die welke door onafwijsbare eischen worden gevorderd, mits zij behoud van gehalte, waarborgen of verbetering tengevolge hebben.

V. Elk ontwerp, het stadsplan rakend, aan de gemeenschap ter verkrijging van goedkeuring aangeboden, worde niet alleen naar subjectieve qualiteiten beoordeeld, maar tevens gewaardeerd naar hetgeen het als deel van het stadsplan beteekent.

Spreker betoogde hierbij uitvoerig, dat onder stedelijke architectuur niet moet worden verstaan, het harlekijnspak, waarin onze steden zich thans vertoonen door de verschillende overblijfselen van Boeddistische Mohammedaansche, renaissance en andere bouwstijlen, welke in de laatste periode in de architectuur gebruikt werden. Dit harlekijnspak moet er af, maar men mag ook niet vallen in een absolute eenheid. Alle bruggen, parken en gebouwen mogen niet monotoon zijn, want dan zouden de bewoners zich vervelen. Om dit te voorkomen is een lichaam noodig, zooals spr. het in zijn eerste stelling heeft bedoeld. De werking van dezen raad heeft spr. in zijn volgende stellingen uitgewerkt, welke door den heer De Quack nog nader werden toegelicht.

Deze bouwraad zou echter slechts een adviseerende stem hebben. Een raad wil spr. hebben, omdat één man te dictatorisch zou optreden. Eén man staat bovendien ook aan het gevaar bloot, dat hij aan zijn werk zou kunnen ontrukt worden en dan loopt het geheele plan gevaar, bovendien moet de voorlichting komen van verschillende personen, die specialist op het betrokken gebied zijn. Aan de discussie, welke hierna werd gehouden, werd deelgenomen door den heer Fels, die geen raad wilde, maar slechts één man, omdat in een bouwraad de groote onbekende zou werken en men dan hetzelfde verderfelijke stelsel zou krijgen, dat thans op de gemeente- en rijksbureaux heerscht.

Bij de behandeling der stellingen, werden deze na eenige kleine wijzigingen vastgesteld, waarna de vergadering werd gesloten.

College van Advies voor Opdrachten der V. A. N. K.

Men deelt ons mede, dat door het COLLEGE VAN ADVIES VOOR OPDRACHTEN der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (V. A. N. K.), thans bestaande uit de heeren: K. P. C. de Bazel, Dr. H. P. Berlage Nzn., Dr. Jan Kalf, Dr. A. Pit en Mr. J. E. van Royen, secretaris, Van Boetzelaerlaan 43, den Haag, in den laatsten tijd de volgende aanvragen worden behandeld:

verzoek van de Nederlandsche Klokken- en Orgelraad om een kunstenaar aan te wijzen voor het ontwerp van een orgel;

verzoek van den Minister van Waterstaat om van advies te dienen betreffende het meubilair en de stoffeering van de gebouwen voor de huisvesting van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie;

opdracht van den Minister van Waterstaat om advies te geven voor het tot stand komen van ontwerpen voor nieuwe postzegels;

aanvrage van de vereeniging „Joan Blaeu" om een kunstenaar voor een cartografisch werk aan te wijzen en ten slotte een verzoek van het bestuur der Rijksverzekeringsbank aan de V. A. N. K. om bijstand te verleenen voor de aesthetische verzorging der rentezegels in overleg met de firma Enschedé, waarvoor de hulp van het College werd ingeroepen.

Een toenemend gebruik van de diensten van het College van Advies der V. A. N. K. valt te constateeren en het is te verwachten, dat ook meerdere Gemeenten, groote instellingen van Handel en Nijverheid en particulieren zich, meer dan tot nu toe, tot het College van Advies zullen wenden.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

Reorganisatie van het Museumwezen.

Bij Kon. besluit is:

ingesteld eene Rijkscommissie van advies inzake reorganisatie van het museumwezen hier te lande, en aan deze commissie opgedragen: na te gaan, wat in het algemeen ontbreekt aan de organisatie van het museumwezen hier te lande, en in 't bijzonder wat verbetring behoeft ten aanzien van hel samenstel, de werking, inrichting en leiding der musea van geschiedenis en kunst, voornamelijk der Rijksmusea, de onderlinge verhouding dier instellingen en de opleiding der a.s. museumambtenaren;

benoemd zijn: a. tot lid en voorzitter mr. M. J. Duparc, administrateur, chef der afdeeling kunsten en wetenschappen van het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen, te 's Gravenhage;

b. tot lid en onder-voorztter F. Smidt Degener, directeur van het Museum Roymans, te Rotterdam;

c. tot lid en secretaris: dr. C. Hofstede de Groot, oud-directeur van 's Rijks Prentenkabinet en lid van de commissie van toezicht op het Frans-Hals-Museum te Haarlem, te 's Gravenhage, en prof. dr. W. Martin, buitengewoon hoogleeraar in de kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden en directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen (Mauritshuis), te 's Gravenhage.

d. tot leden: jhr. H. Teding van Berkhout, directeur van 's Rijks Prentenkabinet, voorzitter der Rijkscommissie voor Architectuur-museum en secretaris der vereeniging „Rembrandt", te Amsterdam;

dr. A. Bredius, adviseur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen (Mauritshuis), te 's Gravenhage;

S. de Clercq, architect te 's-Gravenhage;

dr. H. E. van Gelder, directeur van den dienst van kunsten en wetenschappen der gemeente te 's Gravenhage;

prof. dr. J. H. Holwerda, directeur van 's Rijks-Museum van Oudheden, te Leiden;

C. G. 't Hooft, conservator van het museum Foder, lid van het dagelijksch bestuur van het Nederlandsch Historisch Scheepvaartmuseum te Amsterdam;

dr. H. H. Juynboll, directeur van 's Rijks Ethnografisch Museum, te Leiden;

Willy Martens, directeur van het museum H. W. Mesdag te 's Gravenhage;

A. W. M. Mensing, waarnemend conservator van het Nederlandsche Historisch Scheepvaartmuseum, te Amsterdam;

mr. dr. S. Muller Fzn. rijks-archivaris in de provincie Utrecht, te Utrecht;

M. van Notten, directeur van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst; lid van de Commissie van toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam;

Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, hoofddirecteur van 's Rijksmuseum van Schilderijen, te Amsterdam;

T. B. Roorda, tijdelijk conservator bij 's Rijks Ethnografisch Museum te Leiden en archivaris van de Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst te Aerdenhout;

prof. jhr. dr. J. Six, hoogleeraar in de kunstgeschiedenis aan de Gemeentelijke Universiieit te Amsterdam, voorzitter der commissie van toezicht op het Rijksmuseum, secretaris der commissie van toezicht en advies voor de schilderijen der gemeente Amsterdam en lid der commissie van toezicht over het Stedelijk Museum alhier;

prof. dr. Jan Veth, buitengewoon hoogleeraar aan de Rijks Akademie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam, te Bussum;

prof. dr. W. Vogelzang, hoogleeraar in de kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

e. tot adjunct-secretaris P. Visser, commissie bij afdeeling kunsten en wetenschappen van het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen, te 's-Gravenhage;

Bepaald is, dat de commissie zal kunnen worden aangeduid met den naam „Rijkscommissie voor het Museumwezen".

54STE JAARGANG. ZATERDAG 8 MAART 1919. No. 10

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redactie: P. H. SCHELTEMA, Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het Binnenland . . . . . ƒ 5.
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

ADVERTENTIÉN van 1 tot en met 5 regels . . . . . ƒ 1.50
Voor elken regel meer . . . . . „ 0.30
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen slechts tweemaal berekend.

Verschijnselen van onzen tijd.

III.

Te Amsterdam is onlangs een groot woonhuis voor werklieden geopend, dat eenige millioenen gekost heeft en waar men een kamer of kamertje kan huren voor wij meenen zooiets van ƒ 4.20 tot ƒ 6.30 per week, dat is gemiddeld ƒ 5.25, dat is ƒ 273 per jaar, een prijs, waar voor men vroeger een klein boven- of benedenhuis, althans een verdieping, kon huren. Nu levert het bewonen van dit groote hotel-garni wel eenige voordeelen in het gebruik van gemeenschappelijke eet- en conversatiezalen, bad- en waschgelegenheden, enz., maar een dure geschiedenis blijft het wonen in zulk een inrichting en toch, wanneer men vraagt, waar kan de werkman in Amsterdam goedkooper en beter terechtkomen, dan moet men het antwoord schuldig blijven.

Er zal in Amsterdam weer iets nieuws gebouwd worden, namelijk een Eenkeukenhuis. Op den naam afgaande zou men meenen, dat een huis met één keuken iets heel gewoons is. Wat men er echter hier mede bedoelt blijkt uit de volgende omschrijving:

Wie kan eigenlijk als gewoon burger profiteeren van de zegeningen, van de uitvindingen en techniek van de 19de en 20ste eeuw. Wie heeft in zijn woning telefoon, bad, warmwaterleiding. Electrische beweegkracht, enz. enz. Daarvoor moet men meer dan burgermansinkomen hebben. In gewone huizen wordt al heel weinig van de uitvindingen van de laatste jaren geprofiteerd. Men vindt die wel in moderne hotels. Als men daar dan ook zomers enkele dagen vertoeft, ondervindt men pas wat men elf-twaalfden of nog grooter deel van het jaar ontbeert. Dan komt ook de vrouw des huizes tot het besef dat het wel eens lekker is zoo heelemaal zich niet te hebben bemoeien met het menu van den dag en het voor haar ook een verrassing is wat 's middags op tafel zal verschijnen. En dan bovendien eens een paar weken verlost te zijn van het nagaan van de dienstbode.

In de hoofden van enkelen is wellicht naar aanleiding van dergelijke overwegingen de vraag opgekomen of het nu werkelijk noodzakelijk is, dat we al dat genot voor het allergrootste deel van het jaar moeten derven, of het nu niet mogelijk zou zijn dat ook een gewoon burger wat meer zou kunnen genieten door gebruik te maken van de moderne uitvindingen.

We moeten toch erkennen dat onze woningen gebleven zijn op het peil, waarop ze voor honderd jaar geleden ook waren. Hier en daar als luxe een bad, of ook wel een telefoon, maar daar blijft het toch in den regel bij.

Het denkbeeld heeft vasteren vorm aangenomen en men is eens aan het uitwerken gegaan en tot de overtuiging gekomen, wat voor den eenling niet mogelijk is, wel bereikt kan werden door middel van coöperatie. Waarom zou het niet mogelijk zijn een hotel te stichten waarvan het bestuur of de directie niet de kamers verhuurt voor den tijd van een nacht, een week desnoods, maar voor zeer geruimen tijd? Het zouden dan geen afzonderlijke kamers zijn, die in hoofdzaak dienen om den nacht door te brengen, maar complexen van kamers die woningen vormen. Zoowel eenloopende personen als gezinnen zouden er moeten vinden van wat hun gading was. De grootste woning zou bestaan uit zes kamers. In geen van die woningen zou men echter een keuken vinden, zooals wij die kennen. Alleen een gelegenheid om iets om te wasschen,

of de gebruikelijke voorwerpen te bergen, waarmee een woning wordt gereinigd. Het eten wordt geleverd uit de gemeenschappelijke keuken. In gezinnen kan men bediend worden in de woning; de eenloopende bewoners zouden in een gemeenschappelijke zaal hun maal gebruiken. Het geheele gebouw wordt natuurlijk centraal verwarmd. Overal zijn warmwaterleidingen en al die gemakken die men in een hotel vindt. Er is personeel dat het gebouw schoon houdt, en ook het aan kant houden van de woning kan opgedragen worden aan de directie. De dienstbodenquastie is daarmee ook al een goed eind op streek om opgelost te worden. Kamers vegen is uit den booze, de electrische zuigmachine doet het werk.

Ook de etage die men bewoont werpt al heel weinig gewicht in de schaal. De lift is er om U naar boven of beneden te brengen. Vooral de vrouw des huizes zal van veel last ontheven worden in deze woningen, die werkelijk van alle gemakken zullen voorzien zijn. Er komt in een dergelijk groot gebouw natuurlijk ook een leeszaal en nog veel meer dat men ook in moderne hotels vindt.

Nog iets: In uw woning hebt ge een logeerkamer. Ze staat tien maanden van het jaar leeg. Zoo iets heeft men hier niet. Krijgt ge iemand te gast, welnu er is nog wel een kamer hier of daar over die ge voor een nacht of langer kunt huren.

Bij de financieele berekening, die natuurlijk een belangrijk onderdeel van het plan uitmaakt, is men tot de uitkomst gekomen, dat de grootste woning in het complex niet meer dan *f* 700 huur per jaar zal behoeven op te brengen. Voor dien prijs kon men, wel niet te Amsterdam of Rotterdam, maar in den Haag, weinige jaren geleden nog een aardig heel huis met tuin huren en toch kan men ook hier weder niet zeggen, dat in de tegenwoordige omstandigheden deze prijs buitensporig genoemd kan worden, want het kapitaal voor den bouw benoodigd wordt op 2 millioen gulden berekend en moet dus aan rente alleen reeds *f* 100.000 opbrengen.

Men zal echter ook met deze middenstandswoningen duur uit zijn, dit is niet tegen te spreken. Wij laten nu de vraag rusten, of het Eenkeukenhuis in de practijk zal blijken te voldoen, hetgeen door „de Bouw-wereld" eenigszins in twijfel wordt getrokken, op grond van ervaringen te Berlijn met soortgelijke inrichtingen opgedaan.

Zou men dus werkelijk in ons land nu nog niet afgeleerd hebben proeven te gaan nemen met dingen, die in andere landen op mislukking zijn uitgeloopen? Het wil ons voorkomen, dat de tijden er niet naar zijn, om groote bedragen daaraan te wagen, maar misschien zal men te Amsterdam de klippen weten te ontzeilen, waarop men te Berlijn gestrand is. Er is en blijft echter een bedenkelijke kant aan dit en dergelijke plannen en wel, dat zij ontstaan zijn onder den druk van een noodtoestand.

Men staat voor de feiten, er moet een oplossing gevonden worden, het koste wat het wil en men stapt betrekkelijk gemakkelijk over de millioenenkwestie heen zonder te vragen, waarop de rekening ten slotte zal uitloopen.

In den volkswoningbouw is het deficit alreeds een zeer gewone post op de begrooting geworden, waarvoor men in het geheel niet meer terugschrikt, omdat men het grootendeels of geheel ten laste van de algemeene kas kan brengen. De arbeiders krijgen overal mooie, vrije woningen in lieve tuinsteden en betalen daar zoowat de helft of nog minder van de huur, die volgens een rationeele berekening gevraagd zou moeten worden; de andere helft krijgen zij van de gemeenschap cadeau. Is het wonder, dat de middenstand ook aanspraak begint te maken op dezelfde voordeelen en zou men, zoo voortgaande, op den duur ook de meer gegoeden wel het recht kunnen ontzeggen, hetzelfde te doen? Wij gelooven het niet en wij gaan dus heen naar een toestand, waarin het regel zal zijn, dat de geheele burgerij gedeeltelijk op kosten der gemeenschap woont. Uit sociaal oogpunt is daar eigenlijk geen bezwaar tegen, want de geheele burgerij profiteert b.v. ook op kosten der gemeenschap van onderwijs, straatverlichting, reiniging, onderhoud van straten en plantsoenen, politie, brandweer en nog heel veel andere dingen; alleen zal de zorg van de overheid voor de woning een enorme belastingverhooging medebrengen en die last nu weer goed te verdeelen over alle hoofden, is nog steeds een moeilijk vraagstuk. Wanneer echter alles duurder wordt en de levensstandaard daardoor op een hooger peil komt, dan mogen sommige min bevoorrechte klassen daarvan tijdelijk de onaangename gevolgen ondervinden en aan lagerwal geraken, op den duur hersteld zich de algemeene toestand en men zegt alleen, dat de waarde van het geld met zooveel percent is gedaald.

Ware nu in het bouwvak eenvoudig de kwestie, dat alle bouwen idem zooveel duurder geworden is en duurder zal blijven, dan zou dit weinig uitmaken en ook daar het evenwicht spoedig hersteld zijn; maar in het bouwvak is tengevolge der tijdsomstandigheden, een omwenteling bezig zich te voltrekken van veel grooter beteekenis. Van een particulier bedrijf wordt het langzamerhand een bedrijf van de gemeenschap, het socialiseert zich en men behoeft geen ziener te zijn, om te voorspellen, dat socialiseering van het bouwbedrijf onvermijdelijk op den duur ook socialiseering van de bouw-industrie, d.w.z. de industrie, die aan het bouwbedrijf alles levert wat het noodig heeft, tengevolge moet hebben.

Een gewoon argument van de voorstanders van het particulier initiatief in handel en nijverheid tegen socialiseering is de levering, dat de gemeenschap altijd duurder werkt dan de particulier. Deze bewering is, althans op het oogenblik wel met bewijzen te staven, maar moet op den duur allengs meer van haar kracht verliezen, omdat op den duur de gemeenschap wel leeren zal, en wel zal moeten leeren, al zal de leertijd misschien lang zijn, om eveneens zoo goedkoop te gaan werken als eenigszins mogelijk is.

Zij zal die moeten leeren, herhalen wij, want op de wijze, zooals nu hier en daar met het geld gesmeten wordt, kan de meest welvarende gemeenschap het niet lang volhouden. Laten wij ons toch vooral omtrent de welvaart in de eerstkomende tijden geen illusies maken. Wij teren op het kapitaal in betere tijden gevormd en kunnen dat wellicht nog wat blijven doen, maar daar moet een eind aan komen, wanneer wij blijven voortgaan met kapitaal te vernietigen in bedrijven, die geregeld verlies opleveren en wanneer het kapitaal opgeteerd zal zijn, wat dan?

VEREENIGINGEN.

In den Haagschen Kunstkring.

(8—27 Februari).

De Haagsche Kunstkring heeft onlangs weder een kleine, maar niet onbelangrijke tentoonstelling gehouden van Architectuur en Kunstnijverheid.

Op het gebied van Stedenbouw vonden wij er het Uitbreidingsplan van den Helder, door W. van Baven, die zich in het opzetten van dergelijke plannen een vaardigheid heeft verworven, als waarover weinigen beschikken. Wat de eigenlijke architectuur aangaat had de moderne bouwkunst beslist de overhand en het is te hopen, dat dit lang zoo mogen blijven, opdat zij gelegenheid vinde, zich verder te ontwikkelen, langs de banen, die zij in den laatsten tijd niet zonder succes bewandelt. Moge zij nu misschien nog wat te veel onder vreemden invloed staan, werk als dat van Duiker en Bijvoet, Jan Wils en Roosenburg schijnt veel te beloven voor de toekomst. Men leert echter voorzichtig te zijn met voorspellingen, waar reeds zoo vaak de verwachtingen werden teleurgesteld, niet zoozeer door tekortkomingen der kunstenaars zelf, maar door allerlei oorzaken meestal geheel onafhankelijk van hun wil en vooral in deze tijden is het uiterst moeilijk, zich een voorstelling te maken van de dingen die komen zullen. Hoe bijvoorbeeld zal de Amsterdamsche Academie van Duiker en Bijvoet, waarvan hier eenige der prijsvraagteekeningen te zien zijn er in werkelijkheid uitzien, hoe zal dit bouwwerk het doen in het stadsbeeld, hoe zal het publiek er tegenover staan?

Van het ontwerp voor de Rijswijksche Bank in den Haag van dezelfde architecten behoeven wij het al niet meer te vragen, daar, naar wij vernamen, de uitvoering door de bank-directie is afgewimpeld, omdat het ontwerp veel te modern was. Een treffend staaltje van de kortzichtigheid van zakenmenschen.

Ook van Roosenburgs ontwerp voor Marx's Bank in den Haag zal helaas voorloopig niets komen, maar hier vernamen wij gelukkig niet van zulke bedroevende argumenten bij de directie; zij acht eenvoudig de tijden te ongunstig, om tot een geheelen nieuwbouw te besluiten en er blijft dus nog een kansje voor later, al is het ook klein.

Jan Wils stelt uitgevoerd werk te Woerden en studies ten toon, Verschoor tuindorpen en kleine woningen, Groenewegen o.a. de welgeslaagde bebouwing van de Liquisterstraat te 's-Gravenhage. Crouwell en Oger hingen hun Academi-prijsvraagplannen ten toon, die het natuurlijk tegen dat aan Bijvoet en Duiker afleggen, doch op zich zelf wel eenige verdienste hebben.

Helaas kunnen wij dit niet zeggen van het door Broese v. Groenau en de Clercq ingezonden verkavelingsplan van het terrein paviljoen te Scheveningen. Deze heeren zijn van plan een mooi ruim terrein aan den zeeboulevard reddeloos te bederven en een karakteristiek monumentje uit de dagen van Scheveningen's opkomst meedoogenloos te vermoorden en dat alles waarschijnlijk ter wille van de centen, waarmede de kas van de Witte Sociëteit, die te onzaliger ure eigenares van het terrein geworden is, zal moeten worden gestijfd. De Witte Sociëteit, de elite van den Haag, bedenkt zulke bouwersspeculaties en voor de uitvoering laten zich vinden de voorzitter van wijlen de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en nog een Haagsch architect van goede reputatie. Het is . . . . . treurig, zullen wij maar zeggen, en het treurigst van alles is, dat zulk een plan kans van uitvoering heeft, misschien is de zaak reeds beklonken.

Bij de producten van kunstnijverheid trekken en verdienen o.i. het meest de aandacht de textielarbeid van Huszar, Zwart en Prent. Huszars geweven kleedje donker paars en geel op crême fond, doet aangenaam rustig aan, waaruit blijkt dat de kleurwaarden goed verdeeld zijn over het vlak.

Het schijnbaar willekeurige in de compositie lost zich bij langer beschouwing in het kleurenspel op.

Het vloerkleed van Zwart kwam, zooals het tegen den wand hing, niet tot zijn recht, maar zou op zijn plaats in een eenigszins kleurig interieur wel goed voldoen.

Prent heeft het in het batikken een heel eind gebracht; zijn mozaikvloer voor het Rotterdamsche postkantoor kan ook wel tot de textiele kunst gerekend worden, zijn metalen lampen kwamen ons echter minder gelukkig geslaagd voor.

Het zwaartepunt dezer tentoonstelling lag echter niet aan de zijde van de kunstnijverheid, daarom zullen wij het overige hier stilzwijgend voorbijgaan, al was daar ook nog wel goed werk bij en behoorde het bepaald slechte tot de uitzonderingen.

De heer Sommer zou echter o.i. wel doen zijn maquettes en ontwerpen voor tooneeldecoratie, waarin geheel verouderde opvattingen zijn gehuldigd, te verbranden of te begraven; ook de heer Roeters van Lennep moge met zijn tuinarchitectuur een ander maal wat fatsoenlijker voor den dag komen. Dergelijke inzendingen behooren in de expositielokalen van den kunstkring niet thuis.

Noord-Zuid-Nederlandsche klokkenspel-vereeniging.

Uit Arnhem wordt aan „Het Nieuws van den Dag" gemeld:

In Musis Sacrum is 21 Februari de stichtingsvergadering gehouden van de Noord- en Zuid-Nederlandsche Klokkenspelvereeniging.

In zijn openingswoord wees de voorzitter, mr. Loupi, er op, dat Arnhem als plaats der oprichtingsvergadering is gekozen ten eerste, omdat daar een der mooiste carillons

in Nederland gevonden wordt en omdat in Arnhem het eerst en het meest bewijs werd geleverd de waarde van herstel en instandhouding van het klokkenspel te begrijpen. Ook heeft Arnhem het grootste aantal leden der nieuwe vereeniging, tot dusver nl. 500.

De noodzakelijkheid van belangstelling voor het streven der vereeniging in het licht stellend, wees spr. op de onverschilligheid, welke men in het verleden voor den beiaard had. De verbetering, welke daarna is ingetreden, dient aangemoedigd. Dit zal kunnen geschieden door uitgave van geschriften en muziek reeds over het klokkenspel bestaande, waarbij zich dient aan te sluiten de verbetering van de carillons.

De zorg voor die verbetering zal dienen te worden opgedragen aan een daarvoor in te stellen commissie, waarin ook technici moeten zitting hebben, terwijl zulk een commissie zich misschien tevens kan belasten om de verzorging der klokkenspelen uit een kunstzinnig oogpunt te behartigen.

Wanneer daarnaast het onderricht in het klokkenspel uitbreiding en verbetering zal ondervinden, zal grootere belangstelling bij het publiek worden gewekt.

Deze belangrijke taak vervullend, zal de vereeniging er belangrijk toe kunnen bijdragen het al te zeer in vergetelheid geraakte spel weer in eere te herstellen.

De statuten en het huish. reglement der Noord-Nederlandsche afdeeling werden vastgesteld.

Tot leden van het afdeelingsbestuur werden gekozen de heeren W. A. Goosjes, voorzitter. P. A. van Westhreene, secretaris. Joh. Meyll, penningmeester. J. H. Garms en W. Kromhout Cz., terwijl nog twee bestuursplaatsen te vervullen blijven.

De voorzitter, secretaris en penningmeester werden aangewezen als leden van Noord-Nederland in het algemeen bestuur, waarin voor Zuid-Nederland zullen zitting hebben de heeren Emiel Hullebroeck, Jos. de Klerk en Huib. Hoste.

Over de wijze waarop de eerste propaganda zal worden gevoerd werd van gedachte gewisseld. Men was van meening dat propagandageschriften dienen te worden uitgegeven, terwijl mede succes verwacht wordt van het houden van feestelijke propaganda-vergaderingen.

Bij die propaganda hoopt men op financieelen steun van de besturen dier gemeenten waar zich goede carillons bevinden.

De heer v. Westhreene kon mededeelen dat door hem aangewende pogingen om de belangstelling van componisten op te wekken voor de klokkenspelliteratuur en om nieuwe klokkenspelcomposities bijeen te brengen, met veel succes was bekroond.

VARIA.

Lezingen voor journalisten over kunst.

In den loop van dit seizoen zullen te Amsterdam (en waarschijnlijk te 's Gravenhage) op initatief van het verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen en de Instelling voor Hooger Onderwijs aan Journalisten, in samenwerking met de vereeniging „De Amsterdamsche Pers" (en voor zooveel Den Haag betreft met de Haagsche Journalistenvereeniging) door kunstenaars en voor journalisten, een aantal lezingen over kunst worden gehouden.

Het doel van deze lezingen is: de dagbladschrijvers zoo volledig, duidelijk en nauwkeurig mogelijk in te lichten omtrent de idealen de bedoelingen en de werkwijzen der kunstenaars.

De eerste dezer reeks lezingen heeft plaats gehad op Dinsdag 18 Februari a.s., te acht uur, in „Parkzicht". Spreker is de heer Just Havelaar over het onderwerp: Journalistieke kunstcritiek". Tot het bijwonen van deze lezing zijn uitgenoodigd door het bestuur van de „Amsterdamsche Pers", dat zich met de leiding der bijeenkomsten belast, alle te Amsterdam wonende leden van den Ned. Journalistenkring, in het bijzonder degenen, die medewerken aan de kunstrubrieken der dag- en weekbladen. Bovendien zijn, tot een beperkt aantal, introducties te verkrijgen bij den secretaris van de „Amsterdamsche Pers", den heer C. J. Schotel Fzn., bureau „Algemeen Handelsblad".

Bovenstaand bericht troffen we onlangs aan in „Het Nieuws van den Dag". Een verslag van de eerste lezing is ons echter nog niet onder de oogen gekomen; dit kan echter aan ons liggen en wellicht vinden wij bij eenig zoeken nog wel wat de heer Havelaar over zijn belangrijk onderwerp in het midden heeft gebracht. Het is echter niet zoozeer onze bedoeling daarover te schrijven, dan wel de aandacht te vestigen op het heugelijk feit van de instelling der lezingen zelf. De vereenigingen, die er het initiatief toe namen kunnen er mede voorzien in een reeds veel te lang gevoelde zeer dringende behoefte, maar het is nog niet te laat, wanneer nu slechts de beste krachten worden aangewezen, om de journalisten de onontbeerlijke begrippen over kunst bij te brengen. Vooral de bouwkunst heeft het noodig, dat er eens wat beters over geschreven wordt dan men gewoonlijk in de dagbladen aantreft. Om echter aan het geheele volk betere begrippen over kunst in te prenten zal nog heel wat meer noodig zijn dan een cursus voor journalisten. Doch het is alreeds iets; laat ons daarmede voorloopig tevreden zijn.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

Oude grafheuvel.

De bekende geschiedkundige, de heer T. Pluim te Baarn, heeft, volgens de „Maasbode", niet ver van de Hooge Vuursche, een zeer merkwaardigen grafheuvel ontdekt, die, volgens hem, naar het uiterlijk te oordeelen, een prachtig voorbeeld van een koepelgraf is (ongeveer 2500 jaar oud). De heuvel is 60 schreden in omtrek en 20 in middellijn en heeft een vrij aanzienlijke hoogte. Merkwaardig vooral is, dat op 10 schreden afstand om den heuvel een vrij breede gracht (thans droog) loopt, die op vier plaatsen een „dam" als toegang heeft.

54STE JAARGANG. ZATERDAG 15 MAART 1919. No. 11

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redactie: P. H. SCHELTEMA, Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het Binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . . ƒ 1.50
Voor elken regel meer . . . . . „ 0.30
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen slechts tweemaal berekend.

Jaarbeursindrukken.

Men verwachte hier geen uitvoerig categorisch verslag van de Jaarbeurs, zooals dat door de dagbladen gegeven is en geen reclame voor verschillende deelnemers, die zich de meeste moeite hebben gegeven, de aandacht op hun „stand" te vestigen, doch slechts enkele zeer vluchtige indrukken en dan nog alleen betrekking hebbend op zaken, die den beoefenaar der bouwkunst belang kunnen inboezemen.

De Jaarbeurs heeft slecht weer gehad; wel was het niet koud, maar de aanhoudende regen maakte het rondwandelen op de terreinen, gedurende verscheidene dagen, verre van aangenaam. Wat de inrichting betreft, daarin was weder eenige vooruitgang te bespeuren. De terrein-oppervlakte was belangrijk grooter dan verleden jaar; daardoor was er op de terreinen meer ruimte en minder gedrang en scheen het ook, dat het bezoek minder druk was. Of dit laatste werkelijk het geval geweest is, is ons nog niet bekend, maar wel hebben wij van verscheidene deelnemers vernomen, dat de dalende markt, niet zonder invloed gebleven is op de zaken en er in sommige bedrijven veel minder is afgesloten dan verleden jaar, toen wij nog midden in den oorlogstoestand zaten.

Het zal nog moeten blijken, of de uitkomsten in het algemeen slecht genoemd moeten worden en of de reuzenorders voor het buitenland, die b.v. enkele stoelenfabrieken hebben kunnen afsluiten, dus tot de uitzonderingen behooren.

Wij zullen ons echter met deze vraag niet verder bezig houden; alleen meenen wij, dat het verstandig zal zijn, het antwoord op die vraag af te wachten, alvorens men overgaat tot de uitvoering der groote plannen voor de vaste Jaarbeursgebouwen, waarvan de op het Lucasbolwerk tentoongestelde maquette een voorstelling gaf. Wij laten in het midden, of die stichting in alle opzichten een aanwinst voor Utrecht zal zijn en of de ontwerpen, als zoodanig, genoegzaam doordacht en doorgewerkt zijn, doch hoeveel prijzenswaardige voortvarendheid er ook uit de plannen spreekt, komt een ervaring van slechts drie jaren met een nieuwe onderneming, als de Jaarbeurs, ons wel wat kort voor, om daarop zulke kasteelen te bouwen, gelijk hier ontworpen zijn en onwillekeurig denken wij terug aan het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, waarvan indertijd zulke groote verwachtingen werden gekoesterd.

In het Orgaan der vereeniging Nederlandsch Fabrikaat wordt medegedeeld:

„Bij de inschrijving der deelnemers aan de derde Jaarbeurs werden allereerst de getallen der tweede beurs overschreden, wat betreft het aantal monsterkamers; al spoedig overschreed ook het aantal deelnemers dat der vorige beurs en voor 1 October waren alle getallen van het vorige jaar voorbijgestreefd"

Op 15 December 1918 was het aantal deelnemers 1225 en dat der monsterkamers 1253, tegen resp. 1062 en 963 in het vorig jaar, een verschil vooral opvallend wat de monsterkamers aangaat; maar gaat men de toename van het aantal deelnemers afdeelingsgewijze naar de artikelen na, dan blijkt de toename alleen opvallend bij Machines, Transport, Instrumenten, Confectie, Boeken, Papier, Rubber enz. en de deelneming op ander gebied vrijwel stationnair; Lederwaren, Land- en Tuinbouw, Verfwaren en Lakken zijn zelfs belangrijk teruggegaan. Wat de met het bouwvak in verband staande bedrijven aangaat, hebben wij dan ook

niet den indruk gekregen, dat er op de beurs meer omging dan verleden jaar. Vele bekende firma's uit die bedrijven schitterden door afwezigheid, om te beginnen al in de ijzer- en metaalindustrie. De afdeeling Bouwmaterialen: Beton, Cement, Asbest, Steenen, Lei, Kalk, Tras, Asphalt, bevatte slechts 24 deelnemers, waarbij wij vergeefs gezocht hebben naar de kalkzandsteenfabrikanten, vele kalkbranders, vele steenfabrikanten. Op het gebied van beton en ook op ander gebied hadden wij zoo gaarne wat gezien van nieuwe toepassingen en goedkoope oplossingen ten behoeve van volkswoningbouw. Te vergeesch ook zochten wij naar eenige resultaten in de richting van een stelselmatige normalisatie. Wij vonden alleen hetgeen op dit punt gepresteerd is door de Normalisatie-Commissie uit de Maatschappij van Nijverheid en het Kon. Instituut van Ingenieurs en, rondweg gezegd, heeft dit nog niet veel om het lijf. Wel heeft een timmerfabriek het woord Normalisatie gekoppeld aan den naam van arch. de Bazel, als reclame-leus gebezigd, maar ook dit beteekent nog volstrekt niet, dat het denkbeeld in de bouwindustrie ernstig bestudeerd wordt. Crittall-Braat had enkele nieuwe constructies, speciaal berekend voor volkswoningbouw, maar ook op het terrein van deze firma is in de richting van normalisatie nog heel wat te doen en ongetwijfeld ook heel wat te bereiken.

De afdeeling Glas- en Aardewerk behoorde evenals verleden jaar tot de best vertegenwoordigde; evenwel was zij slechts met één deelnemer op de 28 vooruitgegaan.

Een volledig overzicht van hetgeen in deze beide bedrijven omgaat in ons land, gaf zij evenmin als een der andere afdeelingen en veel nieuws leverden zij niet. Nu is het misschien wel wat veel geëischt, om op elke jaarbeurs, op een speciaal gebied als dat van de bouwindustrie, telkens weer nieuwigheden te verwachten, maar ten eerste, waar moet men de nieuwe dingen vinden, wanneer men ze hier niet vindt? en ten tweede, men heeft den mond vol over den nieuwen tijd, dien wij tegemoet gaan en de talrijke nieuwe eischen, die hij stelt. Hadden wij dan niet mogen verwachten, iets meer te zien van de middelen, waardoor men trachten zal aan die eischen te voldoen?

Wij gelooven niet te overdrijven, wanneer wij beweren dat de Jaarbeurs dit jaar gestaan heeft, min of meer in het teeken van de depressie in de zaken, die zich over geheel Europa heeft uitgebreid.

Het officieele verslag zal op dit punt wel het noodige licht brengen en wanneer men de ontwikkelingsgeschiedenis dezer instelling over de drie jaren van haar bestaan overziet, kan het wel haast niet anders of men moet tot de slotsom komen, dat — en hoe kan dit ook anders — hare ontwikkeling niet normaal genoemd kan worden. Eerst wanneer zij eens weder twee of drie meer normale jaren zal hebben doorgemaakt zal men beter over hare levensvatbaarheid en over het nut, dat zij afwerpt, kunnen oordeelen. Voor de bouwindustrie komt het ons voor, dat de uitkomsten dit jaar niet van groote beteekenis zijn geweest.

VEREENIGINGEN.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

In een al te matig bezochte vergadering van B. en V. heeft de heer S. C. Tinbergen op 28 Februari j.l. gesproken over: Rotterdamsche geest in Rotterdamschen stedebouw.

Was het, omdat de heer T., die zich naar wij meenen in andere kringen dan die van B. en V. beweegt, daar misschien geen persona grata is of was het gewoon een gevolg van het chronisch absentisme, waaraan de vereeniging lijdt. Hoe het zij, de spreker had een grooter auditorium verdiend, waar hij zulk een groot Rotterdamsch belang besprak in de volgende bewoordingen:

Op de vraag: wat staat ons land, wat onze stad te wachten als het eenmaal vrede is, antwoordt spr.: ik weet het niet, en gij weet het ook niet, en profeteeren is gevaarlijker dan ooit. Ik waag me daaraan niet en verklaar veel liever, dat ik hier sta in den mist en tevergeefs probeer iets te zien voor de toekomst. Echter, niets zou gevaarlijker wezen dan toe te geven aan verslappende matheid en lusteloosheid.

Spr. is gedupeerd geweest, hoe verblijdend de zaak op zichzelf is, door de oprichting van de vereeniging voor stadsverbetering Nieuw Rotterdam. Wat deze vereeniging wil, had hij althans ten deele gaarne B. en V. zien doen, en hij zou dit nog gaarne de vereenigingen zien tot stand brengen.

Mocht er straks voor Rotterdam uit den mist een goede nieuwe toekomst opdoemen, dan zou spr. wenschen, dat de stad meer dan tot nu toe een eigen geestelijk leven van zekere kwaliteit kreeg, omdat eerst als dat leven er is, óók het kunstleven in zijn geheel en het bouwkunstleven in het bijzonder zoo karakteristiek zou kunnen opbloeien als hij het in ons aller belang gaarne zou zien. Hij wil hier niet spreken als deskundige, maar als criticus, en dan niet als criticus van een bepaald plan of een bepaald geval, maar ten opzichte van den geest waaruit de Rotterdamsche gevallen en plannen ontstonden en zullen ontstaan. Hij wil trachten aan te toonen, waarom de dingen zijn zooals ze zijn, om te komen tot de conclusie, dat de Rotterdamsche geest ook de Rotterdamsche bouwkunst beheerscht en dat dus het peil van onze plaatselijke architectuur enkel dan stijgt als het geestelijk leven in heel de stad op hooger plan komt. Meer dan één ander kunstenaar is de architect afhankelijk van den geest van zijn milieu.

De Rotterdamsche geest is geenszins opvallend. Wat een armzalige tijd moet het geweest zijn die zulke triestige troostelooze buurten als het van Alkemadeplein en omgeving heeft neergezet. Welk een armzalige geest moet er hebben gewoond in een stand, die zulke buurten onbekommerd neerzetten liet, terwijl zij in het Westen, ik wil niet zeggen een schoone wijk stichtte, maar toch langs de Maas heerenhuizen kon zetten, van welke de wat nuchtere monumentaliteit nu nog niet is overtroffen door de meest

wel grilliger, pronkeriger, maar van binnen uit niet voornamer heerenhuizen van later jaren. De geest van het over zijn oude stadsgrachten heen naar buiten groeiende Rotterdam zat enkel in dien kleinekring waaruit de bewoners van deze heerenhuizen kwamen. Hun geest van wat benepen deftigheid, maar toch wel met zelfreprect, spreekt uit de huizen langs het Westplein, de Westerkade en de Parkkade. Al die huizen hebben iets van heeren met bakkebaarden, liggende boorden en zwarte colletjes, zooals de enkele statige 18e eeuwsche huizeu aan onze havens dat toch weer voorname, minder stijve, meer weelderig zelfbewuste hebben van den meneer met steek en staartpruik, met sjabot en degen, met fluweelen rok en kousen. En toch wie over de Nieuwe haven of de Leuvenhaven loopt, voelt dat die voorname 18de eeuwsche huizen beter zich aansloten bij hun bescheiden buren, dan de deftige 19de eeuwsche. De bouwerij van 50—60 jaar terug staat heelemaal in het teeken der klassentegenstelling, die van dat tijdvak af tot nu toe heel het openbare leven beheerscht heeft en dus ook op den Rotterdamschen geest haar stempel heeft gedrukt.

De Rotterdamsche huizen en bouwwerken staan er om te spreken van den geest van den dag waarop zij ontstonden. Het Willems- en het Westplein en het hofje in de Warmoezeniersstraat vormen een bouwkundig beeld van dat sprekend contrast der groote klassentegenstelling. Een eerste en laatste beeld, want zoodra de climax er is, wordt hij overschreden en het harde heerenbewustzijn, dat uit de huizen aan het eertijds zoo genoemde Nieuwe Werk spreekt, vinden wij niet meer terug in de heerenhuizen van het Nieuwe Westen.

Omstreeks 1840 was het leven van den Hollandschen arbeider te Rotterdam een slavenleven. Het behoeft dus niemand te verwonderen, dat de arbeiderswoningen nog lang het karakter van slavenhokken hebben behouden, maar waar wij ons minder plezierig bij moeten gevoelen is het feit, dat de uit zoo'n geest gebouwde woningen nog niet verdwenen zijn, dat in een stad als de onze de opruiming zoo langzaam vordert. Komen wij echter op het tuindorp Heyplaat, het eerste Rott. tuindorp, of bij den gemeentelijken woningbouw aan den Katendrechtschen Lagendijk, dan voelen we den langzamen loggen geest van Rotterdam veranderd. Toch is er tusschen Willemsplein en Warmoeziersstraat een laatste eenheid geweest, zij het van uiterste tegenstelling. Wat er daarna is gekomen, stond heelemaal in het teeken van de stoomboot en den sleeperswagen; het laatste beetje levensstijl ging te loor, en heel de stad kreeg het kenmerk van dat deel harer inwoners dat begunstigd door de ontwikkeling van het hier meer en meer langs stroomende wereldverkeer, zijn kleine handwerkerszaakjes zag groeien tot groote middenstandsondernemingen en meer. Bij de mannen van dat type was alles voor het werk, ruim vaak maar rommelig de inrichting van hun zaken en woningen, slecht georganiseerd, meer substantie dan geest.

Dat was toen ook het karakter van Rotterdam en van de Rotterdamsche bouwkundigheid. Wij kregen het regime Gerrit de Jongh, dat zijn onmiskenbaar groote verdiensten heeft gehad, maar dat toch nooit eenig begrip heeft getoond voor het wezen eener stad als geheel. Anders zou Rotterdam er reeds verkeerstechnisch niet zoo slecht voorstaan als nu. In die periode was de vooruitziende blik alleen een blik naar den waterkant, en waren onze gemeentelijke bouwkundige vraagstukken hoofdzakelijk van waterbouwkundigen aard. Wat de rest aangaat, zelfs de rioleering en haar bemaling is een fiasco gebleken. Gerrit de Jongh heeft voor Rotterdam-havenstad veel gedaan, voor Rotterdam-woonstad en stad van hooger orde is zijn bewind funest geweest. Zijn regime was alleen mogelijk, omdat hij de man was naar den geest van het Rotterdam van die dagen. Wat een onmogelijke stadswijken heeft deze man niet kunnen laten aanleggen in het Oosten en in het Westen, in het Noorden en in het Zuiden, zonder protest van ook maar iemand uit de burgerij. *(Wordt vervolgd).*

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

Bouwmaterialen.

De minister van Landbouw maakt bekend, dat behoudens de maatregelen in verband met de liquidatie van dit kantoor, het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen met 1 April zal worden opgeheven.

Prijsvraag „Molenwieken".

Op de prijsvraag betreffende molenwieken, welke door het Veiligheidsmuseum te Amsterdam is uitgeschreven, zijn 150 antwoorden ingekomen.

De jury is nog niet gereed met hare beoordeeling.

Bouwraad voor het departement van onderwijs, enz.

Ingesteld is een bouwraad, resorteerende onder het departement van onderwijs enz., ten einde te adviseeren inzake de stichting en verbouwing van gebouwen, resorteerende onder dit departement. Daarin zijn benoemd: tot voorzitter J. A. Royer, oud-referendaris aan Binnenlandsche Zaken, te Wassenaar; tot leden: dr. H. P. Berlage, architect te 's-Gravenhage; C. B. Posthumus Meyjes, architect te Amsterdam; prof. J. A. van der Steur, hoogleeraar te Delft; prof. dr. W. Vogelsang, hoogleeraar te Utrecht; tot secretaris P. Visser, commies dep. van Onderwijs enz.

Hildebrand-monument.

Aan het comité tot stichting van een Hildebrandgedenkteeken te Haarlem is uitstel tot 31 December verleend voor de stichting van het gedenkteeken. De onthulling zal in den loop van dit jaar kunnen geschieden.

Het zou nog meer gewenscht zijn, wanneer aan het comité ontheffing ware verleend van de verplichting tot stichting van dit gedenkteeken, want het steenen kegelspel,

dat men, naar wij meenen, ergens aan den Dreef, met de Haarlemmerhout als achtergrond wil opzetten, zal niet strekken om den roem der Spaarnestad als kunststad te verhoogen. Wij hadden al gehoopt, nu men er in lang niet van hoorde, dat het omgevallen was. Er blijkt echter slechts sprake te zijn van uitstel van executie.

Monument voor Johan v. Oldenbarneveldt.

Te 's Gravenhage heeft zich een commissie gevormd, welke zich ten doel stelt in dit jaar — op 13 Mei zal het 300 jaar geleden zijn, dat Joh. van Oldenbarneveldt op het schavot het leven liet — de fondsen bijeen te brengen voor een monument voor dezen grooten staatsman. Reeds is overleg gepleegd om het te plaatsen voor den gevel der Gevangenpoort, wanneer deze binnenkort, in verband met den nieuwen verkeersweg Buitenhof—Kneuterdijk, zal worden ontmanteld. Aan den beeldhouwer J. Mendes da Costa is opgedragen een schetsontwerp te maken.

De commissie bestaat uit de heeren: jhr. mr. dr. H. A. van Karnebeek, eere-voorzitter; mr. J. A. N. Patijn, voorzitter; J. Jurriaan Rok, onder-voorzitter; dr. W. W. v. d. Meulen, penningmeester; mr. M. J. Duparc, mr. D. Fock, J. A. Frederiks, dr. S. Heering, dr. C. Hofstede de Groot, dr. N. Japikse, dr. Jan Kalff, jhr. H. Loudon, jhr. mr. W. H. de Savornin Lohman, dr. D. F. Scheurleer en dr. H. E. van Gelder, secretaris.

Er heeft zich verder een groot eere-comité gevormd om deze vaderlandsche zaak in den lande aan te bevelen.

Het Arnhemsche carillon.

Had de Mechelsche beiaardier Jef Denyn, na een bezoek te hebben gebracht aan het carillon op den Arnhemschen toren, over de hoedanigheid van dit carillon zijn tevredenheid betuigd en verklaard, dat het met eenige technische verbeteringen in uitstekende conditie zou zijn, op initiatief van het bestuur van de Vereen. voor Vreemdelingenverkeer heeft de gemeenteraad toen een bedrag beschikbaar gesteld om het carillon door Jef Denyn te doen in orde maken. Door technische moeilijkheden was toen het werk niet dadelijk uit te voeren. Jef Denyn heeft thans aan 't bestuur van V. V. V. medegedeeld, dat hij te Mechelen terug is en dat hij na de herstelling van het Mechelsche carillon te Arnhem zal komen om zijn gelofte gestand te doen en het Arnhemsche carillon in orde zal maken.

VARIA.

Hindoesche kunst.

Voor de leden der Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam, die door vrij groote opkomst belangstelling toonden, heeft de heer Henri Borel 25 Februari een lezing gehouden, welke hij bescheidenlijk: „Iets over Hindoesche kunst" had genoemd. Bescheidenlijk — want al moest de heer Borel zich uit den aard van het immers zóóveel-omvattend ontwerp beperken, zijn „iets" ging niettemin soms diep en dwaalde ook nogal eens zoodanig op zijwegen af, dat het voor leeken (die er toch wel onder zijn gehoor geweest zullen zijn) niet altijd gemakkelijk scheen, hem te volgen.

Azië is één. Deze is de stelling, waarvan de spreker uitging. Trouw aan dat vooropgesteld beginsel, bracht hij herhaaldelijk beschouwingen over Boedhistische geloofsleer en kunst bij die over het Hindoeïsme te pas. Om te doen uitkomen, dat er inderdaad verband en, bij onderscheid, ook overeenkomst tusschen het wezen van deze en dat van het andere bestaat.

De meening, die soms zelfs wel de stelligheid van een bewering aangenomen heeft, dat de Hindoesche kunst in de Helleensche haar oorsprong zou hebben gevonden, wees spreker terug. Al is gebleken, dat de Hindoesche kunst in een bepaald tijdperk door die der Grieken beïnvloed geworden is, dat de eerstgenoemde uit de Helleensche ontstaan zou zijn, is duidelijk onjuist. Om dit te beseffen, moet men echter het wezen der Hindoes — en van alle Arische — kunst begrijpen, of liever doorvoelen. En lang niet allen kunnen dit.

Archeologen, die misschien uitnemende geleerden, maar geen kunstenaars waren, hebben over Hindoesche kunst wetenschappelijke verhandelingen geleverd, welke dàt, waar het ten slotte om te doen is: den geest, onaangeroerd laten. De heer Borel noemde teekenende voorbeelden, om aan te toonen, hoe weinig zulke lieden van dat belangrijkste — eigenlijk het eenige — verstonden. Een treffend bewijs daarvan is ook de inrichting van het Ethnografisch Museum te Leiden, volgens spreker niet veel anders dan een rommelzolder, waar dingen van onzegbare schoonheid als voorwerpen van gelijksoortige waarde naast ethnografische curiosa staan.

In het Westen is de Hindoesche kunst, evenals de Boedhistische, al te vaak verkeerd beoordeeld, doordat men haar den maatstaf aanlegde, met welken men naar Westersche begrippen schoon van onschoon pleegt te onderscheiden. Dat dit een onjuiste uitkomst moest geven, is licht verklaarbaar. Want terwijl de Westersche kunst verbonden is en blijft aan stof en vorm — aldus de heer Borel — ontstaat de Hindoesche door en uit den geest, de godheid, en uit deze alleen.

Dat, nu al sedert meer dan één decennium, vele kunstenaars trachten los te komen van de stof en zelfs van den vorm — dat dit streven zelfs al een naam heeft gekregen, het nieuwste isme: amorphisme — zag de spr. blijkbaar voorbij.

Na een pauze heeft de beginselen en stellingen van de geloofs- en schoonheidsleer der Hindoe's uiteengezet, zooals die in hun Veda's te vinden zijn en, terwijl hij fotografieën van Hindoesche goden- en andere beelden op het lichtdoek deed weergeven, de symbolische beteekenis van deze verklaard.

N. R. Ct.

54STE JAARGANG. ZATERDAG 22 MAART 1919. No. 12

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redactie: P. H. SCHELTEMA, Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het Binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . . *f* 1.50
Voor elken regel meer . . . . . „ 0.30
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen slechts tweemaal berekend.

Onze oude kerkgebouwen.

Er openbaart zich in den laatsten tijd in ons land weder een sterke neiging om oude kwesties op te rakelen, een verschijnsel, dat anders meer bepaald in den komkommertijd is op te merken. Dit voorjaar heeft veel van een komkomtijd, alleen ontbreken de komkommers en is de temperatuur van de atmosfeer te laag. Overigens evenwel is het voornaamste kenmerk aanwezig, er is weinig nieuws en er gaat weinig om in zaken. Vele menschen hebben vacantie, niet uit eigen verkiezing, maar omdat zij niets te doen hebben. Men heeft dus tijd, om eens in oude papieren te gaan snuffelen en men vindt daarin allicht een en ander, dat bijna vergeten was, maar dat toch wel geschikt is, om het weer eens op het tapijt te brengen. Men kan er zeker van zijn, dat er altijd menschen op reageeren, al ware het alleen bij wijze van tijdverdrijf.

Zoo heeft men te Amsterdam nu de bestaande Paleis-Raadhuiskwestie weder te voorschijn gehaald en wordt ons voor de zooveelste maal in de dagbladen de geschiedenis van deze kwestie opgelepeld. De tijd zal wel moeten leeren of het nu werkelijk ernst gaat worden met het zoeken naar een oplossing. Men heeft de zaak al zoo vaak aan de orde gesteld, zonder haar een stap nader tot de oplossing te brengen, dat zelfs het vurigste pleidooi voor het reeds jaren geleden gerezen denkbeeld, dat Amsterdam zijn historisch raadhuis terug m o e t hebben, ons tamelijk koud laat, wanneer wij zien dat zij, die de macht hebben dit denkbeeld tot werkelijkheid te maken, geen vin verroeren en wij dus tot het besluit komen, dat zij voor het denkbeeld niet veel gevoelen.

Inderdaad speelt de gevoelskwestie in deze en andere dergelijke zaken een hoofdrol en gaat het er in hoofdzaak om, op het gevoel van een meerderheid te werken en zoodoende zijn denkbeeld ingang te doen vinden. Met dit middel bereikt men doorgaans meer, dan met de bestoverwogen practische voorstellen.

Bijzonder sterk valt dit in het oog bij een andere eveneens zeer oude kwestie, die dezer dagen van onder het stof te voorschijn werd gehaald, namelijk die van onze oude kerkgebouwen d.w.z. de talrijke middeleeuwsche kerken, voor den katholieken eeredienst gebouwd, op enkele uitzonderingen na, van den tijd der reformatie af tot heden in gebruik bij de hervormden.

In het *Handelsblad* heeft onlangs iemand het voorstel gedaan om de oude kolossale kerkgebouwen, die voor de Hervormden toch eigenlijk veel te groot en bovendien ontzettend duur in het onderhoud zijn, te verkoopen.

De schrijver was van oordeel, dat de Roomschen er zeker veel voor over zouden hebben om ze te bezitten en er gaarne een hoogen prijs voor zouden geven. Uit de opbrengst zouden z. i. gemakkelijk naar de behoeften van dezen tijd kleinere, vriendelijke en gezellige kerkgebouwen kunnen worden gesticht. Van de koopsom zou dan nog wel een aanzienlijk bedrag overblijven.

Bovendien zouden de onderhoudskosten belangrijk minder zijn. En dus zouden de gemeenten er heel wat op vooruitgaan. Zij zouden de tractementen der predikanten kunnen verhoogen, zij zouden allerlei belangen kunnen behartigen, waarvoor zij nu geen geld hebben, zij zouden in één woord in de ruimte komen.

Dit voorstel is verre van oorspronkelijk, reeds jaren ge-

leden is het meermalen in ongeveer dezelfde bewoordingen gedaan. Toen onze oude kerken zoodanig in verval waren geraakt, dat alom ingrijpende restauraties met den dag noodzakelijker werden en er van rijkssubsidies nog geen sprake was, is de zaak aan de orde gekomen. Te Haarlem o.a. heeft men er indertijd ernstig over gedacht de oude St. Bavo-kerk aan de katholieken over te dragen; te Utrecht is er met het oog op de Domkerk ook al eens sprake van geweest, te Gouda eveneens en zoo op vele andere plaatsen, vooral in de overwegend katholieke provincies Brabant en Limburg, waar de hervormde gemeenten betrekkelijk klein zijn en de wanverhouding van het groote kerkgebouw met het klein aantal kerkgangers zich dus in sterker mate deed gevoelen.

Steeds echter is het practische, en wij geven toe, eenigszins prozaïsche voorstel, dat wij boven aanhaalden, afgestuit op een hevig verzet uit de kringen der hervormde bezitters. Zoo is het ook nu weder gegaan en men werkt weer als van ouds duchtig met gevoelsargumenten, om zijn verontwaardiging te motiveeren. Men haalt er gevoelens van eer liefde bij, gevoelens, die er nu eenmaal zijn en die de hervormden er toe zouden brengen een dergelijk voorstel af te wijzen, omdat zij zich schamen zouden voor de wereld en voor zichzelf, wanneer zij het aanvaardden. Dat klinkt nu wel heel mooi, maar laat ons er even tegenoverstellen, wat dezer dagen in de *Nieuwe Rott. Courant* naar aanleiding van het voorstel werd aangevoerd.

Het gaat bij het verkoopen van de oude kolossale kerkgebouwen, waarvoor de schrijver in het *Handelsblad* pleit om het dilemma, dat het geheele kerkelijke vraagstuk tegenwoordig beheerscht: traditie of godsdienstig leven. Nu moge de traditie, welker beteekenis wij geenszins onderschatten, een eerbiedwaardig goed zijn; de vraag is, of zij het offer van gemeentelijken ondergang waard is. Benjamin Franklin, die ongetwijfeld muziek op prijs zal hebben gesteld, waarschuwde niettemin zijn jongen, niet teveel voor zijn fluitje te betalen.

Er zijn Hervormde gemeenten, waarin de kerkvoogdij ondanks het heffen van een buitensporigen hoofdelijken omslag, die velen onder de lidmaten noopt tot het opzeggen van hun lidmaatschap, geen geld heeft om een behoorlijk predikantstraktement bij elkaar te brengen noch om het kerkgebouw en de pastorie fatsoenlijk te onderhouden. Wij kunnen zulk een gemeente, waarin de trouwe zorg van de kerkvoogden niet belet, dat men in de kerk met paraplu's op moet zitten, dat het orgel verroest en de lidmatenboeken vergaan van de vocht; dat de vensters in de pastorie niet meer sluiten, het behang verschimmelt en de gordijnen verweeren; dat de vervelooze goten afvallen als de ledematen van een melaatsche en dat de daklijsten, die de storm vernielt, onherstelbaar blijven wegens onvermogen om den timmerman te betalen.

Zulk een gemeente zal wel geen uitzondering zijn. Vraagt men zich af, welk een invloed er van dezen financieelen nood uit moet gaan op het godsdienstige leven van de gemeente, dan denke men aan de beslommeringen, die een predikant met een minimaal traktement beletten zich gehee[l] aan de gemeente te geven, aan de verdrietelijkheden, welke voor de predikantsvrouw voortspruiten uit het verblijf in een onbewoonbare kast van een pastorie; aan de kille en duffe sfeer in een verwaarloosd, hol kerkgebouw; aan de onmogelijkheid om het budget te belasten met eenigerlei uitgave ten bate van leermiddelen voor het godsdienstonderwijs of andere „buitenissigheden".

Wie zijn hart wil geven aan eenigerlei arbeid, maar tot de ervaring is gekomen, dat men om te arbeiden ook arbeidsmiddelen noodig heeft, komt ten opzichte van zijn eer en zijn piëteit voor een moeilijk dillemma te staan. Is de verleiding niet sterk, om het onbruikbare kerkgebouw te verkoopen, als men zich voor de opbrengst daarvan de herleving van de gemeente waarborgen kan? Hoe zou de gemeente veranderen, wanneer ze beschikte over een kerkgebouw, dat ingericht was naar haar tegenwoordige eischen inplaats van naar de omstandigheden van vierhonderd jaren her. Wanneer ze een predikant kon beroepen op een traktement, dat wat meer dan sigarengeld is en zijn gezin kon herbergen in een gerieflijker woning. Wanneer er fondsen beschikbaar waren voor leermiddelen, gemeente-avonden, kerkkoor en gemeente-orgaan, kortom voor al die middelen, welke het hedendaagsche gemeenteleven voor zijn instandhouding noodig heeft.

Zeer zeker gevoelen wij voor de poëzie van het grijze kerkgebouw, omrankt met oeroude klimop en bevloerd met oeroude zerken. Maar toch komt wel eens de vraag bij ons boven, of men den eerbied voor hetgeen onder die zerken begraven ligt, mag koesteren ten koste van het levend geslacht. Is de huisvader verantwoord, die zijn kinderen geen brood kan geven, omdat hij heel zijn inkomen besteedt aan het onderhoud van zijn familiegraf?

Maar het gaat, zegt men, om de Protestantsche eer.

Wij gelooven, dat het ook nog om iets anders gaat en tevens, dat de zaak ook nog een kant heeft, die bij de ijveraars voor het behoud der kerkgebouwen ook nu weder buiten beschouwing bleef, maar voor de bouwkunst en hare beoefenaars van bijzonder belang geacht moet worden.

Op deze twee punten komen wij bij een volgende gelegenheid terug. *(Slot volgt).*

VEREENIGINGEN.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Slot van de lezing van S. C. Tinbergen „Rotterdamsche geest in Rotterdamschen stedebouw".

Spr. is zich helder bewust geworden vau het kwaad, dat er in die jaren is bedreven. Reeds vroeger heeft hij gevoeld, dat het wonen in een buurt als het oude Noorden, of in het Oosten, of op Feyenoord in Rosestraat of Oranjeboomstraat, of wat voor troostelooze, geestlooze buurten men nog meer wil noemen, op de menschen een verderfelijken en noodlottigen invloed oefent, en als de geest in een stad

als de onze duf en down is, ligt dat z.i. mee aan het leven der menschen in zulke mistroostige buurten. Heel de stad zou uit een nieuwen geest herschapen moeten worden, wil ze beantwoorden aan wat ze voorloopig toch wezen wil en wezen moet: woonstad. Dat wij dit allen inzien, durft spr. stellig tegenspreken. Is er tot nu toe, van officieele zijde althans, ook maar in één enkel geval een sterk begrip getoond voor de geestelijke eenheid, die alle stedebouwkundige vraagstukken behoort samen te binden, hoe zeer ze verschillen van aard en karakter? Spr. heeft het nooit bemerkt. Wellicht had hij beter kunnen spreken van een recht of juist begrip, want hebben wij niet voor aan den Schiedamschen weg een voorbeeld staan van verkeerd begrip in deze? Ook toen was de Rotterdamsche geest in bouwkundige vraagstukken nog geenszins opstandig. De Rotterdamsche bouwmeesters slikten ook dezen gril. Het gelukkige denkbeeld om zich collectief te bemoeien met wat er op bouwkundig en stedebouwkundig terrein gebeurt, is pas van den laatsten tijd. Weten wij het vast te houden, dan is er voor de toekomst geweldig veel gewonnen en het is alleen maar jammer, dat wij zoo laat tot het denkbeeld gekomen zijn.

Vóór men aan den Schiedamschen weg komt, passeert men in het Nieuwe Westen al zooveel dat niet beter of nog minder is, dat deze overigens misplaatste oud-Hollandsche gril van het gemeentebestuur daar nog wel bij kon. Maar heel anders stond het met den ombouw van onze binnenstad. Spr. ontkent niet, dat het ondernemen daarvan noodzakelijk werd en hij voelt evenmin behoefte om tegen te spreken, dat er in zekeren zin niet veel aan viel of valt te bederven.

Doch heeft men zich wel eens afgevraagd of het in de eerste plaats Rotterdamsche geest is geweest, die zich openbaarde bij de plotselinge wisseling van koers, die met aankondiging van den eersten grooten doorbraak werd ingeleid? Spr. gelooft, dat deze heele zaak een ander en voor het uiteindelijk succes beter verloop zou hebben gehad, als ze meer was gegroeid uit den geest der bevolking, dan uit dien van den bewindsman, die van elders hier gekomen, uiteraard direkt inzag wat er aan Rotterdam mankeerde. De nieuwe leus Rotterdam-woonstad was gemakkelijk aangeheven en vond toen uiteraard weerklank. Hoevelen uit de burgerij interesseeren zich voor het stadhuis als bouwwerk, als kunstwerk? De algemeene opinie behoef ik hier niet te zeggen. Het gros van het publiek interesseert zich eigenlijk nog meer voor de reclameschilderingen op de schutting dan voor het nieuwe stadhuis zelf. In het groote vraagstuk van den ombouw van de binnenstad, waarvan het raadhuisvraagstuk eens een eerste onderdeel was, is de Rotterdamsche geest nauwelijks betrokken geweest, vóór hij speculatieve kansen zag in den handel met de huizen en terreinen en bij den Coolsingel. Eerst enkele voordrachten van Bouwkunst en Vriendschap zijn begonnon dien geest op meer ideëele wijze te openbaren, en dat moet worden uitgebreid. De denkbeelden ook omtrent de verbetering en verfraaïing van de stad dienen uit de burgerij op te komen, en niet van boven af van de stadsregeering, want hoe die ook is, zij zal zich altijd als regeering en nooit als burgerij uiten. Daarom is ons stadhuis wat het nu is. Waar de bouwkunstenaar niet gedragen wordt door den volksgeest, wordt zijn werk ambtenaarlijk. Ieder bewoner moet zijn thuis in zijn stad zien, voor het uiterlijk waarvan hij zich verantwoordelijk voelt. Wordt dat bereikt, dan pas zal er weer zooveel Rotterdamsche geest komen in onze stadsverbetering, in onze stadsuitbreiding, in onze particuliere en openbare bouwkunst als er noodig is om ze karakter te geven, om ze tot iets te maken waarmee wij blij zijn en waarop wij trots zijn. De taak die een vereeniging als Bouwkunst en Vriendschap z.i. daarbij zou kunnen en moeten vervullen, gaf spreker nader aan.

Hij herhaalde, dat de stijl uit de stad is geraakt, toen stoomboot en sleeperswagen er de overhand kregen. Misschien, vervolgde hij, is die koopmansgeest van concurrentie tot nu toe ook nog teveel heer en meester geweest in den kring der Rotterdamsche bouwmeesters, ook daar waar hij niet moest wezen, in het vereenigingsleven, in het bouwkunstleven. Dat moet veranderen. Het bewustzijn, dat het kunstenaarschap, het bouwkunstenaarschap geen beroep, maar een ambt is, is te midden van het leven vaak moeilijk te bewaren, maar het zou wel kunnen worden aanvaard en bewaard in een vereeniging als deze, en van uit haar midden zou de propaganda kunnen uitgaan. Verder meent spr., dat er in Rotterdam een flink algemeen cultureel weekblad moest zijn, dat de burgerij voortdurend in Rotterdamschen geest ook over kunst- en bouwkunstvragen spreekt, dat er meer eenheid moest zijn onder de kunsten en de kunstenaars elkaars apostelen moesten kunnen wezen.

In het tweede gedeelte van zijn lezing deed spr. uitkomen, dat een stad niet een min of meer gelukkige samenvoeging van huizen is, dat tenminste niet behoort te wezen, maar een geheel, uit bij elkaar passende details samengevoegd, zoo goed als het enkele huis. Die oude leer is weer opgeleefd, maar zij staat nog op zwakke beenen. Ware dat niet zoo, dan zou het immers onmogelijk wezen, dat men in een stad als de onze het plan opneemt om heel de binnenstad te verbouwen zonder daarvoor een behoorlijk bestudeerd ontwerp te maken. Wij hebben hier te maken met een beslist Rotterdamsch verschijnsel, met de stille overtuiging, dat kunst niet zoo veel zaaks is. Dat is natuurlijk wel geen uiting van Rotterdamschen geest maar een niet-uiting ervan. Zoo iets kan enkel gebeuren bij een zekere bewusteloosheid der bevolking ten opzichte van die dingen, en het is stellig dien kant van het Rotterdamsche leven, die onze stad vaak de achting van anderen onthoudt. Wij hebben drie groote gebouwen naast elkaar gezet en dan nog wel zoo, dat de twee die vrijwel tegelijk ontworpen werden en nu gebouwd worden, in geen enkel opzicht geestverwantschap vertoonen, en blijkbaar verwacht men, dat de rest nu wel vanzelf goed uit zal komen. In het Kerstprogram van den Arbeitsrat für Kunst te Berlijn komt de eisch voor, dat de stedebouw of stedeverbouw één architect de hoofdlijnen vaststelt en daaraan alle plannen en ontwerpen toetst zonder anderen in

persoonlijke vrijheid te belemmeren. Wil er zooiets als een geheel ontstaan uit onze toekomstige binnenstad, dan kan het niet anders dan op die wijze. Gebeurt dat niet, dan zullen wij hier achterlijker zijn dan in één beschaafd land ter wereld.

Veel moeilijker wordt de vraag ten opzichte van de Maasoeververbindingen, omdat hier een in hooge mate door technische eischen beheerscht probleem aan de orde is. Toch bestaat daarbij hetzelfde gevaar, dat het zonder voldoende architectonisch inzicht wordt opgelost. Uit niets blijkt, dat men bij dit werk van vele millioenen, geneigd is ook maar enkele duizenden te besteden aan den aesthetischen kant van het geval. De oplossing van zulke vraagstukken eischt van den kunstenaar meer vrijheid dan het ambtenaarschap laat. En hoe heeft de Rotterdamsche geest zich tot dusver in deze geuit? Over de vraag van het al of niet schoone van den monsterbrug heeft nog niemand een mond opengedaan.

Naast deze meest opvallende vraagstukken zou men het Oostplein-vraagstuk kunnen noemen. Ook hier is een stedebouwkundig onding te herbouwen, een vrijwel gelocaliseerd geval, dankbaar onderwerp voor een prijsvraag.

Dieper dan deze vraagstukken gaat het woningvraagstuk. Spr. acht het een eerste plicht voor een vereeniging als deze, te voorkomen niet alleen, dat er van die vervelende volksstraten worden bijgebouwd, maar tegelijk te zorgen, dat de opruiming van de slechtste buurten zoo snel mogelijk ter hand wordt genomen. Hier gaan de belangen der gemeenschap met die van den enkelen bouwmeester ten nauwste samen. Van B. en V. kan uitgaan een krasse propaganda tegen de wantoestanden op woninggebied. Tegelijk kan de vereeniging meedoen aan een kloeke actie om hetgeen ontstaat zoo goed mogelijk te krijgen. Want daaraan is nog heel wat te doen, ondanks vereenigings- en gemeentelijken bouw.

Rotterdam is een arbeidsstad en een arbeidersstad. Het vraagstuk van de arbeiderswoning is er dus van ongewone beteekenis. Meer en meer blijkt er ook bij de upperten in onze stad een groeiend sociaal besef. De nieuwe Rotterdamsche geest dient ook van den kant der vereeniging gesteund en gesterkt te worden, te worden voorgelicht.

Wij moeten wat dat betreft de eischen en wenschen van den tijd vorm geven en in dien zichtbaren vorm laten zien aan de belangstellenden en belanghebbenden. Er kan en er moet veel van B. en V. uitgaan, ook ten bate van het woningvraagstuk, wil men het jeugdvraagstuk goed oplossen, (spr. wijst op het ontstaan van de commissie die zich ten doel stelt, het vraagstuk onder de oogen te zien van de ontspanning en ontwikkeling der rijpere jeugd), dan doet men verstandig, het woonvraagstuk ter hand te nemen, liefst zooals men het nu in Engeland aanpakt, n.l. door een wijd uiteenplanten van de jonge bevolking op terrein buiten de steden. Men zet daar ineens het tuindorp allerwegen door. Ook ten aanzien van zulke kwesties moest B. en V. den Rotterdamschen geest weten te beheerschen, door er vorm aan te geven.

Er bestaat oorzakelijk verband tusschen het leven van een stad en haar stedebouwkundige schoonheid, die nauw samenhangt met den aard en de intensiteit van haar geestelijk leven. Eerst als vragen van bouwkunstigen aard regelmatig en algemeen besproken worden, als er belangstelling in breeden kring is voor het uiterlijk aanzien van de stad, kan er voor de bouwkunst en den bouwkunstenaar iets van beteekenis te doen komen. Rotterdam is zoo'n ontzettend lauwe stad. Een enthousiaste Rotterdammer is zoo zeldzaam dat spr. er nog nooit een heeft ontmoet, en zeker niet een die enthousiast was voor het mooi van zijn stad. Het is de lauwe geest, die ons tot dusver heeft gebracht een lauwe oplossing van menig bouwkundig en stedebouwkundig Rotterdamsch vraagstuk, terwijl wij er ons even lauw bij hebben neergelegd, zeer tot ons nadeel. De bouwmeesters en hun organisatie moeten hebben „die Wille zur Macht"; voor zijn kunst moet de bouwmeester telkens weer getuigen.

Spr.'s conclusie is, dat de bouwkundige en stedebouwkundige vraagstukken in een stad aan de orde gesteld, evenals hun oplossingen kwalitatief afhankelijk zijn van den geest van die stad. Te dien opzichte is er te Rotterdam tot dusver geen reden tot bijzondere tevredenheid, noch wat den aard der vraagstukken betreft, noch wat de reeds verkregen of in uitzicht gestelde oplossingen betreft. Belangstelling voor de bouwkundige vraagstukken moet er in de eerste plaats komen bij de geheele bevolking. Aan de bouwmeesters en aan deze vereeniging is in de eerste plaats de taak, om den geest in de Rotterdamsche bouwkunst te vermeerderen en te veredelen. De vervulling van die taak stelt B. en V. voor een nieuw en belangrijk werkprogram. Het zal beslist noodig blijken, dat wij ons collectief spannen voor de Rotterdamsche bouwkunstbelangen, en als vereeniging zullen wij immer en overal actief moeten zijn en op de bres moeten staan. Tot die activiteit wekte spr. allen op.

Hij eindigde met de wensch, dat het B. en V. gegeven moge zijn, van de naaste tot in verre toekomst te wezen een kracht in geestelijk Rotterdam, een draagster van haar stede-ideaal, ten bate van haar bouwkunst en stadsbouw. In de vereeniging Nieuw-Rotterdam zal zij zeker een stevigen steun vinden.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

Reims.

Zal men de domkerk van Reims herstellen, herbouwen? Rodin reeds heeft het afgeraden: géén vieux-neuf naar den zin van Viollet-le-Duc. Ook Rostand was tegen herstel. De Temps, waar we dit in lezen, betoogt nu, dat er nog een ander belang is dan de eerwaardigheid van het ruïne geworden monument van bouwkunst, namelijk het historische. De kerk is innig verbonden aan Frankrijk's geschiedenis. Ook is er niet zóoveel vernield. Het gebouw, de kerk, is volgens de Temps best te herstellen. De vraag is enkel, of men de vernielde beeldhouwwerken door nieuwe vervangen mag en zal.

54STE JAARGANG. ZATERDAG 29 MAART 1919. No. 13

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redactie: P. H. SCHELTEMA, Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het Binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . . ƒ 1.50
Voor elken regel meer . . . . . „ 0.30
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen slechts tweemaal berekend.

Onze oude kerkgebouwen.

(Slot.)

Protestantsche eer, wat is dat voor een artikel? Wij hebben er eens over nagedacht, maar het is ons niet gelukt tot een ander besluit te komen dan dit; het protestantsche eergevoel, dat in deze kwestie een rol heet te spelen, berust eenvoudig op het Hollandsche beginsel: Hebben is hebben, maar krijgen is de kunst.

Probeer maar eens, een Hollander iets afhandig te maken dat hij eenmaal in zijn bezit heeft, wanneer hij geen zin heeft, er afstand van te doen. Hoe hij er aan gekomen is, op een rechtmatige of een gemeene manier, doet er weinig toe; of hij er iets aan heeft of niets, of men hem bewijzen kan, dat hij voordeel zou hebben bij den afstand, ook dit kan hem weinig schelen. Hij stelt zijn eer in het bezit, dat hij van zijn voorvaderen geërfd heeft. Hij getroost zich al de lasten aan dat bezit verbonden en ook al worden die lasten ondraaglijk, al dreigen zij, hem te gronde te richten, hij geeft 't bezit niet prijs, want dat zou strijdig zijn met de protestantsche eer.

Hoe zijn onze voorvaderen in het bezit der kerkgebouwen gekomen? Op een tamelijk eenvoudige wijze. Eerst door de beelden stuk te slaan en tal van kunstwerken te vernielen en de gebouwen leeg te plunderen en toen door de ontredderde gebouwen gewoonweg aan de toenmaals rechtmatige bezitters af te nemen, ze verder af te takelen en ten slotte de witkwast te halen over alles wat naar kleur geleek.

De omstandigheden, waaronder dit alles geschied is, willen wij buiten beschouwing laten, het gebeurde in een revolutietijd en daarin neemt de partij, die zich van de macht weet meester te maken het niet altijd even nauw met de begrippen van recht en billijkheid tegenover de andere partij. Maar ook al laat men de rechtskwestie geheel buiten het geding, dan is toch de wijze, waarop de protestanten destijds in het bezit van de kerkgebouwen zijn gekomen niet van dien aard, om er trotsch op te zijn en er een eer in te stellen, zooals men dit met recht doet op het bezit van iets, dat men door noesten arbeid en langdurige inspanning verworven heeft. Wanneer de behoudzucht alleen door de eer gemotiveerd wordt, terwijl alle practische overwegingen tegen het behoud pleiten, dan lijkt ons het protestantsche standpunt uiterst zwak. Het is wel opmerkenswaardig, dat ook nu weder, evenals vroeger die practische overwegingen met verontwaardiging van de hand gewezen worden, zonder een poging tot wederlegging; er is dan ook — dat schijnt men wel te gevoelen — weinig tegen in te brengen.

De protestantsche kerkbesturen — en hier zijn wij aan een punt, waarop nog wel eens in het bijzonder gewezen mag worden — hebben met hun vasthoudendheid de Nederlandsche bouwkunst al een heel slechten dienst bewezen, dan haar te beletten zich te ontplooien op een gebied, waar de katholieken in de laatste dertig, veertig jaren zeer veel bereikt hebben, het gebied van den kerkbouw.

Dientengevolge heeft de protestantsche kerkbouw zoo goed als niets te beteekenen tegenover den katholieken. Mag er al hier en daar een nieuwe kerk gebouwd zijn, tot een waarlijk karakteristieke, tot het gemoed sprekende, typische oplossing van het protestantsche bedehuis heeft men het nergens gebracht en hoe kan het ook anders? De architecten, aan wie een opdracht voor kerkbouw toeviel — het toeval speelde daarbij meestal de hoofdrol — stonden gewoonlijk met de handen verkeerd voor een vraagstuk, dat

hen vreemd was. Het ontbrak hen ten eenenmale aan de ervaring die de katholieke collega's zoo ruimschoots hadden kunnen opdoen, dat verscheidene hunner — wij behoeven wel geen namen te noemen — bekende specialiteiten in kerkbouw geworden zijn.

En dit niet alleen, de ontwikkeling van den kerkbouw is, evenals voorheen, van grooten invloed op die der bouwkunst in het algemeen geweest; de moderne bouwkunst — wij behoeven dat niet nader aan te toonen — heeft inderdaad veel te danken aan de katholieke bouwmeesters.

Nu kan de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst in het algemeen de protestantsche kerkbesturen koud laten, dit is begrijpelijk, maar minder begrijpelijk is het, dat deze besturen, ten minste waar zij uit ontwikkelde en beschaafde personen bestaan, zoo weinig besef hebben van de ethische beteekenis van het gebouw in den eeredienst. Dat besef bestaat bij de katholieken in hooge mate en wordt levendig gehouden door gebruik te maken van de middelen, die aan de bouwkunst ten dienste staan. De kunst werkt door haar vormen mede, ad majorem Dei gloriam.

De protestantsche eeredienst verwerpt die vormen, kiest andere, want zonder vormen kan geen eeredienst bestaan, maar behelpt zich, wat de gebouwen betreft, met de ontluisterde monumenten, eertijds voor den katholieken eeredienst gesticht, groote holle gebouwen thans, meerendeels ongeschikt, den kerkganger weinig zeggend, kil, in een woord gebouwen, die voor de meeste bezoekers niets aantrekkelijks hebben, waar menigeen alleen heengaat omdat hij meent niet goedschiks weg te kunnen blijven, waar er veel meer wegblijven omdat zij in hun binnenkamer of in de vrije natuur meer stichting vinden, dan binnen de hechte kerkmuren. Gevoels-argumenien mogen het zijn, die de kerkbesturen stijven in hun behoudzucht, maar moesten gevoelsargumenten hen niet weleer tot andere inzichten brengen?

Zou het niet op den weg der architecten liggen, hun het besef bij te brengen van de wijding, die van het kerkgebouw zelf zou kunnen uitgaan, wanneer de vormen daarvan een meer passenden achtergrond vormden bij den dienst? Maar ach, wat vermag de architect bij de kerkvoogdij. Meestal wordt hij beschouwd als de man, die er is, om af en toe, wanneer het lekt in de kerk, het dak en de goten na te zien, of om een bestekje te maken voor het verven van preekstoel en banken; meestal rust op hem de weinig verheffende taak, voor een veel te gering bedrag, dat voor het onderhoud beschikbaar is, de boel in orde te houden, zoo goed en zoo kwaad dat gaat. Over hoogere dingen is met de kerkvoogdij niet te praten en zoo blijven de toestanden, jaar in jaar uit, dezelfde.

Maar zouden er onder de protestantsche architecten niet velen zijn, die het in hun hart eens zijn met de voorstellen, nu weer in het *Handelsblad* gedaan, om de oude kerkgebouwen voor goed geld weder aan de katholieken af te staan en over te gaan tot stichting van weliswaar kleinere, maar meer geschikte, nieuwe kerkgebouwen. Welk een mooi en dankbaar arbeidsveld zou zich voor de architecten openen, welk een interessant vraagstuk zou het niet alreeds zijn, om van die kleinere gebouwen iets karakteristieks, ja monumentaals te maken.

Is deze arbeid niet te verkiezen boven hetgeen thans behoort tot den werkkring van den architect in dienst van de kerkvoogdij? Het hoogste, wat hem thans kan worden opgedragen is restauratiewerk, dat heel leerzaam kan zijn, maar meer een werk van wetenschap dan van kunst is en betreft het een belangrijk monument, dan mag hij gewoonlijk alleen maar meehelpen restaureeren, als tweede persoon, onder toezicht van een katholieken collega, die uit den aard der zaak met kerkbouw ook beter vertrouwd is.

Waarlijk, er is in deze, voor de protestantsche kerk in menig opzicht zorgvolle tijden, aanleiding genoeg, zooal niet om voorstellen tot afstand der kerkgebouwen direct te aanvaarden, dan toch om de kwestie der oude kerkgebouwen eens ernstig en met een koel hoofd te overwegen en van alle kanten — er zijn er verscheidene — te beschouwen.

Een verontwaardigd en bot afwijzen dier voorstellen getuigt o.i. van groote en, wat meer zegt, onverantwoordelijke kortzichtigheid.

VEREENIGINGEN.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

De belangstelling was niet groot voor de vergadering van den Frieschen Bouwkring van 27 Februari j.l., waar de heer G. J. Veenstra, architect, de vraag stelde en beantwoordde: „waarom is voor den architect de studie van oude bouwwerken noodzakelijk en het behoud daarvan wenschelijk". Deze vraag had hij gesteld, omdat hij zich had afgevraagd of de studie van de oude voortbrengselen der bouwkunde alleen eigen belangstelling betrof dan wel van meer algemeen belang was. Spreker's conclusie luidde, dat 't hier wel degelijk een meer algemeen belang gold. Beter dan de bestudeering van de groote bouwwerken van Grieken, Romeinen, enz. is voor den gemiddelden architect de bestudeering van kleinere bouwwerken uit eigen omgeving. Men leert daardoor aard en eigenschappen van het eigen volk kennen, het gebruik van de bouwstoffen, de inwerking daarop van klimaat en grondgesteldheid, de evolutie der vormgeving en constructieve gedachten. Men kan met de ervaring der voorgaande geslachten zijn voordeel doen, hun fouten vermijden en gebruik maken van hetgeen in den loop der tijden deugdzaam is gebleken zonder in slaafsche navolging, in gedachtenlooze herhaling der oude stijlvormen te vervallen. De nieuwe tijd stelt nieuwe eischen. Maar bij die nieuwe eischen en zelfs bij het gebruik van nieuwe materialen houde men rekening met wat de ervaring van vroeger heeft geleerd en ga men zich niet te buiten aan niet-constructieve vormen of verloochene men niet de vroegere ervaring zooals dat te zien is in het park Meerwijk bij Bergen. Geforceerde nieuwe vormen leidden niet tot iets goeds, alleen door evolutie kunnen de nieuwe vormen ontstaan.

Er had eenige gedachtenwisseling plaats.

VARIA.

Het Rijks Ethnographisch Museum en het Museum van Oudheden te Leiden.

Prof. dr. M. W. de Visser, te Leiden schreef dezer dagen in de *Nieuwe Rott. Courant:*

„Vergun mij een woord van protest te doen hooren tegen de m.i. hoogst eenzijdige samenstelling der museum-commissie. Het is mij onmogelijk, langer te zwijgen over een zóó grievend onrecht, waarvan de noodlottige gevolgen niet zullen uitblijven. Ik doel hier speciaal op het toekomstige lot van twee onzer kostbaarste musea, het Museum van Oudheden en het Rijks Ethographisch Museum, beide te Leiden.

De commissie bestaat bijna uitsluitend uit mannen, wier studie geheel op het gebied der kunst ligt. Zoo is met opzet reeds van te voren de geest, waarin zich deze commissie zal uiten, bepaald. Is het niet hoogst onbillijk, dat de beide directeuren, der genoemde musea in den strijd voor hunne overtuiging machteloos staan tegenover een overgroote meerderheid, met opzet daartoe gekozen? Is het niet grievend, dat het verderfelijke plan, om deze beide musea uiteen te rukken en van hun kostbaarste bezit, de kunstschatten, te berooven, zal worden uitgewerkt zonder dat ook de wetenschappelijke leiders der afdeelingen ervan in de commissie zijn opgenomen? Slechts één der conservatoren, quasi als archivaris eener particuliere kunstvereeniging, is wèl lid geworden, omdat deze tot het kamp der kunst behoort. Het kamp der kunst! Waar de wetenschap samenwerking wenschte met de kunst, stoot deze haar met hoonende minachting terug, en legt het er op toe, een voor beiden nootlottige scheiding tot stand te brengen.

Wanneer eenmaal een daartoe aangewezen kunst-commissie de beide musea binnengaat en ze van hun grootste schatten beroofd, om er een afzonderlijk museum van samen te stellen, hoe zal het buitenland, hoe het nageslacht over deze daad oordeelen? Nog nergens heeft men in het buitenland zulk een vandalisme bedreven. Zullen wij, Nederlanders er nu in voorgaan? Wie zal de klove dempen, die er tusschen de wetenschap en de kunst op deze wijze wordt gegraven? Juist in deze musea was er voor samenwerking de beste gelegenheid, en de benoeming van genoemden conservator was als zoodanig bedoeld. Gaat dit plan echter door, dan is het uit met alle samenwerking, en aan de éene zijde heeft men dan de beide musea, die niet langer een beeld knnnen geven van de beschaving der volken, waaraan zij zijn gewijd, aan de andere een kunstmuseum, waarin exotische kunst zonder samenhang en zonder degelijke kennis der verschillende beschavingen, waartoe zij behoort, is opgesteld.

Hoeveel beter zou het zijn, wanneer men, zonder de beide musea in hun diepste wezen aan te tasten, de schoonste kunstvoorwerpen in bijzondere kunstzalen opstelde, aansluitend bij de afdeelingen waartoe zij behoorden, en voorts, zooals reeds is geschiedt, in tentoonstellingszalen de kunstbewonderaars telkens op verschillende wijze deed genieten. Wanneer het Enthographisch Museum eenmaal beter behuisd zal zijn, zal daarvoor de noodige ruimte beschikbaar kunnen gesteld worden. Doch zijn tegenwoordige slechte behuizing mag nimmer als motief genomen worden om het uiteen te rukken en van zijn kunstschatten te berooven. Want die kunstschatten zijn, evenals die van het Museum van Oudheden, de hoogste uiting der beschavingen, die deze musea willen doen kennen. Moge de Regeering dit wèl bedenken, vóór zij zich laat overreden tot stappen, waarover elk onbevooroordeeld belangstellende in binnen- en buitenland den staf zou breken.

Men zal mij wellicht van voorbarigheid beschuldigen, omdat ik nu reeds de aandacht vestig op het gevaar, dat deze Commissie oplevert. Maar èn haar eenzijdige samenstelling en de kunstmatige wijze, waarop protesten worden onderdrukt, hebben mij genoopt het stilzwijgen te verbreken. Hoe eer hoe beter moet er licht opgaan over deze zaak, die niet eerst in het geheim moet worden voorbereid.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

Rijkskantoor voor bouwmaterialen opgeheven.

De minister van landbouw, nijverheid en handel heeft:

a. met ingang van 1 April opgeheven het Rijkskantoor voor bouwmaterialen, gevestigd te Amsterdam;

b. eervol ontslag verleend, onder dankbetuiging voor de den lande bewezen diensten, aan den heer J. M. K. Pennink, als president-directeur, en aan de heeren R. H. Bloemendal en J. Slicher, als directeuren van het Rijkskantoor voor bouwmaterialen;

c. den heer J. M. K. Pennink, met ingang van 1 April benoemd tot liquidator van het alsdan opgeheven Rijkskantoor voor bouwmaterialen.

Het hotel op den Dam en andere bouwplannen te Amsterdam.

Het *N. v. d. Dag* meldt:

Gelijk men weet, behoort 't thans nog wegens de ontzettend dure materiaalprijzen, groot gebrek aan verscheidene bouwmiddelen en door de stagnatie in den zandaanvoer, noodig voor de ophooging van de terreinen, vrijwel tot de onmogelijkheden aan de verschillende bekende bouwplannen in de uitbreiding Zuid en de oude stad, een begin van uitvoering te geven.

Hoogstwaarschijnlijk zal in „Zuid" het eerst begonnen worden met den bouw van de nieuwste H.B.S. met 3jarigen cursus, waarvan ter voorbereiding reeds door B. en W. een voordracht bij den Gemeenteraad is ingediend, terwijl dan ook nog 't voornemen is, zoodra zulks mogelijk zal zijn, te beginnen met de optrekking van het houten hulpgebouw voor de Rijksverzekeringsbank op het terrein, aan 't einde

der Van Woustraat, welke grond volgens het plan-Berlage eigenlijk bestemd is voor den bouw van een groot Volksgebouw. Doch de definitieve bebouwing in de uitbreiding-Zuid zal nog lang kunnen duren, immers voor de H.B.S. vragen B. en W. met het oog op de hooge materiaalprijzen zelfs aan den raad nog niet eens machtiging om het werk te beginnen.

Het groote werk, ontworpen voor het midden-Damterrein, zal ook nog lang niet wegens de hiervoren genoemde redenen tot een begin van uitvoering kunnen komen. Echter in weerwil van de zware lasten, waarop de combinatie-mr. D. van Houten zit, welke combinatie het plan heeft op het terrein een groot hotel-restaurant te stichten (wederom heeft deze combinatie in de gemeentekas *f* 50.000 moeten storten), komt zij alle verplichtingen tot groote tevredenheid van het gemeentebestuur trouw na.

De plannen voor den bouw zijn, naar wij vernemen, sinds eenigen tijd geheel gereed gekomen. De bekende architect J. M. van der Mey heeft het hotel-restaurant ontworpen. Het gebouw ziet er volgens de teekening grootsch en deftig uit. Het wordt ongeveer negen verdiepingen hoog en aan de zijde van den Visschersdam zal een sierlijke toren verrijzen. In 't front, alzoo aan den Dam, komt het restaurant, doch dit krijgt niet het aanzien van een gewoon café, met tafeltjes en stoelen achter breede ramen. Het wordt meer een gesloten huis, en er zal dan ook geen terras ingericht worden. De ingangen zijn ontworpen aan den kant van den Vijgendam. Het geheel ziet er wel waardig uit. Het plan is reeds in de Raadhuis-Dam-commissie bestudeerd en zal, behoudens enkele kleine wijzigingen, wel goedgekeurd worden.

Dat de tegenwoordige combinatie de lijdensgeschiedenis met het Midden-Damterrein meer dan moe zou zijn en zal trachten de aanspraken aan anderen over te doen, gelijk in het *Hbld.* bericht is, daarvan is ten Stadhuize niets bekend. Men kan hieraan ook geen geloof hechten, en verwacht wordt dat, zoodra de omstandigheden 't toelaten, door de combinatie-Van Houten met den bouw begonnen zal worden.

Geldersche Schoonheidscommissie.

Te Arnhem is dezer dagen, op aanstichting van de heeren Kuysten, inspecteur voor de volksgezondheid te Wageningen, en W. F. C. Schaap, directeur van gemeentewerken te Arnhem, een bijeenkomst gehouden, met het doel te geraken tot de oprichting van een provinciale schoonheidscommissie voor Gelderland. Er waren ongeveer 30 belangstellenden aanwezig, onder wie mr. A. J. A. A. baron van Heemstra, burgemeester van Arnhem; mr. Snouck Hurgronje, griffier der Staten van Gelderland, vertegenwoordigende den commissaris der Koningin; de directeur van het gemeentemuseum te Arnhem, en de heer Van Lonkhuyzen, directeur der Nederl. Heide-Maatschappij.

De voorzitter, de heer Kuysten, wees er in zijn openingswoord op, dat bij uitbreiding van de bouwnijverheid het gevaar bestaat, dat ook het leelijke zal vermeerderen. Daarom achtte men den tijd gekomen, de handen ineen te slaan, ten einde zooveel mogelijk het mooie te bevorderen en het leelijke tegen te gaan.

De heer Keppler, directeur van den gemeentelijken woningdienst te Amsterdam, gaf daarop een uiteenzetting van het ontstaan en de werkwijze van de commissie van advies in Noord-Holland. Na den watersnood van 1916 heeft spreker getracht samenwerking te verkrijgen met verschillende gemeentebesturen. Het resultaat is geweest, dat vele gemeenten bereid waren het advies der commissie in te winnen en dat overgegaan werd tot het opnemen van z.g. schoonheidsbepalingen in bouwverordeningen. De commissie heeft niet de volle medewerking verkregen van architecten. Het voorbeeld van Noord-Holland is in Zeeland gevolgd; ook in Friesland wil men een dergelijke commissie in het leven roepen.

Besloten werd een vereeniging te vormen, die overal in de provincie Gelderland haar voelhorens zal uitsteken om materiaal te verzamelen voor een advies-commissie, welke dan door de vereeniging zal worden benoemd.

In de voorloopige commissie, die de zaak in studie zal nemen, werden benoemd de heeren Kuysten te Wageningen, Schaap te Arnhem en Bloemers te Rhenen.

Het postkantoor te Zaandam.

Twee jaar geleden werd de laatste hand gelegd aan het nieuwe postkantoor te Zaandam, dat gebouwd werd op het gedempte damterrein en *f* 100.000 heeft gekost. Tijdens den bouw begon het echter reeds te zakken en zoodanig te scheuren, dat men het niet in gebruik durfde te nemen. Overwogen werd het af te breken en nieuw op te bouwen. Met het oog op de duurte der materialen werd hiervan afgezien en besloten het restaureeren.

Deze restauratie kostte *f* 30.000. Eindelijk dan werd het den afgeloopen zomer in gebruik genomen. Nu reeds begint het weer te verzakken, meldt de „N. Ct.", en vertoonen zich in twee hoeken nieuwe scheuren. Het personeel van het postkantoor acht een onpartijdig deskundig onderzoek noodzakelijk met het oog op niet denkbeeldig gevaar.

Het gebouw is aan twee tegenovergestelde hoeken aan verzakking onderhevig, zoodat het niet onmogelijk is, dat het na verloop van tijd zal moeten worden afgebroken, hetgeen ook reeds met enkele andere gebouwen in de naaste omgeving van het postkantoor is geschied.

BUITENLAND.

Kimswerd.

Het kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Kimswerd (Fr.) dat uit een kunsthistorisch oogpunt merkwaardig is, wordt inwendig gerestaureerd. Kerkvoogden hebben daartoe het advies van den architect Kramer te Leeuwarden ingewonnen. De kerk zal van de leelijke gele verflaag, die er door een vroeger geslacht is opgebracht, worden ontdaan, waardoor de oorspronkelijke kleur van het eikenhout weer zichtbaar zal worden, waarna alles wordt bijgebeitst. Het gebouw dateert van 1515 en is in 1695 geheel vernieuwd. Uit dat laatste jaar dateert ook de preekstoel, een monument van snijwerk.

DRUKWERK.
AAN
BIBL. LELIMAN
T.H. AFD. BOUWKUNDE
No

der Van Woustraat, welke grond volgens het plan-Berlage eigenlijk bestemd is voor den bouw van een groot Volksgebouw. Doch de definitieve bebouwing in de uitbreiding-Zuid zal nog lang kunnen duren, immers voor de H.B.S. vragen B. en W. met het oog op de hooge materiaalprijzen zelfs aan den raad nog niet eens machtiging om het werk te beginnen.

Het groote werk, ontworpen voor het midden-Damterrein, zal ook nog lang niet wegens de hiervoren genoemde redenen tot een begin van uitvoering kunnen komen. Echter in weerwil van de zware lasten, waarop de combinatie-mr. D. van Houten zit, welke combinatie het plan heeft op het terrein een groot hotel-restaurant te stichten (wederom heeft deze combinatie in de gemeentekas *f* 50.000 moeten storten), komt zij alle verplichtingen tot groote tevredenheid van het gemeentebestuur trouw na.

De plannen voor den bouw zijn, naar wij vernemen, sinds eenigen tijd geheel gereed gekomen. De bekende architect J. M. van der Mey heeft het hotel-restaurant ontworpen. Het gebouw ziet er volgens de teekening grootsch en deftig uit. Het wordt ongeveer negen verdiepingen hoog en aan de zijde van den Visschersdam zal een sierlijke toren verrijzen. In 't front, alzoo aan den Dam, komt het restaurant, doch dit krijgt niet het aanzien van een gewoon café, met tafeltjes en stoelen achter breede ramen. Het wordt meer een gesloten huis, en er zal dan ook geen terras ingericht worden. De ingangen zijn ontworpen aan den kant van den Vijgendam. Het geheel ziet er wel waardig uit. Het plan is reeds in de Raadhuis-Dam-commissie bestudeerd en zal, behoudens enkele kleine wijzigingen, wel goedgekeurd worden.

Dat de tegenwoordige combinatie de lijdensgeschiedenis met het Midden-Damterrein meer dan moe zou zijn en zal trachten de aanspraken aan anderen over te doen, gelijk in het *Hbld.* bericht is, daarvan is ten Stadhuize niets bekend. Men kan hieraan ook geen geloof hechten, en verwacht wordt dat, zoodra de omstandigheden 't toelaten, door de combinatie-Van Houten met den bouw begonnen zal worden.

Geldersche Schoonheidscommissie.

Te Arnhem is dezer dagen, op aanstichting van de heeren Kuysten, inspecteur voor de volksgezondheid te Wageningen, en W. F. C. Schaap, directeur van gemeentewerken te Arnhem, een bijeenkomst gehouden, met het doel te geraken tot de oprichting van een provinciale schoonheidscommissie voor Gelderland. Er waren ongeveer 30 belangstellenden aanwezig, onder wie mr. A. J. A. A. baron van Heemstra, burgemeester van Arnhem; mr. Snouck Hurgronje, griffier der Staten van Gelderland, vertegenwoordigende den commissaris der Koningin; de directeur van het gemeentemuseum te Arnhem, en de heer Van Lonkhuyzen, directeur der Nederl. Heide-Maatschappij.

De voorzitter, de heer Kuysten, wees er in zijn openingswoord op, dat bij uitbreiding van de bouwnijverheid het gevaar bestaat, dat ook het leelijke zal vermeerderen. Daarom achtte men den tijd gekomen, de handen ineen te slaan, ten einde zooveel mogelijk het mooie te bevorderen en het leelijke tegen te gaan.

De heer Keppler, directeur van den gemeentelijken woningdienst te Amsterdam, gaf daarop een uiteenzetting van het ontstaan en de werkwijze van de commissie van advies in Noord-Holland. Na den watersnood van 1916 heeft spreker getracht samenwerking te verkrijgen met verschillende gemeentebesturen. Het resultaat is geweest, dat vele gemeenten bereid waren het advies der commissie in te winnen en dat overgegaan werd tot het opnemen van z.g. schoonheidsbepalingen in bouwverordeningen. De commissie heeft niet

M.

Met den aanvang van het tweede kwartaal van dit jaar is de uitgave van het Bouwkundig Weekblad „DE OPMERKER" gestaakt.

Verschillende oorzaken maken een verdere voortzetting onmogelijk.

Ter bespoediging der liquidatie zullen de abonné's ons verplichten, door ons het bedrag van het abonnement voor het eerste kwartaal per postwissel toe te zenden.

Voor zoover door hen niet aan dit verzoek kan worden voldaan, zullen wij zoo vrij zijn, per 1 Mei a. s., over dat bedrag te beschikken, evenals over het verschuldigde wegens geplaatste advertentiën.

Hoogachtend,
De Administratie van
„DE OPMERKER".

's GRAVENHAGE,
2 April 1919.

de volle m
beeld van
Friesland
roepen.

Besloten
de provinc
materiaal t
dan door d

In de v
nemen, wel
Schaap te

H

Twee ja
nieuwe pos
gedempte
den bouw
te scheuren
Overwogen
Met het o
afgezien en

Deze res
den afgeloo
het weer
zich in tw
het postka
noodzakelijk

Het gebo
verzakking
het na ver
hetgeen oo
naaste omgeving van het postkantoor is geschied.

BUITENLAND.

Kimswerd.

Het kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Kimswerd (Fr.) dat uit een kunsthistorisch oogpunt merkwaardig is, wordt inwendig gerestaureerd. Kerkvoogden hebben daartoe het advies van den architect Kramer te Leeuwarden ingewonnen. De kerk zal van de leelijke gele verflaag, die er door een vroeger geslacht is opgebracht, worden ontdaan, waardoor de oorspronkelijke kleur van het eikenhout weer zichtbaar zal worden, waarna alles wordt bijgebeitst. Het gebouw dateert van 1515 en is in 1695 geheel vernieuwd. Uit dat laatste jaar dateert ook de preekstoel, een monument van snijwerk.

BIBL. LELIMAN
T.H. AFD. BOUWKUNDE
No